

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

**BERDİ KERBABAYEV'İN “ÖTEN GÜNLER” ADLI ESERİ
(DİL İNCELEMESİ-TRANSKRİPSİYONLU METİN-AKTARMA-DİZİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Betül ÖZALP

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Hayati YILMAZ

2023 - Muğla

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

**BERDİ KERBABAYEV'İN “ÖTEN GÜNLER” ADLI ESERİ
(DİL İNCELEMESİ-TRANSKRİPSİYONLU METİN-AKTARMA-DİZİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Betül ÖZALP

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Hayati YILMAZ

2023 – Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

**BERDİ KERBABAYEV'İN "ÖTEN GÜNLER" ADLI ESERİ
(DİL İNCELEMESİ-TRANSKRİPSİYONLU METİN-AKTARMA-DİZİN)**

Betül ÖZALP
1841020018

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 19.12.2023
Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 15.01.2024

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hayati YILMAZ
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ali DAŞMAN
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Kenan KOÇ

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

2024-Muğla

TUTANAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 29/11/2023 tarih ve 1126/6 sayılı Yönetim Kurulu kararı ile tez jürisi olarak atandığımız, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı **Yüksek Lisans Programı** öğrencisi Betül ÖZALP' in "Berdi Kerbabayev'in "Öten Günler" Adlı Eseri (Dil İncelemesi-Transkripsiyonlu Metin-Aktarma-Dizin) adlı tezi incelemiş ve aday 19/12/2023 tarihinde saat 13.30'da tez savunma sınavına alınmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24. maddesi doğrultusunda yapılan tez savunma sınavı sonucunda tezin **kabul** edilmesine oy birliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Hayati YILMAZ

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ali DAŞMAN

Üye

Doç. Dr. Kenan KOÇ

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Berdi Kerbabayev’in “Öten Günler” Adlı Eseri (Dil İncelemesi-Transkripsiyonlu Metin- Aktarma- Dizin) adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15/01/2024

Betül ÖZALP

**Berdi Kerbabayev'in “Öten Günler” Adlı Eseri
(Dil İncelemesi-Transkripsiyonlu Metin-Aktarma-Dizin)**

ÖZET

Türkmenlerin büyük bir çoğunluğu bugün Türkmenistan'da bağımsız olarak yaşamaktadırlar. Geniş bir alana yayılan Türkmen Türkçesi bugün İran, Irak, Afganistan, Suriye, Kafkasya gibi birçok bölgede konuşulmaktadır.

Türkmenler bir yazı dili oluşturmadan önce zengin bir sözlü edebiyata sahiptiler. Bunlar destanlar, masallar, atasözleri, bilmeceler, halk şiirleri gibi türlerdir. Asıl eserlerini 18. Yüzyılda vermeye başlayan Türkmen Türkçesinin temelini Türkçe kelimeler oluşturmaktadır. Sovyet rejimi tarafından Türkmen dil ve kültürüne vurulan darbe sebebiyle yayımladıkları eserler veya düşünceleri sonucunda hapse atılmış, sürgün edilmiş veya katledilmiş birçok aydın yazarın eserleri Türkmen edebiyatında önemli bir yere sahip olmuştur.

Rus istilasını başladığı zaman vatansever Türkmen şairleri Ruslara karşı eserleriyle savaşımlardır. Bunlar arasında Türkmenistan'ın önemli yazarlarından biri olan Berdi Kerbabayev'de bu baskılardan dolayı çok defa tutuklanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında en verimli dönemini yaşayan Kerbabayev, birçok türde başarılı eserler yazmıştır. Nesir, tiyatro yazarı, çocuk edebiyatçısı, edebi tenkitçi devlet memuru gibi ünvanlara da sahiptir. İlk sosyalist gerçekçi roman, birçok şiir, hikâye, masal, bilmece gibi türlerdeki eserleri de dünya dillerine tercüme edilmiştir.

Tez çalışmamızda Berdi Kerbabayev'in önemli eserlerinden Öten Günler adlı romanı dil ve gramer açısından incelenmiş, çeviri ve transkripsiyonu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Türkçesi, Berdi Kerbabayev, Öten Günler, ses bilgisi, şekil bilgisi.

Berdi Kerbabayev's Work Called "Öten Günler"
(Language Study-Transcribed Text-Transfer-Index)

ABSTRACT

The majority of Turkmens live independently in Turkmenistan today. Turkmen Turkish, which has spread over a wide area, is spoken today in many regions such as Iran, Iraq, Afghanistan, Syria and the Caucasus. Turkmens had a rich oral literature before creating a written language.

These are genres such as epics, fairy tales, proverbs, riddles, folk poems. Turkish words form the basis of Turkmen Turkish, which started to produce its main works in the 18th century. The works of many intellectual writers who were imprisoned, exiled or murdered as a result of the works or ideas they published due to the blow dealt to the Turkmen language and culture by the Soviet regime, the works of many intellectual writers who were imprisoned, exiled or murdered as a result of their works they published or their ideas, have an important place in Turkmen literature.

When the Russian invasion began, patriotic Turkmen poets fought against the Russians with their works. Among them, Berdi Kerbabayev, one of Turkmenistan's important writers, was arrested many times due to these pressures. Kerbabayev, who lived his most productive period during the Second World War, wrote successful works in many genres. He also has titles such as prose, theater writer, children's writer, literary critic, civil servant. His works such as the first socialist realist novel, many poems, stories, fairy tales and riddles have been translated into world languages. In our thesis work, one of Berdi Kerbabayev's important works, *Öten Günler* was examined in terms of language and grammar, and its translation and transcription was made.

Keywords: Turkmen Turkish, Berdi Kerbabayev, *Öten Günler*, phonetics, morphology.

ÖN SÖZ

Türk dünyası lehçeleri sıklıkla bilimsel çalışmalara konu edinilse de Türkmen Türkçesi ile ilgili eserlere ulaşmak çok kolay olmamıştır. Sözlü edebi türü güçlü bir gelişim gösteren Türkmen edebiyatının yazıya aktarımı henüz 18. yüzyılda mümkün olabilmıştır. Tezimizde bu yıllarda yaşayan, Türkmenistan’a ve Türk toplumuna yapılan baskıya rağmen kalemini hiç bırakmamış ve daha önce gramer açısından hiçbir bilimsel çalışmaya konu olmamış, Berdi Kerbabayev’in önemli otobiyografik eserlerinden biri olan “Öten Günler” adlı romanı incelenmiştir.

Tezimizin giriş bölümünde Türkmen edebiyatı hakkında bilgiler verilmiş olup, Berdi Kerbabayev’in hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve Öten Günler romanı hakkında bilgiler verilmiştir. Tez çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde Öten Günler romanı ses ve şekil bilgisi açısından incelenmiş ve tarihi ve dil açısından değerlendirilip tespitlerde bulunulmuştur. Tezin sonuç bölümünde ise bu tespitlerin ulaşılan sonuçları maddeler hâlinde açıklanmıştır. Transkripsiyon ve Türkiye Türkçesine aktarımı ve gramatikal dizini de yapılmıştır. Kaynakça bölümünde ise tez kapsamında kullandığımız kaynaklar verilmiştir.

Bu çalışmanın yürütülmesi sırasında bilgi ve birikimleriyle yoluma ışık tutan kıymetli danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hayati YILMAZ’a, akademik hayatım boyunca maddî ve manevî desteğini esirgemeyen babam Ali YILMAZ, annem Emine YILMAZ’a, her daim yanımda olan sevgili eşim Cem ÖZALP’e, tez çalışmam boyunca yüreklendirici sözleriyle beni motive eden kıymetli arkadaşım Esin CANIM’a teşekkürü borç bilirim.

Betül ÖZALP

19.12.2023

MUĞLA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
TABLOLAR DİZİNİ.....	VII
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1.1.Ünlüler	4
1.1.1. Uzun Ünlüler	7
1.1.1.1. Birincil Uzun Ünlüler	8
1.1.1.2. İkincil Uzun Ünlüler	9
1.1.1.3. İyelik Ekleriyle Oluşturulan Uzunluk	9
1.1.1.4. Hal Ekleriyle Oluşturulan Uzunluk	10
1.1.1.5. “-l” ve “-r” Ünsüzleri ile Biten Bazı Fiiller “a,e+,r” Eklerini Aldığında “-l” ve “-r” Seskerinin Düşmesi Sonucunda Oluşan Uzunluklar	10
1.2. Ünsüzler	10
1.3. Ses Özellikleri	17
1.3.1. Ses Uyumları	17
1.3.1.1. Ünlü Uyumları.....	17
1.3.1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu	17
1.3.1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu.....	18
1.3.1.2. Ünsüz Uyumu(Ünsüz Benzeşmesi)	19

1.3.1.2.1. Tam Benzeşme	20
1.3.1.2.2. İlerleyici Benzeşme	20
1.3.2. Ses Olayları.....	20
1.3.2.1. Ünlü Değişimleri	20
1.3.2.1.1. Geniş Ünlülerin Daralması.....	20
1.3.2.1.2. Dar Ünlülerin Genişlemesi.....	21
1.3.2.1.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	22
1.3.2.1.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi	23
1.3.2.1.5. İnce Ünlülerin Kalınlaşması.....	24
1.3.2.1.6. Kalın Ünlülerin İncelmesi.....	24
1.3.2.2. Ünsüz Değişimleri.....	25
1.3.2.2.1. Süreklileşme	25
1.3.2.2.2. Süreksizleşme	27
1.3.2.2.3. Sızıcılaşma	28
1.3.2.2.4. Genizsileşme	30
1.3.2.3. Ses Düşmesi	30
1.3.2.3.1. Ünlü Düşmesi	30
1.3.2.3.2. Ünsüz Düşmesi.....	31
1.3.2.4. Ses Türemesi	31
1.3.2.4.1. Ünlü Türemesi.....	31
1.3.2.4.1.1. Ön Seste Ünlü Türemesi	31
1.3.2.4.1.2. İç Seste Ünlü Türemesi	32
1.3.2.4.2. Ünsüz Türemesi.....	32
1.3.2.5. Göçüşme.....	32
1.3.2.6. İkizleşme	32

1.3.2.7. Ünsüz Tekleşmesi.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ

2.1. Kelime	34
2.1.1. Yapılarına Göre Kelimeler	34
2.1.1.1. Basit Kelimeler	35
2.1.1.2. Türemiş Kelimeler	35
2.1.1.2.1. Yapım Ekleri	35
2.1.1.2.1.1. İsimden İsim Yapan Yapım Ekleri	35
2.1.1.2.1.2. İsimden Fiil Yapan Yapım Ekleri	41
2.1.1.2.1.3. Fiilden İsim Yapan Yapım Ekleri	44
2.1.1.2.1.4. Fiilden Fiil Yapan Yapım Ekleri	49
2.1.1.2.1.5. Fiilimsiler	51
2.1.1.2.1.5.1. İsim Fiiller	51
2.1.1.2.1.5.2. Sıfat Fiiller	52
2.1.1.2.1.5.3. Zarf Fiiller	54
2.1.1.3. Birleşik Kelime	57
2.1.2. Görevlerine Göre Kelimeler	57
2.1.2.2. İsim	57
2.1.2.2.1. İsim Çekim Ekleri	57
2.1.2.2.1.1. Hal Ekleri	57
2.1.2.2.1.2. Çokluk Ekleri	59
2.1.2.2.1.3. İyelik Ekleri	59
2.1.2.2.1.4. Aitlik Eki	60
2.1.2.3. Sıfatlar	60

2.1.2.3.1. Niteleme Sıfatları.....	61
2.1.2.3.2. Belirtme Sıfatları	61
2.1.2.3.3. İşaret Sıfatları	61
2.1.2.3.4. Sayı Sıfatları.....	61
2.1.2.3.5. Belirsizlik Sıfatları.....	61
2.1.2.3.6. Soru Sıfatları	61
2.1.2.3.7. Sıfatlarda Pekiştirme.....	62
2.1.2.3.8. Sıfatlarda Derecelendirme.....	62
2.1.2.4. Zarflar.....	62
2.1.2.4.1. Zaman Zarfları.....	63
2.1.2.4.2. Yer-Yön Zarfları.....	63
2.1.2.4.3. Nitelik(Durum) Zarfları	63
2.1.2.4.4. Miktar Zarfları.....	63
2.1.2.4.5. Soru Zarfları	63
2.1.2.5. Zamir.....	63
2.1.2.5.1. Şahıs Zamirleri	64
2.1.2.5.2. Soru Zamirleri	64
2.1.2.5.3. Dönüştürme Zamirleri.....	64
2.1.2.5.4. İşaret Zamirleri	64
2.1.2.5.5. Sayı Zamirleri.....	65
2.1.2.5.6. Sıfatlık Zamiri	65
2.1.2.5.7. Yokluk Zamiri	65
2.1.2.5.8. Belirsizlik Zamiri.....	65
2.1.2.6. Edatlar.....	65
2.1.2.6.1. Bağlaçlar	65

2.1.2.6.2. Ünlemler.....	66
2.1.2.6.3. Son Çekim Edatları.....	66
2.1.2.7. Fiiller.....	66
2.1.2.7.1. Fiil Çekimleri	66
2.1.2.7.2. Haber Kipleri.....	67
2.1.2.7.2.1. Görülen Geçmiş Zaman	67
2.1.2.7.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	68
2.1.2.7.2.3. Şimdiki Zaman.....	69
2.1.2.7.2.4. Gelecek Zaman	71
2.1.2.7.2.4.1. Belirsiz Gelecek Zaman.....	71
2.1.2.7.3. Tasarlama Kipleri	72
2.1.2.7.3.1. Şart Kipi	72
2.1.2.7.3.2. Emir Kipi.....	73
2.1.2.7.3.3. İstek Kipi	73
2.1.2.7.3.4. Gereklilik Kipi.....	74
2.1.2.7.4. Birleşik Kipler	75
2.1.2.7.4.1. Hikaye Birleşik Kipleri	75
2.1.2.7.4.2. Rivayet Birleşik Kipleri	77
2.1.2.7.4.3. Şart Birleşik Kipleri	78
SONUÇ.....	80
3. ÖTEN GÜNLER (TRANSKRİPSİYONLU METİN).....	84
4. GEÇMİŞ GÜNLER (TÜRKİYE TÜRKÇESİ AKTARMA).....	279
5. DİZİN.....	470
6. ÖZEL ADLAR DİZİNİ.....	836
KAYNAKÇA	861
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1: İyelik ekleri tablosu.....	60
Tablo 2.2: Şahıs ekleri tablosu	67
Tablo 2.3: Görülen geçmiş zaman ekleri tablosu	67
Tablo 2.4: Öğrenilen geçmiş zaman ekleri tablosu	68
Tablo 2.5: Şimdiki zaman ekleri tablosu.....	70
Tablo 2.6. Şimdiki zaman ekleri (2)	70
Tablo 2.7: Gelecek zaman ekleri tablosu	71
Tablo 2.8: Belirsiz Gelecek Zaman Ekleri Tablosu.....	71
Tablo 2.9: Şart kipi ekleri tablosu.....	72
Tablo 2.10: Emir kipi ekleri tablosu	73
Tablo 2.11: İstek kipi ekleri tablosu	73
Tablo 2.12:II. tip istek kipi ekleri tablosu	74
Tablo 2.13: Gereklilik kipi ekleri tablosu	74
Tablo 2.14: Öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi tablosu.....	75
Tablo 2.15: Şimdiki zamanın hikâyesi tablosu.....	75
Tablo 2.16: Geniş zamanın hikayesi tablosu.....	76
Tablo 2.17: Gelecek zamanın hikâyesi tablosu	76
Tablo 2.18: Şart kipinin hikayesi tablosu.....	77
Tablo 2.19: Gereklilik kipinin hikayesi tablosu	77
Tablo 2.20: Şimdiki zamanın rivayeti tablosu.....	77
Tablo 2.21: Gelecek Zamanın Rivayeti Tablosu	78
Tablo 2.22: Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti tablosu.....	79
Tablo 2.23: Öğrenilen geçmiş zamanın şartı tablosu.....	79
Tablo 2.24: Şimdiki zamanın şartı tablosu	79
Tablo 2.25: Gelecek zamanın şartı tablosu	79
Tablo 2.26: Gereklilik kipinin şartı tablosu	79

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
Alm.	Almanca
Ar.	Arapça
DLT.	DîvânuLugâti't-Türk
ET	Eski Türkçe
Fr.	Fransızca
Far.	Farsça
İt.	İtalyanca
Lat.	Latince
s.	sayfa
T.	Türkçe
TDK.	Türk Dil Kurumu
Tkm.	Türkmençe
Rus.	Rusça

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

Türkmen-Kiril Alfabeti	Transkripsiyon Alfabeti
А а	A a
Б б	B b
В в	V v
Г г	G g
Д д	D d
Е е	E e (Kelime başlarında Ye, ye)
Ё ё	Yo yo
Ж ж	J j
Ж, ж,	C c
З з	Z z
И и	İ i
Й й	Y y
К к	K k
Л л	L l
М м	M m
Н н	N n
О о	O o
Ө ө	Ö ö
П п	P p
Р р	R r
С с	S s
Т т	T t
У у	U u
Ү ү	Ü ü
Ф ф	F f
Х х	H h
Ц ц	Ts ts
Ч ч	Ç ç
Ш ш	Ş ş

Щ щ

Ъ ъ

Ы ы

Ь ь

Э э

Ю ю

Я я

Sç sç

Ayırma

I ı

İnceltme

E e

Yu yu

Ya ya

GİRİŞ

Türkmen bölgesi ve Türkmenistan Türklerinin konuşma dili Batı Türkçesidir. Oğuz dilleri arasında yer alan Türkmen Türkçesini diğer lehçelerden ayıran en belirgin özelliği müşterek Türkçe'nin uzun ünlülerini büyük ölçüde muhafaza etmiş olmasıdır. Türkmen Türkçesi başta Arap harfleriyle, daha sonra 1927 yılından 1940 yılına kadar Latin alfabesiyle yazılmış olup, 1940'dan sonra Kiril alfabesiyle yazılmıştır. Rusya'nın Türkmenistan'a etkilerinden dolayı Türkmen Türkçesinin bünyesinde Rusça kelimelere de sıkça yer verilmiştir. Tarihi seyir içinde batıda Osmanlı- Azeri grubunun, doğuda ise Çağatay grubunun etkisinde kalmıştır. İslam medeniyetinin açıkça görülmesinden dolayı Arapça- Farsça kelimelerden de almıştır (Bazin, 1988: 1-2). 27 Ekim 1991'de bağımsız Türkmenistan devletinin kurulmasıyla, Türkmen Türkçesi 1993 yılından itibaren bazı değişikliklerle yeniden düzenlenerek Latin alfabesine geçmiştir (Buran, Alkaya, 2013: 110).

Türkmen Edebiyatı 18. yy.a kadar sözlü edebiyat geleneğine sahipti. Asıl eserlerini 18. yy.dan itibaren veren Türkmenler Magtımğulı'nın şiirleri ile yazı dili haline gelmiştir. 19. yy.ın son çeyreğinde Rus baskılarından dolayı edebiyat alanında Rus etkisinin yaşandığı bir dönem olmuştur. Buna rağmen bu dönemin bazı yazarları Türk topluluklarına yapılan baskıları, Rus politikalarına duyulan karşıtlık ve memnuniyetsizliği eserlerinde yansıtmıştır. 1930-1945 yıllarında yaşanan siyasi baskılar, aralarında Berdi Kerbabayev'in de bulunduğu bazı yazarların tutuklanmasına sebep olmuş ve bu durum edebiyatın olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. 1960 ve 1990 yıllarında özgür düşünce ve bağımsızlığın hız kazanmasıyla hikâye, roman, şiir, tiyatro türlerinde temalara sıkça yer verilmiştir.

Berdi Kerbabayev'in Hayatı,Edebi Kişiliği ve Eserleri

Berdi Kerbabayev, Türkmenistan'ın Halk Yazarı, Türkmenistan İlimler Akademisinin Akademisyeni, Sosyalist Emek Kahramanı gibi ünvanların da sahibidir. “Gızlar Dünyesi”, “Yaz Mövsümünde Bir Göl”, “Amıderya” gibi manzum hikâyeleri, “Garşı Guda”, “1916'ncı Yıl” gibi uzun hikâyeleri büyük ilgi toplamıştır. 1930'lu yıllarda onlarca hikâye “Bayram”, “Batır” gibi masal ve bilmece

kitapları yayımlanmıştır. “Aygıtlı Edim” adlı destanının ilk kitabını 1940 yılında, tamamı ise 1949 yılında basılmıştır. İkinci Dünya Savaşı yılları yazarın en verimli zamanlarıdır.

Kerbabayev, edebi organizasyonculuk dışında birçok şiir, hikâye, “Aylar” adlı destan-poemasını “Gurban Durdı” adlı uzun hikâyesi, “Vatana Söygi”, “Halk Şahırı”, “Kim Kimi Söyyer”, “Doganlar”, “Ene”, “Abadan” gibi piyes ve librettolarını yazmıştır. Bunların dışında röportajlar, seyahat yazıları, tebliğler ve makaleler yayımlamıştır. Romancı yazar, savaştan sonra “Nebitdag”, “Gaygısız Atabay”, “Suv Damcası Altın Denesi” gibi eserlerini kaleme alır. Yazarın “Aygıtlı Edim”, “Aysoltan” adlı eserleri SSSR devlet ödülüne layık görülür (TDTEA, 1998: 73). “Öten Günler” adlı otobiyografik romanını Arap alfabesiyle 1974 yılında yazmıştır. İlk biyografik romanı Gaygısız Atabay’dır (Gökçimen, 2013: 83). B. Kerbabayev, şair, nesir, tiyatro yazarı, çocuk edebiyatçısı, edebi tenkitçi, devlet ve toplum memuru olarak tanınmaktadır. Ayrıca Magtımguılı adındaki devlet ödülünü almıştır. Bu yetenekli yazarın birçok eseri dünya dillerine tercüme edilmiştir (TDTEA, 1998: 73).

Öten Günler Povesti Hakkında

Birçok hikâyeden oluşan “Öten Günler” romanının asıl kahramanı Mırat’tır. Otobiyografik roman özelliği taşıyan bu roman, Berdi Kerbabayev’in hayatını ve aynı zamanda doğup büyüdüğü köyü anlatır. Öten Günler adlı eserde yazar, I. Cihan Harbi’ni, Ekim Devrimini, Türkmenler ile Orta Asya halklarının verdiği mücadeleleri ve yoksul halktan bahseder. Aynı zamanda başkahraman Mırat’ın sosyal hayatı, eğitimi ve ailesinden de söz eder. Dönemin halkı, Türkmen kültürüne özgü medreseler ile Rus okulları arasında eğitim hayatı sürdürür. Dindar bir ailenin çocuğu olan Mırat, medreselerde eğitimini sürdürmüş ve Arapça, Farsçayı öğrenmiş olsa da Rus okullarında tercümanlık yapmanın daha faydalı olacağını düşünür.

Medresede eğitim gören Mırat, medreselerin ticarethaneye dönüştürülmesinden, bazı mollaların öğrencilere uyguladığı şiddet ve kötü muameleden yakınır. Bunun yanı sıra iyi hocaların da varlığına da değinen Mırat, Mukım mollasından Fuzulî, Nevaî, Hafız, Kemine ve Mahtumkulı gibi büyük şairleri öğrenir.

Bir zaman sonra Mirat'ın Güzel ile evliliğinden ve Türkmenlerin kültürel mirasının paręası olan düğün ritüellerine de değinilir. Köyde yaşıyan bir diğer yoksul genę Aşıır'ın sevdiği kızı kağırması üzerine köyün ileri gelenleri tarafından öldürülmesini de anlatır.

I. Dünya Savaşı ve Ekim devrimin yansıtılan romanda ar yönetimi ve zulmn eleştirir. Halkın eşıtlik ve özgürlük arzusuna vurgu yapılır. 1917 yılında Ekim Devrimi'nin yapılmasıyla kıtlık olur. Türkmen halkı, sosyalizmi isteyenler ile bağımsız bir milli devletin kurulmasını isteyenlerle ikiye ayrılır. Bolşeviklerle milli devletin kurulmasını isteyenler savaşı girer. 12 Temmuz 1918 Aşkabat sığınmacıların eline geçer. Oraz Serdar, Eziz ve Zaman Han Bolşeviklere karşı mücadele verir. İngiliz General Mallenson'un Türkmenlere yardım etmesiyle Mirat, sosyalist olma suğuyla hapse atılır. 1920 sonrası Bayramalı ve Merv alınır. Böylece Mirat tekrar hapisten kurtulur. Tecen'de sosyalist hükümetin eğitim sorumlusu olur. Gaygusuz Atabay ise Tecen vekili seğilir. 1925 yılında Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulur. Yazar romanın sonunda Lenin'e ve Sovyet Rusya'ya övgü ile romanı sonlandırır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

Hava titreşiminin kulakla duyulan derecesine ses adı verilir (Gencan, 1974: 18). Bir dilin seslerini, oluşum ve boğumlanma özellikleri, kelimelerdeki sıralanışları, üstlendikleri görev ve uğradıkları çeşitli değişimleri inceleyen gramer dalına ses bilgisi adı verilir (Korkmaz, 1992: 123). Dilin en küçük parçası olan bu seslerin çok az bir kısmı, tek başlarına anlamlı kelimeler oluşturabilirler (Demir, Yılmaz, 2014: 123). Sesler bazen tek başlarına, çok sayıda da yan yana gelerek canlı ve cansız varlıkları, kavram ve durumları karşılayan kelime denilen dil birlik, unsur ve şekillerini meydana getirirler (Ergin, 2013: 29). Ses bilim, insan dilinin seslerinin nasıl meydana geldiğini, niteliklerinin ne olduğunu, ses dalgalarının dinleyene nasıl ulaştırıldığını, kısacası dilin ve bildirişmenin ses yönünü inceleyen bilim dalıdır (Aksan, 2020:26).

İnsan iletişiminin önemli bir aracı olan dilin sağlam malzemesiyle ilgilenen dilbilimin bir parçası olan ses bilimi, dilin ses sistemini, ses düzenini, kelimelerde, deyimlerde, kelime kombinasyonlarında seslerde meydana gelen çeşitli değişiklikleri ve bu değişikliklerin incelenmesi ile ilgilenir (Hudaygulyev, 1992: 6-7).

1.1.Ünlüler

Oluşumları sırasında ses geçidinde bir engele takılmayan seslere ünlü adı verilir. Ünlüler telaffuz edilirken ses yolu tamamen açık bulunur. Gelen hava akımı rahat bir şekilde dışarı çıkar. Bu durum çenenin az veya çok açılması, dilin kabarıp alçalması ya da dudakların yuvarlaklaşıp, düzleşmesi ile değişir. Ancak bu durum hiçbir zaman hava yolunu kapatacak şekilde olmaz. Ortaya çıkış noktalarında organlar, dil, damak, dişler dudaklar vb. birbirleriyle temas halindedirler (Ergin, 2013: 34).

Türkiye Türkçesinden farklı olarak /ä/ sesinin bulunduğu Türkmen Türkçesinde 9 ünlü ses vardır. Bu ünlüler: ä, a, e, ı, i, o, ö, u, ü şeklindedir. Bu ünlülerin her biri tek

heceli ve çok heceli kelimelerde bulunup hem uzun hem de kısa söylenir (Bağıyev, 1985: 10).

/a/ Ünlüsü: “a” ünlüsü, kısa, düz ve geniş bir art damak ünlüsüdür. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son seslerinde bulunur (Hudayguliyev, 1992:39):

altı (altı) 1-17; altın (altın) 50-18; anık (açık) 57-22; aňsat (kolay) 10-11; at (at) 59-15; ata (dede, baba) 8-12; ayak (ayak) 31-5; gara (kara, siyah) 2-22; oğlan (erkek çocuk) 3-5; aya (avuç içi, aya) 64-22; ayaz (ayaz, soğuk) 10-5; bayrak (ödül) 60-1; gabaklarıňam 37-9 (göz kapaklarını da); ayasına (avucunun içine) 64-22.

İncelenen eserde alıntı kelimelerde rastlanan örnekler şu şekildedir:

adam (insan) 77-4; adıldır (âdildir) 8-24; gadır (kadir, kıymet) 50-26; gaharlı (kızgın, öfkeli) 75-8; asman (gökyüzü) 1-1.

/ä/ Ünlüsü: “ä” ünlüsü söylenişte kısa, düz, geniş ve ince bir ön damak ünlüsüdür. Bazı Arapça ve Farsça kelimelerin ilk ve ikinci hecesinde kullanılır (Sarıyev, Güder, 1998: 32).

mähirli (tatlı, sevimli) 73-12; şäher (şehir) 60-9; şägirt (öğrenci, çırak) 48-10; bedehät (iyi, güzel) 38-23; emläk (emlak, mal mülk) 68-12.

Sınırlı sayıda Türkmen Türkçesinde kelimelerin ilk hecelerinde kullanılır. (Sarıyev, Güder, 1998: 32):

äkit- (götürmek) 46-20; ägirt (çok büyük) 53-25; bäs (beş, 5) 67-22; ädik (çizme) 69-27; ädim (adım) 6-7; äkit- (götür-) 46-20; är (er) 64-9; äynek (gözlük) 39-20.

/e/ Ünlüsü: “e” ünlüsü kısa, ince ve geniş bir ön damak ünlüsüdür. Türkmen Türkçesinde kelimelerinin ön, iç ve son seslerinde bulunur (Hudayguliyev, 1992: 42):

ece (anne) 2-7; 9-13; 15-18; egin (sırt, arka, omuz) 19-27; 31-16; seňrik (burnun alınla birleşen ince bölümü) 58-25; ene (ana, anne) 26-13; gice (gece) 10-1; bezeg (süs) 26-18; derle- (terlemek) 53-18; geçi (keçi) 65-6.

Alıntı kelimelerde geçen örnekler de şu şekildedir:

ekabır (yaşça büyük olan) 52-13; elipbiy (alfabe) 32-21; emel (görev, iş) 26-16.

/ı/ Ünlüsü: “ı” ünlüsü kısa, dar ve düz bir orta damak ünlüsüdür. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son hecesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998: 33):

ıs (koku) 51-7; dınç (dinlenme) 11-25; gış (kış) 8-7; avı (ağrı) 52-10; garrı (yaşlı) 1-16

Arapça ve Farsçadan alınan bazı kelimelerindeki “ı” ünlüsü Türkmen Türkçesinde “ı” diye yazılır. (Hudayguliyev, 1992 :46):

husıt (cimri, pinti, hasis), garıp (garip, fakir) 68-1.

/i/ Ünlüsü: “i” ünlüsü, söyleniş bakımından kısa, dar ve düz bir ön damak ünlüsüdür. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son hecesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998: 33):

iş (iş, emek, çalışma) 10-11; iri (iri, büyük) 18-15; inçe (ince) 1-12; il (halk, insanlar) 53-23; giç (geç) 10-23; dil (dil, lisan) 58-3; egin (sırt, arka, omuz) 19-27; bil (bel) 35-18; iñne (iğne) 18-14; pişik (kedi) 57-3; ışık (kapı) 54-26.

Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerin bazılarında kendi özelliği olan uzunlukla kullanılır (Hudayguliyev, 1992: 47):

işan (molladan sonraki derece) 41-15; hile (hile) 76-10; isrif (israf) 44-3.

/o/ Ünlüsü: “o” ünlüsü kısa, yuvarlak ve geniş bir art damak ünlüsüdür. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön ve iç hecesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998: 33):

oba (köy) 10-7; ot (ateş) 57-7; ocak (ocak, yemek pişirmek için kurulan ateş yakılan yer) 8-16; gol (kol) 18-18; oka- (okumak) 34-14; orak (orak) 124-26; bol- (olmak, bulunmak) 26-17; goñşı (komşu) 57-11.

“o” ünlüsü birleşik kelimelerin ilk hecesinden sonra da bulunabilir (Kara, 2000: 14):

günortan (öğle, öğleyin) 29-27.

Alıntı kelimelerde geçen diğer örnekler de şu şekildedir:

ohranka (gizli polis) 142-9; govgalı (kavgalı) 49-3.

/ö/ Ünlüsü: “ö” ünlüsü kısa, ince, geniş ve yuvarlak bir ön damak ünlüsüdür. Türkmen Türkçesinde kelimelerinin ön ve iç hecesinde bulunur (Hudayguliyev, 1992: 42):

öň (ön, ön taraf) 67-5; öy (ev) 1-6; övren- (öğren-) 70-24; köl (göl) 30-3; pökgi (top) 51-9; bölek (parça) 43-18.

Alıntı kelimelerde /ö/ ünlüsünün geçtiği örnekler:

övlät (dinsel düşünceye göre kerametli sayılan kişilerin soyuna verilen ad) 40-18; övlüyä (mezarlık) 21-28.

/u/ Ünlüsü: “u” ünlüsü kısa, kalın, dar ve yuvarlak bir art damak ünlüsüdür. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön hecesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998: 34):

ulı (büyük) 52-12; ukı (uyku) 10-22; gurı (kuru) 55-12.

Arapça ve Farsça kelimelerde de ikinci hecede bulunur. (Hanser, 2003: 29):

mecbur (mecbur) 53-30; magşuk (maşuk, âşık olunan) 62-7.

/ü/ Ünlüsü: “ü” ünlüsü kısa, ince, dar ve yuvarlak bir ünlüdür. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön ve iç hecesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998: 34):

üç (üç, 3) 51-30; üyş- (bir yere toplanmak) 60-8; mün- (binmek) 15-8; güber- (şişmek, kabarmak) 63-1.

Alıntı kelimelerde geçen örnekler şu şekildedir:

hücre (hücre, medrese öğrencilerinin ders gördüğü yer) 46-14; höküm (hüküm) 111-5.

1.1.1. Uzun Ünlüler

Türkçenin çok eski dönemlerinde de uzun ünlülerin varlığı bilinmektedir (Vural, Böler, 2011: 67). Türkmen Türkçesini diğer Türk dillerinden ayıran en belirgin fonetik özelliklerinden biri de uzun ünlülere sahip olmasıdır (Bağıyev, 1985: 56). Türkmence ortak Türkçenin mirası ve bugün az da olsa bazı ağız ve lehçelerde karşılaşılan kısa ve uzun ünlüleri muhafaza eder (Bazin, 1988: 4). Yazıda gösterilmeyen ancak söyleyişte ortaya çıkan uzun ünlüler, birincil ve ikincil uzun ünlüler olmak üzere ikiye ayrılır (Yıldırım, 2020: 32).

1.1.1.1. Birincil Uzun Ünlüler

Ana Türkçede İlk hecedeki birincil uzunlukların en iyi şekilde korunmuş olan dil Türkmencedir (Tekin, 1995:64). Birincil uzun ünlüler, herhangi bir ses değişiminin oluşmadığı, Türkçe kelimelerin kök hecelerinde Ana-Türkçe devrinden beri var olduğu kabul edilen ünlü uzunluğudur. Eski Türkçede ve tarihi metinlerde de rastlanan bu uzunluklar, bugün Yakut ve Türkmen lehçelerinde de korunmuş olup öteki Türk lehçelerinin ise bazı ağızlarında yer yer korunmuş olmakla birlikte genellikle kısalmış ve uzun ünlülere karışmıştır (Korkmaz, 1992: 15). Türkmen Türkçesinde, Türkçe kökenli kelimelerin ilk hecesinde ve kısa olan sesteş kelimelere kıyasla anlam farkı ortaya çıkartır.

Türkmen Türkçesindeki birincil uzunluklar, Batıda ilk olarak Aliyiv-Bööriyiv'in Latin alfabesi asıllı yeni Türkmen alfabesiyle düzenlenmiş Rusça-Türkmence sözlüğü aracılığıyla öğrenilmiştir (Tekin, 1995: 64).

İncelenen eserde yer alan birincil uzun ünlülerin tespiti Türkmen Türkçesinde sözlükleri ele alınarak birincil uzunlukların korunması konusu incelenmiştir.

/a:/ ünlüsü

a:ç (aç, acıkmış) 41-27; a:k (ak beyaz) 1-5; al- (almak) 17-3 a:l (al, renk) 4-1; a:rt (art, arka) 29-19; a:t (isim) 59-15; ça:ga (çocuk) 1-18; a:şık (âşık) 6-4.

/ä:/ ünlüsü

ä:dik (çizme) 69-27; ä:dim (adım) 6-7; ä:girt (çok büyük) 18-1; ä:r (mert, er) 64-9; ä:t- (adım atmak) 63-8; ä:tle- (atlamak) 2-21; ä:ynek (gözlük) 39-20; bä:ri (beri) 11-8; bä:rik (beri, bu yana) 49-19; bä:ş (5) 1-17.

/ı:/ ünlüsü

ı:s (koku) 51-7; ı:z (iz) 46-30; ıncal- (ağrısı dinmek) 58-20; gı:z (kız) 31-14; dı:nç (tatil, dinlenme) 70-1; dı:z (diz) 38-24; kın (güç, zor) 51-18.

Türkmen Türkçesinde Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin bazılarında bulunan “i” sesi dudak uyumuna girerek “ı” olmuştur (Yıldırım, 2020: 32): Garı:p (garip, yoksul) 68-1; ıkbal (ikbal, hayat) 50-23; tarih (tarih) 70-26.

/i:/ ünlüsü

iş (iş, emek) 10-11; i:l (el, insanlar) 53-23; i:ri (büyük) 18-15; i:şik (kapı) 54-26; i:şan (molladan sonraki derece) 41-15; i:ber- (göndermek) 49-19; bi:l (bel) 35-8; pi:l (fil) 29-10.

/o:/ ünlüsü

o:ba (köy) 57-4; o:cak (ocak, ateş yakma yeri) 8-16; o:dun (odun) 18-18; o:t (ateş) 57-7; o:y (düşünce) 63-18; do:dak (dudak) 32-26; do:lı (dolu) 7-22; yo:k (yok) 55-28; yo:l (yol) 54-17.

/ö:/ ünlüsü

ö:z (öz, kendi) 51-11; ö:ri (otlak) 30-12; gö:k (yeşil) 1-13; kö:l (göl) 30-3; bö:lek (bölüm, parça) 43-18; dö:rt (dört) 3-2.

/u:/ ünlüsü

u:kı (uyku) 10-22; du:z (tuz) 36-3; gu:rı (kuru) 55-12; gu:rt (kurt) 67-12; zeru:r (gerekli) 59-12; huku:k (hukuk) 75-26; asu:da (sakin, sessiz) 26-2; ru:h (ruh) 66-23.

/ü:/ (üy) ünlüsü

Diftong özelliği olan bu ses “ü” ünlüsünün yanında “y” sesi ile birlikte telaffuz edilir (Hudayguliyev, 1992: 47):

düyn (dün) 74-1; düyp (dip) 17-25; düyr- (katlamak) 9-22; düyş (düş, rüya) 61-19; güyç (güç, kuvvet) 30-20; güyz (güz) 67-6; süyci (tatlı) 47-15; süyt (süt) 133-

1.1.1.2.İkincil Uzun Ünlüler

Bir kelimenin ilk veya daha sonraki hecelerde ses değişimleri ya da kaynaşmaları yoluyla oluşan uzunluktur (Korkmaz, 1992: 84). İkincil uzun ünlüler, aslında kısa olan ünlülerin art arda gelip birleşmesiyle oluşur (Söyegov, Arnazarov, 2017: 14).

1.1.1.3. İyelik Ekleriyle Oluşturulan Uzunluk

I.ve II. Şahıs eklerinde meydana gelen bu özellik (Söyegov, Arnazarov, 2017: 14) iki kısa vokalin birleşip uzamasıyla meydana gelir (Sarıyev, Güder, 1998: 48).

ini:m (küçük kardeşim) 67-8; arka:m (arkam) 8-14; ata:m (babam) 27-25; gapı:ñ (kapın) 34-26; garrı:niñ (yaşlının) 38-7; kaka:m (babam) 2-13; geçi:ñ (keçin) 29-19.

1.1.1.4. Hal Ekleriyle Oluşturulan Uzunluk

“-niñ, -niñ, -ñı, -ñi” gibi genitif ve akuzatif ekleri ünlü ile biten kelimelere geldiğinde kısa ünlüler uzar (Sarıyev, Güder, 1998: 49).

gala:nı (kaleni) 47-12; gapı:nı (kapını) 21-29; iññe:ni (iğneni) 24-3; geçi:ni (keçini) 29-18; goca:niñ (yaşlının) 10-6; hova:niñ (havanın) 69-2.

“-a, -e” ekleri ünlüyle biten isimlere geldiğinde iki kısa ünlü ünlü birleşerek uzar (Sarıyev, Güder, 1998:49).

geçi+e keçi: (keçiye) 65-6; kapasa+a kapasa: (kafese) 26-12; küme+e küme: (kümeye) 32-4.

1.1.1.5. “-l” ve “-r” Ünsüzleri ile Biten Bazı Fiiller “a,e+,r” Eklerini Aldığında “-l” ve “-r” Seskerinin Düşmesi Sonucunda Oluşan Uzunluklar

bol+ar< bo:r (olur) 24-10; gal+ar < ga:r (kalır) 9-9; gel+ er< ge:r (gelir) 44-12.

Anlam farkı meydana getiren uzunluklar:

at	(ad, isim) 34-26	a:t	(at, hayvan) 59-15
ot	(ot, bitki) 47-23	o:t	(ateş) 57-7
aç-	(açmak) 6-3	a:ç	(aç, acıkmış) 41-27
daş	(dış) 18-13	da:ş	(taş) 16-10

1.2. Ünsüzler

Seslerin çıkış sırasında herhangi bir engele takılarak çıkan seslerdir (Hanser, 2003: 34). Türkmen Türkçesinde 21 tane ünsüz ses vardır (Täçmiradov, Hudayguliyev, 1970: 32).

Türkmencede ünsüzlerin sayısı hakkında bazı farklı fikirler vardır. A.P. Poselhyevskiy’in fikrine göre 25; G. Gulmanov ve H. A. Maşokov’un görüşüne göre

22; H. Bagıyev'in kendi araştırmaları sonucundaki görüşüne göre 22; P. Azımov, A. Annanurov, C. Amansariyev, T. Täçmiradov, M. Hudayguliyev, B. Hocayev'in görüşleri ise Türkmencede 21 ünsüzün olduğudur (Sarıyev, Güder, 1998: 8).

İncelenen eserde geçen ünsüzler şu şekildedir:

/b/ Ünsüzü: Ötümlü, kapalı çift dudak ünsüzüdür. Türkmençe kelimelerin ön ve iç sesinde bulunur. Türkmen Türkçesinde kelimelerin sonunda kullanılmaz. (Sarıyev, Güder, 1998:40):

bogaz 19-21; bol- (olmak) 7-6; bak- (bakmak) 29-1; bayrak (ödül) 60-1; bagşı (saz çalıp, söyleyen) 21-24; bar (var) 3-15; boyun 4-10; bu 3-17; gabak (göz kapağı) 37-9; gabart- (şişirmek, kabartmak) 18-1.

Alıntı kelimelerde geçen /b/ ünsüzüne örnekler şu şekildedir:

berekalla (mübarek olma) 15-25; bazar (pazar, çarşı) 24-7; bela (bela, felaket) 44-6; beter (beter) 23-5; edebiyat (edebiyat) 42-29; gabır (kabir, mezar) 46-15.

/ç/ Ünsüzü: Ötümsüz, diş ve ses yolunun durumuna göre de kapalı bir ünsüzdür. “Ç” ünsüzü Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son sesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998: 40):

çağa (çocuk) 1-18; çayır 66-1; çörek (ekmek) 13-21; çemçe (kaşık) 20-21; haçan (ne zaman) 26-25; geçi (keçi) 65-6; pıçak (bıçak) 64-13; ağaç (ağaç) 1-8; gılıç (kılıç) 28-26; kerpiç (kerpiç) 48-22.

Alıntı kelimelerde geçen /ç/ ünsüzüne örnekler şu şekildedir:

çarh (çark) 30-8; çäre (çare) 57-5; çıra (lamba) 16-2; Arapça 34-22; mätäç (muhtaç) 27-24.

/d/ Ünsüzü: Ötümlü, dişsil, kapantılı, diş eti patlayıcısı olan ünsüzdür. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön ve iç sesinde bulunur (Hanser, 2003: 36):

daş (dış) 18-13; dayı (dayı) 38-5; dayza (teyze) 44-17; demir (demir) 46-22; deňiz (deniz) 4-1; damca (damla) 18-15; duz (tuz) 36-3; ädik (çizme) 69-27; ädim (adım) 6-7; agdar- (döndür-) 35-25.

Alıntı kelimelerde geçen /d/ ünsüzüne örnekler şu şekildedir:

davagär (davacı) 28-4; derman (ilaç, deva) 16-3; dert (dert) 64-5; dervüş (derviş) 51-10; dessan (destan) 60-7; dindarlık (dindarlık) 55-11; dost (dost, arkadaş) 57-19; dovam (devam) 7-10; edebiyat (edebiyat) 61-9; edep (terbiye) 34-26.

/f/ Ünsüzü: Ötümsüz, sürtünmeli, diş dudak ünsüzüdür. Türkmen Türkçesinde kelimenin başında “f” sesi kullanılmaz. Bazı alıntı kelimelerin sonunda çift dudak ünsüzü olarak karşımıza çıkar (Hanser, 2003: 35):

çüf (üfleme) 52-23; tüf (ünlem) 20-22; püf (sıkıntı anlatan ünlem) 58-26.

Türkmen Türkçesinde alıntı kelimelerde diş dudak ünsüzü olarak karşımıza çıkar (Hanser, 2003: 35): fronta (cepheye) 71-15; ofitser (subay) 68-13.

/g/ Ünsüzü: Ötümlü, açık, dil ardı-orta damak, süreksiz bir ünsüzdür (Hudayguliyev, 1992:88). Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son sesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998: 42).

İncelenen eserde /g/ sesi geçen örnekler şu şekildedir: geçini (keçini) 29-18; gelnini (gelinini) 60-26; geyim (elbise) 10-22; gız (kız) 31-14; gice (gece) 16-4; giñ (geniş) 8-7; goyun (koyun) 26-28; sakgalı (sakalı) 51-27; çaga (çocuk) 1-18; egnini (sırtını) 31-16; egri (eğri) 64-4; saglık (sağlık) 63-26; sorag (soru) 73-11.

“g” ünsüzü bazı alıntı kelimelerin iç ve son sesinde kullanılır (Kara, 2000: 23): sagat (saat) 68-24; kagız (kağıt) 62-4; masgaralık (maskaralık, rezillik) 68-15; vagt (zaman, vakit) 58-5; gramatikasını (gramerini) 51-18.

/h/ Ünsüzü: Ötümsüz, artdamaksıl, sürtünmeli bir sestir. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son sesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998: 42):

hanım (canım) 58-11; hanların (hanların) 45-4; anha (işte, aha) 2-10; ah (ünlem) 48-24.

İncelenen eserde alıntı kelimelerde görülen örnekler şu şekildedir:

hatar (sıra) 1-5; höves (heves) 17-6; hökümet (hükümet) 69-24; hova (hava) 10-24; hormatlı (değerli, saygınlı) 23-8; hoca (hoca) 40-24; hilegär (hilekâr) 42-26; hıyal (arzu) 57-28; meşhur (ünlü, tanınmış) 65-24; nesihat (öğüt) 77-5; nohut (nohut) 16-18.

/k/ Ünsüzü: Ötümsüz, açık, ön damak patlamalı bir sestir. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön iç ve son sesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998: 42):

köle (göle) 30-3; kömek (yardım) 74-15; köpek (köpek, it) 36-20; köp (çok) 11-11; köynek (gömlek, elbise) 69-28; çukur (çukur, çökük) 5-12; kömelekiň (mantarın) 63-1; arka (arka, sırt) 24-5; ekin (tarla) 1-15; dodakları (dudakları) 32-26; agtıklar (torunlar) 11-22; ak (beyaz) 1-5; anık (açık) 57-22; çörek (ekmek) 13-21; dik (dik) 69-28; gök (yeşil renk) 1-13.

Alıntı kelimelerde geçen /k/ ünsüzüne örnekler şu şekildedir: Keramat (keramet) 50-24; kerven (kervan) 19-13; kısmat (kısmet) 59-14; kitap 11-12; belki (belki) 17-20; klassık (klasik) 45-2.

/l/ Ünsüzü: Ötümlü, dişyuvasıl, sürtünmeli bir sestir. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son sesinde bulunur (Hudayguliyev, 1992:77):

lovla- (tutuş-) 57-4; murtlı (bıyıklı) 55-17; algı-bergi (alacak verecek) 45-26; mal (büyük baş hayvan) 59-18; al (kırmızı) 4-1.

Alıntı kelimelerde geçen /l/ ünsüzüne örnekler şu şekildedir:

lakam (takma ad) 77-17; layık (uygun) 54-24; makala (makale) 60-29; mälim (malum) 10-9; mesele (çözülmeyi bekleyen iş, mesele) 50-14; meşguldı (meşguldü) 76-9; meyline (isteğine) 59-14; mılayım (yumuşak, mülayım) 56-23; mülhit 41-23; milllet 40-13; mısal (örnek, misal) 73-2; medal (madalya) 59-26; makul (uygun) 77-10; akıl (akıl) 9-5.

/m/ Ünsüzü: Ötümlü, akıcı, çift dudak ünsüzüdür. Türkmen Türkçesinde ve alıntı kelimelerde kelimelerin ön, iç ve son sesinde bulunur (Hanser, 2003: 36).

Türkmence kelimelerde geçen /m/ ünsüzüne örnekler şu şekildedir:

mal (mal, büyükbaş hayvan) 59-18; maña (bana) 50-28; maňlayını (alnını) 62-5; men (ben) 50-23; Mergenler (keskin, nişancılar) 67-25; gamış (kamuş, saz) 65-9; galmagal (gürültü) 70-27; geçmiş (geçmiş) 75-25; hanım (canım) 58-11;

Alıntı kelimelerde geçen /m/ ünsüzü şu şekildedir:

agnitleyän (mıknatıslayan) 53-27; makala (makale) 60-29; mıhman (misafir) 67-5; maksat (amaç niyet) 69-29; manı (anlam) 65-7; maşşuk (maşuk, aşık olunan)

62-7; medal (madalya) 60-1; medrese (Müslümanlara orta ve yüksek eğitim verilen dini okul) 72-10; gımmatlı (değerli) 70-6; galam (kalem) 25-4; mähirli (tatlı, sevimli) 73-12; haram (doğru olmayan) 23-21.

/n/ Ünsüzü: Ötümlü, dil ucu, diş dibi, akıcı ünsüzdür. Türkmençe kelimelerin ön, iç ve son seslerinde görülür. (Hanser, 2003: 37):

näme (ne, nasıl) 55-27; niçik (nasıl, hangi) 41-4; nire (nereye) 4-9; ne (ne) 59-21; onçaklı (şöyle böyle, o kadar, pek) 1-2; onsoň (daha sonra, biraz sonra) 13-3; sen (ikinci teklik şahıs) 52-15; on (on, 10) 30-10; sıçan (fare) 5-9.

Alıntı kelimelerde görülen /n/ ünsüzüne örnekler şu şekildedir: nebisine (menfaatine) 68-3; nedir-nıyaz (hayır, sadaka) 50-18; nesil (nesil, soy, sop) 75-22; nikasız (nikâhsız) 43-19; niyet (niyet, amaç) 17-4; nusgası (örneği) 42-22; paytun (fayton) 68-11; pogon (omuzluk, apolet) 69-28; ruhanılar (din adamları) 40-6; ayna (ayna, cam) 1-1.

/ñ/ Ünsüzü: Ötümlü, ön dil dudaksılı, genizsil bir sestir. Bu ses, Türkmen Türkçesinde kelimelerin iç ve son sesinde bulunur, kelime başında bulunmaz (Hudayguliyev, 1992: 70):

alcırañňı (şaşkın, şaşırmış) 1-21; aňırda (geride, arka tarafta) 48-2; aňladı (anladı, sezdi) 65-7; aňsat (kolay) 10-11; aydñ (söyledin) 49-26; cıññırdısına (sesine, tıngırtısına) 22-21; seniñ (senin) 57-19; mañlayını (kafasını) 62-5; siñegini (sineğini) 52-3; soňkı (sonuncu) 58-10; soň (son, sonra) 50-22; müñ (bin) 34-4.

/p/ Ünsüzü: Ötümsüz, çift dudak ünsüzü, süreksiz bir ünsüzdür. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son sesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998:44):

pagta (pamuk) 61-26; paltanı (baltanı) 20-13; pıçak (bıçak) 64-13; pıñkırdı (birden sesli güldü) 33-16; pıtrayardı (saçılıyordu) 1-9; gapı (kapı) 32-5; gep (konuşma söz) 58-2; tap- (bulmak) 52-12.

İncelenen metinde alıntı kelimelerde geçtiği örnekler şu şekildedir:

garıp (garip, fakir) 68-1; paytun (faytun) 68-19; patışa (padişah, şah, çar) 54-15; pakır (fakir, yoksul) 64-19.

/r/ Ünsüzü: Ötümlü, dil ucu titreyici bir sestir. Türkmen Türkçesinde bu ünsüz ile başlayan kelime yoktur. Kelimelerin iç ve son sesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998: 44):

güberip (şışip, kabarıp) 63-1; gümürtik (belirsiz, şüpheli) 23-20; gürrüñ (konuşma, sohbet) 61-7; hañkaryardı (boş duruyordu) 1-12; häzir (şimdi, şu anda) 3-22; güç (seyrek olmayan) 28-13.

Alıntı kelimelerde “r” ünsüzü kelime başında geçer (Sarıyev, Güder, 1998: 44):

reñkli (renkli, boyalı) 69-10; reygan (ziyan, zarar) 62-7; rus (rus) 62-22; ruhi (ruhu) 66-23.

/s/ Ünsüzü: Ötümsüz, dişler arası sürtünmelisi bir sestir. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son sesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998: 44). Bu ses Türkiye Türkçesinden farklı olarak peltek olarak telaffuz edilmektedir (Kara, 2000: 25):

sakgalı (sakalı) 51-27; saç (saç) 5-3; sag (sağlam, sağ) 34-13; selçeñ (kıt, az) 55-1; sen (ikinci teklik şahıs) 52-15; señrigi (burnun alınla birleşen ince bölümü) 14-10; arassa (temiz, katıksız, saf) 58-3; asta (alta) 33-10; tüys (görünüş, biçim) 40-33; üns (dikkat, ihtimam) 17-8.

İncelediğimiz eserde alıntı kelimelerde geçen örnekleri şu şekildedir:

salavat (Hz. Muhammed’e ve onun soyundan gelen kimselere okunan dua) 36-8; salam (selam) 38-1; sabır (sabır) 43-14; sabın (sabun) 10-10; secde (secde) 12-3; nesihat (öğüt, nasihat) 77-5; nesil (nesil, soy) 75-22; binamıs (utanmaz, namussuz) 22-21.

/ş/ Ünsüzü: Ötümsüz, diş eti- ön damak sızıcısı bir sestir. /ş/ sesi Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son sesinde bulunur (Hanser, 2003: 36):

şeyle (şöyle, böyle) 52-4; şindi (şimdiye kadar, henüz) 63-4; şol (bu, şu) 51-23; şoña (buna, şuna) 11-14; bağış (saz çalıp söyleyen) 21-24; bakışma (bakışma) 41-1; başga (başka, daha fazla) 6-21; baştutan (lider) 57-27; düyş (rüya) 61-19; goşgı (şiir, koşuk) 60-29; bişir- (pişir-) 51-31; pişik (kedi) 57-3; baş (baş, kelle) 30-8; bāş (beş) 67-22; diş (diş) 60-26; altmış (60) 76-8; guş (kuş) 67-19 güneş 26-1.

İncelenen kitapta alıntı kelimelerde geçen örnekler şu şekildedir:

şkol (okuluna) 76-3; şipa (şifa) 65-27; şert (şart, koşul) 37-12; şahır (şahir, ozan) 73-20; şerigat (şeriat) 55-4; âşık (âşik) 6-4; hoş (hoş) 36-6.

/t/ Ünsüzü: Ötümsüz, diş eti patlayıcısı bir sestir. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son sesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998:45):

tagam (tat, lezzet) 70-15; tap- (bulmak) 52-12; tolgay (turgay) 16-10; tam (ev, dam, oda) 1-8; agtık (torun) 39-10; altı (6) 1-17; ast (alt) 33-10; ata (dede, baba) 8-12; at (at) 59-15; ayt- (söylemek) 13-11; ägirt (çok büyük, çok fazla) 18-1.

Alıntı kelimelerde /t/ ünsüzünün geçtiği örnekler şu şekildedir: tagsır (günah, taksir) 51-1; tagat (güç, takat) 36-11; täsir (etki, tesir) 72-15; ähmiyet (önem) 61-5.

/v/ Ünsüzü: Ötümlü, çift dudak sızıcısı bir sestir. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son sesinde bulunur (Hanser, 2003: 35):

çarva (hayvancılıkla uğraşan göçebe insanlar) 21-21; dövük (kırık) 39-20; düvünü (düğümü) 17-5; düye (deve) 27-7; garavullık (bekçi, karakol görevlisi) 30-14; tovsan (tavşan) 76-21; aylav (atların koştuğu yer) 59-26; dayav (sağlıklı, çevik) 44-15; suv (su) 71-12.

Alıntı kelimelerde /v/ ünsüzünün geçtiği örnekler şu şekildedir:

vada ber- (söz vermek) 19-3; vaka (olay, vaka) 57-22; höves (heves) 17-6; kerven (kervan) 19-13.

/y/ Ünsüzü: Ötümlü, akıcı dil ortası ünsüzüdür. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön iç ve son sesinde bulunur (Hanser, 2003: 38):

yandak (çalı, ot) 57-4; yañak (yanak) 35-5; yeke (bir, tek) 76-7; yüz (100, sayı) 59-26; yarag (silah) 20-3; yassık (yastık) 67-1; düyn (dün) 74-1; düye (deve) 67-15; düyp (dip) 17-25; düş (rüya) 61-19; eye (iye, sahip) 67-13; beyle (böyle) 9-11; köynek (gömlek) 69-28; küy (düşünce) 75-2; beyni (beyin, akıl) 70-23; cay (bina, ev) 32-1; öy (ev) 1-6; golay (yakın, yakınında) 72-10; bay (zengin, varlıklı) 72-1.

Alıntı kelimelerde /y/ ünsüzünün geçtiği örnekler şu şekildedir:

bayram (bayram) 41-10; beyan et- (açıklamak) 57-21; keyp (keyif) 71-14; layık (uygun, elverişli) 54-24; ayal (kadın) 1-1; ayan (açık) 26-11.

/z/ Ünsüzü: Ötümlü, dişler arası sürtünmelisi bir ünsüzdür. Türkmen Türkçesinde kelimelerin ön, iç ve son sesinde bulunur (Sarıyev, Güder, 1998: 46):

dayza (teyze) 44-17; az (az) 71-1; gız (kız) 60-25; yaz (ilkbahar) 62-26.

Alıntı kelimelerde geçen “z” sesine örnekler şu şekildedir:

zaman 59-25; zäher (zehir) 52-27; zıyan (ziyan) 66-13; azan (ezan) 11-5; azap (azap) 61-17.

1.3. Ses Özellikleri

1.3.1. Ses Uyumları

1.3.1.1. Ünlü Uyumları

Bir kelimedede bulunan ünlülerin kalınlık- incelik, düzlük yuvarlaklık olarak birbirine benzemesi konusuna ünlü uyumları denilmektedir (Kara, 1998: 44). Türkçede birbirine aykırı sesler bulunmamaktadır yani bir kelimenin ünlüleri arasında açık şekilde bir uygunluk vardır (Ergin, 2013:70).

Ünlü uyumları Türkmen Türkçesinde kalınlık- incelik ve düzlük- yuvarlaklık olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.3.1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Türkçenin başlangıçtan bugüne kadar her devrinde en kuvvetli olarak hâkim olmuş bir gerçekliktir (Ergin, 2013: 71). Kalınlık-incelik uyumu Türkmen Türkçesinde tamdır (Bazin, 1988: 6). Bir kelimenin ilk hecesinde ä, ö, i, ü, e ünlülerinden biri geldiğinde sonrasındaki hecelerde de (ekler dahil) bu ince ünlüler gelir (Hanser, 2003: 24):

depe (tepe, doruk) 10-9; depesine 30-8; igendi (homurdandı) 19-23; demiri 40-8; deňiz 4-1; depyän (tepen, çifte atan) 31-17; depdiräyyärdi (teptiriyordu) 62-16; güycüniň (gücünün) 3-8.

Bir kelimenin ilk hecesinde “a” sesi gelirse ikinci hecede “a, ı, u” sesleri üçüncü ve sonraki hecelerde de “a, ı” seslerinden biri gelir (Sarıyev, Güder, 1998: 54):

nayıncar (mutsuz) 25-19; agramlı (çok fazla ağırlığı olan) 71-19; okuvçı (öğrenci) 34-2; agramayardı (ağlamıyordu) 6-16; gabalayardı (kuşatıyordu) 20-5; hayıkıp (çekinip, korkup) 14-3.

Türkmen Türkçesi, Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerin bazılarını kalınlık-incelik uyumuna sokmuştur (Kara, 2000, s.20):

Ar. kalem (kalem) Tkm. galam 25-4; Far. Asude (sakin, sessiz) Tkm. asuda 26-2; Tkm. Kerven, Ar. kervan 19-13; Far. Cihan Tkm. Cahan 40-10; Ar. Devam tkm dovam 7-10; Ar. Kabir (mezar) Tkm. gabırñ (mezarın) 51-3; Ar. hayasızlık Tkm. hayasızlığını (utanmazlığını) 40-25; Ar. adaletsizlik Tkm. adalatsızlığından (adaletsizliğinden) 42-27; Ar. hazine Tkm. hazınasına (hazinesine) 54-7; Ar. Hakimiyet, Tkm. hākimiyeti (hakimiyeti) 49-11; Ar. Hakikat, Tkm. hakikatıñ (gerçeğin) 44-21; Ar. ilim, Tkm. ılımından (ilminden) 44-21.

Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin çoğu kalınlık incelik uyumuna girmez (Yılmaz, 2014: 125):

nähoş (hasta) 65-9; nāhak (boş, nafîle) 58-8; dessan (destan) 60-7; derman (deva, çare, derman) 16-3.

“-vaç”, “-cagaz” ekleriyle “yook” un y’sinin düşmesiyle oluşan “ook”, olan kelimelere ince ünlü kelimelere geldiğinde kalınlık incelik uyumu ortadan kalkar (Kara, 2000: 20):

gelen(y)ok (gelmiyorum) 23-3; gözcagaz (gözcağaz) 19-2; bilem(y)ok (bilmiyorum) 23-1; tutavaç (kulp) 124-24.

1.3.1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyum

Bir kelimedeki ünlülerin düzlük yuvarlaklık olarak birbirine benzemesidir. Türkçe köklerde ve eklerde genellikle bu uyum görülür. Bu uyum sadece Türkiye Türkçesinde sıkça kendini gösterirken diğer Türk lehçelerinde bu uyum tam değildir (Ergin, 2009: 72). Düzlük-yuvarlaklık uyumu Türkmen Türkçesinde zayıftır (Bazin, 1988: 6).

Düzlük- yuvarlaklık uyumunda, düz ünlülerden sonra düz ünlülerin gelmesi kuralı yazıda bulunmaktadır. Bu kuralda /a/ ünlüsünü /a/ ya da /ı/ ünlüleri; /e/

ünlüsünü /e/, /i/ ve /ä/ ünlüleri; /ä/ ünlüsünün /ä/, /e/, /i/ ünlüleri; /ı/ ünlüsünü /ı/ ya da /a/ ünlüsü; /i/ ünlüsünü /i/, /e/ ve /ä/ ünlüleri takip eder (Yıldırım, 2020: 45):

kölege (gölge) 19-12; kömelek (mantar) 63-1; gısgacık (kısacık) 14-2; hemişe (her zaman) 8-18; hırıdar (bir şeyi almaya hevesli olan) 3-2; değışli (ait) 58-1; demir (demir) 46-22; kömekçi (yardımcı) 49-12.

Bazı kelimelerin kapalı olan ikinci hecesi dar ünlü olarak kullanılır ve dudak uyumunu bozar (Yıldırım, 2020: 45):

bütün (bütün, tüm) 76-8; duygı uzun (uzun) 64-17; duygı (duygu, his) 73-12; durıdı (açık) 1-1; palta (balta) 30-3; cübi:de (cebinde) 7-18; ukı: (uyku) 10-22; ogrın gara- (gizlice bakmak) 58-24; gündi:z (gündüz) 59-21; üçin (için) 51-14; uzın (uzun) 64-17.

Eski ve Orta Türkçe döneminde bulunan bazı kelimelerdeki “a” ve “e” düz ünlüleri Türkmen Türkçesinde özellikle “v” ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşarak “o”, “ö” sesine dönüşmüş ve yuvarlaklaşma meydana gelmiştir (Kara, 2000: 21):

sovuryan (savuran) 71-27 (<DLT savur-); sozulmaz (savılmaz) 20-16; (<savıl-); tovsan (tovşan) 76-21 (<ET tavşan).

Düzlük-yuvarlaklık uyumunun genel özelliği, yuvarlak ünlüleri kelimelerin ilk hecesinin dışında kabul etmeme yönünde olması ve kelimelerin ikinci ve daha sonraki hecelerindeki yuvarlak ünlüleri de düzleştirmesidir (Bazin, 1988: 6):

dürli (türli)1-3 (<ET törlüg); gündiz (gündüz) 59-21 (<ET küntüz).

Bu durum alıntı kelimelerden Türkçe eklerle türetilmiş kelimeler için de geçerlidir (Bazin, 1988: 6)

mümkünlük (olabilirlik) 10-10 (Ar. mümkün, T. +lık).

1.3.1.2. Ünsüz Uyumu(Ünsüz Benzeşmesi)

Ünsüz benzeşmesi, yan yana gelen ünsüz seslerden birinin, başka bir ünsüzden veya birbirlerinden etkilenmesi sonucu oluşan ses olayına denir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 18). Ünsüz benzeşmesi, bazı seslerin birbirlerinin yanına gelmesiyle ortaya çıkar. Yani bir ses yanındaki sese benzetilir. Bu durum genellikle

konuşmalarda görülür. Bu kelimeler edebi dilde kullanılmaz (Azmun, 1983: 64). Yazıda görülen benzeşmeler oldukça azdır (Kara, 2000: 26).

1.3.1.2.1. Tam Benzeşme

Bir sesin kendisine etki eden diğer sese bazı yönlerden benzemesidir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 18). Tam benzeşme ilerleyici benzeşme ve gerileyici benzeşme olarak ikiye ayrılır (Yıldırım, 2020: 59-60).

1.3.1.2.2. İlerleyici Benzeşme

Kendisinden önce gelen sesin, kendisinden sonra gelen sese etkisiyle meydana gelir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 18). İlerleyici benzeşmeye örnek yazıda sadece /-st/ > /-ss-/ seslerinde görülmüştür.

-st- > -ss-: Türkçe kökenli ve alıntı kelimelerde geçen bu benzeşme yazıda gösterilmiştir (Yıldırım, 2020: 59).

İncelenen kitapta yazıda gösterilen örnekler şu şekildedir: Sust (moral, durum) sussı (morali) 124-4; köst (zarar, ziyan) kössi 127-1.

1.3.2. Ses Olayları

1.3.2.1. Ünlü Değişimleri

Ünlülerin ünlülere veya ünsüzlerin ünlülere yaptığı etki sonucunda bir ünlünün nitelik değiştirmesi olayına ünlü değişimleri adı verilir (Korkmaz, 1992: 159).

1.3.2.1.1. Geniş Ünlülerin Daralması

-e->-i-

Kelime başında ya da ilk hecede bazı e'lerin i, bazı i'lerin ise e olma durumu vardır. Bu durum Eski Türkçe'nin başından beri görülmektedir. Bu iki değişimde e'lerin i olma durumu daha sıktır (Ergin, 2013: 79). Türkmen Türkçesinde de bu değişim kendini göstermektedir:

gice (gece) 10-1 (ET keçe); eşiden (işiten) 68-10 (ET işit-); geyip (giyip) 7-2 (DLT key-); iñ (en) 1-1 (ET en); ir (erken) 29-26 (ET er); bili (beli) 35-8 (ET bel); diy- (demek) 42-19 (ET te-).

-a- > -ı-

/a/ ünlüsünün daralarak /ı/ sesine dönmesi alıntı kelimelerin bazılarında gerçekleşmiştir. /a/ sesleri /ı/ sesi ile karşılanmış ve bir daralma meydana gelmiştir (Kara, 1998: 68). /a/ sesinin daralarak /ı/ sesine dönüştüğü örnek şu şekildedir:

hıyallarınıñ (hayallerinin; isteklerinin, arzularının) 57-28 (Ar. hayal)

-e- > -ı-

Farsçadan alınan bazı kelimelerdeki /e/ sesi yerine Türkmen Türkçesi /ı/ sesini kullanmıştır (Kara, 1998: 70):

kagız (kâğıt) 62-4 (Far. Kagez); mıdar (ömür, yaşam) 66-18 (Ar. medar); cınazasız (cenazesiz) 43-19 (Ar. cınaza).

-o- > -u-

Eski Türkçede /o-/ sesinin daralarak /u-/ sesine dönüştüğü örnekler şu şekildedir:

bukca (bohça) 31-24 (DLT bogça); guy- (koymak) 17-9 (<ET koy-).

1.3.2.1.2. Dar Ünlülerin Genişlemesi

-i- > -a-

Bazı alıntı kelimelerde /i/ sesleri Türkmen Türkçesinde /a/ sesine dönmüştür (Kara, 1998: 71):

cahan (cihan, dünya) 40-10 (Far. Cihân); alaç (çıkış yolu, çare) 65-26 (Ar. ilâc); hasap (hesap, bir şeyin sayı ile ifade edilebilen sonucu) 76-24 (Ar. hisab).

-i- > -e-

Bazı alıntı kelimelerde /i/ sesi Türkmen Türkçesinde genişleyerek /e/ sesine dönmüştür (Kara, 1998:72):

şemal (rüzgar) 58-8 (Ar. şimal).

-ı- > -a-

/a/ sesi bazı alıntı kelimelerde Türkmen Türkçesinde /ı/ sesine dönmüştür (Kara, 1998: 71):

ayal (kadın) 1-17 (Ar. ıyal).

İncelenen kitapta Eski Türkçede de bulunan örneklerle rastlanmıştır:

agaç (ağaç) 1-8 (<ET ıgaç); aqlamayardı (ağlamıyordu) 6-16 (<ET ıgla-).

-u- > -a-

/u/ sesinin genişleyerek /a/ sesine dönüştüğü örnek şu şekildedir:

tana- (tanımak, bilmek) 70-9; (<ET tanu-).

-u- > -o-

/u/ > /o/ değişimi Eski Türkçesi döneminde mevcut değildir. Eski Anadolu metinlerinde sıkça görülmektedir (Timurtaş, 1994: 25):

yokarı (yukarı) 64-21 (<ET. yukaru).

-u- > -ö-

/u/ ünlüsünün alıntı kelimelerde inceli, genişleyerek /ö/ sesine dönüştüğü örnekler şu şekildedir:

ömür+i (ömrü) 54-21 (Ar. ‘umr); şöhlesi (şulesi, ışığı) 21-5 (Ar şu’le).

-ü- > -ö-

İncelenen metinde geçen /ü/ ve /ö/ değişimi alıntı kelimelerde geçmektedir. Bu değişime örnekler şu şekildedir:

hökümeti (hükümeti) 69-26 (Ar. hükümet); höküm (hüküm) 16-9 (Ar. hükm).

1.3.2.1.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

Alıntı kelimelerde bulunan düz ünlüler, /v/ sesinin tesiriyle yuvarlaklaşırlar (Kara, 1998: 68).

-a- > -o-

Alıntı kelimelerde geçen /a/ sesinin /o/ sesine değiştiği örnekler şu şekildedir: hova (hava) 10-24 (Ar. hava); hovp (korku, kuruntu) 22-13 (Ar. havf).

Eski Türkçedeki bazı /a/ ünlüleri /v/ ünsüzünün tesiriyle yuvarlaklaşarak /o/ sesine dönüştüğü örnekler şu şekildedir: Sovur- (savur-) 71-27 (ET savur-); tovşan (tavşan) 76-21 (ET tavşan).

-e- > -o-

/e/ sesinin yuvarlaklaşarak /o/ sesine değiştiği örnekler şu şekildedir: cogap (cevap, yanıt) 9-7 (Ar. cevâb); dovam (devam) 7-10 (Ar. devâm).

-e- > -ö-

İncelenen eserde /e/ sesinin yuvarlaklaşarak /ö/ sesine değiştiği örnekler şu şekildedir: dövlet (devlet) 32-16 (Ar. devlet); höves (heves) 17-6 (Ar. heves); dövür (devir, çağ, dönem) 24-4 (Ar. devr).

Eski Türkçedeki bazı /e/ sesleri /v/ ünsüzünün tesiriyle Türkmen Türkçesinde yuvarlaklaşarak /ö/ olmuştur (Yıldırım, 2020: 49): öy (ev) 42-8 (<ET eb); söy- (sevmek) 62-8 (<ET seb-).

-i- > -ü-

Eski Türkçede /i/ sesinin Türkmen Türkçesinde /ü/ sesine dönüştüğü örnekler şu şekildedir: mün (bin, 1000) 34-4 (<ET biñ); mün-di (bindi) 17-4 (<ET min-).

1.3.2.1.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

-u- > -ı-

Eski Türkçede /u/ ünlüsünün düzleşerek /ı/ sesine dönüştüğü örnek şu şekildedir:

kuyı (kuyu) 47-16 (<ET kudug); ulı (ulu, büyük) 54-7 (<ET ulug); artık (fazla) 19-5 (<ET artuk); yastık (yastık) 67-1 (<ET yastuk); altın (altın) 50-18 (<ET altun); uzun (uzun) 64-18 (<ET uzun).

-u- > -i-

İncelenen eserde Farsça kökenli bir örneğin değiştiği görülmüştür: Bilbil (bülbul) 96-23 (Far. Bulbul.)

-ü- > -i-

Bazı alıntı kelimelerde bulunan “ü” ünlüleri Türkmen Türkçesinde düzleşerek “i” sesine dönmüştür (Kara, 1998: 74): miyesser gel- (kısmet olmak) 68-9 (Ar. müyesser).

İncelenen eserde Eski Türkçeden alınan kelimelerde görülen ü/i değişimine örnekler şu şekildedir: öli (ölü, canlı olmayan) 58-22 (<ET ölüg); üçünci (üçüncü) 54-19; niçik (nasıl, hangi) 41-4 (<ET neçük).

1.3.2.1.5. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

-e- > -a-

Alıntı kelimelerde bulunan /a/ sesinin kalınlaşarak /a/ sesine döndüğü örnekler şu şekildedir: Adam (insan) 7-25 (Ar. adem); bahana (bahane) 82-1 (Far. Bahane); galam (kalem) 25-4 (Ar. kalem); hizmet (hizmet) 108-1 (Ar. hidmet); habar (haber) 54-8 (Ar. haber).

-i- > -ı-

Bazı alıntı kelimelerdeki /i/ sesinin Türkmen Türkçesinde kalınlaşarak /ı/ sesine döner (Yıldırım, 2020: 50). /i/ sesinin kalınlaşarak /ı/ sesine değiştiği örnekler şu şekildedir:

adıl (adil) 8-24 (Ar. adil); cahıl (cahil, genç) 19-12; (Ar. cahil); siyaset (siyaset) 73-13 (Ar. siyaset); mıhman (misafir) 102-7 (Far. Mihman); insap (insaf) 75-30 (Ar. insaf).

Eski Türkçe döneminde bulunan bir kelime /i/ /ı/ değişimi görülmüştür: Issı (sıcak) 52-3 (<ET. İsig)

1.3.2.1.6. Kalın Ünlülerin İncelmesi

-a- > -ä-

Alıntı kelimelerde /a/ ünlüsünün /ä/ ünlüsüne değiştiği örnekler şu şekildedir: emlak (emlak, mal, mülk) 68-2 (Ar. emlak); heläk (helak olmak, yok olmak) (Ar. helak).

-a- > -e-

Alıntı kelimelerdeki /a/ ünlüsünün Türkmen Türkçesinde incelenerek /e/ sesine değişmiştir (Yıldırım, 2020: 49): Esger (asker) (Ar. asker); eciz (aciz) 47-17 (Ar. aciz)

Alıntı kelimelerin iç sesinde /e/ /a/ değişimine örnekler şu şekildedir: Hereket (hareket) 36-12 (Ar. hareket); şert (koşul, şart) 57-8 (Ar. şart).

Eski Türkçede kelime başı /a/ ünlüsünün /e/ ünlüsüne dönüştüğü örnekler şu şekildedir: ene (ana, anne) 26-13 (<ET ana).

-u- > -ü-

/u/ sesinin incelererek /ü/ sesine değiştiği örnekler şu şekildedir: Hücüm (saldırı, hücum) 72-20 (Ar. hücum); Tüpeñ (tüfek) 67-25 (Far. tufeng).

1.3.2.2. Ünsüz Değişmeleri

Eski Türkçede var olan ve Türkmen Türkçesinde de devam eden ünsüz değişimleri, başta Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde görülür (Yıldırım, 2020: 50).

İncelenen kitapta görülen ünsüz değişimlerine örnekler şu şekildedir:

1.3.2.2.1. Süreklileşme

Süreklileşme veya tonlulaşma ünsüzlerin boğumlanması esnasında, ciğerlerden gelen havaya ses tellerinin titreşerek ton vermesi, ünsüzlerin süreklilik niteliği kazanmasıdır (Korkmaz, 1992: 151). Türkmen Türkçesinde kelimelerin sonunda bulunan /ç-/ , /k-/ , /p-/ ve /t-/ ünsüzleri, kendisinden sonra ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında tonlulaşarak /c-/ , /g-/ , /b-/ ve /d-/ ünsüzlerine döner (Yıldırım, 2020: 57).

-t- > -d-

Eski Türkçede kelime başındaki /t-/ ünsüzleri, Batı Türkçesinde /d-/ olmuştur. (Ergin, 2013: 91). İncelediğimiz kitapta /t-/ > /d/ değişikliğinin görüldüğü örnekler şu şekildedir:

Tkm. dañ (tan yeri, şafak) (<ET tañ) 55-26; Tkm. dag (dağ) (<ET tag) 62-12; Tkm. diş (diş) (<DLT tiş) 60-26; Tkm. dog- (doğmak) (<ET tog) 32-35; Tkm dogrı (doğru) (<ET togrı) 75-13; Tkm. Dolı (dolu, dolmuş) (<ET tolı) 74-16; Tkm. doñuz (domuz) (<ET toñuz) 53-23; Tkm. dök- (dökmek, serpmek) (<DLT tök-) 21-18; Tkm. don uñ (elbisenin) (<ET ton) 67-11; Tkm döndi (döndü, değişti) (<DLT tön) 10-14; Tkm. dört (dört, 4) (<ET tört) Tkm. düşti (düştü) (<ET tüş-) 2-6

Kelime sonundaki /t/ seslerinin ek aldıklarında /d/ sesine döndüğü örnekler şu şekildedir:

gayt- >gaydıp (dönüp) 35-2; gıssalt- >gıssaldan (kısaltan) 27-20; git- >giden (giden) 7-2; kemşert >kemşerdip (dudaklarını büzmek, ağlayacak gibi olmak) 30-25; maksat >maksadına (amacına) 58-13; at adına (adına, ismine) 77-15; ayt- >aydıñ (söyleyin) 49-26; bähbit > bähbidine (yararına) 7-13; dargat-> dargadıp (dağıtıp) 5-24; dat- >dadıp (tadıp) 20-22.

Eski Türkçede kelime başı /t/ sesinin değişikliğe uğramadığı örnekler de görülmüştür:

tayak (değnek, baston) 96-8 (<ET tayak); taşla- (taşlamak) (<ET taşla-).

-p- > -b-

/b/ ile başlayan bazı kelimelerin sedasız olan /p/ sesine ve /p/ ile başlayan kelimelerin sedalı olan /b/ sesine döndüğü örnekler şu şekildedir:

barmak>parmak 35-8; bişirip>pişirip 51-31; pıçak> bıçak 64-13.

/p/ ünsüzünün yanına bir ünlü geldiğinde /p/ sesinin, sedalılaşarak /b/ sesine dönüştüğüne örnekler şu şekildedir:

kitap> kitabı 62-9; yap> yaba (derin olmayan su kanalı) 57-15; kalp> kalbında (kalbinde) 44-29; mektep> mektebe (okula) 42-3; gürp> gurbı (gücü, kuvveti) 73-3; düyp> düybünde (dibinde) 17-25.

-ç- > -c-

/ç/ ile biten kelimeler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında sedalı /c/ sesine dönüştüğü örnekler şu şekildedir:

aç> aca (açıkmişa) 22-16; ağaç> agacı (ağacı) 35-2; güyç> güyci (gücü, kuvveti) 53-17; uç> ucu (ucu) 73-1; gılıç> gılıcı (kılıcı) 28-27.

/ç/ seslerinin /c/ sesine döndüğü örnekler şu şekildedir:

gice (gece) 10-1 (ET kiçe); gicik- (akşam vaktine yaklaşmak) 30-5 (ET keçik-).

-k- > -g-

Kelime sonunda bulunan /k/ ünsüzünün ünlü ile başlayan bir ek aldığında sedalılaşarak /g/ sesine dönüştüğü örnekler şu şekildedir:

galaklık> galaklığı (geri kalmışlığı) 40-5; garamayak> garamayağın (halkın) 42-3; garşılık> garşılığı (itirazı) 26-9; ayak> ayagı (ayağı) 18-4; gıtak> gıtagını (eğri, eğrilmiş) 56-26; balak> balagı (giysisi) 3-5; yarak> yaragı (silahı) 38-38; yassık> yassığı 61-24; başgançak> başgançağa (basamağa) 34-14; kömelek> kömelegi 63-1; bayrak> bayraga (bayrağa) 68-5; betdik> betdigini (kötülüğünü) 14-

14; bimazalık> bimazalığı (yaramazlığı) 62-21; şahandazlık> şahandazlığı (neşeliliği) 62-21; tayak> tayagı (bastonu) 17-15; töverek> töveregi (etrafı) 75-15. töverek> töveregi (etrafı) 75-15.

Bazı alıntı kelimelerin başında bulunan /k/ sesi Türkmen Türkçesinde /g/ sesine dönmüştür (Kara, 1998:78):

Ar. kalem> Tkm galam 25-4; Ar. kale> Tkm. gala (kale) 47-12; Ar. kahırlı> Tkm. gaharlı (kızgın, öfkeli) 4-24; Ar. kalıp> Tkm galıbını (kalıbını, ölçü aletini) 17-8.

İç seste Arapçadan alıntı kelime k>g değişimi görülmüştür:

Tkm. tagsır (günah, taksir) 51-1 (Ar. taksir).

Eski Türkçe ve Batı Türkçesi döneminde kelime başında görülen (Ergin, 2013: 88) /k/ /g/ değişikliğe örnekler şu şekildedir:

gaç- (kaçmak, uzaklaşmak)> (ET kaç-) 73-18; galan (kalan)> (ET kal-) 1-11; gamış (kamış, saz)> (ET kamış) 65-9; gan (kan)> (ET kan) 13-5; gar (kar)> (ET kar) 28-2; gelceğini (geleceğini) > (ET kel-) 11-21; gün (gün)> (ET kün) 2-10.

1.3.2.2.2. Süreksizleşme

Ciğerlerden gelen havayı titreştirmemesi, ton vermemesidir. Ünsüzlerin boğumlanma sırasında titreşimlerini kaybederek tonsuzluk niteliği kazanmasıdır (Korkmaz, 1992: 151).

-c- > -ç-

“c” ünsüzü Türkmen Türkçesinde kelime sonlarında bulunmaz. Alıntı kelimelerin sonunda bulunan /c/ ünsüzü /ç/ ünsüzüne dönüşür (Kara, 1998: 75):

Tkm. mätäç (muhtaç, gereksinimi olan, yoksul) 27-24 (<Ar. muhtâc); Tkm. harç et-(harcamak) 68-2 (<Ar. harc); Tkm. Alaç (çıkış, yol, çare) 65-26 (<Ar. ilâc); haç (hac) 22-16 (<Ar. hac).

-f- > -p-

Alıntı kelimelerde bulunan /f/ sesi Türkmen Türkçesinde kurallı olarak /p/ sesine dönüşür (Kara, 1998: 76):

Tkm peyda (yarar, fayda) 22-15 (<Ar. fâ'ide); pikir (fikir, düşünce) 60-10 (<Ar. fikr); pil (fil) 22-9 (<Ar. fil); pursat (firsattan) 75-1 (<Ar. firsad); hepde (haftada) 59-19 (<Far. Hefte); hovp (korku, kuruntu) 22-13 (<Ar.havf); keyp (keyf) 71-14 (<Ar. keyf); lap (laf) (<Far. Laf).

Bir örnekte Rusçadan alınan /f/ sesi değişikliğe uğramıştır: front (cephe) 71-15.

-h- > -g-

Bazı alıntı kelimelerde görülen /h/ sesleri Türkmen Türkçesinde /g/ sesine dönmüştür (Kara, 1998: 78). /h/ sesinin /g/ sesine dönüştüğü örnekler şu şekildedir:

Tkm. bagtı (bahtı, talihi) 47-9 (<Far. Baht); Tkm. Tagta (tahta) 45-2 (<Far. tahte); Tkm. masgaralık (rezillik) 68-15 (<Ar. mashara); Tkm. Rugsat (izin, ruhsat) 34-6 (<Ar. ruhsat); Tkm. Nusga (örnek, nüsha) 42-22 (<Far. nüsha).

-k- > -h-

Eski Türkçede kelime başında bulunan bazı /k/ sesleri Batı Türkçesinde /h/ olmuştur (Yılmaz, 2014: 132):

hanı (hani) 5-17 (<ET kanı); han (han) 45-4 (<ET kagan- ka'an); haysı (hangi) 5-15 (<ET kanyu).

Arapçadan ve Farsçadan alıntı ön seste görülen /h/ > /k/ değişimi: hatar (saf, dizi, sıra) 1-5 (<Ar. kītār); halı (halı) 28-1 (<Far. Kālī).

-ç- > -ş-

/ş-/ ünsüzünün süreksizleşerek /ç-/ ünsüzüne döndüğü örnekler şu şekildedir:

çaşı (şaşı) 35-7; (<ET şaşı); çiş (ucu sivri olan ince çubuk, şiş) (ET şiş).

1.3.2.2.3. Sızıcılışma

Patlayıcı ünsüzlerim çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüzlere değişmesi hadisesidir (Korkmaz, 1992: 135).

-d- > -y-

Türkçenin tarihi gelişiminde Eski Türkçe'nin sonlarına doğru olan /d/ sesleri /y/ sesine dönmüştür. /d-/ /y-/ seslerinin değişimi, Batı Türkçesinin içinde olmayıp, Batı Türkçesi ile Eski Türkçe arasında var olan bir değişikliktir (Ergin, 2013: 94):

Tkm. Ayak (ayak) 4-21 (<ET adak); ayır- (ayırarak) 15-4 (<ET adır-); ayrılman (ağrısı gitmek, kurtulmak) 52-9 (<ET adıl-); gaygı (kaygı, dert, tasa) 65-6 (<ET kadgu); guyı (kuyu) 43-3 (<ET kudug); kuyukları (kuyukları) 26-29 (<ET kudruk).

-g- > -v-

Alıntı kelimelerin, kelime içinde bulunan bazı /g-/ sesleri Türkmen Türkçesinde /v-/ sesine dönmüştür (Kara, 1998:79): Tkm. Cogap (cevap, yanıt) 9-7 (Ar. cevap).

Türkmen dilinde kelime içinde de /g/> /v-/ değişimi ortaya çıkar (Bağıyev,1985: 51):

(<ET oğlak) Tkm ovlak (oğlak, keçi ve geyiğin altı aylığa kadar olan yavrusuna verilen ad) 36-10; (<DLT soguk) Tkm. sovuk (soğuk) 62-25; (<ET tügün) Tkm düvün (düğüm) 17-5; (<ET ögüt) Tkm. Övüt (öğüt, nasihat) 58-12.

-b- > -v-

/b-/ /v-/ değişikliği Eski Türkçe ile Batı Türkçesi arasında olmuştur. Eski Türkçede kelime başı /v-/ sesi yoktu. Kelime içindeki /b-/ /v-/ değişimi ise daha Eski Türkçe döneminde başlamıştır (Ergin, 2013: 84).

/b-/ seslerinin /v/ sesine dönüştüğü örnekler şu şekildedir:

bar- (gitmek) 2-20 (<ET var-); bar (var) 3-15 (<ET var); yalbaryan (yalvaran) 56-11 (ET yalvar-); suv (su) 71-12 (<ET sub).

-h- > -y-

Alıntı kelimedede geçen /h-/ sesinin Türkmen Türkçesinde /y/ sesine değiştiği örnek şu şekildedir:

şayat (tanık, şahit) 21-27 (<Ar. şâhid).

-ñ- > -v-

/ñ/ ünsüzünün sızıcılaşarak /v/ ünsüzüne değiştiği örnek şu şekildedir:

gövün (gönül, kalp, ruh) 59-11 (<ET. köñül).

1.3.2.2.4. Genizsileşme

Geniz ünsüzlerinin benzeşme yoluyla yakınındaki ünsüzleri kendi boğumlanma noktasına çekme olayıdır (Korkmaz, 1992: 71).

-b- > -m-

b>m değişikliği kelime başında görülen bir değişikliktir (Ergin, 2013: 90):

ben>men 77-8; binecek> müncek 15-8 (binecek); bin> müñ (bin, 1000) 74-15; maña> bana (bana) 76-9; böcek> möcek (kurt, böcek) 41-27 benzer> meñzer (benzer, andıran) 77-13; benzemeyen >meñzemeyän (benzemeyen) 63-1.

-l- > -n-

/l-/ sesinin genizsilleşerek /n-/ sesine değiştiği örnekler şu şekildedir:

gövün (gönül, ruh) 59-11 (<ET köñül); (köynek (gömlek, elbise) 69-28 (<ET köñlek).

-n- > -ñ-

Eski Türkçede /n/ sesinin genizsilleşerek (ñ) sesine dönüştüğü örnek şu şekildedir:

goñşı (komşu) 57-11 (<ET konşı).

-ng- > -ñ-

Farsça kelimelerin sonlarında bulunan “ng-” sesleri Türkmen Türkçesinde “ñ-” sesine dönmüştür (Kara, 1998: 79).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: deñ (eşit, denk) 3-8 (<Far. Deng); tüpeñ (tüfek) 67-25 (<Far. Tüfeng).

1.3.2.3. Ses Düşmesi

1.3.2.3.1. Ünlü Düşmesi

Ünlü düşmesi kelimeyi meydana getiren ünlülerden birinin veya birkaçının kaybolmasıdır. (Söyegov, Arnazarov, 2017: 20). Bu ses olayı, kelime başında,

ortasında veya sonunda görülebilir (Eker, 2017: 228). Türkçe ve alıntı kelimelerin ikinci hecesinde bulunan “ı, i, u, ü” dar ünlüleri ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında düşerler (Zülfikar, 1977: 73):

goyun (koyun, kucak) goynun 18-19; gövün (gönül, kalp) gövni 59-11; boyun (boyun) boynuna 12-23; tovus- (atlamak, sıçramak) tovsup (sıçrayıp) 30-19; ogul (erkek çocuk) oglum 2-20; geriş (sırt) gerşine (sırtına) 172-24.

1.3.2.3.2. Ünsüz Düşmesi

Kelime içinde, kelime sonunda veya kaynaşma sonucu ile ünsüzlerin kaybolma olayına ünsüz düşmesi denir (Korkmaz, 1992: 162). “+cık/ +cik” isim fiil ekinin geldiği bazı kelimelerin sonundaki /k/ ünsüzü düşer. (Yıldırım, 2020:58):

tumşuk> tumşucugını 6-4; tümmek> tümmecigi 1-11; dodak>dodacıklarını 30-25

Arapça ve Farsçadan alınan bazı /h/ sesleri Türkmen Türkçesinde düşer (Yıldırım, 2020: 58):

Alla > Allah 8-21; köne> köhne (eski, yıpranmış) 47-12; günä> gunah (suç, günah, kabahat) 9-10.

Eski Türkçede bulunan ünsüz düşmesine örnekler şu şekildedir:

süri> sürüg 136-21; elli> ellig (elli, 50) 76-8; öli> ölüg (ölü, canlı olmayan) 58-21; gapı> kapug (kapı) 32-5.

1.3.2.4.Ses Türemesi

1.3.2.4.1. Ünlü Türemesi

Sesler yan yana geldiğinde bazen birbirleriyle doğrudan birleşmez ve bu seslerin bağlanmasını sağlayacak ilâve bir sese ihtiyaç duyarlar. Bu duruma ünü türemesi adı verilir (Ergin, 2013:51). Türkmen Türkçesinde genellikle alıntı kelimelerde görülen bu fonetik özellik kelimelerin ön iç ve son seslerinde bulunur (Hudayguliyev, 1992: 162).

1.3.2.4.1.1.Ön Seste Ünlü Türemesi

Türkmencede kelime başında yan yana gelen iki ünsüz bulunmaz. Eğer kelime başında iki ünsüz yan yana gelmişse ünsüzler varsa bu yabancı kelimelerin başında

dar ünlüler (ı, i, u) sesleri türer. Kelime başında iki ünsüz yan yana gelmez, yabancı kelimelere geldiğinde ise kelime başında bir ünlü türer (Sarıyev, Güder, 1998: 77).

Alıntı kelimelerde görülen ön seste ünlü türemesine örnekler incelenen eserde sınırlı sayıda bulunur: Orus (rus) 75-21; Orusça (rusça) 77-1.

1.3.2.4.1.2. İç Seste Ünlü Türemesi

Alıntı kelimelerde görülen iç seste ünlü türemesi örnekleri şu şekildedir:

(Ar. kahr) Tkm. gaharlı (öfkeli) 75-8; (Ar. akl) Tkm. akıl (akıl) 9-5; (Ar. gdr) Tkm. gadır (kadir, kıymet) 50-26; (Far. rahm) Tkm. rehmine (merhametine) 71-17; (Ar. fikr) Tkm pikir (fikir, düşünce) 60-10; (Ar. zulm) Tkm zulüm (baskı, zulüm) 26-13; (Far. mihr-ban) Tkm. mährihan (iyi, tatlı, sevgili) 19-4.

1.3.2.4.2. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi, kelimenin orijinalinde bulunmayan bir ünsüzün çeşitli nedenlerle ortaya çıkmasıdır. Ünsüzün türediği yere göre, kelime başında, içinde ve sonunda görülebilir (Eker, 2017: 232).

İncelenen kitapta ünsüz türemesi görülen örnekler şu şekildedir: sakgal (sakal) (<DLT sakal); güyz (sonbahar, güz) 67-6 (<ET küz); güyç (güç) 30-26 (<ET küç); diy- (demek, söylemek) 42-19 (<ET te-); düyrlöp (dürüp, katlayıp) 17-29 (<ET tür-).

Alıntı kelimelerde geçen örnekler ise şu şekildedir: arzuvi (arzusu) 59-11 (<Far. Arzu); geday (yoksul, fakir) 25-11 (<Far. geda).

1.3.2.5. Göçüşme

Göçüşme, kelime içindeki seslerin birbirleriyle yer değiştirmesidir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 21). Söyleyişi kolaylaştırmak yönünden ortaya çıkan bu değişime göçüşme adı verilir (Banguoğlu, 1936: 70): yalıñar (yanılıyor) 67-19 (ET. Yangıl-). Türkmen Türkçesinde söyleyişte ortaya çıkan kelimeler de vardır (Yıldırım, 2020: 62).

İncelenen kitapta geçen örnekler şu şekildedir: topragıñ> torpak 54-19; rugsat> rusgat (izin, ruhsat) 34-6.

1.3.2.6. İkizleşme

İkizleşme kelime kökündeki herhangi bir sesin, yan yana iki kez yer almasıdır (Eker, 2017: 237). Sayı isimlerinde, (Eckmann, 2012: 43) ve çok yaygın olmamakla birlikte Türkmen Türkçesinin bazı kelimelerinde ünsüz ikizleşmesi görülür (Yıldırım, 2020: 61).

İncelenen eserde geçen örnek şu şekildedir: Issı <ET isig (ısı) 52-3.

1.3.2.7.Ünsüz Tekleşmesi

Yalnızca Arapça alıntı kelimelerde kelimelerin iç ses ünsüzlerinde aslî ikizliğin tekleşmesi yoluyla kaybolmasına ünsüz tekleşmesi adı verilir (Korkmaz, 1992: 163).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: dükanda (dükkanda) 16-20 (<Ar. dukkan); cın (cin) 56-9 (<Ar. cinn); hak (hak, hakiki, gerçek) 41-1 (<Ar. hakk).

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ

Şekil bilgisi, kullanımları, işlevleri, anlamları ve gramer kategorilerini ifade etmek için kullanılır. Çoğu gramer bölümlerinin açıklaması bu bölümde yer almaktadır (Erdal, 2004: 137) Bir dilin kelime köklerini, eklerini, köklerle eklerin birleşme yollarını, kelimelere gelen eklerin, anlam ve görevlerini, çekim özellikleri ile ilgili konuları inceleyen gramer dalına şekil bilgisi denilmektedir. Şekil bilgisinin ana unsuru, kelime kökleri ve ekleridir (Korkmaz, 2009: 5). Yeni kelimeler, var olan bir kelimeye bir veya daha çok yapım ekinin eklenmesiyle yapılır (Eckmann, 2012: 45). Bir başka deyişle şekil bilgisi, dildeki kök ve ekleri anlam ve görev bakımından inceleyen gramer dalıdır (Sarıyev, Güder, 1998: 3). Belli başlı inceleme alanları, kök, gövde ve ek kavramları, yapım ekleri, işletme ekleri, kelime türleri, kelime türetme yolları vb. (Vural, Böler, 2011: 49).

2.1. Kelime

Kelime, bir veya birden fazla heceye sahip ses gruplarından oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında zihinde tek başına kullanıldığında belli bir kavramın karşılığı olan, somut veya belli bir duygu ve düşüncüyü yansıtan, kavramlar arasındaki ilişkiyi kuran dil birimidir (Korkmaz, 1992: 100).

Kelimeler yapılarına göre basit, türemiş ve birleşik kelimeler olmak üzere 3 gruba ayrılır.

2.1.1. Yapılarına Göre Kelimeler

2.1.1.1. Basit Kelimeler

Basit kelimeler, Türkiye Türkçesinden farklı olarak bir kelimedenden oluşarak bir düşünceyi anlatan kelimelere denir. Türkiye Türkçesinde kelimelerin parçalara ayrılmayan en küçük birimi basit kelime olurken Türkmen Türkçesinde esas ilke, kelimenin tek bir kelimedenden oluşmasıdır. Yani kelime türemiş kelime de olabilir, yapım eki veya çekim eki de almış da olabilir (Sarıyev, Güder, 1998: 8).

İncelenen metinde geçen basit kelimelere örnekler şu şekildedir:

agaç (ağaç) 48-8; agşam (akşam) 11-24; gara (kara) 53-18; gövre (gövde) 55-17; göz (göz) 56-26; gözel (güzel) 67-24; guri (kuru) 55-12; etek (etek) 20-15; ece (anne) 53-20; tezek (tezek) 1-9; toy (düğün, bayram, şenlik) 65-7; gice (gece) 10-1; öy (ev) 87-2; dayza (teyze) 44-17; suv (su) 51-6.

2.1.1.2. Türemiş Kelimeler

İsim ve fiil soylu kelime köklerinden, yapım ekleriyle bağlanıp büyütüldüğü kelimelerin, yeni anlamlar kazanmasına “türemiş kelime” adı verilir (Korkmaz, 1992: 153). Yani, türemiş kelimeler, yapım ekleriyle kurulmuş kelimelere denir (Sarıyev, Güder, 1998: 7).

İncelenen kitapta geçen türemiş kelimelere örnekler şu şekildedir:

gorkulı (korkulu, tehlikeli) 28-14; goşulıp (katılıp) 30-18; govgalı (hararetli) 49-3; govurıp (kavurup) 63-2; goyulan (koyulan) 50-26; göçüp (göçüp, taşınıp) 23-22; gögerip (yetişip, göğerip) 1-8; gömülen (gömülen) 16-20; dañıp (bağlayıp) 25-1; suvun (suyun) 54-19.

2.1.1.2.1. Yapım Ekleri

Yapım ekleri, isim veya fiillerin kök ve gövdelerinden yeni ad veya yeni fiil yapan eklere denir (Korkmaz, 2014: 110). Sonuna geldikleri kelimenin anlamını değiştirirler (Yılmaz, Demir, 2014: 181). Yapım ekleri, isimden isim yapan ekler, isimden fiil yapan ekler, fiilden isim yapan ekler ve fiilden fiil yapan ekler olmak üzere dörde ayrılır.

2.1.1.2.1.1. İsimden İsim Yapan Yapım Ekleri

İsim kök veya gövdelerine gelen, isimden isim yapma ekleriyle türetilen kelimelerdir (Korkmaz, 1992: 89). Bu ekler isim köklerine, isimden yapılmış isim

gövdelerine ve fiilden yapılmış isim gövdelerine eklenir. Yani isimden isim yapma ekleri, isimden isim yapma eklerinden ve fiilden isim yapma eklerinden sonra da gelebilirler. İsimden yapılmış isimlerle ilgili yer, meslek, topluluk, vasıf, bağlılık, aitlik vs. gibi nesneleri ifade ederler (Ergin, 2013: 154). İsim yapan ekler isimden isim yapan ekler ve fiilden isim yapan ekler olarak ikiye ayrılır (Biray, 1999: 9). İncelenen eserde isimden isim yapan ekler örnekler şu şekildedir:

+daş/ +deş

Canlı ve cansız nesnelerin adını ifade eden kelimelere veya bir nesne ve kavrama gelen ekler, eski zamanlardan beri kullanılmaktadır. Bu ek, Türkmen dilinde, diğer Türk dillerinden daha yaygın kullanılmaktadır. Buna Türkmen dilinde işlek bir yapım ekidir, diyebiliriz (Azimov, 1950: 59). Bu ek, ünsüz uyumuna girmez (Kara, 2000: 30). Daha çok kalın sıradan devam eden kelimelere gelen bu ek, ortaklık ve beraberlik ifade eder (Korkmaz, 2014: 128). Bu ekin, ünlü ve ünsüz uyumları içerisinde +daş, +deş, +taş, +teş olarak biçimleri de mevcuttur (Ergin, 2013: 168).

İncelenen eserde bu ekin geçtiği örnekler şu şekildedir: yoldaşı (arkadaşı, yoldaşı) 57-1; deñdeşdi (eşitti, denkti) 37-3; boydaş (aynı boyda olan) 51-26; gövündeş (aynı fikirde olan, fikirdeş) 59-9; obadaş (aynı köyden olanlar) 94-19; deñdeş (eşit, denk olan) 37-3.

+kı/ +ki /+ku/ +kü

Bu ekin görevi, eklendiği kelimeye aitlik bildirmek ve kelimeyi ilgi sıfatı yapmaktır. Ekin bu işlevi, modern Türkmen dilinde de yaygın olarak kullanılmaktadır (Azimov, 1950: 62).

İncelenen eserde bu ekin geçtiği örnekler şu şekildedir:

beyleki (öteki, başka) 9-8; soñkı (son, sonuncu) 54-14; senki (seninki) 14-6; menki (benimki) 36-4; öñki (önceki) 7-1; düynki (dünkü) 51-23; özüñki (kendisinininki) 72-24; pañşanıñki (padişahınki) 54-15.

+cı / +çi

Bu ek, iş ve meslek isimleri türetir yuvarlak biçimleri yoktur (Kara, 2000: 30). Türkçede eskiden beri kullanılmış ve canlılığını kaybetmemiştir. Başlıca işlevi

meslek ve uğraş işleri ile ilgili isimler yapmaktır. Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde hatta Osmanlı Türkçesinin ilk zamanlarında bu eklerin yalnızca +çı/ +çi/ biçimleri bulunuyordu. Osmanlıcanın son devirlerinde ve Türkiye Türkçesinde c’li şekillerini taşıyan örnekler mevcuttur. Batı Türkçesi dışında diğer Türk şivelerinde bugün de eskisi gibi ç’li şekilleri bulunmaktaydı. Bugün ünsüz uyumuna ve sedalılışmaya uyması açısından Batı Türkçesinin ilk devrinin sonlarında c’li şekilleri kullanılmaya başlanmıştır (Ergin, 2013: 157-158-159).

İncelenen kitapta bu ekin +çı ve +çi biçimleri yaygındır:

okuvçı (öğrenci) 34-2; suvçı (sucu) 63-4; sakçısı (nöbetçisi) 20-4; yılançılar (yılancılar) 53-26; yolagçı (yolcu) 1-3; cedelçiler (tartışmacılar) 58-24; bayrakçılar (ödül için niyetlenen) 68-23; dükançı (dükkân sahibi) 16-23; satıgçı (satıcı) 16-22; toyçı (düğüne katılan insan) 68-19.

+ça/ +çe/

En belirgin anlamıyla isimlere eklenince onlara küçültme anlamı katar (Borcakov, 2000: 27). Farsça kaynaklı bir ektir (Kara, 2000: 30). İncelenen eserde geçen örnek şu şekildedir: düşekçe (minder) 10-18.

Dil ve lehçe adları yapar (Kara, 2000: 30):

orusça (Rusça) 73-20; parsçanı (Farsçanı) 72-6; Arapça (Arapça) 34-22.

+lı/ +li/

Türkçede eskiden beri var olan bu ek, bir arada bulunma anlamı ifade eder. İki nesnenin bir arada bulunduğunu, beraber olduğunu bildirir. Yani iki nesne ve iki ismin bağıllığını ifade eder. Bu ek, Batı Türkçesinde daha çok sıfat eki görevi görür (Ergin, 2013: 172- 173).

İncelenen eserde alıntı kelimelerde ve Türkçe kökenli kelimelerde geçen örnekleri şu şekildedir:

abraylı (saygınlı) 25-12; ağılı (ağlamaklı) 55-23; agramlı (çok fazla ağırlığı olan) 71-19; aksaplı (çelikten yapılan bir tür silah) 69-9; atlı (atlı) 20-3; bagtli (bahtlı, tahlihlili) 23-7; gazaplı (öfkeli) 3-18; gerekli (gerekli olan) 44-4; geyimli (giyimli, elbiseli) 49-5; gımmatlı (değerli, kıymetli) 70-6; güyçli (güçlü) 52-30; haybatlı

(cesaretli) 69-12; hormatlı (saygı duyulan, hürmetli) 23-8; hovplı (korkulu) 63-3; hövesli (hevesli) 45-12; ıslı (kokulu) 77-22; yalınlı (ateşli, alevli) 57-8; yamalı (yamalı) 3-5; yaraglı (silahlı) 38-40; yaralı (yaralı) 15-26; baglı (bağlı, bahçeli) 48-25; donlı (cüppeli, entarili) 21-1; gurşunlı (kurşunlu) 3-25; gümmeszli (kubbeli) 51-4; hovatırlı (endişeli) 10-24; üzümli (üzümlü) 62-15; yalınlı (ateşli) 57-8.

Kişilerin yaşadığı yeri ortaya koyar (Borcakov, 2000: 26): Ahallılar (Ahallı olan) 67-3.

+çılık/ +çilik/

İsimler, kendilerinden önce veya sonra eklenen eklerin yardımıyla oluşturulur. Türkmen dilinde kelimenin önündeki eklerin eklenmesine bağlı ön ek hükmünde ve Farsçadan alınan eklerle beraber kullanılır (Borcakov, 2000: 26).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: adamkärçılık (insanlık) 45-11; adamçılık (insanlık) 22-8; mümkünçilik (olabilirlik, ihtimal) 64-21; heläkçilik (azap çekme, cefa çekme) 63-9; gudaçılık (dünürçülük) 79-20.

+dar/

Farsça kökenli bir ektir (Buran, 2017: 193).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir:

galladar (tahılı çok olan) 21-21; maldar (hayvan bakıcısı) 21-22; mülkdar (mülk sahibi) 21-25; selledar (din adamı, hoca) 21-23; bilimdar (öğrenim görmüş, bilgili, alim) 41-25; rehimdar (merhametli) 66-4; çekiçdar (fabrikada çekiçleme işini yapan) 21-22; sazandar (müzisyen, çalgıcı) 21-24; akıldar (akıllı, düşünür) 21-23; berimdar (eli bol, cömert) 21-24.

+lık/ +lik

Bu ek, Eski Türkçede düzlük- yuvarlaklık uyumuna bağlı kalmış olup, bugün de olduğu gibi bu ekin, +lık, +lik, +luk, +lük şekilleri de mevcut olduğu görülmektedir. Daha sonra bu ek, Eski Anadolu Türkçesinde ünlü uyumu dışında kalmış ve Batı Türkçesinin ilk döneminde, yalnızca düz biçimleri kullanılmaya başlanmıştır (Ergin, 2013: 156-157). Türkmen Türkçesinde soyut ve somut isimler türetir (Buran, 2017: 193).

İncelenen eserde bu ekin geçtiği örnekler şu şekildedir: açıklık (açıklık) 66-23; adalatsızlık (adaletsiz olma durumu, haksızlık) 42-26; azlık (miktarı ve sayısı az olan, çok olmayan) 41-29; baylık (zenginlik) 54-9; belentlik (yükseklik) 66-23; bövşeñlik (genişlik, ferahlık) 20-2; dilmaçlık (tercümanlık) 76-5; dindarlık (dindarlık) 55-11; dirilik (sağ olma durumu, canlılık) 5-15; hamçamlık (dostluk) 54-9; hemişelik (süreklilik, devamlılık) 10-8; şadıyanlık (neşelilik) 56-13; sıpayılık (kibarlık, nazıklık) 67-7; çöplük (çöplük) 29-25.

+keş/

Farsça kökenli bir ek olup, eklendiği kelimeye bir işle meşgul olma anlamı verir (Azimov, 1950: 42).

İncelenen eserde şu örnekler görülmüştür: düyekeşler (deve sürücüler, deveciler) 47-30; arabakeş (araba sürücü, şoför) 105-22.

+kâr/ +gâr

Fars dilinden geçen ve çok kullanılan eklerden biridir (Azimov, 1950: 43). Meslek isimleri ve sıfat türetir (Buran, 2017: 193).

Bu ekin, incelenen eserde alıntı kelimelerde geçtiği görülmüştür: günäkâr (günahkâr, suçlu) 15-7; sövdagâr (tüccar) 21-22; hizmetkâri (hizmetkârı) 55-10; hilegâr (hileci, hilekâr) 42-26.

+hor/

Farsça kökenli bir ektir. (Buran, 2017: 193).

İncelenen eserde bir örnek geçmiştir: mugthorlar (otlakçılar, asalaklar) 41-29.

+hana/

Farsça kökenli bir ektir. (Buran, 2017: 193).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: çayhana (çayhane) 49-3; ıbadathana (ibadethane) 56-20; hebishana (hapishane) 105-3; kârhana (işletme) 101-28; kitaphana (kütüphane) 101-22; tussaghana (hapishane) 105-3.

+ıstan/ +istan

+ıstan/, +istan/, +üstan/ biçimleri vardır. Yer adları yapar (Hanser,2003: 150).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Hindistandan (Hindistandan) 172-21; Ovganıstanıñ (Afganistan'ın) 19-14; mazarıstan (mezarlık) 32-26.

+anda/ +ende/

Bir işi yapanı ifade eden kelimeler türetir (Hanser, 2003: 150).

İncelenen eserde bir örnek geçmiştir: cemende (cemaati halk, insanlar) 70-18.

+cak/ +cek/ +cık/ +cik/

Başlıca işlevi sevgi ve küçültme anlamı ifade eden bu ek, Batı Türkçesi lehçelerinde -bir iki örnek dışında- c'li şekildedir. Eski Türkçedeki biçimi +ç'lidir. Bu nedenle bu ekin kökenini araştıranlar, bu ekten +çak, +çek diye bahsetmektedirler (Biray, 1999: 39). Türkmen Türkçesinde aktif olarak kullanılan bu ek, sevgi ve şefkat anlamlarını ifade etmek için kullanılır (Miradov, 1985: 14).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: azacık (azıcık) 9-25; düyecik (devecik) 4-8; tovşancık (tavşancık) 29-22; zürrücek (koni, koni şeklinde) 1-6.

+dan/

Farsça kökenli bir ektir. Nesnenin nereye konulduğunu belirten isimler türetir. (Buran, 2017: 193)

İncelenen metinde geçen örnekleri şu şekildedir: çendan (arasıra, bazen) 20-27.

/nä +lık/

Bazı kelimeler kendisinden önce veya sonra eklenen yapım eklerinin yardımıyla oluşturulur. Bazı kelimeler, Türkmen dilinde önek hükmünde olup, Fars dilinden alınan eklerle oluşturulur (Borcakov, 2000: 26).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Näumıtlık (ümitsizlik) 64-11; nărăzılık (razı olmamak, memnun olmamak) 68-8.

+paraz

Farsça kökenli bir ektir. (Bağıyev, 1985: 23). Türkmen dilinde hizmet etmek ve istemek anlamları taşır (Azimov, 1950: 45). İncelenen eserde bu ek bir örnekte geçmiştir: Dinparaz (dindar)76-23.

+zar

Farsça kökenlidir, işlek bir ek değildir (Yıldırım, 2020: 100). İncelenen eserde bir örnek görülmüştür: Gülzarlık (bağ bahçelik) 26-17.

+zada

Farsça kökenli bir ektir. İncelenen kitapta +zada eki Arapçadan alıntı bir kelimede görülmüştür: Haramzada (haramzade) 98-3.

2.1.1.2.1.2. İsimden Fiil Yapan Yapım Ekleri

İsimden fiil yapan ekler, farklı isim soylu kelimelerden, yeni fiil kelimeleri türeten eklerdir (Eckmann, 2012: 306). Çoğunlukla Osmanlıca'da kullanılan ekler aynen kullanılır (Bazin, 1988: 9). İsimden fiil yapan ekler, çağdaş Türkmen dilinin söz varlığının oluşmasında büyük rol oynar ve bu ekler hem Türkmençe hem de alıntı kelimelerden fiil oluşturabilirler (Azimov, 1950: 132). İncelenen eserde isimden fiil yapan ekler şu şekildedir:

+a-/ +e-

Türkçenin başlangıcından beri var olan –a eki, Eski Türkçede daha işlekti. Daha sonra bu ekin örnekleri gittikçe azalmıştır (Ergin, 2013: 181). Türkçe ana dili varlığının erken dönemlerinden, çağdaş dillerinin oluşmaya başladığı döneme kadar –a eki, adlardan, zarflardan fiiller oluşturmuştur (Şçerbak, 2019: 154). Bu ek, Yapma ve olma bildirir (Korkmaz, 2014: 173).

İncelenen eserde geçen +a- / +e- örnekleri şu şekildedir: Ava- (acımak) 9-8; beke- (güçlenmek) 11-22; baya- (zenginleşmek) 73-4; boşa- (boş kalmak) 36-14; dile- (istemek, dilemek) 21-29; garra- (yaşlanmak= 71-10; oyna- (oynamak) 2-10.

+al-/ +el-/ +l-

-al/ -el/ -l eki, eskiden beri kullanılan isimden fiil yapma ekidir. Daha çok sıfatlardan fiiller yapar (Ergin, 2013: 181).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Azal- (azalmak) 70-12; köpel- (çoğalmak) 52-11; saral- (sararmak) 63-6; ulal- (irileşmek) 21-7; ayrıl- (kurtulmak) 52-9; garal- (kararmak) 18-9.

+ar-/ +er-

Eski Türkçede bu ek – ğar/ -ger şeklinde olup, Batı Türkçesinde ise g ve ğ sesleri düşmüş ve –ar/ -er şekli kullanılmaya başlanmıştır (Ergin, 2013: 182). Geçişli fiiller türetir (Korkmaz, 2014: 174).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: göger- (göğermek, yetişmek) 1-8; suvar- (sulamak) 31-7.

+car-/ +cer-

Olma bildiren geçişsiz fiiller türetir (Kara, 2000: 32).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: Gancar- (kanamak) 14-6; selcer- (ayırarak) 57-20; külcer- (küle, toza dönüşmek) 62-4.

+da-/ +de-

Taklidi isimlere gelerek hareket bildirir (Kara, 2000: 32).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Cıkırda- (cıkırtılı ses çıkarmak, sesli gülmek) 4-2; golda- (desteklemek, yardım etmek) 57-29; pışırda- (fısıldamak) 91-14; şağırda- (şakırdamak, hışırdamak) 67-13; vazırda- (vızıldamak, vızıltılı ses çıkarmak) 57-3.

+gar-/ +ger-

İşlek bir ek değildir. İsimlere gelerek olma bildirir (Yıldırım, 2020: 142)

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Yazgar- (kabahat bulmak, suçlamak) 72-8; saygar- (ayırt etmek) 61-23.

+ık-/ +ik-

Türkmencede bu ek işlek olmayan isimden fiil yapma ekleri arasındadır (Söyegov, Arnazarov, 2017: 40). İsimlere ve sıfatlara gelerek olma bildiren geçişsiz fiiller türetir (Yıldırım, 2020: 143).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: Canık- (çabalamak, gayret etmek) 52-23; darık- (rahatı, huzuru kaçmak) 80-16; demik- (soluk almakta güçlük çekmek) 48-27; gicik- (akşam vakti yaklaşmak) 30-5.

+ıl-da- / +ıl-de- / +ul-da- / +ül-de-

İşlek bir ektir. Yansıma isimlere gelir (Yıldırım, 2020: 138).

İncelenen eserde geçen örnekler +ıl-da-/ +ıl-de- ile sınırlıdır: yal-pıl-da- (parlamak, ışıldamak) 16-8; gür-pıl-de- (gürlemek) 35-30.

+ır-ga-/ +ır-ge- / +ur-ga-/ +ür-ge-

+ık-/ +ik gibi işlek olmayan ekler arasındadır (Söyegov, Arnazarov, 2017: 40). Tek heceli isim ve sıfatlardan geçişsiz fiiller türetir (Yıldırım, 2020: 145).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: Düyşür-ge- (rüya görmek) 51-7; müynür-ge- (çekinmek, sıkılmak) 18-8; geñür-ge- (bir şeye şaşırarak) 35-3.

+kür-/

Taklidi isimlere gelere hareket bildirir (Kara, 2000: 32)

İncelenen eserde geçen örnek şu şekildedir: Tüykür- (tükürmek) 84-23.

+la-/ +le-

Bu ek, Türk dillerinde fiil oluşturan en işlek isimden fiil yapma ekidir (Şçerbak, 2019: 156). Yapma ve olma bildiren geçişli ve geçişsiz fiiller türetir (Yıldırım, 2020: 145).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Ak-la- (temize çıkarmak) 23-10; av-la- (avlamak) 2-14; dogru-la- (düzeltmek, doğrulamak) 65-4; anık-la- (açıklamak) 67-12; ayıpla- (birinin suçunu ayıplamak) 57-22; gamçıl-la- (kamçılarla) 68-22; baş-la- (başlamak) 17-16; garşı-la- (karşılama) 30-2; der-le- (terlemek) 53-18; diş-le- (dişlemek, ısırma) 10-3; düz-le- (düzgün duruma getirmek) 47-7; geple- (konuşma) 6-25.

+lan-/ +len-

+lan-/ +len- eki olma ve yapma bildirir (Yıldırım, 2020: 148).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: Atlan- (ata binme) 26-8; ayaklan- (yürümeye başlama) 30-17; gaharlan- (kızmak, öfkelenme) 25-2; gaytalan- (tekrarlamak) 32-17; gazaplan- (kızmak) 61-12; peydalan- (faydalanma) 75-1; geplen- (konuşulma) 6-6; hāzirlen- (hazırlanma) 46-10; höveslen- (heveslenme) 72-3; küylen- (düşünme) 61-27; pikirlen- (düşünme) 64-25.

+laş-/ +leş-

+la-/ +le- ekiyle türetilen bazı fiillerin karşılığı olarak fiilden fiil yapan –n ve –ş ekleri getirilerek +lan- veya +leş- şeklinde yapılır. (Söyegov, Arnazarov, 2017: 39). İsimlere gelerek olma ve yapma bildirir (Yıldırım, 2020: 149).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Hoşlaş- (biri gelip veya gittiğinde iyi niyetini belli etmek) 82-1; paylaş- (paylaşmak) 59-18; salamlaş- (selamlamak) 81-20; ayıplaş- (ayıp görmek) 21-12; sözleş- (sözleşmek) 78-3.

+ra-/ +re-

İşlek bir ek değildir. İsimlere gelerek olma bildirir (Yıldırım, 2020: 150).

İncelenen eserde geçen örnek şu şekildedir: Uçra- (rastlamak, karşılaşmak) 60-27.

+sa-/ +se-

Bu ekin incelenen eserde geçen örneği bir tanedir: Küpürse- (gevrek olmak, yumuşak olmak) 97-19.

+sıra-/ +sire-

Taklit veya yaklaşım ifade eder (Bazin, 1988: 9). Türkmen Türkçesinde sıfatlara, adlara, sıfat fiillere gelen işlek bir ektir (Söyegov, Arnazarov: 40).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: läliksire- (nazlı büyütme) 6-13; guraksıra- (kurumak) 26-2; yekesire- (kendini yalnız hissetmek) 93-10; bilimsire- (ukalalık etmek, akıl hocalığı yapmak) 24-15.

2.1.1.2.1.3. Fiilden İsim Yapan Yapım Ekleri

Fiilden isim yapan ekler, fiil kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan eklerdir (Ergin, 2013: 185). İsim soylu kelimeler doğadaki soyut ve somut varlık ve nesneleri fazlasıyla karşılayamadığı için dil bir takım harekete dayandırarak karşılama yolunu benimsemiştir. Bu durum fiilden ad türetme eklerinin sayısını arttırmıştır (Korkmaz, 2014:143). İncelenen kitapta geçen fiilden isim yapma ekleri şu şekildedir.

-ak/ -ek /-k

Bu ekin örnekleri Eski Türkçede -gak, -gek şeklinde olup Batı Türkçesine geçerken ek başında -g sesinin düştüğü görülür (Ergin, 2013: 188).

Eklendiği fiillerden sıfatlar türetir (Azimov, 1950: 97). Aynı zamanda eşya, alet isimleri ve fiilden başka türde isimler de yapar (Kara, 2000: 33).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: gorkak (korkak, aptal) 6-9; govrak (oranca fazla) 34-21; bölek (bölüm, parça) 43-18; düşek (yatak, döşek) 61-6; elek (elek) 26-29; guşaga (kuşağa, kemere) 64-9; pıçak (bıçak) 64-13; ağlak (ağlak, çok ağlayan) 53-23.

-alga/ -elge

Hareketin geçtiği yeri bildiren kelimeler türetir (Borcakov, 2000: 28). İncelenen eserde +alga eki geçmiştir, ekin geçtiği örnekler şu şekildedir: duralga (durak, istasyon) 49-8; gonalgasını (konaklamasını, duraklamasını) 67-19.

-aç/ -ç/ -anç/

Fiilin gösterdiği hareketle ilgili isim ve sıfatlar türetir (Kara, 2000: 33). İncelenen eserde ekin geçtiği örnek şu şekildedir: göreçi (bakışı, gözü) 1-20.

Kelimenin sonu -n ile biten kelimeler için -anç/ -enç eki soyut anlamlı isimler türetir (Borcakov, 2000: 29): gazancını (kazancını) 72-1; gısganç (kıskanç) 55-13; gınanç (üzüntü, gam) 26-31; guvanç (gurur) 13-2; käyinç (sitem, serzeniş) 59-7; inanç (inanç) 52-27; igenç(ini) (homurtusunu) 69-20; utanç 31-12.

-ca/ -cañ

Karakter özelliği ifade eden sıfatlar türetir (Buran, 2017: 195). Ünsüz uyumuna girmez (Kara, 2000: 34).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: damca (damla) 18-15; düşünce (düşünce, fikir) 5-17; hövesceñligi (heveslilik) 55-8; mancañlığı (saflığı) 40-5.

-deci/

Soyut adlar türetir (Hanser, 2003: 153).

İncelenen eserde bir örnek geçmiştir: girdeci (Kazanç, kâr) 40-8.

-g/

Soyut ve somut isimler türetir. İşlek bir ek değildir (Buran, 2017: 195).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: dilegiñem (dileğim, ricam); bezeg (bezek, süs) 26-18; sorag (soru) 73-11; yarag (silah) 173-7; sılaga (saygıya) 178-6; islegi (azusu, isteği) 45-27.

-ga/ -ge

Nesnelerin adını gösteren isimler türetir (Borcakov, 2000: 31).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: tozga (toz) 15-1; çokga (keçi sakal) 64-18; batga (pislik, çamur) 36-16.

-gı / -gi

Eşya, nesne, vasıta ve araç adları yapar ve bir durumu bildirir (Hanser, 2003: 154). Türkçede eskiden beri işlekliliğini yitirmeyen bu ekin yalnızca -gu, -gü şekilleri mevcutken, Batı Türkçesinde ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlamı daha sonradan olmuştur (Ergin, 2013: 189).

İncelenen eserde geçen -gı/ -gi örnekleri şu şekildedir: algı bergi (alacak verecek) 45-26; duygı (duygu, his) 73-12; asılgı (askı) 65-20; söygi (sevgi) 77-23; pökgi (top) 51-9; sargını (sargı bezi) 65-18; yazgısını (yazısını, kaydını) 37-26.

-gıç/giç/ -guç/ -güç/

Alet adları ve soyut adlar yapar (Hanser, 2003: 153).

İncelenen eserde ekin gıç+ şekli geçmiştir: başlangıç (başlangıç) 51-16.

-gın/

Ünsüz uyumuna girmez, hareketi gösteren isimler ve herhangi bir varlıkta fazlaca bulunan isim ve sıfatlar türetir (Kara, 2000: 34).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: gızgın (sıcak) 19-8; gopgun (gürültü, patırtı) 30-22; çaşgın (dağınık, düzgünsüz) 23-22; göçgün (kızmış, ısınmış) 9-21.

-ı/ -i

Eşya, nesne, madde; durum ve hareket adları türetir (Hanser, 2003: 155). İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: öli (ölü, canlı olmayan) 58-22; öri(ä) (otlağa) 31-22.

-ık/ -ik/ -uk/ -ük/

Sıfat ve isimler türetir (Buran, 2017: 196).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: açık (açık) 58-24; artık (fazlalık, artık) 40-8; bulaşık (karmaşık) 5-24; çapık (kesik) 70-21; çizik (çizgi, hat) 53-12; deşikden (delikten, oyuktan) 58-23; dövük (kırık) 58-23; üzükden (yırtıktan) 8-4; öçükdi (sönüktü) 68-1; çaknışıkını (küçük çaptaki savaş, çarpışma) 70-16 çapışık (at yarışı) 67-25; buyruk (buyruk) 32-24.

-ım/ -im/ -um/ -üm/

Soyut ve somut isimler türetir (Buran, 2017: 196).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: bilim (öğrenim, tahsil) 45-21; geyim (giyim, elbise) 10-22; bölümi (bölümü) 40-11; yarım (yarı, buçuk) 16-1; ölüm (ölüm) 53-29.

-ıcı/ -ici/

Fiillerden nitelik bildiren isim ve sıfatlar türetir (Kara, 2000: 35).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: alıcı (alıcılara, müşterilere) 73-5. satıcılara (satıcılara) 73-5; yayradıcı (her şeyi etrafa yayan kişi) 60-27; yırtıcı (yırtıcı, vahşi) 53-24.

-ın/

Fiilin gösterdiği işle ilgili sonucu ve yapıları gösterir, -ın/ -in/, -un/, -ün/ biçimleri mevcuttur (Yıldırım, 2020: 123). Hareket adları yapar (Hanser, 2003: 154).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: ekin (tarla) 54-21; düvünü (düğümü) 17-5; gelin+ini (gelinini) 60-26; goşunınıñ (ordusunun) 73-27; oyunlarına (oyunlarına) 4-7.

-ış/ -iş

İşlek bir ektir, bütün fiil kök ve gövdelerine gelir. -ış, -iş, -uş, -üş biçimleri mevcuttur (Ergin, 2013: 187). Hareket isimleri yapar (Hanser, 2003: 154).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: bakışma (bakışma) 41-1; uruş (savaş) 61-15; görnüş (görünüş, tip, çeşit) 16-6; yağış (yağmur) 8-3; alış berişçi (alışveriş yapan) 45-26; öylenişi (evlenme durumu) 60-23.

-ma/ -me

Bu ek fiildeki oluş ve kılışı bir iş adına dönüştürme özelliği taşıdığından her türlü fill kök ve gövdelerine gelir (Korkmaz, 2014: 159).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: govurma (kavurma) 47-21; golyazma (el yazma) 61-11; göçme (seyyar) 7-10; ençeme (birkaç) 45-2.

-mak/ -mek/

İsim fiil eki olan bu ek, kalıcı isimler türetir (Buran, 2017: 196). Fiillere gelerek hareket isimleri yapar (Kara, 2000: 35).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: bermek (vermek) 22-16; bilmek (bilmek) 53-3; bitmek (bitmek) 64-4; bolmak (olmak) 50-15; eyermek (izlemek) 11-16.

Kendisinden sonra datif (yönelme) eki geldiğinde -mak, -mek ekinin ünlü sesi uzar (Kara, 2000: 35): eylemäge (etmeye, eylemeye) 4-19; geymäge (giymeye) 2-21; gizlemäge (gizlemeye) 57-23; bermäge (vermeye) 20-6.

-vuk/ -vük/

Hareket, vasıta ve araç isimleri türetir (Hanser, 2003: 155).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: gürlevük (gürültülü ses) 21-4; şakırdavuk (tıkırdayıp duran ses) 49-3; yaldıravuk (parlak) 69-27; dövük (kırık) 39-20.

-uv/ -üv/ -v/

Vasıta, araç ve hareket isimleri türetir (Hanser, 2003: 155).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: okuv (okuma, eğitim) 24-14; dayav (sağlıklı, çevik) 44-15; çıkuvına 65-26; yadav (yorgun, bitkin) 47-18.

-vaç/

Alet isimleri türetir (Hanser, 2003: 155).

İncelenen eserde geçen örnek şu şekildedir: tutavaçlı (tutacak yeri olan, kulp) 45-2.

-gıt/

Soyut ve somut isimler türetir (Kara, 2000: 34).

İncelenen eserde bir örnek geçmiştir: yazgıt (kader) 81-21.

2.1.1.2.1.4. Fiilden Fiil Yapan Yapım Ekleri

Fiilden fiil türeten ekler, fiil kök ve gövdelerinden fiil türetmek amacıyla kullanılan eklerdir. (Korkmaz, 2014: 180). İncelenen eserde geçen fiilden fiil yapan ekler şu şekildedir:

-ala/ -ele/

Kök fiilin taşıdığı anlamı güçlendirir (Kara, 2000: 36).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: Garala- (karalamak) 95-28; silkele- (silkelemek) 83-8.

-ar/ -er/

Bu ekin fiilden fiil yapma durumu çok aktif değildir (Azimov, 1950: 163). Ettirgen ve oldurgan fiilleri yapar (Buran, 2017: 197).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: çıkar- (çıkarmak) 9-16; çökerägeden (diz üstü oturmaktan); gaytardı (geriye döndü) 9-7; gızarar- (kızarır) 8-17; gopardı (yırttı) 1-23.

-dar/ -der/

Oldurma ve yaptırma bildiren fiiller yapar (Kara, 2000: 36).

İncelenen eserde geçen örnek şu şekildedir: agdar- (döndürmek) 68-17; dönder- (döndürmek) 91-6.

-dır/ -dir/ -dur/ -dür/

Oldurma ve yaptırma ifade eden kelimeler türetir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 41).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Duydur-, (hissettirmek) 45-22; geydirdi (giydirdi) 37-16; gızdırmayardı (ısıtmıyordu) 1-2; düşündirdi (düşündürdü)

67-17; dolandır- (dolandırmak) 52-25; dövdüresim (kırdırasım) 66-18; gamaşdıryardı (kamaştırıyordu) 31-5; gönükdir- (göndermek, yöneltmek) 77-8; güldürüşü (güldürmesi) 19-2; dañdırıp (bağlatıp) 25-1; eşitdir-ip bil- (dinletmek) 49-19; aldırmağa (alma işini başkasına yaptırmak) 18-26.

-ır/ -ir

Eski Türkçede –(U)r- ettirgenlik ekinin ünlü uyumuna göre biçimlenmiş türüdür (Korkmaz, 2014: 186). Oldurganlık ve ettirgenlik fiillerini türetir (Buran, 2017: 197).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: batırdı (batırdı) 38-24; bitiripdi (bitirirdi) 18-1; değirdiler (dokundular) 11-16; gaçır- (bir şeyi kaçırmak) 3-25; içir- (içirmek) 97-15; yatır- (yatırmak) 62-18.

-ışdır/

Bu ek geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden, fiilin gösterdiği hareketin sık sık ya da sürekli olarak yapıldığını bildirir ve fiile yeni bir anlam kazandırır (Korkmaz, 2014: 188).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: garışdırdı (karıştırdı) 65-12; gülüşdireyin-le (güldürmesiyle) 12-2; çekişdirip (çekiştirip) 64-25; basışdırıp (bastırıp) 14-4.

-(ı)l/

Geçişli ve geçişsiz fiillerden edilgen fiiller türetir (Buran, 2017: 196).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: bozuldı (bozuldu) 39-20; çatılyan (çatılan) 52-14; çekildi (çekildi) 38-16; gısıldı (kısıldı) 28-18; ıncalmadı (ağrısı dinmedi, sakinleşmedi) 58-20; yıkılанда (yıkıldığında) 53-5.

-n/

Dönüşlü fiiller türetir (Korkmaz, 2014: 185).

İncelenen eserde geçen örnekleri şekildedir: bellendi (belirlendi) 54-8; çaykanıp (çalkalanıp) 17-13; yıgnanıp (toplanıp) 57-27; geplende (konuşulduğunda) 6-6; garanda (bakındığında) 70-18.

-(ı)ş-/ (u)ş-

Bu ek Türkçede eskiden beri çok aktif olan fiilden fiil yapan ektir. Bu ekin asıl işlevi ortaklaşma ifade etmesidir (Ergin, 2013: 207).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: garaşyardı (bakışıyordu) 50-11; urşup (savaşıp) 53-26; görüşdi (görüştü) 32-14; gülüşdiler (gülüştüler) 25-5.

-t/

Oldurganlık ve ettirgenlik ifade eder (Kara, 2000: 36). Sık kullanılan ettirgen çatılı bir fiildir (Buran, 2017: 197).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: alartyan (kızınca bakan) 38-26; okat- (okutmak) 23-25; anlatyardı (anlatıyordu) 40-25; avatdı (acıttı) 36-2; çommaltı (çömeltilti) 21-9; dargatıp (dağıtıp) 5-24; geplet- (konuşturmak) 27-17.

-ız/-uz/

Ettirgenlik bildirir, işlek değildir (Buran, 2017: 197).

İncelenen eserde uz- şekli geçmiştir: turuz- (kalkmak) 68-8; gorkuz- (korkutmak) 81-2.

2.1.1.2.1.5. Fiilimsiler

Fiil kökleriyle fiilden fiil yapan eklerle türetilmiş fiillerdir (Korkmaz, 1992: 62). Türkmen Türkçesinde fiilimsiler isim fiil, sıfat fiil ve zarf fiil olmak üzere üç çeşittir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 82).

2.1.1.2.1.5.1. İsim Fiiller

Türkmen Türkçesinde iş adı olarak adlandırılan fiilimsiler, fiil özelliklerini kaybetmeden isim çekim ekleri alırlar. (Söyegov, Arnazarov, 2017: 82). Hareket -ma, -ış, -mak ekleriyle yapılır (Karahana, 2013: 55).

-ma/ -me

İşlek bir ektir, bütün fiillerin kök ve gövdelerine gelir (Gülensoy, 2000: 377).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: Göçme (göçebe, seyyar) 7-10; sovma (harcayıp bitirme, sarf etme) 9-7.

-mak/ -mek

Bütün fiil kök ve gövdelerine gelen bu ek, eskiden beri Türkçenin fiilden isim yapma eklerinin başında gelir (Gülensoy, 2000: 376).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: Bolmak (olmak) 50-15; almak (almak) 69-4; çıkarmak (çıkarmak) 53-23; dargatmak (dağıtmak) 87-25; övrenmek (öğrenmek) 70-23; yöretmek (yürütmek) 91-19.

İyelik çekiminde kelime sonunda sert ünsüz olan /-k/ sesi yumuşak /g/ sesine döner (Söyegov, Arnazarov, 2017: 82): başlamak (başlamayı) 5-7; dogmagına (doğmasına) 78-23; aytmagina (söylediğine) 74-24; gitmegi (gitmeyi) 75-1.

Hâl çekiminde yönelme hâl eki alınca fiil isim ekindeki kısa ünlüler uzar (Söyegov, Arnazarov, 2017: 82): Gizlemäge (gizlemeye) 57-23; göreşmäge (savaşmaya) 52-27; söndürmäge (söndürmeye) 57-5.

-iş/

Bu işlek ek, fiillere gelerek onlara ait iş ve hareketi bildirir (Yıldırım, 2020: 125).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: Alış- (anlaşmak, uyuşmak) 81-18; alış-beriş (alışveriş) 45-26; atış- (karşılıklı ateş açmak) 67-25; ediş- (bir işi yapmaya yardım etmek) 65-10; eşidiş- (birbirinden duymak, birbirine haber vermek) 24-14; yetiş- (yetişmek) 51-27.

2.1.1.2.1.5.2. Sıfat Fiiller

Fiillerin zamana bağlı isim ve sıfat şekilleridir (Gülsevin, 2011: 123). Sıfat fiiller üç zaman içinde bulunurlar (Söyegov, Arnazarov, 2017: 78).

a. Gelecek Zaman Sıfat Fiilleri: Bu zamanın sıfat fiil ekleri, -ar/ -er ve -cak/ -cek'tir. Gelecek zaman kipiyle aynı şekildedir, -ar/ -er eki sıfat fiil olarak çok az kullanılır, olumsuz biçimi ise -maz/ -mez şeklindedir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 78). -cak/ -cek ekinin olumsuz şekli ise -macak/ -mecek'tir (Sarıyev, Güder, 1998: 65).

-ar/ -er (-maz/ -mez)

bolar (olur) 24-10; durar (durur) 6-27; galar (kalır) 9-9; geler (gelir) 44-12; görer (görür) 76-23; iyer (yemek yer) 40-22; diyer (söyler) 14-19; durmaz (durmaz) 66-13; bolmaz (olmaz) 2-12.

-cak/ -cek (-macak/ -mecek)

durcak (duracak) 7-18; alcak (alacak) 79-19; çalcak (çalacak) 25-13; getircek (getirecek) 78-11; okacak (okuyacak) 25-1; müncek (binecek) 15-8; gelecek (gelecek) 44-13; sıgmacak (sıgmayacak) 95-12; bolmacak (olmayacak) 80-10.

b. Geçmiş Zaman Sıfat Fiilleri

Bu fiilimsilerin kullanımı iki şekilde kurulur. Bunlar, -an/ -en geçmiş zaman sıfat fiili, -dık/ dik geçmiş zaman sıfat fiilidir. Aynı görevdeki -an/ -en eki fiili olumlu yaparken, -dık/ -dik eki olumsuz yapmaktadır (Söyegov, Arnazarov, 2017: 79).

-an/ -en

Eski -gan/ -gen ekinin Türkmen Türkçesindeki devamı niteliğindedir. Ünsüzle biten eklere direkt olarak gelirler (Yıldırım, 2020: 432).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Alan (alan) 35-10; artan (artan, çoğalan) 17-9; aytan (söyleyen) 11-11; bussuran (saklanan, gizlenen) 22-5; çıkan (çıkan) 1-15; gorkan (korkan) 64-9; geçen (geçen) 28-21; gelen (gelen) 3-28.

Türkmencede -an/ -en sıfat fiil eki alan fiiller, cümlede geçmiş zamanın hikâyesini meydana getirirler. Bu ekin sadece 3. şahsı vardır (Söyegov, Arnazarov, 2017: 79): bolan (olan) 40-21.

-dık/-dik, -duk/ -dük

Bu ek, ünsüz uyumuna girmez, tonlu biçimdedir. Yuvarlak ünlülü şekilleri sadece yuvarlak ünlülü ve tek heceli olan fiillere gelir, Türkmen Türkçesinin ses özelliklerine uygun olarak ikinci heceden sonra her zaman düz ünlülüdür (Yıldırım, 2020: 436).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Galdık (kaldık) 20-5; gırdık (kırdık) 73-23; saldık (koyduk, yerleştirdik) 30-16; diñmedik (kesilmedik, dinmedik) 14-18, datmadık (tatmadık) 95-4.

c. Şimdiki Zaman Sıfat Fiilleri

Ünlüsü uzun olarak telaffuz edilen –yan/ -yän ekiyle kurulur, olumsuz biçimi –m –me ekiyle yapılır (Söyegov, Arnazarov, 2017: 79).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Getiryän (getiren) 86-12; girilyän (girilmek) 31-8; gityän (giden) 76-23; goldayan (destekleyen) 82-5; gapyan (kapan) 31-17; gımıldayan (kımıldayan) 8-26.

2.1.1.2.1.5.3. Zarf Fiiller

Zarf fiiller fiillerin tarzını ve zamanını belirten zarf şekilleridir (Vural, Böler, 2011: 281). Bir zarf fiil ve zarf fiile bağlı tamamlayıcılardan kurulan kelime grubudur (Karahana, 2013: 57). İncelenen eserde geçen zarf fiil ekleri şu şekildedir:

-alı/ -eli

Bu ek, -gan/ -gen eki ile –lı/ -li ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. Türkmen dilinde bu ekinin baştaki g ve ortadaki n sesinin düşmesiyle –alı/ -eli şekli oluşmuştur. –ganlı/ genli şekilleri Türkmen dilinin 18-19. asırlarda klasik şairlerin eserlerinde rastlanmıştır (Borcakov, 2000: 440). İki veya daha çok hecenin birleşmesiyle oluşurlar (Söyegov, Arnazarov, 2017: 81).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Gideli (gittiği) 4-8; görelî (gördüğü) 5-17.

-anda/ -ende

-an/ -en sıfat fiil ile –da/ -de bulunma hâl ekinin birleşmesiyle türemiştir (Yıldırım, 2020: 468).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: Çıkanda (çıktığında) 63-10; baranda (gittiğinde) 48-15; bolanda (olduğunda) 3-13; alanda (aldığında) 51-19; gutulanda (kurtulduğunda) 39-7; yapışanda (yapıştığında) 52-7.

-andan/ -enden

İşlek bir ektir. İş ve hareketin zamanını bildirir (Yıldırım, 2020: 470).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: düşenden (düşünce) 33-24; eşitenden (işitince, duyunca) 34-10; açandan (açınca) 30-16; alandan (alınca) 19-1; gutarandan (bitince) 36-8.

-ansoň/ -ensoň

Bu zarf fiil eki, -an/ -en sıfat fiil eki ile soň (sonra) edatı ile bağlanır (Yıldırım, 2020: 472).

İncelenen eserde bu ekin geçtiği örnekler şu şekildedir: Bolansoň (olunca) 11-24; galansoň (kalınca) 39-14.

-dıkça/ -dikçe

-dık/ -dik sıfat fiil eki ile -ça/ -çe eşitlik ekinin birleşimiyle oluşmuştur. Çoğunlukla araya iyelik eki girmiş şekilde kurulur (Yıldırım, 2020: 473). Türkmen dilinde bu ekin -dıkça/ -dikçe/ -dukça/ -dükçe biçiminde dört varyantı bulunmaktadır. Bu ek, kalınlık- incelik ve dudak uyumuna göre eklenir (Borcakov, 2000: 444).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: Boldugıça (oldukça) 18-16; golayladıkça (yaklaştıkça) 122-8.

-ıp/

Bu zarf fiil eki, çekilmiş fiil şekli ile ifade edilen eylemden önce gelen veya onunla aynı zamanda geçen eylemi bildirir (Şçerbak, 2019: 139).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: abanıp (eğilip) 62-24; açıp (açıp) 35-12; açılıp (açılıp) 33-10; agdarıp (döndürüp) 24-6; atıp (fırlatıp) 29-27; gutulup (iyileşip) 63-26; ıranıp (sallanıp); gonup (konup) 79-18; goyup (koyup) 65-14; turup (kalkıp) 85-11; üyşüp (toplanıp) 60-8.

Sonu ünlü ile biten fiiller -ıp/ -ip eki alınca uzun ünlüler meydana getirir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 80): Demläp (demleyip) 106-26; duşap (bağlayıp) 31-12; esräp (kükreyip) 128-26; okap (okuyup) 25-14.

-ka

Şimdiki zaman ekine ve -man/ män ekine getirilerek kurulur (Borcakov, 2000: 382).

İncelenen eserde bu ekin geçtiği örnekler şu şekildedir: Otururka (otururken) 79-26; barka (varken) 8-18; sovamanka (soğurken) 85-23; başlamanka (başlarken) 55-23.

-makçı/ -mekçi

-makçı/ -mekçi zarf fiil eki kişinin yapmak istediği ya da yapmak niyetinde olduğu hareketi bildirir (Hanser, 2003:121).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: açmakçı (açma niyetinde) 75-26; aytmakçı (söyleme niyetinde olan) 74-2; çözmekçi (çözme niyetinde olan) 85-21; diymekçi (demek isteyen) 43-19; gitmekçi (gitme niyetinde olan) 97-4.

-malı/

Zorunluluk bildiren tam bir yükümlülüğü bildirir (Hanser, 2003: 123).

İncelenen kitapta geçen örnekler şu şekildedir: Durmalı (durmali) 65-18; açmalı (açmalı) 86-11; gaplamalı (doldurmali) 24-7; okamalı (okumali) 27-21; çekmeli (çekmeli) 30-14; çözmeli (çözmeli) 65-18; etmeli (etmeli) 95-11; gitmeli (gitmeli) 70-7.

-man/ -mân

İşlek bir ektir, zaman bildirir. Türkiye Türkçesindeki –madan/ -meden ekinin karşılığıdır (Yıldırım, 2020: 479).

İncelenen eserde örnekler şu şekildedir: Aglaman (ağlamadan) 3-12; alman (almadan) 21-2; aňlaman (anlamadan) 56-10; aytman (söylemeden) 13-10; bolman (olmadan) 7-10; düşünmân (düşünmeden) 75-19; seretmân (seyretmeden) 75-14; görmân (görmeden) 70-1.

-mazdan/ -mezden

İnkırlık anlamı bildiren –mazdan/ -mezden eki gelecek zamanın olumsuzu olan –maz/ -mez eki ile çıkma durum eki –dan/ -den ekinin birleşmesinden ibarettir (Borçakov, 2000: 446).

İncelenen eserde bir örnek geçmiştir: getirmezden (getirmeden) 184-17.

-yança/ yänçä

Ekin içerisindeki iki ünlü de uzundur. –yan/ -yän sıfat fiil eki ile –ça/ -çe ekinin birleşmesi ile oluşur (Yıldırım, 2020: 476).

İncelenen eserde ekin geçtiği örnekler şu şekildedir: Direyänçä (destekleyinceye kadar) 62-20; bityänçä (bitinceye kadar) 65-18; ölyänçä (ölünceye kadar) 82-10; oyanyançä (uyanıncaya kadar) 52-3.

Bu ek üzerine şahıs ekleri de eklenebilir (Yıldırım, 2020: 476): bolyançam (oluncaya kadar) 27-11; doyyançam (doyuncaya kadar) 160-20.

2.1.1.3. Birleşik Kelime

Birden fazla basit kelimedenden oluşan, yeni bir kavramı ifade eden kelimelere denir (Sarıyev, Güder, 1998: 8)

İncelenen eserde geçen birleşik kelimelere örnekler şu şekildedir: günbatar (batı) 47-27; gündogar (doğu) 1-14; günortan (öğle, ikindi vakit) 29-27; golyazma (el yazması) 61-11; baştutanı (lideri, başı) 57-27. Garayagız (delikanlı, kara yağız) 16-23; yeralma (yer elması) 63-1; yerastından (yer altından) 62-26; daşbasmada (taşbasmada) 45-10; gılkuyruk (kıl kuyruk) 68-10.

2.1.2. Görevlerine Göre Kelimeler

2.1.2.2. İsim

2.1.2.2.1. İsim Çekim Ekleri

2.1.2.2.1.1. Hal Ekleri

İsimlerin kelime grupları ve cümleler içinde diğer kelimelerle ilişkileri, aldıkları hâl ekleriyle gerçekleşir. Türkmen Türkçesinde hâl ekleri, isim ve isim görevindeki sözcük ve diğer isimleri fiillere bağlayan eklerdir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 50). Hâl ekleri, yalın hâl, ilgi hâli, yönelme hâli, yükleme hâli, bulunma hâli, çıkma hâli olarak altı başlığa ayrılır.

a. Yalın Hal

İsmın cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir kelimeye bağlı olmamış yalın halidir. Yalın kelimeler şekil bilgisi bakımından özel bir eke bağlı değildir (Yıldırım, 2020: 182).

İncelenen eserde yalın olarak bulunan kelimeler şu şekildedir: Gız (kız) 78-3; gice (gece) 56-22; gulak (kulak) 57-26; gurşun (kurşun) 47-2; maşgala (aile) 81-20; sagat (saat) 68-24; sapak (ders) 51-19.

b. İlgi Hali

Eklendiği isimle başka bir isim arasında ilgi bağı kuran isim durumudur (Korkmaz, 2014: 112). İlgi hâl ekleri, ünlüyle biten kelimelerden sonra +niñ/ +niñ/

+nuñ/ +nüñ, ekleri ünsüzle biten kelimelerden sonra da +ıñ/ +iñ/ +uñ/ +üñ eklerinin getirilmesiyle karşılanır (Kara, 2000:39). İlgi hâl eki kimin, neyin, nerenin sorularına yanıt verir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 51).

İncelenen eserde ilgi hali eklerinin geçtiği örnekler şu şekildedir: Adamıñ (adamın) 70-1; ahunıñ (ahundun) 50-10; işiñ (işin) 13-13; işanıñ (molladan sonraki derece) 42-29; itiñ (köpeğin) 77-8; öyüñ (ebin) 87-5; dünyanıñ (dünyanın) 80-20.

c. Yönelme Hâli

Yönelme hâl eki dolaylı nesne olarak rağbet, güvenme, yaklaşma, benzeyiş gibi ifadeler taşır (Eckmann, 2012: 72). Yönelme hâl eki –a/ -e ekinin yardımıyla yapılır. Kime, neye, nereye sorularına yanıt verir (Borcakov, 2000: 63).

İncelenen eserde yaklaşma hâl ekinin geçtiği örnekler şu şekildedir: Arçına (muhtara) 89-12; asmana (gökyüzüne) 3-28; baya (zengine) 42-24; bayraga (bayrağa) 68-5; maña (bana) 50-28; dükana (dükkâna) 16-17; meydana (tarlaya) 63-10; öye (eve) 53-20; bilime (bilime) 45-19; mecide (camiye) 11-3; adama (adama) 80-11; ahuna (din adamına) 55-6; arçına (muhtara) 89-12; çaya (çaya) 19-7; çuvala (çuvala) 35-22; dula (güzel köşeye) 87-21; gedaya (yoksula) 23-4; kagıza (kâğıda) 23-18; köle (göle) 30-3; günbatara (batıya) 10-26.

ç. Yükleme Hâli

Yükleme hâli ünsüz ile biten isim kök ve gövdelerine +ı/ +i; ünlüyle biten kelimelere +nı/ +ni eklerinin gelmesiyle oluşur (Yıldırım, 2020: 185). Yükleme hâl ekleri kimi, neyi ve nereyi sorularına yanıt verir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 51).

İncelenen eserde yükleme hâlinin geçtiği örnekler şu şekildedir: Canı (canı, ruhu) 63-7; çöregi (ekmeği) 13-18; dermanı (ilacı) 97-13; dırnağı (tırnağı) 93-24; dızı (dizi) 3-16; dini (dini) 11-25; edebiyatı (edebiyatı) 42-29; öyü (evi) 72-25; egnini (sırtını) 31-16.

d. Bulunma Hâli

Hareketin yapıldığı yeri gösterir (Hanser, 2003: 58). Kimde, neyde, nerede sorularına yanıt verir (Söyegov, Arnazarov: 2017: 51).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: çölde (çölde) 26-16; çetde (kenarda, kıyıda) 4-6; öyde (evde) 67-5; zamanda (zamanda, dönemde) 59-25; vagonda (vagonda) 97-11.

e. Ayrılma Hâli

Hareketin başlama noktasını, kaynağını ve –den beri –dan beri gibi belli bir zaman noktasını gösterir (Hanser, 2003: 58-59). Eklendiği kelimedenden ayrılmayı, çıkışı anlatır (Bozkurt, 2000: 34). Kimden, neyden, nereden sorularına yanıt verir (Söyegov, Arnazarov: 2017: 51).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: Çüyşeden (şışeden) 17-9; dagdan (dağdan) 70-4; deşikden (delikten) 51-6; gazetden (gazeteden) 73-16; iymitden (yemekten) 51-30; kâsedden (fincandan) 77-22; kervenden (kervandan) 19-17; üçden (üçten) 54-14.

2.1.2.2.1.2. Çokluk Ekleri

Bir nesnenin birden fazla olduğunu belirtmek için, o nesneyi karşılayan ad çoğul yapılıdır (Bozkurt, 2000: 36). Adın birden çok varlığı gösterdiğini belirtmek için –ler/ - lar çoğul eki kullanılır (Söyegov, Arnazarov, 2017: 48).

İncelenen eserde çokluk ekinin geçtiği örnekler şu şekildedir: Çagalar (çocuklar) 25-5; çarlaklar (martılar) 4-1; çayhanalar (çayhaneler) 49-3; çobanlarıñ (çobanların) 30-14; dessanlar (destanlar) 60-7; agtıklar (torunlar) 11-22; düyeler (develer) 47-18; eşekler (eşekler) 33-17; habarlar (haberler) 73-16; köçeler (sokaklar) 48-17; pıçaklar (bıçaklar) 70-12.

2.1.2.2.1.3. İyelik Ekleri

İyelik ekleri, bir nesnenin başka bir nesneye ait olduğunu üç şahıs halinde ifade eder. Yani birinci şahsa (men- biz), ikinci şahsa (sen, siz), üçüncü şahsa (ol, olar) ait olduğunu bildirir. İyelik eklerinin şahsa göre dağılımı aşağıda verilmiştir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 48).

Tablo 0.1. İyelik ekleri tablosu

Teklik		Çokluk
1.	+m, +ım, +im, +um, +üm	+ımız, +imiz, +umız, +ümüz

2.	+ıñ, +iñ, +uñ, +üñ	+ıñız, +iniz, +uñuz, +üñiz
3.	+ı, +i (+u, +ü) +sı, +si	+ı, +i, +u, +ü, +sı, +si

1. Teklik Şahıs: agzım (ağzım) 23-3; atam (babam) 27-25; agtığım (torunum) 39-10; azabım (azabım) 61-7; boynum (boynum) 85-17; burnum (burnum) 8-12; donum (entarı) 42-11; dostum (dostum) 50-26; küyüm (düşüncem) 75-2.

2. Teklik Şahıs: öküzün (özü) 66-2; pikiriñ (fikrin) 70-25; piliñ (belin, küreğin) 53-19; pälvanıñ (pehlivanın) 93-24; puluñ (paranın) 73-3; toyuñ (düğünün) 68-23; öyüñ (evin) 86-27.

3. Teklik Şahıs: galası (kalesi) 48-2; gamçısı (kamçısı) 88-18; gañnası (eyeri) 17-5; gapısı (kapısı) 46-14; gırası (kenarı) 51-3; gorkusı (korkusu) 55-18; gozgolañı (endişesi) 26-15.

1. Çoğul Şahıs: adamımız (insanımız) 75-21; elimiz (elimiz) 33-12 başımız (başımız) 44-6; ogulumız (oğlumuz) 81-9.

2. Çoğul Şahıs: yalñışınız (yanlışınız); yarıñız (sevgiliniz, yâriniz) 51-2; yadıñız (hafızanız) 79-25.

3. Çoğul Şahıs: gızı (kızı) 37-2; öyi (evi) 72-25.

2.1.2.2.1.4. Aitlik Eki

Türkmen Türkçesinde aitlik eki +kı, +ki, +ku, +kü şeklindedir. Aitlik ekinin işlevi, şahsa, mekâna veya zamana ait olma bildirir (Yıldırım, 2020: 193).

İncelenen eserde aitlik ekinin geçtiği örnekler şu şekildedir: Ağşamkı (akşamki) 7-21; baradakı (hakkındaki) 60-23; düynki (dünkü) 51-23; yılkı (yılki) 53-1; günki (günkü) 27-16.

Aitlik eki, şahıs zamirleri ile kullanılırken zamire önce ilgi hâl eki gelir (Yıldırım, 2020: 193): Seniñki (seninki) 89-7; meniñki (benimki) 89-5; biziñki (bizimki) 32-31.

2.1.2.3. Sıfatlar

Sıfatlar, isimlerden önce gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını çeşitli yönlerle belirten kelimelerdir (Korkmaz, 2014: 335). Kelime gruplarında ne kadar, kaç, kaçınıcı, nasıl, ne tür, hangi sorularına yanıt verir. Sıfat türleri, niteleme ve belirtme sıfatları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Yıldırım, 2020: 206).

2.1.2.3.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları varlıkları farklı yönlerle niteler. Bu sıfatların özelliği, isimden önce gelince belirginleşir (Kara, 2000: 44).

İncelenen kitapta geçen niteleme sıfatı örnekleri şunlardır: Ullakan güneş (büyük güneş) 1-1; mavı gözli (mavi gözlü) 2-5; köne don (eski elbise) 9-17; süyci hıyal (tatlı hayal) 80-21.

2.1.2.3.2. Belirtme Sıfatları

Bu sıfatlar, nesneleri işaret, sayı, belirsizlik, soru gibi durumları belirten sıfatlardır (Yıldırım, 2020: 214).

2.1.2.3.3. İşaret Sıfatları

Nesneleri göstermek amacıyla yerlerini belirten sıfatlardır. Türkmen Türkçesinde kullanılan işaret sıfatları bu, şu, o' dur (Kara, 2000: 45).

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: Bu ägirt gala (bu büyük kale) 48-7; bu mektebi (bu okulu) 43-5; bu hatıñ (bu mektubun) 23-20; şu çaganiñ ((şu çocuğun) 50-23; o dünyäñ (o dünyanın) 51-11.

2.1.2.3.4. Sayı Sıfatları

Sayılar, sıfat ve isim gibi kullanılırlar (Hanser, 2003: 83).

İncelenen eserde geçen sayı sıfatlarına örnekler şu şekildedir: Bir yorgan (bir yorgan) 10-14; iki eli (iki eli) 4-1; iki- üç gezek (iki- üç defa) 18-5; iki sanı dayhan (iki tane çiftçi) 41-19.

2.1.2.3.5. Belirsizlik Sıfatları

Bu sıfatlar, varlıkların ve nesnelerin özelliklerini belirsiz olarak belirten sıfatlardır (Yıldırım, 2020: 325). İncelenen eserde belirsizlik sıfatlarına örnekler şu şekildedir:

2.1.2.3.6. Soru Sıfatları

Soru sıfatları nesneleri soru yoluyla belirten sıfatlardır (Ergin, 2013: 252).

İncelenen eserde başlıca soru sıfatları şunlardır: Nâçe namıscan (ne kadar onurlu) 96-11; haysı yerin (hangi yerin) 54-19; haysı yol (hangi yol) 54-17; nâhili güzel (nasıl güzel) 67-24.

2.1.2.3.7. Sıfatlarda Pekiştirme

Sıfatların ilk veya ikincisi hecesindeki ünlüden sonra m, p, s seslerinin birinin getirilmesiyle kurulur (Borcakov, 2000: 104). İncelenen kitapta geçen örnekler şu şekildedir:

göm gök (masmavi) 5-18; gös- göni (dosdoğru) 76-28.

2.1.2.3.8. Sıfatlarda Derecelendirme

a. Sıfatlarda Karşılaştırma Dereceleri

Niteleme sıfatları karşılaştırma derecelerinde kullanılır (Serebrennikov, Gadjeva, 2011: 105). Bir sıfatın renk, şekil, tat, miktar vb. niteliklerinin ölçüsünü anlatmak için -(ı)mtıl, -(i)mtıl, -gılt, -sovult, -(ı)mtık, -(i)mtık, -rak, -rek ekleri kullanılır (Miradov, 1985: 62-65).

İncelenen eserde karşılaşılan sıfatlarda karşılaştırma dereceleri şunlardır: Sarımtıl (sarımtıl, sarıya yakın) 2-24; salkınrak (serine yakın) 58-17; gışıkarak (eğriye yakın) 77-19.

b. Sıfatlarda Üstünlük Dereceleri

Sıfatlarda üstünlük dereceleri çoğunlukla kelimelerin önüne en (in) getirilerek kurulur (Yıldırım, 2020: 229).

İncelenen eserde sıfatlarda üstünlük derecelerine örnekler şu şekildedir: İn inçemigi (en zayıfı) 6-12; in yakımsızcası (en yaramazı) 6-12; in abraylı (en saygınlı) 25-12.

2.1.2.4. Zarflar

Zarflar, fiil tümcesini niteleyen yardımcılar olarak işlev gören kelimelerdir (Erdal, 2004: 330). Fiilleri veya zarfları yer, zaman, hâl, miktar ve soru yönüyle tamamlayan kelime gruplarıdır (Yıldırım, 2020: 257). Başka bir deyişle zarflar, fiillerden önce gelip fiili etkileyen ve fiilin anlamını değiştiren kelimelerdir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 64).

2.1.2.4.1. Zaman Zarfları

Eylemin zamanını gösterir (Buran, 2017: 205).

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: agşam (akşam) 11-24; ertir (yarın) 7-7; düyn (dün) 74-1; bayak (önce, daha önce) 39-4; giç (geç) 80-12; gündiz (gündüz) 59-21; günortan (öğle) 29-27; indi (şimdi) 14-21; ir (erken) 29-26; ozal (daha önce, daha evvel) 91-17; yañı (biraz önce) 60-28; yañı- yakında (yakın zamanda) 78-5.

2.1.2.4.2. Yer-Yön Zarfları

Eylemin yapıldığı yönü ve yeri bildirir (Buran, 2017: 206).

İncelenen eserde geçen yer- yön zarfları şunlardır: Arka (arka, arka taraf) 24-5; añrık- bārik (ileri geri) 24-6; bāri (beri, bu yana) 11-8; daşarı (dışarı) 54-21; garşı (karşı) 37-18; gayra (geri, geriye) 62-19; içerik (içeri, içeriye) 7-15; öñ (ön taraf) 67-5.

2.1.2.4.3. Nitelik(Durum) Zarfları

Bu zarflar, hâl ve tavır ifade eder (Ergin, 2013: 261).

İncelenen eserde geçen durum zarfı örnekleri şunlardır: Beyle (böyle) 9-11; çala (yavaş, yavaşça) 41-23; çalasın (hızlı) 16-8; emay bilen (usulca, yavaşça) 14-8.

2.1.2.4.4. Miktar Zarfları

İş ve hareketin miktarını gösterir (Buran, 2017: 206).

İncelenen eserde miktar zarflarına örnekler şu şekildedir: Az (az) 29-27; biraz (biraz) 12-10; has (çok) 3-5; örān (çok, fazla) 55-3; köp (çok) 11-11; kem- kās (biraz, bir parça) 58-17.

2.1.2.4.5. Soru Zarfları

Eylemi soru yönünden etkileyen zarflardır (Buran, 2017: 207).

İncelenen eserde görülen soru zarfları şunlardır: Haçan (ne zaman) 26-25; nāçe (ne kadar) 59-7; nāhili (nasıl, hangi) 55-9; niçik (nasıl, hangi) 41-4.

2.1.2.5. Zamir

Bağımsız bir kelime türü olarak en eski zamanlardan beri bilinen zamirler, kelime türlerinin yerini tutarlar. Kelimenin miktarını, niteliğini, şahsını gösterir ve

çok geniş bir kullanıma sahiptirler (Zeynalov, 1993: 171). Zamirler, varlıkların yerini tutan isim soylu kelime türleridir (Korkmaz, 1992: 178). Şahıs, soru, dönüşlülük, işaret, sayı, sıfatlık, yokluk ve belirsizlik zamirleri gibi türleri vardır (Söyegov, Arnazarov, 2017: 59).

2.1.2.5.1. Şahıs Zamirleri

Varlıkları şahıslar olarak temsil eden zamirlerdir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 59). İncelenen eserde şahıs zamirleri şunlardır:

1. şahıs: men (ben) 50-26; biz (biz) 4-15.

2. şahıs: sen (sen) 52-15; siz (siz) 50-25.

3. şahıs: ol (o) 53-30; olar (onlar) 57-1.

2.1.2.5.2. Soru Zamirleri

En yaygın ve etki alanı en geniş olan zamir türüdür. Kelime türlerinin yerini soru yoluyla tutar ya da ortaya bir soru çıkarır (Zeynalov, 1993: 186).

İncelenen eserde geçen soru zamirleri şunlardır: Kim (kim) 53-28; ne (ne) 59-21; nâme (nasıl) 69-14; nire (nereye) 4-9; nâçe (ne kadar) 96-11.

2.1.2.5.3. Dönüşlülük Zamirleri

Anlamı güçlendirmek ve vurgulamak için kişi zamirleri ile birlikte kullanılırlar (Hanser, 2003: 74). Dönüşlülük zamirleri, iyelik ekleriyle birlikte öz (öz, kendi) kelimesinden oluşturulur (Eckmann, 2012: 93).

İncelenen eserde geçen dönüşlülük zamirleri şunlardır: Öz (öz, kendi) 50-22; özi (kendisi) 51-25; özleri (kendileri) 60-13; özüñ (kendin) 69-18; özüme (kendime) 75-24.

2.1.2.5.4. İşaret Zamirleri

Varlıkların adlarını söylemeden onları işaret yoluyla gösteren zamirlerdir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 61).

İncelenen eserde geçen işaret zamirleri şunlardır: Bu (bu) 41-12; şu (şu) 50-23; onı (onu) 3-21; ol (o) 142-22; onuñ (onun) 142-22; şular (şunlar) 49-13; bular (bunlar) 49-5.

2.1.2.5.5. Sayı Zamirleri

Varlıkların sayı ve miktarlarını belirsiz olarak bildiren zamirlerdir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 63).

İncelenen eserde geçen sayı zamirleri şunlardır: Hemmämiz (hepimiz) 98-5; kábiriñiz (kiminiz) 45-16; birnäçesi (birkaçı) 35-21; ählisi (hepsi) 105-8.

2.1.2.5.6. Sıfatlık Zamiri

Sıfatlık zamiri, nesneleri belirsiz bir şekilde nitelendiren her kelimesidir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 64).

İncelenen eserde geçen sıfatlık zamiri örnekleri şunlardır: her haysımız (hangimiz) 77-17; her bir (herbiri) 28-9; her hili (her tür) 34-5.

2.1.2.5.7. Yokluk Zamiri

Yokluk zamiri “hiç” kelimesinden oluşur. Yokluk, hiçlik anlamı ifade eder (Söyegov, Arnazarov, 2017: 64).

İncelenen eserde yokluk zamiri örnekleri şunlardır: hiç bir (hiçbir) 55-4; hiç kim (hiç kimse) 71-18; hiç bir 100-14.

2.1.2.5.8. Belirsizlik Zamiri

Belirli bir kimseyi veya nesneyi kavramı karşılamayan zamirlerdir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 64).

İncelenen eserde geçen belirsiz zamirleri şunlardır: biri (biri, birisi) 11-24; kâsi (kimi, kimisi) 32-28; dagı (başka, başkaları) 6-26; barı (hepsi) 139-20.

2.1.2.6. Edatlar

Sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan, bir sözcüğü diğer sözcük ile bağlayan ve anlam ilişkisi kuran, çekim ekleri gibi gramer görevi gören kelimelere edat (ilgeç) denir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 84). Edatlar, Türkmen Türkçesinde ünlemler, bağlaçlar ve son çekim edatları olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

2.1.2.6.1. Bağlaçlar

Kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri şekil ve anlam bakımından bağlayan, bunlar arasında ilgi kuran kelimelerdir (Buran, Alkaya, 2013: 148).

İncelenen eserde geçen bağlaç örnekleri şunlardır: ve 78-9; ya da 98-25; belki 17-20; eger 42-5; emma (ama) 3-12; kâşki (keşke) 12-20; yagnı (yani) 112-26; yogsam (yoksa) 64-16; yöne (ama, fakat) 72-16.

2.1.2.6.2. Ünlemler

Sevinç, korku, üzüntü, acıma, şaşma, kızma gibi duyguları anlatmak için kullanılan sözcüklere ünlem adı verilir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 90). İncelenen eserde geçen ünlemler şu şekildedir: anha (işte, aha); ey (of) 5-6; vah (tüh, vah) 96-8; elbetde 15-7; hava (evet, gerçekten, doğru, elbette) 8-21; bâ şaşma ve sevinç bildirir) 27-5.

2.1.2.6.3. Son Çekim Edatları

İsim ve isim türünden kelimelere bağlanıp, ilgili kelimelere hâl eklerinden biri getirilerek oluşturulur (Yıldırım, 2020: 482).

İncelenen eserde geçen son çekim edatları şu şekildedir: arkalı (aracılığıyla, yoluyla) 115-20; babatda (hakkında) 78-1; barada (hususla, hakkında) 41-19; bâri (-den beri); bilen (ile) 2-10; boyunca (gibi, uyarınca) 5-25; çenli (kadar, değin) 1-3; dek (gibi, misal) 63-11; gezek (kez, defa, sefer) 2-4; üçin (için) 1-2; yalı (gibi) 51-9; zerarlı (yüzünden, için, dolayı) 94-26.

2.1.2.7. Fiiller

Fiiller hem anlamsal hem de dilbilgisel yönden iş ve hareket bildirirler (Zaynalov, 1993: 215).

2.1.2.7.1. Fiil Çekimleri

Fiillerin kullanım sahasına çıkan şekilleri çekimli şekilleridir. Fiil çekimi fiil kök ve gövdesine zaman ve şekil kavramıyla birlikte şahıs eklerinin getirilmesiyle oluşurlar. Gerçek hareketi bildirerek cümlede yüklem görevi görürler (Söyegov, Arnazarov, 2017: 66).

a.Şahıs Ekleri: Şahıs ekleri, çekimli fiillerdeki öznenin şahsını belirtir (Eckmann, 2012: 121).

Tablo 0.2. Şahıs ekleri tablosu

I. Tip Şahıs Ekleri	II. Tip Şahıs Ekleri	III. Tip Şahıs Ekleri

1. tekil şahıs	m	-in, -un	-ayın
2. tekil şahıs	ñ	-sıñ, -suñ	-gın, -gun, Ø
3. tekil şahıs		Ø	-sın, -sun
1. çokluk şahıs	k	-ıs, -us	-alıñ
2. çokluk şahıs	ñIz	-sıñız, -suñuz	-ñ, -ıñ, -uñ
3. çokluk şahıs	Lar	-lar	-sınlar, -sunlar

2.1.2.7.2. Haber Kipleri

Belli bir zaman kavramı olan fiil kipleri üç zamanı ifade ederler. Gelecek zaman, şimdiki zaman ve geçmiş zaman. Bunlar gerçekleşecek, gerçekleşen ve gerçekleşmiş hareketi haber verirler (Söyegov, Arnazarov, 2017: 67).

2.1.2.7.2.1. Görülen Geçmiş Zaman

Bu çekim, -dı/ -di/ ekiyle yapılır (Gacarova, 1990: 15). Olumlu çekimi iyelik ekiyle kurulurken, olumsuz çekimi ise -ma, -me ekiyle kurulur (Yıldırım, 2020: 292-293).

Tablo 0.3. Görülen geçmiş zaman ekleri tablosu

	Olumlu	Olumsuz
1. tekil şahıs	-dım	-madım
2. tekil şahıs	-dıñ	-madıñ
3. tekil şahıs	-dı	-madı
1. çokluk şahıs	-dık	-madık
2. çokluk şahıs	-dıñız	-madıñız
3. çokluk şahıs	-dılar	-madılar

Görülen geçmiş zamanın incelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir:

Olumlu çekim

1. **tekil şahıs:** berdim (verdim) 39-15; gitdim (gittim) 99-12; gördüm 136-18.

2. **tekil şahıs:** gitdiñ (gittin) 27-16; diydiñ (söyledin) 12-19.

3. **tekil şahıs:** ańkardı (şaşırdı) 7-15; asdı (astı) 65-17; galdı (kaldı) 18-7.

1. **çoğul:** aldık 73-23; dındık (kurtulduk) 132-22.

2. **çoğul:** basdıñız (bastınız) 131-8; dıkdıñız (tıktınız, içine koydunuz, yerleştirdiniz) 88-25.

3. **çoğul:** susdılar (sustular) 75-18; çalışdılar (çalıştılar) 57-5.

Olumsuz çekim

1. **tekil şahıs:** doymadım 103-5; eşitmedim 39-16.

2. **tekil şahıs:** aytmadıñ 14-13; galmadıñ 130-25.

3. **tekil şahıs:** damdırmadı (damlatmadı) 136-1; duymadı 51-3.

1. **çoğul şahıs:** bilmedik 136-13; düşünmedik 86-23.

2. **çoğul şahıs:** tanatmadıñız (tanıtmadınız) 133-24.

3. **çoğul şahıs:** gaytmadılar (dönmediler) 86-18; görmediler 53-5.

2.1.2.7.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Bu çekimde -ıpdır/ -ipdir/, -updur/ -üpdür/ ekleri kullanılır. Şahıs eki olarak zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır. Bu zamanın iki tipi vardır. Birinci tipin sadece olumlu ve olumlu soru biçimi vardır. İkinci tip öğrenilen geçmiş zaman ise olumsuz biçimi –mandır/ -mendir/ şeklindedir (Yıldırım, 2020: 295).

Tablo 0.4. Öğrenilen geçmiş zaman ekleri tablosu

	I. Tip		II. Tip	
	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz
1. tekil şahıs	-ıpdırın	-mandırın	-andırın	-mandırın
2. tekil şahıs	-ıpdırsın	-mandırsıñ	-andırsıñ	-mandırsıñ

3. tekil şahıs	-ıpdır	-mandır	-andır	-mandır
1. çokluk şahıs	-ıpdırıs	-mandırıs	-andırıs	-mandır
2. çokluk şahıs	- ıpdırsıñız	- mandırsıñız	- andırsıñız	-mandır
3. çokluk şahıs	-ıpdırlar	-mandırlar	-andırlar	-mandır

(-ıpdır/ -ıpdır/, -updur/ -üpdür/ zaman eki+ zamir kökenli şahıs eki)

İncelenen eserde öğrenilen geçmiş zaman örnekleri şu şekildedir:

Açarları alıpdırın. (Anahtarı almışım) 130-19.

Aşır bilen bayıñ gızı kaçıpdır. (Aşır ile zengin kızı kaçmış) 78-16.

Gözel häzir perileriñ perisi bolandır. (Gözel perilerin perisiymiş) 79-29.

Şolam frontuñ yağdayını övmändir. (O da cephenin durumunu övmemiş) 74-2.

Şol sövdanı din adından kanunlaşdırdırlar. (Onlar, ticareti din adına kanunlaştırmışlardı) 104-4.

2.1.2.7.2.3. Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman, sözün söylendiği zaman yapılan iş ve harekettir (Zeynalov, 1993: 371). Şimdiki zaman eki olarak –yar/ -yär eki kullanılır (Täçmıradov, 1979: 72). Türkmen Türkçesinde şimdiki zaman kipini karşılayan dört farklı tip vardır. I. tip şimdiki zaman “-yar/-yär” eki ile yapılırken, II. tip şimdiki zaman eki ise “-yandır/-yändir” ekiyle yapılır. III. tip şimdiki zaman kipi “dur-, otır-, yat-, yör-” yardımcı fiilleriyle kurulur ve olumsuz şekli bulunmaz. IV. tip şimdiki zaman kipi ise fiile sıfat fiil eki olan “-an/-en” ve “yok” kelimesinin birleşmesiyle oluşur ve yalnızca olumsuz şekli bulunur (Borcakov, 2000: 264-273). Şimdiki zamanın olumsuz biçimi, zaman ekinden önce –ma/ -me eklerinin getirilmesiyle oluşturulur. Zarf fiil ekinin ve ünlüleri uzun olarak söylenen yö:r, du:r, yatı:r, otu:r fiillerinin eklenmesiyle birleşik fiil şeklinde yazılır (Söyegov, Arnazarov: 70).

Tablo 0.5. Şimdiki zaman ekleri tablosu

	I. Tip		II. Tip	
	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz
1.tekil şahıs	-yarın	-mayarın	-yandırıs	-yandäldirin
2.tekil şahıs	-yarsıñ	-mayarsıñ	-yandırsıñ	-yandäldirsıñ
3.tekil şahıs	-yar	-mayar	-yandır	-yandäldir
1.çokluk şahıs	-yarıs	-mayarsıñ	-yandırıs	-yandäldiris
2.çokluk şahıs	-yarsıñız	-mayarsıñız	-yandırsıñız	-yandäldirsıñız
3.çokluk şahıs	-yarlar	-mayarlar	-yandırlar	-yandäldirler

Tablo 0.6. Şimdiki zaman ekleri (2)

	III. Tip	IV. Tip
	Olumlu	Olumsuz
1. tekil şahıs	-ıpotırın	-amok
2. tekil şahıs	-ıpotırsıñ	-añok
3. tekil şahıs	-ıpotır	-anok
1. çokluk şahıs	-ıpotırıs	-amzok
2. çokluk şahıs	-ıpotırsıñız	-añzok
3. çokluk şahıs	-ıpotırlar	-anoklar

İncelenen eserde geçen şimdiki zaman örnekleri şu şekildedir:

anlayan (anlıyorum) 41-28; irinyär (üşeniyor) 72-2; alyar (alıyor) 102-6; düşünyäris (düşünüyoruz) 123-9; aqlayarsıñ (ağlıyorsun) 37-1; diyyärler (söylüyorlar) 116-10; diyyärsıñız (söylüyorsunuz) 110-24; inanmayan (inanmıyorum) 12-18; sallanışıp dur. (sallanmakta) 48-20; saralışıp otır.(sararıyor) 48-19; batıp yatır. (batıyor) 113-27; çıkarıp yörler (çıkarıyorlar) 116-4; bilip yörsüñüz (biliyorsunuz) 135-4; aydomok (söylemiyorum) 114-24; galanok (kalmıyorsun) 123-14.

2.1.2.7.2.4. Gelecek Zaman

Gelecek zaman, söylenilen vakitten sonra bilinen ya da olacak hareketi, durumu haber vermeyi anlatır. Belirli ve belirsiz zaman olarak ikiye ayrılır. Belirli gelecek zamanın fiil kök ve gövdesine –cak/ -cek eki getirilip ve olumsuzu däl sözcüğü ile kurulurken

Belirsiz gelecek zamanda fiil kök ve gövdelerine –ar/ -er eki getirilir ve olumsuzu –ma/ -me ekiyle yapılır (Borcakov, 2000: 273- 278).

Tablo 0.7. Gelecek zaman ekleri tablosu

	Olumlu	Olumsuz
1.tekil şahıs (men)	...-cak	...-cakdäl
2. tekil şahıs (sen)	...-cak	...-cakdäl
3. tekil şahıs (ol)	...-cak	...-cakdäl
1. çokluk şahıs (biz)	...-cak	...-cakdäl
2. çokluk şahıs (siz)	...-cak	...-cakdäl
3. çokluk şahıs (olar)	...-cak	...-cakdäl

İncelenen eserde gelecek zaman örnekleri şu şekildedir:

aytcak (söyleyecek) 25-18; urcak (vuracak) 30-3; garacak (bakacak) 80-8; okacak däl (okumayacak) 25-1; saçcak däl (saçmayacak) 18-12.

2.1.2.7.2.4.1. Belirsiz Gelecek Zaman

Türkmen Türkçesinde belirsiz gelecek zaman –ar/ -er ekiyle yapılır (Zaynalov, 1993:379). Geniş zaman Türkmen Türkçesinde belirsiz gelecek zaman olarak verilir (Yıldırım, 2020: 313).

Tablo 0.8. Belirsiz Gelecek Zaman Ekleri Tablosu

	Olumlu	Olumsuz
1. tekil şahıs	-arın	-marın
2. tekil şahıs	-arsıñ	-marsıñ
3. tekil şahıs	-ar	-mar

1. çokluk şahıs	-arıs	-marıs
2. çokluk şahıs	-arsıñız	-marsıñız
3. çokluk şahıs	-arlar	-marlar

İncelenen eserde geçen belirsiz gelecek zaman örnekleri şu şekildedir:

asarın (asarım) 106-1; bolarsıñ (olursun) 25-16; gızarar (kızarır) 8-17; paylaşarıs (paylaşırız) 142-29; aydarsıñız (söylersiniz) 134-9; bararlar (giderler) 113-29.

2.1.2.7.3. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kipleri olan ekler zaman ifade etmezler. Şart, emir, istek, gereklilik ve niyet ifade ederler. Türkmen Türkçesinde tasarlama kipleri beşe ayrılır (Söyegov, Arnazarov, 2017: 71).

2.1.2.7.3.1. Şart Kipi

Fiilin şartı eylemin yapılıp yapılmamasını bir şarta bağlar (Zeynalov, 1993: 350-351). Türkmen Türkçesinde şart kipi, -se/ -sa ve şahıs ekleriyle yapılır (Hocayev, 1990: 7-8).

Tablo 0.9. Şart kipi ekleri tablosu

	Olumlu	Olumsuz
1. tekil şahıs	-sam	-masam
2. tekil şahıs	-sañ	-masañ
3. tekil şahıs	-sa	-masa
1. çokluk şahıs	-sak	-masak
2. çokluk şahıs	-sañız	-masañız
3. çokluk şahıs	-salar	-masalar

İncelenen eserde şart ekinin geçtiği örnekler şu şekildedir:

atsam (atsam, fırlatsam) 88-16; aytsañ (söylesen) 125-3; gitse 73-2; çağırsak (çağırırsak) 44-12; dursañız 100-12; çalışsalar 118-4.

2.1.2.7.3.2. Emir Kipi

Emir kipinin belirli bir eki yoktur. Emir tonlaması ile söylenen her fiil, ikinci şahısı ifade eder (Borcakov, 2000: 293).

Tablo 0.10. Emir kipi ekleri tablosu

	Olumlu	Olumsuz
1. tekil şahıs	-ayın	-mayın
2. tekil şahıs	-gın, Ø	-magın
3. tekil şahıs	-sın	-masın
1. çokluk şahıs	-alın, -Alı	-malın, -Alı
2. çokluk şahıs	-İñ, -ñ	-ma-ıñ, -ñ
3. çokluk şahıs	-sınlar	-masınlar

İncelenen eserde geçen emir kipi örnekleri şu şekildedir: çıkarayın (çıkarayım) 87-19; gelgin (gel) 6-10; galsın (kalsın) 23-18; guralı (kuralım) 129-9; barıñ (gidin) 34-13; dınsınlar (kurtulsunlar) 113-28; aldamagın (aldatma) 15-23; galmasın (kalmasın) 140-5; düşmān (düşmeyin) 124-8.

2.1.2.7.3.3. İstek Kipi

İsteğin istek kipi, -makçı/ -mekçi ekleriyle yapılır. Dudak uyumuna göre -mokçı/ -mökçü biçimleri de vardır, genellikle zamirlerle, ifade edilir (Borcakov, 2000: 311). Olumsuz çekiminde ise dāl “değil” kullanılır (Yıldırım, 2020: 323).

Tablo 0.11. İstek kipi ekleri tablosu

	Olumlu	Olumsuz
1. tekil şahıs	men/ makçı	men/ makçıdāl
2. tekil şahıs	sen/ makçı	sen/ makıdāl
3. tekil şahıs	ol/ makçı	ol/ makçıdāl
1. çokluk şahıs	biz/ makçı	biz/ makçıdāl
2. çokluk şahıs	siz/ makçı	siz/ makçıdāl
3. çokluk şahıs	olar/ makçı	olar/ makçıdāl

İncelenen eserde geçen istek kipi örnekleri şu şekildedir: aytmakçı (söylemek istiyorum) 74-2; almakçı (almak istiyor) 82-11.

İkinci tip istek kipi ise –ası/ -esi ekleriyle yapılır. Olumsuz çekimi ise “yok” kelimesiyle yapılır ancak bazen de gel- fiili üzerine kipin olumsuz çekimine uygun olarak –ma/ -me veya “däl” kelimesi getirilir (Yıldırım, 2020: 326- 327).

Tablo 0.12. II. tip istek kipi ekleri tablosu

	Olumlu	Olumsuz
1. tekil şahıs	-ası-m gel-	-ası-m yok
2. tekil şahıs	-ası-ñ gel-	-ası-ñ yok
3. tekil şahıs	-ası gel-	-ası yok
1. çokluk şahıs	-ası-mız gel-	-ası-mız yok
2. çokluk şahıs	ası-ñız gel-	-ası-ñız yok
3. çokluk şahıs	ası-ları gel-	-ası-ları yok

İncelenen eserde geçen II. Tip istek kipi örnekleri şu şekildedir:

bolasım yok (olmak istemiyorum) 36-24; gıgırası geldi (bağırısı geldi) 5-11; bolasıñız gelyär (olmak istiyorsunuz) 24-18.

2.1.2.7.3.4. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi fiile -malı/ -meli eklerinin getirilmesiyle yapılır. Eylemin yerine getirilmesi ya da yerine getirilmemesi gerektiğini ifade eder. Olumsuz şekli däl “değil” kelimesiyle yapılır (Borcakov, 2000: 306).

Tablo 0.13. Gereklilik kipi ekleri tablosu

	Olumlu	Olumsuz
1.tekil şahıs	men/ malı	malıdäl
2 tekil şahıs	sen/ malı	malıdäl
3.tekil şahıs	ol/ malı	malıdäl
1.çokluk şahıs	biz/ malı	malıdäl
2. çokluk şahıs	siz/ malı	malıdäl

3. çokluk şahıs	olar/ malı	malıdāl

İncelenen eserde geçen gereklilik kipi örnekleri şu şekildedir:

tanamalı (tanımalı) 38-9; açmalı dāldi (açmamalıydı) 86-11; ısgamalı dāldi (koklamamalıydı) 86-13.

2.1.2.7.4. Birleşik Kipler

Birleşik kipler, hikâye, rivayet ve şart birleşik kipleri başlıkları altında değerlendirilir.

2.1.2.7.4.1. Hikaye Birleşik Kipleri

a.Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Hikâye birleşik zaman kipi –ıp+ -dı şeklindedir (Buran, Alkaya, 2013: 136).

Tablo 0.14. Öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi tablosu

Olumlu	fiil + -ıp + -dı + iyelik kökenli şahıs eki
Olumsuz	fiil + -man + -ıp + -dı + iyelik kökenli şahıs eki

İncelenen eserde öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi örnekleri şu şekildedir:

akıpdı (akmıştı) 6-2; artıpdı (artmıştı) 136-15; eşitipdim (işitmişim) 74-16; batıpdı (batmıştı) 4-21; inandırıp dılar (inandırmışlardı) 51-14; galmandı (kalmamıştı) 136-3.

b.Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Şimdiki zamanın hikâyesinde –yar/ -yär ekiyle –dı/ -di görülen geçmiş zaman ekinin kullanılmasıyla oluşturulur (Söyegov, Arnazarov, 2017: 76).

Tablo 0.15. Şimdiki zamanın hikâyesi tablosu

Olumlu	fiil + -yar + -dı + iyelik kökenli şahıs eki
Olumsuz	fiil + ma + -yar + -dı + iyelik kökenli şahıs eki

İncelenen eserde geçen şimdiki zamanın hikâyesi örnekleri şu şekildedir:

agıryardı (ağırıyordu) 63-18; geñirgeyārdi (şaşıırıyordu) 77-20; getiryārdiler (getiriyorlardı) 60-7; cigleyārdi (titriyordu) 77-26; çekyārdik (çekerdik) 123-3;

eşityardı (işitirdi) 127-17; açmayardı (açmıyordu) 51-25; tapmayardılar (bulmuyorlardı) 135-19.

c.Geniş Zamanın Hikâyesi

Tablo 0.16. Geniş zamanın hikâyesi tablosu

Olumlu	fiil + -ar + -dı + şahıs eki
Olumsuz	fiil + -maz + -dı + şahıs eki

Geniş zaman hikâyesinin olumlu biçiminde –ardı/ -erdi eki getirilirken olumsuz biçiminde –maz/ -mez eki üzerine –dı/ -di eki getirilir (Yıldırım, 2020: 344-345).

İncelenen eserde geniş zaman hikâyesi örnekleri şu şekildedir: bolardım (olurdum) 98-22; atardıñ (atardın) 84-13; alardı (alırdı) 69-27; atardık (atardık) 20-20; bakardılar (bakarlardı) 62-18; inanmazdı (inanmazdı) 55-4; oturmazdı (oturmazdı) 29-24.

d.Gelecek zamanın hikâyesi

-cakdı/ -cekdi ekiyle I. grup şahıs ekleriyle kurulur (Söyegov, Arnazarov, 2017: 77).

Tablo 0.17. Gelecek zamanın hikâyesi tablosu

Olumlu	fiil + -cak + -dı + şahıs eki
Olumsuz	fiil + -cak+ däl+ -dı + şahıs eki

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir:

alcakdım (alacaktım) 2-2; akcakdı (akacaktı) 71-1; dıncakdılar (kurtulacaklardı) 128-9; gazancakdılar (kazanacaklardı) 128-9; yokcak dälđi (yapışmayacaktı) 55-6.

e.Şart Kipinin Hikâyesi

Şart kipinin hikâyesi, fiil kök ve gövdelerine –sa/ -se ve iyelik kökenli şahıs eklerinin basit çekimiyle görülen geçmiş zaman hikâyesi olan –dı/ -di ekinin getirilmesiyle yapılır (Yıldırım, 2020: 350).

Tablo 0.18. Şart kipinin hikayesi tablosu

Olumlu	fiil + -sa + şahıs eki + -dı + iyelik kökenli şahıs eki
Olumsuz	fiil + -ma + -sa + şahıs eki + -dı+ iyelik kökenli şahıs eki

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: köpelsedi (çoğalsaydı) 75-16; bolsadı (olsaydı) 54-2.

f. Gereklilik kipinin hikâyesi

Gereklilik kipi -malı/ -meli ekinden sonra görülen geçmiş zaman -dı / -di ekinin getirilmesiyle kurulur (Yıldırım, 2020: 353).

Tablo 0.19. Gereklilik kipinin hikayesi tablosu

Olumlu	fiil + -malı + -dı + şahıs eki
Olumsuz	fiil + -malı + däl + -dı + şahıs eki

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: almalıdı (almalıydı) 97-4; goramalıdı (korumalıydı) 70-8; görkezmelidi (göstermeliydi) 87-5.

2.1.2.7.4.2. Rivayet Birleşik Kipleri

a. Şimdiki zamanın rivayeti

Şimdiki zamanın rivayeti iki şekilde yapılır. Aşağıdaki tabloda iki tipi de verilmiştir.

Tablo 0.20. Şimdiki zamanın rivayeti tablosu

I. TİP	Olumlu	fiil + -yar + -mış + şahıs eki
	Olumsuz	fiil + -ma + -yar + -mış + şahıs eki
II. TİP	Olumlu	fiil + -yar + eken + şahıs eki
	Olumsuz	fiil + -ma+ -yar + eken + şahıs eki

İncelenen eserde geçen örnekleri şu şekildedir: toplayarmış (topluyormuş) 74-25; bolyar eken (oluşmuş) 52-29.

b. Gelecek Zamanın Rivayeti

Belirli gelecek zaman ekine –mış/ -miş ekinin getirilmesidir (Söyegov, Arnazarov, 2017: 77). “Eken” kelimesiyle de kurulur (Buran, Alkaya, 2013: 135).

Tablo 0.21. Gelecek Zamanın Rivayeti Tablosu

I.TİP	Olumlu	fiil + -cak + -mış + iyelik kökenli şahıs eki
	Olumsuz	fiil + -ma + -cak + -mış + iyelik kökenli şahıs eki
II.TİP	Olumlu	fiil + -cak + eken + iyelik kökenli şahıs eki
	Olumsuz	fiil + -ma+ -cak+ eken + iyelik kökenli şahıs eki

İncelenen eserde bir örnek geçmiştir: ötäğitcek ekeni (öteye gidecekmiş) 91-12.

c. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

-ıp/ -ip eki üzerine -mış/ -miş öğrenilen geçmiş zaman ekinin ve zamir kökenli şahıs eklerinin getirilmesi ile kurulur. Olumsuz biçiminde ise -ma/ -me eki üzerine öğrenilen geçmiş zamanı karşılayan -an/ -en eki getirilerek (man/ män) karşılanır. İkinci tip öğrenilen geçmiş zaman rivayetinde ise -an/ -en zaman eki üzerine -mış/ -miş öğrenilen geçmiş zaman ekinin getirilmesiyle kurulur (Yıldırım, 2020: 356- 357).

Tablo 0.22. Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti tablosu

I.TİP	Olumlu	fiil + -ıp + -mış + iyelik kökenli şahıs eki
II.TİP	Olumlu	fiil + -an+ mış+ iyelik kökenli şahıs eki
	Olumsuz	fiil + -ma+ -an/-en (man/män)+ mış+ iyelik kökenli şahıs eki

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir: gidenmiş (gidenmiş) 23-22; alanmış (alanmış) 72-22; diyenmişin (söyleyenmişsin) 75-2.

2.1.2.7.4.3. Şart Birleşik Kipleri

Türkmen Türkçesinde birleşik çekim olarak şart çekimi, hikâye ve rivayet çekimi kadar aktif değildir. Şart birleşik çekiminde bol- “olmak” fiilinin üzerine -sa/ -se şart ekinin getirilmesiyle oluşan kalıplaşmış bolsa “ise” biçimi kullanılır (Yıldırım, 2020: 388).

Tablo 0.23. Öğrenilen geçmiş zamanın şartı tablosu

Olumlu	fiil + -an + bolsa + iyelik kökenli şahıs eki
Olumsuz	fiil + -ma + -dık + bolsa + iyelik kökenli şahıs eki

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir:

bolan bolsa (olmuşsa) 148-21; aylanan bolsa (gezmişse) 186-1; galan bolsa (kalmışsa) 22-8; urmadık bolsa (vurmamışsa) 126-16.

Tablo 0.24. Şimdiki zamanın şartı tablosu

Olumlu	fiil + -yan/ -yän + bolsa + iyelik kökenli şahıs eki
Olumsuz	fiil + -ma + -yan/ yän + bolsa + iyelik kökenli şahıs eki

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir:

inanmayan bolsam (inanmasam) 12-18; tanayan bolsañ (tanısan) 38-9; tapyan bolsa (bulmuşsa) 7-19; çıkaryan bolsam (çıkarmasam) 70-24.

Tablo 0.25. Gelecek zamanın şartı tablosu

Olumlu	fiil + -cak + bolsa + iyelik kökenli şahıs eki
Olumsuz	fiil + -ma + -cak + bolsa + iyelik kökenli şahıs eki

İncelenen eserde geçen örnekler şu şekildedir:

gırcak bolsa (kıracaksam, yok edeceğsem) 71-9; durcak bolsañ (duracaksan) 145-6; alcak bolsañ (alacaksan) 168-7.

Tablo 0.26. Gereklilik kipinin şartı tablosu

Olumlu	fiil + -malı + bolsa + iyelik kökenli şahıs eki

İncelenen eserde iki örnek geçmiştir: Utanmalı bolsa (utanmalıysa) 21-3; gitmeli bolsa (gitmeliyse) 98-30.

SONUÇ

Tez konumuz Türkmen Türkçesinde özgün bir değere sahip olan Berdi Kerbabayev'in Öten Günler romanı ses ve şekil bilgisi açısından incelenmiş olup, çevirisi yapılarak eserin Türkiye Türkçesine aktarımı sağlanmıştır. Çağdaş Türkmen edebiyatının büyük temsilcilerinden biri olan Öten Günler romanı herhangi bir araştırmaya konu edilmemiştir. Tez inceleme sonucunda aşağıda bulunan özellikler tespit edilmiştir:

1. Türkmen Türkçesinde yazıda gösterilen 9 ünlü ses vardır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak /ä/ sesi bulunmaktadır. Türkmen Türkçesinde kısa ünlülerin yanı sıra uzun ünlüler de mevcuttur. Birincil ve ikincil uzun ünlüler olarak ikiye ayrılmaktadır. Türkmen Türkçesinin en önemli özelliği olan bu uzun ünlüler incelediğimiz eserde Türkmen Türkçesi sözlükleri kullanarak tespit edilmiştir.

2. İncelediğimiz eserde 20 ünsüz harf (b, c, ç, d, f, g, h, k, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z) tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak geniz ünsüzü olan /ñ/ sesi bulunmaktadır. Ayrıca Oğuz grubu lehçelerinden farklı olarak pelték /s/, /z/ sesleri bulunmaktadır.

3. Türkmen Türkçesinde ünsüz uyumu, tam benzeşme, yarı benzeşme ve benzeşmezlik olarak üçe ayrılmaktadır. Tam benzeşme ise ilerleyici ve gerileyici benzeşme olarak ikiye ayrılmaktadır. Yazıda gösterilmeyen benzeşmeler yalnızca söyleyişte ortaya çıkmaktadır. İncelediğimiz eserde yalnızca yazıda gösterilen tam benzeşme /-st-/ > /-ss/ değişimi tespit edilmiştir.

4. Türkmen Türkçesinde, Türkçe kökenli kelimelerde veya Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerde, yazıda gösterilen aşağıdaki ünlü değişimleri tarihsel açıdan ele alınarak incelenmiştir:

a. Kalın ünlülerin incilmesi ile ilgili /a-/ > /e-/, /a/ > /ä/, /-u-/ > /-ü-/ değişimleri;

b. İnce ünlülerin kalınlaşması ile ilgili /e-/ > /a-/, /-i/ > /-ı/ değişimleri;

c. Geniş ünlülerin daralması ile ilgili /-a/ > /-ı/, /-e-/ > /-i-/, /-e-/ > /-ı-/, /-o-/ > /-u-/ değişimleri;

ç. Dar ünlülerin genişlemesi ile ilgili /-i-/ > /-a-/ , /-i/ > /-e/ , /-ı/ > /a-/ , /-u/ > /-a/ , /-u-/ > /-o-/ , /u-/ > /ö-/ , /-ü-/ > /-ö-/ değişimleri;

d. Düz ünlülerin yuvarlaklaşması ile ilgili /-a-/ > /-o-/ , /-e-/ > /-o-/ , /-e-/ > /-ö-/ , /-i-/ > /-ü-/ değişimleri;

e. Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi ile ilgili /-u-/ > /-ı-/ , /-u-/ > /-i-/ , /-ü-/ > /-i-/ değişimleri tespit edilmiştir.

5. Eski Türkçede kelime başındaki /t-/ ünsüzü, Türkmen Türkçesinde /d-/ ünsüzüne değişmektedir. İncelediğimiz eserde bu değişime ait birçok örneğe rastlanmıştır.

6. Eski ve Ortak Türkçede bulunan /k-/ ünsüzü, Türkmen Türkçesinde /g-/ ünsüzüne değişmektedir. İncelediğimiz metinde bu değişimin çok sayıda örneği tespit edilmiştir. Ayrıca alıntı kelimelerde kelime başı /k-/ ünsüzün /g-/ ünsüzüne değiştiği örnekler de tespit edilmiştir.

7. Arapçadan alıntı kelimelerde bulunan /f/ ünsüzü, Türkmen Türkçesinde /p/ ünsüzüne değişmektedir. İncelenen eserde f > p değişimine ait örnekler tespit edilmiş ve süreksizleşme başlığı altında açıklanmıştır.

8. Kelime içi /-h-/ > /-g-/ değişimi Tkm. bagtı (bahtı, talihi) 47-9 (<Far. Baht); Tkm. Tagta (tahta) 45-2 (<Far. tahte); Tkm. masgaralık (rezillik) 68-15 (<Ar. mashara); Tkm. Rugsat (izin, ruhsat) 34-6 (<Ar. ruhsat); Tkm. Nusga (örnek, nüsha) 42-22 (<Far. nüsha) örneklerinde tespit edilmiştir.

9. Öten Günler eserinde ses düşmesine ilişkin, ünlü düşmesinde hepsi kelime içinde düştüğü tespit edilmiş olup, ünsüz düşmesinde ise alıntı kelimelerde /h/ sesinin kelime içinde ve kelime sonunda düştüğü, Eski Türkçede ise kelime sonunda ünlü düşmesinin görüldüğü tespit edilmiştir. Ses türemesi ile ilgiliyse kelime içinde /-a-, -ı-, -i-, -u-, -ü-/ ünlüleri ile kelime başında /y-/ , kelime içinde /-g-/ , /-y-/ , kelime sonunda /-v/ , /-y/ ünsüzleri tespit edilmiştir.

10. Ünsüz teklesmesine ilişkin örnekler yalnızca Arapçadan alıntı dükkanda (dükkan) 16-20 (<Ar. dukkan); cın (cin) 56-9 (<Ar. cinn); hak (hak, hakiki, gerçek) 41-1 (<Ar. hakk) kelimelerinde bulunmaktadır.

11. Ünsüz ikizleşmesine ilişkin kökeni Eski Türkçeye dayanan Issı <ET isig (ısı) 52-3 kelimesinde görülmüştür.

12. Göçüşme olayına ilişkin incelenen ederde Eski Türkçede görülen yalıñar (yanılıyor) 67-19 (ET. Yangıl-) kelimesinde görülmüştür. Söyleyişte ortaya çıkan topragıñ> torpak 54-19; rugsat> rusgat (izin, ruhsat) 34-6 gibi kelimelerde görülmüştür.

13. Öten Günler romanında 20 adet isimden isim yapan ekler tespit edilmiştir. Bunlar Türkmen Türkçesindeki Türkçe kökenli +daş, +k1, +ç1, +ça, +l1, +lık, +çılık, +cak, +anda/ende ekleri ile Arapça ve Farsçadan alıntı +dar, +keş, +kâr/gâr, +hor, +hana, +ıstan/istan, +dan, +nä+l1k, +paraz, +zar, +zada ekleridir.

14. İncelediğimiz metinde 21 adet fiilden isim yapım eki tespit edilmiştir. Bunlar -ak/ -ek /-k, -alga/ -elge, -Aç/ -ç/ -anç/, -ca/ -cañ, -deci, -g, -ga/ -ge, -gı/ -gi, -gıç/giç, -gın, -ı/ -i, -ık/ -ik, -ım, -ıc1/ -ici/, -ın, -ış/ -iş, -ma/ -me, -mak/ -mek, -vuk/ -vük, -uv/ -v, -vaç, -gıt ekleridir.

15. İncelediğimiz romanda ala/ -ele/, -ar/ -er/, -dar/ -der/, -dır/ -dir, -dır/ -dir, -(ı)ş-/ (u)ş-, -ışdır, -(ı)l, -n, -t, -ız/-uz olmak üzere on bir adet fiilden fiil yapan ekler tespit edilmiştir.

16. İncelediğimiz romanda +a-, +al-/+l-, +ar-, +car-, +da-, +gar-, +ık-, +ıl-da-, +ır-ga-, +kür-, +la-, +lan-, +laş-, +ra-, +sa-, +sıra- ekleri olmak üzere on altı adet isimden fiil yapım eki tespit edilmiştir.

17. Türkmen Türkçesinde fiilimsiler, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olarak üçe ayrılmaktadır. Sıfat-fiiller kendi içerisinde üç farklı zaman içinde gerçekleşmektedir. Bunlar geçmiş zaman sıfat-fiilleri, şimdiki zaman sıfat-fiilleri, gelecek zaman sıfat-fiilleridir. Öten Günler romanında fiilimsiler şu şekildedir:

a. İsim-fiiller: -ış, -ma, -mak

b. Sıfat-fiiller: Geçmiş zaman ekleri -an, -dı -mış; şimdiki zaman ekleri -yan, gelecek zaman ekleri -ar, -cak

c. Zarf-fiiller: -alı, -anda, -andan, -ansoñ, -dıkça, -ıp, -ka, -makçı, -malı, -man, -mazdan, -yança.

18. Türkmen Türkçesinde sıfatlar başlığında, niteleme, belirtme, işaret, sayı, belirsizlik ve soru sıfatları altında örnekler oldukça fazladır.

19. Zarflar; zaman zarfları, yer-yön zarfları, nitelik (durum) zarfları, miktar zarfları, soru zarfları bulunmaktadır.

20. Tezimizde Zamir çeşitlerinden; şahıs, soru, dönüşlülük, işaret, sayı, sıfatlık, yokluk ve belirsizlik zamirlerinden örneklere sıkça rastlanmıştır.

21. Türkmen Türkçesinde üç tip şahıs eki bulunmaktadır: I. tip şahıs ekleri: -m (1.t.ş.), -ñ (2.t.ş.), Ø (3.t.ş.), -k (1.ç.ş.), -ñız (2.ç.ş.), -lar (3.ç.ş.); II. tip şahıs ekleri: -m (1.t.ş.), -un (2.t.ş.), -sıñ, -suñ (3.t.ş.), Ø (3.t.ş.), -Is, -us (1.ç.ş.), -sıñız, -suñuz (2.ç.ş.), -lar (3.ç.ş.), III. tip şahıs ekleri: -aym (1.t.ş.), -gım, -gun, Ø (2.t.ş.), -sın, -sun (3.t.ş.), -alñ (1.ç.ş.), -ñ, -ıñ, -Uñ (2.ç.ş.), -sınlar, -sunlar (3.ç.ş.). İncelediğimiz romanda I. ve II. tip şahıs eklerine sıklıkla rastlanmış ancak III. tip şahıs eklerine çok sık rastlanmamıştır.

22. Öten Günler romanında görülen kipler, görülen geçmiş zaman -dı/ -di, olumsuz çekimi -ma/ -me eki ile öğrenilen geçmiş zamanın iki tipi bulunmaktadır bunlardan I. tipi -ıpdır/ -ipdir eki ile II. Tipi ise andır/ -endir eki ile yapılmıştır. Şimdiki zamanın ise dört tipi bulunmaktadır: I. tip “-yar” ekiyle, II. tip “-yandır” ekiyle, III. tip “dur-, otur-, yat-, yör-” yardımcı fiilleriyle, IV. tip ise fiile, sıfat fiil eki olan “-An” ve “yok” kelimesinin birleşmesi ile oluşur. III. tipin olumsuz şekli yok iken, IV. tipin yalnızca olumsuz şekli bulunmaktadır. İncelenen romanda her tipten örnekler görülmüştür. Gelecek zaman ise fiil gövdesine -cak/ -cek eki getirilirken olumsuz hali “däl” kelimesi ile yapılır.

23. Türkmen Türkçesinde birleşik kipler üçe ayrılmaktadır: -dı ile çekimi hikâye birleşik zaman, -mış ile çekimi rivayet birleşik zaman, -sa eki ise şart birleşik zamanı oluşturmaktadır. Öten Günler romanında kullanılan birleşik zamanlar şu şekildedir: öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi, şimdiki zamanın hikayesi, geniş zamanın hikayesi, gelecek zamanın hikayesi, şart kipinin hikayesi ve gereklilik kipinin hikayesi ile şimdiki zamanın rivayetine ilişkin gelecek zaman rivayeti ve şart birleşik zamana ilişkin ise geçmiş zamanın şartı, şimdiki zamanın şartı ve gelecek zamanın şartı ile gereklilik kipinin şartı ile ilgili örnekler tespit edilmiştir.

3. ÖTEN GÜNLER (TRANSKRİPSİYONLU METİN)

ÖTEN GÜNLER

GARACA TELPEK

Yazın in güzel günlerinden biridi. Bulutsız asman ayna yalı durudı. Ullakan güneşin gızgın hovrı yalañaç teni entek onçaklı gızdırmayardı. Hovada yel bolmanı için çöp başı gımıldamayardı. Töverekde yolağçı, dürli gırmıldı görünse-de, tä inrige çenli ne bag görünyardı, ne dag.

Şol giñ sährada bir oba ilerli-gayralı bidüzgün hatar gurap otırdı. Ak eşikli gümmezekläp oturan öy birlän- ikilän bolaymasa, galanlarınıñ hemmesi zürrücek gara öylardı. Kăbiriniñ yanında yegşerip oturan garaca çatma-da bardı.

Şol obada ne- hä daşdan, ya kerpiçden dikeldilen tam, ne-de gögerip oturan ağaç bardı. Her öyün gapdalındakı mal yatagında tezek pıtrayardı. Melece torgaylar şoları dörçeläp, petekelerini gabartmak için nămelerdir çokyardılar. Her öyün golayında kül tûmmegi-de görünyardı. Kă yerde tamdır dikelse, kăbir yerde boşap galan urı hañkaryardı. Diñe obanın õñüni kesip geçyän inçe yabın kenarları yandak-pandakdan ıbarat gök çöplükdi.

Şol obanın ilerki hatarınıñ gündogar çetinde yanı çatmalı bir öy yes-yekeräk otırdı. Şol öyün kăn sanlı maşgalası ekin meydanına gidipdi. Hatda çatmadan çıkan, iki bükülen garrı-da obanın atgaytarım golayında saygarılyan tönürtge gazmaga ugradı.

Şol öyde-de baş-altı çaganın ecesi salıhatlı bir ayal gapbövrde hamır yogrup otırdı. Onuñ bütün ünsi hamırdadı. Öyde galan yeke-täk çaga goş-golañlı gızıl çuvalın ezenegine basıp, tărime yapışıp, çemçe-torbadan bir zat almakçı bolup gerlip durdı. Birdenkă bir şakırda başını galdıran enăniñ göreci şoña düşdi, çaga çöpe dırmaşan haccıga çalım edyândığı için birhili tısgindi, alcırañnı seslendi:

-Ayu, Mırat can, seniñ bolup durşuñ nătüysli?

Mırat ecesinden heder edip, yıkıkarlı boldı, torbanın ezenegine yapışıp, onı gopardı.

-Men... men... -diyip, năme diyceğini bilmăn alcıradı.

-Ana, gör, torbañ ezenegini gopardıñ.

-Men çirtmek yasanmakçıdım.

-Torbada çirtmek bomı?

-Men keser alcakdım.

-Mırat can, hiç vaktde kesere yapışmagın. Ol eliñi keser-birden barmagıñ connuk bolup galmagı mümkün. Onsoñam, yene bir gezek münäyseñ, çuvalıñam ezenegini yırtarsıñ, bagını gopararsıñ.

Mırat tovsup düşdi.

-Ece, men oña agram salmadım ahır!

-Năme, hovada durandırın öytdüñmi?

-Men tărime yapışdım ahır.

-Mırat can, anha göryămiñ, gün çıkıpdır. Sen bar-da özüñ yalılar bilen oyna.

-Menem keseri oynamak üçin gözledim-dă.

-Balam, yaragdan oyun bolmaz.

-Yaragdan?.. Onda năme kakam kăte tüpeñli gidyă?

-Kakañ tüpeñi sülgün avlamaga gidende göteryändir.

-Menem serçe avlacakdım-da!

-Men aydarıñ: Kerim saña çirtmek yasap berer.

-Şu günmi?

-Şu gün ya erte.

-Men onda guşlarıñ gonyan yerini görmăge gitcek.

-Bar, oglum, bar.

Mırat çepegini geymăge măhetdel, garaca öyüñ yülmenen bosagasından ätlăp dăl-de, tovsup geçdi. Baş-altı yaşlı Mıratcığıñ başındakı çürüce gara telpek özüne govı gelişyărdi. Ol edil kellesine yelmenen yalıdı. Tomsuñ gızgın hovrı gelip

yetäymese, Mirat onı yazına-da başından çıkarmayardı. Sarımtıl, ezyaka köynecli, mavı balaklıca çağa küşdüñ pıyadasına çalım edyardı.

Mirat elcagazını günün öñüne saya edinip, töveregine garancakladı. Golaydaki kümän gapdalında üç-dört sanı oğlanın aşık oynayanını gördi. Şoların yanına barıp, hırıdar sınıladı... Birdenkä-de:

-Menem oynadarmısıñız? -diyip soradı.

Miratdan has ulurak, balagı yamalı, mavı gözli oğlan:

-Seni? -diyip, oña çiñerildi. -Bar, sen entek burnuñ sümügini süpür -diyip mañlayıña pitikledi.

Mañlayı avan, yumrucagı düvlen Mirat oña gözlerini alardıp seretdi: Güycüniñ deñ daldigini kemsiz añlasa-da, namısına çıdaman, arını almak küyüne düşdi. Şol pursatda bolsa Mavı:

-Bar, özün yalı sümükliler bilen oyna! -diyip südürläp goyberdi.

Mirat entäp yıkıldı, burnı gaticı yere degip ganadı, emma ol aglamam, gapdalında yatan çıbıgı garbap aldı, çermecigini çekip, okdurılmakçı bolanda, Mavı onuñ gulagından mäkäm çekip:

-Bar, göreniñ-eşideniñ şu bolsun! Şundan soñ meniñ bar yerimde garañ görünäyse, eygilik tamasını etmegin! -diyip, dızı bilen sırtına hütületdi.

-Miradıñ bu sapar takırcak yere gursagı hütüläp degdi. Kirşene bulaşıp galan Mirat gursagınıñ avısını sızman, Mava gazaplı garadı:

-Kerim bir gelsin bakalı. Sen enesi yalamadık, maña beren almitıñı öteräk alaymazmıkañ! -diyip, yeñsesini övürdi.

Mavı garamçıl hem agzı hapa bolanı üçin Kerim onı mazalıca sımsıklapdı, “Yene sögermiñ?” diyip gulagından mazalıca çekipdi. Şonuñ üçin hem Mavınıñ hāzir Miratdan arını alıp durşudı. Şol incısı yadına düşüp, Mavı, Miradıñ ızından yetip onı yañadandan mazalıca eylemek küyüne düşdi, emma şol halatda Kerim gözünüñ öñüne geldi-de, elinden gurşunlı kenegini gaçıranını duyman galdı.

Mirat burnunuñ ganını tüykülügi bilen yuvup, yeñi bilen süpürüp, içini hümledip, yüzünü aşak salıp baryardı. Ol, bir güneşde darakdiş tüydüp, pişge yasap

oturan kızların üstünden bardı. Şo mahal aylanıp gelen tüveley kızların pişgelerini asmana göterdi. Gızlar, ala-gopgun bolup pişgelerini ızlarından yüvürdiler. Pişgeler bolsa deñiz kenarındaki çarlaklar yalı al asmanda terslin-oñlın gayışıyardı. Mırat iki eli bilen garnını tutup cıkırdap güldi:

-Göter! -diyip, gıgıranını-da duyman galdı.

Tüveley etceğini edip ökce göterdi. Mıradın keyp edip güleni üçin gızlar oña gıgırdılar:

-Bar, ovarra bol! -diyip, ellerini salgadılar.

Mıratdan bir yaş ulı, börügi gupbalıca Dursun bir çetde durdı. Çakı, onam gızlar öz oyunlarına goşmadık bolara çemelidi. Ol Mıradın yanına gelip:

-Mırat, yör, ikimiz düyecik yasanmaga gideli! -diydi.

-Düyecik?.. Nirä?

-Hol ilerki yapcagazın boyuna.

-Yok, yok!..

-Näme üçin yok?

-Ol bizi akdırar ahırı!

-Viy, bucagaz oğlanın samsıcakdığını! -diyip, Mıradın gursagina patlatdı. - Akar yalı, biz näme gurcakmı? Tüveleyin diñe pişgäni göterişi yalı, yapcagazam diñe gurcagı akdırar. Yör!

Dursun bilen Mırat deñce gadam uryardı. Käte-de Dursunın ızına eyermän, coñkuldayardı. Ökcesinden çilimin tüssesi yalı ucıpsızca tozan sovrulyardı.

Olar yabın güzerinde, çıglıca yerde palçık eylemäge başladılar. Käte burnunu süpüryäni üçin Mıradın diñe eli däl, burnam, yañaklaram palçıklicadı. Palçıga bulaşan çepegini çıkarıp zıñanı üçin Mıradın yalañaç ayagı laya batıpdı, läbik sıñraklarının arasından çogup çıkıyardı.

Dursunın yasan düyesini sınlan Mırat cıkırdap güldi.

-Yeri, oğlan, sen nämä gülyärsin? -diyip, Dursun oña gaharlı çinçerildi.

-Señ düyän guyrugı yok ahırı!

-Eysem seňki?

-Meň düyämiň guyrugam bar, gulagam, Inha, seret!

- Dursun onuň düyesini sınılap:

-Vay, munuň seňrigi näteňet! -diyip, Mıradıň düyesini yere pılçap urdı. Mırat onuň saçından çekip, Dursunu palçıga yıkdı. Yüzi-gözi palçıga bulanana Dursun:

-Hey, samsıcak! -diyip, Mıradı itekledi.

Ayagı tayan Mırat özüni ıraslap bilmän, yaba yıkıldı.

-Ey, Vay! -diyen goşa ses birden yaňlandı.

Dursun Mırada yapışmanı üçin, onı çıkarcak bolmagı aklına-da getirmän:

-A-yu!.. Mırat akdı! Mırat akdı!.. Yeteveriň-uvv! -diyip, oba baka ökce gösterdi.

Çaslı suv Mıradı pişik eline düşen sıçan yalı oynadı, yumak yalı togaladı. Ol özüne näme bolanına-da düşünmän, diňe demigyänini sızdı. “Vay, ece!” diyip bogazına sıgdığından gıgırası geldi. Emma sesi çıkmadı, çıkanam bolsa özi eşitmedi. Yap onçaklı çukur dälde, bolaysa Mıradıň gursagina yetcekdi. Yöne veli, çaslıcadı. Mırat ne dikeliş bilyärdi, ne-de ayak üstüne galış bilyärdi. Elleriñe işiñan topalaklara, gamışlara yapışmakçı bolyardı. Emma olar onuñ elinden yılmanak balık yalı sıpyardı. Doğrı, Mırat ölüm haysı, dirilik haysı -oñlı düşüñmeyärdi. Yaman yeri -dem alıp bilmeyärdi. Göyä diyersin, Mavı onuñ boğazını bilgeşländen bogyan yalı duyulyardı. Alasarmık düşüñce arasında ol: “Hanı, göreli, bakalı Kerim bir gelsin, şonda seňin gözüñi göm-gök edäyñmezmikäk!” diyip öz yanından azm uryan yalıdı. Yapcagaz öz akgıdı bilen şırrıldayardı. Guşlar göyä diyersin, Mıradıñ akıp baryanını kimedir habar beryän yalı, öz dillerinde cürüldüşyördiler. Dursunıñ “Mırat akdı” diyen ayılgañ sesini eşiden ecesi ot basılan yalı tovsup galıpdı...

Emma Mıratcığıñ olardan habarı yokdı. Onuñ agzına, burnuna, hatda gulagina-da suv giryärdi. Onuñ bir çümüp, bir çıkan garaca telpegi pökge yalı togalanyardı.

Mırat iñ soñunda keltecik, bulaşık oyunu-da dargadı, uka gidene dönüpdı...

TIMAKLICA OGLAN

“Özgäni alla saklasa, yüpi tov saklar” diyen nakıl boyunça, Mıratcığı ölümünden sıpdıran, onuñ başındaki garaca telpegidi. Yabıñ kenarı bilen ılgap baryan ecesi boyçı yalı bir çümüp, bir çıkıp baryan garaca telpegi saygarıp, derrev şonu bagrına basdı. Onı başak tutanda, agzından, burnundan, hatda gulaklarından-da suv coralanıp akıpdı. Birazdan gözüni açan Mıratcık yagıtı cahana tazededen gelendirin öydüpdı...

Mıratcık örän gopbamcadı. Özünüñ müci aşık yalı kiçicikligine garaman, tumşucığını yokarı tutup gezyardı. Siñekden goranyan yalı burnunu müñküldedende, burnunuñ gapdalındaki meñcagaz nämedir ırsarayan yalı tovsaklayardı. Ol diñe geplände däl, ädim ädende-de bir hili yer ölçeyäne çalım edyardı. “Basayınmı-basmayınmı, ayagımın aşagında hovplı bir zat bar bolaymasın” diyen yalı sagınıp hayal ätleyardı. Yöne veli näçe eserdeñ bolsada, Mıratcık gorkak dälde. Belki-de, garrıca atasınıñ “Oglum, urulıp gelmegin, urup gelgin, yaralı gelseñ-de yeñiş bilen gelgin” diyyän övüdi oña täsir edyändir.

Kän sanlı maşgalanıñ içinde Mırat iñ inçemigi hem iñ yakımsızcasıdı. Hortañca bolanı üçin bolsa gerek, onı läliksiredyördiler. Şonuñ üçin hem ol gudrayardı, degmedige-de degyardı, degen bilen geydirilişyardı. Öz diyenini etmese rahatlanıp bilmeyardı. Elini-yüzünü dırnadıp käte kürşeryän çağı az dälde, käte mazalıca şarpıgam dadyardı. Emma aglamayardı. Özünüñ öz müçesine görä ulı görkezmäge ımtılyardı. Käte mähşleri bişışmedik oglana:

-Sen kim bilen yakalaşyanıñı unutma. Men otda yanıp, suvda gark bolyanlardan däldeyin -diyip herrelyardı.

Yöne velin Mıratcığıñ dostı kändi. Olar tozana-kırşene bulaşıp oynayardılar. Çenden gara gazana ya başga bir zada oykanıp, tanalmaz yalam bolyardı. Bir gezek şonuñ yalı bolup gelende ecesi ellerini geripdi:

-Vay muña seretseñiz-le, hindi gara!..

Mırat müynli yalı gözlerini tegelände, diñe dişi bilen gözleriniñ agı yalpıladı. Sakınıp gepledi:

-Men... hol, Durdı dağı bilen torgay, tutcak boldum-da!..

-Seni şu sıpatda gören torgay, men-ä, ülkede-de durar öydemok.

-Biz kepgiri gazanıñ erñegine diräp güpbasdı etdik-dä.

-Şol güpbasda, balam, sen özüñ düşüpsiñ! Sen öñki Mırat däl-de, birhili alama mulla pişik. Ertirki geyip giden akca köynegine seret!

Mırat müynürgedi. Köyneginiñ agından garası köpdi. Käyerinde baş barmagıñ özi peçat bolup durdı. Şonuñ üçin hem sesi bimamla çıkdı:

-Men... indiki-le gara oykanman!

-Şeyt, oglum, akıllıca, arassaca bol!

Eysem-de bolsa, Mıradın akılı entek keltecik bolanı üçin ertir laya bulaşsa, birigün sal-sal yırttırıp gelyardı...

GARACA ÖY

Obada bag-bagcanıñ yoklugına -bir yandan, halkıñ gedaylığı, garıplığı, sebäp bolsa, ikinci tarapdan -oba oturlı bolman, göçme yagdayıñ dovam edyänligi üçindi. Çünki her hocalığıñ özüne paylanıp berlen mülk yeri bolman, yer-suv mülemmadı. Dayhan bu yıl bir yerini ekse, ikinci yıl başga bir yerini ekyardı. Şonuñ üçin hem ekerançılık, mal bähbidine göre ondan-oña göçme yagdayı dovam edyardı. “İki göç -bir talañ” diyen nakıla görä, dayhanıñ kepderiñ hövürtgesi yalı öyi tiz lağsayardı...

İçerik kürsäp uran Mırat birdenkä añkardı, bir zadını yitiren yalı endamını barladı, elini köyneginiñ cübüsine uranda, barmakları aşagından somalıp çıkdı. Ol barmaklı cübüsine garap:

-Şeyle cübüde zat durcak gümanı barmı? Arman, gurşunlı kenek gitdi! -diyip oylandı-da neticä geldi: -Menden govını tapyan bolsa, goy, cähenneme gitsin!..

Ol duran yerinden butnaman, göyä diyersiñ, ilkinci gezek göryän yalı öyüñ içine sın etdi: Tärimleriñ seplerindäki düvünlere göreci ilende hoşamay yılgırdı. Öten

agşamkı erteki otarlışıkdä “Öyümiz dolı kışmış, men iymäge kışmış yok” diyen erteki mañziña damdı. Emma olarñ gırlışıp yatan köklerine göreci ilmedi. Uklarñ balalarınıñ ençesiniñ sepli bolanını-da saygarmadı. Üzükleriñ yamasınıñ üstüne yama basılanını görüp, yakında adam barına-yoguna garaman:

-Biziñ öymüziñ üzügi kakamñ yere yazıp üstünde küşt oynayan düşegine meñzeyä! -diyip cıkır-cıkır güldi.

Yeliñ şol öyüñ içinden päsgelsiz şaglap geçyänini Mıratcık bilmeyärdi. Emma yağış yağanda üzükden damyan goyrı gara damcaları sınlap:

-Daşarda yağış yağanda biziñ öymüzde garayag yagya -diyip geñirgendi.

Mıradıñ añlışına görä, durmuş şol töveregde yazına, tomsuna nähili hezildi! Gündizine öyüñ kölegesi goyrı bolsa, gicesine giñ meydanda yıldız sanap yatmalıldı. Emma gışñ ecı bardı, gışñ!..

Gışñ bir günü garrı atasınıñ kövlän ciğar töññesi burugsap yanyardı. Acı tütün özgeler bilen bir hatarda Mıradıñam gözüne uryardı, yaşıardı, burnundan bolsa suv akdıyardı. Şonda Mırat garrı atasına şeyle diydi:

-Ata, ay, ata, meniñ burnum näme üçin gızıyaka?

-Ocakdakı oduñ hovrundandır, oglum.

-Onda, arkam näme üçin guruşyaka?

-Seni näzicek görüp ayazıñ seni öz gucagına gısyanı üçindir.

-Onda men-ä arkamı ocaga baka aylaycak?

-Onda burnuñ, hol, duldän asılan burç yalı gızarar.

-Ata diyyän-ä, gışñ kime geregi barka? Hemişe yaz bolup dursa bolmayamı?

-Onı, oglum, yaradaniñ özi govı bilyändir!

-Yaradaniñ?

-Hava yeri-gögi yaradan bir alla bardır.

-Alla?.. O diyyäniñ Allak agamı?

-Allatagala, oglum, adam däl-de, yeri-gögi bir demde yaradan göze görünmez bir güyçdür. Ol örän adıldır.

-Onda näme meniň arkamı üşedyä?

-Oglum, alladan biidin çöp başı gımıldayan dälidir. Seniň arkaň üşemegi, burnuň gızmagı-da namayı agmalında yazılıgıdır.

-Onda... -Mırat gaşındı. -Onda meniň garnımı dişleyän bitem allanıň özi yaradıpdır-da?

Agtıgına sır bildirmezlik niyeti bilen onuň arkasını sıpayan goca: “Bu nähili maşgala? Munuň agız uryan zatları näteñet! Tañra müñkürlük eder yalı munuň entek düşünyän zadam-a yok. Beynisinde akıl döräp başlandan soñ ters yola düşüp gitmese-de biridir! Toba etdim. Hernä, hudayıň özi beterinden saklasın!” diyip oylandı-da, Mıratcığıñ sovalına sovma cogap gaytardı.

-Häzir tüsse sovlup, yalın labırdap galıp barya. Seniň hem beyleki çagalarıñ köynek-balaklarını yalına gerip bir kakarıs veli, ne bit galar, ne-de sirke. Goca şol sekundiñ özünde: “Bu bidövlet allañ yaradan mahlugını yandırmak günä bolmazmı diyäyse, şonda men muña näme cogap bererkäm” diyip oylandı. Emma Mıradıñ beyle zat küyüne gelmän, hars-hars gaşandı.

-Ece, ay, ece meniň garnımam, arkamam giceyä.

Otagıñ yalını häzir sarımtıl yaşıl övüsyardı.

Ecesi oña buyurdı:

-Endamıñ giceyän bolsa, Mırat can, sen öñi bilen köynek-balagıñı çıkar-da, kakañ köne donuna dolan...

Mıradıñ köynegi oduñ üstüne tutulıp silkilende gızgına tap getirmän ocaga dökülyän dok bitler yarılıp payır-payır ses edyardı.

Oglanlar:

-Ay, göçgün dări bola! -dişip cıkırdaşdılar.

Goca Mıradıñ köynek-balagını düyrläp dızınıñ astına saldı. Mırat oña:

-Ata, ol meniň köynek-balagım. Ber oları, men geyeyin -diydi.

Goca oları dızınıñ astında berk gısıp:

-Guzım, azacık sabır et. İki-yeke busıp galan sirkesi-de gızgına çıdaman gırılısın! -diydi.

Gezegine oğlanlarıñ hemmesiniñ köynek-balakları kakıldı. Goca hoşallık bilen mälüm etdi:

-Balalarım, şu gice gozganman rahat yatarsıñız.

Mıratdan ulusu:

-Ata, ay ata, yorganda galan bitler dişlemezmi?

-Yor-gan-da-kı?..

-Bit yassıkda-da bar ahır!

“Olaram kakayarı” diymäge gocanıñ dili barmadı. Bit hatda gocanıñ öz başındakı telpeginde-de kändi. Mıratlarıñ, diñe Mıratlarıñ däl, ähli dayhanlarıñ öylerinde bit hemişelik sovlmaz mihmandı.

Bitiñ damarınıñ niredediği mälüm bolsa-da, kir-kimirden saplanmaga şol dövürde mümkinlik yokdı. Elini, yüzünü, endamını sabın bilen yuvunyan yekecede maşgala yokdı. Hatda geyimiñ kirini yeñletmek üçin hem sabın pulı tapmak aňsat iş dälidi. Mıratcık bolsa entek sabınıñ nämeden ıbaratdığını-da bilmeyärdi.

Eysem- de bolsa, gızgın köynek-balak Mıradıñ endamını ovkalana, gicisini gandırana döndi. Ol hoşallık bilen yorganıñ astına girdi. Olar bir yorganda dört bolup, biri-birlerine gışışdılar. Şonda-da yılmanak, dızmaç ayaz olarıñ aralarına giryärdi. Olar dıbdıklaşıydılar. Ecesi durluk yamagı üçin tayınlan keçesini olarıñ yorganlarınıñ üstünden yazıp, tövreklerini basırışdırdı. Olarıñ aşagında köne keçeden başga ne düşekçe bardı, ne-de oñlı yassık.

Eysem-de bolsa, “Tovşana dogduk depe” diyen yalı Mıratcık öz öylerini belent dereceli köşk hasap edyärdi. Sebäbi, onı yelden, yağışdan azacık-da bolsa gorayan şocagaz öydi. Dayhan öyleriniñ barı-da Mıratlarıñkı bilen bäsleşyärdi.

Geyim kakılardan soñkı ukı nähili süycüdi.

ÖZBOLUŞLI GOCA

Güzyüñ ilki bulaşıp başlan günleriniñ biridi. Giçden soñ asmanı ağır bulut gaplap aldı. Hova çıtavundı. Hovatırlı serçeler cürrüldeşip özlerine yatak yer arayardılar. İki bükülen Övez batman hasasına söylenip şöhlesi öçen gözlerini üşerdip asmana garayardı. Ol alkımınıñ eti gaçıp eñegi çürelen yüzünü günbatara tutup ısırgandı:

-Yağış ısı gelyä -diyip içerik gıgırdı. -Amanmırat, Durdımırat!.. daşarda ezilerli zatlarnız yokmı? Esevan boluñ!..

Ol hasasını tırkıldadıp golaydakı metcide bardı. Obanıñ metcidi daşına yandakdan, gızgandan çöp aylanana bir aytımdı. Ol şonuñ gapdalındaki tümmege çıkıp, iki süyem barmagını gulaglarına dıkdı-da, azana gıgırdı:

-Allahu ekber, allahu ekber, eşhedi enlä ilähä illallo, eşhedi enne Muhammedi resul alla, hayel assalo, haye al alpelo, allahu ekber, lä ilaha allalo!..

Övez batman orta yaşından bəri azan aytsa-da, namaz okanda bir zat, bir zatlar sanasa-da, şol sanayana zatlarından yekece sözüñ-de manısına düşünmeyärdi. Ol diñe obada ornaşana kada görä, körlerçe dine-şerigata uyup, alla ıbadat edyärdi. Öveziñ özi düşünmese-de, yañkı gıgırıp aydan azanınıñ manısı şeyle: “Alla uludır, allalar köp bolman, diñe bir alla barına men şayat geçyän. Muhammet alla taraplayın kitap inen pıgamberdigine men şayat geçyän, namaza yüvüriñ, beladan gutulmaga yüvüriñ, alla uludır, alla köp däl- de, diñe bir alla bardır”...

Azanıñ sesine metcide yıgnanan garrı-gurtular hatar-hatar namaza durup ımama eyermek bilen başama barmaklarını gulaklarına degirdiler-de, öz içlerinden bir zat-bir zat sarnadılar. Arap dilinde sarnayana dogalarına dine uyyanlar däl, ımamıñ özi-de düşünmeyärdi. Ol diñe dindarlar tarapından adata giren bir mecburiyetdi. Yöne veli şol mecburiyete garamayaklar zorluk bilen däl-de, körlerçe inanç bilen amal edyärdiler. Emma namaz okayana çağlarında dilleri nâme sarnasa-da, küyleri başga yerededi. İmam häzir kimden näçe hüşür-zekat gelcegini hasaplayana bolsa, Övez: “Agtıklar entek yaş-da, bekemedik beynileri entek sāmāp dur, hernä daşarda unlı ya dāneli çuval galana bolmasa-da biridir” diyip oylayardı.

İkinci bilen ağşam namazınıñ arası golay bolansoñ adamlar takırcak yerde oturıp gürrüñe başlayardılar. Metcit dini bir yer bolsa-da, dınç alıñ zeruriyeti üçin adamlar köplenci başı gürrüñe baş goşyardılar. Oturanlardan biri:

-Övez aga, hanı, Teke sakgandan gürrüñ bersene! -diyip gozgağı.

-Ay, namartay! -diyip, Övez boyun tovlacak bolsa-da, dumlı-duşdan yalbardılar. Ol şol veceralığı yene bir gezek gürrüñ bermäge mecbur boldı.

-Teke sakgal değışgen adamdı: Degene-de degyädi, degmedige-de degyädi. Hemişe-de namazda ımamıñ edil yeñsesinde duryardı. Gel, men bir gezek ili gülüşdireyin-le diyen bet niyet küyüme geldi. Teke sakgal secdä egildi veli, satanınıñ arasına elimi urup mäkäm gısımlap aldım. Teke sakgal bolsa sesini çıkarman, ımamıñkını gısımlap tutdı. İmam çıdamadık bolara çemeli. Ol “Subhana rebbil azım!” diyip sesini uzatdı. Teke sakgal bolsa:

-Azıñı hem bilmen, alın diñiñi hem bilmen. Emma goybermeseler goybermen! -diyip, bogazına sıgdığından gıgırdı. Namaza duranlarıñ biri birden pıñkırıp, metcidiñ içi gopgundan doldı...

Gülki biraz govşandan soñ kimdir biri oña degesi geldi:

-Övez aga, sen onda, allanıñ ıbadathanasınıñ toy-meylisine aylandırayıpsıñ-da!

Övez oña kirpiksiz gözleri bilen üşerilip, şonuñ islegine göräräk cogap gaytardı.

-Men-ä, inim, sizi namaza çağırıp, özümem eglip-galan bolup yörün veli, şu yerde müzzerip oturanımdan toy märekeleriniñ şovhunına goşulanımı kem göremok.

-Onda...

-Yeri, ondañ näme?

-Alla inanışın yagdaylırak bolara çemeli-dä?

-Alla inanmayan bolsam günde baş vagtına metcide geliñ diyip gıgırmıdım?

-Metcitden toyı govı göryän diydiñ ahır!

-Käşki meniñ galanca ömrüm toy bilen geçeydi!

-Şu yaşıdan soñ yalñışlık?

-Öñi bilen-ä yalñışyandırın öydemok. Beyevbar yalñışyan bolsam günäsi allanıñ boynuna.

-O näme diyen söz?

-Anha, molla otır, sorap gör. “Alladan biidin çöp başı gımıldamaz” diyyä.

-Onda men ogurlık etsemem, adam öldürsemem -vebalını allañ özüne yükläymeli-dä?

-Alla: adam öldüreniñ özüñi öldür, ogurlık edeniñ eliñi kes diyyä.

-Alla metcide däl-de, toya baram diyyämi?

-Ulı guvañç bilen: toy canıña noş bolsun! -diyyä.

-Onsoñ?

-Onsoñıñ soñ -diyip, Övez batman azana gıgırmaga durdı.

MIRAT BİMAMLA

Mırat bir gün keytikläp geldi. Onuñ dızından aşagı gara gan. Oña göreci ilen ecesi allanıçıgsı tısgındı:

-Va-ay, Mırat can, saña näme boldı? Ne döv çaldı?

Mırat aglaman, yüzüni çıtman mertlige salıp geldi. Emma ecesiniñ käyincinden hovatır edip birhili müynürgedi, sümüğini çekdi:

-Ana, hol... ho-ol... -diyip, soñunu aytman goydı,

-Näme hol? Ayt ahırı?

-Dur-dı-lañ... kürresi...

-Kürre bilen seniñ näme işiñ bar?

-Men-ä onuñ yanına baramok.

-Onda kürrä nireden duşup yörsüñ?

-Özi geldi.

-Saña salam bermägemi?

-Ol... meniň elimdäki çöregi iyecek boldı.

-Onsoň?

-Onsoň... onsoň depip goyberdi.

-Çörek bermäniň üçinmi?

-Yok, ol meň çöregimi iydi ahırı.

-Mırat can, sen dogrını aydaňok. Hayvan yağşılığa yamanlık edyän dälidir.

-Çıpbakay çınım!

Ecesi Mıradıñ gana boyalan gısgacık balagını yokarı galdırıp seretse, dızınıñ yokarı yanında ganı gatañlan toynak ızı mesaña mälüm bolup durdı. Ol hayıgıp, agzını açdı:

-Va-ay, nalaç edeyin! -Barmakları bilen basışdırıp barlap gördi. -Hernä ayagıñın süñküni dövmändir, şoña-da şükür!

Ecesi yılı suv bilen onuñ ayagıñın ganını yuvandan soñ, gancarıp duran toynak ızına gök çayı ovradıp sepdı. Ol gök çayıñ külkesi akyan ganı saklayamış diyip eşidipdi. Oña şondan başga melhem etmän, emay bilen saradı. Emma Mırat ecesiniñ gövnüne gelşiniñ tersine soradı:

-Onda... meniñ ayagımıñ dövuği biterli däl-ov?

Ecesi gözlerini tegeledi.

-Goy, agzıñdan al alsın!.. Seniñ o näme diyeniñ boldı?

-Dövlüpdır, şüküri çağırıs diyip yañı özüñ aytmadıñmı näme?

-Vay, toba tagsır! Bucagaz çağañ betdigini... Men-ä, dövülmändir, şoña-da şükür diydım ahırı!

-Şükür diysene!.. Meniñ ayagım eysem gutulıpdır. Inha, göräy!

Mırat böküp görmekçi bolanda, ecesi oña:

-Hey samsık! -diyip, ıkcām yapışdı. -Sen heniz ganı diñmedik yaranı iriñletmek isleyämiñ? Otur, diydim, otur!.. Kakañ görse saña nāme diyer?

-Kakam?.. Kakam: “Gan -batırñ bezegidir” diydi ahır.

-Seni sandan çıkaryan, yogsamam, şol kakañ-da!.. Hanı, indi sen kürrä nāhili depdireniñi bir ayt!

-Kürrä?

-Sen onı urduñmı?

-Yok

-Onda nāhili depdi?

-Ol... ol...dur entek! Hava, yadıma düşdi. Kürräñ guyrugına bir tozga yelmeşipdir.

-Tozga?

-Hava, hol gamışñ tozgası.

-Yeri, onsoñ?

- Onsoñ... men şol tozganı ayırcak boldum. Kürre bolsa... depip goyberdi.

-Hey, diyseñem, başga bir galdır-bassırı bar bolsa gerek?

-Yağşılığa yamanlık şol dälmi?

Ecesiniñ münkürligi, elbetde, dogrudı. Günäkär, hakikatdan-da, Mıradıñ özüdi. Ol yavaş kürre bilen oyun etdi. Üstüne müncek boldı -boyı yetmedi. Garnınıñ aşagına girip, kürräni götercek boldı -güyci yetmedi. Gulaklarını biri-birine şapırdadıp urdı. Guyrugından çekdi. Kürre öz dostunıñ oynuna çıdadı. Emma Mırat ondan el çekmān, guyrugından asılıp: Bir o yana çekdi, bir bu yana çekdi. Elindäki çişı bilen bolsa garnına dürtti. Şonda gulaklarını üşerden kürre toynagını aylap goyberdi. Mırat kürräñ guyrugını sıpdırıp, özi diñ-arkan serreldi, tozana bulaşdı...

Şol bolşı yadına düşüp Mıratcık berdenkä cıkırdap güldi.

Ecesi oña hayran galıp:

-Yeri, sen nāme gülyäsiñ? -diyip soradı.

Mirat ii gıcıklanan yalı cıkırdap,  z ni d rs nden so :

-Ece, ay ece, n me diysene!

-Hava, n me?

-Men...  z m bımamla-da!

-Sen,  z  ?

Mirat ecesine bol ı yalı g rr   berdi. Ecesi  ondan so :

-Mirat can, sen hiç vagtda aldamag n! -diydi.

-Men boyun aldım, ahır !

-Berekella! -diyip, ecesi on  m k m  pdi.

   AYAKLI E EK

Mıratc g n aklına gelse-gelmese, oban n yarım  mri yagtd , yarım  mri bolsa gara k da gey rdi. Seb bi, obada ıra guyruklu yıldız yalı  r n sele n urayan zatd . Nebit bolsa derman h km nde g td . G ndizi dervay s i ler alyan bolsa, yamag hem ba ga ovnuk h s rd lar  in di e gice galyard . Gice bolsa g zed rtme gara k d .

Uzak oydan so  kakas  bir g n Mırada iki san  gara pul berdi:

-Bar, ol Onbegi obasındaki hus t d kanından bir  y e nebit alıp gel. Y ne veli pulu n  yitir ymegin! -diyip berk tab ırd . Ulu yumu  manılan oylan e eg n g tl gine basıp, o a alas n d rma dı,  z n n yumruk yal d g na garaman ‘‘H h!’’diyip, o a  nlakay h k m etdi. K lece e ek  z ni obadan tiz sayladı. Mırad n connucak ayakları e egi d nuvs z depgiley rdi, tayaklıca eli bolsa gu u n ganat  yalı galgayard . E eg n da  yalı gat  toynakları tak rcak yerde ‘‘d k r- d k r’’ ses edy rdi.  nemik tozan bolsa  zında yayrap gidy rdi. G yz  n ah rk  ay  bolan   in sovk uyan  pler ya ıl re k n  y tirip, garamt l m r erip ot rd . Yol boyunda pas rdayan, tez k d ry n tolgaylar-da aladal , g y  diyers n, yetip gely n g   n aladas n  edy n yalı duyulyard .  eyle g rn   bolsa, t  i rige enli yayrap gidy rdi. Emma  ol g rn   Mıratc g n g recine ilmey rdi. Emma  ol g rn   Mıratc g n

görecine ilmeyardı. Onuñ bar küyi eşegini gıssap, nebit satyan dükana çalasın yetmekdi.

Dükan diyilyän garaca öyüñ dulunda nohut-kışmış, pürçükli kemptut, sogan, kâşir hem şulara meñzeş ovnuk zatlardan ibaratdı. Diñe daşarda sığır döläniñ gapdalında yarısı gömülen nebit çelegi görünyardı. Dükanda işli-işsiz adam ep-esli bardı. Mırat adamlarıñ arasından sümüp dükança çıñerildi:

-Eh-ey, satıgçı aga, kakam bir çüyşe nebit bersin diydi.

Garayagız, gotur dükançı çaga dazarıldı:

-Mugt Buharda-da yogundan seniñ kakañ, näme, habarı yokmı?

Mıratcık oñlı düşünmän, gözcagazlarını gırpıldadıp:

-Mu-gut! -diyip gaytaladı.

Dükançı başam barmagını süyem barmagına süykäp:

-Pul!.. Pul!.. -diyip elini uzatdı.

-A, pul? -diyip, Mırat töveregine garancakladı. -Pul meniñ eşegimiñ gaññasında.

-Bar, nebiti eşegiñ gaññasından al!

-Häzir! -diyip, Mırat yumlukdı. Puluñı yitirmezlik niyet bilen ucuna düvülen yağlığını ol eşegiñ gaññasına dañıpdı. Ol yine adamlarıñ arasından süm-di-de, düvünü çözülmelik yağlığını dükança uzatdı. Yağlıgıñ ucundakı pula höves bilen garan dükançı onı cübüsine goyberdi-de:

-Yör! -diydi. Ol adamlarıñ hiç birine üns bermän, duldan asılgı kürüşge bilen galıpını alıp, nebitli çelegiñ yanına bardı. Çüyşeden artan bir ovurt nebiti bolsa ızına guydı. Ondan soñ:

-Bar, kakaña salam ayt! -diyip ızına dolandı.

Sövdalaşmanı-da övrenen gopbamca Mıratcık çüyşäñ agzını mäkäm dıkdı. Ondan soñ çüyşe çaykanıp dökülmez yalı inçemik yüp bilen onı eşegiñ gaññasına mäkäm saradı. Yene eşege dırmaşıp mündi-de:

“Hıh!” diyip, elindäki çış tayagı bilen onuñ gerşine dürtti.

Eşek, göyâ diyersiñ, Mırat bilen gövündeş yalı, takırcak yolda dikgirdäp başladı. Mırat özüni aygıtlı söveşde yeñiş gazanan batır hökmünde sandı. Bu gice öyleriniñ yagtı bolcagı, yagtı bolsa sulhunı basyan garañkını dumlı-duşa çermecegi, öylerine vagtıhoşluk getircegi oña ganat bağladı. Bu gice ecesi iññäniñ daracık gözüne sapak ötürip, çagalarıñ geyimlerini yamap bilcek. Kakası, belki, çokayın oltañını tazelecek. Adamlar üyşüp gızgalañlı gürrüñe başlarlar. Garrı atası ya garrı enesi çagalara, belki erteki otarıp berer...

Süyci küylere gark bolan Mıratcık inçemik, enayıca ses bilen hiñlenip başladı. Eşek çalasın dikgirdeyârdı. İki gapdalda miyesser gelyän çöp-çalam ızına baka ökce göteryârdı. Mıradıñ müçesine garaman şaññıca sesi çaslıca çıkyardı. Çöpünñ düybünde bukulıp yatan yaban pişik-de onuñ ovazını höves bilen diñleyän yalıdı. Emma Mıradıñ öylerini nazara alan göreci bu vagt hiç bir zat saygarmayardı. Onsuz-da dikgirdeyän eşegi Mırat has-da gıssayardı. Onuñ elindäki tayak bir gezek eşegiñ sagraısına, bir gezek gulagina, bir gezek-de gerşine degyârdı. Oba bolsa bütün düymägi bilen Mırada golaylayardı.

Mırat bu gün, gör, nähili ägirt iş bitiripdi! Ol petekelerini gabardıp özi yalılarıñ yanında övünmekçidi. Kakasınıñ “Berekella, oglum!” diyip arkasına kakcagina-da şübhelenmeyârdı... “Emgek göz bilen gaş arasında”diylen nakıl Mıradıñ yadına-da düşmeyârdı. Birdenkä bolsa... Eşegiñ çüy yalı ayagı kürüme gidip başak eñterildi. Tüvdürilip giden Mırat bolsa iki-üç gezek agdarıldı. Ol endamınıñ agırısını duyman, dızlarınıñ sıpcırılanına ähmiyet bermän, hatda barmagınıñ birinden akyan ganı-da selcermän, hasanaklap galdı, çalasın garancakladı. Eşek kürüme giden, belki, dövlen ayagını yökari göterip, üç ayagınıñ üstünde müynürgäp, yüzünü aşak salıp durdı. Daşa degen çüyşe cäcemleri yatırdı. Yere siñen nebitiñ ızgarı garalıp görünyârdı. Diñe bütün töverekde onuñ yakımlı ısı kükeyârdı.

Mıratcık hırçını dişläp, başını yaykadı.

Mıratlarıñ garañkı öyüne bu gün-de nur saçcak dälidi. Onuñ yerine degenek şapbadıñ dulugını gızdırmagı-da daş dälidi, mümkindi.

ALA SAKGAL

İñrik garalanda cıbarlap duran yağış soñra yağıp başladı. Durluga uryan yağış damcaları şıbr-şıbr ses edyardı. Kăbir yere iri damca cop-cop damyardı. Eysem-de bolsa, eşigi esas yamalan, oduñ şayı mümkün boldugıça tutulan öyde yağış onçaklı hovplı dăldi.

Gol dolı maşgala ocakda yandak odunıñ daşını egeläp otırdı. Ocagıñ sagında aybogdaşını gurup oturan goca öz neberesini sınlayardı. Goynuñ-da hem agı, hem garanı dogruşı yalı, onuñ añlışına görä, bir öyüñ maşgalasınıñ-da hemmesi deñ dăldi. Diñe daş görnüşlerinde däl, içki häsiyetlerinde-de üytgeşiklik bardı. Agtıklarınıñ ulucası, öz yanında oturan inçemigräk, garayagız Atamırat yaşılgına garaman, birhili şahandazdı, dostı-yarı, tirkeşyän deñ-duşları kändi. Onuñ beylesinde oturan sarıyagız, has dayavrak Durdımırat birhili gaharcañcadı, eysem-de bolsa, oñsuksız dăldi. Ecesine çalım edyän oবাদanca Mama örän düşbi hem salıkatlıdı. Çagalarıñ hemmecesinden ecizce, inçemik Mırat bolsa birhili mekircedi, hemmelere yaranmaga, özüni aldirmaga çalışyardı. Sölmüräp oturan garayagız Çarı bolsa babası yalı dımagandı. Ondan artımaç söz almak gısır sıgırdan süyt alandan enayı dăldi. Ecesiniñ goltugında oturan Kerimiñ bolsa entek nä kărdedigi malim dăldi. Yöne gözcagazlarını güldürüşü yeserce bolcagını vada beryardı. Çagalarıñ ecesi Oguldövlet diñe öz maşgalasına däl, goñşı-golamlara-da yarayan keyvanı, mähriban bir ayal. Oglı Halmıradı özünden ökderäk hasap edyäne üçin goca onuñ barasında oylanmanı artık hasap etdi.

Ocakda tañka lasırdap otırdı. Tañkañ lasırdısına Halmıradıñ hoşı gelyardı. Demini alan gök çaya bolsa ol ayrıatın gadır goyyardı, çay içip derlände bütün yadavlığı sovlan yalı duyyardı. Goca bolsa çayın gadırını bilmeyardı. “Gızgın suv ovurtlap oturmanıñ năme manısı bar?” diyyardı, “Dişi vaktından öñ sandan çıkaryan şu çay dälmi?” diyip igenyardı. Mıradıñ kakası çay içip derläp başlanda goca gadımkı bir vakanı gürrüñ berdi:

-Biziñ “men” diyen cahıl çağımızdı. Edere iş bolmanı üçin öyüñ daşına kölege bilen bile aylanardık, düzzüm oynardık. Bir gün birdenkä ağır kerven geçip baryanını habar berdiler. Aydıılışına görä, kerven Ovganıstanıñ üsti bilen

Hindistandan gelip, Orsiyede geçip baryan bolara çemelidi. ol dövürde edere i bolmanı uin tamşanara-da zat yokd. Kimdir biri:

-Yrn, kervenden z payımızı alıp gelesin! -diydi.

Cygerilip dileyn Mıratcık birdenk:

-Ata, ay, ata, o nhili pay? -diyip, atasının sözüni kesdi.

Goca Mırada gazaplı garadı:

-Balam, menin szmi keseninden bogazımı kesenini gov görerin -diyip, baam barmagını bogazına sıhadi.

Atamırat Mratcga igendi:

-Ata, munun gılıg şeyle: klceren od lermese kararı yetenok.

Mıratcık oa dilini görkezdi:

-Boldun men başıma akıllı serçe!

Kakası onun egnine kakdı:

-Mrat!

-Goydum, kaka, goydum! -diyip, Mrat yüzüni aak saldı.

Bvnlik arandan so, goca öz sözüni devam etdi:

-Hava, biz bir topar cahıl bolup ozduk. Ulı yaragımız bolsa paltadır. Kervenin atlı- yaraglı sakısı kndi. Biz kervenin hays yerine tokunsak, ol yerde sakılar nmizi gabalayardı. Biz in sounda in ahırkı dyni alıp galdık. Beterinden hovatır eden kerven bir düye bilen sıpsa toy bermge tayınd.

Mıratcık yine durup bilmedi:

-Ata, ay, ata, onso dyni ntdiniz?

Goca oturan yerinden gobsund:

-Hey, putdı eegim! -diyip, dazarıldı. -Hanı, gulacığın menin elime bir yetir, ndenimizi men senin grecine grkezeyin!

Mrat gulagını eli bilen tutup kakasına bukuld.

-Düyäñ üstünde iki sanı mähnet gülebent bardı. Bir düyäni çökerägeden paltanı aylap saldık veli, ovnuq bir zat şagırdap döküldi. Kimdir biri: “Ça- ay!” diyip seslendi. Biz: “Çay diyilyän zadam içip görelin!” diyşip, onı etekme-etek paylaşdık.

Mıratcık elindäki käsäni aylap:

-Çay diyyäniñ, inha, şu biziñ içyän çayımız yalımı? -diydi.

Goca hasasına yapışdı.

-Yok, diymedigim, diymedigim! -diyip, Mıratcık gizlendi.

-Hava, “hanı, bizem çay içip görelin!” diyşip, ullakan gazanı atardık-da, suvı gaynandan soñ içine birki goşavuç çay döküdük. Ondan soñ her haysımız bir gara çemçe alıp, içmekçi bolduk. Yeke menem däl, onı dadıp göreniñ hemmesi: “Tüf, büyä zäher ekeni!” diyip çemçesindäki çayı serpip goyberdi. Şondan bäri bolsa meniñ çay bilen hoşum yokdur!..

Mıratcık bu gezek yerinden turup gepledi:

-Ata, ay, ata, sen kişi malına el urmagin diyyädiñ ahır! Şoña özüñ utanañokmı?

-Utanyan, oglum, utanyan. “Acıñ añı bolmaz” diyen yalı, biz çendan utancı unudyadık. Doğrı, biz olarıñ çayınam, düyesinem gaydıp beripdik...

Şol vagtda bolsa ala donlı, ala horcunlı, ala selleli, ala sakgal, kem-käs ezilen bir adam girip salam berdi. Şoña çiñerilen goca onuñ salaminam alman, gaharlı seslendi:

-Utanmalı bolsa, inha, şular yalı iki dünyäsini terk edenler utansın!

Gocanıñ bulutsız günüñ gürlevügi yalı sesi hem acı sözi diñe daşdan geleni däl, içeridäki oturanlaram geñirgendirdi. Mıradıñ kakası Halmırat gocanıñ sözüne gızardı, sesem ıncılı çıkdı:

-Kaka, seniñem ulaldıgıñça bucurıgıñ artyar-ov! Mıhmanı şeyle garşılamağa nähili yüzüñ çıdar?

Muña ol barmagını çommaltdı:

-Mihman däl-de, mihmana belayı diyerler. Onsoñam, meniñ yüzüm utanç yokardan arassadır!..

-Mihman, ayıplaşma, kakamıñ bu gün birhili, akılı yerinde däl yalı.

-Kakañ akılı, oglum, velillähisi okalanda çaşar.

-Mihman, hoş gelipsiñ, geç, otur -diyip, oña ocagıñ başından yer görkezdi. Mihmaniñ yüzi, çakı, düyãñ dabanı yalı gatan bolara çemeli. Ol gocanam, onuñ acı sözünem mızayık etmãn:

-Meniñ bir baytalçam bar -diyip, öz daşından ulagınıñam aladasını etdi.

-Atamırat, bar, oglum mihmaniñ ulagını dañ-da, õñüne saman dök!

Etlek yüzi cozzuk, bir gözi gışık mihman çöke düşüp goşavucını gerdi-de, doga sanamaga oturdı:

-Hudayım size on ogul bersin: biri dayhan bolsun -galladar bolsun, biri çarva bolsun maldar bolsun. Biri ussa bolsun -çekiçdar bolsun. Biri sövdağär bolsun -hırıdıdar bolsun. Biri kethuda bolsun -akıldar bolsun. Biri ahun bolsun -selledar bolsun. Biri beg bolsun -berimdar bolsun. Biri bağşı bolsun -sazandar bolsun. Biri bay bolsun -mülkdar bolsun. Biri han bolsun -hovandar bolsun, bisimilla allahı ekber! -diyip, goşavucını yüzüne sıldı. Goca: “Aydanıñ gelsin!” diyip, elini yüzüne sılmak yerine şöhlesi öçen gözlerini cüycerdip, selleli gedaya yigrenci garadı:

-Keramatlı övlüyä bolsañ, dilegiñem kabul bolyan bolsa, baytalıñ tezegi bilen günde yüz gapını hapalap yörmãn, öz garnıñı doyıra bir çuval bugday dileseñ bolmayamı?

Övladıñ sesi ıgınsız çıkdı:

-Ay, agam mätäçligiñ etdirmeyãñ zadı bamı näme?

-Bolası, tamşanara zat tapman igläyipsiñiz le! Seni hem saña meñzeşi men öz baş barmagım yalı tanayan. Sen her günde yüz gapıdan yüz teññe. Yüz sıyrı galla toplayasıñ. Sen öz bussuran hazınañ bilen şu obanı bütün durmuşına satın alıp bilersiñ. Sen öz nebsiñ eşegi bolup acıñ agzındakını garbap alyan elhenç ahır!

-Toba, toba! -diyip, geday ala sakgalını ovuşladı.

-Sende adamçılıktan, insapdan yüplüğe sürtesi bir zat galan bolsa, tobañdan hem ala horcunıñdan el çek-de, pile yapış. Çöregi derläp iymäni övren!..

Geday yumrı dodaklarını müñküldedip, sakgalını ovuşlap içinden näme-nämedir doga sanadı. Şolar yalı gedayı Halmırat hem yigrenyärdi. Kakasınıñ aydyan sözleriniñ dogrılığını-da öz yanından makullayardı. Eysem-de bolsa, mıhmanıñ yüzünü almaga çekinyärdi. Şonuñ üçin kakasına hovp berme küyüne düşdi.

-Kaka, seniñ bolşuñ nähili? Birden övladıñ betdogasına galayma!

-Betdogası zıyan getirer yalı munuñ hayır dogası näme peyda getirdi. Menem mätäce bir cam däne gısganamok. Magtımıgılı şahırıñ: “Aca bir nan bermek haçdır, yaranlar” sözünem unudamok. Men “Pile yapış!” diymek bile munuñ adam sanına goşulmagını arzu edyän.

Övlat hayıkdı:

-Toba essagpurulla, biz adam dälmişik!

-Sen adamkärçiligi teññäñ cıññırdısına satan bir binamıs!

Oglunuñ sesi has zarplırak çıkdı:

-Kaka, tüket!.. Ayıp ahırı!

Goca sesini çıkarman hasasına hem kövşüne yapışdı. Mıratcık birhili hamsıkcak yalı etdi-de, birdenkä turup toplıdı.

Agtıgını gucagına gısan goca haslap, birsalım dımdı. Ondan soñ çavuş çakyan yalı pessay sözledi:

-Balam, sen düşünermiñ-yokmı, bilemok. Men öz ömrümiñ agramını çopan-çoluk bolup giñ sährada geçirdim. Mañlayımıñ deri, dabanımıñ azabı bilen iyen çöregimiñ tagamı hiç vagtda agzımdan gidenok. Özüm yalı öz zähmedinden çörek iyyän adamı men öz canıma deñeyän. Emma -ol gedaya alarılıp seretdi. -Özgäniñ zähmetine göz gızdıryan, yatıp iyyän hilegärleri men itden beter yigrenyän!.. Guzım, sen meniñ şucagaz sada sözümi unutmagın, hiç vagtda unutmagın!.. Durmuş diyilyän örän çılşırımlıdır. Belki, sen onuñ girdabına düşmäysediñ-dä! Belki, sen bagtlı dövrüñ hormatlı adamsı bolayadıñ-da!..

Gocanın nesihatına oñlı düşünmedik Miratcık özünü atası göyâ bir zatda ayıplayan yalı duydı. Şonuñ üçinem özünü aklamak isledi:

-Ata, ay, ata, men hiç kimiñ aşığınam ogurlan dâldirin. Inanay, çıpbakay-çınım!

-Berekella, oğlum, senden tamamam şeyledir! -diyip, çaganı mākām öpdi.

Goca hasasına söyeniñ galanda yağışñ şıbırdısı diñipdi.

MIRAT OKAMAZ

Miradñ kakası bir yerden gelen hatñ epinlerini emay bilen yazışdırdı. Elden-ele geçip könelişen, sarımtıl kagızñ kâbir epini kertilipdir. Ol şol kagızñ yüzündeki guşuñ ızı yalı biri- biriniñ içinden geçen setirlere nâçe göz gezdirse-de, ondan hiç bir zat añlap bilmedi. İñ soñunda:

-Körlük gurap galsın, ilahım! -diyip mañlayına kakdı. -Şu kagıza nâme çırmalanı meniñ üçin edil matal yalı bir zat. Maña munda sögyänem bolsalar, övyänem bolsalar -hiçbir zat belli dâl. Hatda bu hatñ nireden, kimden geleni- de gümürtik... Hanı, indi, munı kime okadarsıñ?.. Arçınıñ mürzesi haram yarag yalı bir adam. Ol aynı gerek çağında Ahala gidipdir. Çaşgın obasındaki molla-da nirâdir bir yere göçüp gidenmiş. Bu ılatda, nâme, başga sovatlı adam bamı? Hava, Kekil obasında bir hocam-a bardır veli, olam aydıılışına görä, edil it ayagını iyen yalı, hemişe ıgıp yörmüş... Eysem, şu hatı okatmak üçin yörite şähre gitmelimi?..

Ol uzak oydan soñ ata atlanıpdi.

Ol uzak gün obadan-obanı söküp, iñ soñunda şähre barıp, iñrik garalanda dolanıñ gelipdi, ähli maşgalasını yıgnap, ocagıñ başında içini döküpdi:

-Bu ülkede sovatlı adam tapmak çağä gaçan iññäni tapandan enayı dâl. Siziñ biriñizi okadıp, hat-sovat övretmesem -men dünyäden armanlı geçerin!.. Hâzirki dövür, diñe söze arka dayanılıyan atamıñ dövri dâl, hat-petek hem çot dövri. Garapet hocaym depderini eylâk-beylâk agdarıp, çotunu añrık-bärik kakıp, meniñ arlı yıllık

azabımı reygan etmedimi nâme?.. Hat- petegiñ bolmasa, gızıla gaplamalı sözün gızan bazarda bir pula geçenok.

Ol kâsesindäki çayını ovurtlanından soñ yeñe devam etdi:

-Kim bilyä, siziñ dövrünüzde, belki, çay-çöregem kagız-galam bilen iymeli bolar... Siziñ hemmâñizi okatmaga mende hiç hili yagday yok. Siziñ haysınızı ukıplırak bolsañız, diñe biriñizi okatmalı. Siziñ haysıñızın okuva hövesiñiz bar?

Oglanlardan hiç biri cıñkını çıkarmadı. Sebäbi, mekdebi, hat-sovat sözünü olarıñ ilkinji gezek eşidişidi. Olarıñ gövñüne bolmasa, okuv diyilyän zat hovplı bir zatdı. Ulucası öz daşını goramak. Niyeti bilen bilimsirän kişi bolup:

-Biziñ obamızda, nâme mektep bamı? -diyip soradı.

-Obamızda mekdep bolmasa, bar yerini taparıs. Siz diñe aydıñ, haysıñızın molla bolasıñız gelyär?

Çagalarıñ hemmesi birden başlarını yatkadılar. İkinci “Yok!” diyen manıda “Cık!” edip, dudaklarını pakgıldatdı.

-Men sizi sınılap göryän veli, siziñ arañızda pile güyci yetmecegiñizem bar.

İki ulusu birden:

-Kimdir ol? -diyip soradı.

-Inha, göryäñizmi, Mıratcık örän ecizce ahırı!

-Hä, bolcak bor! -diyip, Mırat oturan yerinden lañña galdı, elcagazını galgatdı. -Cigillem, burça kövlämizde, men siziñ hemmâñizem yeñyän ahırı.

Ulucası señrigini yıgırdı:

-Sen şindi çermegiñi oñarañok. Maña agız urarça sen kim bolupsıñ?

-Men nâme, saña uçgurımı dañıp ber diydimmi? Men-ä okacak däl, okacak däl!

Kakası gaharlanman hemayın devam etdi:

-Mırat can örän düşbücedir hem mekircedir. Pil muña boyun egmese, meniñ añaşıma görä, galam munuñ elinde, edil pişigiñ pencesine ilen sıçana dönermikän öydyän.

Çagalar cıkırdaşıp gülüşdiler. Ulucası: “Mav, Mirat, mayav” pişik bolan bolsa, ikincisi:

-Mirat, sıçanıñ guyrugını sıpdırman, gatıga bulagın! -diyip cıkırdadı.

Mirat bolsa:

-Pişigem siz, sıçanam siz! -diyip yumrugını düvdi.

-Miradım akıllıcadır, okar, molla bolar.

-Molla gursun! Molla diyyäniñ häki geday dämi?

-Molla ilatıñ iñ abraylı adamsı bolar.

-Okamak, näme, meniñ bicäme düşüpmi? Men tüydük çal diyseñ çalcak. Yöne veli, okap molla bolman!

-Men saña şäherden alaca köyneklük, mavı mıtgaldan balaklık getirdim. Eceñ oları tikip, geydirenden soñ sen tanap bolmayan epey yigit bolarsıñ. Kagız-galam seniñ eline nähili govı gelşer!

Mirat hamsıgıp, aytcaq sözüni aydıp bilmän daşarık çıkdı.

Miradıñ gice ukusu tutmadı, eyläk agdarıldı, beyläk agdarıldı, öz yanından nayıncar zeyrendi: Men mekdep diyilyän zadıñ nämedigini bilmesem nätcek!.. Men entek hat yazıp bilyän adamam göremok. Men diñe dutar çalyan sazandarı hem aydım aydyan bağşını diñledim. Ol meniñ hoşuma geldi. Men şonda öz yanımdan: “Menem bağşı bolaysamdım!” diyip arzu etdim. Men bağşa öykünip, meydanlarda aydımam aydyan ahırı. Kakam maña näme üçin dutar çalmasını övren diyenok. Goy Durdımirat okasın. Men-ä okaman, okaman...

MIRAT YOLDA

Güyzün ilki ayınıñ çoğlı günlerinden biridi. Asmanda gulaçlap yüzyän güneş giñ cahanı öz nurı bilen gark edyärdi. Guraksıran yer asuda dem alyardı.

Uzun, gara guyrugı bir gulaç gır yabı pessay yorgalap baryardı. Onuñ gulakları yapıgrak bolanı üçin yeñsesi yası görünyardı. Çep ayagı govkı bolanı üçin käte oslagsız çağda büdreyardı. Şonda Mırat “Väg- ey!” diyip tısgınyardı.

-Gorkma, oglum, yabı näçe büdrese-de, hiç vagtda yıkılıyan dälür -diyip, kakası oña gövünlik beryardı.

Mırat seslenip aqlamasa-da ata atlanar uçurlarda goşa gözünden boyur-boyur yaş goyberipdi. “Men okacak däl” diyen garşılığı yol almanı üçin sesini çıkarman dımsa-da, bövrüniñ dıngısız müñküldisi, käte-de horkuldısı töveregindäkileriñ hemmesine ayandı. Mıradıñ añlışıma görä, häzir nähili deñsizlik höküm süryardı: onuñ doganları öz öylerinde, öz ecesiniñ yanında galıp, Mırat bolsa nätanış bir oba barıp, kapasa düşen guşa dönmelidi. Hiy, şeyle-de bir zulüm bormı? Eneñ-atañ duyusına näme bolduka?.. Mırat kesekiniñ çağası däl ahır! Hey, adamam öz perzendini şeyle silterlärmı?

Häzir gozgalañı biraz yatışanı üçin Mırat bütün töverege üns bilen garancaklayardı. Çölde emele gelen çağa üçin sähra nähili gözeldi! Käyeri gırımı, çoğanlı giñ sähra Mıradıñ kakası üçin bolsa cennetdi. Şol sähra bol suvdan gansa, gülzarlığa övrülcekdi. Bag-bagca yer yüzüne bezeg bolup, dürli hasıl yere-göge sıgcaq dälür. Arman, şol güzel sähra suvsuzluk zararlı tozap yatırdı.

Mıradıñ kakası diñe bir öz obalarında däl, bütün Tecen ilatı boyunça yeriñ-suvuñ yeke- tāk ussadı hasap edilyardı. Ol suvıñ nırä govı akcagını, haysı yeriñ nähili hasıl berceğini, edil baş barmagı yalı saygaryardı. Şonuñ üçin hem nega-da, setanda-seyranda bol sil gelen yılı bütün oba adamsı onuñ ızına düşüp, giñ sähra çıkyardı. Şol sährada künci adam boyı göterilip, gavun-garpız gırıñ daşıma aylanyardı. Şonuñ üçin hem ol häzir öz içini gepledip baryardı: “Ey, gudratlı tañrım, şu giñ sähranı sen haçan bol suvdan gandırarsıñ?” diyip allasına yüz tutıardı.

Mıratcıgıñ bolsa entek çöregiñ nähililik bilen emele gelyändiginden habarı yokdı. Yolağçılarıñ bir gapdalında goyun sürüsi asuda yaynap yördi. Mıradıñ görecine bolsa goyun sürüsiniñ serhedi bolman, yeriñ yüzü gırmıldı bilen dolı yalıdı. Guyrukları elek yalı guzular keypihon oynayardı, gudurayan ovlaklar süyşyardı. Mırat häzir şolarıñ arasında bolsa -yazlardı! Gınanç yeri, kakası onı edil tussag

hökmünde nirâdir alıp baryardı. Eysem-de bolsa, ol hâzir öz gaygı-aladasını unudıp, kakasına soval berenini duyman galdı:

-Kaka, a kaka, bu yere-göge sıgmayan goyun sürüsü kimiñkikä?

-Missık bayıñkı.

-Missık bay? Bä, şunça goynı oña kim berdikä?

-Tañrı comartdır, oglum, islän yerine önceyli eçilyändir

-Onda näme. Bize yekece düye-de berenok?

-Alla halasa bize de berer.

-Haçan?

-Sen ullakan molla bolañda.

-Men molla bolyançam küle eşegimiziñ guyrugı yere yetäymese?

Kakası oglunıñ cogabına keyp edip güldi:

-Oglum, “İhlasa -Mırat” diyen nakıl bardır. Sen ürç edip okasañ, sovadıñı tiz çıkarsıñ.

-Tañrı goynı, düyäni hat bilyäne beryärmı?

-Elbetde.

-Onda näme, o günki hatıñı Missık baya okadayman, şähere gitdiñ?

Kakası öz yanından: “Oglanı urma, sökme, geplet” diyleni dogrı-da. “İne, gör, bu bidövlet meni masgara edip barya” diyip oylandı. Eysem-de bolsa, onı aldaman, dogrusını aytdı:

-Missık bay bisovat ahırı.

-Onda... onda men näme üçin okamalı?

Kakası öz sözünüñ iki çıkanını öz ogluna bildirmezlige çalışdı:

-Sen, entek, oglum, möñcesıñ. “Bermez tanrıdan irmez avçı alar” diyen nakıl boyunca şu zamanıñ kâbir adamsı alla-da mätäç diyen yalı.

-Hanı, atam: “Alladan biidin çöp başı gımıldamaz” diyyädi ahır!

-Ataň dogrı aydıpdır. Yöne veli, hol divandakı dilmaçlarıň üstüne halı diyermiň, et-düye diyermiň, teňňe diyermiň, edil gar yalı dınuvsız yagıp dur...

-Alla taraplayınmı?

-Allanıň emri bilen davagärleriň tarapından.

-Men-ä onda... dilmaç bolman.

-Näme üçin?

-Atam maňa: “Davadan-cencelden gaça durgun, balam” diyyädi.

-Sen onda kim bolarsıň?

-Men bagşı bolaymasam.

-Bagşılığa okuv gerek däl ahırı.

-Şonuň üçinem okasım gelenok-da.

-Yene köne heň...

Olarıň gürrüňiniň arası kesildi. Yol tokaya urdı. Olar çagşılı, gür yığınıň içinden baryardılar. Birdenkä Mıratcık elini uzadıp, gorkulı pışırdadı:

-Kaka, olar näme?

Üç cocugını ızına tirkäp garrı mekecin yığınlarıň arası bilen holtuldap baryardı.

-Olar -doňuz.

-Doňuz? Birden toplanmasın? -diyip, ol kakasına gıdıldı.

-Gorkma, batır bol! Adamdan hemme zat gaçyandır.

-Yolbarsammı?

Bir vagtkı bolup geçen bir vaka kakasınıň gözünüň önüne geldi. Mırada gereğini-yogunı-da akılına getirmän, ol şol vakanı gürrüň berdi:

-Bir gün atlılar kovalap bir yekegapanı obaň golayına getirdiler. Oba adamsı onuň daşını ağıllayın aldı. Doňzuň indi gaçarı galman, halıs bolanı üçin erninden, butlarından ak köpük akyardı. Eysem-de bolsa, gabalan doňza toplanmak her kişiniň işi däl. Adamlarıň ulı yaragı tayak bolup, mende hem yene bir yigitde gılıç bardı.

Kimdir biri: “A-hav, yaraglı yigitler, ya-ha topulñ, ya- da gılcı bări alñ!” diyip seslendi. Beyleki yigit: “Gılcı saña bermek üçin göteren dâldirin” diyip, doñza bakan okdurıldı. Doñzam oña bakan kürsöp, mähnet azısı bilen budunıñ iç yüzünden gıyıp, calbarını iki bövsüp taşladı. Gılcı sırıp, menem okdurıldım, menem okdurıldım, doñzam maña bakan... Men onuñ mähnet azılarına görecim ilende diri gaların öytmedim. Hernä, eygörmüş, gılıç onuñ depesinden iynip, kellesini başak salladı...

-Bä, yekegapan diyilyän örän ulumış ahır.

-Çatma yalı diysem lap etdigim bolar öydemok.

-Şonda-da gorkmadıñmı?

-Her bir duşman, elbetde, ulı hovp. Hovpdan heder etseñ özüñi yitirder-de, sen onuñ pencesine ilersiñ. Emma yüregın yerinde bolsa pil yalı duşmanam seniñ garşıñda sıçana döner!..

-Pil diyilyän, kaka, nähili zatka?

-Şon-a, dogrusı, menem göremok. Öz-ä ägirt bir hayvan bolara çemeli.

Olar tokaydan çıkıp çalı-çerkezli guma düşdüler. Gumuñ-da özüne görä candarı bardı. Bir yerde mähnet zemzen guyrugını patladıp, kimedir haybat atyan yalı haşılöp otırdı. Emma Mırat zemzene belet bolanı üçin ondan gorkmadı. Diñe bir şübhesini kakasından soradı:

-Kaka, zemzen geçini emyä diyyäler, dogrumı?

-Dogrudır. Ol uzun guyrugını geçiñ art ayaklarına duşak eder-de päsgelsiz emer.

Şol vagtda bolsa tozgalı guyrugını gıssaldan tilki nirädir zırmırılıp gitdi. Beyle gapdalda bir tovsancık bolsa yolagçıları geñirgeyän yalı çommalıp otırdı.

-Kaka, anha, tovsancık otır.

-Göryän, oglum, göryän. Ol meniñ elimde tüpeñimiñ yogunı bilyär. Yogsam, beydip özüni güceñläp oturmazdı.

Olarıñ obasıñ golayında yandaklık, çöplük bir yer bardı. Şonda sülgün, tovsan örän kändi. Ovadan horazıñ ir bilen küdä çıkıp cakğıldap oturanı-da kân

görnerdi. Miradıñ kakası çeşni tüpeñini egnine atıp, günortan az salımda iki sanı sülgün ya bir sülgün bilen bir tovşan alıp gelerdi. Olarıñ şorca çorbası nähili tagamlıdı!.. Miradıñ tovşana göreci ilende, hâzirem agzı suvaryardı. Oları gumuñ ortasında giñ bir oyun üstünden bardılar. Şol oyda çarva obası otırdı. Şol obada Miradıñ kakasınıñ dostı oları gadır bilen garşıladı.

Mirat bolsa ägirt bir köle özüni urcak yalı birhili sandıradı.

ÇARVA OBASI

Yat obada Mirat özüne yer tapmadı. Ol tümmecik gumuñ üstüne çıkıp, töveregine sın etdi. Gicigip yere golaylan gün duldan asılan elek yalı sallanıp durdı. Çarva obası Miratlarıñkı, yagnı, dayhan obası yalı hatar gurap oturman, iki-üç ya üç-dört öy biri-birinden üzñe, bölek-bölek bolup otırdı. Oyuñ birnäçe örümli guyusu bolup, olarıñ gırasında, depesine çarh ildirilen goşa urganlar baş egyardı. Şol çarh üstaşırı urganı düyäñ biline iltäp, düye güyci bilen guyulardan suv çıkarılıyadı. Guyularıñ gapdallarındaki uzun novalar suvdan doludı. Şol guyularıñ her biri on-yigrimi gulaç bolup, çarva malları şol guyulardan suv içyardı. Güneşde yatıp mımırıp dem alan hem uzak öriñi nazarda tutup yancap suv içip, garınları yağırnılarına aylanar goyunlar gum yapılarına dırmaşyadı. Miradıñ görecine bütün gözyetim gırmıldı bolup görünyardı. Uzak gice garavullık çekmeli bolan erinlek köpekler çopanlarıñ ızına düşüp hayal-yagal ädim uryardılar.

Goyun sürüleri aranı açandan soñ, oydakı oba dım-dırs dımyardı. Taze botlan bir düye heniz ayaklanmadık köşegini ısırganıp durdı. Bir gapdalda bolsa yaşacık kürreler cızzınlaşıp oyun edyardılar. Miradıñ-da şolara goşulıp oynası gelip, yüregi telvas uryardı. Ol şolardan biriniñ üstüne tovsup müncekdı, beyleki biriniñ guyrugından asılıp güyç sınanışıp görcekdı. Yöne veli yat obada onuñ sulhı örän öçükdi. Kürreler bilen oynayanını göräyseler: “Vay, bucagaz oğlan-a tüys samsık ekeni” diycekdi. Onuñ hâzir öz obası gözünüñ öñüne gelyardı. Obada oğlanlar hâzir gopgun turzup aşık oynayandırlar, basalaşyandırlar. Öz gardaşları Durdımırat, Kerim dagam keypihon oynap yörendirler. Yeke çıkan Mirat bolsa... bir tümmegiñ

üstünde yazgarılan yalı bolup durdı. Ol dodacıklarını kemşerdip hamsıgarlı görünyardı.

Emma günün yaşan yerindäki al-elvan şapak onuñ ünsünü özüne çekdi. Dürli reñkden mäumlanan, al-yaşıl övüsyän şapak bu yerde nähili gözeldi! Kim bilyär, belki-de, Mıradnı şapagı ilkinici gezek hırıdar sınılanı üçindir.

Şol çağda dumlı-duşdan sürülü düye şol oba bakan eñip gelyardı. Her düyede dördüsi bolanı üçin million ayak Mıradnı gözünü gamaşdıyardı. Olarnıñ hemmesi hem hareketde bolanı üçin, bütün dünyä ayak yarışına girene çalım edyardı. Häliden dım-dırs oba birdenkä cana girdi. Erkek adamlar düyeleri suvarmak hem oları garımlara salmak üçin alada düşdi. Gelin-kızlar gäneklerini heykelleyin asıp, ur-tut düye sagmaga girişdiler. Yüzlerçe emcekden sagıyan süydüñ güccüldüsi içerdäki oturanlara-da eşidildi.

Täze botlan sarı bir düye Mıradı hayrana galdırdı. Onuñ başını ovsarlap, iki öñ ayagını duşap, näçe berk saklasalar-da sagdırmadı, hiçbir ayalı öz golayına goybermedi. Özüne bayrınıp emcegine golaylan ayalı bolsa paşmagı bilen pızıp goyberdi. Börüginiñ depesi gupbalı, sümsüle şaylı yetişen bir gız öñe saylanıp:

-Hanı, entek siz duruñ, menem bir sınanıp göreyin -diyip, ayalları arkan tesdirdi-de, birdenkä topulıp düyän aşagına girdi, egnini budunuñ üç yüzüne diredi, öz ayagını düyän art ayagınıñ öñüne germedi. Häliden hem depyän, hem gapyan düye edil çüyenene dönüp, imisalalık bilen ımırganıp durdı. Mırat öz yanından: “Ebeteyini tapsañ, özüñden ula-da höküm edip bolcak ekeni” diyip oylandı-da:

-Ay, sagca bol-a! -diyip gıgıranını duyman galdı. Hemmäniñ ünsi düyänin sagımında bolanı üçin bolsa, onuñ şaňñıca sesi hiç kime yetmedi.

NÄHİLİ MEKDEP

Çarva malı hova yagılmağına mähetdel, örä gidenden soñ oba imisalalık aralaşdı. Hova tämizdi. Tamdır çöregi yalı lovurdap galan güneş yerden özüni saylapdı. Bukcaları heykelleyin asılan çağalar yegdekleşip baryardılar.

Mıradı kakası mekdebe baka alıp gitdi.

Mıradın keltecik akılına gelişine görä, mekdep üytgeşik bir cay bolmalıdı. Ol, elbetde, köşge garaşmayardı. Ol heniz daşdan ya kerpiçden salnan tamı-da görmändi. Mekdep diyende, ak eşikli, ullakan öy onuñ gözünüñ önüne gelyardı. Şol öyi görmek niyeti bilen hem ol töveregine garancaklayardı... Kakası üsti çöp bilen basırılan bir kümä barıp dayandı. Şol kümä girip-çıkmaq üçin gapı yerine uzun, çuññur garım gazılıdı. Kakası biraz ikirciñlecek yalı etdi-de, şol garımdan aşak düşüp başladı. Mırat yalñışmadık bolsa, gumsalt basgançak ondan az dälidi. Sebäbi, yerdöle adam boyundan hem çuññurdı. Işık diñe depesinden tüsse çıkardan giryäni üçin dölän içi örän garañkıdı. Göz övrenişyänçä hiç bir zat saygarmak mümkün dälidi. Oğlanların bütin töverekde çöke düşüşip, ırışıp, seslenip okaşıp oturanını Mırat gözleri biraz övrenişenden soñ saygardı. Molla ortada labırdap yanyan ocagın başında, körpençäniñ üstünde aybogdaşını gurup otırdı. Onuñ bir gapdalında ullakan per yassık bolup, elyeterinde bolsa dört-baş sanı uzun çigär çıbık yatırdı.

Mıradın kakası molla bilen çöke düşüp görüşdi. Oların saglık-amanlık sorası Mıradın gövñüne bolmasa, örän uzaga çekdi: ata-eneden, dogan-gardaşdan, öy-övezardan başlap, ulı kiçi, mala-gara, dine-şerigata, hatda dövtet parahatlığına çenli barıp yetdi. Her bir soval-cogap bernäçe gezek gaytalandı. Yerdöläni yañlandırıyan sesleri kesilip, çagalar-da oların saglık-amanlığını geñirgeycilik bilen diñlediler. Birdenkä mollanın çigär çıbığı haybat atyan yolbarsın guyrugı yalı bulaylandı:

-Hey, peläketler! Näme dımyasıñız, seslenip okañ!

-Çagaların elipbiy sapagı, goşulışyan ovazları yerdöläni yañlandırdı. Gulagını kamata getireni üçin Mırat näme diñleyänini, hatda nirededigini-de unuttı. Mıradın kakasınıñ başlan sözi vagırdı içinde mollanın gulagina ilmedi. Şonuñ üçin ol elindäki çıbığı yene galgadıp, ikinci gezek buyruk berdi:

-Sesiñiz üyn alışdıranok. Birsellem dımın!

Mekdebin içi mazarıstanlıkdakı ümsümlige aylandı. Çagaların indi diñe dodakları gımıldayardı. Göreçleri mekilik bilen molla garayardı. Biri-birlerini adacık tirsekleşyördiler, käsi yılgıryardı, käsi gaşını çıtyardı. Şonluk bilen islegini mälim etmäge Mıradın kakasına mümkinlik döredi:

-Hormatlı mollahımız, inha, şucagaz çaganı men size tabşıryan. Munuñ eti siziñki, süñni -Biziñki. -Bu söz islän çağıñız uruñ, yenciñ, horlan, diñe süñküne şikes yetirmeseñiz bolar diyildigidi. -Şu egelenişip oturan çagalar hatarında, alla hatırasına, Miradam okadıñ, adam ediñ, men size ömürlük minnetdar boların!

-Bucagaz çagañ adına Mırat diydiñizmi?

-Hava.

-Mıradıñ akılı-huşı ye-rin-de-mi..

Şol soragdan süñni bir zat sizanı üçin goltugından çıkaran ulı düvünçekli yağlığını molla uzatdı:

-Mırat örän düşbücedir.

-Bolaversin, hudayım, bolaversin!

Düvünçekli yağlığı dızınıñ astına basan mollañ Mıradıñ gövnüne bolmasa, şähti açılıp gidene döndi. Ol Mıradıñ kakasından öñ yene devam etdi:

-Elimizden gelenini gaygırmarıs. Alla halasa, Mırat ullakan molla bolar.

-Belki, şeyle bolayadı-da! Agzıñızdan huday eşitsin!

-Bolar, enşallam!

Çagalarıñ okuvlarını terk edip, biri-birlerini dürtüşyänlerinden, tirsekleşyänlerinden mollañ habarı yokdı, birdenkä olarıñ biri pıñkırdı. Şonda molla yene çıbıga yapışdı:

-Hey, bimaza eşekler! -diyip, golayında oturan biriniñ yağırnısına sugşurdı.

-Pıñkıran men däl ahır! -diyip dikeldi.

-Eysem kim?

-Men näbileyin!

-İne, bilmeseñ! -diyip, yañadandan şol oglana yene bir gezek sugşurdı. -İndiki sapar örän govı bilersin!..

Tayagıñ şarpıldısına tisginen Mırat birhili sandıradı. “Kaka, men okacak däl!” diyip ökce göteresi geldi. Emma inçemik ayakları diyen etmedi. Ara bövşeñlik düşenden soñ nobat Mıradıñ kakasına yetdi:

-Hormatlı mollamız, ayıplaşmañ, obamız uzakda bolanı üçin, Mırat siziñ öyñüze anna çöregi getirip bilmez. -Kada boyunça her okuvçı anna günü mollañ öyüne bir çörek getirir. -Onuñ yerine, hüşür-zekat vagtında sizi unutmarıs.

-Siz arkayın boluñ. Hudaya müñ şükür, kem zadımız yokdur: Baylar bizi sılayarlar.

-Sizi sılanı alla sılasın. Siz her hili sıлага arzayan adam. Halkıñ çagasına edep-tertip, din-şerigat, hat-sovat övretmek her kişiniñ işi däl ahır! Hava, mollamız, rugsat berseñiz men indi ızıma dolanmakçı.

-Rugsat alladan.

-Men yine gaytalayan: Mıradıñ eti siziñki, süñki biziñki!

Kakasınıñ sözünü eşidenden, yañkı çıbık tarpıldısı gözünüñ öñüne gelip, Mıradıñ endamı cigledi: göyä diyersin, şol çıbık özüne degene döndi. Molla bolsa hoşamay dogı etdi:

-Sag barıñ. İşiñiz şovlı bolsun!

-Mırat can, ıhlas et-de oñatca oka, oglum! -diyip, kakası ogşadı-da, çalasın başgaçaga basdı. Mıradıñ yüregi tolgundu: goşa gözünden düvme-düvme yaş togalandı.

İLKİNCİ ÄDİM

Özge oğlanlardan görelde alanı üçinmi ya-da yaşayan yerindäki kızların mähribanlığı üçinmi -Mırat hem öz aşasına düşener yalı, bir bölecik keçecik alıp geldi. Yöne veli, oturan yerlerinde keçe haysı, gum haysı -saygarar yalı däl. Sebäbi, keçäniñ aşagı gumdı, “divardanam” gum yagıp durdı. Mıradıñ diñe bir oturan yeri ya egin-eşigi däl, agzında-da çäge gıcırdaş duran yalıdı.

Molla Mıradıñ eline boyı bir garişdan govrak, ini bir sere, hem tutavaçlı bir tagta berdi. Arapça iri harplar bilen “A”, “B”... görnüşinde elipbiy yazılıgıdı. Mırat dınuvsız “Ä”, “BÄ” diyip gaytalasa, beyleki oğlanlardan kâbiri: ELBİSİNE, ELBASINA, ELBOTURU, Ä-İ-Ü diyse, yene bir toparı: Tİ ÜSTÜN-TEN, Tİ ASTIN-TİN, Tİ OTUR-TÜN: TEN-TİN-TÜN diyip seslenyärdi. Mekdebiñ içi arınıñ öycügi yalı yañlanyardı. Gapıñ bir gapdalında bir agaçcık asılgı durdı. Oña “edep agacı” at berilyärdi. Kim ayak yoluna gitmekçi bolsa, şocagaz agacı alıp, “Mollam, edep!” diyip izin soramalıdı. “Edep agacı” gaydıp gelyänçä beyleki oğlanların ayak yoluna çıkmaga hakı yokdı. Kâbir yakımsız oğlan vagtı bilen gelmeyärdi...

İlki gün tora düşeni... üçin Mırat hiçbir zat saygarmandı. Hâzir ol ortada güberilip oturan molları sınıladı. Sellesiniñ ucı ala sakgalına goşulyan mollarıñ gızgılt yañakları çirtibermelidi. Tüñni mañlayınıñ etegindäki çal gaşları biri-birine çatılyardı. Gözüniñ biri çaşı bolanı üçin hemişe gıyk garayan yalı görünyärdi. Yası burunıñ aşagı üç barmak gırkılanı üçin diñe çal murtlarıñ ikiyan ucı caytaryardı. İçki donunıñ bili guşaklı, daşkı yelbegey atılıp, aybogdaşını gurup oturuşına bütün ortanı bir özi eyeleyärdi. Ulı yağlık bilen basırılan çäyneğiñ demini alan çayını ol derçiräp içyärdi. Mıradıñ gövnüne bolmasa, onuñ gözleri süzülyärdi, birhili mımırayardı. Birdenkä-de molla ukulı gözlerini açıp, töveregine garancakladı:

-Hä, şabazlar, okañ, türgenläñ!..

Oğlanlarıñ öñden-de yañlanyan sesi has-da coşgunlı çıkdı.

Molla gapdalındakı yassıga yanını berip, ayaklarını uzatdı. Onuñ ak balagı ızına yıgrılanı üçin gıllı incikleri örän tagaşıksız göründi. Aradan salım geçmänkä bolsa damagı çalnan goyun yalı horlap başladı. Çagalara geregem şoldı. Olarıñ sesi tapba kesilip edil degirmeniñ suvı sovlana döndi. Olar uzak gün yıgırıp oturan ayaklarını uzatdılar, biri-birleri bilen pışırdaşdılar, biri-birini sımsıklaştılar. Mollañ garnınıñ ussañ körügi yalı galıp-yatyanını sınılap, mıs-mıs gülüşdiler. “Edep agacına-da” el urman, birnäçesi hasanaklap daşarık çıkdı. Mekdepde birsalım elpe-şelpelik emele geldi. Molla harlap arkan agdarılarda yalañaçlanan garnı gazan çuvala çalım edeni üçin bir-iki sanısı pıñkırdı. Kimdir biri “Çek eliñi” diyip beylekisine gıgırdı.

Şol sesler gulagina ilende molla hars-hars gaşanıp “Hudaya şükür, hudaya şükür” diyip samradı. Birdenkä-de gözlerini açdı. Emma agdarılan pışdıl yalı vagtı

bilen galıp bilmedi. Çağalar bolsa seslenip okadılar. Dikelip oturan molla çıbıklardan birine yapışıp hırçını dişledi:

-Hey, murdar kürreler! Siz edep-tertip yerine bulagaylık övrenyärsiñiz!.. Siz haçan adam bolcak? -diyip, çağaları bir yandan saygılap başladı. Çağaların birnäçesiniñ yagırnısı yün sayıyan yalı gürpüldäni üçin Mırat onı geñirgedi. Sebäbi, şol gürpüldeyän arkalar avayana meñzemeyärdiler. Şolardan biri göyä diyersiñ: “Sen bir däl, mün gezek saygıla -meniñ arkama näme edip bilcek zadıñ bar?” diyyän yalı, molla görkezmezlige çalşıp, dilini çıkaryadı. Çıbık Mıradıñ arkasını bolsa mazalıca avatdı. Gövnüne bolmasa, arkası duz sepilen yara döndi. Şol sekunda bolsa kakasınıñ: “Eti señki, süñki meñki” diyen sözünüñ manısına düşündi.

Gün gicigenden soñ bolsa molla oğlanlara nesihat berdi:

-“Men” diymäñ, “Biziñ” diyiñ. “Sen” diymäñ, “Siziñ” diyiñ. Yumuş buyursalar “Hoş, bolgay” diyiñ. Ulını hormatlañ, diliñiz dogada bolsun!..

Gündelik okuv gutarandan soñ pıgamberiñ hatırasına salavat aytmaq üytgemesiz kadadı. Oğlanlardan ekabırragınıñ biri şeyleräk sanardı:

Geliñ, hak gulları, yıglañ cemagat,

Bize buyruñ bolupdır roza, tagat.

Göräliñ uşbu demlerini ganımat,

Durut aydıñ Muhammet mustapaga!

Çağalar agıldan boşan ovlak-guzı yalı mekdepden biri-birinden öñ çıkmaga dırçaşyardılar.

Ayaklarını batgadan soguryan yalı gövünsiz hereket eden Mırat öye girmän, bukı yerde müzzerip oturdı. Mollanıñ çıbığı onuñ diñe arkasına däl, yüregini avudıpdı. Eysem-de bolsa, ol mekdepde sesini çıkarman, gözlerinden yaş görkezmän mertlige salıpdı. Garrıca atasınıñ “Mert bolgun, oglum!” diyen nesihatını yadından çıkarmandı. Häzir bolsa ol öz yazgıdına igenip başladı: “Meniñ bagtım küle çökmedik bolsa altı gardaşıñ içinden diñe men uzak bir obada, keseki öyüne

zıñııarmıdım? Men yat bir yerde tayak astı bolarmıdım? Men, năme, yakımsızlık etmedimmi? Tagtañ yüzüne seredip, uzak samrap oturmak meniñ nămăme gerekdi?’’
“Gul okap kazı bolmaz, köpek yüvrüp tazı bolmaz’’ diylişi yalı, men barıbir molla bolasım yok. “Zeletiñ yarpısından gaytmagam bir peyda’’ diyip, ızımı yel bozmanka ökce göstermegim zerur’.

Birdenkă bolsa:

-Ay, oğlan, sen năme aglayarsıñ? -diyen ses eşidildi.

Mırat yalta seretse Gözel üstüne abanıp durdı. Ol gız şol öyüñ ortancı gızı bolup, Mırat bilen deñdeşdi, onı örăn govı göryärdi. Mırat özüni dürsemäge çalışanda, Gözel öz sovalımı gaytaladı:

-Saña năme boldı?

-Maña hiç... hiç zadam bolanok.

-Onda năme aglayasıñ?

-Kim aglaya?

-Hava, sen. Ana, gör, gözleriñ gızarıp, gabaklarıñam yellenipdir.

-Ol seniñ gözüñedir.

-Sen dogrıñı aytmasañ... Onda eceme aydarın.

Mırat özüni năçe mekir hasap etse-de, tutulanını boyun alıp, ecesine aytmazlık şerti bilen çıbıgıñ ızasını mălim etdi.

Ertesi oña Gözeliñ ecesi:

-Hanı, oglum, donuñı çıkar-da, şucagaz güpbini geyip gör! -diydi. Mırat năçe gaçalak etse-de, onı sıpdırman geydirdi. Güpbi goynuñ derisinden tikilen, yeñsiz, yılıca bir zatdı. Çıbık degende oğlanlarıñ yağırnısınıñ gümpüldeyăni hăzir Mıradıñ gövnüne cüñk boldı. Güpbi çıbıgıñ azasına garşı görülyăn çăredi. Şondan soñ Mıradıñ arkasını çıbık azası avatmadı: Bir tarapdan güpbi oña hossarlık etse, ikinci tarapdan, Gözeliñ kakası mollanıñ şıhmütürini tovlan bolara çemelidi.

Uzın gün çöke düşüp ıranışıp oturmak năhili kındı. Çagalar năçe endik etseler-de, billeri ovranara gelyärdi. Oğlı bolan, gelin edinen, toy tutyanlar molla pul

berip, oları azat etdirende çağalar üçin nâhili ulı bayramdı. Olar uzak günü kovalaşıp, oynap geçiryärdiler. Mırat elipbiyi övrenenden soñ “Kuraniñ” başlangıcı bolan “Epdege” düşüpdı. Yöne veli, arap dilinde bolan “Kurandan” ne Mırat, ne-de okadyan molla bir zat aňlap bilyärdi. Ol diñe şägirdiñ dilini arap yazgısını okatmaga övretmek üçin dini taydan girizilen mecburı sapakdı.

Bir gün mekdebe garrıca bir ayal gelip, salam-helikden soñ mollañ golaycagında çommalıp oturdı. Molla ondan özüni çekeräk saklamak üçin biraz gobsunanda garrıca ayal hem oña bakan süşüp:

-Gurbaniñ bolayın, molla can, inha bara, meniñ bir agtıcağım bar, özi gül yalı, sen onuñ dayı tarapını tanayansıñ-la, hol Mergenlerden-dä, dogrı gerek? -diyip, mollañ bövrüne dürtti.

Gözlerini alardıp garan molla garrınıñ gürrüñinden tizräk sıpmak niyet bilen:

-Hava, tanyan -diydi.

-Tanayan bolsañ, govı edyäsiñ. Olar tanamalı adamlardır ahır!

-Yeri, onsoñ?

-Onsoñ, biziñem tirämize özüñ beletsin.

-Belet, belet.

-Belet bolsañ, näme üçin meniñ agtıcağım yatanda yerine buşugıp galya?

-Ay, yeññe, men onı näbileyin!

-Sen ilin mollasını, hökman bilmelisin! -diyip yene dürtti.

Molla yassığına baka çekildi:

-Ay, yeññe, men tebip däl ahır!

-İlin hüşür-zekadını alyañ gerek, sen tebibem bolmalısın!

Molla nätceğini bilmän alcıradı:

-Yeri, onsoñ?

-Onsoñ... Sen şeyle bir dogra yazıp ber, ol oyalıgına-da menden izinsiz buşukmasın, bolyamı?

-Bolya, bedehät yazarm.

Molla yeke dız oturıp, yuvuş galamını çirkili gara sıya batırdı-da, kiçicik kagıza bir zatlar çırmay başladı. Garrı ayal onuñ dızına dürtti:

-Yöne veli govı doga yazgın. Men ol seniñ alladyan ayallarıñdan däldirin.

-Ay, yeññe, alla hatırasına inan: Men köpçülügi yalandan gorayan, terbiye beryän tañrı bendesi ahırı!

Garrı ayal onı yene dürtti:

-Siz alaca göz mollalardan her zat çıkya ahırı! Bayak biriniñ yazan dogasını okadıp gördük, şonda näme yazıpdır diysene?

-Näme yazıpdır?

-“Seniñ kelläñ agırısı gutulanda meniñ ne gamıma, gutulmanda ne gamıma” diyip yazıpdır.

-Toba, toba!

-Tobañam bilmen, tagsırıñam. Agtıgım şu dogañdan soñam yerine buşugsa, balacıgını özüñe yuvdım.

Mırat öz yanından “Mollanıñ dogasını getirip dakanlarında meniñ-ä gözüm öñküden beter agırıpdı. Seniñ agtıgıñ buşukmañ yerine has uluragını edäymese biridir” diyip oylandı. Garrı ayal yerinden galansoñ:

-Aklığına, mha, ak yağlık berdim. Seniñem dogañ, belki, düşümlü bolayadı-da. Yöne veli, eşitmedim diyme, agtıgım buşukmasını goymasa, seniñ yakañdır-da meniñ elimdir. Hoş! -diyip çıkıp gitdi.

Garrıca ayal çıkandan soñ molla “Toba, toba!” diyip yakasını tutdı.

-Hovul bela, hovul bela, başımızdan sovul bela!...

Şondan soñ mollanıñ keypi örän bozuldı. Ol dövük simine yüp ötürlen äynegini dakınıp, dırnagına güymenip oturdı. Onuñ öz küyi bilen meşgullanmıgından peydalanıp çağalardan biri gurşan ayagını uzadıp, damarlarını sıpalaşdırdı. Şol sekundda bolsa mollanıñ oña gözi düşdi:

-Hey, pelit!.. Düyâñ dört ayagı aşagina sığanda, seniñ iki ayagıñ sıganokmı? - diyip, çıbıga yapışdı-da ızlı-ızına sugşurdı. Çıbıgıñ ucundan uçan gıçak bölegi tovsup, başga bir oğlanıñ yañağını pıçak bilen dilinen yalı gıyıp geçdi. Şol yerden bolsa gan zogdurıldı. Emma molla oña bircigem idemän, idemän gayta em salgı berdi:

-Ganını saklamak için çäge sep, çäge!..

Mırat bolsa “Vah, yañkı garrıca ayal şu vagt gerek ekeni” diyip, öz yanından ahmır çekdi.

MOLLA KİM?

Mollanıñ asıl manısı -sovatlı adam.

Yöne veli aslında duryan zat kân däl. Kâbir täsir edici zatlar aslını, hatda manısını-da üytgedip taşlayar. Halkıñ galaklıgı, mancañlıgı, mecburiyeti zearlı, mollanıñ aslındağı sovatlı diyen manısı ruhanılar vekilligine aylanıp gitdi. “Gızıl görse Hıdır azar” diyen nakıl boyunca mollalar-da azıp gitdi. Yeri gögerdyän, hasıl emele getiryän ızgar -demiri veli posladyar. Din-şerigat adı bilen hetdinden artık giryän girdeci mollanı-da azdıryar.

Birinci cahan urşı zamanında “Terciman” adında birgazet çıkyardı. Şol gazetiñ “Keypim gelende” atlı satıra bölümi bardı. Şol bölümde bir gezek “Molla kim?” adında bir satıra yazıldı. Şonda “Molla kim?” diyen sovala: “Molla aslında “LA”-dı diyip cogap beryär. “LA” -arapça bolup, “hiç bir zat”, yagnı “yok” manısında. -Millet aslında -milletdi. Mollalar milletiñ “mimini” alıp öz başlarına goydular-da, “MOLLA” boldular, millet bolsa “LÜT” bolup galdı... Gör, nähili hakıķı satıra?!.

Mıradıñ okayan mollaları-da milletiñ “mimini” öz başlarına goyyan mollalardı. Olar, esasan, ondan-mundan gelmişeklerdi. Olar nirä çağırılса, nirede girdeci govrakdır öytseler, şol yana bakan yüvüryärdiler. Molla, esasanam, övlatlardan emele gelyärdi. Sebäbi olar özlerini pıgamber neberesi hasap edip, özlerini köpçülikden yokarı sayyardılar. Şonuñ üçin hem ağır işe baş goşman, alla

hem din-şerigat adı bilen yeñil girdeci agtaryardılar, garamayak halkı diniñ diregi bolan ata-babalarınıñ atları bilen aldayardılar. Şonuñ üçin hem “erkine goysañ hocanı, yatıp iyer köcäni” diyen hakikatı mälim edyän nakıl döräpdi. Olar diñe bir muğt iymek däl, tayın naharı oturıp iymäge hem irinip, yatan yerlerinden gövünsiz gävüşeyärdiler. “Hoca tazısı yalı” diyen sözde olarıñ hayasızlığını, halkı äsgermeyänlerini añladyardı: Hocanıñ ızına eyerip gelen tazısı-da töre topulyardı.

Hayasız, yalta çopanıñ: “Goyun bakışma seretme-de, hak alışma seret” diyşi yalı, mollalarıñ köpüsi-de, halka peyda bermek yerine, hilegärlik bilen bol girdecä kovalaşyadılar. Halk arasında: “Mollanıñ diyenini et, edenini etme” diyen nakıl-da şondan gelip çıkıyardı. Molla niçik-de bolsa, din-şerigat kadasını bilişlerine görä dogrı övredyärdiler, özleri bolsa hiç bir veceralıkdı, haramlıkdı gaydanokdılar. Halk arasında molla, işana bolan imam örän yagdaylıdı. Emma nika gıydırmak, cınaza okatmak şerti olarıñ keştini çekmeklige mecbur edyardı.

“Peydasız perişdeden aşna döv yagşı” diyen-de bir nakıl bar.

Peyda bermeyän gelmişek molladan gövni suv içmäni üçin, çarva obası yıl övrülmänkä onı kovdı. Mollanıñ kovulmagı Mırat üçin ulı bayramdı. Emma onuñ guvancı uzaga çekmedi: Kakasınıñ aygıtlı kararına görä, Mırat iñ soñunda molla bolup çıkmalıdı. Şonuñ üçin hem onı başga bir mekdepli oba eltip, öz tanşınıñkıda taşladı. Mıradıñ bu saparkı mekdebi yerdöle bolman, köne garaca öydi. Yöne veli depesinden damca damıp, eteginden şemal uryardı. Mıradıñ bu saparkı mollası-da üytgeşikdi. Oña Helim molla, käte bolsa Helim işan diyyärdiler. Mırat onı bir gezek geñirgeycilik bilen sınladı. Ol keltecik, arrıcak hem örän çalasın bolup, edil torgay yalı yorgalayardı. Alaca gözleriniñ çakanak uçgunları münkürlük bilen balkıldayardı. Selçeñ kirpikleri dınuvsız gırpıldayardı, hövesceñ bäbenekleri nämedir agtaryardı. Mırat bir gezek şol molla barada iki sanı dayhanıñ gürrüñini diñledi.

Sakgallı adam yanındakıñ egnine kakdı:

-Bä, bu tilkini nireden tapdıların-ayt?

Köse onı tirsekledi:

-Ay, seniñem akılıñ yagdaylı-ov!.. Bu molla ilden çıkan bir mülhit bolmasa, çala mürähede mähetdel ızına düşüp yorgalap gaydarmıdı?

-Bä, sen nireden beyle bilimdar bolduñ-ayt?

-Sen onuñ etir-tütür agtaryan alaca gözlerine seret! Men onuñ nähili molladığını, nähili okatcagın-a bilemok, yöne veli egiläyseñ, aç möcek yalı guyrugıña yapışcagın-a añlayan!

-Obada öñki mugthorlar, näme, azlık edyämidi?

-Bu alacagöz, eltini dañıp, daşından kiltläp gidyämiş ahırı!

-Belki, diniñ talabı şeyledir?

-Dini ikimiz yalı garamayagıñ burnuna guyyarlar.

-A onuñ özi?

-Men eger yalñışyan bolmasam, bu alacagöz din- şerigadı çilimiñ tüssesi yalı üfläp, diñe seniñ, meniñ gözümä çöp atmak üçin selle oranya.

-Al, gerek bolsa!..

Mirat dayhanlarıñ gürrüñine onçaklı düşünmese-de, molla barada birhili müñkürlük emele geldi. Şonuñ üçin hem olarıñ gürrüñiniñ soñuna gulak asdı.

-Men-ä oña hormat goyup, salam berdim. Ol meniñ salamımı alman, öykeli yalı yüzüni sovup geçdi. Sebäbi, inha, görüp dursun, meniñ donumıñ yaması sanardan köprük. Emma Hallı baya göreci ilende bolsa, at gaytarımdan iki bükülip, salamı, yüz gezek gaytalaya... “Al diyseñ açılar gözi mollanıñ, ber diyseñ terk eder emrini allanıñ” diyilyän alacagöz molla men-ä şümükän öydyän.

Soñkı iki setiri diñlände garrıca atasınıñ beren gürrüñi Miradıñ yadına düşdi: Bir molla soñkı deminde suva gark bolarlı görnüptir. Bir dayhan oña dözmän: “Molla aga, eliñi ber!” diyip, onı halas etmek küyüne düşüpdür. Molla elini uzatman, gayta özüne bakan yığırıpdır. Şonda yoldaşı ol dayhana gıcalat beripdir: -Molla ömründe “ber” sözüni eşidenok ahırı. Onı gark edesiñ gelse “ber!” diy. Azat edesiñ gelyän bolsa: “Molla aga, me, al!” diy. Dayhan oña: “Molla aga, me, al!” diyende, molla oña elini uzadıpdır...

Mirat öz yanından: “Biziñ bu mollamız, kösäñ aydışı yalı, şol mollañ edil nusgası öydyän” diyip oylandı. Mirat öz mollası barada, elbetde, yalñışmandı. Ol Miradıñ gözünüñ alnında şägirtleri-de ala tutdı. Täge donlı bay oğlu yanındakıñ

kitabını yırtıp, yakımsızlık edende, mollanın çibığı kitabı yırtılan köne donlu oğlanın yağırnisında oynadı. “Gör, nâhili adalatsızlık!” diyip, Mırat öz yanından içini çekdi. Hilegär dindarların âhli edem-gılımlarının adalatsızlığından Mıradın habarı yokdı. Mırat, eysem-de bolsa, uzak dümtüniş neticesinde yazıp-bozmanı övrendi. “Rovnagı”, “Sopı Allayarı-da” türgen okap bildi. Klassıkı edebiyatı okatmaga Helim işanın güyci yetmeyardı. Sebäbi ol çalasovat bir molladı. Şonuñ üçin hem Mırat onuñ bilen hoşlaşmalı boldı.

YÖNEKEY MOLLA

Mıradın aılışına görä, bilim almak iñne bilen gıy gazmakdan aısat dâldi. On yaşına gadam basanı üçin, özüni oña-muña düşünyän hasap edyardı. Mırat iñ soñunda üçinci mekdebe gadam basıpdı. Mıradın bu saparkı mekdebi öz obalarında peyda boldı.

Tomus bilen yazın sepgidi, çoğluca bir gündi. Oba adamları bir kümän gapdalında hemayın gürleşip otırdılar. Kim tirsegini çağä berip gışarıp yatırdı, kim aybogdaşını gurup, açık yerde, kim bolsa çommalıp otırdı. Sırılan yalañaç kellesini sıpalap oturan burnı yumruk yalı bir yaşulı:

-A-hav, adamlar! -diyip, köpün ünsünü özüne çekdi. -Biz, ayt, yitig gözleyän yalı, haçana çenli ondan-oña ıgıp yörmeli bolarıs?

-Yeri bakalı, yeri bakalı! -diyşip, gışarışıp yatanlaram dikelip otırdı.

-Tokar aga, matal otarayyan-a dâlsin-dä?

- “Sakavuñ sözünüñ soñuna seret” diyipdirler ahırı, sabır et!

-Matalın manısı şeyle-ye! -diyip, Tokar telpegini dızınıñ astına saldı. -Biz cınaza okatcagam bolsak, nika gıydırcagam bolsak, molla gözlöp, ondan-oña ıkmak bilen itimiz çıkyä...

Üç bölek sakgallı biri oña kinayalı degdi:

-Näme, öleni cınazasız gömeliñ, durmuşı nikasız guralın diymekçi bolyamın?

-Yok, müñ keren yok!

-Eysem?

-Biz nâme için öz obamızda molla saklap bilemzok?

-Al, gerek bolsa saña! Eşigine yamağ tapmayan aç dayhan molları nâme bilen eklesin?

-Molla çağırmak, onı saklamak -baylarıñ işi ahırın!

-Yok beyle däl. Baya günüñ galsa öliñ cınazasız gider.

-Eysem nätmeli?

-Nätmeden alla saklasın. Dayhanıñ hüşür-zekadını it iyyä, pişik gemiryä. Şonı isrif etmän, gerekli yerine harçlasak, bir däl, iki molla-da saklap bileris.

-İne, bu söz makul! -diyip, birnäçe adam birden tassıkladı.

-Yöne veli... Molla diyip, birdenkä, başımıza bela satın alaymalıñ?

-Biraz sabır ediñ! Hol Onbegi obasında bir türkana molla bar...

-Mollañ türkana bolayşını!

-Mukım molla sen şek getirip bilmersiñ!

-Hä, Mukım molla diysene. Ol gelmez ahırı.

-Ol baylarıñ gıcalatından, herremsekligidin bizar-peteñe gelipdir. Ol şol obadan göçüp, yönekey dayhançılığa baş urmaga tayınlanyar. Biz onı çağırsak geler, hatda çağırmasagam şu yerik göçüp gelecek.

Dayhanlar Tokarıñ maslahatını biragızdan makulladı.

Mukım molla örän dayav, salıhatlı hem ovadan adamdı. Ol mekirligi, galdır-bassırlığı, aldamanı bilmeyän sada, türkana, yönekey bir adamdı. Ayalı kiçi hem çepiksicedi. Mırat öz yanından “Ogulsona dayza molla aganı nähili göteryärkä?” diyilyän gürrünlere hayran galyardı. Ogulsonanıñ Mukım molları islän tarapına bakan iydi bilyäninden Miradıñ habarı yokdı. Miradıñ aňlayşına görä, Mukım molla yüz görmeden, yapcalık etmeden, artımaç tamakinlikden dolı halasdı. Öz düşünişine görä, ol hemişe hakikatıñ tarapdarıdı. Din-şerigat ılımından onuñ yüki örän yeñildi. Oña çınlakay düşünmäge, halkı şoña ündemäge-de onçaklı

gızıkmayardı. Ol molla bolsa-da, dayhan sorraydı. Eli boş çağı pilden, orakdan elini üzmeyardı. Ol öz zähmeti bilen iyyän çöregini canına siñnitli hasap edyardı.

Ol okadanda oğlanları urmayanı, Miradı hayran galdırdı. Onuň öňki mollaları azdan-köpden bilimi tayak bilen beryardı. Mukım molla öz yanında hatda çıbık-da saklamayardı. Miradıň düşünişine görä düşündiriş hem övüt-ündeý yolu bilen bilimi has govraý beryardı. Ol örän kanagatlı hem sabırlı adamdı. Şonuň üçin hem dayhanıň kalbında yaşayardı.

Miradı ılayta-da bir zat geň galdırdı: Özüniň Pil Mahmıt yalı ulı hem gödekligine garaman, Mukım molla klassik edebiyatı govı bilyardı. Ençeme gazalları yatdan okayardı. Pars dilinde bolan Hoca Hafız Şirazını, bidili-de yalňıssız okap bilyardı. Işan-pirleriň, bay-hanlarıň gizlin sırlarını açanları üçin Magtımguını, Keminäni hem beyleki türkmen klassiklerini mekteplerde okatmagı ruhanılar gadagan edipdi. “Magtımguı gayıpdan söz urya. Gayıbını alladan özge bilen bolmaz. Olar şama-şayır şahırlardır” diyip halkı aldamaga ımtıyardılar. Okadayayın diyeňde-de Magtımguınıň hem beylekileriň kitaplarını tapmak aňsat iş dälidi. Bir golyazma azından bir düýe bermelidi. Orta Aziyanıň beyleki klassikleri bolsa, Daşkentde daşbasmada çap edilyardı. Eysem-de bolsa, Mukım molla hak-hakikat, edep-tertip, umuman, adamkärçilik barada Magtımguıdan, Kemineden köp mısallar getiriyardı, käte köpçüligi üyşürip, şolarıň birnäçe goşgularını hövesli, nazım bilen okap beryardı.

Mirat Novayını, Fizulını, pars dilinde bolan Hoca Hafızı, Bidili türgen övrendi, kakasına hem başga höveseklere nazım bilen okap berdi.

Mukım molla Mirat yalı halıpa-şagirtleri yıgnap:

-Balalarım, men size şundan artık övredip bilcek zadım yok. Kábiriňiz meniň yalı molla bolarsıňız, isläniňiz bolsa, medreselere okamaga gidersiňiz. Işiňiz şovlı bolsun! Alnıňızı hak açsın! -diyip, doga etdi. Şol hakikatı Miradıň kakasına-da mälim etdi.

Mirat okamakdan yüz dönderen bolsa-da, mollalığı näçe yigrense-de, bilime birhili nebsi otugıp başladı. Ilayta-da poeziya eserlerini nazım bilen okamak onuň hoşuna geldi. Azdan-köpden bilim beren Mukım molla bolsa halıs yürekden minnetdar galdı. Oňa özüniň içki duygusını, söygüsini nähililik bilen hem bolsa

duydurmak küyüne düşdi, emma ecap edeni üçin hiç bir zat aydıp bilmedi. Diñe öz yanından: “Men, maña bilim beren Mukım mollanı ahırkı demime çenli unutman!” diyip özüne vada berdi.

MIRAT YENE YOLDA

On üç yaşlı Mırat oba mollası bolup oganlara sapak biyrden, elbetde, yaşdı. Kakası alış-berişçi bolmanı üçin, hasap-hesip, algı-bergi yazdırmak zerurıyeti-de yokdı. Kakasınıñ islegi boyunca, Mırat din-şerigat kadalarını anıklap bilyän ullakan molla, bağı işlese, ahun bolup çıkmalıdı. Şonuñ üçin hem onuñ indi medresä gadam basmağı zerurdı. Tecende medrese bolmanı üçin Mıradı Marımı ya Aşgabadanı ibermek zerurdı. Yat yurtlarda özbaşdak yaşardan ol entek yaşrakdı. Eysem nätmelidi?.. Onuñ alilide, Amanalı adında bir aşnası bardı. Ol öz yurdunda abraylı hem sözi geçyän adamdı. Ol Mıradı Kakadakı medresä ibermegi maslahat berdi. “Boş çağları biziñ öymüzde çağa-çugalar bilen bile bolar” diydi. Kakada hakikatdan-da medrese bardı. Şol, elbetde, layıklı maslahatdı.

Mıradı hemişe kakası atıñ sırtına mündürerdi-de bir oba eltip taşlap gaydardı. Bu sapar onuñ üçin yörite tayınlık görülyardı. Ecesi täzece yorgan tikyardı, yassık tayınlayardı. Keçeleriñ hem govragını layık bildi. Okara-çemçe, kündük semavar hüzirlenyardı. Medresäniñ bir hücreinde yeke özi yaşamalı bolanı üçin hemme goş-golañ oña dervayısdı.

Mırat üçin bolsa häzirki gadam örän garañkıdı. Nätanış bir yurtda yeke özi bir hücrede ol nähili yaşap bilcekdi? Hücre diyilyän onuñ eşidişine görä gapısı yapılsa hiç yerinden ış düşmeyän, gabır yalı bir öycük bolmalıdı. Mırat şeyle daracık tünekde nähili gün görüp biler? Yüregi tarsıldap, agzından çıkıp ötägitmezmi? Aydıılışına görä, medrese, hücre arvah cınıñam örç edyän yeri bolara çemelidi. Mırat gorkmanı bilmeyardı, yılan görüp, şonam öldürip bilmese, özüni namart hasap edyardı. Emma garañkı hücrede birden al basaysa... Mırat hopugıp dem aldı.

Aşnasına arka dayanyanı üçin Mıradı bu sapar kakasınıñ özi äkitmän, gidip baryan kervene goşup goyberdi. Kerveniñ yüzi Köpetdaga bakandı. Şu günki yalı

açık hovada Köpetdag uzakdan garalıp görünüyüdü. Uzun içegili demir yol Köpetdagiñ etegini sıvıp gidyärdi. Şonuñ alilidäki duralgasına “Kaka” at berilyärdi. Şol töverekde yaşıyan ilata bolsa “alili” at berilyärdi. Türkmen halkınıñ köp taypasından, köp urugından Miradıñ entek habarı yokdı. Yaman yeri, Mırat indi Gün içinde dogyan, şemal içinden şovlap geçyän yagıtı öylerini terk edip, henize çenli görmedik yeri bolan Alilide, daracık, garañkı bir öycükde gabır azabını çekmelidi. Miradıñ günäsi nämededikä? Tañrı Mıradı näme üçin ondan-oña kovalap yör? Tañrı näme üçin onı şeyle bagtsiz döredipdir?

Hakikatdan-da, uzak, ızda galan oba çala saygarılyardı. Mırat, öz yüregi şol obada galıp sulbası kervene tirkelen yalı duyyardı. Yol bolsa ekerançılık meydandan çıkıp, çalı-çerkezli guma barıp urupdı. Cañlı kerven arman-irmän, dähedem-dessem ädim uryardı. Düyäniñ mıssık dabanı näçe yası bolsa-da, örän gırşun yalı ürgün çäge onuñ paşmagını yuvudyardı. Kerveniñ öz ızında galdıran çukanaklarını şemal sanlı salımda yılmap gidyärdi. Düyeleriñ dabanlarından düküdü emele gelmiş yalı, özlerinden-de ses çıkmayardı. Diñe ızkı düyäniñ boynundakı cañ gñleş yañlanyardı. Miradıñ yüregi şol cañ yalı gümpüldi bilen uryardı. Şemal kerveniñ ızı bilen bile Miradıñ-da ızını düzleyärdi. Ol häzir öz gardaşları hem oba oğlanları bilen bile alagopgun, pökgi oynap yörmeli dälmidir näme? Kağız-galamıñ nämeden ibaratdığını Mırat-da bilmeşe nähili govı bolardı!.. Häzir onı şum bagtı nıradır südürläp baryardı. Dogduk yurdunı gaydıp ol yene bir görcekmidir, yokmidir.

Kerven orta yolda “Torlı” diyen bir yerde yük yazdı. Ümmülmez gumuñ içinde çaklañ köne gala Miradıñ añlışına görä, örän geñdi. Köne galanı kim, haçan guranı, ımgır çölde suvı nireden içeni Mirada mälir dälidi. Ol diñe “Adam şular yalı ımgır çölde-de yaşansoñ, onuñ yaşamadık, kül dökmedik yeri barmıkan” diyip oylandı. Şol yerik bir zamanda, belki, Köpetdagdan yap çekilendir, belki-de, şol yerde süyci suvı gutarmayan ençeme guvı bolandır, belki hem, ıgalıñ kak suvı bilen mıdar edendirler. Mırat onı anıklardan entek ecizdi.

Yük astından sıpan yadav düyeler nebsevür otlap yördi. Labırdap yanyan çerkez odunıñ kenarında tañkalar çillemesi erkek yalı esiräp otırdı. Tañkanıñ çayı Miradıñ agzına nähili tagamlı degdi. Gaynap duran tañkañ çayı, hakikatdan-da, tagama getiriyäninden Miradıñ habarı yokdı. Çaylı kăsä bir tokga govurma atılan çay

bilen çöregiñ-de tagamı üytgeşikdi. Belki hem oña şeyle tagamı yol yadavlığı goşandır. Diñe çayı derläp içen yolagçılar däl, sonar otı nebsevür gävüşeyän düyeler-de billerini yazıpdılar.

“Yolagçı yolda gerek” diyen nakıla görä kerven ur-tut yola düşdi. Biri-birine çalım edyän dürli ösümlikli geriş-geriş gum birsıhlı dovam edyärđi. Düyelerñ yası paşmakları dınuvsız çäge sovuryardı. Günbatar gabatda uzakdan seleñläp, minara yalı bir zat göründi. Şonı geñirgän Mırat:

-Bä, bu cölün içinde ol nämekä? -diyip geñirgendi.

Düyekeşleriñ ekabırragından biri:

-Oña “Beyevança” diyyäler. O-da yañkı “Torlı” yalı köne galañ bir galındısıdı. Şondan añırda Kaka golaydır -diyip, düşündiriş berdi. Emma beyevança galası haçan, kim tarapından gurlanı oña-da mälim dälđi. Çakı, Köpetdagdan gelyän suv bir zamanda köp bolup, şol yerlerini hem şähre aylandıran bolara çemeli.

Mıradı ılayta-da Kakañ etegindäki ägirt köne gala geñ galdırdı. Yol şonuñ gapdalı bilen geçyärđi. Mıradıñ çen urşuna görä, köne galañ her bir ganatı müñ ädimden-de artıkdı Mırat: “Hay!” diyip içini çekenini-de duyman galdı. “Bä, bu ägirt galanı kim gurdıka?” diyip, töveregine garancakladı. Düyekeşleriñ ekabırragından biri öz eşidenini habar berdi.

-Kakadan günbatarlığına gitseñ onlarça kilometre uzayan yıkık-yemrik köne gala dovam edyändir. Kakañ tövereginde bir zamanda şeyle ulı şäher bolup, oña Bavert Abivert diyyän ekenler. Şol şäherden galan bir yadıgäriñ gümmezi henizem lovurdap otır. Oña “Namazgär” at berilyär. Men eger yalñışyan bolmasam, şu köne gala-da şol zamanda gurlandır.

Kaka baranda bolsa Mırat özüni başga bir yurda aşan yalı duydı. Gör, nähili üytgeşik oba! Ya şäher diyilyäni şumıka? Alilileriñ cayları bütünleyin kerpiçden ya laydan salnan tam bolup, dumlı-duşa egrem-bugram köçeler uzap gidyär. Biri tohumlık galayan bolmasa, gara öyden nam-nışanam yok. Gör, nähili goyrı kölegeli gür bag! Bag meniñ haçan gören zadım?! Ana, gör, mähnet erikler ağaçlarda saralışıp otır. Yumruk yalı şetdalılar, almalar sallanışıp dur. Üzümiñ buldurayan hoşaları nähili güzel! Baglarıñ eyeleri belki, şirin mivelerden gerk-gäbe

doyyandırlar... Yöne veli, bu daş ya kerpiç tamların içinde nähili gorkman yatyakalar? Yıkılar öydüp gorkmayamıklar? Meniñ-ä, dogrusı, şoların içinde yatmaga yüregim eder öydemok. Ah, giñ sährañ gurbanı bolsañ!

Amanalı agaların hayatları gür baglı bolsa-da, hovlınıñ içinde gögerip oturan ağaç yokdı. Divarları biri-birine ulñaşyan tamlar köpdi. Şol hovlı Mıradı dumlı-duşdan gısyardı. Gövnüne bolmasa, birhili demigyän yalı duyyardı. Hovlınıñ ortasındakı garaca öye göreci ilende bolsa, Mırat şükür etdi. Birdenkä bolsa öz öyleri, obaları gözünüñ önüne gelip, neden hamsıgıptı. Amanalın maşgalası Mıradı örän gadırlı garşıladı.

BİLİM ALMAK NÄHİL KIN!

Gürzelek, çal sakgal, epey adam Amanalı Mıradı ızına tirkäp ugradı. Oların yolu bazarın üstünden düşdi. Kakanın ulı bir köçesindäki harıt dolı dükkanlar, şovhunlı çayhanalar, şakırdavuk arabalar, govgalı sövdalar Mıradı geñ galdırdı. Okuv diyip entäp yörenden şolar yalı bir dükanın satıcısı bolmagı arzu etdi. Başları papaklı, dar geyimli adamlara ol birhili gorkulı garadı. Şu adamların hemmesi orusmıka, bular näme işleyän adamlarka, birdenkä biri meniñ çignime yapışaymasın diyip oylandı. Amanalın yanında bolanı üçin bolsa onçaklı gorkmadı.

Köpetdagın etegindäki, Eyran serhedine golay bolan Kaka yöne bir duralga bolman, pristavlık merkezidiginden Mıradın habarı yokdı. Mäne-Çäçe, Govşut-Dargana, Duşak obalaram şol pristavlıga giryardı. Şonuñ üçin hem Kaka kiçicik şähre çalım edyardı. “Her yurduñ avunı öz tazısı bilen avlarlar” nakılı boyunca, patışa häkimiyeti kăbir yerde halkı öz adamsınıñ üsti bilen gısına gısyardı. Pristavın kömekçisine Gara işan İsmayılov diyilyardı. Gara işanın onçaklı bilimi bolmasa-da rus dilini oñat bilmese-de, ol iş görmek üçin patışa hökümetine zerur adamdı. Häkimiyete arka dayanyanı üçin Gara işanın-da aydanı-aydan, diyeni-diyendi. Oba aralarında yüze çıkıyan dava-cenceliñ-de agramını Gara işan öz islegine görä çözyardı. Mäşbürünç sakgalını gursagında yayan pıyada şonuñ üçin hem epey görünyardı. Bir obanın yaşulısı bolan Amanalı-da Gara işan bilen hamçamdı. Şonuñ üçin pristavlık-da o-da öz sesini eşitdirip bilyardı. Şonuñ üçin hem “Mıradı bärık

iber!’’ diyip arkayın gürläpdı. Şonuñ üçin hem ol Miradı medresäniñ ahunı Muhammetmırat işanıñ yanına alıp bardı. Amanala göreci ilenden ahun ayak üstüne galıp, gol govşurıp iki büküldi:

-Hoş gördük, Amanalı aga, hoş gördük!

Amanalam gol govşurıp, baş egip salam berdi:

-Essalavmaleykim, ahun hezretleri!

-Valeykimessalam! Soraşberiñ!..

-Aydıñ!

-Sizden bolaymasın?

-Yok, siz övlatsıñız.

-Saglık-gurgunlık mıdır?

-Hudaya şükür.

-Mal-baş abat mıdır?

-Berenne şükür.

-Dövlet berkarar mıdır?

-Alhamdililla!

Saglık-amanlık, sorag-cogap Miradıñ gövnüne bolmasa, çay içim salıma çekdi. Ahun Amanalını, nirede, nähili oturdarını bilmedi. Onuñ garşısında yapıdıkladı. Sebäbi, ahunıñ medrese gurmağında, işiniñ gidişinde Amanalıñ oynan rolı uludı, yene-de ondan kân zatlara garaşyardı.

Medresäniñ dini bilim övredilyän yerdigini Mırat bilse-de, onı kimiñ guryanını, nähili gurulyanını, talıplarıñ näme üçin toplanıyınanı bilmeyärdi. Medrese gurmak üçin Amana yalı yaşulularıñ mesele goymağı, onı makullamağı zerurdı. Gelenen neticeden soñra bolsa, her hücräni bir adam öz hasabına guryardı. Medresäniñ eyesi bolmak bolsa häлки magazinlerden birnäçesiniñ hocayını bolmakdan-da peydalırakdı. Din-şerigat adı bilen guralıyan medrese öycük-öycük hücreden ıbarat bolman, medresäniñ ahunı üçin altın ambardı. Dumlı-duşdan hüşür-zekat, nedir-nıyaz yağıp durdı. Şonuñ üçin hem Amanalıñ gövnünü tapmak, ahun

üçin allañ emrine amal edenden-de zerurrakdı. Şonuñ üçin hem Amanala göreci ilenden ahun oña canlı soydurıp, sövüş edyärđi.

Hezzet-hormatdan soñ Amanalı öz habarını mälim etdi:

-Hormatlı ahunımız, şu çagañıñ ıkbalını men size tabşırýan. Mıradı siz hut meniñ oglum hem öz çagañız hasap ediñ. Siziñ aladañızıñ, siziñ keramatıñızıñ yokunı bilen Mıradıñ çınlakay adam bolup çıkcagına men ımanyān. Hava, siz şunam unutman: Mıradıñ kakası meniñ gadırdan dostum, özüne goylan gadır-gımmata cogap berip, baha goyup bilyān adamdır...

-Gulluk, Amanalı aga, gulluk! Molla Mıradıñ ıkbalını maña tabşıran bolsañız, siz arkayınca bolayıñ!

-Sizden tamamam şeyledir, tagsır. Hoş, sag boluñ!

-Alla yarıñız bolsun!

Mırat özüne berlen hücrä ayak basandan gabrıñ gırasına ayak basandan enayı duymadı. Dört divarlı, depesi gümmezli hücre garañkıdı. Ondan Mıradıñ burnuna birhili yaramaz ısı gelyärđi. Hücrä girilyān yerde tenşoy (endam yuvulyan) adında bir peslik bardı. Talıp şonda yuvunyardı. Yuvundı suv bolsa birdeşikden aşak gidyärđi. Şondan hem porsı ısı gelyärđi. Mırat ilki giceler oñlı yatıp bilmedi, irkilende düşürgedi, gümmez üstüne yıkılarından hovatır etdi. Käte-de hopugıp galdı: “İkbal diyilyān oynalyan pökgi yalı, gör, nähili ayılgañç zat!.. Mıradıñ gelip düşyān yerine seret. “Hüv, hak!” diyip dogā sanap oturar yalı Mırat terkidünyä dervüş däl ahır! Gardaşları öz yaşlık dövürlerini şahandazlık bilen geçirenlerinde, Mırat iki egnine bukup, o dünyāñ aladasını etmelimi?.. Gör, nähili adalatsızlık!” Birdenkä Mırat “Toba, toba!” diyip öz yakasına yapışdı. “Allanıñ eradasını inkär etmeklik murtarlık bolar” diyip onı mandırıpdılar. Şonuñ üçin-de ol “Hudayım, edeniñe şükür!” diyip öñki samırdısına ökündi.

Medresede başlangıç okuv iki zatdan gidyärđi. Birincisi, dini ılımnı başlangıç kitabı bolan “Pukhi keydan” İkincisi bolsa, arap-pars dilleriniñ başlangıç okuvıdı. Soñra arap diliniñ grammatikasını övredyān “Müşgilat” geçilyärđi. Müşgilat-kın diymekdi. Mırat “Pukhi Keydandan” ilki sapak alanda gadım bir mollanıñ aydan iki setiri yadına geldi: “Pukhi keydanni” okıp Pitnekge kazı bolmuşam, Müşkilatdan

sorsalar ölmekge razı bolmuşam.” Arap-pars dilini yed-diye arap, dest-diye parsi, biz diyeris -el; ricel-diye arap, pay -diye parsi, biz diyeris -ayak diyip övrenip başlapdı. Sapak ertir namazından soñ şol yerde berlerdi. Düynki sapak hem şol yerde barlanyardı.

Mırat kâbir talıp yalı tünt bolman, örân zehinlidi. Sapagina tiz düşünyardı. Oña görä-de öz zehinine bayrınıp kitabını kân açmayardı, kân okamayardı. Özi yalı deñ-duşlar bilen oturşanını, gezenini govı göryardı. Mırat bilen boydaş talıp ikilän-yekelän bolaymasa, olarıñ köpüsi yetişen yigitler, hatda sakgalı torba yalı bolanları-da bardı.

Mırada ilkitabada çayını özi gaynatmak, naharını tayınlamak, ılayta-da yeke özüne iyip-içmek örân kın hem örân oñaysız düşüpdı. Soñabaka bolsa nahardaş tapınıp, iymiti iki-üç bolup iyyärdiler. Mırat, umuman, iymitden horlanmayardı: Golçasında govurması hemişe bardı. Amanalıñ maşgalası oña kâte işlekli, kâte-de gatlaklı bişirip beryardı. Amanalıñ Meñli atlı yetişen gızı Mıradı nähili govı göryardı, adını “Mırat can” diyip tutyardı. Mırat anna günleri öylerine gelende dürli iymit hem mive bilen naharlayardı. Günortanıñ ıssısında öz yanında yatırıp, tä oyanyaça yüzünü yelpeyardı, siñegini gorayardı. Şeyle hezzet Mıradıñ haçan gören zadıdı. Şonuñ üçin beyle vagtda ol öz takdırından năgile dăldı. Hatda Amanalı aga öz yanından çuññur minnetdarlık beyan edyardı.

Mırat bir gün semavara yapışanda barmagında avulı bir çıssıldı peyda boldı. Semavarı elinden gaçırdı. Görse garaca bir içyan zırmırlıp baryardı. Mırat onı kövşi bilen urup öldürdi. Yöne veli barmagınıñ avusı ayrılman, gayta durduğıça güycăp, damarlarını ızarlap gitdi, hatda goltugına barıp urdı. Şol avı göyă diyersiñ, damarınıñ içinde münküllăp baryan yalı duyulyardı. Onuñ ah-vahı köpeldi. Talıplar:

-Haydarı tap-da, Haydarı tap! -Ulı alada galdılar.

-Talıplarıñ ekabırlarından biri bolan Haydarıñ yılan-içyanıñ avusını okap çıkaryanı olara mălimdi. Gür gaşları biri-birine çatıyan, ulı gözleri oynaklap duran, garayagız Haydar peyda boldı:

-Mırat, sen gam çekme, derrev gutararı! -diyip, oña gövünlik berdi. Ondan soñ eline bir gısım gök yorunca alıp “Kırk kăp” atlı dogasını okap başladı: -Kepă ke rebbike kem yekpike văkipeten kikeme kekirri... Ol agzına gelen kăplerini çalasın

sanap, Miradıñ barmagina “çüfl!” urdı, elindäki otı bilen yelpedi. Garaca içyan Miradıñ külbikesiniñ yarısı yalıcak kinnivanca bir zadam bolsa Haydar ägirt bir duşman bilen söveşyän yalı, gara çını bilen sarnadı, dere girdi... İçyaniñ goltugına uran avusınıñ Mirat kem-kemden ızına dolanyanını sızdı. Hakikatdan-da, sanlı salımdan soñ barmagınıñ ucundan çıkıp, zıñılan hapa döndi. Mirat Haydarıñ canıgıp okaşında, “çüf-çüf” diyip dem urşunda bir gudrat bar diyip inandı. Miradıñ goltugına barıp uran zäheri däri-dermansız ızına dolandırmak, elbetde, gudratdı!.. Yöne veli, şol gudrat Haydarıñ okuvında bolman, özündedigine, şübhesiz inamındadığına Mirat düşünmeyärdi. Tecribeli adamlarıñ añaşına görä, şol inanç zäher bilen göreşmäge hem onı yeñmäge Mirada gudrat beryärdi.

Mirat öz yanından “İçyanam dürli-dürli bolyar eken” diyip oylandı. Bir gezek onı ullakan bir sarı içyan çakıpdı. Emma onuñ avusı şeyle güyçli bolman, az salımda özünden-özi çıkıp gidipdi. Emma garaca içyaniñ avusı bolsa, hiy goyay!.. Barmagınıñ avusı gutarıp, imi-salalık aralaşandan soñ Mirat öten yıldı bolup geçen bir vakanı yadına saldı: Dayhanlar yovar edip coya gazyardılar. Birdenkä bir hinden bir yılan çıkdı. Yılanı yönekey öldürmek yerine, agzına nas atıp, nähili täsiriniñ barını bilmek niyeti bile gınadılar. Birdenkä bolsa onuñ ızından mähnet bir yılan çıkıp bir yigidiñ daraklığından azı salanını görmediler. Yigit ayılgañç gıgırıp arkan yıkılında, gaçıp baryan yılanı tutdular. Kimdir biri:

-Yılanı bärık getir. Goy, onı özünüñkiden ökderäk dişlesin! -diyip gıgırdı. Sebäbi çakan yılanı dişleseñ, onuñ avusı yöremeyä diyen inanç bardı.

Başga biri oña igendi:

-Onuñ özünden gidip yatanını göreñokmı? Ol nädip yılanı dişläp bilsin.

Hakikatdan-da, yılan çakan yigit gımıldısız yatırdı, diñe demi gelip gidyardı. Derrev bir yerden yılan okayan molla tapıp getirdiler. Ol pil bile basılan yılanıñ önünden cızık çekdi-de:

-Yılanı goybermäñ Beyevbar goyberäyeñizde-de şu cızıkdan geçip bilmän öler -diyip mälüm etdi. Molla agzına gelenini sarnap okamaga durdı. Dag yılanlarınıñ, çöl yılanlarınıñ, ähli zäherli yılanlarıñ adını tutdı. “Çüfl!” “Çık!” diyip ızlı-ızına dem urdı. Agzını kireyine alan yalı düşünüksiz dilde sarnayan, bütün ünsi, güyci-kuvvatı bilen okuva berlen molla gara suv derledi. Köpden bəri dızayan yılan

mollañ okuvınıñ zarbınamı, ya piliñ agramınamı ölüp galdı. Özünü bilmän yatan yigit birdenkä “Ece, ece!” diyip başladı. Birazdan soñ özüne geldi. Tärime salıp öye getirilen yigit ağşam köpçülik bilen gürleşip otırdı.

Miradıñ añlayşına görä, “ölini” direltmek, hakikatdan-da, gudratdı. Yılanıñ zäherini okap çıkarmak obalarda adat şekiline giripdi. “İl aglak bolsa, doñuz depä çıkar” diyen nakıl boyunça adam az yerinde dürli yırtıcı köpelyän bolara çemelidi. Obalarda yılan-ıçyan bilen göreş dınuvsız devam edyärđi. Hatda zäherli yılanıñ zäheri kâr etmän, ägirt yılan bilen gucaklaşıp, sagatlarça urşup, gancarışıp yören yılançılar-da bolyardı. Golayda yılan bolsa ısını alyan, yılanı özüne bakan magnitleyän yılançılar-da görünyärđi. Kim yılan görüp onı öldürmän gaçsa, şonı namart hasap edilyärđi.

İçyanıñ zäherinden gutulan Miradı ölüm zäheri yaraladı: iñ ulı agası tarpa-tayın yogalanı üçin ol medresäni terk etmäge mecbur boldı.

YAŞLIK COŞGUNI

Bulutsız günüñ yagışı yalı, oslagsız zatlarıñ yüze çıkyan çağı-da bolyar. Miradıñ kakasınıñ patışalığa ulı mirap bolcagı bolsadı ekende huşuna, yatanda düşüñe giryärmidi? Kim şeyle habara inanıp bilcekdi?

Tecen deryası Tecen şäherinde bāşe bölünyärđi. Onuñ iñ algır carına “Patışalık” at berilyärđi. Patışalık carı yigrimi bir yaba bölünip, her yabıñ bir mirabı bardı. Şol miraplarıñ üstünden bolsa ulı mirap goyulyardı. Patışalık carında emele gelen hasılıñ hemmesi döwletiñ hazınasına giryärđi. Miradıñ kakası birdenkä şol ulı miraplığa bellendi. Şol habar diñe bir patışalığa däl, ähli tecenlini hayran galdırdı. Sebäbi, patışalığa ulı mirap bolmak üçin ulı baylık, divan adamları bilen hamçamlık, ılayta-da munuñ telpegini oña geydirip bilyän hilegärlik zerurđı. Miradıñ kakası bolsa şolarıñ hemmesinden halasdı.

Patışalıgıñ yer-suvı patışanıñ adına bolanı üçin şonda ekin ekyän dayhanlarıñ ähli emele getiren hasılıñıñ dörtden biri patışanıñkı bolmalıdı. Dayhanıñ burnı sıkılıp, dörtden bir yerine üçden bir alınsa-da, hazna oñlı zat girmeyärđi. İlayta-da

soñkı yıllarda patışanın hakını kör iyip köse gägiryärdi. Patışa haznasının govzamagı, elbetde, uyezd naçalnigine abray dälidi. Ondan birdenkä hasap soralmagı mümkindi. Şonuñ üçin hem patışalığın ulı mirabı çıkarılıpdi. Haysı bir yol bilenem bolsa govzan haznanı gabartmak zerurdi. Miradın kakasınıñ ulı mirap bellemegi diñe şonuñ üçindi. Sebäbi, ol yeriñ-topragıñ hilini, haysı yeriñ nähili hasıl berceğini, suvuñ nirede nähili govı işleceğini özünüñ baş barmagı yalı görüp bilyän ussatdı.

Yöne veli onuñ ulı miraplığı cızlanıñ ömri bilen deñ boldı. Ekin adatdan daşarı govı bitip, hasılın bol bolcagı aç-açan görünse-de, yıl övrülmänkä ol işden boşadıldı... Ovnuk mirapları rızkdan keseni, galdır-bassırılığa yol bermäni, ılayta-da çinovnikleriñ murtunı yağlamanı üçin ulı miraplığa layık däl diyilip bilindi. Şonuñ üçin hem ol gaydıp öz obasına göçüp gitdi. Şol vagtda bolsa hatım edip gelen Şabasan ahun “Gızganlı bent” diyen yerde medrese saldıyardı. “İşikden tapsañ töre geçme” diyen nakıla görä, Mirat Şabasan ahunıñ medresesinde bir hücräni eyeledi.

Şabasan ahun selçen sakgallı, çepiksi, yaşına garaman gartaç görünyän çala can bir adamdı. Mirat onuñ nähilelik bilen okanına, bilim alşına, ahun bolşuna hayran galdı. Ol örän govşak, emelsiz, nalacedeyin bendedi. Miradın aılışına görä, baylar oña kel toklusını-da inanmazdı. Emma din-şerigat merdivanına ayak basıp bilseñ, sen hiç bir zadın alnından bolmadık mülhit bolsañ-da, ol seni asmana göteryärdi. Yöne veli Helim işanıñkı yalı hilegärlik Şabasan ahuna sürtseñ-de yokcak dälidi.

Mirat indi yetgincekdi. Yetginceklik adamınıñ iñ durnuksız dövri bolyan bolara çemeli. Miradın gucurı, hövesceñligi onı indi rahat goymayardı, içini gıcıklayardı, guduradyardı, nähili-de bolsa bir şadıyanlığa, yakımsızlığa ündeyärdi. Hiç kimden hem onçaklı çekinmeyärdi. Özünü indi din hızmatkäri hasap edyän epey bir molla onuñ başına takal okayardı: Dindarlık, salıhatlılık, adamkärçilik övretmekçi bolyardı. Mirat öte gitse, ahuna mälim etceğini-de duyduyardı. Mirat şol gurı çörek bilen oñup yören gısganç mollanı örän govı ganayardı: Ol alarını bilse allasını garamayanlardandı, dini-şerigatı bir pula satcagına-da manyardı. Şonuñ üçin nähili bolsa-da, şol mollanı masgaralası gelyärdi.

Bir ağşam molla öz hücrelerinde okañ kişi bolup dümtünip otırdı. Birdenkä başdan-ayak dım-ak geyimli, diñe bir gapdalı bir pence gara murtlı ala gözli bir

gövre girdi. Şoña göreci ilende mollarıñ dili tutulıp, gorkusına hücräñ burçuna gısılıp gagşap başladı. Onuñ bütin agzası govşanı üçin añırdan geleniñ görecine bolmasa, inçemik inciginden sarı suv akyardı. Ak gövre murtlarını tovlap, onuñ üstüne abananda, molla sandırap, özünü aşak goyberdi. Ak gövre hücredäki bar zatlarıñ hemmesini onuñ üstüne üyşürüp, duydansız çıkıp gitdi.

Ertir namazdan soñ sapak başlamanka şol molla agılı ses bilen mälim etdi:

-Tagsır, maña gulak asıñ!

-Aydıñ!

-Men uzak gice ölülüğimi-diriligimi bilmän dañ atırdım.

-Näme, nähoşladıñızımı?

-Yok-la!

-Eysem, näme?

-Gice duydansız bir çagda, bir gulaç gara murtlı iki adam boyı ak gövre peyda bolup, meni şeyle bir bogdı...

Kimdir biri:

-Ay, seni gara basandır! -diyip güldi

-Yok, gara däl-de, meni ak basdı.

-Belki, düyşürgäñsiñ?

-Yok, yok edil şunuñ yalı oyalıgımdı, çelpek yalı açılan, ine, şu gözlerimiñ öñünde.

Mıradam durup bilmedi:

-Molla aga, o gün şu yerde arvah-cın bardır diyyädiñ veli, şol bolaymasın?

Sovalıñ kimden çıkanını hem añlaman, onı bütin ınancı bilen tassıkladı:

-Edil özi! Meni öten gice arvah-cın bogdı. Tagsır, men size yalbaryan, doga okañ, al-arvahlar dep bolsun!

Mıradıñ şadıyan keşbinden bir zat añlan bir talıp oña göz gıpdı-da, molla maslahat berdi:

-Al-arvahı dep etcek bolsañ, bir gara goyun hudayolı ayt, hudayolı!

Kimdir biri canıgıp aytdı:

-Sen gara goyun diyyäsiñ. Bu gara köpük harçlandan canını harçlanını govı göryä ahır!..

Nalacedeyin ahun iñ soñunda elini galdırdı, dımdılar.

-Medrese allanıñ ıbadathanası ahır! İbadathanada arvah-cın bolmaz!

Molla onuñ sözünü kesdi:

-Tagsır, nähili bolmasın? Meni uzak gice bogdı diyip aytdım ahır!

-Belki-de, arvah-cın sıpatına giren mılayım bimazan biridir? -Ahun Mırada bakan gözünüñ gıtagını ayladı. -Şonuñ kimdigini anıklamak, elbetde, kın. Yöne veli hâzir boluñ kim şonuñ yalı yakımsızlığa baş goşyan bolsa, biz onı medreseden kovarıs!..

Mırat ahunıñ özüne bakan aylanar göz gıtagını halamasa-da, başgalar hiç bir zat sızmanı üçin ruhdan düşmedi, gayta şatlandı. Şonuñ üçin sapagını bolsa govı geçdi.

Mırat bir gice öz yoldaşı bilen nämedir ısırganıp hücrä giren pişigi tutdı. Olar bir letdäni nebite batırıp, pişigiñ guyrugına dañdılar-da, otlap goyberdiler. Pişigiñ guyrugı uçup baryan yalın bolup vazırdap gitdi, pişik barıp golaydakı yandak küdesiniñ aşagına kürsäp urdı. Küdeli yandagiñ lovlap galan yalını asmana göterildi. Oba adamları çalasın örüp, onı söndürmäge çalışdılar. Vagtında çäre görölmedik bolsa, golaydakı öyleriñ hem ot almagı mümkindi. Mırat diñe şonda gorkdı, sandıradı, yüzi ak tam boldı. Emma küdäniñ nähililik bilen ot alanı mälüm bolmadı. Şondañ soñ ot bilen oynamazlığa şert etdi. Eysem-de bolsa guyrugı yalın pişik onuñ gucurına serhet çekip bilmedi.

Tomsuñ günü, bir ağşam bir talıp öz hüccresiniñ gapısında horlap yatırdı. Onuñ horruıdısı goñşı hüccreleri-de yañlandırdı. Şol horruıdı bolsa Mıradıñ içini gıcıkladı. Ol özi yalı yakımsızlar bile keçäniñ dört burçundan göterdiler-de, golaydakı yabıñ yapgıt kenarında goydular. Yaybañ yap onçaklı çuñ dälidi. Horlap yatan suva agdarılıp şapırdap galanda keyp edip gülmekçidiler. Çıbın-çırkey degeni,

ya aşagından salkın geçeni üçinmi, onun horrudısı kesildi, bir gapdalına agdarılında bolsa, giñ yaba şalpıldap düşdi. Ol ayılgañ gıgırdı. Şol sekuntda bolsa bogasına suv gidip, sesi tapba kesildi: gark bolar hovatırı yakımsızların yeñsesinden südürlöp, onı çalasın çıkarmaga mecbur etdi. Ol heniz özünü dürsemänkä Mirat oña degdi:

-Yer-ov, dost gicäniñ bir vıgtı seniñ edip yören onun nähili?

Vakaniñ nämedendigini entek selcermedik yigit:

-Hudaya müñ şükür, siz meniñ canıma yetişdiñiz! -diyip, minnetdarlık beyan etdi.

Aradan salım geçmänkä, vaka anık bolsa-da, mert yigit oları ayıplamak küyüne düşmedi. Gayta başardığından hiç kime duyurmazlığa, gizlemäge çalıştı:

-Kast bilen etmäniñizi bilyän. Şonuñ üçin hem meniñ sizde hiç hili kinäm yok, arkayın boluñ!

Yöne veli tamda gulak bolanı üçin, şol vaka ertiriñ özünde mälim boldı. Talıplarıñ yaşuluları yıgnanıp, olarıñ daşına geçdiler, ahuna mälim edip, olarıñ baştutanı Miradı medreseden kovdurmak hıyallarınıñ barını mälim etdiler. Yöne veli hor çeken yigit oları goldadı:

-Şu meseläniñ hey, size değışli yeri barmı? Onda näme, beydip holtullaşan bolup yörsüñiz? Siziñ zırlarlı bize olara değışmegem gadaganmı? Yağşam bir gep tapdıñız! Mirat yalı arassa yigide dil yetiryänçäñiz siz öz burnuñızıñ kesmegini oñarıñ!

Oslagsız pete-pet gelen ahun bir gün Mirada käyindi:

-Hey, saman astından suv goyberen, mılayım bimaza! Saña adam bolara vıgt yetipdir ahır! Kakañ eşitse näme diyer?

Mirat eysem-de bolsa, müzzermedi:

-Tagsır, siz näme üçin bolar-bolmaz sözlere manyarsıñız? Nähak yere meni incıtmak, siziñ yüregiñizi avadanokmı?

Miradıñ soñkı sözi ahuniñ yuka yüregini gozgan bolara çemelidi. Ol:

Geçir, hanım, geçir!

-Yok, tagsır siz arkayın boluñ: Siziñ käyinciñizem meniñ üçin övüt!

-Tañrı seni maksadıña yetirsiñ!

Ahunıñ ecizlänine Mıradıñ birhili yüregi avadı: Men öz aybımı boyun almak yerine, gayta ahunı günäkärledim diyip öküdi. Eysem-de bolsa, Mıradıñ ökünci uzaga çekmedi.

Tomsuñ ıssısında agşam tamıñ üstüne çıkip yatsañ, biraz salkınrak bolyardı, kem-käs şemal uryardı. Bir gice iki sanı molla onı yatırmadı. Olar cedelleşip üznüksiz gopgun turuzdılar. Galmagalıñızı goyuñ diyäyseñ-de bucrugı artcakdı. “Biziñ okuvıma päsgel bermäge kimiñ hakı bar?” diyip gıgırcakdılar. Mırat ıncalmadı. Şolarıñ sesini kesmek üçin näme-de bolsa bir çäre tapmalıdı. Birdenkä bolsa onuñ güpbe yadına düşdi: Gapıñ golayında öli sıçanıñ porsap yatanını görüpdı. Ol şonuñ ayagina yüp dakıp, hücräñ depesindäki deşikden salladı-da, yüpüñ ucunu dövük kerpice basdırıp goydı. Aşak düşüp bolsa cedel edyänleri sınladı. Açık gapıdan ogrın garadı. Cedelçiler biri-birine çıñerildi. Biri señrigini yıgırıp:

-Püff! -diyip, garşısındaka garadı.

Beylekisi burnunu barmakları bilen tutup güñleç gepledi:

-Nädäydiñ-ayt, içerini porsatdıñ-la!

-Etcegiñi edip, yene-de ogrı tutcak bolyamıñ?

Burnunu tutan:

-Püff! -diyip daşarık ılgadı.

-Püff, porsatdıñ! -diyip, beylekisem onuñ ızı bilen yüvürdi.

Mırat bolsa yoldaşınıñ yanına ılgap barıp, içiñi tutup, cıkırdadı, keypli vakanı gülki arasında kınlık bilen mälim etdi.

Mırat näçe şadıyan gezse-de, okuvından käyinç almayardı. Onuñ kitap açıp, okap oturanını gören bolmasa-da, zehini yetik bolanı üçin meselä özgelerden govı düşünyardı. Gövündeş dostı bolsa kändi. Käte medreseden kovularlı bolanda dostları onı goldayardı. Yöne veli, entek düzgüne münmedik, tukat medrese Mırada darlık edyardı. Onuñ coşgunlı gövni indi birhili giñişlik talap edyardı. Birhili erkanalık

arzuu onuñ beynisine galıp bolyardı. Mirat nirä-de bolsa, bir yere ädim urmagı zerur yalı duyyardı.

OSLAGSIZ YANGIN

Miradıñ kısmatı şeylemikä ya öz meylne görämikä? Ol öz yaşlıgından başlap birsihli küşdüñ at göçüşini edyardı. Häzir ol Aşgabadıñ otuz kilometr günbatarında bolan Gorcov obasında, Çarı ahunıñ medresesinde.

Miradıñ gelen neticesine görä, Çarı ahun üytgeşik bir adamdı. Onuñ özi dindarlar yalı mal toplamak küyünde bolman, tapan-tupanıñ talıplar bilen bile paylaşıyadı. Talıplarıñ her haysına günde bir çörek paylayadı, hepdede bir ya iki gezek mal soyup, oları naharlayadı, her ayda-da düşence girdecini şolar paylayadı. Özem şolar bilen bir hatarda yönekey mıdar edyardı. Ol gice-gündiz öz hücreinde otırdı, ne toya gidyardı, ne-de yasa.

Yöne veli ol bir ya iki sanı ahal-teke atını sakladyadı. Borcak atlı seysi atlara näçe govı seretse, olarıñ şahdini näçe govı bilse-de, özem her gün ertir bilen olara sın edyardı. Atları bayraklarda, ılayta-da aylavda çapdıyardı. Şol zamanda yılda üç-dört gezek aylav bolup, yındam atlara altın-kümüş medal hem yigrimi başden yüz manada çenli bayrak berilyardı. Borcagıñ altın ya kümüş medal bayrak getirmeyän aylavı yokdı. Ahunıñ şahandazlığı hem ulı guvancı şoldı.

Miradıñ gövñüne bolmasa, gözyetimi biraz giñelyäne, şahdi açılyana döndi. Şol yerde oña ayratın bir tazelik döredi. Medresede “Zöhre-Tahır”, “Şasenem-Garıp”, “Hüyrlukga -Hemra”, “Sayatlı-Hemra” yalı dessanlarıñ golyazmaları bardı. Magtımgulınıñ, Keminäniñ, Mollanepesiñ hem beyleki klassıklarıñ goşguları-da tapılyadı. Talıplar oları nirelerdendir göçürüp getiryärdiler. Şol dessanlar, goşgular elden-ele geçyardı. Käte bir hücrä üyşüp nazım bilen hem okalyadı.

Şol medresede bir yagday bardı. Onda saña edyäneñ näme, okayanıñ näme diyip azar beryän adam yokdı. Mederese-de dini mesgen bolsa-da, birhili pikir azatlığı bar yalı duyulyadı. Kābir, köneçil talıplar okamasız zatları okayarlar diyip ahuna arz edende, ahun olara: -Okamasız zat yazılan dāldir. Goy, okasınlar.

Onsoñam, yagşa-yamana, goy, talıplarıñ özleri düşünsinler! -diyip, olarıñ al-petinden alyardı.

-Olar gayıpdan söz uryan Magtımgulını heçcikliöp okayalar ahırı!

-Akıl edyäler. Magtımgulı halkıñ öz içinden dörän akıldar, beyik bir şahırdır. Şondan görelde alıp bilseler, talıplarıñ başga näme armanları bar!

-Ol pirleri-işanları masgaralap yör ahırı!

-Hak edyär. İşan-pirleriñ öz bähbitlerini nazarda tutup, halkı aldap yörenleri azmı näme?

Mıradıñ düşüncesi, hakikatdan-da, dogrudı. Bu yerde pikir azatlığına päsgel berilmeyärdi. Klassık şahırlardan Mätäciniñ oğlu Molla Durdam käte şol medresä gelyärdi. Ol özüniñ satiriki hem komiki goşgularını diñe bir talıplara däl, hatda Çarı ahunıñ özüne-de okap beryärdi. Molla Durdı Heşdek bayıñ öylenişi baradakı satiriki goşgusını okanda Çarı ahun gözlerini yaşırdıp gülyärdi. Molla Durdı puluna yer tapmayan Heşdek bayıñ aldanıp, onbaş yaşlı gız yerine yetmiş baş yaşlı kempiri alanını suratlandırıyardı, täze alan gelnini diş azarını görmecegi bilen gutlayardı. Molla Durdınıñ şol dövürde adatdan daşarı selçeñ uçrayan progressiv, añ-bilim yayradıcı adamlarıñ ilkcisi bolanını Mırat bilmeyärdi. Şol dövürde yañı çıkıp başlan “Maverayı Bahri-Hazar” gazetine Molla Durdınıñ käte goşgı, käte makala çap edyäninden Mırat habarsızdı. Sebäbi medresede gazet alyan yokdı.

Molla Durdı Aşgabadıñ etegindäki Köşi obasında yaşayardı. Mırat öz yoldaşı bilen bile bir gice onuñ öyünde mihmanam bolupdı. Molla Durdı örän degişgen, başı bolanı üçin yaşlarıñ gövünü açıpdı. Yöne veli Molla Durdınıñ ilatıñ galaklığı, sovatsızlığı, okadış usulını üytgetmegiñ gerekligi, ilatıñ gözüni açmağı zerurlığı baradakı beren gürrüñi Mıradıñ onçaklı gulagina ilmändi, ähmiyetine düşünmändi, gayta öz yanından: “Bä, Molla Durdı cadıgöylik okuva ündeyämikän?” diyip oylanıpdı.

Eysem-de bolsa, şol gürrüñ neticesinde Mırat özüniñ din hurapatınıñ küli bolan beynisinde bir uçguncık emele gelen yalı duyupdı. Emma onuñ nämeden ıbaratdığını añşırıp bilmändi. Yöne veli Mırat dessionları hem klassıkı edebiyatı ürç edip okayardı, okayan sapagını gapdalda galdırıp, oları öz golı bilen göçüryärdi, özi

üçin eyyam ikilân-üçlân golyazma kitap edinipdi. Dessanlardakı aşık-magşukların ayrıatlıklarına, çekyân hasratlarına Mıradın yüregi avayardı, patışaların zulumına gazaplanyardı. Zöhre bilen Tarihin arasına düşyân Garaçomak eline ilâyse, onı gan soryan bit hökmünde mıncıradıp taşlacakdı. Elinden gelse söygini parçalayan adalatsızlığa garşı uruş ıgılan etcekti. Yöne şol uruş neticesinde özünün uruş içinde galcagından habarı yokdı.

Ol bir gice dessanları okap-okap, iñ soñunda elinden gaçırdı, uka gitdi. Pelteli çıra bolsa söndürilmän galdı. Tahırın derya taşlanmagı, Zöhranın bagtı yatıp, Garaçomaga sezevar bolmagı onı gice düşünde-de rahat yatırmadı. Kim bilyär, belki hem ol kim bilendir söveşip, elini aylandı. Şol aylaş neticesinde bolsa adalatsızlık zincirini gırmak yerine öz çırasını agdarandır. Ol öz teninin avayanını sızdı. Belki, onı gılıç yarası hasap edendir! Birdenkä bolsa şol avunma çıdaman tısgındı, gözünü yalpa açanda ot içinde yatanını saygardı...

Çıra yıkılıpdır-da nebit dökülip ot alıpdır. Yorgan-yassıgıñ yarpısı, aşagındakı keçanın ep-esli yeri yanıpdır. Hâzir hem ol lovlap dur. Mırat alcıraññılıgıñ arasında yalının üstüne yorganını basdı. Yorganının içindeki köne pagta ot düşüp öñküden beter lovlap galdı. Mırat özünden hovatır edip kaçmaga küylenende gapını açan ahun:

-Keçe bilen bas, keçe bilen! -diyip gıgırdı.

-Keçe bilen? -diyip, Mırat hümürdände ses gaytalandı.

-Keçä ot kâr etmez, keçanı bas!..

Keçän astında galan yalın suv serpilen yalı tapba yatdı.

Hova yagtılpdır.

Ahun öz ugruna gidip, biraz rahatlık aralaşandan soñ, Mırat bir zadını yitiren yalı töveregine garancakladı. Töverekde yanan kagız bölekleri külcerip yatırdı. Mırat mañlayını tutdı:

-Ah, nâhili bagtsizlik!.. Yorgan-düşek câhennem, golyazma yanıpdır, golyazma! Aylık azabım reygan bolupdır... Yok, yöne bir azap däl, aşık-magşuk küle dönüpdür!..

Mırat oları n hili s y p okayardı.  oları  t siri bilen   -d rt setir go gam go an bolupdı. O-da yanıpdır. Din ılmını  kitabı “Muhtaserem” yanıpdır.

-“Muhtaser” goy yansın... S ygi yanmalı d l ahır!.. Men onı ya adandan dikelderin, ya adandan.  ondan so  o a ne ot k r eder, ne-de suv!..

TEB PDEN TEB B   PARHI

Demir yol bilen dag arasında Gorcov bilen Babaarap obası utga ıp otırdı.

Halkda “Babaarabı  ta ra minneti yok” di len dine gar ı nakıl bardı. Seb bi, Babaarabı  yerini  arassa suvı golay bolup, bir depse  suv  ıkar durardı.  onu    in hem onu  suv zararlı ta ra minneti yokdı.  onu    in hem  arı ahun    mlı hayatını hi  vagt suvartman, y ne yılda bir gezek depdir yy rdı.  onu    in hem Gorcov bilen Babaarap g r ba lı obadı. Demir yolu  ye sesinde bolsa  ırtı  hemi e maysa bolup oturardı. Yazına, tomsuna atlı gazaklar  ol yerde at bakardılar hem bede yatırdılar.  ol yere  alpov at berily rdı.  alpov Mıradı -da ho una gely rdı. Ol gayra er egi barıp guma direy n a giden g kl k bolup yatırdı. Mırat yigirm  ser uranı   in yetgince likden bimazalı  esasan, ta lan hem bolsa, oynı,  ahandazlı ı govı g ry rdı.  ol  alpovda p k i oynap, kovalaşyan  a ları az d ldi.  alpovda tot-tozan bolmay ı yalı hovası-da ho tapdı.

K petdagı  hatarında bolan belent “Mark v” da ı Gorcovu   st ne abanıp otırdı. Mırat da ı Mark v   etegind ki g kl k bayırda-da k p oynapdılar. Gı  on aklı sovu  bolman, yaz ı alı bilen seple ende,  ol bayırda domalan k p emele gely rdı. Yer astından g berip  ıkıp, edil yeralma me zey n domalan-da k melegi  bir tohumıdı. Onı y nekey k zde ke ap edip ya yaga govrup iyse , mazası di i nden gitmezdi. Mırat domalana gidende n  e keyp  ekse, k te hovplı  ovsuzlı a-da miyesser gely rdı. Bir gezek  onda   vezberdi suv ı diyen yolda ı bilen hel k bolupdı. Ol h li- indi dınuvsız suv i y rdı. Domalan agtaryarkalar suvı gutaranı   in agzı kep p, hasılap, edil  l p baryardı. At toynagını  ızında yı nanıp galan, saralan bir ovurt suvı-da yatıp demine soryardı.   vezberdi suv ı   in d ny de suvdan tagamlı zat yokdı. Onu  canı di ne suva ba lıdı. Mırat  onda “ ndiden so   u suv ı

bilen bir ädimem ätmen’’ diyip Şert edipdi. Emma nobatdakı heläkçilik bolsa onuñ öz başından iynipdi.

Yaşlıgıñ yarıp baryan gucurı kimi arkayın goyyar. İlayta-da Mırat meydana çıkanda bir minut hem dek durup bilmeyärdi. Ol özüñi indi dolı güyce girendirin hasap edyärdi. Şonuñ üçin hem kim-de bolsa ikirciñlenmän göreşyärdi. Bir gezek ol özünden güyçli bilen güyç sınanışp, yıkırlı bolanda elini yere diredi. Şonda töverekdäkilere-de eşidilen şartıldı peyda boldı. Mırat onuñ avusını sızman dikelmekçi bolanda elini göterip bilmedi. Göyä diyersin, eli yere çüylenen yalı yerde yazılıp yatırdı. Şol şartıldıda onuñ eli dövlüpdı.

Yoldaşları emay bilen yapışp, Mıradı ayak üstüne galdırdılar. Dövlen el, elbetde, agıyardı. Emma duydansız gelip basan ağır oy Mırada onuñ avusını sızdırmayardı. “İndi meniñ elimiñ dövlen yeri çüyräp düşermi? Şonda maña “golak” adı goşulup “Mırat golak” diymezlermi? Golaga kim özüñiñ bicirim gızını berer? Gör, nähili bagsızlık: Mırat golak!..” Mıradıñ dövlen elini tutup baryan yoldaşı oña gövünlik bermek küyüne düşdi:

-Mırat, nähili, eliñ gatı agıyarmı?

Mırat başını yaykadı:

-Yok, men-ä onçaklı agırı duymok.

-Onda yağşıdır. Sağlık bolsa, sanlı günde gutulıp gider.

-Gu-tu-lar-mı-ka?

-O nâme diydigiñ boldı?

-Bagsızlık zararlı adıma “golak” lakamı goşulaymasa!

-Agzıñı hayır aç. Sen mert yigitsiñ ahır!

-Şonuñ üçinem agırını duymazlığa çalışyan.

-Gayrat et!

-Yöne veli “El dövüler egri bitmek üçin”diyen nakıl bar.

-Mırat, sen unutma: Tañrı dert berende dermanınam bile beryändir. Dövügi seyikläp bilyän ukıplı tebip kân ahır!

-Belki, şeyle bolayadı-da!

-Añırsı iki hepdeden göreşe yañadan girip bilersin!

- “At ürken yerinden, är gorkan yerinden” diyen nakıl boyunca indi meniñ elim guşaga bararmıka?

-Näumitlik?..

-Goydum. Goydum...

Mırat “elim ağıranok” diyip özüni mertlige salsa-da, birdenkä yüregine pıçak urlan yalı käte tısgınyardı. Yoldaşı şeyle bir tısgınışden soñ oña çıñerilip:

-Biraz dem almak için dayanalmı? -diyip soradı.

-Yok, yok dayanma bolmaz. Yogsam birden çışmegi mümkün!

Tebip diyip uzın, egri yaşulını getirdiler. Ol hoşamay adam bolsa-da, agacet elleriniñ birhili sandıraması, ılayta-da uzın çokga sakgalınıñ gücüğüñ guyrugı yalı galgap durması Mıradıñ gövñüne yaramadı. “Emelsiz bir pakır bolaymasañ yagşıdır” diyip oylandı. Yöne veli eliniñ ızası tebip bilen sözleşmäge ya yoldaşına öz pikirini aytmaga mümkünçilik döretmedi. Yeñlerini yokarı çızgan tebip Mıradıñ dövlen elini eliniñ ayasına aldı, sınladı:

-Ağırısı känmi? -diyip soradı.

-Yok.

Tebip Mıradıñ barmaklarını barladı, yeke-yekeden çekişdirip gördi, pikirlendi-de, mälim etdi:

-Inha, şu yerden goşarıñ süñki dövlüpdır. Doğrı-dövlüpdır.

-Tebip aga, onuñ dövlen-ä hak.

-Munı, inha, şeyle bir seyikläris, yaş süñkdür, sanlı günde bitip gider.

-Egrelmän, dogrı bitäyse, oña yetesi zat näme!

-Sen, inmi, onuñ gaygısını etme. Egrini dogrulap bilmeyän tebibiñ bahası gızan bazarda bir puldur. Yöne veli... Öyleneñde toyuña çağırmanı unutmağın.

Mırat gövünsiz yıldırdı. Şol yıldırdı da “Geçä can gaygı, gassaba yag” diyleni dogrı-da, men elimiñ gaygısını edyän, munuñ toy yadına düşyä” diyen manı aňladı. Tebip özi bilen alıp gelen gamışlarını iki yarıp, oları yonup, timarlap başladı. Mırat öz yanından: “Dövük nirede, gamış nirede?” diyip oylandı. Öñde bir nähoşuñ tebibe barıp, içim agırya diyende, tebibiñ onuñ gözüne derman edişi yalı, bu maña tüydük çaldıracak bolyan bolaymasın diyip oylandı. Tebip soñra yumurtgañ sarısına duz, yene bir zat sepip oları garışdırdı, gos-goyı edip Mıradıñ goşarına, dövlen yerlerine çaldı, öz yanından: “Meniñ elim däl, Lukman hekimiñ eli” diyip sarnadı, täzece biyz yelmedi, onuñ üstünden esgi goyup, yonulan gamışları hatara düzdi, ondan soñra berk saradı:

-Bar, emiñ-yomuñ şol bolsuñ! -diyip, ellerini pat-put yere kakdı, Mıradıñ dövlen elini boynundan asdı, çınlakay tabşırdı:

-Dövük tä bityänçä sargını çözmeli däl, eliñ boynuñdan asılgı durmalı!

-Yatamda nätmeli? -diyip soranını-da Mırat duyman galdı.

-Yatañda-da... asılgı durmalı.

Tebip näçe inandırsa-da, aradan on baş gün geçse-de, Mırat dövlen elini birhili govuşgınsız sızdı. Şonuñ üçin hem ebeteyini tapıp, Haytı ussa görkezmek küyüne düşdi.

Haytı ussa dövügiñ, çıkuvıñ piri bolup, bütün ülkede meşhur tebipdi. Ol özi sovatsız adam bolsa-da, dövügi-yencigi çılşırımlı şikesi-de hat yalı okayardı. Ol, hakikatdan-da, legendar tebipdi. Dövügiñe, çıkuvına alaç tapmadık bendeler diñe bir ülkeden däl, hatda Russiyadan-da gelyardı, şipa-da tapyardı. Haytı ussa cäcem yalı çım-pıtrak süñkleri-de öñküsi yalı edyä diyip manyardılar. Biriniñ çüycügi çıkıp, ayagı tersine aylanıdır. Haytı ussa şonı sınlandan soñ, ullakan bir aç öküzi dañdırıp, oña iydiginden şor çayır berdiripdir, emma bir damcacıgam suv berdirmändir. İkinci gün çıkuvlını öküze mündüripdir-de, ayaklarını öküziñ garnınıñ aşagında dañdırıpdir. Şondan soñ öküzi suva goyberipdir. Şor çayır iyen öküziñ garnı ussañ körügi yalı diñzap başlapdır. Sırkav çıdaman gıgırıdır. Rehimdar tebip gerekli yerinde birehim bolanı üçin onuñ gıkılıgına gulak asmandır. Öküziñ garnı sırtına aylanar uçurında bir hortuldı eşidilipdir. Şonda ussa Haytı:

-Sırkavuñız gutuldu, düşürin! İsele, goy, bökübersin! -diyipdir.

Hakikatdan-da, sırkav öz ayaklarının üstünde durup, päsgelsiz gadam urupdır. Şonuñ üçin hem Mırat Haytı ussanı agtarıpdı.

Haytı ussa Mıradıñ elini sınlandan soñ mälüm etdi:

-Goşar goşa süñk bolar. Şonuñ biri dövlüp, biri dövülmändir. Seyiklän tebip şonı saygarman, barmaklarından çekipdir-de yerine bardı hasap edipdir. Şonuñ üçinem dövüşü yalı bitipdir. Hava, ullakan zıyana bolup durmaz. Yok eger isleseñ, meniñ elimde aňsat: Eliñi yañadan döver-de, täzedən seyiklärin. Haytı ussañ: “Eliñ govı bitipdir, munuñ hiç bir kemi yok” diyip, sırkavı arkayın edägeden, birdenkä şol eli şarta dövyäninden Mırat habardardı. Şonuñ üçin hem Mırat elini özüne çekip alanını duyman galdı.

-Yok, ussa aga, dövdüresim gelenok. Çala mıdar bolsa bolya, sag bol!

Haytı ussañ aydışı yalı, Mıradıñ goşarınıñ dövlen süñki egriligine galdı.

RUHUBELENTLİK

Mırat, yalñışyan bolmasa, Köpetdagıñ hovası örän belentdi, ılayta-da yazına gövñüñi göteryärdi. Şonuñ üçin hem igde gül görkezende gelin-gızlañ gülleyän çağı diyilyärdi. Şol belent hova Köpetdag eteginde yaşıyanlara-da täsir edyän bolara çemeli. Etekgala adamlarında şähdi açıklık, ruñı belentlik, käte bolsa ulumsılık - tebigı bir häsiyet yalı duyulyardı. Şonuñ üçin hem Ahal adamsını daşkı görnüşinden, söz urşundan-da tanamak mümkindi. Suv gıtlığı zerarlı Ahal adamsınıñ girdecisi örän ucıpsız. Eysem-de bolsa, garıplık şahandazlıga päsgel berip bilmeyärdi. Öylerinde dolı çuval un, artıkaç yorgan yassık bolmasa-da, gelin-gızlar örän govı geyinyärdi, hatda yigitlerden-de gırmızı donsız, gırmızı köyneksizi yok derecededi. Köpetdag eteginde şoña yetesi yüpek özlerinden döreyärdi. Ahallılar sıpayılığa ayratın üns beryärdiler. Şol sıpayılık barada bir vaka Mıradıñ yadına düşdi.

On yıl öñ olarıñ öyüne Ahaldan birnäçe mıhman gelipdi. Öyde yer bolmanı üçin mıhmanlar daşarda yatyardı. Güyz ayı bolsa çigräp başlapdı. Mıhmanlarıñ hemmesine yorgan yetmäni üçin Miradıñ kakası bir yigide:

-İnim, saña bir içmek galdı. Sen şonı üstüñe örtäyseñ näderkä? -diyip maslahat berdi.

Sıpayı yigit ters cogap gaytardı:

-Yok etsene-ayt içmegi! Ol it bilen yatandan enayı däl ahırı. Men içmegiñ içinde derläp yatanımdan, gırmızı donuñ içinde ölüp yatanımı govı görerin!..

Yaldıravugıñ garavlı çigregi sıpayı yigidiñ gayratını kemsiz anıkladı. Sıpayı yigit gurt yalı yıgrılıp, gagşayardı, dişleri bolsa şakırdıyardı. Mıhman eyesi oña dözmäñ, yene öz gullugını mälim etdi:

-Mıhman, göryän veli, çigreklän yalılıgıñ bar-la! Köneräk düye halığı bar, şonı üstüñe ataysam näderkä?

Dili govuşmayan sıpayı yigit zordan düşündirdi:

-Adını tutma-da, tapan-tupanıñı üstüme üşüriber!..

“Sangısız uçan guş gonalgasını yalıñar” nakılını sıpayı yigit şonda unudıpdı. Eysem-de bolsa, ruhubelentlik, şahandazlık Köpetdag eteginde öz hökümünü yöredyardı.

Oraza ayı tamam bolansoñ, ızlı-ızına toy tutmak Köpetdag eteginde adata giripdi. İndi Bağırda, onsoñ Gıpcakda, Gökcede, Yasmansalıkda, Daşayakda ızlı-ızına baş toy devam edyardı. Geynüvli gelin-gızlar, yigitler toy tutulıyan yeri gülälekle meydana aylandırıyardı. Miradıñ görecine şol görnüş nähili gözel, nähili ovadandı!.. Onda uzak gün at çapışık, göreş devam edyardı. Mergenler tüpeñ atışyardı. Ağşamına bolsa yüzük oynayardılar.

Umumı görnüş, şahandazlık, şadıyanlık, hakikatdan-da, govudı. Yöne veli, şeyle üznüksiz toy tutmaga halkda höves, ılayda-da, mümkünçilik barmıdı? Şol toyları kimler, haysı maksat bilen gurayardılar? Mırat şol meseleleriñ aslına yetip bilmändi. Garıp halkıñ şahdi toy tutardan has öçükdi. Dumlı-duşdan gelyän mıhmanları kabul etmek üçin bolsa, öz bogazını bogup, tıgıştılica emläginiñ barını

harç etmelidir. Toyı öz nebsine hay berip bilmeyän işanlar, baylar gurayardı. Toyı ilki bilen, bagırlı mülkdar Helimberdi işan başlapdı. Ülkäniñ dumlı-duşundan gelyän gurplı adamlar toya gatanç getiryärdiler. Şol gatancıñ bir bölegi bayraga harçlansa, esası düymegi Helimberdi işanıñ ambarına dolyardı.

Şol toylarda käte bayragıñ berlişinden ıncap ya-da atlarıñ goşulışına närazılık bildirip, baylarıñ bulagaylık turzup, märekäni iki bölyän çagları bolyardı. Käte ölüm-yitime-de miyesser gelinyärdi. Gökcede bolan toya Mıradam barıpdı. Toy örän gızgalañlı geçyärdi. Birdenkä toy märekese tüpeñ sesini eşiden gılguyrık sürüsi yalı gozgandı. Aşgabat tarapından bayrak meydanına atları bezegli bir paytun geldi. Paytunıñ içinde geynövli, şaylı bir Türkmen ayalı bilen harbi geyimde, başı papaklı bir ofitser otırdı. Şonı geñirgän bayrakçı onuñ üstüne çozdı, gıkılık-gopgun turuzdı.

-Gıy-yuv!..

-Gör, nähili masgaralık!

-Ur-ha, sıpdırma!

-Paytunı bilen bile agdar!

-Binamıs heleyi parçalañ!

Yagdayıñ yamanlığını añlan paytun ızına övrülmäge yetişmedi. Toyçı paytunı hem onuñ içindäkileri yer bilen yegsan ederli göründi. Paytuna dırmaşan, ayala yapışan-da tapıldı. Emma şol sekuntta atlı poşular yetişdiler. Olar paytunıñ daşını gallap, kime gıgırıp, kimi gamçılap paytunıñ Aşgabada baka ökce götermegine zordan yol açdılar...

Paytunçılar toyuñ gızıgını gaçıranı üçin bayrakçılar ir dargadı.

GANLI VAKA

Ahal adamlarınıñ aglabasınıñ kisesinde sagat göteryänlerine Mırat geñ galyardı. Şol sagat yönekey senet ya yönekey vagt bilmek üçin bolman, her minudıñ ayratın ähmiyetiniñ barını Mırat bilmeyärdi. Köpetdag eteginde semavarıñ cüründiginden dökülyän yalı ucıpsız suv sagatlayın däl-de, minutlayın paylaşılyardı.

Izgariň gıtlığı, hovaniň hovrı zerarly damca suv cana deňelyärdi. Bir damca suv bir hoşa üzüm ya bir tovza emele getiryärdi. Şol damca suvuň hıllallası örän ulıdı!..

Mırat bir gezek çay-gant almak üçin dükana baranda göreci üytgeşik bir yigide dayandı. Dükanıň töveregindäki adamlarıň hemmesiniň ünsi-de şondadı. Dayav yigit özüne geregiçe mahabat beryärdi: “Maňa garaň, gövňüňiz yetyämi?” diyen kiyapatdadı. Onuň tovlanan bir pişge gara murtlarınıň ucı gözlerine golaylaşyady. Ullakan gara gözlerinden uçgun sıçrayana çalım edyärdi. Onuň bilindäki sütük guşagına ullakan aksaplı pıçak bezese, ucı peykamlı, egri gılıç gapdalından sallanyady. Ol töveregine garancaklap, kisesinden çıkaran ak reňkli sapaņasını kimedir görkezyärdi, şoňa manyanı hem guvanyanı üçin bolsa, iki ayagınıň üstünde ıraň atyady. Ol, hakikatdan-da, haybatly yigitdi. Özünü yörite şoňa tayınlanı üçin, ölüm bilen söweşip, can almak ya can bermek onuň üçin yönekey bir zat bolup duyulyady. Mırat şol yigidi tanaman hem näme üçin şeyle yaraglananını bilmän, gapdalındakı birinden pışırdı bilen soradı:

-Bu yigit poşımikan?

Ol adam Mıradıň dünyäden habarsızdığını igendi:

-Sen özüň nirede gezip yören adam? Ülkede poşı galdımı näme? Olarıň hemmesi häzir german frontunda can alşıp, can berşip yör ahırı!

Bilesigelicilik hövesi güýçli bolanı üçin Mırat onuň igencini yüzüne alman, yene soradı:

-Eysem kim?

-Soňa bilersiň!..

Patışa hökümeti onlarça yıllardan bäri türkmen yigitlerinden keypihon adam alıp, Aşgabat şäheriniň etegindäki Köşide bir polk, cigit poşı saklayady. Poşılarıň ahal-teke atları, hatda milli egri gılıçları hem özleriniňki bolup, belli mukdarda haznadan aylık alardı. Olar örän govı geyinyärdiler: Yaldiravuk gara ädik, gara mavutdan calbarlık, dik yaka sarı köynek, eginlerinde sarı pogon, billerinde gılıç, ellerinde gısgacık başatar bolardı. Edere iş bolmanı üçin olar özlerine mahabat berip, hemme yerde görnerdiler, obalarda-da aylanardılar. Tomsuna bolsa Kümmethovza,

Gürgene gidip at bakardılar hem dınç alardılar. Yañkı adamıñ aydışı yalı hâzir bolsa olar görman frontunda can alşığını edyârdiler.

Eysem, yañkı yigit kim bolmalıdı?

Köpetdag eteginde damca suv gövher dânesinden enayı dâldi. Dagdan şaglap gelyän yap alta bölünip, şonuñ tarazına Altıyap at berilyärdi. Şol yapılarıñ her haysı bir oba gidyärdi. Suv adatdan daşarı gımmatlı bolanı üçin deñme-deñlenen tarazlarıñ hiç birine bir çemçe suv artık gitmeli dâldi. Şol tarazı her yap ilatı gözüniñ göreci yalı goramalıdı. Şonuñ üçin hem her yaba hâlki yigit yalı meşhur batırnıñ biri mirap tutulyardı. Miradıñ tanamadık yigidi mirapdı. Şol yapılardan birine mirap bolmak gezelip duran gılıca göni barandan enayı dâldi. Miraplardan biri öz sakasından göterip, beyleki bir yaba yumruk yalı daş ataysa, olam duylyaysa, öz yabınıñ suvı köpeliş, beylekiñki azalanı üçin, şol minudıñ özünde pıçaklar, gılıçlar herekete gelyärdi. Şonda yapılardan biri ya ikisi gana boyalıp akyardı.

Günlerde bir gün “Altıyapda ölşük bolupdır” diyen eymenç habar yayradı. Ölümüñ acısı suvuñ tagamını-da alyanı üçin oba adamlarınıñ eññidi şol yana bakandı: Ölşük kâte iki obanıñ çaknışığını emele getiriyärdi. Hövesceñ Mırat hem öz yoldaşı bilen ölşük emele gelen yere bakan haydadı.

Tarazıñ töveregine yıgnanan cemende açık hovada uzakdan garanda toyçı märekesi yalı görünyärdi. Mırat barıp girende öz görecine inam edesi gelmedi. Üpcün yaraglı, batır yigit... Gana bulaşıp yatırdı. Murtunıñ biri bilen mañlayınıñ yarısını yiti gılıç çapanı üçin, gana bulaşan beyleki murtı çapık erniniñ üstünden sallanyardı. Onuñ beyle gapdalında bolsa kellesiz bir gövre süynüp yatırdı... Şolara göreci ilende Mırat demini oñlı alıp bilmän hopukdı: “Men “din-şerigat kadasını övrenmek üçin ukımı harama çıkaryan bolsam, beyniñde azdan-köpden akıl bar bolsa, inha, şunuñ tarihını övren!” diyen pikiriñ huşuma gelip geçenini sızdım...”

Hakikatdan-da, damca suvuñ tarıhı örän ayılğançdı.

Altıyabıñ tarazına yıgnanan adam sansız bolup, gıkılık-galmagal, birek-birege bolan haybat asmana göterilyärdi. Pıçaklar, gılıçlar gınından çıkıpdı. İki mirabıñ ganı iki obanı-da bularnıñ hetdine yetipdi. Göreçlerdäki yanyan uçganaklar pursadı goldan bermezlige ündeyärdi. Beyleki obalarıñ yaşuluları sıralan gılıçlarıñ aralarına düşmedik bolsalar, akıllı maslahat bilen iki yanını biraz köşeşdirmedik bolsalar,

yaplarıñ suvı al gana bulanıp akcakdı... Altıyabıñ tarihinde şeyle vakanıñ gan bilen gutaran çağı az dāldi. Suv damcası zearlı “Ganlı saka”, “Ganlı guyı” diyen ayılgañ atlar ùlkede kân uçrayardı.

Mıradıñ beynisinde-de şol ganlı vaka yitmez hat bolup yazıldı.

MIRAT NÄMÄNİÑ KÜYÜNE DÜŞYÄR?

Duzlaga düşeniñ duza övrülüşi yalı, medresede okayanı üçin Mırat-da namaza gatnayardı, dini cedellere gatnaşyardı, hudaya ımanyardı. Yöne veli, käte birhili kürtdüryardı. “Alladan idinsiz çöp başı gımıldamaz” diyilyär. Şeyle bolsa adamlar näme üçin uruş turzup biri birini gırıp-gırcap yör? Ya oda allanıñ eradası bilenmikä? Şeyle bolsa, müñläp, millionlap birden gırcak bolsa döredip nätcekdikä? Magtımgulınıñ “O nämedir ölmez, yitmez, garramaz, Öz balasın özi yuvdup durupdır?” diyyäni allan özi bolaymasın! Döredip yuvutmak yaşıñıñ uzamagına kömek edyämikä? Yagşı, miraplar näme üçin biri-birini öldürdi? Diyeli, bir damca suv üçin! Tañrı suvı näme üçin bol edäyenok? Dagıñ silini, asmanıñ buludını gaygıryarmıka? Adamları teşnelik belasına duçar edip, olarıñ horlananına keypi gelyämikä? Alla näme fronta giden poşlarıñ özlerini däl-de, geyim-gecimlerini ızına gaytaryar? Kovum-gardaşlarıñ gözyaşlarını sil kimiñ akdıryar? Hanı, rehimdar allanıñ rehimine näme boldı?..’

Öz sesinden başga ses eşidilmeyän garañkı hücrede hiç kim oña cogap gaytarmadı. Gayta Mırat özüni nähilidir agramlı bir zat basyan yalı duydu, demini alması-da kınalyan yalı boldı. Şonam alla taraplayındır diyip oyladı-da: “Belki-de, men yalñışandırın? Etcek işini allanıñ özi menden müñ esse govı bilyär ahırı! Toba etdim, tañrım, toba etdim! Günämi öt!” diyip yakasını tutdı.

Eysem-de bolsa, müñkürlük torunuñ bir ucı Mıradıñ beynisine barıp urdı. Onuñ oyı-pikiri biraz giñäp, dumlı-duşuna ser salıp başladı. “Özlerini allanıñ vekili hasap edyän işan-pirler alarlarını bilseler, diñe allanıñ din-şerigatını däl, özüni-de paşmaklarıñıñ astında basgılayarlar, haram zadı keypihon gävüşeyärler. Alla näme üçin şol elhençleriñ alkımına yapışanok? Arlı yıllap depesinden gum sovuryan

müñläp dayhan aç galyar, birlän-ikilän hilegär bay olarıñ gazancını öz ambarına dıkyar, missık palavı yuvutmaga bolsa irinyär. Eysem, şumudır allanıñ adalatı...”

Mırat ilki başda-da dini kitaplara onçaklı höveslenmedi. Arap dilini, grammatikasını -Müşkülatı kemsiz övrendi. Arap elipbiyinde çekimli harp, esasan, bolmanı üçin grammatikasını govı bilmesen, onı dogrı okamak, ılayta-da, düşünmek mümkün dälde. Mırat Arapçanı, parsçanı dogrı okamanı hem düşünmäni govı övrendi. Yöne, medrese oña birhili darlık edip, yüregini gısdırıp başladı. Özünüñ näme yetmeziniñ barına, näme isleyänine-de onçaklı düşünmedi. Şonuñ üçin hem “Allanıñ meni yazgarıp yördügimikän?” diyip oylandı.

Medrese şähre, ılayta-da, demir yoluna golay bolanı üçin başga yerlere garanda Mırat bu yerde tazeliklere köpräk uçyardı. Daşkentde daş basmada çıkıyan kitapları getirip satıyanlar tapıldı. Şolarıñ arasında dessanlardan kábiri, Magtımıgılnıñ birnäçe goşguları, Novayınıñ gazalları, Ferdovsınıñ “Şanaması” hem “Musıbatnama” yalı gürrüñ kitapları bardı. Mırat şoları ürç edip okadı, gövnüne bolmasa, şolar azdan-köpden täsir galdıryan yalı duydı. Eysem-de bolsa, ilki yazan setirleri şovsuz bolanı üçin, goşga yüz urmadı. Yöne veli nırädır, haysı maksat bilendir yüregi birsıhlı atıgsap durdı.

Medresede hemmäni gozgalaña salıyan uruş habaram köpelip başladı, dürli mışlar yayradı.

-Germanlar hücum edyärmiş, ak patışa yeñilyämiş. Yel yalı şovlap ötyän türkmen poşıları gudrat görkezyämiş. Top gümmürdisi yer sarsdıraymış. Germanlar Marvaş şäherini alanmış...

Talıplar bir gün şähre gidip gelen Bäşim kocañ daşına üyşdüler.

-İyeniñ-içeniñ özüñki, hanı gören-eşideniñden habar ber! -diydiler.

Bäşim hocañ öyi Aşgabadıñ eteginde bolanı üçin, ol şähre köp gatnayardı, başga talıplara garanda Bäşim köne-täze habarlara hem olarıñ häsiyetlerine govı düşünyärdi, özüni bilimsek saymanı-da biraz söyyärdi. Şonuñ üçin hem ol keypihon gürrüñe başladı:

-Meniñ añlışıma görä, şäheriñ sulhı gün-günden öçük duyulya?

-Näme üçin?

-Matal otarılarda “Mundan urdum gılıcı arapda şaňlar uci” diylşi yalı, uruş näçe daşda gitse-de, odunıň uçgunı her yere yayraya. Mısal üçin, şäherlerde harıt azalya, bahası yokarı göterilyä, puluň gurbı gaçya. Şu günleriň sövdasam birhili humar oynan yalı bir zat: Käbir dükançı garıplaşsa, käbir cerçiň duymaňkaň bayap gidyä. Yañkı aydan ağır yagdayım satıcılara garaňda alıcılara hasam köprük täsir edyä.

-Şol aydanıň-a dogrı!

-Dogrı bolsa, şäherde gürrüň, esasan, uruş barada gidyä. Hava, gazetlerde-de esası gürrüň şol...

Şol yerde Mirat ara düşdi:

-Yogsamam, gazet okap gören bolsaň, Molla Durdı näme yazya?

Şol sorag bilen ol uruşuň Molla Durda nähili täsir edyänini bilesi geldi. Molla Durdı barada oňa birhili mähirli duygy emele gelipdi.

-Molla Durdı şu günki sıyasata govı düşünyän adam. Ol türkmen cigitleriniň batırlığını hem fronta görkezyän gayratlarını goşgı bilen vasp edyär. Türkmen halkınıň abrayını saklamaga cigitlere vesyet edyär.

-Gazetlerde başga näme habarlar bar?

-Bakuvda “İgbal” adında çıkyan bir gazetden men bir goşgı okadım. Ol şeyle başlanya: “İşiň heňnele düşdi, molla Resul durma-da gaç!”

-Molla Resul kim?

-Ol yaňsa alnan bir söz. Şahır molla Resul diyip orus patışasına yüzlenyä. Yagnı, “işin, çatak, vagtın barka ökce göter” diyyä.

Kimdir biri onı makulladı:

-Hava, “Biz ol şäheri aldık, şunça duşman gırdık” diyip övünyäler. Hakikat-da bolsa, birsihli ıza çekilyäler.

Başga biri gulagina ilen habarı geňirgäp mälüm etdi:

-Germanlar örän hilegärmiş. Añırdan öküz yalı bir zat molap gelyämiş-de, duşman goşunınıň içinde yarılıp, müňläp saldatı birden payhınlayamış.

Mırat ara düşüp, gürrüñi, başga yana sovmakçı boldı:

-Düyn ahun agaň yanına ors okuvını okap, bayar bolan bir türkmeniň gelip gidenini görensiňiz. Şolam frontuň yagdayını övmändir. Yöne veli, men başga bir zat aytmakçı bolyan.

-Ayt, ayt!

-Meniň aňlşıma görä, ol örän geň zat.

-Nämedir ol geň zat?

-Şol bayar: “Talıplarıň arasında, Magtımğulınıň ähli goşgularını yazıp bereni tapılmazmıka?” diýipdir.

-Magtımğulıň?

-Meniňem geňirgeýänim şol. Harbı bayar kim, Magtımğulı kim?

-Bä, fronta gerekmiäkän-ayt?

Kimdir biri yaňsıladı:

-Näme, Magtımğulıň goşguları top bolup atılar öydyämiň?

-Atılıp-atılmacagın-a bilemok. Yöne veli, öñde bir patışaň söweş edyän dostuna bir müň esger kömek yerine, diňe bir şähr iberen-in-ä bilyän. Neticede, şährıň batırlığa, gayduvsızlığa ündeyän goşgusınıň täsiri dolı yeňişe elteninem eşidipdim.

-Hä-ä, onda boldı-boldı!

-Gazetlerde başga näme habarlar bar?

-Yeri näme boldı?

-Geymi gaydıp gelyän poşıň yeri boş galmaz yalı, Magtımğulınıň goşgusını iberäycekdir.

-Yok, onuň üçin däl.

-Eysem?

-Ol häzir urşa goşulyan bayar däl. Ahun agaň aytmagına görä, ol meşhur şährıların goşgularını toplayarmış.

-Nähili maksat bilen?

-Uly şahırlaryň döreden dürdäneleriniň yitip gitmegi mümkin. Pursatdan peydalanyp, şoları gelcek nesile yetirmek küyüm bar diyenmişin.

Kimdir biri geňirgedi:

-Bä, biz Türkmenlerden yetişen papakly görsek, daşından kesekläp yördük veli, hata edyän ekenik-ov!

-Diyseň-diymeseň, şol adama meniňem pisindim oturdı-ayt! Yalňışmayan bolsam, şol adam men-ä namaz okap, alla ıbadadam edyämikäň öydyäň.

Kimdir biri gaharlı seslendi:

-Biderek samahullıňızı goysaňız-layt! Dik duran yerinden goyberip yöreniňem bir namazı bolarmı?

Soňkı söze keyp edip gülüşdiler.

Şol baradaky sözi iň soňunda Başım hocam cemledi:

-Mırat dogrı aydya. Şol adamını men govı ganayan. Siz onuň okaň okuvına, daşkı görnüşine seretmäň. Ol türkmen sungatınıň hem dürli görnüşlerini öz öyünde toplan yören adam. Halk onı govı görýä, ol nirde bolsa, töveregi edil toyçy yalı hem örän dilevar adam. Käşki, şonuň yalı bayarlar biraz köpelsedi!.. Häzir bolsa, anha, sopı azana gıgırya, yürüň, täret kılalıň, namaza gıssanalıň...

Namazda hemmeler hatara durup ımama uydular. Hemmesi hem kerlerçe dımdılar, körlerçe ımama eyerip edilip galdılar. Olaryň dilleri düşünp düşünmän, adat eden dogalarını sanasalar, pikirleri, esasan, başga yerde gezdi. Mıradıň beynisinde häzir yaňkı pikir dovam edyärdi. “Yagşı, ors okuvını okap, käpir hasap edyän adamımız gelcek nesil üçin halk edebiyatını, halk sungatını toplayan bolsa, dindarlarıň ilkcilerinden biri bolup, meniň näme edyän işim, oňaryan kärim bar? Öz içimden bolar-bolmaz zat sarnap, müňedekläp galmagım, halk-a hasabam däl, meniň özüme näme peyda getiryä? Hälki bayar diňe bir söz bilimini däl, geçmiş danalaryň hem pikirini halka yetirmekçi, hak hukuga ündäp, halkıň gözünü açmakçı bolaňda, men dini dogalara arka dayanıp, halkıň gözünü öňküden beter gapmaga tayınlayan. Yagşı, kakam öz düşüncesine görä, menden molla tayınlap, halkdan

hüşür-zekat yıgnamak küyüne düşen ekeni, menem şoña körlerçe eyermelimi? Men indi çaga däl ahır, yigrimi yaşñ guyrugını basıpdırın! Hanı mende ınsap? Hanı mende adamçılık? Yagşı, men arap-pars dillerine düşünyän ekenim, şol dilleriñ maña nâme berip bilcek zadı bar? Tercimanlıkmı? Şeyle tercimanlıgıñ hâzirki dövürde kime geregi bar? Men öz bagtly yoldaşlarım Garaca hem Akmirat yalı rus-türkmen şkoluna düşen bolsam, hiç bolmasa, menem şolar yalı rus dilini övrenerdim, güymenere başga kâr tapmasam, dilmaçlık ederdim. Hâzir bolsa?..”

Mirat yük astından sıpan yalı hasılap dem aldı.

Namaz vagtında dili nâme samrasa-da, pikiri başga yerde gezyän yeke Mirat dâldi. Elli-altmış mollarıñ içinde din-şerigata bütün düymegi bilen uyyan bir ya iki bolaymasa, galanlarınıñ hemmesi durmuş aladası bilen meşguldı. Biri: “Maña bu yıl hüşür-zekattan näçeräk düşerkä?” diyip oylansa hem şol barada hile toslasa, ikincisi heleyiniñ üstüne heley almak pikiri bilen bütün obaları gezip, kızları sınlap çıkyardı. Üçüncisi ıslam dininiñ merkezi bolan Buharada okap, hatım edip, medrese saldırmak küyi bilen meşguldı...

Buhara medresesi birnäçe vagtdan bäre Miradıñ hem küyüne giripdi. Yöne veli, okap-okap hatım etmek üçin däl-de, durmuş meselesine çuññurak düşünyerin diyen niyet bilendi. Goñşı obalardan Buharada okayan bir molla oña erteki yalı gürrüñ beripdi:

-Özgeler bilen bir hatarda senem meni yakasına bukup yören molladır hasap edyän bolsañ, öte yalñışyasıñ.

Mirat onuñ aytmaqçı bolyan zadından hiç bir zat düşünmän, soval berdi:

-Belki, anıgrak aydarsıñ?!

-Men bir ok bilen iki tovşan avlayan.

-Nätidiñ-ayt, ümürde yörän yalı edäydidiñ-le!

-Men görer göze dinparaz bir adam hökmünde Buhara gidyän, medresede yaşayan, gicesine bolsa... Tatar molladan rus dili hem hasap övrenyän.

-Nâme üçin?

-H zirk  hem gelecek g n yaka bucup oturmag  d l-de, ya ay     in, durmu   lmin  kemsiz  vrenmegi talap edy r.

-Onda n me   in g s-g ni orus a okap bile ok?

 ol molla M rad n m nl gini ge irgeycilik bilen   nerildi:

-Sen h zir kaka a men orus a okuva gitcek diyse , kaka  sa a n me diyer?

Kakasının al-petinden alcag n  M rat kemsiz d   nd :

-Ayag  am  tmersi  diyer.

-Meni em kakam pikir-d   nce boyun a edil seni  kaka a  al m edy n adam.  eyle-de bolsa, men  z m  ondan  kde  ıkd m hasap edy n. Menden sa a dostlar a nesihat, sen menden g relde al!

-   a m mk nl k bolmasa?

-Kaka n  g n kdirmek iti  a sadıdır: Men Buharada okap ahun bolas m gely  diydi  gutardı!

M rat d rli oylardan so   ol k yi, hak katdan-da makul tapdı.

TOLGUNDIRICI MESELE

M rat sıpay l ga, arassal ga ayrat n  ns bery rd . Onu  h cresini  bir tekcesinde araksab n, at r hem  lara kıbapda  zatlar hatara dury rd . Tal pları  arasında araksab n, do zu  ya    a me ze  haram m cekleri  yag ndan edily ndir diyen d   nde bard .  onu    in M rat golaylarından ge ende oları  k biri burnunu tutuy rd .  onu    in hem M rad n adına “Aptek” lakam n  go up, “M rat aptek” diyy rdiler. M rat atlı k p bolan    in “Kelle yala a ”, “Dabada ”, “Sel e ”, “S zgek” diyip her haysına bir lakam go uly rd .

M rat so nk  vagtlarda,  layta-da,  z n  tic p ba ladı.  r n tibitsirey rd , at r  k pr k sepiny rd , o a-mu a  ıkanda telpegini g  ıgrak geyy rd . Ba ard g ndan  adıyan,  ahandaz g r ny rd . Tal plar M ratda emele gelen  ytge ikligi ge irgey rd , k biri bolsa M rat bir k ye d   pd r diyip oylay rd .

Miradıñ dostı kändi. Köplenç vagtda onuñ hücesine yıgnanıp atır ıslı çäynek-käsedən derläp çay içyördiler, keypihon gürleşerdiler. Söygi goşgularını gızığıp okardılar. Gürrüñ söygä baranda, ılayta-da, aşığıñ magşugı vasp edilende täsir edici bir duyğı Miradı gozgalaña salardı. İrde-giçde ünsüni özüne çeken gızlar gözleriniñ öñünden kartına bolup geçyardı, her birine nazarı düşende, yüregi cigleyardı. Yigrimi yaşıñ bimaza şemalı onuñ beyni deñzini tolgundıyardı. Durmuş guramak babatda oy-pikir yöretmäge Mirada, elbetde, vagt yetipdi. Onuñ görecinde öz suratını galdırıp geçyän gız yok dälidi. Yöne veli, olarıñ hiç biri bilen duşuşmak ve sözleşmek mümkün dälidi. Asırlardan bäri höküm sürüp gelyän kada oña erk bermeyardı. Yigit bilen gız bir yerde görnäyse, ikisiniñ-de canı hovp astında galyardı. Yañı-yakında bolup geçen ayılğanç vakanıñ biri Miradıñ gözüniñ öñüne geldi.

Mıratlarıñ obasında Aşır atlı garıp bir yigit oba bayınıñ gızını söyyardı. Çagalıkda bile oynap-ösenleri hem Aşır obada belli görmegey, akıllı yigit bolanı üçin, gız-da onı söyyardı. Yöne veli, olarıñ aç-açan durmuş gurmağı hiç bir veçden mümkün dälidi. Birinci taydan, galıñ tölemäge Aşırdı tovar ovlak yokdı. İkinci tarapdan, Aşır dünyäñ malını üyşürse-de, bay onuñ yalı ayak astında galan garıbı gapısından getirecek gümanı yokdı. Olarıñ arasında söygi günsayın coşyar, hovp bolsa artyardı: Bay öz gızını çıkarıp goybermegi daş dälidi. Eysem, nätmelidi? Söyğüleri çuññur yürekden coşup çikanı üçin olar biri-birlerinden cıda bolanlarından, ölüp galanlarını ıbalı sanayardılar. Goñşı yaşıyanları üçin käte gizlince duşuşyan çağları-da bolyardı. Günlerde bir gün: “Aşır bilen bayıñ gızı gaçıpdır” diyen geñ bir habar dañ atmagına mähetdel oba yayradı.

-Bay, şol-a govı bolupdır-ov!

-Berekella, Aşır han!

-Şonuñ yalı mert gızıñ gurbanı bolsañ! -diyen yalı makullamalar oba arasında at çapdı.

-Bay päline görä tapıpdır.

-Aşır onuñ agzına goyupdır.

-Goy, ol namısına çıdaman ölsün! -diyen yalı habarlar günün dogmagına mähetdel bayın gulagina-da ilipdi. Şonuñ üçin ol dumlı-duşa atlılar atarıp, mährevsiz daramaklarını talap edipdi.

Aşırın dayılarından getiren yabısı çamandı. Eysem-de bolsa, obadan uzak saylananları üçin olar indi özlerini arkayın duyyardılar.

-Näzlim, kakañ nähili yagdaydaka? -diyip, öz guvancını mälüm edyärdi.

-Goy, canı çıksın! -diyip, ol Aşırı has mäkämräk gucakladı. Birdenkä bolsa ızlarından atılan ok yalı uçup gelyän atların toynaklarınıñ güpürdisi eşidildi. Aradan salım geçmänkä bolsa daşlarına aylandılar. Bayın oğlu gılıcını sıranda uyası yalbardı:

-Başıña döneyin, dogan can, rehim et!

-Namis astında goyan, hayasız, inha, saña rehim! -Gılıcını aylanda gızın başında şaylı börügi lovurdayan kellesi bir yana togalandı, gılıcını beyläk aylanda Aşırın ak telpekli kellesi ikinci gapdala togalandı. Kellesiz gövreleriñ al ganı boz yapıdan coralanıp akdı... Şol vaka gözleriniñ önünden geçende Mırat hopukdı.

-Gör, nähili vagşılık!

Gelin-gızlarıñ namısı barada ülkäni dolduran vagşılığın şol diñe biridigini Mırat govı bilyärdi. Obalarındaki Kösseğin adına näme üçin “Kesik” lakamı goşulanı-da oña ayandı: Gelnimize göz gıpdı bahanası bilen baylar Kössek çopanın gulagını kesip taşlapdılar. Şondan soñ onuñ adı Kössek kesik bolupdı. Durmuşı öz islegine görä guramagın mümkün dälidiği hem şol durmuşın örän çılşırımlılığı Mıradı oylanmaga mecbur edipdi. Hava-da, öñi bilen-ä, Mıratda Aşırınkı yalı söyyän gız nirede? Beyevbar bolayanda, Aşırın günü onuñ başına gelip bilmecekmi? Duşuşmak, sözleşmek birek-biregi tanamak adata girmeyäni üçin, söygi hem aşık-mağşuklık erteki yalı bir zatdı. Bardı-geldi bagt guşı mañlayıña gonup, gözel bir gızı söyseñ-de, ol ata-enäñ hoşuna gelcekmi? Geläyende, galıñı nireden alcaq? Nirä, kime gudaçılığa barsañ, otuz-kırk düye salgıt salcak, şay-sepem şonçarak haracat talap edyär. Şonuñ üçin hem öylenip bilmän, sakgalından ak girenler az däl. Şonun üçin hem ata-ene şu vagta çenli Mıratdan habar tutanok.

Heniz söyginiñ nämedigini añmayan çağında Mıradın gövnünde bir gül gunçası emele gelipdi. Şocagaz gunçanıñ ışgını hiç vagtda sönmändi. Mıradın

gövnüne bolmasa, şocagaz gunça hâzir gül övüsyân yalıdı. Siziñ yadıñızda bardır: Mırat ilki elipbiy övrenmäğe baranda keypi bozulıp, gözünüñ yaşını akdırıp otırka bir gızcagaz peyda bolup: “Sen näme aglayasıñ? diyipdi. “Näme üçin aglanıñı aytmasañ, eceme aydarın” diyipdi... Şocagaz gızıñ adı Gözeldi. Mırat mähirli Gözeli hiç mahalda yadından çıkarmandı. Gözel hâzir perileriñ perisi bolandır... Kim bilyär, belki-de, şol peri gıllıklı bir şagalıñ yırtıcı pencesinde lukma bolandır. Yok, beyle däl, Mırat onı öten yıl bir görüpdi. Gözel gül övüsyärdi. Şonuñ ayagınıñ tozu bolup bilse, Mıradıñ dünyäde armanı yokdı!..

Mırat soñkı günlerde Gözeli yadından çıkarıp bilmeyärdi. Aynanı eline alıp özüni sınılamasa, heniz örmedik murtunu sıpalamasa, yoldaşlarıñ: “Mırat birdenkä nähili küye mündükä?” diyip geñirgenmesi hem şonuñ üçindi. Ah, nähili keçce dövür, keçce düzgün!.. Mıradıñ näme, Gözele burnı yetcekmi? Mıradıñ halından habar alyan barmı näme? Ol öz cana-can arzuvinı ata-enesine mälim edip bilcekmi näme? Edende kim oña gulak ascak? Gulak asanda Gözeliñ ata-enesi oña nähili garacak? “Hoş, bolya!” diyäyenlerinde Mıradıñ kakası oña galıñı nireden tapcak? Gör, nähili amala aşırıp bolmacak çetin mesele!.. Kim bilyär, atası, belki: “Mırat, goy, okasın entek, ahun bolsun, sakalınıñ boyı yetip, salıhatlı adama övrülsin. Öylenmek, öy tutmak hiç vagtam giç bolmaz” diyip düşünyändir?

Mırat durmuşıñ çılşırımlı sapagınıñ birincisi bolan ağır oya çümüp, elindäki galamı bir eyläk, bir beyläk çizdi, birdenkä-de: “Öylenseñ -söyüp al, söymeseñ -alma!” diyen setir görecine ildi, aradan salım geçmänkä bolsa başını yaykadı: “Ey, akmak, boş pikiri yadıña salma!” diyip, elindäki galamı pızıp goyberdi. Ol birhili darıgıp, içeriñ hovası yetmeyän yalı, gıssanıp daşarık çıkdı, hiç hili özgerişlik görecine ilmedi. Mılayım güneş asman deñzinde öz kadasına görä asuda yüzyärdi. Diñe şonuñ altın çılğımları Mıradıñ depesinde oynadı, boynuna, biline oraldı, yakımlı yılısı endamını sıpaladı. Şol çılğım göyä diyersiñ: “Ey, sen, akmacık näme gıssanyasıñ? Sen hilegär dünyäniñ ilkinçi basgançagına yañıcık ayak basdıñ ahır! Sen bu gün süyci hıyala tamşansañ, ertirki yüregiñi avatcagıñdan habarıñ yok. Söymäge-de, övremäge-de, vagt yeterlikdir. Sabır et!” diyip, övüt beryän yalıdı. Onuñ golaycagındakı melege torgayıñ cüypi-cüypi ovazı bolsa: “Umıtsızlıktan el çek! Maksadıñı ızarla, yetersiñ!” diyip, gövünlik beryän yalıdı.

Eysem-de bolsa, Miradıñ sabrı gutarip, gövni medreseden göterilipdi. Yöne veli ahun bilen nähili hoşlaşcagını aklına getirip bilmeyärdi. Birden sömelip baraysa, kakası oña näme diyecekdi? İkarada çaknışık emele gelmezmidir? Oglundan kân zat tama edyän atanı incatmak hey, mümkinmi? Ya Buhara gitmegi ahunıñ özi maslahat berdi -diyip rahatlandırmalıymı? Hiç kimi, hiç vagtda heläk etmezligi yüregine düven Mirat yalan sözlöp bilcekmi? Çıkalgasız ağır oy Miradı birnäçe gün horladı. Yoldaşlarından kábiri: “Mirat, seniñ sulhuñ öçük-le. Saña näme boldı?” diyip sorasa, kâsi: “Isıtma yatıp galan yalı reñkiñ üytgäpdir-le canıñ beri sagmı?” diyip gorkuzdı. Ayna garap görse, hakikatdan-da, yañaklarınıñ durı reñki biraz solan yalı, gözleriniñ balkıdayan şöhesi külcüräp, köze dönen yalı duydu. Neticede, ol nâhoşluk bahanası bilen ahundan rugsat almak kararına geldi.

Şol vagtda bolsa oña epinleri kertilip başlan, bukasız hatı govşurdılar. Mirat hatı emay bilen açıp, oña göz gezdirdi. Hat govşuranyñ görecine bolmasa, Miradıñ şähdi açıldı, birdenkä-de, birhili tutuldu. Hatda şeyle yazılıpdi: “Köpden-köp dogayı salam bolsun, kim kakañdan hem dogan-garındaşlarıñ dilinden onda bolan oglumız Mirada. Biz munda sag-gurgun, sizi hem ol yerde allatagala öz penasında saklasın. Dogayı salamdan soñ sözümüz budur ki, biz gelin edinmekçi. Miradı öyermekçi bolyas. Guda bolduk. Oña görä, ahun agadan rugsat alıp, tizden-tiz gelmegiñe garaşyas. Hatı yazdıran kakañ. Meret ayı, anna günü”.

Hat govşurana “sag bol!” aydan Mirat elini mañlayına goydı. “Gelin edincek, guda bolduk”... Kim bilen? Hatda yazılışınıñ gümürtükligi yalı, Mirat-da şol sovala cogap tapmadı. “Gelin edinmekçi” diyen söz Miradı biraz guvandırsa, “Guda bolduk” diyen nämälim söz onuñ yagdayını öñküden beter agraltdı. Guda kim? Gelin bolup gelecek kimiñ gızı? Sagmı? Akıl-huşı yerindemi? Men onı halacakmı? Sulhumız alışcakmı? Ya ilki duşuşıkda biz biri-birimizden yüz övürcekmi? Aslında görüp-eşitmedik maşgalama men nähili nika gıydırıp bilerin? Nika näme? Nika -bir günüñ salamlığı däl-de, ömürlük yazgıt. Sulhumız alışmasa, ömrümüz küle aylanmazmı? Ah, adat gurap galsın, ılahım!.. Gelin ata-ene üçin däl-de, meniñ bilen yaşamalı ahırı! Meniñ ıkbalımy näme üçin olar çözmeli?”

Şol ağır halatda, birdenkä, Gözel gelip onuñ gözünüñ öñünde dayandı: “Ay oğlan, seniñ bolup oturuşınıñ nähili? Sen näme üçin aglayasın?” diyyän yalı göründi.

Mırat: -Gözel! -diyip, yerinden galanını-da duyma galdı. Biraz akılma aylanandan soñ bolsa soragını devam etdi: “Näme üçin Gözele söz aytmandırlar? Ya olardan çekindilermikä? Ol kakam bilen dostdır ahır! Ya-da... Gözel eyyäm...” diyen sözünü soñlap bilmän, uludan demini aldı. Gövnüne bolmasa, agzından çıkan dem bugı däl-de, tütün yalı duyuldı. Birdenkä-de aygıtlı kararını mälim etdi:

-Yok, yok! Men beyle güürtik sövda baş goşup bilmen!..

Mırat in soñunda inandırıcı bahana bilen ahun hem dost-yarları bilen hoşlaşdı.

OSLAGSIZ DABARA

Bukcasız hat elden-ele geçip gicigeni üçin Mırat gelende oba ulı aladadadı. Ertir gelnalıcı gidilcegi üçin her kim başardığından şayını tutyardı. Kim-kimden atbaşa goşulmayanı üçin ulag dileyärdi. Gelinler bir söy bilen gelnalıca gitmeyän gelinlerden şay-sep sorayardı. Obada şonuñ yalı yagdayda biri-birini goldayan govı adat bardı. Toy aladasına düşen oba garıncañ öycüğini yada salyardı.

Hayran galmalı geñ zat: Obanıñ ähli aladası Mırat üçindi. Emma ondan habar alyan, halını sorayan yokdı. Vaka Mırat üçin öñküsi yalı güürtikdi. Mesele cıgba-cıgba geleni üçin bolsa, öñküsenden hem beter Mıradı aldım-berdime salyardı. Hudayıñ özi görkezmesin: Birden kel-köre miyesser geläyse Mırat ne-hä ölüp biler, ne-de ölyänçä ondan sıypıp biler. Ol ecesinden habar almakçı boldı, ecesi:

-Oglum, meniñ öz aladam özüme kemsiz yetik, sabır et! -diyip elini salgap gitdi. Kakasından bolsa çekinyärdi. Sorayanda-da: “Ol seniñ işiñ däl!” diyip gözünü alardaysa, yüzünü aşak salmakdan başga çäresi yokdı: Eysem-de bolsa, meseläniñ anığına yetmek zerurdu. Ol özüne hamçam yigitlerden birine göreci ilip:

-Ata, hanı, bəri dur! -diyip, özüne bakan ümledi.

Ata bolsa hoşallık bilen gutladı:

-Mırat, iki gözün dört!..

Mıradıñ iki gözünüñ dörtlügi, aydınlığı ya-da garañkılığı entek gümürtikdi. Şonı gıssaglı anıklamak zerurdı. Emma Ata oña may bermän:

-Mırat, senem atbaşça goşulcakmı? -diyip soradı.

Mırat oña gözlerini alardıp seretdi:

-Ata, sen öz akılıñdamı beri?

-Bä, Mırat, men saña näme yaman söz aytdım? Seniñ bolşuñ nähili?

-Sen, hiy, öylenyän yigidiñ atbaşça goşulanını görüpmediñ?

-Guda yat yerden däl ahır!

Mıradıñ argın süññüne birhili can girene döndi, yakımlı habara umıt bilen Ata tarap çıñerildi:

-O näme diydiñ boldı?

-Getirilcek gelin...

-Nä-me, nä-me?!

-Seniñ öz bile oynap, bile ösen gızıñ ahır!

Mırat onuñ iki egnine yapışıp silkeledi:

-Kim diydiñ?

-Bä, sen nähili-ayt; dünyäden habarsız öydyän!..

-Ayt ahır, ol gız kim?..

-Ol gız... Ay, sen oyun etmesene, onı menden govı bilyänsiñ-le!

-Ayt ahır, ayt! -diyip, onı yene silkeledi.

-Ol gız... Gözel!

-Gözel? Gözel diysene!.. -diyip, Mırat onı daşına bir ayladı.

-İndi düşnükli gerek?

Yere agram salası gelmän nüz bilen sallancırayan Gözel Mıradıñ gözünüñ öñüne geldi, gövnüne bolmasa, özüne bakan ümleyän yalı göründi. Ata bolsa öz gürrüñini devam etdi:

-Gözeliñ kakası ähli ilde üytgeşik geñ adam ahır! Ol bar dileyäniñiz bir gız bolsa, galiñam gerek дәl, äkidiñ! Goy, Gözel siziñki bolsun diyipdir.

Emma ol sözler Miradıñ gulagına ilmedi. Onuñ häzir dulugına şapbat urayanıñda-da duyarlı дәldi. Gözel häzir onuñ boynundan asılıp durdı. Mırat pışırıldı bilen agzına gelenini samrayardı. “Gözel! Gözel can, hakikatdan-da, senmi? Meniñ görecim meni aldanokmı?.. Dünyäde häzir menden bagtılı adam bardır öydemok. Seni maña miyesser eden tañrıma müñ keren şükür! Dünyä dursun, sen dur, Gözel can!..” Nämädir guvanyan yalı, nämädir müynli yalı doñup duran Miradı Atanıñ oyandırması geldi:

-Mırat, onda biz seniñ üçin kimiñ atını şaylalı?

Ukıdan oyanan yalı Mırat oña geñirgeycilik bilen garadı:

-Kimiñ atını?

-Hava.

-O näme diydiğiñ boldı?

-Biz atbaşa goşulyas ahır!

-Atbaşa... diysene!

-Seniñ bolşuñ nähili? Birhili aylandırılıp goyberilen yalılığıñ bar-la!

Özüne gelen Mırat onuñ egnine elini goydı:

-Gardaş, Ata, men saña halıs yürekden minnetdar. Sen meni ölüm hassalıgından halas etdiñ!

-Ölüm hassalıgından?

-Men entäp yıkırlı bolanımda, sen meni ata atardıñ!

-Bä, bu nähili gürrüñ?

-Onı... soñra düşünersiñ. Yöne veli...

-Yeri, onsoñ?!

-Men atbaşa goşulıp bilmen.

-Näme üçin?

-Pılan kesiñ ogli tüys guş kelle eken. Okap adam bolmandır-da, gayta çigit yalıcak beynisinem yele sovrupdır diyerler.

-Kimiñ biziñ bile işi bar?

-Yok, beyle däl. Saña yarasa-yaramasa cemagatıñ asırlık adatından çıksañ yüzüne tükürler!

-Onda...

-Meniñ yerime-de sen goşularsıñ!

Toy, hakikatdan-da, dabaralıdı. Düyebaşlık halık bilen bezelen otuz düyääñ üstünde tapdıgından bezenep otuz gelin otırdı. Biri-birine meñzeş somalak diñlere çalım edyän kerveniñ başından garasañ ızı görünmeyärdi. Atbaşı ellä ser uryardı. Al-yaşıl atgulak bilen bezelen atlar tüveley turuzyardı. Öñbayraga goyberilcek atlar bolsa iki-üç gün bäri seyislenip gelyärdi. Toy goyunları soyulyardı, gazanlar atarılyardı...

Atbaşı tozan turzup gız obasına baranda “Gelmääñ, ızıñıza dolanıñ. Gız özüme gerek, çet oba bercek däl!” diyen manıda yaş-yeleñler oları kesekleyärdiler. Käte daş yalı kesek biriniñ gözünü çıkaryan bagtsiz toylaram bardı. Gız-gelinler, gelnalıcılaram geyim yırtmaga ımtılyardılar. O-da: “Size gız beresimiz gelenok!” diyen garşılıkdı.

Güzyüñ mılayım günü Mırat üçin yıla aylanıpdı. Ol hiç yerde özüne yer tapmadı: Ne oturıp ıncaldı, ne-de turup aram tapdı. Gün bu gün, göyä diyersiñ, yüzmekden el çekip, bir duran yerinde dayanana döndi. Ah Mıradıñ özem atbaşa goşulıp giden bolsa nähili govı bolardı!.. Hava-da, şeyle bolanda, onı yöne bir kesekleme däl, gıkuvlap, ızına it salıp kovardılar. Ah, adat, adat!..

Mıradı yürek gısmanıñ üstüne dürli oylaram gabap aldı. Gözelem meniñ yalı duşuşıga gıssanıp, sabırını elden giderdimikä? Mümkünlük dörän badına gülpeçek yalı meniñ boynuma saralarmıka? Ya-da... Ya da “Meniñ yigrenenim molla! Maña dünyäden el yuvup, yakasına bukup oturan, mülhit mollañ geregi yok!” diyip şumcaryamıka? Kakasına, ecesine garşılığını bildirse-de, näçe yalbarsa-da, kada girdabından sıpıp bilmän, alamanıñ alıp kaçan gırnagı yalı içine urup gelyämikä? Ağşam guşak çözmekçi bolanda tolgundırcakmıka? Ädigiñ birini çıkarıp,

beylekisiniñ ökcəsi bilen depäme urayarmıka? Ya-da... Yok, yok!.. Gözel maña yaşacikkada örän mähirlidi ahırı!.. “Mırat, sen sarıyağı govı göryänsiñ, çörek sovamanka tamşan ahırı! Mırat, sen, düyän gatıgını näme içeñok?” diyip, özünden öñ maña hödürleyärdi ahırı!.. Gözel her demde bir hıyala münüp duran yeñles gızlar tohumından dälidir. Gözeliñ-de yüregi atıgsayandır. Ah, atbaşı tizräk geläyse bolmayamı?

Güni gicikdiren atbaşı tozan turzup gaydıp geldi. Atların toynaklarınıñ güpürdisi gövnüne bolmasa. Mıradın yüreginde uryardı. Ol häzir atbaşın, ılayta-da gelnalıcnıñ öñünden ılgap çıkmakçdı. Oglanlıq yaşınıñ ızda kalanını ol häzir unudıpdı. Ah, adat, ılayta-da mollalık gurap galsın, ılahım! Men din vekili hökmünde salıhatlı adam bolup sarsman oturmalmışım... Meniñ yüregim daşdan däl ahırı, gobsunıp dur ahırı! Carçınıñ bogazına sıgdığından:

-Gurt gutupsıñız, gutlı bolsun! Gutlı, mübäreğ bolsun! Gözüñiz aydın-la ho-ov! -diyyän zovvam sesi obanı yañlandırdı. Şol ovaz ömrüniñ bagt gunçasınıñ gül açanını habar beryän ovaz Mıradı sallançakda oturdıp hallan atdırıp üvreyäne dönderipdi. Mırat yıkılarından hovatır edip tisginende özüne geldi. Bürencege bürelep, iydilip gelyän gelnin üstünden pişme seçilyärdi, yaş-yeleñler pişmä topulsa, hövesceñ gız-gelinler täze gelen gelnin yüzünü görmäge ımtılyardılar, bürencegi iki-baka emay bilen açıp, hırıdar sınılayardılar. “Tüveleme, göz degmesin! Tüf, tüf!” dişip guvanyardılar. Yılboyı garaşdıran, in soñunda añırdan gelen gelnin yüzünü näme üçin ilki bilen Mırat açmalı dälidi? Onuñ dumlı-duşa şöhle saçyan ay keşbini näme üçin ilki bilen Mırat sınılamalı dälidi?.. Onuñ ölini cana getiryän bögül ısını näme üçin ilki bilen Mırat ısgamalı dälidi? Ah, adat gurap galsın, ılahım! Gözeliñ bagt bagına özgeler sın edende Mırat içerde hukuksız tussag yalı içine urup oturmalıdı.

Nika gıylışı-da, Mıradın añlışına görä, birhili keçcedi. Yigit bile gelnin yanaşık öylerde oturmalarına garaman, oların özlerini nika gıyılan yere çağırıp sorayman, nika vekilligini almak üçin her haysınıñ yanına yörite iki sanı yaşılı iberyardılar. Olar öylenyänlerin yanında nämelerdir sarnap, kimleri vekil edyänlerini bilip gaytmalıldılar. Mıradın töveregine deñ-duşları üyşüp otırkalar iki sanı sopı-sorray adam gelip, Mırada yüz tutup, yaşılısı sarnap başladı. “Ol sopı, ve sopı,

h zreti imam Agzam Abu Hanafi k fi rahmatullahı aleyhini  mezhebi bilen ve era turgan ulı- ki iklerini  m hir-magrupi bilen, siz kim Mırat nika vekil iligi izi kime tab ırsırsı ız?’’ Yigitler oları  s zlerini o lı e itmedik ya d   nmedik ki i bolup, iki-   gezek gaytaltadılar. Mırat i  so unda kimindir agzına salıp bermegine g r  cogap gaytardı:

-Men nika vekil iligimi Annayar aga tab ırsıyan.

 ol tarzde gızı  hem vekilligini aldılar. Ondan so  ya uluları   y  p oturan  y nde gayıbana nika gıydılar. Nika gıyılan  agında Mıradı  ye  esi  y   art ba ında gay ısını  ırkıldadıp otırdı. Gadımdan gely  d   nc  g r , nika gıyılan  agında al-arvah ara d   p, k bir yigidi  yigitligini baglap, onı bagtsız galdırsıydı.  eyle, bagtsızlık y ze  ıkmazlı ı   in bolsa, gay ısını dınuvsız  ırkıldadıyan ye  e al-arvahu  bagını gırsıydı.

Mıradı  de -du ları onu  biline  i i dirip gu ak gu adılar. Ayaklarına darta   dik geydirdiler.  ondan so  Mıradı gelni   st ne alıp bardılar.  y h vesce  gelin- gızlardan, yigitlerden hırın-dıkin doldı. Mıradı gelni  yanında oturdılar. ‘‘ aganı ya dan, ayalı ba dan’’ diyen nakıl boyun a,  ylenen yigit ilki ba langı da  z h kimiyetini g rkezmelidi.  y   i ini dolduran toma a ılar  onu    in hem hırıdar  i erily rdiler. Gelin yerinden galıp yigidi  telpegini yabadan ildirmese, ya  i i dirilen gu agını ihlas bilen   zme e, yigit elini  tersi bilen  em gelen yerine e termelidi, ya-da  digini  ıkarmak islemese,  digi   kcesi bilen m k m depmelidi.  ol hakikat bolsa ayalı   rine  m rl k tabınlı ını anıklaysıydı.  onu    in hem toma a ılar ho al galyardı. Eger-de yigit ilki ba da h kimiyetini g rkezip bilmese, gelin onı  sgermezlik etse,  ol yigit namart, yagnı, heleyini  gulı hasap edily rdi. Toma a ını  bolan h vesce  sulhı   y rdi.

Emma G zel Mıradı  aytmagına, g rkezmegine-de garaman, hemmesine yerbe-yer amal etdi.  onu    in hem toma a ılar  r n ho aldı. Eysem-de bolsa, de i gen yigitleri  bimazalıkları i ini gıcıklayardı. Haysıdır biri Mırada duydu ı berdi:

-Mırat, e itdim-e itmedim diyme, gelin  r n mekir g r ny . So ra goyanı ı tapdırsıyın!

-Gelniñ göz gıtağını aylışından men-ä “Hava, görene göz bolmazlık üçin şıpırmanı hâzir çıkarayın veli, soñra meniñ elime suv akıtmalı bolaymazmıkañ” diyen manını añladım.

-Hava-ayt, ädigi patıladıp dula zıñmasam şonı anıklaya!

Kimdir biri gürrüñi gısgaltmak isledi:

-Tüketseñizle-ayt, samahullıñızı! Hanı, gamçı nirede?

Gamçını Miradıñ eline tutdurdılar. Ol adata eyermegi biraz çekinse-de, köpçülügi tizräk dargatmak niyeti bilen içerdäkileriñ çem geleñini saygılap başladı. Gık-bak köpeldi. Assa gaçan namart, her kim ökce göstermekçi boldı. Dar gapınıñ dıknışığı arınıñ öycüğine çalım etdi.

Gözeliñ soña mılakatlı yılgırışı bolsa Miradıñ gövün guşuna ganat bağladı.

GOVGALI YIGNAK

Obanıñ adamsı giñ bir aytıma yıgnanıpdı. Açık meydanda kim aybogdaşını gurup, kim çommalıp otırdı, kim telpegini tirsegine yassanıp, gışarıp yatırdı. Märekañ sulhı öçük, yüzi salıkdı. Oba arçınıñ ilatı nâme üçin yıgnanını bilmek hövesi bilen Miradıñ özem gelipdi. Yöne veli, ol özünü görkezmezlige çalışıp, bir çetde bukulıp otırdı.

Oba arçınıñ patışa salgıdı barada habar bermekçidigi hemmelere mälimdi. Ol gür gaşlarını börtdürüp, uzun gara sakgalını sıpalap, köplügin ünsünü özüne çekmäge ımtıldı. Ol bir yandan, öz edyän işinden närazılığını duyurmakçı bolsa, ikinci yandan, özünü hondan bärsi görkezip, güyç-kuvvatınıñ yeterlikdigini añlatmakçıdı. Sebäbi, tozana bulaşıp oturan adamlarıñ keşbi överli dälde. Ol köplügi ep-esli garaşıdırandan soñ pessay-pessay söze başladı:

-Gadırlı obadaşlar! Ülkede bir yıldan artık uruş gidyäni özüñize mälimdir...

Kimdir biri ara söz saldı:

-Urşa giden poşılarıñ geyimleriniñ gaydıp gelyänem mälim.

-Urşuñ odı häzir älemi yandırır...

Başı çövrme telpekli, geyimi yüz yamalın biri yerinden galıp, onuñ sözünü kesdi:

-Arçın han, şun-a dogrı aytdın-ayt! Inha, meni gör, egnimdäki geyimini oda atsam tütecek däl. Endamımda bolsa garga çokara et yok.

Meseläniñ soñunu akılına getirmedik tez arçın elindäki gamçısını galgadıp gözlerini alartdı:

-Söz arasına söz goşmaga kim saña ıgtıyar beryä?

Burnuñ ortası kertik bolanı üçin ol hemişe hıñranıp durana çalım edyärdi, adam Kertikdi. Kertik pışdıl basışı bilen iki ädim öñe süyşdi:

-İgtıyar?.. İki barmak dilimden başga mende näme goyduñız? Fronta kömek edyän bolsa, me, şonam al! -diyip, pakğı dilini uzatdı.

Dumlı-duşdan närazılık yañlandı:

-Barca gallanı garbap patışanıñ ambarına dıkdıñız!

-Urşa gerek diyip başımızdaki şıpırmanam-a sıpırdıñız!

-Bu dilegçiliğiñ, salgıdıñ, hey, soñı bolmazmı?

-Adamlar, yuvaş! -diyip, arçın garılacak ses bilen gaharlı hemle urdı. -Siziñ akılıñıza näme boldı? Ak patışanıñ özüne baknalığıñızı unuttıñız mı? Dövletiñ bähbidi, eysem, siziñki däl-de, meniñkimi?

Kertik bu gezek oturan yerinde batlı sözledi:

-Hava, seniñki! Seniñ diñe eliñdäki gamçıñ sapı, meniñ öy-övzarımı tovgumıñ ketegi bilen bile satın alcak!

Arçın gazabına bäs gelmän gıgırdı:

-Yasavul! Ä-hey, yasavul, niredesiñ?

Gözleri şullı, calbarı yamalı yasavul bir çetde, connuk gamçısını köne ädigine tırkıldadı, gamgın otırdı. Ol başını çala galdırıp, gözünüñ gıtagını arçına baka ayladı: Arçın öz gıkılığını gaytalasa, öteräk gıgırcagını şol garayış mälüm edyärdi. Yagdayıñ överli dældigini añlan Annak bay ara düşdi:

-Adamlar! “Yer gatı bolsa, öküz öküzden görer” diyen yalı, ağır yagday, mha, görüp otırsıñız, bizi-de biri-birimize igendiryä. “Sabır rahmandan” diyipdirler, geliñ, bir salım sabır edeliñ, arçın-hanıñ sözünü diñläliñ. İliñ degnasına degcek habarı mälim etmäge o-da, elbetde, guvanyan dälidir. Arçın han, sözle!

Arçın tövrekdeki göreçlerden eygilik tama etmäni üçin, yüzünü aşak salıp, ardındı, ondan soñ Annak baya garap, zeyrenip söz urdı:

-Gullık gurap galsın ılahım!.. İlatıñ ağır yagdayı meniñem yüregimi parçalaya. Eysem, men nädeyin? Çäräm näme? Men, hamana diyersiñ, añırdan guralıp goyberilen bir gramafon. Meniñ ondan ne artdırıp bilyän zadım bar, ne-de kemeldip bilyän zadım bar? Diñe şonuñ burmasını burmakdan başga meniñ hiç hili erkim yok...

Kimdir birinden ogrın ses çıkdı:

-Sayrayşa yaman däl-ayt!

Arçın elini daldalap devam etdi:

-Häzir bolsa patışa hökümeti garıp dayhanlara däl-de gurplırak adamlara yüz tutya.

Annak bay durup bilmedi:

-Gurp-lı-rak adamlara?!

-Hava, Annak bay, gurplırak adamlara.

-Al, gerek bolsa!..

-Patışa hökümeti uruş mätäçligi üçin cemagatdan, yagnı, gurplırak adamlardan at soraya!

-At?!

Annak bayıñ soragınıñ äheñini halamadık arçın onı köşetmek küyüne düşdi:

-Tohum at däl-de, alaşa at.

Kertigiñ dili yene gozgandı:

-Patışa hökümetine bar geregi at ya-da alaşa bolsa, Annak bayıñ bir özem onuñ hötdesinden gelip biler. Şeyle dälmi, bay aga?

Annak bay oña bakan ädim ädenini duyman galdı:

-Kertik, sen ol gücügiñ guyrugı yalı bulaylanyan diliñi on iki oñurgañdan yumsañ govurak bolaymasın!

-Ay, bay aga, men öz otır yerime buyrup bilyän bolsam, porsusı barıp seniñ mädäñi bularmıdı?

-Sem bol, haram, eşek!

-Men-ä adamlar, haram eşegiñ aññıryan sesini eşidyän.

-Hey, seniñ gara bir... -diyip, topulmakçı bolanda arçın onı tutdı.

-Hey, seniñ ak bir... -diyip, Kertik yumrugını galdıranda yanındakı onuñ eline yapışdı:

İki hili ses yañlandı:

-Kertik can, yagday bilen!

- Arçın han, goyber, onı! Bayñ ädiminiñ henize çenli tesen yeri yokdur!

-Hava, bayñ toynagındakı nalı mañlayına kakdırmak islese, goybersin!

Annak bayñ yalçılarında biri bolan togalak, kellesi yalañaç biri orta çıkdı:

-Kimiñ meyli bolsa, inha, men, Annak bay!

-Inha bolsañ Annak bay! -diyip, biri onuñ yeñsesine düvündirdi, onuñ çal sakgalı barıp yer garbadı.

Märeke gıkılık-gopgun bilen iki tarap çakñışarlı bolanda yasavulñ sesi yañlandı:

-Dayanıñ, anha, volosnoy gelyär!..

Volostnoy sözi hemmäni birden doñana dönderdi. Hakikatdan-da, ızı üç-dört cigitli volostnoy yetip gelyärdi. Atlarınıñ ayaklarınıñ zarplı dükürdisi-de gulaklarında yañlanyardı. Kimdir birinden:

-Hanı, indem biriñiz cıñkıñızı çıkarıñ göreyin? -diyen ses yañlandı.

Kertik oña cogap gaytardı:

-Meniñ-ä dilimden başga kesilmedik yerim yok Enesine gerek bolsa onam volostnoy aga alıp ötägitcek ekeni-dä!

Onyança bolsa volostnoyñ atı ayak çekdi. Arçın bilen Annak bay onı gadırlı qarşıladı. Salamdan soñ arçın onıñ gulagına nämelerdir pışırdadı. Annak bayıñ selkildeyän sakgalı bolsa arçınıñ aydyanlarını tassıklayanını habar beryärdi.

Birinci cahan urşı başlandan soñ Tecende dört sanı täze volost edarası guralıpdı. Häzirki gelen volostnoy şolardan biridi. Ol ozal uyezd naçalniginiñ divanında dilmaç bolup işläpdı. Patışa häkimiyeti, ılayta-da, soñkı vagtda öz hökümni yerli adamlarıñ üsti bilen yöretmek sıyasatını gurapdı. Häzirki orta boylı, bir yañağı çapık volostnoy özünü sıyasatçı hasap edyän bolara çemelidi. Ol arçınıñ pışırdı bilen beren yakımsız habarına gulak gabartman, märekä baş egip salam berdi. Hal-ahval soraşdı. Emma volostnoyñ niyetiniñ çepbesine Annak baydan başga onıñ salamına cogap beren bolmadı. Şonun üçin ol cemagatıñ özünü gepletmen küyüne düşdi.

-Yeri-ov, cemagat, bu yerik nähili şay-sep bilen üyşdüñiz?

Telpeğini dızınıñ astına salıp oturan üç bölek selçeñ sakgallı biri elini kölegeledip, volostnoya garadı, bilmezlige salıp soradı:

-Biziñ halımızı sorayan yagşı yigit kim-ayt?

Arçın ilgezek cogap gaytardı:

-Biziñ hormatlı volostnoyımız!

-Hä-ä valasnoy diysene?.. Valasnoy han, şu yerde oturan cemagatıñ-a üyşmek yadına düşenok.

-Onda näme üçin yıgnandıñız?

-Onı cemagatdan däl-de, gamçısını galgadıp, cemagatı goyun sürüsi yalı toplan arçın handan sora.

Volostnoy yañsa aldı:

-Ah, arçın handan diysene!

İki-üç ses birden yañlandı:

-Hava, arçın handan.

-Obaň bayarından...

-Annak baydan.

Annak bay durup bilmedi:

-Annak baya dil yetirseň, diliň bilen hoşlaşmalı bolarsıň!

Volostnoy oňa elini daldaladı:

-Bay aga, biraz hayış edyän, sabır edin!.. Hava, märekäni arçın yıgnan bolsa, elbetde, bir tovakga bilendir-dä?!

Yene birnäçe ses yaňlandy:

-Arçın bir gezek cemagatı galla soramak üçin yıgnadı.

-Arçın han ikinci gezek telpek dilegini etdi.

-Arçın han üçünci gezek öy soradı.

-Arçın han dördünci gezek at soraya...

Kertik bu sapar öteräk söz urdı:

-Arçın han pıyada galan bolsa kesindä, meniň ot gorcayan kesevime atlanaysın!

Arçın ayagını yere depip gıgırdı:

-Sem bol, hayyar!

-Meniň sesime-de mätäç bolsaň, govuz yerine gısdıray!

-Arçın han! -diyip, oňa elini daldaladan volostnoy Kertige yüzlendi:

-Seniň adıň näme?

-Kertik.

-A-ha, Kertik diysene, Kertik!..

-Hava, valas han, adıman Kertik, burnumam kertik: asıl kertik däl yerim yok.

-Göryän veli, sen örän dilevar yalı!.. Hal-ahval soraşmaga gerek bolarsıň. - Cigitlere buyurdi: -Kertigi häziriň özünde divana ugradıň!

Cigitler derrev Kertige yapışdılar. Kertigiñ sesi çıkdı:

-Çakı, valas haniñ enesi yekesirän bolara çemeli, meni eltiñ sonuñ yanına!

Birnäçe adam gopgun bilen cigitlere yapışdı:

-Kertigi äkitseñiz menem äkidiñ!

-Onda menem äkidiñ!

-Kertigi yeke goyberip bolmaz!

-Hemmämizem bile äkidiñ!

Volostnoyñ hem arçınıñ gıkılığı hiç kimiñ gulagına ilmedi. Volostnoy bilindäki sapañanı alıp iki-üç gezek asmana gümpüldetdi. Şol minutda gucaklap, onuñ elindäki sapañasını gañrıp aldılar. Cigitler çekerlerini şakırdadıp, tüpeñlerine ok sürdüler. Volostnoyñ sesi yañlandı:

-Cigitler, dayanıñ!

Şol sekuntda märeke-de, cigitler-de dımdılar. Hiç kim orta çıkıp söz açıp bilmedi. Volostnoyñ gapdalından sapañañ boş gabı sallandı. Sapañça başga biriniñ elindedi. Şonuñ üçin orta çıkara onuñ yüzi yokdı. Arçınıñ keşbi iki aşdan galan acıñ, iki göreşden basılan pälvanıñ keşbini beryärdi. Annak bay kirli dırnağı bilen donunıñ bagcığını dırmayardı. Märekäniñ bolsa yüzünden gar yagyardı. Vakanıñ soñunuñ näme bilen gutarcagını akılına getirip bilyän yokdı.

Mıradıñ añlayşına görä, vakanıñ soñı örän pacıgalıdı. Geçen yıl goñşı obadaki arçın saylavında şu günki yalı bir vaka emele gelipdi. Saylavçılar märekeden çıkıp kaçmakçı bolan polkovnigiñ kemerine yapışdılar. Şol vagtda bolsa ceza otryadınıñ yaragından iki adam ölüpdi, on adam bolsa türmä basılıpdi. Mıradıñ añlayşına görä, häzirki yagday hem şonuñ nusgasıdı. Yüregine hovul düşen Mırat nähililik bilen orta çıkanını duyman galdı. Yöne veli nämeden başlacagını bilmän, yüzünü aşak salıp dımdı...

Obada özüni alıp barşını yeñles sayyanı üçin Annak bay Mıradı söymeyärdi. Häzir bolsa yaş molla bayıñ görecine birhili yakımlı göründi. Hovpdan heder edeni, ılayta-da agramı öz üstüne düşerli bolanı üçin yaş molla, belki, köpçülügi köşederlik gürrüñ tapayadı diyip oylandı. Volostnoy-da Mırat yalılara “alacagöz molla” diyip,

oları hiç bir zadıñ alnından hasap etmeyärdi. Hâzir bolsa Mırat onuñ gözüne birhili, öz zakunçısı yalı göründi. Hâzirki yaraga yapışılan vaka uyezd naçalnigine yetäyse, volostnoyñ ıkbalı hovp astındadı. Belki-de, yaş molla peyda müvessa tapayadı diyip arzu etdi. Arçınıñ akılı bolsa hâzir hiç bir zat işlemeyärdi. Onuñ gövnüne bolmasa, hâzir kıyamat günleriniñ biridi. Yaş yigidiñ orta çıkmagı birhili kem yaramadı. Patışa çinovnigi bilen halk arasını kim-de bolsa biri sazlama, ertir oba arasında yaraglı soldatıñ peyda bolmagı gizlin däl.

Mırat kem-kemden pikirini cemläp halka yüzlendi.

-Gadırlı obadaşlar! Agzalıgıñ ayılgañ zatdığını siz maña görä has govra bilyänsiñiz. “Agzı bire tañrı biyr, agzalanı gañrı biyr” diyen nakılñ örän çuññur manısı bar. -Ol köpçülüğñ pikirini oslagsız bir yana çekdi. -Bir zamanda bir danadan: “Akıllı patışa bilen akmak patışanıñ haysı govı” diyip sorapdırlar. Dana: “Akıllı patışa govı diyipdir. “Näme üçin?” diyip soranlarında: “Akıllı patışa añsatlık bilen uruşa baş goşmaz, akmak patışa bolsa soñunu saymaz” diyipdir. Germanlarıñ akmak patışasınıñ soñunu sayman, uruş ıgılan edeni üçin, hâzir uruş odı älemi yandırya. Urşuñ agramı zearlı, inha, görüp dursunuz, dogan-dogana yarag gezeyä. Nähili ayılgañ vaka?.. Gadırdan dayhanlar, siz arlı yıllap başımızdan gum sovuryarsıñız, emma maşgalañızıñ iycek çöregi hıllalla!.. Uruş siziñ yagdayıñızı hasam agraldı. Eysem-de bolsa, yurt parahatlığı üçin aygıtlı söveş alıp baryan ak patışanıñ gadırını bilmegiñiz, gahrıman goşuna başardığımızdan kömek etmegimiz, patışa hızmatkärlerini hormatlamamız zerur ahır!.. Geçen yıl Gagşal obasında bolup geçen ganlı vaka siziñ yadıñızdadır. Şol vakanıñ şu yerde-de gaytalanmagı daş däl. Hernä hudaıñ özi onı bize görkezmesin!..

Mıratdan şeyle söze garaşmadık volostnoy hayran galdı: “Men, gör, nähili akmak ekenim! Şu yigit orta çıkanda men: “Heniz acını-süycünü datmadık kelpençe molladan tamakinlikden başga näme garaşmak mümkün?” diyip oylapdım. Hakikat-da bolsa, patışa hökümetiniñ öz tayından adamlarınıñ arasında-da şucagaz molla yalı patışanıñ abrayı üçin göreşyän adam tapmak añsat däl” diyip, öz yanından Mırada birhili söygi besledi.

Mırat biraz dem alandan soñ devam etdi:

-Hormatlı volostnoy! Arçın aga! Siz ak patışanıñ ilat arasındaki inamdar vekilleri. Siz, elbetde, öz edyän hem etmeli işiñizi menden yüz esse govı bilyänsiñiz. Yöne veli, bağışlañ, men eger yalñışyan bolmasam, siz şu gün akıla sığmacak mocuk iş etdiñiz!..

Annak bay söz arasına söz goşmak isledi:

-Hormatlı mollamız!..

-Bay aga! -diyip, Mırat oña elini daldaladı. -Sabır ediñ size-de gezek geler... Hormatlı volostnoy, patışa hökümetine tabın hem bütün tayın hızmatına, barını-yogunı gaygırmayan garıp, halka yarag gezemek näme diyen söz?

-Molla aga!..

-Bağışlañ, men entek molla-da däl, aga-da däl. Yönekey eñegine cañ dakılan yalı bir durumsuz... Hava, siziñ şu günki kada, kovahada meniñ añlışıma görä kanuna-da sığmayan, ayılgañç hareketiñiz birden adalatlı ak patışanıñ gulagina yetäyse, men-ä siziñ ıkbalıñızdan gorkyan. Ondan allañ özi saklasın!..

Volostnoyñ reñki-peti öçdi. Gövnüne bolmasa, Mırat şol vakanı gerekli yerine yetiräncek yalı duyuldu. Şonuñ üçin hem birdenkä iki dızına çökdi, sesi bolsa agılı çıkdı:

-Dogriaydyasıñ, inim! Men günäkär, men günäkär!..

Hiç kimden ses-üyn çıkmadı. Annak bay volostnoyı galdırdı. Mırat devam etdi:

-Gadırlı volostnoy, bağışlañ, men arzaçam däl, garalaycam däl. Menem şu yerdäki oturan sap, sada adamlar bilen bir hatarda ak patışanıñ abrayına, urşuñ yeñiş bilen gutarmagına dogra edip yörenlerden biri. Elbetde, yalñışmaz, yazmaz bir alla bar. Siziñ aybıñızı boyun almañız mertligiñ nişanı. Şonuñ üçin men, meniñ düşünişime görä, köpçülik siziñ yalñışiñizi bağışlar hem siziñ barañızda govı pikir galar. Dogrı dälmi, obadaşlar?

-Makul! -diyen ses goşalanıp çıkdı.

Volostnoy özüniñ gısgacık sözüni kınlık bilen aytdı:

-Gadırlı agalar, iniler! Şu yerdäki eden eşekligim üçin men şeyle bir utanyan, yer yarılanok, men girip bilemok! Siz meniñ depämde tayak dövseñiz, “Vah!” diysem namart boldugım. Tovakga edyän -meniñ günämi ötün!

Yaşululardan biri onuñ sözünü makul tapdı:

-Hava, başını egip gelende gan algıñ bolsa-da geç diylenidir. Dayhan näçe namıscañ bolsa-da, ar üçin akıldan azaşmaz.

Kertik yine durup bilmedi:

-Valasnoy han, cigitler maña nähili akıl övrederin diyseler, men-ä indi tayın.

-Kertik aga, cigitler indi seniñ özünden akıl övreneler.

-Bä-ä, bu gün Gün nireden dogdukan-ayt?

Kimdir biri onuñ soragina görä cogap gaytardı:

-Kertigiñ çatmasından dogan bolaymasa!

-Hanı, yörün onda, garrı heleye salam bereliñ!

Adamlar ördüler. Volostnoy Miradıñ ikirciñlenmegine garaman, goltugından tutup, onı Annak bayıñka bakan özi bilen bile alıp gitdi.

NİREDE KİMDEN, NÄME ÖVRENMEİ?

Durmuş çılşırımlı öz töveregini torlap baryanı üçin Mirada ondan sıpmak yolunu övrenmek zerurdı. Yogsam, kapasa düşen bilbil yalı durmuş lezzetinden mahrum bolup, zarınlap galmagı mümkindi. Şonuñ üçin hem ol Gorcov medresesindeki gelen kararını amala aşırmaq yoluna düşdi. Yönekey, sada atanı ımandırmak hem gönükdirmek nähili añsatdı: Ahun bolmaq niyetim bar diydi, gutardı!

Buhara hanlığı rus patıçasına paç tölese-de, ol özbaşdak dövlät hasap edilyardı. Şonuñ üçin hem Buhara gitmekçi bolyanlar galp ıgtıyar almalıdı. Halkı garañkıda galdırmaga kömek edyän din hizmatkärlerini patışa hökümeti Buhara hoşallık bilen iberyardı. Yöne veli, kem käs yonmaq niyeti bilen çinovnikler

dokument düzetmegi ep-esli bökdeyardı. Miradıñ dokumentini bolsa volostnoy şol günün özünde düzetdiripdi. Hatda Miradıñ garşılıgına garaman, onuñ kisesine baş-üş teññe pulam taşlapdı. Bir yerde gınanıp-gıssansan “guk!” diyäygin, volostnoy şol sekuntda seniñ yanında häzirdir diyipdi.

Mırat üçünci klas vagonda köpçüligiñ arasında otırdı. Miradı yol görnüşleriniñ hemmesi, ılayta-da Amıderya gızıkdıyardı. İki-yeke Buhara gatnayan molla bolaymasa, Amıderyanı göryän yokdı. Halk onuñ damca suvunu ähli derdiñ dermanı hasap edyardı. Şonuñ üçin hem Amıderyadan geçen mollanıñ elini yuvdurıp, şol hapa suvı kesellä şipa diyip içiryärdiler. Miradıñ niyeti eliniñ kirini kesellä içirmede bolman, halkıñ asırlık arzuı bolan keramatlı Amıderyanı sınılamagı ulı bagt hasap edyardı.

Tecenden ugran otlı Göksüyri duralgasını ızda galdırıp, Çocukla golaylayardı. Bütün yolboyı mahmal toprak küpürsäp yatırdı. Miradıñ gulagina bolmasa, şol gözel toprakda “Suv!”, “Suv!” diyyän zarın ovaz dınuvsız yañlanyardı. Suvuñ bolsa dermanlık damcasına göz ilmeyardı. Diñe takırda añırsı üzülmez salgım deñiz bolup çaykanyardı. Eysem-de bolsa, yaz ıgalı bilen gögeren gırımsa çöp örän gürüdi. Miradıñ kakasından yeten täsirine hem öz añlayşına görä, ızgarı yetik bolsa, şol giñ meydan cennet emele getireckdi. Yer gurak bolanı üçin nirelerdendir göçüp gelyän ürgün çäge ızlı-ızına gerişler emele getiryardı, päsgelsiz yere azm uryardı. “Sen gurak -men basarın! Sende suv yok -men häkim borun!” diyyäne çalım edyardı. Otlıñ tıgırları bolsa “Biz basdık, biz basdık!” diyip hiñlenyardı. Şol heñ birdenkä kakasınıñ beren gürrüñini Miradıñ yadına saldı:

-Göni yadımda yok: Bir müñ sekiz yüz segsen näçinci yıldadı. Marı bilen Tecen arasında otlı yol gurluşıgı gidyardı. Gurluşıga işçini dayhandan salgıt bilen alıpdılar. Olarıñ iycek-içceklerem özlerindendi. Diñe günde bir gıran 18 köpük hak töleyärdiler. Yaş yigit vagtımdı, menem şonda işleyädim. İş bicay agırdı. Otlıñ çoyun düşegini gara görnüme egnimiz bilen çekyardık. Arada ay yarım bir köpük pul tölenmedi -potratçılar haramzadalık edyärdiler. Dayhanıñ öñdenem ucıpsız azıgı bütünleyin gutardı. Aç işlemek bolsa bolanok. Şonuñ üçin bir ağşam müvessa goyup, oba bakan ökce gösterdik. Hemmämiz pıyadadırs, pilimiz-paltamız arkamızda şakırdı beryardı. Uzak yolda kim yaraman yıkılyardı, kim iñleyardı. Arkamdakı pil-paltañ

şakırdısı maña kâñ zat eşitdirmeyärdi, özümem cahıl bolanım üçin dayavdım. Dañ atdı, gün dogdı. Birdenkâ bolsa garşımızda toparçak atlı peyda boldı. Atlılarıñ gılıklarınıñ geñ däldigini aňlap, men-ä biraz ökce ogurladım...

Toparçak atlıñ öñüni başlap gelyän Tecen uyezdiniñ naçalnigi Magtımguılı handı. Ol gazaba münende hemişe gızıl geyinyärdi. Onuñ başında depesi ak şırdaklı gızıl begresden kavkaz telpegi, egininden gızıl begresden beşmet bolup, ak atıñ üstünde örän eymenç görünyärdi. Ol atınıñ başını çekip, agzına gelenini porsadı. Ondan soñ cigitlere gamçılarını herekete getirmegi buyurdı. İşçileriñ yolbaşçısı Ahmet mirabı bolsa şol yeriñ özünde tussag edip iberdi... Gayış gamçılar aç adamlarıñ yağırnılarına zovvam-zovvam gan uydurdı. Kim yıkılıp, at toynagınıñ astında galdı. Kimiñ gözüni gamçıñ zarbı balık yalı tovusdırdı. Kimiñ mañlayı yarıldı. Meniñ yağırnıma degen gamçıñ ızı dalak yalı çişip soñra iriñledi, onuñ yarasınıñ ızı diñe gabırda bitermikän öydyän...

Kakasınıñ gürrüñi gözüniñ öñünden kartına bolup geçende Mırat hopukdı. “Eysem-de bolsa...” diyip, ol mañlayını iki eliniñ ayasına aldı, çuññur oya çümdi: “Otlı yol çekilmedik bolsa... men iki günlük yolu bir sagatda geçermidim? Galamıñ nämeden ıbaratdığını bilermidim? Durmuş çılşırımını övrenmek niyeti bilen, din merkezi bolan Buhara gadam urarmıdım? Menem, bagtım işlese, Helim işan yalı hilegär bir molla ya-da bay malınıñ ızında, şunuñ yalı bir çölde yırtıcılara şam bolardım!.. Bakna halklarıñ üstünde patışa zulmunıñ höküm sürmegi, elbetde, kanunı bir yagday. Meniñ atamıñ-babamıñ dövründe basıbalıcılar yurdu tekizläp, barca emlägi olcalap, ayal-erkegi yesir alıp giden bolsalar, hamana diyeli, patışa demir yolu gan gatancı bilen guran bolsa-da, ol yesir alıp gitmedi, ağır yolları gısgaltdı, yeñletdi, kagız-galam getirdi, düşüncä azdan-köpden yol açdı. Meniñ kakam yarasını özi bilen alıp gitmeli bolsa-da, maşgalası, eysem-de bolsa, asuda dem alya. Eyran alamanınıñ yolu kesildi. Hıva hanınıñ paltasınıñ sapı dövüldi. Buhara emiri öz ketegine girdi... Dogrusı, men kim -ınha, gör, dövürden dövrüñ parhını selceren kişi bolup otırın. Meniñ bulaşık pikirimi aydınlatmaga ımtıyan-da, men eger yalñışyan bolmasam, ınha, şu tigirlenip baryan hereket...”

Mıradıñ ağır pikirini köpçülügiñ şadıyan gülküsü bozdı. Oña häzir geregi-de şoldı. Köpçülik vagonı edil arınıñ öycügi yalı vagırdayardı. Yoluñ tukatlığı üçinmi,

halkıñ ağır günü şadıyanlık bilen basyan adatı üçinmi ya-da adamlarıñ ünci-aladalarını häzirlikçe arka atanları üçinmi -Mıradıñ gapdalında väşi gürrüñ gidyardı. Bir tutam çal sakgalınıñ etegi gıradeñ gırkılan, burnı yemişik, iki yañağı tünñi bir adam kirpikmen gaşlarını birhili tışgındıryardı. Mıradıñ añlayşına görä, onuñ şol hereketi, öz yanından toslan zadınıñ sepini bildirmezlige çalışyan alamatıdı. Ol göyä diyersin, bolup geçen bir vakanı gürrüñ beryän yalı, yığırman, çınlakay söze başladı:

-Meniñ eñegimi gırkıp yören cahıl vagtımdı. Edere iş yok. Men bir gün ava gitdim. Yeke özüm ımgır çölde timisgenip yördüm. Birdenkä bolsa asmandan üytgeşik bir ovaz eşitdim...

Kimdir biri geñirgäp onuñ sözüni kesdi:

-Asmandan ovaz?!

Köpçülüğñ ünsünü özüne çekendigini añlan gürrüñçi nărăzı bir gövnüşde gışarıp naskädisiniñ seçeklerini sanamaga durdı. Durumsuzlardan biri oña igendi.

-Tokar, nädäydiñ-ayt, hanı, soñunu gürrüñ ber ahırı!

Ol gışarıp yatan yerinden butnaman hemayın hümürdedi:

-Soñunımı?.. Soñunu, meniñ sözüme münkür garayan Motdıñ özi gürrüñ beräysin!

Tokarıñ sözüni kesene başga biri igendi:

-Ya, valla, Motdı, seniñem diliñ edil ıgıñ şahına berkidilen cañ yalı birsihlı cıññırdap durmasa, dem alım salım dımarıñ yok!

Motdı canıkdı:

-Asmandakı allañ sesini eşider yalı, Tokar pıgamber däl ahırı!

-Sen näme alla bilen pıgamber arasındakı vekilmi? Kim bilyär, belki, Tokara alladan nida gelendir! Eşiden zadını aytsın ahırı!

-Aytsın-hav, aytsın, men goydum!

-Hanı, onda, Tokar!..

Tokar nărăzı hümürdedi:

-Men sözüm kesilenden iyip oturan naharıma avı sepilenini govı göryän. Şeyle müñkür hem şeyle bilimdar bolsa, galanını, goy, Motdıñ özi aydaysın!

-Tokar, sen geçirimlisiñ ahır!

-Yöne veli, söz arasına söz goşmazlık şerti bilen.

-Bolcak!

-Hava, meniñ aytmaqçı bolyanım, örän üytgeşik geñ zat: Birdenkä asmandan zarın çıñsayan itiñ sesi eşidildi.

-Al, gerek bolsa, hah-ha...

-Dursañız-la-ayt, soñuna gulak asıñ!..Tokga, ayt!

-Dogrumı aytsam, gorkdım. Töveregime garancaklayan -hiç zat yok. Asmana garayan -gayıp yören bürgütten başga hiç bir candara göreç ilenok. İt bolsa şeyle bir çıñsaya, hiy yöne goyay...

Dumlı-duşdan gülki yañlandı:

-Göter, Tokga, göter!

-Hiy, asmanda-da it bolarmı?

-Tokga düşürgändir!

Tüysiz eñegi gasın atan bir goca ellerini galgatdı, märekäni köşetdi, hemmeleri ayıplayan tarzde hayıgıp gepledi:

-Bu nähili mamsızlık, bu nähili müñkürlik? Asmandakı itiñ çıñsanı size gizlin bolsa, maña ayan ahır!

-Al, gerek bolsa, goşa yalançı!

-Kimdir ol yalançı? Yagşam bir gep tapdıñ! Men şu sakalım, hava, sakalsız eñegim bilen yalan sözlärinmi? Siz sözüñ soñuna gulak asıñ! Tokga, şol vaka doñuz yılında, meret ayınıñ on dördünde edil süyr günortan peyda boldı dälmi?

-Doñuz yılı... Dogrı. Meret ayı... O-da dogrı. Edil süyr günortandı.

-Şol gün, şol möhletde men bir obañ çetinden geçip baryardım. Birdenkä bir gıñır gücük maña gopuldı. Men onı äsgermedim. Ol meniñ incigime yapışdı, dişiniñ

avusu bolsa yüregime ornadı. Men onı tutup, elimi agzından sokdum-da, guyrugından yapışagadan çöwürdim veli, togalak, gızıl toklı boldı yatıberdi. Ol çıñsadı. Men özümi tanatmacak bolup gaçdım. Şol çağda bolsa, gayıp gelyän bir bürgüt pencesi bilen garbadı-da, zut uçup gitdi.

Tokga keypihon seslendi:

-Ay, yüregim bol-a! Asmanda bürgüt gayyadı diyip men aytdım ahır!'

Gülşükden, gücükli gürrüñ üytgänden soñ köse Tokgañ gulagina pışırdadı.

-İndikile yalan sözläñde, yerden örküñi üzmegin! Yogsam, köpçülügi mandırmak hem onı tassıklamak maña aňsat düşenok!

Şol vagtda bolsa yolagçılardan biri seslendi:

-Ma-rı!

-Marı- Şahı- Cahan! -diyen ses yañlandı.

Mırat derrev ayak üstüne galıp, penciräñ üstaşırı garadı. Ol Marıñ tarihını oñlı övrenmedik bolsa-da, şol barada eñçeme gürrüñler diñläpdi. Köne Marı häzirki Bayramalınıñ yerinde bolup, Soltan Sancar zamanında onlarça, hatda ondan hem köp kilometrle uzayan ägirt bir şäherdi. Şol zamanda milliondan artıq, käbir sıyahatçıñıñ aytmagına görä bolsa, üç million adam yaşayardı. Arap sıyahatçıları Marını Gündogarıñ iñ ulı, iñ ovadan, iñ medeniyetli şäheri hasap edyärdiler. Şolarıñ aytmagına görä, onda eñçeme medrese, kırk kitaphana bardı. Onuñ häzir hem üstünü örtüp, içinde yaşabermeli ägirt bir ımarata halk Avisenna İbi Sinañ kitaphanası diyyär. Gündogarıñ iñ gözel şäherini Çingiz ordası, soñra bolsa birnäçe gezek Temirleñ veyranlapdı. Şol gözel şäherden yadıgär galanı diñe Soltan Sancarıñ mavzoleyidi. Yolagçılarıñ aydyanı bolsa, häzirki täze Marıdı. Marı Zakaspi oblastınıñ halkı gür hem iñ bay uyezdi bolup, Murgap deryasınıñ kenarında otırdı. Marı bay uyezd hasap edilse-de, demir yol deposından hem iki-üç sanı pagta arassalayan zavoddan başga kārhana yokdı. Yöne veli Marı -oblastıñ sövda merkezidi. Dünyäñi öz görküne, nepis sungatına bent eden Türkmen halısı dünyä yüzüne şol şäherden yayrayardı. Mırat häzir şähre çıkan bolsa, gıllarını gırdırmak üçin täze halılarıñ köçelerde, ayak astlarında yazılgı yatanlarını-da görerdi. Bazarda bolsa dürli halı göz gamaşdıyardı. Marı -Eyran, Ovganıstan, Hıva hem Buhara

arasında sövda kerveniniň ulı merkezidi. Pagta-da, esasan, soňkı yıllarda Marı uyezdinde örç alıp başlapdı. Mara “Şahı-Cahan” adını Türkmen klassiklerinden biri bolan beyik şähr Mollanepes dakıpdı. Ol hem bu adı gadımkı tarıhlardan alyar.

Mıradıň görecine Marı ulı şäher görünse-de, onda iki gat cay, ikilän-üçlän mihman cay bolaymasa, esasan, yeke gat caylardan ıbaratdı. Vokzalıň cemendesi bolsa, Mıradıň görecine, edil yere gurt düşen yalıdı. Gerekecegini duralgada galdırıp, gereğini gucagına gısan otlı herekete gelende dınuvsız galgayan gollarıň, yağlıklarıň sanı yokdı. Emma Mıradı garşılaniň bolmayşy yalı onı ugradyan, oňa elini galgadyan-da, yokdı. Gözel bolaysa, diňe bir ugratma däl: “Men senden galman!” diyip, belki, boynundan asılarda. Gözel bilen arasına bolsa adat boyunça iki-üç yıllık yol düşüpdi. Gözel öz atasınıň öyünde oturıp, şol iki-üç yılın içinde durmuşın bezegi bolan, öyi gelşigine getirýän halılar dokamalıdı, birnäçe yıllık geyim-gecim edinmelidi. Şonuň üçin hem yeke-täk Mırat häzir tukatdı.

Cemagat gürrüňe gızıksa, Mırat Amıderyanı sınılamaga gıssanyardı. Oňa yetmäge bolsa, entek ençeme duralga bardı. Birdenkä gün yaşıp garaňkı düşäyse, Mırat deryanı sınılap bilcek dälidi. Şonuň üçin hem her kimden bizar edici bir yagdayda sorayardı.

-Amıderya haçan bararıs? Gün yaşmanka yetermikäk? Şeyle ägirt deryaň üstünden hatara otlı geçip bilcek köprüsi nähilikä? Otlıň agramına köprüniň sütüni aşak çökäymezmiäk? Şoňa bir basımrak yetcekdik!..

Mıradı aldım-berdime salyan gün in soňunda yaşdı. Şapak älemgoşar yalı dürli reňke girdi. Şol vagtda bolsa otlı Amıderyaň köprüsine gadam basdı. Mırat yene pencireden garadı. Siliň coşgunı gelen çağı bolara çemelidi. Deryaň kenarlarındakı aralara çenli hırın-dıkın dolı mele suv käyerde aylav-aylav aylanıp käyerde köpürcik çogdurıp, öz ugruna bakan dünđerilip baryardı. Mırat näme diyip, näme aytcagını-da bilmän, agzını açıp hayran galdı. Köprüniň uzınlığı iki kilometre golay bolanı hem otlı hayal hereket edyäni üçin dünýä diňe suv deňzinden ıbarat bolan yalı görünyärdi. Şatlıkdan yüregi gürsüldäp uran Mırat töveregindäkileri unudıp, demir köprüniň gözenekleriniň arası bilen derya yüz tutdı:

-Gurbanıň bolayın, adı äleme yayran Amıderya! Yokdan bar emele getirip bilyän gudratlı nazarıňni biziň illere bakanam ayla ahırı! Diňe saňa umıt baglayan

mahmal toprak asırlardan bəri kakap yatır. Dodagı kepän teşne dayhan alla bilen bir hatarda saña yüz tutya. Sen saña gadır goyman, asırlardan bəri seniñ altın haznañı yuvdup yatan birehim “Doymadım” kölünden yüz övür! Dayhan seni dürli ekinler, dürli miveler, dürli güller bilen bezär. Sen her saçagıñ gadırlı gonagı, her toyuñ deñsiz-taysız bezegi bolarsıñ. Meniñ nalışım halkıñ nalışı. Gel, gurbanıñ bolayın, gel!..

Açık pencire üstaşırı ellerini Amıderyaň ııglı hovasına yuvan Mırat onu yüzüne sıldı, gövñüne bolmasa, her damcası derman suv yañaklarına elvan reñk beren yalı boldı. Mıradıñ nalışına cıkırdap “gülyän” derya bolsa, bütin düymegi bilen “Doymadıma” baka düñderilip baryardı. Amıderyanıñ “Ceyhun”, “Däli derya” at alanına Mırat onçaklı düşünmeyärdi. Öz gıllıklı derya öz kenarını gemrip, käte obaları-da yuvdup gidyardı. Häzir Dörtgül şäherini-de öz demine dartyardı. Onuñ señrigine kakıp bilyäñ hiç bir güyç yokdı. Amıderya öz kenarındaki dayhanlarıñ-da hemmesini gandırımayardı. Yerine suv çıkmayan dayhan “Bermez tañrıdan irmez avçı alar” nakılına kıbapdaş kepderiñ hövürtgesine çalım edyän cıkır gurayardı, yeke-täk malınıñ gözlerini dañıp cıkıra goşyardı... Gice-gündiz dınuvsız haydayardı. Neticede yumruk yalı golçalar bilen gısganç Amıderyadan ovurt-ovurt suv alyardı. Amıderyanı türkmen topragına bakan nalış bilen däl-de, güyç bilen övürmelidigini, şeyle güyç dayhanda, dayhanı özüne bakna eden patışada-da yokdugına Mırat düşünmeyärdi. Kim bilyär, belki-de, govı-yaman sırlar bolan Buhara, onuñ aç beynisine azdan-köpden azık berer...

Mıradıñ ımtılyanı-da, agtaryanı-da şoldı.

DİN MERKEZİ

Özüñi deñze oklan yalı, tötänden barıp Buharanyñ cümmüşine düşmek, elbetde, mümkün dälde. Mırat yatak cayınıñ gamını öñünden edipdi. Buharanyñ iñ ulı medreselerinden biri bolan “Mir Arap” medresesinde onuñ cıkkanı hem özi bilen deñduş Muhammet okayardı hem yaşıyardı. Muhammediñ kakası gurplı adam bolanı üçin ogluna bir hücre alıp beripdi. Hücreleriñ bahası baş yüz bile baş müñ manadıñ arasındadı. Medreseleri bir zamanda häkimler ya-da baylar saldırıp, hücrelerde

okacak talıplara harcılık üçin ençeme mülk ya-da sövda dükanlarını galdırıpdılar. Şolara “vakıf” at berilyardı. Vakıflardan giryän girdeci talıpların haracadına kemsiz yeterlikdi. Soñra bolsa dindarlar şol hücreleri sövda malına aylandırıpdılar. Şol sövdanı din adından kanunlaşdırdılar. Yagnı, alınyan-satılyan hücre bolman, şonuñ içindäki birce keçe ya-da iki sanı çäyne-käsedı Muhammediñ kakası-da hücrä däl-de, iki sanı çäynege iki müñ manat pul beripdi. Şol iki sanı çäynege bolsa vakıfdan her ayda 30-40 manat girdecı gelyardı.

Muhammet Miradı öz yanına aldı. Ol örän, oñat yigit bolup, ikisiniñ pikiri-düşüncesi-de birleşdi. Ayrı zatlary bolman, çäyne-käselere gelyän girdeciler-de ortalık boldı. Oların ikinci gatda bolan hücreleri kiçicikdi. Kiçeñräk penciresi hem ot yakıp, nahar bişirilyän morısı-ocagı bardı. Hücrän ortasında bir çukur bolup, soña kömür döküp, üstüne köz goyyardılar. Közüñ üstünem kül bilen yapıyardılar. Onsoñ şonuñ üstüne yokarsı tagta, aşagı gözek bolan pessecik stol goyup, şonuñ üstünü yorgan bilen örttyärdiler. Soña bolsa “sandal” at beryärdiler. Sandal örän yılı bolyardı. Sandal gündizine stol dereğini tutsa, şonuñ üstünde iyilip-içilse, gicesine - yorgan-düşekdi. Başın astında yassık goyup, ayagını sandala sokup yatsañ, üşetmeyardı.

Her gün ir bilen bolsa meşgap suvçı oların humlarına suv döküp gidyardı. Mal derisinden bolan ullakan meşigiñ suvı nähili agırdı. Meşgap şol suvı yata hovuzdan alıp gaydyardı. Miradıñ gövñüne bolmasa, ağır meşik ol pakırın ayaklarını-da egrelden yalıdı.

Buharada iñ belent, iñ ovoidan minara-da Mir Arabın gapısındaı. Onuñ depesinden garañda bütün Buhara ayagın astındaı. Onuñ bütün töveregi belent gala bolup, köne caylar üsti-üstüne, biri-birine yelmeşyardı. Şol minara bir zamanda ıslam dininiñ haybatı üçin salnıp, şonuñ depesine çıkıp, alla ıbadat etmek üçin azan çağırılıyan bolsa, soñkı vagtlarda oña “ölüm minarası” at berilyardı. Belki-de, emiriñ erkine görä, ceza sezevar bolan günäkär şol minaranın üstünden taşlanandır? Minaranın gapdalında bolsa cuma namazına onlarça müñ adam yerleşyän ägirt metcit bar...

Buharanın diniñ merkezi hasap edilyäni, elbetde, tötänden dälđi. Onda ululı kiçili medresäniñ, metcidiñ sanı-sacagı yokdı. “Gögeldaş”atlı daşdan salnan, dürli

reñkdäki haşamlar bilen nağıslanan ovadan medrese bilen bir hatarda, “Çebin” adında çöp-çalamdan salnıp, gözgını yegşerip oturanları-da bardı. Belentli-pesli münberler tokaya çalım edip, azan vagtında Buhara ızlaşık bilen yañlanyardı.

Mırat täze bir dünyä, has dogrusı, çıkması kın bolan ägirt bir hebishana - tussaghana düşene döndi. Köçeler adatdan daşarı dar bolup, adamlar ädil garınca kervenine çalım edyardı. Biri-birlerini itekleşip yöreyärdiler. Ayallar uzun köyneklı, bürencekde hem yüzleri örtüli bolanı üçin birhili dikeç gantlar ondan-oña süyüşüp yören yalı görünyardı. Erkekleriñ bolsa hemmesi sellelidi. Şonuñ üçin Mıradıñ gözüne Buhara cemagatınıñ ählisi diñe molladan ıbarata çalım edyardı. Şäheriñ ähli cemagatı parsça gepleyardı. Depesinde nan sebedini ya başga bir zat göteren, yüklü adamlar “Poşt! Poşt!” –“Sovul, yol ber!” diyip gıgıryardı. Mırat oña ilki bada düşünmeyardı. Eysem-de bolsa, “dest diyer parsı, biz diyeris -el” diyen okuvıñ oña azdan-köpden peydası degyardı. Şonuñ üçin hem onuñ dil bilimi günsayın govulanyardı.

Mıradı ılayta-da bir yagday geñ galdırdı: Daracık köçede iki araba biri-birine gabat geldi. Olarıñ biri-biriniñ gapdalından ötüp gitmegi mümkün däldi. Yeke araba yörände-de gışaryan tıgır divara degyardı. Haysı hem bolsa şol arabalardan biri götinlemelidi, götinlemek-de ańsat däldi. Şonuñ üçin Mıradı şol yagday gızıklandırdı. Olarıñ hiç biri ızına dolanman arabakeşler biri-birine haybat atışıp başladılar. Yogından gısgacığı ayak üstüne galıp beylekä:

-Çekil ızıña! -diydi.

İnçemik uzınıñ sesi has zarplı çıkdı:

-Canıña haypıñ gelyän bolsa, sen çekil ızıña!

Gısgacık arabakeş gamçısını galgatdı:

-İne, şunı görýämiñ? Iziña dolanmasañ, gamçı boynuña yılan bolup oralar.

İnçemigi arabaniñ tagtasına ayagı bilen depdi:

-Sen at arabanı şu demde ızıña haydatmasañ, gısga boyñundan tutup asmana bir zıñarın veli, minarañ deñinden gaydıp, her tikäñ sıçanıñ maslığına döner.

-Men seniñ hocayınıñ hem sakgalını sırarın!

-Men seniñ hocayınıñ däl, hatınıniñ saçlarını goparıp taşların!

-Men seniñ dişleriñi yeke-yekeden sogırın!

-Men seniñ her ayagınıñ bir dervezeden asarın!

Mırat öz yanından: “Bular nâhak gancarışmasalar hem biridir” diyen hovatırı etdi. Yöne veli, olar nâçe haybat atışsalar-da, nâçe sögüşseler-de, urşup bilcek dældiler. Uruşmakları mümkün-de dældi: Kim uruşsa şonı “Sen batır ekeniñ!” diyip fronta esgerlige alyardılar. Olar iñ soñunda atlarını biri-biriniñ üstüne sürdüler. Atlarını kelleleri çakışdı, biri-biriniñ atını gamçıladı... Şol vagtda epey adam ikisine-de hapa sökdı. Boynı yogın bolsa gazaplı herreldi:

-Hey, enesi yalamadık, görünme meniñ gözüme!

Şol sekuntta boynı yogınıñ arabası götin tigirlendi...

Din merkezi hasap edilyän Buharaniñ yağşı-yaman sırlarını merkezine aylanandan Mıradıñ habarı yokdı. Mıradıñ gövnüne bolmasa, biri-birlerini aldamaga ımtılyan hilegär adamlar köp yaladı. Öz rızkına kanagat edyän sap yürekli adamlar bilen bir hatarda, sellesine bat berip, sakgalını sıpayanların arasında allanı bir teññä satyanları-da az däl bolara çemelidi! İlayta-da sövdagärleriñ köpüsi şoña yugrulıpdı. Bir vagtda Magtımğulı hanıñ sövdagäri bolan Pökger olarını öyüne kân gelyardı. Pökgeriñ bir gezekki beren gürrüni Mıradıñ yadından çıkmadı:

-Buharada men bir sövdagärden on düye yüki biyz aldım. Yöne veli, hocayına meniñ pisindim oturmayardı. Eysem-de bolsa, hocayın pulı özüñ sana diyip teññeli haltanı oña bakan süşürdim. Göryän peydasınıñ yeterlik bolyanına garaman, sövdagär meniñ pulumdan bir rupiye, iki rupiye öz peydasına artık goyberyardı. “Görelı bakalı, kim ökde çıkarka?” diyip men görmezlige salan kişi bolyadım. Artıkmaç pulı sandığına basan sövdagäriñ keypi sazlandı. Meniñ bolsa yüzüm salıkdı. Şonı añlan hocayın:

-Hormatlı mıhman, nâme üçin sulhuñız öçük? Canıñız bir sagmı? -diyip soradı.

Men biraz halımsıradım:

-Bilmedim, hocayın, hovadanmı ya nâmeden, biraz başım agırıya.

-Men h  zir sizi  n ba  sınızı sagaldarın. Bir     nek acı   ay deml  p bereyin, i  digi  n gutuldı  nıdır.

-Belki,   eyle bolayadı.

Hocayın   ay demlem  ge gidende, onu  n k  de biyzinden on gucagını alıp   z  mi  nki  n   st  ne basdım... Hocayının   ayını i  enimden so  n bolsa, kell  mi  n agırısı derrev gutuldu. Meni  n g  teren on gucak biyzim   en bilen y  z elli par  a bardı. Hocayın y  ki da  dırıp araba bilen mıhman yerime ugratdı. Men ertesi dolanıp gelemede hocayının y  z  nden gar yagyardı. Ol ma  a bir zat diym  ge tayınlandı. ‘‘  lki degen yumru  n t  siri artık’’ diyen nakıl boyun  a, men     rttim:

-Hocayın, meni  n alan biyzimden bir y  z elli par  a kem   ıkdı. Belki, da  landa yal  n  şlık goyberilendir?

Hocayın la   a galdı:

-Meni  nkidenem bir y  z elli par  a kem   ıkdı!

-Ah, sen, hile  r, kezzap!

-Ey, mıhman, ayıp bolar!

-Sen meni  n aydanımı gaytalayası  . Sen -ogrı! Y  r, kaza y  r! Diyip, men onu  n yakasından m  k  m yapı  dım. Bizi  n gıkılı  mıza t  verekden   y  d  ler, ma  a t  vella etdiler. Men:

-Yok! -diyip, ye  s  mi gay  artdım. -Men mundan baramda   z hocayınıma n  me cogap bereyin? Yok, yok! Men munı kaza alıp barmasam bolmaz. Goy, bizi  n davamızı adalatlı kazı     s  n!

S  vda  ari  n kaza gidip bilmece  ini men govı bily  rdim. T  vella  lar bir y  z elli par  a biyzii  n bahası, ine   un  a, mıhmanı hel  k edeni     n hem   un  a cerime diyip, meni  n kis  mi puldan doldurdılar. Men eysem-de bolsa, e  ek n  zini etdim:

-Hormatlı k  rde  ler! Men sizi  n y  z  nizden ge  ip bilemok. Kaza alıp barsam, indikisine berk bolar yalı, sapak bolarđı. N  deyin, sizi  n y  z  nizden ge  ip bilemok!

-Hey, berekella! Siz insaplı, akıllı adam ekeni  niz!

Canı yanan s  vda  r bolsa meni  n ızımđan gı  rdı:

-E-he-yey, sährada biri-biriniñ etini iyip yörän türkmen! Hilegärlikde sen menden ökde çıkdıñ, goy, meniñ pulum seniñ bogazıña tegek bolsun!

Hilegärlikde men ökde çıkan bolsam-da, “galpıñ gazanı gaynamaz” diyen nakıla görä, inha, indi men itdenem aç sümsünip yörendirin!..

Din merkezinde dine dogruluk bilen hıżmat edyän münlerçe alımlarıñ arasında “hatım yarlıgını” teñnä çalışyanlar-da bar bolara çemelidi. “Şaberdi ahun hatım yarlıgını teñnä alıpdır” diyilyäni, elbetde, tötänden däl bolara çemelidi. Sebäbi, onuñ bilimi, Miradıñ ańlışına görä, özüniñkiçe-de yokdı. Medresede dini ılımlar hem arap diliniñ grammatikası gutarandan soñ, logikadan hem sapak berilyärdi. Ol şeyle başlanyardı: “El älemi hadısın, la-ennahu mutagayerin” yagnı “Älem peyda bolandır, sebäbi birsıhlı üytgäp durandır” Emma logika adamınıñ akılına zıyan beryär, üytgedyär, alla münkürlük emele getiryär diylip, onı köp okamagı meseläñ aslına yetmegi gadagan edilyärdi.

Mırat yine-de bir garaşmayan yagdayınıñ şayadı boldı. Şäherde tif ya soña meñzeş bir kesel peyda bolandan soñ, pırlar, ahunlar, mollalar ulı köçelerde, hatda şäheriñ daşına çıkıp, dınuvsız azan aydıp gezdiler, dürli doga okadılar. Şonluk bilen olar şähere gelen kesele garşılık görkezdiler, has dogrusı: “Ey, beyik alla, seni unudanlara, dinsizlere näçe gazabıñ bolsa dök, emma bigünä cemagata rehim et, seniñ rehim şepagatıñ ölçegsizdir, beren derdiñ dermanını özüñ ber!” diyip nalış edyördiler. Göyä diyersin, alla şol dili dogalılarıñ nalışını eşitmelimiş-de, beren derdini dep etmelimiş. Garamayak halk hem şol dindarlarıñ hareketine eyerip, huday yoluna canlı kesmelimiş. Şonlukda alla taraplayın inen kesel Buharani terk etmelimiş. Gör, nähili, körlerçe akmaklık!

Mırat: “Din merkezine gelip meniñ övrencek zadım şumıdı?” diyip oylandı. Kesele miyesser gelmezlik, gelenden soñ bolsa ondan dınmak üçin Miradıñ ańlışına görä, arassalığa üns bermelidi: “Arassalık saglıgıñ girevi” diyen akılı unutmalı dälidi. Şäher halkı krandan ya-da akar suvdan däl-de, hemme zadı özüne kabul edyän, yata göm-gök hovuzdan içyärdi. Meşgap Mıratlarıñ humuna-da şol hovuzdan getirip guyyardı. Adamlar el-yüzleriniñ kirlerini şol hovuzlarda yuyyardılar, şonda köpler täret kılıyardı. Miradıñ düşünişine görä, kesel, esasan, şol hovuzlardan yayrayardı.

Dindarlar din ılımına nâçe üns berseler, nâçe övrenip-övretseler-de, tebigatdan, geografiyadan, umuman dünyâ yagdayından olar mahrumdı. Şol barada anık bir vakanı biri Mırada gürrüñ berdi: “Rus-yapon urşı başlananda din ılımınıñ hâkimi, yagnı, davalı meselâni-de bir özi çözüp bilyän müftâ uruş turanlığı barada gürrüñ beripdirler. Müfti biraz oydan soñ başını yaykapdır-da, öz pikirini mälim edipdir: “Yapun diyilyän taypa bu dünyâde-de, o dünyâde-de yok. Eger-de bar bolsa, onda bireyyäm onuñ patıçası gelip biziñ beyik emirimiziñ öñünde dıza çökerdi. Şeyle vaka yüze çıkmayı üçin bolsa dünyâde Yapun diyilyän taypanıñ yokluğu mälim bolıya!” diyipdir...

Yakalarına bukuşıp, sülmüreşip yören mollaları allanıñ hakıkı bendeleri, alla ıbadat etmekden başga zat bilyän dâldirler diyip oylacaksınız! Olarıñ medresä, metcide gatnaşıp yörmeleri-de şonı tassıklayar. Hakikat-da bolsa has üytgeşigräkdigini Mırat öz başından geçirdi. Olar baş-altı talıp bolup nahardaşdılar. Naharı kisesinden pul çıkmayan garıp bir talıp tayınlayardı. Günde bir gezek tagamlı palavıñ ya-da etli çorbanıñ daşına geçyârdiler.

Bu gün Mıradıñ gövnüne gelmedik bir vaka bolup çıkdı.

Anna ağşamı ona golay türkmen talıbı giñiş bir hücrä üyşdi. Tagamlı naharlar bağırda durdı. Bir yerden gargı tüydük, bir yerden bolsa tamdıra peyda boldı. Bir tabakda üsti hasa bilen örtülen, Mırada nāmālim bir zat-da demini alıp, bukup yatırdı. Talıplarıñ keypi, görnüşi köçelerde, metcitlerde görünyän mollalara asla meñzānokdı. Birdenkä bolsa talıplarıñ üyşmegine mähedel aydım-saza başlandı. Sakgalı torba yalı peşeneli bir molla gargı tüydüğü ernine gısdırıp, soñra şeyle bir dem urdı, tüydüğüñ zarın ovazı tasdan hücräni yarıpdı. Obada bolsa şol molla çöküne düşüp: “Bismillä...” diyip sakgalını sıpalayardı.

Din merkezinde, gör, nāhili sırlap gizlenip yatıardı.

Yuka sakgalı yañı ören başga bir molla gargı tüydüğüñ yanında “Aycemal” aydımına gıgırdı. Mırat, elbetde, obalarda aydım diñläpdı. Yöne veli, hāzirki yalı özünden-özi örç alyan coşgunlı aydım-saz heniz onuñ gulagına ilmāndı. Sazıñ aydımınıñ zarın ovazı onuñ govşak damarlarını canlandırıdı, çökgün ruhunu oyandırdı, şonuñ üçin hem ol:

-Can!.. Can!.. -diyip, makullanını duyman galdı.

Tayın nahar aydım-sazı birsalım kesdi. Hälki tabakdakı basırılıgı zadı hasadan süzüp, kâselere geyuldı. Göğümtil suvly dolı bir kâse her kimiñ öñünde peyda boldı. Mırat oña birhili düşnüksiz garadı. Öñden övrenişen mollalar “Sag boluñ!” diyşip, yüzüniñ ugruna göterdiler. Emma onuñ birhili agrılcağ ısını alan Mırat kâsani gaydıp öz yerinde goydı. Meclisiñ baştutanı yañkı gargı tüydük çalan peşeneli molla ondan:

-Yeri, Mırat sen näme? -diyip soradı.

-Ay, ay, ay men-ä!..

-Göter!

-Birhili, yüregim almacak bolya!..

-Kâsede üytgeşik zat yokdur. Göknarıñ duruca suvudur. İç, keypiñi sazla.

-Dogrımı aytsam, içesim gelenok.

-Bolcağ onda. Şu adamlar dovzaha gidip, bir özüm tohumlık üçin cennete barayın diyen niyetiñ bolsa, içme!

Gıcalata çıdamadık Mırat kâsani başına çekenini duyman galdı.

-Hey, berekella!..

Mırat birbada demini alıp bilmän hopukdı. Acı-süyci tagamını-da duyman galdı. Onuñ alcıraññılıgına gülüşdiler:

-Mırat otırka irkilen bolaymasın?

-Mıradıñ gözüne häzir behişt görünyändir!

-İçyäni göknar bolsa, Mırat dovzahıñ ilkice avı bolaymazmıka?

-Mırat özüni häzir yañı öylenen yigit yalı duyandır!

-Inha, öylenen bolsa! -diyip, Mırat boş kâsani divara urdı.

Käsän cäcemleri cıññırdı bilen dargadı. Oña üns bermän, gayta yene gülüşdiler:

-Yeri-ov, Mırat! Bu nähili boluş?

-Käsän müñ manada düşenini Mırat nireden bilsin-ayt?

Özüni biraz dürsäp, göknarıñ eline yokan çıgını, hapa bir zat yalı saçağa süpüren Mırat gaharlı sözledi:

-Siz maña aydıñ: İki yüzli kim? Obada, ılayta-da baylarıñ yanında agzıñızı açanıñız “alla!” diyyärsiñiz, bu yerde bolsa, allanı bir kâse haram suva çalışyasıñız!

-Ha-ha-ha!.. Tüveleme, allanı, pıgamberi selceryän yigidem bar eken-ov!

-Yogsam kıyamat gopaymacakmı?

-Göryän veli, men siziñ arañıza sıgarlı däl! -diyip, Mırat yerinden turdı. Meclis başlığı başam barmagını ıralap gepledi:

-Näme diysene, Mırat, şu demde yeriñde oturmasañ, yatırıp iki egniñe münerler-de, burnuñı tutup, üç käsäni ızlı-ızına agzıñdan guyarlar. Eşitmedim diyme?!

Höküm hakikatdan-da ayılğançdı. Mıradıñ bir özüniñ oña garşılık görkezip bilcek gümanı yokdı. Bolmanda, ol nırä çıkıp gitsin? Muhammediñ eline yapışan çala mürähedine görä Mırat yerinde gondı. Şovhunlı meclis uzaga çekdi. Şonuñ yalı saz-söhbet goñşı hücrelerde-de yañlanyardı. Aydım-saz “Gözelim” heñine tutanda kellesi biraz yeñlän Mıradıñ yüregi tasdan agzından çıkıpdı. Ol gozgalañ deñzine düşdi. Gövnüne bolmasa, ol hâzir çarva obasında bir tümmecigiñ üstünde müzzerip otırdı. Gözel oña: “Mırat, saña näme boldı? Aytmasañ eceme aydarın!” diyyärdi. Birdenkä bolsa Gözele çigişdirilen guşagını çözdürip oturana döndi. Birden-de:

-Gözel! -diyip, seslenenini duyman galdı.

-Bä, Mırat, düş göryän bolayma?!

Mıradıñ beynisi, hakikatdan-da, oyalı-ukı arasında sämeyärdi.

“DAŞI- CÄCEK, İÇİ-MÖCEK”

Mırat ertirine sapak vagtı metcitde görünse-de, gündiz kitabınıñ gatını açmadı. Din ılmınıñ iñ yokarı kitabı bolan “Şemsiyäni” ol haysı tekcede taşlanını-da unuttı. Arap dili, ılayta-da, din ılmı onuñ başını aylap, bizar-peteñe getirdi. “Atañ garrasa kaç!” diylen nakıl, elbetde, tötänden aydılmandı. Mıradıñ köne külteklerden

daşlaşası, nâme-de bolsa, tazelige ımtılası gelyän yalı duyuldu. Şäher dükânlarına yığı-yığıdan aylandı. Gice okuvına gatnayan mollaň maslahatına görä, gara kostyum bilen gara şivlit aldı. Ak köynek bilen galstugını-da aldı. Hatda göreciniň durulığına garaman, özüne meňzeşlere eyerip, pensne-de dakındı. Onuň diňe başında papak bilen elinde tayacık yetenokdı. Beynisiniň boştaňlığına garaman, ulumsılık atına atlanıp, hekgerip yöreyärdi. Gövnüne bolmasa ol indi volostnoydan-da bir garış yokarı intelligentdi.

Mırat şäherdäki ullakan aynaň önünde durup özüni sınıladı. Bir yandan gövni yetse, ikinci taydan özüni birhili geňirgendi: “Meniň şu görnüsim, hey, molla çalım edyämi? Ala don, selle nirede, yevropeyen Mırat nirede? Men häzir edil Tecen şkolnı gutaran dilmaçlara çalım edyän. Kakam meni şu sıpatda görse nâme diyer? “Ay, meniň gara derim bilen gazanan gazancım harammıdı? Men hatımerde ahunıň yerine kimi görýän? Ay, tañrım meni il masgarası etme-de, nâme-de bolsa, govusını et!” diyip yakasını yırtmazmı? Elbetde, her bir tazeligiň bir yanını yeňil, ikinci tayna ağır täsir etmegi tebigı bir zat. Meniň gıyn yalı dar balagım, oba adamları bilen bir hatarda kakamı-da gozgalaňa salcagına şübhe yok!.. Maňa gatı-gayrım sözem aytmagı mümkin. Eysem, men kakamıň gövni diyip, yañıcık kenarına gadam basan şovhunlı durmuşımdan el çekmelimi? Yok!.. Nâme-de bolsa, kakam menden yüz övrer öydemok. Ol pelegiň gerdişine kem-käs düşünyän adamlar hilindendir. Öten yıl obaň yaşulısı üyşüp: “Seniň ogluň cedit bolupdır. Sen oňa hay diymesen, onuň dini terk etmegi mümkin. Biz-ä saňa maslahata geldik, sen mazalıca oylan!” diyip, kakama hovatır beripdirler. Kakam şonda olara: “Başga nâme talabıñız bar? Yokmı?.. Onda ızıñızı yel bozmanka göteriliň! Siz maňa maşgala ekleşen dälsiñiz. Nâme meniň oglum elipbiyi nâhak övrenendir öydyäñizmi? Yagşam bir gep tapdıñız!.. Ol etcek işini maňa, belki size görä-de govrak bilyändir. Şundan soň Mırat barada hiç yerde bir agız söz urmazlığıñızı men sizden talap edyän” diyip oları kovupdır. Elbetde, ilkebada tezsiremegi kanunı bir zat. Soňra bolsa yañkı adamlara aydan pikirine, gelceğine men şübhelenemok”.

Mıradıñ yevropa eşiğine girmeginiň intelligentliginden başga esası bir sebäbi bardı. Buhara cemaatınıň gice sagat dokuzdan soň köçä çıkmagı gadagandı. Gice garavulları her köçäniň burçunda “Men häzirdirin!” diyen manıda “tañk-tañk” deprek kakıp oturyardı. Biri-birine ulñaşyan deprek takırdısı uzak gice gulagiñı

kamata getiriyardı. Olarıñ saklığını derñeyän gice emiri bolsa, yagnı, mirşep, atlı gezyardı, köçä çıkan adam duş geläyse, ertire çenli zındana iberyardı. Emma rus tabınlığındakı adama olarıñ hiç birisiniñ päsgel bermäge hakı yokdı. Şonuñ üçin hem Mırat yalı gice okuvına gatanayanlar kostyuma giripdi. Oları gicäñ bir vagtam hiç yerde hiç kim saklap bilmeyardı.

Mırat iki-üç yoldaşı bilen bile Kemal endi atlı bir tatar mugallımınıñ öyüne gatnap, gice sagatlarça okuv okayardı. Mugallım gündiz işli bolanı üçin oları diñe gice okadıp bilyardı. Mırat dağıñ özlerinde-de, şol vagt layıklıdı. Sebäbi olar, eysem-de bolsa, din medresesiniñ talıbı hasap edilyardı. Rusça okayanı mälim bolsa Muhammediñ çäynek vakfından kesilmegi-de mümkindi, yagnı, kovulmagı ähtimaldı.

Mugallım olara, esasan, rus dilinden, kem-käs bolsa hasapdan ders beryardı. Yekece ağız-da rus diline düşünmeyän Mırat rusça ayratın üns beryardı. Bilse-bilmese, öz yoldaşları bilen-de rusça gepleşmäge çalışyardı, Mugallımın tabşırığı-da şeyledi. Rus diliniñ grammatikası-da arap diliniñki yalı kın bolanı üçin Mırat “Kakam näme üçin meni ilki başda şkola bermändir” diyip ahmır çekyardı. Kemal endi bolsa oña gövünlik beryardı:

-Mırat, “hiçden, giç yagşı” diyen nakıl bar. Yaş başıñ bar, sen nämäñ gaygısını edyäsıñ? Seniñ zehiniñ ılayta-da ıhlasıñ kemsiz yetik, şonuñ üçin hem rusçası tiz övrenersıñ.

Kemal endi Mıradı hem onuñ yoldaşlarını dünyä yagdayı bilen hem tanışdıyardı. Ol çendan öz gürrüñine gızıp gidenini-de duyman galyardı:

-Asırlardan bəri din hurapatına çolaşıp, ızda galan, ezilip gelyän musulmanlardan diñe siz däl, menem biri! Siz aydıñ, niçesar tabınlığa, bendilige çıdamak mümkün? Älhamdililla, menem musulman. Yöne veli, allanıñ adalatına müñkür galyan çağım az däl...

-Bä, hormatlı mugallım, sizem zeyrenseñiz, biz nätmeli?

-Balam, men, belki, size görä govrak düşünyändirin. Şonuñ üçin hem meniñ çekyän azabım siziñkiden ağırrakdır.

-Patışa zulmundan näme, dınmak mümkünmi?

-Dünyäde mümkin däl diyen zat yok!

-Bä, siz munı şeyle aňsat edäydiniz-lä!

-Aňsat zadam yok... Zulmı, ızda galaklıgı yeňmek üçin, öňi bilen yerli-yerden ayak üstüne galmak, okamak, halkı aň-bilime çekmek zerur! Gayta, siz özüňiz görüp dursuňız, Buharada on münlerçe talıp din-hurapat layına batıp yatır. Goy, cähennem, bagsız bendeler öz takdirlarına gargasınlar-da dınsınlar diyeli. Yok, beyle däl. Bu yerde din-hurapatı bilen yaraglanan mollalar obalara bararlar-da, münlerçe nadan adamların göreçlerine din perdesini örterler. Patışa hökümetine-de geregi şol!.. Hava-da, meniň häzirki samahullım ohrana agentligine yetäyse, meniň ayaklarımıň gandalı Sibiriň yollarında şıňırdar...

Mırat onuň sözünü kesdi:

-Hormatlı mugallım, siziň häzirki sözüňiz meniň hem meniň yoldaşlarım üçin rus dili sapagından-da täsirliäk hem peydalırak! Şonuň bilen bile meniň hem meniň yoldaşlarımıň agzını gulplanan sandık hasap etmegiňizi men sizden hayış edyärin!

-Yok, balam, men size münkürlük edemok.

-Türkmen lebzini yuvdandan dinini yuvdanını has govı hasap edyändir!

-Berekella, balam! -Mugallım ondan soň ayalınıň adını tutup gıgırdı. -Ayşa, ay, Ayşa! Men öz şagirtlerim bilen bu gün köpräk, söhbetleşesim gelyär. Bize gızgın çay berseň minnetdar bolardık.

-Canım bilen! -diyen ses eşidildi.

Saçlarından ak görnen, başına yelbegey yağlık atınan salıhatlı Ayşa-da, belki, rus ya tatar diliniň mugallımı bolara çemelidi. Ol yaş yigitlere ılayta-da gadır goyyardı. Birazdan soň, ol şıglap duran samavarı getirip stoluň üstünde goydı. Kemal ependi ohranadan näçe heder etse-de, özüni saklap bilmän, uruş yagdayınıň yaramazlığından gürrüň berdi. Onuň şol gürrüňini halamadık Ayşa duyduuş ıyaratı bilen ardındı. Emma Kemal ependä häzir duyduuş täsir ederden ötüpdı. Ol ilki bilen ayalına yüzlendi:

-Ayş, sen arkayın bol. Bu yerde oturanlar meniñ öz balalarım. Men buları aydan artık sınılap yörün. Men şı yigitlere canımı-da ınanıp bilcek. Kâşkı, biziñ gürrüñdeşlerimiziñ hemmesi şı yigitler yalı bolaysadı!

Ayş, üzür ötünmekden başıa çäre galmadı:

-Yok, men onı aydamok.

-Senden tamam hem şeyledir, Ayş!.. Hava, urşuñ uzak devam etmegi, elbetde mümkün däl.

-Näme üçin?

-Uruşdan, has dogrusı, patışa hökümetinden kim razı?

-Hanlar, begler...

-Han, beg bir bolsa, halk-million. Patışa häkimiyetinden bakna milletler hasap däl, hatda ruslarıñ özi-de närazı. Patışanıñ hem onuñ ministrleriniñ şan-şövketi üçin kim öz perzendini gurban beresi gelyä? Halkıñ barını-yogunı yuvudyan, doymaz-dolmaz uruş üçin kimiñ aç yatıp, aç turası gelyä? Hiç kimiñ!..Ruslarıñ beyik alımlarınıñ biri häzirki Russıyanı “Halklar üçin türme” hasap edyär...

Mırat onuñ sözüni kesip:

-Kim ol? -diyip soradı.

-Ol... onı, balam, soñra bilersiñ!

Mugallımıñ öte giderinden hovatır eden Ayş, ara düşdi.

-Kemal, çay çaşkalarda sovamasın. Gonaklar, peçene, şeker alıñlar!

Kemal endi, göy, diyersiñ, öz biri-birleri bilen oturuşan yalı gazet habarlarını gürrüñ berdi. Durmuş vakaları bilen tanşıp durmak üçin tatarça, azerbaycança gazetleri okamağı maslahat berdi. “Orenburgda çıkıyan “Şura” curnalında türkmen tarihına, ulı şahr Magtımğula değışli makalalar çap edilyär, şonuñ bilen hem tanış bolsañız yağşı bolardı. Yañı Buharada, yagnı Kaganda görkezilyän spektakllardan-da birnäçe zatlar övrenip bilersiñiz”.. Mugallım ondan soñ elini uzadıp bir kitap aldı-da:

-İne, bu Tatarıstanıñ iñ yagşı, yaş şahırı Abdılğa Tokay! -diyip, ondan iki setir okadı: “Ey dogan dil, ey gözel dil -atam-enemiñ dili! Dünyede köp zadı bildim söygüli dil arkalı”...

Mırat öz yanından “Men rus dilini övrencek bolup yıkılıp-sürşüp yörün, öz diliñem övrenmek zerur eken-ov!” diyip oylandı. Mugallım ondan soñ Abdılğa Tokayñ pırleriñ, işanlarıñ adından yazan goşgusını okadı: “Magtayas tañrımızı biz, ine, şu baş KAP bile biz zikrimizdir kazı, kuzı, yaşacık kız, kaz, kımız”.

-İşanlarıñ işdäler-ä yaman däl eken-ov! -diyip gülüşdiler.

-İşan, pırler halka añ-bilim bermek yerine özleri baş “Kabiñ” ızında buka gelen öküz yalı holtuldaşıp yörler. Ana, gerek bolsa size din-şerigat hızmatkärleri! Abdılğa Tokay olarıñ yigrenci pikirini real suratlandırıdır.

Mırat şondan soñ tatarça kitap satılan magazine barıp, birnäçe kitap aldı. Oları okamağı, düşünmegi bolsa tız türgenlendi. Tatar halkı, çakı, dövrüñ talabına öñräkden düşünip başlan bolara çemeli: Eyyäm olar öz dillerinde gazet-curnallar, kitaplar çıkarıp yörler. Hatda meniñ okañ kitaplarım hem Abdılğa Tokayñ her bir setiri din-şerigatdan däl-de, durmuş vakalarından söz uryar: Yagşını -övyä, yamanı -yekiryä. Mahlası durmuş arabasını gövne layık tigirlemek barada peydalı maslahat beryä...

Mırat bir gün kitap magazinine baranda üytgeşik bir görnüşe miyesser geldi. İki sanı mes at goşulan, bezegli, gözel paytundan geynövli, ovidan bir yigit çıkdı. Onuñ ızınıñ yaş nökerleri-de köpdi. Kimdir biri Mıradıñ gulagına pışırdadı: “Şol yigidiñ adı Fayzulla. Onuñ kakasına Hoca diyyäler. Hoca bütün dünya möçberinde Buhara emiri bilen sövdada cedelleşyän ägirt bir bay adam. Onuñ oğlu Fayzulla bolsa Buharaniñ yaş össürimi, yaş pikirlerine başlıklık edip, Buhara hanlığını emir zulmundan halas etmäge çalışya”.

-O nähili beyle?

-Güneş günbatardan dogmaz diymekçi bolyamıñ?

- “Ata kesbi oğla halal” diyen nakıl boyunça, oğul atasına eyerermikän öydyän.

Mıradıñ gürründeşi oña seredip yıldırdı. Mırat ondan:

-Yeri, n me g ly   ? -diyip soradı.

-Seni  kaka  kostyum geyipmidi?

-Sen utdu ! -diyip, M rat onu  egnine kakdı.

-Her d vr    akı,  z ne layıklı talabı bar bolara  emeli. Meni  e idi ime g r , ya lar guramasını  halkı emir zulmundan halas etmek, patı a baknalı ından bo atmak, neticede halk d vletini gurmak fikirleri barmı ın!

-Buhara emiri o a n hili garayarka?

-K n ni  t z  keypihon boyun egy nini sen, hey, g r p-e idipmidi ?  aknı ık, elbetde, gutulgısızdır.

-Meni  a lı ıma g r , Buhara ya ları hak yola d   pdir. Bolmasa, acan guya d nen din merkezi ıslam  lemini m hev, yagnı yok edip ta lacak. Sag bolsun, Fayzulla Hocayev!

Ya lar magazinden  ovhun bilen  ıkanlarından so , oları  g rr  i kesildi.  aylı paytun hem onu  ızındaki n kerler da lı, dar k   ni toynak tabırdısı bilen doldurıp gitdi.

M rat  z yolda ları bilen bile Kaganda bir spektakla toma a edy rdi. Onu  adı “Pederku ” – “Atasını  ld ren” bolup, vaka  zbek dilinde gidy rdi. Terbiyesiz, sandan  ıkan bay o lı  r n bozuk gezy r, g r nmesiz yerde g r ny r. Atasından harcılık almak   in her g n gıkılık turuzyar. Atası onu  borcunu t l p yeti ip bilenok. Ol i  so unda ogluna pul bermekden boyun tovlayar. O lı bir gice eli paltalı gelip, atasını  pyar-da, sandıkdakı bar hazımasını alıp ga yar. G r, n hili pacı alı vaka! Ma galanı okatmak, terbiye bermek yerine, hileg rl k, bilen maya toplamagı  neticesi nir  alıp baryar? M radı  d   ni ine g r , bayı  kellesini kerten oglunu  paltası d l-de, garıpları  gan-deri, ayalları  gargı lı g zya ıdı. Spektaklı  terbiye ilik h siyeti  r n g y  l di. Y ne veli,  eyle spektakla toma a etmekden Buharada cemagatı mahrumdı. Buharada ne teatr bardı, ne-de  eyle pesaları goymaga ıgtıyar berily rdi. Buhara ya ları ı  ayak  st ne galmagı hem M radı  a lı ına g r ,  onu    indi. Buharanı  esası teatrı g knardan, be  ebazlı dan ıbaratdı.  onu    in hem t c k  ahırı Sadreddin Aynı: “ zgeleri  o ları darelfununlarda gezer. Ya covandır ya covanbazdır bizi  o lanımız” diyy rdi.

“Spektakla” Buhara emiriniñ bir özi tomaşa edyärdi. Emiriñ Kırmda, Kislovodskide, yene nirelerde keyp çekyän köşgi bardı. Yaş köşgi bolsa şäheriñ üç-dört kilometrlik daşındadı. Şol köşgüñ altın eyvanlarınıñ eteginde ulı hovuz bardı. Näzenin kırk kenizek şonda suva düşyärdi. Olarıñ iñ gözelini, iñ nepisini, bedeni sıratlısını nebsiniñ eşegi bolan emir kirpigi bilen avlayardı. Näzenin cüyceler emiriñ meyline görä, her pasılda, hatda her günde tüzelenyärdi. Şagalıñ azısına ilen horaz yalı, iñ nepis maşgala emiriñ pencesinde parçalanyardı. Emiriñ teperrigine muştak işanlar, pirlar bolsa onuñ saglığına, dövlätiniñ ıranmazlığına namaz vagtında hutba okayardılar.

Şonuñ üçin hem Buhara yaşları aygıtlı neticä gelyärdi.

Mırat bolsa Buharanı diniñ däl-de, pıssı-pucurlığıñ merkezi diyip düşündi.

YARIM PATIŞA

Birinci cahan urşunuñ agramı öñden-de garıp halkı geday güne salıpdı. Onuñ üstüne bolsa urşa gidenleriñ ızında işletmäge işçi zerur bolanı üçin, bakna halklardan mecburı adam almak barada patışañıñ permanı çıkdı. Çinovnikler: -Salgıt diñe işçi batalonı üçin! -diyip näçe mandırmaga çalışsalar-da, halk oña soldatlık diyip düşündi. Öñden hem dürli salgıda çıdamayan halk gozgalaña düşdi. Obalarda kovçum-kovçum üyşmekler peyda boldı. Şol üyşmeklerden biri Mıratlarıñ obasında-da emele geldi. Kümäniñ gapdalında guma yaplanışıp yatan adamlarıñ sulhı örän öçükdı. Her kim öz içini gepledip yatırdı. Tirseginiñ aşagından alan telpeginiñ tozanını silkişdireniñ biri onı başına goyup, aybogdaşını gurup otırdı-da, töveregine garancakladı:

-Yeri-ov, adamlar, siz patışañ permanına nähili garayarsıñız?

Yüzi güne yanan çal sakgalıñ biri umıtsız hümürdedi:

-Elgarama baknañam bir garayşı bormı? Aga derya sür diyse -derya sürersiñ, tokaya sür diyse-de -tokaya sürersiñ. Şondan başga seniñ eliñden gelecek zat bamı?

Murtunu yokarı caytardan, ullakan gözli, gırçuvıñ biri çöküne galdı:

-Men-ä urşuň gurbanı bolanımdan, soňkı demime çenli depircäp, ine şu topragıň gurbanı bolanımy govı görerin! -diyip, egildi-de, yeri öpdi.

-Hak aydyasıň, inim! -diyip, alkımı holtumlanıň biri öz buduny yençdi.

-Dogrudan-ayt, patışa mülküni goracak bolup, şagala şam bolandan şu toprakda üç ädim yer eyelän mukadddes ahırı.

-Gurı sözden palav bolyan bolsa, meniň içim hepbigе dönmezdi -diyip, biri näumıt seslendi.

Şol gürrüňiň şayadı bolan Mırat halkıň närazılığını tolgunıışıň başlangıcı diyip düşündi. Şol tolgunış günübirin Peterburga-da yetipdi. Oňa görä-de tolgunıışıň öňüne serhet çekmek niyeti bilen patışa hökümeti Türküstan guberniyasına generalog-infateri Kuropatkini gubernator ve Türküstan harby goşunınıň komanduyuşisi edip iberdi. Kuropatkin Türküstan halklarınıň psihologiyasını govı bilyän, diplomat hasap edilyärdi.

Şol habar mälim bolandan Mırat Kuropatkiniň kimdigini övrendi. Ol 1890-98-nci yıllarda Zakaspi oblastınıň naçalnigi hem harby goşunınıň komanduyuşisidi. 1898-1904-nci yıla çenli harby ministr. 1904-1905-nci yılda rus-yapon urşunda baş komanduyuşidi. Kuropatkiniň harby işi bilişi yagdayly bolanı hem Mukdın söweşinde yaponlardan basılanı üçin ol baş komanduyuşilikden boşadılan. Häzir bolsa - gubernator, türkmen aytmışlayın -Yarım Patışa.

Kuropatkiniň Tecene gelyän habarı mälim bolandan volostnoylar, arçınlar hallan atıp, nirelerdendir toplan, vokzalıň yörelyän yerleriniň hemmesine halı düşediler. Generalıň yalpıldavuk ädigine, elbetde, tozan gondurmak mümkin dälди. Şonuň bilen bile, halkıň nepis sungatını generalıň ayagınıň astına taşlap, Yarım patışanıň şahdini açmak zerurdi. Tecen vokzalı görmedik derecesini görüp, bayram görnüşinde gül övüsyärdi.

Şol tayınlığı sınlan Mırat öz dostı Garaca garap, başını yaykadı:

-Şundan beterem bir eşeklik bolarmı?

Garaca kinayalı yıldırdı:

-Sen Yarım patışa bilen oyun edyärmiň?

-Halk h  zir can gerekmi -p       diyen yalı, sal   st  nde ır  n atıp dur. Sırtı k  dililer bolsa generalı   basan ızlarını g  zlerine s  rme edesleri gely  r.

-Mırat, belki, h  zir seni   dili   diyenini gulagı   e  idy  n d  ldir?

-Men hakıkatı gizl  p bilemok.

-Hakıkatı   sandıkda gulplı yatanından, seni   n  me habarı   yokmı?

-N  me diysene, Garaca, adam salgıdı halkı aldım-berdime saldı. H  zir isle Yarım patı  a, isle ak patı  a     zi gelsin, n    e islese   on  a-da d     ndiri   ge  irsin, meni  n akılım bir zat i  ley  n bolsa, mesele gansız gutarar   ydemok.

-Ay, goysana-ayt! Ol bize de  i  li mesele d  l ahır  !

-N  me     in? Bizem   u yeri  n hovasından dem alyas ahır  !

-K       yeri  n, demi  n ı  tıyarı   z eli  nde bolsa...

-Erkana dem alıp bilm  n usurgap yatanımdan men-  ...

-Sen h  zir parovozı  n dem al  mı sınıla!

Demi i  ine sı  mayan yalı ha  ılap gely  n yadav parovoz   ol demde dayandı. Go  a kelleli, gerbli   yt     ik vagonı  n gar  sında duran   inovnikleri  n biragızdan   ıkan horı ya  landı:

-Cenabı alı general gubernatora     rat!     h-ra-at!..

  yulı  n i  n gızgın, dem alması kın g  nlerinden biri bolmagına garaman, ar  ınlar, volostnoilar eginleri go  a gırmızı donlı, billeri s  t  k gu  aklı, ba  ları ullakan ak telpeklidi. Oblast na    lnigi general Kalmakov, uyezd na    lnigi polkovnik Byalenovi   hem beyleki   inovnikler harbı formadadı. Ma  ılaydan ba  ılap d  vmeleny  n gızgın der kimi  n sakgalına, kimi  n mundirine akyardı. Seb  bi   ol topar canlı d  l-de, don bir g  vr   aylandıpdı. Vokzalı  n t  vereginde gornizon halkalayın aylanıpdı. Jandarmları  n, politseyskileri  n   tg  r g  re  leri adamları  n ke  binden n  hilidir sır agtaryardılar. Ba  ı, ma  ılayı altın gerbli ak papaklı, ak   esun  adan harbı geyimli, eginleri yal  pıldavuk pogonlı, ayakları   ivlitli, dayav, garrı general vagon basgan    klarından sallancırıp d    di.   ol demde     nki hor yine ya  landı:

-Cenabı alı general gubernatora     hra-at!

Yığırt atan alkımı mundirinden çogup çıkıp duran general köpçüliğe salam ışaratını etdi. Mıradıñ görecine bolmasa, daşkı görnüşine görä generalıñ keypi örän sazdı. Ol yalpıldavuk řivlidiniñ kümüş şporını cıññırdadıp, yere agram salmak islemeyän yalı yeñil basıp, halı düşekli perrona çıkdı. Altmış sekiz yaşlı gubernator näme-de bolsa, öziñi dayav görkezmäğe ımtıyardı. Ol iki ayagınıñ üstünde taylı gezek ulumsılık bilen ıranandan soñ, yıgnanan cemagatı beyik imperatorıñ adından gutladı. Ak patıřanıñ adalatlı söveşine dınuvsız kömek beryän halka sagbolsun aytdı. Ondan soñra märekäniñ ortasında assa-assa gezim edip, ävmezlik bilen söze başladı:

-Alı hezretiñ inamdar vekilleri bolan arçınlar, eminler, yaşulular! Bütün yer togalagı boyunca birden-bir adalatlı beyik imperator Türküstan halklarını hem öz milleti, yagnı, ruslar bilen bir hatarda deñ sayyar. Oña görä-de, öz mugıt rayatlarına rehim edip, uruş ızında işçi batalonlarda işlemek üçin her bāř öyden bir adam salgıt saldı. şol perman siziñ özüñize mälimdir. Yöne veli, nebsimiz näçe ağırsa-da, darkelle çinovnikler...-Ol general Kalmakova bakan görecini ayladı, general sandıradı. -Halkıñ yagdayına garaman, olarıñ iki ayagını bir gonca sokup, tasdan bulaşıklık emele getiripdiler. şol nāsazlığı öz vagtında sızan beyik imperator meni siziñ gullugıñıza ıberdi. Men, inha, siziñ bilen sözleşmäğe, maslahatlaşmaga geldim. Türküstan halkını, ılayta-da Türkmenleri men öz doganıñ hatarında govı göräñim size ayandır. Men özimi yarım türkmen hasap edyän -diyip, general güldi. Hemmeler oña gülki horı bilen cogap berdiler. – Men Türküstana gelip, yerli yagdayı añlanımdan soñ siziñ adıñızdan beyik imperatora yüz tutdum: Ekin-tikin yıgnanyança salgıt möhlediniñ dört ay gicikdirilmegini tovakga etdim. Adalatlı imperator siziñ şol arzañızı kabul etdi.

-Yaşasın ak patışa!

-Yarım patışa şöhrat!

-Ekin-tikin kemsiz yıgnanıp, möhlet gutarandan soñ bolsa, mutıg rayatıñ imperatorıñ permanına biragızdan amal etcekdigine men şübhelenemok.

Öñden tayınlanan epey bir yaşulı telpegini goltugına gısıp, iki ädim ileri süyşdi:

-Cenabı alı yarım patışa, Tecen cemagatınıñ siziñ huzurıñıza ulı bir arzı bar.

-Aydıñ, eşideyin!

-Adalatlı ak patışa bizden adam almasa diyyän. Onuñ yerine batır goşun hiç bir zada mätäç bolmaz yalı, bol-elin galla tayınlasak diyyän. Biziñ şol arzımızan ak patışa yetirmegiñizi ilat sizden tovakga edyä!

Kuropatkiniñ sesi bu gezek garılcık çıkdı:

-Tüykürilen tüykülik ızına gaytmaz.

-Halkıñ hem ak patışanıñ bähbidi üçin diyip arz edyän.

-Yer agdar-düñder bolsa-da, beyik imperator öz permanını ızına almaz. Siz şonı hiç vagtda unutmañ.

Epey yaşılı başını aşak salıp, ıza çekildi. Onuñ yerine bili ulakan ak saplı pıçaklı, murtlak pıyada keytikläp orta çıkdı:

-Cenab yarım patışa, sizem şunı unutmañ! Biz urşa gidip, top okuna gurban bolasımız gelenok. Ondan takır kelläni şu yerde togalanımız yağşı.

-Çto? Çto? -diyip, general ellerini galgatdı. Dilmaç onı biraz yuvmarlap tercime etdi. Generalıñ ayagina ot basılana döndi:

-Sen kim? Kim? -diyip gıgırdı.

-Men iki gardaşını german frontunda gurban beren hem özüne ağır yara düşen bir gahrıman!

-Gah-rı-man?! -diyip, elini salganda, candarmlar onuñ daşına geçdi. Südürlenip baryan gahrımanıñ sesi hovada yañlandı:

-Sen meni niräñ govuz bolsa şoña tık! Yöne veli, eşitmedim diyme, topalañı adam alcak bolanda görersiñ!

Gubernatoriñ gelşi şatlıklı bolsa-da, gidişi şonuñ tersine bolıp çıkdı.

GOZGALAÑ TÜVELEYİ

Päle salgıdınıñ möhledi günsayın golaylayardı. Möhlet golayladığıça-da gozgalañ hereketi güyce münyardı. Arçınlar at tezegini guratman: “Biceli bicäñi tut-da, adamıñı ugrat!” diyip ilatı bizar-peteñe getiryardı. Pälelige Mıradıñ gardaşlarından biri-de hökman gitmelidi. Yöne veli, şoña kim gitmelidi? Görülmedik, garañkı Russiyada olarıñ haysı biri öz başını çarap bilcekdi? Eysem-de bolsa, şol meseläni öñünden aygıt etmek zerurdı. Bir ağşam pelteli çıra yagtısına maşgala öyde dımşıp otırdı. Mıradıñ kakası uzak oydan soñ söze başladı:

-Biz isleseک islemesek, elbetde, siziñ biriñiz pälelige gitmeli bolarsıñız. Yöne veli, görülmedik yurtda haysıñız öz başıñızı çarap bilcegiñizi, män-ä, dogrusı, aygıt edip bilemok.

Mıradıñ ecesi:

-Belki, hudaı, allanıñ özi biziñ başımızdan öz belasını sovayadı-da -diyip hamsıkdı.

Biraz dımşıkdan soñ Mırat söz açdı:

-Pälelige kimiñ gitmelidigini men bilyän.

-Bilyän bolsañ, ayt onda, kim gitmeli?

-Men!

-Sen?!

-Men nämede bolsa durmuş çılışırımına düşünyän biraz. Rusça “suv”, “çörek” diyen yalı sözleri gepleşip bilyän. Her halda, sovatlı adam pälede horlanmaz.

Mıradıñ yeñsesinde oturan Gözel birsihlı onuñ geyiminden çekyardı. Şol bolsa: “Sen näme üçin öz diliñi saklap bileñok? Men sensiz nähili yaşap bilerin? Men seni goybermerin!” diyen aygıtlı ışaratdı.

Agası Mıradıñ sözüne garşı çıkdı:

-Yok, sen gitmersiñ, men giderin! Obada agı-garanı selcerip bilyän diñe bir sen bar. Senem barsa-gelmeze uzadıp, biz bu yerde rahat dem alıp bilmeris. Biz hemmämiz kakamıñ hem maşgalanıñ arkadayancı sen diyip düşünyäris. Meniñ

yumrugım siziñ hemmâñiziñkâ görä güyçlüräkdir. Nâme-de bolsa, nirede-de bolsam, men öz maşgalamıza ısnat getirerin öydemok. Şonuñ üçin pälelige men gitmeli.

Mıratdan kiçisi, yağı, mecburiyet bolaymasa, gice-gündizde dilini yarmayan gardaşı agasına garşı çıkdı:

-Yok, senem däl, pälelige men giderin. Meniñ barıbir ızımda çagam ızlap galanok. Birinci nobat -meniñki.

Mıratdan kiçisinden kiçisem öz gezegini aldı.

İñ soñunda kakaları olarıñ sözünü cemledi:

-Berekella, ogullar! Meniñ sizden tamam şeyledir. Doğrusı, meniñ siziñ hiç biriñizi şeyle garañkı yola layık bilemok. Emma çäresizlik nâme mecbur etmeyä. Belki, haysı hem bolsa bir söy bilen men siziñ hemmâñizi hem alıp gaların. Emma paltam birdenkâ daşa degse... Ondakını onda göreris. Häzirlikçe bolsa “Almanı asmana at, yere düşyänçä ya pelek” diyen umıda bil baglalıñ! Eşidyäsiñiz gerek, daşarda şemal şovlaya: Güyzüñ müñzäp gelyänini habar beryär. Häzirlikçe biz gış gamınıñ aladasını edeliñ...

Güyz şemalı bilen bir hatarda gozgalañ şemalı has-da güyçlüräk şovlayardı. Adam salgıdından dınmak aladasını etmeyän hiç bir oba, hatda “päläni pula tutup goybererin” diyen iki-yeke bay bolaymasa, hiç bir öy-de yokdı. Oña görä, kim tapanca gallasını açlığa tötärik üçin ıkcām gömyärdi. Kim iki yanını deñläp, barını-yogunı at-yaraga sarp edyärdi. Kim öz maşgalasını soldatıñ demi yeterden uzagrakda bolan alıs gum içine göçürmäğe tayınlanyardı. Kim dumlı-duşdan dürli habar getiriyärdi.

-Gazaklar päleligiñ garşısına gozgalañ turuzyamış!

-Cızaklılar päle berenimizden canımızı berenimiz yagşı diyyämiş!

-Yomutlar eyyäm urşa başlanmışlar!

Obanıñ adamsı bir tümmegiñ tövereginde terslin-oñlın üyşüp otırdı. Adamlarıñ sussı pesdi. Adatdakı yalı cemagatı gızıl-gıran güldüryän vâşileriñ dili tutulıpdı. Şol vagtıñ özünde bolsa, nâçe islemese-de, gullugına amal etmäğe mecbur bolan yasavul peyda bolup:

-İndiki hepdäň ahırına çenli adamlı adamını tayınl. Yogsam, arçınıň beren habarına görä, bolköynegiň gılıgı geň däl bolara çemeli -diyip, atdan düşmän yüzüniň ugruna geçip gitdi.

Telpegiň eteginiň şırı çıkan, selçeň ak sakgalını barmakları bilen daran yaşılı:

-Yeri-ov, adamlar, indiki maslahat? -diyip, töveregine garancakladı.

Mavı calbarınıň iki dızı yamalı bir gırçuv, connuk murtunı tovladı:

-Maslahat... meniň aňlışıma görä, parahat dövrüň meselesi. Etini, süňküni gemiren patışa hökümeti häzir canıña talaş edyä...

-Eysem, seniň pikirinçe nätmeli?

-Men-ä... başımı gassabıň paltasınıň astında goyanımdan pıçagıň sapına yapışanımy kem göremok.

-Berekella!

Tirsegine söyenip gışarıp yatanyň biri dik oturıp, gırçuva çıñerildi:

-Pıçagıň sapına yapışmak, inim, dilde aňsat. Patışanıň yer sarsdıryan, gara görnümünden payhınlayan topuna garşı haysı yarag bilen garşı çıkcak? Çarşak bilenmi? Yabak bilenmi?

-Yarag meniň aňlışıma görä, ortak bir zat. Yüregiň yerinde bolsa, onuň tıgını ızına bakan övrüp, tutavacına yapışmak, onçaklı kın däl.

-Yarag ambarınıň açarını garavulıň elinden gañrıp aların diy, gutar-da!

-Hava-la, dil bilen orak oranda bil agıranok ahırı!

-Hanı-ayt... -diyip, bir yaşılı şullı gözünü köyneginiň yeňi bilen süpürdi. - Yarag dilemek üçin Ovganıstana gidenler barmış diyyäler-le?

-Aytsañ-aytmasañ, yomutlar Eyran patıçasından yarag soranmışlar.

-Şeyle bolsa, kömek üçin Türkmenlere-de adam iberäymek gerek ekeni.

Şol vagtda bolsa atınıň gövsünden köpük akyan biri gelip, atınıň başını çekdi, socap söz urdı:

-Adamlar! Eşitmedik diymäň. Patışa zulmundan dınmak üçin, işanlarıň-ahunlarıň pitiva bermegine hem ündevine görä, başına telpek geyen adam şu gice, daňa golay şähre, yagnı, patışa hökümetiniň üstüne dökülmeli. Pirleriň aytmagına görä, söweşden gorkup, türkmen adına ısnat getiren adam namart hasap edilip, ayalı talak bolmadı! Arını-namısını gözünüň göreci dey gorap bilyän merdana yigitler, yaraga!..

Mırat saklanıp bilmän:

-Halıpa, sen nireden? Gazavat haysı işandan, haysı ahundan? -diyip soradı. Atlı nireden, kimden habar getirenini mälim etmiş yalı, soraga-da cogap gaytarman, göyä diyersiň, eşitmedik yalı, atını nirädir gamçı basdı. Balagı yamalı gırçuv yigit ayak üstüne galdı:

-Adamlar, eşitdiňiz gerek? Söweşden gayra duran namart!

-Ya ölüm, ya dirilik!..

Kimdir biri yeňi yırtık köyneginden elini çıkarıp, yumrugını galgatdı:

-Şu canı -ol gursagina urdı -Şu gün taňra alsa-da bererin, almasa-da!

Yagdayıň ayılgaňdığını sızan Mırat ayak üstüne galıp, ellerini galgatdı:

-Obadaşlar!

Nämälim gopgunıň içinde onuň sesi hiç yere yetmedi. Ol yañadandan has batlırak gıgırdı:

-Obadaşlar! Gulak asmagıňızı sorayan...

Kimdir biri märekäni köşedip, Mıradıň sözlemegine mümkinlik döretti.

-Gadırlı obadaşlar! Patışanıň zulmı, elbetde, çıdardan artık. Şeyle-de bolsa, “kırk ölçäp, bir kes” diyen nakıl bar. Gıssananiň hapa bulaşyanı-da anık. Hay-hovası dovula düşenden...

Balagı yamalı gırçuv onuň sözünü kesdi:

-Näme diymekçi bolsaň, anıgrak ayt!

-Meniň aňlışıma görä, yaňkı çapar ılatı parçalatmak niyet bilen bozgaklar tarapından atarılan bir içalı. Hamana, diyeli, şeyle bolman, işanlar, pirler gazavat

ıglanam eden ekenler. Siz dişine, dırnagına çenli ayılgañ yaraglı patışa hökümetiniñ üstüne nâme bilen çozcak? Palta bilen, sırık bilenmi?

-Biz senden maslahat soramzok!

-Sorasañ-soramasañ, meniñ aytmagım zerur. Demir yoluñ sırat köprüsinden-de ayılgañçlığı size mälüm dälmi? Bronepoyezdiñ üstündäki yekece pulemyodıñ müñläp gozgalañcını bir minutda payhınlap taşlacagını siz göz öñüne getiriñ!..

-Mıradıñ aydyanınıñ canı bar-hav!

-Kim bilyä, Mırat molla, belki, patışa tarapdarıdır?

-Okañ ılımı özüni urmadık bolsa, gın yalı dar balak geyermidi?

-Beyle däl-hav! Biraz oylanıñ! Mırat hak aydya!

-Kim tohumlık galası gelyän bolsa, ayalınıñ bürencegini bürensın!

-Atlı atıña! Yaraglı yaragıña!

Märekanıñ esası tüpeñ sesine ürken guş sürüsi yalı çım-pıtrak dargadı. Vakanıñ dovlundan heder edip, çüy yalı butnaman oturanlar-da boldı. Yerdäki çäkmenine yapışıp, onı galdırıp bilmän ayak üstünde irkilenler-de boldı. Kimdir biri nârazı hüñürdedi. Obañ arası bolsa gopgun bile doldı.

Mırat kimdendir delalat isleyän yalı töveregine garancakladı, kakasına gıgırası geldi. Pälelikden sıpmak aladası bilen kakasınıñ şäheremi ya başga bir yeremi, gideni yadına düşdi. Ol iñ soñunda yanındaki ikirciñläp duranlarmı ya özünemi gürrüñ bermäge durdı:

-Gör, nähili baş-başdaklık! Gör, nähili hovplı hereket!.. Bir näkesiñ kössi tokaya düşen uçgun yalı, gör, nâçe cemendäñ işini gaytarya! İlatıñ elbetde, degnasına degipdir. Kim zulüm astında çüyremek isleyä? Gapana düşen möcek-de sıpmak üçin urunya: Yöne veli, körlerçe müñzemek, öz-özünü mäv, yagnı, yok etmekden başga bir zat däl ahır! Ot alan tokayı bir ham suv bilen söndürüp bolmayşı yalı, dovla düşen cemendäni gısqa söz bilen gandırmak mümkün däl. Patışa hökümeti häzir yaraglı yekegapan ahır!.. Oña golaylasañ, barını birden parçalap taşlacak. Belki, ceza otryadı soñra bütün ilatı payhınlacak! Ah, nähili ayılgañ vaka!..

Şol ayılgaň vaka düşenler häzir tüveley göteren peşmege dönüpdü. Kim atlı, kim düýeli, kim eşekli, kim pıyada, kim gılıçlı, kim paltalı, kim oraklı, kim sııklı, kim yabaklı... Patışa hökümetiniň üstüne hüçüme baryadı. Olcadan gönenmek üçin haltasını egnine atanlar-da yok dälü. Yerden göterilen goyrı tozan bolsa yelsiz hovada asmana sepleşýärdi. Ondan-mundan yaňlanyan:

-Azatlık!

-Deň hukuk! -diýen sesler goyrı tozanda güňleş bogulyardı.

Çäkmenini süyräp baryan gocaniň:

-Hernä hudayım, özüň govusını et-dä! -diýen sesini diňe özi eşidyärdi.

Obaň daşkı görnüşi, esasan, dımıkdı. Öylerde bolsa gelin-gızlarıň gözyaşy yeňlerini ezyärdi.

GUBERNATORIŇ “MÄHRİBANLIĞI”

Halkıň nähili tolgunyany patışa hökümetine kemsiz ayandı. Haysı obada nähili gürrüň, nähili vaka emele gelyänini arçınlar, ılayta-da volostnoylar polkovnige sagatma-sagat habar beryärdi.

Vakanı gansız gutarip bilcek diplomat gubernator onı duymazlığa salıp, gayta başardığından çişiryärdi, şonluk bilen patışanıň güycüni görkezmekçi, neticede bolsa, adam salgıdını yagdan gıl sogran yalı çekip almakçıdı. Gubernatoriň şol planını amala aşırmak üçin bolsa Miradıň “dostı” volostnoy atını gamça basdı. Gicäniň bir vagtı barıp polkovnigi ukudan oyandırdı. Şol sekundiň özünde bolsa gozgalaňını garşılamak üçin saklanyan bronepoyezde hem garnizona höküm berildi.

Demir yol şäheriň günbatar etegini gırıp geçyärdi. Demir yoldan günbatarı bolsa çaňap yatan giň meydandı.

Gozgalaňçılarıň ne belli başı, ne şäher işçileri bilen aragatnaşığı, ne-de belli planı bardı. “Türkmeni göçürcek bolsaň duşundan göç geçir” diýen nakıl esasında ilatıň agramı ayak üstüne galıpdı. Şovhuna kellesi gızan adamlar öz garşılarında näme garaşyanından habarsızdılar. Olar güýçden düşen patışa häkimiyetini agdarıp,

baknalıkdan dıncakdılar, azatlık gazancakdılar, şähere dökölcekдилer, divanda öz diyen adamlarını häkim goycakdılar. Münder-münder matalardan eşeklerini yüklemekçi bolyanlaram yok dälди. Olar yol ugrundakı tokaylarda, gice gezyän tilki-şagalları, möcekleri gorkuzdılar. Patışanın gorra, galındı soldatları-da şol möcekler yalı ökce götererler hasap edyärдiler.

Şemalsız gice salkınlaçdı. Asmanın yalpıdavuk yıldızları olara geñirgeycilik bilen garayardı. Eşegin gerşine dürtüp, garnına debsäp baryan gıssanmaç eşekliler “Al, gardaş, alan galañ özüñki” diylende, näme edip bilcek zatları bardı. Düyesini selpedip, tayagını galgadıp baryan hovası belendiñ elinden näme gelip bilcekdi. Derini saçıp haydap baryan pıyadañ bolsa aç garnı hepbige dönüpdі. Patışa hökümetini agdarıp bilcek başlän-üçlän atlı elindäki “Dayan, doldurayın!” diyilyän çeşni tüpeñimidi? Yıldızlar, eger, dile gelip bilyän bolsalar: “Pursadı goldan bermän, dolanıñ ızıñıza!” diyip gıgırdılar. Arman, gözsüz gozgalañçıların indiki ädimdäki kert gayadan habarı yokdı.

Goyun sürüsi yalı biri-birine gıslışıp baryan gozgalañçılar demir yoluñ günbatarındakı aytıma dolupdı. Başlän-üçlän atlı uzakdan aylanıp, şäheriñ etegine gadam basıpdı. Dañıñ düybi saz berende gozgalañçı: “Ya alla, özüñden abray!” diyip hücüme eñipdi.

Şol vagtda bolsa iki-baka hereket edyän bronepoyezddäki pulemyotlar esiräp başladı. Sangısız uçyan mährevsiz ok gozgalañçını giñ meydanda palaç yalı yatırdı. Düyeli al asmandan gaysa, pıyada yer gucakladı.

-Allacan, özüñden medet!

-Öñe bakan!

-Iza gaçan namart! -diyen gıkılıklar tapba kesildi.

Gün yalpıldap galanda giñ meydan maslık sergisine aylandı. Yarım patışa Kuropatkin özüniñ yaragsız “doganlarını” şeyle “mähriban” garşıladı.

“YELDEN SON YAGIŞ”

Şol günüñ özünde bolsa ceza otryadı obalara çıkıp, gozgalaña goşulanları kömelek yalı çöpledi. Göyâ diyersiñ, özi bilen gimmatbaha bir zat alıp giden yalı, gök balagı yamalı, gırçuv yigidiñ nazarını agtarıp garadılar.

Sanlı günde toplanan päle bolsa yüzbaşılarnıñ, müñbaşılarnıñ gol astında gızıl vagonlar bilen nirädir tigirlenip gitdi.

Mirada indi oba darlık etdi. Yaşulularnıñ: “Mekdep guralı, molla bol!” diyen sözlerinden kesgin boyun tovladı. Şäherden elli kilometr uzakda yaşayanları üçin gök eşeklerine atlanıp, näme üçindigine-de düşünmän, şähere gatnadı. Soñra bolsa oba gaytman, ençeme günläp şäherde galdı, yaşadı. Volostnoy onı özüne mürzelige çağırdı. “Meniñ başarcak işim дәl” diyen bahana bilen volostnoyın teklibini ret etdi. Garacañ kakası molla Goturnı şäherde giñ sarayı bardı, şol sarayın içinde bolsa birnäçe otagı bardı. Mirat Garaca bilen şol otagların birinde yatıp-turdı. Gün geçirmek üçin käte molla Goturnı prikazçigine kömek edyärdi.

Molla Gotur, esasan дәne sövdası bilen meşgul bolup, Orta Aziyanıñ birnäçe şäherlerini galla bilen üpcün edyärdi. Tecen, esasan, galla rayonıdı. Ol birhili geñ adamdı. Ağşamara öyüne gaytmakçı bolanda hızmatkärlerine dinuvsız tabşırık beryärdi. Bir gün Mirat bilen Garaca onı sınıladı: Ala sakgallı, guşagını salpı guşanan, yognas molla Gotur iki-baka ıranıp, öz kömekçisi -prikazçigi Nurnazara tabşırık üstüne tabşırık berdi, her aydan sözünü birnäçe sapar gaytaladı. Uyanı eyeriñ gaşından ildirilen atı hızmatkär çüylenen yalı tutup durdı. Gotur otaga girip çıkdı, näme üçin girenini unudıp, birsalım geñirgäp durdı. Nurnazara garadı:

-Yogsamam, men otaga näme üçin girdim?

-Bilmedim.

-Men içerden bir zat alıp çıkmakçıdım ahırı!

-Çay, gant bolaymasa?!

-Olar horcuna salnıpdı ahırı!

Nurnazar Garaca dagını güldürmek üçin olara göz gıpdı:

-Temmäkiñi galdıran bolayma?

-Hümm... Temmäki, men näme çilim çekyänmi?

Molla Gotur gapdallarını sermeşdirdi, yene içerik girdi, yene çıkdı, bövrünü diñirgedi:

-Men onı düyekeş bilen iberen bolaymayın?

-Nämäni?

-Nämedigini bilyän bolsam men içeri girip-çıkıp durcakmı?

Garaca oña degdi:

-Kaka, a kaka, sen huşuñı unudan bolayma?

-Hey, bidövlet! -diyip, gözlerini agdarıp seretdi. -Cübüñ deşiginden sııp gaçar yalı huş näme teññemi?

-Teññäni unutmacağıñ mälim zat.

-Eysem nämäni unuttımkam?

-Sandığıñ açarını unudan bolaymasañ?

Molla Gotur gapdallarını, goltugını sermedi:

-Açarları alıpdırın. Hava... Yeri, siz näme beydişip dursuñız?

-Seni atarmakçı bolyas.

-Hanı, onda, gamçı nirede? Ah, edeniñ bar bola! Yogsamam meniñ häliden bäre gözleyänim gamçıdı ahırı!

-Näme, meni yençmekçimidiñ? -diyip, Garaca güldi.

-Men saña çıbık çalıp bilyän bolsam, sen şkolı terk edermidiñ?!

-Köp okasañ ors borsuñ diyip şkoldan özüñ alıp galmadıñmı, näme?

-Hava-da, öz yanıñdan hasap-hesipçiñ bolmasa, özgä ınam barmı näme?.. Yok, Nurnazar, men saña diydiğim däl. Men saña Garaca görä-de govrak ımanyandırın.

Molla Gotur gamçını eline alıp, eyeriñ gaşına yapışdı, ayagını üzeññä basmakçı boldı, ızına dolandı:

-Nurnazar, sen unutma, Samarkanda atlı vagon, Andicana dört vagon Onsoñ nırä?

-Kagana baş vagon.

-Hava, Kagana baş vagon. Olarñ hemmesiniñ pulı alnıpmıdı?

-Margelana gitcek üç vagonıñ pulunam sandıga basdıñız ahır!ı!

-Sarayda galla känmi?

-Yeterlik bar. Şu gice hem ertir yene yüz düyä golay galla alarmıkak öydyän.

-Yöne veli, biz gallanı gımmat alyan bolaymalı?

-Alamızda, putuna altmış köpük, satamızda...

-Satılan nırhı bilen işiñ bolmasın! Ertirden başlap galla elli sekiz köpükden nırh goy!

-Onda biziñ sarayımız tañkırıp galyar.

-Näme üçin?

-Molla Goçak bilen Eziz bay ertir altmış bir köpükden almakçı.

-Altmış bir köpük? Onda... Molla Gotur bugdayı altmış iki köpükden alyadyip car çekdir.

-Hoş bolgay!

-Dur entek, dur entek... Altmış iki köpükden alsak, müñ putda näçe yitiryäs?

-Yigrimi manat?

-Yigrimi manat? Yigrimi manada baş-altı goyun alıp bolcak ahır!ı! Yok, yok, altmış köpük

-Gallanı vagtında ugratmasak, müñ puta yüz manat ştrafı kim tölär?

-Yüz manat ştrap?.. Altmış dördem bolsa gaytma. Gelen gallanı bas saraya!

-Hoş bolgay!

-Molla Gotur eyeriñ gaşına yapışıp, yene bövrüni diñirgedi, iñ soñunda atlandı. Atıñ başını dervezä bakan aylap, yene ızına baka dolandı:

-Nurnazar!

-Hava, molla aga!

-Men saňa yene năme tabşırık bermekçidim?

-Bilmedim?

-Năme üçin bileňok? Vekseliň möhledine năçe galdı?

-Biz veksel alamzok ahırı.

-Hă, pulumuz yeterlik diysene!

-Artıragam bar.

-Artık nirăň gürrüňi? -Garaca bakan gözünüň gıtagını ayladı. -Biz onuňkını muňa sepläp, yıkma-yıkıl zordan mıdar edyäs ahırı! -Ol atını debsäp, dervezä yetendensoň yene ızına övürdi. -Bank da pulumuz bar diyip sen năhak samrayasıň. Aytmagın oň yalı biderek zadı!..

Mırat onı geňirgedi:

-Göryän veli, molla aga entek-enteg-ä giderli däl.

-Sen şindi năme göryäsiň? At kăte bökderilgi hem gaňtarılgılıgına daň atyança durya. Nurnazar bolsa ukudan galyar.

Gotur mollaň atı Nurnazar bilen dervezăň arasında iki-baka gatnadı, her gezekde-de bir tabşırığını yüz gezek gaytaladı. İň soňunda at dervezeden çıkıp, çep bakan aylandı. Nurnazar:

-Hudaya şükür, bir bada dındık -diyip, elini yüzüne sıldı. Şol sekuntda bolsa molla Gotur dolanıp gelip, öňki tabşırığını gaytadan mākāmledi...

İň soňunda Garaca Mırada:

-Kakam ugrayança gicäniň agramı geçer. Biz, yör, birsalım Akmıradıň yanına gideli -diydi.

-Akmıradıň?!

-Şonda bakuvlı motor ussası bardır, şonı birsalım gordurıp görelı, onuň kăn zatdan başı çıkyandır.

-Şăheriň günbatar-demirgazında yes-yekerăk yerde un zavodı otır. Onuň hocaynları türkmen bolsa-da, yevropalılardan geçireni hem divarlarınıň örăn belent bolanı üçin oňa “Şeytan gala” at berilyärdi. Akmırat şol un zavodında ussaň

kömekçisi bolup işleyärdi. Mırat onuñ bilen öñem birnäçe gezek duşuşıpdı. Akmırat bir gözi çala gülli, garayagız, yeserce yigitdi. Mıradıñ ol hoşuna gelipdi.

Akmırat oları zavodıñ içki bir otagında ussañ yanına alıp bardı. Ussa yok bolanı üçin Mırat bilen Garacanı oturdıp, özi ussanı agtarmaga gitdi. Mırat bilen Garaca çınlakay dostlaşpıdı. Olarıñ ayrı zatları yokdı. Garaca bar emläklerini Mırat bilen paylaşmaga tayındı. Yöne veli, molla Goturdan pul almak gısır sıgırdan süyt talap edenden enayı dälidi. İş geyiminde gelen ussanıñ iki-yeke ak görnen sakgalı geyim çotgasına dönüpdi. Ol orta boylı, agras bir adamdı. Akmırat onuñ adını Şemseddin diyip tutıyardı. Heniz eñegine gül örmedik, yañıca murtı taban nätanış yigide Şemseddin birhili şübhe etdi. Şonuñ üçinem Akmırat Mıradı tanışdırmaga gıssandı:

-Mırat biziñ obamızdan hem öz deñ-duşumız. Yöne veli, Mırat bize görä has üytgeşigräk: Hem-ä medreseler-de okap, din-şerigat kadalarna ökdälän molla, hem-de ala donunı kostyuma, sellesini -papaga çalışıran yarım intelligent. Şonuñ üçinem ne din-şerigata üns beryä, ne-de volostnoylar, dilmaçlar yalı hilegärlige baş goşya. Mırat başardığınan hakikat ızarlaya. Yöne veli, meniñ yalı garayaga bulaşıp yörmän, azadalık bilen adamlarıñ yüregine girmäge ımtılıyan mekir bir yigit.

Garaca-da onuñ häsiyetini artırdı:

-Oba adamlarınıñ beryän gılıgına görä, Mırat özümüz yalı bir halatay.

-Boldı, boldı! -diyip, Mırat ellerini galgatdı. -Meni tanatdıñız, yağşı Şemseddin ependini näme üçin maña tanatmadıñız?

Şemseddin olardan öñe düşdi:

-Men hem özüñ yalı, ederini bilmän, ondan-oña özüni urup yöreniñ biri.

-Edil meniñ häsiyetim! -diyip, Mırat onuñ değışme sözünü tassıkladı.

-Şu vagt, inim, bir kararda durup bilyän zat yok. Adamlar hem şonuñ yalı. Biziñ dünyamız häzir gaynayan gazana çalım edyär. Men hem, inha, öz yurdumı terk edip, şu yerde mazuda bulanıp yörün.

-Şemseddin ependi, gazan aşagınıñ odı yetik bolanda gaynaya.

-Uruş odunıñ hovrı gazanıñka görä-de güyçlüräk. Ruslarıñ “Bagtım yokdı, bagtsızlık peyda etdi” diyişleri yalı, uruş näçe eymenç bolsa-da, meniñ añlışıma görä, azdan-köpden peyda getiryär. Uruş köne agacıñ lagşan özenine palta urup, onuñ ornunda täze bir nahal oturdılmasını talap edyär.

-Şemseddin ependi, belki, düşnüklikrək aydarsıñız?

-Men eger yalñışyan bolmasam, Russiyada şu gün ya erte bir özgerişñ bolmagı gutulğısız bir yagday.

Mıradıñ gövnüne gelşine görä, Şemseddin yönekey bir gara işçi. Yöne veli, ol, geñ,zat, dövrüñ özgerişlerinden söz urya. Şonuñ bilen bile agzına gelenini samahullap yörenlere-de meñzänok. Öz yurdını terk etmeginde, elbetde, esası bir sebäp bardı. Şonuñ üçin hem oña soval berenini duyman galdı:

-Şemseddin ependi, özgerişñ gutulğısızlığında, siz nämä esaslanyasıñız?

Şemseddin Mırada birhili gümanlı garadı. Emma onuñ keşbinde hilegär damar saygarman, cınlakay hövesceñlik övüşginine göreci ildi.

-Patışa hökümetiniñ, yagnı gubernatorıñ diñe yaragsız halkı gırmaga güyci yetyä. Frontda bolsa...

-Düşnikli.

-Söveşde gırılıyan kim? Soldat. Soldat kim? İşçi-dayhan maşgalası. Soldat kimiñ peydasına gan dökyä? Patışanıñ, baylarıñ. Kim öz perzendinden cıda bolası gelyä? Kim üçin gan dökyänine, can beryänine, eli yaraglı soldat-da indi düşünyä. İşçi maşgalası yarım yalañaç galsa, galla emele getiryän dayhan bir dişlem gara çöregə zar ahırı!.. Belki, sen ozalam eşidensiñ, Lenin patışa Russiyasını türme hasap edyä...

-Lenin?..

-Leniniñ anıklamagına görä, patışa häkimiyeti soñkı deminde urunya...

-Ak patışanı agdarmak?

-Vagtı gelende, sarsmaz yeriñ ortasında-da zilzile emele gelyä.

-Onsoñ?

-Soñunu inim, soñra göreris!..

-Gadırlı Şemseddin endi, siz bu zatları nireden bilip yörsüñiz?

Ol tekcedäki gazet-curnallara hem nämelim hova ışarat etdi:

-Dogrusı, men şu vagta çenli, canım yalı gardaşım, Akmırada, Garaca-da öz yüregimi açıp bilmeyärdim. Sebäbi, gözüm gorkupdı. Häzir bolsa şu günün özünde alan habarımı köçä çıkıp hem gıgırıp bilcek. Patışa häkimiyeti soñkı deminde urunya. Ohrankañ can acısından başga alada eli yetenok...

Olarıñ gürrüñi uzaga çekip, gice daña golaylapdı.

Birdenkä otaga kürsäp uran biriniñ agzından üytgeşik ses yañlandı:

-Revolyutsiya!

-Russiyada revolyutsiya!.. Ak patışa toprak kuşay!..

“ALLA GALSA, YÜZİ GARADI...”

Revolyutsiya getiren 1917-nci yıl açlık-da getirdi.

Mırat öz gören görecine inam etmedi: Molla Goturıñ göçen yurda çalım edyän sarayında tozan turyardı. Sarayı yarara getiryän cañlı, düñkli kervenden, gapandan, ambarlarıñ töveregindäki gopyan gopgundan nam-nışan yokdı. Aç guşlar hovlınıñ içini demir dırnakları bilen döryärdiler. Emma petekelerini gabardarlık yekece däne-de, tapmayardılar. Mazar ümsümligine çalım edyän sarayda molla Goturıñ atı-da görünmeyärdi. Hatda dervezäniñ bir gapdalı agdarılıp yatırdı.

Şäher adamlarınıñ:

-Patışa agdarıldı! Revolyutsiya! -diyyän hövesceñ şovhunlı sesleri-de indi Mıradıñ gulagina eşidilmedi.

Obanıñ yagdayı bolsa Mıradı hopukdırdı.

Türkmenistanıñ gısganç asmanı gışına gar, yazına bir damca yağış damdırmadı... Tecen deryası bir ovurt-da suv getirmäni üçin carlar, noburlar tañkırıp yatırdı. Dayhanıñ sepen gallasınıñ birce dänesi-de dürterip galmandı. Gayta

şüdügäri terslin-oñlın döryän gara gargalar dırnaklarına ilen tohumı çüñkleri bilen garbap alyardı. Yerden, yagnı, ot-çöp göğermäni üçin gışdan zordan çıkan aç mallar dumlı-duşda gırlıp yatırdı. Obanıñ tövereginde, hatda çöllerde-de maslık ısı kükeyärdi. Izgardan, ösümlükden mahrum toprak nähili gözgını görünyärdi! Mıradıñ gövnüne bolmasa, gurak topragıñ “Suv! Suv!” diyen zarın ovazı eşidilyärdi.

Obada edere iş tapmadık aç dayhanlar agdarılan kümäñ gapdalında gamgın çışarışıp yatırdı. Şemal övüsğini gumak yerden tozan turuzyardı. Adamlarıñ tozan basan gaygılı keşbinde yığrıyan dodaga göreç ilmeyärdi. Köpden bäri ot yanmadık, nan bişmedik tamdırlarıñ ağızları yirilip, körüklerini tomzaklar mesgen edinipdi. Tüyüni düşürüp bilmedik aç it ölüm yassığında nayıncar süynüp yatırdı.

Ayallarıñ egin-eşigi, umumı görnüşi nähili gözgını! Olarıñ eginlerindäki köynekleriñ yaması sanardan artıpdı. Keşplerine ağı alamatı kölege salyardı. Isıtmadan turan yalı iglän çağalarıñ incikleri çöpe dönüpdı. Yüzünü-gözünü tozan basan çalıñ biri dik oturıp, yeñsesini gaşadı, özüne gürrüñ beryän yalı samradı:

-Guraklıgam gördüm, açlıgam gördüm, emma özümiñ altmış yıllık ömrümde şeyle yıla miyesser gelmedim. Aç dayhanıñ şum bagtına bu-da, elbetde, allañ gazabı oğuşya-da!

Kirli köynegi sal-sal yırtık, yañağı çapık giñ mañlaylı yaşulıñ biri nărăzı sözledi:

-Mende näme yazık bar? Men, näme, allañ namazını terk etdimmi? Ya onuñ sürüsine hücum etdimmi? Alla maña näme üçin gazabını dökyä? Ayalıımı öññun, çağamıñ birini bolsa düyn cayladım. Dirileriñem sanaglı günü galıpdır. Men olara ölmez-ödi bir dişlem nan tapamok. Alla meni, maña meñzeş sansız betbagtları näme üçin yazgarya? Hanı, onuñ rehim-şepagatı niräk uçdı? Hanı, munda adalat?

-Mergen, eysem-de bolsa, alla şek getirmeden saklan! Sabır et ahırı!

-Meniñ sabır käsäm cäceme döndi.

-Eysem-de bolsa, canı yanan tañrısına gargar etmecek bol!

-Eysem, men şum bagtım üçin kime gargayın?

-Baylara, hannaşlara garga!

-Meniñ ayalımı, çağamı, näme, baylar yere duvladımı?

-Aç galdıran kim?

-Aç galdıran?

Mergeniñ bir yılda emele getiren gallasını harman üstünde paylaşanlar, näme, baylar dälmi? Mergeniñ goñşusına yüz puta satan düyesini häzir gaydıp, üç puta alan baylar dälmi? Ayalınıñ enesinden galan yadıgärine -üç gaşlı bilezige diñe baş gadak galla hödürlän näme, baylar dälmi? Şol hakikatlar gözünüñ öñünden anık geçenden soñ Mergen mälim etdi:

-Meni hem maña meñzeşleri aç galdıran, elbetde, baylar! Yöne veli, alla msabını yuvutmadık bolsa, meni hem maña meñzeş yüz dayhanı näme üçin bir baya mızahır edyä? Şu ayılğanç yılı getiren hem mazarıstanıñ tümmegini günsayın köpeldyän eysem, alla däl-de, kim? Näme üçin dımyasıñız? Men allañ adına näme üçin eglip-galyanıma düşünemok...

Gışarışıp yatan, sulhı pes adamlara can girdi.

Olaram gürrüñe goşuldılar:

-Ölüm diñe bir Mergeniñ maşgalasına däl, hemmämiziñ yüregimizi avudya.

-Eysem, indi nätmeli?

-Baylar-a, entäniñi bilseler, yensäñe depyäler. Hökümete näme bolduka? Hökümet alanda susup alya, birce çemçe bercek bolanda sırtı avayamıka?

-Hökümet galdımı näme? Ak patışanı yer yuvutdı ahır!

-Doñuzıñ agı bilen garasınıñ näme tapavudı bar? Agını yer yuvdan bolsa, onuñ ornunda garası somalıp otır.

-Ay, men-ä, ak patışanıñ yıkılanını-da öldürilişine-de ınanamok.

-Dogrı aydyasıñ. Patışası bolmasa arçınlar öñküsi yalı gamçılarını bulaylarmıdı?

-Divanda oturan henizem öñki Belanıñ ahır!

-Divanda kim otursa, goy, şol otursın! Sen şu günüñ gamını iy, şu günüñ!

İlki söze başlan yaşulı gezegini aldı:

-Şu günün yağdayına, belki, Mırat molla govrağ düşünyandır! Maslahatı biz şondan soralıñ:

-Yogsamam, molla Mırat, sen indi şäher adamsısıñ. Sen hökümetiñ hem uzun içegili demir yoluñ tilsimini bizden govrağ bilyänsiñ. Dayhan acından gırılmazlığı üçin sen näme tetärik salgı berersiñ?

-Magtımğulı: “Aca bir nan bermek haçdır, yaranlar” diyyä.

-Gardaş, Mırat, sen aca bir dişlem nan kömegini edip bilseñ, günde yüz haç edençe sogap gazanarsın.

-Şeyt, inim, Mırat! Saña hemişe-de meniñ pisindim oturyandır.

Şäher yağdayı hem överlik däldi. Aç dayhan ikiden-yekeden şähre dökülyärdi. Mırat bir gün şäherde peyda bolan cıgıllık bazarını sınıladı. Eşiğı yırtık, endamında garga çokası et galmadık aç adamlar ölüm bilen söveş edyärdi. Biri-biriniñ yağdayından habarsız, biri-birini itekläp, her kim nämädir ımtılyardı. Hilegär hannaslar şol yerde gazan atarıp, nämälim yaga eşegiñmi, itiñmi dım gızıl etini govuryardı. Şol keşt çekmecek nämälim etlere tölemäge-de köpüsiniñ kisesinde gara şayı yokdı. Yalañaç, agacet elini gızgın gazana urup, bir süñk alıp gaçyanlarıñ ızı ulı gıkılıkdı. Tutulıp yencilyänler-de kändi. Tutulıp yağırnısına depilyän bir aç yigit, göyä diyersiñ, tayak ızasını sızmayan yalı gıllığını akdırıp, gatı süñki gemiryärdi.

-Yaglı ete gel!

-Şirin govurma gel!

-Toklıñ çışligine gel!

-Yarma palava gel! -diyen sözler biri-birine goşulyardı.

Gelenler näçe kän bolsa-da, arkayın tamşanyanlar yok derecesinde azdı.

Şol kartına gözüniñ öñünden geçende Mırat näme diyceğini bilmän:

-Şäheriñem yağdayı govı däl -diyip dımdı.

-Şäherde belki, bolar-bolmaz iş tapılar?!

-Şähre dolan aç dayhanlarıñ özleri näme işleceklerini bilenok.

-A hökümet?

-Patışa agdarılŝa-da, hâkimiyet hâzir baylarıñ elinde bolup, olar patıŝañ yolu bilen baryar, urşı dovam etdiryâ.

-Hava, aydıŝlarına görâ, urŝubam näçe gönenyâler?

-Vakıgalara govı düşünyân adamlarıñ añlıŝına görâ, urŝuñam, hâkimiyetiñem möhledi gutarıp yören bolara çemeli.

-Ay, yene bir Kirlinskiñ biri patışa bor-da!

-İndi agdarılışık bolsa, bolcagına-da şübhe yok, şonda hâkimiyet halk eline geçer.

-Halk eline?!

-Dövleti halkıñ öz saylan vekilleri edara eder.

-Ay, näbileyin! Halk açlık bilen zulumdan kıyamatda dınaymasa şondan öñ elpe-ŝelpeligin üstünden barar öydemok.

-Russiyada bütün ömrüni halk bähbidine sarp eden beyik adamlar bar. ŝolarıñ anıklamasına görâ, halkıñ cenneti yakın vagtda yer yüzünde emele gelmeli.

-Molla Mırat, “Yagşı niyet -yarım dövlet” diyen nakıla görâ govı habarıñ bar. Hava, ertekini biz erte göreris. Sen bize şu günki dovzahdan sıpmañ çâresini salgı ber!

-Gadırlı obadaşlar, menem siziñ öz tayıñız. Hâzirki ağır yagdayda meniñem artık düşünyân zadım yok. Yöne veli...

-Yeri onsoñ?

-Geçen yılda yere gömlen gallañ barı, men-â sap bolandır öydemok...

-Türkölâbem bir aydaveri!

-Baylarda agtarılman yatan urular az dâlmikân öydyân.

-şol urularıñ bize näme peydası bar?

-Meniñ añlıŝıma görâ, şol gallaları emele getiren siziñ arlı yıllık azabıñız, acı deriñiz...

-İne, hak söz!

-Ay, sag bol, inim!

Köpçüligiñ sözünü diñläp, it yılgırışını edip yataniñ biri dikeldi-de, hemle urdı:

-Molla Mırat, sen öz akılıñı yitirmedik bolsañ, diliñe häzir bol. Uzayan diliñ kertilip taşlanaymasam daş däldir.

-Missık han, men-ä şindi saña dil yetiremok. Onsoñam, meniñ dilimiñ erki sende ya saña meñzeşlerde bolsa, goy, ertire galmasın.

Kimdir biri yerinden turup, yumrugınam gezedi:

-Mıradıñ diline uzan eliñ eyesiniñ kellesini men şalgam alan yalı kertip taşların. Bayıñ yalagını yalayan Missık han, saña meniñ öñdenem kitüvim kân. Canıña haypın gelmeyän bolsa, yene bir gezek diliñi yar!

-Ay, berekella, inim, örän dogrı aydyañ. Menem seniñ tarapında.

-Menem.

-Mırat, obadaşlarıñ häzir saña yüz tutya, urı baradakı gürrüñiñ ızını yatlaveri!

-Meniñ size maslahatım şeyle: ölüm acdarınıñ agzına lukma taşlamak üçin baylardan karz galla soramalı...

-Başıñı aşak salıp barsañ baylar saña galla yerine dişiñi yeke-yekeden sogrup taşlar.

-Eger-de dilege bermeseler...

-Şondakını ayt!

-“Köpçülikde hudaı adı bar” diyenleridir. Köpçüligе hiç kes el galdırıp bilmez. Uruları köpçilik bilen agtarıp, açlara deñ-dermayan paylap, bay aga, karzıñı täze yıl üstüniñ “tañrıyalkasını” bilen bereris diyseñiz, kanuna-da layık bolar, kovahada-da!

-Ay, yüregim bol-a, inim!

Gürrüñiñ soñunu diñläñ garrı ayal:

-Yüzüñ-gözüñ dert görmesin, balam! -diyip, Mıradı gucakladı-da, mäkäm öpdi.

Kimdir biri teklip çıkardı:

-Uruları agtarmakda, deň-dermayan paylap, hasabını saklamakda Mergen aganı baştutan saylalıñ. Izında bolsa hemmämiz dik duralıñ!

-Makul! Makul!

Missık donunı egnine atıp nirädir yumlukdı. Oña göreci ilen Mergen ızından gıgırdı:

-Missık han, eşitmedim diyme! Baylara öñünden habar berip bagtsızlığa sebäp bolaysañ, öñi bilen seniñ kelläñ togalanar! Häzirki tutulyan tutum oyun däl.

-Yok, yok! -diyip, Missık yalıncañlık bilen ızına dolandı.

Mergen köpçüligi mälim etdi:

-Aga, iniler! Yañkı aydışım yalı, tutulyan tutum oyun däl. Häzir bir can, bir teñligi hemmämiziñ bähbidimiz talap edyä. Şeyle bolsa pilli piliñi, çuvalı çuvalıñı al-da öñi bilen Kürre Bayıñ atyatagına bakan!..

Kimdir biri:

-At yatagına? -diyip geñirgedi.

-Näme, dayhaniñ harmanı yalı, meydanda üyşüp yatan dänä göreciñ iler öydyämiñ? Baylar gallanı oslanmaz yerde: At yatagında, öyleriniñ içinde, düşegiñ astında gömenlerinden habarıñ yokmı?

-Şeyle ıcam tutulyan galla, näme seniñ çuvalıña özi girer öydyämiñ?

-Gallanı emele getiren pil galla hossarlıgam edip biler.

-Belki, ahırı hayır bolayadı-da!

-Şer bolanda, näme, şu günküden yaman güne uçrarın öydyämiñ?

-Ol aydyanıñ-a dogrı.

-Dogrı bolsa, adamlar, pile eyelik etmek hemmämiziñ duz hakı borcumız!

-Gayra duran namart!

-At yatagına bakan!..

TOLGUNIŞ DOVAM EDYÄR

“Ay, men-ä patışaň öleni bilen ölmäniniň tapavudınam bilip duramok”

Mırat öz yanından “häzirki vaka dayhanlaram oňat düşünyäler” diyip geňirgendi. Sebäbi, ellerinden bir zat gelse-gelmese, patışa, patışa çinovnikleriniň hemmesi diyen yalı öz yerinde, öz kârinde dovam edyärdi. Yöne veli, Kerenskiy hökümetiniň gullukçyları indi şäherden daşa çykyp bilmeyärdiler. Şäheriň içinde-de imi-salalık örän yagdaylıdı. Açlık hemme yerde höküm sürýärdi. Acıň bolsa aňı yokdı. Tecen bilen Saragt arasında yaragly galtaman poçtanı uryardı. Arçınlardan kábiri yencilip gelende volostnoy-da, uyezd naçalnigi-de onuň garşısına çäre görüp bilmeyärdi. Baylaryň gizlin urularına dayhanlar eyelik edyärdi. Obada sınıp göreşi yokarı petige münüpdi. Şäherde-de gozganmalar günsayın artyardı. Ohrankada-da, politsiyada-da güýç galmandı. Kábiri dili duzlınıň aydışına görä: “İt eyesini, pişik bikesini tanamayardı”. Vagtlayın hökümet ne acıň agzına lukma taşlap bilyärdi, ne-de tertip-düzgünü gorap bilyärdi. “Fronta kömek” diyen söz bolsa indi köpçüligiň yüregini bulayardı. Harıtlarını gutaran dükanlar taňkırıp yatırdı. Senagat harıdınıň merkez bilen arası kesilipdi...

Şol yagdaylary oylap otırka Mıradıň öz yagdayı öz üstüne ağır labır bolup iýndi. Onuň ne obada durarlığı galıpdı, ne-de şäherde öz islegine görä yaşap bilyärdi. Obada öz maşgalalarınıň bir garnı dok bolsa, biri açdı. Obada bolanda ne olarıň açlığına bir pulluk tötäräk edip bilcekdi, ne-de özüni oňarcakdı. Şäherde-de bir pul girdecisi bolmanı üçin yıkma-yıkıl mıdar edyärdi. Bir gün Garaca bilen oturıp-turuşsa, bir gün Akmıradıňkıdan tamşanyardı. İşläyin diyse, ne-hä bir yerden iş tapıp bilcekdi, ne-de tapan işini oňarıp bilcekdi. Şonuň üçin hem durmuşıň ağır labırı häzir onuň iki egniniň üstüne gonupdı. Ol tırsegini yassıga berip ağır gaygıda gışarıp yatırdı. Onuň üstüne gelen Garaca onuň bolup yatışını geňirgedi.

-Yeri-ov, Mırat, saňa näme boldı?

-Ay, canım-a sag!

-Onda näme yetmeziň bar?

-Azdan-köpden yeter zadımıñ barına görecim ilenok. İşsizlik, birhili özümden özümi bezdiryâ! Kisâmde bolsa it uvlaya.

-Ay, senem, valla, biderek gürrüñ edyâsiñ. Tapanımızi bile paylaşarıs!

-Beyle däl, Garaca! Halkda: “İte-de bir uyat yagşı”. “Bikärden tañrı bizar” diyen govı nakıllar bar.

-Bikärden?.. Kärsizlik, dogrusı, vagtal-vagtal menem oylanmaga mecbur edyâ.

-Menem häzir ağır yagdaya salan şol!

Garaca birsalım oylanandan soñ çirtmegine guş düşen çağa yalı şatlandı:

-Gel, ikimiz, sıyahata gideli!

-Sı-ya-ha-da?!

-Fergana aylanıp gaydalı.

-Öñ-de biri: “Men tökdürin diyyän, sen gayta näçe oğluñ bar?” diyip sorayasıñ diyyipdir. Şonuñ yalı men ertirliğimi gaygı edyän, seniñ sıyahat yadıña düşyär.

-Näme diysene, Mırat! Men onı tötänden aydamok. Meniñ häzir küyüme bir zat geldi: Men häzir kakamıñ daşına geçip, ondan önceylice maya yonmalı. Şol bize, hem iş bolar, hem sıyahat eders, hem harcılık maya galar.

-Garaca, sen erteki otaryasıñ!

-Yör, meniñ ızıma düş! Yöne veli, sorag bolaymasa sesiñi çıkarma!

-Nirä?

-Seniñ ne işiñ! Sen diñe gulak as!

Olarıñ ayaklarınıñ sesine molla Goturiñ sandığını gulplanınıñ cıññırdısı eşidildi. Ol, göyâ diyersiñ, bir zatdan müynli yalı, gapdalını gaşap:

-Hä-ä, geliñ, oğlanlar, oturiñ! -diydi. Garaca kinaya bilen söze başladı:

-Kaka, sen näme üçin beyle tukat? Sövdañ dayananı üçin bolaymasın?!

-Seniñ sövda yadıña düşyâ. İl tamşanara zat tapanok.

-Barıbir, galla sövdası däl ahır.

-Eysem, başga näme bar?

-Şu yerde çay näden?

-Hamana diyeli dört manatdan ekeni.

-Ferganada bir manatdan item alanok diyyäler. Şondan on-yigrimi gapırcak çay alıp gaytsañ ana saña ençeme vagon gallan girdecisi.

Marıdan añırsını görmedik molla Gotur üçin Fergana örän garañkıdı. Birine on gazananda-da şeyle yola gadam basıp bilcek dälde. Yöne velin, birine iki-üç girdeci onı gozgalaña saldı. Garaca şonça mayanı manmak mümkünmi näme diyip oylandı. Şeyle-de bolsa, bol girdeci onı öz erkine goyman, dilinden sıpdıranını duyman galdı.

-Onuñ yalı bolsa, özgeler duymanka, sen günübirin atlan!

Mırada göz gıpan Garaca bahana aradı:

-Beyle uzak yola yeke gidip bilmen ahır. Onda... ikimiz bile ötägideli!

-Yok. Meniñ ayrılışıp bilmeyänmi, näme özüñ bileñokmı? Sen, belki, başga bir yoldaş taparsıñ!

-Mırat gidäyse bolcak veli, bu-da bahana araya.

-O nähili bahana?

-Ay, kakamdan soramalı. Ol ya goybär, ya goybermez diyyä.

Girdece gızıgan molla canıkdı:

-Mırat, sen kakanı alada etme. Onuñ vebalını men öz boynuma göteryän. Sen Garaca yoldaş bol! Hava, yöne anıklan yağşı, siz näçe peyda gazansañız, yarısı mayañkı, galan yarısı ikiñiziñki bolar.

-Molla aga, men siziñ tabşırığıñızı yerde galdırıp bilmen. Yöne veli, kakama mälüm etmegiñizi hayış edyän.

-Sen arkayın bol diydım ahır!

-Onsoñam, men gazanç üçin däl-de, siziñ gövñüñiz üçin gidyän.

-Yok, inim, “Dost-dost, mamla -rast” diyen nakıl bar. Hemme zat öñünden anıklansa govı bolar. Yañkı aydışım yalı, peydanıñ yarpısı Garaca ikiñize değışli.

-Acap bolya!

Molla Gotur biraz iñkise gitdi:

-Yöne veli, yöne veli, Garaca, biz salgıma çapayyan-a däldiris-dä?

-Anıgına yetmesem, men saña yalan habar aydıp bilerinmi?

-Ol-a şeyledir veli...

-Kaka, näme diysene, gövñüñe iñkis gidyän bolsa, onda şu sövdanı agzamadıgımız hasap edäyeli.

-Yok, men hiç bir zat diyemok ahırı!

-Menem şöña gövünceñ däl. Senem yüz oylap, yüz ikirciñläp durcak bolsañ, gutardı. Mırat, yör!

-Garaca, sen näme beyle yel yürek bolyasñ? Elbetde, öñünden oylanana yağşı. Yöne veli, kakañ aytdı -gutardı. Barıñ, bildiñizi alñ!

Durnuksız molla Gotur gaytmışım etmäñkä puldan yüklenen Garaca bilen Mırat gıssaglı yola çıkdılar. İndi barıp Samarkantda düşdüler. Samarkandı olarıñ ilkinici görşüdü. Onda, esasana, parsça gepleyördiler. Mırat Buhara, barıp düşene döndi. Şonuñ üçin hem ol yarım-yalñış sözleşip bilyärdi. Emma Garaca bir agzına-da düşünmeyärdi. Samarkantda köne-küşül sövda gızgalañlı gitse-de, molla Goturıñ puluna alara zat yokdı. Oları, ılayta-da Mıradı gadımı yadıgärlikler gızıkırdı. Dürli görnüşdäki nağışlı, sırçalı yadıgärlikler nähili gözeldi! Dövrüñ senetkärleri, gör, nähili ımaratlar emele getiripdi. Adatdan daşarı nepis sungatdan gözünü ayırıp bilmedik Mırat öz hoşallığını daşına çıkarıp aytdı:

-Şeyle belent yadıgärlikler galdıran senetkärlerä şöhrat!

Köne şäher bilen täze şäheriñ arası biri-birinden has üzñedi. Samarkandıñ miveli bağı Mıradıñ akılına hayran galdırdı. Ol öz yanından: “Biziñ ölkämizde näme üçin şeyle bağlar emele gelenok?” diyip oylandı. Mıradıñ islegini Garaca seslenip aytdı:

-Biziñ ölkämiz haçan şunuñ yalı bag-bagca övrülerkä?

-Seniñ bag yadıña düşyä. İlatıñ garnı çörekden doyanok.

-Eysem-de bolsa, Samarkandı, Fergananı acıkdırmayan Tecendi. Günde-günaşa kervenläp galla iberilyänini, sen özüñ govı bilyäsiñ ahırı!

-Men häzirki yagdayı göz öñünde tutyan.

-Häzir bu yerde, näme, gülala-güllükmi?

Vagonda gidyän gürrüñ-de, esasan, alış-beriş hem häzirki yagday baradadı. Olarıñ goñşusı-da iki sanı Azerbaycanlı bolup, olar-da Fergana baryardılar. Garacañ gövnüne bolmasa, olaram çay üçin baryan yalıdı. Azerbaycanlılarıñ gök çay içmeyändiklerini bolsa ol unudıpdı. Şonuñ üçin hem bäsdeşlik bolar, çay gımmatlar diyip oylanyardı. Emma olarıñ gürrüñlerinden mälim bolşuna görä, kelägayı yalı yüpek mata gızıgıp baryan ekenler.

Fergana-da bag-bakcalıdı. Şonuñ üçin oña “Gözel Fergana” at berilyärdi. Yöne veli, Ferganada Samarkantdakı yalı nepis yadıgärlilikler yokdı. Miradıñ gövnüne bolmasa, Fergananıñ hovası örän üytgeşikdi. Dem almak örän yeñil hem örän yakımlı yalı duyulyardı. Şonuñ üçin hem ol yadavsız gezim edyärdi, hem gözel görnüşe gözüni çarhlıyardı. Olarıñ sövda baranı anık görnüp duranı üçin haysı dükanıñ agzından seretseler oları hoşallık bilen garşılayardılar:

-Ha-a, mıhmanlar, geliñ, dükan özüñiziñki!

-Yaş hocayınlar, biz siziñ hızzmatıñıza häzir!

-Geliñ, oturiñ, acı çay demläp bereyin!

Garaca ayak üstünden öz habarını mälim edyärdi:

-Bize, hocayın, demlenen çay däl, gurı çay, yaşıklı çay gerek. Sizde yokmı?

Çay soragina dükançılar, köplenç, başlarını yaykayardılar. Şonuñ üçin hem olar sövdalarınıñ şovuna düşcegine inam etmediler. İñ soñunda salıhatlı bir dükançı yol salgı berdi:

-Şu köçe bilen gidip saga, ondan soñkı köçe bilen sola, soñra dogrı gitseñiz çay firmasına bararsıñız Firmanıñ adına “Vagner” diyilyändir. Siz çayı şondan alıp bilersıñiz.

“Vagner” firması bilen çay sövdasını edip, pullarını tölediler. Çayı görkezilen adrese görä firmañ özi ibermelidir. Sövdaları şovuna düşen yigitler ayallarına, maşgalalarına Fergana yüpeginden sovgatlık aldılar. Vagtihoşluk bilen otla mündüler. Olarñ goñşusınıñ biri Fergana dükançısınıñ aldavçılığı barada canı yanıp gürrüñ berdi. Şol sekuntda bolsa Garaca başını yaykadı:

-Gövnüme bolmasa, biz ulı yalñışlık goyberipdiris.

-O nähili?

-Firmanıñ bize çay iberceğine inam edemok.

-Näme üçin?

-Häzirki dövri özüñ govı bilyäsiñ: Alan-aldı ahır. Başga bir sövdagär artıgıak pul tölese firma lebzinden dönermikä öydyän.

-Eysem biz nätmelidik?

-Çayı öz yanımıza almalıdıq.

-Onlarça yaşık çayı kim saklar goyar öydyäsiñ? Iziña dolanyançañ bolsa her kim bir yaşigini alıp gaçar.

-Biz oları bagaca bererdik.

-Bagacı, näme, firmadan inamdar hasap edyämiñ?

-O-da dogrı.

Olarñ gövnüne gelmedik geñ yagday yüze çıkdı. Çay öz möhletinde başı bozulman gelip govuşdı. Çay biteviligine iki bahasına satılanı üçin molla Goturıñ pul sanı ep-esli artdı. Pul öz güycünü yitirenem bolsa, Mırada ep-esli vagta yeterlik çaypulı emele geldi.

Diñe güyzüñ hovası däl, şäher-de bulaşyardı. Dürli yerde yıgnaklar, govgalar emele gelyardı. Hiç birinden bolsa belli bir netice çıkman, goylan mesele çözülmän dargalyardı. Bir gün giçden soñ demir yol klubunda yıgnak gidyardı. Münberde Kerenskiy hökümetiniñ vekili canıgıp sözleyardı. Gözleri pensneli, çovlı sakgalı çüy yalı, boynı galstuklı çal kostyumlı adam ministre çalım edyardı.

-Gadırlı gracdanlar! Uruş soña sırgıyar.

Şonı halk bähbidini göz önünde tutyan Kerenskiy hökümeti...

Dumlu-duşdan ses yañlandı:

-Galat!

-Kereskiy patışa tarapdarı.

Münberdäki yumrugını galgatdı:

-Düzgün-tertibin berk saklanmagını men hökümet adından talap edyän!

-Hah-ha, talap!

-Gaytarın çatsa yumrugın bar-da, öz fabrigindäki işçilere görkez!

-Gospodin polkovnik! Politsiya näme üçin ayak üstüne galanok?

-Inha saña politsiya! -diyip, biri onı münberden pızıp goyberdi.

Dürli gıkılık gopdı:

-Ur, onı!

-Polkovniginem sıpdırma!

Polkovnigiñ garılacak sesi yañlandı:

-Politsiyalar, märekäniñ daşnam gurşap alıñ! Her kim bidüzgünlük emele getirse gaygırmañ!

Şol sekunda bolsa münberiñ golayında granat yarıldı. Gümpöldiniñ ızısüre polkovnigiñ yanındakı fabrikant eñildi. Märeke ördi, gıkılık, gopgun... Märeke yañı suslaşıp dagap başlanda bolsa şovhunlı ses yañlandı:

-Revolyutsiya!

-Halk revolyutsiyası!

-Kerenskiy kaçıpdr!

-Eşitdiñ gerek! -diyip, Akmırat Mıradı gucakladı.

-Ulı şatlık bilen!

-Şemseddiniñ aydanı dogrı geldi gerek?!

-Okayan vagtımda bolan bolsa Şemseddin gaybını pıgamber ekeni diyerdim!..

-A, hâzir?!

-Leniniñ şägirdi!

Märeke vıgıtı bilen dagaman şovhunlı gopgun dovam etdi. Kiçicik bir kovçum ilkinji gezek “İnternatsional” aydımını aytdı.

Demir yol klubunda turan şol hereket köçelere bakan aylanıp gitdi

BİR AGILDA İKİ GOÇ

-Ertir nâhili hova bolcagını, kakam ikimiz öñünden bilyäs! -diyip bir oğlan aydanmış. Mıradıñ añlışına görä bolsa, ertiriñ hovasınıñ haysı heñden gopcagını saygarmak aňsat däl ekeni. Sebäbi, ağşamkı yaşan günün ızındakı şapak gövne layık bolup, ertir gün yalpıldap çıkar diyip oylapdı. Emma ertiriñ hovası: “Hıdır diyip yapışanım hırs bolup çıkdı” diyen nakılı Mıradıñ yadına saldı.

Oktyabr revolyutsiyası halk revolyutsiyası hasap edilip, dolı azatlığa garaşılyardı. Tecende bolsa bir şäherde iki häkimiyet peyda boldı. Bir yanda revolyutsiya talabına görä Sovet gurulsa, ikinci taydan “milli azatlık” şıgarı bilen Milli Komitet guraldı. Her guramanıñ hem özüne layıklı otryadı döredi. Sovet otryadı orak-çekiç nışanlı gızıl pogon dakınsa, Milli Komitetiñ otryadı ay-yıldız nışanlı pogon dakındı. Sovet otryadınıñ komandiri, düynki ohrana agenti hem volostnoy mürzesi, bu günki gözi gızaran Kürti han bolsa, Milli otryadıñ komandiri, elipbiyden şermende bir pañkelle bolup, uruşdırmak üçin bakılıyan köpek yalı ur diyseñ öldürcek Kel handı. Sovet guraması häkimiyet hem yer-suv halka değışli diyip adalatlı iş alıp barmakçı bolsa, Milli komitet milli azatlık diyip, hanlık-beglik kadasını yöretmäge, halka değışli işleri şerigat hem kada-kanun bilen çözmäge, ülkä bütünleyn özi hocayın bolmaga çalışdı. Bir köçede biri saga, biri çepe hareket edyän yaraglı otryad biri-birine göyä diyersiñ: yurduñ hocayını sen däl -men, men seni ertir däl, şu günün özünde yuvudarin -diyen terzde azm urdı. Hatda başatarıñ çekerini şakırdadanlar, sapañçasını yokarık atanlar-da tapıldı. Mıradıñ añlışına görä-de şol

yagday örän ayılğanç vakanı habar beryärdi. Sebäbi iki hakimiyet diñe bir Tecende bolman, Aşgabatda-da şeyle yagday dovam edyärdi. Oblsovet guraması bilen bir hatarda şäher begleriniñ, türkmen hanlarınıñ Milli komiteti giñ plan guryardı. Olar Köşüde atlı cigit otryadını saklayardılar.

Tecen Milli komiteti, has dogrusı, Zaman han aç dayhanı öz tarapına çekmek niyeti bilen aygıtlı çärä baş urdı. Molla Gotur yalı galla sövdasını edyän hocayınlarıñ altın hazna hökmünde gorayan galla ambarlarına öz gulpunı, öz peçadını urdı, şäher çörekhanalarını öz adına geçirdi.

-Tecen hanı Zaman han aç dayhanı ölümden goramagı öz boynuna göterdi. Kim acıgyan bolsa haniñ çörekhanasına gelsin! -diyip car çekdirdi, hem aç dayhana mugt çörek paylap başladı. Halkıñ gövnünden turmak niyeti bilen oba hannasından hem şäher çinovniginden birini öldürüp taşladı. Sovet bolsa ne-hä şonuñ yalı morta çäre baş goşup bildi, ne-de Zaman haniñ garşısına çıkıp bildi. Diñe yokardan görkezmä kanagat etmek bilen garaşdı. Şonuñ üçin hem vagtı bilen dayhanı öz töveregine çekip bilmedi. Häzir şirin söz bilen vasp edilyän gelecek däl-de, nobatdakı hereket aygıt edyärdi.

Tecen hanı Mıradı bir gün öz yanına çağırdı. Oña hat-sovatlı, ılayta-da şäher suvunu içip, bozlan dilmaçlar däl-de, sada yigitler zerurdu. Belki hem ol Mıradı şolardan biri hasap edendir?! Giñ bir hovlınıñ içinde haniñ tutumı örän uludu. Ulı semavarlar, ullakan gazanlar bugarışıp durdu. Hovla giryän-çıkyan örän kändi. Mıradı ılayta-da geñ galdıran bir zat: onuñ maslahatçılarıñıñ hemmesi yaşulı hem bay adamlardı. Aralarında şergı taydan pitiva alarlık ahunı-sopusı-da bardı. Mırat häzir yigriminci asırıñ kapitalist ya sotsialist yolbaşçısı bilen däl-de, feodal dövrüniñ hanı bilen sözleşmelidigini kemsiz añladı.

Zaman han Mıradı iki-çäk kabul etdi.

Yüzünü çala mama dişän, murtlak Zaman han örän epey görünyärdi. Mähnet gözlerinde saygarılyan gan çılgımları bolsa örän ayılğançdı. Zaman han ayaklı çilimi pakırdadıp, tüssesini sovurdu, iñ soñunda çay başında Mırada habar gatdı:

-İnim, Mırat! Aydıılışına görä, sen şäherde köprük görünyäsiñ. Bu yerde nähili iş bilen meşgul?

-Molla Goturıñ oğlu Garaca bilen bolar-bolmaz sövda eden bolyas.

-Sen Buharada okañ molla dälmi näme?

-Onda-munda kül döken yerim az däl veli, mollarık meniñ başarcak kârim däl ekeni.

-Häzir alış-beriş edere onçaklı harıdam-a yok yalı.

-Kä Mara, kä Aşgabada gidip, ocuk-bucuk agtaryas hem gezelenç edyäs.

-Sen, iñ yagşısı, şu yerik gel-de, meniñ yanımda mürze bolay!

-Han aga, örän minnetdar! Yöne veli, mürzeçilik meniñ işim däl.

-Näme üçin?

-Meniñ beynimde bir yetmezim bar. Käte huşumı yitiryän, näme edip, näme etmesizdigini unudyan. Käte bolsa elimdäki galamı gözläp yörün. Şonuñ üçin cogapkärli bir işi maña inanmak hem meniñ onı boyun almagım akıla layıklı iş däl.

-Dogtarlar näme diyyäler?

-Ay, dogtarlaram şu vaktiñ dogtarları-da!

-Men-ä seni özüme layıklı kömekçi diyip begenipdim veli, hayıp!

-Canım bilen, han aga siziñ aydıñıñız yalı, hayıp yeri, akılım yerinde däl.

-Saglık bolsa, basım sagalarsıñ, yene sözleşeris. Bilip bolmaz, adamçılıkdır, beyevar dervayıs bolsa, çekinmän gelibergin.

-Sag boluñ, han aga!

Mırat öz ayagını tordan sıpdırışını Garaca hoşallık bilen gürrüñ berdi.

İki otryadıñ ikisiniñ-de türkmen bolanı hem olarıñ çaknışman dınmacagını añlan Aşgabat Milli komiteti oları barlışdırmak, has dogrusı, öz meyillerine görä oları bir kovçuma goşmak niyeti bilen Tecene öz vekilini iberdi. Milli komitetiñ vekili öñki patışa ofitseridi. Ol iki yana-da ortalık hasap edip, molla Goturıñka mihman düşüp, şonuñ otaglarından birini eyeledi. Goñşı otaga gelip düşen mihmanı Mırat hırıdar sınladı. Ol arkan gaytarılan gara saçından iki-yeke ak görnen bir gözi çala gülli, pensneli, inçemik çaklañ hem örän tibit ofitserdi. Ol özüni örän ulumsı tutyardı. Çemodancığını göteryän yanındakı hızmatkâri onuñ dayanmagına mähetdel,

ädiginiñ tozunı süpüryärdi. Mırat onuñ adı bile aşna bolanı üçin oña öz yanından söygi beslän bolsa, ofitseriñ özüni hondan bärsi yalı saymağı, ılayta-da özi yalı adama ädigini süpürtmegi oña yaramadı. Onuñ çepbesine, ofitseriñ pensneli görecine Mırat birhili mılakatlı göründi. Şonuñ üçin hem onı öz yanında oturdıp, oña soval berdi:

-İnim, Mırat, sen nähili kărdäki adam?

-Bayar aga!..

-Menem seniñ bilen atdaşrak. Sen yönekey Seyitmırat diyäy!

-Men-ä ayt, Seyitmırat, hiç bir aşñ gatıgı däl.

-Häzir sovatlı adamlarıñ kesede geñirgäp duryan çağı däl ahır!

-Dogrumı aytsam, meniñ-ä onçaklı sovadımam yok, yönekey köne molla.

-“Köne” diyeniñ-ä dogrı däl. Sen durmuş düşegine yañıcık gadam basan yaş yigit. Meniñ saña bir sovalım bar.

-Örän govı.

-Tecende, bir köçede iki otryad süsüşmekçi bolya diyyäler. Sen oña nähili garayasıñ?

-Men-ä ayt, sıyasat diyilyän zada onçaklı düşünibem duramok. Yöne veli, şolarıñ biri-birine hıñranışıp yörşi hiç kimiñem gözüne gelenok.

-Sen özüñ haysı tarapına yıkgın edyärsiñ?

-Men-ä, Seyitmırat, şolarıñ ikisinem göresim gelenok.

-Näme üçin?

-Olarıñ biri gadımkı han-begligiñ bähbidini goramakçı bolsa, beylekisiniñ komandiri Sovetiñ däl-de, öz bähbidine çapya. Ol haramzadalıkda halka özüni tanadan bir ohrannik.

Ofitser biraz dımdı. Mıradıñ han-beglige garşılıgı özüne yaramasa-da, söz uruşı hoşuna geldi. Şonuñ üçin häzir sözi uzatman, hemayın çağda sözleşerin diyen niyet bilen:

-Mırat, sen Aşgabada geleñde meni hökman tap! -diyip, özüniñ esas işine girdi.

Giñ otaga yaşulular, Zaman han hem iki otryadıñ komandirleri geldi. Milli komitetiñ vekili olar bilen gadırlı salamladı. Hemayın gürleşdi, väşi sözler atışdı. Ondan soñ esası meselä geçdi:

-Hormatlı yaşulular, Zaman han, komandirler! Siziñ habarıñız bardır. Milli komitet meni size salama iberdi. Men sizi halk azatlığı bilen gutlayan! Tutan tutumıñız, işiñiz şovlı bolsun!

-Salam getiren sag bolsun!

-Hoş gelipsiñ, bayar aga!

-Gadırlı garındaşlar! Bir köçede iki otryadıñ biri-birine alagöz garamağı Milli komiteti, asıl bütün türkmen halkını gozgalaña salyar. İki otryadıñ ikisem türkmen yigitleri. İki türkmen komandiriniñ paylaşıp bilmeyän zadına düşünmek kın. Şonuñ üçin hem siziñ bilen doganlarça sözleşmäge, düşünişmäge, yagdayını tapsam, yaşululariñ kömegi bilen iki otryadı bir can, bir ten birleşdirmäge geldim. Oña görä, men sizden tovakga edyän: Birek-birege alagöz garaman, acı söz aytman, doganlar, dostlarça sözleşeliñ, yüregimizi açışalıñ. Neticede biz, belki, halk bähbidi üçin layıklı karara geleris.

Öñi bilen molla Gotur minnetdarlık beyan edip, öz yarasına melhem aradı:

-Hoş gelipsiñ, inim, Seyitmırat! Belki, niyetiñ yoldaşıñ bolayadı!.. Hava, men Zaman hanı halıs yürekden gutlayan. Elimden gelen kömegi etmäge-de tayın. Yöne veli, hanımız biraz yalñışlık goyberip, meni öz türkmenini yaman ıncıtdı. Çagalarımıñ açlığına tetärik üçin bussurıp goyanca gallamı, çörekhanañ hocayınına pulamı, peşgeşemi, eñterip goyberdi. Hanımızıñ maña yamanlık üçin etmänine düşünyäñ. İnim, Seyitmırat, seniñ kömegiñ bilen hanımız meniñ gallamı dolandırıp berceğine-de manyan...

Gürrüñi öz peydasına sovan molla Gotura ofitser iğençli garap, onuñ sözüni kesdi:

-Molla aga, seniñ gozgamakçı bolyanıñ soñkı, yagnı, imi-salalık vagtındaki mesele. Häzir bir torba gallañ däl-de, halk bähbidi, agzıbirliği barada gürrüñ gidyä. Oña görä, seniñem köpçülik bähbidine bakan gışarmagıñı tovakga edyän.

-İnim, düşün, meniñ gallam...

-Molla aga, öyüñden kovmak niyetiñ bolmasa, söz arasına söz goşmazlığıñı talap edyän! Düşnükli gerek?

-Düşnükli. Yöne veli...

-Adamlar, örüñ! Belki, başga bir giñişräk yer taparıs.

-Yok, yok! Toba etdim!.. Nurnazar, çay getirsiñler, çay!..

Sovet otryadınıñ komandiri çep eli golak Kürti han hemmeden öñe düşdi:

-Bayar aga, hoş gelipsiñiz! Siziñ yağşı niyet bilen geleniñizi men Tecen sovetiniñ adından gutlayan. Siz biziñ ilimiziñ abraylı, iñ hormatlı adamsı. Şonuñ üçin ähli sovet adamları bilen bir hatarda menem guvandım. Hava, öñki Russiya topragınıñ hemme yerinde Sovet guraları siziñ özüñize mälim. Dogrı, “İl ogrusız bolmaz” diyen yalı Sovet häkimiyetine boyun egmek islemeyän köne kültekler entek yok däl. Olar, elbetde, vagtlayın bir zat. Biziñ şäherimizde-de şonuñ yalı bir kemisligiñ barını özüñiz aydıp otırsıñız. Men siziñ huzurıñızda oturıp, Sovet adından Zaman hana şeyle teklip ederdim. Hormatlı Zaman han, hanlık-beglik dövri meniñ babam zamanında ötüp gitdi. Gel, sen Sovete orunbasar bol, iki otryadı birikdireli. Kel han komandır, men oña yardımcı bolayın...

Zaman han hemleli ses bilen onuñ sözüni kesdi:

-Kürti han, seniñ diliñ samrayan samırdısını gulagıñ eşidyämi?

Komitet vekili onı sakladı:

-Zaman han, goyazı, sabırlı bolmagıñızı tovakga edyän.

Kürti han devam etdi:

-Ana, gördüñiz gerek: Zaman han bilen iki agız sözleşmek-de örän kın.

-Zaman hana gılık bermek, her yeten agzı gıllıklıñ işi däl!

-Zaman han!

-Goydum, goydum!

-Kürti han, tovakga edyän, dovam ediň!

-Meniň yaňkы aydanım, iki otryadı birikdirmek üçin diňe birden-bir çäre: Goy, Zaman han Sovete geçsin, men onuň hızmatkäri bolayın.

Zaman han ara düşüp, oňa cogap gaytardı:

-Halkıň süňküni gemren gurtlar bilen Zaman han bir saçagıň başında oturıp bilmez!

-Onda-da... yene bir hoşamay maslahat: Zaman han öz guramasını oba göçürsin.

Ayak üstüne galan Zaman hanı Komitet vekili elini daldalap, zordan sakladı-da, Kürti hana yüzlendi:

-Kürti han, hormatlı Zaman han, maňa Aşgabatda-da güymence kemsiz yeterlik. Men öňki aydışım yalı, Tecenli garındaşlarıň bähbidini göz önünde tutup, zerur işlerimi taşlap gaytdım. Komitetiň talabı-da, hem meniň islegim-de iki otryadıň bir gazıkda at daňmagı. Kürti han, näme diysene, sen dogrı düşün: Meniň Sovetiň işine päsgel bermeli diyen niyetim yok. Yöne veli Sovetiň güyci özüne kemsiz yeterlik: garnizon onuň ıgtıyarında. Biziň bolsa umumı bähbidimiz, milleti goramak. Oňa görä, sen öz otryadıňı Zaman hanıňka goşup, men saňa birigen otryadıň komandiri bolmagıňı teklip edyän...

Zaman han onuň sözünü kesdi:

-Men aytdım ahırı...

-Zaman han, men entek saňa söz beremok. Tagapıl etmegiňi tovakga edyän... Kürti han, sen şonda halk bähbidi üçin ulı bir iş etdigiň bolar hem saňa minnetdar galar!

-Bayar aga, biler bolsaň, mende anık habar şeyle: Men bir-ä halk häkimiyeti bolan Sovetden ölsem el üzmen, onsoňam Zaman hanıň sarkıdını içip yaşıanımdan - gabra duvlananımı govı görerin.

-Kürti han, yalňışyan bolayma?

-Men iki yüzli adamlar hilinden däl.

-Ah, şeyle diysene?!

-Şeyle, bayar aga, şeyle!

-Şeyle bolsa, yagnı, yaşulularnıñ maslahadına boyun egmân, agzalalığı çışiryân, halk bähbidine tüküryân bolsañ, unutma, vagtı geler, men seni başak asdırın!

Kürti han sapaņasına yapışdı:

-Men minneti şundan çekyân!

Zaman han mauzerini şakırdatdı:

-Men seniñ haram niyetiñi hâziriñ özünde damagina ibererin!

Yaşulular ayak üstüne galıp, ara düşdüler. Milli komitetiñ vekili oturan yerinden butnamadı. Keşbini üytgetmedi, öz yanından pikire çümüp, ädiginiñ govcunı barmagı bilen tırkıldatdı. Molla Gotur alcıradı:

-Ay, Nurnazar hav!.. Nahar getiriñ nahar!

Gazaba münen gaharları nahar bilen govşatmak, elbetde mümkün dälidi. Miradıñ añlayışına görä, hâzirki yarag şakırdısı -ganlı çaknışığıñ başlangıcıdı. Kürti haniñ sapaņasına yapışıp, sırtını övürşi, Zaman haniñ onuñ ızından yumrugını gezeyşi-de şonu tassıklayardı. Milli komitetiñ vekili bolsa, göyä diyersiñ olarıñ aylganç hareketlerinden habarsız yalı, ädigini tırkıldadıp otırdı...

GİCEKİ VAKA

Mırat: “Men-ä ayt, sıyasatdan habarsız, köne molla” diyse-de, her bir vakanı ol indi öz yanından ölçäp göryärdi. Tecende devam edyân iki häkimiyet onı köp oylandıyardı. Meselem, Sovet! Sovetiñ işi, elbetde, şovlı gidenok. Sebäbi, gurama tarpdan guralan. Şonuñ üçin onuñ nämeden ibaratdığını hem ile nähili peyda getircegine halk oñlı düşünip bilenok. Oña hızzat edyânleriñ arasında ak yürekli, canıpkış adamlar bilen bir hatarda, daşkı görnüşiñe gızığıp, yüreginden onı yıkmaga imtılyan hem Kürti han yalı diñe öz bähbidine çapyan haramzadalar kân. Şonuñ üçin hem ol entek eciz. Şonuñ üçin hem ençeme çaknışığıñ yüze çıkmagı mümkün.

Zaman han? Milli komitet?..

Gelip geçen sil yalı güyçli abga ızgarına ggeren ketgen tiz syr, sanlı salımda isyr, doıamlı ızgar bolmanı in bolsa, günün hovruna gurap, yel ugruna togalanıp gidiyr. Hanlar-begler hkimiyeti-de ona alım edyn yalı. Zaman hanın sııdagrlerden basıp alıp, a dayhanı tamandırıyan regi bu gün erte tamam bolar. Ondan son? ondan son ol z nkerlerini iydırıp-geydirmek in halkı talap balar. onun inem hanın mrnin ketgene dnmegi mmkın. Kim bilyr, ketgen gurap yetimnk yine bir agba gelip gemegi mmkın?

Mıradın sınavına kıbapdaş Kürti hanın otryadı üç-dört günden bəri köçə kən çıkmayardı. Kel hanın otryadı bilen miyesser geleñde-de, göyə diyersin ondan heder edyän yalı, sovlup geçyardı. Şol özgerişi özüne düşünyän Kel han: “Kürti hanın indi maña yeñse berdigidir” diyyardı, öz agası Zaman hanın yanında bolsa övünyardı:

-Kürti han meniñ garamı görende däl, adımı eşiden-de ısıtma tutyan yalı titreyär. Bu gün-erte bolsa men onı edil burunnuklı düyä döndärim!

-Berekella, Kel han! -diyip, Zaman han onuñ gövünü götermäge çalışsa-da, duydansız peyda bolan imi-salalık, Kürti hanıñ suslugı, onı iñkise salyardı. Yöne veli onuñ nämeden ıbaratdığına düşünip bilmeyardı. Milli komitet vekiliniñ beren vadasına görä yakında oña kömek gelip yetişmelidi. Kürti hanıñ otryadını bir gicede kül-peyekun etmelidi. Şol kömek meselesi, nâme üçindir gicigyardı. Şonuñ üçin hem ol oya çümyardı. Aşgabatdan kömek gelip yetişmese yeñşiñ öz tayında bolcagına inam edip bilmeyardı. Sebäbi, Kürti hanıñ otryadınıñ daşından şäherde soldat-da bardı. Ol birhili yüregi gısyıan yalı gıssanmaç daşarık çıkdı.

Günün haysı görünüşde yaşanı mâlim bolmayşı yalı, ızında şapak-da peyda bolman birhili sımğılt tot tutdı. Şol görünüş örân agramlı bolup, dem alma-da birhili kınalyan yalı duyuldı. Şonuñ üçin hem Zaman hanıñ ızına dolanıp giresi gelmedi. Şol çağda yanına gelen sakgallak, yası adama yüz tutdı:

-Mommət bəy, mən hazır bir yana atlanmaqçı bolup durun, gələn-gidənə sən özüñ göz-gulak bolaveri!

-Arkayın bol, Zaman han.

Zaman han iki sanı nökeri bilen nirädir atlandı.

Dımık hovada ukusu tutmadık Mırat hovlınıñ içinde gezim edyardı. Asmanda bulut yokdı. Yöne goyrı tot zararlı yıldızlar birhili ölügsi görünyardı. Köçelerde ayak yıgnananı hem şäheriñ uka gideni üçin bütün töverek dım-dırslıkdı. Niredendir bir yerden itiñ uvlayan sesi eşidilyardı. İrama onçaklı ınanmasa-da itiñ uvlayşı Mırada onçaklı yaramadı. Şol vagtda bir yaprık papaklı dervezäniñ, kiçi gapısından kürsäp urdı. Mırat onı geñirgedi:

-Yeri, Akmırat, şeyle bivagt sen nirelerde sümsinip yörsün?

-Sallah adamıñam bir belli vagtı bormı?

-Menem-ä yeke-täk veli, meniñ-ä häzir hovludan çıkasım gelenok.

-Sen onda, şovhunlı durmuşdan at gaytarım ızda galyasıñ.

Yeri bakalı? Hanı, ayt onda, näme täzelik bar?

-Çayın barmı?

-Çaydanam bir täzelik bormı?

-Täzelik -ikimize bir kәse çay içmäge-de may berer öydemok.

-Anıgrak ayt!

Şol sekuntda bolsa sansız tarkıldı şäheri yañlandırdı.

-Ana, gerek bolsa saña täzelik.

-Kim kimi?

-Zaman hanıñ üstüne Sovet otryadı döküldi.

Dumlı-duşa yayrap şäheri dolduran takırdı demir yol üsti aşırı günbatara bakan yayrap gitdi. Akmırat anıgrak mälim etdi:

-Aşgabatdan gelen gornizon Kürti hanıñ otryadı bilen bile Zaman hanıñ külünü asmana sovurdımıkan öydyän!?

-Onda, senem Sovet tarapdarı-da?

-Men-ä, entek, kimiñ tarapındadıgıma oñlı düşünemok. Yöne veli han-beg tarapında дәl.

Şol vagtda kürsäp uran Nurnazar gepini düşündirip bilmän suv soradı. Ol diñe özüni dürsänden soñ dil açdı:

-Zaman hanıñ inamdar vekili Mommat bay bilen eñeme cigit payhınlandı, galanı bolsa ökce göterdi.

-Zaman hanıñ özi?

-Ol bir yaña giden ekeni.

-Yagşı, sen nähili beyle çoçgara çolaşyp yörsüñ?

-Tanış yigitlerden biri bilen gürleşmäge barıpdım... Dogrusı, şol dovzahdan nähili sıpanıma özümem hayran!

Başını aşak salıp oylanıp duran Mırat özüne gürrüñ beryän yalı sözledi:

-Şol dovzahdan Nurnazar sen-ä sıpıpsıñ veli, onuñ yandırcak ösümligi entek-entek az bolar öydemok. Akmırat onuñ egnine elini goydı:

-Eysem sen, Zaman han yene özüni tutar öydyäsiñ-dä?

-Yöne bir özüni tutma däl, ikimiz yalı eñeme yigitlerem gurban berermikän öydyän.

-Sen onı nireden bilyäsiñ?

-Bilemok, yöne çen uryan.

-Nämeden?

-Sen, näme, Oblsovetiñ Milli komitetden başga duşmanı yokdur hasap edyämiñ?

-Antantamı?

-Meniñ gulagıma ilişine görä, Eyran toprağında iñlis goşunı yatır.

-İñlis?

-Oblsovetiñ öz içi, näme, sapdır öydyämiñ?

-Sen bu zatları nireden bilip yörsüñ?

-Men Aşgabatdan öten agşam geldim ahır!

-Yeri, onsoñ?

-Men eger yalñışyan bolmasam, kovtrrevolyutsion topar Zaman hanı öz tarapına çekermikän öydyän.

Nurnazar olarıñ ikisinem bile gucakladı.

-Şeyle şum gürrüñden öñem gulagımız gurşunlı kenege döndi-le ayt. Hanı, yörüñ, çay içeliñ!

Olar üç hatar bolup ädim uranlarında üç yıldız asmana galıpdı.

ÇAYHANA GÜRRÜÑİ

Ullakan, sarı semavarlardan sovrulyan bug hem mahorka tüssesi divarları kirli çayhanada duman bolup aylanyardı. Grammafoniñ agzı bir arşına golay giñ turbasından garılık aydım-saz yañlanyardı. Sekilere düşelen kirli palaslarda hem şırı çıkan stol, oturgıçlarda dürli görnüştäki nayıncar adamlar çay içyördiler. Grammofoniñ aydım-sazı olarıñ gulagina ilmeyän yalıdı. Tarelkalarda getirilyän iymitleriñ nämedigi saygarılmasa-da, aç adamlar oları nebsevür tamşanyardılar. İymitden añırsına il gonmanı üçin bolsa ençeler gargıncırap gidyardılar.

Bir sekiniñ üstünde iki sanı garıp dayhan aybogdaşını gurup otırdı. Olarıñ ikisiniñ-de egin-eşigi yamaladı. Biriniñ köne çokayınıñ öksesinden oldurığı görünse, beylekisiniñ yırtık corabından başam barmagı pışdılnı kellesi yalı çıkıp durdı. Biriniñ çüri eñegindäki gılı sanaymalı bolsa, beylekisiniñ gara sakgalı egrelen kepce yalı agzına bakan gışaryardı. Gaba sakgallıñ yogın barmakları düvünli bolup, beylekisiniñ inçemik, uzun barmaklarınıñ arasından yüklü tomazak arkayın geçip ötägitmelidi. Olar öz gürrüñine gızığıpdırlar.

Şol adamları geñirgän Mırat olarıñ beyle gapdalında çaya güymenip otırdı. Sakgallak kâsesine gıyan çayına nârazı bir görnüşte garap, culkuldadıp ızına guydı-da, goñşusına yüzlendi:

-Çakan, hiy, şu çayda çay reñki barmı?

Çakan burnuna salıp mıññıldap gepledi:

-Ay Kertik, sen birhili, asmandan iynen yalı-ayt! İymitde tagam, çayda reñki galmanını sen, năme diñe şu vagt saygaryamıñ?

-Pul tölenyă, köprăk ataymalı ahır, zăhrimarı!

-Seniñ çay yadıña düşyă, adamlar bolsa biri-biriniñ canına dalaşık edyă.

-Yoksamam, ayt, agşamkı takırdı nămäñ alamatıdı? Men-ä ilki bada garrı mama sanacını kakyamıkan öydüpdim...

-Yurduñ urdumşalıga gidenden seniñ, năme, habarın yokmı?

-Yogsamam, olarıñ paylaşıp bilmeyän zatları nămekä?

-Dava-cencel ikimiziñ burunnugımız barada bizi Zaman han iytmelimi ya-da Kürti han?

-Agdarılman geçen patışa agdarıldı-da biziñem günümüzü buladı.

-Bolmanda, năme bal günüñ bamıdı?

-Günsayın gızgın çorba el sokmasamam, bugday çöregini doyyançam iyyădim, acı çayı bolsa derläp içyădim. Hăzir bolsa, ınha, gör, edil çeşme suvı yalı durdı.

-E-e-y Kertik han, Kertik han! Şindi seniñ gözün năme göryă.

-Năme, mundan beter meniñ hamımı çöpe sercekmiđiñ?

-Hol, ilerki Köp dagı bar-a, Köpetdagı bilyäsiñ gerek? Şonuñ añırsında äcit-măcit yatanmış.

-Äcit-măcit kıyamat kayım bolanda peyda bolmalımış ahır!

-İkimize, umuman dayhana, mundan beterem bir kıyamat gerekmi?

-Yeri, onsoñ?

-Şolar gatırlarınıñ guyrugına yapışıp dagdan bărik aşaysalar...

-Kim ol gatırlı?

-Elhepis, Kertik, tünt ekeniñ-ov! İñlisden başga kim bolcaktı?

-İñlis?

“Dayhanlarıñ gulagina beyle zatlar nireden yetip yörkä?” diyip, Mırat öz yanından hayran galdı. Hava-da, “tamda gulak barı” dogrı-da!

-Kıyamadı sen şonda görersiñ!

-Biz, eysem, indi iñlis patıçasına boyun egmeli bolarısmı?

-Leniniñ aydıısına görä-hä patışalaram, baylaram, hanlaram ikimize, ikimiz yalılara boyun egmeli.

-Leylin diyyäniñ kim?

-Şu sakgalıñ bilen sen şindi Leylinem eşideñokmı?

-Acıñ añı bolyamı näme? Meniñ ähli duygım, düşüncäm garnımıñ aladası bolsa nätcek?

-Ähli Orsedi agdar-düñder eden, “Yer-suv dayhanıñkı!” diyen, “Häkimiyet işçi-dayhana degişli!” diyen Lenin ahır!

-Onda...

-Äcit-mäcitleriñ, harteçcallarıñ soñuna tizräk çıkıp bolsa, Leniniñ aydıısı yalı, dünyä gülala-güllük bolmalı ahır!

Kertik yırtık galoşına yapışıp, bir ädim arkan süyşdi. Çakan oña çıñerildi:

-Yeri, Kertik, bu nämäniñ alamatı?

-Göryän veli, señem palçavik bolayan yalılığın bar!

Çakan keyp edip güldi:

-Yeri, näme gülyäsiñ?.. Men maşgalamı köpe goşandan, barmaklarımiñ yeke-yeke kertilenini govı görerin.

-Seniñ akılıñ sakgalıña siñipdir.

-Seniñ akılıñ sakgalıñ bilen bile nirädir uçup gidipdir.

-Seniñ maşgalañ bilen kimiñ näme işi bar? Saña alaca göz işanıñ aldavuna aldanan akmak diyerler!

-Aldanan?!

-Aslında, maşgala goşulayanda sen näme yitiryärsiň? Haysı bolanda saňa şol körcümeň cäneveriňçe ayal yetmez öydyäň?

Kertik biraz oydan soň başını galdırıp Çakana garadı:

-Şol-a... dogrı-ayt!

-Dogrı bolsa, hem eliňden başga zat gelmeşe “Yaşasın Lelin!” diyen alkışını bir gaygırma!

-Sen-ayt, Çakan, yogsamam Lenini görenmisiň?

-Hava, göräyipdim öydyän.

-Nirede?

-Sovetde.

-Pałçavikleň hayındamı?.. O saňa näme diydi?

-“Çakan serdar -diydi -indiki döwür seniňkidir. Sen piliňe ıkcama yapış. Yeriň-suvuň hocayını sen özüň bolmalısıň! -diydi.

-“Yeriň-suvuň hocayını -Çakan”?

-Senem!..

-Hey, näbileyin, kel aga, başıňa tüy çıkarmıka?

-“Meni uranı huday ursun!” diyip, egniňi gısıp yörseň sakgalıňam yeke-yeke üterler.

-Sakgalıma uzan eli men...

-Ay, akmak, sakgalıňdan ötüp, demligiňe yapışan elden sen näme bihabarmı?

-Şol aydyanıň-a canı bar-ayt, Çakan. Meniň arlı yıllap gazanan gallam Tokga yesiriň ammarını çişiryä, a men... inha, gör, aç entäp yörün.

-Göryän veli, Kertik, seňem adam bolaycak yalılıgıň bar.

-Näme bolcagıma bilemok veli, yüregimiň yangın-a kemsiz yetik.

-Onda piliňe ıkcama yapış!

-Kimiň kempayına goymalı?

-Men özüm “Guk!” diyerin.

Şol sekuntda peyda bolan Kürti han töveregine garancakladı. Kertik pessay soradı:

-Belki, şunuñ kempayına?

-Häzir дәl, vagtı gelende aydarın.

Çakanıñ sözünüñ soñunu eşiden Kürti han:

-O nämäniñ vagtı? -diyip soradı.

-Kürti hanıñ dövranlı vagtı!

Kürti hüyt gara dodagını gışardıp soradı:

-Yeri-ov Mırat, sen bu yerde näme işläp otırsıñ?

-Çay içyән.

-Näme, molla Gotur saña çayam berenokmı?

-Köpçülüğniñ arasındakı çayıñ neşesi başga.

-Hä, düşnükli... Gıbat diñleyән diy, gutar-da!

-Hava-da, Kürti han. “Ogram özüne osar, orramsam” diyip halk nähak yere aytmandır.

-Meni, onda... ogrı hasap edyäsniñ-dä?

-Gıbat bilen ogurlıgıñ, men-ä, näme tapavudınıñ barını bilemok.

-Diliñi dişiñ añırsında saklasan govraak bolaymasın.

-Men-ä Kürti han, it diyip seniñ adıñı tutamok.

-Inha, tutmasañ! -diyip Kürti han sapaңçasına yapışdı.

-Kürti han, bu nähili oyun? -diyip Çakan onuñ alkımına dıkıldı. Kertik onuñ yeke-täk elini gañırıp, sapaңçasınam elinden aldı. Kürti han gıgırdı:

-Gücük han!.. Kürre han... Nökerlerinden hiç biriniñ cogap bermäni hem yagdayıñ öz peydasına дәldigini añlandan soñ Kürti han yalandan güldi. -Ya valla,

oyna-da çıdañızok-ayt! Şol sovuk demir haysıñıza gerek bolsa, alıñ! Goy, ol Kürti handan peşgeş bolsun. Mırat, sen işsiz sümsünip yörme-de Sovete gel!..

-Sovet sap Sovet bolanda, belki, bararın!..

-A, häzir?

-Häzir ol, halkıñ aydıışına görä, ak almaz däl-de, alaca moncuk.

-Ah, şeyle diysene!?

Çakan Mırada göz gıpıp kinayalı sözledi:

-Kürti han, ağşamkı olcañdan şeytelcik-ä oklaymarsıñ-da!

-O nämäñ olcası?

-Kürti han, mönsürän kişi bolmasana. Zaman hanıñ toplan gaznasını kisesine uran men däl ahır. Yüz baş atar bilen on baş müñ okı Daşhovuz bazarına ugradan kim?

Kürti han sepini bildirmezlige ımtılıp gıñraldı:

-Näme diysene, köse, men seniñ oyun etcek adamıñ däl!

-Kürti han, oyun, uruş yarag sövdası seniñ yadıña düşyär. Meniñ bolsa içim elcuk diyyä.

-Sen, köse, örän öte gidyäsiñ. Men seni yaman ederin.

-Şu durmuşımdan üytgetseñ meniñ başga armanım yok. Näme, yaman edip, meniñ garnımı çörekden doyurcakmı? Çatmamı pızıp, üstüme ak öy tutup bercekmi? Ya sallah pahır diyip öyercekmi? Kürti han, sen hanı, näme yamanlığıñ bolsa maña et-le!

Kertigem onuñ alkımına dıkıldı:

-Şonuñ yalı yamanlık-a maña-da zerur ayt! Inha, sapañçañ! -diyip, pilini oña bakan edip görkezdi. -Atarın diyseñ -at! Bolmasa...

Yencilerinden hovatır eden Kürti han yalınçalığa yüz urdı:

-Mırat, hanı, bir yerde oturalıñ-la! Hemişe duşubam durup bolanok. Ey, çayçı, yağlı piti getir, piti!

Kertik oyunluğa salan bolup, sovuk demiri Kürti hanıñ bövrüne hütletdi.

-Kürti han, meniñ açlığım kem dälmi kân öydyän. Yaglı piti iysem, birden gäkiligim azıp, däliremegim mümkün?

Çakanam öz gezegini aldı:

-Bu gün yaglı piti iysem garnım yaman övrener-de, yene yaglı piti talap eder. Kürti han, meni yene iki gün naharlar, üç gün naharlar, dördüncü gün bolsa yeñsäme deper. Şondan soñ men neşekeş yalı ogurlığa yüz uralı boların. Sag bol, Kürti han, yaglı pitiden bizi gönendirdiğiñ hasap edäy!

-Onda... menden bitcek hayışınız bolsa çekinmäñ.

-Dilimiziñ keypini görmäge ıgtıyar berseñ, başga mätäç zadımız yok. Sen öz yoluña, biz öz derdimize.

-Hoş onda, sag boluñ!

Kürti han çalasın çıkandan soñ Kertik başını yaykadı:

-Bolmadı, sıpdırdım.

-Hä, näme bolmadı?

-Men onuñ beyleki elinem omurdanından goparmalıdım veli...

-Oña atıñ kellesi yalı yürek gerek ahırı!

Mırat ara düşdi:

-Yok, beyle däl. Adamını kesmek, atmak bağşılık bolar.

-Sen Kürti hanam adam hasap edyämiñ? Ol haramzadanı yüz gezek direldip, yüz gezek çapsañ yene azdır. Onuñ ulturatmadık adamsı galdımı näme?

-Ol-a dogrı veli...

-Näme, alladan tapsın diymekçi bolyamıñ?

-Goy, ol öz guran duzagına özi düşsün!

Çakan oña hırıdar çiñerildi:

-İnim, Mırat, meniñ görecim bir zat saygaryan bolsa, sen yönekey dayhan däl. Kürti han yalı şkol gutaran hem däl. Saña molla diyesim gelyä veli, oña-da dilim

baranok. Sebäbi, seniñ egin-eşigiñ sıpayılığın mollañka çalım edenok. Sen durmuşın haysı akımına baş goşcagıñı bilmän yören bir gümra bolayma?

-Çakan aga, sen meni edil aynada gören yalı bilipsiñ. Men özümem özüme senden govı gılık berip bilerin öydemok.

-Geliñ, onda, galanını çay başında gürleşeliñ!

-Ey, çayçı, üç çäyneke acı çay!..

GÖZEL BİLEN MIRAT

Mirat bilen Garaca Marı bazarına ser salyardı. Marınıñ şovhunlı gızgalañlı bazarına näme döv çalıpdır? Bazarıñ ruhi örän öçük. Erkek uruşdurılan şahandaz bazar hanı, nirede? Aluv- satuvda näme üçin çekeleşik cenceli yok, sövdalaşyanlar näme üçin biri-birleriniñ ellerini berk gısanoklar? Dellallara näme boldı? Näme üçin beyle ümsümlük? Bir vagt bazara gelyäniñ biri yolda ker bolup, hiç bir zat eşitmän: “Dım-a, Han geçeniñ bazarı!” diyişine dönüpdür. Hemişeki giden meydanı doldurıp yatan goyun sürüsi nirede? Beyleki goyunların üstaşırı her biri eşek yalı görünyän Sarıca goyunlarına näme bolupdır? Bazarçılarnıñ geyim-gecimleri näme üçin şeyle pis? Ruhları näme üçin şeyle pes? Olarnıñ öçük keşplerine, öli reñk kölege salya. Emma halkıñ nepis sungatı bolan güzel halılar bazarı yaragına getiryär, köçelerde ayak astında basgılanıyır. Halkıñ öz görecine deñeyän nepis sungatınıñ ayak astında basgılanmagı näme üçin? Gözel senetiñ ayak astına düşmegi nähili gözgınıdı!..

Şol halılardan birini sınılanda Miradıñ yüregi cigledi... Eglip onuñ kenarına yanaşanı-da duyman galdı. Halınıñ äleminde dürli reñk, dürli nağış bilen dokalan: “Gözel bilen Mirat” diyen hata göreci ildi. Şol hatı eliniñ ayası bilen sıpanını, onı yüregine gısanını birhili düş yalı duydu. Ol sandıradı, gözleriniñ öñüni ümez aldı... Yoldaşınıñ yagdayını geñirgän Garaca:

-Yeri-ov, Mirat, saña birdenkä näme bolaydı? -diyip soradı.

Mirat oña cogap gaytarıp bilmän, halınıñ hatlı yerini görkezdi: Garacanıñ diñe dodakları gımıldadı:

-“Gözel bilen Mırat”...

Şol sekuntda bolsa, gızıl dişli, burnı tommaklı garınlak hocayın hemleli gıgırdı:

-Sizden halı alan bolmaz! Siz onuñ kenarını cıarsıñız. Çekiliñ o yana!

Halı Mıradıñ elinden sıpanda, yüreginiñ bir bölegi gopana döndi. Gulagina bolsa Gözeliñ nayıncar sesi yañlanana döndi: “Ay, oğlan, sen oña gınanma. “Açlık nāme iydirmez, dokluk nāme diydirmez” diyen nakılı özüñ govı bilyäsiñ ahır. Inha, boletinlik bolar veli, men onuñ edil nusgasını dokayarın. Gınanma!..” Mırat şol sekundiñ özünde çarva obasında peyda boldı. Halınıñ nāhilelik bilen emele gelenini gözüniñ öñüne getirdi. Gözel bilen ecesi şol halınıñ yūñini yüzlerçe goynuñ içinden nāhilelik bilen saylap alıp dılar. Yūñüniñ diñe bir reñkine dāl-de, uzınlığına, nāzikliğine, süyümine çenli barlap görüpdiler. “Yok, bu yūñüñ reñki ak dāl, munuñ süyümi gısga” diyip, ecem ol yūñleriñ birnäçesini eylāk-beylāk pızıp dı. Onuñ darap guradılmağına, darap egrilmegine, nāhili üns berip diler. Ayratın höves hem ussatlık bilen solmaz dürli reñke boyap dılar. Şol reñkleri çöpboyanı, nili, nāhililik bilen tapıp dılar? Onuñ çitimine ayratın üns berip, ayratın söygi bilen dokap dılar. Gırasını saz çıkarmak, çitimini çalşırmazlık nāhili kındı! Her ine-dördül metrdäki yarım million çitimi yalñışsız çitmäge hem endigan gırmaga nāhili çeperçilik zerur dı. Gelcek günüñ bezegi üçin eneli-gız yıldan artık zāhmet çekip dı. Sovadılan çayıñ naharıñ, harama çıkarılan ukınıñ sanı yok dı. Halınıñ haysı öye goncagı şindi anık bolmasa-da, baran yerine bezeg alıp barcagı şübhesiz dı. Şonuñ üçin hem onuñ her bir garımı, her bir göli eneli-gıza nāhili guvañ getiryärdi!..

Arzılı halı hakikatdan-da Mırat bilen Gözeliñ öyüni bezäp dı, garañkı gicäniñ ayı yalı öyüñ içini gül pürkülüne dönderip dı. Gözel halınıñ üstünde gışarıp çay içmek, görküne guvanmak nāhili ulı bagtdı!.. Bir maşgalañ bagtı üçin emele getirilen gözel halı hāzir ayak astında basgılanyardı. Ayak astında basgılanyan yönekey bir halı dāl-de, Gözeliñ gözüniñ göreci Mıradıñ guvancı dālmidi nāme!..

Mätäçlik nāmā mecbur etmeyär!..

Hakıkı eyeleriniñ yüregini avadan, älemine “Gözel bilen Mırat” yazılan halı indi dünyäniñ haysı küncünde, haysı bayıñ öñüne barıp bezärkä? “Gözel bilen Mırat” yazılan şikeste hatı dürli serhetlerde, dürli gümrükhanalarda adamlar geñirgenme

bilen okar? “Halının yüzüne gerekmez hat düşüpdür” diyip hırıdar belki, tıklar? Belki-de, senediñ gadırını bilyän senetkäriñ biri onı satın alıp muzeyde goyar... Mıradıñ halına dözmedik Garaca täcire yüzlenip:

-Halının bahası näçe? -diyip soradı.

-Bar, işiñi edä, halı gerek bolsa atañ gelsin.

-Näme, meniñ pulumıñ haramı barmı?

-Seniñ, saña meñzeşiñ kisesinde it uvlayanı maña näme gizlinmi? Atañ demir pencesinden bir manat alcak bolsañ saña gan yuvutdırar.

-Şun-a dogrı aytdı-ayt!

-Zıyanı yok, Garaca... Gözel: “Men munuñ nusgasını yañadandan dokarın” diyyär.

-Yaña-dan-dan?!

-Dövrüñ bize bakan aylanar vagtı yeten däldir öydyäñmi?

-Näbileyin!.. Marı-ha parahatlık yalı veli, Aşgabatda bu gün erte topalañ turmagı mümkün. O-da seniñ aydışıñ yalı, biziñ peydamıza bolup çıkar öydemok.

-İñlis gatırınıñ demir toynagı mahmal topragı parçalar öydyämiñ?

-Şonuñ boyunturığına ilip galaymasak, oña-da şükür!

-Yagday, elbetde, hovplı! Yöne veli, ava ımsınan tilkiniñ duzaga ilip guyrugından dınaymagı daş däldir.

-Käşki, şeyle bolayadı-da!..

GOZGALAÑLI GÜNLER

Aşgabat şemal degen deñiz yalı tolgunyardı.

Günsayın başlı-barat yıgnaklar köpelip, dürli yerde gopgun turyardı. Mırat şol yıgnaklardan birini hayran galıcılık bilen diñledi. Yüze çıkan näsazlığı imi-salalık bilen çözmek, neticede şäherde parahatlık gazanmak niyet bilen yıgnagı çağırın

Oblsovetdi. Yıgnak açılıp, onuñ maksadı mälim edilmegine mähetdel, gözleri pensneli, murtı sırlan, çokga sakgallı biri münbere çıkıp, iki elini taylı gezek galgadıp, canıgıp sözledi:

-Biz Lenine hem Bolşeviklere garşı däl...

Edil alkımından biri onuñ sözüni kesdi:

-Anıgrak ayt: siz -kim?

-Men yaşırıp bilcek däl, biz -es erler Lenine hem Bolşeviklere garşı däl...

-Eysem kime garşı?

-Sovet hem Bolşevik adı bilen Leniniñ ideyasını bozıyan Oblsovet yolbaşçılarına garşı.

Dumlı-duşdan tassıklama yañlandı:

-Dogrı aydyasıñ!

-Oblsovet işçiniñ bähbidini goramak yerine onı aç-yalañaç galdıran bir aldavçı!

-Maña salgıma çapılıyan behişt däl-de çörek gerek, çörek!

Dokladçı devam etdi:

-Eşitdiñiz gerek? Cemagat Oblsovet guramasınıñ tüzelenmegini talap edyä...

Şol sekuntda sırlmadık sakgalı ösen, golları çizgalan bir işçi dokladçını yeñsä pızıp, onuñ yerini özi eyeledi:

-Galat aydyasıñ, kezzap!.. Saña köne fabrigini dikeltmek isleyän ganhor diyerler. Gadırlı yoldaşlar, işçiler! Sovet häkimiyetine garşı provokatsiya yayradıyan içalılara gulak gabartmañ. Goy, sarsmaz gollarda Gızıl Baydak mıdamalık galgasın!..

Kimdir biri işçiniñ yakasından çekdi. İki münberden aşak güpürdöp gitdi, gopgun turdı:

-Yaşasın Sovet häkimiyeti!

-Yok, bolsun, Bolşevikler!

-Ur onı, galdırma!

-Yok bolsun, cemagatı aldayan başlıklar!

Daşarda iki gezek tüpeň atıldı. Märeke gıkılık-gopgun bilen ayak üstüne galdı...

Bolup geçen yıgnakdan-da, vakaniň haysı tarapa sırcagından-da Mıradıň akılı hiç bir zat işlemedi. Milli Komitetden hiç biriniň şol yıgnaga goşulmanını ol geňirgedi. Kim bilyär, belki, olarıň özünde-de şonuň yalı gopgunly bir yıgnak gidyändir! Şol sekundda ofitser Seyitmırat Nıyazbekov onuň yadına düşdi: “Aşgabada gelseň meni tapgyn” diyenini hem unutmandı, adresini-de beripdi, Mırat yagdaydan habardar bolmak niyet bilen şonuň yanına gitmegi gövnüne düvdi. Emma vagt has gicigeni üçin oňa salama barmagı ertire galdırdı, vagtı bilen gözüne ukı gelmedi.

Gicäniň bir vagtında peyda bolan top gümmürdisi bayırlarda, daglarda goşalanıp, hovanı yaňlandırdı, şäheri sarsdırdı. Hovsala bilen oyanan şäher halkı dovla düşdi. Yatan yerinden tovsup galan Mırat köynekçe daşarık çıkdı. Demir yoldan atılan top okı yıldırım yalı süynüp, Köşüniň üstaşırı bayıra barıp tozadyardı. Şeyle bir vaka köpden bäre garaşlyany üçin Mırat onı onçakly geňirgemedi. Yöne veli topı kimiň gümmürdedyäni, şol vaka kimiň garşısına, kimiň peydasına emele gelyäni saygarılmadı. Şäher içinde onda-munda tüpeň tırkıldısı-da eşidildi. Agşamkı yıgnagıň govgalı dargaması, elbetde, tötänden däldi. Güyçlä arkasını dayamadık bolsa, murtı sırlan es-erleriň şeyle aygıtlı söze diliniň barcak gümanı barmıdı? Kim bilyär, gümmürdi emele getiren, belki, iňlis yaragıdır? İňlis yaragı bolsa, gümmürdi dag tarapdan turmazmıdı? Hava-da, hilegär tilkiniň sapalagı ölçärden artık ahırı!.. Aradan kân salım geçmänkä bolsa, gümmürdini emele getireniň Türküstan Halk Komissarlar Sovvetiniň başlığı Kolesovdığı mälim boldı.

Hova yagtılmagına mähetdel bolsa, Aşgabatda dürli habar at çapdı. Top gümmürdisinden öň Menşevikler yarag ammarını yarıpdır. Daşnak partiyası-da özüne yetdik payı bir yerde bussurıpdır. Milli komitetiň Köşüdäki atlı polkı alcıraňñılığa düşüpdır. Kimsi eyerli, kimsi yalañaç ata atlanıp sülgün cüycesi yalı pıtrapdır. Nıyazbekov başı açık, ayagı yalañaçlığına bir cigidiň sırtına gonupdır. Oraz serdar calbar yerine penceginiň yeñlerini ayagını sokup paytuna oturıpdır. Atlıları giň

sähra goldasa, šäher begleri daşı alnan alaka dönüp podvallara, hammamlara özlerini goyberipdirler.

Eysem, ol top gümmürdisi nähili döräpdi? Oblast Milli Komitetiň şu pursatda Sovetleriň garşısına edyän hareketleriniň önüni almak üçin M. Kolesov Aşgabatda gelipdi. Ol birinci nobatda Milli Komitetiň Köşüde yerleşyän eskadronını dargatmagı yüregine düvdi, obaniň üstaşırı top atdı. Topuň gümmürdisinden heder eden atlılar düv-dagın bolup geçdiler. Yaraglı dayancından mahrum bolan Milli Komitet hem dargadı.

Top gümmürdisi iki-üç gün Aşgabatda parahatlık emele getirdi. Miradıň aydışına görä bolsa, şol parahatlık diňe görer göze şeyledi. Eyrandakı iňlis missiýası bilen aragatnaşıkda bolyan menşevikleriň hem sagçy es-eriniň çınnakay iş görýänleri oňa ayandı. Menşevikler Aşgabatda biraz imi-salahıa yüz urup, başga käbir şäherlerde topalaň turuzyardılar. Ilayta-da işçi merkezlerini gozgalaňa salyardılar. Tiz vagtdan Aşgabatda hem tolgunışıklar başladı. 1918-nci yılıň 24-nci iyunında Aşgabatda Türküstan hökümeti tarapından iberilen adatdan daşarı komissar Froloviň gelmegi bilen yagday düzelen yalı boldı.

Aşgabatı parahatlığa övürdim hasap eden komisar Frolov Gızılarbatdakı pitnäni hem yatırmak niyet bilen otryadına baş bolup, eşelon bilen yola düşdi. Menşevikler, sagçy es erler onı Gızılarbatda hoşamaylık bilen garşılap, aldav neticesinde ayalını, otryadını parçalap taşladılar. Aşgabatda bolsa on ikinci iýulıň özünde pitne turup, häkimiyet sagçy es-erleriň, menşevikleriň eline geçdi, ülkede gracdanlık urşı başlandı.

Şol günün ertesi Mirat Büzmeyinde-de bir üytgeşik vakanıň şayadı boldı. Oraz serdar başlıklayın ähli gaçgaklar, ofitserler, begler, baylar işanlar bir bayıň öyüne toplanıpdı. Sarızat molla adında aksakgal, gara yüz bir adam vagız okayardı:

-Kıyamat golaylandakı peyda bolcak äcit-mäcit, harteçcal diyilyän bu Bolşeviklerdir. Şol apatdan allanıň özi saklasın!.. Hormatlı bayarlar, yaşulular, edermen cigitler, men sizi alla adından Bolşevikler bilen bolan gazavada, söveşe çağıryan. Şu söveşde ölen şehit, öldüren kazıdır!..

Aklar hökümetiniň vekili bolup gelen murtsız es-er.

-Berekella, işan aga! -diyip, burnundan sıpan pensnesini süpürməyə durdı.

Selçen sakgallı agras bir adam yerinden galıp, Sarızat molla yüzlendi:

-İşan aga diyyän-ä, siz onda ılatı iñlisler bilen dostlaşğa çağırarsıñız-ov, şeylemi?

Sarızat molla elindäki hasasını tırkıldadıp hemleli soradı:

-O näme diyen söz!

-Köpetdağın añırsındakı batırlı goşundan Sarızat mollañ öyüne bir katır yükü peşgeş gelipdir diyyärler ahır!

Gara yüz Oraz serdar cigitleriñ baş tutanına hemle urdı:

-Gücük han, näme sähet isleyämiñ, näme Bolşevik içalışınıñ sözünü “Kuraniñ” ayatı hasap edyämiñ? Yok et, derrev!

Selçen sakgallını idirdedip ugranlarında, onuñ şaññı sesi yañlandı:

-Ülkäni satyan hayınlar! Halk ertir şu sırtmağı siziñ boynuñızdan ildirer!

Ertir bolsa Milli komitet menşeviklere sağı es-erlere goşulıp, atlı polk fronta ugradı. Oraz serdar Funtikoviñ Vagtlayın hökümetine agza, fronta komanduyuşıy bellendi. Sovet häkimiyeti Aşgabadı, Teceni, Marını ızda galdırıp Çärceve çekildi. Zaman han-da menşeviklere goşıldı. Ahal atlı polkunıñ komandiri, ofitser Nıyazbekov Tecende beren vadasına görä Kürti hanı başak asdırdı. Büzmeyinde Nıyazbekova miyesser gelen Mırat menşevik tolkunına ilişip, Nıyazbekoviñ vagonı bilen Çärceviñ golayındakı Barhan duralgasında peyda boldı.

Pikiri bulaşık, golı yaragsız Mırat näme üçin Nıyazbekoviñ vagonına oturanına, rolunıñ nämeden ıbaratdığını-da düşünmedi. Çärceviñ tövereginde aygıtlı söveş gidyärkä, ol gızgın çağä yaplanıp oya çümdi: Nıyazbekoviñ aydışı yalı: Çärcev, ılayta-da Amıderya köprüsi aygıtlı punkt. Köpri kimiñ elinde galsa, Orta Aziya dervezesiniñ açarı sonuñ kisesinde. Sonuñ üçin hem şu günki söveş aygıt edici söveş. Eger köpri menşevikleriñ eline geçip, ertir iñlis goşunu gelip dökülse, kim bilyär, belki Mırat yalılarıñ ençeme ayagı gandallı Hindistan yolunu ölçär...

Mırat gışarıp yatan yerinden hopugıp galdı. Gızgın çağä yalañaç boynunu, golunu, yüzünüñ bir gapdalını yandırınını-da ol duymandı. Häzir bolsa gızgın der

depesinden dabanına sıırıyardı. İyul öz gudratını kemsiz görkezyardı. Mırat belent çäge gerşine çıkıp, elini kölegeledip seredende Çärceviñ, ılayta-da deponıñ tövereginde goyrı tütün asmana galyardı. Top gümmürdisi bolsa hovanı yañlandırıyardı. Görnüşine görä, menşevikler şähere eyelik edip, söveş köpriñ üstünden gidyän bolara çemelidi...

Vagona girende yüregini suv sovadıp bilmäni üçin Mırat dolı bir kâse arak gönderdi. Nıyazbekov hödürlände yolboyı bir damca-da datmandı. Hâzir bolsa yene birini göndermeden-de gaydarlı dâldi, emma başga çüyşi yokdı... Gün gicigende bolsa atlı polk hem pıyada goşun ves-veyran parçalanıp, dolanıp geldi. Ähli eşelonlar ızına bakan ökce göterip, Bayramala gelip dayandı. Sovet goşunınıñ menşevikleri bir zarbada Aşgabatdan aşırıp dargadıp taşlamagı mümkindi. Emma... Eyran serhedinde pursat arap yatan iñlis sıpayıları 12-nci avgustda Artık duralgasınıñ üstaşırı fronta gelip yetdi. Aklarıñ front arkadayancı bolan täze güycüni özgeler bilen bir hatarda Mırat hem sınıladı. Eşelonıñ yüki katır, pulemyot, yeñil top, birnäçe yüz sıpayıdan ıbaratdı. Şol yarag, şol güyç bilen, elbetde, Amıderya köprüsine milt etmek mümkün dâldi. Yöne veli onuñ ızı acı içege yalı örän uzaga sıırıyardı. Özünü ölkäniñ häkimi hasap edyän, hiç kimi äsgermeyän gumşugı yokarı ofitsere göreci ilende Mırat özünü sud önünde duran günäkär yalı sızdı: “Ölkäni bir pula satan hayınlara menem yataşarik” diyen oy bilen duran yerinde sandıradı. Onuñ reñkiniñ üytgänini saygaran Nıyazbekov:

-Yeri, Mırat, saña birdenkä näme bolaydı? -diyip soradı.

-Isıtma tutya.

-Isıtma?! Onda doğtor çağırdalı.

-Mende şu kesel tutgaylı bolup, käte bir aya, käte-de iki aya çekyä. Dođtarıñ oña edip bilyän çäresi yok. Amatlı pursatı goldan bermän, meniñ oba aşmagım zerur.

-Oba?.. Onda sen gızgalañlı söveşiñ şayadı bolup bilcek däl-ov!

-Näme, söveş sanlı günde gutarar hasap edyämiñ?

-Amıderyanıñ köprüsine gadam basdıgımız gutardıgıdır. Oña bolsa diñe üç gün purıca gerek.

-Sen, elbetde, govı bilyänsiň. Meniň aňlışıma görä bolsa, iňlis goşuny ızına dolanmasa uruş gutarar öydemok.

-İňlis goşuny bizim islegimize görä däl-de, menşevikleriň çakılıgına görä geldi. Bolşevigi gutaranımızdan soň olara-da yeňsäni görkez diymeli bolarıs, öz milli hökümetimizi gurup, özümüz hocayın bolarıs. –Mıradıň kinayalı ylgırışını düşünen ofitser dovam etdi. – Şol tilkini menem itden govı görýändir öytmegin...

- Onda näme üçin bilelikde gadam uryasıň?

- Yokanç beladan halkı goramak üçin.

-Has dogrusı, bolşevizm ideyasını iňlis boyunturığına çalışmak üçin.

-Galat!.. İňlis golastında patışa bolanımdan bogazıma sırtmak ilenini yüz esse govı görerin.

- Oňa-da şükür!

Nıyazbekov bilen hoşlaşyp, Mırat Mara geldi, Özünü ulumsı tutyan iňlis ofitseriniň yigrenci keşbi gözünüň önünden gitmedi. Onuň ädiginin mılı diňe topraga däl-de, öz yüregine sancılan yalı duydı. Hindistanıň hem ençeme gözel ülkeleriň şol ädik astında basgılanyanını ol kân yerde okapdı. Mıradıň aňlışıma görä ülke häzir ayılgaň bir yagdaydadı...

INSABIŇ BUYRUGI

Mırada gabırdı bilen topulıp, onı gazap bilen garşılan guyrugı, gulakları kesilen mähnet ala köpekdi. Mırat eger ökce göteren bolsa, köpek onuň hökman arkasına hopba bolcakdı. Onuň önünde durmak-da örän hatarlıdı. Eysem-de bolsa, türkmen itleriniň häsiyetini govı bilyäni üçin, Mırat ondan kaçman, duran yerinde “cıpıplıkladı”. Köpek oňa ağız hem, ayak hem urman onuň bilen ısgaşcak yalı burnunu burnuna yetirdi. Mırat onuň yeňsesini sıpalanda bolsa, yakımlı mığırdap, guyrugını buladı. Şonuň bilen iki nätanış dostlaşdı. Guyrugını hoşamay bulaylayan köpek onuň bilen deň gadam urup, Mıradı hocayınıň gapısına eltdi.

Mırat bilen salamlaşan Abdıllo:

-Bu nähili cadıgöylik? Alabay seni nähili goyberdi? – diyip geňirgedi.

-Alabay ikimiziň aramızda hakıkı dostlukdan başga hiç hili cadıgöylik yok. Hoşamay garşılasa yolbarsam degmezmiş ahırı.

-Yoldan geçip baryana-da yapışmasa nägile galyan Alabayıň saňa degmeýşine hayran. Bu ete, çörege aldanyan köpegem däl ahırı.

-Sen onı geň görme. Men övlat bolmasamam duygurlyk häsiyetim bar. İtleriň psihologiyası bilen tanış.

-Elbetde, şeýle bir tilsimiň bar oguşya!

Abdılla Marıda türkmen-rus mekdebinde türkmen diliniň mugallımıdı. Olar yakında tanşypdılar. Mırat Mara Garaca bilen gelende Abdılla olara Leniniň milli mesele baradaky makalasını okap beripdi. Yöne veli Mırat şonda açık pışgırmadı. Şol makala oňa giç täsir edeni üçin, häzir onuň yanına yörite gelipdi. Mıradıň yagdayından habarsız Abdılla oňa çay başında soval berdi:

-Yeri, Mırat, bu govgalı günlerde geliş nireden?

-Bayramalıdan.

-Bay-ra-malı-dan? – oňa hırıdar çıñerildi. –Belki hem Çärcevdendir?

-Hava, Çärcevdenem.

Abdılla biraz dımandan soň yene çıñerildi:

-Sen näme meniň öňden-de derñevli günümü bulamak niyetiň barmı?

-O näme diyen söz?

-Sen... Çärcevdem, Bayramalıdan gelen bolsañ, men eger öte gidyän bolmasam... aklarıñ, has dogrusı inlisleriň adamsımıkañ öydyän?

-Müñkürlige elbetde, hakıñ bar.

-Men öňden-de derñev astında. Onda, dostluk hatırasına meni rahat galdırmagıñı hayış edyän.

Mırat fronta nähili düşenini, nähililik bilen gaydanını, özüniň sañsar beynisine doktor, yagnı hossar hasap edip gelenini halıs yürekden mälim etdi. Abdılla täze dostunıñ sözüne manası gelse-de, hüşgärligi goldan bermän:

-Mırat, men yene gaytalayan: dostluk hatırasına maña rehim et!

-Maña kasam etdirmecek bolsañ inan!

-Yagşı, meniñ yanıma nähili maksat bilen geldiñ?

-Men saña maslahata geldim. Men haysı yol bilen bolşeviklere garlavaç dostlugını edip bilerin?

-Näme, sen meni...

-Dayan, dayan!.. Men seni başgadan soramalı däl. Sen alla hatırasına şol barada meni peydalan! -Elini daldalap onı sakladı. -Men şu vagta çenli ümüş mal yalı birhili gümradam. Öñki duşuşıkda seniñ sözüñe açık pısgırmanımam özüñe mälim. Häzir bolsa: “Sen öz iyen çöregiñi ödäñok!” diyip, meniñ msabım maña buyruk gezeyä.

-Ayt, men näme işlemeli?

Abdılla biraz oydan soñ yene soval berdi:

-Aşgabatda aklar saña nähili garayar?

-Aşgabatda meni onçaklı tanayanam bardır öydemok.

-Cogapkarlı bir yumuş buyursam boyun tovlamazmıñ?

-Maña mamıñ şeyle bolsa...

-Dur, dur!.. Aşgabadıñ anık vakalarını maña yetirip bilermiñ? Şonı başarsañ, bolşeviklere yaraglı güyçden-de köpräk peyda etdigiñ bolar.

-Meselem?

-Häzirki vakanı işçileriñ nähili kabul edişini, olarıñ gizlin hangezligin hereketlerinden, Vagtlayın hökümet çlenleriniñ aragatnaşığından, yaraglı güyçlerinden, halkıñ aklara garayşıdan hem şolara meñzeşlerden...

-Hat üsti bilenmi?

-Başarsañ dilden. Belki, özüñ gelip gidersiñ?

-Sen şol habarları...

-Günibirin bolşevik komandovaniyesine yetirip bilerin. Yöne velin, Mirat, yumuş hovpludur.

-Hovpdan heder edyän bolsam, seniñ yanıña gelmezdim.

-Berekella! İşiñ şovlı bolsun!

Mıradı Abdılğa bilen Alabay hoşallık bilen ugratdı.

KAPASA DÜŞEN GUŞ

Gracdanlık urşy ilki bilen Kaka, Duşak, soñra bolsa Annenkov bilen Ravnina arasında yedi aydan bäri devam edyärdi. Interventsiyanıñ Zakaspi frontunda yaragly güyci yeterlik bolmanı üçin, ol fronty özgäniñ, yagny yerli cemagatıñ hem Denikiniñ güyci bilen saklamaga ımtılyardı, neticesiniñ hovpludıgını aňladyanı üçin hücüme geçmäge hiç vagtda batırgay deprenip bilmeyärdi, hem komanduyuşa ıgtıyar bermeyärdi. Pul yerine höküm bilen “tratt” adında yönekey ak kagız yöredip Zakaspiniñ ähli baylıgını Londona çekyärdi. Poçtanı, bankı, demir yolu, Kaspi flotuny bolsa öz erkine alıpdı. Zakaspide närazılık, interventsia garşılık günsayın artıp, onda-munda yığınçaklar, hatda käbir yerde gozganmalar emele gelyärdi. Atly goşunıñ käbir yüzlügi frontdan gaçyardı. Aşgabat bolsa gaynayan gazana çalım edyärdi. Intervent generalı Malleson Vagtlayın hökümeti dargadı, Funtikovı kovup, öz goyan adamlarınıñ üsti bilen häkimiyeti öz eline dolı alıpdı.

Mirat şol yagdayları Abdılğa çalasın yetirip duryardı. Demir yol klubında bir gün miting emele geldi. Mitingi gurdurmazlık, soñra bolsa dargatmak barada öñünden berlen buyrugı amal etmek aňsat iş dälidi. Cemagatı gamçılایan atly politseyleriñ birini kimdir biri atıp goyberdi. Onda-munda tarkıldı emele geldi. Şol vagtda bolsa yagdaydan hovatır eden hökümet politseyskleri ızına çağırdı.

Münbere çıkan, şol sakgalı ösgün işçi yogın ses bilen batly gıgırdı.

-Ülkäni tutuşlayın satan Vagtlayın hökümet yok bolsun!..

Dumlı-duşdan ses yañlandı:

-Yok bolsun aldavçılar!

-Aç tilkiniñ guyrugına şakırdık dakılsın!

Sakgalı ösgün işçi dovam etdi:

-Biz işçiler, çağırılman gelen “mıhmanlarıñ” pırsadı goldan bermän çalasın ızlarına dolanmaklarını talap edyäs!.. Gadırlı yoldaşlar, işçiler! Goyberilen yalñışı düzedip, çalasın-çalasın ayak üstüne galmagıñız, Sovet häkimiyetini can-dil bilen garşılamagımız hem onı öz görecimize deñäp goramagımız zerur!

-Ur-ra!..

Bukı yerde duran Mırat aydılan sözləri bellemek niyet bilen depder-galamını eline aldı. Şol sekuntda bolsa, öz yalñışını düzedip -öz yanında yazgı saklamagıñ hatırlıdığını yadına salıp – depder-galamını gizledi. Eysem-de bolsa, onuñ şol hereketi kimiñdir görecine ilen bolara çemelidi. Mırat yıgnakdan çıkan badına her golundan bir adam yapışdı-da, onı bir yan çete çekdiler, tayın duran paytuna basıp, nırädır mıçdılar...

Mırat, elbetde, sıлага garaşmayardı. Edyän işiniñ hovpludığını kemsiz bilyärdi, şoña özüni tayınlap-da yörüyärdi. Emma garañkı kamera iteklenip ızında demir gapı cıgıldanda, gılp şakırdanda yüregi agzından çıkara geldi, çirtmege ilen torğuşa döndi. Erkin elden aldırmaq nähili pacıgalı vakadı! Doğrı, onuñ häzir sülçi, sud ceza, ölüm yadına-da gelmeyärdi. Ol diñe bogazına tegek ilen yalı düvnüp, asuda dem almak küyüne urınyardı. Hatda Gözel hem yaşacık oğlu-da gözüne ilmeyärdi. Kamerada oturanlarıñ beren sovaları-da gulagina eşidilmeyärdi. Diñe demir gapını veyranlamak, gılpı sıdırmaq, neticede erkin dem almak gılgılası başını gırırdıydı...

Kamerada oturanlar şol ayınganç vakanı başlarından geçirip, şol gün bilen uygunlaşanı üçin häzir değışyördiler, gülüşyördiler, hatda kăbiriniñ zarın aydımını diñläp, el hem çarpışyördılar. Emma Mırada şol şadıyanlık birhili vağışılık yalı duyulyardı. Olara öz yanından igenyärdi: “Gövreleriniñ galdırgandan asılgılıgına, canlarınıñ hovp astındalığına garaman, bular gayta şovhunlı aydım-saz bilen meşgul...”. Şol hukuksız bendelere bolar-bolmaz şadıyanlık dem beryäninden, şonluk bilen özleriniñ çökgün gövünlerini aldayanlarından Mıradıñ habarı yokdı...

Barlagda Miratdan hiç hili dokument, hatda boş depderden başga bir setir hatda tapılmadı. Demir gapıñ elhenç cıgıldamağı Miradı derñeve -soraga çağırılanını habar beryardı. Harbı geyimli, gözleri pensneli, tünñi burnunuñ aşağı bir basım gara murtlı, bili sapañçalı sülçi Miradı hoşamay kabul etdi, köne tanışlarça oturgıç hödürledi. Onı öztarapına çekmek niyet bilen yakımlı sözleşdi, hal-ahval soraşdı, papiros hödürledi:

-Gracdaniñ Mirat, bağışlañ, kanun resmiligi talap edyā, biz siziñ tercimehalıñız bilen kem-kās tanış. Köne molladıñız, Buharada okanıñız, eysem-de bolsa dünyā sırtına oñlı düşüneniñiz üçin din hızmatından yüz döndereniñiz, Vagtlayın hökümeti ıkrar edip, Nıyazbekoviñ ştab vagonında bolanıñız, bolşeviklere garşı söveşe gatnaşanıñız -bize mälim. Yöne veli politsiyanıñ sizi nāme üçin tutanına, şu yerde sülçi öñünde oturdanına, men-ā dogrusı, hayran! Belki, hem bir yalñışlık emele gelendir? Siz şonı özüñiz düşündirseñiz, men-ā size minnetdar galardım. Şonuñ üçin hem nobatı size beryärin.

Sülçiniñ at oynadyanına Mirat kemsiz düşünyardı. İlayta-da Nıyazbekoviñ adını tutanda sülçiniñ erni birhili gışaran yalı boldı, keşbi üytgāp gitdi. Interventler Nıyazbekovı tutdurmakçı bolanda, onuñ polkı taşlap gum içine gaçıp gidenini hem, onı hāzir agtarıp yörenlerini Mirat govı bilyardı. Şonuñ üçin ol hem özüni mönlüğe saldı:

-Gracdaniñ sülçi, siziñ garşıñızda nāme üçin oturanıma, menem hayran.

-Politsiya sizi nāme barada ayıpladı?

-Onı sizden eşitmesem maña olarıñ aydan zatlary yok?

-Diymeli... sülçiniñ diñe bir keşbi dāl, sesem üytgāp gitdi -siz özüñizde günā sızañzok-da?

-Yalñışmaz, yazmaz bir alla bar diyyāler. Adamçılıkdır belki, yalñışan, keçce düşen yerim bolandır?

-Belki, şol yalñışanıñızı, keçce düşünen yeriñizi özüñiz gürrüñ berersiñiz?

-Men özümde günā sızamok diyip aytdım ahır!

-Ah-a, gara yokmaz akca cüyce diyseñiz-le!..

Sülçi kada görä Mıradıñ tercimehalını yazıp, anketa doldurdı. Ondan soñ çımlakay sovala geçdi.

-Siz Nıyazbekov bilen kân vagtdan bări dostmı?

-Diñe iki gezek duşuşdım.

-Haçanlar?

-İlkinci gezek, Zaman han bilen Kürti hanı yaraşdırmak üçin Tecene baranda, ikinci gezek bolsa, Nıyazbekovıñ ştab vagonında bolup, ilki söweşde Çärceve barıp gaytdım.

-Nıyazbekovıñ ştab vagonını näme üçin terk etdiñiz.

-Uruş söweşini meniñ işim daldigini düşünenim üçin.

-Nıyazbekov size nähili tabşırıklar berdi?

-Hiç hili.

-Biziñ iñlis dostlarımızıñ garşısına vagız-nesihat etmegi tabşıran kim? -Ol Mıradıñ üstüne abandı.-Şol vezipä amal edyän kim?

-Töhmet!

-Töh-me-yet!.. Harbı tribunal sülçüsini siz töhmetçi hasap edyärmisiñiz?

-Gracdaniñ sülçi, bağışlañ! Men özüme yüklenyän günäni töhmet hasap edyän.

-Nıyazbekov häzir nirede?

-Bilemok, belki, frontda söweşyandır.

-Dostuñızıñ yagdayını bilmek isleyän bolsañız, gulak asıñ, Nıyazbekov häzir Hindistan yolunu ölçeyär.

-Siz, elbetde, govı bilyänsiñiz.

-Dostuñızıñ ayagina gandal urlanı sizi gınandıranokmı?

-Kim häkimiyetiñ garşısına gidyän bolsa şol meniñem duşmanım.

-Ah, şeyle sap yürekli gracdanin diyseñiz-le!

-Gracdanin sülçi, maña nähili günä yüklemek isleseñiz yükläñ, yöne veli meniñ insabıma tokunmazlığıñızı hayış edyän!

-Ha-ha... Insap?! Menden talap?! – Yene onuñ üstüne abanyar. – Abdılğa kim, Muhammet kim?

-Abdılğa kân. Eger Marıdakı Abdılğa bolsa meniñ añlışıma görä, ol mugallım.

-Mugallım?! Ondan soñ?

-Soñunu bilemok.

-Onda Abdılğa Muhammet saña töhmet edyä-dä?

-Meniñ añlışıma görä-hä Abdılğa töhmetçi däl-de, bar ünsüni halkıñ añ-bilimine beryän mugallım.

-Abdılğa yazan hatlarıñ oña barıp yetendir hasap edyämiñ?

-Men hiç kime bir setir hat yazyan adam däl.

-Gracdanin Mırat, siz öz gedemligiñizi taşlañ! Barıbir meni aldap bilmersiñiz. Meniñ golumda anık dokumentler bar. Siz mazalıca göneliñ-de, hakikatı mälim ediñ! Döwlet işinde oyna, hilä yol berilmeyänini unutmañ. Elbetde, bir zarbada boyun almak kın. Men siziñ iki ayagıñızı bir gonca sokman, size purıca bereyin, indiki duşuşığa çenli mazalıca oylanıñ!..

Kamerañ demir gapısı yañadandan cıgıldı bilen gulplandı.

Nähili beyle bolya? Nıyazbekoviñ Tig-Consı hapa sözler bilen kovarı, Mallesoniñ yüzüne durup: “İzını yel bozmanka ökce göter!” diyeni, soñra onı tutmakçı bolanlarında gum içine gaçanı maña mälim. “Nıyazbekov Hindistan yolunu ölçeyär” diyip, sülçi mıçyar. Nıyazbekoviñ birnäçe gün mundan öñ Orta kakıñ golayında görneni anık ahır. Nıyazbekoviñ hakikatdan-da “İnterventleri itden beter yigrenyän” diyeni çın ekeni... Abdılğa... Abdılğanı hakikatdan-da ele saldıarmıka? Şeyle bolsa hayıp! Yöne veli sülçi “Abdılğa iberen hatıñ tutıldı” diyip yalan sözleyär meni gorkuzmak isleyär. Her halda Abdılğanıñ-da canı hovp astında...

Şeyle ağır oylar bilen Mıradıñ gözüne uzak vagtlap ukı gelmedi.

Sülçiniñ şu günki möhlediniñ ızınıñ ağır cezasınıñ barı, elbetde, ayandı. Mıratdan söz alıp bilmecekleri-de gümürtik däl. Oña görä-de, ençeme zulmuñ

başdan geçcegi gümansızdı. Şonuñ üçin hem Mırat öz insabına ıkcam buyuryardı. Yöne veli... Maşgala ulı aladadadır. Gözeliñ näzeniñ göreci şikest tapmasa-da biridir. Kakasınıñ yagdayı has ağırdır. Onuñ yaşı bir çene baran çağında Mırat onı işden dındarmak, guvandırmak yerine, oña, gör nähili azap beryär. Ol häzir, belki görene yalbarıp, yüzüni saraldıp yörendir.

Eysem nätmeli?

Belki, yazgıt şeyle bolandır. Vıcdan diyen arassa duygını basgılamaga, onuñ insabı çatanok. Başa gelen belanı näme-de bolsa, Mırat çekmäge tayın. Emma maşgalañ gozgalañı...

Gicäniñ bir vagtı cıgıldan demir gapı nähili eymençdi. Ol Mıradı yene soraga çağıryardı...

GUMBAYRAK BÖVET

Mırat 1919-ncı yılñ mart ayını türmede oturdı. Aklar bilen iñlis interventleri onı “bolşevik razvedçigi” diyip tutupdılar. Tasma gamçı yağırnısını dalak yalı çişirse-de, çekgesine sapanca gezesede derñevçi onı asla samradıp bilmädi. Onuñ ömri hovp astındadı, gandallı ayak bilen Londona baka gadam basmagı-da daş dälđi. Şol ayılğanç çağda dostları onı goldapdı. Ol ızına dolanman, Tecen ayagina, çöle baka gaçıpdı.

Şol vagtda gracdanlık urşı Annenkova bilen Ravnina duralgasınıñ arasında gidyärdi. Şol günlerde bolsa dumlı-duşdan şarpık dadan, gelcegi hovp astında galan iñlis interventleri ızına bakan ökce göteripdi. Şon günleriñ özünde bolsa Gızıl Goşun çınlakay hücüme geçipdi. Aklarıñ ştabı Tecen şäherine gaçıp gelipdi. Emma mart ayınıñ ahırında aklarıñ frontundan gaçıp gelen Gızıl hanıñ otryadı akları ilat içine çıkarmayardı.

Gızıl Goşun Bayramalını eyeledi. Tecen yaşuluları Gızıl han bilen bilelikde may ayınıñ ahırında maslahat edip, Mıradı, yene iki yoldaşı bilen bile Revharbısovetiñ ştabına vekil edip iberdi. Ol hem onuñ yoldaşları Akmırat Orazov

bilen Oraz Arrikov Revharbısovetiñ başlığı Paskutskiy bilen govı tanışdı. Ol gracdanlık uruşı başlanmanka Tecende işleyardı.

Vekiller Mara çöl içinden atlı aşıpdı, yol örän hovpludı: Aklarıñ frontundan gaçan kovçum-kovçum atlılar yolboyı ilatı talap-gırcap geçyardı. İkinci taydan bolsa, olar tasdan suvsuz gırlıpdı.

Olar baranlarında Gızıl Goşun eyyäm Marını eyeläpdı. Paskutskiy buları doganlarça garşılapdı. Daşkentden bärık gelen, yönekey soldat Gaygısız Atabayev Revharbısovetiñ sıyası bölüminiñ Musulman sektsiyasında işleyardı. Bularıñ Gızıl Goşuna alıp baran hatını öz golı bilen rusça tercime eden-de Gaygısız Atabayevdi. Şol hatdan bir bölek: “26-ncı meret ayı, 1337-nci yılda Şura hökümetiniñ Zakaspiya frontunda bolan goşunbaşına biz Tecen cemagatlarınıñ yaşuluları ve goşunbaş Gızıl han bilen birge yığnanıp maslahat bilen vekil edip iberdik: 1. Molla Berdi Övez oglunı, 2. Akmirat Oraz oglunı, 3. Oraz Arrik oglunı sizlerge dostluğımızı bildirmekden ötri... Sizlerden hem biz, biazar, ovam pukara cemagatları tovakga edyäs: Biziñ barlışığımıza kabul etmegiñizi, bizleri duşman hasabından çıkarmagıñızı, öz maşgalañız kibi bizlerge- de bir gözde garamagıñızı... ve yene her bir zat barada biziñ iberen vekillerimizden habar alıp bilersiñiz...”

Gaygısız köne eşikli, uzun soldatdı. Şura hökümetiniñ adalatı barada çay başında Atabayev övüt-ündev geçiryardı. Şol günüñ özünde bolsa Marıda uyezd Sovetiniñ ispolkomı guralıp, Gaygısız şonuñ başlığınıñ orunbasarlığına saylanıpdı.

Tecenden baran vekillere adatdan daşarı guvanan Nikolay Antonoviç Paskutskiy bularıñ uzak yolunı gısgaldıp özi bilen bile otluda alıp gelip Cocuklıda, belki-de Göksüyrüde düşürüp goybermekçidi. Emma aklar demir yolu veyranlap gaçanları üçin vekiller yene-de çöl içi bilen gaydıpdı. Horcunlarını bolsa gazet-curnallar bilen, övüt-ündev kitapları bilen doldurıpdılar. Aklarıñ ştabını gurpdan gaçırmak hem halkı tayınlamak üçin revolyutsion başlığıñ bulara yörıte tabşırığı bardı.

Aklarıñ harbı tribunalı hem ştabı Miradı dınuvsız agtaryardı. İndi diñe Miradı däl, üç yoldaşın üçüsini-de agtaryardı. Bularıñ Mara barıp gaydanı olara eyyäm ayandı. Emma olar il içine çıkmadan mahrumdı. Revolyutsion başlığıñ hususı tabşırığına görä, aklar ştabınıñ dem yeterine Miradıñ özi barmalı bolupdı.

Tecen şäheriniň demirgazık tarapında töweregi belent divarlı un zavodı bardı. Halk oňa “Şeytangala” at beryärdi. Gice tüm garaňkıdı. Bular görer gözden gabanıp, çuňňur carıň içi bilen baryardı. Atlarını Şeytangalanıň golayında, car içinde bağlap, bular şol gala emedekläp diyen yalı girdiler. Şoňa barıp bilseler özlerini pese atan yalı duyyardılar. Şol zavodda bularıň dostı Akmırat Amanov türkmen ayallarından birinci vraç bolan Maya Akmıradovna Hallıyevanıň kakası – zavodda maşinist kömekçisi bolup işleyärdi. Aklar ondan hiç bir zat oslamayardılar.

Aklarıň goşunında Ahal atlı polkuniň komandiri Çarı Geldiyevdi. Bular onuň bilen hasam tanışdılar. Akmırat Amanov şol gicäniň hatda şol vagtıň özünde onı bulara tapıp bermelidi. Akmırat biraz oydan soň kirli papagını çümre geyip, nirädir yumlukdı. Eşiği mazut yokunlı, çaklaň işçiniň gicäniň bir vagtı näme üçin sümsünip yöreni kimiň aklına gelecek! Zavod bu günler oňlı işlemeyäni üçin Şeytangalada adam yok diyerlikdi, barı-da Akmırat Amanovıň pikirdeşidi.

Aradan kân salım geçmänkä Akmırat şol Çarı Geldiyev bilen tirkeşip geldi. Çarı Geldiyev, elbetde, bulara manyardı. Bularıň Gızıl Goşunıň ştabına barıp gelenine veli, birden müňkürlik etdi. Ştabdan berilen kagızları okandan soň bolsa:

-Men siziň gullugıñıza häzir -diyip, özüne bolan mançlarını kemsiz ödedi. – Men häziriň özünde ştaba, Oraz serdarıň yanına bararın. “Agam ölümli sırkav, şu minudiň özünde atlanmasam, onuň canına yetişip bilmeyän” -diyen bahana bilen rugsat aların. Şonda polkuň komandirlerini bolsa öz yanıma çağırıp: “Gızıl Goşun taydan tarkıldı eşiden badıñıza yaragı aklarıň özüne bakan övüriň, ya-da frontı terk ediň-de, öyli-öyüñize ökce göteriň! -diyerin. Cigitlere: “At-yaragıñ özüñki” diyseň - başga behişt gerek dälidir.

Çarı Geldiyeviň şeyle aygıtlı karara gelmegi, elbetde, tötänden dälidi. Ol birinci cahan urşunda yaralanıp, türklere yesir düşüp, revolyutsiya günlerinde gaydıp gelen köne ofitserdi. Urşuň, ılayta-da, dogan dogana yarag gezemegiň nämeden ıbaratdığını ol govı düşünyärdi. İnlis intervensiyasınıň özüni hasaba almanını-da aňlayardı. Çoçgara çolaşanı üçin başını nähili sıpdırcagını anıklap bilmän yöreni hakda Mırat onuň bilen önem ikiçäk gürründeş bolupdı.

Tecen halkı Gızıl Goşunu gurak çölde kerven-kerven suv bilen, duz-çörek bilen garşıladı. Ahal atlı polk Çarı Geldiyeviň aydışından-da beter sülgüniň cüycesi

yalı pıtradı. Gızıl han duşmanıñ yeñsesinden urdı. Şonuñ üçin, aklarıñ polat gala hasap edyän frontı coşgunlı sile bäs getirmezden gumbayrak bövede döndi.

MEDENİYET FRONTUNDA

Gızıl Goşun Aşgabatdan aşandan soñ Mırat ilkinçi gezek medeniyet frontuna gadam basdı. Halk, esasan, dolı sovatsız bolanı üçin, öñi bilen, gıssaglı suratda mugallımlar gerekdi, sovatlı işgärleri yetiştirmeklik zerurdı. Aşgabatda, ilki gurulan magarıf edarasınıñ Mırat çlenidi. Şonuñ bilen bile Revharbısovetiñ Sıyası bölüminiñ Mussektsiyasında hızmat edyardı. Mussektsiya gıssaglı suratda mugallımlar kursunu açmak kararına geldi. Kursı kimi çağırılmalı? İki-yeke molladan, sakgalını sıpap oturan işandan başga sovatlı adam barmıdı näme? Olarıñ agramı bolsa Sovet häkimiyetine gıyık gözi bilen garayardı. Sovat övretmekde täze kada-kanuna bolsa bütünleyin garşıdı.

Saragtdan, Tecenden, Kakadan kursantlar toplamak Mıradıñ boynuna düşdi. Kursantlar, elbetde, keypihon gelmelidir. Öyüni, maşgalalarını taşlap, şunuñ bilen bile öz mezhebiniñ tersine gadam urmaga kimiñ bogrı ısyardı. Kimi görseñ, ündeseñ:

-Pılanı-pılanı gitmese, men-ä, asla gitmen!

-Pılan ahun öñümize düşüp gitmese, biziñ haysımız ters yola ädim ädip bileris! -diyen garşılıklar hem bolyardı.

Eysem-de bolsa kursant toplamak hökman zerurdı. Mırat her gün diyen yalı Mussetsiyanıñ başlığı Rahmatullin bilen telegramma alışyardı. İspolkomlarıñ şol dervayıs meselä, işe çınlakay goşulmalarını ol talap edyardı. Neticede, ol kime yalbarıp, kimi aldap, kimi gorkuzıp, kimiñ ızından keypihon gitmegi üçin militsiya iberip öz borcuna kemsiz amal edip bildi. Soñra “Zor bilen iberdi!” diyip şovhun turuzmakçı bolyanlarıñ bardığını Mırat tapdı. Millitsiyanıñ gorkuzmak, horlamak üçin barman, yağşı niyet bilen baryanını añdırdı...

Birinci kursantlar örän geñdi: ala donlı, ak selleli, dürli boydakı sakgallı, elleri kündükli, bir zatdan müynli yalı yüzleri aşak, kursantlar täret kılmazdılar, ımama uyup namaz okayardılar. “Doñuz gatışı bar bolaymasın!” diyip, ilki-ilkiler

nahardan-da yüz övüryardılar. Nahar çanakda goynuñ kellesini hem derisini görkezmeseler iymite elleri uzamayardı. Mugallımlardan iymite elleri uzamayardı. Mugallımlardan biri:

-Adamıñ aslı maymından emele gelen! -diyse, hemmesi birden ayak üstüne galıp:

-Toba, toba! -diyip, sakgallarını ovuşlayardılar.

-Bolşevikler hudaya münkür diyyilyäñi, hakikatdan-da dogrı. Bularıñ özleri adamdan azan maymın! - diyşip pışırdıyardılar.

Eysem-de bolsa, şol kursantlar respublikada bilim daragtını oturan ilkinçi pälvanlardı. Kurs dövründe olarıñ köpüsiniñ pikiride üytgäpdı. Mırat, eger yalñışyan bolmasa, şu günki işgärleriñ, alımlarıñ köpüsi şolara minnetdardılar.

Mırat Tecende halk magarıfı işinde yolbaşçı boldı. Sovatsız bir ülkede magarıf işini yola salmak nähili kındı! İlkinci kurs başlän-üçlän mugallım beren bolsa, mekdep nirededi? Okuv esbabını nähili tapmalıldı? Okuvçıları nähili toplamalıdı? Mekdep aladasını etmek, obalara aylanmak üçin ulag nirededi? Oval maşınıñ adı-da yokdı. Zeruriyet mecbur edeni üçin magarıf bölümüne bir boz, agta yabı alıpdılar. Armazak agtaniñ üstünde Mırat dokma yüvürdyän yalı, obadan-oba yüzlerçe gezek aylanana bolsa gerek. Agtaniñ iymsiz, özüniñ şamsız galan günleri-de az dälidi.

Mırat kâ yerde taşlandı gara öyden, kâbir yerde kepbeden ıbarat mekdep gurap başladı. Kimden keçe, kimden odun diläp, yüzleriniñ hamı bolsa mazalıca sırlıpdı. Halk öz maşgalasını aç-açan okuva ündeseler, şol barada ellerinden gelen tagallanı etseler, onuñ tersine mekdebe gadam basyan şägirtleri... din-şerigatı basgılacak äcit-mäcit hasap edip, okuvıñ garşısına vagız-nesihat yöredyänler-de az dälidi. Hatda kâbir yerde mekdep otlanıp, mugallımıñ parçalanıp taşlanyan yerleri-de bolyardı. Teyi-damarı çüyrän könäniñ yerine tazelik nahalını oturtmak nähili kındı?

Şol günler gözüniñ önüne gelende Mırat hâzirem haşılöp dem alyanını duyman galyar. Şol günlerde sovatlı bir adam tapmak üçin obadan-oba uzak at çapmalı bolan bolsa, bu gün bisovat bir adamı tapmak üçin radio üsti bilen agtarılmağı akılıña gelende gövün guşuñ ganat kakyan pasırdısını-da eşidyän yalı

duyyar. Şeyle günlerde olar işiñ kınından kımına uçrayarlar. Yöne veli işiñ näçe kın bolsa, şondan baş çıkarmak için çalışmak adatdan daşarı lezzetlidi!

METBUGATA TARAP ÄDİM

Mirat Tecen rayispolkomına başlık saylandı. Rayispolkoma ol vagtlarda “volispolkom” diyyilyärdi.

Birinci cahan urşundan hem gracdanlık urşundan soñ, öñden geday ülke parçalanan bir yagdayda veyrandı. On yedinci yılıñ açlığı bolsa ülkäniñ ähli malınıñ togsan baş protsentini özi bilen alıp gidipdi. Onuñ üstüne-de Sovet häkimiyetine garşı cınslarıñ barı ayak üstüne galıpdı. Dumlı-duşdan ata çıkan basmaçılardıñ esası käre talañçılıkdan, gan dökmelikden ibaratdı. Sovet häkimiyeti için çalşan mert yigitleriñ, gelin-gızlarıñ ençesi şolarıñ elinden gurban bolupdı. Halk sovatsız bolanı için dövlät edaralarına işgär yetmeyärdi. Şonuñ için sovatsız adamlarıñ barı işe ündelyärdi. Yöne veli dövlät işine çekilenleriñ içinde haramzadalar hem bardı. Olarıñ yetiryän zıyanı has önceyliräkdı.

Tecen uyezdiniñ upravleniyesiniñ naçalnigine Hocagılı at berilyärdi. Ol Teceniñ rus-türkmen mekdebini gutaran, çaklañ, yeser yigitdi. Ol göräymäge yağlı gayış yalı, mum-helim bolup, tabşırılan işe artığı bilen amal etmäge çalışyar. Onuñ daşarı yurt razvedçigi bilen aragatnaşığıñıñ barlığı duyulup-duyulmanka Hocagılı birden zım-zıyat boldı. Aradan salım geçmänkä bolsa basmaçılara başlık bolup, başına selle orap, namazhon bolup, öz adına-da “han” lakamını goşup “Hocagılı han” boldı. Sovet häkimiyetini agdarmak niyeti bilen, iñlis razvedkasınıñ talabına görä, talañçılığa, veyrançılığa yüz urdı. Şonuñ için hem Tecen rayispolkomınıñ işi has-da çılşırımlı, has-da kındı. Onsuzam iyere bol zat, atlanara oñlı ulag bolmadık ülkede iñlis onbir atarı bilen yaraglanan Hocagılı hana hem iñlis razvedçigine garşı göreş nähili çetindi! Ol nirede govı at bolsa çözüp alyardı. Şonuñ için hem kovsa yetyärdi, gaçsa gutulyardı. Dumlı-duşdan gabalan çağı Ovganıstana gaçyardı, yene gelyärdi.

Hocagulu han bilen bolyan söveşin agramı, esasan, rayispolkomın üstüne düşyardi. Barına-yoguna garaman, at-düye mobilizlemelidi. Söveş üçin gelyän otryadları iymitlemek nähili kındı. Entek oñlı ayaklanmadık döwlet bolsa galla hem hasıla mätäçdi. Ağır salğıtlara amal etmezlik mümkin dälidi. Garıp dayhaniñ halına nazar salanıñda bolsa yüregiñ avayardı.

Oblastdan gelen cogapkär işgäriñ biri Mirada kinayalı garadı, yığırdı:

-Siz nähili geñ yigit?

-Näme üçin?

-İşiniñiziñ adatdan daşarı çılşırımıldığına garaman, siz örän rahat-la?! -Miradıñ içini it yırtıyanından onuñ habarı yokdı. -Men iki-üç günden bəri sınılanyan veli, siziñ gaharlananiñizi görmedim, ya birine gıgıranıñızı eşitmedim. Şonuñ bilen bile yagdayıñ bıçak kındığına garaman dürli tabşırıqlarıñ barısına dolı suratda amal edyärsiñiz.

-Ol meniñ gudratım däl.

-Eysem kimiñki?

-Halkıñk! Asırlar boyunca zulüm astında cebir çeken halk Sovet hökümeti üçin -öz hökümeti üçin -diñe bir malını däl, canını gaygırmı?

-Ol dogrı. Yöne veli guramaçılıgı başarmak, halkıñ dilini tapmak örän çılşırımı iş...

Cogapkär işgär näçe hormatlı adam bolsa-da, onuñ bilen erteligimizi tapsak, iki sanı yumurtgadan, naharımız bolsa çay bilen çörekden ibaratdı. Şol yagday bolsa “halk aglasa agla, gudurasa -gudura” diyen nakılı şol mihmanıñ yadına salyardı.

Bir gün bolsa şonuñ yalı gadırlı mihman üçin Mirat derrev canlı soyyardı. Şol vagtda Mirat özüniñ başlıklığına garaman hepbigе dönen bolsa, bu gün yaşınıñ bir çene baranına garaman... tagamlı iymit zerarlı garnını çekip bilenok. Şol çağda eşege atlanıp bilse, yerden bir garış yokara cennet barın bilmeyän ekeni. Özi bolsa hâzir “Volganiñ”, samolyotıñ hareketini-de çaman hasap edyär, belent derecä çalasın dırmaşası gelyär.

Mırat ilkinji goşgusını 1923-nci yılıň ahırında yazıpdı. Aradan iki-üç yıl geçip-geçmänkä, şäher hem rayon işgärleriniň birnäçesi mesirgäp başladı, içhä-içlik, urha-urluk mövç aldı. Şol yagday, belki, Mırada aýratın täsir edendir, belki-de öň bolman, täzeden peýda bolan yaramaz häsiyet geň görnendir. Şonuň üçin Mırat ilkinji goşgusını şeýle başladı: “Göryän, keypiň saz yalı, iç yene-de, iç yene!”. Şu goşgı çap edilenden soň Mıradı derrev Aşgabatda “Türkmenistan” gazetine işe çagırdılar. Mıradıň ukıbınıň barına-yoguna, başarcagına-başarmacagına garaman, onı gazetiň edebiyat bölümüne müdir edip goydular.

Şol vagtlar Orta Aziyada milli bölünişik gutarıp, Aşgabatda respublikanıň guramaçılık komiteti işe başlapdı. Şoňa çenli bolsa Zakaspi oblastı Türküstan respublikasına giryärdi. 1925-nci yılıň fevral ayında bolsa Respublikanıň birinci gurultayı dabaralı yaňlandı. Türkmenistan Sovet Sotsialistik Respublikalar Soyuzına dolı halkı çlen bolup girdi.

Beyik Leniniň milli siýasatı, partiýamızıň hem hökümetimiziň gündelik aladası neticesinde Türkmenistan bu gün gül övüsyär.

Mırat dünýäniň köp yurtlarına siyahat etdi. Emma öz ülkesi yalı gözel ülkäni ol hiç yerde görmedi. Dogrı: “El egrisi özüňe” diýen nakıl boyunça her kimiň özüniňkini govı görmegi kanunı bir zat. Yöne veli Mıradı guwandıryan zat onuň öz ülkesi bolansoň, diňe şonuň üçin däl, Mıradıň yaş vagtında garnı hörekden doymadık bir maşgalanıň şu günki bir günlük iymiti, käbir ülkäniň maşgalasına, azından, bir ay harcılık bolcagı üçin heycana salyardı.

Gör, nähili bolçuluk!

Şol döwürde bir çüyşe nebiti tapmak hıllalla bolan bolsa, gara altın munuň ülkesinde bu gün derya bolup akyar. Adı-sorı bolmadık gaz bolsa milliardlap sanalyar.

Dünýäniň hiç bir küncünde şeýle çalasın özgeriş emele gelenok.

Açlık, gedaylık zerarly gadımkı türkmen özgeleriň gözüne yönekey bir mahluk bolup görnen bolsa, bu gün aňı-düşüncesi yokarı hetde göterilen her bir türkmen özüni öz ülkesiniň hocayını hasap edyär, beyik Sovet döwletini dünýäde belent derecä götermek, kommunizme aşırmak üçin bolsa canını gaygıranok. Sovet

adamsını şol hatarda Miradı hem şeyle acayıp ruhda terbiyelän Lenin partiyasına,
beyik Sovet dövletine ŞÖHRAT!

4. GEÇMİŞ GÜNLER (TÜRKİYE TÜRKÇESİ AKTARMA)

GARACA TELPEK

İlkbaharın en güzel günlerinden biriydi. Bulutsuz gökyüzü cam gibi görünüyordu. Koskoca güneşin kızgın sıcaklığı, çıplak teni o kadar da yakmıyordu. Havada rüzgâr olmadığı için yaprak bile kımıldamıyordu. Etrafta gelip geçen, çeşitli kıpırtılar görünse de ta alacakaranlığa kadar ne bağ, görünüyordu ne de dağ.

Bu geniş çölde, bir köy sağlı sollu düzensiz bir şekilde sıralanmıştı. Ak keçeli (örtülü) kubbe gibi duran birkaç ev dışında, kalanların hepsi koni şeklindeki çadırlardı. Bazılarının yanında eğik bükük, kara, derme çatma evler de vardı.

Bu köyde ne taştan, ne kerpiçten yapılan ev ne de yeşermiş bir ağaç vardı. Her evin yanında olan mal yatağındaki hayvan dışkıları, sağa sola dağılmıştı. Boz turgaylar, kursaklarını doldurmak için onları karıştırıp gagalıyorlardı. Her evin yakınında kül tümsekleri de görünüyordu. Bazı yerde tandır yükselse de, bazı yerde tahıl çukurları boş duruyordu. Ancak köyün önünden geçen ince su kanalının kenarları yeşillik olsa da bunlar çalı çırpıdan ibaretti.

Bu köyün ileri ucunda, doğu yakasının kenarında derme çatma bir ev tek başına duruyordu. Bu evin kalabalık ailesi tarlaya gitmişti. Hatta çatmadan çıkan iki büküm yaşlı da köyün uzağında görülen kurumuş kütükleri çıkartmaya gitti.

O evde de beş altı çocuğun annesi görgülü bir kadın, çadırın kapısında oturmuş hamur yoğuruyordu. O dikkatini hamura vermişti. Evde kalan tek çocuk ise pılı pırtı dolu olan kızıl çuvalın üstüne çıkıp direğe tutunarak kaşıklıktan bir şeyler almaya çalışıyordu. Aniden bir şakırtıya başını kaldıran annesinin gözü ona takıldı, çocuğu dala tırmanan kertenkeleye benzettiği için biraz irkildi, şaşkın bir şekilde seslendi:

-Ay, Mirat can, senin bu halin ne?

Mirat, annesinin sesinden korkup düşerken torbaya tutununca, torbanın ağzını yırttı.

-Ben... Ben... diye kekeledi, ne diyeceğini bilemedi.

-İşte bak, torbanın ağzını yırttın.

-Ben kapan yapacaktım.

-Torbadan kapan olur mu?

-Ben bıçak alacaktım.

-Mırat can, hiçbir zaman bıçağa dokunma. O elini keser, bir anda elini kesebilirsin. Bir daha, tekrar çıkarsan çuvalın hem ağzını yırtarsın hem de bağını koparırsın.

Mırat atladı.

-Anne, ben ona ağırlığımı vermedim!

- O halde niye havada duruyorsun, düşündün mü?

- Ama ben direğe tutunmuştum.

-Mırat can işte görüyor musun gün çıkmış. Sen git de kendi yaşıtlarınla oyna.

-Ben de keseri oyun için aramıştım.

-Çocuğum, keserle oyun olmaz.

-Keserden? O halde babam niye zaman zaman tüfekle gidiyor?

-Baban tüfeği sülün avlamaya gittiğinde götürüyor.

-Ben serçe avlayacaktım da.

-Ben söylerim: Kerim sana kapan yapar verir.

-Bugün mü?

-Bugün ya da yarın.

-Ben o zaman onunla kuşların konduğu yeri görmeye gideceğim.

-Git, oğlum, git.

Mırat hemen ayakkabısını giyip, çadırın açık yerinden yürüyerek değil de atlayarak geçti. Beş veya altı yaşında olan Mıratcığın başındaki sivri, kara şapka, kendisine çok yakışıyordu. O, kafasına tam yapışmış gibiydi. Yazın kızgın sıcakları gelmese Mırat onu baharda da başından çıkarmıyordu. Sarıya çalar bağcıklı gömlekli, mavi elbiseli çocuk, satrançdaki piyadeye benziyordu.

Mirat elini güneşe gölge edip, etrafına bakındı. Yakınındaki kulübenin kıyısında üç dört tane çocuğun aşık ¹oyunu oynadığını gördü. Onların yanına gidip hevesle baktı... Birdenbire:

-Beni de oynatır mısınız? -diye sordu.

Mıratın büyük çocuk elbisesi yamalı, mavi gözlü çocuk:

-Seni mi deyip ona gözlerini dikti. Git sen önce burnunun sümüğünü sil deyip, alnına bir fiske vurdu.

Acıyan anlı ile yumruğunu sıkarak Mirat ona öfkeyle baktı. Gücünün ona denk olmadığını tam olarak anlasa da gururuna dokunan Mirat, ondan intikam almayı düşündü. Bu arada Mavı:

-Git kendin gibi sümüklülerle oyna! Diyerek onu itti.

Mirat sendeleyip düştü, burnu sert bir yere çarpıp kanadı. Ama o ağlamadan yanındaki çubuğu aldı, kollarını sıvayıp, ok gibi fırlayacağı anda, Mavı onun kulağından sert bir şekilde çekip:

-Git, gördüğün duyduğun bu olsun! Bundan sonra benim olduğum yerde seni gören olursa kendini hoş gösterme, diyip diziyle vurdu.

Mirat bu defa kuru yere pat diye yüzüstü düştü. Üstü başı toz olan Mirat, göğsünün ağrısını düşünmeden Mavıya öfkeyle baktı.

-Kerim bir gelsin bakalım. Seni anası kıskanç, bana verdiğin hediyeyi o zaman alırsın, deyip başını çevirdi.

Hem Mavı'ye iftira attığı için hem de ağzı bozuk olduğu için Kerim Mirat'ı iyice yumrukladı, "Yine sövecek misin?" diyerek kulağını iyice çekti. Böylece Mavı'nin Mirat'tan intikamını hemen almış oldu. Söyledikleri aklına düşen Mavı, Mirat'ın peşinden koşup ona yeniden, iyice eziyet etmeyi düşündü ama o anda Kerimi gördü fakat elinden kurşunlu kemiğini aldığını görmedi.

Mirat burnunun kanını tükürüğüyle silip, koluyla da temizleyip, kızgın bir şekilde düşüncelerini toparlayarak başını eğip gitti. O güneşin altında yün tarayan onları

¹ Bir oyun çeşidi, kemik oyunu.

eğrilmeye, hazır hale getirenlerin yanına vardı. O anda dolanarak gelen hortum kızlarının hazırladığı yünleri havaya uçurdu. Kızlar, apar topar yünlerin peşinden koştular. Yünler deniz kenarındaki martılar gibi gökyüzünde uçtu.

Mirat, iki eliyle karnını tutup kıkır kıkır güldü.

-Kaldır! diye, güldüğünü de duymadı.

Hortum yapacağını yapıp gitti. Kızlar, keyifli bir şekilde gülen Mirat'a kızdılar.

-Defol, yürü git, buradan deyip ellerini salladılar.

Mirat'tan bir yaş büyük, takkesi kubbe görünümünde olan Dursun, bir kenarda duruyordu. Sanırım kızlar onu oyunlarına almamışlardı. O, Mirat'ın yanına gelip:

-Mirat yürü, ikimiz devecik yapmaya gidelim, dedi.

-Devecik mi? Nereye?

-Aha ilerideki kanalın kıyısına.

-Yok, yok!..

-Neden?

-Su bizi götürür!

-Vay kocaman oğlanın aptallığına bak, diyerek Mirat'ın göğsüne vurdu. – Su akıyor biz nasıl yapacağız. Hortumun yünleri götürdüğü gibi kanal da ancak kuklayı götürür. Yürü!

Dursun'la Mirat aynı tempoda yürüyorlardı. Zaman zaman da Dursun'a yetişmek için hızlanıyordu. Ayakkabıları sigara dumanı gibi toz çıkarıyordu.

Onlar kanalın kenarında, çamur yapmaya başladılar. Zaman zaman eliyle burnunu silen Murat'ın sadece eli değil, burnu, yanakları da çamur oldu. Çamura batan ayakkabısını çıkarıp fırlattığı için Mirat'ın çıplak ayakları çamura batmıştı, Cıvık çamur tırnaklarının arasına giriyordu.

Dursun'un yaptığı deveye bakan Mirat kıkır kıkır güldü.

-Bana bak çocuk neden gülüyorsun bakalım, diyen Dursun, ona kızgın bir şekilde baktı.

-Senin devenin kuyruğu yok!

- Ya seninki?

-Benim devemin kuyruğu da, kulağı da var. İşte bak.

Dursun, onun devesine bakıp:

-Vay, bunun burnu ne biçim! deyip Murat'ın devesini yere çarptı. Mirat, onun saçından çekip Dursun'u çamura yaktı. Yüzü, gözü çamur olan Dursun:

-Hey ahmak! deyip Mirat'ı itekledi.

Ayağı kayan Mirat, dengesini kaybedip kanala düştü.

-Ah vah, sesler, yankılandı.

Dursun, Mirat'ı çekip çıkarmayı da düşünmeden:

-Aman aman !.. Mirat kanala düştü! Mirat kanala düştü! Yetişin deyip, köye doğru koştu.

Coşkun su, Mirat'la kedinin sıçanla oynadığı gibi oynadı, onu yumak gibi çevirdi. O kendine ne olduğunu anlayamadan, nefes alamadığını hissetti. “Anne” diye avazı çıktığı kadar bağırarak istedi ama sesi çıkmadı, çıksa bile kendi duymadı. Kanal o kadar derin değildi, olsa olsa Mirat'ın göğsüne kadar geliyordu. Ancak su hızlıydı. Mirat ne ayağa kalkabiliyordu ne de iki ayağının üstünde durabiliyordu. Eline çarpan topalaklara², kamışlara tutunmaya çalışıyordu. Ama onlar onun elinden balık gibi pırtıyordu. Doğrusu Mirat, ölüm nedir, hayat nedir doğru düşünemiyordu. İşin kötüsü nefes alamıyordu. Sanki Mavı, onun boğazını bilerek sıkışmış gibiydi. O, karmaşık düşünceler arasında “Hani, görelim bakalım Kerim bir gelsin o zaman senin gözlerini morartmaz mı” deyip ona göz dağı veriyor gibiydi. Kanal kendi halinde şırıldayarak akıyordu. Kuşlar sanki Mirat'ın suda akıp gittiğini haber verir gibi ötüşüyorlardı. Dursun'un “Mirat suya düştü” diye bağırdığını duyan annesi ateşe basmış gibi yerinden fırladı.

² Topalak: Su kenarlarında yetişen, kökü siyah, sıralı, taneli bir bitki.

Fakat Mıratcığın olanlardan haberi yoktu. Onun ağzına burnuna hatta kulağına bile su giriyordu. Onun suda bir batıp, bir çıkan kara kalpağı top gibi yuvarlanıyordu. Mırat, en sonunda oyunu bitirip gelen çocuk gibi uykuya dalmıştı.

TIMAKLICA OGLAN

“Başkasını Allah korur, ipi tav korur.” denen nakilde söylendiği gibi Mıratcığı ölümünden döndüren kara kalpağıydı. Kanal boyunca koşan annesi, suda boy veren biri gibi bir dalıp bir çıkan kara kalpağı fark edip hemen onu kucakladı. Onu baş aşağı tuttu. Ağzından, burnundan, hatta kulaklarından da su akıyordu. Kısa bir süre sonra gözünü açan Mıratcık, dünyaya yeniden geldiğini düşünmüştü.

Mıratcık çok kibirliydi. Küçük bir aşık kemiği gibi yaşına bakmadan burnu havada geziyordu. Sinekten korunur gibi burnunu kımıldatan, burnunun kenarındaki ben de nedir diye zıplıyordu. O, sadece konuştuğunda değil, adım attığında bile sanki bir yere yetişir gibiydi. “Basayım mı, basmayayım mı, ayağımın altında korkunç bir şey olmasın” der gibi düşünüp yavaşça adım atıyordu. Ancak olanlardan etkilenmiş olsa da Mıratcık korkak biri değildi. Belki de yaşlı babasının “Oğlum, dayak yiyip gelme, dayak atıp gel, yaralı gelsen de, yenmiş olarak gel” diye verdiği nasihatın etkisidir.

Geniş bir ailenin içinde Mırat en zayıf ve en yaramazıydı. Çelimsiz olduğundan olsa gerek onu nazlı büyötmüşlerdi. Bu yüzden de o kuduruyordu, ona dokunmayana da, dokunana da saldırıyordu, kendi bildiğini yapmasa rahatlayamıyordu. Elini yüzünü tırmalattığı için kötü görüldüğü zamanlar az değildi, bazen de şaplağı yiyordu. Ama ağlamıyordu. Kendini yaşına göre büyük göstermeye çalışıyordu. Bazen de anlaşılamadığı çocuklara:

-Sen kimin yakasına yapıştığını unutma. Ben ateşte yanıp, suda batanlardan değilim, diye azarlıyordu.

Yine de Mıratcığın dostu çoktu. Onlar, toza toprağa bulanıp oynuyorlardı. Ara sıra kara kazana veya başka bir şeye dokunup tanınmaz oluyordu. Bir kere bu halde eve geldiğinde annesi ellerini kaldırıp:

-Vay şuna baksanıza, Hindî kara!

Mırat suçlu gibi gözlerini çevirdiğinde, dişleriyle gözlerinin ağı parladı. Kekeleyerek konuştu:

-Ben... Şimdi Durdı ile turgay tutacaktım da.

-Seni şu halde gören turgay bana göre ülkede de durmayı düşünmez.

-Biz kevgiri kazanın kenarına dayayıp tuzak kurduk da.

-Yavrum, o tuzağa kendin düşersin! Sen eski Mırat değilsin sanki bir çeşit ala bula kedisin. Erkenden giyip gittiğin beyaz gömleğine bak.

Mırat çekindi. Gömleğinin karası beyazından çoktu. Beş parmağı mühür gibi görünüyordu. Bundan dolayı sesi gür çıktı!

-Ben bundan sonra kara bir şeye değmem!

-Oğlum, akıllı, temiz ol!

Böyle de olsa, Murat'ın akli yetmediği için bugün çamura bulaşsa başka bir gün üstünü başını yırttırıp geliyordu.

GARACA ÖY

Köyde bağ bahçenin yokluğuna, bir yandan, halkın yoksulluğu, fakirliği, garipliği sebep olsa da diğer yandan- köyün yerleşik olmaması göçün devam etmesi sebep oluyordu. Çünkü herbir eve mülk verilmediği için toprak ve su ortaklı. Çiftçi, bu yıl bir yeri ekse ikinci yıl başka bir yeri ekiyordu. Bundan dolayı çiftçilik kazanca göre olduğu için göç durumu devam ediyordu. “İki göç, bir talan” nakiline göre çiftçinin güvercin yuvası gibi olan evi çabuk yıpranıyordu.

İçeri hızlıca giren Mırat, birdenbire şaşırdı, bir şeyini kaybetmiş gibi üstünü başını yokladı, elini gömleğinin cebine soktuğunda parmakları altından çıktı. O, parmakları çıkan cebine bakıp:

-Böyle bir cepte bir şeyin durması mümkün mü? Eyvah, kurşunlu aşık gitti, diye düşündü. Benden iyisini bulan olursa koy cehenneme gitsin!

O, olduğu yerde kımıldamadan durup sanki ilk kez görüyormuş gibi evin içini kontrol etti. Çadırın orta direğinin bağlama yerlerindeki düğümlere gözü takılınca

gölümsedi. Geçen akşamki “Evimiz dolu kuru üzüm, yemeye kuru üzüm yok” diyen masal hoşuna gitti. Ama onların kopmuş ipliklerine gözü ilişmedi. Tahtaların küçüklerinin birbirine bağlı olduğuna da dikkat etmedi. Yırtıkların yamasının üstüne yama yapılmış gibi görüp çevresinde insanın olup olmadığına bakmadan:

-Bizim evimizin yaması babamın yere yatıp üstünde satranç oynadığı döşeğe benziyor, deyip kıkır kıkır güldü.

Rüzgârın, o evin içinden direkt geçtiğini Miratcık bilmiyordu. Yağmur yağdığında yırtıklardan damlayan yoğun damlalara bakıp:

-Şaşkınlıkla, dışarda yağmur yağınca bizim evimizde katran yağar dedi.

Mirat’a göre bu çevrede hayat, bahar ve yaz ayları daha güzeldi! Gündüz çadırın gölgesi olsa da geceleri geniş meydana yıldızları sayıp yatmalıydı. Ama kışın eziyeti vardı, kışın...

Kışın bir günü yaşlı dedesinin dolanıp duran sigara dumanı kötü kokuyordu. Bütün bu acı duman Mirat’ın gözüne geliyordu, gözlerini yaşartıyordu, burnunu ise akıtıyordu. Mirat yaşlı dedesine şöyle söyledi:

-Dede, ah dede, benim burnum neden kızarıyor ki?

-Ocaktaki ateşin sıcaklığındandır oğlum.

-Madem öyle sırtım neden üşüyor?

-Ayaz seni nazlı görüp, kucağına aldığı içindir.

-O zaman ben ocağa arkamı döneceğim.

-Ondan burnun şu köşede asılan biber gibi kızarıyor.

-Dede, kışın bunun kime yararı var ki? Devamlı yaz olsa olmaz mı?

-Oğlum, onu yaradanın kendisi daha iyi bilir!

-Yaradanın.

-Evet, yeri, göğü yaratan bir Allah vardır.

-Allah? Onu söyleyen Allah baba mı?

-Allahuteala, oğlum, insan değil de, yeri göğü bir nefeste yaratan gözle görülmeyen bir güçtür. O, çok adildir.

-O neden benim sırtımı üşütüyor?

-Oğlum, Allah'ın izni olmadan bir çöp bile kımıldamaz. Senin sırtının üşümesi, burnunun kızarması da amel defterinde yazılıdır.

-O anda... -Mırat kaşındı.

-O zaman benim karnımı ısırın biti de mi Allah yaratmıştır?

Torununun sır vermemek niyetiyle sırtını sıvazlayan yaşlı: “Bu ne biçim aile? Bunun söylediği şeyler çok kötü! Tanrı'ya münkirlik eder gibi bu zamanda bunun gibi düşünen yok. Beyninde böyle düşünüp, baştan sona ters yola düşüp gitmese bari! Tövbe ettim. Allah her zaman beterinden korusun!” diye düşündü. Mıratcığın sorusuna dönüp rahatlatıcı bir cevap verdi:

-Şimdi duman dağıldı, ateş alev alev yanıyor. Sen ve senin gibi çocukların gömlek giyisilerini ateşe yanaştırırız, ne bit kalır ne de sirke. Yaşlı o anda kendisine: “Bu sahipsiz, Allah'ın yarattığı mahluğu yakmak günah olmaz mı, sonra ben buna ne cevap veririm ki” diye düşündü. Ama Murat'ın aklına böyle bir şey gelmedi, kart kart kaşındı.

-Anne, ah, anne benim karnım hem de sırtım kaşınıyor.

Odadaki ateş, şu anda sarımtıl yeşil bir renkte yükseliyordu.

Annesi ona seslendi:

-Vücudun kaşınıyorsa Mırat can, ilk önce üstünü başını çıkar, babanın eski elbisesini giy.

Mırat elbisesini ateşe tutup silkelediğinde ocağa dökülen bitler ateşe dayanamayıp patır patır pathiyordu.

Çocuklar:

-Vay, alev almış barut! diye gülüştüler.

Yaşlı, Mırat'ın üstünü başını katlayıp dizinin altına koydu. Mırat ona:

-Dede, o benim elbiselerim, ver onları ben giyeyim dedi.

Yaşlı, onları dizinin altına iyice sıkıştırıp:

-Kuzum, azıcık sabret. Az kaldı diğer sirkeler de sıcağa dayanamayıp ölsün! -dedi.

Ondan sonra çocukların hepsinin elbiselerini silkeledi. Yaşlı, memnuniyetle onlara:

-Çocuklarım, bu gece rahat rahat yatarsınız.

Mırat'tan büyüğü:

-A dede, yorganda kalan bitler ısırılmaz mı?

-Yor-gan-da-ki?

-Ama bit yastıkta da var.

“Onları kuruturuz” demeye yaşlının dili varmadı. Hatta bit, yaşlının başındaki kalpakta da çoktu. Sadece Mıratların değil bütün çiftçilerin evlerinde de bit, kovulmaz misafirdi.

Bitin damarının nerede olduğu bilinse de kirden pastan temizlenmek bu dönemde pek mümkün değildi. Elini, yüzünü, vücudunu, sabunla temizlemekten başka çare yoktu. Hatta elbisesini yıkamak için sabun parası bulmak da kolay bir iş değildi. Mıratcık, şimdi sabunun ne olduğunu da bilmiyordu.

Yine de ısıtılmış elbise, Mırat'ın vücudunun kaşıntısını rahatlattı. O, memnuniyetle yorganın altına girdi. Onlar bir yatakta dört kişi sıkıştılar. Buna rağmen ayaz, yine de onların aralarına giriyordu. Onlar birbirlerine sokuluyorlardı. Annesi, çadırı örtmek için hazırlanan keçeyi onların yorganının üstüne serip kenarlarını sıkıştırdı. Onların altında eski keçeden başka ne minder vardı ne de iyi bir yastık.

Yine de “Tavşana doğduğu yer” denildiği gibi Mıratcık da kendi evlerini köşk gibi görüyordu. Nedeni onu, rüzgârdan, yağıştan az da olsa koruyan küçücük evdi. Çiftçi evlerinin hepsi Mıratlarıinki ile yarışlıyordu.

Giyecekler silkelendikten sonra uyku çok güzeldi.

ÖZBOLUŞLI GOCA

Sonbaharın ilk günlerinden biriydi. Akşama doğru gökyüzünü ağır bir bulut kaplardı. Hava kapalıydı. Telaşlı serçeler ötüşerek kendilerine konacak yer arıyorlardı. İki büküm Övez, bastonuna dayanıp ferî sönmüş gözlerini gökyüzüne dikmişti. O, gıdığının sarkan etiyle buruşan yüzünü batıya doğru çevirerek:

-Yağmur kokusu geliyor, diye içeri bağırdı. Amanmırat, Durdımırat dışarda ıslanacak şeyleriniz yok mu? Dikkatli olun!

O bastonunu tıkırdatarak yakınındaki mescide gitti. Köyün mescidinin dışı çalı ve otlarla çevrilen küçük bir yerdi. O, mescidin kenarındaki tümseğe çıkıp, iki işaret parmağını kulaklarına koyup ezana başladı.

-Allâhü ekber, Allâhü ekber, eşhedü en lâ ilâhe illallah, Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, hayye ale's-salâh, Hayye ale's-salâh, Allâhü ekber lâ ilâhe illallâh.

Övez, orta yaşlarından beri ezan okusa da, namaz kılsa da okuduğu dualardaki tek bir sözün bile anlamını bilmiyordu. O, ancak köyde yerleşen geleneğe göre sorgulamadan dine, şeriata uyup, Allah'a ibadet ediyordu. Övez'in kendisi anlamasa da biraz önce okuduğu ezanın anlamı şöyle: "Allah büyüktür, Allah birdir, Allah'ın varlığını ben şehâdet ederim. Hz. Muhammet'in, Allah tarafından kitap inen peygamber olduğuna ben şehâdet ederim, namaza koşun, beladan kurtulmaya koşun, Allah büyüktür, Allah birdir, yalnızca bir Allah vardır.

Ezanın sesiyle mescide toplanan yaşlılar, sıra sıra namaza durup, imama uyararak başparmaklarını kulaklarına koyup, içlerinden bir şeyler mırıldandılar. Arap dilinde mırıldanan duaları yalnızca uyanlar değil, imamın kendisi de anlamıyordu. O, yalnızca dindarlar tarafından adette olan bir mecburiyetti. Ancak o mecburiyete halklar, zorlukla değil de, inançları doğrultusunda amel ediyorlardı. Ama namaz kıldığı dönemlerinde dilleri başka şeyler söylese de akılları başka yerdeydi. İmam, şimdi kimden nasıl öşür zekat geleceğini hesaplayacak olsa, Övez:

Her ne kadar dışarıda unlu veya taneli çuval kalmasa da torunlar küçük olduğu için henüz akılları ermiyor" diye düşünüyordu.

İkindiyle akşam namazının arası yakın olduğu için adamlar kuru bir yerde oturup sohbete başlıyorlardı. Mescit dini bir yer olsa da dinlenmek için insanların genelde çoğunluğu sohbete başlıyorlardı. Oturanlardan biri:

-Övez ağa, Teke Sakal'ı anlatsana diye lafı açtı.

-Hay namert! Deyip, Övez anlatmak istemese de her yandan yalvarmaya başlarlardı. O, bu ısrar karşısında bir daha anlatmaya mecbur kaldı.

-Teke sakal, çok değişik bir adamdı. Ona karışana da karışmayana da sataşıyordu. Devamlı namazda imamın tam arkasında duruyordu. Gel, ben bir defa daha insanları güldüreyim diye kötü kötü düşündü. Teke sakal secdeye vardığında bacaklarının arasından elimi sokup sıkıca avuçladım. Teke sakal ise sesini çıkarmayıp, imaminkini avuçlayıp tuttu. İmam, hiç tepki vermeden işine devam etti. O, “Sübhane Rabbiyel Azim” diye sesini uzattı. Tekel sakal:

-Azı dişini bilmeyen ön dişini bilmez. Ama bırakmazlarsa bırakmayın! Diye avazı çıktığı kadar bağırdı. Namaz kılanların hepsi birden bire gülünce mescidin içi gürültüyle doldu.

Gülmeler biraz azaldıktan sonra birinin ona takılarak:

-Övez ağa, sen Allah'ın ibadethanesini düğün evine çeviriyorsun!

Övez ona kirpiksiz gözlerini dikerek hevesle cevap verdi.

-Benim işim sizi namaza çağırmak, kendim de namaza durmak, ancak burada sıkıldığımdan düğün evine çevirmemi çok görmüyorum.

-Onda...

-E sonra?

-Allah'a inancın bu duruma uymuyor da!

-Allah'a inanmasam günde beş vakit mescide gelin diye çağırır mıydım?

-Ama mescitten düğünü daha iyi gördüğünü söyledin.

-Keşke benim geri kalan ömrüm düğünle geçeydi!

-Bu yaştan sonrası yanlışlık?

-Öncelikle ben, yanlış olduğunu düşünmüyorum. Eğer yanlış yapıyorsam günahını Allah bilir.

-O nasıl söz?

-İşte, mollaya sor da gör. “Allahtan izinsiz çöp bile kımıldamaz” der.

-Ben hırsızlık etsem, adam öldürsem, vebalini Allah’a yüklemek olur mu?

-Allah: İnsan öldüreni öldür, hırsızlık yapanın elini kes der.

-Allah’a mescide değil de, düğüne mi git diyor?

-Büyük bir gururla: Düğün canına değsin! Dedi.

-Ondan sonra?

-Ondan sonra diyerek Övez ezan okumaya başladı.

MIRAT BİMAMLA

Mirat bir gün topallayarak geldi. Onun dizinden aşağısı hep kandı. Onu gören annesi birden irkildi:

-Vah, Mirat can sana ne oldu? Başına bir şey mi geldi?

Mirat ağlamadan, yüzünü buruşturmadan yiğitliğe bağlayıverdi. Fakat annesinin endişesinden telaşlanıp birazcık çekindi, burnunu çekip:

-İşte, bu... bu... diye sonun getirirmeden durdu.

-Ne bu? Söyle artık?

-Durduların eşeğinin sıpası.

-Sıpayla senin ne işin var?

-Ben onun yanına gitmedim.

-O zaman sıpayla nerede karşılaştın?

-Kendi geldi.

-Sana selam vermeye mi?

-O, benim elimdeki ekmeği yiyecek oldu.

-Ondan sonra

-Ondan sonra... Ondan sonra tepti.

-Ekmek vermediğin için mi?

-Yok, o benim ekmeğimi yedi artık.

-Mırat can doğruyu söyle. Hayvan iyiliğe kötülük etmez.

-Söylediklerimin hepsi doğru!

Annesi, Mırat'ın kanlı, kısa elbisesini yukarı kaldırıp baktığında, dizinin yukarısında kuruyan kanının yanında sert tırnak izi açıkça belli oluyordu. Annesi korkarak:

-Vah ne yapayım! -Parmaklarıyla kontrol etti. -Neyse ki ayağını kırmadı, buna da şükür!

Annesi, ılık suyla onun ayağının kanını yıkadıktan sonra, kanayan tırnak izinin üstüne yeşil çayı ufalayarak döktü. O, yeşil çay tozunun akan kanı durdurduğunu duymuştu. Ona başka merhem sürmeden yavaşça sardı. Ama Mırat, aklına geleni sordu:

-O zaman benim ayağım iyileşmeyecek?

Annesi gözlerini çevirdi:

-Sus, ağzından yel alsın! Neden öyle diyorsun?

-Kırılmıştır, Şükür'ü çağırırız diye biraz önce kendin söylemedin mi?

-Vay, tövbe estağfurullah! Şuncacık çocuğu ettiğine... Ben, kırılmamıştır, buna da şükür dedim ya!

-Şükretsene! Benim ayağım iyileşir, görürsün. İşte bak!

Mırat'ın zıpladığını görünce annesi ona:

-Hey aptal! Diyerek onu tuttu. -Senin daha kanın kurumadı, yaranı irinletmek mi istiyorsun? Otur, dedim, otur! Baban görse ne der?

-Babam? Babam: "Kan, yığidin süsüdür" dedi.

-Seni yoldan çıkaran yoksa baban mı! Şimdi sen sıpaya kendini nasıl teptirdin, söyle!

-Sıpayı?

-Sen ona vurdun mu?

-Yok.

-O zaman niye tepti?

-O... O... Dur şimdi! Evet, hatırladım. Sıpanın kuyruğuna toz yapışmıştı.

-Toz?

-Evet, kamış tozu.

-E ondan sonra?

-Ondan sonra... Ben o tozu temizleyecekken sıpa beni tepti.

-Hadi söyle bu işin içinde başka bir şey var.

-İyiliğe kötülük bu, değil mi?

Annesinin şüphesi elbette doğrudur. Mirat gerçekten de suçluydu. O, sessizce sıpayla oynadı. Üstüne binecek oldu, boyu yetmedi. Karnının altına girip sıpayı götürecek oldu, gücü yetmedi. Kulaklarını birbirine çarptı. Kuyruğunu çekti. Sıpa, kendi dostunun şakasına bir süre dayandı. Ama Mirat onu rahat bırakmadı, kuyruğundan asılıp bir o yana bir bu yana çekti. Elindeki çubukla sıpanın karnına vurdu. O anda sıpa, kulaklarını dikip tepti. Eli, sıpanın kuyruğundan sıyrılan Mirat, arka üstü yıkılıp, toza bulandı.

Miralcık olanları hatırlayınca birden kıkır kıkır güldü.

Annesi ona şaşırarak:

-Sen niye gülüyorsun? diye sordu.

Mirat gıdıklanmış gibi kıkırdayıp, kendini toparladıktan sonra:

-Anne, ah anne, nasıl desene!

-Evet, nasıl?

-Ben kendi suçumu biliyorum da!

-Sen, kendin?

Mırat annesine olduğu gibi anlattı. Ondan sonra annesi:

-Mırat can sen hiçbir zaman beni kandırma, dedi.

-Ben hatamı kabul ettim ama!

-Allah’a şükür! deyip onu sıkıca öptü.

ÜÇ AYAKLI EŞEK

Mıratcık bilmesede köy hayatının yarısı aydınlık, yarısı karanlık geçirdi. Nedeni ise, köyde lambanın kuyruklu yıldız gibi çok az rastlanılan bir şey olmasıydı. Gaz yağı ise, ilaç gibi kıttı. Gündüz yapılması zorunlu olan işler olsa da yama gibi küçük işler de ancak geceye kalıyordu. Gece de zifiri karanlıktı.

Bir gün iyice düşündükten sonra babası Mırat’a iki gümüş para verdi.

-Git Onbegi köyündeki hasis bakkaldan bir şişe gaz yağı alıp gel. Ama paranı sakın kaybetme! deyip, sıkıca tembihledi. Büyük görev alan çocuk, eşeğin semerine bağlı ipe basıp hızlıca bindi, kendisinin yumruk kadar olduğuna bakmadan “Hıh!” deyip ona yürekten inandı. Kuyruğu kesik eşek, köyden hızla uzaklaştı. Mırat’ın kısacık ayakları eşeği aralıksız tekmeliyordu, elindeki sopa kuşun kanadı gibi dalganıyordu. Eşeğin taş gibi sert tırnakları çorak alanlarda tıklar tıklar ses çıkarıyordu. Peşinden incecik tozla savrulup gidiyordu. Güzün son ayı olduğu için soğuk vuran dallar yeşil rengini yitirip, kararmış, kurumuş duruyordu. Yol boyunda uçuşan, tezekleri karıştıran turgaylar, güya gelen kışın endişesini taşıyorlardı. Bu durum ta alacakaranlığa kadar devam ediyordu. Ancak bu durum Mırat’ın gözüne takılmıyordu. Onun bütün düşüncesi eşeğini hızlandırıp, gaz yağı satan bakkala acil yetişmekti.

Bakkal denilen çadırın kenarı nohut, kuru üzüm, saplı şeker, soğan, havuç ve bunlara benzer şeylerden ibaretti. Ancak dışarda sığır ahırının kenarında, yarısı gömülü olan gaz yağı deposu görünüyordu. Bakkalda işi olan, olmayan bayağı vardı. Mırat, adamların arasından geçip bakkala dikkatle baktı:

-Hey, satıcı ağa, babam bir şişe gaz yağı versin, dedi.

Yağız, çopur bakkal, çocuğu korkuttu.

-Parasız Buhara'da da yok, senin babanın haberi yok mu?

-Mıratcık iyi düşünmeden, gözlerini kırpıldatarak:

-Parasız! diye tekrarladı.

Bakkal, baş parmağını işaret parmağına değdirerek:

-Para! Para! deyip, elini uzattı.

-Ha, para? deyip Mırat etrafına bakındı. -Para eşeğimin semerinde.

-O zaman git, gaz yağını eşeğin semerinden al!

-Tamam deyip, Mırat eşeğe doğru gitti. Parasını kaybetmemek için eşeğin semerinin ucuna mendille bağlamıştı. O, yine adamların arasından geçip, düğümü çözülmeyen mendili bakkala uzattı. Mendil ucundaki paraya hevesle bakan bakkal onu cebine koydu ve:

-Yürü! Dedi. O, adamların hiçbirine dikkat etmeden, çadırın bir köşesinde asılı tasını ve ölçü aletini alıp, gaz yağı deposunun yanına gitti. Şişeden artan bir ağız gaz yağını geri depoya boşalttı. Ondan sonra:

-Git, babana selam söyle! Diyerek geriye döndü.

Alışveriş yapmayı da öğrenen kibirli Mıratcık, şişenin ağzını sıkıca kapattı. Ondan sonra şişenin, çalkalanıp dökülmemesi için ince bir iple onu eşeğin semerine sıkıca sardı. Yine eşeğe tırmanarak “Hıh” diyip elindeki çubukla eşeğin sırtını dürttü.

Eşek sanki Mıratla gönüldaş gibi çorak yolda hızla gitmeye başladı. Mırat, kendini savaşı kazanan yürekli, yiğit gibi hissetti. Bu gece evlerinin aydınlık olacağı, aydınlık olursa ruhunu basan karanlığın her tarafı aydınlatacağını, evlerinde hoş vakitler getireceği için çok mutluydu. Bu gece annesi iğnenin daracık gözüne ipliği geçirecek, çocukların elbiselerini yamayabilecekti. Babası, belki ayakkabısının pençesini yenileyecek, adamlar, toplanıp hararetili sohbeta başlayacak, yaşlı dedesi ve nenesi de çocuklara belki masallar anlatacaktı.

Tatlı düşüncelere dalan Miratcık, ince ve güzel sesiyle türkü söylemeye başladı. Eşek hızla gidiyordu. İki tarafına denk gelen çalı çırpıya doğru koşarak gidiyordu. Mirat'ın kalıbına bakmadan tiz sesi gür çıkıyordu. Çalı çırpıların dibinde gizlenen yabani kedi de onun sesini hevesle dinler gibiydi. Ama Mirat, evlerine taraf baktığında hiçbir şey göremiyordu. Onsuz da hızlı giden eşeğini Mirat çok sıkıştırıyordu. Mirat, elindeki sopayla eşeğin sağrısına, kulağına, sırtına vuruyordu. Köy ise bütün bu hızlanması git gide Mirat'a yakınlaşıyordu.

Mirat, bugün ne büyük işler başarmıştı. Kendi yaşlılarının yanında övünerek kabardı. Babasının “Maşallah oğlum” diyerek sırtını sıvazlayacağından da şüphesi yoktu. “Hastalık gözle kaş arasındadır” diyen nakil Mirat'ın aklına gelmiyordu. Birdenbire çivi gibi ayağı çukura giren eşek, yüz üstü düştü. Fırlayan Mirat iki üç defa yuvarlandı. O, vücudunun ağrısını hissetmeden, dizlerinin sıyrılmasına önem vermeden, hatta parmağının birinden akan kana da aldırmadan olduğu yerde bakakaldı. Eşek, çukura giren belki de kırılan ayağını yukarı kaldırıp, üç ayağının üstünde anırıp başını aşağı saldı. Taşa değen şişe parçaları yere dağılmıştı. Yere dökülen gaz yağı simsiyah görünüyordu. Ancak bütün etrafta onun keskin kokusu duyuluyordu.

Miratcık, pişman bir şekilde başını salladı. Miratların karanlık evi bugün de aydınlanmayacaktı. Onun yerine sopayla aniden yüzünü kızdırması da mümkündü.

ALA SAKGAL

Hava kararınca çiseleyen yağmur sonra hızlanmaya başladı. Çadırın üstüne düşen yağmur damlaları şıpır şıpır ses çıkarıyordu. Başka yere iri damlalar şıp şıp damlıyordu. Ateşin alevi mümkün olduğunca aydınlatılan evde yağmur şiddetli değildi.

Bütün aile, ocağın yanındaki çalı çırpının etrafına toplanmış oturuyorlardı. Ocağın sağında bağdaş kurup oturan yaşlı, kendi ailesine bakıyordu. Koyunun hem beyaz hem de kara doğurduğu gibi bir ailenin fertlerinin de hepsi denk değildi. Sadece dış görünüşlerinde değil, karakterlerinde de farklılıklar vardı. Torunlarından kendi yanında oturan en büyüğü zayıf, kara yağız olan Atamirat, yaşına göre çok neşeliydi, eşi dostu çoktu. Onun yanında oturan sarı yağız ve çok sağlıklı olan Durdımirat biraz

kızgındı yine de geçimsiz değildi. Annesine benzeyen güzel Mama, çok anlayışlı ve görgülüydü. Çocuklarının hepsinden zayıf, incecik Mırat'da kurnazdı, herkese yaranmaya kendini beğendirmeye çalışıyordu. Sessizce oturan kara yağız Çarı ise babası gibi sessizdi. Onun ağzından biraz söz almak kısır sığırdan süt almaktan farklı değildi. Annesinin dibinde oturan Kerim'in ise ne yaptığı belli değildi. Ancak gözlerinin bakışından kurnaz biri olacağı belliydi. Çocuklarının annesi Oguldevlet, sadece kendi ailesine değil, komşu akrabalara da yardım eden mihriban bir kadındı. Oğlu Halmırat'ı kendinden daha az bir usta olarak hesap ettiği için yaşlı, onun hakkında düşünmeyi fazla gördü.

Oakta çaydanlık kaynayıp duruyordu. Çaydanlığın fokurtusu Halmırat'ın hoşuna gidiyordu. Demini alan yeşil çaya özellikle kıymet veriyordu, çay içip terlediğinde bütün yorgunluğunun gittiğini hissedirdi. Yaşlı ise çayın kıymetini bilmiyordu. “Sıcak suyu avurtlayıp içmenin ne manası var” diyordu, “Dişini zamanından önce çıkaran bu çay değil mi” diye dertleniyordu. Mırat'ın babası çay içmeye başladığında yaşlı, eski bir vakayı anlatmaya başladı:

-Bizim “ben” diyen cahil zamanımızdı. Yapacak işimiz olmadığı için evin dışında gölge ile dolanırdık, düzzüm ³ oynardık. Bir gün büyük bir kervan geçtiğini haber verdiler. Söylendiğine göre kervan, Hindistandan gelip Afganistan üzerinden Rusya'ya gidecekti. O devirde yapılacak işim olmadığı için atıştırmalık bir şey de yoktu. Birisi:

-Yürüyün, kervandan kendi payımızı alıp gelelim! Dedi.

Gözlerini dikip dinleyen Mıratcık birden:

-Dede, ah dede, o ne biçim pay? Deyip dedesinin sözünü kesti.

Yaşlı Mırat'a kızgın bir şekilde baktı:

-Yavrum, benim sözümü kesenden, boğazımı keseni daha iyi görürüm, deyip başparmağını boğazına bastı.

Atamırat, Mıratcığa söylendi:

³ Türkmenlerde yere çizgi çizilerek oynanan bir oyun çeşidi.

-Dede, bunun huyu böyle: küle dönen ateşi alevlendirmese olmaz.

Mıratcık ona dilini çıkardı:

-Başıma akıllı serçe oldun!

Babası onun sırtına vurdu.

-Mırat!

-Koydum, baba, koydum! Deyip, başını eğdi.

Kısa bir süre sonra yaşlı, anlatmaya devam etti:

-Biz bir grup cahil ileri atıldık. Büyük silahımız, baltadır. Kervanın atlı-silahlı bekçileri çoktu. Biz kervanın neresine saldırsak o yerde bekçiler önümüzü kesiyorlardı. Biz en sonunda sonuncu deveyi aldık. Beterinden korkan kervan, bir deveyle kurtulduğunda kutlamaya yapmaya hazırdı.

Mıratcık yine yerinde duramadı:

-Dede, ah, dede ondan sonra deveyi ne yaptınız?

Yaşlı oturduğu yerden birazcık doğruldu:

-Hey, yüklü eşeğim! Diye sinirlendi. Hani, kulağını benim elime bir uzat, ne yapacağımı sana göstereyim!

Mırat, kulağını elleriyle kapatıp babasının yanına sindi. Devenin üstünde iki tane büyük balya vardı. Bir deveyi çökerterek baltayla, balyayı kesip aldık, ancak küçük bir şey şakırdayıp döküldü. Birisi: “Çay” diye bağırdı. Biz “çay denilen şeyi bir içip görelim” deyip, etek etek paylaştık.

Mıratcık elindeki fincanı çevirip:

-Çay dediğin, şimdi, şu bizim içtiğimiz çay gibi mi, dedi.

Yaşlı bastonunu tuttu:

-Yok, demedim, demedim! Diyince Mırat hemen saklandı.

-Evet, “hani biz de çay içip bakalım” diyerek büyük kazanda suyu kaynattıktan sonra içine bir iki avuç çay döktük. Ondan sonra herbirimiz bir kara çömçe alıp içecek

olduk. Sadece ben değil, onu tadanların hepsi: “Tüh, bu ne zehirmiş” deyip kaşıktaki çayı döktü. Ondan beri de benim çayla aram yoktur!

Mıratcık, bu defa yerinden kalkıp konuştu:

-Dede, a, dede! Sen el malına dokunmayın diyordun ya! Bundan utanmadın mı?

-Utaniyorum, oğlum utaniyorum. “Açın akli olmaz” denildiği gibi biz bazen bunu unuttuk. Evet, biz onların çayını, devesini götürüp verdik.

O vakitte ala elbiseli, ala heybeli, ala sarıklı, ala sakal, biraz ezik bir adam gelip selam verdi. Ona dikkatle bakan yaşlı, onun selamını almadan kızgın bir şekilde:

-Utaniyorsa, bunlar gibi iki devesini terk edenler utansın!

Yaşlının gök gürültüsü gibi sesi hem de acı sözü sadece dışardan gelenleri değil, içerde oturanları da şaşırttı. Mırat’ın babası Halmırat, yaşlının sözünden utandı, sesi acıklı çıktı:

-Baba, sen yaşlandıkça derdin artıyor! Misafiri nasıl böyle karşılırsın?

Yaşlı, parmağını sallayarak:

-Misafir değil de, misafire bela derler. Sonra ben utanmam, benim yüzüm aktır!

-Misafir, kusura bakma, babamın bugün akli yerinde değil gibi.

-Baban akıllı oğlum, okusaydı daha iyi olurdu.

Misafir, hoş gelmişsin, geç otur, deyip ona ocağın başında yer gösterdi. Misafirin yüzü devenin tabanı gibi kaskatı olmuştu. O, yaşlının acı sözüne gönül koymadan:

-Benim bir kırsığım var, deyip sonra bineğinden duyduğu endişesini söyledi.

-Atamırat, git, oğlum, misafirin bineğini bağlayıp önüne de saman dök.

Tombul yüzü, semiz, bir gözü kısık misafir, diz çöküp, dua etmeye başladı.

-Allah’ım size on oğul versin: Biri çiftçi olsun, ürünü çok olsun; biri hayvancılık yapsın, hayvanları çok olsun. Biri usta olsun, çekiç sallasın. Biri tüccar olsun, müşterisi çok olsun. Biri kethüda olsun, akıldar olsun. Biri büyük din adamı olsun, hoca olsun. Biri bey olsun, verimli olsun. Biri bahşı olsun, saz çalsın. Biri zengin

olsun, mülkleri olsun. Biri han olsun, dost olsun. Bismillah, Allahu ekber! Diyerek yüzünü sıvazladı. Yaşlı “Söylediğin olsun” diyerek yüzünü sıvazlamak yerine ferî gitmiş gözlerini dikerek dilenciye, sarıklı fakire tiksinererek baktı:

-Kerametli evliya olsan, dileğin de kabul olsa, kırsığın dışkısıyla günde yüz kapıyı kirletip gitmezsin, önce kendi karnını doyuracak bir çuval buğday istesen olmaz mı?

Evladın sesi takatsiz çıktı:

-Ah ağam, ihtiyacı olunmayan bir şey var mı?

-Yiyecek bir şey bulamadığımız için mi zayıfladınız! Seni de sana benzeyenleri de ben kendi beş parmağım gibi tanırım. Sen günde yüz kapıdan, yüz lira, yüz sıyrı⁴tahıl topluyorsun. Sen sakladığın hazinenle bu köyün bütün hayatını satın alabilirsin. Sen, nefsinin eşeği olmuşsun, açın ağzındaki de kapıp alan birisin.

-Tövbe, tövbe! diyerek dilenci, ağarmış sakalını sıvazladı.

- Sende insanlıktan, insaftan iplik parçası gibi bir şey kalsaydı, tövbenden de ala hurcundan da el çek de file yapış. Ekmeği terleyerek yemeyi öğren.

Dilenci, yumru dudaklarını kımıldatarak, sakalını sıvazlayıp içinden dua okudu. Bunun gibi dilencilerden Halmirat da tiksiniyordu. Babasının söylediklerinin doğru olduğuna kendisi de inanıyordu. Öyle de olsa misafire bağırıp, çağırmaya çekiniyordu. Bundan dolayı babasını uyarmaya çalıştı.

-Baba, sen ne diyorsun? Birden evladının bedduasına kalma!

-Bedduası ne zarar verecek, hayır duası ne fayda verdi ki. Benim muhtaca bir bardak tane vermeyi kıskandığım yok. Mahtumkulu’nun “Aça bir nan vermek hacdır, yarenler” sözünü unutmadım. Ben “file yapış” derken onun adam olmasını istiyordum.

Evlat çekinerek:

-Tövbe estağfurullah, biz insan değilmişik!

-Sen insanseverliği paranın tıngirtısına satan bir ahlaksızsın!

⁴ Ölçü birimi.

Oğlunun sesi birden yükseldi:

-Baba, tamam! Ayıp ama!

Yaşlı, sesini çıkarmadan bastonuna ve ayakkabılarına sarıldı. Mıratcık ağlayacak oldu, birden kalkıp, ileri atıldı.

Torununu kucaklayan yaşlı, derin nefes alıp, bir müddet sustu. Ondan sonra fısıldayarak konuştu:

-Yavrum, sen düşünemiyor musun, bilemiyorum. Ben ömrümün büyük bir bölümünü çobanlık yaparak uçsuz bucaksız çölde geçirdim. Alnımın teri, ayaklarımın sızısıyla yediğim ekmeğin tadı hiçbir zaman damağımdan gitmiyor. Benim gibi kendi emeğiyle ekmek yiyen insanı kendimle denk sayarım. Dilenciye kızgın bir şekilde bakarak:

-Başkasının emeğine göz koyan, yattığı yerden yiyen sahtekârları ben itten beter görürüm. Kuzum, sen benim söylediklerimi unutma, hiçbir zaman unutma! Hayat denilen şey çok karmaşıktır. Sen onun girdabına düşmeseydin de! Bahtlı bir devrin hürmetli insanı olsaydın!

Yaşlının nasihatını iyi düşünmeyen Mıratcık, dedesinin sanki kendisini ayıpladığını hissetti. Bundan dolayı kendini aklamaya çalıştı:

-Dede, ah, dede ben kimsenin aşığını çalan biri değilim. İnan, doğru söylüyorum!

-Maşallah oğlum ben senden razıyım deyip, çocuğu sıkıca öptü.

Yaşlı, bastonuna dayandığında yağmurun şıptısı dinmişti.

MIRAT OKAMAZ

Mırat'ın babası bir yerden gelen mektubun kırıksıklıklarını yavaşça düzeltti. Elden ele geçerek yıpranmış, sarımtıl kâğıdın birkaç yeri de kopmuştu. O, bu kâğıdın yüzündeki kuş izi gibi birbirinin içinden geçen satırlara ne kadar göz gezdirse de ondan hiçbir şey anlayamadı. En sonunda:

-Cahilliğin gözü kör olsun! Diye, alına vurdu. Şu kâğıda ne yazıldığı benim için tam bilmece gibi bir şey. Bana burda sövseler de övseler de hiçbir şey belli değil. Hatta bu mektubun nereden, kimden geldiği de belirsiz. Hadi, şimdi bu mektubu kime

okutacaksın? Muhtarın tahsildarı yasak silah gibi bir adamdı. O, aynı işi olduğu zaman Ahal'a giderdi. Çağşın köyündeki hoca da bir yere göçüp gitmiş. Bu halkta başka okumuş adam var mı? Evet, Kekil köyünde bir hoca var, ancak onun söylediğine göre o, it ayağı yemiş gibi dolaşıyormuş. Öyleyse şu mektubu okutmak için özellikle şehire mi gitmeliyim?

O, iyice düşündükten sonra ata bindi. Akşama kadar köyden köye geçip, en sonunda şehire varıp hava karardığında dönüp gelmişti, bütün ailesini ocağın başına toplayıp içini dökmüştü:

-Bu ülkede okumuş adam bulmak kumda kaybolan iğneyi bulmaktan daha zor. Sizin birinizi okutup, okuma yazma öğretmesem ben dünyadan kederli giderim. Şimdi zamanında sözüne sırtımı dayadığım dedemin zamanı değil, yazı, doküman ve abaküs devri. Garapet yöneticisinin defterini her dile aktarıp, abaküsle oynayarak, benim zamanımı, yıllık emeğimi ziyan etmedi mi? Okuma yazma, hesap bilmesen altın kaplamalı sözünün pazarda hiçbir değeri yok.

O, fincanındaki çayı içtikten sonra tekrar devam etti:

-Kim bilir sizin devrinizde belki çay, ekmek kalem, kâğıt bile yemeli olur. Sizin hepinizi okutmaya benim durumum yok. Sizin hanginiz yetenekliyse ancak birinizi okutabilirim. Sizin hanginizin okumaya hevesi var?

Oğlanların hiçbirisi sesini çıkarmadı. Çünkü okulu, okuma yazma sözünü ilk defa duymuşlardı. Sanki onlar için okuma yazma denen şey korkulacak bir şeydi. En büyüğü kendini korumak için bilmişlik ederek:

-Bizim köyümüzde okul var mı diye, sordu.

-Köyümüzde okul olmasa olan bir yer buluruz. Siz sadece sadece söyleyin, hanginiz molla olmak ister?

Çocukların hepsi birden başlarını salladılar. İkincisi “yok” anlamında dudaklarını büzüp “cık” etti.

-Ben sizi kontrol ediyorum, sizin aranızda bele gücü yetmeyecek olanınız var.

Büyüklerin ikisi birden:

-Onlar kim diye sordu.

-İşte, görmüyor musunuz, Mıratcık çok cılız.

-Evet, olacağı var! Deyip oturduğu yerde şaşırıp kaldı, elini kaldırdı.

-Kardeşlerim. Meydanda ben sizin hepinizi yenerim ama!

Büyüğü alnını buruşturarak:

-Sen daha uçkurunu bağlayamıyorsun, sen kim oluyorsun?

-Ben nasıl uçkurumu bağlayacağım dedim mi? Ben okumayacağım, ben okumayacağım!

Babası kızmadan sakince devam etti:

-Mıratcan çok anlayışlıdır hem de kurnazdır. Bel buna boyun eğmese de kalem bunun elinde kedinin pençesine düşen sıçana döner, diye düşünüyorum.

Çocuklar kıkır kıkır güldüler. Büyüğü “Miyav Mırat, miyav” kedi olsa, ikincisi:

-Mırat sıçanın kuyruğunu elinden kaçırmadan katığa bula! Deyip, güldü.

Mırat ise:

-Kedi de sizsiniz, sıçan da sizsiniz diyerek yumruğunu sıktı.

-Mırat’ım akıllıdır, okur, molla olur.

-Molla, gitsin! Molla dediğin biraz önceki dilenci değil mi?

-Molla, halkın en saygı duyulan insanıdır.

-Okumak, nasıl benim payıma düşer? Ben düdük çal desen çalarım, okuyup molla olmam!

-Ben sana şehirden alaca gömleklik, mavi pamuklu kumaş getirdim. Annen onları dikip, giydirdikten sonra sen tanınmaz bir yiğit olursun. Kâğıt kalem senin eline çok yakışır!

Mırat, yutkunup sözünü söylemeden dışarı çıktı.

Mirat'ı gece uyku tutmadı, sağa sola dönüp durdu, sıkılıp kendi kendine dertlendi. Ben okul denilen şeyi nasıl olduğunu bilmesem ne olacak! Ben daha mektup yazabilen insan görmedim. Ben sadece saz çalan sazendeyi, türkü söyleyen bahşıyı dinledim. Bu benim hoşuma gitti. “Ben bahşı olsaydım” diye içinden geçirdi. Ben bahşıya özenip meydanlarda türkü söylerim artık. Babam bana neden saz, dutar çalmasını öğren demiyor. Gitsin, Durdımırat okusun. Ben okumam, okumam...

MIRAT YOLDA

Güzün ilk ayının güneşli günlerinden biriydi. Gökyüzünde süzülen güneş, koca dünyayı kendi ışığıyla dolduruyordu. Kurumaya yüz tutan yerler sakince nefes alıyordu.

Uzun, kara kuyruklu kır at rahvan adımlarla gidiyordu. Onun kulakları aşağı düşük olduğu için ensesi yassı görünüyordu. Sol ayağı eğri olduğu için zaman zaman tökezliyordu. O anda Mirat “Vay be” deyip irkildi.

-Korkma oğlum at ne kadar sendelesen de hiçbir zaman düşmez diye babası onu yüreklendiriyordu.

Mirat, bağıra bağıra ağlamasa da ata bindiği zamanlarda iki gözünden yaşlar dökülüyordu. “Ben okumam” diyen itirazı kabul olsun diye sesini çıkarmadan duran Mirat'ın böğrünün aralıksız kıpırtısı, zaman zaman da hıçkırığı etraftakiler tarafından hissediliyordu. Mirat'a göre büyük bir eşitsizlik vardı: Onun kardeşleri kendi evlerinde, kendi annelerinin yanında olacak, Mirat ise bilmediği bir köye gidip, kafese düşmüş kuşa dönecek. İyi! Böyle bir zulüm olur mu? Ananın, babanın duygularına ne oldu? Mirat sonuçta elin çocuğu değil. Hey, insan kendi çocuğuna bu kadar eziyet eder mi?

Kızgınlığı geçen Mirat, bütün çevresine dikkatle bakıyordu. Çölde yaşayan çocuk için sahra nasıl güzeldi! Kimi yerleri çalılık, yabani bitkilerle dolu geniş çöl, Mirat'ın babası için ise cennetti. Bu çöl suya doysa çiçek bahçesine dönecekti. Bağ bahçe yeryüzünün bezeği olsa türlü mahsüller de yere göğe sığmazdı. Vah, o güzel çöl susuzluktan dolayı tozup duruyordu.

Mirat'ın babası sadece kendi köylerinde değil, bütün Tecen halkı tarafından toprağın, suyun tek ustası sayılıyordu. O, suyun daha çok nereye verileceğini, hangi yerin nasıl

mahsül vereceğini beş parmağı gibi bilirdi. Bunun içinde arada bir, çok yağmur yağdığı zamanlarda bütün köy insanı onun peşine düşüp çöle gidiyorlardı. O çölde susamlar, adam boyu uzar, kavun, karpuz bozkırın etrafını sarardı. Bundan dolayı o, içinden kendi kendine konuşup duruyordu. “Ey kudretli Tanrı’m bu geniş çölü ne zaman suya kandıracaksın? Diyerek Allah’a yalvarıyordu.

Mıratcığın ise ekmeğin nasıl meydana geldiğinden henüz haberi yoktu. Yolcuların bir tarafında koyun sürüsü sakın bir şekilde yayılıyorlardı. Mırat’a göre koyun sürüsü sınırı olmayan, yeryüzünü kıpırtı ile dolduran bir şeydi. Küçük kuyruklu kuzular keyifle oynuyorlardı, oğlaklar ise zıplayıp duruyorlardı. Mırat şimdi onların arasında olsa yaylaya giderdi. Üzüldüğü şey babasının onu tıpkı tutsak gibi bir yere alıp götürmesiydi. Öyle de olsa o şimdi kendi derdini tasasını unutup babasına soru sordu:

-Baba, a, baba bu yere göğe sığmayan koyun sürüsü kimin ki?

-Missık Baym .

-Missık Bay? Vay, bunca koyunu ona kim verdi ki?

-Tanrı, cömerttir oğlum, öncelikle isteyene cömerttir.

-O zaman neden bize bir tane deve vermiyor?

-Allah isterse bize de verir.

-Ne zaman?

-Sen, koca bir molla olduğun zaman.

-Ben molla olduğum zaman kuyruğu kesik eşeğimizin kuyruğu yere mi degecek?

-Babası oğlunun cevabına keyifle güldü.

-Oğlum, “İhlasa-murat” denen nakil vardır. Sen heves edip okusan eğitimini de çabuk tamamlarsın.

-Tanrı, koyunu, deveyi okuma yazma bilene mi veriyor?

-Elbette.

-O zaman mektubu neden Missık baya okutmadın da şehire gittin?

Babası kendi kendine: “Oğlana vurma, şımartma, konuştur” denileni doğru da. “İşte, bak, bu bahtsızlık beni maskara ediyor.” diye düşündü. Öyle de olsa onu kandırmadan doğrusunu söyledi:

-Missık bay okumamış ama.

-O zaman ben niye okuyayım?

Babası kendi sözünde çıkan iki sonucu oğluna söylememeye çalıştı.

-Oğlum sen henüz safsın. “Vermeyen Allah’tan yorulmaz avcı alır” diyen nakile göre bu zamanda herkes Allah’a muhtaç.

-Hani, dedem: “Allah’tan izinsiz çöp bile kımıldamaz” diyordu.

-Deden doğru söylüyor. Ancak devletteki dilmaçlara, halı mı dersin, at, deve mi dersin, para mı dersin tam kar gibi aralıksız üstlerine yağıyordu.

-Allah tarafından mı?

-Allah’ın emriyle davacıların tarafından.

-O zaman ben de dilmaç olmam.

-Neden?

-Dedem bana: “Kavgadan dövüşten uzak dur yavrum” diyordu.

-Sen o zaman ne olacaksın?

-Ben bahşı mı olsam?

-Bahşılık için okul okumama gerek de yok.

-Bunun için de okuyasım gelmiyor.

-Yine eski saz...

Onların sohbeti kesildi. Yol ormana çıktı. Onlar bir kısmı kurumuş, gür, yılgın ağaçlarının arasından gidiyorlardı. Birden Mırat elini uzatıp, korkuyla fısıldadı:

-Baba, onlar ne?

Üç yavrusunu peşine takmış, yaşlı domuz, yığınların arasından homurdanarak gidiyordu.

-Onlar domuz.

-Domuz? Birden saldırmasın diyerek, babasının yanına sokuldu.

-Korkma, yiğit ol! İnsanlardan her şey kaçır.

-Kaplarda mı?

-Bir zaman başından geçen olay babasının aklına geldi. Hatırladığı kadarıyla Mirat'a olayı anlattı:

-Bir gün atlılar yaban domuzunu kovalayıp, köyün yakınına getirdiler. Köy insanları domuzun etrafını sardı. Domuzun şimdi kaçacak yeri kalmadı, yorgun düştüğü için ağzından, bacaklarından ak köpük akıyordu. Öyle de olsa kuşatılan domuza saldırmak her kişinin yapabileceği bir iş değildi. İnsanların en büyük silahı deynekti, bende ve başka bir kişi de kılıç vardı. Onlardan biri: "Ey, silahlı yiğitler ya saldırın ya da kılıcı beri getirin" diye seslendi. Öteki yiğit: "Kılıcı sana vermek için getirmedi" deyip, domuza fırlattı. Domuz ona doğru gelip, dişleriyle bacağına içini kesip, pantolonunu yırtıp kaçtı. Kılıcı silip, domuz bana bakarken domuza doğru fırlattım. Ben onun iri dişlerini görünce canlı kalacağımı düşünmedim. Her neyse, iyi olmuş, kılıcı onun tepesine indirip, başını kesti.

-A, yaban domuzu denen şey çok büyükmüş ama.

-Çatma gibi desem abarttığımı düşüneceksiniz.

-Ondan da korkmadın mı?

-Her düşman elbette büyük bir korkudur. Korku insana kendini kaybettirir, sonra sen onun pençesine düşersin. Ama yürekli olursan, düşmanın fil gibi olsa da senin karşında sıçana döner.

-Baba, fil dediğin nasıl bir şey?

-Doğrusu ben onu görmedim. Kendisi çok büyük bir hayvan olmalı.

Onlar, çalı çırpılı kumluk bir alanda devam ettiler. Toprağın da kendine göre bir canlısı vardır. Bir yerde iri bir kertenkele, kuyruğunu sallayarak sanki birine gözdağı verir gibi hışırdayıp duruyordu. Ama Mırat, kertenkeleyi iyi bildiği için ondan korkmadı. Yine de bir şüphesini babasına sordu:

-Baba, kertenkele keçiyi emer diyolar, doğru mu?

-Doğrudur. O, uzun kuyruğunu keçinin arka ayaklarına dolayarak devamlı emer.

O anda ise tozlu kuyruğunu toparlayan tilki, kaçıp gitti. Bir tavşan, kenarda gelip gidenleri şaşırtır bir biçimde duruyordu.

-Baba, işte tavşan, duruyor.

-Görüyorum oğlum, görüyorum. O, benim elimde tüfeğimin olmadığını biliyor. Yoksa böyle rahat duramazdı.

Onların köyünün yakınında çalılık, mezbele bir yer vardı. Orada sülün, tavşan çoktu. Güzel horozun erkenden çöplüğün üstüne çıkıp öttüğü çok olurdu. Mırat'ın babası, öğleyin tüfeği sırtına atıp, kısa bir zamanda iki veya bir sülünle bir tavşanı avlayıp gelirdi. Onların tuzlu çorbası nasıl da lezzetliydi. Mırat, tavşanı görünce ağzı sulanmaya başladı. Onlar kumluğun içinden geçerek geniş bir vadiye vardılar. O vadide hayvancılık yapan, konargöçer insanların yaşadığı bir köy vardı. O köyde Mırat'ın babasının dostu, onları çok hoş karşıladı.

Mırat ise büyük bir göle kendini atacak gibi titredi.

ÇARVA OBASI

Yabancı köyde Mırat kendine yer bulamadı. O, kum tümseğinin üstüne çıkıp, etrafına bakındı. Akşamüstü yaklaşınca yere yakınlaşan güneş, evin köşesinde asılı olan elek gibi sallanıp duruyordu. Hayvancılık yapan köy, Mıratlarınki, yani çiftçi köyü gibi sıralı yerleşmemiş, iki-üç ev bir yerde üç-dört ev bir yerde birbirinden uzakta, ayrı ayrı yerleşmişti. Vadinin birkaç tane örülü kuyusu vardı, onların kenarında, tepesindeki çarka bağlanan iki urgan sallanıyordu. O çarka bağlı urganın ucunu devenin beline bağlayıp, deve yardımıyla kuyulardan su çıkarılıyordu. Kuyuların kenarındaki uzun yalaklar su doluydu. O kuyuların her biri on-yirmi kulaç derinliğinde olup, köyün hayvanları bu kuyulardan su içiyordu. Güneşte yatıp

dinlenen uzak otlaklara gidebilmek için suya iyice kanıp, karınları iyice şişen koyunlar kum tepelerine tırmanıyordu. Mırat'ın gözünde gördükleri her şey kımıldıyordu. Gece boyu bekçilik yapan koca ağızlı köpekler, çobanların peşinden ağır ağır gidiyorlardı.

Koyun sürüleri arayıştıktan sonra vadideki köy, sakin bir şekilde duruyordu. Yeni doğum yapan bir deve henüz ayaklanmamış yavrusunu kokluyordu. Bir tarafta ise henüz büyümemiş sıpalar hoplayıp, zıplayıp duruyorlardı. Mırat da onlara katılıp oynamak istiyordu. O, birinin üstüne atlayıp binmek istedi sonra başka birinin kuyruğundan çekip, gücünü görecekti. Ancak yabancı bir köyde bunu yapmak içinden gelmedi. Sıpalarla oynadığını görseler. “Vay şuncacık oğlana bak, ne aptalmış” diyeceklerdi. Onun şimdi kendi köyü gözünün önüne geliyordu. Şimdi oğlanlar köyde gürültüyle kalkıp âşık oynuyorlardı, birbirleriyle şakalaşıyorlardı. Kardeşleri Durdımırat, Kerim dâhil keyifle oynuyorlardı. Tek başına kalan Mırat ise... Bir tümseğin üstünde kabahatli gibi duruyordu. O, dudaklarını büzüp, ağlayacak gibi görünüyordu.

Fakat bulunduğu yerdeki renkli şafak, onun dikkatini çekti. Türlü renkten oluşan al yeşil parlayan şafak, burada nasıl da güzeldi. Kim bilir, belki de Mırat, şafağa ilk defa bu denli hevesle baktığı içindir.

O anda sağdan soldan deve sürüsü köye doğru geliyordu. Her devede dört ayak olduğu için binlerce ayak Mırat'ın gözünü kamaştırıyordu. Onların hepsi hareketli olduğu için bütün dünya ayak yarışına girmiş gibiydi. Önceden sakin olan köy, birden hareketlendi. Erkekler develeri sulamak ve onları hendeklere sokmak için telaşa düştüler. Gelin kızlar ve kadınlar gelinliklerini yerine asıp hemen deve sağmaya başladılar. Yüzlerce memeden sağılan sütün şırıltısı, içerde oturanlara da duyuluyordu.

Yeni yavruleyen sarı bir deve Mırat'ı çok şaşırttı. Onun başına yular geçirip, iki ön ayağını köstekle ne kadar sıkı bağlasalar da kendini sağdırmadı, hiçbir kadını yanına yanaştırmadı. Kendine güvenip, memesine yaklaşmaya çalışan kadını ise ayağıyla tepti. Takkesinin üstü kubbeli süslü bir kız öne çıkıp:

-Siz durun, ben bir deneyeyim, diyerek kadınları itip, birden devenin altına girdi, sırtını devenin bacaklarına dayadı, kendi ayağını devenin arka ayağına doladı. Biraz önce tepen ve ısırın deve tam çivilenmişe dönüp, sessizce, kımıldamadan durdu. Mirat kendi kendine: “Yöntemini bulsan, kendinden büyüklere de hükmedilebilecekmiş” diye düşündü de:

-Sağol, diye bağırını duymadı. Hepsinin dikkati devenin sağımında olduğu için bu keskin sesi kimse duymadı.

NÄHİLİ MEKTEP

Köyün hayvanları, hava açılınca sabırsızlıkla otlamaya gittikten sonra köy sessizleşti. Hava temizdi. Tandır ekmeği gibi yakan güneş, yerden kendini ayırıyordu. Bohçalarını omuzlarına atan çocuklar aceleyle gittiler.

Babası, Mirat’ı mektebe doğru alıp gitti.

Mirat’ın çocuk aklına göre mektep farklı bir yer olmalıydı. O, elbette köşk beklemiyordu. O, henüz taştan ya da kerpiçten yapılan bir damı da görmemişti. Mektep denilince onun gözünün önüne beyaz keçeli büyük bir ev geliyordu. O evi görmek niyetiyle etrafına bakınıyordu. Babası üstü çöple kapatılmış kulübeye gidip dayandı. O kulübeye girip çıkmak için kapı yerine uzun, derin çukur kazılmıştı. Babası biraz tereddüt eder gibi oldu ama çukura inmeye başladı. Mirat yanılsama da kerpiçten basamak ondan az değildi. Çünkü zemin bir adam boyundan da derindi. Işık ancak tepesinden süzülerek girdiği için ahırın içi çok karanlıktı. Göz alışınca kadar hiçbir şeyi görmek mümkün değildi. Bütün çocukların etrafta diz çöküp oturduğunu, kımıldadığını, sesli okuduklarını Mirat ancak gözleri alıştıktan sonra farketti. Molla, ortada alev alev yanan ocağın başında, minderin üstünde bağdaş kurup oturdu. Onun bir kenarında büyük kuş tüyü yastık, elinin uzandığı yerde de dört, beş tane uzun sert çubuk vardı.

Mirat’ın babası öğretmenle diz çöküp konuştular. Onların halini hatrını sormaları Mirat’a göre çok uzadı: Anne-babadan, kardeş akrabadan, ev barktan başlayıp, büyük küçük, mal mülk, din şeriat hatta devletin verdiği rahatlığa, huzura kadar gitti. Aynı şeyler birkaç defa konuşuldu. Toprak damda yankılanan sesleri kesilen çocuklar,

onların bu konuşmalarını şaşkınlıkla dinlediler. Birden öğretmenin sert çubuğu, saldıran aslan gibi sallandı.

-Hey felaketler! Niye susuyorsunuz, sesli okuyun!

Çocukların alfabe dersindeki sesleri damda yankılanıyordu. Ezanı dinleyen Mırat, ne dinlediğini hatta nerede olduğunu unuttu. Bu gürültü içinde Mırat'ın babasının söylediği sözleri öğretmen duymadı. Bu yüzden o, elindeki çubuğu kaldırıp, ikinci defa tembihledi.

-Sesiniz anlaşılmıyor. Biraz susun!

Mektebin içi mezarlıktaki sessizliğe döndü. Çocukların şimdi sadece dudakları kımıldıyordu. Kurnazlıkla öğretmene bakıyorlardı. Birbirlerini yavaşça dürtüyorlardı, bazıları gülüyordu, bazıları da kaşını çatıyordu. Bu durum Mırat'ın babasının konuşmasına fırsat verdi.

-Hürmetli öğretmenimiz, işte bu çocuğu ben size getirdim. Bunun eti sizin, kemiği bizim. Bu söz, istediğiniz zaman vurun, dövün, azarlayın ancak kemiklerine bir zarar vermezseniz olur denildiği gibi. Şu toplanan çocuklar sırasında Allah hatrına Mırat'ı okutun, adam edin, ben size bir ömür minnettar olurum!

-Buncacık çocuğun adına Mırat mı dediniz?

-Evet.

-Mırat'ın aklı fikri yerinde mi?

Bu sorudan içi sızladığı için cebinden çıkardığı içine bir şey konduğu mendili öğretmene uzattı.

-Mırat çok zekidir.

-Oluversin Allah'ım oluversin!

Molla düğümlü mendili dizinin altına koyunca Mırat sanki biraz rahatladı. Molla, Mırat'ın babasından önce konuşmaya devam etti:

-Elimizden geleni yaparız. Allah izin verirse Mırat, büyük bir molla olur.

-İnşallah dediğiniz olur. Söylediklerinizi Allah işitsin!

-Olur, inşallah!

Çocukların okumayı bırakıp birbirilerine dirsek attıklarından molların haberi yoktu, birden onlardan biri kendini tutamayıp pıncırdı. O anda molla çubuğu eline aldı.

-Hey, yaramaz eşekler! Deyip yakınında oturan birinin sırtına vurdu.

-Pıncıran ben değildim ama! Deyip, doğruldu.

-Öyleyse kimdi?

-Ben nerden bileyim!

-İşte, bilmesen! Deyip çocuğa tekrar vurdu. Bu sefer daha iyi bilirsin!

Sopanın sesinden irkilen Mırat, biraz titredi. “Baba, ben okumayacağım!” diye kaçası geldi. Ama incecik ayakları buna izin vermedi. Ortalık rahatladıktan sonra sıra Mırat’ın babasına geldi.

-Hürmetli mollarımız yanlış anlamayın, köyümüz uzakta olduğu için Mırat, sizin evinize Cuma ekmeği getiremez. Kurala göre her öğrenci Cuma günleri Molların evine bir ekmek getiriyor. Onun yerine öşür-zekât zamanında sizi unutmayız.

-Siz rahat olun. Allah’a bin şükür, eksik bir şeyimiz yoktur. Zenginler, bize hürmet ediyor.

-Size saygı duyanları Allah da korusun. Siz her zaman saygıyı hakeden birisiniz. Halkın çocuklarına talim-terbiye, din-şeriat, okuma-yazma öğretmek herkesin işi değil. Evet, mollarımız, izin verirsiniz ben şimdi geri döneyim.

-İzin Allah’tan.

-Ben yine tekrarlayayım: Mırat’ın eti sizin, kemiği bizim!

Babasının sözünü duyduktan sonra biraz önceki sopanın patırtısı Mırat’ın gözünün önüne gelince bütün vücudu titredi. Sanki o sopa kendisine değmiş gibi oldu. Molla ise mülayim bir halde dua etti:

-Sağ salim gidin! İşiniz rast gitsin!

-Mirat can, gayret et de güzelce oku, oğlum! Deyip, babası kafasını okşadı ve yavaşça basamağa bastı. Mirat'ın yüreği sıkıştı, iki gözünden damla damla yaş dökülmeye başladı.

İLKİNCİ ADIM

Başka çocuklardan örnek aldığı için mi, yoksa yaşadığı yerdeki kızların mihribanlığından mı Mirat'da bir parça keçe alıp geldi. Ancak oturdukları yerde kum hangisi, keçe hangisi ayırt edilemiyordu. Çünkü keçenin altı kumdu, duvardan da kum dökülüp duruyordu. Mirat'ın sadece oturduğu yeri, üstü başı değil, ağzının içinde de kum gıcırıyor gibiydi.

Molla Mirat'ın eline, boyu bir karıştan büyük, eni 10 santim kadar hem de kulpu olan bir tahta verdi. Arapça büyük A (elif), B (be) harfleri yazılıydı. Mirat, aralıksız “Ä”, “BÄ” diye tekrarlasa da çocuklardan bazıları: “ELBİSİNE”, “Elbasına”, “Elboturu”, “ä-i-ü” dese de yine bir kısmı “Ti Üstün-Ten, Ti Astın-Tin, Ti Otur-Tün: Ten-Tin-Tün” diye tekrarlayıp duruyordu. Okulun içi arı kovanı gibi uğulduyordu. Kapının bir tarafında değnek asılı duruyordu. Ona “edep ağacı” adı verilmişti. Kim tuvalete gidecek olsa o değneği eline alıp “molla edep” deyip izin almalıydı. “Edep ağacı” geri getirilinceye kadar diğer çocukların tuvalete gitmeye hakkı yoktu. Kimi yaramaz çocuklar zamanında gelmiyordu.

İlk gün tuzağa düşmüş gibi olduğu için Mirat hiçbir şeyin farkında olmadı. O, sadece ortada toparlanıp oturan mollayı izledi. Sarıgının ucu, ala sakalıyla birleşen kırmızı yanakları çopurlu gibiydi. Çıkık alınının altındaki seyrek kaşları bitişikti. Gözünün biri şaşlı olduğu için devamlı yana bakıyor gibi görünüyordu. Yassı burnunun aşağısındaki bıyıkları üç parmak kadar kesik olduğu için seyrek bıyıklarının iki tarafının ucu yukarıya doğru kalkıktı. İç elbisesinin beli kuşaklı, üstüne cüppe giymiş bir şekilde, bağdaş kurup oturmasına bakılırsa her tarafı sahiplenmiş gibiydi. Büyük bir mendille üstü örtülü çaydanlığın, demini alan çayını terleye terleye içiyordu. Mirat'a göre onun gözleri süzülüyordu, bir nevi uyukluyordu. Birden molla, uykulu gözlerini açıp, etrafına bakındı:

-Hey, şahbazlar, okuyun, çalışın!

Önde oturan çocukların sesi gür çıktı.

Molla, yanındaki yastığa yaslanıp, ayaklarını uzattı. Onun beyaz gömleği, arkasına toplandığı için kıllı bilekleri çirkin görünüyordu. Aradan kısa bir zaman geçti veya geçmedi boğazı kesilen koyun gibi hırıldamaya başladı. Çocukların istediği de buydu. Onların sesinin birdenbire kesilmesi değirmenin suyunun kesilmesine döndü. Onlar gün boyu dizlerini kırıp oturup ayaklarını uzattılar, birbirleriyle fısıldaşıp, dürtüştiler. Mollanın karnı ustanın körüğü gibi inip kalktığı için kıs kıs gülüştiler. “Edep sopasına” da dokunmadan birkaç tanesi hızla dışarı çıktı. Okula bir parça rahatlık geldi. Molla horlayarak arkasını döndüğünde çıplak karnı kanı çuvala benzediği için birkaç tanesi pınkırdadı. Birisi “çek elini” diye ona bağırdı.

Sesleri kulağına gelen Molla, hart hart kaşınıp “Allah’a şükür, Allah’a şükür” diye mırıldandı. Birden gözlerini açtı. Ama ters dönen kaplumbağa gibi kalkamadı. Çocuklar yüksek sesle okumaya başladılar. Ayakta dururken öfkelenen molla, sopalardan birini aldı.

-Hey, sıpalar! Siz edep-terbiye yerine kötü şeyler öğreniyorsunuz. Siz ne zaman adam olacaksınız? Diyerek çocukların kusurunu yüzüne vurdu. Çocukların bazılarının sırtı yün çırpılmış gibi ses çıkardığı için bu durum Mırat’ı çok şaşırttı. Sebebi ise sırtlardan çıkan sesler acı vermiyordu. Güya onlardan biri: “Sen bir değil, bin kere vursan, benim sırtıma ne yapabileceksin?” der gibi, mollaya göstermeye çalışır gibi dilini çıkarıyordu. Sopa Mırat’ın sırtını iyice acıttı. Sanki sırtı tuz serpilmiş yaraya dönmüştü. O anda ise babasının: “Eti sizin, kemiği benim” dediği söz aklına geldi.

Akşama doğru ise molla çocuklara nasihat etti:

-“Ben demeyin, “bizim” deyin, “sen” demeyin “sizin” deyin. Görev buyursalar “Tamam” deyin. Büyüklerinize saygılı olun, diliniz daima duada olsun!

Gün sonunda okul bitince peygamberin hatırasına salavat getirmek değişmez kuraldı. Oğlanlarda yaşça büyük olanlardan biri bir şeyler söylemeye başladı:

Geliñ, hak gulları, yıglañ cemagat,

Bize buyruñ bolupdır roza, tagat.

Göräliñ uşbu demlerini ganımat,

Durut aydın Muhammet mustapaga!

Çocuklar ağıldan boşalan oğlak kuzu gibi birbirini ite kaka okuldan çıkmaya çalışıyorlardı.

Ayaklarını çamurdan çıkarmaya çalışır gibi gönülsüz hareket eden Mirat, eve girmeden izbe bir yerde oturdu. Mollanın sopası onun sadece sırtını değil, yüreğini de acıtmıştı. Öyle de olsa o okulda sesini çıkarmadan, gözlerindeki yaşları göstermemeyi mertliğe bağladı. Yaşlı dedesinin “Mert olun, oğlum” dediği nasihatını aklından çıkarmadı. Şimdi o, kendi kaderine sızlanmaya başladı. “Benim bahtım, çamura batmamış olsaydı altı kardeşin içinden sadece ben uzak bir köyde yabancı bir eve atılır mıydım? Ben yabancı bir yerde sopanın altında olur muydum? Ben, ne kötülük ettim ki! Tahtaya bakıp, mırıldanmak benim neyime lazımdı? “Kul okuyup kadı olmaz, köpek koşup tazı bolmaz” denildiği gibi benimde iyi bir molla olasım yok. “Zararın neresinden dönersen kârdır” deyip, burdan hızlıca kaçmam gerek. Birden:

-A çocuk, sen neden ağlıyorsun? Diye bir ses duyuldu. Mirat, yan baktığında Gözel üzerine abandı. O kız, o evin ortanca kızıydı, Mirat’la da yaşıtı ve onu çok iyi görüyordu. Mirat kendini açıklamaya çalıştığında Gözel sorusunu tekrarladı:

-Sana ne oldu?

-Bana hiç... Hiçbir şey olduğu yok.

-O zaman neden ağlıyorsun?

-Kim ağlıyor?

-Evet, sen. İşte bak, gözlerin kızarmış, göz kapakların şişmiş.

-Sen öyle görüyorsun.

-Sen doğruyu söylemiyorsun, o yüzden seni anneme söylerim.

Mirat kendini ne kadar kurnaz sansa da her şeyi kabullenip, annesine söylememek şartıyla sırtının ağrısını açıkladı.

Ertesi gün Gözel’in annesi ona:

-Hadi oğlum, üstünü değiştir, dedi. Mırat ne kadar istmese de annesi onu elinden kaçırmadan giydirdi. Elbise, koyunun derisinden dikilen, kolsuz bir şeydi. Sırtına sopa yiyen çocukların gümbürtüsünü düşününce Mırat, elbiseyi uygun gördü. Elbise, çubuğun acısına karşı bir çareydi. Bundan sonra sopa, Mırat'ın sırtını acıtmadı. Bir taraftan elbise ona destek olsa da diğer taraftan Gözel'in babası mollayla konuşmuş olmalıydı.

Gün boyu dizlerinin üzerinde oturmak çok zordu. Çocuklar ne kadar alışsalar da yine de belleri sızlıyordu. Oğlu olan, gelin getiren, düğün yapanlar mollaya para verip, onları serbest bıraktırdığı zaman çocuklar için büyük bir bayramdı. Onlar bütün günü kovalayıp oynayarak geçiriyorlardı. Mırat, alfabeyi öğrendikten sonra Kur'an'ın başlangıcı olan "Epdege" ye gelmişti. Ancak Arapça olan Kur'an'dan ne Mırat, ne de onu okutan molla bir şey anlamıyordu. O, ancak öğrencilere Arap alfabesini öğretmek için dini açıdan zorunlu bir dersti.

Bir gün okula yaşlı bir kadın gelip, hal hatır sorduktan sonra molların yakınında bir yere çömelip oturdu. Molla ondan uzaklaşmak için biraz geri çekilince yaşlı kadın da yine ona taraf kayıp:

-Kurbanın olayım molla can, benim bir torunum var, kendisi gül gibidir, sen onun dayı tarafını tanıyorsun, o Mergenlerdendir, diyerek molların böğrünü dürttü.

Gözlerini belerten molla yaşlının konuşmalarından hemen kaçmak niyetiyle:

-Evet, tanıyorum, dedi.

-Tanısan iyi edersin. Onlar tanınacak insanlardır.

-Ondan sonra?

-Ondan sonra, bizim aşiretimizi sen iyi bilirsin.

-Bilirim, bilirim.

-İyi bilsen, neden benim torunum yattığında altına işiyor?

-A, yenge ben nerden bileyim!

-Sen herkesin mollasıydın, bilmelisin, diyerek yine dürttü.

Molla yastığa doğru çekildi:

-A, yenge ben doktor değilim ama!

-Sen insanların öşür-zekâtını alıyorsun, doktor da olmalısın!

Molla şaşkınlıktan ne yapacağını bilemedi:

-E, ondan sonra?

-Ondan sonra, sen bir dua yazıp ver, o uyandığında benden habersiz işemesin olur mu?

-Olur, iyi bir dua yazarım.

Molla bir dizine oturup, kâğıt kalemini siyah mürekkebe batırıp küçük bir kâğıda bir şeyler yazmaya başladı. Yaşlı kadın onun dizini dürtüp:

-Ama iyi bir dua yaz. Ben, o senin kızdığın kadınlardan değilim.

-A, yenge sen Allah'ın kudretine inan: Ben herkesi yalandan uzak tutan, terbiye eden Tanrı kuluyum.

Yaşlı kadın onu yine dürttü:

-Siz sahte mollalardan her şey çıkar artık! Daha önce birinin yazdığı duayı okutup gördük, onda neler yazıyor, söylesene?

-Neler yazıyor?

-“Senin başının ağrısının geçmesi veya geçmemesinden banane” diye yazmış.

-Tövbe, tövbe!

-Tövbeni de bilmem günahını da. Torunum bu duadan sonra yine altına işerse donunu sana yıkattırım.

Mirat kendi kendine “Mollanın duasını getirip taktıklarında benim gözüm öncekinden daha çok ağrımişti. Senin torununun işediği yere çok büyüğünü de yapmasa bari” diye düşündü. Yaşlı kadın yerinden kalktıktan sonra:

Beyazlığına, işte, beyaz mendil verdim. Senin duan belki faydalı olurdu. Ancak duymadım deme torunum altına işemeyi bırakmazsa iki elim senin yakanda olur.

Hoş, diyerek çıkıp gitti. Yaşlı kadın gittikten sonra molla “Tövbe, tövbe” diyerek yakasını silkti.

-Hovul bela, sovul bela başımızdan savıl bela.

Ondan sonra mollanın keyfi iyice kaçtı. O, kırık sapına ip bağladığı gözlüğünü takıp, tırnağıyla uğraşmaya başladı. Onun düşüncelere dalmasından faydalanan çocuklardan biri toparlanmış ayağını uzatıp, bacaklarını rahatlattı. O anda mollanın gözü ona ilişti:

-Hey, sen! Devenin dört ayağı altına sığıyor da senin iki ayağın mı altına sığmıyor? Deyip, değneğini alıp, arka arkaya vurdu. Soplanın ucundan kopan bir parça başka bir çocuğun yanağını bıçak gibi kesti. Kesilen yerden kan akmaya başladı. Molla bir şey aramadan hemen bi tedavi yöntemi gösterdi.

-Kanını durdurmak için toprak serp.

Mırat ise “Vah biraz önceki yaşlı kadın şimdi lazımımış” diyerek kendi kendine bir ah çekti.

MOLLA KİM

Mollanın asıl anlamı bilgili adamdır.

Ancak aslında kalan şey çok değil. Ancak etkili şeyler aslını, hatta anlamını da değiştirdi. Halkın geri kalmışlığı, saflığı, mecburiyetlerinden dolayı mollanın anlamındaki “bilgili” anlamı ruhanilerin vekilliğine dolanıp gitti. “Altın görse Hızır azar” denilen nakil gibi mollalar da azıp gitti. Yeri yeşerten, ürün meydana getiren nem demiri bile paslatıyor. Din-şeriat adıyla haddinden fazla kazanç mollayı da azdırıyor.

Birinci Dünya savaşı zamanında “Terciman” adında bir gazete çıkıyordu. O gazetenin”Keyfim gelende” adlı hiciv bölümü vardı. O bölümde bir defa “Molla kim?” diye bir yazı yazıldı. Orada “Molla kim” denen soruya molla aslında “LA” idi diye cevap veriyor. “La” Arapça “hiçbir şey” yani “yok” anlamında. Millet aslında milletti. Mollalar, milletin “mimini” alıp kendi başlarına koydular da molla oldular, millet ise “Lüt” olup kaldı. Bak, ne hakiki bir hiciv!

Mırat'ın okutan mollaları da milletin “mimini” kendi başlarına koyan mollalardı. Onlar aslında ordan burdan gelmişlerdi. Onlar nereye çağrılrsa nerenin kazancı iyi olsa o yana doğru koşuyorlardı. Molla esas olarak evlatlarından oluşuyordu. Çünkü onlar kendilerini peygamber neslinden hesap edip, kendilerini herkesten üstün sayıyorlardı. Bu yüzden de ağır işe girişmezler, Allah, hem de din şeriat adıyla kolay kazancı arıyorlardı, halkı dinin dayanağı olan ecdatlarının adlarıyla kandırıyorlardı. Bu yüzden de “erkine” koysan hocayı yatıp yer “köceyi” denen hakikatı açıklayan nakil türemiş. Onlar sadece bedava yemeği değil, hazır yemeği oturup yemeye de üşenip, yattıkları yerden gönülsüz gönülsüz çığnıyorlardı. “Hocanın tazısı gibi” denilen sözde onların hayasızlığını halka dikkate almadıklarını anlatır: Hocanın peşinden gelen tazısı da evin en güzel yerine gidiyordu.

Hayâsız, tembel çobanın “Koyun gütmeme bakma da hak alışma bak” dediği gibi mollaların da hepsi de halka faydalı olmak yerine, hilekârlıkla bol kazancı kovalıyorlardı. Halk arasında: “Mollanın dediğini yap, yaptığını yapma” diyen nakil de oradan geliyordu. Mollalar ne de olsa din şeriat kurallarını bildikleri için doğru öğretiyorlardı, kendileri ise hiçbir utanmazlıktan, haramzadelikten geri kalmıyorlardı. Halk arasında molla ve işana olan güven çok iydi. Nikâh kıydırmak, cenaze namazı kıldırmak şartı onlara katlanmaya mecbur ediyordu.

“Faydasız melekten bildik dev iyi” diyen bir nakil var.

Faydasız, yabancı molladan memnun olmadıkları için Çarva köyü, yılını doldurmadan onu gönderdi. Mollanın gönderilmesi Mırat için büyük bir bayramdı. Ama onun sevinci fazla sürmedi. Babasının yerinde kararına göre Mırat en sonunda molla olup çıkmalıydı. Bunun içinde onu başka mektebi olan köye gönderip, bildiği yerden uzaklaştırdı. Mırat'ın bu seferki okulu kerpiç dam değil, eski bir çadırdı. Ancak tepesinden damla damlayıp, etek kısmından rüzgâr giriyordu. Mırat'ın bu seferki mollası da değişikti. Ona Helim molla, bazen de Helim işan diyorlardı. Mırat, onu şaşkınlıkla izledi. O, kısacık ve zayıf olduğu için tam da turgay gibi sekiyordu. Hilebaz, mavi gözleri münkirlikle parlıyordu. Seyrek kirpikleri aralıksız kımıldırıyordu, gözleri istekle bir şeyler arıyordu. Mırat bir defa o molla hakkında iki çiftçinin konuşmasını dinledi.

Sakallı adam, yanındakinin sırtını dürttü:

-Vay, bu tilkiyi nereden buldular ki?

Köse, ona dirseğiyle dürttü:

-A, senin aklın yerinde mi! Bu molla halktan çıkan bir mülhit olmasa, ikrama düşkün olmasa geriye dönüp gelir miydi?

-Vay, sen nasıl böyle bilgili oldun, söyle?

-Sen onun ufak tefek işlerini arayan, hilebaz gözlerine bak! Ben, onun nasıl molla olduğunu, nasıl okutacağını bilmiyorum. Ancak ona eğilirsen, aç kurt gibi kuyruğuna yapışacağına anla.

-Köyde evvelki otlakçılar nasıl azlık ediyorlardı.

-Bu hilebaz göz, karısını eve kapatıp, üstünden kilitleyip gidiyormuş.

-Belki dinin talebi böyledir.

-Dini ikimiz gibi sıradan insanın burnuna sokuyorlardı.

-Ya onun kendi?

-Eğer ben yanılmıyorsam, bu hilebaz göz, din şeriatı sigaramın dumanı gibi üfleyip, sadece senin benim gözüme çöp sokmak için sarık sarıyordu.

-Al, lazım olursa!

Mırat, çiftçilerin konuşmasını o kadar düşünmese de molla hakkında bir çeşit münkürlük ortaya çıktı. Bu yüzden de onların konuşmasının sonuna kadar dinledi.

-Ben ona saygı gösterip, selam verdim. O, benim selamımı almadan, öfkeli gibi yüzünü asıp geçti. Nedeni, işte görüyorsun, benim elbisemin yaması hayli fazla. Ama Hallı Baya gözü iliştiğinde uzak bir mesafede bile olsa selamını yüz defa tekrarlıyor. Al desen açılır gözü molların, ver desen terk eder emrini Allah'ın" denilen hilebaz göz molla bana benziyor.

Son iki satırı dinleyince yaşlı dedesinin verdiği nasihat Mırat'ın aklına düştü: Bir molla, son zamanında suya gark olacak gibi görünmüştü. Bir çiftçi ona tahammül etmeden: "Molla aga, elini ver" deyip onu kurtarmayı düşünmüştü. Molla elini uzatmadan dönüp, kendini geriye çekmişti. O arada yoldaşı, o çiftçiye sitem etmişti: -

Molla ömründe “ver” sözünü de hiç duymazdı. Onu boğasın gelse de yine “ver” der. Azat edesin gelecek olsa çiftçi ona: “Molla ağa, al götür!” deyince molla ona elini uzatmıştı...

Mırat, kendi kendine: “Bizim bu mollamız kösenin söylediği gibi öbür molların benzeri” diye düşündü. Mırat, kendi mollası hakkında elbette yanlış düşünmüyordu. O, Mırat’ın gözünün önündeki öğrencileri de farklı görüyordu. Yeni elbiseli zengin oğlu, yanındakinin kitabını yırtıp, yaramazlık ettiğinde molların sopası, kitabı yırtılan eski elbiseli çocuğun sırtında patlıyordu. “Bak ne biçim adaletsizlik!” deyip, Mırat kendi kendine iç çekti. Hilekâr dindarların bütün hareket tavırlarının adaletsizliğinden Mırat’ın haberi yoktu. Mırat öyle olsa da uzun çalışmalar neticesinde yazıp çizmeyi öğrendi. “Revnakı”, “Sofu Allah yar’ı da” iyice okuyabildi. Klasik edebiyatı okutmaya Helim İşanın gücü yetmiyordu. Sebebi ise onun bilgili molla olmamasıydı. Bu yüzden de Mırat ondan hoşlandı.

YÖNEKEY MOLLA

Mırat’a göre bilim almak iğne ile kuyu kazmaktan kolay değildi. On ayağı yere bastığı için kendini her şeyi düşünen biri sanıyordu. Mırat, en sonunda üçüncü sınıfa geçti. Mırat’ın bu defaki okulu kendi köylerindeydi.

İlkbahar ile yazın arası sıcak bir gündü. Köyün insanları bir kulübenin kenarında sakın sakın konuşup oturuyorlardı. Kimi dirseğini kuma dayayıp yatıyordu, kimi ise bağdaş kurup, açık yerde çömelmiş duruyordu. Tıraş olmuş çıplak başını okşayıp oturan, burnu yumruk gibi olan bir yaşlı:

-Hey, adamlar! Deyip, dikkatleri kendine çekti. -Biz, bayram düğün, yitik gözleyen gibi ne zamana kadar ondan ona geçip gideceğiz.

-Hadi bakalım, hadi bakalım diye söylediklerinde doğruldu.

-Tokar ağa, bilmece sormuyorsun?

- “Söylenen sözün sonuna bak” demişler, sabret.

-Tokar, bilmececin anlamı şöyle deyip, şapkasını dizinin altına koydu. -Biz cenaze namazı kıldırarak olsak, nikâh kıydırarak olsak molla bekleyip oradan oraya koşmakla çok yorulurduk.

Üç seyrek sakallılardan biri kinayeli konuştu:

-Nasıl! Öleni cenazesiz gömmek, aileyi nikâhsız kurmak olur mu?

-Yok, bin kere, yok!

-Öyleyse?

-Biz neden kendi köyümüzde mollayı tutamıyoruz?

-Sana lazım olan bu! Çadırın örtüsüne yama bulamayan aç çiftçiler mollayı ne ile tutsun?

-Molla getirmek ve onu tutmak zenginlerin işi ama!

-Yok, öyle değil. Zengine işin düşse ölün cenazesiz gider.

-Öyleyse ne yapmalı?

-Böyle olmasından Allah korusun. Köylünün öşür zekâtını it yiyor, kedi kemiriyor. Onu israf etmeden gerekli yerlere harcarsak, bir değil, iki mollayı bile tutarız.

-İşte bu söz doğru, diyerek birkaç adamın da onayını aldı.

-Ancak molla deyip, birden başımıza bela satın almalıyım?

-Biraz sabredin! İşte Onbegi köyünde bir molla var.

-Mollanın iyi olanı?

-Mukim Molladan sen şüphe edemezsin!

-Ha, Mukim Molla desene, o gelmez artık.

-O, zenginlerin siteminden, öfkesinden bıkmıştır.

O köyden göçüp, sıradan çiftçilikle uğraşmaya hazırlanıyor. Biz onu çağırırsak gelir, hatta çağırmasak da buraya göçecek.

Çiftçiler Tokar'ın düşüncesini hep bir ağızdan onayladı.

Mukim Molla çok sağlam, sağlıklı ve iyi bir adamdı. O, kurnazlığı, yalanı yanlış, aldatmayı bilmeyen basit, sade ve iyi biriydi. Eşi küçük ve zayıftı. Mırat kendi kendine “Ogulsona Teyze, molla ağayı nasıl çeker ki?” diye anlatılan konuşmalara

şaşırdı. Ogulsona, Mukim Mollayı isteyerek çektiğinden Mirat'ın haberi yoktu. Mirat'ın anladığına göre Mukim Molla sevmeden, şirinlik etmeden, fazla istek ve dilekten sıyrılmıştı. Kendi düşüncesine göre o, devamlı hakikatın tarafındaydı. Din şeriat ilminden onun yükü çok hafifti. Ona yürekten düşünmeye, halkı ona çağırmaya da fazla ilgi göstermiyordu. O, molla olsa da köylü soruyordu. Boş olduğu zaman belden, oraktan elini çekmiyordu. Onun kendi zahmetiyle kazanıp yediği ekmeği ona daha hoş geliyordu.

O, okuttuğu çocuklara vurmadığı için Mirat ona hayran kalırdı. Ondan önceki mollaları az çok bilgiyi sopayla veriyordu. Mukim Mollanın yanında sopa da yoktu. Mirat'ın anladığına göre, düşündürüp öğüt ve nasihat yoluyla bilgiyi daha güzel veriyordu. O, çok kanaatkâr ve sabırlı bir adamdı. Bundan dolayı köylünün kalbinde yaşıyordu.

Mirat'ı özellikle de bir şey şaşırtmıştı: Mukim Molla, kendisinin Pil Mahmıt gibi büyük ve pejmürde olduğuna bakmadan, klasik edebiyatı iyi biliyordu. Birkaç gazeli de ezbere okuyordu. Farsça yazan Hoca Hafız Şirazi'yi, Bidil'i de hatasız okuyabiliyordu. İşan, pirlerin, bay, hanların durumlarını anlattıkları için Mahtımkulu'yu, Kemine'yi hem de diğer Türkmen klasiklerini okullarda okutmayı ruhaniler yasaklamıştı. "Mahtımkulu gaipten söz açıyor. Gaibi Allah'tan başka kimse bilmez. Onlar faydasız şairlerdir." Diyerek halkı kandırmaya, aldatmaya çalışıyorlardı. Okutayım dersin de Mahtımkulu ve diğer şarillerinin kitaplarını bulmak kolay değildi. Bir el yazmaya en az bir deve vermeliydi. Orta Asyanın böyle klasikleri ise Taşkent'te taşbasması olarak basılıyordu. Öyle de olsa Mukim Molla hak, hakikati, edep tertibi, genellikle insan severler hakkında Mahtımkulu'dan, Kemine'den çok örnekler veriyordu, bazen halkı toplayıp, onların birkaç şiirini hevesle ve ölçüsüyle okuyordu.

Mirat, Nevai'yi, Fuzulî'yi Farsça olan Hoca Hafızı, Bidil'i iyice öğrendi, babasına ve başka heveslilere de ölçüsüyle okudu.

Mukim Molla, Mirat gibi öğretmen ve öğrencileri toplayıp:

-Çocuklarım, benim size bundan fazla öğretecek bir şeyim yok. Bazılarınız benim gibi molla olursunuz, isteyeniniz olursa da medreselerde okumaya gidersiniz. İşiniz

başarılı olsun! Yolunuzu hak açsın! deyip, dua etti. O, bu konuşmaları Mırat'ın babasına söyledi.

Mırat, okumaktan yüz çevirse de mollalıktan hoşlanmasa da öğrenmeye heveslenmeye başladı. Özellikle de nazım eserlerini ölçüsüyle okuma hoşuna gitti. Az çok eğitim veren Mukim Mollaya ise yürekten minnettar kaldı. Ona kendinin iç duygusunu, sevgisini hissettirme düşüncesine kapıldı, utandığı için hiçbir şey söylemedi. Ancak kendi kendine: “Ben, bana eğitim veren Mukim Mollayı ölünceye kadar unutmam” diye kendine söz verdi.

MIRAT YENE YOLDA

On üç yaşlı, genç, Mırat, köy mollası olup çocuklara ders veremezdi. Babası alışverişçi olmadığı için hesap kitap alacak verecek hesabının mecburiyeti yoktu. Babasının istediği doğrultuda Mırat, din şariat kanunlarını iyice bilen iyi bir molla, bahtı yaver giderse de ahund olup çıkmalıydı. Bu yüzden de o, medreseye gitmeye mecburdu. Tecen'de medrese olmadığı için Mırat, Merv'e veya Aşkabat'a gitmeliydi. Yabancı şehirlerde kendi başına yaşayacak durumda değildi. Öyleyse ne yapmalıydı. Onun Alili'de, Amanalı adında bir tanıdığı vardı. O, kendi memlektinde saygın ve sözü geçen bir adamdı. O, Mırat'ın Kaka'daki medreseye gitmesini tavsiye etti. “Boş zamanlarını bizim evimizde, çoluk çocukla birlikte geçirir” dedi. Kaka'da gerçekten de medrese vardı. Elbette bu uygun bir tavsiyeydi.

Mırat'ı babası devamlı ata bindirip, bir köye götürüp, yollayıp geri dönerdi. Bu defa onun için özel olarak hazırlık yapıyorlardı. Annesi yeni yorgan diker, yastık hazırlardı. Keçelerinin büyüğünü uygun gördü. Kap kaçak, güğüm, semaver hazırlanıyordu. Medresenin bir odasında sadece kendi olduğu için bütün eşyası ona gerekliydi.

Şu anda Mırat'ın önü karanlıktı. Bilinmedik bir memlekette tek başına bir odada nasıl yaşayabilecekti. Onun duyduğuna göre oda denilen yer, kapısı kapalı, hiçbir deliği olmayan mezar gibi bir ev olmalıydı. Mırat böyle daracık bir yerde nasıl gün geçirir. Yüreği ağzından gelmez mi? Söylenene göre medrese, oda cinlerin öç aldığı yer olmalıydı. Mırat, korku bilmezdi, yılan görüp de öldürmesse kendini namert bilirdi. Ama karanlık odada birden al basarsa... Mırat derin bir nefes aldı.

Tanıdığına sırtına dayadığı için Mırat'ı bu defa babasının kendisi götürmeyip, kervanla gönderdi. Kervanın önü Köpetdag'a doğruydı. Bugün ki gibi açık havada Köpetdag'ın sülüeti görünüyordu. Uzun kıvrımlı demir yol, Köpetdag'ın eteğini dolanıp gidiyordu. Onun Alili'deki durağına "Kaka" adı veriliyordu. O etrafta yaşayan halka da "Alili" adı veriliyordu. Türkmen halkının kalabalık boy ve aşiretinden Mırat'ın haberi yoktu. Kötü yanı Mırat şimdi güneş içinde doğan rüzgârı bol esen, aydınlık evlerini terk edip şimdiye kadar görmediği yer olan Alili'de daracık, karanlık bir evde kabir azabını mı çekecekti. Mırat'ın günahı neydi ki? Tanrı Mırat'ı neden sağa sola savurup duruyor. Tanrı onu neden böyle bahtsız yaratmıştı?

Gerçekten de uzak geride kalan köy, pek seçilmiyordu. Mırat'ın gönlü köyde kalmış, eşyaları kervana yüklenmişti. Yol, ekili alandan çıkıp çalı çırpılı çöle gelmişti. Çanlı kervan yorulmadan aheste aheste gidiyordu. Devenin geniş ayağının altı yassı olsa bile kurşun gibi dökülen tozlu kuma batıyordu. Kervanın arkasında açılan çukurları rüzgâr düzelterip gidiyordu. Develerin tabanlarından tıktırtı geliyor gibi kendilerinden de ses çıkmıyordu. Ancak arkadaki devenin boynundaki çanın sağır edici sesi yankılanıyordu. O çan, Mırat'ın yüreği gibi güm güm atıyordu. Rüzgâr, kervanın arkasıyla birlikte Mırat'ın da arkasını da düzlüyordu. O, şimdi kendi kardeşleri ve köy çocuklarıyla birlikte bağıra çağıra top oynamalıydı. Mırat, kâğıt, kalemin nasıl bir şey olduğunu bilmeseyse daha iyi olurdu! Şimdi onun kötü bahtı nereye sürüklenip gidiyordu. Doğduğu memleketine dönüp, memleketini tekrar görebilecek miydi, göremeyecek miydi?

Kervan yolun yarısında "Torlu" denen yerde yüklerini indirdi. Sonsuz kumun içindeki eski kale Mırat'a göre çok şaşırtıcıydı. Eski kaleyi kimin ne zaman yaptığını, uçsuz bucaksız çölde suyu nereden içtiklerini Mırat bilemiyordu. O, ancak "O adam gibi uçsuz bucaksız çölde de yaşadıktan sonra onun yaşamadığı, gitmediği yer var mı ki diye düşündü. Oraya belki Köpetdag'dan kanal açılmıştır belki de orda içme suyu hiç bitmeyen birkaç kuyu vardır, belki de yağmur suyuyla takviye ediliyordur. Mırat onu açıklamaya acizdi.

Yükün altından kaçan yorgun develer iştahla otluyordu. Alev alev yanan kuru odunların kenarında çaydanlıklar erkek gibi homurdanıp duruyordu. Çay, Mırat'a çok lezzetli geldi. Kaynayıp duran çaydanlıkta çayın, gerçekten de lezzetli olduğunu

Mirat bilmiyordu. Bir fincan çayla bir topak kavurmalı ekmeğin de lezzeti başkaydı. Belki de ona bu lezzeti yol yorgunluğu vermişti. Ama çayı yalnızca terleyip içen yolcular değil, yeşil otu iştahla geviş getiren develer de yiyordu

“Yolcu yolunda gerek” diyen nakile göre kervan hemen yola koyuldu. Birbirlerine benzeyen türlü bitkiler, kum tepeleri, aralıksız devam ediyordu. Develerin geniş ayakları aralıksız kum savuruyordu. Batı tarafında uzaktan açık bir yerde minareye benzer bir şey görünüyordu. Ona şaşırان Mirat:

-A, bu çölün içindeki şey de ne? Deyip, şaşırdı.

Devecilerin büyüklerinden biri:

-Ona “Beyevança” diyorlar. O da biraz önceki “Torlı” gibi eski kalenin kalıntısıydı. Bunun ötesinde Kaka yakındır. -deyip, düşündü. Ama Beyevança kalesinin nasıl ve kim tarafından yapıldığı belli değildi. Galiba Köpetdag’dan gelen su, bir zaman sonra çoğalıp, o yerleri de şehire çevirmiş olmalı.

Mirat’ı özellikle Kaka’nın eteğindeki büyük eski kale şaşırtmıştı. Yol ordan geçiyordu. Mirat’ın tahminine göre eski kalenin herbir tarafı bin adımdan fazlaydı. Mirat: Hay! Deyip içini çektiğini hissetmedi. A, bu büyük kaleyi kim yaptı ki? Deyip, etrafına bakındı. Devecilerin büyüklerinden biri kendi duyduklarını söyledi:

-Kaka’dan batıya onlarca kilometre boyunca yıkık, eski kaleler vardı. Kaka’nın etrafında eskiden büyük bir şehir varmış, ona Bavert Abivert derlermiş. O şehirden kalenin bir yadigâr kubbesi duruyordu. Ona “Namazger” adı veriliyor. Eğer yanılmıyorsam o eski kale de o zamanlarda yapılmış.

-Kaka hakkında ise Mirat, kendini başka bir memleketteymiş gibi hissetti. Bak, nasıl farklı bir köy! Ya şehir denilen şey bu mu ki? Alililerin evleri tamamiyle kerpiçten ya da çamurdan yapılan dam olup ya da eğri büğrü sokaklarla uzayıp gidiyordu. Bir örnek olmasa kara evden hiçbir iz yok. Bak, nasıl sık gölgeli, gür bir bağ! Bağ, benim ne zaman gördüğüm şey? İşte bak, büyük erikler ağaçlarda sararıyor. Yumruk gibi şeftaliler, elmalar sallanıp duruyor. Üzümün parlayan salkımı nasıl da güzel! Bağların sahipleri, belki, lezzetli meyvelerden iyice doymuşlardı. Ancak bu taştan ya da kerpiçten yapılan damların içinde nasıl korkmadan yatıyorlar ki? Yıkılır diye

korkmuyorlar mı? Benim doğrusu burda yatmaya yüreğim yetmez. Ah, sen bu geniş çölün kurbanı ol!

Amanalı ağalarının avluları gür bağlı olsa da avlunun içinde yeşermiş bir ağaç yoktu. Duvarları birbirine yakın olan evler çoktu. O avlu Mırat'ı her bir taraftan sıkıştırıyordu. Sanki soluk almada güçlük çeker gibi hissediyordu. Avlunun ortasındaki kara eve gözü ilişince, Mırat şükretti. Birdenbire kendi evleri, köyleri gözünün önüne gelince neredeyse ağlayacak gibi oldu. Amanalı ailesi Mırat'ı çok iyi karşıladı.

BİLİM ALMAK NÄHİLİ KIN

Sık ve seyrek sakallı, heybetli adam Amanalı, Mırat'ı peşine takıp gitti. Onların yolu, pazardan geçiyordu. Kaka'nın büyük bir köşesindeki mal dolu dükkânlar, gürültülü çayhaneler, takırtılı arabalar, kavgalı alışverişler, Mırat'ı çok şaşırttı. Okul deyip, sendeleyerek yürümektense, onlar gibi dükkânda satıcı olmayı istedi. Başları şapkallı, dar giyimli adamlara korkuyla baktı. Onların hepsi Rus mu ki? Bunlar ne iş yapıyor ki? Birden, biri benim omzuma yapışmasın, diye düşündü. Amanalı'nın yanında olduğu için o kadar korkmadı.

Köpetdag'ın eteğindeki İran sınırına yakın olan Kaka, ancak bir durak yeri olmadığından, merkezi yönetim yeri olduğundan Mırat'ın haberi yoktu. Mâne-Çäçe, Govşut-Dargana, Duşak köyleri bu merkezi yönetime bağlı değildi. Bundan dolayı Kaka, küçük bir şehire benziyordu. “Her memleketin avını kendi tazısıyla avlarlar.” nakili gibi padişah hakimiyeti bazı yerde halkı ordan biriyle orayı yönetirlerdi. Merkezi yönetim yardımcısına Gara İşam İsmayılov denilirdi. Gara İşanın yeterli bilgisi olmasa da Rus dilini iyi bilmese de, iş görmek için padişah hükümetine gerekli bir adamdı. Hakimeyete sırtını dayadığı için Gara İşanın da söylediği söyledik, dediği dedikti. Köy ilişkilerinde ortaya çıkan kavga dövüşünde ağırlığını Gara İşan kendi isteğine göre çözerdi. Ağaran sakalını göğsüne yayan piyade onun için bayağı heybetli görünüyordu. Bu köyün yaşlısı olan Amanalı da Gara İşanla arkadaştı. Onun için merkezi yönetimlikte o da kendi sesini duyurabiliyordu. Onun için de “Mırat'ı bu yana yolla!” deyip, sessizce konuştu. Onun için de o Mırat'ı medresenin din adamı Muhammetmırat'ı işanı yanına alıp gitti. Amanalı'ye bakan din adamı ayağa kalkıp, kollarını kavuşturup, iki büklüm bir şekilde:

-Hoş gördük Amanalı ağa, hoş gördük!

Amanalı kollarını bağlayıp, başını eğip selam verdi:

-Eselamınaleyküm ahund hazretleri.

-Vealeykümselam!

-Söyleyin!

-Sizden olmasın?

-Yok, siz evlatsınız.

-Nasılsınız?

-Allah’a şükür.

-Haliniz durumunuz nasıl?

-Verene şükür.

-Her şey yerinde mi?

-Elhamdülillah!

İyilik sağlık, soru cevap Mirat’ın sanki bir çay içimlik vakitte geçti. Ahund, Amanalı’yı nerede, nasıl oturtacağını bilemedi. Onun karşısında biraz sendeledi. Sebebi, ahundun medrese kurmasında Amanalı’nın rolü daha büyüktü, yine de işlere ondan daha çok karışıyordu.

Medresenin dini eğitim verilen yer olduğunu Mirat bilse de onu kimin yaptığını, nasıl kurulduğunu, öğrencilerin neden, kim tarafından toplandığını bilmiyordu. Medrese kurmak için Amanalı gibi yaşlıların meseleyi ortaya koymaları ve onu makullemeleri gerekliydi. Geline neticeden sonra ise her öğrenciye bir oda düşecek şekilde yapılmıştı. Medresenin sahibi olanlar, önceki dükkânlardan bazılarının sahibi olanlardan da faydalanmıştı. Din ve şariat adıyla kurulan medrese, birkaç yuva sınıftan ibaret değil, medresenin ahundu için de altın bir ambardı. Dört bir taftan öşür-zekât, sadaka, bağış yağıp durdu. Bu yüzden de Amanalı’nın gönlünü almak ahund için Allah’ın emrini yerine getirmekten de gerekliydi. Bu yüzden de Amanalı’yı gözü ilişse ahund, ona hayvan kesip, ikram ederdi.

Saygı, hürmetten sonra Amanalı, kendi meramını açıkladı:

-Hürmetli ahundumuz şu çocuğun durumunu ben sana getirdim. Mırat'ı siz hem benim oğlum, hem de kendi oğlunuz hesap edin. Sizin ilginiz, sizin kerametiniz hiçbir şey bilmeyen Mırat iyi bir adam olup çıkacak. Evet, siz şunu da unutmayın: Mırat'ın babası benim eskiden beri dostum, kadir kıymet bilen bir adamdır.

-Olur, Amanalı ağa, olur! Siz eğitimi bana teslim ettikten sonra ben destek olurum!

-Sizden tamamen istediğim böyledir. Sağ olun.

-Allah yardımcınız olsun!

Mırat kendisine verilen odaya girdiğinde mezarın kenarına gelmiş gibi hisetti. Dört duvarlı, tepesi kubbeli oda karanlıktı. Bu yüzden Mırat'ın burnuna koku geliyordu. Odaya girilen yerde banyo yapılmak için köşe bir yer vardı. Öğrenci orada yıkanıyordu. Banyo yapılan su bir delikten dışarı akıyordu. Oradan pis bir koku geliyordu. Mırat ilk geceler iyi uyuyamadı. Uyuyunca da rüya gördü, kubbe üstüne yıkılacak diye korkuyordu. Bazen de nefes nefese kalıyordu. “Gelecek denilen şey oynanan top gibi değişik bir şeydi. Mırat'ın geldiği yere bir bak! “Hu, hak!” deyip, dua eder gibi oturup, terkidünya şeylere sırtını dönen derviş değil ama! Kardeşleri kendi gençlik zamanlarında şen şakraklıkla geçirdiklerinde Mırat da öbür dünyanın endişesini taşımalı mı? “Gör, bak ne biçim adaletsizlik!” Birden Mırat tövbe tövbe diyerek irkildi: “Allah'ın iradesini inkâr etmek murdarlık olur” diye onu inandırmışlardı. Onun için de o, “Allah'ım ettiğine şükür” diye biraz önceki düşündüklerine kızdı.

Medresede başlangıç okuma iki koldan giderdi. Birincisi dini ilmin başlangıç kitabı olan “Pukhi keydan”. İkincisi ise Arap-Fars dillerini öğrenilmesiydi. Sonra Arap dilinin gramerini öğreten “Müşgilat” a geçiliyordu. Müşgilat, zor demektir. Mırat “Pukhi Keydan” dan iki ders aldığı anda eski bir mollanın söylediği aklına geldi. Yine “Pukhi Keydan”ın Pitnekge kadı olmuşum, Müşgilat'tan sorsalar ölmeye razı olmuşum.” Arap-Fars dilinin yed -der Arap, dest- der Fars, biz diyoruz -el ricel der Arap, pay- der fars, biz diyoruz ayak diye diye öğrenmeye başladı. Eğitim sabah namazından sonra orada veriliyordu. Dünkü ders de orada tekrarlanıyordu.

Mirat başka öğrenciler gibi başarısız değil, çok yetenekliydi. Dersini tez öğreniyordu. Ona göre de kendi yeteneğine güvenip, kitabı fazla açmayıp, çok okumuyordu. Kendi gibi yaşlılarıyla oturmayı, gezmeyi seviyordu. Mirat da aynı boy öğrencilerle ikili üçlü yetişen öğrencilerdi, hatta sakalı göbeğine kadar uzamış öğrenciler de vardı.

Çayını kendi kaynatmak, yemeğini hazırlamak, sonunda da tek başına oturup yemek ona hoş gelmedi. Sonrada birkaç kişi olup birlikte yiyorlardı. Mirat, genel olarak yiyip içmekten geri kalmıyordu. Torbasında devamlı kavurması vardı. Amanalı'nın karısı ona bazen işlekli, bazen de börek pişirip veriyordu. Amanalı'nın Meñli adındaki kızı Mirat'ı beğeniyordu. Ona Mirat can diyordu. Mirat, Cuma günleri onlara gittiğinde türlü çeşitte meyveler veriyordu. Öğle sıcağında kendi yanına oturtup, ta uyanıncaya kadar yüzünü yelleyip, sinekleri kovalıyordu. Böyle hoş şeyi Mirat ne zaman gördü ki? O yüzden böyle zamanlarda o, kendi talihinden memun oluyordu. Hatta Amanalı ağa adına minnetdarlık duyardı.

Mirat bir gün semaveri tuttuğunda parmağında bir acı hissetti. Semaveri elinden düşürdü. Baksa ki kara bir akrep hızlıca hareket ediyordu. Mirat onu ayakkabının topuğuyla basıp öldürdü. Ancak parmağının ağrısı geçmedi, durdukça sızısı içine doğru işlemeye başladı. Hatta acısı koltuğuna kadar vardı. Bu acı, sanki damarın içinde kımlıdayıp duruyordu. Onun sızlaması çoğaldı. Öğrenciler:

-Haydar'ı bul, Haydar'ı bul! Diye telaşlandılar.

Öğrencilerin büyüklerinden biri ola Haydar'ın yılan ve akrep zehirini okuyup çıkardığını biliyorlardı. Gür kaşları çatık, iri gözleri oynayıp duran kara yağız Haydar ortaya çıktı.

-Mirat, sen üzülme, hemen kurtarız diye onun gönlünü aldı. Ondan sonra bir kısım yeşil yoncayı alıp “Kırk kâp” adlı duasını okumaya başladı. -Kepä ke rebbike kem yekpike väkipeten kikeme kekirri... O ağzına gelen kepleri hızlı hızlı okuyarak Mirat'ın parmağına üfledi. Elindeki yoncayı akrebin ısırıldığı yere yapıştırdı. Kara akrebin Mirat'ın serçe parmağının yarısı kadar yılan gibi bir şey olsa da Haydar büyük bir düşman ile savaşır gibi mırıldanıp terledi.. Mirat, akrebin koltuğuna vuran acısının yavaş yavaş azaldığını hissetti. Gerçekten de az bir zaman sonra parmağının

ucundan çıkıp atılan kire döndü. Mirat, Haydar'ın gayret edip okumasına, “Çüf çüf” diye üflemesinde bir keramet var diye inandı. Mirat'ın koltuğuna kadar giden zehiri ilaçsız tedavi etmek elbette kudretti. Ancak o kudret Haydar'ın okumasında olsa da Mirat kendisinin güvende olduğunu düşünmüyordu. Tecrübeli insanlara göre bu inanç zehir ile mücadelede Mirat'a güç veriyordu.

Mirat, kendi kendine “Akrebin türlü türlü çeşidi var” diye düşündü. Bir defa büyük sarı bir akrep sokmuştu. Fakat onun acısı güçlü değildi. Kısa bir zaman sonra geçip gitti. Ama kara akrebin acısı ise çok fazlaydı. Parmağının ağrısını geçirip, sakinlik bittikten sonra Mirat, geçen yıl olan bir vakayı hatırladı: Çiftçiler yardım edip, toprağı kazıyorlardı. Birden delikten bir yılan çıktı. Yılanı kolay öldürmek yerine ağzına tütün atıp, nasıl etki edeceğini görmek istediler. Birden onun peşinden büyük bir yılanın çıkıp, yiğidin ayağından ısırıldığını görmediler. Yiğit korkuyla bağırıp düştüğünde kaçan yılanı tuttular. İçlerinden biri:

-Yılanı beri getir. Bırak kendi yılanı iyice ısırısın, diye bağırdı. Çünkü sokan yılanı ısırırsan onun acısı fazla sürmez, diye bir inanç vardır.

Başka biri ona söylendi:

-Onun kendinden geçip yattığını görmüyor musunuz? O yılanı nasıl ısırısın.

Gerçekten de yılan soktuğu yiğit kımıldamıyordu, ancak nefes alıyordu. Hemen bir yerden yılanı okuyan molla bulup getirdiler. O belle tutulan yılanın önünden bir çizgi çekti de:

-Yılanı bırakmayın. Beyevbar bırakırsanız da şu çizgiden geçmeden ölür, diye söyledi. Molla okumaya başladı. Dağ yılanlarının, çöl yılanlarının ve bütün zehirli yılanların adını saydı. “Püf!” “çık!” deyip arka arkaya nefes aldı. Ağzını kirayla açar gibi anlaşılmayan bir dilde mırıldanan, bütün dikkati, gücü kuvvetini okumaya veren molla, kan ter içinde kaldı. Çoktan beri debelenen yılan mollanın okumasının etkisinden mi ya da belin ağırlığından mı öldü. Kendini bilmeden yatan yiğit birden “anne, anne” demeye başladı. Biraz sonra kendine geldi. Sedyeye koyulup eve getirilen yiğit, akşam olunca herkesle konuşmaya başladı.

Mirat'ın anladığına göre ölüyü diriltmek gerçekten de kudretti. Yılanın zehirini okuyup çıkarmak köylerde bir adet olmuştu. “Halk ağlarsa, domuz tepeye çıkar”

diyen nakil boyunca insanın az olduğu yerde türlü yırtıcılar çoğalır. Köylerde yılan, akreple mücadele aralıksız devam ediyordu. Hatta zehirli yılanın zehri ile uğraşma işi değil, büyük yılanla da karşılaşp saatlerce mücadele edip, kan ter içinde kalıp yılanlarla da uğraşanlar vardı. Yakınlarda yılan olsa kokusunu alan, yılanı kendisine doğru mıknatıs gibi çeken yılanlar da vardı. Kim yılan görüp, öldürmeden kaçarsa o kişiyi korkak bilirdi.

Akrebın zehrinden kurtulan Mırat'ı ölüm zehri yaraladı. En büyük abisi aniden öldüğü için o, o medreseyi bırakmaya mecbur kaldı.

YAŞLIK COŞGUNI

Bulutsuz günün yağmuru gibi, beklenmedik bir anda ortaya çıkma çağı da olurdu. Mırat'ın babasının padişahlığa büyük bir suçu olacağı aklına düşse de uyusa rüyasına girer miydi? Kim bu habere inanır ki?

Tecen ırmağı, Tecen şehrinde beşe bölünüyordu. Onun en büyük koluna “Padişahlık” adı veriliyordu. Padişahlık kolu yirmi bir kanala bölünüp, her kanalın su bekçisi vardı. Bu su bekçilerinin üzerinde ise büyük bekçi vardı. Padişahlık kolunda yetişen ürünün hepsi devletin hazinesine gidiyordu. Mırat'ın babası birden büyük subaşı oldu. O haber sadece Padişahlık kolunda değil, bütün Tecen'i şaşırttı. Sebebi ise padişahlığa büyük subaşı olmak için zenginlik, hükümet yöneticileriyle yakın dostluk veya hilekârlık gerekiyordu. Mırat'ın babası ise o söylenenlerin hepsinden uzaktı.

Yer ve sular padişahlığın adına olduğu için orada ekin eken çiftçilerin bütün ürünlerinin dörtte biri padişahın olmalıydı. Çiftçinin boğazını sıkıp, çiftçiden dörtte bir yerine üçte bir alınsa da hazineye fazla bir şey girmiyordu. Özellikle de son yıllarda padişahın hakkını nereye gittiği bilinmiyordu. Padişahın hazinesinin azalmasını elbette idari birim başkanlığı da bilmiyordu. Ondan bir anda hesap da sorulabilirdi. O yüzden de padişahlığın büyük suçu çıkarılmıştı. Hangi yolla olursa olsun azalan hazineyi çoğaltmak mecburiydi. İşte Mırat'ın babasının büyük suçu başı olması bundandı. Sebebi ise onun, toprağın durumunu, hangi yerde ne yetişeceğini, suyun nereden götürüleceğini beş parmağı gibi bilmesiydi.

Ancak onun büyük su başılığı ağustos böceğinin ömrü gibi kısa sürdü. Ekinin normal olandan çok ürün olacağı açıkça görünse de yıl doldurmadan o işten uzaklaştırıldı.

Küçük sucuların rızkından kesmeyen, hilekârlığa fırsat vermeyen özellikle de yöneticilere yağ çekmediği için büyük subaşılığına layık değil denildi. Bu yüzden o kendi köyüne geri döndü. O zamanda ise hatim edip gelen Şahbasan ahund “Gızganlı Bent” denilen yerde medrese kurduruyordu. “İşikten tapsan töre geçme” diyen nakile göre Mirat, Şahbasan ahundun medresesinde bir odaya sahip oldu.

Şahbasan ahund, seyrek sakallı, zayıf, yaşına göre büyük görünen sakın bir adamdı. Mirat onun nasıl okuduğuna, eğitim aldığına, ahund olduğuna şaşırdı. O, çok gevşek, hedefsiz, normal bir insandı. Mirat’a göre zenginler ona kel toklusunu da güvenip vermezdi. Ama din şeriat açısından bakarsan hiçbir şey bilmeyen cahil olsan da o, seni gökyüzüne çıkarırdı. Ancak Helim İşaninki gibi hilekârlığı Şahbasan ahunda sürsen de ona yine de bulaşmazdı.

Mirat şimdi yetişkindi. Yetişkin adamın en kararsız devri olmalı. Mirat’ın enerjisi, hevesliliği onun peşini bırakmıyordu, içini gıdıklıyordu, kuduruyordu, bir mutluluğa ya da yaramazlığa yöneliyordu. Hiç kimseden de çekinmiyordu. Kendini din hizmetkârı sayan mollalar onunla boşuna konuşuyordu: Dindarlığı, görgülülüğü, insan severliği öğretmeye çalışıyordu. Mirat, geri adım atsa da ahunda duyuracağını hissettiriyordu. Mirat, kuru ekmeğiyle yaşayan kıskanç mollayı çok iyi tanıyordu: O, alacağını anlasa Allah’ını bile görmeyenlerdendi. Din şeriatı bir pula satacağına da inanıyordu. Bu yüzden de o mollayı rezil etmek istiyordu.

Bir akşam molla kendi odasında oturuyordu. Birden baştan aşağı ap ak giyimli ellerinin bir tarafı kara, kara bıyıklı, ala gözlü bir gövde belirdi. Ona gözü takılan molların dili tutuldu, korkudan odanın bir köşesine yığılıp kaldı. Onun bütün organları gevşediği için incecik inciğinden sarı su akıyordu. Ak gövde bıyıklarını burup, onun üstüne abandığında molla titreyip, kendini yere bıraktı. Ak gövde, odadaki var olan şeylerin hepsini onun üstüne fırlatıp, birden çıkıp gitti.

Sabah namazından sonra ders başlamadan molla ağlamaklı sesle anlatmaya başladı.

-Bağışlayın, beni dinleyin!

-Söyleyin!

-Ben gece boyu ölümü dirimi bilmeden tan attı.

-Neden, rahatsızlandınız mı?

-Yok ya!

-Öyleyse ne?

-Gece ansızın bir vakitte bir kulaç kara bıyıklı iki adam boyu, ak gövdeli, peyda olup, beni boğazladı.

İçlerinden biri:

-A, seni karabasandır, deyip güldü.

-Yok, kara değil de beni ak bastı.

-Belki rüya görmüşsündür.

-Yok, yok aynı bunun gibi uyanıktım, her şey gözlerimin önünde oldu.

Mırat dayanamadı.

-Molla ağa o gün orada cin var deseydin ya, o olmasın?

Kimin konuştuğunu anlamadan onu tüm inancıyla tastikledi.

-Tam kendi! Beni geçen gece cin boğdu. Bağışlayın, size yalvarıyorum, dua edin, cinler def olsun!

-Mırat'ın mutlu görünüşünden bir şeyler anlayan bir öğrenci ona göz kırpıp, mollaya nasihat verdi.

-Al ervahı def edeceksen bir kara koyunu kurban etmen lazım!

İçlerinden biri içindekini söyledi:

-Sen kara koyun diyorsun. Bu karaya köpük⁵ harcadığında canını alsalar daha iyidir.

Beceriksiz ahund en sonunda elini kaldırınca, sustular!

-Medrese Allah'ın ibadethanesi. İbadethanede ervah cin olmaz.

Molla onun sözünü kesti.

⁵ Para birimi.

-Bağışlayın, nasıl olmasın? Gece boyu beni boğduğunu söyledim ya!

-Belki de cin sıfatına giren mülayim, şakacı biridir. Ahund Mırat'a yan yan baktı. - Bunun kim olduğunu açıklamak, elbette güç. Ancak kim bu edepsizliği yapmışsa biz onu medreseden kovarız!

Mırat, ahundun kendisine yan yan bakmasından hoşlanmasa da başkaları bir şey anlamadığı için morali bozulmadı, iyice neşelendi. O yüzden de dersi iyi geçti.

Mırat, bir gece arkadaşıyla koklayarak sınıfa giren kediye yakaladı. Onlar bir çaputu, gaz yağına batırıp, kedinin kuyruğuna bağladılar ve ateşe verip bıraktılar. Kedinin kuyruğu havada uçan alev vızırdayıp gitti, kedi, yakınındaki çalılar, kuru otların altına hızlıca düştü. Kuru otların alevi gökyüzüne yükseldi. Köylüler onu hızlıca söndürmeye çalıştılar. Zamanında görmeselerdi yakındaki evler alev alabilirdi. Mırat o anda korktu, titredi, yüzü bembeyaz oldu. Ama kuru otların nasıl alev aldığını anlamadılar. Ondan sonra alevle oynamamaya yemin ettiler. Nasıl olsa kuyruğu alevli kedi, onun yanına yanaşmadı.

Yaz vaktinde bir akşam, öğrenci kendi odasının kapısında horlayarak uyuyordu. Onun horultusu yan odalardan da yankılanıyordu. Bu horultu ise Mırat'ın içini gıcıklıyordu. O kendi gibi yaramazlarla keçenin dört köşesinden kaldırıp, yakındaki kanalın kapağının kenarına koydular. Yayvan kanal o kadar da derin değildi. Horuldayıp yatan adamı suya atınca şapırdayan sese keyifle güldüler. Sivrisinek ve tatarcık soktuğundan mı ya da altından serin su geçtiğinden mi onun horultusu kesildi, bir tarafına döndüğünde ise geniş kanala şapırtıyla düştü. O, korkuyla bağırdı. O saniyede su yuttu, sesi birden kesildi: Gark olan boğulur endişesi, şaka yapanları korkuttu, onu hemen çıkarmaya çalıştılar. O, henüz kendini toparlayamadan Mırat, onu tuttu:

-Senin gece yarısı burada ne işin var, bu durumun ne?

Olayın ne olduğunu anlamayan yiğit:

-Allah'a bin şükür! Siz, benim canımı kurtardınız deyip minnetdarlığını beyan etti.

Kısa bir süre sonra olay ortaya çıksa da mert yiğit, onları ayıplamadı. Kimseye duyurmadan olayı gizlemeye çalıştı.

-Kasıtlı yaptığınızı biliyorum. Bu yüzden benim size kinin yok, rahat olun!

Ancak evde duyulduğu için olay, ertesi gün ortaya çıktı. Öğrencilerin büyükleri toplanıp, onlardan uzaklaştılar, ahunda söyleyip elebaşları olan Mırat'ı medreseden attırma düşüncelerinin hepsini söylediler. Ancak horlanan yiğit, onlara itiraz etti:

-Şu meselenin sizi ilgilendiren bir tarafı var mı? Niye böyle homurdanıp duruyorsunuz? Size karşı ondan yana olmam yasak mı? İyi bir şey söylediniz! Mırat gibi temiz yiğide dil uzatıyorsunuz, siz önce burnunuzun çapağını temizleyin!

Anide karşı karşıya gelen ahund hoşnutsuzluğunu Mırat'a bildirdi:

-Hey, saman altından su yürüten mülayim görünümlü, yaramaz! Bu sana adam olana kadar yeter! Baban duysa ne der?

-Mırat yine de bozuntuya vermedi:

-Bağışlayın, siz neden olur olmaz sözlere inanıyorsunuz? Haksız yere beni incitmek, sizin yüreğinizi acıtmıyor mu?

Mırat'ın son sözü ahundun yufka yüreğini etkilemedi. O:

-Geç bunu, geç!

-Yok, bağışlayın siz rahat olun: Sizin kızmanız benim için öğüttür.

-Allah seni maksadına eriştirsin!

Ahundun hoş tavrı Mırat'ın içini acıttı: Kendi ayıbını sahiplenmek yerine durmadan ahundu suçladım, diye yakındı. Yine de Mırat'ın yakınması uzun sürmedi.

Yazın sıcağında akşam damın üstüne çıkıp yatsam, biraz serin olur hem de ara ara da rüzgâr vururdu. Bir gece iki molların tartışması onu uyutmadı. Gürültünüzü kesin dese daha da kötü olacaktı. “Bizim eğitimimizi engellemeye kimin, ne hakkı var?” diye bağıracaklardı. Mırat sakinleşmedi. Onların sesini kesmek için bir çare bulmalıydı. Birden aklına: Kapının yakınında ölür bir sıçanın olduğunu görmüştü. O, bunun ayağına ip takıp, evin üstündeki bir delikten aşağı salladı, ipin ucunu da kırık bir kerpicin altına koydu. Aşağı düşünce de açık kapıdan gizlice tartışanlara baktı. Tartışanlar birbirine dikkatle baktı. Biri burun kıvrıp:

-Püf! Deyip, karşısındakine baktı.

Öbürü burnunu parmaklarıyla tutup yüksek sesle konuştu:

-Ne yaptın da içeriyi kokuttun!

-Yine yapacağını yapıp hırsız mı tutacaksın?

Burnunu tutan:

-Püf! Diyerek dışarı koştu.

-Püf kokuttun! Deyip diğeri ise onun peşinden gitti.

Mirat ise arkadaşının yanına koşup, kendini tutamadan güldü, bu keyifli olayı güldüğünden dolayı güçlükle anlattı.

Mirat ne kadar mutlu gezse de eğitiminden keyif almıyordu. Onun kitap açıp okuduğunu gören olmasa da zihni tetik gibiydi, meseleleri diğerlerinden daha iyi görüyordu. Gönülden olan dostu çoktu. Bazen medreseden kovulacak olduğunda dostları ona sahip çıkıyordu. Ancak düzelmediği için medrese Mirat'ı sıkıyordu. Onun heyecanlı yüreği şimdi nasıl rahatlık istiyordu. Özgürlük arzusunu aklına soktu. Mirat neresi olursa olsun bir yere gitmeyi zorunluluk olarak hissediyordu.

OSLAGSIZ YANGIN

Mirat'ın kısmetinde bu mu var ya da kendi isteğine göre mi ki? O, kendi gençliğinden başlayıp bir nevi satrançtaki aç gibi hamle yapardı. Şimdi onun aklı Aşkabat'ın otuz kilometre batısında olan, Gorcov köyünde Çarı ahundun medresesindeydi.

Mirat'a göre Çarı ahund farklı bir adamdı. O, diğerleri gibi mal toplama düşüncesinde değildi, her şeyini öğrencileri ile paylaşırdı. Öğrencilerin herbirine günde bir ekmek veriyordu. Haftada bir iki defa hayvan kesip, onlara yemek hazırlattırıyordu. Her ay da kazancını onlara paylaştırıyordu. Kendini onlarla aynı düzeyde tutardı. O, gece gündüz kendi odasında dururdu ne düğüne gider ne de yasa.

O, bir ya da iki tane Ahal Teke atını besliyordu. Borcak adlı seyisi atlara ne kadar iyi baksa da onların durumunu çok iyi bilse de kendisi her gün onları kontrol ederdi. Atları ödülle koşu alanlarında yarıştıırıyordu. O zaman da yılda üç dört defa yarış

olurdu ve yarışa katılan atlara altın gümüş madalya ya da yirmi beşten yüz manata kadar ödöl veriliyordu. Borcak'ın altın ya da gümüş madalya ödölü getirmeyen yarışı yoktu. Ahundun neşesi hem de büyük gururu buydu.

Mirat, rahatlayıp keyiflendi. O anda, ona bir heyecan, yenilik geldi. Medrese de “Zöhre, Tahir”, “Şahsenem, Garıp”, “Hüyrlukga, Hemra”, “Sayatlı Hemra” gibi destanların el yazmaları vardı. Mahdumkulu'nun, Kemine'nin, Mollanefes'in hem de bunlar gibi klasiklerin şiirleri de bulunuyordu. Öğrenciler onları nerelerden kopyalayıp getiriyorlardı... O destanlar, şiirler elden ele geçiyordu. Zaman zaman bir odaya toplanıp ölçüsüyle okuyorlardı.

O medresede bir durum vardı. Orada sana ne yapıyorsun, ne okuyorsun, diye kızan yoktu. Medrese dini bir mesken olsa da bir çeşit fikir özgürlüğü de var gibi hissediliyordu. Kimi eski düşünceli öğrenciler, okunmayacak şeyleri okuyorlar, diye ahunda söyleyince, ahun da onlara: okunmayacak şey yazılmaz. Bırak, okusunlar. İyiye kötüyü, öğrenciler kendileri öğrensinler! diyerek onların önünü kesiyordu.

-Onlar, gayipten söz söyleyen Mahdumkulu'yu heceleyerek okuyorlar artık!

-Akıl ederler. Mahdumkulu halkın içinden çıkan akıldar, büyük bir şairdir. Ondan örnek alabilseler, öğrencilerin başka ne derdi olur?

-O, pirleri, işanları karalayıp duruyordu.

-Hak ediyor! İşan pirlar kendi kazançları uğruna halkı az aldatmıyorlar!

Mirat'ın düşüncesi gerçekten de doğruydu. Burada fikir özgürlüğüne engel olunmuyordu. Klasik şairlerden Muhtacî'nin oğlu Molla Durdu bazen o medreseye geliyordu. O, satirik ve komik şiirlerini sadece öğrencilere değil, Çarı ahundun kendisine de okuyordu. Molla Durdu, Heşdek bayın evlenmesi hakkındaki satirik şiirini okuduğunda Çarı ahund gözleri yaşarınca kadar gülüyordu. Molla Durdu parasına yer bulamayan Heşdek bayın on beş yaşındaki kız yerine, yetmiş yaşında kadını aldığını gözünde canlandırıyor, yeni gelinin diş ağrısının olmamasını bile kutluyordu. Molla Durdu'nın o devirde öngörüşlülüğü, bilgiyi yayan insanların birincisi olduğunu Mirat bilmiyordu. O devirde yeni yayıma başlayan “Maverayı Bahri-Hazar” gazetesinde Molla Durdu'nın bazen şiir bazen de makale yayımladığından Mirat habersizdi. Çünkü medresede gazete alan yoktu.

Molla Durdu Aşkabat'ın eteğindeki Köşe köyünde yaşıyordu. Mırat kendi arkadaşıyla birlikte bir gece onun evine misafir olmuştu. Molla Durdu çok değişik ve bilgili olduğu için gençlerin gönlünü açmıştı. Ancak Molla Durdu'nun halkın geri kalmışlığı, bilgisizliği, eğitim yönteminin değişmesi gerektiği, halkın gözünü açması zorunluluğu hakkında verilen sohbetinin önemini düşünmedi, kendi içinden: "Vay, Molla Durdu cadılık okuluna mı yönlendiriyor, diye düşündü.

Öyle olsa da o konuşma neticesinde Mırat, kendisinin de huraftenin bir parçası olduğunu beyninde şimşek çakmış gibi hisetti. Ama onun neyden ibaret olduğunu anlayamadı. Ancak Mırat, destanları ve klasik eserleri büyük bir hevesle okuyordu, okuduğu dersini kapatıp kendi elleriyle yazdığı, iki üç el yazma kitap edinmişti. Destanlardaki aşuk maşukların özelliklerine, çektikleri hasretlere Mırat'ın içi acıyordu, padişahların zulmüne öfkeleniyordu. Zöhre ile Tahir'in arasına giren Garaçomak eline düşerse onu, kan emen bit hükmünde parçalayıp, atacaktı. Elinden gelse sevgisini parçalayan adaletsizliğe karşı savaş ilan edecekti. Ancak o savaş neticesinde kendisinin savaş içinde kalacağından haberi yoktu.

O bir gece destanları okuyup dururken birden kitabı elinden düşürüp, uykuya daldı. Fitilli lamba söndürülmeden kaldı. Tahir'in ırmağa atılması, Zöhre'yi betbahtlığa uğrayıp, Garaçomak'la karşılaşması onu, gece düşünde de rahat bırakmadı. Kim bilir, belki de o, biriyle savaşıp memleketine dönmüştür. Belki de bu adaletsizlik zincirini kırmak yerine kendi lambasını aramaya gitmiştir. O, kendi vücudunun ağrısını hissetti. Belki de kılıç yarasının ağrısıdır. Birden acıya dayanamadan irkildi, gözünü açtığında kendisini ateş içinde kaldığını fark etti.

Çıra düşünce gaz yağı dökülüp, ateş aldı. Yorgan, yastığın yarısı altındaki keçenin pek çok yeri yanmıştı. Şimdi de o alevlenip duruyordu. Mırat, bu karmaşanın arasında alevin üstüne yorganı bastı. Yorganın içindeki eski pamuk alev aldı. Mırat korkup kaçmayı düşündüğü anda kapıyı açan ahund:

-Keçe ile bas, keçe ile! diye bağırdı.

-Keçe ile mi? diye, Mırat mırıldanınca ses tekrarlandı:

-Keçeye ateş kâr etmez, keçeyi bas!

Keçenin altında kalan alev, su dökülmüş gibi söndü.

Hava aydınlanmıştı.

Ahund kendi yoluna gidip, rahatladıktan sonra Mırat, bir şeyini kaybetmiş gibi etrafına bakındı. Etrafta yanan kâğıt parçaları, kül olmuştu. Mırat, alnını tutup:

-Ah, ne talihsizlik! Yorgan, döşek batsın el yazma yanmış, el yazma! Aylık zahmetim ziyan oldu. Yok, sadece zahmetim değil, aşuk ve maşuklar da küle döndü.

Mırat, onları nasıl severek okuyordu. Onların etkisiyle üç dört satırlık şiir bile yazmıştı. O da yanmış. Din ilminin kitabı “Muhtaserem” de yanmış.

-"Muhtaserem" bırak yansın... Sevgi yanmamalıydı! Ben onu yeniden yazarım, yeniden! Ondan sonra ona ne ateş kâr eder ne de su!

TEBİPTEN TEBİBİN PARHI

Demir yolu ile dağ arasında Gorcov ile Babaarap köyü vardı.

Halkta “Babaarap’ın Tanrı’ya minneti yok” denen dine karşı bir nakil vardı. Sebebi ise Babaarap’ın temiz suyunun bol olmasıydı, ayağını yere vursan su çıkardı. Bu yüzden de onların sudan yana Tanrı’ya minneti yoktu. Bu yüzden Çarı ahun üzümlü avlusunu hiçbir zaman sulamıyordu. Ancak yılda bir defa çapalıyordu. Bunun için de Gorcov ile Babaarap gür bağlı bir köydü. Demir yolun üstünde ise yabani ot, her zaman tarlaları kaplıyordu. Bahar ve yazları atlı Kazaklar, orada at bakarlardı ve kuru ot biçerlerdi. O yere Çalpov adı veriliyordu. Çalpov, Mırat’ın da hoşuna gidiyordu. Onun arkası çöle kadar uzanan yemyeşil bir alandı. Mırat, yirmi yaşına girdiği için yetişkinlikten dolayı şımarıklıktan uzak olsa da oyunu, eğlenceyi çok seviyordu. Onun Çalpov’da top oynayıp, koşuşturduğu zamanlar az değildi. Çalpov’un toz dumanı olmadığı gibi havası da çok hoştu.

Köpetdag’ın sırasında olan büyük “Marköv dağı Gorcov’un üstüne abanıp duruyor gibiydi. Mırat dahi Marköv’ün eteğindeki yeşillik bayırda da çok oynamıştı. Kış, o kadar da soğuk olmuyordu. Bahar yağmuru serpildiğinde o bayırda domalan çok oluyordu. Yer altında ortaya çıkan, tam da yer elmasına benzeyen domalan, mantarın bir türüydü. Onu közde pişirip ya da yağda kavurup yesen tadı damağından gitmezdi. Mırat domalan toplamaya gitmekten keyif alsa da zaman zaman korkacağı şeylerle de karşılaşılıyordu. Birinde orda sucu Övezberdi de vardı ve perişan olmuştu. O,

aralıksız su içerdi. Domalanı ararlarken suyu tükendiği için ağzı kuruyup, damağı birbirine yapışıp ölecek gibi oldu. At ayağının açtığı küçük çukurlarda biriken suyu eğilip içerdi. Övezberdi için sudan başka lezzetli bir şey yoktu. Onun canı ancak suya bağlıydı. Mırat o anda “Bundan sonra, bu sucu gibi bir adım atmam” diyerek şart koştu. Ama o nöbetteki felaket ise onun başını yiyecekti.

Gençliğin verdiği enerji, insana bazen zorluk verir. Özellikle de Mırat, ortaya çıktığında bir dakika bile yerinde durmuyordu. O, kendini gücünü yerinde görüyordu. Bunun için kim olursa olsun, tedirgin olmadan güreşiyordu. O, bir defa kendinden güçlü biriyle güç denemesi yaptığında yıkılacak olup, elini yere diredi. O anda, çevredekilerin de duyacağı bir çat sesi duyuldu. Mırat, onun acısını hissetmeden ayağa kalkacak oldu ama elini kaldıramadı. Sanki onun eli yere çivilenmiş gibiydi. O çatırtıda onun eli kırılmıştı.

Yoldaşları yavaşça tutup, Mırat’ı ayağa kaldırdılar. Kırılan el elbette ağrıyordu. Bir anda gelen ağır bir düşünce Mırat’a elinin acısını hissettirmiyordu. “Şimdi, benim elimin kırılan yeri çürüyüp düşer mi? O zaman bana “çolak”, “Mırat çolak” demezler mi? Çolağa kim kızını verir ki? Bu, nasıl bir bahtsızlık: Mırat çolak.” Mırat’ın kırılan elini tutan arkadaşı, ona teselli etmeye başladı:

-Mırat, nasılsın, elin çok ağrıyor mu?

Mırat başını salladı:

-Yok, çok ağrı hissetmiyorum.

-Bu iyi. Sağlık olsun, sayılı günde iyileşir gider.

-İyileşir mi ki?

-O ne, dediğine bak!

-Bahtsızlıktan dolayı adıma “çolak” lakabı verilmesi!

-Ağzını hayra aç. Sen yiğit birisin!

-Bunun için ağrını hissetmemeye çalış.

-Gayret et!

-Ancak “Eli kırılır, eğri tutmak için” denilen nakil var.

-Mırat, unutma: Tanrı dert verdiğiğinde dermanını da verir. Kırığı iyi sarmayı bilen yetenekli, tabip çok!

-Belki böyle olsaydı!

-En fazla iki hafta sonra güreş yapabilirsin!

-“At ürktüğü yerden, er, korktuğu yerden” denen nakil gibi benim elim kuşağa gider mi ki?

-Bu ne umutsuzluk?

-Tamam, tamam.

Mırat, elim ağrımıyor diye mertliğe vursa da birden yüreğine bıçak saplanmış gibi irkildi. Arkadaşı onun irkilmesinden sonra ona bakıp:

-Biraz dinlenmek için duralım mı? Diye, sordu.

-Yok, yok durmayalım. Yoksa birden şişebilir.

Tabip denen uzun, eğri yaşlıyı getirdiler. O, güler yüzlü bir adam olsa da zayıf ellerinin titremesi, özellikle de uzun, keçi sakalının itin kuyruğu gibi sallanıp durması Mırat’ın hoşuna gitmedi. “Boş gezen bir fakir olmasan iyidir” diye düşündü. Ancak elinin ağrısı tabip ile konuşmaya ya da arkadaşına düşüncelerini söylemeye fırsat vermedi. Kollarını sıvayan tabip, Mırat’ın kırılan elini tutup, kontrol etti.

-Ağrın çok mu diye sordu.

-Yok.

-Tabip, Mırat’ın parmaklarını yokladı, tek tek kontrol etti, düşündü ve açıkladı:

-İşte, şu yerden bileğin kırılmış. Doğru, kırılmıştır.

-Tabip ağa, doğru, kırılmıştır.

-Bunu iyice sararız. Taze kemiktir. Sayılı günde kaynar.

-Eğrilmeden, doğru kaynarsa ona ne yeter?

-Sen yavrum, onun kaygısını çekme. Eğriyi düzeltemeyen tabibin pahası hararetili pazarda bir puldur. Ancak, evlendiğinde düğününe çağırmayı unutma.

Mırat, gönülsüz gülümsedi. Bu gülümsemede “Keçiye can kaygısı, kasaba yağ” denildiği doğru, ben elimin kaygısını yaşıyorum, o düğün derdinde, diye düşündü. Tabip, yanında getirdiği kamışları ikiye ayırıp, onları düzeltip, hazırlamaya başladı. Mırat, kendi kendine: “Kırık nerede, kamış nerede” diye düşündü. Önden bir hastanın, tabibe varıp, içim ağrıyor dediğinde, tabibin onun gözünü tedavi edişi gibi bu bana düdük çaldırmasın, diye düşündü. Tabip sonra yumurtanın sarısına tuz ve başka bir şeyle onları kos koyu edip Mırat’ın bileğine ve kırılan yerlerine sürdü, kendi kendine: “Benim elim değil, Lokman hekimin eli” diye söyledi. Taze bir bez sardı, onun üstüne eski bez parçası koyup, hazırlanan kamışları sırayla bileğinin altına düzdü, ondan sonra sıkıca sardı.

-Git, tedavin bu kadar, diyerek ellerini pat pat yere vurdu, Mırat’ın kırılan elini boynundan astı, yavaşça tembihledi:

-Kırık iyileşinceye kadar sargını çözme, elin boynunda asılı durmalı!

-Yatınca ne yapmalı dediğini Mırat, duymadı.

- Yattığında da asılı durmalı!

Tabip iyice inandırırca da aradan on beş gün geçse de Mırat, kırılan elini kımıldatmadan tuttu. Bu yüzden bir yolunu bulup, Haytî ustaya gösterme düşüncesine kapıldı.

Haytî usta, kırığın çıkığın piriydi ve bütün ülkede tanınan meşhur bir tabipti. O, kendisi eğitim almamış bir adam olsa da kırığı, çıkığı, farklı ezikleri, yazı gibi okuyordu. O, hakikaten de meşhur bir tabipti. Kırığına, çıkığına ilaç bulamayan insanlar, sadece buradan değil, Rusya’dan da geliyordu, şifa da buluyordu. Haytî usta, cam gibi un ufak olmuş kemikleri de öncesi gibi ediyor, diye inanıyorlardı. Birinin kalçası çıkmış, ayağı ters dönmüştü. Haytî usta onu kontrol ettikten sonra büyük bir aç öküzü bağlayıp, ona tuzlu çayır vermişti ama bir damla su vermemişti. İkinci gün, çıkığı olan hastayı öküze bindirip, ayaklarını öküzün karnının altından bağlamıştı. Ondan sonra öküzü suya bırakmıştı. Tuzlu çayır yiyenin karnı ustanın körüğü gibi şişmeye başladı. Hasta dayanamayıp bağırıyordu. Merhametli tabip,

gerektiği yerde merhametsiz olduğu için onun bağırmasına kulak asmadı. Öküzün karnının sırtına kadar olan yerinde bir horultu duyulmuştu. O anda Haytî usta:

-Hastalığınız geçti, indirin! İsterse bırak, insin, demişti.

Gerçekten de hasta kendi ayakları üstünde durup, engelsiz yürümüşü. Bunun için Mirat, Haytî ustayı aramıştı.

Haytî usta, Mirat'ın elini kontrol ettikten sonra:

-Ayrı ayrı kemik var biri kırılmış, diğeri kırılmamış. Bunu saran tabip, bunu düşünemeden sarmış. Bu yüzden parmağı kırıldığı gibi kalmıştı. Evet, büyük bir zararı olmaz. Eğer istersen, benim için kolay: Elini yeniden kırarsan yeniden sararım. Haytî ustanın: “Elin iyice iyileşmiştir, bunun hiçbir eksigi yok” deyip, hastayı sakinleştirdikten sonra birden o elin tekrar kırılacağını Mirat biliyordu. Bunun için Mirat, elini kendine çekip, söylenenleri duymadı.

-Yok usta aga, kırdırasım yok. Biraz zor olursa olsun, sağol!

Haytî ustanın söylediği gibi Mirat'ın kırılan bileğinin kemiği eğrice kaldı.

RUHUBELENTLİK

Mirat, yanılmış olmasın Köpetdag'ın havası çok farklıydı. Özellikle de bahar insanı neşelendiriyordu. Onun için de yiğit ve gelin kızların gül açan çağı deniliyordu. Köpetdag'ın havası orada yaşayanlara da tesir ediyordu. Etekgala insanların keyfi açıklık, ruhu yükseklik, zaman zaman ise kibirlilik -bir haysiyet gibi görülüyordu. Bu yüzden Ahal insanların dış görünüşünden, konuşmasından da tanımak mümkündü. Suyun az olmasından dolayı Ahal insanların geliri çok azdı. Bu durum neşelerine engel olmuyordu. Evlerinde çuval dolu un, fazla yorgan yastık olmasa da gelin kızlar çok iyi giyiniyorlardı, hatta gençlerde de kırmızı elbise ve kırmızı gömleği olmayan yok denecek kadar azdı. Köpetdag'ın eteğinde bunların yapımına yetecek kadar ipek kendileri için hazırlanıyordu. Ahallılar, nezakete özellikle dikkat ediyorlardı. Bu nezaketlik hakkında Mirat bir olayı hatırladı.

On yıl önce onların evine Ahal'dan birçok misafir gelmişti. Evde yer olmadığı için misafirler dışarıda yatıyordu. Güz ayı olduğu için çiy düşmüştü. Misafirlerin hepsine yorgan yetmediği için Mirat'ın babası bir yiğide:

-Yavrum, sana bir palto kaldı. Onu üstüne ört, diye söyledi.

Nazik yiğit, ters cevap verdi:

-Yok, et şu paltoyu! O, it ile yatmaktan daha iyi değil. Ben paltonun altında terleyip, yatmaktansa kırmızı elbisemin içinde yatıp ölmeyi tercih ederim!

Aylı gecenin soğuğu nazik yiğidin söylediklerini eksiksiz tasdikledi. Nazik yiğit, kurt gibi kıvrılıp, titriyordu, dişleri şakırdıyordu. Ev sahibi ona acımadan yine misafirperverliğini gösterdi.

-Misafir, görüyor musun, üşüyorsun. Eski bir deve örtüsü var, onu üstüne atsan ne olur.

Dili dönmeyen nazik yiğit, zorlayarak konuştu.

-Adını söyleme de ne bulursan üstüme ört.

“Düşüncesiz uçan kuş, durağında yanılır” nakilini nazik yiğit, o anda unutmuştu. Öyle de olsa ruh yüceliğini, neşeliliğini, Köpetdag’ın eteğinde kendi hükmünde yürütüyordu.

Ramazan ayı bittiğinde ardı ardına düğün yapmak Köpetdag’ın eteğinde adet olmuştu. Şimdi, Bağır’da sonra Kıpçak’da, Gökçe’de, Yasmansalık’da, Daşyaka’da, arka arkaya beş düğün devam ediyordu. Zarif gelin kızlar, yiğitler, düğün yapılan yeri gül bahçesine çeviriyorlardı. Mırat’ın gördüğü o görüntü ne hoş, ne güzeldi. Orada, akşama kadar at koşturma ve güreş devam ediyordu. Nişancılar, tüfek atıyordu. Akşamları ise yüzük oynuyorlardı.

Genel görünüş, şenlik, mutluluk gerçekten de güzeldi. Halkta böyle kesintisiz düğün yapmaya heves, özellikle de imkân var mıydı. Bu düğünleri kimler, hangi maksatla yapıyorlardı. Mırat bu meselelerin aslını anlayamadı.

Garip halkın durumu, düğün yapanlardan daha zayıftı. Yakın çevrelerden gelen misafirleri kabul etmek için kendi boğazlarından kesip, varını yoğunu harcamalıydı. Düğünü kendi nefesine hâkim olamayan işanlar, zenginler yapıyordu. Düğüne ilk olarak Bağırlı mülkdar Helimberdi işan başlamıştı. Ülkenin değişik yerlerinden gelen

zengin insanlar düğün payı getiriyorlardı. O getirilen payın bir parçası hediye olarak verilse de esas bölümü Helimberdi işanın ambarına doluyordu.

O düğünlerde bazen hediyelerin verilişine incinen ya da atların yarışına rızalık göstermeyen zenginlerin itiraz edenleriyle düğüne gelenler ikiye bölünüyordu. Bazen ölüm kalım da denk geliyordu. Gökçe’de olan düğüne Mırat gitmişti. Düğün çok hararetli geçiyordu. Birden düğün ahalisi tüfek sesini işitince kılkuyruk sürüsü gibi hareketlenmişti. Aşkabat tarafından hediye meydanına atları süslü bir fayton geldi. Faytonun içinde kibar, süslü bir Türkmen kadını ile askeri giyimli, başı papaklı bir komutan oturuyordu. Onu şaşırtan hediye, onun üstüne atıldı, ortalık karıştı.

-Ah, vah!

-Bu nasıl bir maskaralık!

-Vur ha, kaçırma!

-Faytonu bile devir!

-Namussuz kadını parçalayın!

Durumun kötü olduğunu anlayan faytoncu, geriye dönemedi. Düğüncü, faytonu yerle bir edecek oldu. Faytona tırmanan, kadına sarılan da vardı. Ama o anda atlı askerler yetişti. Onlar faytonun etrafını çevirip, kimine bağırıp, kimisini de kamçılıyarak faytonun yönünü Aşkabat’a zorlukla çevirip yolu açtılar.

Faytoncular düğünün tadını kaçırdığı için hediyeciler de erkenden dağıldı.

GANLI VAKA

Ahal insanların çoğunun cebinde saat taşımasına Mırat çok şaşırmıştı. O saat sadece işi, vakiti göstermesi için değil, her dakikanın bir özelliği olduğunu Mırat bilmiyordu. Köpetdag’ın eteğinde semaverin musluğundan dökülen aralıksız su saatlik değil de dakikayla paylaşılıyordu. Suyun azlığı havanın çok sıcak olmasından dolayı bir damla su cana denkleniyordu. Bir damla su, bir üzüm salkımı ya da bir hak meydana getiriyordu. Suyun kıymeti çok büyüktü.

Mırat bir ara çay şeker almak için dükkâna gittiğinde farklı bir yiğit gördü. Dükkânın etrafındaki insanların gözü de ondaydı. Genç yiğit, kendine yeterince önem

veriyordu. “Yeter bana baktığınız?” denen tavırdıydı. Onun kıvrılan bir topar kara bıyıklarının ucu gözlerine yaklaşıyordu. İri, kara gözleri kıvılcım saçıyor gibiydi. Onun belindeki kıl kuşağı büyükçe ak saplı bıçakla süslü, ucu peykanlı, eğri kılıç omzundan sallanıyordu. O, çevresine bakıp, cebinden çıkardığı ak renkli, tabancasını birilerine gösteriyordu, buna güvendiği için iki ayağının üstünde sallanıyordu. O, gerçekten de heybetli bir yiğitti. Kendini özellikle buna hazırladığı için ölüm ile savaşıp, can almak veya can vermek onun için sıradan bir şey gibiydi. Mirat, o yiğidi tanımadan, neden böyle silahlandığını bilmeden yanındaki birine fısıltıyla:

-Bu yiğit, asker mi ki?

Yanındaki adam Mirat’ın dünyadan habersiz olmasına homurdandı.

-Sen nerede yaşıyorsun. Ülkede asker kaldı mı? Onların hepsi şu anda Alman sınırında can veriyor. Bilme ihtiyacı ile dolu olduğu için Mirat, onun homurdanmasını dikkate almadan yine de sordu:

-Öyleyse kim?

-Sonra öğrenirsin!

Padişah hükümeti onlarca yıldan beri Türkmen yiğitlerini keyfine göre alıp, Aşkabat şehrinin eteğindeki Köşi’de bir albay, atlı asker barındırıyordu. Askerlerin, Ahal Teke atları ve eğri kılıçları kendilerinin olmasının yanında, belli miktarda hazineden aylık alıyorlardı. Onlar, çok iyi giyiniyorlardı: Parıldayan kara çizme, kara çuhadan şalvarlık, dik yaka, sarı gömlek omuzlarında sarı apolet, bellerinde kılıç, ellerinde kısacık tüfek olurdu. Yapacağı iş olmadığı için onlar hem kendilerine önem verip, her yerde görünüyorlardı hem de köylere gidiyorlardı. Yazın, Kümmethovz’a, Gürgen’e gidip dinleniyorlardı. Biraz önceki adamın söylediği gibi şimdi ise onları görmezdim. Sınırdan can alıp, can veriyorlardı.

Öyleyse biraz önceki yiğit kim olmalı?

Köpetdag’ın eteğinde bir damla su, gevher tanesinden aşağı değildi. Dağdan şırıldayıp gelen kanal, altı kola bölünüyordu. O kollarına Altı Kanal adı veriliyordu. O kanalların her biri bir köye gidiyordu. Su, çok kıymetli olduğu için bütün kollara

aynı oranda su gitmeliydi. O kolları, her kanalın halkı gözünün bebeği gibi korumalıydı. Bunun için her kanala biraz önceki yiğit gibi meşhur bir kahraman suyu tutuluyordu. Mırat'ın tanımadığı yiğit suyu. O kanallardan birine suyu olmak sallanıp duran kılıçtan aşağı bir iş değildi. Suculardan birisi kendi kanalından alıp, diğer bir kanala taş atarsa ve bu duyulursa kendi kanalının suyu çoğalıp, diğerininki azalacağı için o dakika içinde bıçaklar, kılıçlar harekete geçirdi. Kanallardan biri veya ikisi kana boyanırdı.

Günlerden bir gün “Altı Kanaldan ölüm olmuştu” diye korkunç haber yayıldı. Ölümün acısı, suyun tadını da aldığı için köy insanlarının eğimi öbür yana taraftı. Ölüm, iki köyün çarpışmasını meydana getiriyordu. Mırat, kendi yoldaşıyla ölüm meydanına gelen yere doğru aceleyle gitti.

Kanalın etrafında toplanan insanlar, açık havada uzaktan bakıldığında düğün kalabalığı gibi görünüyordu. Mırat, oraya varınca gözlerine inanamadı. Silahlı, donanımlı, kahraman yiğit, kana bulanmış yatıyordu. Bıyığıyla alınının yarısını keskin bir kılıç kestiği için kana bulaşan diğer bıyığı, eğri dudağının üstünden sallanıyordu. Onun böyle yanında ise kellesiz bir gövde uzanıp yatıyordu. Onlara gözü ilişen Mırat nefes alamadı. “Ben” din şeriat kurallarını öğrenmek için uykumu haram edecek odeğilim, az çok aklın varsa işte, bunun tarihini öğren! Diyen düşüncenin mantığına vardım.

Gerçekten de damla suyun tarihi çok korkunç.

Altı Kanal'ın etrafına toplanan insan sayısız olup, kargaşa, tek te ortaya atılan haybatlar göğe yükseliyordu. Bıçaklar, kılıçlar kınından çıkmıştı. İki sucunun kanı, iki obayı da bunların haddine getirmişti. Gözlerdeki parlayan kıvılcımlar fırsatı elden vermediğini hissettiriyordu. Böyle ki köylülerin yaşlıları, sıyrılan kılıçların aralarına girmeseler verilen akıllı yiğitleri ile iki tarafı biraz sakinleştirmeseler, kanalların suyu al kana boyanıp akacaktı. Altı Kanal'ın tarihinde böyle kan ile biten vaka az değildi. Su damlasından solayı “Kanlı Saka”, “Kanlı kuyu” denilen korkunç adlar ülkede çok duyuluyordu.

Mırat'ın aklında da o kanlı vaka, unutulmaz bir yazı olup yazıldı.

MIRAT NÄMENİN KÜYÜNE DÜŞER

Tuzluğa gidenin tuza çevrilişi gibi medresede okuyan Mırat'da namaza katılıyordu, dini tartışmalara katılıyordu. Allah'a inanıyordu ancak bazen birden "Allah'tan izinsiz çöp kıınıldamaz" denilse de insanlar ne için savaşıp, birbirini kırıp geçiriyor. Ya da bu da Allah'ın iradesi ile mi? Öyle olsa binlerce, milyonlarca insan birden kırılacaksa bunları yaratıp ne edecek ki? Mahdumkulu'nun "O namedir ölmez, yitmez, garramaz, öz balasın özi yuvdup durupdır" dediği Tanrı'nın kendisi olmasın! Yaratıyor ama yaşının uzamasına yardım ediyor mu ki? Sucular ne için birbirini öldürdü? Demek bir damla su için! Tanrı, suyu ne için bol etmiyor ki? Dağın selini, gökyüzünün bulutunu koruyor mu ki? İnsanları susuzluk belasına uğratıp, onların sıkıntı çekmesine keyfi geliyor mu ki? Tanrı, niye sınıra giden askerlerin kendilerini değil de giyim kuşamını geriye gönderiyor. Ailesinin, akrabalarının gözyaşlarını sel gibi akıtıyor? Hani, Tanrı'nın merhametine ne oldu?

Kendi sesinden başka ses duyulmayan karanlık odada hiç kimse ona cevap vermedi. Devamında kendine ağır bir şeyin bastığını hissetti, nefes alması da zorlaşır gibi oldu. Bu, Allah tarafındandır, diye düşündü de: "Belki de ben yanıliyorumdur. Yapılacak işi Tanrı'nın kendisi benden bin kat fazla daha iyi bilir. Tövbe ettim Tanrım, tövbe ettim, bağışla" diye tedirgin oldu.

Öyle de olsa münkirlik tuzağının bir ucu Mırat'ın beynine girmişti. Onun düşüncesi biraz genişleyip, sağa sola bakınmaya başladı. "Kendilerini Allah'ın vekili sayan işan, pirlar, yaptıklarını bilseler ancak Allah'ın din şariatını değil, kendilerini de ayaklarının altına alırlar, haram şeyi keyiflerine göre yiyorlar. Allah neden o korkunçların boynuna yapışmıyor. Sıkıntılı yıllar boyu güçlükle yaşayan binlerce çiftçi aç kalıyor. Bir iki hilekâr zengin, onların kazancını kendi ambarına koyuyor, yumuşak pilavı yutmaya ise eriniyor. Öyleyse, Allah'ın adaleti bu mudur?"

Mırat ilk önce dini kitaplara o kadar da heveslenmemişti. Arap dilini, gramerini - Müşkület'ı eksiksiz öğrendi. Arap alfabesinde ünlü harf, esasen olmadığı için gramerini iyi bilmezsen onu, doğru okumak sonunda da anlamak mümkün değildi. Mırat, Arapçayı, Farsçayı doğru okumayı hem de anlamayı iyice öğrendi. Ancak, medrese ona bir çeşit darlık verip yüreğini kıstırmaya başladı. Kendinin ne eksiki olduğuna ne istediğini de iyi düşünmedi. Bunun için "Allah beni cezalandırıyor mu ki?" diye düşündü.

Medrese şehire özellikle de demir yoluna yakın olduğu için başka yerlere baktığında Mırat, burada yeniliklerle çok karşılaşıyordu. Taşkent'te taşbasma çıkan kitapları getirip, satanlar vardı. Onların arasında destanlardan birçoğu, Mahdumkulu'nun birçok şiiri, Nevayi'nin gazelleri, Firdevsi'nin “Şehnamesi” ve Musibetname” gibi güzel kitaplar vardı. Mırat onları hevesle okudu, sanki onların az çok tesir ettiğini hissetti. Öyle de olsa ilk yazan satırları coşturucu olmadığı için şiirlere dokunmadı. Ancak nereye, hangi maksatla olduğunu bilmeden bir yerlere gitme isteği doldu.

Medresede herkesi telaşlandıran savaş haberi çoğalmaya başladı. Çeşitli dedikodular yayıldı.

-Almanlar, hücum ediyormuş, ak padişah yeniliyormuş. Rüzgâr gibi uğuldayan Türkmen askerleri mucizeler yaratıyordu. Top mermileri yeri sarsıyormuş. Almanlar, Marvaş şehrini almışmış...

Öğrenciler, bir gün şehre gidip gelen Başım yaşlının etrafına üşüştüler.

-Yediğin içtiğin senin olsun, gördüklerinden, duyduklarından haber ver, dediler.

Başım hocanın evi Aşkabat'ın eteğinde olduğu için şehre çok gidiyordu, başka öğrencilere bakıldığında Başım, eski yeni haberlerin ayrıntılarına hâkimdi, kendini bilen biri olarak görmeyi de biraz seviyordu. Bunun için o, hoş bir sohbete başladı:

-Benim anladığıma göre şehrin huzuru günden güne kaçıyordu.

-Ne için?

-Bilmece sorulduğunda “Buradan vurdum kılıcı, Arap'ta çınlar ucu” söylendiği gibi savaş ne kadar uzakta olsa da ateşinin kıvılcımı her yere dağılıyordu. Misal için şehirlerde ürün azalıyor, fiyatı yükseliyor, paranın değeri düşüyor. Bu günlerin ticareti, bir çeşit kumar oynanan gibi bir şey. Bazı bakkallar, fakirleşse bazı küçük dükkânlar bilinmeden zengin olup gidiyor. Söylenen ağır durumun satıcılara göre alıcılara çokça tesir ediyor.

-Bu söylediğin doğru!

-Doğru da olsa, şehirde konuşulan esasen savaş hakkındaki şeylerdi. Evet, gazetelerde de esasen bunlar var.

O anda Mırat araya girdi:

-Gazete okuyan biriysen Molla Durdu ne yazıyor?

Bu soru ile o savaşı Molla Durdu'ya nasıl tesir ettiğini öğrenmek istedi. Molla Durdu hakkında onda bir sempati oluştu.

-Molla Durdu bugünkü siyaseti iyi bilen bir adam. O, Türkmen askerlerinin yiğitliğini cephede gayretlerini gösteren şiirlerini onlara vafsediyor. Türkmen halkının onurunu korumayı askerlere vasiyet ediyordu.

-Gazetelerde başka ne gibi haberler var?

-Bakü'de "İkbal" adından çıkan bir gazetede ben bir şiir okudum. O, şöyle başlıyor: "İşin kötüye düştü. Molla Resul durma da kaç."

-Molla Resul kim?

-O, mecaz olan bir söz. Şair Molla Resul deyip, Rus padişahına yüzleniyor. Yani "Durumun kötü, vaktin varken kaç" diyordu. Biri onu tastikledi:

-Evet, "Biz o şehri aldık, o kadar düşmanı kırdık" diye övünüyorlar. Öyle de olsa biraz sıkıntı çekiyorlardı. Başka biri kulağına gelen şaşırtıcı haberi söyledi:

-Almanlar çok hilekârmiş. Arkadan öküz gibi bir şey bağırıp geliyormuş da düşman askerinin yarıp, binlerce askeri harap ediyormuş.

Mırat araya girip, haberi başka tarafa çevirecek oldu:

-Dün ahund ağanın yanına Rus okulunu okuyup, başkan olan bir Türkmen'in gelip gittiğini görmüşsünüzdür. O, cephenin durumunu övmüyor. Ancak ben başka bir şey söyleyeyim.

-Söyle, söyle!

-Bana göre o, garip biri.

-Garip biri nedir?

-O başkan: "Öğrencilerin arasında Mahdumkulu'nun bazı şiirlerini yazıp veren bulunmaz mı ki?" demişti.

-Mahdumkulu'nun?

-Benim şaşırdığım bu. Harbi başkan kim, Mahdumkulu kim?

- Vay, sınırda gerekli mi ki?

-İçlerinden biri araya girdi:

-Mahtumkulu'nun şiirleri top olup atılır mı diye düşündü?

-Atılıp atılmayacağını bilmiyorum. Ancak önceden bir padişahın savaş yapan dostuna bin asker yardım yerine, bir şair gönderdiğini de biliyorum. Neticede şairin kahramanlığa, korkusuzluğa çağıran şiirinin tesirinin çok olduğunu duymuştum.

-He, şimdi oldu, oldu!

-Gazetelerde başka ne haberler var?

-Yürü, ne oldu?

-Eşyaları gelen askerin yeri boş kalmaz gibi, Mahdumkulu'nun şiirini götürecektir.

-Yok, onun için değil.

-Öyleyse.

-O, şimdi savaşa katılan başkan değil. Ahund ağanın söylediğine göre o, meşhur şairlerin şiirlerini topluyormuş.

-Ne maksat ile?

-Büyük şairlerin türettiği dürdanelerin yitip gitmesi mümkün. Fırsattan faydalanıp, onları gelecek nesillere ulaştırmak düşüncesi var deniyor.

İçlerinden biri araya girdi:

-Vay, biz Türkmenlerden yetişen papaklı görsek dışından kesek atardık, hata edermişiz vay.

-Söylesen de söylemesen de o adam benim çok hoşuma gitti. O adamın, namaz kılıp, Allah'a ibadet ettiğini düşünüyorum.

İçlerinden biri kızgınlıkla seslendi:

-Boş konuşmayı bırakın! Güzel giyinip gezinen birinin namazı olur mu?

Bu sözden keyif alıp güldüler.

Onun hakkındaki sözleri en sonunda Başım hoca topladı.

-Mırat doğru söylüyor. O, adama ben inanıyorum. Siz onun okuduğu okula, dış görünüşüne bakmayın. O, Türkmen sanatının hem de türlü çeşitlerini kendi evinde toplayan bir adam. Halk onu çok iyi görüyor, o nerede olsa etrafı sanki düğün yeri gibi hem de çok nüktedan bir adam. Keşke onun gibi başkanlar biraz çoğalsaydı. Şu anda işte, sufi adama bağırıyor, yürüyün, temizlenelim, namaza hazırlanalım.

Namazda herkes sıralanıp, imama uydu. Sağırklar gibi herkes sustu. Körler gibi imamı takip ettiler. Onların dilleri, durup düşünmeden adet olan dualarını okusalar da düşünceleri esasen başka yerdeydi. Mırat'ın beyrinde yeni fikir de devam ediyordu. "İyi, Rus okulunu okuyup, kâfir diye bilinen adamımız, gelecek nesil için halk edebiyatını, halk sanatını toplayan dindarların birincilerinden biri olur, benim işim ne, neye çalışıyorum? Kendi içinden olur olmaz şeyler sayıklayıp, sürüklenip kalmam, halk hesabına değil, benim kendime ne fayda getiriyor. Biraz önceki başkan sadece bir söz bilimini değil, geçmiş danelerin hem halka ulaştıracak hak, hukuka yöneltecek, halkın gözünü açacak olduğunda ben dini dualara sırtımı dayayıp, halkın gözünü öncesinden daha beter kapatmaya hazırlanıyorum. İyi, babama göre benim molla olup, halktan öşür zekâtı toplamam, ben ona körler gibi devam etmeli miyim? Ben şimdi çocuk değilim, yirmi yaşına gelmişim. Hani bende insaf, hani bende insan severlik? İyi, ben Arap, Fars dillerine düşünüyormuşum, o dillerin bana ne faydası var, tercümanlık mı? Böyle tercümanlığın bu devirde kime yararı var? Benim kendi şanslı arkadaşlarım Karaca ve Akmırat gibi Rus-Türkmen okula girmiş olsaydım hiç olmazsa onlar gibi Rus dilini öğrenirdim, başka bir işle uğraşmasam tercümanlık ederdim. Şimdi ise?"

Mırat, yük altından çıkmış gibi hızlı hızlı nefes aldı.

Namaz zamanında dili ne söylese de düşünceleri başka yerde gezen tek Mırat değildi. Elli, altmış molların içinde din şeriatın bütün kurallarına uyan bir ya da iki kişi olmasa, geri kalanların hepsi hayatla ilgili şeylerle meşguldü. Biri: "Bana bu yıl öşür zekâtı ne kadar düşer ki?" diye düşünse hem de bu şey hakkında hile yapsa,

ikincisi kadının üstüne kadın alma fikri ile bütün köyleri gezip, kızlara bakardı. Üçüncüsü islam dinin merkezi olan Buhara’da okuyup hatim edip, medrese açtırmak düşüncesiyle meşguldü.

Buhara medresesi çok zamandan beri Mirat’ın aklına girmişti. Ancak, okuyup okuyup hatim etmek için değil de hayatın meselelerini derince düşünürüm niyetiyleydi. Komşu köylerden Buhara’da okuyan bir molla ona masal gibi anlatmıştı:

-Beni başkalarıyla aynı sırada boynu bükük bir molla olarak görüyorsan çok yanılıyorsun.

Mirat, onun söyleyecekleriyle ilgili hiçbir şey düşünmeden sordu:

-Belki açıkça anlatırsın!

-Ben bir ok ile iki tavşan avlayan insanım.

-Ne yaptın söyle, siste yürüyor gibisin!

-Ben gözle görünür dindar adam gibi Buhara’ya giden, medresede yaşayan, geceleri ise Tatar molladan Rus dili ve hesap öğrenen biriyim.

-Ne için?

-Şu an ve gelecek günler için boynunu büküp oturmak değil de yaşamak için hayat ilimlerini eksiksiz öğrenmeyi talep ediyor.

-O zaman neden Rusçayı iyice okuyabilen yok?

-O molla Mirat’ın basitliğine şaşkınlıkla baktı:

-Sen şu anda babana, ben Rus okuluna gideceğim desen, baban sana ne der?

Babasının onu azarlayacağına emindi:

-Ayağınla adımlarsın der.

-Benim babam fikir düşünce olarak tam da senin babana benziyor. Öyle de olsa ben kendimi ondan daha iyi görürüm. Benden sana dostane bir nasihat, sen de benden örnek al!

-O mümkün olmasa?

-Babanı yola getirmek çok kolay: Ben Buhara’da okuyup ahund olmak istiyorum, dersin kurtulursun!

Mırat, çeşitli düşüncelerden sonra o düşünceyi gerçekten de makul buldu.

TOLGUNDIRICI MESELE

Mırat, nezakete, temizliğe özellikle önem veriyordu. Onun odasının bir rafındaki sabunların domuzun veya ona benzeyen hayvanların yağından yapılmış diye bir söylenti vardı. Bunun için Mırat, yakınından geçtiği zaman onların her birini burnuna tutuyordu. Bunun için hem Mırat’a “Aptek” lakabı takılıp, “Mırat aptek” diyorlardı. Mırat adı çok olduğu için “Çıplak kelle”, “Dabadan”, “Selçen”, “Süzgek” diye her birine bir lakap takılıyordu.

Mırat son zamanlarda kendini düzeltmeye başladı. Çok titizlendiği için kokuyu çok sürüyordu, sağa sola gittiğinde şapkasını eğri takıyordu. Başarılı olduğunda mutlu, neşeli görünüyordu. Öğrenciler Mırat’da meydana gelen bu değişikliğe şaşıyordu, her biri Mırat’ın aklında bir düşünce olduğunu düşünüyordu.

Mırat’ın dostu çoktu. Çoğu zamanda onun odasına toplanıp, kokulu kâselerden terleye terleye çay içiyorlardı, keyifle sohbet ediyorlardı. Aşk şiirlerini heyecanla okuyorlardı. Sohbet aşka geldiğinde özellikle aşığın maşuğu vasf edildiğinde bu duygu Mırat’a çok dokunmuştu. En sonunda albenisi kendine çeken kızlar gözünün önünden tablo gibi geçiyordu. Her birine baktığında yüreği sızlıyordu. Yirmi yaşın gençlik rüzgârı onun düşünce dünyasını dalgalandırıyordu. Evlenmek hakkındaki düşüncelere dalmaya Mırat’ın elbette vakti gelmişti. Onun gözünde yüzünü kaldırıp geçen kız yok değildi. Ancak onların hiçbirisiyle karşılaşmak ve konuşmak mümkün değildi. Asırlardan beri hüküm sürüp gelen töre ona imkân vermiyordu. Genç ile kız bir yerde görünürse ikisinin de canı korku altında kalıyordu. Yakın zamanda olup geçen korkunç bir vaka Mırat’ın gözünün önüne geldi.

Mırat’ların köyünde Aşır adlı garip bir yiğit, köyün zengininin kızını seviyordu. Çocuklukta bile oynayıp eğlendikleri için Aşır, köyde görgülü, akıllı bir yiğit olduğu için kız da onu seviyordu. Ancak onların açıktan açığa hayat kurmaları hiçbir açıdan

mümkün değildi. Birinci açıdan “galın⁶” vermeye Aşır’da koyun, keçi yoktu. İkinci taraftan Aşır, dünya malını toplasa da zengin, onun gibi sıradan bir garibi kapısına getirme düşüncesi yoktu. Onların arasında sevgi günden güne coşar, korku ise artardı. Zengin kendi kızını bırakmaya razı değildi. Öyleyse ne yapmalıydı? Sevgileri yüreklerinin derinliğinden coşup çıktığı için ayrıldıklarında ölüp kalacaklarını zannediyorlardı. Komşu oldukları için bazen gizlice buluştukları da oluyordu. Günlerden bir gün “Aşır ile zenginin kızı kaçmıştı” diye şaşırtıcı bir haber gün doğmadan köye yayıldı.

-Vay, iyi olmuş!

-Fesupanallah, Aşır han!

-Bunun gibi mert kızın kurbanı ol! diye, köy içinde konuşmalar dolaşıyordu.

-Zengine göre bulmuştur!

-Aşır onun ağzını tıkamıştır.

-Bırak, o namusuna dayanamadan ölsün gibi konuşmalar gün doğar doğmaz zenginin kulağına da gelmişti. Bundan dolayı her tarafa atlıları çıkarıp merhametsiz davranmalarını istiyordu.

Aşır’ın dayısının getirdiği at çok mızımsıydı. Yine de köyden uzaklaştıkları için onlar kendilerini rahat hissediyorlardı.

-Nazlım, baban ne durumdadır ki diye, kendi sevincini anlatıyordu.

-Bırak, canı çıksın diyerek o, Aşır’ı sıkıca kucakladı. Birden peşlerinden atılan ok gibi süratle gelen atların nallarının gürültüsü işitildi. Aradan çok geçmedi ki etrafını çevirdiler. Zenginin oğlu, kılıcını çekince kız kardeşi yalvardı:

-Kurban olayım kardeşim, acı, merhamet et!

-Namusa laf söyleyen hayâsız, al sana merhamet! Kılıcını salladığında kızın başında işlemeli takkesi ışıldayan başı bir yana yuvarlandı, kılıcını tekrar salladığında Aşır’ın ak şapkalı kellesi öbür tarafa yuvarlandı. Kellesiz gövdelerin al kanı boz toprakta sırıldayarak aktı... O vaka, gözlerinin önünden geçince Mirat irkildi.

⁶ Gelin almada kız almak için verilen başlık parası.

-Bu nasıl bir vahşilik!

O olayın, gelin kızların namusu hakkında ülkeyi dolduran vahşiliğin sadece biri olduğunu Mırat çok iyi biliyordu. Köylerindeki Kössek'in adına ne için "Kesik" lakabı takıldığı da bunun içindi: Gelinimize göz kırptı bahanesiyle zenginler Kössek çobanın kulağını kesmişlerdi. Bundan sonra onun adı Kössek Kesik olmuştu. Hayatı kendi isteğine göre kurmanın mümkün olmadığı hem de o hayatın çok karışıklığı Mırat'ı düşünmeye mecbur etmişti. İyi de biliniyor ki Mırat'ı Aşırınki gibi seven kız nerede? Birden olanlar Aşır'ın başına da gelmeyecek miydi? Buluşmak, sözleşmek, birbirini tanımak adetten olmadığı için sevgi ve âşık maşukluk masal gibi bir şeydi. Talih kuşu alına konup, güzel bir kızı sevsen de o, anayın babayın hoşuna gidecek mi? Geldiğinde galını nereden alacaktı. Nereye, kime dünür gitsen de otuz kırk deve yük çeyiz, kıza giden bohçalar hem de bir o kadar para talep ediyor. Bunun için de evlenmeden sakalına ak düşenler az değildi. Bu yüzden hem ana hem baba bu vakte kadar Mırat'a hiçbir şey sormuyorlardı.

Henüz sevginin ne olduğunu anlamayan çağında Mırat'ın gönlünde bir gonca gül ortaya çıkmıştı. Oncacık goncanın aşkı hiçbir zaman sönmedi. Sanki Mırat'ın oncacık gonca, şu anda gül gibi açmıştı. Sizin hatrınızda vardır: Mırat, önce alfabe öğrenmek hakkında morali bozulunca ağlayıp dururken bir kızcağız ortaya çıkıp: "Sen niye ağlıyorsun?" demişti. "Ne için ağladığını söylemesen anneme söylerim" demişti. Oncacık kızın adı Gözel'di. Mırat, sevimli Gözel'i hiçbir zaman aklından çıkarmıyordu. Gözel, perilerin perisi olmuştu: Kim bilir belki de o, peri kılıklı bir çakalın yırtıcı pençesinde lokma olmuştu. Yok, böyle değil, Mırat onu geçen yıl bir defa daha görmüştü. Gözel, gül gibi sallanıyordu. Onun ayağının tozu olabilse Mırat'ın dünyada hiçbir sıkıntısı, derdi tasası olmayacaktı.

Mırat, son zamanlarda Gözel'i aklından çıkaramıyordu. Aynayı eline alıp, kendini kontrol etmesi, daha çıkmamış bıyıklarını sıvazlaması, arkadaşlarının: "Mırat, birden nasıl bir düşünceye daldı ki?" diye şaşırması da onun içindi. Ah, nasıl kötü bir devir, kötü hayat... Mırat, nasıl Gözel'e ulaşacaktı? Mırat'ın halinden haber alan var mı, nasıl? O, kendi arzusunu, dileğini, ana babasına söyleyebilecek mi? Söylediğinde kim onu dinleyecek? Dinlediğinde Gözel'in ana babası ona nasıl bakacak? "Hoş, olur" dediklerinde Mırat'ın babası ona, galını nereden bulacak? Bak, altından zor

kalkılacak etin bir mesele... Kim bilir, babası belki de: “Bırak, Mırat okusun, ahund olsun, sakalı uzasın, olgun bir adama dönsün. Evlenmek, ev kurmak hiçbir zaman geç olmaz.” diye düşünüyordur.

Mırat, hayatın karmakarışık dersinin ilki olan ağır bir düşünceye dalıp, elindeki kalemi bir o yana bir bu yana salladı. Birden: “Evlensen sevip al, sevmesen alma” yazılı satır gözüne ilişti. Aradan fazla bir zaman geçmeden başını salladı: “Ey ahmak, boş fikri aklına getirme” deyip, kalemi fırlatıp, attı. O, biraz sıkılıp içerinin havası yetmiyormuş gibi daralıp dışarı çıktı, hiçbir değişiklik hissetmedi. Ilıman güneş, gökyüzü denizinde kendi kuralına göre sakince ilerliyordu. Ancak, onun altın sarısı gibi ışıkları Mırat’ın tepesinde dolanıyordu boynuna, beline sarıyordu, hoş ısıısı vücudunu okşuyordu. O ışıklar, sanki “Ey, sen ahmak, neye acele ediyorsun? Sen yalancı dünyanın ilk basamağına yeni mi ayak bastın! Sen bugün tatlı hayale imrensen, ertesı gün iinin acıyacağından haberin yok. Sevmeye de öğrenmeye de vakit yeter. Sabır et!” deyip, öğüt verir gibiydi. Onun yakınındaki turgayın gak gak avazı ise: “Umutsuzluğa kapılma, maksadının peşini bırakma, ulaşırısın!” diye dönüt alıyor gibiydi.

Mırat’ın sabrı tükenip, gönlü medreseden uzaklaşmıştı. Ancak, ahund ile nasıl anlaşacağını aklına getiremiyordu. Birden dimdik gitse babası ona ne diyecekti? İki arada çarpışma meydana gelmez miydi? Oğlundan çok şey bekleyen babayı incitmek, mümkün mü? Ya Buhara’ya gitmeyi, ahundun kendi tembihledi, diye rahatlandırmalı mı? Kimseyi sıkıntıya sokmamak iin Mırat, yalan söyleyebilecek miydi? Çaresiz, bu ağır düşünce Mırat’ı birkaç gün zorladı. Arkadaşlarından biri: “Mırat, senin moralin bozuk. Sana ne oldu?” deyip, sorsa bir başkası sıtma tutmuş gibi rengin değişmiş, sen iyi misin?” diye korkmuştu. Aynaya baktığında gerçekten de yanaklarının ışıldayan rengi biraz solmuş gibi gözlerinin parıltısı küllenen köze dönmüş gibiydi. Sonuçta o, hastalık bahanesiyle ahundtan izin alma kararına vardı.

O anda ona kenarları kesilmiş, zarfsız mektubu getirdiler. Mırat mektubu sakince açıp, göz gezdirdi. Mektubu getirenin bakışı olmasa Mırat’ın gönlü açıldı. Birden tutuldu. Mektupta şöyle yazılmıştı: “Çok çok dualarla selam olsun ki babandan, kardeş ve akrabalarının dilinden orada olan oğlumuz Mırat’a. Biz burada iyiyiz, sizi orada Allah korusun. Dua selamdan sonra son sözümüz biz gelin alacağız. Mırat’ı

evereceğiz. Dünür olduk. Ona göre ahund ağadan izin alıp, alelacele gelmeni istiyoruz. Mektubu yazdıran baban. Ağustos ayı, cuma günü.

Mektubu getirene “sağ ol” diyen Mırat, elini alnına götürdü. “Gelin alacak, dünür olduk...” Kim ile? Mektupta yazılanın belirsizliği gibi Mırat da o soruya cevap bulamadı. “Gelin almak” sözü Mırat’ı kıvandırırsa da “dünür olduk” denen ne olduğu belli olmayan söz onun durumunu eskisinden kötü etti. Dünür kim? Gelin olup gelecek olan kimin kızı? Sağlıklı mı? Akıllı fikri yerinde mi? Ben onu sevecek miyim? Birbirimize uyacak mıyız ya da ilk buluştuğumuzda biz birbirimize yüz çevirecek miyiz? Görmediğim, duymadığım biriyle ben nasıl nikâh kıydırırım? Nikâh ne? Nikâh bir günün tanışıklığı değil de ömürlük bir yazı. Birbirimize uyuşmazsak ömrümüz küle dönmez mi? Ah, bu adet kuruyup kalsın, Allah’ım! Gelin, anne babayla değil, benim ile yaşamalı! Benim kaderimi niye onlar belirliyor?”

O ağır düşüncelerdeyken birden Gözel onun aklına geldi: -Ay, oğlan, senin halin ne? Sen neden ağlıyorsun? Der gibi duruyordu. Mırat: -Gözel, deyip devamını getiremedi. Biraz akıllı yerine gelince devam etti: Ne için Gözel’e duyurtmadılar ya da onlardan çekindiler mi ki? O babam ile dosttur ya da... Gözel çoktan beri...” diye sözünü tamamlamadan derin bir nefes aldı. Sanki ağzından çıkan nefesi buğulu değil de tütün dumanı gibi çıktığını hissetti. Birden kesin kararını verdi:

-Yok, yok ben böyle anlamsız sevdaya baş koymam!

Mırat en sonunda inandırıcı bir bahaneyle ahund ve arkadaşlarıyla vedalaştı.

OSLAGSIZ DABARA

Zarfsız mektup elden ele geçip geciktiği için Mırat geldiğinde köy çok telaşlıydı. Ertesi gün gelin almaya gidileceği için herkes becerebildiği kadar süslenmişti. Bazıları gelin almaya giden atın yanına katılmak için at, araba istiyordu. Bir nedenden dolayı gelin almaya gitmeyen gelinlerden giyecek, takacak şeyler istiyorlardı. Köyde böyle durumlarda birbirini desteklemek iyi bir adetti. Düğün telaşına düşen köy, karıncanın yuvasını hatırlatıyordu.

Hayran kalınan, şaşırtıcı şey: Köyün bütün telaşı Mırat içindi. Ama ondan haber alan halini soran yoktu. Vaka, Mırat için öncesi gibi karışıktı. Mesele karışık olduğu için öncesinden daha beter Mırat’ı sıkıntıya sokuyordu. Allah göstermesin: Birden köre,

kele denk gelirse Mırat, ne ölüp gider ne de ölünceye kadar ondan kurtulur. O annesinden haber alacak oldu, annesi:

-Oğlum, benim kendi telaşım kendime yeter, sabır et deyip, elini sallayıp gitti. Babasından ise çekiniyordu. Sorduğunda “O senin işin değil” diye gözünü pörtletirse başını öne eğmekten başka çaresi yoktu: Öyle de olsa meselenin iç yüzünü öğrenmek zorundaydı. Onun kendine yakın gençlerden birine gözü takıldı:

-Ata, beri gel deyip, kendine doğru çağırdı.

Ata ise hoş bir şekilde onu kutladı:

-Mırat, iki gözün dört!

Mırat’ın iki gözünün dörtlüğü, aydınlığı ya da karanlığı çok karışıktı. Bunu iyice aydınlatmak zorunluydu. Ama Ata ona, fırsat vermeden Mırat:

Mırat sen gelin almaya gidecek misin diye sordu.

Mırat ona gözlerini pörtleterek baktı:

-Ata, senin aklın başında mı?

-Ya, Mırat ben sana kötü söz mü söyledim? Senin bu halin ne?

-Sen, gelin almaya giderken erkeğin gittiğini gördün mü?

-Dünür yabancı yerden değil!

Mırat’ın yorgun hali biraz canlanır gibi oldu, bu güzel habere ümitlenerek Ata’ya taraf baktı:

-O dediğin neydi?

-Getirilecek gelin...

-Ne, ne!

-Senle oynayıp, senle büyüyen kız!

Mırat onun iki omzunu tutup silkeledi:

-Dediğin kim?

-Va, sen ne biçim konuşuyorsun! Senin dünyadan haberin yok!

-Söyle artık, o kız kim?

-O kız... Ay, sen benimle oynama, onu benden iyi tanıyorsun.

-Söyle artık, söyle deyip, onu iyice sarstı.

-O kız... Gözel!

-Gözel? Gözel desene! Deyip, Mırat onun etrafına dolandı.

-Şimdi iyice düşünmek gerek.

Yere ağırlık vermeden, nazende şekilde yürüyen Gözel, Mırat'ın gözünün önüne geldi, sanki kendine doğru, işaret eder gibi göründü. Ata ise, kendi konuşmasına devam etti:

-Gözel'in babası çoğu illerde çok farklı, herkesi kendine hayran bırakan bir adamdı. O, bütün dileğinizin bir kız olsun galın gerekli değil, götürün! Bırakın, Gözel sizin olsun demiştir.

Ama o sözler Mırat'ın kulağına gelmedi. Onun şimdi çenesine vurduğunda hissetmedi. Gözel, o anda onun boynunda asılı duruyor gibiydi. Mırat, fısıltı ile ağzına geleni söylüyordu. "Gözel! Gözel! Gerçekten sen misin? Benim gözüm beni yanıltıyor mu? Dünyada şu anda benden bahtlı insan olduğumu sanmıyorum. Seni bana nasip eden Tanrıma bin şükür! Dünya dursun, sen de dur Gözel can!" Neye, kıvanan neye kederli gibi donup kalan Mırat'ı, Ata'nın uyandırması geldi:

-Mırat, bu arada biz senin için kimin atını süsleyelim?

Uykudan uyanmış gibi Mırat ona, şaşkınlıkla baktı:

-Kimin atını?

-Evet.

-O dediğin neydi?

-Biz gelin atına katılacağız ya!

-Gelin atına desene!

-Senin bu halin ne? Dolandırılıp bırakılmış gibi bir halin var!

Kendine gelen Mırat, onun omzuna elini koydu:

-Kardeş, Ata, ben sana çok yürekten minnettarım. Sen beni ölümcül bir hastalıktan kurtardın.

-Ölümcül hastalıktan mı?

-Ben sendeleyip, yıkılacak olduğumda, sen beni ata bindirdin.

-Bu ne biçim söz?

-Onu sonra düşünürsün. Ancak...

-Yürü öyleyse.

-Ben, gelin atına hazırlanıp katılmam.

-Neden?

-Herkesin, oğlu tam kuş, kelle imiş. Okuyup adam olmamış da küçücük aklını yel alıp götürmüş derler.

-Kimin bizim ile işi olur?

-Yok, böyle değil. Sen inansen da inanmasan da cemaatin asırlık âdetinden çıkarsan yüzüne tükürürler!

-O zaman...

-Benim yerime de sen katılırsın!

Düğün gerçekten de şatafatlıydı. Değişik renkli kumaşlarla süslenen otuz devenin üstüne bulduğunu takıp takıştırıp, süslenen otuz gelin oturdu. Birbirine benzer dimdik duran minarelere benzeyen kervanın başından baktığında sonu görünmüyordu. Gelin almaya giden atın etrafı elli kişiye yakındı. Rengârenk kumaşlarla süslenen atlar kasırga gibi toz kaldırıyordu. Geline hediye olarak götürülecek atlar ise iki üç günden beri hazırlanıp duruyordu. Düğün için koyunlar kesiliyordu, kazanlar ocağa konuyordu.

Gelin almaya giden atlar tozutarak kızın köyüne vardığında “gelmeyin, geriye dönün. Kız kendimize gerek, kıyıda ki köye verecek değiliz” diye, çoluk çocuklar onları kesekliyorlardı. Bazen taş gibi kesek, çığrımdan çıkan bahtsız düğünler de vardı. Kızlar, gelinler, gelin almaya gelenlerin giydiklerini yırtmaya çalışıyorlardı. Onlar da: - “Size kız veresimiz yok.” sözüne karşılıktı.

Güzün hoş bir günü Mirat için yıla dönmüştü. O, hiçbir yerde kendine yer bulamadı: Ne oturup dinlendi ne de kalkıp rahatladı. Bugün sanki yüzmeyi bırakıp, olduğu yerde bekleyene döndü. Ah, Mirat, kendi gelin alınacakların içine katılıp, gitsen ne iyi olurdu... Evet, ama gitseydi ona sadece bir kesek fırlatmakla değil, bağırıp çağırıp, maskara edip kovalardı. Ah, adet, adet!

Mirat’ı iç sıkıntısının üstüne türlü düşünceler de kapladı. Gözel de benim gibi buluşmaya acele edip, sabırsızlandı mı ki? İmkânı olsa üstüme atılıp, sarmaşık gibi benim boynuma sarılır mı ki? Ya da... Ya da “Benim öğrendiğim molla! Bana dünyadan el çekip, boynunu büküp oturan mülhit molların gereği yok!” diye ağlar mı ki? Babasına, annesine cevabını bildirse de nice yalvarsa da töre girdabından çıkamadan bir baskında alıp kaçırılan kız gibi içine atıp gelir mi ki? Akşam kuşağı çözülecek olduğunda üzülecek mi ki? Çizmesinin birini çıkarıp, onun topu ile tepeme vurur mu ki? Ya da... Yok, yok! Gözel bana küçükken de çok düşküdü... “Mirat, sen tereyağlı ekmeği seversin, ekmek soğumadan ye. Mirat, sen devenin yoğurdunu neden yemiyorsun?” deyip, kendinden önce bana teklif ediyordu. Gözel hiçbir zaman hayalperest kızlardan değildi. Gözel’in de içi gelme isteğiyle doluydu. Ah, düğün alayı tez gelse olmaz mı?

Gelin almaya giden atlılar ortalığı tozu dumana katarak geldi. Atların nal seslerinin gürültüsü sanki Mirat’ın yüreğinden geliyordu. O şimdi gelin almaya giden atlıların özellikle de gelin alayının önünden hızla geçmeliydi. Oğlanlık yaşının arkada kaldığını o henüz unutmuştu. Ah, adet özellikle de mollalık kuruyup gitsin, Tanrım! Ben din vekili hükmünde yetkili bir adam olup, yerimde oturmalıymışım... Benim yüreğim taş değil ama kalk artık! Avaz avaz:

-Tebrik ederim, kutlu olsun! Kutlu, mübarek olsun! Gözünüz aydın lo! Diyen, tok sesi köyde yankılanıyordu. Bu avaz ömrünün baht guncasının gül açtığını haber veren bu ses, Mirat’ı salıncakta oturtup, sallanana döndürmüştü. Mirat, yıkılıyorum

düşüncesiyle endişelenip, irkilip kendine geldi. Duvaklı bir şekilde gelen gelinin üstünde pişme⁷ saçılıyordu. Çoluk çocuklar pişmeye hücum etseler de hevesli gelin kızlar yeni gelen gelinin yüzünü görmeye çalışıyorlardı, duvağı iki tarafa yavaşça açıp, hevesle bakıyorlardı. Tüh, göz değmesin tüf! Tüf!” diye kıvanıyorlardı. Yıl boyu beklenen en sonunda gelen gelinin yüzünü neden önce Mırat açmamalıydı? Onun her tarafa ışık saçan ay gibi yüzünü neden ilk önce Mırat görmemeliydi? Onun ölüyü cana getiren bagül⁸ kokusunu ne için ilk önce Mırat koklamamalıydı. Ah, adet kuruyup kalsın Allah’ım! Gözel’in baht bağına başkaları baksın, Mırat içerde hukuksuz bir tutsak gibi içine atıp otursun...

Nikâhın kıyılması da Mırat’a göre biraz anlaşılmazdı. Genç ile gelinin bitişik evlerde oturduklarına bakmayıp, onları nikâh kıyılan eve çağırmadan nikâh vekilliğini almak için her birinin yanına iki yaşlı götürüyorlardı. Onlar, evlenenlerin yanında kim olduklarını söyledikten sonra, kimlerin vekili olduklarını da söylemeliydiler. Mırat’ın etrafına yaşlıları üşüşüp oturlarken iki sofı gelip Mırat’a dönüp konuşmaya başladı. “O sofı ve diğer sofı Hazreti İmam-ı Azam, Ebu Hanife hepsi Rahmetullahi Aleyhim mezhebi ile orada bulunan küçük büyüklerin sevgisi ve hürmetiyle siz Mırat’ın nikâh vekilliğini kime söylediniz?” Gençler, onların söylediklerini iyice anlayıp, düşünmedikleri için iki üç defa tekrarlattılar. Mırat en sonunda birinin söylediği gibi cevap verdi:

-Ben nikâh vekilliğimi Annayar ağaya verdim.

O tarzda, kızın da vekilliğini aldılar. Ondan sonra yaşlıların toplanıp oturduğu evde gıyabında nikâh kıydılar. Nikâh kıyılan zamanda Mırat’ın yengesi evin arka tarafında makasını şakırdatarak duruyordu. Kadim bir düşünceye göre nikâh kıyıldığı zaman cin peri araya girip, her yiğidin yiğitliğini bağlayıp onları bahtsız yapıyordu. Böyle bir bahtsızlığın ortaya çıkmaması için makasını aralıksız şakırdatan yenge, cin perinin bağını kesiyordu.

Mırat’ın yaşlıları onun beline kuşak bağladılar. Ayaklarını sıkın bir çizme giydirdiler. Ondan sonra gelinin yanına göturdüler. Ev hevesli gelin kızlardan,

⁷ Hamurdan yapıp kızartılan bir çeşit yiyecek.

⁸ Gül.

gençlerden tıka basa doluydu. Mirat'ı gelinin yanına oturtular. “Çocuğu küçükten, kadını baştan” denen nakilce evlenen yiğit ilk önce kendi hâkimiyetini göstermeliydi. Evin içini dolduran seyirciler bir şey olacakmış gibi bakıyorlardı. Gelin yerinden kalkıp, gencin telpeğini askıya asmaya ya da iyice bağlanan kuşağını hoş bir şekilde çözmeseyse, genç elinin tersiyle her yerine vurmalıydı ya da çizmesini çıkarmak istemese, çizmenin topuğuyla sertçe tepmeliydi. Bu hakikat ise kadının erine ömür boyu tabiiliğini gösteriyordu. Buna seyirciler de memnun oluyorlardı. Eğer genç en başta hâkimiyetini gösteremezse, gelin onu umursamazsa o genç, namert, yani kadının kölesi hesap ediliyordu. Seyircilerin de içi rahatlıyordu.

Ama Gözel, Mirat'ın söylemesine, göstermesine bakmadan hepsini tek tek yerine getirdi. Bu durum seyircileri çok memnun etti. Yine de gençlerin yaramazlıkları canını sıkıyordu. İçlerinden biri Mirat'a duyurdu:

-Mirat, duydum duymadım deme! Gelin çok kurnaz görünüyor. Sonra bıraktığını buldurmasın!

-Gelinin gözlerinden ben “Evet, ben onun gözünden tersliğini şimdi çıkarayım, sonra da o benim elime su döker” diyen manayı çıkardım.

-Evet, söyle, çizmeyi köşeye fırlatmasın, bunu açıkla!

İçlerinden biri konuşmayı kapatmayı istedi:

-Kapatsanız ya, gevezeliğinizi! Hani kamçı nerede?

Kamçıyı eline verdiler. O âdeti yerine getirmeye biraz çekinse de kalabalığı hemen dağıtmak niyetiyle içerdekilerden denk geldiğine kamçıyla vurmaya başladı. Gürültü patırtı çoğaldı. Yavaşça kaçan namert, herkesle kaçmaya başladı. Dar kapının kalabalığı arı kovanına benziyordu.

Gözel'in mülayim bir tebessümü ise Mirat'ın gönül kuşunu havalandırdı.

GOVGALI YIGNAK

Köyün insanları geniş bir meydana toplanmıştı. Açık bir meydanda kimisi çömelip bağdaş kuruyordu, kimisi şapkasını kolunun altına alıp, uzanmış yatıyordu. Kalabalığın morali bozuk, yüzü endişeliydi. Köyün muhtarının insanları ne için

topladığını öğrenme merakıyla Mırat'da gitmişti. Ancak o, kendini göstermemeye çalışıp, bir kenarda kıvrılıp oturdu.

Köy muhtarının padişahın yerinin hakkında haber vereceği herkes tarafından biliniyordu. O, gül kaşlarını çattırıp, uzun kara sakalını sıvazlayıp, herkesin dikkatini çekmeye çalıştı. O, bir yandan kendi yaptığı işinden razı olmadığını duyursa, ikinci bir yandan kendini ekâbir gösterip, güç kuvvetinin yeterli olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Sebebi toprağa uzanıp duran insanların yüzü memnuniyetsizdi. O kalabalığı epey beklettikten sonra yavaş yavaş söze başladı:

-Kadirli köylülerim! Ülkede bir yıldan fazladır savaş olduğunu kendiniz biliyorsunuz...

İçlerinden biri araya girdi:

-Savaşa giden askerlerin eşyalarının geri geldiği de malum.

-Savaşın ateşi şu anda herkesi yakıyor...

Başı yuvarlak telpekli, elbisesi yüz yerinden yamalı biri yerinden kalkıp onun sözünü kesti:

-Muhtar ağa, doğru söyle! Beni gör, sırtımdaki elbiseyi ateşe atsam tütecek yeri yok. Vücudumda ise karganın galeyayacağı kadar et yok.

Meselenin bu hale geleceğini aklına getirmeyen aceleci muhtar, elindeki kamçısını sallayıp, gözlerini pörtletti.

-Söz arasına girmek için sana kim izin verdi?

Burnunun ortası kertik olduğu için devamlı homurdayan adam Kertik'ti. Kertik, kaplumbağa yürüyüşü ile iki adım öne çıktı:

-İzin? İki parmak dilimden başka bende ne bıraktınız? Cepheye yardım etmek istiyorsanız aha bunu al diye şişkin dilini uzattı.

Her taraftan homurdanma başladı.

-Var olan tahılımızı kucaklayıp, padişahın ambarına doldurdunuz!

-Savaşa lazım deyip, başımızdaki şapkayı bile sıyırdınız.

-Bu dilencilik sonu olmaz mı?

-Adamlar, yavaş! -deyip, muhtar boğuk bir sesle öfkeli bir hamle yaptı. -Sizin aklınıza ne oldu? Ak padişahın kendine bağlı olduğunu unuttunuz mu? Devletin yararı sizinki değil de benimki mi?

Kertik bu defa oturduğu yerden yüksek sesle konuştu:

-Evet, seninki! Senin ancak elindeki kamçının sapı benim evimi barkımı, tavuğumun kümesini bile satın alacak.

Muhtar öfkesini dindirmeden bağırdı:

-Ey bekçi, neredesin!

Gözleri çapaklı, pantolonu yamalı bekçi, bir kenarda kamçısını eski çizmesine vurup, kanlı bir şekilde duruyordu. O, başını bir ara kaldırıp, gözünü muhtarın tarafına çevirdi. Muhtar kendi sözlerini tekrarlasa ileri doğru bağırdığını o bakışı malum ediyordu. Durumun kötü olduğunu anlayan Annak bay araya girdi:

-Adamlar! “Yer katı olsa öküz öküzden görür” denildiği gibi ağır durum işte, görüp duruyorsunuz, bizi de birbirimize düşürüyordu. “Sabır Allah’tan” demişlerdir. Gelin bir ara sabır edelim, muhtarın sözünü dinleyelim. Halkın canına degecek haberi açıklamaya elbette kıvanacak değil. Muhtar söyle!

Muhtar etraftaki gözlerden iyilik beklemediği için yüzünü aşağı indirip, Annak baya sızlanarak konuştu:

-Kulluk kuruyup kalsın, Allah’ım! Halkın ağır durumu benim de yüreğimi parçalıyor, ben ne yapayım? Çarem ne? Sanki dersin ben, arkadan kurulup koy verilen bir gramafonum. Benim ondan ne fazla ne de eksik bilgim var. Ancak onun zenbereğini kurmaktan başka benim hiçbir erkim yok.

Bilinmeyen birinden ses geldi:

-Konuşman kötü değil.

Muhtar elini kaldırıp devam etti:

-Şu anda padişah hükümeti gariplere, çiftçilere değil de zengin insanlara yüz çevirdi.

Annak bay duramadı:

-Zengin insanlara?

-Evet, Annak bay zengin insanlara!

-Al, lazım olursa!

-Padişah hükümeti savaş ihtiyaçları için cemaatten, yani zengin adamlardan at soruyor.

-At?

Annak bayın sorusunu beğenmeyen muhtar, onu rahatlatma düşüncesine kapıldı.

-Cins at değil de normal at.

Kertik'in dili kaşındı:

-Padişah hükümetine gerekli olan at ya da normal at olsa Annak bayın kendisi onun üstesinden gelir. Öyle değil mi bay ağa?

Annak bay, ona doğru söylenen şeyi duymadı.

-Kertik, sen o köpeğin kuyruğu gibi dolanan dilini kapatsan daha iyi olmaz mı?

-Ay, bay ağa, ben kendi yerimde, kendi adıma konuşsam senin mideni bulandırır mı?

-Kes sesini, lanet, eşek!

-Bakın adamlar, lanet eşeğin anıran sesini duyun.

-Hey, senin kara bir... Deyip, hamle yaptığı anda muhtar, onu tuttu.

-Hey, senin ak bir... Deyip, Kertik yumruğunu kaldırdığında yanındaki onun elini tuttu.

İki çeşit ses yankılandı:

-Kertik can, yeter artık!

-Muhtar han bırak onu! Bayın şimdiye kadar adımını geri atmışlığı yoktur.

-Evet, bayın toynağındaki nalın alınına kakmak isterse, bıraksın!

Annak bayın yalakalarından kafası kel olan biri ortaya çıktı:

-Kimin hevesi varsa işte ben, Annak bay!

-İşte Annak baysan, deyip, ensesinden tutup fırlattı. Onun seyrek sakalı yeri kucakladı.

Kalabalık kargaşa ile iki taraf birbirine hamle yapınca bekçinin sesi yankılandı:

-Durun, işte vali geliyor.

Vali sözünü duyunca hepsi donakaldı. Gerçekten de arkasında üç dört askerli vali geliyordu. Atlarının ayaklarının gürültüsü kulaklarında yankılanıyordu. İçlerinden birinin:

-Hadi, şimdi biriniz sesinizi çıkarın da göreyim, diyen sesi yankılandı.

Kertik ona cevap verdi:

-Benim dilimden başka kesilmedik yerim yok. Anasına lazım olursa onu da vali ağa alıp öteye gidecekmiş!

O anda ise vali atı durdu. Muhtar ile Annak bay, onu hürmetle karşıladı. Hal hatırdan sonra muhtar, onun kulağına bir şeyler fısıldadı. Annak bayın sallanan sakalı ise muhtarın söylediklerini tastiklediğini gösteriyordu.

Birinci dünya savaşı başladıktan sonra Tecen'de dört tane yeni vali idaresi kurulmuştu. Şimdi gelen vali onlardan biriydi. O, eskiden Çarlık yöneticiliğinin bulunduğu divanda tercüman olarak çalışıyordu. Padişah hâkimiyeti özellikle son zamanlarda yerli yöneticilerle yürütme siyasetine girmişti. Şu andaki orta boylu, bir yanağı kesik, vali kendini bir siyasetçi gibi görüyordu. O, muhtarın fısıltı ile verdiği tatsız haberine kulak asmadan halka baş eğerek selam verdi, hal hatır sordu. Fakat valinin niyetinin tersliğine Annak baydan başka onun selamına cevap veren olmadı. Bunun için o cemaati konuşturmama düşüncesine kapıldı.

-Yürü, cemaat, bu durum ne? Bu yeri ne için kalabalıkla doldurdunuz.

Şapkasını dizinin arasına alıp oturan üç bölük seyrek sakalını eliyle gölgelendirip, valiye bakarak, bilmiyormuş gibi:

-Bizim halimizi soran yahşı yiğit kim, söyle?

Muhtar, hevesle cevap verdi:

-Bizim hürmetli valimiz!

-Ha, vali desene. Burada oturan cemaatin buraya toplanma niyeti yoktu.

-O halde buraya niye toplandınız?

-Onu cemaatten değil de gamçısını sallayıp, cemaati koyun sürüsü gibi toplayan muhtar handan sor.

Vali hoşnut olmadı:

-Ah, muhtardan desene!

İki üç kişi birden seslendi:

-Evet muhtardan.

-Köyün yöneticisinden.

-Annak baydan.

Annak bay duramadı:

-Annak baya dil uzatsan dilin ile hoşlaşmış olursun!

Vali ona elini kaldırdı:

-Bay ağa, biraz hoş görün, sabredin! Evet, kalabalığı muhtar toplasa bile elbette bir isteği vardır.

Yine birkaç ses yankılandı:

-Muhtar bu defa cemaati tahıl sormak için topladı.

Muhtar ikinci defa şapka dileğini ilettiler.

-Muhtar üçüncü defa fikir sordu.

-Muhtar dördüncü defa at soruyor...

Kertik bu sefer uzaktan konuştu:

-Muhtar yaya kaldığında, benim ateş karıştırdığım masaya gitsin.

Muhtar ayağını yere vurarak bağırdı:

-Sus, mizahçı!

-Benim sesime de ihtiyacın olsa, boş yerine koyarsın!

-Muhtar, deyip ona elini sallayan volostnoy Kertik'e döndü:

-Senin adın ne?

-Kertik.

-Aha Kertik desene, Kertik.

-Evet, vali han, adım Kertik, burnum da Kertik: Aslında Kertik olmayan yerim yok.

-Görüyorum, sen çok nüktedan biri gibisin... Hal hatır sormaya gerek duyarsın. Askerlere emretti: -Kertik'i divana götürün.

Askerler hemen Kertik'i tuttular. Kertik'in sesi çıktı:

-Evet, vali hanın annesi yalnız olmalı, beni onun yanına götürün!

Birkaç adam hararetle askerlere sarıldı:

-Kertik'i götürüyorsanız beni de götürün.

-Oraya beni de götürün!

-Kertik'i tek başına götürmek olmaz!

-Hepimizi götürün!

Valinin ve muhtarın bağırmasına kimse önem vermedi. Vali belindeki tabancayı alıp, iki üç el havaya ateş etti. O anda, onun elindeki tabancayı kanırıp elinden aldılar. Askerler, tüfeklerini şakırdatarak mermiyi tüfeğin ağzına verdiler. Valinin sesi yankılandı:

-Askerler, durun!

O anda kalabalık da askerler de durdular. Hiç kimse ortaya çıkıp bir şey söyleyemedi. Valinin yan tarafında tabancanın boş kabı sallandı. Tabancası başka

birinin elindeydi. Onun için ortaya çıkmaya onun hali yoktu. Muhtarın durumu iki öğündür aç olan acın, iki güreşte yenilen pehlivanın durumuna benziyordu. Annak bay, kirli tırnağı ile elbisesinin bağını tırmalıyordu. Kalabalığın ise yüzü buz gibiydi. Vakanın sonunun ne olacağını kimse düşünemiyordu.

Mirat’a göre, vakanın sonu çok korkunçtu. Geçen yıl komşu köydeki muhtar seçiminde bugünkü gibi bir vaka meydana geldi. Seçmenler kalabalıktan çıkıp, kaçmaya çalışan albayın kemerine yapıştılar. O anda ise ceza müfrezesinin silahıyla iki adam öldürülmüştü, on adam ise hapishaneye atılmıştı. Mirat’ın anladığına göre şundaki durum tam da onun bir benzeriydi. İçine korku düşen Mirat, olayın neyden dolayı çıktığını anlamadan kafasını aşağı indirip sustu.

Köyde kendini hoppa sayan Annak bay, Mirat’ı sevmiyordu. Şimdi ise genç molla bayın gözüne hoş göründü. Korkudan çekindiği, özellikle de ağırlığı üzerine çöktüğü için de genç molla, kalabalığı sakinleştirmek için konuşmalıyım diye düşündü. Volostnoyda Mirat gibilere “alacagöz molla” deyip, onların hiçbirini hesaba katmıyordu. Şimdi ise Mirat, onun gözüne kendi avukatı gibi göründü. Şu anda silaha dayanan olay, Çarlık yöneticisine geçerse valinin geleceği korku altına girerdi. Belki de genç molla, faydalı, uygun bir şey bulur diye arzu etti. Muhtarın ise, akli şu anda hiçbir şeye ermiyordu. Onun için şu an, sanki kıyamet günlerinden biriydi. Genç yiğidin ortaya çıkması bir şeye yaramadı. Padişahlık yöneticisi ile halkın arasını biri düzeltmezse ertesi gün köy içinde silahlı askerlerin ortaya çıkması kaçınılmazdı.

Mirat yavaş yavaş, düşüncelerini toplayıp, halka döndü.

-Kıymetli köylülerim! Anlaşmazlığın korkunç bir şey olduğunu siz benden daha iyi biliyorsunuz! “Ağzı bire Tanrı verir, bozguncuya kanrı verir” denen nakilin çok derin manası var. -O, kalabalığın dikkatini birden başka bir tarafa çekti. -Bir zamanlarda bir dânâdan: “Akıllı padişah ile ahmak padişahın hangisi iyi” deyip, sordular. Dânâ: Akıllı padişah iyi demiştir. “Ne için?” deyip, sorduklarında “Akıllı padişah kolay kolay savaşa başlamaz, ahmak padişah ise sonunu düşünmez” demiştir. Almanların ahmak padişahı sonunu düşünmeden savaşa başladığı için şu anda savaş ateşi âlemi yakıyor. Savaşın ağırlığını işte, görüyorsunuz, kardeş kardeşe silah çekiyor. Ne korkunç vaka... Eskiden çiftçiler, siz sıkıntılı bir şekilde yıllarca yaşıyorsunuz. Fakat

ailenizin yiyecek ekmeği yok. Savaş, sizin durumunuzu ağırlaştırıyor. Öyle de olsa, ülkenin rahatlığı için yürekle savaşa çıkan ak padişahın kadrini bilmeniz, kahraman askerlere becerebildiğimiz kadar padişah hizmetkârlarına hürmet ve yardım etmemiz zaruridir... Geçen yıl Gagşal köyünde olup geçen vaka sizin hatırınızdadır. O vakanın bu yerde de başlaması uzak değil. Her neyse Allah bize onu göstermesin.

Mırat'tan böyle söz beklemeyen vali şaşırdı: “Bak, ben nasıl bir ahmakmışım. Bu yiğit ortaya çıktığında: Henüz acısını, tatlısını tatmayan hoppa molladan başka ne beklenir, diye düşündü. Gerçekte ise padişah hükümetinin kendi tarafından adamların arasında şuncacık molla gibi padişahın yüzü hürmetine mücadele eden adam bulmak kolay değil” deyip, yanındaki Mırat'a sempati duydu.

Mırat biraz nefeslendikten sonra devam etti.

-Hürmetli vali! Muhtar ağa! Siz ak padişahın halk arasında vekillerisiniz. Siz elbette yapacağınız işleri benden kat kat fazla bilirsiniz. Ancak, bağışlayın ben yanılmıyorsam, siz bugün akla sığmayacak kötü bir iş yaptınız.

-Annak bay, söz arasında bir şey söylemek istedi:

-Hürmetli mollamız!

-Bay ağa, deyip Mırat ona elini salladı. -Sabredin, size de sıra gelir... Hürmetli vali padişah hükümetine tabii. Bütün hizmetini, varını yoğunu esirgemeyen, garip halka silah doğrultmak da ne?

-Molla aga.

-Bağışlayın!

-Ben molla da ağa da değilim. şu anda kendi halinde aciz biriyim... Evet, sizin şu günkü adet geleneğiniz benim anlayışıma göre kanuna da sığmayan korkunç bir şey. Bu, adaletli ak padişahın kulağına giderse, ben sizin geleceğinizden korkuyorum. Allah korusun!

Valinin rengi attı. Sanki Mırat, bu vakanın gereğini yerine getirecek gibi hissedildi. Birden iki dizi üzerine çöktü. Sesi acıklı çıktı.

-Doğru söylüyorsun, küçüğüm. Ben suçluyum, ben suçluyum!

Hiç kimseden ses çıkmadı. Annak bay, valiyi kaldır. Mırat devam etti:

-Kadirli vali, bağışlayın, ben şikâyetçi değilim, karalayıcı değilim. Ben burda oturan saf, sade adamlar ile bir sırada ak padişahın itibarına savaştan galibiyet ile ayrılmasına dua edip gidenlerdenim. Elbette, yanılmaz bir Allah var. Sizin hatanızı kabul etmeniz mertliğin nişanı. Bunun için bana göre çoğunluk sizin hatanızı anlar hem de sizin hakkınızda iyi düşünür. Doğru değil mi, köylülerim?

-Makul, diye sesler duyuldu.

Vali kendi kısacık cümlesini zorlukla söyledi:

-Kadirli ağalar, kardeşler! Burada yaptığım eşeklik için ben utandım, yer yarılmadı ki ben içine gireyim! Siz beni değneklerle dövseniz “Vah!” dersem namerdim. Sizden rica ediyorum beni bağışlayın!

Yaşlılardan biri onun sözünü makul buldu:

-Evet, başını eğip, gelene kan davan olsa da geç, denilmiştir. Köylü, nice namuslu olsa da intikam için aklını azdırmaz.

Kertik yine duramadı:

-Vali han, askerler bana akıl öğretseler, ben şimdi razıyım!

-Kertik ağa, askerler şimdi senden akıl alırlar.

-Vay, bugün güneş nereden doğdu ki.

İçlerinden biri onun sorusuna göre cevap verdi:

-Kertik’in evinin üstünden doğmuş olmasın!

-Hadi, yürüyün! Orada yaşlı kadına selam verelim!

Adamlar kalktılar. Vali, Mırat’ın iki taraflı konuşmasına bakmadan kolundan tutup, onu Annak bayın yanına götürdü.

NİREDE KİMDEN NÄME ÖVRENMELİ?

Hayatı karışık, kendi etrafında dolanıp durduğu için Mırat, ondan uzaklaşma yolunu öğrenmeliydi. Yoksa kafese düşen bülbül gibi hayatın lezzetinden mahrum kalarak,

sızlanıp durabilirdi. Bunun için o, Gorcov medresesindeki aldığı kararı yerine getirmeyi düşündü. Yalnız, babasını inandırıp onu yönlendirmek çok kolaydı. Ahund olma niyetim var dedi, kurtuldu.

Buhara Hanlığı Rus padişahına vergi verse de o, bağımsız bir devlet olarak görülüyordu. Bunun için Buhara'ya gitmek isteyenler sahte bir izin almalıydı. Halkı karanlıkta bırakmaya yardım eden din hizmetkârlarını padişah hükümeti, Buhara'ya memnuniyetle gönderiyordu. Ancak, bir parça halkı yolma niyetinde olan yöneticiler, belge hazırlamayı zorlaştırıyordu. Mırat'ın belgesini ise vali aynı gün hazırlamıştı. Hatta Mırat'ın karşılığına bakmadan onun kesesine üç beş tenge para koymuştu. Bir yerde üzülüp, sıkılsan “Guk!” desen vali o dakika da yanında hazır, demişti.

Mırat üçüncü sınıf vagonda herkesin arasında oturdu. Mırat'ı ilgisini yol güzergâhı, halkın ilgisini de Amuderya çekiyordu. Ara sıra da Burahara'ya giden molla olmasa Amuderya'yı gören yoktu. Halk onun bir damla suyunun bütün dertlerin dermanı olduğunu düşünüyordu. Bunun için Amuderya'dan geçen molların elini yıkatıp, o kirli suyu hastalara şifa diye içiriyorlardı. Mırat'ın niyeti elinin kirini hastalara içirmek değildi. Halkın asırlar boyu süren arzusunu, kerametli Amuderya'yı görmeyi büyük bir baht olarak görüyordu.

Tecen'den dolanan tren Göksüyri durağını arkada bırakıp, Çocukla yakınlaşıyordu. Bütün yol boyu yumuşak toprak iyice gevremişti. Sanki Mırat'ın kulağına, o güzel toprakta “Su!”, “Su!” diye sızlayan sesi durmadan yankılanıyordu. Suyu derman olacak bir damla bile göze görünmüyordu. Ancak, bozkırda arkası kesilmeyen serap, deniz gibi dalgalanıyordu. Öyle de olsa yaz yağışı ile göğeren küçük otlar çok gürdü. Mırat'ın babasından kalan tesirine ve kendi anlayışına göre nemi yeterli olsa, o geniş meydan cennet olacaktı. Yer kuru olduğu için küçük kumlar arka arkaya kum tepesi oluşturuyordu, dümdüz yere aralıksız gözdağı veriyordu. “Sen kurak-ben basarım! Sende su yok-ben hâkim olurum” demeye getiriyordu. Trenin tekerleri ise “Biz bastık, biz bastık” diye mırıldanıyordu. Bu ahenkli ses birden babasının anlattığını Mırat'a hatırlatı:

-Gerçek aklımda yok: Bin sekiz yüz sekseninci yıldaydı. Marı ile Tecen arasında tren yolu gidiyordu. Tren yolu yapımı için işçiyi köylüden salgı ile almışlardı. Onların yiyecek, içecekleri de kendilerindendi. Ancak, günde kıran 18 köpük hak

ödüyordlardı. Gençlik vaktimde ben, orada çalışıyordum. İş, çok ağırdı. Trenin döşenecek raylarını sırtımız ile taşırdık. Arada yarım ay bir köpük pul ödenmedi. Tren yolunu yapanlar, haramzadelik ediyorlardı. Köylünün daha önceden az olan azığı tamamen bitti. Aç çalışmak isteyen yoktu. Bunun için bir akşam karar verip, köye doğru yürüdük. Hepimiz, yaya gidiyorduk. Belimiz, baltamız sırtımızda şakırdıyordu. Uzak yolda kimisi dayanamayıp yıkılıyordu kimisi de inliyordu. Sırtımdaki bel, baltanın şakırtısı başka bir şey işittirmiyordu, kendim genç olduğum için dayanıklıydım. Tan attı, gün doğdu, birden ise karşımıza toparlak bir atlı çıktı. Atlıların tavırlarının iyi olmadığını anlayınca ben, biraz yavaşladım.

Toparlak atlının önünden gelen Tecen, Çar yönetici Mahtumkulu handı. O, gazaba geldiğinde devamlı kızıl giyiniyordu. Onun başında tepesi ak şapkalı, kızıl kumaştan Kafkas telpeği, sırtında kızıl kumaştan kaftan olup, beyaz atın üstünde çok korkunç görünüyordu. O atını durdurup, ağzına geleni söyledi. Ondan sonra askerlere kamçıları kullanmalarını emretti. İşçilerin başkanı Ahmet, sucuyu orada yakalayıp, götürdü. Kayış kamçılar aç adamların sırtlarına devamlı iniyor, onlara kan kusturuyordu. Kimi yıkılıp, atların ayakları altında kaldı. Kiminin gözü kamçı darbelerinden patladı. Kiminin alnı yarıldı. Benim sırtıma değen kamçının izi dalak gibi şişip, sonra irin topladı, kamçı yarasının izi ancak, kabirde biter diye düşündü.

Babasının söylediği gözünün önünden film şeridi gibi geçtiğinde Mirat'ın içi sıkıldı. "Öyle de olsa" deyip, o iki elini alnına koydu, derin bir düşünceye daldı: "Tren yolu yapılmamış olsa... Ben, iki günlük yolu bir saatte gider miydim? Kalemın neyden ibaret olduğunu bilir miydin? Hayatın değişkenliğini öğrenme niyeti ile din merkezi olan Buhara'ya ayak basar mıydın? Eğer benim bahtım açık olursa Helim işan gibi hilekâr bir molla veya zengin malının peşinde bunun gibi bir çölde yırtıcılara yem olurum. Bağlı halkların üstünde padişah zulmünün hüküm sürmesi, elbette kanuni bir durum. Benim babamın ve dedemin devrinde talancılar yurdu talan edip, var olan malları yağmalayıp, kadın ve erkekleri esir alıp, gitmiş olsalar, padişah demir yolunu kan kusturarak yapmış olsa bile o, gitmedik uzun yolları kısalttı, hafifletti, kâğıt kalem getirdi, düşünmeye az çok yol açtı. Benim babam içinde yarasıyla gitse de ailesi, şimdi yine de rahat nefes alıyor. İran talancılarının yolu kesildi. Hive hanının baltasının sapı kırıldı. Buhara emiri kendi kabuğuna çekildi. Doğrusu ben, devirden

devirin farkını ayıran biriyim. Benim karışık düşüncelerimi aydınlatmaya ümitli olan eğer ben yanılmış olmasam işte, şu tekerlerin dönüp giden hareket...

Mırat'ın derin düşüncelerini, kalabalığın mutlu bir şekilde gülmesi bozdu. Bu gülmenin sebebi ise şuydu. Çoğunluk vagonu tam da arının kovanı gibi vızıldıyordu. Yolun hüznü için mi, halkın ağır bir gününde mutluluk bastığı için mi ya da adamların telaşlarını geriye bıraktıkları için mi -Mırat'ın yan tarafında değişik bir konuşma sürüp gidiyordu. Bir tutam seyrek sakalın altı eşit kesilen, burnu basık, iki yanağı çıkık bir adam kirpikli kaşlarını çirkinleştirdi. Mırat'a göre onun bu hareketi, onun yanında yalan söyleyen kişinin yerini bilmezliğe çalışma alametiydi. O, güya dersinde olup geçen bir vakayı haber verir gibi gülmeden ciddi ciddi söze başladı:

-Benim yüzümü kırıp, gezdiğim gençlik vaktimdi. Yapacak iş yoktu. Bir gün ava gittiğimde tek başıma tam takır bir şekilde çölde gidiyordum. Birden ise gökyüzünden değişik bir ses duydum. Biri şaşırıp, onun sözünü kesti:

-Gökyüzünden ses çoğunun dikkatini çektiğini anlayan konuşması razı olmadık bir tavırla eğilip, öğretmeninin saçaklarını saymaya başladı. Kendisine hakim olamayanlardan biri ona homurdandı:

-Tokar, ne yaptığını söyle, hadi sonunu anlat artık!

O, eğilmiş bir durumda put gibi sakince konuştu.

-Sonunu mu? Sonunu benim sözüme kötü bakan Motdı'nın kendisi anlatsın!

Tokar'ın sözünü kesene başka biri homurdandı:

-Ya, vallahi Motdı, senin dilin tam da keçinin boynuzuna bağlanan çan gibi çinkırdayıp durmasa, soluk alıp, biraz duracağın yok. Motdı heveslendi:

-Gökyüzündeki Allah'ın sesini işitir gibi Tokar peygamber değil, sonunda.

-Sen, Allah ile peygamber arasında vekil misin? Kim bilir, belki. Tokar'a Allah'tan ses gelmiştir! Duyduğu şeyi söylesin artık.

-Söylesin, söylesin, ben kestim!

-Hani, orada Tokar...

Tokar gönülsüz bir şekilde konuştu:

-Ben sözüm kesildiğinde yemeğime zehir katıldığını iyi biliyorum. Böyle münkir hem de böyle bilgili olsa, kalanını bırak Motdı'nın kendisi söylesin.

-Tokar, sen iyi bir adamsın!

-Ancak söz arasına girmemek şartıyla.

-Olur!

-Evet, benim söyleyeceğim çok karışık, şaşırtıcı bir şey: Birden gökyüzünden uluyan bir itin sesi duyuldu.

-Al lazım olursa, hah ha!

-Dursanız ya, söyle, sonunu dinleyin! Tokgı aga söyle.

-Doğrusunu söylesem, korktum. Etrafıma bakındığımda hiçbir şey yoktu. Gökyüzüne bakan- süzülüp giden kartaldan başka bir canlı gözüme takılmadı. İt olsa şöyle bir ulusa tamam...

Etraftan gülüşmeler başladı:

-Bırak, Tokgı aga, bırak!

-Gökyüzünde de it olur mu?

-Tokgı aga düş görmüştür!

Tüysüz çenesi kırışmış bir yaşlı ellerini kaldırdı, kalabalığı sakinleştirdi. Herkesi ayıplayacak bir tarzda konuştu.

-Bu ne biçim güvensizlik, bu ne biçim münkirlik! Gözkyüzündeki itin ses çıkarması size sır olsa bana ayandır!

-Al, gerekirse çift yalancı!

-O yalancı kim? İyi bir söz buldun! Ben bu sakalın, evet sakalsız çenem ile yalan söyler miyim? Siz sözün sonuna kulak verin! Tokgı'ya o vaka domuz yılında ağustos ayının on dördünde tam da öğle vaktinde ortaya çıktı değil mi?

-Domuz yılı... Doğru. Ağustos ayı... O da doğru... Tam da gün ortasında.

-O gün o zamanda ben bir köyün kenarından geçip gidiyordum. Birden kızgın bir köpek bana saldırdı. Ben ona dikkat etmedim. O benim inciğime yapıştı, dişinin acısı içimi sızlattı. Onu tutup, elimi ağzına soktum da kuyruğundan tutup çevirdim, yuvarlak, kızıl toklu oluverdi. O, hırladı. Ben kendimi tanıtmadan kaçtım. O anda ise süzülüp gelen bir kartal penesiyle alarak uçup gitti.

Tokgı'ya keyifli bir şekilde seslendi.

-Oh, içim rahatladı! Gökyüzünde kartal süzülüyordu diye, ben söyledim işte!

Gülüşmelerden, köpekli sohbet değiştikten sonra köse, Tokgı'nın kulağına fısıldadı:

-Şimdi yalan söylediğinde, yerden bağını koparma! Yoksa herkesi inandırmak ve onu tasdikletmek benim için kolay olmayacak.

O anda yolculardan biri seslendi:

-Marı!

-Marı-Şahı-Cahan! Diyen ses yankılandı.

Mirat, hemen ayağa kalkıp pencerenin üstünden baktı. O, Marı'nın tarihini iyice öğrenmese de onun hakkında çok şeyler dinlemişti. Eski Marı şimdiki Bayramalının yerinde olup, Sultan Sancar zamanında onlarca kilometre hatta daha çok kilometrelerle uzayan büyük bir şehirdi. O zamanlarda milyondan fazla çeşitli seyyahların söylediğine göre ise üç milyon insan yaşıyordu. Arap seyyahlar Marı'yı doğunun en büyük, en güzel, en medeniyetli şehri olarak hesap ediyorlardı. Onların söylemlerine göre orada, birçok medrese ve kırk kütüphane vardı. Onun üstü örtülü, içinde yaşanacak büyük bir imarete halk Avisenna, İbni Sina'nın kütüphanesi diyor. Doğu'nun en güzel şehrini Cengiz'in ordusu, sonra ise birkaç defa Timur viran etmişti. O güzel şehirden yadigâr kalan işte Sultan Sancar'ın mezarıydı. Yolcuların söylediğine göre şimdiki yeni Marı'ydı. Marı Zakaspi bölgesinin halkı gür, hem de en zengin idari bölgesi olup, Murgap deryasının kıyısında yaşıyorlardı. Marı zengin idari bölge hesap edilse de demir yolu deposundan iki, üç parça pamuk temizleyen fabrikadan başka ticarethane yoktu. Ancak Marı, bölgenin ticaret merkeziydi. Dünyanın güzelliğine, nefis sanatına perçinlenen Türkmen halısı dünyaya oradan dağılırdı. Mirat, hazır şehire çıktığında ise tüylerini kestirmek için yeni halıların

köşelerde ayak altlarında serili olduğunu görürdü. Pazarda ise çeşitli halılar göz kamaştırıyordu. Marı, İran, Afganistan, Hive hem de Buhara arasında ticaret kervanının büyük merkeziydi. Pamuk da esasen son yıllarda Marı idaresinin de gelişmeye başlamıştı. Marı'ya “Şah-ı Cihan” adını Türkmen klasiklerinden biri olan büyük şair Mollanefes takmıştı. O, hem bu adı eski tarihlerden alır.

Mırat'a göre Marı büyük şehir gibi görünse de orada iki katlı yerler ve birkaç misafir yeri olmasa esasen tek kat yerlerden ibaretti. Durağın cemaati ise Mırat'a göre tam da yere kurt düşmüş gibiydi. Gelenleri durakta indirip gelenleri içine alan tren hareket ettiğinde havalanan kolların, mendillerin sayısı yoktu. Ama Mırat'ı karşılayanın olmaması gibi onu uğurlayan, ona elini sallayan da yoktu. Gözel olsa, sadece bir uğurlama ile değil, “ben senden ayrılmam” deyip belki boynuna sarılırdı. Gözel ile arasına ise âdeti gereği iki üç yıllık yol düşmüştü. Gözel, kendi babasının evinde oturup, iki üç yılın içinde hayatın süsü olan evi güzelleştiren halılar dokumalıydı, birkaç yıllık giyim kuşam edinmeliydi. Bunun için de tek başına Mırat üzüntülüydü.

Cemaat sohbete başlasa Mırat, Amuderya'yı görmeye acele ediyordu. Ona ulaşmaya ise sadece birkaç durak kalmıştı. Birden gün batıp karanlık çökerse Mırat, deryaya bakamayacaktı. Bunun için herkesi rahatsız eden bir durumu soruyordu.

-Amuderya'ya ne zaman varırız? Gün batmadan varır mıyız ki? Tren öyle büyük bir deryanın üstünden köprü ile Katar'a nasıl geçer ki? Trenin ağırlığından köprünün sütunu çökmez mi ki? Ona çabuk yetişseydik.

Mırat'ı sıkıntıya düşüren güneş sonunda battı. Gökkuşağı gibi türlü renge girdi. O vakitte ise tren Amuderya köprüsüne girdi. Mırat yine pencereden baktı. Selin coşup gelen zamanı olmalıydı. Deryanın kenarlarındaki demirlere kadar hınca hınç dolu sarı su bazı yerlerde dolanıp, bazı yerlerde köpük meydana getirdiğinde, kendi güzergâhına doğru dönüp gidiyordu. Mırat ne söyleyeceğini bilmeden ağzı açıkta kaldı. Köprünün uzunluğu iki kilometreye yakın olduğu için ve tren yavaş hareket ettiği için dünya su denizinden ibaret gibi görünüyordu. Mutluluktan kalbi küt küt atan Mırat, etrafındakileri unutup, demir köprünün kafesinden deryaya baktı:

-Kurbanın olayım, adı dünyaya yayılan Amuderya! Yoktan var edebilen kudretli bakışını bizim illere doğru dönder! Sana umut bağlayan kuru toprak, yüzyıllardan beri kupkuru duruyor. Dudağı kuruyan susuz köylü, Allah ile bir sırada sana yüz tutuyor. Sen kendine kadir koyma. Asırlardan beri senin altın hazineni yutup duran vidansız “doymadım” gölünden yüz çevir. Köylü seni türlü ekinler, türlü meyveler, türlü güller ile bezer. Sen her saçağın kadirli misafiri, her düğünün hesapsız süsü olursun. Benim inleyişim halkın inleyişi. Gel kurbanın olayım, gel!

Mirat, açık pencereden Amuderya’nın nemli havasına ellerini uzattı ve ellerini yüzüne sürdü, sanki her damlası ilaç olan su, yanaklarına elvan rengi verir gibi oldu. Mirat’ın sızlanmasına kıkır kıkır “gülen” derya ise bütün kıvrımları ile “doymadıma” taraf kıvrılarak gidiyordu. Amuderya’nın “Ceyhun”, “Deli Nehir” adını almasını Mirat derinlemesine düşünmüyordu. Kendi karakteri üzerine, kendi kenarlarını kemirerek, bazı köyleri de yutarak gidiyordu. Şimdi Dörtgöl şehrini de kendi buharıyla kaplıyordu. Onun önüne set çekecek bir güç de yoktu. Amuderya kendi kıyılarındaki köylerin hepsine yetmiyordu. Bulunduğu yerde su çıkmayan köylü, “Vermez Tanrıdan, yorulmaz avcı alır” nakiline denk güvercinin yuvasına benzeyen kuyu kuruyordu, tek malının gözlerini bağlayıp kuyunun çarkına koşuyordu. Gece gündüz devamlı uğraşıyordu. Neticede yumruk gibi kaplar ile kıskanç Amuderya’dan avurt dolusu su alıyordu. Amuderya’yı Türkmen toprağına taraf inleme ile değil de güç ile çevrilmesini, böyle güç köylü de, köylüyü kendine bağlayan padişapta da olmadığını Mirat düşünmüyordu. Kim bilir belki de çok gizli sırlar olan Buhara, onun aç beynine az çok bilgi verir.

Mirat’ın beklentisi de arayışı da buydu.

DİN MERKEZİ

Kendini denize fırlatır gibi tesadüfen gidip, Buhara’nın merkezine kargaşasına düşmek elbette mümkün değildi. Mirat, yatacak yerinin sıkıntısına önceden düşmüştü. Buhara’nın en büyük medreselerinden biri olan “Mir Arap” medresesinde onun akrabası kendisiyle yaşıt olan Muhammet hem okuyor hem de yaşıyordu. Muhammet’in babası güçlü biri olduğu için oğluna bir oda alıp vermişti. Odaların fiyatı beş yüz ile beş bin manatın arasındaydı. Medreseleri bir zamanda yöneticiler ya da zenginler gelip, odalarda okuyacak öğrencilere masrafları için birçok mülk ya da

dükkân açıyorlardı. Bunlara “vakıf” adı veriliyordu. Vakıflardan gelen para, harcamasına eksiksiz yetiyordu. Sonra ise dindarlar o odaları ticaret malına çevirmişti. Onlar ticareti din adına kanunlaştırmışlardı. Yani, alıp satılan oda olmadan onun içindeki birkaç keçe ya da iki üç kap kaçaktı. Muhammet’in babası da odaya değil de iki tane çaydanlığa iki bin manat vermişti. O iki çaydanlığa ise vakıftan her ay otuz kırk manat gelir geliyordu.

Muhammet, Mirat’ı kendi yanına aldı. O, çok güzel bir yiğitti, ikisinin kafası uyuştı. Ayrı şeyleri olmadan kap kaçaklara gelen gelirlere de ortak oldu. Onların ikinci katta olan odaları küçüktü. Küçük penceresinde ateş yakıp yemek pişirilen ocağı vardı. Odanın ortasında bir çukur vardı, ona kömür döküp, üstüne köz koyuyorlardı. Közün üstünü kül ile kaplıyorlardı. Ondan sonra onun üstüne üstü tahta, altı yuva olan alçak bir masa koyup, onun üstünü yorgan ile örtüyorlardı. Buna ise “sandal” adı veriyorlardı. Sandal çok sıcak oluyordu. Gündüz sandalda yiyilip içilse gece ise döşekte yatılırdı. Başının altına yastık koyup, ayağını saldala sokup yatarsan üşütmüyordu.

Her gün erkenden ise meşgap suyu, onların kaplarına su doldurup gidiyordu. Mal derisinden olan büyük kabın suyu çok ağırdı. Meşgap, o suyu havuzdan alıp, getiriyordu. Mirat’a göre ağır kap, o fakirin ayaklarını da eğriletirmiş gibiydi.

Buhara’da en büyük, en güzel minare de bir Arap’ın girişindeydi. Onun tepesinden baktığında Buhara ayağının altındaydı. Onun bütün çevresi yüksek bir kaleydi, eski evler ise üst üste birbirine yapıştı. Bu minare bir zamanlar islam dininin çağrısı için yapıldı, onun tepesine çıkıp, ibadet için ezan okunsa bile son zamanlarda ona “ölüm minaresi” adı verilmişti. Belki de emirin erkine göre ceza alan suçlu, o minarenin üstünden atılıyordur. Minarenin kenarında ise Cuma namazına binlerce adam sığacak bir mescit var.

Buhara’nın dinin merkezi hesap edilmesi elbette tesadüfi değildi. Orada küçük küçük medrese ve mescit çoktu. “Gögeldaş” adlı dışarda yapılan türlü renklerde süslenen, nakışlanan güzel medrese ile bir sırada “çebin” adında kerpiçten yapılan derme çatma duranları da vardı. Büyükle küçük minberler ormana benziyor, ezan okunduğunda Buharada arka arkaya yankılanıyordu.

Mırat, yeni bir dünya tam doğrusu çıkması güç olan bürük bir hapishaneye düşmüşe döndü. Köşeler bekelenilenden dar olup, insanlar tam da karınca kervanına benziyordu. Birbirlerini iterek yürüyorlardı. Kadınlar uzun elbiseli, yüzleri de bürükle örtülü olduğu için bir çeşit altı yuvarlak üstü sivri şekerler gibi uzanıp gidiyor gibi görünüyorlardı. Erkeklerin ise hepsi sarıklıydı. Bunun için Mırat'ın gözüne Buhara cemaatinin hepsi molladan ibaret gibiydi. Şehrin bütün cemaati Farsça konuşuyordu. Tepesinde ekmek sepetini ya da başka bir şey götüren yüklü adamlar “poşt poşt” – “savul yol ver” diye bağıryorlardı. Mırat önce onu düşünmüyordu. Öyle de olsa “fars dest der, biz el deriz” diyen eğitimin ona az çok faydası oluyordu. Onun için de onun dil bilgisi gittikçe iyileşiyordu.

Mırat'ı özellikle de bir durum şaşırttı. Daracık köşede iki araba karşı karşıya geldi. Onların birinşn diğerinin kenarından geçip gitmesi mümkün değildi. Tek araba geçtiğinde ise teker duvara değiyordu. Bütün şartlarda bu arabalardan biri geri geri gitmeliydi, geri geri gitmek de kolay değildi. Bunun için bu durum, Mırat'ı heyecanlandırdı. Onların hiçbirini geri geri gitmeden arabacılar birbirlerine bağışmaya başladılar. Tıknaz olanı ayağı kalkıp diğerine:

-Geriye çekil, dedi.

İncecik olan kuzunun sesi daha şiddetli çıktı:

-Vicdanın varsa geri çekil!

Kısacık arabacı kamçısını kaldırdı:

-İşte şunu görüyor musun? Geriye gitmesen kamçı boynunu yılan gibi sarar.

İnce olan arabanın tahtasına ayağıyla vurdu:

-Sen at arabanı şu anda geriye çekmezsen seni kısa boynundan tutup, gökyüzüne öyle bir fırlatırım ki minarenin denginden geri düşer ve her parçan sıçan ölüsüne döner.

-Ben senin başkanınım hem sakalını keserim.

-Ben senin başkanının değil, hatunun saçlarını koparıp, atarım.

-Ben senin dişlerini tek tek sökerim!

-Ben senin her bir ayağını bir kapıya asarım!

Mirat kendi kendine: “Bunlar farklı birileridir haksız yere atışmasalar” diye endişeli bir şekilde düşündü. Ancak onlar her ne kadar birbirleriyle atışıp, birbirlerine sövseler de kavga etmeleri mümkün değildi: Kim kavga etse onu “sen yiğit misin” deyip, sınıra asker olarak götürüyorlardı. Onlar en sonunda atları birbirlerinin üstüne sürdüler. Atların kafaları birbirine çarptı, biri diğerinin atını kamçıladi... O anda iri bir adam ikisine de sövdü. Boynu kalın ise öfkeyle azarladı:

-Hey, terbiyesiz, gözüme görünme!

O dakikada boynu kalının arabası geri geri gitti...

Din merkezi hesap edilen Buhara’nın iyi, kötü sırlarının merkezine girdiğinden Mirat’ın haberi yoktu. Mirat’a göre birbirlerini aldatmaya hazırlanan hilekâr insanlar çok gibiydi. Kendi rızkına kanaat eden iyi yürekli insanlar ile bir sırada, sarığını sağlamlaştırıp, sakalını sıvazlayanların arasında Allah’ı bir tengeye satanlar da az değildi. Özellikle de tüccarların hepsi bu fikirdeydi. Bir vakitte Mahtımkulu hanın tüccarı olan Pökger onların evine çok geliyordu. Pökger’in bir seferinde anlattıkları Mirat’ın aklından çıkmadı:

-Buhara’da ben bir tüccardan on deve yükü bez aldım. Ancak yöneticiyle aram iyi değildi. Yine de yöneticiye parayı kendin say deyip, tengeli torbayı ona taraf itekledim. Görsen de kendi yararına olanına bakmadan tüccar, benim paramdan bir rupiye, iki rupiye kendi tarafına fazla koydu. “Görüp, bakalım kim üste çıkar ki” deyip, görmezlikten geldim. Fazla parayı sandığına koyan tüccar keyiflendi. Benim ise yüzüm asıktı. Bunu anlayan yönetici:

-Hürmetli misafir, neden yüzünüz asık? Hasta mısınız diye sordu.

Ben biraz mızımızlandım.

-Bilemedim, yönetici. Havadan mı yoksa başka bir şeyden midir, başım ağrıyor.

-Ben şimdi başınızın ağrısını geçiririm. Bir çaydanlık acı çay demleyip, vereyim, içtiğin kurtulduğundur.

-Belki böyle olurdu.

Yönetici çay demlemeye gittiğinde onun bezinden on kucağına alıp, kendiminkinin üstüne koydum... Yöneticinin çayını içtikten sonra ise başımın ağrısı hemen geçti. Benim aldığım on kucak bezim tahmini olarak yüz elli parça vardı. Yönetici yükü bağlatıp, araba ile misafirhaneme götürdüm. Ben ertesi gün dolanıp, geldiğimde yöneticinin yüzünde kar yağıyordu. O, bana bir şey demeye hazırlandı. “İlk değen yumruğun tesiri fazla” denen nakilde söylendiği gibi ben erken davrandım:

-Yönetici benim aldığım bezlerden yüz elli parça eksik çıktı. Belki, bağlanırken yanlışlıkla kalmıştır.

Yönetici birden ayağa kalktı:

-Benimki de yüz elli parça eksik çıktı!

-Ah, sen hilekâr yalancı!

-Hey, misafir, ayıp oluyor!

-Sen benim söylediğimi tekrarlıyorsun.

-Sen, hırsız! Yürü kadiya yürü deyip, onun yakasına yapıştım. Bizim hır gürümüze etraftan üşüştüler, bana nasihat ettiler. Ben:

-Yok, deyip, kafamı arkaya attım. -Ben buradan gittiğimde kendi yöneticime ne cevap vereyim. Yok, yok! Ben bunu alıp, kadiya götürmesem olmaz. Bırak, bizim davamızı adaletli kadı çözsün!

Tüccarın kadiya gidemeyeceğini ben çok iyi biliyordum. Nasihatçılar yüz elli parça bezin fiyatını misafiri zarara uğrattığı için bu kadar cereme deyip, benim kesemi, parayla doldurdular. Ben yine de eşek nazını ettim:

-Hürmetli meslektaşlar, ben sizin yüzünüzden gitmiyorum. Kadıyı alıp gitsen, şimdikinden fazla ona ders olurdu. Ne yapayım, sizin yüzünüzden gidemiyorum!

-Hey, şükür! Siz insafli, akıllı bir adammışsınız!

Canı yanan tüccar ise benim arkamdan bağırdı:

-Hey, çölde birbirinin etini yiyen Türkmen! Sahtekârlıkta sen benden üste çıktın. Bırak, benim param senin boğazında kalsın!

Sahtekârlıkta ben üste çıkmış olsam da “Kalpın kazanı kaynamaz” denen nakile göre işte, şimdi itten de aç gibi, sağa sola koşup, duruyorum.

Din merkezinde sadece direkt hizmet eden binlerce âlimlerin arasında “hatim yarlığını” tengeyle çalışanlar da var olmalı. “Şahberdi ahund hatimyarlığını tengeyle almış” denildiği elbette tesadüf olmasa gerek. Çünkü onun bilgisi Mırat’a göre kendininki kadar da yoktu. Medresede dini ilimler Arap dilinin grameri öğrenildikten sonra mantık dersleri veriliyordu. O şöyle başlıyordu: “Elalemi hadisın, şa-ennehu mutagayerin” yani “âlem fayda olandır, sebebi bir çeşit değişip durandır.” Ama mantık insanın aklına zarar veriyor, değiştiriyor. Allah’a münkirlik meydana getiriyor deyip, onu çok okumayı meselenin aslına yetmeyi yasaklıyordu.

Mırat yine de bir bilinmeyen durumun şahidi oldu. Şehirde tifüs ya da buna benzer bir hastalık ortaya çıktıktan sonra pırlar, ahundlar, mollalar büyük köşelerde hatta şehrin dışına çıkıp devamlı namaz kıldılar, çeşitli dualar okudular. Bununla onlar, şehre gelen hastalığa karşı koydular, daha doğrusu: “Ey büyük Allah, seni unutanlara, dinsizlere, nice gazabını dök, fakat günahsız cemaate rahim et. Senin rahmin sonsuzdur, verdiğin derdin dermanını ver!” diye yalvarıyorlardı. Sanki Allah o duaların yalvarışını işitmeliymiş de verdiği derdini def etmeliymiş. İnsanlar, o dindarların hareketlerini sahiplenip, Allah yoluna kurban kesmeliymiş. Böylelikle Allah tarafından inen hastalık Buhara’yı terk etmeliymiş. Bak ne cahilce anlayış.

Mırat: “Din merkezine gelip, benim öğreneceğim şeyler bunlar mıydı” diye düşündü. Hastalığa yakalanmamak, yakalandıktan sonra ise ondan kurtulmak için Mırat’a göre temizliğe önem verilmeliydi: “Temizlik sağlığın garantisidir” diyen aklı unutmamalı. Şehir halkı musluktan ya da akarsudan değil de her şeyi içinde bulunduran durgun masmavi havuzdan içiyordu. Meşgap Mıratların ibriklerini o havuzdan dolduruyorlardı. İnsanlar ellerinin, yüzlerinin kirlerini o havuzlarda yıkıyorlardı, çoğu orada abdest alıyorlardı. Mırat’a göre hastalık esasen bu havuzlardan yayılıyordu.

Dindarlar, din ilmine çok önem verseler, çok öğrenip, öğretseler de tabiattan, coğrafyadan genel dünya durumundan mahrumlardı. Onun hakkında açık bir vakayı biri Mırat’a söyledi: “Rus-Japon savaşı başladığında din ilminin büyüğü yani davalı

meseleyi de kendi çözebilen müftüye savaş hakkında bilgi vermişlerdi. Müftü biraz düşündükten sonra başını sallayıp, kendi fikrini söylemişti:

“Japon denilen tayfa, bu dünyada da öbür dünyada da yok. Eğer var olsaydı çoktan onun padişahı gelip, bizim büyük emrimizin önünde diz çökerdi. Böyle bir vaka olmadığı için dünyada Japon denilen tayfanın olmadığı malum oluyor” demişti.

Yakalarının altına gizlenip, yüzü asık giden mollaları Allah’ın hakiki kulları Allah’a ibadet etmekten başka bir şeyi bilmiyorlar, diye düşüneceksiniz. Onların medreseye, mescide gitmeleri de bunu tasdikliyor. Gerçekte ise farklı olduğunu Mırat, kendisi yaşadı. Onlar, beş altı öğrenci olarak aynı sofrada yemek yiyorlardı. Yemeği, kesesinden para çıkmayan garip bir öğrenci hazırlıyordu. Günde bir defa tatlı pilavın ya da etli çorbanın etrafına sıralanıyorlardı.

Bugün Mırat’ın aklına gelmedik bir vaka ortaya çıktı.

Cuma akşamı ona taraf Türkmen öğrenci, geniş bir odaya toplandı. Tatlı yemekler yendi. Bir taraftan kamış düdüğü bir taraftan ise dutar ortaya çıktı. Bir tabakta üstü bez ile örtülmüş, Mırat’ın bilmediği bir şey demini alıp duruyordu. Öğrencilerin keyfi, köşelerde görülen, mescitler de görülen mollalara asla benzemiyordu. Birden öğrencilerin doluşmasına sebep olan müzik başladı. Sakalı torba gibi hoş bir molla kamış düdüğü dudağının kenarına kıştırıp, sonra nefes verdi. Düdüğün hüzünlü sesi nerdeyse odayı yarıyordu. Köyde ise o molla çömelip, bismillah deyip, sakalını sıvazlıyordu. Din merkezinde, bak, ne biçim sırlar dönüyor.

İnce sakalı yeni çıkan başka bir molla kamış düdükle beraber “Aycemal” türküsünü söyledi. Mırat, elbette köylerde türkü dinlemişti. Ancak şimdiki gibi kendi içinde gittikçe güçlenen coşkulu müziği henüz dinlememişti. Sazın, türkünün hüzünlü sesi onun gevşek damarlarını canlandırdı. Çökmüş ruhunu uyandırdı. Bunun için de o:

-Can, can! Deyip, onayladığını fark etmedi.

Yemek vakti müzik bir ara durdu. Önceki tabaktaki örtülü şeyin örtüsünü kaldırıp, kaselere koyuldu. Maviye benzer, sulu, dolu bir kase, herkesin önünde bulundu. Mırat, ona gayri ihtiyari baktı. Daha önce öğrenmiş olan mollalar “sağ olun” deyip, önleri istikametinde gittiler. Fakat onun bir çeşit ağır kokusunu alan Mırat, kaseyi yerine bıraktı. Meclisin başkanı, biraz önce kamış düdüğü çalan sevimli molla, ona:

-Mırat ne oldu? Diye, sordu.

-Ay, ay, ay, ben ha!

-Kaldır!

-Sanki içim almayacak!

-Kasede farklı bir şey yoktu. Göknar'ın duru suyudur. İç, için açılısın.

-Doğrusu içesim yok.

-Ne olacak? Bu adamlar cehenneme gidip, kendim tek başıma cennete gitme niyetin varsa, içme!

Sitime tahammül edemeyen Mırat, kaseyi başına dikince söylenneleri duymadı.

-Allaha şükür!

Mırat, biraz nefesi kesilir gibi oldu. Acı, tatlı yemeği de anlamadı. Onun şaşkınlığıyla gülüştüler.

-Mırat, otururken uyumuş olmasın?

-Mırat'ın gözüne şuanda cennet görünüyor.

-Mırat'ın içeceği göknar ise cehennemın ilk zehri olmaz mı?

-Mırat kendini yeni evlenmiş yiğit gibi hissediyor!

-İşte, evlenmiş olsa deyip, Mırat, boş kaseyi duvara çarptı.

Kasenın parçaları şıngırtı ile dağıldı. Ona dikkat etmeden tekrar gülüştüler.

-Hadi Mırat! Bu ne biçim tavır?

-Kasenın bin manata denk geldiğini Mırat, nereden bilsin, söyle?

Kendini biraz toparlayıp, göknarın eline yapışan suyunu, kirli bir şey gibi masa örtüsüne süren Mırat, kızgın bir şekilde konuştu:

-Siz bana söyleyin: İkiyüzlü kim? Köyde özellikle de zenginlerin yanında ağzınızı açıp “Allah” diyorsunuz, burada ise Allah'ı bir kase haram suya değiştiriyorsunuz!

-Ha ha ha! Çok iyi, Allah'ı, peygamberi bilen yiğit de varmış.

-Yoksa kıyamet mi kopacak?

-Görüyorsunuz, ben sizin aranızda sığmıyorum, deyip Mırat, yerinden kalktı. Meclis başkanı başparmağını sallayıp konuştu:

-Ne diyorsun Mırat! Şu anda yerinde oturmasan, yatırıp, iki omzuna binerler de burnunu tutup, üç kaseyi arka arkaya ağzına akıtırlar. Duymadım deme!

Söylenen gerçekten de korkunçtu. Mırat'ın buna karşılık gösterebileceği bir şeyi yoktu. Olmadığında nereye çıkıp gitsin. Muhammet'in davetine göre Mırat, yerinde durdu. Coşkulu meclis uzadı. Bunun yanında saz sohbet, komşu odalarda da yankılandı. "Gözelim" türküsüne dalan ve rahatlayan Mırat'ın kalbi birden hızlı hızlı atmıştı. O, endişe denizine düştü. Sanki şimdi Gözel köyünde bir tümseğin üstünde sıkıntılı bir şekilde oturuyordu. Gözel ona "Mırat sana ne oldu? Söylemezsen anneme söylerim" diyordu. Birden ise Gözel'e düğümlü kuşağını çözündürüp, oturdu:

-Gözel deyip, seslendiğini hissetmedi.

-Evet, Mırat, düş görmüş olmalısın!

Mırat'ın beyni gerçekten de uyanık ve uykulu arasında gidip geliyordu.

DAŞI CÄCEK, İÇİ MÖCEK

Mırat, ertesi gün ders zamanı mescitte olsa da gündüz kitabın kapağını açmadı. Din ilminin en üst kitabı olan "Şemsiyani" nin, hangi rafta olduğunu da unuttu. Arap dili özellikle de din ilmi onun başını döndürüp, onu bıktırdı. "Baban yaşlansa kaç" denen nakil, elbette tesadüfi olarak söylenmemiştir. Mırat'ın eski alışkanlıklardan uzaklaşması yeniliğe niyetlenmiş gibiydi. Şehir dükkânlarını sık sık dolandı. Gece okuluna giden molların tavsiyelerine göre kara cüppe ile çizme aldı. Beyaz gömlek ile kravat da aldı. Hatta gözlerinin iyi görmesine rağmen kendini diğerleri gibi düşünüp buruna takılan yaylı gözlük de taktı. Ancak onun başında kalpak, elinde değnek yoktu. Bilgisizliğine bakmadan, ekâbirlik atına binip, böbürlenerek gidiyordu. Sanki o şimdi validen bir karış fazla entelektüeldi.

Mırat şehirdeki büyük bir aynanın önünde durup, kendine baktı. Bir yandan kendine güveni gelse ikinci yandan da kendisini biraz tuhaf görüyordu: "Benim bu görünüşüm de mollaya benziyor mu? Ala elbise, sarık nerede? Avrupalı gibi Mırat

nerede? Ben şimdi tam da Tecen okulunu bitiren dilmaçlara benziyorum. Babam beni bu kılıkta görse ne der? “A, benim kara derim ile kazandığım kazancım haram mıydı? Ben okuryazar ahundun yerine kimi göreyim? A, Tanrım beni ele maskara etme de ne de olsa iyisini et” deyip yakasını yırtmaz mı? Elbette her bir yeniliğin bir yanını hafif, ikinci yanını ağır tesir etmesi olağan bir şey. Benim sıkı elbisem, köy insanları ile babamı da tedirgin edeceğinden şüphe yok. Bana kızması da mümkün. Yine de ben babamın gönlü deyip, yenilik kenarına ayak basan gösterişli hayatımdan el çekmeli miyim? Yok... Ne de olsa babamın benden yüz çevireceğini düşünmüyorum. O, feleğin hareketine göre biraz inanan insanlar gibidir. Geçen yıl köyün yaşlıları toplanıp: “Senin oğlun cedit olmuştur. Sen ona dur demezsen onun dini terk etmesi bile mümkün. Biz sana öğüt vermeye geldik. Sen iyice düşün!” deyip, babamı endişelendirmişler. Babam o anda onlara: “Başka ne talebiniz var, yok mu? Yoksa geldiğiniz gibi gidin! Siz benim ailemi geçindirmiyorsunuz. Ne için benim oğlum, alfabeyi yanlış öğrenmiştir diye düşünüyorsunuz. İyi bir söz buldunuz! O, yapacağı işleri bana belki de size göre daha iyi biliyordur. Bundan sonra Mırat hakkında hiçbir yerde söz söylememenizi istiyorum” deyip, onları kovdu. Elbette ilk zamanlar bilmemesi normal bir şey. Sonra ise yeni insanların söyledikleri fikrine geleceğine benim şüphem yok.”

Mırat’ın Avrupa eşiğine girmesinin entelektüelliğinden başka asıl bir sebebi vardı. Buhara cemaatinin gece saat dokuzdan sonra sokağa çıkması yasaktı. Gece bekçileri her köşenin başında “Ben hazırım” der gibi “Rap! Rap!” teperek duruyorlardı. Birbirlerine uzanan tepme gürültüsü uzun gece boyunca insanı bıktırıyordu. Onların dikkatini gece boyunca denetleyen gece emiri ise yani mirşep, atlı geziyordu, köşeye çıkan bir adama rastlarsa ertesi güne kadar zindanda tutuyordu. Ama Rus tabiyetinde olan adamın onların hiçbirisine engel olmaya hakkı yoktu. Bunun için de Mırat gibi gece okuluna gidenler okul kıyafeti giymişti. Onları gecenin hiçbir vaktinde, hiçbir yerde, hiç kimse tutamıyordu.

Mırat, iki üç arkadaşı ile Kemal Efendi adlı bir Tatar mualliminin evine gidip, gece saatler boyu ders yapıyordu. Muallimin gündüz işi olduğu için onları ancak gece okutabiliyordu. Mırat dahi diğerleri için de o zaman müsaitti. Böyle de olsa onlar, dini medresenin talebesi olarak görülüyordu. Rusça okuduğu bilinse Muhammet’in vakfindan kesilmesi de mümkündü yani kovulma ihtimali de vardı.

Muallim onlara Rusça bazen de Matematik dersi veriyordu. Sadece Rusçayı bilmeyen Mirat, Rusçaya ayrıca önem veriyordu. Fazla bilmesine de kendi arkadaşlarıyla da Rusça konuşmaya çalışıyordu, muallimin isteği de bu yöndeydi. Rus dilinin grameri de Arap dilinin grameri gibi zor olduğu için Mirat, “Babam ne için beni daha önce okula yazdırmamış” diye hayıflanıyordu. Kemal Efendi ise ona destek veriyordu:

-Mirat, “Hiçden geç iyi” denen nakil var. Yaşın genç, sen niye kaygısını çekiyorsun. Senin zihnin özellikle de ihlasın eksiksiz. Bunun için Rusçayı tez öğrenirsin.

Kemal Efendi, Mirat’ı ve onun arkadaşlarını dünya durumu ile tanıştıyordu. O bazen kendi konuşmasına dalıp gelen gideni de farketmiyordu:

Asırlardan beri dini hurafelere bulaşan, arkada kalıp ezilen Müslümanlardan siz değil, benim. Siz söyleyin kaç defa bağlılığa, köleliğe dayanır insan? Elhamdülillah, ben Müslümanım. Ancak, Allah’ın adaletine karşı çıkan zamanlarım da az olmadı.

-Hürmetli muallim, siz söyleyin biz ne yapmalıyız?

-Yavrum, ben belki size göre daha iyi düşünüyorum. Onun için de benim çektiğim azap, sizinkinden fazladır.

-Padişah zulmünden kurtulmak mümkün mü?

-Dünyada mümkün değil diyen kimse yok!

-Siz bunu böyle kolaylaştırıyorsunuz!

-Kolay şey yok... Zulmü, geride kalmışlığı yenmek için öncesinden ayağa kalkmak, okumak halkı düşünmeye, bilime çekmek zorunda olanları siz görüyorsunuz, Buhara’da on binlerce öğrenci din hurafat çamuruna batıp duruyor. Bırak, cehennemnin bahtsız köleleri, kendi takdirlerini lanetlesinler, sussunlar diyelim. Yok böyle değil. Burada dini hurafeler ile silahlanan mollalar, köylere varırlar da binlerce cahil insanların gözlerine din perdesini örterler. Padişah hükümetinin de yaptığı bu! Evet de benim şimdiki gevezeliğim gizli polisin ajanlığına yeterse benim kelepçeli ayaklarım, Sibirya’nın yollarında şingirdardı.

Mirat onun sözünü kesti:

-Hürmetli muallim, sizin şimdiki sözünüz benim arkadaşlarım için Rus dili dersinden daha tesirli ve faydalı. Bunun için benim arkadaşlarımın ağzının kapalı bir sandık gibi hesap etmenizi ben sizden isterim.

-Yok, yavrum, ben size münkirlik etmiyorum.

-Türkmen, sözünü yutandan, dinini yutanını daha iyi görendir.

-Allah’a şükür, yavrum! -Muallim bundan sonra hanımını adıyla çağırdı. Ay, Ayşe! Benim öğrencilerim ile bugün çokça sohbet edesim geliyor. Bize çay verersen minnettar oluruz.

-Canım ile! Denen ses duyuldu.

Saçlarında ak görünen, başı örtülü görgülü Ayşe de belki de Rusya’da Tatar dilinin muallimi olmalıydı. O, genç yiğitlere özellikle de gönül koyuyordu. Biraz sonra o, kaynayıp duran semaveri getirip, masanın üzerine koydu. Kemal Efendi gizli polisten ne kadar çekinse de kendini saklayamıyor, savaş durumunun kötülüğünden bahsediyordu. Onun bu konuşmalarını sevmeyen Ayşe, işareti anlaması için öksürdü. Fakat Kemal Efendi’ye bu işaret tesir etmiyordu. O, önce hanımına döndü:

-Ayşe, sen sakın ol. Burada oturanlar benim öz yavrularım. Ben bunları bir aydan fazladır kontrol ediyorum. Ben bu yiğitlere canımdan çok inanırım. Keşke bizim konuştuklarımızın hepsi bu yiğitler gibi olsaydı.

Ayşe’ye özür dilemekten başka çare kalmadı:

-Yok, ben onu söylemiyorum.

-Senin dediğin tamam Ayşe! Evet, savaşın uzun sürmesi elbette mümkün değil.

-Ne için?

-Savaştan, daha doğrusu padişah hükümetinden kim memnun?

-Hanlar, beyler...

-Han, bey bir olsa da halk milyonlarca. Padişah hâkimiyetine bağlı halklar değil, hatta Rusların kendisi de razı değil. Padişahın, hem de onun yöneticilerin şan şevketi için kim kendi oğlunu kurban edesi gelir? Halkın malını, yoğunu yutan doymaz

dolmaz savaş için kimin aç yatıp, aç durası gelir? Hiç kimsenin. Rusların büyük âlimlerinden biri şu anki Rusya'yı “Halklar için bir hapishane hesap eder.”

Mırat onun sözünü kesip:

-Kim o diye sordu.

-O... onu yavrum sonra öğrenirsin!

Muallimin ileri gittiğinden endişe eden Ayşe araya girdi:

-Kemal çay, bardaklarda soğumasın. Misafirler pasta, şeker alsınlar!

Kemal Efendi, sanki birileriyle oturmuş gibi gazete haberlerini söyledi. Hayat vakaları ile tanışmak için Tatarca, Azerbaycanca gazeteleri okumayı nasihat etti. “Orenburg’da çıkan “Şura” gazetesinde Türkmen tarihi, büyük şair Mahtımkulı hakkında çeşitli makaleler yayınlanıyor, bununla tanış olursanız çok iyi olurdu. Yani Buhara’da yani Kagan’da gösterilen piyeslerden de çok şey öğrenebilirsiniz.” Muallim ondan sonra eline bir kitap aldı da:

-İşte, bu Tataristan’ın en iyi, genç şairi Abdullah Tukay deyip, ondan iki satır okudu: “Ey kardeş dil, ey güzel dil, atam anamın dili! Dünyada çok şey bildim sevgili dil aracılığıyla...”

Mırat kendi kendine “Ben Rus dilini öğrenmek için çırpınıp duruyorum, kendi dilimi öğrenmek zorunluymuş” diye düşündü. Muallim ondan sonra Abdullah Tukay’ın pirlerin, işanların hakkında yazdığı şiiri okudu: “Magtayas Tanrımızı biz işte şu beş kaf bizim zikrimizdir kadı, kuzu, gencecik kız, kaz, kımız.”

-İşanların iştahları kötü değilmiş! diye gülüştüler.

-İşan, pirlere halka fikir, bilim vermek yerine kendileri beş “kafın” izinde kızgına gelen boğa gibi homurdayıp gidiyorlardı. İşte, ihtiyaç olsa size din şeriat hizmetkârları Abdullah Tukay onların kötü fikirlerini realist bir şekilde tasvir etmiştir.

Mırat, ondan sonra Tatarca kitap satılan mağazaya varıp birkaç kitap aldı. Onları okumak ve düşünmek için acele etti. Tatar halkı devrin talebini önceden düşünüp başlamış olmalılar: Böylece onlar kendi dillerinde dergi, gazeteler, kitaplar

ıkartıyorlar. Hatta benim okuduğum kitapların hem de Abdullah Tukay'ın her bir satırı din şeriattan değil de hayati vakalardan bahseder: İyiı övüyor, kötüü yeriordu. Mahlası, hayat arabasını gönle layık yürütmek hakkında faydalı öğütler veriyor.

Mırat, bir gün kitap mağazasına vardığında değişik bir görünüşe rast geldi. İki tane besili at koşulan, süslü güzel faytondan zarif ve güzel bir yiğit indi. Onun arkasında genç muhafızlar da çoktu. Bunlardan biri Mırat'ın kulağına fısıldadı: “Bu yiğidin adı Feyzullah. Onun babasına Hoca diyorlar. Hoca bütün dünya çapında Hoca, Buhara emiriyle aynı ayarda ticarete yarışan büyük, zengin bir adam. Onun oğlu Feyzullah ise Buhara'nın genç kuşağından, genç fikirlerine başkanlık edip, Buhara Hanlığını emir zulümlerinden kurtarmaya çalışıyor.”

-O niye böyle?

-Güneş batıdan doğmaz diyenlerden mi?

-"Ata kazancı oğula helal" denen nakil boyunca oğul, atasına yetişir mi ki diye düşünürken.

Mırat'ın konuştuğu ona bakıp güldü. Mırat o anda:

-Yürü, neye gülüyorsun diye sordu.

-Senin baban cüppe giymiş miydi?

-Sen kazandın deyip, Mırat onun sırtına vurdu.

-Her devrin hakkı kendine layık talebi var olmalı. Benim duyduğuma göre gençler cemiyeti, halkın emir zulmünden kurtarmak, padişaha bağlılığından kurtarmak neticede halk devletini kurma fikirleri varmış.

-Buhara emiri, ona nasıl bakıyor ki?

-Eskinin yeni keyfine göre boyun eğenini görüp, işittin mi? Mücadele elbette kaçınılmazdır.

-Benim anladığıma göre Buhara gençleri, doğru yola girmiştir. Acıyan kuyuya dönen din merkezi İslam âlemini mahvedecek, yani yok edecek. Sağ olsun Feyzullah Hocayev!

Gençler mağazadan coşkuyla çıktıktan sonra onların konuşması kesildi. Süslü fayton ve onun arkasındaki korumalar, taşlı, dar köşeyi toynak takırtısı ile doldurup gitti.

Mirat, kendi arkadaşları ile Kagan’da bir piyes seyrediyordu. Onun adı “Pederkuş” “Atasını öldüren” olan olay Özbek dilinde gidiyordu. Terbiyesiz, yoldan çıkan zengin oğlu, çok kötü, gezmeme gereken yerde görünüyor. Babasından harçlık almak için her gün münakaşa ediyordu. Babası onun borcunu ödemeye yetişemiyordu. O, en sonunda oğluna para vermeyi bıraktı. Oğlu, bir gece eli baltalı gelip, atasını kesiyor, sandıkta olan hazinesini alıp, kaçıyor. Bak ne facialı bir olay. Ailesini okutmak, terbiye vermek yerine hilekârlık ile para toplamanın neticesi nereye varır? Mirat’ın fikrine göre zenginin kafasını kesen oğlunun baltası değil de gariplerin kanı, teri kadınların beddualı gözyaşlarıydı. Piyenin terbiyecilik özelliği çok güçlüydü. Ancak böyle piyesi seyretmekten Buhara cemaati mahrumdu. Buhara’da ne tiyatro vardı ne de böyle tiyatro eserleri oynatmaya izin veriliyordu. Buhara gençlerinin ayağa kalkması Mirat’ın anladığına göre bunun içindi. Buhara’nın esas tiyatrosu Göknardan, beççebazlık için Tacik şairi Sadettin Ayni: “Başkalarının oğlu Darülfünunlarda gezer. Ya civandır ya civanbazdır, bizim oğlumuz” diyordu.

“Piyesi, Buhara emirinin sadece kendisi seyrediyordu. Emir’in Kırım’da, Kislovodski’de, yine başka yerlerde keyfine göre köşkü vardı. Genç köşkü ise şehrin üç dört kilometre dışındaydı. O köşkün altın eyvanlarının eteğinde büyük bir havuz vardı. Nazenin kırk hizmetçi, orada, suya giriyordu. Onların en güzelini, en nefisini, bedeni hoş olanını nefsinin eşeği olan emir, kirpiği ile avlıyordu. Nazenin civcivler, emir’in meyline göre her fasılda hatta her günde tazeleniyordu. Çakalın ağzına düşen horoz gibi en nefis kadın, emir’in pençesinde parçalanıyordu. Emir’in paylaşırmasına hevesli işanlar, pirlere ise onun sağlığına, devletinin sarsılmazlığına, namazda hutbe okuyorlardı.

Bunun için Buhara gençleri kararlı bir neticeye geliyordu.

Mirat ise Buhara’yı dinin merkezi değil de bozgunculuğun merkezi olarak düşündü.

YARIM PATIŞA

Birinci dünya savaşının ağırlığı daha öncede garip olan halkı iyice yoksullaştırmıştı. Buna rağmen savaşa gidenlerin arkasında çalışmaya işçi zorunlu olduğu için bağlı

halklardan mecburi adam almak hakkında padişahın fermanı çıktı. Padişah memurları: -Ferman ancak işçi almak için diye inandırmaya çalışsalar da halk onu, askerlik diye anladı. Önceden daha önceki fermanlara dayanamayan halk telaşa düştü. Köylerde grup grup toplanmalar ortaya çıktı. Bu toplanmalardan biri Mırat'ların köyünde meydana geldi. Kulübenin kenarında kuma yaslanıp yatan insanların morali çok bozuktu. Herkes kendi içinden konuşup duruyordu. Dirseğinin altından aldığı kalpağının tozunu silkenlerden biri, onu başına koyup, bağdaş kurup oturup etrafına baktı.

-Yürü, adamlar! Siz padişahın fermanına nasıl bakıyorsunuz? Yüzü güneşte yanan, seyrekle sakallı biri umutsuzca fısıldadı:

-Yaşamayı başkasına bağlı olan birinin görüşü olur mu? Ağa, deryaya sür dese, deryaya sürersin, ormana sür dese de ormana sürersin. Bundan başka elinden gelecek başka bir şey var mı?

Bıyıklarını yukarı buran patlak gözlü, kısa biri diz üstü kalkıp:

-Ben, savaşın kurbanı olduğumdan, son nefesime kadar koşacağım. İşte bu toprağın kurbanı olduğumu iyi bilirim, deyip eğildi ve yeri öptü.

-Doğru söylüyorsun kardeşim deyip, çenesi şişmiş biri kendi bacağına vurdu.

-Doğru söyle! Padişâh mülkünü koruyacak olup, yok olmaktansa bu toprakta üç adım yer sahiplenene daha kutsaldır.

-Kuru sözden pilav olsa benim için kuş kapanına dönmezdi deyip, biri umutsuzca konuştu.

Bu konuşmaların tanığı olan Mırat, halkın razı olmadığını itirazının başlangıcı diye düşündü. Bu hareket aynı gün Petersburg'a da ulaştı. Buna göre de hareketin önüne set çekmek niyetiyle Padişah Hükümeti Türkistan eyaletine piyade genarali Kuropatkin'i eyalet ve Türkistan savaş askerlerinin kumandanı yapıp gönderdi. Kuropatkin Türkistan halklarının psikolojisini çok iyi bilen bir diplomat olarak görülüyordu.

Bu haber duyulduktan sonra Mırat Kuropatkin'in kim olduğunu öğrendi. O, 1890-1898 yılları arasında Zakaspi bölgesinin naçalniki hem de savaş askerinin

kumandanıydı. 1898-1904'nci yıllara kadar savaş bakanı 1904-1905'nci yılda Rus-Japon savaşında başkumandan Kuropatkin'in savaş işi bildiğinden dolayı Mukdın Savaşı'nda Japonlara yenildiği için o, başkumandanlıktan alınan o eyalet, Türkmençe söylenişe göre yarım padişah.

Kuropatkin'in Tecen'e geldiği haberi malum olduktan valiler, muhtarlar yalpalanıp, nerelerden toplayıp, garın yürünecek yerlerin hepsine halı döşediler. Generalin parlayan çizmesine elbette toz kondurmak mümkün değildi. Bunun için halkın nefis sanatını generalin ayağının altına atıp, yarım padişahın gönlünü almak zorunluydu. Tecen garı görmediklerini görüp, bayram havasında gül gibi sallanıyordu. Bu hazırlığı gören Mırat, öz dostu Garaca'ya bakıp, başını salladı:

-Bundan beter bir eşeklik olur mu?

Garaca kinayeli güldü:

-Sen yarım padişah ile oyun mu ediyorsun?

-Halka şimdi can gerek mi, bıçak denildiği gibi sal üstünde sallanıp duruyor. Sırtı gavun gibi olanlar ise generalin bastığı yerlerdeki izlerini gözlerine sürme çekesi geliyor.

-Mırat, şu anda senin dilinin söylediğini kulağın işitmiyor.

-Ben hakikati gizleyemiyorum.

-Hakikatin sandıkta kilitli yattığından senin haberin yok mu?

-Niye desene, Garaca adam fermanı halkı büyük bir sıkıntıya soktu. Şimdi ister yarım padişah, ister ak padişahın kendisi gelsin nece o kadar açıklama yapsa da benim aklıma göre meselenin kansız biteceğini sanmıyorum.

-Bıraksana. O, bizim için mesele değil.

-Ne için?

-Biz buranın havasından nefes alıyoruz.

-Keşke yerin demin ihtiyarı kendi elinde olsa.

-Özgürce nefes alamadan uyuklayıp yattığımdan...

-Sen Şu anda trenin nefes alıŐına bak. Nefesi iine sıŐmayan gibi nefes nefese gelen yorgun tren o anda durdu. İki başlı armalı farklı vagonun karşısında duran memurların bir aŐızdan çıkan horultusu yankılandı:

-Cenab-ı Ali general eyaletine Şöhret! Şöhret!

Temmuzun en sıcak, nefes alması güç günlerinden biri olmasına bakmayarak muhtarlar ve volostnoyların, sırtları çift kırmızı elbiseli, belleri kıldan yapılmı kemeri, başları büyük ak kalpaklıydı. Bölge başkanı general Kalmakov bölge başkanı albay Byalenovi ve diğeri memurlar askeri formadaydı. Alından başlayan damla haline gelen kızgın ter, kiminin sakalına, kiminin formasına akıyordu. O damlalar, bütün vücudu sarıyordu. Garın çevresinde garnizon halka gibi çevrilmiŐti. Jandarmaların, polislerin keskin bakıŐları insanların yüz ifadelerinden nasıl olduğunu anlamaya çalışıyorlardı. Başı, alnı, altın armalı, ak kalpaklı, ak kumaŐlı, harbi giyimli, omuzları parlak apoletli, ayakları izmeli din, yaşlı general vagon basamaklarından sallanarak indi. O anda, gürültü yine yankılandı:

-Cenab-ı Ali general eyaletine Şöhret!

Kırışmış enesi ve resmi elbisesiyle kabaran general, oğunluğā selam verdi. Mirat'ın gördüklerine göre dış görünüşüne göre generalin keyfi çok iyiydi. O, parlak çizmesinin gümüş mahmuzunu tıngırdatıp yere ağırlık vermek istemiyormuş gibi hafif ve basık halı döşenen perona ıktı. Altmış sekiz yaşındaki eyalet, ne de olsa kendini güçlü göstermeye çalışıyordu. O, iki ayağının üstünde kendini büyüklük ile sallandıktan sonra toplanan cemaati büyük imparatorun adına kutladı. Ak padişahın adaletli savaŐına aralıksız yarım veren halka teŐekkürlerini söyledi. Ondan sonra topluluğın ortasında aheste aheste gezip, acele etmeden söze başladı.

-Ali hazretin güvenilir vekilli olan muhtarlar, eminler, köyün büyükleri! Bütün yer yuvarlığı boyunca birden bir adaletli büyük imparator, Türkistan halklarını, kendi milleti yani Ruslar ile denk sayıyor. Onlar kendi vicdanlarına uyup, savaşın arkasında işçi taburlarında çalışmak için her beş evden bir adam alınmasını ferman etti. O ferman, size malumdur. Ancak iimiz ne kadar yansa da dar kafalı memurlar... -O general Kalmakov'a taraf gözünü çevirdi. General titredi. -Halkın durumuna bakmadan iki ayağın bir pabuca sokup nerdeyse bir kargaşa meydana

getirmişlerdi. Bu gerginliği tam zamanında anlayan büyük imparator beni, sizin hizmetinize yolladı. Ben, işte, sizin ile konuşmaya, muhakeme etmeye geldim. Türkistan halkının, özellikle de Türkmenleri ben kendi kardeşim gibi görüyorum, bilmiyor musunuz? Ben kendimi yarı Türkmen hesap edenim diyen general güldü. Herkes ona gülerek cevap verdi. -Ben Türkistan'a gelip yerli halkın durumunu anladıktan sonra sizin adınızdan büyük imparatora arz ettim: Tarım işleri bitinceye kadar fermanın süresini dört ay geciktirilmesini arz ettim. Adaletli imparator sizin bu isteğinizi kabul etti.

-Yaşasın ak padişah!

-Yarım padişaha şöhret!

-Tarım işleri eksiksiz yapıp, süre tamamlandıktan sonra ise sadık reayanın imparatorun fermanına hep birden uyacaklarından benim şüphem yok.

Önceden hazırlanan epeyce yaşlı biri, kalpağını koltuğuna kısıtırıp, iki adım öne çıktı:

-Cenab-ı Ali yarım padişah, Tecen cemaatinin sizin huzurunuza büyük bir arzı var.

-Söyleyin, duyayım!

-Adaletli ak padişah, bizden adam almasa diyoruz. Onun yerine yiğit ordu hiçbir şeye muhtaç olmaz gibi yeterince buğday hazırlasak diyoruz. Bizim bu isteğimizi ak padişaha ulaştırmanızı halk size arz ediyor.

Kuropatki'nin sesi bu defa kısık çıktı:

-Tükürülen tükürük yalanmaz.

-Halkın da ak padişahın yararı için diye arz ediyoruz.

-Yer altüst olsa da büyük imparator fermanını geri almaz. Siz bunu hiçbir zaman unutmayın.

Heybetli yaşlı, başını aşağı eğerek geri çekildi. Onun yerine belı bükük, ak sapı olan bıçaklı, bıyıklı piyade topallayarak ortaya çıktı:

-Cenap yarım padişah, siz de şunu unutmayın! Biz savaşa gidip, boş yere ölmek istemiyoruz. Bundan dolayı kel başımızla burada dolanmamız iyi.

-Bu ne? Deyip, general ellerini salladı. Dilmaç, onu biraz yuvarlayarak tercüme etti. General, ayağını ateşe basmışa döndü:

-Sen kim? Kim? -diye bağırdı.

-Ben iki kardeşini Alman sınırında kurban veren hem de ağır yaralanan bir kahramanım!

-Kahraman? -deyip, elini salladı. Jandarmalar onun etrafını sardı. Sürüklenerek giden kahramanın sesi havada yankılandı:

-Sen beni neren boş ise oraya tık! Ancak işitmedim deme, başkaldırmayı adam alacak olduğunda görürsün!

Eyaletin gelişi şaşalı olsa da gidişi bunun tersi oldu.

GOZGALAÑ TÜVELEY

İşçi fermanının mühleti gittikçe yaklaşıyordu. Mühlet yaklaştıkça da karışıklık çoğalıyordu. Muhtarlar at bokunu kurutmadan: “Kur’anı tut da adamını yolla” diyerek halkı sıkıntıya sokuyordu. İşçiliğe Mirat’ın kardeşlerinden biri de hükmen gitmeliydi. Ancak kim gitmeliydi? Bilinmedik, karanlık Rusya’da onların hangisi kendi başına yaşayabilecekti? Yine de bu meseleyi önceden düşünüp, karar vermek zorunluydu. Bir akşam fitilli çıra ışığında aile, evde susmuş oturuyordu. Mirat’ın babası, uzun bir düşünceden sonra söze başladı:

-Biz istesek de istemesek de elbette sizin biriniz işçiliğe gitmek zorunda. Ancak tanımadık yerde hanginizin kendi kendinize yetebileceğinizi ben doğrusu anlayamıyorum.

Mirat’ın annesi:

-Belki Allah, bizim başımızdan belayı savar da, diye fısıldadı.

Biraz sustuktan sonra Mirat söze başladı:

-İşçiliğe kimin gideceğini ben biliyorum.

-Biliyorsan söyle, kim gidecek?

-Ben!

-Sen!

-Ben, ne de olsa hayatın kargaşasını biraz biliyorum. Rusça “su”, “ekmek” gibi sözleri konuşabiliyorum. Herhalde bilgili adam işçilikte sıkıntı çekmez.

Mırat’ın arkasında oturan Gözel, onun elbisesinden çekiştiriyordu. Bu ise: “Sen neden ağzını kapatmıyorsun, ben sensiz nasıl yaşarım? Ben seni bırakmam” anlamında, cesur bir işaretti.

Ağası Mırat’ın sözüne karşı çıktı:

-Yok, sen gitmezsin, ben giderim! Köyde akı karayı ayırabilen anca bir sen varsın. Sen gidersen biz burada nefes alamayız. Bizim hepimizin, babamın hem de ailenin sırtının dayancı sesin diye düşünüyoruz. Benim yumruğum sizin hepinizinkinden daha güçlüdür. Ne de olsa nerede de olsam ben ailemize söz getireceğimizi düşünmüyorum. Onun için işçiliğe ben gitmeliyim.

Mırat’dan küçüğü yani mecburiyet olmasa gece gündüz konuşmayan kardeşi, ağasına karşı çıktı:

-Yok, sen değil, işçiliğe ben giderim! Benim şu anda arkamda bırakacağım çocuğum da yok. Birinci nöbet benim.

Mırat’ın küçüğünün küçüğü ise sırasını aldı.

En sonunda babaları onların sözünü topladı:

-Çok şükür, çocuklar ben sizi anladım. Doğrusu ,ben sizin hiçbirinizi böyle karanlık yola layık görmüyorum. Fakat çaresizlik mecbur etmeye. Belki ben bir sebeple sizin hepinizi gitmesini engellerim. Ama baltam birden taşa değerse... O zaman da onu da o anda görürüz. Şimdi ise “Alman’ı gökyüzüne at, yere düşünce ya felek der” diyen ümide bel bağlayalım. İşitmiş olmanız lazım. Dışarda şimal uğulduyor: Güzün geldiğini haber veriyor. Şimdi biz kışın kaygısını düşünelim.

Güz şimali ile aynı anda kargaşa şimali daha güçlü uğulduyordu. İnsan fermanından susma kaygısı gütmeyen hiçbir köy, hatta “işçiye paraya çevirip bırakın” diyen bir iki zengin olmasa hiçbir düşünce de yoktu. Ona göre kimileri buğdayı açlığa tedarik olsun diye iyice gömüyordu. Kimileri ise varını yoğunu at ve silaha harcıyordu.

Kimileri ise ailesini askerin ulaşamayacağı, uzakta olan çöle göçürmeye hazırlanıyordu. Bazıları ise her bir taraftan çeşitli haber getiriyordu.

-Kazaklar işçiliğin karşısında isyana hazırlanıyormuş!

-Cızıklılar işçi vermekten, canımızı vermek daha iyi diyormuş.

-Yomutlar önceden savaşa başlamışlar!

Köyün adamları bir tümseğin etrafında dağınık bir şekilde toplanmıştı. Adamların morali bozuktu. Her zamanki gibi cemaati kahkahayla güldüren şakacıların dili tutulmuştu. O vakitte ne kadar istemese de hizmetini yapmaya mecbur olan bekçi ortaya çıkıp:

-Şimdi hepiniz sonuna kadar adamınızı hazırlayın. Yoksa muhtarın verdiği habere göre bol gömleğin yakası geniş değil deyip, attan inmeden doğruca geçip gitti.

Kalpağının kenarı eskiyen, seyrek ak sakalını parmakları ile tarayan yaşlı:

-Yürü, insanlar şimdiki görüşmeler diye etrafına bakındı.

Mavi pantolonunun iki dizi yamalı kısa bir adam kısa bıyığını sıvazladı:

-Görüşme... Benim anladığıma göre rahat devrim meselesi. Etini, kemiğini kemiren padişah hükümeti, şu anda canının telaşına düşmüş...

-Öyleyse senin fikrine göre ne yapmalı?

-Ben... Başımı kasabın bıçağının altına koyanından, bıçağın sapına yapışandan eksik görmüyorum.

-Çok şükür!

Dirseğine dayanıp, bükülüp, oturanlardan biri doğrulup, kısa boyluya baktı:

-Bıçağın sapına yapışmak, kardeşim, dilde kolay. Padişahın yer sarsan kara topuna karşı hangi silah ile karşı çıkacak? Yaba ile mi? Değnek ile mi?

-Silah bana göre ortak bir şey. Yüreğim yerinde olsa onun namlusunu tersine taraf çevirip, sapını tutmak o kadar da zor değil.

-Silah ambarının anahtarını bekçinin elinden kanırıp, alırım de, tamam da!

-Evet, dil ile orak biçip de beli ağrıyan yok.

-Hani söyle, deyip, bir yaşlı akıntılı gözünü gömleğinin yeni ile sildi.

-Silah bulmak için Afganistan'a gidenler varmış diyorlar.

-Söylesen de söylemesen de Yomutlar, İran padişahından silah istemişler.

-Böyle de olsa yardım için Türkmenlere de adam göndermek gerekmiş.

O anda ise atının göğsünden köpükler saçan biri gelip, atını durdurup nefes nefese konuştu.

-Adamlar! Duymadık demeyin. Padişah zulmünden kurtulmak için işanların, ahundların beğenmesine göre ve öğütlerine göre başına kalpak giyen adam, bu gece sabaha yakın şehre, yani padişah hükümetinin üstüne dökülmeli. Pirlerin söylemesine göre savaştan korkup, Türkmen adına söz getiren, karısından ayrılamayan adam namert hesap ediliyor! Arını, namusunu gözü gibi koruyabilen merdane yiğitler, silaha!

Mirat, kendine hâkim olamadan:

-Halife sen neredensin? Savaş hangi işandan, hangi ahundtan diye sordu. Atlı nereden, kimden haber getirdiğini söylemiş gibi soruya da cevap vermeden sanki işitmemiş gibi atını kamçılardı. Elbisesi yamalı, kısa boylu yiğit ayağa kalktı:

-İnsanlar, işittiniz, savaştan uzak duran namerttir!

-Ya ölüm ya dirilik!

İçlerinden biri yeni yırtık gömleğinden elini çıkarıp, yumruğunu salladı:

-Şu canı o, kursağına vurdu. Bugün Tanrı'ya alsa da veririm, almasa da!

Durumun korkunçluğunu anlayan Mirat, ayağa kalkıp, ellerini salladı.

-Köylüler!

Belli olmayan kargaşanın içinde onun sesi duyulmadı. O, yeniden daha güçlü bağırdı:

-Köylüler, kulak verin!

İçlerinden biri kalabalığı sakinleştirep, Mırat'ın konuşmasına fırsat yarattı.

-Kadirli köylüler! Padişahın zulmü elbette dayanılmaz. Yine de “Kırk ölçüp, bir kes” diye nakil var. Acele edenin de itibarını kaybettiği açık. Vay paniğe kapılından.

Elbisesi yamalı, kısa adam onun sözünü kesti:

-Ne diyeceksen açıkça söyle.

-Bana göre biraz önceki atlı, halkı parçalatma niyetiyle fitneler tarafından gönderilen bir casustu. Sanki böyle olmayan işanlar, pirlar savaş ilan edenlermiş. Siz dışine, tırnağına kadar korkunç, silahlı padişah hükümetinin üstüne ne ile hücum edeceksiniz? Balta ile mi, sırık ile mi?

-Biz senden akıl sormuyoruz!

-Sorsan da sormasan da benim söylediğim doğru. Demir yolunun sırat köprüsünden de korkunç olduğu belli değil mi? Bronopoyezd üstündeki tek mitralyözün binlerce isyancıyı bir dakikada yok edeceğini siz bir gözünüzün önüne getirin!

-Mırat'ın söylediğinin canı var!

-Kim bilir, Mırat molla, belki padişahın taraftarıdır.

-Okuduğu ilmi kendine yakışmadı ki kın gibi dar elbise giyer miydi?

-Böyle değil yav! Biraz düşünün, Mırat doğru söylüyor.

-Kim tohumluk kalmak isterse eşinin bürüğünü bürünsün.

-Atlı atına! Silahlı silahına!

Kalabalığın çoğunluğu tüfek sesine ürken kuş sürüsü gibi darmadağın oldu. Vakanın korkunçluğundan tedirgin olup, çivi gibi dimdik kalanlar da oldu. Yerdeki elbisesine yapışıp, onu kıpırdatmadan ayakta umursamaz tavırda olanlar da oldu. İçlerinden biri gönülsüz bir şekilde homurdandı. Köyün içi ise kargaşayla doldu.

Mırat, birinden yardım ister gibi etrafına bakındı, babasına bağırasını geldi. İşçilikten kurtulma telaşı ile babasının şehre mi ya da başka bir yere mi gittiğini hatırladı. O, en sonunda yanında duranlarla sohbet etmeye başladı:

-Bak, nasıl bir karışıklık! Bak nasıl korkulu bir hareket! Bir uğursuzun zararı ormana düşen yıldırım gibi bak cemaati nasıl dağıtıyor. Halkı elbette incitmiştir. Kim zulüm altında çürümek istiyor. Kapana düşen böcek de kaçmak için çırpınıyor: Ancak körler gibi dayanmak, kendi kendini mahvetmekten yok etmekten başka bir şey değil. Ateş alan ormanı sadece su ile söndürülemeyeceği gibi paniğe kapılan cemaati kısa söz ile kandırmak mümkün değil. Padişah hükümeti hazır silahlı yaban domuzu. Ona yakınlaştıysan hepsini birden parçalayıp atacak. Belki ceza müfrezesi sonra bütün halkı cezalandıracak. Ah, ne korkunç vaka!

Bu korkunç vakaya düşenler şu anda fırtınanın götürdüğü yabancı bitkilere dönmüştü. Kimi atlı, kimi develi, kimi eşekli, kimi yaya, kimi kılıçlı, kimi baltalı, kimi oraklı, kimi sııklı, kimi değnekli... Padişah hükümetinin üstüne hücum etmeye gidiyordu. Ganimetten yararlanmak için torbasını sırtına atanlar da yok değildi. Yerde oluşan toz ise rüzgârsız havada gökyüzüne dağılıyordu. Oradan buradan yankılanan:

-Azatlık!

-Eşit hukuk! -denen sesler yoğun tozdan da uğultuya boğuluyordu.

Elbisesi sürünerek giden yaşlının:

-Her neyse Tanrım, iyisini et, diyen sesini ancak kendi işitiyordu.

Köyün dışardan görünüşü bunaltıcıydı. Evlerde ise gelin kızların gözyaşı yenlerini ıslatıyordu.

GUBERNATORUN MÄHRİBANLIĞI

Halkın nasıl gerildiğini padişah hükümetince biliniyordu. Hangi köyde, nasıl konuşmalar, nasıl bir vaka meydana çıktığını muhtarlar, özellikle de valiler orgenerale saat başı haber veriyordu.

Vakayı kan dökmeden sonlandıracak diplomatik eyalet bunu bilmezliğe salıp tersine döndürmeyi başardıklarından dolayı gururlanıyordu, bundan dolayı padişahın gücünü göstermek neticesinde adam fermanını yağdan kıl çeker gibi çekip, alacaktı. Eyaletin bu planını uygulamak için ise Mırat'ın "dostu" vali atını kamçılıdı. Gecenin bir vakti varıp, orgenerali uykudan uyandırdı. O dakikada ise talancıları karşılamak için duran Bronopoyezde ve garnizona emir verildi.

Demir yol, şehrinin batı kıyısından geçiyordu. Demir yolunun batısı ise tozup duran geniş bir meydana.

Başkaldıranların ne başı belli ne şehir işleriyle bağlantısı ne de belli bir planı vardı. “Türkmeni göçürecek isen yakınından göç geçir” diyen nakil esasında halkın ağırlığı ayakta idi. Kargaşaya kafası bozulan adamlar, kendi karşılarında niye beklediklerinden habersizlerdi. Onlar güçten düşen padişah hükümetini indirip bağımlılıktan kurtulacaklardı, azatlık kazanacaklardı, şehre döküleceklerdi, divanda kendi adamlarına hâkim koyacaklardı. Kat kat kumaşlardan eşeklerini yükleyenler de yok değildi. Onlar, yol boyunca olan ormanlarda gece gezen tilki, çakalları, kurtları korkuttular. Padişahın hasta, kalıntı askerleri de o kurtlar gibi kaçacaklarını hesap ediyorlardı.

Rüzgârsız gece serindi. Gökyüzünün parlayan yıldızları onlara şaşkınlıkla bakıyordu. Eşegin arkasını dürtüp, karnını tepip giden aceleci eşekliler, “al kardeş, alan kalan seninki” denen de ne edebileceği şeyleri vardı. Devesini koşturup, değneğini sallayıp, varan yüksek saygınların elinden ne gelebilecek? Terini saçıp, aceleyle giden piyadenin ise aç karnı kuş kapanına dönmüştü. Padişah hükümetini yıkacak üç beş atlının elindeki “Dur, doldurayım” dediği kısa tüfek miydi? Yıldızlar eğer dile gelseler: “Fırsatı elden bırakma, arkasına dolanın” diye bağırıyorlardı. Pişman, kör talancıların bundan sonraki adımı dik kayadan haberi yoktu.

Koyun sürüsü gibi birbirine sıkışıp, giden talancılar demir yolun batısındaki meydana dolmuştu. Üç beş atlı, uzaktan dolanıp, şehrin eteğine ayak basmıştı. Tan atarken talancı: “Ya Allah” diye hücumla başlamıştı.

O vakitte ise iki yana hareket eden Bronopoyezddeki mitralyözler kükremeye başladı. Sayısız uçan acımasız oklar, isyancıları geniş meydana mısır koçanı gibi yatırdı. Develi gökyüzünden kaysa, piyade yeri kucaklardı.

-Allah’ım sen medet!

-Öne taraf!

-Arkaya kaçan namert! -denen konuşmalar birden kesildi. Güneş parlamaya başladığında geniş meydan ceset sergisine döndü. Yarım padişah Kuropatkin kendisinin silahsız “kardeşlerini” böyle “Mihriban” karşıladı.

YELDEN SON YAGIŞ

O günün içinde ise ceza müfreze köylere gidip, isyana katılanları mantar gibi topladı. Sanki kendi ile kıymetli bir şey alıp giden biri gibi mavi, elbisesi yamalı, kısa boylu yiğidin bakışını aramaya koyuldular.

Sayıllı günde toplanan işçi ise yüzbaşılardan, binbaşılardan emrinde kızıl vagonlara bindirilip, götürüldü. Şimdi köy, Mırat'a sıkıntı verdi. Yaşlıların: "Mektebin kuralı molla ol" denen sözlerinden kesin olarak kaçındı. Şehirden elli kilometre uzakta yaşayanlar için eşeklerine binip nedenini anlamadan şehre girdi. Sonra ise köye dönmeden birkaç gün şehirde kaldı, yaşadı. Vali onu kendine mirzalığa çağırdı. "Benim işim değil" diye bahane ederek valinin teklifini reddetti. Garaca'nın babası Molla Gotur'un şehirde geniş sarayı vardı, o sarayın içinde ise birçok odası vardı. Mırat, Garaca ile o odaların birinde kaldı. Gün geçirmek için bazen Molla Gotur'ın prikazçigine yardım ediyordu.

Molla Gotur, tahıl ticaretiyle meşgul olup, Orta Asya'nın şehirlerinin tahıl ihtiyaçlarını karşılıyordu. Tecen esasen tahıl bölgesiydi. O farklı bir adamdı. Akşama doğru evine döndüğünde hizmetkârlarına sürekli emirler verdi. Bir gün Mırat ile Garaca ona dikkatle baktı: Ala sakallı, kuşağını gevşek kuşanan tıknaz molla Gotur, iki tarafa sallanıp, kendi yardımcısı -prikazçik⁹ Nurnazar'a emir üstüne emir verdi, her söylediği sözü birkaç defa tekrar etti. Başlığı eyerin bir tarafına bağlanan atı hizmetkâr çivilenmiş gibi tutuyordu. Gotur, odaya girip çıktı. Ne için girdiğini unutup, bir ara şaşırıldı. Nurnazar'a baktı:

-Ben odaya niçin girdim?

-Bilmiyorum.

-Ben içerden bir şey alıp çıkacaktım.

-Çay, şeker olmasın?

-Onları heybeye koymuştum.

Nurnazar, Garaca ve Mırat'ı güldürmek için onlara göz kırptı.

⁹ Askeri bir terim, emir veren kimse.

-Tabakanı unutmuş olmayasın?

-Hım, tabaka... Ben sigara içiyor muyum?

Molla Gotur, üstünü başını yokladı, yine içeri girdi, tekrar çıktı, düşündü:

-Ben onu deve bakıcısı ile göndermiş olmayayım?

-Neyini?

-Ne olduğunu bilsem ben içeri girip, çıkar mıyım?

Garaca ona:

-Baba, baba, sen aklını kaybetmiş olmayasın?

-Hey, bahtsız deyip, gözlerini alartıp, baktı. -Cebin deliğinden düşen gibi akıl, paramı?

-Paranı unutmayacağın belli bir şeydi.

-Öyleyse neyimi unuttum ki?

-Sandığın anahtarını unutmuş olmayasın?

Molla Gotur, ceplerini karıştırdı:

-Anahtarları aldım. Evet... Yürü, ne ortalıkta dolaşıp duruyorsunuz!

-Seni uğurlayacağız.

-Hani, kamçı nerede? Ah, yaptığın var ola! Yoksa ben şimdiye kadar kamçıyı arardım.

-Niye, beni dövecek miydin? -deyip güldü.

-Ben seni kamçıyla dövecek olsam sen okulu terk eder miydin?

-Çok okursan Rus olursun, deyip okuldan kendin almadın mı?

-Evet de kendi yanında hesap kitap bilen olmasa başkasına güven olur mu? Yok, Nurnazar, ben sana söylemiyorum. Ben sana Garaca'dan çok inanırım.

Molla Gotur, kamçıyı eline alıp, eyere tutunup atına bindi:

-Nurnazar sen unutma. Semerkant'a atlı vagon Andican'a dört vagon. Ondan sonra nereye?

-Kagan'a beş vagon.

-Evet, Kagan'a beş vagon. Onların hepsinin parası alınmış mıydı?

-Margelan'a gidecek üç vagonun parasını sandığa koydunuz.

-Sarayda tahıl çok mu?

-Yeterince var. Bu gece hem de ertesi gün yine yüz deveye yakın tahıl alalım diye düşünüyorum.

-Ancak biz tahılı pahalı almış olur muyuz?

-Aldığımıza, putuna¹⁰ altmış köpük, sattığımızda...

-Satış fiyatında rahat ol! Ertesi günden başlayan tahıla elli sekiz köpükten fiyat koy.

-Yoksa bizim sarayımız tam takır kalır.

-Ne için?

-Molla Goçak ile Aziz Bay, geçen altmış bir köpükten almıştı.

-Altmış bir köpük? O zaman... Molla Gotur, buğdayı altmış iki köpükten alıyor, diye haber yaydı.

-İyi olur!

-Dur hele dur... Altmış iki köpükten alsak bin putta ne kadar kaybederiz?

-Yirmi manat.

-Yirmi manat? Yirmi manata beş, altı koyun alırsız! Yok, yok altmış köpük.

-Tahılı vaktinde satarsak, bin puta yüz manat cezayı kim ödeyecek?

-Yüz manat ceza mı? Altmış dört de olsa geri gönderme. Gelen tahılı doldur saraya!

-İyi olur!

¹⁰ Ağırlığı 16.3 kiloya denk gelen ağırlık ölçüsü.

Molla Gotur, eyerden tutup, bir süre düşündü. En sonunda ata bindi. Atın başını kapıya doğru çevirip, etrafında döndü:

-Nurnazar!

-Evet, molla aga!

-Ben sana ne söyleyecektim?

-Bilmiyorum.

-Niye bilmiyorsun?

-Senedin vaktine ne kadar kaldı?

-Biz senet almadık.

-He, paramız yeterince var desene.

-Artık fazlaca var.

-Fazla ne demek? -Garaca'ya doğru baktı. -Biz onunkini buna birleştirip, ucu ucuna getiriyoruz. -O atını tepip kapıya ulaştıktan sonra tekrar geriye döndü. -Bankada pulumuz var, sen haksız yere ne konuşuyorsun, dedi. Söylediğin boş şey!

Mırat bu duruma şaşırdı:

-Görüyorsun, molla aga henüz gitmeyecek.

-Sen şimdi ne görüyorsun? At bazen yüklü hem de bağlı olarak gün doğuncaya kadar duruyor. Nurnazar ise uykusunda kalıyor.

Molla Gotur'un atı Nurnazar ile kapı arasında iki tarafa dolandı. Her defasında da bir emri yüz defa tekrarladı. En sonunda at kapıdan çıkıp, sola taraf dolandı. Nurnazar:

-Allah'a şükür! Bir ara rahatladık, deyip yüzünü sıvazladı. O dakikada ise molla Gotur, dolanıp gelince önceki emrini yeniden tekrarladı...

En sonunda Garaca, Mırat'a:

-Babam gidene kadar gecenin ağırlığı biter. Yürü biraz Akmırat'ın yanına gidelim, dedi.

-Akmirat'ın?

-Orada Bakü'lü motor ustası var. Onu bir ara konuşturup, bakalım, onun çok şeyden haberi vardır.

Şehrin kuzey batısında tek başına boş bir yerde un fabrikası vardı. Onun sahipleri Türkmen olsa da Avrupalılardan geçtiği için duvarları çok yüksek olduğu için ona “Şeytan kale” adı veriliyordu. Akmirat, bu un fabrikasında ustanın yardımcısı olarak çalışıyordu. Mirat onunla önceden birkaç defa karşılaşmıştı. Akmirat, bir gözü lekeli, karayağız, becerikli bir yiğitti. Mirat onu çok beğenmişti.

Akmirat, onları fabrikanın içindeki bir odaya, ustanın yanına götürdü. Usta olmadığı için Mirat ile Garaca'yı oturtup, kendisi ustayı aramaya gitti. Mirat ile Garaca çok yakın dost olmuştu. Onların ayrı şeyleri yoktu. Garaca, varını yoğunu Mirat ile paylaşmaya hazırdı. Ancak molla Gotur'dan para almak kısır inekten süt almaktan farklı değildi. İş kıyafeti ile gelen ustanın tek tük beyazlanmış sakalı, elbise fırçasına dönmüştü. O, orta boylu, ağırbaşlı bir adamdı. Akmirat ona Şemsettin diyordu. Henüz çenesinde kıl çıkmadık yeni bıyığı çıkmaya başlamış, tanımadığı yiğitten Şemsettin biraz şüphelendi. Bunun için Akmirat, Mirat'ı tanıştırmak için acele etti:

-Mirat bizim köyden de yaşıtımız. Ancak Mirat bize göre daha farklı. Hem de medreselerde okuyup, din şariat kurallarını iyi bilen molla, hem de ala elbisesini kostüme, sarığını kalpağa çeviren yarı entelektüel. Bunun için de ne din şeriata önem veriyor ne de valiler, dilmaçlar gibi hilekârlığa baş koyuyor. Mirat, yaptıklarıyla gerçeği takip ediyor. Ancak, benim gibi kara yağa bulaşp gitmeyen azatlık ile insanların yüreğine girmeye çalışan gözü pek bir yiğit.

Garaca'da onun özelliklerini çoğalttı:

-Köy insanlarının anlattıklarına göre Mirat kendimiz gibi bir durum.

-Oldu, oldu diye, Mirat elini salladı. -Beni tanıdınız. Yahşı Şemsettin efendiyi niçin bana tanıtmadınız.

Şemsettin onlardan önce davrandı:

-Ben senin gibi olacağı bilmem. Oradan oraya savrulup giden biriyim.

-Tam da benim gibi, deyip, Mırat onun sözünü tasdikledi.

-Şu an, kardeşim bir kararda duran bir şey yok. İnsanlar hep bunun gibi. Bizim dünyamız şimdi kaynayan kazana benziyor. Ben de işte kendi yurdumu terk edip mazota bulanıp gidiyorum.

-Şemsettin Efendi, kazanın altının ateşi yeterli olunca kaynıyor.

-Savaş ateşinin harı kazaninkine göre daha güçlü. Rusların “bahtım yoktu, bahtsızlık peyda etti” dediği gibi savaş nice korkunç olsa da benim anlayışına göre az çok fayda getiriyor. Savaş, köhne ağacın yıpranan özüne balta vurup, onun yerine taze bir fidan konulmasını talep ediyor.

-Şemsettin Efendi, belki düşünerek söylüyorsunuz.

-Ben yanılmış olmazsam, Rusya’da bugün veya ertesi gün bir değişimin olması kaçınılmaz bir durum.

Mırat’ın anladığına göre Şemsettin sıradan bir işçi. Ancak o, farklı biri. Devrin gelişmelerinden söz açıyor. Onun ile ağzına geleni konuşup gidenlere de benzemiyor. Kendi yurdunu terk etmesinin de elbette esas bir sebebi vardı. Onun için de onun söylediklerini duymadı.

-Şemsettin Efendi değişimin zorunluluğunda siz ne yapacaksınız?

Şemsettin Mırat’a düşünceli baktı. Fakat onda hilekâr bir tavır görmeden, içten bir heveslilikle parlayan gözlerine baktı.

-Padişah hükümetinin yani eyaletin ancak silahsız halkı kırmaya gücü yetiyor. Cephede ise:

-Açık.

-Savaşta kırılan kim? Asker. Asker kim? İşçi, köylü çocukları. Asker kimin için kan döküyor? Padişah, zenginler için. Kim kendi ailesinden ayrı olmak ister? Kim için kan döktüğünü, can verdiğini eli silahlı asker de şimdi düşünüyor. İşçi ailesi yarı aç kalsa tahıl üreten çiftçi bir lokma kara ekmeğe muhtaç. Belki sen önceden duymuşsundur, Lenin Padişah Rusya’sını hapisane hesap ediyor.

-Lenin?

-Lenin'in açıklamalarına göre padişah hükümeti son demlerini yaşıyor.

-Ak padişahı indirmek.

-Vakti geldiğinde sarsılmaz yerin ortasında da bir zelzele meydana gelecek.

-Ondan sonra sonunu? Sonunu, kardeşim sonra görürüz.

-Kıymetli Şemsettin Efendi, siz bu şeyleri nerden biliyorsunuz?

O raftaki gazete ve dergileri hem de bilinmeyen bir şeyleri işaret etti:

-Doğrusu, ben bu vakte kadar canım gibi gördüğüm kardeşim, Akmırat'a, Garaca'ya da içimi açmadım. Çünkü gözüm korkmuştu. Şu anda ise bugünün içinde aldığım haberi köşeye çıkıp bağırabileceğim. Padişah Hükümeti son demlerini yaşıyor. Gizli polisin can çekişmekten başka bir şeye eli yetmiyor.

Onların sohbeti uzayıp, tan atmaya kadar sürdü. Birden odaya giren birinin ağzından farklı bir ses yankılandı:

-Devrim!

-Rusya'da devrim! Ak padişaha toprak kuşama!

ALLA GALSA, YÜZİ GARADI

Devrimi getiren 1917 yılı, açlık da getirdi.

Mırat gördüklerine inanamadı. Molla Gotur'un göçtüğü yurda benzeyen sarayında yeller esiyordu. Sarayı hayata bağlayan canlı, zilli, çingiraklı kervandan, kantardan ambarların etrafındaki koşuşturmadan nam nişan yoktu. Aç kuşlar avlunun içini tırnaklarıyla eşeliyorlardı. Fakat kursaklarını kabartacak kadar bir tane de bulamıyorlardı. Mezar sessizliğine benzeyen sarayda molla Gotur'un atı da görünmüyordu. Hatta dış kapının bir kanadı da bükülmüştü.

Şehir insanlarının:

-Padişah devrildi! Devrim! -diyen heyecanlı, coşkulu sesleri şimdi Mırat'ın kulağına gelmedi. Köyün durumu ise Mırat'ı daralttı.

Türkmenistan'ın cimri gökyüzünün kışın kar, yazın da bir damla yağmur vermedi... Tecen deryası bir avuç su getirmediği için dereleler, kanallar tam takır kaldı. Çiftçinin serptiği tahılının tek bir tanesi de çıkmadı. Çünkü ekilmiş tarlaya sağdan soldan gelen kara kargalar toprağı eşeleyerek tohumları alıyordu. Yerden, ot çöp gövermediği için kışı zor geçiren aç mallar her tarafta kırılıp, yatıyordu. Köyün etrafında hatta çöllerde de leş kokusu geliyordu. Nemden, bitkiden mahrum olan toprak çok çaresiz görünüyordu. Mirat, sanki kuru toprağın “Su! Su!” diyen çığlığını işitiyordu.

Köyde yapacak iş bulamayan aç çiftçiler, yıkılan kulübelerin etrafında gamlı duruyorlardı. Şimal rüzgârı kumlu yerden toz çıkarıyorlardı. İnsanların toza bulanmış kaygılı durumunda tebessüm eden dudak görünmüyordu. Çoktan beri ateş yanmadık, ekmek pişmedik tandırların ağızları yıkılmış, körüklerini mayıs böceği mesken tutmuştu. Tüyünü dökmedik aç it, ölüm yatağında çaresiz uzanmış, yatıyordu.

Kadınların üstü başı, genel görünüşü çok perişandı. Onların sırtlarındaki gömleklerin yaması da çoktu. Yani yüzlerinde acının gölgesi belli oluyordu. Sıtmadan kalkan gibi zayıflayan çocukların incikleri çöpe dönmüştü. Yüzü gözü toz olan saçları ağarmış biri dik durup, ensesini kaşıdı. Kendine haber verir gibi konuştu:

-Kuraklığı da gördüm, açlığı da gördüm. Ama altmış yıllık hayatımda böyle bir yıl görmedim. Aç çiftçinin kara bahtı... Bu da elbette Allah'ın gazabıymış!

Kirli gömleği yer yer yırtık, yanakları çökük, geniş alınlı yaşlının biri gönülsüz konuştu:

-Benim suçum ne? Ben, hiç Allah'ın namazını terk ettim mi? Ya, onun sürüsüne hücum ettim mi? Allah bana ne için gazabını döküyor? Karımı önceden, çocuğumun birini ise dün toprağa verdim. Dirilerimin ise sayılı günü kalmış. Ben onlara ölmeyecek kadar yaşaması için bir parça ekmek bulamadım. Allah beni, bana benzer sayısız bedbahtları ne için cezalandırıyor? Hani, onun rahim şefaati nereye gitti? Hani bunda adalet?

-Mergen, öyle de olsa Allah'a şirk getirmekten kaçın! Sabret!

-Benim sabır kasem, çaydanlığa döndü.

-Öyle de olsa canı yansa da Tanrısına kızmayandan ol.

-Öyleyse ben şu kötü bahtım için kime kızayım?

-Zenginlere, cimrilere kız!

-Benim karımı, çocuğumu niye zenginler mi yere çaldı?

-Aç bırakan kim?

-Aç bırakan?

Mergen'in bir yılda ortaya getirdiği tahılını harmanda paylaşanlar, zenginler değil mi? Mergen'in komşusuna yüz puta sattığı devesini şimdi tekrar üç puta satan zenginler değil mi? Karısının anasından kalan yadigârına –üç taşlı bileziğe ancak beş gadak¹¹ tahıla alan zenginler değil mi? Bu gerçekler gözünün önünden açık bir şekilde geçtikten sonra Mergen:

-Beni ve bana benzeyenleri aç bırakan elbette zenginler! Ancak Allah insafını yutmadık olsa beni ve bana benzeyen yüz çiftçiyi ne için bir zengine muhtaç ediyor? Bu korkunç yılı getiren hem de mezarlığın tümseğini günden güne çoğaltan öyleyse Allah değil de kim? Ne için susuyorsunuz? Ben Allah'ın adına eğilip, kaldığımı düşünemiyorum...

Uyuklayan morali bozuk adamlara can geldi. Onlar da konuşmaya katıldılar:

-Ölüm sadece bir Mergen'in ailesine değil, hepimizin yüreğini acıtıyor.

-Öyleyse şimdi ne yapmalı?

-Zenginler garip düşseler, ensene teperler. Hükümete ne oldu ki? Hükümet verdiğini de çekip alıyor, bir kepçe verecek olduğunda sırtımı ağrıyor?

-Hükümet kaldı mı ki? Ak padişahı yer yuttu!

-Domuzun beyazı ile karasının ne işi olur? Beyazını yer yutsa bile onun yerinde karası dimdik duruyor.

-Ben ak padişahın yıkıldığına da öldürüldüğüne de inanmıyorum.

¹¹ 409.5 grama denk gelen ağırlık ölçeği.

-Doğru söylüyorsun. Padişahı olmasa muhtarlar, önceki gibi kamçılarını sallarmıydı?

-Divanda oturan şu anda önceki Belanınç!

-Divanda kim oturursa bırak, o otursun! Sen bugünün gamını çek, bugünün!

Söze başlayan yaşlı sırasını aldı:

-Bugünün durumunu belki Mırat molla daha iyi düşünüyordur! Durumu biz, ona soralım:

-Yoksam molla Mırat, sen şimdi şehir adamısın. Sen hükümetin uzun kıvrım kıvrım demir yolunun tılsımını bizden iyi biliyorsun. Çiftçinin açlıktan kırılmaması için sen nasıl bir hazırlık yapmamızı önerirsin?

-Mahdumkulu: “Aça bir nan vermek haçtır, yarenler” diyor.

-Kardeş, Mırat sen aça bir parça ekmek versen günde yüz hacca gitmiş gibi sevap kazanırsın.

-Böyle yap, kardeşim, Mırat! Seni çok beğeniyorum.

Şehrin durumu da iyi değildi. Aç çiftçi bir iki şehre dökülüyordu. Mırat, bir gün şehirde olan bit pazarını dolaştı. Elbisesi yırtık, vücudunda karga gagası kadar et kalmadık aç insanlar ölümle savaşıyordu. Birbirinin durumundan habersiz, birbirini itekleyip, herkes birbirine kimdir diye bakıyordu. Hilekâr cimriler orada kazan kurup, bilinmeyen bir yağla, eşeğin ya da itin kıpkızıl etini kavuruyordu. Bu iştah çekmeyecek, bilinmeyen etlere ödemeye de hiçbirinin kesesinde kara malzemeleri yoktu. Sağlam elini kızgın kazana sokan, bir kemik alıp kaçan yoksulların arkası büyük bir kargaşaydı. Yakalanıp dövülenler çoktu. Yakalanıp, sırtına tepilen bir aç yiğit, sanki dayak ağrısını hissetmeyen gibi ağzından salya saçarak katı kemiği kemiriyordu.

-Yağlı ete gel!

-Tatlı kavurmaya gel!

-Kuzunun şişlenmesine gel!

-Yarma pilava gel, gibi sözler arka arkaya sıralanıyordu.

Gelenler ne kadar çok olsa da rahatça yutkunanlar yok derecesinde azdı.

Bu olay gözünün önünde film gibi geçtiğinde Mirat, ne diyeceğini bilmeden:

-Şehrin de durumu iyi değil deyip, sustu.

-Şehirde belki olur olmaz iş bulunur!

-Şehre dolan aç çiftçilerin kendileri ne iş yapacaklarını bilmiyorlardı.

-Ah hükümet!

-Padişah indirilse de hâkimiyet şu anda zenginlerin elinde olup, onlar padişahın yolu ile gidiyor, savaşı devam ettiriyor.

-Evet, söylediklerine göre savaşı çok destekliyorlardı.

-Vakaları iyi düşünen adamların anlayışlarına göre hem savaşın hem de hâkimiyetin durumunu kurtarıyorlardı.

-A, yine bir Kirliski'nin biri padişah olur da!

-Şimdi indirilmiş olacağına da şüphe yok, o zaman hâkimiyet halk eline geçer.

-Halk eline?

-Devleti halkın kendi seçtiği vekilleri idare eder.

-A, ne bileyim! Halk, açlık ile zulümden kıyamette kurtulmasa ondan önce bolluğa, rahatlığa ulaşacağını düşünmüyorum.

-Rusya'da bütün ömrünü halk için sarf eden büyük adamlar var. Onların açıklamalarına göre halkın cenneti yakın zamanda yeryüzünde oluşacak.

-Molla Mirat, "İyi niyet -yarım devlet" diyen nakile göre iyi haberim var. Evet, sonrasını da biz sonra görürüz. Sen bize bugünkü cehennemden kurtulmanın çaresini söyle!

-Kıymetli köydeşler, ben sizle aynıyım. Şu an ki ağır durumda benim artık söyleyecek bir şeyim yok. Ancak...

-Ondan sonra?

-Geçen yılda ekilen tahılın hepsinin ben heba olduğunu düşünmüyorum.

-Açıkça bize söyleyiver.

-Zenginler de boşaltılmadan duran tahılın az olmadığını düşünüyorum.

-O tahılların bize ne faydası var?

-Bana göre o tahılları üreten sizin sıkıntılı yıllık azabınız, acı teriniz.

-İşte, doğru söz!

-A, sağ ol, kardeşim!

Çoğunluğun sözünü dinleyip alaylı bir şekilde gülüp, yatanlardan biri kalktı da hamle yaptı:

-Molla Mırat, sen aklını yitirmediyse diline sahip ol! Uzayan dilini kesip, atmaları uzak değildir.

-Mıssık han, ben şimdi sana laf anlatamam. Ondan sonra da benim dilimin erki sende ya da sana benzeyenlerde olsa bırak, ertesi güne kalmasın.

İçlerinden biri yerinden kalkıp, yumruğunu kaldırdı:

-Mırat'ın diline uzanan elin sahibinin kellesini ben şalgam keser gibi kesip, atarım. Zenginin yalağını yalayan Mıssık Han, sana benim önceden de kırgınlığım çok. Canına susamışsan yine ağzına aç!

-A, çok şükür, kardeşim, çok doğru söylüyorsun. Ben de senin tarafındam.

-Ben de.

-Mırat, köydeşlerin şimdi sana yüz tutsa tahıl hakkındaki söylediklerinin sonunu hatırlatıverdi.

-Benim size nasihatim şöyle: Ölüm ejdarhasının ağzına lokma atmak için zenginlerden borç tahıl almalı...

-Başını eğip varsan zenginler sana tahıl yerine dişini tek tek çeker atar.

-Eğer isteğini vermeseler...

-Buradakini söyle!

-“Çoğunlukta Allah adı var” diyenlerindir. Çoğunluğa kimse el kaldıramaz. Tahılları çoğunluk ile alıp, açlara denk şekilde paylayıp, zengin ağaya borcunu yeni yıl sonunda “Tanrı’ya şükür” ile veririz dersiniz, kanuna da layık olur, geleneğe de!

-Ah, içim rahatladı, kardeşim!

Konuşmanın sonunu dinleyen yaşlı kadın:

-Yüzün, gözün dert görmesin yavrum deyip, Mırat’ı kucaklayıp, iyice öptü.

İçlerinden biri teklif etti:

-Tahılları almak ve eşit şekilde paylayıp, hesabını tutmak da Mergen ağayı başkan sayalım. Arkasında ise hepimiz dik duralım!

-Makul! Makul!

Missık, cüppesini omzuna atıp, çekip, gitti. Ona gözü takılan Mergen:

-Missık Han duymadım deme! Zenginlere önceden haber verip, uğursuzluğa sebep olursan önce senin kellen yuvarlanır! Şu an ki tutulan tutum oyun değil.

-Yok, yok deyip, gülerек arkasını döndü.

Mergen çoğunluğa açıkladı:

-Ağa, kardeşler! Biraz önce söylediğim gibi takınılan tavır oyun değil. Şimdi bir canın, bir vücutluğu hepimizin yararına olur. Böyle olsa belli bellini, çuvalı çuvalını, al, doğru Kürre Bayın at yatağına taraf!

İçlerinden biri:

-At yatağına diye, şaşırdı.

-Niye, çiftçinin harmanı gibi meydanda toplanan tahılın gözüne iliseceğini mi düşünüyorsun? Zenginlerin tahılı beklemediğiniz yerde. At yatağına, evlerin içine, döşegin altına gömdüklerinden haberin yok mu?

-Böyle iyice saklanan tahılın, niye senin çuvalına gireceğini düşünüyorsun?

-Tahılı meydana getiren bel, onun nerde olduğunu bilir.

-Belki de sonu hayır olur!

-Şer olduğunda bugünkünden daha kötü güne düşeceğini mi düşünüyorsun?

-O söylediğin doğru.

-Doğru olsa insanların bele sahiplik etmek hepimizin hakkı, borcumuz!

-Geri duran namert!

-At yatağına taraf!

TOLGUNIŞ DOVAM EDYÄR

“A, ben padişahın öldüğü ile ölmenin farkını bilemiyorum.”

Mırat, içinden şimdiki olayda çiftçiler iyi düşünüyorlar, deyip şaşırdı. Çünkü ellerinden bir şey gelse de gelmese de padişah memurların hepsi kendi yerinde kendi işine devam ediyordu. Ancak Kerenskiy Hükümetinin hizmetçileri şehirden dışarı çıkamıyorlardı. Şehrin içinde de bir sessizlik hâkimdi. Açlık her yerde hüküm sürüyordu. Açın ise düşüncesi yoktu. Tecen ise Saragt arasında silahlı eşkıyalar postayı vuruyordu. Muhtarlardan bazıları yaralanıp, geldiğinde vali de uyezd¹² yetkilisi de onun karşısında bir çareyle çıkamıyordu. Zenginlerin gizli tahıllarına çiftçiler sahiplik ediyordu. Köyde sınıf mücadelesi iyice çoğalmıştı. Şehirde de kargaşalar gün geçtikçe artıyordu. Gizli poliste de güç kalmamıştı. Çeşitli dili uzunların söylediğine göre: “İt sahibini, kedi eşini tanımıyordu.” Şu anda hükümet ne açın ağzına lokma verebiliyordu ne de düzeni sağlayabiliyordu. “Cepheye yardım” denen söz ise şimdi çoğunluğu kızdırıyordu. Mallarını bitiren dükkânlar, tam takır duruyordu. Sanayi mallarının merkez ile arası kesilmişti.

Bu durumları düşünüp otururken Mırat’ın kendi durumu üstüne ağır bir demir olup, düştü. Onun ne köyde durma isteği kalmıştı ne de şehirde kendi isteğine göre yaşayabiliyordu. Köyde kendi ailelerinden birinin karnı doysa diğeri açtı. Köyde olduğunda ne onların açlığına bir paralık yardım edebilecekti ne de kendini düzeltebilecekti. Şehirde de bir para geliri olmadığı için zor geçiniyordu. Bir gün

¹² Devrim öncesi Rusya’da ve 1929’a kadar SSCB’de idari bölgesel birim, valiliğin bir birimi.

Garaca ile oturup, bir şeyler atıştırırsa diğer günler Akmırat ile bir şeyler atıştırıyordu. Çalışın dese ne bir yerde iş bulabilecekti ne de bulduğu işi devam ettirebilecekti. Bunun için hayatın ağır yükü şu anda onun iki omzunun üstüne çökmüştü. O, dirseğini yastığa koyup büyük bir kaygıyla kıvranıp, yatıyordu. Onun üstüne gelen Garaca, onun bu şekilde yattığını görünce şaşırdı:

-Kalk Mırat, sana ne oldu?

-Canım sağ!

-O zaman ne eksik var?

-Az da olsa çok da olsa yetecek şeyim yok. İşsizlik içimi bezdiriyor. Kesem ise bomboş.

-A, sen de vallahi boş yere konuşuyorsun. Bulduğumuzu paylaşıyoruz!

-Öyle değil Garaca! Halk da: “İte de bir hayâ yahşı”, “İşsizden Tanrı bıkar” diye nakiller var.

-İşsizden? İşsizlik, doğrusu zaman zaman beni de düşünmeye mecbur ediyor.

-Beni de şu anda ağır bir duruma salan bu.

Garaca bir ara düşündükten sonra tuzağına kuş düşmüş çocuk gibi sevindi:

-Gel ikimiz seyahat edelim.

-Seyahat!

-Fergana’yı dolanıp gidelim.

-Öncekilerden biri: “Ben hadımım diyorum, sen sürekli kaç oğlun var” diye soruyorsun. Ben ertesi güne nasıl çıkacağımın kaygısını yaşıyorum, senin aklına seyahat geliyor.

-Niye, Mırat! Ben onu tesadüf söylemiyorum. Benim şu anda aklıma bir şey geldi: Ben şu an babamın karşısına geçip, ondan öncelikle sermaye almalıyım. O, bize hem iş olur hem seyahat ederiz hem de harcamaya para kalır.

-Garaca, sen masal anlatıyorsun!

-Yürü, kalk, peşime düş! Ancak sorulmasa sesini çıkarma!

-Nereye?

-Sana ne? Sen sadece dinle!

Onların ayaklarının sesine Molla Gotur'un sandığının anahtarlarının şıkırtısı duyuldu. O, sanki bir şeyden sıkılmış gibi böğrünü kaşıyıp:

-Ha, gelin, çocuklar oturun dedi.

Garaca kinayeli bir şekilde söze başladı:

-Baba, sen niye böyle üzgünsün? Ticaretin durduğu için olmasın?

-Senin ticaret aklına düşünüyor. Halk yiyecek bir şey bulamıyor.

-Hepsi tahıl ticareti değil.

-Öyleyse başka ne var?

-Burada çay ne kadar?

-Yaklaşık olarak dört manatmış.

-Fergana'da bir manattan bile alan yok, diyorlar. Ondan on, yirmi koli çay alıp gelsen birkaç vagon tahılın karşılığı, kârı.

Merv'den öbür tarafını görmeyen Molla Gotur için Fergana çok karanlıktı. Bire on kazansa da böyle bir yola gidecek değildi. Ancak birine iki üç kâr onu tedirgin ediyordu. Garaca, o kadar sermayeye inanmak mümkün mü diye düşündü. Öyle de olsa bol bir kazanç onu kendi erkine bırakmaz. Dilinden kaçırdığını duymadı.

-Eğer öyleyse başkaları duymadan sen günübirlik yola çık.

Mırat'a göz kırpan Garaca bahane aradı:

-Böyle uzak yola tek başıma gidemem. Oraya ikimiz birlikte gidelim.

-Yok. Benim ayrılamayacağımı bilmiyor musun, niye kendin bilmiyor musun? Sen belki başka bir yoldaş bulursun.

-Mırat giderse olur, o da bahane arıyor.

-O nasıl bir bahane?

-A, babama sormalı. O ya bırakır ya bırakmaz diyor.

Kârını düşünen molla heveslendi.

-Mırat, sen babanı düşünme. Onun vebalini ben boynuma alırım. Sen Garaca ile yoldaş ol! Evet, sen iyi açıklarsın. Siz ne kadar kazanırsanız yarısı benim, kalan yarısı da ikinizin olur.

-Molla ağa, ben sizin emrinizi yerde bırakmam. Ancak babama söylerseniz iyi olur.

-Sen rahat ol, dedim ya!

-Ondan sonra da ben kazanç için değil de sizin gönlünüz için gidiyorum.

-Yok, yavrum “Dost, dost doğru rast” denen nakil var. Her şey önceden açıklansa iyi olur. Biraz önce söylediğim gibi kârın yarısı Gara ile ikinizin.

-İyi olur!

Molla Gotur biraz şüphelendi:

-Ancak, Garaca biz bir salkıma koşan değiliz de.

-Doğrusunu söylemese ben sana yalan bilgi verir miyim?

-O, böyledir ancak...

-Baba, niye desene gönlüne şüphe geldiyse o zaman şu ticareti söylemediğimizi hesap edelim.

-Yok, ben hiçbir şey söylemiyorum.

-Ben ona gönüllü değilim. Sen yüz düşünüp, yüz tedirgin olsam yeterdi. Mırat, yürü!

-Garaca sen niye böyle yel akıllı oluyorsun. Elbette önceden düşünmek iyi. Ancak baban söyledi, bitirdi. Gidin bildiğinizi alın.

Kararsız Molla Gotur, söylediklerini hesap etmeden parayı alan Garaca ile Mırat, aceleyle yola çıktılar. Semerkant’a vardılar. Semerkant’ı onlar ilk defa görüyordu. Orada genel olarak Farsça konuşuluyordu. Mırat, Buhara’ya varmış gibi hissetti. Bunun için o, yarım yamalak konuşabiliyordu. Fakat Garaca’nın sadece aklında

konuşma yoktu. Semerkant’da eski ticaret hararetli devam etse de Molla Gotur’un parasına alacak şey yoktu. Onları, özellikle de Mırat’ı eski yadigârlıklar çok heyecanlandırdı. Çeşitli görünüşteki nakışlı, sırçalı yadigârlıklar ne kadar da güzeldi. Devrin sanatkârları bak, ne güzel imaretler yapmıştı. Görülmedik, nefis sanattan gözünü ayıramadı. Mırat, kendi memnuniyetini dışarı vurdu:

-Böyle büyük yadigârlıklar bırakan sanatkârlara saygı!

Eski şehir ile yeni şehrin arası birbirinden çok uzaktı. Semerkant’ın meyveli bağlarını Mırat, çok beğendi. O, kendi kendine: “Bizim yurdumuzda niçin böyle bağlar yok” diye, düşündü. Mırat’ın isteğini Garaca sesli söyledi:

-Bizim yurdumuz ne zaman bunun gibi bağlı bahçeli olacak?

-Senin bağ aklına geliyor. Halkın yiyecek ekmeği yok.

-Yine de Semerkant’ı Fergana’yı aç bırakmayan Tecen’di. Sabah akşam kervanlarla tahıl getirildiğini sen kendin daha iyi biliyorsun!

-Ben şu andaki durumu göz önünde tutuyorum.

-Şu anda burası güllük gülistanlık mı?

Vagonda konuşulan şey esasen alışveriş ve şimdiki durum hakkındaydı. Onların komşusu Azerbaycanlı olup, onlar da Fergana’ya gidiyorlardı. Garaca’ya göre onlar da çay için gidiyorlar gibiydi. Azerbaycanlıların yeşil çay içmediklerini ise o, unutmuştu. Bunun için de rakip olur, çay kıymetlenir diye düşünüyordu. Fakat onların konuşmalarından anlaşıldığına göre onlar, eşarp gibi ipek kumaş için gidiyorlarmış.

Fergana’da bağ bahçelikti. Bunun için de ona “Güzel Fergana” deniliyordu. Ancak Fergana’da Semerkant’daki gibi güzel yadigârlıklar yoktu. Mırat’a göre Fergana’nın havası çok değişikti. Nefes almak hem çok kolay hem de çok hoş gibi geliyordu. Bunun için yorulmadan geziyordu, hem de güzel manzara gözünü kamaştırıyordu. Onların ticaret için gittikleri anlaşıldığı için hangi dükkânın kapısından baksalar onları hoşluk ile karşılıyorlardı:

-He, misafirler gelin, dükkân sizin.

-Genç tacirler, biz sizin hizmetinize hazırız.

-Gelin oturun, acı çay demleyip, vereyim.

-Bize tüccarların, demlediği çay değil, kuru, yeşil çay gerek. Siz de yok mu?

Çay sorusuna dükkâncılar toptan başlarını salladılar. Bunun için de onlar ticaretlerinin iyi olacağına, iyi geçeceğine pek inanmadılar. En sonunda saygılı bir dükkâncı onlara yol tarif etti:

-Şu köşeden gidip, sağa dönün ondan sonraki köşeden sola sonra doğru giderseniz çay firmasına varırsınız. Firmanın adına “Vagner” deniliyor. Siz çayı oradan alabilirsiniz.

“Vagner” firmasından çayları alıp, parasını ödediler. Çayları verilen adrese göre firmanın kendisi göndermeliydi. Ticaretleri düzgün giden yiğitler, eşlerine, ailelerine Fergana ipeğinden hediyelik aldılar. Hoş bir şekilde trene bindiler. Onların komşularından biri Fergana dükkâncısının hilekârlığı hakkında nasıl canının yandığını anlattı. O dakikada ise Garaca başını salladı:

-Sanki biz büyük bir yanlışlık yaptık.

-Nasıl bir yanlış?

-Firmanın bize çay göndereceğine inanmıyorum.

-Neden?

-Şu anki devri kendin çok iyi biliyorsun, alan aldı. Başka bir tüccar fazla para verirse firma sözünden döner mi diye düşünüyorum.

-Öyleyse ne yapmalıyız?

-Çayı kendi yanımıza almalıydık.

-O kadar yeşil çayı kim yanında tutar, diye düşünüyorsun? Arkasına döndüğünde ise biri alır, biri bu çayların birini alıp kaçar.

-Biz onları bagaja verirdik.

-Bagajı firmadan daha mı güvenli görüyorsun?

-O da doğru.

Onların aklına gelmeyen garip bir durum yüze çıktı. Çay tam zamanında gelip ulaştı. Çay tamamen iki fiyatına satıldığı için Molla Gotur'un para oranı epey arttı. Para kendi gücünü yitirse de Mırat'a epey bir vakte yetecek kadar çaydan para geldi.

Ancak güzün havası değil, şehir de karışıyordu. Çeşitli yerlerde yığınaklar, kavgalar meydana geliyordu. Hiçbirinden ise belli bir netice çıkmadan ortaya atılan mesele çözülmeyen dağlıyordu. Bir gün akşama doğru demir yolu kulübünde toplanmışlardı. Kürsüde Kerenskiy Hükümetinin vekili gayretli bir şekilde konuşuyordu. Gözlerinde yaylı gözlüğü, sivri sakalı çivi gibi, boynu kravatlı, gri elbiseli adam bakana benziyordu.

-Kıymetli mülteciler! Savaş sona eriyor. Bunu halk yararını göz önünde tutan Krenskiy Hükümeti...

Sağdan soldan sesler yankılandı:

-Yalan!

-Kerenskiy, padişah taraftarı.

Kürsüdeki yumruğunu kaldırdı:

-Düzenin, tertibin iyice sağlanmasını ben hükümet adına talep ediyorum.

-Ha ha, talep!

-Gidin sıkıllı yumruğunu var da kendi fabrikadaki işçilere göster!

-Sayın albay! Polis ne için ayağa kalkmıyor?

-İşte sana polis, deyip biri onu kürsüden itekleyip, indirdi.

Bir kargaşa çıktı:

-Vur, vur onu!

-Albayı kaçırma!

Albayın boğuk sesi yankılandı:

-Polisler, kalabalığın etrafını sarın! Kim düzensizlik yaparsa acımayın

O dakikada ise kürsünün yakınında el bombası patladı. Gürültünün ardından albayın yanındaki fabrikaya saldırdı. Kalabalık ayaklandı, kargaşa, hareketlilik... Kalabalık yeni sakinleyip, dağılmaya başladığında ise coşkulu bir ses yankılandı:

-Devrim!

-Halk devrimi!

-Kerenskiy kaçmıştır!

-Duymuş olmalısın diyerek Akmırat, Mırat'ı kucakladı.

-Büyük bir mutluluk ile!

-Şemsettin'in söylediği doğru olsa gerek!

-Okuduğum zamanda olsaydı Şemsettin, gayibin peygamberiymiş, derdim...

-Ya şimdi?

-Lenin'in öğrencisi!

Kalabalık vaktiyle dağılmadan coşkulu bir kargaşa devam etti. Küçük bir grup ilk defa "internasyonal" türküsünü söyledi.

Demir yolu kulübünde kalkan bu hareket köşelere taraf dağılıp, gitti.

BİR AGILDA İKİ GOÇ

-Ertesi gün nasıl bir hava olacağını babamla birlikte önceden biliyoruz! -diye bir çocuk söylemişti. Mırat'a göre ertesi günün havasının hangi havadan başlayacağını bilmek kolay değilmiş. Çünkü akşamki yaşanan günün devamındaki şafak, beklenildiği gibi ertesi gün harıldayarak çıkar diye düşündü. Fakat ertesi günün havası: "Hızır diye sarıldığım ayı olup çıktı" diyen nakili Mırat'ın aklına getirdi.

Ekim Devrimi halk devrimi diye düşünülünce, tam bir azatlık bekleniyordu. Tecen'de ise bir şehirde iki hâkimiyet ortaya çıktı. Bir tarafta devrimin talebine göre Sovyet kurulsaydı ikinci taraftan "Milli azatlık" şiarı ile Milli Komite kuruldu. Her kuruluşun kendine layık müfrezesi kuruldu. Sovyet müfrezesi orak, çekiç alımetli, kıızıl apoleti takınsaydı, Milli Komite'nin müfrezesi ay, yıldız alımetli apolet takındı. Sovyet müfrezesinin kumandanı dünkü gizli polis ajanı hem de vali mirzası, bugünkü

gözü dönmüş Kürtihan ise Milli müfrezenin kumandanı, alfabeden uzakta bir ahmak olup, milleti boğuşurma düşüncesinden beslenen köpek gibi vur desen öldürecek Kel Han'dı. Sovyet kuruluşu, hâkimiyet hem de yer, su halka ait deyip, adaletli bir iş yapacak olsa, Milli Komite, Milli Azatlık deyip, hanlık, beylik kurallarını yürütmeye halka ait işleri şeriat kuralları ile çözmeye, ülkeye tamamen kendi yöneticisi olmaya çalıştı. Bir köşede biri sağa, biri sola hareket eden silahlı müfreze birbirine sanki: Yurdun başkanı sen değilsin, benim, ben seni ertesi gün değil, şu gün yutarım, der gibi gözdağı veriyordu. Hatta tüfeğin kolunu şakırdatanlar, tabancasını yukarı doğru ateş edenler de vardı. Mırat'a göre bu durum çok korkunç bir vakayı haber veriyordu. Çünkü iki hâkimiyet sadece Tecen'de değil, Aşgabat'da da böyle bir durum devam ediyordu. Sovyet kuruluşu ile bir sırada şehir beylerinin, Türkmen hanlarının Milli Komitesi geniş bir plan yapıyordu. Onlar Köşi'de atlı asker müfrezesi bulunduruyorlardı.

Tecen Milli Komitesi, daha doğrusu Zaman Han, aç çiftçiyi kendi tarafına çekmek niyetiyle cesur bir karara başvurdu. Molla Gotur gibi tahıl ticareti yapan tüccarların altın gibi saklanan tahıl ambarlarını kendine bağladı, kendi mührünü vurdu, şehir fırınlarını kendi adına geçirdi.

Tecen hanı Zaman Han, aç köylüyü ölümden korumayı görev edindi. Kim acıkacak olsa Han'ın fırınlarına gelsin diye, ilan ettirdi, hem de aç çiftçiye bedava ekmek dağıttı. Halkın gönlünü kazanmak için köyün cimri zenginlerinden ve şehir memurlarından birini öldürdü. Sovyet ise ne bir anda olan bu olaya çare bulabildi ne de Zaman Han'ın karşısına çıkabildi. Sadece uzaktan seyretmekle kaldı. Bir şey yapabilmesi için zamanında köylüyü kendi tarafına çekemedi. Şimdi tatlı söz ile vassaf edilen gelecek değil de sadece yerinde cesur bir şekilde duruyordu.

Tecen Hanı Mırat'ı kendi yanına çağırdı. Ona bilgili, görgülü özellikle de şehir suyunu içip, bozulan dilmaçlar değil de sadece yiğitler lazımdı. Belki de o, Mırat'ı onlardan biri hesap ediyordu. Geniş bir avlunun içinde Hanın gösterişi çok büyüktü. Büyük semaverler, büyük kazanlar kaynayıp duruyordu. Avluya giren çıkan çoktu. Mırat'ı özellikle şaşırtan bir şey: Onun fikir alışverişi yaptıklarının hepsi yaşlı ve zengin adamlardı. Aralarında şeri yönden makul görülen ahund ve sofusu da vardı.

Mirat, şu anda yirminci asrın kapitalist ya da sosyalist başkanı ile değil de feodal devrin hanı ile konuşacağını eksiksiz anladı.

Zaman Han, Mirat'ı yanında iki adamla kabul etti.

Yüzünde yer yer çiçek bozuğu olan kalın bıyıklı Zaman Han, çok heybetli görünüyordu. İri gözlerinde saçılan kan kıvılcımları ile çok korkunçtu. Zaman Han, nargileyi fokurdutıp, dumanını üfledi, en sonunda çay başında Miratla konuşmaya başladı:

-Yavrum, Mirat! Söylendiğine göre sen şehirde çok kalmışsın. Burada ne işle meşgulsün?

-Molla Gotur'un oğlu Garaca ile küçük küçük ticaret yapıyoruz.

-Sen Buhara'da okuyan molla değil misin?

-Orada burada yaşadığım yer az değil, ancak mollalık benim üstesinden geleceğim bir iş değilmiş.

-şu anda alışveriş yapmaya yeterince malım da yok gibi.

-Kâh Merv'e kâh Aşkabat'a gidip ufak tefek alınacak şeyleri arıyoruz hem de geziyoruz.

-Sen en iyisi buraya gel de benim yanımda mirza ol.

-Han ağa, çok minnettarım ancak mirzalık benim işim değil.

-Neden?

-Benim beynimde bir arıza var. Bazen şuurumu yitiriyorum ne yapıp ne edeceğimi unutuyorum. Bazen ise elimdeki kaleme bakıp, duruyorum. Bunun için sorumlu olacağım bir işi bana vermek ve benim onun altından kalkabileceğime inanmanız akla layık bir iş değil.

-Doktorlar ne diyorlar?

-Ah, doktorlar mı, bu devrin doktorları da!

-Ben, seni kendime layık yardımcı diye beğenmiştim, hayıf!

-Canım ile Han ağa, sizin söylediğiniz gibi hayıf yeri aklımın yerinde olmaması!

-Sağlık olsun, hemen iyileşirsin yine konuşuruz. Belli olmaz insanlık hali. Birden ihtiyaç duyarsan çekinmeden geliver.

-Sağ ol, Han ağa!

Mırat, kendinin tuzaktan kurtuluşunu Garaca'ya hoş bir şekilde anlattı.

İki liderin ikisinin de Türkmen olduğu, onların savaşımadan durmayacağını anlayan Aşkabat Milli Komitesi, onları barıştırmak, daha doğrusu kendi düşüncelerine göre onları bir araya getirmek niyetiyle Tecen'e vekilini gönderdi. Milli Komitenin vekili bir önceki padişahın subayıydı. O, iki tarafa da yakın olacak şekilde, Molla Gotur'a mihman olup, onun odalarından birine yerleşti. Komşu odaya gelip, yerleşen mihmanı Mırat, alıcı gibi inceledi. O, arkaya atılan kara saçından, iki gözünden biri lekeli yaylı gözlüklü ince düşünceli ve çenesi gamzeli bir subaydı. O, kendini çok büyük görüyordu. Bavulunu götüren yanındaki hizmetkârı, sabırsızlıkla çizmesinin tozunu siliyordu. Mırat, onu tanıdığı için ona karşı bir sevgi beslese de subayın kendini büyük görmesi özellikle de kendi gibi bir adama çizmesini temizletmesinden hoşlanmadı. Mırat'ın yaptığıının tersine subay burun üstü gözlüğünden Mırat biraz hoş göründü. Bunun için onu, yanına oturtup sorular sordu:

-Kardeşim, Mırat, sen ne iş yapıyorsun?

-Bayar aga.

-Ben seninle adaşım. Sen sadece Seyitmırat de.

-Söyle, Seyitmırat hiçbir aşın katığı değil.

-Şu anda bilgili insanların yanında şaşırıp durmanın zamanı değil.

-Doğrusunu söylesem benim de yeterince tahsilim yok. Sıradan, köhne bir molla.

- "Köhne" demen doğru değil. Sen hayatın içine yeni ayak basan genç bir yiğitsin. Benim, sana bir sorum var.

-Çok iyi!

-Tecen'de bir köşede iki başkan çatışacak, diyorlar. Sen bu duruma nasıl bakıyorsun?

-Ben siyaset denilen şeyden yeterince anlamıyorum. Ancak onların birbirine hücum edeceği hiç kimsenin aklına gelmiyor.

-Sen kendini hangi tarafa yakın hissediyorsun?

-Ben, Seyitmırat onların ikisini de görmek istemiyoruz.

-Ne için?

-Onların biri önceki han ve beylerin yararını koruyor. Diğerinin kumandanı Sovyet'in değil de kendi çıkarına çalışıyor. O, haramzadelikte halk tarafından bilinen biri.

Subay, biraz sustu. Mirat'ın han ve beylere karşı olması kendine yararına olmasa da konuşması hoşuna gitti. Onun için sözü uzatmadan sakın bir zamanda konuşuruz niyeti ile:

-Mirat, sen Aşkabat'a geldiğinde beni hemen bul deyip, kendi işine baktı.

Geniş odaya yaşlılar, Zaman Han ve iki bölümün kumandanları geldi. Milli Komitenin vekili, onlar ile samimi bir şekilde selamlaştı. Sakince konuştu. Neşeli sözlerle devam etti. Ondan sonra esas meseleye geçti:

-Hürmetli büyükler, Zaman han, kumandanlar! Hepinizin haberi vardır. Milli Komite size selam gönderdi. Ben, sizi halk azatlığı ile kutluyorum. Tuttuğunuz yol, işiniz hayırlı olsun!

-Selam getiren sağ olsun!

-Hoş gelmişsin Bayar ağa!

-Kıymetli boydaşlar! Bir köşede iki bölümün birbirine kinle bakması Milli Komiteyi ve bütün Türkmen halkını kargaşaya salıyor. İki bölümün ikisi de Türkmen yiğitleri. İki Türkmen kumandanının paylaşamayacağı bir şeyi düşünmek güç. Onun için de sizin ile kardeşçe konuşma, düşünme durumunu bulsam yaşlı bilgelerin yardımı ile kibirliği bir vücut olarak birleştirmeye geldim. Sizden rica ediyorum: -Birbirinize kinle bakmayın, acı söz söylemeyin, kardeşler, dost gibi konuşun. Yüreğimizi birbirimize açalım. Neticede biz, belki halkın yararı için iyi bir karara geliriz.

Devamında Molla Gotur minnettarlığını beyan edip, kendi yarasına çare aradı:

-Hoş gelmişsin, kardeşim, Seyitmırat! Belki niyetin yoldaş olmaktı. Evet, ben Zaman Hanı canı yürekten kutluyorum. Elimden gelen yardımı da etmeye hazırım. Ancak, Hanımız biraz yanlış anlayıp, beni, kendi Türkmenini kötü incitti. Çocuklarımın açlığına tedarik için sakladığım tahılımı fırınların başkanına parayla mı yoksa bedava mı götürüp verdi. Hanımızın bunu kötülük için yaptığını düşünmüyorum. Kardeşim, Seyitmırat, senin yardımın ile benim tahılımı getirip, vereceğine de inanıyorum.

Söylediklerini kendi yararına çeviren subay, Molla Gotur'a kızarak bakıp, onun sözünü kesti:

-Molla ağa, seni korumak sonraki iş, sükûnetin olacağı gün ki mesele. Şu anda bir torba tahılın değil de halkın yararı ve halkın birliği hakkında konuşmalar oluyor. Ona göre senin çoğunluk yararına taraf olmanı rica ediyorum.

-Kardeşim, düşün, benim tahılım...

-Molla ağa, evinden kovma niyetin olmasa söz arasına söz katıyorsun. Düşünceli ol.

-Düşünceli... Ancak.

-Adamlar, kalkın! Belki, geniş bir yer buluruz.

-Yok, yok! Tövbe ettim! Nurnazar, çay getirsinler, çay!

Sovyet bölümün kumandanı sol eli çolak Kürti Han hemen öne çıktı:

-Bayar ağa, hoş gelmişsiniz! Sizin iyi niyet ile gelmenizi ben Tecen Sovyeti'nin adına kutluyorum. Siz bizim halkımızın yüz akı, en hürmetli adamısınız. Bunun için bütün Sovyet insanları ile bir sırada ben de kıvandım. Evet, önceki Rusya toprağının her yerinde Sovyet'in kurulacağı sizin kendinizce de malum. Doğru, "İl hırsızsız olmaz" denildiği gibi Sovyet hâkimiyetine boyun eğmek istemeyen köhne taraftarları şimdi yok değil. Onlar elbette şu andaki bir durum. Bizim şehrimizde de bunun gibi bir eksikliklerin olduğunu kendiniz söylüyorsunuz. Ben huzuruza çıkıp Sovyet adına Zaman Han'a şöyle teklif ederdim. Hürmetli Zaman Han, hanlık, beylik devri benim babam zamanında geçip, gitti. Gel, sen, Sovyet'e yardımcı ol. İki bölümü birleştirelim. Kel Han, kumandan yardımcı olayım.

Zaman Han bir hamle yaparak onun sözünü kesti:

-Kürti Han, senin söylediklerini kulağın işitiyor mu?

Komite vekili onu sakinleştirdi:

-Zaman Han, biraz dur, sabırlı olmanızı rica ediyorum.

Kürti Han devam etti:

-İşte, gördüğünüz gibi: Zaman Han ile iki kelime konuşmak da çok güç.

-Zaman Han'a söz söylemek, her ağzı salyalının işi değil.

-Zaman Han!

-Tamam, tamam!

-Kürti Han, rica ediyorum devam edin!

-Benim biraz önce söylediğim iki bölümü birleştirmek için ancak bir çare var: Koy, Zaman Han Sovyet'e geçsin ben onun hizmetkârı olayım.

Zaman Han araya girip ona cevap verdi:

-Halkın kemiğini kemiren kurtlar ile Zaman Han bir sofranın başında oturamaz.

-O zaman hoş bir fikir: Zaman Han, o, kendi birliğini köye götürsün.

Ayağa kalkan Zaman Han'ı Komite vekili elleriyle zor durdurup Kürti Han'a döndü:

-Kürti Han, hürmetli Zaman Han, benim de Aşkabat'ta ilgileneceğim şey çok. Ben, daha önce söylediğim gibi Tecenli yurttaşların yararını göz önüne tutup, zorunlu işlerimi bırakıp geldim. Komitenin talebi de benim isteğim de iki bölümün bir kazıkta at bağlaması. Kürti Han, niye desene. Sen doğrusunu düşün: Benim Sovyet'in işine engel çıkarmaya bir niyetim yok. Ancak Sovyet'in gücü kendine eksiksiz yeter: Garnizon onun emrinde. Bizim ise genel şiarımız milleti korumak. Ona göre sen, kendi bölümünü Zaman Han'ınki ile birleştirip, seninle bir olanların kumandanı olmanı teklif ediyorum.

Zaman Han onun sözünü kesti:

-Ben söyledim...

-Zaman han ben Şu anda sana s  z vermiyorum. Sabretmeni rica ediyorum... K  rti Han sen Şu anda halkın yararı i  in b  y  k bir iŐ  etmiŐ  olursun hem de sana minnettar kalırlar!

-Bayar a  a, biliyorsun benim fikrim Ő  yle: Ben bir halk h  kimiyeti olan Sovyet'ten   lsem de el   ekmem, ondan sonra Zaman Han'ın artı  ını yiyip yaŐ amaktansa mezara girmeyi daha iyi g  r  yorum.

-K  rti Han, yanılıyor olmayasın?

-Ben ikiy  zl   adam de  ilim.

-Ah, b  yle desene.

-B  yle Bayar a  a, b  yle.

-B  yle olsa, yani yaŐ lı bilgelerin fikirlerine boyun e  meyen bozgunculu  u Ő  iren halk yararına t  k  ren olsan, unutma, vakti gelir ben seni baŐ  aŐ a  ı astırırım!

K  rti Han tabancasına yapıŐ tı:

-Ben minneti bundan   ekiyorum.

Zaman mavzerini Ő  kırdattı:

-Ben senin k  t   niyetine hazırım, k  t   niyetini Ő u anda dama  ına kakarım!

YaŐ lı bilgiler aya  a kalkıp araya girdiler. Milli Komitenin vekili oturdu   yerde put gibi kalmıŐ tı. Durumunu bozmadı. Kendi kendine d  Ő  n  p,   izmesinin kovcunu parma  ı ile tıkırdattı. Molla Gotur ne yapaca  ını bilemedi:

-A, Nurnazar! Yemek getirin, yemek!

Gazaba binenleri yemek ile yumuŐ atmak elbette m  mk  n de  ildi. Mırat'ın anladı  ına g  re Ő u anki silah Ő  kirtısı kanlı   arpıŐ manın baŐ langıcıydı. K  rti Han'ın tabancasına yapıŐ ıp, sırtını d  n  Ő  , Zaman Han'ın yumru  unu hazırlayıŐ ı da bunu tasdikliyordu. Milli Komitenin vekili ise onların korkun   hareketlerinden habersiz gibi   izmesini takırdatıp durdu.

G  CEK   VAKA

Mirat: “Ben siyasetten habersiz köhne mollayım” dese de her bir vakayı o, şimdi kendi kendine ölçüp biçiyordu. Tecen’de devam eden iki hâkimiyet onu, çok düşündürüyordu. Mesela Sovyet! Sovyet’in işi elbette iyi gitmiyordu. Sebebi ise onun bir irade tarafından kurulduğunu, neyden ibaret olduğunu ve halka nasıl fayda getireceğini halk, iyice düşünemiyordu. Ona hizmet edenlerin arasında ak yürekli, çalışkan adamlar ile bir sırada dışardan görünüşüne hiddetlenip, içinden onu yıkmaya çalışan hem de Kürti Han gibi kendi yararına çalışan haramzadeler de çoktu. Bunun için o, şimdi aciz durumdaydı. Bunun için de birçok karışıklığın, çarpışmanın ortaya çıkması mümkündü.

Zaman Han? Milli Komite?

Gelip geçen sel gibi güçlü yağış, ketgen¹³ tez büyür. Kısa zamanda gelişir, devamlı nemi olmadığı için güneşin ısısında kuruyup, rüzgârın etkisiyle yuvarlanıp, gider. Hanlar, beyler hâkimiyeti de buna benziyor gibi. Zaman Han’ın tüccarları basarak aldığı, aç çiftçiyi doyurduğu ekmeği bugün veya ertesi gün tamamlanır. Ondan sonra? Ondan sonra o, kendi askerlerini giydiren, yedirmek için halktan talep başlar. Bunun için de hanın ömrünün ketgene dönmesi mümkün. Kim bilir, ketgen kuruyup, olgunlaşmadığında yine bir çrpıda tekrardan oluverir.

Mirat’ın görüşüne denk Kürti Han’ın bölümü üç dört günden beri köşeye çok çıkmıyordu. Kel Han’ın bölümü ile karşılaştığında da sanki ondan çekinir gibi yönünü değiştirip, gidiyordu. Bu değişimi kendine çeken Kel Han: “Kürti Han şimdi geri çekildiğidir” diyordu, kendi ağası Zaman Han ise övünüyordu:

-Kürti Han, benim karartımı gördüğünde değil, adım duyduğunda da sıtma olmuş gibi titriyor. Bugün veya ertesi gün ben, onu tam da burunluklu deveye döndürürüm.

-Şükür, Kel Han deyip, Zaman Han onun gönlünü almaya çalışsa da aniden ortaya çıkan sükûnet, Kürti Han’ı endişelendiriyordu. Ancak onun ne olduğunu anlayamıyordu. Milli Komite vekilinin verdiği vadeye göre yakında ona yardım gelip, yetişmeliydi. Kürti Han’ın bölümü bir gece de bozguna uğratmalıydı. Bu yardım meselesi bilinmeyen bir sebepten dolayı gecikiyordu. Bunun için o, düşünceye dalıyordu. Aşkabat’tan yardım gelip, yetişmese kendinin galip geleceğine

¹³ Küçük yaprak ve dikenleri olan sapları yumuşak bir bitki türü.

inanmıyordu. Çünkü Kürti Han'ın bölümünün dışında şehirde asker de vardı. O, bir çeşit içi sıkılmış gibi aceleyle dışarı çıktı.

Günün nasıl yaşandığı malum olmadığı gibi devamında şafak da ortaya çıkmayan bir çeşit kızıl bir toz bulutu kapladı. Bu görünüş çok ağır olup, nefes almada zorlanır gibi oldu. Bunun için de Zaman Han'ın arkasına dolanıp, peşine gidesi gelmedi. O anda yanına gelen sakallı, şişman adama döndü:

-Mommat Bay, ben şu anda bir yere gideceğim. Sen gelene gidene göz kulak oluver!

-Rahat ol Zaman Han!

Zaman Han iki tane askeri ile gitti.

Boğuk havada uykusu tutmayan Mırat, avlunun içinde geziyordu. Gökyüzünde bulut yoktu. Yoğun dumandan dolayı yıldızlar biraz sönük görünüyordu. Köşelerde kimsenin kalmadığı hem de şehir uyuduğu için her taraf bomboştı. Bir yerden itin uluma sesi işitiliyordu. Hurafeye fazla inanmasa da itin uluyuşu Mırat'ı korkuttu. O anda eski bir kalpaklı, çatal kapının küçük kapısından girdi. Mırat buna şaşırdı:

-Yürü, Akmırat, bu vakitte sen nerelerde sümsünüp geziyorsun?

-Bekâr adamın belli bir vakti olur mu?

-Benim tek başıma avludan çıkasım gelmiyor.

-Sen şovlu hayattan geri kalıyorsun.

-Yürü bakalım, hadi söyle nerede yenilik var?

-Çayın var mı?

-Çayda bir yenilik olur mu?

-Yeniliğin ikimize bir fincan çay içmeye zaman vereceğini düşünmüyorum.

-Açıkça söyle!

O anda ise sayısız gürültü patırtı şehirde yankılandı.

-İşte, lazım olursa sana yenilik.

-Kim, kimi?

-Zaman Han'ın üstüne Sovyet bölümü çöktü.

Her tarafa yayılıp, şehri dolduran gürültü, demir yolu ile batıya taraf yayılıp, gitti. Akmırat açıkça söyledi:

-Aşkabat'tan gelen garnizon, Kürti Han'ın bölümü ile Zaman Han'ın külünü gökyüzüne savurdu mu ki diye düşünüyorum. Orada sen Sovyet taraftarı!

-Ben şu anda kimin tarafında olduğumu iyi düşünemiyorum. Ancak han, bey tarafında değil.

O anda pat diye giren Nurnazar, cümlesini düşünmeden sordu. O, ancak kendini dinlendirdikten sonra konuştu:

-Zaman Han'ın güvenilir vekili Mommat Bay ile birkaç asker yaralandı, kalanı ise kaçtı.

-Zaman Han'ın kendisi?

-O başka bir tarafa gitmiş.

-İyi, sen nasıl böyle bir şeye karıştın?

-Tanıdık yiğitlerden biriyle konuşmaya gitmiştim... Doğrusu, o cehennemden nasıl kurtulduğuma kendim de şaşırdım!

Başı aşağıda düşünen Mirat, kendine haber verir gibi konuştu:

-O cehennemden Nurnazar sen kurtuldun, onu alevlendirecek şeyin az olduğunu düşünüyorum. Akmırat onun omzuna elini koydu:

-Öyleyse sen, Zaman Han yine kendine gelir diye düşünüyorsun.

-Ancak bu kendine gelme durumu ikimiz gibi birçok yiğidi kurban verir mi diye düşünüyorum.

-Sen onu nereden biliyorsun?

-Bilmiyorum, tahmin ediyorum.

-Nerden?

-Sen niye Oblsovyet'in Milli Komiteden başka düşmanı yoktur, diye düşünüyorsun?

-Benim kulağıma geldiğine göre İran toprağında İngiliz askeri duruyormuş.

-İngiliz?

-Obldovetin kendi içinin saf olduğunu neden düşünüyorsun?

-Sen bunları nereden biliyorsun?

-Ben Aşkabat'tan geçen akşam geldim!

-Ondan sonra?

-Ben yanılıyor olmayayım, devrim grubu Zaman Han'ı kendi tarafını çeker mi ki diye düşünüyorum.

Nurnazar ikisiyle kucaklaştı.

-Böyle kötü sohbetten önce de kulağımız kurşunlu keneğe ¹⁴döndü. Hadi gidip çay içelim.

Onlar üç kişi olup gittiklerinde gökyüzünde üç yıldız çıkmıştı.

ÇAYHANA GÜRRÜNİ

Büyük, sarı semaverlerden havalanan buhar hem de sigaraların dumanı duvarları kirli çay evinde havada dolanıyordu. Gramofonun ağzı bir arşına yakın geniş borusundan boğuk bir türkü yankılanıyordu. Sekilere¹⁵ döşenen kirli palaslarda ve çok eskimiş masa, sandalyelerde çeşitli kılıflı sıkıntılı insanlar çay içiyorlardı. Gramofonda çalan türkü onların kulağına gelmiyor gibiydi. Kaplarla getirilen yiyeceklerin ne olduğu anlaşılmasa da aç adamlar, onları iştahla yiyorlardı. Yemeğin arkasından başkalarının gelmesi için sırası gelen kızarak gidiyorlardı.

Bir sekinin üstünde iki garip çiftçi bağdaş kurmuş oturuyordu. Onların ikisinin de üstü başı yamalıydı. Birinin eski ayakkabısının topuğundan keçesi görünüyor, diğerinin yırtık çorabından başparmağı kaplumbağanın kellesi gibi çıkmıştı. Birinin sivri çenesindeki kılı sayılacak kadar, diğerinin kara sakalı eğrilen kürek gibi ağzına doğru bükülüyordu. Gür sakallının kalın parmakları, düğümlü olup, diğerinin incecik

¹⁴ Aşık oyununda seçilen kişi.

¹⁵ Topraktan veya çamurdan yapılmış, üstüne oturmak için yapılan yüksek yer.

uzun parmaklarının arasında yüklü bok böceği rahat geçip gidecek gibiydi. Onlar kendi sohbetlerine dalmışlardı.

O adamlara şaşırın Mirat, onların kenarında çay içip, oturuyordu. Sık sakallı biri, kâsesine konan çaya hoşnutsuz bir şekilde baktı. Çayı karıştırıp, arkasına koydu ve komşusuna dönüp:

-Çakan, hey, bu çayda çay rengi var mı?

Çakan burnuna götürüp, burnundan konuştu:

-Kertik, sen gökyüzünden gelmiş gibi konuşuyorsun. Yiyecekte tat, çayda rengin kalmadığını mı söylüyorsun? Niye, bu zamanda o sayılır mı?

-Para veriliyor, hep birlikte söylemeliyiz, yılan zehri!

-Senin çay aklına geliyor, insanlar birbirinin canına düşmüş.

-Yoksa söyle, akşamki kargaşa neyin alametiydi? Ben ilk önce yaşlı annenin yayığa vurduğu gibi düşünüyorum.

-Yurdun kargaşalığa gittiğinden senin haberin yok mu?

-Yoksa onların paylaşamadığı şey nedir ki?

-Kavga dövüş ikimizin burunluğu hakkında bizi Zaman Han mı yönetmeli, yoksa Kürti Han mı?

-Devrilmeyen padişah devrildi de bizim bütün günümüzü karıştırdı.

-Şu anda güzel bir günün var mı?

-Günden güne kızgın çorbaya kaşık sokmasam, buğday ekmeğini doyuncaya kadar yiyordum. Acı çayı ise terleyerek içiyordum. Şimdi ise işte, bak, tam da çeşme suyu gibi dupduru.

-E, Kertik Han, Kertik han! Şimdi senin gözün ne görüyor.

-Niye bundan kötüsü benim derimi ağaca mı serecektin?

-İşte, ileride Köp dağı var, Köpetdağ'ı biliyorsun. Onun arkasında ecit-mecit yatıyormuş.

-Ecit-mecit kıyamet koptuğunda ortaya çıkacaklarmış!

-İkimize, genel olarak çiftçiye bundan daha beter kıyamet gerek mi?

-Ondan sonra?

-Onlar, katırların kuyruğundan tutup, dağdan bu tarafa geçerlerse...

-Kim o katırlı?

-Velhasıl, Kertik, körmüşsün! İngiliz'den başka kim olacak?

-İngiliz?

“Çiftçilerin kulağına böyle şeyler nereden geliyor” deyip, Mirat, kendi kendine şaşırdı. Evet de “Yerin kulağı var” doğru da!

-Kıyameti sen o zaman görürsün!

-Biz, öyleyse şimdi İngiliz padişahına boyun eğmiş mi oluyoruz?

-Lenin'in söylediğine göre ha padişahlar, baylar, hanların hepsi, ikimize, ikimiz gibilere boyun eğmeli.

-Lenin dediğin kim?

-Hay şu sakalına senin, şimdi, Lenin'i hiç duymadın mı?

-Acın akli olur mu? Benim bütün duygum, düşüncem karnımın kaygısı ise ne yapacak?

-Bütün Rusya'yı alt üst eden, “yer, su çiftçinin” diyen “hâkimiyet, işçinin, köylünün” diyen Lenin.

-Orada...

-Acit-mecitlerin, hardeçcalların¹⁶ sonuna çıksa Lenin'in söylediği gibi dünya, güllük gülistanlık olmalı.

Kertik, yırtık galoşuna dayanıp, bir adım arkaya gitti. Çakan ona baktı:

-Hadi, Kertik, bu neyin alameti?

¹⁶ Dini inanca göre ahir zamanda türeyecek olan mitolojik canlılar.

-Görüyorsun, senin Bolşevik olmuş gibi bir halin var!

Çakan keyifle güldü:

-Yürü, niye gülüyorsun? Ben ailemin çoğunluğa katılmasındansa parmaklarımın tek tek kesilmesini daha iyi görüyorum.

-Senin aklın sakalına karışmış.

-Senin aklın sakalın ile uçup, gitmiş.

-Senin ailenle kimin ne işi olur? Sana sahtekâr işanın hilesine aldanan ahmak derler!

-Aldanan?

-Aslında, aile katıldığında sen neyi yitiriyorsun? Hangisi olduğunda sana küçük canavarca kadın yetmez diye düşünüyorum.

Kertik biraz düşündükten sonra başını kaldırıp, Çakan'a baktı:

-Bu... Doğru!

Doğru ise hem elinden başka şey gelmezse “Yaşasın Lenin” diyen alkışını bir sayma.

-Sen söyle, Çakan, yoksa Lenin'i gördün mü?

-Evet, gördüğümü düşünüyorum.

-Nerede?

-Sovyet'te.

-Bolşevik hareketinde mi? O, sana ne dedi?

-“Çakan Serdar -dedi, devir senin devrindir. Sen beline sıkıca yapış. Yerin suyun sahibi, sen olmalısın” dedi.

-Yerin, suyun sahibi Çakan”

-Sen dahi!

-Hey, ne bileyim kel ağa, başında tüy çıkar mı ki?

-“Bana vuranı Allah vursun” deyip, omzunu büküp, gidersen sakalını tek tek yolarlar.

-Sakalıma uzanan eli ben de...

-A, ahmak, sakalından geçip, boğazına yapışan elden sen niye bihabersin?

-O söylediğini içten söyle Çakan. Benim yıllarca sıkıntılı ürettiğim tahılım, Tokga esirinin ambarını dolduracak. Ben, işte, bak, aç, açık yürüyeceğim.

-Görüyorsunuz, Kertik senin de adam olacak halin var.

-Ne olacağımı bilmiyorum, yüreğimin yangını bana yeter.

-O zaman beline sıkıca yapış!

-Kimin arkasından gitmeli?

-Ben kendim “Guk” derim.

O anda ortaya çıkan Kürti Han, etrafına bakındı. Kertik yavaşça konuştu:

-Belki şunun tarafına?

-Şimdi değil, vakti geldiğinde söylerim.

Çakan’ın sözünün sonunu duyan Kürti Han:

-O neyin vakti diye sordu.

-Kürti Han’ın devranlı vakti!

Kürti, kapkara dudağını bükerek sordu:

-Hadi Mirat, sen burada ne yapıyorsun?

-Çay içiyorum.

-Niye, Molla Gotur sana çay vermiyor mu?

-Kalabalıkta çay içmenin tadı başka.

-He, doğru... Dedikodu dinleyeni de kurtar.

-Evet de Kürti Han. “Hırsız da kendine benzetir, ahlaksız da” diyerek halk boş yere söylememiştir.

-Beni, şu anda hırsız olarak mı görüyorsun?

-Gıybet ile hırsızlığın ben tam olarak farkını bilemiyorum.

-Kelimelerini ağzında tutsan daha iyi olmaz mı?

-Ben Kürti Han, it diye senin adını tutmuyorum.

-İşte, tutmasan diye Kürti Han tabancasına yapıştı.

-Kürti Han, bu ne biçim iştir deyip, Çakan onun çenesine yapıştı. Kertik onun tek elini büküp, tabancısını elinden aldı. Kürti han güldü:

-Gücük Han! Kürre Han... Askerlerinden hiçbirisi cevap vermediği için hem de kendi yararına olmadığını anladıktan sonra Kürti Han, yalandan güldü. -Ya vallahi oyuna da tahammülünüz yok! Bu soğuk demir hanginize lazım ise alın! Bırak, o Kürti Han'dan size armağan olsun. Mirat, sen işsiz güçsüz gezip, durma da Sovyet'e gel!

-Sovyet, saf Sovyet olunca belki gelirim!

-A, şimdi?

-Şu anda halkın söylediğine göre ak elmas değil de alaca boncuk.

-Ah, böyle desene!

Çakan Mirat'a göz kırpıp kinayeli konuştu:

-Kürti Han, akşamki ganimetten adamlarına payını verecek misin?

-Neyin ganimeti?

-Kürti Han kendine güvenmese Zaman Han'ın toplanan hazinesini alan ben değilim. Beş atar ile on beş bin mermiyi Daşhovuz pazarına satan kim?

Kürti Han safını bildirmek için kızgın bir şekilde:

-Ne diyorsun köse, ben senin eğlenecek adamın değilim.!

-Kürti Han, senin aklında oyun, savaş, silah sevdası var. Benim ise açlıktan karnım gurulduyor.

-Sen, köse, çok öteye git. Ben seni kötü ederim

-Bu hayatımı değiştirirsem benim başka bir sıkıntım kalmaz. Niye, kötü etmen benim karnımı doyuracak mı? Kulübemi yıkıp, üstüne ak ev yapacak mı? Ya da bekâr, fakir deyip evecek mi? Kürti Han, senin ne yamanlığın varsa bana et!

Kertik de onun çenesini tuttu:

-Bunun gibi kötülük bana da şart! İşte tabancam deyip, belini ona taraf dönüp, gösterdi. -Atarım dersin at! Olmazsa...

Düşmanlarından korkan Kürti Han, şakaya vurdu:

-Mırat, bir yerde oturalım! Devamlı karşılaşmıyoruz. Ey, çaycı, yağlı piti getir, piti¹⁷.

Kertik, şakaya getirip soğuk demiri Kürti Han'ın böğrüne dürttü.

-Kürti Han, benim açlığım eksik değil, diye düşünüyorum. Yağlı piti yesem birden geçirme tutup, delirmem mümkün.

Çakan da sırasını aldı:

-Bugün yağlı piti yesem karnım hemen alışır da yine yağlı piti ister. Kürti Han, beni yine iki gün doyurur, üç gün doyurur, dördüncü gün ise enseme vurur. Bundan sonra ben esrarkeş gibi hırsızlığa başlarım. Sağ ol Kürti Han, yağlı pitiden bizi memnun ettiğini düşünüyorum.

-O halde... Benden bitecek işiniz olursa çekinmeyin.

-Konuşmalarımızdan tat almamıza izin versen başka muhtaç olduğumuz bir şeyimiz yok. Sen kendi yoluna, biz kendi derdimize.

-Hoş o zaman, sağ olun!

Kürti Han, hızla çıktıktan sonra Kertik, başını salladı:

-Olmadı, kaçırdım.

-He, niye olmadı?

-Ben onun elini omzundan koparmalıydım!

-Buna atın kellesi gibi yürek gerek!

¹⁷ Pişi.

Mirat araya girdi:

-Yok, böyle değil. Adamı kesip atmak vahşilik olur.

-Sen, Kürti Han'ı adamdan mı sayıyorsun? O haramzadeyi yüz kere diriltip, yüz kere öldürsen yine de azdır. Onun zarar vermediği adam kaldı mı?

-O da doğru...

-Niye Allah'tan bulsun desen olmuyor mu?

-Bırak, o, kendi kurduğu tuzağa kendisi düşsün.

Çakan ona kızgınca baktı:

-Yavrum, Mirat, gördüğüme göre sen sadece çiftçi değilsin. Kürti Han gibi okul bitiren de değilsin. Sana molla diyesim geliyor, ona da dilim varmıyor. Çünkü senin kılığın, kıyafetin, ağırbaşlılığın mollarınkine benzemiyor. Sen hayatın hangi yoluna gideceğini bilmeden yolunu şaşırmış olmayasın.

-Çakan ağa, sen beni tam da aynada görmüş gibi biliyorsun. Ben, kendimi senden daha iyi tarif edeceğimi düşünmüyordum.

-Gelin, o zaman kalanını çay başında konuşalım!

-Ey, çaycı, üç çaydanlık acı çay!

GÖZEL BİLEN MIRAT

Mirat ile Garaca Merv pazarına bakıyorlardı. Merv'in coşkulu, ilgi çekici pazarını cin mi çarpmış? Pazarın ruhu çok sönük. Erkek kızıştırıldığı neşeli Pazar hani, nerede? Alışverişte ne için çekişme, mücadele yok, alışveriş yapanlar ne için birbirlerinin ellerini sıkıca tutmuyorlar? Tellallara ne oldu? Neden bu sessizlik? Bir vakit pazara gelenlerden biri sağır gibi hiçbir şey duymadan: "Tam da hanın geçtiği Pazar" deyişine dönüştü. Devamlı geniş meydanı doldurup yatan koyun sürüsü nerede? Böyle koyunlardan daha iri duran, her biri eşek gibi görünen Sarıca koyunlarına ne olmuştu. Pazarcıların üstü başı niye böyle pis? Ruhi durumları niye böyle kötü? Onların soluk yüzlerine ölü rengi gölge salıyordu. Fakat halkın nefis sanatı olan güzel halıları getiriyor. Köşelerde ayak altında çiğneniyor. Halkın göz

nuru, nefis sanatının ayak altında kalması ne için? Güzel sanatın ayak altına düşmesi nasıl bir durumdu!

Bu halılardan birine bakan Mırat'ın canı sıkıldı... Onun yanına varıp, eğildiğinde farkına varmadı. Halının âleminde türlü renk ve türlü nakışlarla dokunan “Gözel ile Mırat” yazan yazıya gözü ilişti. O yazıyı eliyle sıvazladığını, onun içini daralttığını, bir çeşit rüya gibi hissetti. O, titredi, gözleri karardı. Yoldaşının durumuna şaşırana da:

-Yürü, Mırat, sana birden ne oldu diye, sordu.

Mırat, ona cevap vermeden halının üstündeki yazıyı gösterdi: Garaca'nın sadece dudakları kımıldadı:

-“Gözel ile Mırat...”

O dakikada ise kızıl dişli, tokmak gibi burnu, göbekli sahibi hamle yaparak bağırdı:

-Sizden halı alan olmaz! Siz onun kenarını yırtarsınız, kenara çekilin!

Halı, Mırat'ın elinden düşünce yüreğinin bir bölümü kopmuş gibi oldu. Kulağında Gözel'in sitemli sesi yankılandı: “Ay, oğlan sen ona üzülme. “Açlık ne yedirmez, tokluk ne dedirtmez” denen nakili kendin çok iyi biliyorsun. İşte, olacak olur, ben onun aynısını dokurum. Üzülme!” Mırat, o dakikanın içinde, göçebe köyünde ortaya çıktı. Halının nasıl meydana geldiğini gözünün önüne getirdi. Gözel ile annesi bu halının yününü yüzlerce koyunun içinden seçerek almışlardı. Yününün sadece rengini değil de uzunluğuna, narinliğine, süyümüne kadar hazırlamışlardı. “Yok, bu yünün rengi beyaz değil, bunun süyümü kısa” deyip, annem o yünlerin birçoğunu kenara ayırıyordu. Onun taranıp kurtulmasına, taranıp eğrilmesine çok dikkat ediyorlardı. Özellikle hevesle ve ustalıkla solmayan türlü renge boyuyorlardı. O renkleri, kök boyasından, çivitten hazırlıyorlardı. Onun düğümüne özellikle dikkat edip, sevgiyle dokuyorlardı. Kenarını düzgün çıkarmak düğümünü doğru atmak çok zordu. Her dört metre karedeki yarım milyon düğümü hatasız dokumak ve düzgün kesmek çok ustalık gerektiriyordu. Gelecek günün süsü için ana kız bir yıldan fazla zahmet çekmişti. Soğutulan çayın, yemeğin, harama dönen uykunun sayısı yoktu. Halının hangi eve serileceği şimdi açık olmasa da gittiği yere süs olup, gideceği

şüphesizdi. Bunun için onun her bir parçası, her bir gölü, anne ve kıza çok kıvanç veriyordu.

Kıymetli halı gerçekten de Mırat ile Gözel'in evini bezemişti, karanlık gecenin ayı gibi evin içini gül serpilmişe çevirmişti. Güzel halının üzerinde oturup, çay içmek, güzelliğine kıvanmak büyük bir bahttı. Bir ailenin bahtı için meydana getirilen güzel halı şimdi ayak altında kalmıştı. Ayak altında kalan sadece bir halı değil de Gözel'in gözünün ışığı, Mırat'ın kıvancı değil miydi?

Muhtaçlık neye mecbur etmiyor!

Gerçek sahiplerinin içini acıtan âlemine “Gözel ile Mırat” yazılan halı, şimdi dünyanın hangi köşesinde, hangi zenginin eline düşüp, süsler ki? “Gözel ile Mırat” yazılan arap yazısını çeşitli sınırlarda, çeşitli gümrükhanelerde şaşırmadan okuyabilir. “Halının üstüne gereksiz yere yazmıştır” diye, heveslenir, belki de kızar. Belki de işin kıymetini bilen sanatkârın biri onu satın alıp, müzeye koyar... Mırat'ın haline dayanamayan Garaca tacire dönüp:

-Halının fiyatı ne kadar, diye sordu.

-Git, işini yap, halı lazım olursa baban gelsin.

-Niye benim paramın haramı mı var?

-Senin ve sana benzeyenlerin kesesinin tam takır olduğunu bilmiyor muyum? Baban, demir pençesinden bir manat alacak olsan sana kan kusturur.

-Bunu doğru söyle!

-Zararı yok Garaca... Gözel: “Ben bunun aynısını yeniden dokurum” diyor.

-Yeniden mi?

-Devrin bize taraf dönme zamanının geldiğini düşünüyor musun?

-Ne bileyim? Merv sakın gibi. Aşkabat'ta bugün veya ertesi gün kargaşa çıkması mümkün. Onun da senin söylediğin gibi bizim faydamıza olacağını sanmıyorum.

-İngiliz katırının demir toynağı, yumuşak toprağı parçalayacağını mı sanıyorsun?

-Onun boyunduruğu altında kalmazsak ona da şükür!

-Durum elbette korkulu! Ancak ava hazırlanan tilkinin tuzağa düşüp, kuyruğundan yakalanması da uzak değildir.

-Keşke böyle olaydı da!

GOZGALANLI GÜNLER

Aşkabat şimal vuran deniz gibi dalgalanıyordu.

Günden güne düzensiz kalabalıklar çoğalıp, çeşitli yerlerde karışıklık çıkarıyordu. Mırat, o kalabalıklardan bir kısmını şaşkınlıkla dinledi. Ortaya çıkan gerginliği sakın bir şekilde çözmek, neticede, şehirde huzuru sağlamak niyetiyle kalabalıkları çağıran Oblsovet'ti. Kalabalık dağılıp, onun niyetinin ortaya çıkmasına sabırsızlıkla gözleri gözlüklü bıyığı burulmuş, çenesi sakallı biri kürsüye çıkıp, iki elini havaya kaldırıp, yürekli bir şekilde söze başladı:

-Biz Lenin'e ve Bolşeviklere karşı değiliz.

Tam o anda yanındakilerden biri onun sözünü kesti.

-Açıkça söyle, siz kimsiniz?

-Ben saklayacak değilim, biz es er (Menşevikliler) Lenin'e ve Bolşeviklere karşı değiliz.

-Öyleyse kime karşısınız...

-Sovyet ve Bolşevik adıyla Lenin'in idealini bozan Oblsovet, başkanlarına karşıyız.

Her taraftan tasdikleme yankılandı:

-Doğru söylüyorsun!

-Oblsovet, işçinin yararını korumak yerine onu, aç biilaç bırakan yalancı!

-Bana mücadelesi yapılan cennet değil de ekmek gerek, ekmek!

Konuşmacı devam etti:

-Duyduğunuz gibi cemaat Oblsovet cemiyetinin yenilenmesini talep ediyor.

O dakikada taranmadık sakalı sallanan, kolları sıvalı bir işçi, konuşmacının ensesinden tutup atarak onun yerine geçti.

-Yalan söylüyorsun sahtekâr! Sana eski fabrikayı yeniden açmak isteyen kan içen diyorlar. Kadirli yoldaşlar, işçiler! Sovyet hakimiyetine karşı provokasyon yapan casuslara kulak asmayın. Bırak, sarsılmaz kollarda Kızıl Bayrak devamlı dalgalansın!

Birisi işçinin yakasından tutup, çekti. İkisi kürsüden aşağıya patırtı ile düştü. Kargaşa başladı:

-Yaşasın Sovyet hâkimiyeti!

-Yok olsun Bolşevikler!

-Vur, onu, kaldırma!

-Yok olsun cemaati aldatan başkanlar!

Uzakta iki el tüfek atıldı. Kalabalık kargaşa ile ayağa kalktı.

Toplanan kalabalıklarda vakanın hangi tarafa savrulacağına da Mirat'ın aklı ermiyordu. Milli Komiteden hiçbirinin bu kalabalığa katılmadığına şaşırıldı. Kim bilir, belki onların kendileri de bunun gibi gürültülü bir kalabalığa gitmişlerdi. O dakikada subay Seyitmırat Nıyazbekov aklına geldi: “Aşkabat’a gelersen beni bul” dediğini unutmamıştı, adresini de vermişti. Mirat, durumdan haberdar olmak niyetiyle onun yanına gitmeye karar verdi. Ama vakit çok geç olduğu için ona, gitmeyi ertesi güne bıraktı, zamanında uyuyamadı.

Gecenin bir vaktinde ortaya çıkan top gümbürtüsü bayırlarda, dağlarda patlayıp, havayı yankılandırdı, şehri sarstı. Endişeyle uyanan şehir halkı paniğe kapıldı. Yattığı yerden zıplayarak kalkan Mirat, gömlekli bir şekilde dışarı çıktı. Demir yolundan atılan top mermisi yıldırım gibi giderek Köşi'nin üstünden bayıra varıp, patladı. Böyle bir vaka çoktan beri beklenildiği için Mirat, buna o kadar da şaşırmadı. Ancak, topu kimin attığını bu olayın kimin karşısında, kimin yararına yapıldığı anlaşılmadı. Şehir içinde sağda solda tüfek sesleri de işitildi. Akşamki kalabalığın kavgalı kargaşası elbette rastlantı değildi. Güçlüye sırtını dayamamış olsa bıyığı burulu Menşeviklerin böyle cesaretli söze başlayacak gücü olur muydu? Kim bilir gümbürtüyü ortaya çıkaran belki İngiliz silahıdır. İngiliz silahı olsa gümbürtü dağ tarafından çıkmazdı. Evet de hilekâr tilkinin oyunu haddinden fazla, aradan çok

zaman geçmeden ise gümbürtüyü yapanın Türkistan Halk Komiserler Sovyet'inin başkanı Kolesov olduğu ortaya çıktı.

Hava aydınlanmaya başladığında Aşkabat'ta türlü haberler yayılıyordu. Top gümbürtüsünden önce Menşevikliler silah deposunu soydular. Taşnak Partisi de kendine yetecek payı bir yerde topladı. Milli Komitenin Köşi'deki atlı askerleri de şaşırmıştı. Kimisi eyerli, kimisi çıplak, ata binip, sülün yavrusu gibi dağıldılar. Niyazbekov, başı açık, ayakları çıplak, atlı bir askerin arkasına bindi. Oraz Serdar, şalvar yerine gömleğinin kollarına ayağına sokup faytona oturmuştu. Atlıları geniş sahraya dağılsalar da şehir beyleri, derisi soyulan alakaya¹⁸ dönüp, mahzenlere, hamamlara kendilerini attılar.

Öyleyse o top gümbürtüsü nasıl oldu? Bölge Milli Komitesinin bu fırsatta Sovyetlerin karşısında olacak harekâtlarının önüne geçmek için M. Kolesov Aşkabat'a gelmişti. O, ilk seferde Milli Komitenin Köşi'de olan süvarilerini dağıtmaya karar verdi, köyün üstünden top attı. Topun gümbürtüsünden korkan atlılar, darmadağın olup, kaçtılar. Silahlı gücünden mahrum olan Milli Komite hemen dağıldı. Top gümbürtüsü iki üç gün Aşkabat'ta huzuru sağladı. Mirat'a göre bu huzur, gözle görünen bir duruma göre şöyleydi: İran'daki İngiliz delegesi ile bağlantılı olan Menşeviklilerin hem de sağcı es erin (Menşevik) yakın iş yaptıkları açıktı. Menşevikliler, Aşkabat'ta biraz sessiz kalıp, başka şehirlerde isyan çıkarıyorlardı. Özellikle de işçi merkezlerine korku saçıyorlardı. Kısa zamanda Aşkabat'ta da isyanlar başladı. 1918'nci yılın Haziranında Aşkabat'ta Türkistan Hükümeti tarafından gönderilen, beklenilmeyen komiser Frolov'un gelmesiyle durum düzelir gibi oldu.

Aşkabat'a huzur getirdiğini düşünen Frolov, Kızılarbat'daki fitneyi ortadan kaldırmak için bölümün başına geçerek, askerleriyle yola çıktı. Menşevikler sağcı es erler onu Kızılarbat'ta güler yüzle karşılayıp, hile ile karısını, bölüp parçalayıp, attılar. Aşkabat'ta ise Temmuzun on ikisinde fitne çıkarıp, hakimiyet sağcı es erlerin, Menşeviklilerin eline geçti. Ülkede hakimiyet savaşı başladı. Bugünün ertesi günü Mirat, Düzmeyin'de de bir değişik vakanın şahidi oldu. Oraz Serdar, başkanlığında

¹⁸ Sıçandan büyük kemirgen bir hayvan türü.

bütün kaçaklar, subaylar, beyler, zenginler, işanlar bir zenginin evine toplanmıştı. Sarızat Molla adında aksakal, kara yüzlü bir adam vaaz veriyordu:

-Kıyamete yakın ortaya çıkacak olan ecit-mecit, hardeçcal denilen bu Bolşeviklerdir. Bu afetten Allah korusun! Hürmetli bayarlar, ak sakallılar, yiğit askerler ben sizi Allah adına Bolşevikler ile olan gazavata, savaşa çağırıyorum. Bu savaşta ölen şehit, öldüren kadıdır!

Aklar Hükümetinin vekili olarak gelen bıyiksız es-er.

-İnşallah İşan ağa deyip, burnundan düşen yaylı gözlüğü silmeye başladı.

Seyrek sakallı, ağır başlı bir adam yerinden kalkıp, Sarızat Mollaya döndü:

-İşan ağa, siz oradaki halkı İngilizler ile dostluğa çağırmışsınız, öyle mi?

Sarızat Molla, elindeki asasını tıkırdatıp, öfkeyle konuştu:

-O nasıl söz!

-Köpetdağ'ın arkasındaki yiğit askerlerden Sarızat Mollanın evine bir katır yükü hediye gelmiştir diyorlar!

Kara yüzlü Oraz Serdar, askerlerin komutanı, öfkeyle konuştu:

Gücük Han, niye, emir mi istiyorsun, niye Bolşevik casususun sözünü kur'anın ayeti hesap ediyorsun? Yok et, hemen!

Seyrek sakalını dürtüp, iteklediklerinde onun çınlayan sesi yankılandı:

-Ülkeyi satan hainler! Halk ilerde şu urganı sizin boynunuzdan geçirir!

Ertesi gün ise Milli Komite, Menşeviklere, sağcı atlı asker onlara katılıp, cepheye gitti. Oraz Serdar, Funtikov'un zamanındaki hükümete üye, cepheye kumandan hesap edildi. Sovyet hâkimiyeti Aşkabat'ı, Tecen'i, Merv'i geride bırakıp, Çarcev'e çekildi. Zaman Han da Menşeviklere katıldı. Ahal atlı askerinin kumandanı subay Nıyazbekov, Tecen'de verdiği söz üzerine Kürti Han'ı ayaklarından astırdı. Büzmeyin'de Nıyazbekov'a rastgelen Mirat, Menşevik hareketine katılıp, Nıyazbekov'un vagonu ile Çarcev'in yakınındaki Barhan durağında indi.

Kafası bulanık, eli silahsız Mirat, neden Nıyazbekov'un vagonundan indiğini, buradaki rolünün neyden ibaret olduğunu da düşünmedi. Çarcev'in çevresinde savaş devam ederken o, kızgın kuma uzanıp, düşünceye daldı: Nıyazbekov'un söylediği gibi: Çarcev, özellikle de Amuderya'nın köprüsü çok önemliydi. Köprü kimin eline geçerse Orta Asya kapısının anahtarı onun elindeydi. Bunun için de bugünkü savaş malum edici bir savaştı. Eğer köprü, Menşeviklerin eline geçip, devamında İngiliz askeri gelip yığılsa kim bilir belki de Mirat gibilerin birçoğunun ayağı prangalı Hindistan yolunu ölçer...

Mirat uzanıp yattığı yerden korkuyla ayağa kalktı. Kızgın kumun çıplak boynunu, kolunu, yüzünün bir tarafını yaktığını da hissetmedi. Şu anda ise kızgın ter, tepesinden ayağına süzülüyordu. Temmuz kendi gücünü eksiksiz gösteriyordu. Mirat, yüksek kum tepesinin üstüne çıkıp, elini gölgeletip baktığında Çarcev'in, özellikle de garajın etrafında yoğun bir duman gökyüzüne yükseliyordu. Top gümbürtüsü ise havada yankılanıyordu. Oradan görüldüğüne göre Menşevikler, şehre hakim oluyordu ve savaş, köprü'nün üstünde devam ediyor gibiydi.

Vagona girdiğinde içini su soğutmadığı için Mirat, dolu bir kase votkayı içti. Nıyazbekov, ikram edildiğinde bile yol boyu bir damla içmedi. Şu anda ise birini içmeden de gitmeyi düşünmüyordu, fakat başka şişe de yoktu. Akşama doğru ise atlı askerler ve piyadeler sağa sola dağılıp, darmadağın olmuş bir vaziyette dolanıp geldi. Bütün atlı askerler, geriye dönüp, kaçıp Bayramali'ye gelip dayandı. Sovyet askerlerinin Menşevikleri bir darbeye Aşkabat'tan çıkarıp, dışarı atması mümkündü. Fakat İran sınırında fırsat bekleyen İngiliz askerleri 12 Ağustosta Artık durağının üstü ile cepheye ulaştı. Atların cephe dayanağı olan taze gücünü Mirat başkaları ile bir sırada gördü. Atlı askerlerin yükü katır, makineli tüfek, hafif top, birkaç yüz askerden ibaretti. Bu silah ve bu güç ile Amuderya köprüsünü ele geçirmek mümkün değildi. Ancak onun izi acı bağırsak gibi çok uzağa gidiyordu. Kendini ülkenin hakimi hesap eden kimseyi hesaba katmayan subaya gözü takılınca Mirat kendini mahkeme önünde duran suçlu gibi hissetti: "Ülkeyi bir pula satan hainlere ben ortağım" düşüncesiyle oturduğu yerden titreyerek kalktı. Onun renginin değiştiğini gören Nıyazbekov:

-Mirat, sana birdenbire ne oldu diye, sordu.

-Sıtma tutuyor.

-Sıtma? O zaman doktor çağırtalım.

-Bende bu hastalık devamlı nüksediyor, bazen bir ay bazen de iki ay çekiyor. Doktorun ona yapacağı bir şey yok. İyi bir fırsatı kaçırmadan benim köye gitmem zorunlu oldu.

-Köye? O zaman sen coşkulu savaşın şahidi olamayacaksın!

-Niye, savaşın sayılı günde biteceğini mi sanıyorsun?

-Amuderya'nın köprüsüne ayak bastığımız, kurtardığımızdır. Buna ise ancak üç günlük bir zaman lazım.

-Sen elbette iyi biliyorsun. Benim anladığıma göre İngiliz askerleri arkasına dolanmasa savaşın biteceğini düşünmüyorum.

-İngiliz askerleri bizim isteğimize göre değil de Menşeviklerin davetine göre geldi. Bolşevikleri kurtardıktan sonra onlara da enseni göster, diyecek oluruz, kendi milli hükümetimizi kurup, kendimiz başkan oluruz. Mırat'ın kinayeli gülüşünü düşünen subay devam etti. -O tilkiyi ben itten de iyi görüyorum diye düşünmeyesin...

-Orada niye birlikte hareket ediyorsun?

-Korkunç beladan halkı korumak için.

-Daha doğrusu Bolşevizm idealini İngiliz boyunduruğuna çekmek için.

-Yanlıı! İngiliz boyunduruğunda padişah olmaktansa boğazıma ip geçirmeyi yüz kat daha iyi görürüm.

-Buna da şükür!

Nıyazbekov ile vedalaşıp, Mırat Merv'e geldi. Kendini büyük gören İngiliz subayının tiksiniç durumu gözümün önünden gitmedi. Onun çizmesinin çivisi sadece toprağa değil de kendi yüreğine batıyor gibi hissetti. Hindistan'ın ve birçok güzel ülkenin o çizme altında yaşadığını okumuştı. Mırat'ın anladığına göre ülke şu anda korkunç bir durumdaydı.

INSABIN BUYRUGI

Mırat'a havlayarak koşan, onu hiddetle karşılayan, kuyruğu, kulakları kesilmiş büyük ala bir köpekti. Mırat eğer kaçacak olsaydı köpek onun sırtına çıkacaktı. Onun önünde durmak da çok tehlikeliydi. Yine de Türkmen itlerini çok iyi tanıdığı için Mırat, ondan kaçmadan olduğu yerde kaldı. Köpek ona dokunmadan onun ile koklaşacak gibi burnunu burnuna dayadı. Mırat onun ensesini sıvazladığında ise hoş bir şekilde mırıldayıp, kuyruğunu salladı. Bununla birlikte iki birbirini tanımayan, dost oldu. Kuyruğunu hoş bir şekilde sallayan köpek, onunla beraber gidip, Mırat'ı başkanın kapısına ulaştırdı.

Mırat ile selamlaşan Abdilla:

-Bu nasıl bir cadılık? Alabay seni nasıl bıraktı diye, şaşırdı.

-Alabayla ikimizin arasında gerçek bir dostluktan başka hiçbir cadılık yok. Hoş bir şekilde karşılaşan kaplan bile değmezmiş.

-Yoldan geçip, gidene saldırmayan Alabay'ın sana dokunmamasına şaşırdım. Bu, ete, ekmeğe aldanan bir köpek değil.

-Sen buna şaşıрма. Ben evlat olmasam da duyarlı kişiliğim var. İtlerin psikolojisini iyi biliyorum.

-Elbette böyle bir tılsımın varmış!

Abdilla Merv'de Türkmen- Rus mektebinde Türkmen dili muallimiydim. Onlar yakın bir zamanda tanışmışlardı. Mırat Merv'e Garaca ile geldiğinde Abdilla onlara Lenin'in milli mesele hakkındaki makalesini okumuştı. Ancak Mırat, o anda açık konuşmadı. Bu makale ona geç tesir ettiği için şu anda onun yanına özellikle gelmişti. Mırat'ın durumundan habersiz Abdilla, çay içerken sordu:

-Mırat, bu kavgalı günlerde nereden geliyorsun?

-Bayramalı'dan.

-Bayramalıdan? -ona hevesle baktı. -Belki de Çarcev'dendir.

-Evet, Çarcevden de.

Abdilla biraz sustuktan sonra tekrar baktı:

-Senin benim önceden de düzgün olan hayatımı karıştırma niyetin mi var?

-O ne biçim söz?

-Sen Çarcev'den, Bayramalı'den geldiğini ben eğer önceden bilmeseydim atların, daha doğrusu İngilizlerin adamısın diye düşünürdüm.

-Böyle bir düşünceye varmaya elbette hakkın var.

-Ben önceden de kontrol altındaydım. Onun için dostluk hatırına beni rahat bırakmanı rica ediyorum.

Mırat, cepheye nasıl düştüğünü, nasıl bir durumda ayrıldığını kendini eksik beynine doktora yakın hesap edip, geçenleri açıkça anlattı. Abdilla, yeni dostunun sözüne inanası gelse de dikkati elden bırakmadan:

-Mırat, ben yine tekrarlayayım dostluk hatırına bana acı.

-Bana yemin ettirmeyeceksen, inan.

-İyi, benim yanıma ne maksat ile geldin?

-Ben, senden akıl almaya geldim. Ben hangi yol ile Bolşeviklere kırlangıç dostluğunu edebilirim.

-Niye, sen beni...

-Dur, dur! Ben seni başkasına sormadım. Sen Allah hatırına bu konuda bana yardım et. Elini uzatıp, onun elini tuttu. Yavrusu ölmüş mal gibi dolanıyordum. Önceki karşılaşmamızda senin sözüne açıkça karşılık vermediğimi sen biliyorsun. Şimdi ise “sen kendi yediğin ekmeğine bakmıyorsun” deyip, benim insafım bana emir veriyor.

-Söyle, ben ne iş yapmalıyım?

Abdilla, biraz düşündükten sonra tekrar sordu:

-Aşkabat'ta Aklar sana nasıl bakıyor?

-Aşkabat'ta beni yeterince tanıyan yoktur, diye düşünüyorum.

-Sana sorumlu bir görev buyursam bundan kaçınır mısın?

-Bana güvenin böyle ise.

-Dur, dur! Aşkabat'taki açık vakaları bana anlatır mısın? Bunu başarırsan Bolşeviklere silahlı güçten de çok yardım etmiş olursun.

-Mesela?

-Şu andaki durumu işçilerin nasıl karşıladığını, onların gizli hareketlerinden geçici hükümet üyelerinin durumlarından, silahlı güçlerinden halkın Aklara bakışından ve buna benzerlerden...

-Yazı ile mi?

-Anlatabilirsen dilden. Belki kendin gelip, gidersin.

-Sen bu haberleri...

-Günübirlik Bolşevik kumandanına ulaştırırım. Ancak Mirat, bu görev tehlikelidir.

-Tehlikeden korksam senin yanına gelmezdim.

-Çok şükür! İşin başarılı olsun.

Mirat'ı Abdilla ile Alabay hoş bir şekilde uğurladı.

KAPASA DÜŞEN GUŞ

Mültecilik savaşı ilk önce Kaka, Duşak sonra ise Annekov ile Ravnina arasında yedi aydan beri devam ediyordu. Zakaspi cephesinde silah gücü yeterli olmadığı için o cephe başkasının, yani yerli cemaatin hatta Denikin'in gücü ile korunmaya çalışılıyordu, neticesinin korkunç olduğunu anladığı için hücumla geçmeye hiçbir zaman yığıtçe hareket edemiyordu, kumandanına da ihtiyar vermiyordu. Para yerine emir ile "tratt" adında basit bir beyaz kâğıt hazırlayıp, Zakaspi'nin bütün zenginlerine Londra'ya çekiyordu. Postayı, bankayı, demir yolunu Hazar filosunu ise kendi emrine almıştı. Zakaspi'de hoşnutsuzluk, müdahaleye karşılık günden güne artık sağda solda toplanmalar hatta bazı yerlerde karışıklıklar meydana geliyordu. Atlı askerlerin zaman zaman yüzden fazlası cepheden kaçıyor. Aşkabat ise kaynayan kazana benziyordu. Savunma generali Malleson, geçici hükümeti dağıtıp, Funtikov'u kovup, kendi yandaşlarını yardımıyla hâkimiyeti ele almıştı.

Mirat, bu durumları Abdilla'ya hızlıca ulaştırıyordu. Demir yolu klubünde bir gün miting yapıldı. Mitingi yaptırmamak sonra ise dağıtmak hakkında önceden verilen

emri yerine getirmek kolay iş değildi. Cemaati kamçılayan atlı polislerin biri atından çekip, indirdi. Sağda solda gürültüler gelmeye başladı. O anda ise durumdan korkan hükümet, polisleri geri çağırdı.

Kürsüye çıkan gür sakallı işçi tok bir sesle bağırdı.

-Ülkeyi bütünüyle satan geçici hükümet yok olsun!

Sağdan soldan ses yankılandı:

-Yok olsun sahtekârlar!

-Aç tilkinin kuyruğuna teneke bağlansın!

Gür sakallı işçi devam etti:

-Biz işçiler, çağrılmadan gelen “misafirlerin” fırsatı elden kaçırmadan hızlıca arkalarına dolanmalarını talep ediyoruz! Kıymetli yoldaşlar, işçiler, yapılan yanlış düzeltip, hızlı bir şekilde ayağa kalkmanız, Sovyet hâkimiyetini can baş ile karşılayıp, ve onu kendi gözünüzde aynı tutup, korumamız lazım!

-Hurra!

Sığınakta duran Mirat, söylenen sözleri öğrenme niyetiyle defterini kalemmini eline aldı. O dakikada ise kendi yanlışını düzeltip, kendi yanında yazı saklamanın tehlikeli olduğunu hatırlatıp defterini kalemmini sakladı. Yine de onun bu hareketi kiminin bakış açısına göre yapılıyordu. Mirat sığınaktan çıktığı anda her kolundan bir adam yapışarak onu bir kıyıya çektiler, hazır duran faytona bindirip, yolladılar.

Mirat elbette bir hediye beklemiyordu. Yaptığı işin tehlikeli olduğunu çok iyi biliyordu. Bu duruma kendini hazırlayarak yürüyordu. Fakat karanlık oda açılıp, arkasından demir kapı gıcırdayıp, kulpu şakırdayınca yüreği ağzına geldi, kapana düşen kuşa döndü. Erkini kaybetmek çok kötü bir vakaydı. Evet, onun şu anda hâkim, mahkeme, ceza ve ölüm aklına gelmiyordu. O, ancak boğazına bir şey kaçmış gibi öksürüp, rahat nefes almaya çalışıyordu. Hatta Gözel ve küçük oğlu da aklına gelmiyordu. Odada oturanların konuşmalarını da işitmiyordu. Ancak demir kapıyı parçalamak, kulpunu kırmak neticede rahat nefes alma korkusu aklını karıştırıyordu.

Odada oturanlar bu değişik olayı yaşıyıp, o güne uygun olduğu için şakalaşıp, gülüyorlardı, hatta kimisi acıklı bir türkü dinledikten sonra onu alkışlıyorlardı. Ancak Mırat bu mutluluğu bir çeşit vahşilik gibi hissetti. Onlara içinden söyleniyordu: “Gövdelerinin asıldığına, canlarının korku altında olduğuna bakmadan, bunlar devamlı coşkulu türkü ve saz ile meşgul...” Bu hukuksuz kullara olur olmaz mutluluk, rahat nefes aldırıldığından dolayı kendilerinin çökmüş gönüllerini aldattıklarından Mırat’ın haberi yoktu.

Kontrolde Mırat’ta hiçbir doküman hatta boş defterden başka bir satır da bulunmadı. Demir kapının korkunç gıcırdaması Mırat’ı soruşturmaya çağırđını haber veriyordu. Askeri elbiseli, gözleri yaylı gözlüklü, iri burnunun altı biraz kara bıyıklı, beli tabancalı hâkim Mırat’ı hoş karşıladı. Eski tanışı gibi sandalye çek dedi. Onu kendi tarafına çekme niyeti ile hoş konuştu. Halini hatırdını sordu. Sigara uzattı:

-Mültecinin Mırat, bağışla! Kanun resmi olmayı emrediyor, biz sizin tercüme-i hâlinizi iyi biliyorum. Eski molla olduğunuz, Buhara’da okuduğunuz yine de dünyanın durumunu iyi bildiğınız için din hizmetinden uzaklaştığınız, geçici hükümeti doğru bilip, Nıyazbekov’u karargâh vagonunda olduğunuz, Bolşeviklere karşı savaşa katıldığınız bizce malum. Ancak polisin sizi niye aldığına, burada hâkim önünde oturttuğuna doğrusu şaşırdım! Belki de bir yanlışlık olmuştur. Siz, bunu kendiniz bir açıklasanız ben size minnettar kalırım. Bunun için ben de sırayı size veriyorum.

Mırat, hâkimin oyun yaptığını düşünüyordu. Özellikle de Nıyazbekov’un adını verdiğinde hâkimin dudağı büzülür gibi oldu, yüzü değiştı. Müdaleciler Nıyazbekov’u yakalamaya çalıştığında, onun askerleri kaçıp, çöle gittiğine hem de onu arayanları Mırat çok iyi biliyordu. Bunun için o, bilmezlikten geldi:

-Mültecinin hâkimi, sizin karşınızda niçin oturduğuma şaşırdım.

-Polis sizi ne hakkında suçladı?

-Bunu sizden duymasam onların bana söylediği bir şey yok.

-Demek... Hakimin sadece yüzü değil, sesi de değiştı. -Sizin günahınız yok da.

-Yanılmaz, yıkılmaz bir Allah var, diyorlar. İnsanlıktır, belki yanıldığım, yanlış a düştüğüm olmuştur.

-Belki, o yanıldığınız, yanlış a düştüğünüz yerleri bize anlatırsınız.

-Ben, günahsız olduğumu söyledim.

-Aha, neme karaya bulaşmayan beyaz bir cücüğüm desenize.

Hâkim, kurala göre Mırat'ın tercüme-i hâlini yazıp, anket koydu. Ondan sonra hemen sorguya geçti.

-Siz Nıyazbekov ile çok eskiden beri dost musunuz?

-Sadece iki kere karşılaştık.

-Hangi zamanlar?

-İlk defa, Zaman Han ile Kürti Han'ı barıştırmak için Tecen'e gittiğimde ikinci defa ise Nıyazbekov'un komuta vagonunda olup, ilk savaşta Çarcev'e gittim.

-Nıyazbekov'un komuta vagonunu niçin terkettiniz?

-Savaşın benim işim olmadığını düşündüğüm için.

-Nıyazbekov size ne gibi emirler verdi.

-Hiçbir şey.

-Bizim İngiliz dostlarımızın aleyhine vaaz, nasihat vermeyi emreden kim? -O, Mırat'ın üstüne abandı. -Vazifeyi yerine getiren kim?

-İftira!

-İftira! Askeri mahkemenin hakimini siz iftiracı diye mi düşünüyorsunuz?

-Mültecinin hâkimi, bağışlayın! Ben üzerime yüklenen günahı, iftira olarak düşünüyorum.

-Nıyazbekov şimdi nerede?

-Bilmiyorum, belki cephe savaşıyordur.

-Dostunuzun durumunu bilmek istiyorsanız, dinleyin. Nıyazbekov şimdi Hindistan yolunda.

-Siz elbette daha iyi biliyorsunuz.

-Dostunuzun ayağına pranga vurulması sizi üzmüyor mu?

-Kim hükümetin karşısına çıkacak olursa o benim düşmanımdır.

-Ah, böyle saf yürekli mülteci deseniz ya!

-Gracdanın hakimi, bana nasıl bir suç yüklemek istiyorsanız, yükleyin. Ancak benim gururuma dokunmamanızı rica ederim.

-Ha ha ha! Gurur! Benden talep! Yine onun üstüne abanıyor. -Abdilla kim, Muhammet kim?

-Abdilla çok. Eğer Merv'deki Abdillallah ise benim bildiğimi göre muallim.

-Muallim? Ondan sonra?

-Sonunu bilmiyorum.

-Orada Abdilla Muhammet sana iftira atıyor da.

-Benim tanıdığımı göre Abdilla iftiracı değil de bütün dikkatini halkın düşüncesine, bilimine veren muallim.

-Abdilla'a yazdığınız mektupların ona ulaştığını hesap ediyor musun?

-Ben hiç kimseye bir satır yazan adam değilim.

-Gracdanın Mirat, siz kendi gururunuzu bırakın! Beni aldatamazsınız. Benim elimde açık dokümanlar var. Siz önce bir sakinleşin de gerçeğı açıklayın. Devlet işinde oyuna, hileye yer verilmediğini unutmayın. Elbette bir darbede doğruyu öğrenmek zor. Ben sizin iki ayağınızı bir pabuca sokmadan size zaman vereyim, sonraki karşılaşmamıza kadar iyice düşünün.

Odanın demir kapısı yeniden gıcırtı ile kilitlendi.

Niye böyle oluyor? Nıyazbekov'un Tik-Consı kötü sözler ile koşanı Malleson'un karşısında durup: "İzini yel kapatmadan kaç" dediğini, sonra onu yakalayacak

olduklarında çölde kaçtığı bana malum. “Nıyazbekov Hindistan yolunda” deyip, hâkim çıkıyordu. Nıyazbekov’un bundan birkaç gün önce Orta Kak’ın yakınında görmesi mümkün. Nıyazbekov’un gerçekten de “Müdalecileri itten daha kötü görüyor” dediği gerçekmiş. Abdilla... Abdilla’yı gerçekten ele geçirdiler mi ki? Böyleyse yazık! Ancak hâkim “Abdilla’ya gönderdiğin mektubun ele geçti” diye yalan söylüyor, beni korkutmak istiyor. Herhalde, Abdilla’yı canı korku altında.

Böyle ağır düşünceler ile Mırat’ın gözüne uzun zaman uyku girmedi.

Hakimin bugünkü mühletinin sonunun ağır cezasının olduğu elbette açıktı. Mırat’tan bilgi alacakları da belli değildi. Ona göre de birçok zulmün yaşanacağı şüphesizdi. Bunun için de Mırat, iradesine hakim duruyordu. Ancak aile büyük bir telaştadır. Gözel’in nazenin gözleri bozulmasa iyidir. Babasının durumu çok ağırdır. Onun yaşı geçtiği çağında Mırat onu işten ayırmak, kıvandırmak yerine onu, bak, ne biçim azarlıyor. O, şimdi, belki gördüğüne yalvarıp, yüzünü asıp gidiyordur.

Öyleyse ne yapmalı?

Belki kader böyledir. Vicdan denen temiz duyguyu baskılamaya onun insafı yoktu. Başa gelen belayı ne de olsa Mırat, çekmeye hazır. Fakat ailenin telaşı...

Gecenin bir vakti gıcırdayan demir kapı çok korkunçtu. O Mırat’ı yine sorguya çağırıyordu.

GUMBAYRAK BÖVET

Mırat 1919’ncu yılının mart ayını hapiste geçirdi. Aklar ile İngiliz müdahaleciler onu “Bolşevik istihbaratı” deyip, tutmuşlardı. Kayış kamçı sırtını dalak gibi şişirse de şakağına tabanca dayasa da teftiş yapan onu asla konuşurmadi. Onun ömrü korku altında prangalı ayağı ile Londra’ya doğru adım atması da uzak değildi. Bu korkunç çağda dostları, ona yardım etmişti. O, çok geçmeden Tecen’in kıyısına çöle taraf kaçmıştı.

O zamanda mültecilik savaşı Annenkova ile Ravnina duraklarının arasında devam ediyordu. O günlerde ise her taraftan darbe yiyen, geleceği korku altında kalan İngiliz müdahaleciler geriye çekilmişlerdi. O günlerin içinde ise Kızıl Ordular hemen hücumu geçmişti. Akların karargâhı Tecen şehrine çekilmişti. Fakat mart ayının

sonunda Akların cephesinden kaçıp gelen, Kızıl hanın birliği atları halk içine çıkarmıyordu.

Kızıl Ordu Bayramalı'yı aldı. Tecen aksakallıları Kızıl han ile birlikte mayıs ayının sonunda müzakere edip, Mırat'ı iki yoldaşı ile Revharbisovet'in karargâh vekili tayin edip, gönderdi. O ve onun yoldaşları Akmırat Orazov, Oraz Arrıkov Revharbi sovyetin başkanı Patskutskiy ile görüştü. O, mültecilik savaşı başlamadan Tecen'de çalışıyordu.

Vekiller, Merv'e atlı çöl içinden geçmişti. Yol çok korkunçtu: Akların cephesinden kaçan parça parça atlılar, yol boyu halkı kırıp geçiriyordu. İkinci bir durum ise onlar neredeyse susuz kalmasıydı.

Onlar vardıklarında Kızıl Ordu Merv'i almıştı. Patskutskiy onları kardeş gibi karşılamıştı. Taşkent'ten beri gelen sade asker Gaygısız Atabayev Revharbisovyetin siyasi bölümünün Müslüman mezheplerinde bunların Kızıl Ordu'ya gelip giden mektubunu kendi eliyle Rusça'ya tercüme eden de Gaygısız Atabayev'di bu mektuptan da bir parça "26 Ağustos 1337'nci yılda Şura Hükümeti'nin Zakaspiya cephesinde olan ordunun komutanına biz Tecen cemaatlerinin aksakallıları ve Ordu komutanı Kızıl Han ile bir araya gelip müzakere ile vekil yapıp gönderdik: 1. Mollaberdi Övez oğlunu. 2. Akmırat Oraz oğlunu. 3. Oraz Arrık oğlunu sizlere dostluğunuzu bildirmekten ötürü... Sizlerden de biz sıkıntısız avam, fakir cemaatlerden rica ediyoruz: Bizim anlaşmamızı kabul etmenizi, bizleri düşman olarak görmemenizi, kendi aileni gibi bizlere de aynı gözle bakmanızı... Yine her bir şey hakkında bizim gönderdiğimiz vekillerimizden haber alabilirsiniz..."

Gaygısız, eski elbiseli, uzun bir askerdı. Şura Hükümetinin adaleti hakkında çay başında Atabayev, öğüt, nasihat veriyordu. O günün içinde ise Merv'de uyezd Sovyet'inin ispolkomu¹⁹ kurulup, Gaygısız, onun başkan yardımcısı seçildi.

Tecen'den giden vekillere çok kıvanan Nikolay Antonoviç Paskutskiy, onların uzun yolunu kısaltıp, kendisi ile trene alıp, Cocuklı'da belki de Göksüyri'de indirip, bırakacaktı. Fakat Aklar, demir yolunu harap edip kaçtıkları için vekiller yine de çölün içinden gelmişti. Heybelerini ise gazete ve dergiler ile öğüt, müracat kitapları

¹⁹ Rusya'da bir güç merkezi.

ile doldurmuşlardı. Akların karargâhını kuvvetten düşürmek için ve halkı hazırlamak için Devrim başkanlığının bunlara devamlı emirleri vardı.

Akların harbi halk mahkemesi hem de karargâhı Mırat'ı devamlı arıyordu. Şimdi sadece Mırat değil üç yoldaşın üçünü de arıyordu. Bunların Merv'e gitmesi onlarca biliniyordu. Fakat onların el içine çıkması yasaktı. Devrim başkanlığının özel emrine göre Aklar karargâhının yakınına Mırat'ın kendisi gitmeliydi.

Tecen şehrinin Kuzey tarafında, etrafı yüksek duvarlarla çevrili un fabrikası vardı. Halk ona “Şeytan Kale” adını veriyordu. Gece kapkaranlıktı. Bunlar, gözleri hiçbir şey görmeden çukur bir dere içinden gidiyorlardı. Atlarını, Şeytan Kalenin yakınında, dere içinde bağlayıp, onlar, o kaleye emekler gibi girdiler. Onlar vardıklarında kendilerini çukura düşmüş gibi hissediyorlardı. O fabrikada bunların dostu Akmırat Amanov, Türkmen kadınlarından birinci hekim olan Maya Akmıradovna, Halliyeva'nın babası fabrikada makinist yardımcısı olarak çalışıyordu. Aklar ondan hiçbir şey saklamıyorlardı.

Akların ordusunda Ahal atlı askerlerin kumandanı Çarı Geldiyev'di. Bunlar onun ile iyice konuştular. Akmırat Amanov, o gecenin hatta o vaktin içinde onu, bunlara bulup, vermeliydi. Akmırat, biraz düşündükten sonra kirli kalpağını iyice oturtup çekip gitti. Elbisesi mazot kokulu, orta boylu işçinin, gecenin bir vakti ne için aranıp durduğu kimin aklına gelecek? Fabrika bu günlerde iyi çalışmadığı için Şeytan Kalede kimse yok denebilirdi. Olan da Akmırat Amanov'un fikirdaşıydı.

Aradan çok zaman geçmeden Akmırat, Çarı Geldiyev ile peş peşe geldiler. Çarı Geldiyev, elbette bunlara inanıyordu. Bunların, Kızıl Ordu karargâhına gidip, gelmesine şüpheyile baktı. Karargâhta verilen kâğıtları okuduktan sonra ise:

-Kendine olan güvenleriyle, ben sizin emrinize hazırım dedi. -Ben şu anda karargâha Oraz Serdarın yanına giderim. “Ağam, ölümlü hastalık şu dakikanın içinde ata binmesen onun canına yetişemem” diye bahane ile izin alırım. O anda akım kumandanlarını ise yanıma çağırıp silahı “Kızıl Ordu açısından gürültü işittiğiniz tarafa, Akların tarafına çevirin ya da cepheyi terk edin, evinize kaçın, derim. Askerlere: “A, silah senindir” desen başka bir şeye gerek kalmazdı.

Çarı Geldiyev'in böyle kesin bir karara gelmesi tesadüf değildi. O, Birinci Dünya Savaşı'nda yaralanıp, Türklere esir düşüp, devrim günlerinde geri dönen eski bir subaydı. Savaşın, özellikle de kardeş kardeşe silah doğrultmanın neyden ibaret olduğunu o, iyi biliyordu. İngiliz müdahalecilerin de hesaba alınması gerektiğini anlıyordu. Bu güç durumdan başını nasıl kurtaracağını anlayamadan gittiğinde Mirat, onunla önceden iki defa konuşmuştu.

Tecen halkı Kızıl Ordu'yu çölde kervan kervan su ve yemek ile karşıladı. Ahal atlı askerleri Çarı Geldiyev'in söylediğinden de beter, sülünün yavrusu gibi dağıldı. Kızıl Han, düşmanı arkasından vurdu. Bunun için Akların, çelik kale hesap ettiği cephesi coşmuş sele karşı mücadele etmeden toprak, sete döndü.

MEDENİYET FRONTUNDA

Kızıl Ordu Aşkabat'tan geçtikten sonra Mirat, ilk defa medeniyet cephesine ayak bastı. Halk esasen çok ilgisiz olduğu için önceden çok acil bir durumda muallimler gerekti. Bilgili elemanlar yetiştirmek zorunluydu. Mirat, Aşkabat'ta ilk kurulan Maarif idaresinin üyesiydi. Bunun ile aynı zamanda Revharbısovetin Siyasi bölümünün Mussektsiyasında çalışıyordu. Mussektsiya acil bir şekilde muallimler kursu açma kararı aldı. Kursu kim çağrılmalıydı? Bir iki molladan, sakallını sıvazlayıp oturan işandan başka bilgili adam var mıydı? Onların çoğunluğu Sovyet hâkimiyetine kötü gözle bakıyordu. Eğitim vermek ve yeni kanun kurallarına ise tamamen karşıydı.

Saragt'tan, Tecen'den, Kaka'dan kursiyerler toplamak Mirat'a düştü. Kursiyerler elbette rahat gelmeliydi. Evini, ailelerini bırakıp, bunun yanında kendi mezhebinin tersine ayak basmaya kim cesaret ederdi? Kimi görsen, çağırsan:

-Filan filan gitmezse ben asla gitmem!

-Filan ahund önümüze düşüp gitmezse hepimiz ters yola düşeriz, diye karşıtlıklar oluyordu.

Yine de kursiyer toplamak zorunluydu. Mirat her gün Mussektsiyanın başkanı Rahmetullah ile telgraflaşıyordu. İspolkomların bu zorunlu meseleye, işe derhal başlamalarını talep ediyordu. Neticede o, kimine yalvarıp, kimini kandırıp, kimini korkutup, kiminin arkasından hoş bir şekilde gitmesi için milis gönderip, kendi

görevini eksiksiz yerine getiriyordu. Sonra “zorla götürdü” deyip, gürültü patırtı çıkaranların da olduğunu Mırat duydu. Milislerin korkutmak, eziyet etmek için gitmediğini iyi niyetle gittiğine inandırdı.

Birinci kursiyerler çok farklıydı: Ala elbiseli, ak sakallı çeşitli boydaki sakallı, ellerinde su kapları olan bir şeyden sıkılmış gibi yüzleri aşağıda kursiyerler temizlenmiyorlardı, imama uyup, namaz kılıyorlardı. “Domuzlar karıştırmış olmasın” diyerek ilk başlarda yemekten de uzak duruyorlardı. Yemek kazanında koyunun kellesini ve derisini göstermeseler yemeklere elleri uzanmıyordu. Muallimlerin verdiği yiyeceğe ellerini uzatmıyorlardı. Muallimlerden biri:

-İnsanın aslı maymundan ortaya çıkıyor, dedi. Hepsi birden ayağa kalkıp:

-Tövbe tövbe deyip, sakallarını sıvazladılar.

-Bolşevikler Allah’ı inkâr ediyor, denildiği gerçekten de doğru. Bunların kendileri insandan azan maymun, deyip fisıldıyorlardı.

Yine de bu kursiyerler cumhuriyette bilim ağacını yükselten ilk pehlivanlardı. Kurs devrinde onların hepsinin fikri de değişmişti. Mırat’a göre bugünkü çalışanların, âlimlerin hepsi onlara minnettarlardı.

Mırat, Tecen’de Halk Maarifi işinde başkan oldu. Bilgisiz bir ülkede Maarif işini yapmak çok zordu. Birinci kurs birkaç muallim verse de mektep neredeydi? Ders malzemesini nasıl bulmalıydı, öğrencileri nasıl toplamalıydı? Mektep telaşını etmek, köyleri dolanmak için ulak neredeydi? Önceden arabanın adı da yoktu. Zaruri olduğu için Maarif bölümüne bir iğdiş edilmiş boz at almışlardı. Bu iğdiş edilmiş yorulmaz atın üstünde Mırat, dokuma dokur gibi köyden köye yüzlerce defa dolanmış olsa gerek. Atın yemsiz, kendisinin ise yemeksiz kaldığı günleri az değildi.

Mırat, bazı yerlerde kara evden kovuldu, bazı yerlerde kamıştan, sazdan ibaret mektep yaptı. Kiminden keçe, kiminden odun istedi, yüzerinin derisi ise iyice soyulmuştu. Halk kendi ailesini gönül rahatlığıyla eğitime gönderseler bunun hakkında ellerinden geldiği kadar çalışıp çabaladılar, bunun tersine mektebe gelen öğrencileri din şeriatı baskılayacak ecit mecit hesap edip, eğitime karşı vaaz, nasihat verenler de az değildi. Hatta bazı yerlerde mektepler ateşe verilip, muallimlerin

parçalanıp atıldığı yerler de oluyordu. Kökü damarı çürüten eskinin yerine yeniliği yerleştirmek çok zordu.

O günler Mırat'ın gözünün önüne geldiğinde hızlı hızlı nefes aldığıнын farkında olmuyordu. O günlerde bilgili bir adam bulmak için köyden köye at koşturulsa da bugün bilgisiz bir adamı bulmak için radyo ile aranılması aklına geldiğinde gönül kuşunun kanat çırpmasının sesini işitir gibi hissediyordu. Böyle günlerde onlar işin güç olanından güç olanına sığıyorlar. Ancak işin çok güç olsa da onu başarmak için çalışmak ayrı bir lezzet veriyordu!

METBUGATA TARAP ÄDİM

Mırat, Tecen Rayispolkomuna başkan seçildi. Rayispolkoma o zaman da “tugay komutanlığı” deniliyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nda hem de mültecilik savaşıdan sonra önceden yoksul olan ülke parçalanmış ,viran bir durumdaydı. 17'nci yüzyılın açlığı ise ülkenin bütün mallarının yüzde doksan beşini kendi ile alıp gitmişti. Bunun üstüne de Sovyet hâkimiyetine karşı olan mahlûkların hepsi ayağa kalkmıştı. Sağdan soldan atlı basmacıların hepsinin esas kârı talan etmekten, kan dökmekten ibaretti. Sovyet hâkimiyeti için çalışan mert yiğitlerin, gelin kızların birçoğu onların ellerinde kurban olmuştu. Halk, eğitilmiş olmadığı için devlet idarelerine eleman yetmiyordu. Bunun için eğitilmiş insanların hepsi işe gönderiliyordu. Ancak devlet işine alınanların içinde haramzadeler de vardı. Onların verdiği zarar epey olmuştu.

Tecen uyezdinin yönetiminin yetkilisi Hocagulı deniliyordu. O, Tecen'in Rus-Türkmen mektebini bitiren, orta boylu mahir bir yiğitti. O, bakıldığında yağlı kayış gibi mülayim olduğundan, verilen işi fazlasıyla yerine getirmeye çalışıyor. Onun başka ülkede istihbaratı ile ilişkisinin olduğu duyulunca Hocagulı birden ortadan kayboldu. Aradan çok zaman geçmeden ise basmacılara başkan oldu. Başına da sarık geçirerek dindar olup, kendi adına da “han” lakabını alarak “Hocagulı han” oldu. Sovyet hâkimiyetini yıkmak niyetiyle İngiliz istihbaratının talebine göre talana, yakıp yıkmaya başladı. Bunun için Tecen Rayispolkomunun işi de karışık ve çok zordu. Yeterince yiyeceği bulunan atlılara iyi ulak olup, olmadık ülkede İngiliz on bir atarı ile silahlanan Hocagulı hana ve İngiliz istihbaratına karşı mücadele etmek

çok etindi. O, nerede iyi at görse çözüp alıyordu. Bunun için de kovalasa yetişiyor, kasa kurtuluyordu. Sağdan soldan kuşatıldığı zaman Afganistan' a kaçıyor ve yine geri geliyordu.

Hocagulı han ile olan savaşın ağırlığı esasen komutanın üstüne düşüyordu. Varına yoğuna bakmadan at, deve hazırlamalıydı. Savaş için gelen birlikler için yiyecek bulmak çok zordu. şu anda iyice ayağa kalkmadık ülke ise tahıla ve ürüne muhtaçtı. Ağır vergilerden uzak durmak mümkün değildi. Garip çiftçinin hali işler acısıydı.

Bölgeden gelen görevlinin biri Mırat'a kinayeli bakıp, gülerek:

-Siz neden farklısınız?

-Neden?

-İşinizin çok karışık olmasına rağmen siz çok rahatsınız! -Mırat'ın ii iini yediğinden haberi yoktu. -Ben iki  günden beri bakıyorum, sizin birine kızdığınızı ya da birine bağırdığınızı duymadım. Bununla birlikte durumun zorluğuna bakmadan türlü emirlerin hepsini tam olarak yerine getiriyorsunuz.

-O, benim kudretim değil.

-Öyleyse kiminki?

-Halkınki! Asırlar boyunca zulüm altında eziyet çeken halk Sovyet hkmeti için - kendi hkmeti için- ancak bir malını değil canını esirger mi?

-Bu doğru, ancak kuruluşun işlerini başarmak halkın dilini anlamak çok karışık bir iş...

Görevli eleman çok hürmetli adam olsa da onun ile ertesı günkü birlikteliğimiz iki yumurtadan, yiyeceğimiz ise çay ile ekmekten ibaretti. Bu durum ise "halk ağlarsa, ağla; kudurursa kudur" denen nakili o misafirin aklına getiriyordu.

Başka bir gün ise onun gibi kadirli misafir iin Mırat, hemen bir tane hayvan kesti. Bu vakitte Mırat, kendisinin başkanlığına bakmadan zayıflamış olsa da lezzetli yiyecekten dolayı karnını çekemiyor. Bu ağda eşeğe binen, yerden bir karış yukarıda cennetin olduğunu bilmeyenmiş. Kendi ise şimdi "Volga'nın" uak

hareketini çok yavaş olarak görüyor, yüksek dereceye hızlı bir şekilde tırmanası geliyor.

Mırat ilk şiirini 1923'ncü yılın sonlarında yazmıştı. Aradan iki üç yıl geçmedi ki şehir ve reyon çalışanlarının birçoğu kudurmaya başladı, iç içe, yağma, talan çoğaldı. Bu durum belki Mırat'a farklı tesir etmişti. Belki de önceden olmayan, yeni ortaya çıkan kötü durumu şaşırtıcı görmemiştir. Bunun için Mırat, birinci şiirine şöyle başladı: "Görünen keyfin hoş gibi, iç yine de iç, yine" bu şiir yayımlandıktan sonra Mırat'ı hemen Aşkabat'ta "Türkmenistan" gazetesine işe çağırdılar. Mırat'ın yeteneğinin olup olmadığına, başarıp başaramayacağına bakmadan onu, gazetenin edebiyat bölümüne müdür yaptılar.

O zamanlar Orta Asya'da cumhuriyetler kurulup, Aşkabat'ta cumhuriyetin organizasyon komitesi işe başlamıştı. Buna kadar Zakaspi Oblastı Türkmenistan Cumhuriyeti'ne giriyordu. 1925'nci yılın şubat ayında ise Cumhuriyetin büyük kurultayı hararetle geçti. Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Soyuzuna halk temsilcisi olarak girdi.

Büyük Lenin'in milli siyaseti partimizin ve hükümetimizin günlük çalışmaları neticesinde Türkmenistan, bugün gül gibi parılıyordu.

Mırat, dünyadaki değişik ülkelere seyahat etti. Fakat kendi ülkesi gibi güzel ülkeyi o, hiçbir yerde görmedi. Doğru: "El eğrisi kendine" denen nakil boyunca herkesin kendininkini iyi görmesi doğru bir şey. Ancak Mırat'ı kıvandıran şey onun kendi ülkesi olduktan sonra sadece bunun için değil Mırat'ın genç vaktinde karnı yiyecekten doyamayan bir ailenin bugünkü bir günlük yiyeceği, başka ülkenin ailesine en az bir ay yeteceği için heyecanlanıyordu.

Bak, nasıl bir bolluk!

Bu devirde bir şişe petrolü bulmak çok sıkıntılı ise kara altın bunun ülkesinde bugün derya gibi akıyor. Adı sanı bilinmedik gaz ise milyarlarca küp çıkarılıyor.

Dünyanın hiçbir köşesinde böyle hızlı değişim ortaya çıkmadı.

Açlık, yoksulluktan dolayı geçmişteki Türkmen halkı, başkalarının gözüne basit bir mahlûk gibi görünse de bugün düşünceleri yukarı hata çıkaran her bir Türkmen,

kendini, kendi ülkesinin sahibi olarak görüyor, büyük Sovyet devletini dünyada yüksek dereceye çıkarmak, komünizme çevirmek için canını esirgemiordu. Sovyet insanını bu sırada Mırat'ı da böyle olağanüstü bir ruhta terbiyeleyen Lenin'in partisine büyük Sovyet devletine saygı!

5. DİZİN

-A-

A : alfabenin ilk harfi.

a.34-22

A : A. (ünlem)

a. 17-2; 27-3; 42-4; 78-18; 89-1;
92-2; 93-5; 130-12; 139-1; 148-22;
162-26; 164-6

aban- : bir şeyin üstüne eğilmek,
abanmak.

a.-anda 55-20

a.-dı 180-3

a.-ıp 62-24

a.-ıp dur- 37-2

a.-yar 180-17

abat : zararsız, ziyansız, eksiksiz.

a.-mıdır 50-4

abray : saygın.

a.54-16; 128-25

a.+ı 95-7

a.+ına 95-29

a.+ını 73-14

abraylı : Saygı duyulan ve halkın
içinde bilgisi ve görgüsü ile kendini
saydıran (insan).

a.25-12; 46-4; 153-26

acap : iyi, çok iyi.

a.144-25

acayıp : <Ar. şaşırtıcı, değişik, ilginç.

a.189-8

acdar : ejderha.

a.+ının 140-13

acı : 1. acı. 2. kırıcı, incitici (söz
hk.)

a.8-9; 21-4; 21-15; 106-26; 139-
24; 146-15; 153-3; 160-20; 166-6;
173-8

a.+an 116-27

a.+nı 95-4

a.+ñ 142-5; 161-14

a.+sı 70-15

acı-süyci : acı-tatlı.

a.110-11

acık- : acıkmak.

a.-yan 150-2

acıkdır- : acıktırmak.

a.-maya 145-25

aç : aç, acıkmış.

a.41-27; 43-23; 65-29; 72-1; 98-
3; 98-15; 103-21; 107-29; 115-5; 135-
17; 136-5; 136-9; 136-13; 136-19;
137-3; 137-4; 137-10 ;138-11; 138-13;
138-18; 138-28; 149-24; 150-1; 150-2;
156-13; 159-19; 162-26; 169-11; 177-
22

a.+a 22-16; 138-7; 138-8

a.+ından 138-5

a.+ın 20-27; 22-6; 93-23 ;142-5;
142-11

a.+lara 140-19

aç-açan : apaçık, içten, samimi.

a.54-22; 78-9; 186-5

aç- : açmak.

a.-an 6-3; 61-27

a.-andan 30-16

a.-anını 86-5

17 a.-dı 35-25; 98-30; 122-20; 142-

a.-dılar 68-22

135-7 a.-ıp 35-12; 59-7; 81-7; 86-9;

a.-mak 119-10; 184-23

a.-makçı 75-26

a.-malı 86-11

a.-mayardı 51-25

a.-sın 45-18

açar : anahtar.

a.+ı 172-19

a.+ını 124-25; 130-17

a.+ları 130-19

açık : 1. duru, temiz. 2. Açık, kapalı olmayan.

a.43-8; 46-21; 58-24; 70-18; 88-1; 103-8 ; 170-25; 175-3; 176-3

açıklık : açıklık.

a.66-23

açıl- : açılmak, açık olmak.

a.-an 56-7

a.-ar 42-13

a.-ıp 33-10; 168-23

açış- : bir olup açmak.

a.-alıñ 153-4

açlık : açlık, tok olmama.

a. 139-11; 142-5; 167-5; 189-4

a.+a 123-27; 135-14

a.+(h)am 136-18

a.+ı 186-19

a.+ım 165-2

a.+ına 142-17; 153-10

adacık : etrafı taş ve suyla çevrili kuru yer.

a. 32-27

adalat : <Ar. adalet, hak.

a. 136-25

a.+ı 72-2; 183-3

a.+ına 113-17

adalath : <Ar. + <T. adaletli.

a.95-21; 107-18; 120-22; 120-25; 121-6; 121-14; 149-14

adalatsızlık : adaletsiz olma durumu, haksızlık.

a.42-26; 51-12; 61-20

a.+a 61-14

a.+ından 42-27

adam : <Ar.insan, kişi.

a.7-25; 8-23; 12-26; 12-27; 16-21; 21-1; 22-17; 22-20; 23-21; 23-23; 24-3; 26-24; 32-7; 34-5; 35-27; 40-3; 41-20; 44-5; 47-13; 49-1; 50-15; 50-25; 53-24; 56-1; 57-5; 60-10; 64-17; 65-25; 69-17; 69-18; 69-24; 70-27; 73-13; 75-7; 75-15; 75-16; 76-23; 77-4; 83-20; 83-25; 84-19; 85-30; 86-19; 88-21; 93-11; 94-4; 94-4; 95-7; 99-8; 101-20; 103-27; 104-28; 106-6; 106-12; 107-24; 112-27; 116-11; 118-3; 119-21; 120-27; 121-14; 122-5; 123-2; 123-24; 125-4; 125-8; 125-10; 127-25; 147-20 ;151-24; 163-1; 165-20; 171-

18; 171-25; 178-4; 180-26; 183-27;
184-24; 186-11; 188-1

a. et- : yetiştirmek, adam
etmek 33-2

a.+a 80-11; 112-28; 151-21;
157-6

a.+(h)am 25-21; 26-14

a.+dan 28-19; 185-21

a.+dı 12-1; 44-15; 44-16; 44-28;
46-5; 55-2; 59-17; 129-19; 133-13

a.+dır 50-27

a.+ı 23-3 ;186-12

a.+ımız 75-21

a.+ını 75-13; 124-7; 165-19

a.+ınıñ 55-7; 108-7

a.+ıñ 70-1; 164-15; 185-19

a.+ıñ(h)am 157-18

a.+ıñı 122-9

a.+lar 11-24; 11-25; 17-21; 31-7;
43-10; 68-4; 71-7; 89-3; 89-15; 90-19;
95-29; 96-20; 105-4; 105-9; 106-12;
108-25; 110-7; 112-12; 118-10; 124-
11; 125-7; 125-16; 128-7; 134-1; 138-
13; 139-13; 141-19; 153-22; 155-10;
156-5; 159-17; 159-19; 160-11; 167-
30

a.+lara 49-5; 89-28; 90-2; 90-3;
112-20; 137-15

a.+lardan 90-5

a.+lardı 150-12

a.+lardır 38-9

a.+ları 43-6; 54-9; 57-4; 71-14;
112-8; 153-27; 160-3

a.+larını 128-10

a.+larında 66-23

a.+larınıñ 68-24; 70-15; 95-6;
133-23; 135-21; 177-11

a.+larıñ 16-21; 17-5; 17-8; 28-
24; 49-5; 52-27; 60-28; 69-5; 88-9;
91-18; 98-15; 99-6; 114-1; 118-7; 120-
11; 124-4; 133-21; 136-10; 139-5;
151-27; 186-24

a.+larka 49-6

a.+lı 124-7

a.+sı 23-8; 25-12; 26-23; 27-24;
28-23; 88-1; 124-4; 153-26; 165-21

a.+sımıkañ 175-14

a.+sını 66-24; 189-7

a.+sınıñ 49-12; 66-25

a.+sısıñ 138-4

adamçılık : < Ar. + T insanlık,
insancılık

a. 22-8; 75-30

a.+dır 151-8; 179-13

adamkärçilik : < Ar. + Far. + T
insanlık, insancılık.

a. 45-11; 55-11

a.+i 22-21

adat : <Ar. âdet, âdet, alışkanlık.

a.53-23; 75-19; 81-21; 82-5; 85-
14; 85-14; 85-29; 86-13; 102-13

a.+a 11-18; 67-21; 79-17; 87-24

a.+dakı 124-5

a.+dan 54-21; 60-27; 70-6; 105-
4; 145-17; 171-9; 183-6; 186-15; 187-
21

a. +ı 99-6

adıl : <Ar. âdil, âdil.

a.+dır 8-24

adres : <Fr. adres.

a.+e 146-24

a.+ini 170-5

aga : ağa, saygı sözü.

a.11-27; 12-11; 16-22; 42-16;
42-20; 42-20; 43-13; 49-22; 50-28; 52-
5; 56-9; 65-1; 66-18; 90-12; 90-16;
91-12; 92-16; 95-10; 95-15; 95-19; 95-
18; 96-15; 118-12; 132-4; 132-16;
140-19; 141-6; 144-19; 150-28; 151-7;
151-10; 153-15; 162-21; 166-3; 171-
24; 171-26

a.+dan 81-12

a.+lar 96-7

a.+larıñ 48-25

a.+m 22-2 ;184-2

a.+mı 8-22

a.+nı 44-17; 140-25

a.+ñ 74-1; 74-24

a.+sı 53-29; 123-6; 156-20

a.+sına 123-13

agacet : zayıf, çelimsiz bedeni olan.

a.64-17; 138-17

agaç : ağaç.

a.1-8; 48-25

a.+cık 34-26

a.+ı 34-26; 35-2

a.+ına 35-20

a.+ıñ 134-7

a.+larda 48-19

agdar- : döndürmek, aktarmak.

a.68-17; 121-20

a.-andır 61-21

a.-ıp 24-6; 128-8; 179-6

a.-ıpdı 66-9

a.-mak 134-29; 187-7

a.-yan 41-26

a.-yardı 41-18

a.-yardılar 40-21

agdar-düñder : alt üst, evir çevir olma durumu.

a.d. 161-16

agdarıl- : döndürülmek, aktarılmak, devrilmek, yıkılmak.

a.-an 35-25; 136-9

a.-anda 35-22; 57-15

a.-dı 18-5; 25-19; 25-19; 135-22;
160-18

a.-ıp 57-13; 135-20

a.-man 160-18

a.-sa 139-2

agdarılışık : döndürme, çevirme.

a.139-8

agent: haber veren, telal, ajan

a.149-11

agentlik : bk. Agent.

a.+ine 114-2

agı : ağlama, ağlayış.

a.6-24; 18-19; 136-15; 137-22

a.+nı 137-22

agılı : ağlamaklı.

a.55-23; 95-24

agıl : ağıl.

a.+dan 36-14

agıllayın : halka halinde, halka gibi.

a.28-24

agır : ağır, güç, çetin.

a.10-23; 19-13; 40-20; 63-18;
73-5; 80-13; 80-31; 81-24; 89-15; 89-
21; 98-1; 98-29; 99-4; 99-6; 104-20;
112-7; 122-1; 139-17; 142-15; 142-21;
142-22; 143-4; 181-15; 181-16; 187-
16

a.+dı 104-19

a.+dır 181-20

a.+ılıcak 109-29

a.+rakdır 113-21

a.+sa 120-28

agır- : ağırmak.

a.-an(y)ok 64-13; 124-26

a.-ıpdı 39-13

a.-ya 65-10; 106-25

a.-yamı 63-23

a.-yardı 63-18

agırı : ağrı, hastalık.

a. 63-25

a.+nı 64-2

a.+sı 39-7; 64-23; 107-2

a.+sını 18-5

agız : ağız.

a. 112-18; 113-5; 154-11; 174-
14

a. ur- : 1. Konuşmak,
söylemek. 9-4; 24-28.

a. +ı suvar- : “ağzı sulanmak,
ağzı sulanıp yutkunmak”. 29-28

a.+ına goy- : susturmak, ağzına
gem vurmak. 78-22

a.+ını gulplan- : ağzı
kilitlenmek. 114-7

a.+ından al alsın : ağzından yel
alsın, kötü niyetten uzak tutsun, böyle
bir şeyle karşılaşmasın. 14-12

a.+ına salıp ber- : söylemek
istediği sözü söylemek, dile getirmek,
anlatmak. 86-24

a. +ını aç- : “konuşmak”. 14-3;
102-27; 110-23

a.+ını hayra aç- : ağzını
hayra açmak, iyi şeyler dilemek. 64-1

a.+ı 3-21; 63-5; 154-12; 159-15

a.+ına 5-22; 47-20; 52-18; 53-3;
53-15; 83-23; 98-13; 134-13; 140-13;
142-11; 145-13; 159-24

a.+ını 17-12

a.+ında 34-20

a.+ından 6-2; 46-6; 81-29; 101-
4; 111-9; 135-11; 146-11; 178-8

a.+ımdan 23-3

a.+ındakını 22-6

a.+ını 53-17

a.+ından 111-4

a.+ından 33-13

a.+ları 136-12

agla- : ağlamak.

a.188-3

a.-man 3-12; 13-8

a.-masa 26-8

a.-mayardı 6-16

a.-nını 79-27

a.-sa 188-3

a.-ya 37-8

a.-yarsın 37-1

a.-yasın 37-7; 79-27; 81-25

aglabâ : çoğunluk.

a.+sının 68-24

aglak : çok ağlayan, ağlak.

a.53-23

agmal : İş, hareket, gaye, hedef.

a.+ında 8-27

agralt- : bir şeyin ağırlığını arttırmak.

a.-dı 81-17

a.-ya 94-28

agram : ağırlık.

a.sal-: dayanmak, yüklenmek. 2-7; 83-17; 120-18

a.+ı 94-9; 94-25; 118-1; 128-7; 132-25; 184-24; 187-13

a.+ına 102-21

a.+ınamı 53-19

a.+ını 23-3; 49-16

agramlı : çok fazla ağırlığı olan.

a.71-19; 157-4

agras: edepli, ağırbaşlı.

a.133-13; 171-25

agşam : akşam.

a.11-24; 53-20; 55-16; 57-10; 58-17; 85-20; 98-4; 122-13; 159-6

a.+ı 109-12

a.+ına 67-25

a.+kı 7-21; 149-3; 160-12; 164-10; 170-14

agşamara : alacakaranlık vakti.

a.129-19

agta : içdiş duruma getirme durumu.

a.185-30

a.+nın 186-1; 186-2

agtar- : birini ya da bir şeyi aramak, araştırmak.

a.-ıp 128-18 ;129-6; 130-13; 140-19

a.-maga 133-9

a.-makda 140-25

a.-yanı 103-23

a.-yardı 183-12; 183-13

a.-yardılar 120-11

a.-yarkalar 63-5

a.-yas 150-26

agtarıl- : bk. agtar-.

a.-magı 186-12

a.-man 139-22

agtık : torun.

a.+lar 11-22

a.+ım 39-10; 39-16

a.+ını 22-26

a.+ın 39-16

a.+larının 18-21

a.+cagım 38-4; 38-13

agza : organ.

a. 172-9

a.+sı 55-19

agza- : bir sohbette birini ya da bir şeyi anmak.

a.-madığımız 145-3

agzala : birbirleriyle anlaşmam, uyumlu olmama.

a.+nı 94-20

agzalalık : aynı fikirde olmamak, anlaşmazlık.

a.+ı 155-13

a.+ıñ 94-19

agzıbir : birbirleri ile uyumlu, uygun.

a.+e 94-20

agzıbirlik: birlik, beraberlik.

a.+i 153-16

A-hav : ünlem.

a.28-27; 43-10;

ah : ah anlamında kullanılan ünlem.

a.48-24; 52-11; 62-6; 80-5; 81-21; 85-12; 85-14; 85-26; 85-29; 86-13; 92-8; 107-11; 127-8; 130-21; 155-12; 164-8; 179-17; 180-14

ahal-teke : ahal teke atı : saf kanlı Türkmen atı.

a.59-23; 69-25

ahırı : < Ar. Ama, fakat.

a.2-7; 2-9; 4-13; 4-25; 10-5; 12-19; 13-11; 13-22; 14-15; 14-20; 15-24; 20-26; 22-6; 22-23; 24-24; 24-26; 25-24; 26-14; 27-20; 27-25; 28-10; 29-6; 33-18; 34-6; 38-9; 38-17; 39-2; 39-2; 42-1; 42-19; 43-14; 44-10; 51-10; 56-18; 56-20; 56-22; 58-6; 60-14; 60-17; 62-10; 64-1; 64-6; 67-10; 69-19; 71-21; 75-29; 80-21; 81-22; 81-28; 83-1; 83-7; 83-11; 83-13; 83-20; 84-6; 85-23; 85-23; 85-24; 86-1; 86-1; 95-1; 99-19; 99-26; 99-28; 100-23; 101-9; 103-2; 118-19; 119-24; 119-25; 124-26; 127-5; 127-7; 130-1; 130-3; 130-22; 131-8; 131-22; 132-8; 132-12; 134-26; 136-26; 137-21; 137-26; 141-16 ;143-23; 144-9; 144-21; 145-5; 145-26; 147-4; 151-27; 155-3; 159-6; 160-10; 160-26; 161-17; 161-20 ;164-13; 165-17; 167-6; 170-18; 172-2; 174-21; 174-23; 179-16; 181-11

a.+na 124-7

ahırın : önünde sonunda, en sonunda, nihayetinde.

a. 43-24

a.+da 182-10; 182-13; 188-10

ahırkı : sonuncu.

a.16-12; 20-5; 45-24

ahmır : pişmanlık, üzüntü ifade eden söz.

a.çek- 40-1; 113-8

ahun : büyük din adamı.

a.21-23; 46-1; 49-21; 49-24; 50-8; 50-19; 50-20; 54-25; 55-1; 55-2; 56-19; 56-23; 58-4; 59-17; 60-12; 60-24; 61-27; 62-3; 62-15; 74-1; 74-24; 77-8; 80-11; 81-12; 82-1; 97-2; 108-2; 185-5

a.-a 55-6; 55-12; 57-27; 60-11

a.+dan 81-4; 125-13

a.+ı 49-20; 50-18; 58-15; 150-13

a.+ımız 50-23

a.+ıñ 50-10; 54-27; 56-25; 58-10; 58-14; 59-16; 60-2; 60-23; 80-29; 112-5

a.+lar 108-11

a.+larıñ 125-7

ak : Ak, beyaz.

a. 1-5; 28-25; 32-3; 35-15; 39-15; 55-20; 55-21; 56-1; 56-5; 69-10; 79-6; 79-21; 89-; 90-21; 94-29; 95-10; 95-21; 95-29; 98-11; 98-12; 111-22; 114-14; 119-22 ;120-6; 120-12; 120-21; 121-7; 121-14; 121-15; 121-19; 121-22; 124-10; 133-12; 134-29; 135-13; 137-21; 137-24; 151-17; 156-5; 164-7; 164-

20; 167-11; 171-18; 177-6;
185-14

a.+ı 123-7

a.+ından 7-3

a.+lar 176-7

a.+lara 176-15

a.+larıñ 175-14

ak- : akmak.

a.-dı 5-8; 5-8; 5-20; 79-8

a.-ar 4-14; 108-23

a.-cagını 26-21

a.-cakdı 71-1

a.-ıp 5-19

a.-ıpdı 6-2

a.-yan 14-7; 18-6; 125-5

a.-yar 189-2

a.-yardı 28-25; 55-20; 70-13;
120-9

akca : beyaza yakın.

a. 7-2 ;179-17

akdır- : akıtmak, suya salmak,
yüzdürmek.

a.-ar 4-13; 4-16

a.-ıp 79-26; 138-19

a.-yar 71-16

a.-yardı 8-11

akgıt : evin çatısının eğimi.

a.+ı 5-19

akıl : <Ar. akıl.

a.9-5; 70-23; 81-18; 96-14; 96-
15

a. et- : doğru yapmak,
doğrusunu bilmek. 60-15

a. +ına getir-/ a.+ına g.-ip bil-:
hatırlamak, aklına getirmek. 28-22;
80-27; 88-18; 93-26 ;186-12

a.+ıñı yitir- : aklını kaybetmek,
delirmek. 140-2

a.+a 95-12; 151-3

a.+ı 7-7; 21-12; 21-13; 94-14;
108-22; 170-1

a.+ım 119-22; 151-7

a.+ına 5-7; 16-1; 32-1; 81-26;
108-7; 183-27

a.+ından 96-12

a.+ını 145-21

a.+ıñ 41-23; 162-1; 162-2

a.+ıñdamı 82-23

a.+ıñıza 89-3

akıldar : <Ar. + <Far. akıllı, düşünür.

a..21-23; 60-15

akıl-huş : akıl, mantık.

a.+ı h.+ı 33-5

akıllı : <Ar.+ <Far. akıllı, akıllıca.

a.19-26; 70-31; 78-8; 94-21; 94-
22; 94-23; 107-24

a.+ca 7-6

a.+cadır 25-10

akım : yol.

a.+ına 166-2

akıt- : birinin elini yüzünü yıkaması
için kaptan su dökmek.

a.-malı 87-19

akla- : temize çıkarmak, haklı
çıkarmak.

a.-mak 23-10

aklık : beyaz renkli olma.

a.+ına 39-15

akmak: <Ar. aklı kısa, ahmak.

a.80-15; 94-22; 94-24; 94-24;
95-3; 162-4; 162-24; 162-24

a.+cık 80-20

akmaklık : <Ar.+ <T. bk. akmak.

a.108-19

aksaplı : çelikten yapılan bir tür silah.

a.69-9

al : al (renk).

a.4-1; 31-2; 79-7; 85-3; 128-28

a. petinden al- : ağzının payını vermek, lafı ağzına tıkamak, yapılan harekete veya söylenen söze karşılık vermek. 60-13; 77-2

al-arvah : cin, ruh.

a.a 86-28

a.a.+ı 56-15

a.a.+ın 86-30

a.a.+lar 56-11

Al- elvan : kızıl renk ağırlıklı, kıızıla çalar kırmızı.

a. 31-1

al- : Almak.

a. 17-3; 42-7; 42-13; 42-20; 42-20; 43-23; 70-31; 76-11; 80-14; 88-24; 90-4; 100-11; 100-24; 117-7; 12-15; 133-11 ;141-7

a.-dım berdime sal-: iki ayağını bir pabuca sokmak, telâşa düşürmek. 82-9; 102-23; 119-21

a.-amızda 131-12

a.-amz(y)ok 132-8

a.-an 35-10; 60-26; 107-7; 109-29; 118-8; 128-16; 135-7; 137-6; 140-7; 147-4; 167-3

a.-anda 51-19; 137-20

a.-andan 19-1

a.-anına 103-11

a.-anını 60-25; 66-16

a.-anmış 72-22

a.-an(y)ok 144-1

a.-ar 27-23; 103-15

a.-ara 145-14

a.-ardı 69-27

a.-arın 184-3

a.-arını 55-13

a.-arlarını 71-25

a.-armıkak 131-10

a.-aymazmıkan 3-20

a.-cak 79-19; 122-6; 168-7

a.-caktım 2-2

a.-dı 10-23; 28-24; 64-22; 85-15; 98-21; 104-9; 111-21; 111-22; 115-17; 116-1; 123-16; 138-1; 147-4; 163-25; 165-4; 166-22; 178-1

a.-dık 73-23

a.-dılar 86-26; 146-26

a.-dım 12-4; 106-17

a.-ın 28-27; 145-9; 148-10; 164-3

a.-ınlar 115-11

a.-ıp 16-6; 17-9; 19-17; 20-5; 20-22; 26-31; 29-28; 31-25; 34-17; 35-1; 40-14; 49-20; 52-17; 65-8; 69-24; 80-3; 81-12; 85-20; 87-2; 91-12; 93-17; 94-7; 94-29; 96-21; 98-29; 98-30; 103-28; 104-20; 107-1; 107-17; 107-

22; 123-20; 130-1; 130-25; 131-3;
131-22; 138-17; 144-1; 146-22; 147-9;
149-14; 156-13; 167-20; 168-1; 182-
23; 183-7

a.-ıpdı 177-7; 177-12

a.-ıpdılar 185-30

a.-ıpdır 108-3

a.-ıpdırlar 167-10

a.-ıpdırım 130-19

a.-ıp bar- 117-11; 133-8

a.-ıp bil- 70-23

a. -ıp dur- 13-11

a.-ıp gaç- 117-9

a.-ıp git- 129-5; 186-20

a.-ıs 123-28

a.-ışma 41-1

a.-ma 80-14

a.-macak 110-4

a.-mak 69-4; 81-5; 86-17; 118-3;
170-30

a.-makçı 131-16

a.-makçıdı 127-25

a.-makçı bol- 1-19

a.-malıdı 97-4

a.-malıdık 147-7

a.-man 21-2

a.-manı 26-9

a.-manını 184-11

a.-masa 121-14; 125-19

a.-mayardı 59-7

a.-maz 121-20; 164-7

a.-sa 125-19

a.-sak 131-20

a.-ya 131-17; 137-20

a.-yan 22-6; 38-18; 16-3; 53-27;
131-11

a.-yanı 70-15

a.-yar 102-6

a.-yardı 103-18; 106-5; 187-11

ala : ala, alaca.

a.21-1; 21-1; 21-1; 21-1; 35-5;
55-17; 112-3; 129-20; 133-18;
174-11; 185-14

ala tut- : bir diğerini,
diğerinden ayrı tutmak, farklı
görmek. 42-24

a.+ca 25-15; 39-4; 41-17; 41-26;
164-7

alacagöz : hilebaz, düzenbaz,
sahtekar.

a.42-1; 42-5; 42-14; 94-10; 162-
3

alagöz : bk. alacagöz.

a.152-26; 153-3

alaç : <Ar. çıkış, yol, çare.

a.65-26

alada : kaygı, tasa.

a. 52-12; 135-9; 144-16

a. düş-: kaygılanmak. 31-8; 82-6

a.+sını et-: tasalanmak. 21-17;
51-12; 123-23; 123-25; 185-29

a.+dadır 181-19

a.+dı 82-2

a.+m 82-12

a.+ñızıñ 50-24

a.+sı 76-9; 126-25; 161-14; 188-23

a.+sını 16-14; 27-1

aladalı : huzursuz, tasalı, kaygılı.

a.16-13

alaka : sıçandan büyük kemirgen bir hayvan türü.

a.170-27

ala-gopgun : gürültü, patırtı.

a. 47-7

a.g. bol- : karmakarışık olmak.
3-29

ala sakgal : ala sakallı (insan).

a.22-7

alaman : esir almak maksadıyla hücum etme.

a.+ın 85-20

a.+ının 98-31

alamat : <Ar. alamet.

a.+ı 136-15; 161-22

a.+ıdı 99-10; 160-12

ala-mula : ala renkli olan.

a.7-1

alarlık : almaya yarar.

a.150-13

alarıl- : kızgınca bakmak, öfkeli bakmak.

a.-ıp 23-4

alart- : kızgınca bakmak.

a.-yan (allat) 38-26

alasarmık : kapalı, karmaşık, belirsiz, bulanık.

a.5-17

alaşa : kısraftan olan at.

a.90-9; 90-11

albas- : cinlenmek, cin-peri musallat olmak.

a.-aysa 46-19

alcıra- : Şaşırmak, ne yapacağını bilememek.

a. -dı 1-24; 38-19; 155-21

alcıraññı : şaşkın, şaşırmış.

a.1-21

alcıraññılık : şaşkınlık, şaşırmışlık.

a.+a 170-23

a.+ına 110-12

a.+ın 61-25

alda- : aldatmak.

a.-maga 45-7; 106-11

a.-magın 15-23

a.-man 27-18

a.-manı 44-16

a.-p 181-1; 185-10

a.-p yör- 60-18

a.-yan 169-25

a.-yanlarından 178-20

a.-yardılar 40-22

aldan- : aldanmak.

a.-an 162-3; 162-5

a.-ıp 60-25

a.-yan 174-23

a.-(y)okmı 83-25

aldav : hile, yalan söz.

a. 171-13

a.+una 162-3

aldavçı : hileci, yalancı.

a.169-11

a.+lar 177-21

aldavçılık : hilekarlık, yalancılık.

a.+ı 146-27

aldır- : alma işini başkasına yaptırmak, aldirmek.

a.-maga 18-26

a.-mak 178-9

algı : birine verilen borç, para, pul.

a.+ñ 96-11

algı-bergi : alacak verecek.

a.45-26

algır : büyük.

a. 54-4

alhamdililla : <Ar. elhamdülillah, Tanrı'ya şükürler olsun.

a.50-7; 113-17

alıcı : alıcı, müşteri.

a.+lara 73-5

alım : <Ar. alim.

a.+larmıñ 115-5

a.+larıñ 108-1; 185-25

alın : ön.

a.12-7

a.+ında 42-24

a.+ından 55-5; 94-11

a.+ıñızı 45-18

alın- : alınmak.

a.-an 170-27

a.-ıpmıdı 131-7

a.-sa 54-14

a.-yan 104-5

alış- : birbirleriyle konuşup anlaşmak, uyuşmak.

a.-cakmı 81-18

a.-masa 81-21

a.-yardı 185-8

alış-beriş : bir şey alıp ya da verme, alışveriş.

a.b. 146-1; 150-25

a.b.+çi 45-26

alkım : gıdık.

a.+ı 118-17 ;120-16

a.+ına 71-27; 163-24; 164-22

a.+ından 169-4

a.+mıñ 10-26

alkış : birinin iyiliğine ve insanlığına onay hükmünde söylediği iyi dilek, alkış.

a.+ıñı 162-10

allanıçigsi : korkuyla irkilme.

a.13-6

allat- : bkn. Alart-.

a.-yan: 38-26

alma : elma.

a.+lar 48-20

a.+nı 123-21

almıt : bir işi bitirmek için alınan hediye.

a.+ıñı 9-19

altı : Altı (6).

a.1-17; 2-22; 36-20; 109-8 ; 131-22

a.+(a) 70-5

altın : altın.

a.50-18; 59-26; 60-1; 80-18; 103-4; 117-21; 120-12; 149-25; 189-1

altmış : altmış (60).

a.76-8 ;120-19; 131-12; 131-22; 131-25; 136-18

altmış bir : Altmış bir (61).

a.131-16; 131-17

altmış iki : Altmış iki (62).

a.131-17; 131-20

aluv-satuv : satın alma ve satış.

a.+da 166-9

amala aşır- : bir işi yapmak, yerine getirmek, bir işi bitirmek. 80-9; 97-1; 127-25

amal et- : bir işi yapmak, yerine getirmek, bitirmek. 11-20; 50-19; 87-14; 121-10; 124-6; 177-15; 180-3; 185-11; 187-3; 187-16; 187-24

amatlı : iyi bir fırsat, uygun, elverişli.

a.173-17

ambar : <Far. ambar, tahıl saklanan yer.

a.+dı 50-18

a.+ına 68-6; 72-1; 88-25

a.+ını 170-22

a.+ınıñ 124-25

a.+larına 149-26

a.+larıñ 135-17

ammar : bk. ambar.

a.+ını 162-26; 170-22

an- : bir şeyi düşünmek.

a.-mayan 79-23

ana : İşte, aha.

a.1-25; 13-10; 37-9; 48-19; 115-27; 144-2; 154-11; 157-27

anha : işte, aha.

a.2-10; 12-25; 29-22; 75-16; 91-5

anık : açık, doğru, kesin, somut.

a. 57-22; 108-28; 126-2; 137-8; 146-11; 155-6; 167-19; 176-11; 181-2; 181-11

a.+ına 82-15; 145-1

a.+lardan 47-17

a.+rak 76-20; 126-5; 157-25; 158-4; 169-5

anıkla- : açıklamak, belirtmek.

a.-dı 67-12

a.-magına 134-28

a.-mak 56-24; 82-20

a.-masına 139-14

a.-n 144-17

a.-p bil- 45-27; 184-12

a.-ya 87-21

a.-yardı 87-9

anıklan- : açıklanmak.

a.-sa 144-23

anketa : anket.

a.179-18

anla- : anlamak.

a.-dım 87-20

a.-n 89-14; 151-12

a.-andan 164-2

a.-p 98-9

añlat- : anlatmak.

a.-makçıldı 88-8

a.-yanı 177-4

anlayış : anlama durumu.

a.+ıma 25-3; 72-29; 74-5; 95-20; 116-27; 124-13; 124-23; 126-6; 134-6; 139-24; 173-22; 180-19; 180-23

a.+ına 8-6; 18-20; 26-11; 43-3; 44-19; 47-12; 52-27; 53-22; 55-3; 86-15; 94-1; 94-4; 99-9; 108-4; 108-21; 117-15; 139-5; 149-2; 149-20; 155-24; 174-8

anna : haftanın beşinci günün adı, Cuma.

a.34-1; 34-2; 52-2; 81-13; 109-12

añ : akıl, bilinç.

a.60-27; 113-26; 115-26; 180-23

a.+ı 20-27; 142-5; 161-14; 189-5

añdır- : çitlatmak, ima etmek, bildirmek.

a.-dı 185-13

añır : geri, arka taraf.

a.+da 48-2

a.+dan 55-19; 73-26; 86-10; 89-22

a.+sı 64-8; 97-21

a.+sına 159-20

a.+sında 160-24; 163-21

a.+sındaki 1712-1

a.+sını 144-3

añkar- : şaşkın şaşkın etrafa bakınmak.

a.-dı 7-15

añla- : anlamak, sezmek.

a.-dı 65-7; 150-15

a.-man 56-10

a.-nımdan 121-4

a.-ñ 56-13; 68-19; 99-17; 106-22

a.-p 23-17

a.-p bil- 37-26

a.-sa 3-9

a.-yan 41-28

a.-yardı 184-11

añlat- : anlatmak, ifade etmek.

a.-yardı 40-25

aññır- : anırmak (eşek hakkında).

a.-yan 90-19

añrık-bärik : ileri, geri, öne arkaya.

a.24-6

añsat : kolay.

a.10-11; 43-3; 45-8; 66-14; 95-7; 101-12; 105-16; 113-24; 113-25; 124-20; 149-2; 177-15

a.+dı 97-2

a.+ıdır 77-8

añsatlık : kolaylık.

a.94-23

añşır- : anlamak.

a.-ıp bil- 61-9

apat : <Ar. afet.

a.+dan 171-20

ar : <Ar. öç, intikam.

a.96-12

a.+ını alıp dur-: öcünü almak.
9-9; 3-23

a.+ını 125-11

ara : 1.ara, mesafe. 2.ilişki.

a.33-24; 88-12

ara düş-: araya girmek,
karışmak, müdahale etmek. 73-9; 73-
28; 86-29; 89-14; 115-10; 154-18;
155-19; 165-18

a. +da 98-2

a.+dan 35-16; 57-22; 65-21; 79-
2; 80-15; 170-18; 183-29; 187-5; 188-
10

a.+larına 10-15; 70-30

a.+larında 49-15; 150-13

a.+mızda 174-20

a.+nı 30-16

a.+ndan 20-2

a.+ñıza 111-1

a.+ñızda 24-21

a.+sı 11-24; 28-13; 28-16; 102-
30; 126-23; 142-13; 145-20

a.+sına 12-3; 61-13; 88-20; 95-
13; 102-13; 153-19

a.+sında 5-17; 26-31; 41-3; 41-
6; 59-6; 61-25; 62-12; 72-12; 74-7;
77-12; 78-12; 78-20; 94-16; 95-6; 97-
11; 100-7; 102-3; 106-13; 108-1; 111-
15; 132-19; 142-6; 156-5; 160-1; 177-
1; 182-6

a.+sındadı 104-1

a.+sındakı 95-10; 99-27; 163-16

a.+sından 4-25; 16-21; 17-5

a.+sını 94-16

ara- : aramak.

a.-dı 144-8; 153-6

a.-p 173-4

a.-ya 144-12

a.-yardılar 10-24

araba : araba.

a. 105-13; 105-14; 107-4

a.+lar 49-3

a.+lardan 105-15

a.+ñı 105-25

a.+nıñ 105-24

a.+sı 106-9

a.+sını 116-6

arabakeş : <T. + <Far. araba
sürücüsü, şoför.

a. 105-22

a.+ler 105-17

aragatnaşık: karşılıklı ilişki.

a.+da 171-5

a.+ı 128-5

a.+ından 176-15

a.+ınıñ 187-4

arak :

a.172-28

araksabın : sabun.

a.77-12; 77-13

aralaş-: başlamak.

a.-andan 53-1; 62-3

a.-dı 31-28

aram: rahatlık.

a.85-11

aran : ipin ucuna takılan üç dört dişli küçük demir şeklindeki düğme.

a.+lara 102-25

arap : <Ar. Arap.

a.72-4; 101-20

arap-fars : <Ar. Arapça-Farsça.

a.f. 51-17; 51-21; 76-1

Arapça : arapça.

a.34-22; 40-1

a.+nı 72-6

Arap dili : Arap dili (Arapça) 11-17; 37-25; 51-18; 72-3; 108-4; 111-17

a.+niñki 113-7

arassa : temiz, katkısız, arı, saf, açık.

a. 58-3; 62-14; 181-24

a.+ca 7-6

a.+dır 21-11

arassala- : temzilemek.

a.-yan 101-28

arassalık : bkn. Arassa.

a. 108-22

a.+a 77-11; 108-22

arçın : köy hakimi, muhtar.

a.88-18; 88-16; 89-3; 89-9; 89-13; 89-18; 89-19; 89-27; 89-17; 89-19; 90-8; 90-20; 90-24; 91-13; 91-14; 91-28; 92-5; 92-8; 92-10; 92-16; 92-19; 92-20; 92-21; 92-22; 92-24; 92-25; 93-2; 94-1; 95-10

a.+a 89-12

a.+ınıñ 88-3; 88-5

a.+ıñ 23-21; 91-15; 91-20; 93-16; 93-23; 94-14; 124-7

a.+lar 119-7; 120-5; 120-24; 122-9; 127-21; 137-25

a.+lardan 142-6

ardın- : öksürmek, duyulsun diye öksürmek.

a.-dı 89-19; 114-18

arı : arı.

a.+ınıñ öycügi : arı yuvası. 34-25; 87-27; 99-5

argın : yorgun.

a.83-2

arka : sırt, arka, arka taraf.

a.24-5; 36-1; 46-20; 49-14; 75-27; 99-7

a.+lar 35-31

a.+m 8-14

a.+m(h)am 9-13

a.+mdakı 98-6

a.+mı 8-16; 8-25

a.+mızda 98-5

a.+ñ 8-26

a.+sı 36-3

a.+sına 18-2; 36-17 ;174-11

a.+sını 9-3; 36-2; 37-18; 170-15

arkadayanç : destekçi, yardımcı.

a.+ı 123-9; 173-5

arkalı : aracılığıyla, yoluyla.

a.115-20; 160-1

arkan : geri geri, sırt üstü.

a. 31-15; 35-22; 53-5; 151-17; 161-21

arkayın : sakın, sessiz.

a.49-19; 63-10; 66-15; 78-27;
138-24

a. bol- : sakın olmak. 34-4; 57-24; 58-12; 50-29; 114-20; 144-21; 157-9

arlı : <Ar.+ <T. Mevsim ve zamanları anlatan söz.

a.24-6; 71-27; 94-27; 139-24;
162-25

arman : Vah, eyvah anlamında ünlem.

a.7-18; 26-18; 128-21

a.+ı 80-2

a.+ım 164-19

a.+ları 60-16

armanlı : amacına erişememe, pişman olma, pişmanlığını yaşama.

a.24-4

arman-irmän : yorulmadan, yorulmaksızın, durmadan, ara vermeden.

a.47-1

arrı(k) : zayıf, cılız.

a.+cak 41-16

arşın : arşın, uzunluk ölçüsü.

a.+a 159-15

art : art, arka.

a.29-19; 31-17; 86-2

art- : artmak.

a.-an 17-9

a.-dı 147-15

a.-ıp 177-8

a.-ıpdı 136-15

a.-yardı 78-12; 142-9

artdır- : arttırmak.

a.-dı 133-22

a.-ıp bil- 89-23

artık : 1. fazlalık, fazla, artık. 2. Fazla, daha fazla.

a.19-5; 40-8; 45-16; 70-7; 88-11;
101-19; 106-20; 107-6; 114-20; 126-1;
132-11; 139-17; 167-18; 170-18

a.+dı 48-7

a.+ı 187-3

a.+rag(h)am 130-10

a.+rak 147-4

artıkmaç : 1. Gereğinden çok, gereğinden fazla. 2. farklı, iyi güzel.

a. 19-1; 44-20; 67-1; 106-21

arvah : <Ar. ruhlar.

a.46-17; 56-9; 56-11; 56-20; 56-23

arz : <Ar. dilek, rica.

a.et- : arz etmek. 60-11; 121-19

a.+ı 121-12

a.+ımızan 121-15

arza : istek, dilek.

a.+ñızı 121-6

arza- : çok sevmek, arzu etmek, iyi görmek.

a.-yan 34-5

arzaçı : şikayet eden.

a.+(h)am 95-28

arzılı : kıymetli.

a.167-22

arzuv : <Far. dilek, istek, arzu.

a. et- : istemek, dilemek. 22-18; 25-23; 49-4; 94-14

a.+ı 59-11; 97-15
a.+ını 80-7
as- : asmak.
a.-arın 106-1
a.-dı 65-17
a.-ıp 31-8
asdır- : astırmak.
a.-dı 172-12
a.-ıñ 155-14
asıl : <Ar. 1.asıl, esas. 2.aslında, meğer.
a.40-3; 93-6; 152-27
a.+ı 185-19
a.+ına 67-29; 108-8
a.+ında 40-4; 40-12; 40-14
a.+ındaki 40-6
a.+ını 40-4
asıl- : asılmak, asılı durmak.
a.-an 8-17; 30-5
a.-arda 102-13
a.-ıp 15-11; 30-20; 83-23
asılğı : asılıp konan yer, askı.
a.17-8; 34-26; 65-18; 65-20
a.+lığına 178-17
asır : <Ar. yüzyıl.
a.+ıñ 150-14
a.+lar 187-27
a.+lardan 78-4; 103-3; 103-4;
113-15
asırlık : <Ar.+ <T. bir asra denk olan.
a.97-16

asla : <Ar. asla, hiç.
a.109-15; 182-3; 185-4
aslında : <Ar. hakikatte, gerçekte.
a.81-19; 162-6
asman : < Far. Gökyüzü.
a.1-1; 80-18; 100-13
a.+a 3-28; 10-25; 55-5; 70-28;
93-17; 105-25; 123-21; 127-13; 158-6;
159-13; 172-26
a.+ı 10-23; 136-1
a.+da 4-1; 26-1; 100-18; 101-9;
157-11
a. +dakı 99-26; 100-22
a.+dan 99-13; 99-16; 100-9;
128-28; 160-8
a.+ıñ 71-13; 128-14
assa : yavaş, yavaşça.
a.87-26
assa-assa: aheste aheste, yavaş yavaş.
a.120-23
ast : alt.
a.+a 33-10; 103-11
a.+ına 9-22; 10-14; 43-15; 91-
25; 119-10; 166-18
a.+ında 9-24; 62-2; 71-26; 78-5;
78-11; 79-5; 98-16; 104-17; 104-23;
124-16; 127-3; 129-7; 141-12; 166-16;
166-17; 167-25; 167-25; 174-7; 175-
16; 181-14; 182-7; 187-27
a.+ındadı 94-13; 182-4
a.+ından 47-18; 76-6
a.+ındalığına 178-18
a.+larında 102-1
asuda : <Far. sakin, sessiz.

a.26-2; 26-28; 80-18; 98-31;
178-10

aş : yemek.

a.+dan 93-23

a.+ın 151-26

aş- : bir taraftan başka bir yere
geçmek, aşmak.

a.-an 48-15

a.-andan 184-18

a.-aysalar 161-2

a.-ıpdı 182-17

a.-magım 173-17

aşak : aşağı kısım, alt kısım, aşağı.

a. 32-6; 51-6; 55-21; 58-24; 102-
21; 121-22; 140-15; 169-20; 185-15

a.+ı 13-5; 34-18; 35-7; 104-14;
178-23

a.+ına 15-8; 31-16; 34-17; 39-
24; 57-3

a.+ında 6-8; 10-17; 66-2

a.+ındaki 61-24

a.+ından 7-16; 57-14; 118-8

a.+ının 134-4

aşık : <Ar. âşık.

a.6-4; 61-11; 62-7; 79-17

a.+ın 77-24

aşık : kemik oyunu.

a. oyna- : aşık oynamak 3-12;
30-22

a.+ın(h)am 23-11

aşır- : aşırmaq, üzerinden geçirmek.

a.-ı 158-3

a.-ıp 173-3

a.-mak 189-7

aşna : eş, dost.

a.41-8 ;151-20

a.+sı 46-4

a.-sına 46-20

adı-sorı : adı sanı.

a.s. 189-2

at : ad, isim.

a.34-26; 46-23; 46-24; 48-13;
54-4; 62-19; 67-18; 70-5; 78-20; 90-5;
90-7; 104-3; 104-15; 104-26; 133-
5;141-21; 146-7; 157-20; 170-21; 183-
17; 187-1

a.+ı 40-8; 40-20; 50-17; 63-19;
79-13; 79-28; 102-5; 103-1 ;116-9;
117-4; 140-18; 151-20; 169-8; 185-29

a.+ıma 63-29

a.+ım(h)am 93-6

a.+ımı 156-21

a.+ına 33-3; 77-15; 79-11; 125-
10; 137-13; 146-22; 149-27; 187-6

a.+ında 40-10; 40-12; 46-4; 51-
5; 73-17; 104-31; 177-6

a.+ından 104-5; 115-23 ;120-21;
148-1; 153-26; 154-2; 171-18 ;171-21

a.+ımı 52-1; 53-16; 102-4; 114-
10; 125-15; 127-26; 132-12; 133-13;
179-3

a.+ın 93-3

a.+ının 163-22

a.+ınızdan 121-4

a.+lı 40-11; 104-30

at : at.

a. 59-15; 62-18; 63-6; 64-9; 67-
25; 69-30; 90-9; 90-9; 90-12; 98-16;

105-25; 122-9; 132-17; 132-20; 154-25; 179-3; 184-6; 186-11; 187-11; 187-14

a.+a 23-26; 26-8; 28-1; 84-13; 170-24; 186-21

a.+dan 124-8

19 a.+ı 91-13; 129-23; 132-19; 135-

a.+ına 111-24

a.+ına 126-19

a.+ını 84-1; 84-3; 106-6

a.+ınıñ 98-13; 125-5; 125-5

a.+ın 46-8; 98-12; 132-1; 165-17

a.+lar 71-2; 85-4; 85-4

a.+lara 59-23; 59-26

26 a.+ları 40-21; 59-25; 68-11; 69-

a.+larını 106-5; 183-18

a.+larınıñ 91-7

a.+larıñ 79-2; 85-27; 106-5

a.+lı 127-10

at- : atmak, fırlatmak.

a.116-8; 123-21; 123-27; 164-24

a.-an 100-20; 120-16; 183-19

a.-anları 99-7

a.-anlar 127-12; 149-19

a.-ardık 20-20

a.-arın 164-24

a.-ardıñ 84-13

a.-aymal 160-10

a.-aysa 70-11

a.-aysam 67-16

a.-dı 171-1

a.-ınan 114-14

a.-ıp 29-27; 53-3; 119-7; 141-1; 177-16

a.-ıp dur 119-16

a.-mak 42-6; 165-19

a.-sam 88-16

atdaşrak : adaş.

a.151-25

ata : dede, baba.

a.8-12; 8-12; 8-18; 9-23; 10-3; 10-3; 19-19; 19-19; 19-24; 20-8; 20-8; 20-26; 20-26; 23-11; 23-11; 32-15; 79-19; 79-22; 80-7; 80-8; 81-22; 82-16; 82-17; 82-20; 82-23; 116-16

a.+m 27-25; 28-7; 115-19

a.+mıñ 24-5

a.+nı 80-29; 97-1

168-6 a.+ñ 26-13; 28-1; 111-18; 168-4;

a.+sı 17-21; 23-9; 80-10; 117-7c

a.+sına 8-11; 116-16

a.+sından 117-6

a.+sını 117-5 ;117-9

a.+sınıñ 6-9; 8-9; 19-19; 36-19; 42-12; 102-14

ata-baba : atalar, cedler, ecdat.

a.b.+larıñ 40-21

a.b.+ mıñ 98-27

atar : silah çeşidi.

a.+ı 187-10

atar- : uğurlanmak.

a.-ıp 78-24; 138-15

a.-makçı 130-20

atarıl- : ocağın üstüne koymak.

a.-an 126-7

a.-yardı 85-5

atbaş: gelin almaya giderken, gelinin bindiği at.

a.+a 82-3; 82-25; 82-25; 84-6;
84-7; 84-17; 85-12

a.+ça 82-21

a.+ı 85-3; 85-6; 85-26; 85-27

a.+ıñ 85-28

atgaytarım : uzak mesafe, epey gidilecek yer.

a. 1-16

a.+dan 42-12

atgulak : eşarp, baş örtüsü, kumaş parçası.

a.85-3

atıgsa- : bir yere gitmeyi düşünmek, gitsem mi diye düşünmek.

a.-p dur- 72-16

a.-yandır 85-26

atıl- : 1. örtmek, yaymak, üstü örtülmek. 2. Katmak, eklemek.

a.-an 47-21

a.-dı 169-26

a.-ıp 35-9

a.-yan 170-10

atıl- II : 1. ateş almak. 2. ok ile vurulmak.

a.-an 79-2

a.-ar 74-13

a.-macağın-a 74-14

a.-ıp 74-14

atır : kolonya.

a.77-12; 77-21

a.+ı 77-18

atış- : karşılıklı ateş açmak.

a.+dı 152-19

a.-ıp 105-17

a.-salar 106-3

a.-yardı 67-25

atlan- : ata binmek, yola çıkmak.

a. 144-7

a.-ar 26-8

a.-ara 187-9

a.-aysın 92-24

a.-dı 132-1; 157-10

a.-ıp 111-24; 129-11; 170-24;
188-7

a.-ıpdı 23-26

a.-makçı 157-7

a.-masam 184-3

atlı : atlı.

a. 20-3; 62-18; 68-21; 78-7; 98-8;
125-13; 126-19; 128-24; 131-5;
170-23; 172-8; 172-11; 172-30; 177-9;
177-15 ;182-17; 183-23; 184-15

a.+lar 28-23; 78-24; 171-1; 182-18

a.+ları 170-26

a.+larıñ 98-8

a.+ñ 98-10; 128-19

atlı : adlı, adı olan.

a.52-1; 59-23; 112-26; 112-31;
149-23

atyatagı : at yatağı.

a.+na 141-8; 141-10; 141-21
a.+nda 141-12
av : av
a+ a 99-12; 168-16
ava- : acımak, sızlamak.
a.-n 3-8
a.-yamıka 137-20
a.-yana 35-31
a.-yanını 61-21
avat- : acıtmak.
a.-dı 36-2
a.-madı 37-19
avçı : avcı.
a.27-23; 103-15
avı : ağrı.
a. 52-10
a.+sı 52-9; 52-30; 52-31; 53-1;
53-8
a.+sını 3-18; 52-13; 63-14; 63-
18
a.+sınıñ 52-21
avı : zehir
a.100-4; 110-15
avla- : avlamak.
a.-caktım 2-14
a.-maga 11-39
a.-rlar 49-11
a.-yan 76-21
a.-yardı 117-23
avu : acı
a.+sı 101-3

avulı : acılı, sızlayan.
a.52-7
av : av.
a.+unı 49-11
avun- : duymak, sızı duymak.
a.-ma 61-22
avut- : acıtmak, sızlatmak.
a.-ıptı 36-17
ay : ay, dünyanın uydusu.
a.86-11; 98-2; 101-9
ay : hay anlamı veren bir ünlem.
a.8-12; 9-13; 9-21; 10-3; 11-28;
15-18; 19-19 20-8; 20-26; 22-2; 23-11;
31-20; 37-1; 38-14; 38-17; 39-1; 41-
23; 56-4; 81-24; 83-12; 90-16; 110-2;
112-4; 112-6; 114-10; 119-24; 137-24;
139-7; 139-11; 139-27; 140-10; 140-
21; 141-22; 142-25; 142-29; 144-14;
151-5; 155-22; 160-8; 162-24; 162-24;
167-5
ay : ay, otuz günlük zaman dilimi.
a.121-5; 149-10; 188-29
a.+a 173-16; 173-16
a.+da 59-20; 104-8
a.+dan 129-22; 177-2
a.+ı 16-12; 67-6; 67-21; 81-13;
101-1; 167-22; 182-24
a.+ında 188-20
a.+ını 182-1
a.+ınıñ 26-1; 100-27; 182-10;
182-13
aya : avucunun içi, aya.
a.+sı 166-21
a.+sına 64-22; 98-21

ayak : 1.ayak. 2. Hareket etme.

a.31-5; 31-6; 63-17; 78-11; 91-13; 102-1; 126-22; 146-16; 157-12; 166-16; 166-17; 166-18; 167-25; 167-25; 174-14; 182-4

a. bas- : ayak basmak.
51-3; 51-3; 55-4; 80-21

a. üstüne gal- : ayakta durmak, yerinden kalkmak. 49-21; 101-16; 105-18; 113-25; 117-15; 125-15; 125-20; 128-7; 148-4; 154-21; 155-19; 169-26; 177-26; 185-19 ;186-21

a.yoluna çık- : meydan etmek.
35-2

a.yoluna git-: tuvalete gitmek.
35-1

a.+ı 4-21; 5-5; 5-13; 18-4; 26-4;
39-24; 105-24; 170-25; 172-21

a.+ım 14-16

a.+ına 58-22; 121-27; 180-12;
182-5

a.+ın(h)am 77-3

a.+ın 39-24; 104-23

a.+ını 181-4

a.+ını 18-8; 23-24; 31-11; 31-16;
39-22; 92-25; 104-17; 106-1;
120-30; 131-3; 151-11; 170-26

a.+ını 80-1; 119-10; 120-20

a.+ları 16-9; 33-24; 120-13

a.+ları 114-2

a.+larına 29-19; 87-1

a.+larını 35-15; 35-18; 36-16;
66-2; 104-20

a.+larını 66-8; 91-7; 143-18

a.+ını 6-8; 14-10

a.+ını 14-4; 14-6; 18-8; 31-17;
69-11

ayaklan- : yürümeye başlamak.

a.-madık 30-17; 187-15

ayaklı : ayaklı masa.

a.çilimi : nargile. 150-18

ayal : < Ar. ıyal, Kadın.

a.1-17; 19-4; 38-1; 38-3; 38-25;
39-3; 39-14; 39-18; 40-1; 98-27; 140-22 ; 162-7

a.+a 68-20

a.+ı 31-12; 31-13; 44-16; 68-12;
87-4; 125-10

a.+ımı 136-22; 137-2

a.+ına 114-19

a.+ını 171-13

a.+ını 114-10; 126-18; 137-7

a.+ın 87-9

a.+lar 105-5

a.+ları 31-15

a.+larına 146-25

a.+ları 117-12; 136-14

a.+ları 38-26

a.+larından (nazal n'siz) 183-20

ayan : <Ar. açık.

a.-dı 26-11; 79-12; 100-23; 127-20; 171-6; 181-16; 183-13

a.+dır 121-2

ayat : <Ar. ayet.

a.+ı 172-4

ayaz : ayaz, soğuk.

a.10-15

a.+ın 8-15

aybogdaş : bağdaş.

a.+ını gurup otur- : bağdaş
kurup oturmak. 18-19; 32-12; 35-9;
118-9; 159-21

a.+ını gur- : bağdaş
kurmak. 43-7; 88-1

aydııl- : söylenmek.

a.-an 178-1

aydıılış : söyleme durumu.

a.+ına 150-20

aydıñ : doğru, dürüst, açık,
güvenilir.

a.24-17; 86-3

aydıñlat- : aydınlatmak

a.- maga 99-2

aydıñlık : açıklık, aydınlık.

a.+ı 82-19

aydım : türkü.

a.25-21; 109-16; 109-22; 109-
23; 109-26; 111-8; 159-16; 159-18;
178-18

a.+(h)am 25-23

a.+ına 109-21

a.+ını 148-25; 178-15

a.+ıñ 109-23

aydıış : söylenen, söyleme durumu.

a.+ı 161-19; 172-17

a.+ım 144-24; 154-24

a.+ına 142-10; 161-10; 164-7;
171-3

a.+ından 184-15

a.+ıñ 168-13

a.+ıñız 151-7

a.+larına 139-4

aygıt : yüreklilik, cesurluk.

a.et- : azmetmek. 122-12; 122-
16; 150-7; 172-19

aygıtlı : yürekli, cesur.

a.17-17; 41-11; 81-30; 94-29;
117-27; 123-5; 149-25; 170-16; 172-
16; 172-18; 184-8

ayılgañç : korkunç, müthiş.

a.5-20; 51-9; 53-5; 57-16; 71-2;
78-5; 94-19; 94-26; 95-21; 126-8; 127-
8; 127-9; 137-12; 149-20; 155-26
;174-8; 178-14; 182-4

a.+dı 70-25; 111-5; 150-18

a.+dıgını 125-20

a.+lıgı 126-12

ayıp : <Ar. ayıp, suç, kabahat.

a.22-23; 107-12

a.+ımı 58-14

a.+ıñız 96-2

ayıpla- : birinin suçunu ayıplamak.

a.-dı 179-9

a.-mak 57-22

a.-yan 23-9; 100-21

ayıplaş- : ayıp görmek, garip ve
şaşırtıcı görmek.

a.-ma 21-12

a.-mañ 34-1

ayır- : ayırmak.

a.-cak 15-4

ayla- : bir şeyi döndürmek, çevirmek,
etrafını çevirmek.

a. 103-2

a.-dı 83-15; 120-29

a.-p 15-12; 20-13; 20-16; 111-18; 132-2; 145-6

a.-ycak 8-16

aylan- : 1. dönmek. 2. sapmak, çevrilmek. 3. gezmek.

a.-an 11-4; 30-12; 56-26; 186-1

a.-andan 81-26

a.-anından 106-10

a.-ar 66-5; 168-11

a.-ardık 19-13

a.-ardılar 69-30

a.-da 79-5; 79-6

a.-dı 32-26; 111-20; 129-2; 132-20

a.-dılar 79-3

a.-dıpdı 120-10

a.-ıp 3-28; 40-6; 102-26; 128-24; 143-8; 148-26

a.-ıpdı 85-10

a.-ıpdır 65-29

a.-mak 185-29

a.-mazmı 81-21

a.-yardı 26-24; 159-15

aylandır- : döndürmek.

a.61-20

a.-an 48-4

a.-ayıpsın 12-11

a.-ıpdılar 104-4

a.-yardı 67-24

aylandırıl- : döndürülmek.

a.-ıp 84-8

aylaş- : birlikte dönmek.

a.61-20

aylav: atların koştuğu yer, hipodrom.

a. 59-26; 102-26; 102-26

a.+da 59-25

a.+ı 60-1

aylav-aylav: halka halka.

a.102-26; 102-26

aylık: aylık, aylık ücret; otuz günlük zaman.

a.61-6; 69-26

ayna: < Far. ayine, Ayna, cam.

a.1-1; 81-2

a.+da 166-3

a.+nı 80-3

a.+ñ 112-1

aynı: <Ar. tıpatıp, aynı.

a.23-21

ayratın: özel.

a.19-7; 60-4; 67-3; 68-25; 77-11; 113-5; 167-13; 167-15; 188-12

ayratınlık: özellik.

a.+larına 61-11

ayrı: ayrı.

a.104-10; 133-10

ayrıl- : ağrısı gitmek, kurtulmak.

a.-man 52-9

ayrılış- : birbirinden ayrılmak.

a.-ıp bil- 144-10

ayt: söylemek.

a.13-11; 14-22; 17-11; 41-21; 41-25; 43-10; 58-28; 67-10; 74-4; 74-4; 74-11; 76-22; 83-10; 83-11; 83-13; 83-13; 87-21; 87-23; 88-16; 89-26; 91-

27; 96-16; 99-19; 100-12; 110-20
;118-18; 119-24 ;122-22; 125-1; 126-
5; 140-17; 151-26; 152-6; 156-1; 157-
21; 157-25; 159-11; 160-8; 160-12;
162-9; 162-12; 162-25; 164-3; 164-23;
168-8; 169-5; 176-5

a.-(h)am(y)ok 114-24; 143-11

a.-an 11-11; 49-15; 51-19; 73-5;
81-14; 112-20; 114-20; 179-10

a.-anı 49-15; 148-20

a.-anım 154-16

a.-anımı 107-13

a.-anıñ 21-26; 73-6

a.-anmış 149-1

a.-ań(y)ok 13-23

a.-asıñ 118-17

a.-arın 2-16; 37-11; 79-27; 111-
11; 163-8

a.-arsıñ 76-20

a.-arsıñız 134-9

a.-averi 139-21

a.-aysın 100-5

a.-aysıñ 169-10

a.-cagını 102-27

a.-dı 27-19; 56-16; 96-6; 120-22;
145-9; 145-18; 145-22; 148-25; 168-8

a.-dın 88-16

a.-dım 56-22; 82-24; 101-9; 155-
3; 179-16

a.-ıñ 49-26; 55-25; 110-23; 113-
16; 121-13

a.-ışı 42-22; 66-19; 70-1

a.-ışım 141-6

a.-ılan 178-1

a.-ılışıma 19-14; 23-24; 46-16

a.-ılmandı 111-19

a.-ıp 25-18; 108-12; 154-2

a. ıp bil- 45-23; 145-1

a.-cak 25-18

a.-man 13-10; 153-3

a.-madıñmı 14-13

a.-maga 64-20

a.-magım 126-11

a.-magına 74-24; 87-13; 101-20;
101-22; 125-9

a.-magın 132-13

a.-mak 36-8

a.-makçı 74-2; 76-19; 100-9

a.-mandır 163-18

a.-masañ 37-11; 79-27; 111-11;
125-3

a.-mazlık 37-12

a.-ıpdır 28-1

a.-sam 100-13; 110-6; 152-1

a.-sañ 125-3

a.-sın 99-28; 100-1

a.-ya 75-13; 126-17

a.-yan 25-21; 25-24

a.-yanı 101-26

a.-yanıñ 141-18

a.-yanıñ (a) 162-25

a.-yanınıñ 126-14

a.-yanlarını 91-15

a.-yañ 140-10

a.-yasıñ 95-26; 137-25; 169-17

aytım : küçük meydan.

a.+a 88-1; 128-24

a.+dı 11-4

aytmışlayın : söylediğine göre, söylediği gibi.

a.119-6

ayu : ünlem.

a. 1-22; 5-8

az : az.

a.15-3; 29-27; 32-7; 52-30; 53-24; 62-22; 71-1; 79-21; 106-14; 113-17; 139-22; 150-24; 158-20; 186-2; 186-7

a.+dı 138-24

a.+dır 165-21

a.+ından 188-29

a.+mı 60-18

az- : azmak, yoldan çıkmak.

a.-an 185-22

a.-ar 40-7

a.-ıp 40-7; 165-3

aza : ağrı, sızı.

a.+sı 37-19

a.+sına 37-18

azacık : azıcık.

a.9-25; 10-20

azal- : azalmak.

a.-anı 70-12

a.-ya 73-2

azan : <Ar. ezan.

a. 104-25; 105-2; 108-12

a.ayt : ezan okumak. 11-8

a.+a 11-5; 13-4; 75-16

a.+mıñ 11-11

a.+ıñ 11-15

azap : <Ar. azap.

a.61-7; 181-21

a.ber- : çok azap vermek. 181-21

a.+ını çek- : eziyet çekmek, sıkıntı çekmek. 46-27

a.+ı 23-2

a.+ım 61-7; 113-21

a.+ımı 24-6

a.+ıñız 139-24

azar : <Far. gaile, huzursuzluk.

a.+ını 60-26

a.ber- : huzursuz etmek. 60-9

azaş- : yolunu kaybetmek, yolunu şaşırmak.

a.-maz 96-12

azat : <Far. özgür, serbest.

a.et- : serbest bırakmak. 37-23; 42-19

azathlık : <Far. + <T. özgürlük.

a.127-14; 128-9; 133-21; 149-8; 149-15

a.+a 149-6

a.+ı 60-10; 152-22

a.+ına 60-20

azdan-köpden : azdan çoktan, az çok.

a.44-25; 45-21; 70-23; 72-14; 98-30; 103-21; 105-11; 134-6; 142-27

azdır- : yoldan çıkarmak, ahlaka uygun olmayan şeyler yapmak.

a.-yar 40-9

azerbaycança: <Far.+ <T.
Azerbaycan Türkçesi.

a.115-13

azerbaycanlı : <Far.+ <T.
Azerbaycanlı.

a.146-2

a.+larıñ 146-3

azı : azı, diş, kök.

a. 53-5

a.+ıñı 12-7

a.+larına 29-4

a.+sı 29-2

a.+sına 117-24

azığ : azık, yiyecek.

a.103-21

a.+ı 98-3

azından : en azından, en olmasa.

a. 45-9

azlık : miktarı ve sayısı az olan, çok olmayan.

a.41-29

azm : gözdağı, tehdit.

azm ur-: birine gözdağı vermek, kızmak, öfkelenmek. 5-18; 149-19

-Ä-

äcit-mäcit : <Ar. Kuran'da adı geçen iki kavmin adı.

ä.m. 160-24; 160-26; 171-19; 186-6

ä.m.+leriñ 161-19

ädik : çizme.

ä.69-27; 87-1 ;174-7

ä.+i 87-21

ä.+ine 89-11; 119-9

ä.+ini 87-8; 151-21; 155-27

ä.+iniñ 151-19; 155-20; 174-6

ä.+iñ 85-21; 87-8

ädil- : adım atılmak, hareket edilmek, yürünmek.

ä. 105-4

ädim : adım, hareket.

ä. 6-7; 63-8; 88-22; 90-13; 118-19; 121-11; 161-21; 185-5

ä. ur-: hareket etmek, yürümek

30-15; 47-1; 59-12; 159-13

ä.+däki 128-21

ä.+den 48-6

ä.+iniñ 90-24

ägirt : çok büyük, çok fazla.

a.18-1; 29-13; 30-3; 48-5; 48-7; 52-20; 53-25; 101-19; 101-23; 102-20; 104-28; 105-3; 116-11

äheñ : konuşmadaki tonlama.

ä.+ini 90-8

ähli : <Ar. herbiri, hepsi, bütün.

ä. 10-7; 24-2; 47-27; 53-16; 54-8; 54-12; 74-7; 83-20; 97-13; 105-8; 153-26; 161-14; 161-16; 171-17 ;173-1; 177-6 ;186-19

ä.+si 105-8

ähmiyet : <Ar. önem, ehemmiyet.

ä. ber-: dikkat etmek, dikkatini
bir şeye yöneltmek. 18-6

ä.+ine 61-5

ä.+iniñ 68-26

ähtimal : <Ar. ihtimal, olasılık, belki.

i.+di 113-3

äkit- : götürmek.

ä.-iñ 83-21

ä.-män 46-20

ä.-iñ 93-12; 93-13; 93-15

ä.-señiz 93-12

älem : <Ar. alem, cihan.

ä. 108-6

ä. + e 103-1

ä.+i 88-14; 94-25

ä.+ine 167-28

ä.+ini 116-28

ä.+inde 166-20

älemgoşar : gökkuşağı.

ä. 102-23

är : 1. mert, er. 2. koca

ä. 64-9

ä.+ine 87-9

äsger- : dikkate almak, hesaba
katmak.

ä.-medim 101-3

ä.-meyän 173-9

ä.-meyänlerini 40-25

ä.-mezlik 87-11

ät- : adım atmak, adımlamak,
yürümek.

ä.-ip bil- 185-5

ä.-enini 90-13

ä.-men 63-8

ä.-mersiñ 77-3

ätle- : atlamak, adım atmak.

a.-p 2-21

a.-yardı 15-23

äynek : gözlük.

ä.+ini 39-20

ävmezlik : yavaşlık, ağırlık, ağır
kanlılık, mıymıntılık.

ä. 120-23

-B-

B : b harfi.

b.34-22

baba : dede.

b.+m 154-3

b.-sı 18-27

babatda : hakkında.

b. 78-1

bag : < Far. Bağ, bahçe.

b.1-4; 48-18; 48-19; 145-20;
145-24

b.+ına 86-13

b.+lar 145-22

b.+larıñ 48-21

bag : bağ, ip.

b.+ını 2-5; 86-31

bag-bagca : bağ bahçe.

b.26-18; 145-23

b.b.+lıdı 146-7

b. b.+nıñ 7-9

bagcık : bağcık, şerit.

b.+ını 93-25

bagırdap dur- :???

d. 109-12

bağışla- : bağışlamak, bahşetmek.

b.-ñ 95-12; 95-19; 95-28; 178-26; 180-6

b.-r 96-3

bagla- : bağlamak.

b.-p 86-29; 183-18

b.-yan 103-2

bağlı : bağlı, bağlanmış.

b.+dı 63-8

bağlı : <Far.+ <T. bahçeli, bağlı.

b.48-25; 62-17

bağrına bas- : bağrına basmak.

b.b.-dı 6-1

bağşı : saz çalıp söyleyen.

b. 21-24; 25-22; 28-9

b.+a 25-23

b.+nı 25-22

b.+lığa 28-10

b.+lık 165-19

bagt : <Far. baht, talih.

b. 79-18; 86-4; 86-13; 97-16

b.+ı işle- : işleri iyi olmak, başarmak. 46-1; 98-24;

b.+ı yat-: bahtı kapanmak, bahtı kararmak, işleri kötü gitmek. 61-18

b.+ım küle çök- : ters düşmek, hayatın yolunda olmamak. 36-20

b.+dı 167-24

b.+ı 47-9; 167-24

b.+ım 134-5; 136-29

b.+ına 136-19

b.+sız 46-28; 85-8; 86-29; 113-28

bagtlı : bahtlı, talihli.

b.23-7; 76-3; 83-25

bagtsızlık : <Far.+ <T. bahtsızlık, talihsizlik.

b.61-6; 63-21; 63-29; 86-30; 134-5

b.+a 141-2

baha : <Far. fiyat, paha.

b. goyup bil- : değer biçmek. 50-27

b.+sı 65-4; 73-3; 103-28; 107-20; 168-3

b.+sına 147-14

bahana : <Far. bahane.

b. 82-1; 129-13; 144-8; 144-12; 144-13 ;184-3

b.+sı 79-12; 81-4

bak- : bakmak.

b.-alı 106-20; 157-21

b.-an 29-1; 29-2; 29-4; 31-4; 38-3; 40-18; 42-17; 44-18; 53-27; 56-23; 56-26; 70-17; 82-16; 83-18; 90-13; 96-21; 98-4; 102-27; 103-19; 106-19; 120-29; 124-24; 128-30; 132-2; 132-11; 132-20 ;141-8; 141-21; 148-26; 153-17; 158-3; 159-25; 164-23; 168-11; 173-2; 182-8; 184-5

b.-a(h)nam 103-2

b.-andı 46-21; 70-15

b.-ardılar 62-18; 69-30

baka : doğru.

b.5-8; 8-16; 17-24; 31-25; 38-16; 68-22; 86-8; 89-12; 103-11; 128-26; 132-2; 182-4; 182-5

bakalı : bakalım.

b. 3-19; 5-17; 43-12

bakıl- : bakılmak, beslenmek.

b.-yan 149-13

bakış : bakış.

b.+ıma 41-1

bakna : bağımlı.

b.98-25; 103-20; 115-2; 118-2

b.+n(h)am 118-11

baknalık : başkasına bağımlılık durumu.

b.+dan 128-9

b.+ından 116-22

b.+ıñızı 89-4

bal : bal.

b.160-19

bala : çocuk, yavru.

b.+cığını 39-10

b.+gı 125-15; 126-4; 129-5

b.+m 2-12; 7-1; 19-21; 23-1; 28-7; 114-8; 114-10; 113-20; 115-9; 140-23

b.+larım 10-1; 45-16 ;114-20

b.+larınñ 7-23

b.+sın 71-10

balak : gövdenin belden aşağısına kadar giyilen giysi.

b. 126-16

b.+ı 3-5; 35-15

b.+ım 112-8

b.+ımı 14-2

balaklı : balak giysisi olan.

b. +ca 2-24

balaklık : balak dikmek için kumaş.

b. 25-15

balık : balık.

b.5-14; 98-17

balkılda- : parlamak, parıldamak.

b.-yan 81-3

b.-yardı 41-17

bank : <Fr. banka.

b.132-13

b.+ı 177-7

bar- : gitmek.

b.2-20; 2-20; 3-6; 3-11; 3-15; 16-6; 17-3; 17-11; 21-18; 65-16; 127-11

b.-amda 107-16

b.-an 167-19; 181-20; 182-23; 183-6

b.-anda 48-15; 69-4; 77-24; 79-26; 85-6; 116-7; 179-23

b.-anı 146-11

b.-anına 188-6

b.-anlarında 182-20

b.-ar 139-12

b.-arlar 113-29

b.-arın 164-5 ;184-2

b.-arıs 102-20

b.-arsıñız 146-22

b.-armıka 64-10

b.-ayın 110-7
b.-aysa 80-27
b.-cagı 167-20
b.-da 2-10
b.-dı 11-3; 17-9; 49-20; 82-5;
128-6; 128-16; 129-14; 129-15
b.-dığı 185-12
b.-dılar 87-2
b.-ıp 3-2; 24-1; 26-12; 32-17;
47-1; 52-10; 57-3; 59-5; 62-20; 65-10;
70-19; 71-23; 90-16; 91-2; 103-24;
116-1; 128-1; 145-11; 145-12; 167-29;
170-11; 179-14; 180-25; 183-13; 183-
19; 183-30
b.-ıpdı 68-8
b.-ıpdım 158-17
b.-(h)am 13-1
b.-(h)am(y)ok 13-14
b.-iñ 34-13; 145-9
b.-makçı 149-14
b.-malı 183-15
b.-man 185-13
b.-sam 107-22
b.-masam 107-17
b.-sa 123-8
b.-sañ 79-20; 140-15
b.-şını 94-7
b.-ya 9-8; 27-18
b.-yan 5-26; 6-1; 19-5; 46-20;
52-11; 53-6; 57-3; 63-10; 63-21; 94-
29; 99-3; 122-3; 127-16; 128-15; 128-
17; 128-18; 128-23; 146-3; 146-6
b.-yana 174-22
b.-yanı 96-22

b.-yanını 185-13
b.-yar 139-3
b.-yardı 26-3; 26-25; 27-1; 28-
16; 47-9; 52-8; 63-6; 146-2; 183-18
b.-yardılar 31-24
b.-yardım 101-2
bar : var.
b. 3-15; 4-27; 6-8; 10-5; 13-13;
15-5; 16-16; 19-9; 21-1; 60-107; 24-
12; 24-17; 24-21; 36-1; 38-4; 41-8;
44-7; 55-21; 58-20; 60-16; 64-4; 67-
15; 67-15; 70-23; 73-16; 74-18; 75-2;
75-23; 76-2; 76-2; 83-20; 84-8; 84-21;
89-23; 89-24; 90-11; 94-21; 96-1; 97-
2; 108-2; 109-1; 110-25; 112-15; 113-
10; 116-21; 117-9; 121-12; 123-7;
126-2; 126-14; 130-21; 131-10; 132-
10; 132-13; 133-10; 136-21; 137-22;
139-13; 139-15; 139-23; 140-18; 142-
26; 143-2; 143-9; 143-24; 144-23;
148-3; 151-1; 152-3; 157-21; 161-23;
162-3; 162-25; 163-1; 168-4; 174-24;
174-26; 175-15; 179-13; 180-23; 181-
2; 185-16
b.+a 38-4; 160-24
b.+dı 1-7; 1-8; 3-28; 8-8; 10-18;
16-20; 18-21; 20-13; 28-26; 29-14; 29-
25; 40-11; 46-4; 46-6; 51-6; 51-27;
51-31; 53-8; 54-5; 60-5; 60-9; 62-13;
66-12; 72-14; 77-14; 85-8; 101-22;
102-18; 103-1; 104-12; 104-28; 105-1;
107-3; 112-22; 117-20; 117-21; 134-
14; 150-13; 157-1; 183-11; 183-16
;186-25
b.+dılar 30-1
b.+dır 8-21; 11-14; 23-23; 27-
13; 56-9; 79-25; 83-25; 133-1; 152-21;
176-8
b.+ın 188-7
b.+ına 7-25; 11-12; 72-7; 187-
14; 188-16

b.+ını 53-3; 57-28; 68-2; 68-26;
95-16; 115-4; 123-27; 127-7

b.+ka 8-18; 73-21

b.+mı 7-18; 22-2; 33-4; 24-16;
58-1; 80-7; 118-12; 118-13; 131-1;
157-22; 168-5; 175-11

b.+mıdı 67-28; 160-19; 170-16;
184-24

b.+mış 125-2

b.+mışın 116-23

b.+yanını 19-13

b.+yardı 3-27

b.+yardılar 28-14

barada : hakkında, hususta.

b.41-19; 42-8; 42-23; 45-11; 67-
4; 73-7; 73-12; 76-10; 79-10; 88-5;
101-17; 108-28; 112-18; 116-6; 118-3;
146-27; 153-16; 160-16; 176-1; 177-
14; 179-9; 183-1; 183-3; 186-5

b.+dı 146-1

b.+kı 140-12; 175-3

b.+ki 60-23; 61-4; 75-12

barasında : bk. Barada.

b.19-5;

barañızda : bk. Barada.

b.96-3

barca : miktarı az olan.

b.88-26; 98-27

bas- : basmak.

b.-ıp 156-13; 178-5

berekalla : <Ar. Bârekallah:
mübarek ola, Allah mübarek etsin,
Allah'a şükür.

b.15-25; 107-24; 110-10; 156-
24; 176-23

barı : hepsi.

b.139-20; 161-7; 181-16; 183-
28; 186-21 ;186-24

b.+da 10-21

b.+na 142-27

b.+nı 154-1; 163-20

b.+sına 187-24

barıbir : hepsi bir, aynı.

b.36-24; 123-14; 143-23; 181-1

barla- : yoklamak, kontrol etmek.

b.-dı 7-15; 64-25

b.-p 14-4; 167-11

barlag : denetleme, kontrol.

b.+da 178-20

barlan- : kontrol edilmek, yoklanmak.

b.-yardı 51-23

barlık : var olma durumu.

b.+ı 187-4

barlıştır- : barıştırmak.

b.-mak 151-13

barlışık : barış.

b.+ımıza 182-29

barmak : parmak.

b.35-8; 88-23

b.+ı 26-22; 155-20; 159-23

b.+ım 22-4

b.+ına 52-19

b.+ında 52-7

b.+ını 16-27; 19-22; 21-9; 111-2

b.+ımñ 18-6; 52-9; 52-23; 52-31

b.+ıñ 2-3; 7-3

b.+ları 7-16; 14-4; 58-27; 124-10; 159-25

b.+larımın 161-25

b.+larından 66-12

b.+larını 11-16; 64-25

b.+larımın 160-1

b.+lı 7-16

bas- : basmak.

b. 61-28; 61-30; 131-25

b.-an 33-10; 63-18; 106-22; 119-17; 136-10; 136-16

b.-andır 56-4

b.-dı 34-15; 56-5; 61-26; 102-24; 125-15

b.-dım 107-2

b.-dınız 131-8

b.-ıp 1-19; 16-7; 120-19

b.-ıpdırın 75-30

b.-ış 88-22

b.-yan 17-18

b.-ayınmı 6-7

b.-makçı 131-3

b.-mayınmı 6-7

b.-yan 71-19; 99-6

basalaş- : birbiriyle oynamak.

b.-yandırılar 30-23

basdır- : bastırmak.

b.-ıp 58-23

basgançak : basamak.

b.32-7

b.+a 34-14

b.+ına 80-21

b.+larından 120-13

basgıla- : basmak.

b.-anyar 166-16

b.-cak 186-6

b.-maga 181-24

b.-yarlar 71-26

basgılan- : bk. basgılamak.

b.-magı 166-17

b.-yan 167-25

b.-yanını 174-8

b.-yardı 167-25

basıbalcı : talancı, işgalci

b.+ lar 98-27

basıl- : üst üste basılmak, basılmak.

b.-an 53-12; 93-24

b.-anı 119-5

b.-anını 7-24

b.-ıpdı 94-4

basım : hemen, çabucak.

b.150-8; 178-23

basımrak : çabucak.

b.102-22

basırıl- : örtülmek, kaplanmak.

b.-an 32-4; 35-10

b.-gı 109-26

basırış- : sıkıştırmak, örtmek, kaplatmak.

b.-dırdı 10-17

basışdır- : bastırmak, ezdirmek, sıkırtmak.

b.-ıp 14-4

basmacı : Basmacı Hareketi.

b.+lara 187-5

b.+larıñ 186-21

baş : bir şeyin etrafı, yanı kenarı.

b.+ı 182-25

b.+ına 182-25

b.+ında 24-2; 32-11; 175-5; 183-3

b.+ından 85-3; 150-19

baş : 1. Baş, kelle 2. başlangıç. 3. Bir şeyin ucu.

b. çıkar-: başarmak.186-14

b. eg- : selam vermek, baş eğmek. 49-23; 91-21; 96-11

b. goş-: bir işe başlamak, bir işe girişmek. 11-26; 40-20; 56-25; 81-31; 94-23; 133-19; 150-4; 166-2

b. ur- : bir işle meşgul olmak. 44-12; 149-25

b. +ını aşak sal-: bir şey hakkında fikre dalmak, düşünmek. 140-15; 158-19

b.+ını iy- : yok etmek, mahvetmek. 63-9

b.+ını yayka- : memnun olmamak, uygun olmamak. 18-11; 24-19; 63-24; 80-15; 108-31; 119-12; 146-28; 165-13

b.+larını yayka-: memnun olmamak, uygun olmamak. 146-18

b.+a 181-25

b.+da 72-3; 87-10; 113-8

b.+dan 87-4; 181-17

b.+ı 1-2; 19-8; 23-6; 38-1; 68-12; 71-7; 88-15 ;120-11; 128-5; 133-2; 147-13; 170-25

b.+ıñ 104-17; 113-10

b.+ımı 1-20; 31-11; 89-12; 98-13; 111-18; 121-22; 125-5; 132-2; 162-8; 178-13; 184-12

b.+ım 106-25

b.+ıma 19-26

b.+ımıza 44-6

b.+ımızdaki 89-1

b.+ımızdan 122-19

b.+ına 55-11; 79-4; 79-16; 110-9; 114-14; 118-9; 125-8; 187-5

b.+ında 154-19; 166-5

b.+ından 109-8

b.+ımı 124-16

b.+ında 79-5; 86-27; 98-11; 111-23

b.+ındaki 2-22; 5-6; 10-6

b.+ından 2-24; 21-14

b.+ımızdan 94-27

b.+ımızı 106-25; 106-26

b.+ıña 162-21

b.+ıñı 140-15

b.+lan 10-23

b.+ları 49-4; 120-6

b.+larına 40-14; 40-16

b.+larından 178-14

başam : elin ve ayağın ilk parmağı.

b.11-16; 16-27; 19-21 ; 111-2; 159-23

başak : yukarıdan aşağı, baş aşağı.

b. 6-2; 18-4; 155-14; 172-12

başar- : başarmak, gücü yetmek, yapabilmek.

b.-cak 129-13; 150-24

b.-cagina 188-16

b.-dığımızdan 94-30

b.-dığından 57-23; 77-19; 82-3; 127-24; 133-20

b.-macagina 188-16

b.-mak 187-29

b.-sañ 176-11; 176-18

baş-başdaklık : düzensizlik.

b.127-1

başdan- ayak : baştan sona.

b.55-16

başga : başka, daha , daha fazla.

b.6-21; 7-23; 10-17; 11-20; 14-8; 15-5; 16-4; 23-23; 39-25; 45-14; 48-15; 41-12; 53-9; 60-16; 72-10; 72-25; 73-16; 73-25; 73-28; 74-2; 74-18; 75-20; 76-7; 82-14; 88-23; 89-24; 91-11; 91-22; 93-22; 95-5; 99-22; 100-14; 101-28; 105-9; 109-6; 109-21; 112-15; 112-22; 112-23; 118-13; 126-25; 127-4; 135-9; 143-24; 144-10; 147-4; 153-22; 158-27; 161-4; 162-10; 163-16; 164-19; 165-10; 171-6; 172-30; 174-20; 178-21; 184-6; 184-24

b.+dan 176-1

b.+lar 56-26

başla- : başlamak, girişmek.

b.-cagını 94-6

b.-dı 17-16; 17-23; 18-14; 32-6; 35-17; 36-20; 38-25; 45-20; 51-22; 52-17; 53-20; 55-18; 65-8; 71-24; 72-7; 72-18; 72-28; 77-18; 86-20; 87-25; 88-10; 99-11; 120-23; 122-14; 128-26;

143-20; 150-3; 171-8; 186-3; 188-11; 188-14

b.-dılar 4-19; 105-17

b.-manka 55-23

b.-p 32-16; 59-14; 98-10; 120-8; 131-13

b.-pdı 67-6; 68-4; 102-4; 188-19

b.-pdır 66-3

b.-r 156-14

b.-rlar 17-21

b.-yardılar 11-25

başlan- : bkn. Başla-.

b.32-23; 60-28; 81-6; 116-3; 138-1

b.-ananda 108-29

b.-da 19-10; 148-14

b.-dan 9-5; 91-16

b.-dı 109-16; 171-15

b.-manka 182-16

b.-mışlar 124-3

b.-ya 73-18

b.-yardı 108-5

başlangıç : başlangıç.

b. 51-16; 51-16; 51-17

b.+da 87-4

b.+ı 37-24; 118-22

b.+ıdı 155-24

başlı-barat : düzensiz, karışık, darmadağın.

b.b. 168-20

başlık : baş, başkan, klavuz.

b. 186-16; 187-5

8 b.+ı 111-1; 170-20; 182-15; 185-

b.+ınıñ 183-5

b.+ıñ 183-11; 183-14

b.+lar 169-25

başlıklayın : başkaldırı, isyan.

b.171-17

başlıklık : başkanlık.

b.116-12

b.+ına 188-5

baştañlık : iş yapamayan, bilgisiz.

b.+ına 111-24

baştutan : baş, lider.

b.+ı 57-27; 109-30; 140-26

b.+ına 172-3

bat : hamle, atılma.

b. 106-13

b.+a 105-10; 110-11; 132-22;
160-12

b.+ına 85-16; 178-4

b.+ıñıza 184-5

bat- : batmak, sıkıntı çekmek.

b.-man 10-25

b.-ıp 113-27

b.-ıpdı 4-21

batalon : tabur.

b.+ı 118-3

b.+larda 120-27

batga : pislik, çamur, vıcık çamur.

b.+dan 36-16

batır : cesur, yiğit, kahraman.

b.17-17; 70-20; 106-4; 121-14

b. bol : cesur olmak. 28-19

b.+ıñ 14-20; 70-8

batır- : batırmak, sokmak.

b.-dı 38-24

b.-ıp 57-2

batırgay : yiğit, cesur, cesurca.

b.177-5

batırlı : bk. batır.

b.172-1

batırlık : yiğitlik, kahramanlık.

b.+a 74-15

b.+ını 73-13

batlı : yüksek sesli.

b.89-6; 177-18

b.+rak 125-22

bay : zengin, varlıklı.

b.31-33; 42-24; 72-1; 78-11; 78-12; 78-18; 78-21; 89-14; 90-1; 90-3; 90-12; 90-13; 90-16; 91-1; 91-2; 91-13; 92-13; 92-16; 93-24; 94-7; 95-13; 95-15; 95-27; 98-25; 101-27; 116-11; 117-6; 123-26; 131-16; 140-19; 150-12

b.+a 42-12; 44-1; 45-4; 89-20; 92-14; 137-11

b.+dan 91-22; 92-12

b.+ınıñ 78-7

b.+ıñ 60-23; 60-25; 78-16; 78-24; 79-3; 90-8; 90-11; 90-24; 90-25; 90-26; 91-14; 94-8; 117-11; 140-7; 167-29; 171-17

b.+ıñka 96-21

b.+lar 34-4; 55-3; 68-3; 79-12; 104-1; 137-2; 137-5; 137-6; 137-8;

137-10; 137-19; 140-15 ;141-12; 171-17

b.+lara 137-1; 141-2

b.+lar(h)am 161-10

b.+larda 139-22

b.+lardan 140-13

b.+larıñ 43-24; 44-11; 68-8; 110-23; 134-23; 139-2; 142-7

baya- : zenginleşmek, zengin olmak.

b.-p 73-4

bayak : önce, daha önce, geçenlerde.

b.39-4

bayar : ağa, efendi.

b.74-1; 74-7; 74-10; 74-24; 75-25

b.+lar 75-16; 171-20

bayır: bayır, yokuş.

b.+a 170-11

b.+da 62-25; 62-26

b.+larda 170-8

baylık : zenginlik.

b.54-9

b.+ını 177-6

bayrak : ödül, mükafat.

b. 60-1; 60-1; 68-11

b.+a 68-5

b.+çı 68-13

b.+ıñ 68-7

b.+larda 59-5

bayrakçı : ödül için niyetlenen.

b.+lar 68-23

bayram : bayram.

b. 119-11

b.+dı 37-23; 41-10

bayrın- : güvenmek.

b.-ıp 51-25

baytal : kısarak.

b.+çam 21-17

b.+ıñ 21-28

bazar : <Far. pazar, çarşı.

b.166-8

b.+a 166-11

b.+da 24-7; 65-5; 102-2

b.+ı 166-12; 166-16

b.+ına 164-13; 166-7; 166-7

b.+ını 138-12

b.+ıñ 49-2; 166-8

bazarçı : <Far.+ <T. pazarcı.

b.+larıñ 166-14

bä : şaşma ve sevinç bildirir.

b.27-5; 29-6; 41-21; 41-25; 47-29; 48-7; 61-6; 74-11; 75-4; 82-24; 83-10; 84-14; 96-16; 111-14; 113-19; 113-24

bäbenek : göz bebeği.

b.+leri 41-18

bägül : gül.

b.86-12

bähbit : yarar, kar, kazanç, çıkar.

b.+i 89-4; 121-19; 153-4; 153-21; 155-5

b.+ımız 141-7; 154-28

b.+ine 7-13; 139-13; 152-11; 153-17; 155-14; 156-7

b.+ini 147-22; 154-24; 169-11

b.+lerini 60-18

bäri : 1. beri, bu yana 2. Beri, beriye-den beri.

b.11-8; 20-23; 28-27; 53-18; 69-24; 76-14; 78-4; 82-16; 85-5; 103-3; 103-4; 113-15; 130-21; 136-11; 156-17; 161-2; 170-12; 177-2; 179-20; 187-22

bärik : beri, beriye, bu yana.

b.49-19; 53-7; 182-21

bäs : yarış, galibiyet, üstünlük.

b.gel- : yenmek. 89-9; 184-17

bäsleş- : yarışmak, rekabet etmek.

b.-yardı 10-21

bäş : beş (5).

b.1-17; 22-22; 7-3; 12-18; 22-3; 26-22; 32-13; 67-22; 97-8; 103-28; 109-8; 115-23; 115-26; 120-27; 131-6; 131-7; 131-22; 137-7

b. barmagı yalı görüp bil- : avucunun içi gibi bilmek, çok iyi ve ayrıntılı bilmek. 54-20

b.+e 54-4

b.+i 11-26; 61-2

b.+län 128-19; 128-24; 185-27

bäşatar : tüfek.

b.69-28; 164-13

b.+ıñ 149-19

bedbagt : talihsiz, bedbaht.

b.+ları 136-24

bede : kuru ot.

b.62-18

bedehät : <Far. iyi, güzel.

b.38-23

beden : beden, vücut.

b.+i 117-22

beg : mert, yiğit.

b.21-24; 115-2; 158-8

b.+ler 115-1; 156-12; 171-17

b.+leri 170-27

b.+leriniñ 149-22

begen- : sevinmek, memnun olmak.

b.-ipdim 151-6

beglik : beylik.

b.149-15; 154-3

b.+e 152-14

b+iñ 152-11

begres : yünlü kumaş parçası, çuha.

b.+den 98-12

behişt : cennet, uçmağ.

b.110-14; 169-12; 184-6

beke- : güçlenmek, sağlam olmak.

b.-medik 11-22

bela : <Ar. bela, felaket.

b.44-6

b.+dan 11-13; 173-29

b.+nı 181-25

b.+sına 71-14

b.+sını 122-19

b.+yı 21-10

belent : yüksek, ulu.

b.10-19; 62-24; 66-22; 104-22; 104-23; 133-4; 145-19; 172-24; 183-16; 188-8; 189-6

b.+di 66-20

b.+iñ 128-17
belentli-pesli: büyüklü küçüklü.

b.105-1
belentlik : yükseklik, ululuk.
b.66-23

belet : iyi bilen, iyi bilir, aşına.
b. 29-16; 38-12; 38-12; 38-13

b.+siñ 38-11
belki : <Ar. belki.

b.17-20; 17-21; 18-7; 23-7; 23-7; 24-10; 33-13; 39-15; 42-2; 47-15; 47-16; 47-22; 48-21; 56-6; 56-23; 61-19; 61-21; 64-7; 71-20; 76-20; 79-29; 80-10; 94-9; 94-13; 99-27; 102-12; 103-21; 104-26; 106-28; 107-7; 112-18; 113-20; 114-14; 119-18; 119-18; 122-19; 123-19; 126-15; 127-7; 134-9; 134-26; 138-2; 138-27; 141-16; 144-10; 150-9; 153-4; 153-7; 153-22; 163-7; 164-5; 167-31; 167-31; 170-3; 170-17; 172-20; 175-8; 176-18; 178-31; 179-13 ;179-15; 180-8; 181-21; 181-24; 183-7; 188-12; 188-12

b.+de 6-9; 31-2; 47-15
belle-: belirlemek.

b.-mek 178-1
bellen-: belirlenmek.
b.-di 54-8; 172-9
b.-megi 54-18

belli : belli, bilinen.
b.23-20; 69-26; 78-8; 128-5; 128-5; 147-17; 157-18

bent et- : perçinlenmek.
b. et- 101-30

bende : <Far. Allah'ın kulu, insan.
b.+di 55-3

b.+ler 65-26; 113-28
b.+lere 178-19
b.+leri 109-5
b.+si 39-2

bendelik : Far.+ <T. <kulluk.

b.+e 113-16

ber- : vermek.

b.9-23; 25-1; 38-21; 42-13; 42-17; 42-18; 42-19; 72-24; 106-13; 108-15; 115-26; 139-16

b.-äysin 99-21

b.-cegene 153-12

b.-cegini 26-22

b.-cek 85-7; 137-20

b.-cekmi 164-20

b.-di 34-21; 39-27; 45-14; 103-28; 146-20; 146-27; 151-11

b.-digidir 156-20

b.-dikä 27-5

b.-dim 39-15

b.-en 3-19; 42-15; 45-21; 45-24; 61-4; 91-20; 91-22; 103-9; 106-16; 108-15; 108-16; 122-1; 124-7; 156-25; 172-12; 178-12; 185-27

b.-ende 64-5; 128-25

b.-eni 74-7

b.-enimiz 124-2

b.-enimizden 124-2

b.-en(y)ok 27-7

b.-en(y)okmı 163-15

b.-(i)enne 50-5

b.-er 2-16; 17-22; 27-8; 63-20; 103-22

b.-erin 125-19
b.-erden 57-15
b.-erdik 147-10
b.-eris 140-20
b.-ermikän 158-23
b.-ersiñ 138-6
b.-ersiñiz 179-15
b.-esimiz 85-9
b.-eyin 106-26; 146-15; 181-4
b.-ip 16-5; 35-15; 37-22; 42-7;
69-29; 142-22
b.-ip bil- 68-3; 76-1; 166-4
b.-di 104-7
b.-ipdi 170-5; 175-3
b.-ipdir 30-38
b.-ipdirler 112-15
b.-mäge 20-6; 126-26
b.- mändir 113-8
b.-mäni 54-23
b.-mäniñ 13-21
b.-me 22-13
b.-mek 22-16; 29-1; 41-2; 115-4;
138-7; 154-12
b.-mekden 117-8
b.-melidi 45-9; 183-25
b.-meseler 140-16
b.-meyärdi 177-5
b.- mez 103-15
b.-mez 27-23
b.-señ 114-11; 165-10
b.-señiz 34-7

b.-sin 16-22; 21-21
b.-yä 88-20
b.-yän 99-11; 120-22; 133-23;
136-17; 158-19; 180-24
b.-yändir 64-5
b.-yäninden 178-19
b.-yär 108-7
b.-yärmi 27-14
b.-yärdi 44-26; 45-12; 51-31;
52-28; 60-23; 69-6; 78-4; 93-24; 98-5;
113-4; 183-17
b.-yärdiler 104-15
b.-yärin 179-2
berdir- : vermek işini başka birine
yaptırmak, verdirmek.
b.-ipdir 66-1
b.-mändir 66-1
berekella : <Ar. aferin.
b.15-25; 18-2; 23-12; 78-19;
114-10; 123-18; 124-18;140-10; 171-
24
beri : bir işin başlangıcını gösteren
yardımcı kelime, beri.
b.81-2; 82-23
beril- : verilmek.
b.-di 128-2
b.-en 7-11; 51-3; 53-18; 177-15;
183-31
b.-yär 48-13
b.-yärdi 35-1; 46-23; 46-24; 54-
5; 60-1; 62-19; 70-5; 104-3; 104-26;
108-5; 117-14;133-5; 146-7; 187-1
berimdar : eli bol, cömert.
b. 21-24

berk : sıkı, sıkıca.

b.9-24; 16-7; 31-12; 107-23;
148-1 ;166-10

berkidil- : bağlanmak

b.-en 99-23

berkarar : kararlı.

b.+mıdır 50-6

bernäçe : birkaç, bazıları.

b.32-17

besle- : yetiştirmek, büyütme.

b.-di 95-8

b.-n 151-20

beşmet : kaftan

b.98-12

bet : <Far. kötü, fena.

b.12-3

betbagt : <Far. bedbaht.

b.+ları 136-24

beter : <Far. 1. beter, daha kötü. 2.
daha çok, daha fazla.

b.23-5; 39-13; 61-26; 81-17; 82-
9; 160-23; 181-11; 184-15

b.+(h)em 119-13; 160-27

b.+inden 9-6; 20-5

betdik : kötülük, fenalık.

b.+ini 14-14

betdoga : <Far.+ <Ar. beddua.

b.+sı 22-15

b.+sına 22-14

beyan : <Ar. beyan, açıklama,
anlatım.

b.et- : açıklamak. 52-5; 57-21;
153-6

beydiş- : dolaşmak, yürümek.

b.-ip dur- 130-19

beyevar : birden, birdenbire.

b.150-8

beyevbar : birden, aniden, eğer.

b.12-22

beyik : büyük, tanınmış, ünlü.

b.60-15; 102-4; 108-13;109-2;
115-5; 120-21; 120-25; 120-31; 121-4;
121-20; 139-13; 188-23; 189-6; 189-8

beyläk : oraya, o tarafa.

b.25-19; 79-6; 80-14

beyle : böyle, öyle, o kadar.

b.9-11; 29-20; 41-25; 44-1; 52-
4; 70-22; 79-30; 81-31; 113-28; 116-
14; 126-17; 143-1; 143-21; 144-9;
145-8; 158-16; 160-3; 161-6; 165-19;
166-10; 181-7

b.+kä 105-18

beyleki : öteki, başka.

b.9-8; 29-1; 30-19; 34-23; 35-2;
45-5; 45-9; 60-6; 70-11; 70-21; 70-30;
120-8; 165-16; 166-13

b.+leriñ 46-8

b.+ñki 70-12

b.+si 58-27

b.+si(h)em 59-4

b.+sine 35-23

b.+siniñ 85-21; 152-11; 159-22;
159-24; 159-25

beylesi : bir şeyin öbür tarafı, öbür
yanı.

b.+nde 18-23

beyni : beyin, akıl.

b.78-1
b.+imde 151-1
b.+leri 11-22
b.+ñde 70-23
b.+si 111-15
b.+sinde 9-5; 61-8; 71-4; 75-20
b.+sine 59-12; 71-23; 103-21;
175-18
b.-sin(h)em 84-20
b.+siniñ 111-24
beyt- : şöyle böyle etmek.
b.-ip 29-23; 58-1
bezdır- : bezdirmek, usandırmak.
b.-yän 142-28
beze- : bezemek, süslemek.
b.-pdi 167-22
b.-r 103-6
b.-rkä 167-29
b.-se 69-9
bezeg : bezek, süs
b.26-18; 167-20
b.+i 102-14; 103-7; 167-18
b.+idir 14-20
bezegli : bezekli, süslü.
b.68-11; 116-8
bezelen- : süslenmek, bezelenmek.
b.- 85-1; 85-4
bezen- : bezenmek, süslemek.4
b.-ep 85-2
bicay : çok
b.98-1

bice : pay, hisse.
b.+me 25-13
b.+ñi 122-9
biceli : payı belirlemek için çekilen
kağıt, kura.
b.122-9
biçak : çok, fazla.
b.187-24
biderek : boş, boşuna, beyhude.
b.75-9; 132-14; 142-29
bidövlet : <Far.+ Ar. 1.malkı mülkü
olmayan, yoksul, garip. 2. Bahtsız.
b. 9-10; 27-18; 130-13
bidüzgün : <Far.+ <T. düzensiz,
nizamsız
b.1-5
bigüzgünlik : düzensizlik,
nizamsızlık.
b.148-10
biidin : izinsiz, müsaadesiz.
b.8-26; 12-25; 27-25
bigüna: <Far.+ <Ar.günahsız.
b.108-14
bihabar : <Far. + <Ar. habersiz,
bilgisiz.
b.+mı 162-24
bikär: işsiz.
b.+den 143-1; 143-3
bike : eş.
b.+sini 142-10
bil : bel.
b.124-26

b. bağla-: birine ya da bir şeye inanmak, bel bağlamak. 123-22

b.+i 35-8; 121-22; 178-24

b.+indäki 69-8; 93-16

b.+ine 30-9; 80-19; 87-1

b.+leri 37-22; 120-6

b.+lerinde 69-28

b.+lerini 47-23

bil- : bilmek.

b.-mezliğe sal- : bilmezlikten gelmek, bildiği halde bilmiyormuş gibi davranmak. 91-26

b.-cek 17-20; 102-19; 106-3; 127-23; 128-19; 135-8; 144-4; 169-6; 173-18

b.-cekdi 122-12; 142-20; 142-21

b.-cegiñizi 122-16

b.-(h)em(y)ok 158-25; 163-2; 163-20; 180-8; 180-21

b.-en 45-6; 103-19; 153-25

b.-endir 61-20

b.-enmi 176-17

b.-enmikä 71-8

b.-en(y)ok 138-28; 156-5; 188-6

b.-eñ(y)ok 132-7

b.-erin 176-20

b.-ermiñ 176-11

b.-ersiñiz 183-2

b.-eyin 33-20; 38-14; 162-21; 168-12

b.-di 46-10; 150-5; 150-5; 185-11

b.-dim 115-19

b.-diñizi 145-9

b.-em(y)ok 23-1; 43-22; 74-14; 107-22; 119-19; 122-17; 123-19

b.-en(y)ok 117-7

b.-eñ(y)okmı 144-10

b.-er 155-6

b.-ermidim 98-23

b.-ersiñ 33-22; 69-23; 115-9

b.-ersiñiz 115-17; 146-23

b.-esi 73-11

b.-eyin 139-11

b.-imsek 72-27

b.-ip 86-18; 135-4; 141-22; 151-8; 159-5

b.-ipsiñ 166-3

b.-işi 119-4

b.-män 1-24; 5-5; 25-18; 53-19; 55-26; 69-14; 94-6; 102-27; 110-11; 119-27; 125-12; 126-22; 133-27; 138-25; 158-10; 166-2; 166-25

b.-mändi 182-3

b.-mäni 172-28

b.-meceğini 107-19

b.-mecekleri 181-17

b.-medi 50-9

b.-medim 106-25; 129-26; 132-6; 135-7

b.-medik 136-13

b.-megiñiz 94-29

b.-mek 53-3; 68-25; 88-3; 180-9

b.-melisiñ 38-15

b.-men 12-7; 12-7; 39-10; 144-9; 144-19

b.-meris 123-8

b.-mersiñiz 181-1
b.-mese 47-8; 49-14; 113-5
b.-mesem 25-20
b.-meseñ 33-21; 72-5
b.-meyän 44-16; 152-28; 160-15; 184-3; 188-7
b.-meyärdi 5-16; 6-14; 8-3; 10-12; 46-17; 50-13; 60-28; 66-26; 68-26; 142-7; 156-25; 157-1; 177-5
b.-meyärdiler 142-4
b.-mez 140-18; 154-19
b.-se 50-12; 55-13; 59-24; 80-1; 113-5; 188-7
b.-seler 71-25 ;137-19; 183-19
b.-sin 110-20
b.-yä 24-10; 126-15
b.-yän 25-21; 57-24; 64-6; 74-15; 103-1; 103-13; 108-30; 109-6; 118-26; 122-21; 122-22; 123-2; 123-7; 125-11; 128-20; 130-10; 173-17
b.-yändir 8-19; 112-18
b.-yäne 27-14
b.-yäni 174-13
b.-yänsiñ 83-12; 138-5; 173-22
b.-yänsiñiz 94-20; 95-11; 180-11
b.-yär 29-23; 30-2; 61-19; 71-21; 79-29; 80-10; 99-27; 103-20; 156-15; 170-3; 170-16; 172-20
b.-yärdi 5-13; 5-13; 45-2; 79-11; 113-1; 142-11; 142-12; 178-6; 179-6
b.-yärdim 107-19
b.-yäs 149-1
b.-yäsniñ 145-26; 147-4; 158-24; 160-24; 167-6

bilbil : <Far. bülbül.

b.96-23

bildir : bildirmek, haber vermek.

b.-ip 68-8

b.-mekden 182-27

b.-mezlige 27-22; 99-10; 164-14

b.-se 85-19

bile : birlikte, beraber.

b.19-13; 22-17; 46-6; 47-6; 47-7; 53-4; 53-12; 57-12; 59-18; 61-2; 64-5; 68-17; 78-7; 83-7; 83-7; 84-21; 86-15; 89-8; 93-15; 96-21; 103-28; 112-31; 114-6; 117-4; 119-9; 126-23; 134-13; 142-29; 144-9; 151-20; 158-5; 159-10; 162-2; 182-13; 183-7; 184-21; 185-2; 187-23

bilelik : birliktelik, beraberlik.

b.+de 173-28; 182-12

bilen : ile.

b.2-10; 3-11; 3-16; 3-26; 3-26; 4-1; 4-17; 5-19; 5-26; 6-10; 6-14; 6-18; 6-24; 6-26; 8-9; 9-3; 9-16; 9-27; 10-10; 10-14; 10-21; 11-16; 11-19; 11-19; 11-24; 12-12; 12-20; 13-2; 13-13; 14-4; 14-6; 15-8; 15-11; 17-4; 17-6; 17-8; 17-13; 17-15; 17-16; 17-23; 17-26; 17-29; 19-12; 19-14; 20-6; 20-12; 20-23; 21-28; 22-5; 23-2; 24-10; 24-15; 26-2; 26-15; 26-27; 26-29; 28-4; 28-16; 29-2; 29-26; 29-28; 30-9; 30-21; 31-13; 31-18; 32-4; 32-4; 32-14; 32-18; 32-27; 32-28; 34-22; 35-3; 35-10; 35-19; 35-25; 37-3; 37-13; 38-7; 39-21; 39-26; 40-8; 40-20; 40-21; 41-2; 41-15; 41-17; 43-1; 43-6; 43-16; 43-23; 44-24; 44-26; 44-27; 45-12; 45-14; 45-20; 45-22; 46-6; 47-6; 47-6; 47-7; 47-16; 47-21; 48-6; 49-11; 49-12; 49-18; 50-17; 50-24; 51-11; 51-26; 51-26; 52-2; 52-8; 52-19; 52-20; 52-21; 52-27; 53-17; 53-21; 53-25; 53-26; 54-9; 54-21; 55-2; 55-12; 55-23; 56-10; 57-1; 57-7; 57-7; 57-24; 58-27;

59-4; 59-6; 59-18; 59-20; 59-24; 60-8; 60-26; 61-1; 61-10; 61-13; 61-28; 61-28; 61-29; 62-8; 62-12; 62-12; 62-16; 62-26; 63-4; 63-8; 63-12; 64-20; 65-8; 67-10; 67-29; 68-3; 68-12; 68-17; 69-13; 69-15; 70-16; 70-20; 70-31; 71-1; 73-11; 73-14; 74-26; 76-8; 76-9; 76-11; 76-13; 76-17; 76-21; 76-29; 78-3; 78-4; 78-16; 79-12; 80-27; 81-4; 81-15; 81-22; 81-28; 82-1; 82-1; 82-17; 83-2; 83-17; 83-23; 84-2; 85-1; 85-4; 85-21; 86-9; 86-11; 86-12; 86-21; 86-22; 87-7; 87-7; 87-8; 87-25; 88-3; 88-22; 89-3; 89-8; 90-23; 91-4; 91-13; 91-19; 91-20; 91-24; 92-14; 93-11; 93-24; 93-26; 94-5; 94-16; 94-22; 94-23; 95-29; 95-29; 96-6; 96-21; 97-5; 97-6; 98-2; 98-23; 98-29; 98-28; 98-30; 99-6; 99-27; 100-7; 100-26; 101-6; 102-13; 102-31; 103-3; 103-6; 103-10; 103-18; 103-19; 103-26; 104-13; 104-14; 104-18; 104-31; 104-31; 105-2; 105-24; 106-12; 107-3; 107-4; 108-1; 108-12; 109-14; 110-18; 111-21; 111-22; 111-23; 112-5; 112-8; 112-31; 113-6; 113-13; 113-25; 113-29; 114-6; 114-11; 114-13; 114-18; 114-19; 115-12; 115-13; 115-15; 115-24; 116-11; 117-1; 117-2; 117-4; 117-8; 117-10; 117-23; 118-24; 119-9; 119-15; 120-20; 120-23; 120-26; 121-1; 121-3; 123-20; 123-24; 124-10; 124-21; 124-26; 125-1; 126-6; 126-9; 126-25; 127-5; 127-6; 127-24; 128-5; 128-14; 129-5; 129-8; 129-13; 129-15; 129-17; 129-18; 129-20; 130-8; 131-13; 131-16; 132-19; 133-6; 133-9; 133-10; 133-21; 134-13; 135-18; 136-4; 137-22; 138-13; 139-2; 139-11; 140-19; 140-20; 141-3; 141-4; 141-8; 142-5; 142-13; 143-20; 145-10; 145-20; 146-12; 146-21; 146-21; 146-24; 146-26; 148-19; 148-24; 149-8; 149-16; 149-22; 149-25; 150-3; 150-6; 150-6; 150-7; 150-14; 150-14; 150-20; 150-22; 151-7; 151-11; 151-14; 151-25; 152-16; 152-19; 152-22; 153-1; 153-2; 153-6; 153-12; 153-27; 154-6;

154-11; 154-19; 155-21; 155-23; 156-5; 156-18; 157-10; 158-5; 158-12; 158-17; 161-13; 162-2; 162-3; 163-20; 164-13; 166-7; 166-20; 166-21; 166-21; 167-1; 167-8; 167-9; 167-10; 167-14; 167-14; 167-14; 167-15; 167-22; 167-28; 167-29; 167-30; 168-21; 168-22; 168-22; 169-8; 169-26; 170-6; 170-7; 170-9; 171-4; 171-10; 171-12; 171-12; 171-13; 171-21; 171-26; 172-13; 173-5; 173-7; 173-11; 174-5; 174-10; 174-10; 174-14; 174-16; 174-17; 174-18; 174-25; 175-2; 175-18; 175-23; 175-24; 176-24; 176-24; 177-1; 177-4; 177-6; 177-11; 177-18; 177-26; 178-1; 178-14; 178-18; 178-19; 178-25; 178-26; 179-20; 179-23; 181-6; 181-7; 181-15; 182-1; 182-4; 182-6; 182-12; 182-13; 182-15; 182-23; 182-26; 182-26; 183-7; 183-9; 183-9; 183-10; 183-18; 183-23; 183-29; 184-3; 184-12; 184-14; 184-14; 184-19; 184-21; 184-25; 185-2; 185-8; 185-11; 186-12; 186-20; 187-3; 187-4; 187-7; 187-10; 187-13; 187-23; 188-1; 188-2

b.+ä 12-22; 79-15

b.+di 76-16

b.+dir 72-16; 92-17

b.+(h)em 54-17

b.+mi 124-21; 124-22

bilesigelicilik : merak.

b.69-20

bilezik : bilezik.

b.+e 137-7

bilgeşlän : bile bile, kasıtlı olarak.

b.+den 5-16

bilim : öğrenim, tahsil.

b. 45-21; 45-24; 50-12; 60-27; 115-26; 185-23

b. al- : öğrenim görmek. 43-3; 55-2

b.+e 45-19; 113-26

b.+i 44-26; 44-27; 49-13; 105-12; 108-3

b.+ini 75-25

b.+ine 180-23

bilimdar : <T.+ <Far. öğrenim görmüş, bilgili, alim.

b.41-25; 100-5

bilimsire- : ukalalık etmek, akıl hocalığı yapmak.

b.-n 24-15

bilin- : bilinmek, anlaşılmak.

b.-di 54-24

bilış- : karşılıklı bilmek, anlamak.

b.-lerine 41-4

bimamla : haksız, hatalı, yanlış.

b.7-4

b.+da 15-20

bimaza : yaramaz.

b.33-17; 58-5; 78-1

b.+n 56-23

bimazalık : yaramazlık.

b.+ı 62-21

b.+ları 87-15

binamıs : <Far.+ <Ar. utanmaz, namussuz, şerefsiz, rezil.

b.22-21; 68-18

bir : 1. Bir (1) 2. Eşit, aynı, denk.

b.1-5; 1-14; 1-17; 1-19; 1-20; 2-4; 3-19; 3-27; 4-6; 4-6; 5-17; 5-23; 5-23; 6-1; 6-1; 6-7; 6-8; 6-21; 6-21; 7-9; 7-12; 7-12; 7-13; 7-15; 8-9; 8-10; 8-

21; 8-23; 8-23; 9-9; 10-14; 11-4; 11-8; 11-8; 11-12; 11-14; 11-16; 11-16; 11-18; 11-25; 11-29; 12-2; 13-5; 14-22; 14-27; 15-5; 15-11; 15-11; 16-5; 16-6; 16-22; 17-9; 17-27; 17-28; 17-29; 18-20; 19-4; 19-10; 19-13; 20-3; 20-6; 20-10; 20-13; 20-14; 20-21; 21-1; 21-17; 21-19; 21-29; 22-8; 22-16; 22-16; 22-21; 23-9; 23-14; 23-16; 23-19; 23-20; 23-21; 23-22; 23-23; 24-8; 24-14; 26-3; 26-12; 26-13; 26-20; 28-21; 28-21; 28-23; 28-23; 28-26; 29-9; 29-13; 29-15; 29-16; 29-21; 29-25; 29-27; 29-28; 29-29; 30-3; 30-16; 30-24; 31-11; 31-12; 31-14; 31-15; 32-1; 32-4; 32-9; 32-12; 32-17; 33-6; 33-21; 34-2; 34-17; 34-19; 34-21; 34-21; 34-21; 34-24; 34-26; 34-26; 35-4; 35-9; 35-23; 35-31; 36-21; 36-21; 36-25; 37-16; 37-19; 37-25; 38-1; 38-1; 38-4; 38-21; 38-24; 39-26; 40-10; 40-11; 40-12; 40-13; 40-23; 41-5; 41-8; 41-12; 41-15; 41-18; 41-23; 42-15; 42-16; 43-1; 43-6; 43-6; 43-9; 44-4; 44-7; 44-16; 45-1; 45-8; 45-9; 45-23; 46-4; 46-8; 46-11; 46-13; 46-13; 46-15; 46-27; 47-10; 47-11; 47-14; 47-21; 47-28; 48-1; 48-3; 48-6; 48-11; 48-12; 48-15; 49-2; 49-4; 49-8; 49-17; 50-15; 51-5; 51-6; 51-19; 52-7; 52-7; 52-8; 52-20; 52-20; 52-29; 52-30; 53-1; 53-2; 53-2; 53-4; 53-4; 53-12; 54-5; 54-8; 54-14; 54-14; 54-17; 54-27; 55-1; 55-4; 55-9; 55-10; 55-14; 55-16; 55-17; 55-17; 55-17; 56-1; 56-1; 56-2; 56-13; 56-13; 56-15; 56-26; 57-1; 57-10; 57-10; 57-15; 57-19; 58-2; 58-4; 58-18; 58-21; 59-12; 59-17; 59-19; 59-19; 59-21; 59-23; 60-4; 60-8; 60-9; 60-15; 60-22; 61-2; 61-8; 61-17; 62-3; 62-7; 62-14; 62-16; 63-1; 63-3; 63-6; 63-8; 63-11; 63-12; 64-14; 64-19; 65-2; 65-5; 65-26; 65-29; 65-9; 65-12; 66-1; 66-5; 66-15; 66-23; 67-4; 67-7; 67-8; 68-5; 68-11; 68-12 68-13; 69-2; 69-2; 69-4; 69-4; 69-4; 69-7; 69-13; 69-25; 70-5; 70-7; 70-11; 70-14; 70-22; 71-12; 71-19; 71-23; 72-23; 73-4; 73-17; 73-17; 73-20; 73-26; 74-1;

74-2; 74-14; 74-14; 74-15; 75-9; 75-25; 76-8; 76-16; 76-17; 76-19; 76-21; 76-23; 77-11; 77-17; 77-21; 77-24; 78-4; 78-7; 78-9; 78-15; 78-16; 79-6; 79-18; 79-23; 79-26; 79-30; 79-30; 80-13; 80-14; 81-20; 82-4; 83-15; 83-20; 85-12; 85-13; 85-25; 88-1; 88-4; 88-7; 88-11; 89-11; 89-16; 89-22; 90-11; 90-20; 90-21; 91-19; 92-17; 92-19; 94-2; 94-11; 94-14; 94-20; 94-21; 94-21; 94-21; 95-19; 95-29; 96-1; 96-7; 97-8; 98-2; 98-4; 98-22; 98-24; 98-25; 99-11; 99-12; 99-13; 99-17; 100-14; 100-20; 100-25; 101-2; 101-6; 101-19; 101-23; 102-12; 102-19; 102-22; 103-14; 103-28; 103-29; 104-12; 104-24; 104-31; 105-3; 105-9; 105-13; 105-25; 106-1; 106-12; 106-13; 106-14; 106-15; 106-17; 106-20; 106-23; 106-26; 107-5; 107-7; 107-19; 108-10; 108-28; 108-30 ;109-9; 109-11; 109-12; 109-13; 109-14; 109-17; 109-21; 109-27; 110-7; 110-11; 110-21; 110-24; 111-5; 111-10; 111-25; 112-1; 112-7; 112-8; 112-17; 112-18; 112-20; 112-22; 112-29; 112-31; 115-2; 115-17; 116-4; 116-7; 116-7; 116-8; 116-11; 117-4; 117-8; 117-19; 118-12; 119-13; 119-23; 120-9; 120-25; 120-26; 120-27; 120-30; 121-11; 121-12; 121-14; 122-1; 122-13; 123-7; 123-20; 123-24; 123-25; 123-26; 124-4; 124-12; 124-23; 125-1; 126-2; 126-7; 126-13; 126-25; 127-1; 127-4; 127-5; 127-26; 129-5; 129-20; 130-1; 132-20; 132-22; 133-6; 133-8; 133-13; 133-21; 134-1; 134-10; 134-11; 134-12; 134-14; 134-25; 135-20; 136-1; 136-2; 136-23; 137-5; 137-11; 137-17; 138-7; 138-8 ;138-12 ;138-17; 138-18; 139- 7; 139-21; 140-9; 141-6; 142-2; 142-17; 142-17; 142-18; 142-19; 142-19; 142-20; 143-1; 143-11; 143-19; 144-1; 144-10; 145-5; 145-13; 146-19; 147-4; 147-8; 147-17; 147-18; 148-24; 149-1; 149-7; 149-12; 149-17; 149-21; 149-22; 150-8; 150-10; 150-12; 151-1; 151-3; 151-13; 151-17 ;151-26; 152-3; 152-5;

152-12; 152-26; 153-2; 153-2; 153-21; 153-22; 153-27; 154-1; 154-1; 154-16; 154-19; 154-20; 154-25; 155-5; 156-1; 156-6; 156-16; 156-26; 157-7; 157-13; 157-15; 157-18; 157-23; 157-24; 158-23; 159-15; 159-21; 160-4; 160-27; 161-21; 162-10; 165-26; 166-2; 166-11; 166-11; 166-11; 167-4; 167-10; 167-20; 167-20; 167-24; 167-25; 168-7; 169-11; 169-15; 170-1; 170-3; 170-8; 107-11; 170-23; 170-25; 171-17; 171-18; 171-25; 172-1; 172-23; 172-28; 172-29; 173-2; 173-5; 173-10; 173-16; 174-8; 174-26; 176-9; 177-13; 178-4; 178-5; 178-21; 178-23; 178-31; 179-11; 179-13; 180-26; 181-3; 181-4; 181-20; 181-27; 182-24; 183-; 183-1; 183-22; 183-26; 185-15; 185-26; 185-30; 186-11; 186-12; 186-19; 187-28; 188-4; 188-5; 188-7; 188-27; 188-28; 188-29; 188-29; 189-1; 189-3 ;189-4; 189-5

b.+(ä) 155-6

b.+i 24-13; 30-10; 35-7; 36-9; 39-22; 48-17; 52-13; 75-23; 88-15; 96-1; 96-10; 98-26; 99-7; 99-8; 115-12

b.+idi 94-15

b.+ine 35-26; 77-26; 82-15; 144-3

b.+inci 51-16

b.+ini 85-21

b.+leri 115-12

biragızdan : hep birlikte, her beraber, ağzı bir olma.

b.44-14; 120-2; 121-10

biraz : biraz.

b.12-10; 26-15; 32-6; 32-10; 38-2; 44-7; 58-17; 60-3; 62-3; 64-15; 70-31; 71-24; 75-16; 81-3; 81-15; 81-26; 87-24; 92-16; 95-9; 98-9; 106-24; 106-25; 108-31; 110-21; 111-9; 121-26; 122-20 ;123-1; 126-17; 144-26; 152-

14; 153-9; 162-8; 171-6; 175-10; 176-6; 183-25

birazdan : birazdan, biraz sonra.

b.6-3; 53-20; 114-16

birce : biricik.

b.104-6; 136-3; 137-20; 171-16

birden : birden bire, birden.

b.2-3; 5-6; 12-8; 22-14; 24-19; 24-22; 28-18; 44-5; 46-19; 64-16; 71-9; 73-27; 80-27; 82-10; 91-6; 92-9; 95-21; 111-12; 120-25; 127-7; 154-16; 165-2; 183-31; 185-19; 187-4

birdenkä : bir anda, birdenbire, aniden.

b.1-20; 3-3; 7-15; 15-14; 18-4; 19-13; 19-18; 22-25; 28-14; 31-7; 31-16; 32-18; 33-16; 35-11; 35-25; 36-27; 44-6; 48-28; 49-6; 51-12; 53-2; 53-4; 53-19; 54-7; 54-16; 55-16; 58-21; 61-21; 64-13; 66-15; 68-10; 79-1; 80-4; 80-14; 81-8; 81-24; 81-30; 95-24; 98-8; 99-13; 100-9; 101-2; 101-2; 102-18; 109-15; 111-11; 123-20; 135-11; 166-24; 173-13

birehim : <Far.+ <Ar. acımasız, kalpsiz.

b.66-4; 103-5

birek-birege : birbirine, biri öbürüne.

b.70-27; 79-17; 153-3

bireyyäm : çoktan, eskiden.

b.109-2

birhili : 1.tuhaf, garip, acayip. 2.aynı.

b.1-21; 7-1; 13-9; 18-22; 18-24; 18-26; 21-12; 22-24; 30-3; 33-23; 35-11; 42-8; 45-19; 48-27; 49-5; 51-4; 58-14; 59-11; 59-11; 60-10; 64-18; 65-21; 71-6; 72-7; 73-3; 73-12; 80-16; 81-8; 83-2; 84-8; 86-15; 94-8; 94-11; 94-15; 95-7; 99-9; 105-6; 109-28; 109-

29; 110-4; 112-2; 129-18; 133-14; 134-17; 142-27; 151-22; 157-1; 157-4; 157-4; 157-12; 160-8; 166-22; 176-2; 178-16; 179-4

biri : biri, birisi.

b. 10-13; 11-26; 12-8; 12-10; 15-9; 19-16; 20-14; 21-21; 21-21; 21-22; 21-22; 21-23; 21-23; 21-23; 21-24; 21-24; 21-25; 23-16; 28-27; 30-7; 32-27; 33-16; 35-6; 35-19; 35-19; 35-23; 35-31; 36-10; 43-18; 47-25; 47-30; 48-8; 48-26; 49-6; 52-14; 53-6; 53-9; 54-13; 56-3; 56-16; 58-25; 58-25; 66-11; 66-11; 70-8; 70-10; 70-13; 70-20; 71-8; 71-12; 73-22; 73-25; 74-12; 75-3; 76-9; 78-3; 78-6; 78-14; 81-19; 82-5; 85-2; 87-15; 87-22; 88-12; 89-16; 90-26; 90-26; 91-2; 91-25; 94-16; 96-17; 99-15; 99-18; 99-22; 101-13; 102-4; 103-3; 104-1; 104-24; 105-5; 105-13; 105-14; 105-15; 105-16; 105-17; 106-5; 106-6; 106-1; 107-26; 108-29; 112-25; 113-16; 115-5; 116-9; 118-6; 118-8; 118-11; 118-14; 118-17; 118-20; 120-5; 122-10; 122-12; 124-19; 125-5; 125-18; 125-24; 126-22; 128-23; 133-27; 136-16; 136-20; 138-13; 138-14; 138-23; 139-7; 140-1; 140-6; 140-24; 141-9; 142-17; 143-9; 145-20; 146-27; 148-5; 149-17; 149-17; 149-17; 150-9; 152-7; 152-11; 152-26; 158-17; 160-11; 166-9; 166-13; 168-1; 169-1; 169-4; 169-20; 177-16; 185-18; 187-18

b.+di 10-1; 10-23; 26-1; 91-17

b.+digini 79-10

b.+dir 9-5; 11-23; 39-13; 56-23; 106-2; 181-19

b.+mizden 81-19

b.+iniñ 23-16

b.+leri 35-19

b.+lerinden 78-14

b.+lerine 10-14

b.+lerini 32-27; 33-15; 105-5;
106-11

b.+leriniñ 166-10

b.+mize 89-16

b.+ne 15-9; 16-8; 35-6; 47-25;
52-14; 58-25; 70-7; 70-9; 71-8; 85-2;
104-24; 105-13; 105-17; 112-25; 128-
23; 138-23; 144-4; 149-17; 152-7;
152-26; 187-23

b.+nde 129-15

b.+nden 18-6; 30-7; 36-10; 69-
15; 89-25; 91-8; 145-20; 147-17

b.+ni 35-19; 71-12; 82-5; 136-
22; 138-14; 150-4; 151-16; 166-19;
168-21; 172-29; 177-15

b.+niñ 30-19; 30-19; 33-17; 39-
4; 48-26; 65-28; 85-8; 93-22; 105-14;
106-5; 106-6; 107-26; 135-11; 138-13;
159-22; 159-23; 160-11; 164-1; 170-2

b.+ñiz 91-9; 122-15

b.+ñizi 24-3; 24-12; 123-18

b.+siniñ 112-28

biricik : biricik, bir tane.

b.+(h)em 39-27

birik- : birleşmek, katılmak.

b.-en 155-1

birikdir- : birleştirmek.

b.-eli 154-4

b.-mek 154-16

birigün : yarından sonraki gün.

b.7-7

birinci : birinci, ilk.

b.40-10; 78-10; 91-16; 118-1;
123-15; 170-31; 183-20; 184-8; 185-
14; 186-18; 188-20

b.+si 80-13

birleş- : birleşmek.

b.-di 104-10

birleşdir- : birleştirmek.

b.-mäge 153-2

birlän- ikilän : bir, birkaç,

b.1-6; 72-1

birnäçe : birkaç, bazıları.

b.30-7; 32-17; 44-5; 45-12; 67-
5; 72-12; 76-14; 80-31; 92-18; 93-11;
101-24; 102-15; 115-16; 116-1; 129-
14; 129-17; 129-22; 133-6; 173-6;
181-10

b.+si 35-21; 188-11

b.+sini 167-12

b.+siniñ 35-29; 50-16

birsahm : az bir zaman.

b.22-6; 35-21; 109-26; 129-
24; 132-25; 133-1; 143-5

birsellem : kısa bir zaman.

b.35-25

birsıhlı : aralıksız, sürekli.

b.47-26; 59-14; 72-16; 73-24;
99-23; 108-7; 123-3

biryan : bir taraf, bir yan.

b.+dan 35-29

bisovat : bilgisiz, cahil.

b. 27-20 ;186-12

biş- : pişmek.

b.-medik 136-11

bişir- : pişirmek.

b.-ip 51-31

bişiril- : pişirilmek.

b.-yän 104-12	b.4-15; 6-28; 20-3; 20-4; 20-5; 20-14; 20-27; 20-28; 22-20; 43-10; 43-15; 43-22; 44-12; 56-25; 73-23; 75-4; 81-9; 81-11; 81-19; 84-1; 84-6; 105-11; 113-19; 115-23; 115-24; 121-24; 122-15; 123-8 ;123-23; 126-10; 131-11; 132-8; 132-11; 132-25; 138-2; 139-16; 144-27; 146-14; 146-29; 147-6; 147-10; 153-4; 161-9; 165-11; 169-3; 169-6; 177-24; 178-26 ;182-25; 182-28
bit : bit.	
b.9-9; 10-5; 10-6; 10-7; 61-13	
b.+(h)em 9-1	
b.+iñ 10-9	
b.+ler 9-19; 10-3	
bit- : bitmek, son bulmak.	
b.-äyse 65-3	b.+(ä) 112-14
b.-cek 165-9	b.+den 138-5
b.-ip 54-22; 65-2	b.+e 27-7; 27-8; 58-2; 95-2; 114-11; 119-24; 133-16; 139-16; 139-23; 143-12; 146-17; 147-12; 168-11; 178-30
b.-ipdir 66-13; 66-15	
b.-mek 64-4	
b. -ermikän 98-18	b.+i 4-13; 34-4; 89-16; 160-16; 165-8
b.-yänçä 65-18	
biterli : iyileşme durumunda olma, düzelecek olma.	b.+iñ 8-1; 8-5; 19-12; 20-17; 24-16; 36-6; 42-22; 46-5; 58-19; 84-21; 91-27; 92-1; 103-2; 107-14; 107-17; 109-2; 114-21; 117-18 ;121-15; 122-19; 131-14; 133-16; 134-1; 145-21; 145-23; 153-26; 154-1; 154-28; 168-13; 173-24; 180-2; 182-28; 183-1 ;185-5
b.14-10	
bitevilik : birlik, bütünlük.	
b.+ine 147-14	
bitir- : bitirmek, sona erdirmek.	
b.-ipdi 18-1	b.+iñ(h)em 38-11; 160-18
bivagt : <Far+ <Ar. bir zamanlar, eskiden.	b.+iñki 32-31; 34-9
b.157-17	b.+(h)em 20-20; 119-25
biyz : bez.	b.+leri 182-29
b. 65-13; 106-17	b.+lerge 183-1
b.+im 107-3	biazar : bk. bizar.
b.+imden 107-7	b.182-28
b.+inden 107-1	bizar : <Far. bıkmış, usanmış.
b.+iñ 107-20	b.102-19; 143-1
biz : biz (1. Çoğul kişi).	bizar-peteñ : aşırı yorgunluk, bıkkınlık, bezginlik.

b.p.+e gel- : yılmak, bezmek, bıkmak, usanmak. 44-11

b.+den 121-14

b. p.+e 111-18;122-10

borç : borç.

b.+umız 141-19

b.+una 185-11

b.+unı 117-7

bog- : boğmak, soluğunu kesmek.

b.-dı 56-2; 56-11; 56-22

b.-up 68-2

b.-yan 5-16

bogul- : soluğu kesilmek, baoğulmak.

b.-yardı 127-15

bogun : hece.

b.+ı ı-: cesaret etmek, cüret etmek. 185-3

boğaz : boğaz.

b.+ına sıgdığından gıgır- : avazı çıktığı kadar bağırarak. 12-8

b.+ına tegek il- : boğazında kalmak. 178-10

b.+ıma 174-2

b.+ımı 19-21

b.+ına 19-22; 57-16; 86-2; 107-27

b.+ını 5-16; 68-2

bol : bol, çok.

b.26-17; 26-26; 41-2; 54-22; 71-13; 124-8

bol- : olmak, bulunmak.

b. 7-6; 26-23; 129-9; 136-28; 144-6; 144-17; 154-4; 187-9

b.-a 9-21; 101-9; 130-21; 140-21

b.-an 25-5; 30-14; 37-22; 37-24; 37-25; 40-21; 41-6; 45-3; 45-13; 46-26; 49-8; 49-18; 51-17; 52-13; 59-15; 61-7; 62-24; 68-9; 70-27; 76-12; 80-13; 81-9; 87-12; 90-26; 94-3; 97-16; 98-23; 102-4; 102-14; 102-29; 103-21; 103-26; 104-11; 104-14; 104-19; 105-3; 106-15; 111-17; 117-23; 118-22; 120-24; 123-28; 148-21; 155-6; 166-16; 171-2; 171-21; 173-5; 182-25; 183-21; 184-1; 186-11; 189-1

b.-anda 3-13; 14-17; 59-9; 63-13; 63-14; 85-13; 85-21; 90-20; 91-4; 122-6; 129-19; 134-4; 137-20; 141-17; 142-17; 162-6; 164-5; 160-26; 179-5

b.-andır 47-16; 79-29; 79-30; 139-20; 179-14; 181-24

b.-anı 6-12; 7-7; 16-12; 26-4; 26-4; 29-16; 31-5; 31-6; 31-21; 34-1; 35-7; 46-11; 49-7; 57-26; 59-8; 61-2; 66-4; 69-20; 70-6; 72-10; 72-15; 72-25; 78-8; 88-21; 94-9; 102-28; 103-27; 105-6; 112-32; 113-6; 118-2; 119-4; 133-4; 133-8; 151-12; 151-20; 184-19; 186-23

b.-anımda 84-13

b.-anımdan 174-2

b.-anına 5-10

b.-anları 51-27

b.-anlarında 181-9

b.-an(y)ok 37-6; 98-4; 164-26

b.-ansoñ 11-24; 67-21; 188-28

b.-anını 7-24; 60-28

b.-anıñız 178-29

b.-ańda 27-10; 24-27; 75-26

b.-ar 24-10; 25-10; 25-12; 29-7; 33-1; 33-12; 33-14; 46-6; 51-13; 58-8; 66-11; 75-24; 107-12; 107-23; 138-27;

140-20; 143-13; 144-18; 144-24; 146-4; 150-22; 155-5; 156-13; 158-21; 165-19; 167-7; 176-12; 178-19

b.-ara 4-8; 12-5; 12-17; 19-15; 21-15; 29-13; 37-20; 46-17; 48-4; 53-24; 55-7; 58-5; 58-10; 66-22; 91-20; 93-10; 106-14; 114-15; 116-3; 116-21; 124-8; 139-6; 172-27; 178-4

b.-ardı 47-9; 69-29; 85-13; 107-23; 115-16

b.-ardık 114-12

b.-ardım 98-25

b.-arın 33-2; 165-7

b.-arıs 43-11; 173-25; 173-26

b.-arısım 161-9

b.-armı 75-10; 100-18; 119-13

b.-armıdım 36-22

b.-arsıñ 25-16; 28-8; 93-7; 103-7

b.-arsıñız 45-17; 122-15

b.-ası 22-3

b.-asım 36-24; 77-8

b.-asıñız 24-18

b.-ay 150-27

b.-aydı 166-24; 173-13

b.-ayadı 33-13; 39-15; 64-7; 141-16; 153-7; 168-18

b.-ayadıñ 23-8

b.-ayan 161-23

b.-ayanda 79-16

b.-aycak 163-1

b.-ayın 154-5; 154-17

b.-ayma 111-14; 130-5; 130-12; 155-9; 166-2

b.-aymalı 131-11

b.-aymasa 1-6; 51-27; 76-10; 96-18; 97-13; 102-8; 123-12; 123-26; 130-2; 143-15

b.-aymasam 28-9

b.-aymasañ 64-19; 130-17

b.-aymasın 6-8; 49-27; 56-9; 65-11; 71-11; 90-15; 110-13; 143-21; 163-21; 185-16

b.-aymayın 130-8

b.-aymazmıka 110-15

b.-aymazmıkañ 87-19

b.-aysa 5-12; 102-12

b.-aysadı 114-22

b.-aysamdım 25-23

b.-aysañ 141-3

b.-ayşını 44-8

b.-cagı 17-18; 54-2; 54-22; 188-30

b.-cagıma 163-2

b.-cagına 139-8; 156-28

b.-cagını 19-3; 149-1

b.-cak 24-25; 31-19; 35-29; 100-8; 131-22; 144-12

b.-cakdı 161-4

b.-dı 1-23; 13-7; 13-18; 14-12; 15-8; 15-9; 37-5; 54-21; 59-12; 63-14; 63-28; 71-17; 71-20; 73-28; 74-17; 74-17; 74-19; 81-1; 81-2; 82-11; 83-4; 84-5; 87-26; 89-4; 101-5; 103-9; 104-10; 108-10; 110-7; 111-11; 126-21; 126-22; 131-3; 133-24; 142-24; 166-10; 171-10; 171-16; 179-4; 185-26; 187-5; 187-6

b.-dugıça 18-16

b.-dugım 96-9

b.-duk 81-12; 81-16; 81-15

b.-duka 26-13; 137-19
 b.-dular 40-15
 b.-dum 15-4
 b.-dum 6-26
 b.-duñ 19-26; 41-25
 b.-gay 36-7; 131-19; 131-26
 b.-gun 36-19
 b.-ıp 122-7
 b.-macak 80-10
 b.-madı 91-23; 125-10; 165-14;
 165-15
 b.-madık 55-5; 187-9; 189-2
 b.-maga 149-16
 b.-magı 5-7; 49-4; 134-10
 b.-magına 120-5
 b.-magını 155-1
 b.-mak 50-15; 54-9; 70-9; 97-2;
 170-5
 b.-makdan 50-16
 b.-malı 161-20
 b.-malıdı 32-1; 46-15; 54-13;
 70-3
 b.-malısıñ 38-18; 162-18
 b.-man 7-10; 7-11; 11-12; 25-14;
 26-29; 28-5; 41-13; 49-8; 50-17; 51-
 24; 52-26; 52-30; 59-18; 62-26; 68-25;
 97-15; 104-5; 104-10; 126-7; 149-21;
 188-12
 b.-manda 111-6; 160-19
 b.-mandır 84-19
 b.-manı 1-2; 19-12; 19-15; 45-
 26; 46-2; 67-5; 69-29; 72-4; 142-19;
 156-11; 177-3

b.-masa 11-23 ;24-7; 24-17; 41-
 23; 48-18; 49-13; 55-19; 59-8; 66-20;
 67-1; 76-4; 77-7; 81-7; 97-19; 116-27;
 120-17; 131-1; 137-25; 153-19; 164-
 24; 167-19; 185-24
 b.-masam 99-2; 134-10; 159-8;
 175-13
 b.-masam(h)am 42-5; 48-13; 95-
 12; 174-24
 b.-masana 164-12
 b.-masın 56-22; 131-13
 b.-mayamı 8-18; 21-29; 85-26
 b.-mayan 25-16
 b.-mayşı 62-22; 102-11; 127-5
 b.-maz 2-12; 20-27; 36-23; 36-
 24; 45-6; 56-20; 58-8; 64-16; 75-24;
 80-12; 93-14; 107-17; 121-15; 138-27;
 150-22; 151-8; 153-28; 167-3; 178-19
 b.-mazlık 87-18
 b.-mazmı 9-10; 89-2
 b.-mı 2-1; 26-13
 b.-muş(h)am 51-20
 b.-(r)suñ 130-25
 b.-sa 3-10; 3-29; 5-11; 6-9; 6-13;
 7-7; 7-9; 7-19; 8-7; 8-10; 9-16; 10-12;
 10-13; 10-19; 10-20; 11-21; 11-25; 11-
 28; 12-4; 12-6; 15-4; 15-5; 15-11; 16-
 1; 16-3; 16-3; 16-4; 16-10; 16-11; 16-
 14; 17-9; 17-18; 17-29; 18-4; 18-5;
 18-16; 18-24; 18-26; 18-27; 19-2; 19-
 7; 19-8; 20-3; 20-23; 21-1; 21-3; 21-
 28; 22-8; 22-12; 25-5; 25-8; 26-12;
 26-17; 26-27; 26-28; 26-31; 27-1; 27-
 18; 28-25; 29-10; 29-20; 29-21; 30-3;
 30-17; 30-24; 31-13; 31-21; 32-7; 32-
 13; 35-1; 34-11; 35-16; 35-26; 36-2;
 36-3; 36-5; 36-18; 36-20; 36-20; 36-
 27; 39-23; 39-26; 40-1; 40-15; 41-4;
 41-5; 41-15; 42-7; 42-12; 42-19; 42-
 28; 43-8; 43-23; 44-23; 45-9; 45-10;

45-17; 45-19; 45-21; 45-22; 46-13; 46-24; 46-31; 47-2; 48-15; 48-25; 48-28; 48-28; 49-7; 50-15; 50-16; 51-6; 51-17; 51-29; 52-31; 53-4; 53-23; 53-27; 54-6; 54-10; 54-17; 54-25; 55-9; 55-14; 56-27; 56-25; 57-5; 57-8; 57-11; 57-15; 57-16; 57-22; 58-7; 58-15; 58-21; 58-21; 58-24; 59-5; 59-9; 59-12; 60-10; 61-7; 61-20; 61-18; 61-22; 62-17; 62-21; 63-9; 63-12; 63-26; 64-17; 65-25; 66-18; 66-23; 66-26; 67-6; 67-13; 67-20; 67-25; 68-2; 69-11; 69-30; 70-1; 70-22; 70-23; 71-7; 71-9; 71-9; 71-23; 72-2; 72-15; 73-7; 73-23; 75-15; 75-16; 75-22; 76-5; 76-24; 77-5; 77-21; 78-12; 78-26; 79-1; 79-3; 80-15; 80-26; 81-6; 81-26; 82-9; 82-13; 82-14; 82-17; 83-18; 83-20; 85-4; 85-12; 86-30; 87-9; 87-14; 87-28; 88-7; 88-17; 88-24; 89-15; 90-4; 90-11; 91-1; 91-11; 91-13; 91-15; 92-24; 93-25; 94-3; 94-4; 94-8; 94-11; 94-14; 94-16; 94-24; 94-28; 95-5; 95-24; 96-11; 96-12; 97-7; 97-20; 98-4; 98-8; 98-15; 98-21; 98-22; 98-29; 98-31; 99-13; 100-5; 100-11; 100-14; 100-22; 100-24; 101-4; 101-6; 101-13; 101-17; 101-20; 101-24; 101-26; 102-1; 102-2; 102-8; 102-13; 102-18; 102-24; 103-10; 104-4; 104-7; 104-15; 104-18; 104-25; 104-28; 105-7; 105-11; 105-15; 105-21; 106-7; 106-18; 106-22; 107-2; 107-21; 107-25; 108-14; 108-21; 109-1; 109-3; 109-7; 109-13; 109-16; 109-18; 110-8; 110-15; 110-17; 110-24; 111-12; 111-20; 112-6; 112-20; 112-26; 113-1; 113-4; 113-8; 115-2; 115-27; 116-2; 116-11; 117-20; 117-25; 117-28; 118-2; 118-20; 119-5; 119-17; 119-23; 119-26; 120-19; 121-9; 121-20; 122-5; 122-7; 122-12; 123-1; 123-3; 123-10; 123-20; 123-21; 124-6; 124-23; 125-4; 125-5; 126-1; 126-16; 126-18; 126-23; 127-12; 127-18; 127-24; 127-26; 128-1; 128-3; 128-18; 128-26; 129-4; 129-7; 129-11; 129-14; 131-25; 132-18; 132-22; 133-4; 134-6; 134-20; 135-24; 136-23;

136-26; 136-28; 137-11; 137-22 ;138-24; 139-8; 140-5; 140-9; 140-26; 141-7; 141-19; 142-5; 142-12; 142-17; 142-28; 144-6; 144-7; 145-3; 145-25; 146-4; 146-28; 147-8; 147-15; 147-17; 148-12; 148-14; 148-21; 149-2; 149-7; 149-12; 149-14; 150-2; 150-4; 150-18; 151-2; 151-8; 151-9; 151-21; 152-11; 154-28; 155-13; 155-26; 156-11; 156-20; 156-22; 157-26; 157-27; 158-13; 159-20; 159-24; 160-11; 160-21; 161-14; 161-19; 162-10; 164-3; 164-16; 164-21; 165-6; 165-9; 165-26; 167-2; 167-4; 168-4; 170-15; 170-17; 170-19; 170-21; 171-4; 171-14; 172-8; 172-26; 172-30; 173-20; 173-22; 174-11; 174-12; 174-15; 176-10; 177-1; 177-7; 177-10; 177-14 ;177-16; 178-2; 178-3; 178-27; 179-24; 180-13; 180-19; 181-12; 181-25; 182-7; 182-8; 182-18; 183-4; 183-9; 183-31; 184-4; 184-24; 184-25; 185-7; 185-23; 185-27; 186-2; 186-4 ;186-11; 186-14; 186-19; 187-5; 187-15; 187-17; 188-1; 188-2; 188-2; 188-4; 188-5; 188-7; 188-19; 188-20; 189-1; 189-2; 189-5; 189-7

b.-sadı 54-2

b.-sak 43-16; 43-16

b.-salar 23-19; 23-19; 70-31; 70-31; 98-29; 128-20

b.-sam 12-18; 12-22; 70-23; 75-6; 76-3; 90-16; 107-28; 123-10; 130-10; 130-24; 176-22

b.-sañ 21-28; 38-9; 38-13; 55-5; 56-15; 73-10; 76-18; 91-2; 93-1; 122-22; 126-5; 128-6; 140-2; 145-6; 155-6; 155-14; 168-7; 175-13; 175-22

b.-sañız 24-12; 50-28; 115-15; 180-9

b.-sun 3-15; 21-21; 21-21; 21-21; 21-22; 21-22; 21-22; 21-22; 21-23; 21-23; 21-23; 21-23; 21-24; 21-24; 21-24; 21-24 21-25; 21-25; 21-25; 34-13; 36-7; 45-17; 51-2; 56-

12; 65-16; 80-11; 81-8; 83-21; 86-3;
86-3; 107-27; 152-23; 164-4; 169-23;
169-25; 176-23; 177-19; 177-21

b.-şı 15-4; 15-22

b.-şuna 55-2

b.-şuñ 22-14; 82-24; 84-8

b.-uñ 11-2

b.-up 1-19; 1-22; 2-3; 3-29; 6-
22; 7-4; 8-18; 10-14; 12-13; 22-6; 23-
2; 24-15; 26-18; 28-21; 28-26; 30-7;
30-10; 30-13; 30-25; 32-12; 37-2; 40-
13; 40-15; 40-26; 41-11; 41-16; 45-25;
46-1; 48-4; 48-11; 48-17; 50-25; 51-
30; 53-1; 55-16; 57-3; 59-26; 62-14;
62-17; 62-20; 65-24; 66-13; 69-13; 69-
26; 70-27; 71-4; 74-13; 75-23; 77-26;
78-5; 80-1; 81-17; 81-25; 85-30; 86-
23; 91-18; 95-1; 96-24; 98-12; 98-20;
99-1; 99-10; 101-6; 101-18; 101-27;
104-9; 104-12; 104-23; 105-4; 105-23;
109-8; 109-11; 115-21; 117-5; 118-18;
129-17; 133-5; 139-2; 142-15; 142-23;
146-2; 149-4; 149-13; 157-4; 157-7;
159-13; 159-15; 159-25; 165-1; 170-1;
171-2; 171-12; 171-23; 173-16; 173-
18; 179-24; 183-22; 187-5; 187-6; 188-
22; 189-2; 189-4

b.-updı 61-2; 62-9; 79-13; 183-
15; 184-13

b.-updır 62-7; 78-18; 112-13;
166-14

b.-upsıñ 24-28

b.-up yör- 58-1

b.-ur 24-25

b.-uş 110-19

b.-ya 38-23; 66-18; 80-9; 110-4;
144-25; 152-5; 181-7

b.-yamı 38-22; 161-14

b.-yamıñ 43-19; 59-1; 116-15;
165-23

b.-yan 21-28; 55-7; 65-11; 74-3;
76-19; 118-20; 171-5; 187-13

b.-yançam 27-11

b.-yandım 106-21

b.-yanım 100-9

b.-yanına 101-9

b.-yanıñ 153-15

b.-yanlar 97-4

b.-yanlar(h)am 128-11

b.-yanlarıñ 185-12

b.-yar 52-29; 54-1

b.-yardı 5-14; 53-26; 55-11; 68-
8; 78-15; 104-15; 185-6

b.-yas 81-11; 130-20; 150-22

b.-yasıñ 145-8

bolçuluk : bolluk.

b.188-31

bor : bk. Bol-.

b.139-7

b.+mı 157-18; 157-23

bol-eliñ : yeterince, yeteri kadar.

b.121-15

bola : bollaşmak.

b.-ver- 33-9; 33-9

b.-a 102-25

b.-ra 108-2; 108-3

b.-yadı 106-28

b.-yardı 186-8

bolelin : gereğince, yeteri kadar.

b.+lik 167-7

bosaga : eşik

b.+sından 2-21

boş : içine hiçbir şey konmamış, boş.

b.44-23; 46-5; 74-20; 80-15; 93-22; 110-17; 178-21

boşa- : bir şeyin içinden çıkmak, ayrılmak, boş kalmak.

b.-n 36-14

b.-p 1-11

boşat- : bir şeyin içini boşaltmak.

b.-mak 116-22

boşadıl- : boşaltılmak, içi boş olmak.

b.-an 119-5

b.-dı 54-22

botla- : yavrulamak, deve yavrusu olmak.

b.-n 30-16; 31-11

boy : boy.

b.+dakı 185-14

b.+undan 32-7

b.+ı 15-8; 26-24; 34-21; 56-1 ; 80-11

boya- : boyamak.

b.-pdılar 167-14

boyal- : boyanmak.

b.-an 14-2

b.-ıp 70-13

boyçı: suyun derinliğini ölçen ölçek ağacı.

b.5-26

boydaş : aynı boyda.

b.51-26

boylı : boylu.

b.91-19; 133-13

boyun :1. boyun. 2. boyun, ağız, yaka.

b. al- : itiraf etmek, kabul etmek. 15-24; 37-12; 58-14; 96-2; 151-3; 181-3

b. eg-: boyun eğmek, birine tâbi olmak, birinin üstünlüğünü kabul etmek, biriyle anlaşmak zorunda kalmak. 25-3 ;116-25; 153-29; 155-13; 161-9; 161-11

b. tovla- : bir işi yapmaktan kaçınmak. 11-28; 117-8 ;129-10; 176-9

b.+a 4-10

b.+da 16-13

b.+ı 106-7; 106-9; 147-20

b.+uma 85-17; 144-16

b.+una 12-23; 80-19; 150-1 ;185-1

b.+undakı 47-5

b.+undan 65-17; 83-23; 102-13; 105-25

b.+unı 172-22

b.+uña 105-23

b.+uñdan 65-18

b.+uñızdan 172-7

boyunça : gibi, uyarınca.

b.5-25; 26-20; 27-23; 34-2; 40-7; 45-27; 49-11; 53-24; 64-9; 77-4; 87-4; 102-13; 107-6; 116-16; 120-25; 187-27; 188-26

boyunturuk : boyunduruk.

b.+ına 168-15; 174-1

boyur-boyur : boyur-boyur yaş goyber- : zırıl zırıl ağlayarak göz yaşı dökmek. 26-8

boz : boz, gri, kül rengi.

b.79-7; 185-30

boz- : yıkmak, tahrip etmek, kaldırmak.

b.-dı 99-4

b.-manı 42-28

b.-manka 36-25

b.-yan 169-8

bozgak : fâsatçı, fitneci.

b.+lar 126-6

bozuk : kötü, ahlaksız, sefih.

b.117-6

bozul- : bozulmak.

b.-an 150-9

b.-dı 39-20

b.-man 147-13

bök- : atlamak, sıçramak, hoplamak.

b.-üp 14-17

b.-über- 66-7

bökde- : yolunu kesmek, durdurmak.

b.-yardı 97-7

bökderil- : durdurmak.

b.-gi 132-17

böl- : bölmek.

b.-yän 68-8

bölek : bölüm, parça.

b.43-18; 91-25; 182-24

b.+cik 34-17

b.+i 39-25; 68-5; 167-4

b.+leri 62-4

bölek bölek : parça parça, bölüm bölüm.

b. 30-7

bölüm : bölüm, kısım.

b.+de 40-11

b.+i 40-11

b.+ine 185-30; 188-17

b.+iniñ 182-22; 184-21

bölün- : bölünmek.

b.-ip 54-5; 70-5

b.-yardı 54-4

bölünişik : bölüm, bölünme, ayırım.

b.188-18

börtdür- : gözünü, kaşını çatmak.

b.-ip 88-6

börük : takke

b.+i 4-6; 79-6

b.-iniñ 31-14

bövet : baraj, bent.

b.+e 184-17

bövşeñlik : genişlik, ferahlık.

b. 20-2; 33-24

bövür : böğür, yan.

b.+üni diñirge- : bir şey hakkında düşünmek. 130-7; 132-1

b.+üne 38-6; 165-1

b.+üniñ 26-10

bövüs- : delmek,deşmek, yarmak.

b.-üp 29-3

bu : bu.

b. 3-17; 7-12; 9-3; 9-10; 15-11; 17-17; 17-19; 17-27; 18-1; 18-12; 20-25; 21-12; 23-20; 23-23; 24-3; 27-3; 27-17; 31-2; 32-31; 41-12; 41-14; 41-21; 41-23; 42-1; 42-5; 42-22; 43-5;

44-5; 46-8; 46-20; 47-29; 48-7; 48-22;
56-17; 60-20; 65-10; 69-16; 76-9; 80-
21; 84-14; 85-11; 89-2; 89-6; 92-23;
96-16; 100-22; 102-4; 109-1; 109-11;
110-19; 110-24; 113-28; 114-11; 114-
20; 115-18; 121-17; 123-8; 135-4;
136-19; 144-12; 145-28; 149-11; 150-
20; 156-13; 156-21; 159-5; 161-22;
163-13; 163-24; 165-5; 167-11; 168-
12; 171-19; 174-19; 174-23; 175-6;
183-27 ;186-12; 188-4; 188-24; 189-2;
189-5

b.+cagaz 4-14; 14-14; 30-21; 33-
3

b.+dur 81-11

b.+lar 49-5; 106-2; 178-18; 183-
17; 183-18; 183-23

b.+lara 183-11; 183-24 ;183-30

b.+ları 114-20; 182-20

b.+ların 70-29; 182-22; 183-7;
183-13; 183-20; 183-30; 185-21

b.(m)+uña 6-23; 9-23; 21-9; 25-
3; 43-4; 77-19; 132-11

b.(m)+nda 23-19; 81-10; 136-25;
150-24

b.(m)+ndan 40-17; 73-1; 107-16;
127-13; 160-23; 160-27; 181-10

b.(m)+nı 65-2; 107-17; 113-24

b.(m)+nuñ 65-7; 66-15; 189-1

b.(m)+unuñ 167-11 ;168-9

bucuruk : bucurugı art- : derdi azabı
çoğalmak. 21-7; 58-19

bug : buğu, buhar.

b.159-14

bugarış- : buharlaşmak.

b.-ıp 150-11

bugday : buğday.

b.21-29; 160-20

b.+ı 131-17

bugı : buğu.

b.81-29

buk- : gizlemek, saklamak.

b.-up 51-11; 76-26; 85-18; 109-
14

b.-a gel- 115-26

b.-up yör- 76-17

bukış- : bk. buk-

b.-ıp 109-5

bukı : sığınak, melce; saklı, gizli.

b.36-16; 178-1

bukca : bohça.

b.+ları 31-24

b.+sız 81-6; 82-2

bukul- : gizlenmek, saklanmak.

b.-ıp 17-26; 88-4

b.-dı 20-12

bula- : bulamak, karışmak.

b.-dı 160-18; 174-16

b.-gın 25-7

b.-mak 175-11

b.-rmdı 90-17

bulan- : bulanmak, karıştırmak.

b.-an 5-3

b.-ıp 71-1; 134-3

bulagaylık : fesatlık, kötülük.

b.35-28; 68-8

bulaş- : kirlenmek, pislenmek,
bulanmak, lekelenmek.

b.-an 4-20; 70-21
b.-dı 15-13
b.-ıp 3-17; 6-20; 10-23; 70-20;
88-9; 133-20
b.-sa 7-7
b.-yanı 126-2
b.-yardı 147-16
bulaşık: karışık, karmakarışık,
dağınık.
b.5-24; 99-1; 172-15
bulaşıklık: karışıklık, karmakarışıklık,
dağınıklık.
b.120-30
bulayla- : sallamak.
b.-rmdı 137-25
bulaylan- : bk. bulayla-.
b.-dı 32-19
b.-yan 90-14; 174-16
buldura- : işildamak, parıldamak.
b.-yan 48-20
bulut : bulut.
b.10-23; 157-11
b.-ını 71-13
b.-sız 1-1; 21-4; 54-1
bur- : burmak, çevirmek.
b.-makdan 89-24
burç I : köşe.
b.+una 55-18
b.+unda 112-24
b.+undan 57-12
burç II : biber.
b.8-17

burça : Güzel, mavi çiçekli, kökü
yenen bir bitki.

b. 24-25

burma : burgulu.

b.+sını 89-24

burugsa- : yanmak, tütme, buram
buram tütme, fena kokmak, keskin bir
koku vermek.

b.-p 8-9

burun : burun.

b.+(h)am 4-20

b.+ı 3-12; 43-9; 54-13; 80-6; 99-
8; 167-2

b.+um 8-12

b.+um(h)am 93-6

b.+una 5-22; 42-3; 51-4; 160-7;
174-15

b.+undan 6-2; 8-10; 171-24

b.+unı 4-19; 6-5; 58-27; 59-2;
77-14; 111-4 ;174-14

b.+unıñ 3-26; 6-5; 35-7; 88-21;
178-23

b.+uñ 3-6; 8-17; 8-26

b.+uñızın 58-3

burunnuk : burunluk.

b.+ımız 160-16

burunnuklu : bk. burunnuk.

b.156-22

bus- : olduğu yerde kalmak.

b.-ıp gal- 9-25

bussur- : saklamak, gizlemek.

b.-an 22-5

b.-ıp 153-10

b.-ıpdır 170-23
buşuk-: idrarını yapmak, işemek.

b.-ıp gal- 38-13
b.-mañ 39-13
b.-masın 38-21
b.-masını 39-16
b.-sa 39-10

but : but, kalça.

b.+larından 28-25
b.+unı 118-17
b.+unıñ 29-2; 31-16

butna-: hareket etmek, yola çıkmak, kımıldamak.

b.-madı 155-20
b.-man 7-20; 99-20; 126-21

buyruk : buyruk, emir.

b.176-4
b. ber- : emir vermek. 32-24
b.+ı 177-15

buyur-: buyurmak, emretmek.

b.-dı 9-15; 93-8; 98-14
b.-salar 36-6
b.-sam 176-9
b.-up bil- 90-16
b.-yardı 181-18

büdre-: sürçmek, ayağı takılmak.

b.-se 26-6
b.-yardı 26-5

bükül- : bükülmek, eğilmek.

b.-en 1-15; 10-25
b.-ip 42-12

bürençek : bürümcük, kadınların başlarına örttüğü baş örtüsü.

b.+de 105-5
b.+e 86-6
b.+i 86-8
b.+ini 126-18

bürel- : örtünmek.

b.-ip 86-6

büren- : örtünmek, kapanmak.

b.-sin 126-18

bürgüt : kartal

b.101-6; 101-9
b.+den 100-14

bütün: bütün, tüm.

b.1-18; 17-29; 18-9; 19-7; 22-5;
26-15; 26-20; 26-23; 30-13; 31-6; 32-9;
35-9; 53-17; 55-19; 56-10; 65-24; 76-8;
76-11; 95-16; 97-18; 103-10; 104-23;
104-23; 116-10; 120-24; 127-8; 139-13;
152-27; 157-13

bütünleyin : tümüyle, tamamıyla.

b.48-16; 98-3; 149-16; 184-26

büyä : tikslenme ünlemi.

b.20-22

-C-

cadıgöylük : <Far. büyücülük, sihirbazlık.

c.61-6; 174-19; 174-20

cakgıl-da- : cik cik ses çıkarmak, ötmek.

c.-p 29-26

cahan : <Far. cihan, dünya.

c.40-10; 91-16; 101-15; 118-1;
184-8 ;186-18

c.+a 6-3
c.+ı 26-2
cahil : <Ar. genç insan, delikanlı.
c.19-12; 99-12
c. bol- : cahil, bilgisiz olmak.
20-3; 98-7
calbar : <Far. geniş pantolon, şalvar.
c. 170-26
c.+ı 89-11
c.+ını 29-3
c.+ınıñ 124-12
calbarlık : <Far.+ <T. şalvarlık.
c.69-27
cam : <Far. çanak, kase, tas.
c.22-16
can I. : <Far. kişi adlarına takılarak, sempati, sevgi ifade eden söz.
c.1-22; 2-3; 2-10; 9-16; 13-7;
13-23; 15-23; 25-3; 34-14; 38-4; 52-1;
79-4; 83-26; 90-23; 109-25
c.+ım 114-13; 135-6
can II. : <Far. can, ruh.
c. 55-1; 65-6; 80-7; 119-16; 141-
6; 153-2
c. acık- : can çekişmek. 135-9
can al- /can ver- : can alıp
can vermek, kan dökmek, şiddetli
savaşmak. 69-13; 69-19; 70-1; 134-24
c.+a gir- : canlanmak,
hareketlenmek. 31-7; 83-2; 137-15
c.+ı çık- : canı çıkmak, ölmek.
79-1
c.+a 69-2; 80-7; 86-12

c.+ı 63-7; 78-5; 107-25; 125-19;
126-14; 136-28; 146-27; 162-25; 181-
14
c.+ım 151-7
c.+ımı 114-21
c.+ımız 124-2
c.+ına 44-24; 56-17; 160-11;
184-3
c.+ını 187-28; 189-7
c.+ıñ 81-2
c.+ıña 13-2; 105-21; 124-14;
140-8
c.+ıñız 106-23
c.+ıma 23-4; 57-21; 142-25
c.+larınıñ 178-17
can-dil : can, gönül, ruh.
c.d. 177-26
candar : canlı, yaşayan.
c.+a 100-14
c.+ı 29-14
candarm : < Fr. jandarma.
c.+lar 122-3
câneveriñce : canavarca.
c.162-7
canık- : özenmek, gayret etmeki
çalışmak, çabalamak.
c.-dı 99-25; 144-15
c.-ıp 52-23; 56-16; 147-19; 169-
2
canıpkeş : gayretli, çalışkna, özenli.
c.156-5
canlandır- : canlandırmak.
c.-dı 109-24

canlı : küçük baş hayvan, davar.

c.50-20; 108-17; 120-9; 188-4

cañ : çan, zil, çingirak.

c.47-5; 47-6; 95-19; 99-23

cañlı : boynuna çan olan..

c.47-1; 135-16

car I : dere, nehir yatağı; kol.

c. 183-18

c.+ı 54-4; 54-5; 131-17

c.+ında 54-6

c.+ıñ 183-18

c.+lar 136-2

car II : ilan, havadis.

c.çekdir- : ilan etmek,
duyurmak. 150-2

carcı : ulak, tellak, haberci.

c.+nıñ 86-2

cay : bina, ev; oda.

c.32-1; 102-7

c.+lar 104-24

c.+lardan 102-8

c.+ları 48-16

c.+ınıñ 103-25

cayla- : gömmek, defnetmek,
kaybetmek.

c.-dım 136-23

caytar- : dimdik durmak, fırlamak,
dikleşmek, kabarmak.

c.-dan 118-14

c.-yardı 35-8

cäcem : kase, çaydanlık gibi ürünlerin
yapıldığı porselen.

c.65-27

c.+e 136-27

c.+leri 18-9;110-18

cähennem : <Ar. cehennem.

c.62-6; 113-27

c.+e 7-19

cäneveriñce : <Far. canavarca.

c.162-7

cebir : <Ar. azap, cefa, zulüm.

c.çek- : eziyet çekmek.187-27

cedel : <Ar. tartışma.

c.et- : tartışmak. 58-24

c.+lere 71-6

cedelçi : <Ar.+ <T. tartışmacı.

c.+ler 58-24

cedelleş- : tartışmak.

c.-ip 58-18

c.-yän 116-11

cedit : <Ar. yeni, taze.

c.112-13

cemagat : <Ar. cemaat.

c.91-24; 102-17; 169-14

c.+dan 90-5; 92-5

c.+e 108-14

c.+ı 92-5; 92-19; 105-8; 117-13;
120-21; 124-5; 169-25; 177-15

c.+ınıñ 105-8; 112-23; 121-12

c.+ıñ 91-23; 92-2; 177-3

c.+ları 182-28

c.+larınñ 182-25

cemende : <Ar. cemaat, halk, insanlar.

c.70-18
c.+ni 127-6
c.+ñ 127-2
cemle- : <Ar.+ <T. toplamak, bir araya getirmek.
c.-di 75-12; 123-17
c.-p 94-18
c. +si 102-8
cencel : gürültü, yaygara.
c.+i 166-9
cennet : <Ar. sefalı, güzel hoş, bağ bahçe.
c.188-7
c.+di 26-17
c.+e 110-7
c.+i 139-14
cerçi : küçük tüccar, dükkan sahibi.
c.+ñ 73-4
cerime : <Ar. ceza.
c.107-20
ceza : <Ar. ceza.
c.94-3; 104-26; 127-7; 129-4; 178-9
cıbarla- : çiselemek.
c.-p 18-14
c.+sınıñ 181-16
cıda : ayrı, ayrılık.
c.bol- : ayrı olmak, ayrı düşmek.
78-14; 134-23
cıgıl- : sıkılmak, sıkı hale getirmek.
c.-danda 178-8
cıgıl-da- : gıcırdamak.

c.-magı 178-22
c.-n 181-27
cıgıldı : gıcırtı, cızırtı.
c.181-6
cıgıllık : bit pazarı.
c.138-12
cık : hayır anlamında kullanılan bir söz.
c.24-20
cıkır : su çıkarmak için kurulan tesis.
c.103-16
cıkır cıkır gül- : kıkır kıkır sesli bir şekilde gülmek. 8-2
c.+a 103-17
cıkırda- : cıkırtılı, ses çıkarmak, sesli gülmek.
c.-dı 25-7; 59-5
c.-p 4-2; 15-14; 15-17; 103-10
cıkırdaş- : sesli gülüşmek.
c.-dılar 9-21
c.-ıp 25-5
cın : <Ar. cin.
c.56-9; 56-11; 56-20; 56-23
c.+ıñ(h)am 45-17
cınaza : <Ar. cenaze.
c. okat- : cenaze namazı kıldırmaq. 41-6; 43-15
c.+sız 43-19; 44-1
cıns : <Ar. cins.
c.+larıñ 186-20
cıñk : **cıñkını çıkarma-/çıkır-** : sesin çıkarmamak/ sesini çıkarmak. 24-13; 91-9

cıññırda- : çinkırdamak

c.-dıp 120-18

c.-p 99-23

cıññırdı : ses, tınlama, çınlama, tıngırtı, şingırtı.

c.110-18

c.+sı 143-18

c.+sına 22-21

cıppıkla-: terslemek.

c.-dı 174-14

cıra- : yırtmak.

c.-arsıñız 167-3

cızlan : ağustos böceği.

c.+ıñ 54-21

cızzınlaş- : hoplamak, zıplamak.

c.-ıp 30-18

cigar : <Fr. sigara.

c.8-9

cigit : yiğit.

c.69-25; 93-9; 149-23; 158-12

c.+ler 93-18; 93-20; 93-21; 96-14; 96-15; 171-20

c.+lere 73-15; 93-7; 93-11; 98-14; 184-6

c.+leriñ 172-3

c.+leriniñ 73-13

c.+li 91-6

c.+ıñ 170-25

cigil : kardeş.

c.+lem 24-26

cigle- : titremek.

c.-di 34-11; 166-19

c.-yardı 77-26

cocuk : domuz yavrusu.

c.+ını 28-16

cogap : <Ar. cevap, yanıt.

c.9-7; 12-12; 50-8; 67-9; 71-18; 81-15; 86-24; 91-10; 91-22; 91-28; 96-17; 125-14; 154-18; 166-25

c. ber- : cevap vermek. 9-11; 40-13; 50-26; 107-16; 121-3; 164-1

c.+ına 27-12

cogapkär : <Ar.+ <Far. sorumlu.

c.187-18; 188-1

cogapkärli : <Ar. +<Far.+ <T. sorumlu.

c.151-3; 176-9

comart : cömert.

c.+dır 27-6

coñkulda- : atlamak, sıçramak.

c.-yardı 4-18

connuk : contuk, kısa, dar; ucu kesilip ya da dövölüp ayrılmış olan.

c. 2-3; 89-11 ;124-12

c.-cak 16-9

cop-cop dam-: sesli damlamak. 18-5

corap : çorap.

c.+ından 159-23

coralan- : arkası kesilmeden akmak.

c.-ıp 6-2; 79-7

coş- : heyecanlanmak, coşmak.

c.-up 78-13

c.-yar 78-12

çoçgar: ç.+a çolaş-: kirli bir işe bulaşmak. 158-16; 184-11

çoşgun: çoşkun; güçlü.

ç. + ı 102-25

çoşgunlu : güçlü, duygulu, heyecanlı.

c. 35-14; 59-11; 109-23; 184-17

covan : <Far. civan.

c.+dır 117-17

covanbaz : bk. covan.

c.+dır 117-17

coya : ekin ekmek için toprağa kazılan sığ kanal.

c.53-2

cozzuk: semiz, etli kanlı (insanlara yüzü hakkında söylenir.)

c.21-19

culkuldat- : şır şır akmak, şırıltı çıkarmak.

c.-ip 160-4

cuma: <Ar. Cuma (Gün adı).

c.104-28

curnal : <Fr. dergi.

c.+ında 115-14

c.+lar 116-3; 183-9

c.+lara 135-5

cübi : cep, kese.

c.+de 7-18

c.+ñ 130-13

c.+sine 7-16; 7-17; 17-7

cümmüş : merkez.

c.+ine 103-24

cüñk : gövne cüñk bol- : kanaat etmek, makul bulmak, inanmak. 37-17

cürüldeş- : ötüşmek, ses çıkarmak, cıvıldaşmak.

c.-ip 10-24

c.-yârdiler 5-20

cüründik : musluk.

c.+inden 68-26

cüyce : civciv.

c. 179-17

c.+ler 117-23

c.+si 170-24; 184-15

cüyceril- : tuhaf bakmak, birine ya da bir şeye gözlerini dikip bakmak, seyretmek,

c.-ip 19-18

cüycert- : gözlerini fal taşı gibi açmak.

c.-ip 21-28

cüypi cüypi : cıvıl cıvıl.

c.80-23

-Ç-

çabga : yağış.

ç. 156-10

ç.+ñ 156-16

çag : vakit, dönem, çağ.

ç.+da 26-5; 31-4; 56-1; 101-6; 152-15; 157-5; 182-5; 188-6

ç.+ları 46-5; 62-22; 68-8; 78-15

ç.+larında 11-20

ç.+ı 6-15; 44-23; 54-1; 66-21; 71-1; 102-25; 151-27; 187-12

ç.+ım 113-17

ç.+ında 23-22; 79-23; 86-27; 86-28; 181-20

ç.+ınız 32-31

çaga : çocuk.

ç. 1-18; 1-20; 2-25; 16-23; 26-16; 75-29; 143-5

ç.+lar 25-5; 31-24; 32-18; 33-1; 35-26; 36-14; 37-21; 37-23

ç.+lara 17-21; 35-17

ç.+lardan 39-22

ç.+ları 35-29

ç.+ların 9-8; 17-20; 18-25; 19-3; 24-19; 32-21; 32-26; 33-15; 35-29; 136-16

ç.+larmıñ 153-9

ç.+m 123-14

ç.+mı 137-2

ç.+mıñ 136-22

ç.+nı 23-12; 32-30; 87-3

ç.+nıñ 1-17; 50-23

ç.+ñ 14-14; 33-3

ç.+ñız 50-24

ç.+sı 26-14

ç.+sına 34-5

çaga-çuga : çoluk çocuk.

ç. ç.+lar 46-6

çagalık : çocukluk.

ç.+da 78-7

çagbañ : çabuk, bir çırpıda.

ç. 156-16

çagır- : seslenmek, çağırarak, davet etmek.

ç.-an 168-22

ç.-dalı 173-14

ç.-dı 129-13; 150-8; 177-17

ç.-dılar 188-15

ç.-ıp 12-13; 86-16; 184-4

ç.-ıs 14-13

ç.-mak 43-24

ç.-malıdı 184-23

ç.-manı 65-5

ç.-masagam 44-13

ç.-sak 44-12

ç.-yan 171-21

ç.-yardı 181-28

çagırt- : bk. çağır-.

ç.-alı 173-15

çagırıl- : çağrılmak, davet edilmek.

ç.-sa 40-17

ç.-man 177-24

ç.-yan 104-25

ç.-yanını 178-22

ç.-yarsıñız-ov 171-26

çagşıl : yakacak kuru odun, odun.

ç.+lı 28-13

çak I. : galiba, belki, ihtimal.

ç.+ı 21-15; 93-10

çak : çağ, devir, an.

ç.+ı 116-2; 116-21

çak- : iğnesini sokmak, ısırarak.

ç.-an 53-7; 53-11

ç.-ıpdı 52-30

çakan : mavi gözlü.

ç. 160-6; 160-7; 161-21; 161-24; 162-12; 162-17; 162-19; 162-25; 163-24; 164-9; 165-25; 166-3

ç.+a 162-8

ç.+ak 41-17

ç.+(h)am 165-4

ç.+nıñ 163-9

çakılık : çağırma, davet etme.

ç.+ına 173-24

çakış : bk. çaknış-.

ç.+dı 106-6

çaklañ : hacmi küçük, ağırlığı az, küçük, kısa.

ç. 47-11; 151-18; 183-26; 187-2

çaknış- : çarpışmak.

ç.-arlı 91-4

ç.-man 151-12

çaknışık : küçük çaptaki savaş, muharebe, muharebe, çarpışma.

ç. 80-28; 116-25

ç.+ını 70-16

ç.+ıñ 155-24; 156-8

çal I : yoğun olmayan, seyrek.

ç.35-6; 35-8; 49-1; 91-2 ; 99-7; 118-11

çal II : saçlı sakalı ağarmaya, yaşlanmaya başlayan kimse.

ç.+ıñ 136-16

çal- : 1. Bir enstrümanı çalmak. 2. Vurmak, çarpmak.

ç.-ıp bil- 130-24

ç.-cak 25-13

çala : yavaş, yavaşça.

ç. 41-23; 46-30; 55-1; 66-18; 89-12; 111-6; 133-6; 150-17; 151-17

çalasın : hızlı hareket eden, çevik, atik.

ç. 16-8; 16-17; 17-24; 18-7; 34-14; 41-16; 52-18; 57-5; 57-1; 165-13;

177-13; 177-24; 177-26; 177-26; 188-8; 189-3

çalasovat : okuma, yazması az olan.

ç. 43-1

çalı-çerkezli : çalı çırpılı, kuru otlu.

ç. 29-14; 47-1

çalımet- : benzemek, çekmek. 1-21; 2-25; 6-7; 18-25; 31-6; 35-22; 47-25; 49-10; 69-8; 77-4; 85-2; 87-27; 88-21; 103-16; 105-2; 105-4; 105-8; 112-2; 112-4; 134-2; 135-15; 135-19; 147-20; 156-12; 166-1; 177-10

çalış- : çalışmak, çabalamak.

ç.-an 186-22

ç.-anda 37-3

ç.-dı 27-22; 57-23; 149-16

ç.-dılar 57-5

ç.-ıp 36-2; 88-4

ç.-mak 174-1; 186-15

ç.-sa 156-23

ç.-salar 118-4

ç.-ya 116-13

ç.-yan 64-2; 99-10

ç.-yanlar 108-2

ç.-yar 187-3

ç.-yardı 18-27; 113-6

ç.-yasıñız 110-24

çalışır- : bir şeyi değiştirmek.

ç.-an 133-18

ç.-mazlık 167-16

çaman : tembel, uyuşuk (at hakkında).

ç.188-8

ç.-dı 78-26

çanak : çanak, kase.

ç.+da 185-17

çaña-: tozumak.

ç.-p 128-3

çap : basım, baskı.

ç. et- : basmak. 45-10; 60-29; 115-15; 188-14

çap- : kesmek.

ç.-anı 70-21

ç.-ar 126-6

ç.-dı 78-20; 170-21

ç.-malı 186-11

ç.-sañ 165-21

ç.-ya 152-11

ç.-yan 156-7

ç.-yar 117-9

çapdır- : koşturmak.

ç.-yardı 59-25

çapık: kesik.

ç. 70-21; 91-19; 136-20

çapışık : at yarışı.

ç. 67-25

çara-: başıñı çara-: üstesinden gelmek, başarmak, becermek. 122-12; 122-16

çarh : <Far. çark.

ç. 30-8; 30-8

çarhla- : çarkta bilemek.

ç.-yardı 146-11

çarlak : martı.

ç.+lar 4-1

çarpış-: el çırpamak.

ç.-yardı 178-16

çarşak: yaba.

ç. 124-21

çarva : hayvancılıkla uğraşan göçebe insanlar.

ç. 21-21; 30-1; 30-5; 30-11; 31-22; 41-9; 111-10; 167-8

çash : yüksek, gür, coşkun, güçlü, keskin

ç.5-9

ç.+ca 17-25

ç.+cadı 5-12

çaş- : dağılmak, alt üst olmak, kendini kaybetmek, şaşmak.

ç.-ar 21-13

çaşka : bardak.

ç.+larda 115-11

çaşgın : dağınık, düzensiz.

ç. 23-22

çaşı : şaşı.

ç. 35-7

çat- : bağlamak, düğümlemek.

ç.-an(y)ok 181-25

ç.-sa 148-3

çatak: ters, eğri, dolaşık.

ç. 73-21

çatıl- : çatılmak.

ç.-yan 52-14

ç.-yardı 35-6

çatma : derme çatma yapılan ev.

ç. 1-7; 29-7

ç.+dan 1-7

ç.+masından 96-18
ç.+mı 164-20
çatmalı : derme çatma yapılan evi olan.
ç. 1-14
çavuş : fisıltı.
ç. çak- : fisıldamak. 22-26
çay : çay.
ç. 19-7; 19-9; 19-10; 20-14; 20-15; 20-17; 20-20; 20-21; 20-23; 47-21; 47-23; 50-8; 20-14; 69-4; 77-23; 106-26; 107-1; 114-11; 115-11; 130-2; 143-25; 144-1; 146-3; 146-4; 146-15; 146-17; 146-17; 146-18; 146-21; 146-24; 147-2; 147-13; 147-14; 147-15; 150-19; 153-23; 153-23; 157-24; 159-11; 159-17; 160-11; 163-14; 166-5; 166-6; 167-23; 175-5; 183-3; 188-2
ç.+a 19-7; 160-3
ç.+(h)am 163-15
ç.+da 160-6; 160-8
ç.+da(h)am 157-23
ç.+ı 14-7; 20-23; 47-19; 47-20; 146-22; 146-24; 147-7; 147-8; 160-21
ç.+ımız 20-17
ç.+ına 160-4
ç.+ın(h)am 20-28
ç.+ını 24-9; 35-10; 51-28; 107-2
ç.+iñ 14-7; 19-8; 157-22; 163-16; 167-18
ç.+lı 47-21
çaycı : çaycı.
ç. 164-26; 166-6
çay-çörek : hafif yemek, çayla birlikte yenen yiyecek.

ç. ç.+(h)em 24-10
çayhana : çayhane.
ç.+da 159-15
ç.+lar 49-3
çaykan- : çalkalanmak.
ç.-ip 17-13
çayır : çayır.
ç. 66-1
çaypulı: çay parası.
Ç.147-15
çäge : kum.
ç. 24-3; 34-20; 39-28; 39-28; 43-7; 47-2; 47-27; 172-17; 172-22; 172-24
çäkmen : deve ipinde yapılan astarsız giysi.
ç.+ine 126-21
ç.+ini 127-16
çäre : <Far. çare.
ç. 57-5; 58-21; 114-23; 142-7; 150-4; 154-16
ç.+(ä) 149-25
ç.+di 37-18
ç.+m 89-22
ç.+si 82-14; 173-17
ç.+sini 139-16
çäresizlik : <Far.+ <T. çaresizlik.
ç. 123-19
çäynek : çaydanlık.
ç.77-21; 106-26; 113-2; 166-6
ç.+e 104-7
ç.+iñ 35-10

çäynek-käse : kap kacak.

ç.+di 104-6; 104-10

çek- : 1.çekmek. 2. Yardımcı fiil olarak kullanılır.

ç. 35-23

ç.-di 13-9; 15-10; 15-11; 15-11;
50-8; 53-13; 91-13; 111-7; 125-5; 169-
20

ç.-diler 178-5

ç.-dir 131-18

ç.-eräk 38-2

ç.-enini 110-9

ç.-ermikän 159-9

ç.-ip 3-13; 3-14; 5-3; 66-16; 98-
13; 127-25; 135-10; 188-6

ç.-ip bil- 57-8; 150-6

ç.-ipdi 3-22

ç.-ipdir 66-12

ç.-mäge 88-6; 181-25

ç.-mecek 138-16

ç.-medi 41-11; 58-16

ç.-mek 113-16; 118-24; 149-24;
178-25

ç.-meli 30-14

ç.-yä 173-16

ç.-yän 61-12; 113-20; 155-16

ç.-yänmi 130-6

ç.-yärđi 123-3; 177-7

ç.-yärđik 98-2

çebin : kerpiçten yapılan çatmaya
verilen ad.

ç. 104-31

çeker: tüfeğin kutudan çıkarılan
bölümü.

ç.+ini 149-19

ç.+lerini 93-18

çekeleşik : kavga, çekişme, itişip
kakşıma.

ç.166-9

çekge : kulak ile gözün arası.

ç.+sine 182-3

çekil- : çekilmek.

ç. 105-19; 105-21

ç.-di 38-16; 172-10

ç.-endir 47-15

ç.-enleriñ 186-25

ç.-iñ 167-3

ç.-medik 98-22

ç.-yäler 73-24

çekiş : çekiş.

ç. 149-9

çekiçdar : fabrikada çekiçleme işini
yapan.

ç. 21-22

çekimli : ünlü ses.

ç.72-4

çekin- : çekinmek, sıkılmak.

ç.-dilermikä 81-28

ç.-män 151-9; 165-9

ç.-meyärđi 55-10

ç.-se 87-24

ç.-yärđi 22-13; 82-13

çekişdir- : hızla çekmek, çekiştirmek.

ç.-ip 64-25

çelek : fıçı, kutu.

ç.+i 16-20

ç.+iñ 17-9

çelpek : yufkanın yağda pişirilmesiyle yapılan bir tür yemek.

ç.56-7

çem : durum, fırsat, zaman.

ç. gel- : her önüne gelen, rastgele kişi. 87-7; 87-25

çemçe : kaşık.

ç.20-21; 70-7 ;137-20

ç.+sindäki 20-23

çemçe torba : ev malzemelerini ve küçük ev aletlerinin konulduğu örme torba.

ç. t.+dan 1-19

çemeli : elverişli, uygun.

ç.12-5; 12-17; 21-15; 29-13; 48-4; 55-8; 66-22; 93-10; 116-3 ;116-21; 124-8; 139-6

ç.+di 4-7; 19-15; 37-20; 46-17; 53-24; 58-10; 91-20; 102-25; 106-14; 108-2; 108-3; 114-15; 172-27; 178-4

çemodancık: bavul.

ç.+ını 151-19

çen : tahmini, tahminen.

ç. 107-3

ç. ur-: tahmin etmek, tahminde bulunmak. 48-6; 158-25

ç.+e 181-20; 188-5

çendan : ara sıra, zaman zaman, bazen.

ç. 6-20; 20-27; 113-14

çenli : kadar, değin.

ç. 1-3; 16-15; 32-16; 43-11; 45-24; 60-1; 79-22; 102-25; 112-27; 118-15; 119-3; 124-7; 126-8; 135-6; 167-11; 176-2; 181-4; 188-19

çep : sol.

ç. 26-4; 153-24

ç.+e 132-20; 149-17

çeppek : yazın giyilen ayakkabı.

ç.+ini 2-21; 4-21

çeperçilik : mahirlik, uzluk, ustalık.

ç.167-17

çepbe : bir şeyin ters tarafı, tersi.

ç.+sine 91-22; 151-22

çepiksi: kuru, zayıf insan, ince, küçük.

ç.55-1

ç.+cedi 44-16

çerkez : kumda yetişen dal, kuru bitki.

ç. 47-18

çerme-: sıvamak.

ç.-cigini 3-13;

ç.-cegi 17-18

çermek : iç giyimin uçkur takılan yeri.

ç.+giñi 24-28

çesunça : beyaz ya da sarımsı sık dokunan bir tür ipek kumaş.

ç.+dan 120-12

çeşme : <Far. çeşme

ç. 160-21

çeşni : çoğunlukla kuşağa kıştırılan kısa tüfeğin gövdesi.

ç.29-27; 128-19

çet : kenar, kıyı.

ç.85-7

ç.+de 4-6; 88-4; 89-11
ç.+e 178-5
ç.+inde 1-14
ç.+inden 101-2
çetin : çetin, zor.
ç. 80-10
çubuk : 1.çubuk. 2. Tüfeği temizlemek için kullanılan metal mil harbi.
ç. 32-13; 34-10; 34-11; 36-2; 37-17; 37-19; 130-24
ç.+a 33-16; 39-25
ç.+da 44-26
ç.+di 187-10
ç.+ı 3-13; 32-19; 32-23; 36-17; 42-25
ç.+ıñ 37-13; 37-18; 39-25
ç.+lardan 35-26
çubın : sivri sinek.
ç. 57-14
çıda- : dayanmak, sabretmek.
ç.-dı 15-10
ç.-madık 12-5 ;110-9
ç.-mak 113-16
ç.-man 3-9; 9-25; 61-22; 66-4; 78-23
ç.-mayan 118-5
ç.-ñız(y)ok 164-3
çıdardan : dayanılmaz.
ç. 126-1
cıgba-cıg : cıgba cıgba gel- : işin ilginç bölümünün başlaması. 82-8
cıgın: kıvılcım.
ç.+ı 110-21

cıgılı : nemli.
ç.+ca 4-19; 103-8
çık- : 1. Çıkmak, 2. Ortaya çıkmak. 3. Belli bir aşamaya varmak.
ç. 53-16
ç.-an 1-15; 5-23; 41-23; 78-14; 81-29; 102-1; 112-27; 120-2; 136-5; 177-18; 178-4; 186-21
ç.-an(h)am 5-11
ç.-anda 63-10; 77-19; 95-4
ç.-andan 39-18; 165-13
ç.-anı 103-26
ç.-anını 27-22; 56-10; 94-5
ç.-anlarında 117-1
ç.-ar 149-4 ;168-13
ç.-ara 93-23; 178-8
ç.-arka 106-21
ç.-asım 157-19
ç.-cagina 50-25
ç.-dı 7-16; 22-1; 22-22; 25-18; 35-14; 35-21; 53-3; 80-17; 89-25; 90-26; 93-9; 95-25; 96-5; 105-20; 107-7; 109-11; 116-8; 118-3; 120-19; 121-17; 121-23; 122-7; 129-23; 130-7; 149-5; 157-2; 170-10
ç.-dılar 145-11
ç.-dım 77-5
ç.-dın 107-27
ç.-ıp 6-1; 11-4; 29-14; 29-26; 30-4; 46-16; 39-17; 46-31; 52-23; 52-31; 53-4; 55-22; 58-17; 60-28; 63-1; 65-28; 93-21; 94-2; 104-25; 108-12; 111-6; 120-16; 129-4; 130-10; 132-20; 135-8; 142-4; 150-5; 159-23; 161-19; 169-1; 172-25
ç.-ıpdı 70-28

ç.-ıpdır 111-9
ç.-ıptır 2-10
ç.-madan 183-14
ç.-madı 5-11; 95-27
ç.-maga 36-14
ç.-magı 94-15; 112-23
ç.-makçıldı 85-29
ç.-makçıldım 130-1
ç.-malıdı 41-11; 46-1
ç.-man 147-17
ç.-mandı 106-16
ç.-ması 105-3
ç.-mayan 103-15; 109-9
ç.-yardı 4-22; 17-25; 26-23; 40-10; 41-4; 76-11; 156-18
ç.-ya 39-4
ç.-yan 72-11; 73-17; 115-14; 150-11
ç.-yandır 133-1
çıkalgasız : çaresiz, çıkar yolu olmayan.
ç. 80-31
çıkark- : 1. çıkarmak. 2. Meseleyi çözmek.
ç. 9-16; 37-15; 53-23; 62-14
ç.-an 33-6; 69-10
ç.-ayın 87-19
ç.-cak 5-7
ç.-dan 32-8
ç.-dı 140-24
ç.-ıp 4-21; 78-13; 85-21; 125-18; 145-18
ç.-ıp bil- 80-3

ç.-ıp yör- 116-4
ç.-maga 57-17
ç.-magıñızı 182-29
ç.-mak 53-23; 87-8; 167-16
ç.-man 12-4; 22-24; 26-9; 36-18
ç.-mayardı 2-24; 182-11
ç.-mıka 162-21
ç.-sıñ 27-13
ç.-yanı 52-13

çıkarnı- : çıkarılmak.

ç.-ıpdı 54-17

çıkuv : yara, çıban, tende ortaya çıkan her türlü şey.

ç.+ına 65-26

ç.+ıñ 65-24

çıkuvlı : yaralı, çıbanlı.

ç.+nı 66-1

çılğım : şerit.

ç. 80-20

ç.+ları 80-18; 150-18

çılşırım : değişken.

ç.+ına 123-1

ç.+nı 98-23

çılşırımlı : karmaşık.

ç.65-25; 80-13; 96-22; 187-8; 187-29

ç.+dığına 187-21

ç.+dır 23-7

çılşırımlılık : karışıklık.

ç.+ı 79-14

çım-pıtrak : parça parça olma.

ç. 65-27; 126-20
çın : hakikat, gerçek, doğru.
ç.181-12
ç.+ı 52-21
çıp : önüne geldiği sıfatı güçlendiren ek.
çıpbakay çınım: dostoğru. 14-1; 23-11
çınlakay : cidden, yürekten.
ç.16-8; 44-22; 50-25; 65-17; 99-11; 133-9; 134-18; 171-5; 179-18; 182-9; 185-9
çınsa- : vurma vb. sebeplerle tiz ve sürekli ses çıkarmak (köpekler hakkında).
ç.-dı 101-5
ç.-nı 100-22
ç.-ya 100-14
ç.-yan 100-10
çıra : lamba.
ç. 16-2; 61-17; 61-24; 122-13
ç.-sını 61-21
çırma- : sarmak, dolamak.
ç.-lanı 23-18
ç.-p 38-25
çıssıldı: ezik.
ç.52-7
çıt- : kırıştırmak, çatmak.
ç.-man 13-8
çıtavun : kapalı, bulutlu.
ç.-dı 10-24
çız- : çizmek.
ç.-dı 80-14

çızgal- : sıvanmak.
ç.-an 169-15
çızgan- : sıvamak.
ç. 64-21
çızık : çizgi, hat.
ç. 53-12
ç.+dan 53-14
çigâr : ormanda yetişen yassı yapraklı büyük katı bir ağaç.
ç. 32-13; 32-19
çigi(n) : omuz.
ç.+me 49-6
çığışdır- : düğümlemek.
ç.-ip 87-1
çığışdırıl- : düğümlenmek.
ç.-en 87-7; 111-12
çigit : tohum, çekirdek.
ç. 84-19
çigre- : soğumaya başlamak, serinlemek.
ç. 67-6
çigrek : soğuk, ayaz.
ç.+çi 67-12
ç.+län 67-15
çilim : tütün, sigara.
ç. 130-6
ç.+iñ 4-18; 42-5
çille- : sınır çekmek, sınır belirlemek.
ç.-mesi 47-19
çinovnik : yönetici.
ç.+i 94-16

ç.+inden 150-4
ç.+ler 97-6; 118-3; 120-8; 120-28
ç.+leriñ 54-23; 120-2
ç.+leriniñ 142-2
çiñeril- : dikkatle bakmak, dikkatle incelemek.
ç.-di 3-6; 4-24; 16-21; 58-25; 76-29; 83-3; 124-19; 161-21; 165-25; 175-8; 175-10
ç.-en 21-2
ç.-ip 64-14
ç.-yardiler 87-6
çirkey : yaz aylarında ortaya çıkan sinekten küçük kanatlı böcek, tatarcık.
ç. 57-14
çirkili : kirli, koyu.
ç.38-24
çirtiber- : kesici bir aletle küçük bir şekilde çentik açmak.
ç.-melidi 35-6
çirtmek : kuşları avlamak için kullanılan bir tür kapan.
ç. 1-26; 2-1; 2-16
ç.+e 178-8
ç.+ine 143-5
çiş : ucu sivri uzun, ince çubuk, şiş.
ç.17-15
ç.+i 15-11
ç.+ligine 138-22
ç.+megi 64-16
çiş- : şişmek
ç.-ip 98-18

ç.-yär 156-11
çişir- : kabarmak, şişmek.
ç.-se 182-2
ç.-yä 162-26
ç.-yän 155-13
ç.-yardi 127-24
çit- : düğümlemek, düğümleyerek dokumak.
ç.-mäge 167-17
çitim : halı dokunurken atılan düğüm.
ç.+i 1647-17
ç.+ine 167-15
ç.+ini 167-16
çlen : üye, aza.
ç. 188-21
ç.+idi 184-21
ç.+leriniñ 176-15
çog- : coşmak.
ç.-up 120-16
çogan : yabani bitkili.
ç. 26-16
çogdur- : kaynayıp taşmak.
ç.-ıp 102-26
çoglı : sıcak, güneşli.
ç. 26-1
ç.+ca 43-6
çok- : Gagasıyla yemek, gagalamak.
ç.-ara 88-17
ç.-up 4-22
ç.-yardılar 1-10
çoka : gaga.

ç.+sı 138-13
çokdur- : kaynayıp taşmak.
ç.-ıp 102-26
çokay : ayakkabı.
ç.+ıñ 17-20
ç.+ınıñ 159-22
çokga : **ç.-sakal** : keçi sakallı 64-18; 169-1
çolaş- : kötü işe karışmak, bulaşmak.
ç.-ıp 113-15
çoluk: çoban yamağı.
ç. 23-1
çommal- : çömelmek.
ç.-ıp 29-21; 38-2; 43-8; 88-2
çommalt- : çömelmek.
ç.-dı 21-9
çopan : <Far.çoban.
ç. 23-1
ç.+larıñ 30-14
ç.+ıñ 41-1; 79-12
çorba : <Far. çorba.
ç. 160-20
ç.+nıñ 109-10
ç.+sı 29-28
çot : sayı boncuğu, abaküs.
ç. 24-5
ç.+unı 24-6
çotga: fırça.
ç.+sına 133-12
çovlı : sivri.
ç.147-19

çoyun-: ısınmak
ç. 98-1
çoz- : hücum etmek, saldırmak, üstüne atılmak.
ç.-cak 126-9
ç.-dı 68-13
ç.-duk 20-3
çök- : çökmek, oturmak.
ç.-äymezmikä 102-22
ç.-di 95-24
ç.-erdi 109-2
ç.-üne 118-14
çöke : **ç. düş-**: iki dizinin üstüne oturmak, diz çöküp yalvarmak, aman dilemek. 21-19; 32-10; 32-14; 37-21; 109-18
çöker- : diz üstü oturmak.
ç.-ägeden 20-13
çökgün : çöken yer, çukur.
ç. 109-24; 178-19
çöl : çöl.
ç. 53-15; 182-17; 183-9
ç.+ de 26-16; 47-13; 47-13; 98-25; 99-13; 184-14
ç.+e 182-5
ç. +lerde 136-6
ç.+üñ 47-29
çöp : <Far. çöp, çalı çırpı.
ç.1-2; 8-26; 11-4; 12-25; 27-25; 32-4; 42-6; 71-7; 71-7; 136-5
ç.+e 1-20; 136-16; 160-23
ç.+ler 16-12
ç.+üñ 17-25

çöpboya : kök boyası.

ç.+nı 167-14

çöp-çalam : çer çöp.

ç. 17-24

ç.+dan 104-31

çöple- : toplamak, yığmak.

ç.-di 129-5

çöplük : <Far.+ <T. çöplük.

ç. 29-25

ç.+di 1-13

çörek : ekmek.

ç.13-21; 23-3; 34-2; 55-12; 59-19; 85-23; 123-1; 150-3; 169-12; 169-12; 184-14

ç.+den 145-24 ;164-20; 188-2

ç.+e 134-25; 174-23

ç.+i 13-18; 22-9; 31-23; 34-2; 94-28; 156-13

ç.+imi 13-22

ç.+imiñ 23-2

ç.+ini 44-24; 160-20

ç.+iñ 26-27; 47-21

ç.+iñi 176-4

çörekhana : <T.+ <Far. fırın.

ç.+larını 149-27

ç.+ñ 153-10

ç.+sına 150-2

çövür- : çevirmek.

ç.-dim 101-5

ç.-me 88-15

çöz- : 1.çözmek. 2. sorunu halletmek.

ç.-ip 108-30

ç.-mäge 149-16

ç.-mek 168-22

ç.-mekçi 85-21

ç.-meli 65-18; 81-23

ç.-mese 87-7

ç.-üp 187-11

ç.-sün 107-18

ç.-yardı 49-16

çözdür- : çözdürmek.

ç.-ip 111-12

çözül- : çözülmek, sorun halledilmek.

ç.-män 147-17

ç.-medik 17-6

çto : <Rus. kim.

ç. 121-26

çukanak : çukur, kuyu.

ç.+larını 47-3

çukur : çukur, çökük.

ç.5-12; 104-12

çuñ : derin.

ç.57-13

çuññur : bkn çuñ.

ç. 32-5; 52-5; 78-13; 94-20; 98-21; 183-17

ç.+dı 32-8

ç.+rak 76-15

çuval : <Far. çuval.

ç. 11-23; 21-29; 66-26

ç.+a 35-22

ç.+ıñ 1-18

ç.+ıña 141-14

ç.+ıñ(h)am 2-4

ç.+ıñı 141-7

ç.+lı 141-7

çüf : üfleme, okuma.

ç. 52-23; 52-24; 53-16

çüf ur- : okumak, dua etmek. 52-19

çüm- : batmak, suya batmak, suya girmek.

ç.-di 98-21; 172-17

ç.-üp 5-23; 6-1; 80-13; 155-20

ç.-yardı 156-28

çümre : çümre gey-: şapkayı kulaklarına çekerek giymek. 183-25

çünkü : <Far.çünkü.

ç. 7-10

çüñk : gaga.

ç. +leri 136-4

çürel- : ucunu, tepesini sivriltmek.

ç.-en 10-26

çüri : sivrice.

ç.159-23

ç.-ce 2-22

çüy : çivi.

ç. 18-4; 126-21; 147-19

ç.+şı 172-30

çüycük : kalça kemiği ile birleşen bacak kemiğinin yuvarlak ucu.

c.+i 65-28

çüylen- : çivilenmek, sabitlenmek.

ç.-en 63-15; 129-23

ç.-ene 31-18

çüyre- : çürümek.

ç.-mek 127-3

ç.-n 186-9

ç.-p 63-19

çüyşe : şişe.

ç. 16-6; 16-22; 17-13; 18-9; 189-1

ç.+den 17-9

ç.+(i) 172-30

ç.+ñ 17-12

-D-

Da/de : -da, -de.

d.1-7; 1-8; 1-11; 1-16; 1-17; 2-11; 2-14; 2-21; 2-24; 3-3; 3-25; 4-3; 4-10; 5-7; 5-10; 5-13; 6-2; 6-9; 6-10; 6-13; 6-26; 6-27; 7-1; 7-7; 7-8; 7-24; 8-23; 8-27; 9-2; 9-5; 9-6; 9-9; 9-16; 9-25; 10-5; 10-7; 10-10; 10-12; 10-13; 10-15; 10-18; 10-19; 10-20; 11-5; 11-8; 11-8; 11-9; 11-11; 11-14; 11-16; 11-17; 11-19; 11-20; 11-23; 11-25; 11-28; 12-1; 12-1; 12-2; 12-11; 13-11; 14-5; 14-14; 14-21; 15-7; 16-13; 17-5; 17-7; 17-12; 17-14; 17-26; 17-27; 17-28; 17-29; 18-2; 18-6; 18-12; 18-13; 18-15; 18-19; 18-20; 18-21; 18-24; 19-4; 19-15; 20-20; 21-10; 21-16; 21-18; 22-12; 22-12; 22-25; 23-8; 23-20; 23-22; 26-6; 26-10; 26-13; 27-1; 27-7; 27-8; 27-18; 26-10; 27-17; 27-18; 28-11; 28-25; 29-8; 29-14; 29-19; 29-26; 31-10; 31-19; 31-12; 31-15; 31-19; 32-2; 32-6; 32-18; 32-22; 33-13; 34-14; 34-14; 35-11; 35-20; 35-25; 35-14; 35-14; 36-18; 37-12; 37-15; 37-16; 38-21; 38-24; 38-31; 39-15; 39-25; 40-4; 40-7; 40-9; 40-14; 40-16; 41-1; 41-2; 41-3; 41-4; 41-8; 41-14; 42-8; 42-24; 42-28; 42-20; 44-4; 44-22; 44-23; 45-1; 45-7; 45-10; 45-18; 45-19; 45-19; 45-20; 45-27; 46-6; 46-8; 46-30; 47-2; 47-3; 47-4; 47-20; 47-21; 47-23; 48-1;

48-3; 48-5; 48-6; 48-7; 48-13; 48-25;
 49-13; 49-16; 49-18; 49-18; 50-10; 50-
 12; 50-16; 51-8; 51-14; 51-25; 51-27;
 51-28; 51-31; 52-12; 52-22; 53-11; 53-
 13; 53-14; 53-22; 53-26; 53-27; 54-1;
 54-9; 54-14; 54-22; 54-23; 55-4; 55-5;
 55-6; 55-9; 55-14; 55-14; 56-5; 56-13;
 56-23; 56-26; 57-2; 57-8; 57-11; 57-
 12; 57-22; 58-7; 58-15; 58-19; 58-21;
 58-23; 59-1; 59-7; 59-8; 59-24; 59-12;
 59-20; 59-22; 59-25; 60-6; 60-10; 60-
 10; 60-20; 60-23; 61-7; 61-19; 61-24;
 62-9; 62-11; 62-19; 62-25; 63-1; 63-3;
 63-6; 63-10; 63-12; 63-13; 64-7; 64-
 13; 64-17; 64-18; 64-25; 65-6; 65-19;
 65-20; 65-21; 65-21; 65-25; 65-25; 65-
 26; 65-27; 65-27; 65-28; 66-2; 66-12;
 66-14; 66-20; 66-22; 66-24; 66-26; 67-
 1; 67-2; 67-18; 67-20; 67-27; 67-28;
 68-8; 68-20; 69-1; 69-5; 69-12; 69-30;
 70-15; 70-26; 70-29; 71-4; 71-5; 71-
 15; 71-15; 71-19; 71-20; 71-20; 71-23;
 71-25; 72-3; 72-5; 72-8; 72-10; 72-15;
 72-27; 73-2; 73-7; 73-18; 73-23; 73-
 26; 76-7; 76-15; 76-26; 77-5; 77-10;
 77-18; 77-24; 78-5; 78-8; 78-11; 78-
 15; 78-26; 79-11; 79-15; 79-18; 79-29;
 80-14; 80-22; 80-22; 80-26; 81-3; 81-
 8; 81-15; 81-21; 81-22; 81-25; 81-28;
 81-30; 81-30; 82-10; 82-13; 82-14; 82-
 19; 83-22; 83-24; 84-19; 84-25; 85-1;
 85-9; 85-11; 85-13; 85-17; 85-17; 85-
 19; 85-19; 85-22; 85-25; 85-28; 85-30;
 86-15; 87-8; 87-10; 87-13; 87-14; 87-
 24; 88-16; 89-5; 89-16; 89-18; 89-28;
 90-9; 90-11; 91-6; 91-7; 91-12; 91-18;
 92-5; 92-17; 93-1; 93-21; 93-21; 94-9;
 94-10; 94-13; 94-16; 94-28; 95-2; 95-
 5; 95-6; 95-15; 95-19; 95-19; 95-20;
 96-11; 96-12; 97-3; 97-12; 97-22; 98-
 20; 98-31; 99-2; 99-4; 100-18; 101-1;
 101-4; 101-7; 101-17; 102-2; 102-3;
 102-7; 102-11; 102-16; 102-27; 103-
 12; 103-13; 103-14; 103-19; 103-20;
 103-21; 103-23; 104-6; 104-6; 140-10;
 104-10; 104-20; 104-22; 104-26; 105-
 1; 105-11; 105-13; 105-15; 105-16;
 106-3; 106-4; 106-6; 106-14; 106-18;

107-21; 107-28; 108-2; 108-4; 108-10;
 108-16; 108-23; 108-24; 108-27; 108-
 30; 108-31; 109-1; 109-1; 109-7; 109-
 14; 110-11; 110-23; 111-3; 111-5;
 111-8; 111-12; 111-15; 111-16; 111-
 17; 111-18; 111-20; 111-22; 111-23;
 111-25; 112-6; 112-9; 112-11; 112-18;
 113-1; 113-3; 113-5; 113-6; 113-7;
 113-11; 113-14; 113-28; 113-29; 114-
 1; 114-2; 114-6; 114-14; 114-15; 114-
 21; 115-3; 115-16; 115-17; 116-5;
 116-9; 117-9; 117-12; 117-14; 117-28;
 118-1; 118-4; 118-6; 118-9; 118-13;
 118-16; 118-23; 119-22; 120-9; 120-
 19; 120-26; 120-28; 121-1; 121-20;
 122-7; 122-8; 122-9; 122-10; 122-12;
 122-19; 123-10; 123-24; 123-26; 124-
 6; 124-25; 125-4; 125-14; 125-19;
 126-1; 126-2; 126-11; 126-21; 126-22;
 127-3; 127-12; 127-17; 127-21; 128-5;
 128-12; 129-11; 131-1; 131-2; 132-13;
 132-19; 133-4; 133-17; 133-18; 133-
 19; 133-22; 134-5; 134-6; 134-14;
 134-24; 135-1; 135-6; 135-7; 135-14;
 135-19; 135-19; 136-2; 136-3; 136-6;
 136-19; 136-26; 136-28; 137-13; 137-
 24; 138-10; 138-16; 138-18; 138-24;
 139-2; 139-7; 139-8; 140-1; 140-16;
 140-20; 140-23; 141-7; 141-16; 142-4;
 142-7; 142-9; 142-11; 142-16; 142-18;
 142-18; 142-20; 143-1; 144-4; 144-6;
 144-12; 144-22; 144-27; 145-13; 145-
 14; 145-15; 145-25; 146-1; 146-2;
 146-2; 146-7; 147-12; 147-16; 148-3;
 149- 20; 149-20; 149-21; 150-5; 150-
 7; 150-8; 150-9; 150-11; 150-13; 150-
 14; 150-27; 151-5; 151-12; 151-15;
 151-21; 152-11; 152-14; 153-8; 153-
 12; 153-21; 154-1; 154-11; 154-20;
 154-21; 154-23; 154-25; 155-25; 156-
 1; 156-12; 156-18; 156-21; 156-23;
 157-1; 157-3; 157-4; 157-14; 157-24;
 158-7; 158-22; 159-19; 159-21; 160-4;
 160-18; 161-7; 161-7; 163-17; 163-18;
 163-19; 164-2; 164-4; 164-7; 164-23;
 165-5; 165-27; 166-20; 167-10; 167-
 19; 167-22; 167-25; 167-31; 168-13;
 168-15; 168-18; 169-12; 170-1; 170-1;

170-3; 170-5; 170-14; 170-18; 170-22;
171-7; 171-16; 172-11; 172-16; 172-
18; 172-23; 172-25; 172-29; 172-30;
173-16; 173-24; 173-25; 174-4 ;174-6
;174-12; 174-12 ;174-22; 175-11; 175-
16; 175-20; 176-12; 178-3; 178-5;
178-7; 178-11; 178-12; 178-27; 179-3;
179-12; 180-22; 180-23; 181-2; 181-
11; 181-12; 181-14; 181-17; 181-17;
181-19; 181-25; 182-2; 182-4; 182-23;
183-1; 183-7 ;183-9; 183-28; 184-5;
184-10; 184-11; 184-15; 185-7; 185-
16; 185-21; 185-23; 185-29; 186-2
;186-7; 186-8 ;186-13 ;186-20; 187-6;
187-8; 187-9; 188-8; 188-12; 188-14

daban : <Ar. taban.

d. 187-8; 188-1
d.+ı 21-15; 47-2
d.+ımıñ 23-2
d.+ma 172-24
d.+larından 47-4

dabaralı : tantanalı, şatafatlı.

d.188-20
d.+dı 85-1

dag : dağ.

d. 1-4; 53-15; 62-12; 170-17
d.+dan 70-4; 161-2
d.+ı 62-24
d.+ıñ 71-13
d.+larda 170-8

daga- : dağılmak, yayılmak,
saçılmak.

d.-man 148-24
d.-p 148-14

dağı : 1. daha, başka. 2. ve
başkaları.

d. 6-26; 62-25

d.+(hem)am 30-23

d.+nı 130-4

d.+ñ 113-1

dak- : takmak, iliştmek.

d.-anlarında 39-12

d.-ıp 58-23

d.-ıpdı 102-5

dakıl- : takılmak.

d.-an 95-19

d.-sın 177-22

dakın- : takınmak.

d.-dı 111-23

d.-ıp 39-21

d.-sa 149-10

dalak : dalak

d.98-18; 182-2

dalaş- : birbiri ile çekişmek,
dalaşmak.

d.-ık 160-11

daldala- : eli ile kendini siper etmek,
savunmak.

d.-dı 92-15; 95-15

d.-p 89-27; 154-21; 176-2

daldalat- : elini kaldırtmak.

d.-an 93-2

dam- : damlamak.

d.-ıp 41-14

d.-yan 8-4

damdır- : damlatmak.

d.-madı 136-1

damak: boğaz, gırtlak.

d.+ı çal-: boğazını kesmek, boğazından keserek öldürmek, boğazlamak. 35-17

d.+ına 155-18

damar: 1.menşei, kaynak, kök. 2.damar.

d.134-17

d.+ı 186-8

d.+ının 10-9; 52-10

d.+larını 39-22; 52-9; 109-24

damca: damla.

d. 18-15; 41-13; 69-2; 69-2; 69-3; 70-4; 70-26; 71-12; 97-13; 136-1; 172-29

d.+cıg(h)am 66-1

d.+ları 8-4; 18-15

d.+sı 71-2; 103-9

d.+sına 97-21

dana : çok şeyden haberi olan, akıllı, ferasetli.

d.94-22

d.+dan 94-21

d.+ların 75-25

dañ : tan, tan yeri, şafak.

d.at- : şafak sökmek. 55-26; 78-16; 98-7; 132-17

d.+a 125-8; 135-10

d.+ın 128-25

dañ- : bağlamak, hayvanları iple bağlamak.

d. 21-18

d.-dılar 57-2

d.-ıp 25-1; 42-1; 103-17

d.-ıpdı 17-5

d.-magı 154-25

dañdır- : bkn. Dañ.

d.-ıp 65-29; 107-4

d.-ıpdır 66-2

dañlan- : bağlanmak.

d.107-7

dar : dar.

d. 49-4; 87-26; 105-4; 112-8; 117-2; 126-16

dara- : suçlamak.

d.-maklarını 78-25

d.-n 124-10

d.-p 167-12; 167-13

daracık : daracık.

d.17-19; 46-15; 46-26; 105-13

daragt : büyüyüp duran ağaç, bağ.

d.+ını 185-23

daraklık : ayak tabanının üzenlikten parmaklara kadar olan kısmı.

d.+ından 53-5

darakdiş : yün tarandığında tırağın dişlerinde kalan kalıntı.

d.3-27

darelfunun : <Ar. Darülfunun.

d.+larda 117-17

darga- : dağılmak.

d.-dı 68-23; 110-18; 126-20; 171-2

d.-ması 170-15

dargal- : dağılmak.

d.-yardı 147-18

dargat- : dağıtmak, herkes bir yana gitmek.

d.-ıp 5-24; 173-3; 177-11
d.-mak 87-25 ;177-14
d.-magı 170-31
darık- : rahatı, huzuru kaçmak,
huzursuz olmak.
d.-ıp 80-16
darkelle : dar kafalı.
d.120-28
darlık : darlık.
d.et- : dar gelmek. 59-10; 72-7;
129-9
dart- : çekmek, germek.
d.-aň 87-1
d.-yardı 103-13
daş : taş.
d.16-10; 48-22; 70-11; 85-7; 95-
2; 140-3; 168-17
d.+a 18-8 ;123-21
d.+dan 1-8; 32-2; 86-1; 104-30
daş : dış.
d.18-13; 18-21
d.+da 73-2
d.+dan 21-4
d.+ı 170-27
d.+ına 11-3; 19-12; 26-24; 57-
27; 72-23; 83-15; 108-11 ;109-10;
122-3; 143-12; 145-18
d.+ından 21-17; 42-1; 75-4; 157-
1
d.+ını 18-18; 24-15; 28-24; 68-
21
d.+larına 79-3
daş : uzak aralıkta olan, uzak.

d.78-13; 182-4
d.+a 142-4
d.+ın(h)am 148-10
d.+ındadı 117-21
daşarı : dışarı, dış.
d. 54-21; 60-27; 70-6; 105-4;
171-9; 183-6; 186-15; 187-3; 187-21
d.+da 8-5; 11-1; 11-22; 16-19;
123-22; 169-26
daşarık : belirlenen miktardan fazla,
fazlalık.
d. 25-18; 35-21; 59-3; 80-17;
157-2; 170-10
daşasma : taşbasma.
d.+da 45-10; 72-11
daşkı : dış.
d. 35-9; 66-24; 75-13; 120-17;
127-18; 156-6
daşlaş- : uzaklaşmak.
d.-ası 111-19
daşlı : taşlı.
d.117-2
dat- : tatmak, tadına bakmak.
d.-ıp 20-22
d.-madık 95-4
d.-mandı 172-29
dava : <Ar. dava.
d.+mızı 107-17
davalı : <Ar.+ <T. bk. dava.
d.108-30
dava-cencel : kavga dövüş, nizam,
karışıklık.
d.c. 160-16

d.+dan c.+den 28-7
d.+iñ 49-16
davagär : <Ar.+ Far. davacı.
d.+leriñ 28-4
daya- : dayamak, yaslamak.
d.-madık 170-15
dayan-: 1. dayanmak, yaslanmak. 2. durmak, duraksamak.
d. 128-19; 176-1; 176-1
d.-alma 64-15
d.-ana 85-12
d.-anı 143-21
d.-dı 69-5; 81-24; 120-1 ;173-2
d.-iñ 91-5; 93-20
d.-ıp 75-27
d.-ma 64-16
d.-magına 151-19
d.-yanı 46-20; 49-15
dayanç : dayanak, destek, istinat.
d.+ından 171-2
dayanıl- : dayanılmak, yaslanılmak.
d.-yan 24-5
dayav : sağlıklı, çevik, güçlü.
d.44-15; 69-5; 120-13; 120-20
d.+dım 98-7
d.+rak 18-24
dayhan : çiftçi, köylü, ırgat.
d. 7-11; 10-21; 21-21; 30-6; 42-16; 42-20; 43-23; 44-23; 71-27; 96-11; 103-3; 103-5; 103-15; 134-22; 134-25; 138-5; 138-11; 159-21; 165-26
d.+a 42-18; 150-2; 160-27; 161-17

d.+da 103-19
d.+ı 103-20; 137-11; 149-24; 150-1; 150-6; 156-13
d.+iñ 7-14; 41-19; 44-3; 44-28; 54-13; 98-3; 141-11; 187-16
d.+iñk1 161-16
d.+lar 44-14; 53-2; 94-27; 136-9; 142-8
d.+lara 89-28
d.+lar(h)am 142-1
d.+larıñ 10-7; 42-8; 54-12; 103-14; 138-28; 161-6
d.+nıñ 136-3; 136-19
dayhançılık : çiftçilik, köylülük.
d.+a 44-12
dayı : dayı.
d.38-5
d.+larından 78-26
dayza : teyze, kendinden büyük kadınlara seslenmede kullanılan kelime.
d.44-17
dazarıl- : korkutmak, horozlanmak, kükremek, gözdağı vermek.
d.-dı 16-23; 20-10
dähedem dessem ädim ur- : sakın sakın yürümek. 47-1
däl : değil.
d. 2-21; 4-20; 6-6; 7-1; 8-23; 10-7; 11-14; 11-17; 11-19; 13-11; 18-21; 19-3; 20-22; 21-4; 21-10; 21-12; 23-20; 24-3; 24-5; 25-1; 25-1; 26-9; 26-14; 26-20; 28-10; 33-18; 33-23; 34-6; 34-19; 36-1; 36-17; 38-17; 40-4; 40-23; 44-1; 44-4; 47-23; 51-10; 54-8; 54-24; 56-5; 60-22; 62-7; 62-10; 65-13; 65-18; 65-26; 67-10; 69-1; 71-15;

71-25; 74-22; 74-24; 75-24; 75-25; 75-29; 76-15; 76-26; 79-21; 79-30; 81-21; 81-22; 81-29; 82-13; 83-1; 83-21; 85-7; 85-13; 86-1; 88-17; 89-5; 89-26; 89-28; 90-9; 92-5; 93-6; 95-2; 95-7; 95-19; 95-19; 95-28; 95-28; 99-26; 102-12; 103-19; 103-25; 104-6; 105-28; 106-14; 108-3; 111-1; 113-16; 113-23; 113-28; 114-26; 115-25; 116-5; 117-11; 117-28; 119-24; 120-9; 123-14; 124-8; 124-24; 127-5; 127-6; 129-13; 131-2; 132-16; 137-13; 137-17; 138-26; 141-3; 141-6; 143-1; 143-23; 144-22; 145-6; 146-17; 147-16; 149-3; 149-18; 149-18; 150-7; 150-9; 150-14; 150-24; 150-24; 150-28; 151-3; 151-7; 151-26; 152-2; 152-12; 153-21; 153-29; 155-10; 156-21; 158-9; 158-22; 163-8; 164-7; 164-13 ;164-15; 165-19; 165-26; 165-27; 167-10; 167-11; 167-25; 168-17; 169-3; 169-6; 169-6; 169-12; 173-24; 174-6; 174-23; 176-1; 179-11; 180-23; 180-26; 183-12; 187-25; 187-28; 188-28

d.+di 5-12; 6-9; 6-15; 10-11; 18-12; 18-13; 18-17; 18-20; 18-24; 19-1; 19-2; 26-18; 28-26; 32-7; 32-9; 34-18; 43-3; 45-8; 47-13; 48-3; 52-5; 54-16; 55-6; 57-13; 62-22; 70-4; 70-7; 70-10; 71-2; 72-5; 76-7; 78-3; 78-3; 78-9; 78-13; 83-23; 86-11; 86-12; 86-13; 88-9; 94-17; 102-19; 104-29; 105-14; 105-16; 106-4; 108-22; 108-23; 113-18; 115-2; 119-9; 126-17; 127-12; 128-11; 133-12 ;138-11; 144-4; 151-27; 154-12; 155-23; 170-15; 172-30; 173-8; 177-15; 181-17; 182-4; 184-8; 186-2; 186-7; 187-16

d.+digi 79-14

d.+digini 3-9; 89-14; 98-9; 164-2; 179-26

d.+diler 106-3

d.+dir 8-26; 13-23; 26-6; 60-12; 85-25; 89-18; 119-18; 140-3; 168-11; 184-7

d.+dirin 6-19; 23-11; 29-1; 38-26

d.+diris 144-27

d.+dirler 109-6

d.+mi 15-6; 19-9; 25-11; 90-12; 96-3; 100-27 ;126-12; 137-6; 137-7; 137-8; 150-23

d.+midi 47-8; 167-26

d.+mikân 139-22

d.+mişik 22-20

d.+siñ 43-13

d.+siñiz 112-16

d.+ov 14-10; 173-18

dâli : deli.

d.103-11

dâlire- : delirmek.

d.-megim 165-3

dâne : tane, tohum.

d.22-16; 129-17; 135-18 ;141-11

d.+si 136-3

d.+sinden 70-4

dâneli : taneli, tohumlu.

d. 11-23

dâri : barut.

d. 9-21

dâri-derman : birini hastalıktan, iletten kurtarmak.

d. d.+sız 52-25

deg- : değmek, dokunmak, temas etmek.

d.-di 3-17; 43-18; 47-20; 57-18; 130-11

d.-en 6-14; 18-9; 98-17; 107-5;
168-19

d.-ende 37-17

d.-ene 12-1; 34-11

d.-eni 57-14

d.-esi 12-10

d.-ip 3-12

d.-medige 6-13; 12-1

d.-meyşine 174-22

d.-mezmiş 174-21

d.-se 123-21

d.-yâdi 12-1; 12-1

d.-yârdi 6-14; 17-29 ;105-12;
105-15

degenek : vurmak için kullanılan araç.

d. 18-12

degir- : dokunmak, el sürmek.

d.-diler 11-16

degirmen : değirmen.

d.-iñ 35-18

değiş- : değişmek.

d.-megem 58-1

d.-yârdiler 178-15

değişgen : şakacı.

d. 12-1; 61-2; 87-14

değişli : 1. Ait 2. Hakkında, ilişkin,
ilgili.

d.58-1; 115-15; 119-24; 144-24;
149-14; 149-15; 161-17

değişme : şakayla karışık söz
söyleme.

d.133-28

dellal: <Ar. tellal, simsar.

d.+lara 166-10

delalat: <Ar. yardım.

d.126-24

degna : degnasına deg-: canına tak
etmek, sabrı tükenmek 89-17; 127-2

dek : gibi, misal.

d.63-11

dem I. : <Far. iyi pişmek için buhara
bırakmak.

d.+ini 35-10

dem II. : <Far. soluk, nefes.

d. 52-24; 81-29; 109-17; 178-19;
183-15

d. al- : soluk almak,
nefeslenmek. 5-15; 19-6; 26-2; 30-11;
46-19; 53-16; 64-15; 71-19; 76-6; 81-
29; 95-9; 98-31; 99-23; 109-14; 110-
11; 119-25; 119-27; 119-28; 120-5;
123-8; 146-9; 157-4; 178-10; 178-13;
186-10

d.+i içine sığma- : hızlı
hızlı nefes almak, soluğu kesilmek.
120-1

d.+de 8-23; 85-25; 105-25; 111-
3; 120-1; 120-14

d.+i 53-11; 123-28

d.+inde 42-16; 134-28; 135-8

d.+ime 45-24; 118-15

d.+ine 63-6; 103-13

d.+ini 70-23

d.+iñ 119-26

demik- : soluk almada güçlük
çekmek.

d.-yân 48-27

d.-yânini 5-10

demir : demir.

d. 46-22; 62-12; 62-17; 72-10;
98-28; 102-30; 126-11; 128-3; 128-23;
135-18; 138-5; 147-18; 148-26; 158-3;
164-3; 168-6 ;168-14; 170-10; 177-7
;177-13; 178-7; 178-12; 178-22; 181-
6; 181-27; 183-8

d.+i 40-8; 101-28; 165-1

demirgazık : kuzey.

d. 183-16

d.+ında 133-3

demle- : demlemek.

d.-mäge 107-1

d.-nen 146-17

d.-p 106-26; 146-15

demlik: <Far.+ <T. nefes alıp verirken
akciğere giden yolun bir bölümü.

d.+iñe 162-24

deñ : eşit, denk, aynı.

d. 3-8; 18-20; 54-21; 120-26;
127-15; 174-17

d.+ce 4-17

d.+inden 105-26

deñ-derman : <T.+ <Far. denk
şekilde paylaşmak.

d.d.+yan 140-19; 140-25

deñ-duş : yaşıt, akran.

d. 103-26

d.d.+lar 51-25; 86-19

d.d.+ları 18-23; 87-1

d.d.+umuz 133-16

deñdeş: eş, eşit, denk.

d.+di 37-3

deñe-: karşılaştırmak, mukayese
etmek.

d.-p 177-27

d.-yän 23-4; 166-17

deñel- : denk olmak, bir şeyin ikinci
bir şeye eşitlemek, denkleştirmek.

d.-yärđi 69-2

deñiz: deniz.

d.4-1; 168-19

d.+e 103-24; 111-9

d.+inde 80-18

d. +inden 102-29

d.+ini 78-1

deñle- : denk yapmak, eşitlemek.

d.-p 123-27

deñme-deñlen- : bir şeyin ikinci bir
şeyle denkleştirilmesi, denkleştirmek.

d.d.-en 70-6

densizlik : eşitsizlik.

d. 26-11

densiz- taysız : eşsiz, eşi benzeri
olmayan.

d.103-6

dep : savma, savulma, def.

d.56-12

d.et- : def etmek. 56-15; 108-
16

dep- : tepmek, çifte atmak.

d.-di 14-26; 105-24

d.-er 165-6

d.-ip 13-20; 15-4; 92-25

d.-melidi 87-8

d.-rek 112-24; 112-25

d.-söp 128-15; 132-12

d.-señ 62-14

d.-yâler 137-19

d.-yân 31-17

depder : <Ar. defter.

d.178-1; 178-3

d.+den 178-21

d.+ini 24-6

depdir- : tepmek, tepmesine sebep olmak.

d.-eniñi 14-22

d.-äyyärdi 62-16

depe : 1. tepe, doruk. 2. Baş, kafa.

d. 10-19

d.+(e) 53-23

d.+mde 96-8

d.+me 85-22

d.+si 31-14; 51-4; 98-11

d.+sindäki 58-23

d.+sinde 80-19; 105-9

d.+sinden 29-5; 32-8; 41-13; 71-27; 104-22; 172-23

d.+sine 30-8; 104-25

depil- : tepilmek.

d.-yân 138-18

depircä- : çifte atmak, tekme atmak, tekmelemek, tepinmek.

d.-p 118-15

depgile- : tekmelemek, çifte atmak.

d.-yardi 16-10

depo : <Fr. lokomotiflerin, vagonların, tramvayların durduğu ve tamir edildiği yer.

d.+niñ 172-25

d.+sından 101-28

depren- : çabalamak, gayret etmek, davranmak, girişmek.

d.-ip 177-5

der : ter.

d. 120-8; 172-23

d.+i 117-12

d.+ini 128-17

d.+iñiz 139-25

dere : dere, vadi.

d.+(e) 52-21

derece : <Ar. derece, aşama.

d.188-8 ;189-6

d.-dedi 67-2

d.+sinde 138-24

d.+sini 119-11

dereceli : <Ar.+ <T.dereceli, aşamalı.

d.10-20

derek : yer, mukabîl, karşılık.

d.+ini 104-16

derçire- : buğulanmak, terlenmek.

d.-p 35-10

deri : deri.

d. 23-2

d.+sinden 37-16; 104-19

d.+sini 185-17

d.+m 112-5

derle- : terlemek.

d.-di 53-18

d.-p 19-10; 22-9; 47-23; 67-10;
160-21

d.-nde 19-7

derman : <Far. ilaç, deva, çare.

d. 16-3; 65-10; 103-9

d.+ı 97-13

d.+ın(h)am 64-5

d.+ını 108-15

dermanlık : <Far.+ <T. ilaçlık,
devalık.

d.97-21

derñe : yoklamak, denetlemek.

d.-yän 112-26

derñev: yoklama, denetleme, kontrol,
teftiş.

d.+e 178-22

derñevçi : bk. Derñev.

d.182-3

derñevli : yoklamalı, denetlemeli,
kontrollü, teftişli.

d.175-11

derrev : hemen, derhal, çabuk.

d. 6-1; 52-16; 53-11; 93-9; 101-
16; 107-2; 172-5; 188-4; 188-15

ders : <Ar. ders.

d.113-4

dert : <Far. dert, acı ıstırap.

d.64-5; 140-23

d.+imize 165-11

d.+ini 108-16

d.+iñ 97-13; 108-15

dervayıs : mühim, zerur.

d.151-9; 185-9

derveze : büyük kapı, avlu kapısı.

d. 132-2; 132-12

d.+den 106-1; 132-20

d.+niñ 135-20; 157-15

d.+ñ 132-19

d.+sinin 172-18

dervüş : <Far. derviş.

d.51-10

derya : <Far. ırmak, nehir.

d.61-18; 102-31; 103-10; 103-
11; 103-12; 118-12; 189-2

d.+nı 102-18

d.+ñ 102-20; 102-25

d.+sı 54-4; 136-2

d.+sının 101-27

deryavıs : ertelenemez, zaruri,
mecbur, yapılması zorunlu olan.

d. 16-3

d.+dı 46-12

dessan : <Far. destan.

d.+lar 60-7

d.+lardakı 61-11

d.+lardan 72-12

d.+ları 61-9; 61-17

d.+larıñ 60-5

deşik : delik, gedik, oyuk.

d.+den 51-6; 58-23

d.+inden 130-13

dest : <Far.el.

d.105-11

dey : gibi, misali.

d.125-11

dıbdıklaş- : birbirine sokulmak.

d.-yardılar 10-16

dık- : tıkmak, içine koymak, yerleştirmek, koymak.

d.-dı 11-5; 17-12

d.-dınız 88-25

d.-yar 72-1

dıkıl- : tıklamak, tıkıştırmak.

d.-dı 163-24; 164-22

dıknıkışık : itiş kakış, kalabalık, izdiham.

d.+ı 87-26

dım : pek, çok.

d.138-15

d.+a 166-11

dım- : susmak, sesini kesmek.

d.-andan 175-10

d.-arın 99-24

d.-dı 22-26; 94-6; 138-26; 152-14

d.-dılar 75-18

d.-dılar 56-19; 93-21

d.-ın 32-25

d.-sa 26-9

d.-yardı 30-16

d.-yasınız 32-20; 137-13

dım-ak : bembeyaz.

d.55-17

dım-dırs : çok sessiz, çok sakın.

d.30-16; 31-6

dım-dırslık : mutlak sessizlik.

d.d+dı 157-13

dımagan : sessiz, sedasız, konuşmayan insan.

d.-dı 18-27

dımık : boğucu, bunaltıcı.

d.157-11

d.+dı 127-18

dımış- : bk. dım-.

d.-ıp 122-13

dımışık : sessizlik.

d.122-20

dın- : kurtulmak.

d.-aymagı 168-17

d.-aymasa 139-11

d.-cakdılar 128-9

d.-dık 132-22

d.-macagını 151-12

d.-mak 108-21; 113-22; 123-25; 125-7

d.-sınlar 113-28

dındar- : bk. dın-.

d.-mak 181-20

dınç : tatil, dinlenme.

dınç al- : dinlenmek, istirahat etmek. 11-25; 70-1

dıngısız : arasız, aralıksız, durmaksızın.

d. 26-10

dınuvsız : arasız, aralıksız.

d. 16-10; 28-2; 34-22; 41-18; 47-27; 53-25; 63-4; 86-30; 97-20; 102-10; 103-17; 108-12; 120-22; 129-19; 183-12

dıñza- : dolmak, dolup taşmak.

d.-p 66-3

dırcaş-: çalışmak, çabalamak, gayret sarfetmek.

d.-yardılar 36-15

dırma-: tırmalamak.

d.-yardı 93-25

dırmaş- : tırmanmak

d.-an 1-20; 68-20

d.-ası 188-9

d.-dı 16-8

d.-ıp 17-14

d.-yardı 30-13

dırnak : tırnak.

d.+ı 93-24

d.+ına 39-21; 126-8

d.+ları 135-18; 136-4

dırnat- : tırmalattırmak.

d.-ıp 6-15

dız : diz.

d.38-24

d.+a 109-2

d.+ı 3-16 ;124-12

d.+ına 38-25; 95-24

d.+ından 13-5

d.+ının 9-22; 9-24; 14-2; 33-10; 43-15; 91-25

d.+larının 18-6

dıza- : çalışmak, çabalamak, gayret etmek.

d.-yan 53-18

dızmaç : coşkun, heyecanlı, taşkın.

d. 10-15

dik : dik.

d.69-28; 75-9; 124-19 ;136-16; 140-26

dikeç gant- : aşağısı yuvarlak, yukarısı sivri şeker.

d. g.+lar 105-6

dikel- : dikleşmek, düzleşmek, doğrulmak.

d.-di 33-18; 140-1

d.-ip 5-13; 35-26; 43-12

d.-mekçi 63-14

d.-se 1-11

dikelt- : dikmek, kurmak, inşa etmek.

d.-erin 62-10

d.-mek 169-17

dikeltil- : dikleştirmek, düzleştirmek, doğrultmak.

d.-en 1-8

dikgirde- : hızlı gitmek.

d.-p 17-16

d.-yän 17-27

d.-yärđi 17-24

dil : 1. dil, lisan. 2. Dil, tatma organı.

d.58-3; 105-12; 115-19; 124-26

d. aç-: konuşmaya başlamak. 158-11

d. yetir- : dil uzatmak, incitmek. 92-14; 140-4

d.+e gelip bil-: dillenmek, konuşmaya başlamak. 128-20

d.+i bar- : söyleyememek, dili varmamak. 10-6; 165-27; 170-16

d.+i duzlınıñ : acı sözlünün, kabanın, edepsizin. 142-10

d.+i govuşma- : dili dönmemek, dili yetmemek. 67-17

d.+i tutul- : dili tutulmak, konuşamamak. 55-18; 124-5

d.+ini çıkar- : dillenmek, konuşmak. 36-2

d.+de 53-17; 124-20

d.+den 176-18

d.+i 76-7; 76-24; 90-10; 108-16; 115-19

d.+imden 91-11

d.+imiziñ 165-10

d.+imiñ 140-4

d.+ini 19-25; 37-26; 49-13; 51-21; 76-4; 88; 123-12; 187-29

d.+inde 45-3; 45-13

d.+inden 81-9; 144-6

d.+ine 140-7

d.+iniñ 175-1

d.+iñ 92-14; 99-23; 119-18; 140-2; 154-7

d.+iñe 140-2

d.+iñ(h)em 115-21

d.+iñi 90-14; 123-4; 140-9; 163-21

d.+iñiz 36-7

d.+leri 11-20; 75-19

d.+leriniñ 51-17

d.+lerinde 5-20; 116-3

d.+lerine 76-1

d.+leriñ 76-1

dile- : istemek, dilemek, arzu etmek.

d.-mek 125-2

d.-p 186-4

d.-señ 21-29

d.-yäniñiz 83-20

d.-yärđi 82-4

dileg : dilek, rica, yalvarış.

d.+e 140-16

d.+iñ(h)em 21-28

d.+ini 92-20

dilegçilik : dilencilik.

d.+iñ 89-2

dilevar : nükteci, nüktedan.

d.75-16; 93-7

dilim : dilim.

d.+den 88-23

dilin- : dilinmek, dilmek.

d.-en 39-26

dilmaç : tercüman, dilmaç.

d.28-5; 91-17; 121-26

d.+lar 133-19; 150-9

d.+lara 112-4

d.+larıñ 28-1

dilmaçlık : tercümanlık.

d.76-5

din : <Ar. din.

d. 34-6; 40-8; 40-20; 41-4; 42-5; 44-21; 45-27; 50-16; 55-4; 55-10; 61-7; 62-9; 70-23; 71-25; 76-8; 85-30; 97-5; 98-23; 104-5; 106-10; 108-1;

108-20; 108-27; 108-29; 109-20; 111-16; 111-18; 113-1; 113-15; 113-27; 113-29; 114-1; 115-27; 116-4; 116-28; 133-17; 133-19; 178-28; 186-6

d.+e 11-17; 32-16; 62-13; 108-1

d.+i 11-25; 37-26; 42-3; 50-12; 51-16; 55-13; 112-13

d.+ini 114-9

d.+iniñ 76-12; 104-24

d.+iñ 40-21; 42-2; 104-29; 117-28

dindar : <Ar. <Far.dindar.

d.+lar 11-18; 59-17; 104-4; 108-27

d.+larıñ 42-27; 75-22; 108-17

dindarlık : <Ar. +<Far.+ <T. dindarlık.

d.55-11

dini : <Ar. dini, dinsel.

d. 60-10; 71-6; 72-3; 75-26; 108-4

dinparaz : <Ar.+ <Far. dindar.

d.76-23

dinsiz : <Ar.+ <T. dinsiz.

d.+lere 108-13

diñ- : dinmek, kesilmek, yatışmak.

d.-ipdi 23-13

d.-medik 14-18

diñ : kule; minare.

d.arkan serrel- : sırt üstü düşmek. 15-13

d.+lere 85-2

diñe : yalnız, ancak.

d.1-12; 4-15; 4-15; 4-20; 5-10; 6-6; 6-24; 10-7; 11-9; 11-12; 11-14; 11-18; 16-4; 16-19; 18-9; 18-21; 19-3; 21-4; 24-4; 24-12; 24-17; 25-21; 26-20; 29-16; 32-8; 32-26; 32-31; 34-19; 35-8; 36-17; 36-21; 37-26; 40-23; 42-6; 45-23; 47-5; 47-13; 47-22; 53-11; 54-8; 54-18; 55-17; 57-6; 60-22; 63-7; 65-26; 71-25; 74-15; 79-10; 80-18; 89-7; 89-24; 97-21; 98-18; 101-25; 102-12; 102-29; 103-2; 105-8; 111-23; 112-32; 113-15; 118-3; 123-7; 127-17; 134-19; 137-7; 137-17; 143-17; 147-16; 149-21; 150-5; 154-16; 156-7; 158-10; 160-9; 166-25; 167-10; 171-4; 173-20; 174-6; 178-10; 178-12; 179-11; 179-21; 183-12; 187-28; 188-28

diñle- : dinlemek, işitmek.

d.-yän 17-26; 19-18; 163-17

d.-di 41-19; 168-21

d.-dim 25-22

d.-diler 32-18

d.-liñ 89-17

d.-n 140-22

d.-(ä)nde 42-15

d.-p 140-1; 178-15

d.-pdi 101-17; 109-22

d.-yänini 32-22

diplomāt : <Fr. diplomat.

d.118-26; 127-23

dire- : dayak koymak, desteklemek, payanda koymak

d.-di 31-16; 63-13

d.-(ä)p 6-28

d.-yänçä 62-20

direg : destek, dayanak.

d.+i 40-21

direlt- : diriltmek.

d.-ip 165-20

d.-mek 53-22

diri : diri, sağ, canlı.

d. 29-4

d.+leriñ(h)em 136-23

dirilik : sağ olmaklık, hayatta olmaklık, canlılık.

d.5-15 ;125-17

d.-imi 55-26

diş : diş.

d. 60-26

d.+i 6-24; 19-9

d.+ine 126-8

d.+iñ 163-21

d.+iñden 63-2

d.+iñi 12-7; 140-15

d. +iniñ 101-3

d.+leriñi 105-29

dişe- : iz bırakmak, nesil bırakmak.

yüzüni mama dişe-: çiçek hastalığına yakalanmak. 150-17

dişle-: dişlemek, ısırmak, ısırıp koparmak.

d.-mezmi 10-3

d.-p bil- 53-10

d.-señ 53-8

d.-sin 53-7

d.-yän 9-1

dişlem : lokma, ısırım.

d.134-25; 136-24; 138-8

dişli : dişli.

d.167-2

divan : <Far. yüksek vazifede görevli devlet memuru.

d. 54-9

d.+a 93-8

d.+da 128-9; 137-26; 137-27

d.+dakı 28-1

d.+ında 91-17

divar: <Far. duvar.

d.+a 105-15; 110-17

d.+dan(h)am 34-19

d.+ları 48-26; 159-14

d.+larıñ 133-4

divarlı : <Far.+ <T. duvarlı.

d.51-4; 183-16

diy- : demek, söylemek.

d.42-19; 42-20; 124-25; 163-17

d.- äy 151-25

d.-äyenlerinde 80-9

d.-äygin 97-9

d.-äyse 9-10

d.-äyseñ 58-19

d.-(h)em(y)ok 145-5

d.-ceğini 1-24; 138-25

d.-cekdi 80-28

d.-cekdiler 30-21

d.-di 4-8- 8-11; 9-23; 9-26; 14-20; 15-23; 16-22; 17-8; 19-17; 20-17; 37-15; 38-8; 46-6; 97-2; 105-19; 132-26; 143-20; 162-16; 162-17; 162-18

d.-digim 131-2

d.-digiñ 63-28; 83-4; 84-5

d.-diler 72-24

d.-dim 14-15; 14-19; 144-21

d.-dimmi 25-1

d.-diñ 12-19; 77-8; 83-9; 99-19

d.-diñizmi 33-3

d.-dirmez 167-6

d.-eli 71-12; 98-28; 113-28; 126-7; 143-26

d.-en 5-6; 5-20; 5-25; 6-8; 7-14; 7-22; 10-19; 12-3; 12-24; 19-12; 20-27; 24-19; 26-9; 27-13; 27-23; 33-24; 36-4; 36-15; 37-1; 40-6; 40-7; 40-12; 40-22; 40-24; 41-3; 41-8; 42-20; 47-11; 47-25; 53-8; 53-23; 54-26; 54-26; 63-4; 64-4; 64-9; 65-7; 69-6; 70-14; 70-24; 71-2; 76-15; 77-13; 78-16; 78-20; 78-23; 80-14; 81-16; 81-16; 81-28; 85-7; 85-9; 87-4; 87-19; 89-15; 91-9; 94-20; 95-17; 96-5; 101-15; 105-11; 106-2; 107-6; 107-28; 108-22; 110-8; 112-24; 113-10; 113-23; 114-13; 116-16; 119-16; 123-1; 123-5; 123-22; 123-26; 126-2; 127-15; 127-17; 128-6; 128-9; 129-1; 129-9; 129-13; 136-8; 138-23; 139-15; 142-2; 142-12; 143-1; 144-23; 149-5; 149-18; 152-15; 153-28; 154-27; 161-16; 161-17; 162-10; 166-21; 167-6; 171-28; 173-11; 175-12; 181-24; 183-19; 184-3; 185-5; 185-7; 188-3; 188-26

d.-ende 65-10

d.-endi 49-15

d.-eni 49-15; 181-8; 181-12

d.-enini 6-14; 41-3; 119-18; 170-5

d.-eniñ 14-12; 152-2

d.-enleridir 140-18

d.-en(y)ok 25-24

d.-enmişin 75-2

d.-eñde 45-7

d.-er 14-19; 58-6; 77-1; 77-3; 105-11; 112-4

d.-erdim 148-21

d.-erin 163-5; 184-6

d.-eris 105-11

d.-erler 21-10; 84-20; 162-4; 169-17

d.-erlik 183-28

d.-ermiñ 28-1; 28-2; 28-2

d.-ersin 5-16; 5-19; 7-20; 16-14; 34-11; 35-31; 52-10; 63-15; 80-20; 85-11; 89-22; 99-10; 138-18; 149-17; 155-26; 156-18

d.-ersin 108-15; 115-12; 125-15; 129-5; 143-19

d.-esim 165-27

d.-er 14-19; 58-6; 77-1; 77-3

d.-erler 21-10; 84-20

d.-ermiñ 28-1; 28-2; 28-2

d.-ersin 5-16; 5-19; 7-20; 16-14; 34-11; 35-31; 52-10; 63-15; 80-20; 85-11; 89-22; 99-10

d.-iñ 36-6; 36-6; 36-7

d.-ip 1-24; 3-4; 3-6; 3-6; 3-11; 3-16; 3-20; 3-22; 4-3; 4-5; 4-14; 4-24; 5-2; 5-4; 5-8; 5-10; 5-18; 6-19; 7-18; 8-2; 8-5; 9-6; 9-11; 11-1; 11-23; 11-27; 11-28; 12-5; 12-7; 12-18; 13-4; 13-10; 14-7; 14-13; 14-18; 15-16; 15-25; 16-7; 16-8; 16-26; 17-1; 17-2; 17-4; 17-11; 17-15; 18-2; 19-9; 19-19; 19-21; 20-1; 20-10; 20-14; 20-19; 20-23; 21-14; 21-17; 21-25; 21-26; 22-7; 23-12; 23-18; 24-16; 24-23; 24-25; 25-7; 25-9; 25-23; 26-5; 26-6; 26-26; 27-18; 28-18; 28-27; 31-15; 31-19; 31-20; 33-17; 33-18; 33-21; 33-23; 34-14; 34-25; 35-2; 35-23; 35-24; 35-29; 36-21; 38-

5; 38-15; 39-7; 39-13; 39-17; 39-18;
 39-24; 40-1; 40-13; 42-17; 42-23; 42-
 26; 43-10; 43-15; 44-5; 44-6; 45-7;
 45-18; 45-24; 47-14; 47-29; 48-2; 48-
 7; 48-8; 49-3; 49-6; 49-19; 51-10; 51-
 13; 51-13; 51-14; 51-22; 52-1; 52-16;
 52-24; 52-29; 53-7; 53-14; 53-16; 53-
 20; 56-4; 56-22; 57-21; 58-15; 58-20;
 58-26; 59-3; 59-4; 60-9; 60-11; 60-13;
 61-6; 61-28; 61-29; 63-8; 64-13; 64-
 15; 64-17; 64-19; 64-23; 65-9; 65-11;
 65-13; 65-16; 65-19; 65-28; 66-15; 67-
 8; 71-20; 71-22; 72-9; 73-20; 73-23;
 76-10; 77-16; 77-21; 78-28; 79-1; 80-
 5; 80-12; 80-16; 80-23; 80-24; 80-29;
 81-1; 81-2; 81-26; 82-12; 82-13; 82-
 16; 82-21; 83-13; 83-15; 85-18; 85-24;
 88-24; 89-1; 89-3; 90-20; 90-21; 91-2;
 93-2; 94-10; 94-10; 94-13; 94-22; 94-
 23; 95-5; 95-7; 95-15; 97-15; 98-21;
 101-9; 102-12; 102-27; 105-10; 106-4;
 106-18; 106-21; 106-23; 107-13; 107-
 16; 107-20; 108-15; 108-20; 109-6;
 109-18; 109-25; 110-1; 110-17; 111-1;
 111-13; 112-6; 112-10; 112-14; 112-
 19; 113-8; 115-8 ;115-18; 115-22;
 115-25; 116-18; 116-20 ;117-28; 118-
 4; 118-16; 118-17; 118-20; 118-22;
 121-3; 121-19; 121-26; 121-28; 122-3;
 122-10; 122-19; 123-9; 124-8; 124-11;
 125-1; 125-13; 128-21; 128-25; 130-
 13; 130-23 ;130-25; 131-17; 132-13;
 132-22; 133-13; 133-24; 133-28; 138-
 26; 140-23; 141-4; 141-10; 142-1;
 143-9; 144-5; 145-22; 146-4; 148-5;
 148-18; 149-1; 149-4; 149-4; 149-14;
 149-15; 150-2; 151-6; 152-17; 156-23;
 161-6; 162-22 ;163-10; 163-18; 163-
 22; 163-23; 163-24; 164-21; 164-23;
 166-24; 167-12; 167-31; 168-3; 171-
 24; 173-13; 174-19; 176-4; 179-16;
 181-10; 181-13; 182-2; 184-1; 185-11;
 185-16; 185-20

d.-ipdi 79-28; 97-9

d.-ipdir 66-7; 74-8; 83-21; 94-
 23; 94-24; 109-4

d.-ipdirler 43-14; 89-16

d.-lende 32-3

d.-leni 27-17

d.-lişi 36-20

d.-mäge 10-6; 107-5

d.-mäñ 36-6; 36-6; 125-7

d.-me 39-16; 87-16; 111-4; 122-
 5; 141-2

d.-medigim 20-19; 20-19

d.-mek 22-17

d.-mekçi 43-19; 116-15; 126-5;
 165-23

d.-mekdi 51-18

d.-meli 173-25 ;179-11

d.-meseñ 75-6; 112-13

d.-mezlermi 63-20

d.-se 34-24; 118-12; 118-13;
 142-20; 156-1; 185-19

d.-seler 96-14

d.-sem 29-7; 96-8

d.-sene 14-16; 15-18; 39-5; 44-
 10; 83-15; 84-6; 92-2; 92-8; 93-5;
 111-3; 119-21; 132-9; 143-11; 145-3;
 154-26; 155-12; 164-8; 164-15

d.-señ 25-13; 42-13; 42-13; 75-
 6; 77-1; 149-13; 164-24; 184-6

d.-señ(h)em 15-5

d.-señiz 140-20; 179-17; 180-14

d.-şi 41-1

d.-şip 9-21; 20-15; 20-20; 43-12;
 109-28

d.-yä 12-25; 12-27; 13-2; 73-21;
 138-7; 144-14

d.-yädi 27-25; 28-7

4 d.-yâdiñ 20-26; 56-9
d.-yâler 29-18; 48-1; 144-1; 151-
d.-yâmi 13-1
d.-yâmiş 124-4
d.-yân 6-10; 36-1; 60-10; 81-25;
86-4; 97-20; 121-14; 121-15; 135-22;
143-9; 171-26
d.-yâni 71-11
d.-yâniñ 8-22; 20-17; 25-11;
161-12
d.-yâler 125-2; 152-5; 179-13
d.-yâsiñ 56-17
d.-yâr 101- 23; 168-9
d.-yârdi 19-9; 111-11; 117-18;
156-20
d.-yârdiler 41-15; 77-15
d.-yârler 116-10; 172-2
d.- yârsiñiz 110-24
d.-yipdir 143-10
diyil- : denilmek.
d.-digiidi 33-1
d.-en 18-3; 62-13; 111-19
d.-ende 128-16
d.-eni 65-6
d.-enidir 96-11
d.-ip 54-24; 108-8
d.-işi 73-1
d.-yân 16-18; 23-6; 24-14; 25-
20; 29-6; 29-12; 42-14; 44-17; 46-14;
51-8; 109-1; 109-3; 128-19; 152-6;
171-19
d.-yândir 146-22
d.-yâni 48-16; 108-3; 185-21

d.-yâniñ 20-17
d.-yâr 71-7
d.-yârdi 49-13; 66-21; 186-17
diyiş- : söyleşmek, karşılıklı demek.
d.-ip 86-9 ;185-22
d.-ine 166-12
d.-leri 134-6
dodak : dudak.
d.+a 136-11
d.+(k)cıklarını 30-25
d.+ı 103-3
d.+ını 163-12
d.+ları 32-26; 166-26
d.+larını 22-10; 24-20
dog- : 1. doğmak, yükselmek. 2.
Doğmak, dünyaya gelmek.
d.-an 32-15; 79-4; 81-9; 94-26;
96-18; 115-19; 184-10
d.-ana 94-26; 184-10
d.-anım 121-2
d.-anlarça 153-1; 182-20
d.-anları 26-11
d.-anlarını 129-3
d.-dı 98-7
d.-duk 10-19; 47-9
d.-dukan 96-16
d.-lar 153-3
d.-magına 78-23
d.-maz 116-15
d.-yan 46-25
doga : <Ar. dua.

d. 38-21; 38-26; 56-11; 108-12
d. et- : dua etmek. 34-12; 45-18;
96-1

d. sana- : dua etmek,
okuyup üflemek. 21-19; 22-10; 51-10;
75-20

d.+da 36-7

d.+lara 75-26

d.+larına 11-17

d.+ñ 39-15

d.+ñdan 39-10

d.+sı 22-15

d.+sını 39-4; 39-12

d.+yı 81-8; 81-10

dogalı : <Ar.+ <T. duası olan.

d.+larıñ 108-16

dogrı : doğru.

d. 5-15; 20-28; 27-17; 28-1; 38-5;
41-4; 64-27; 65-3; 65-6; 72-5; 72-6;
73-6; 73-7; 75-13; 88-16; 95-26; 96-3;
101-1; 137-25; 140-10; 141-18; 146-21;
147-12; 148-20; 152-2; 153-28; 154-26;
161-7; 162-9; 162-10; 165-22; 168-8;
169-10; 178-9; 185-21; 187-29; 188-26

d.+dı 15-7; 60-20

d.+dır 29-19

d.+lğını 22-12

d.+mı 29-18; 100-13 ;110-6;
152-1

d.+ñı 13-23; 37-11

d.+sı 29-13; 48-23; 98-32; 105-3;
108-13; 114-28; 122-16; 123-18; 135-6;
143-3; 149-24; 151-13; 158-17; 174-1;
175-14; 178-31

d.+sını 27-19

d.+şı 18-20

doğrudan : doğrudan, direkt.

d.118-18

dogruluk : doğruluk.

d.108-1

dogrula- : düzeltmek.

d.-p bil- 65-4

dogtar : <Fr. doktor.

d.173-14; 175-18

d.+ıñ 173-16

d.+lar 151-5

d.+lar(h)am 151-5

d.+ları 151-5

dok : tok.

d.9-19; 142-17

dokladçı : bildiri sunan, bildiri sahibi.

d.169-13

d.+nı 169-15

dokluk : tokluk.

d.167-6

dokma : dokuma.

d.186-1

doka- : dokumak.

d.-malıdı 102-15

d.-pdılar 167-15

d.-rın 168-9

d.-yarın 164-7

dokal- : bk. doka-.

d.-an 166-20

dokument : <Fr. belge.

d.97-6; 178-21

d.+ini 97-7

d.+ler 181-2

dokuz : dokuz (sayı).

d.+dan 112-23

dol- : dolmak.

d.-an 9-17; 138-28

d.-dı 12-9; 87-3; 126-23

d.-maz 115-4

d.-updı 128-24

d.-yardı 68-6

dolan- : I. sarmak, dolamak. II. döndürmek, çevirmek.

d.-dı 17-11; 131-4; 132-2; 141-4

d.-ıñ 85-6; 128-20

d.-ıp 24-1; 107-4; 132-23; 157-5; 173-1

d.-mak 52-25

d.-makçı 34-7

d.-maklarını 177-25

d.-man 105-17; 182-5

d.-masa 173-22

d.-masaıñ 105-23

d.-yançaıñ 147-8

d.-yanını 52-22

dolandır- : dolandırmak, sarmak.

d.-ıp 153-12

doldur- : doldurmak.

d.-an 79-10; 87-5; 158-3

d.-ayın 128-19

d.-dı 179-18

d.-dılar 107-21

d.-ıp 117-2; 166-12

d.-ıpdılar 183-10

dolı : dolu, dolmuş.

d.7-22; 18-18; 26-29; 44-20; 49-2; 63-11; 66-26; 74-16; 102-26; 109-27; 149-6; 172-28; 177-12; 184-19; 187-24; 188-21

d.+(u)dı 30-10

domalan : yağışlı yaz aylarında bazı yıllarda dağ eteklerinde ve bayırlık yerlerde çıkan yer elmasına benzer mantar şeklinde bir bitki.

d.62-26; 63-1; 63-5

don : cüppe, entari, üst giyim.

d. 112-3; 120-9

d.+sız 67-2

d.+umıñ 42-11

d.+una 9-17

d.+unı 133-18; 141-1

d.+unıñ 35-8; 93-24

d.+uñ 67-11

d.+uñı 37-15

donlı : cüppeli, entarili.

d. 21-1; 42-24; 42-25; 120-6; 185-14

doñ- : donmak, buz tutmak.

d.-ana 91-6

d.-up 83-27

doñuz : domuz.

d. 28-17; 28-18; 53-23; 100-26; 101-1; 185-16

d.+a 28-25; 29-1

d.+(h)am 29-2; 29-4

d.+ıñ 137-22

d.+uñ 28-24; 77-13

dost : <Far. dost, arkadaş, kardeş, ahbap.

d. 57-19; 82-1; 144-23; 144-23

d.+dır 81-28

d.+ı 6-20; 18-23; 30-1; 59-9; 77-21; 119-12; 127-26; 183-20

d.+larça 77-5; 153-4

d.+ları 59-9; 182-5

d.+larımızıñ 180-2

d.+mı 179-20

d.+um 50-26

d.+una 74-14

d.+unıñ 15-10; 175-19

d.+uñızıñ 180-9; 180-11

dostlaş- : dost olmak.

d.-dı 174-16

d.-ıpdı 133-10

dostlaşık : dostluk.

d.+a 171-26

dostluk : <Far.+ <T. bk. dost.

d. 175-16; 175-21

d.+dan 174-20

d.+ımız 182-27

d.+ını 175-24

dovam : <Ar. devam, sürerrlik.

d.et- : devam etmek. : 7-10; 7-13; 20-2; 24-9; 25-2; 33-11; 47-26; 48-11; 53-25; 67-23; 67-25; 75-21; 81-27; 83-18; 89-27; 95-9; 95-27; 114-25; 139-3 ;142-3; 148-24; 149-21; 154-10; 154-15; 156-2; 169-13; 173-27; 177-2; 177-23

dovamlı : <Ar. + <T. devamlı, sürekli.

d.156-11

dovul : panik.

d.+a düş- : paniğe kapılmak. 126-2; 127-5; 170-9

d.+undan 126-21

dovzah : cehennem.

d.+a 110-7

d.+dan 139-16; 158-17; 158-20

d.+ıñ 110-15

doy- : doymak.

d.-(h)an(y)ok 145-24

d.-madık 188-28

d.-madım 103-5

d.-madıma 103-10

d.-maz 115-4

d.-yandırılar 48-21

d.-yançam 160-20

doyur- : doyurmak.

d.-a 21-29

d.-cakmı 164-20

dök- : dökmek, serpmek.

d. 21-18; 108-14

d. -dük 20-21

d.-en 150-24

d. -üp 104-12; 104-18

d.-yâ 136-22

d.-yardiler 135-18

dökül- : Dökülmek, serpilmek.

d.-cekdiler 128-9

d.-di 20-14; 158-2

d.-ip 61-24

d.-meli 125-9

d.-mez 17-13

d.-se 172-20

d.-yän 9-18; 69-1

d.-yärđi 138-11

döle : ahır.

d.+ñ 32-8

d.+niñ 16-19

dön- : 1. dönmek, değışmek. 2. geri dönmek.

d.-di 10-14; 33-11; 34-11; 35-18; 36-3; 52-23; 60-3; 83-2; 85-12; 105-4; 111-12; 121-27; 136-27; 145-12; 159-11; 167-4; 167-5; 178-8; 184-17

d.-en 81-4; 116-27; 188-5

d.-er 29-11; 105-26

d.-ermikä 147-5

d.-ermikän 25-4

d.-eyin 79-4

d.-megi 156-15

d.-melidi 26-13

d.-mezdi 118-20

d.-üp 31-18; 170-27

d.-üpdı 5-24; 127-9; 128-18; 133-12; 136-16

d.-üpdır 62-7; 166-12

dönder- : döndürmek, değitirmek.

d.-di 91-6

d.-in 156-22

d.-ipdi 86-6; 167-23

dörce- : kurcalamak, karıştırmak.

d.-läp 1-10

dördünci : dördüncü.

d.92-22; 165-6

döre- : oluşmak, meydana gelmek, doğmak, türemek.

d.-di 32-29; 60-4; 149-9

d.-(ä) n 60-15; 85-16

d.-(ä) p 9-5

d.-(ä) pdi 40-23; 170-29

d.-yän 16-13; 136-4

d.-yärđi 67-3

döret- : yaratmak.

d.-di 125-24

d.-en 75-1

d.-ip 71-9; 71-11

d.-ipdir 46-29

d.-medi 64-21

dört : dört (4).

d. 3-2; 10-14; 30-6; 32-13; 39-24; 51-4; 57-12; 59-25; 62-8; 82-18; 91-6; 91-16; 117-20; 121-5; 131-5; 143-26; 156-17

d.+den 54-13; 54-14

d.+(h)em 131-25

d.+ünde 100-27

d.+üsi 31-4

dörtlük : dört numara, dörtlü.

d.+i 82-19

döv : <Far. dev, peri.

d. 41-8

d. çal- : başına beklenmedik bir şey gelmek. 13-7; 166-8

döv- : kırmak.

d.-er 66-14

d.-mändir 14-5
d.-señiz 96-8
d.-yäninden 66-16
dövdür- : kırdırmak.
d.-esim 66-18
dövlet I : <Ar. devlet.
d.32-16; 97-3; 139-15; 181-2;
186-23; 186-24; 187-15
d.+i 139-10
d.+ine 189-9
d.+ini 116-23; 189-6
d.+iniñ 117-26
d.+iñ 54-7; 89-4
dövlet II : <Ar. mal mülk, zenginlik.
d.50-6
dövük : kırık.
d. 39-20; 58-23; 65-9; 65-18
d.+i 14-10; 64-5; 65-25
d.+ine 65-26
d.+iñ 65-24
dövül- : kırılmak.
d.-di 98-32
d.-en 18-7; 63-17; 63-19; 63-21;
64-21; 65-1; 65-12; 65-16; 65-21; 66-
19
d.-er 64-4
d.-mändir 14-14; 66-14
d.-üp 66-11
d.-üpdı 63-16
d.-üpdır 14-13; 64-27; 64-27
d.-üşı 66-13
dövür : <Ar. devir, çağ, dönem.

d. 24-4; 80-5; 162-17
d.-i 24-5; 24-5; 55-7; 147-4;
154-3
d.-de 10-9; 19-15; 60-27; 60-28;
76-2; 98-27; 189-1
d.+den 99-1
d.+lerini 51-11
d.+ünde 185-24
d.+üniñ 150-14
d.+üñ 23-7; 99-1; 116-2; 116-21;
124-13; 134-13; 145-16; 168-11
d.+üñizde 24-10
dövranlı : <Ar.+ <T. mutlu dönem.
d.163-11
döz- : tahammül etmemek.
d.-män 42-16; 67-13
d.-medik 168-2
duçar : **duçar et-** : <Far.+ <T.
duçar etmek, maruz bırakmak. 71-14
dul : evin içinin sağ veya sol tarafı;
türkmen çadırında şerefli yer, güzel
köşe.
d.+a 87-21
d.+dan 8-17; 17-8; 30-5
d.+unda 16-8
duluk : yanak.
d.+ına 83-22
d.+ını 18-13
duman : duman.
d.159-15
dumlı-duş : dört taraf, her yan.
d.d+a 17-18; 48-17; 78-24; 86-
11; 158-3

d.d+da 136-5

d.d.+dan 11-28; 31-4; 48-26; 50-18; 68-1; 68-4; 88-25; 100-16; 123-29; 147-23; 169-9; 177-20; 182-7; 186-21; 187-12

d.d.+una 71-24

dur- : 1.durmak. 2. -p ekli ulaçlardan sonra süreklilik bildiren yardımcı eylem olarak kullanılır.

d.14-27; 82-16; 83-26; 86-1; 131-20; 176-11; 176-11

d.-alıñ 140-26

d.-(h)am(y)ok 141-22; 152-6

d.-an 7-20; 75-9; 83-27; 85-12; 85-25; 114-16; 120-2; 120-16; 125-16; 141-20; 158-19; 173-10; 173-11; 174-13; 178-1; 178-5

d.-ana 88-21

d.-andır 108-7

d.-andırın 2-8

d.-anı 146-11

d.-anların 12-8

d.-anlarmı 126-26

d.-ar 6-27

d.-ardı 62-14

d.-cak 7-18; 145-6

d.-cakmı 130-10

d.-dı 4-6; 7-4; 13-4; 13-12; 14-3; 30-25; 34-26; 53-15; 83-23; 99-18; 109-13; 126-27; 129-23; 129-24; 150-11; 159-23; 160-21; 171-24

d.-gun 28-7

d.-ma 73-18

d.-mak 174-12

d.-malı 65-18; 65-20

d.-masa 99-24

d.-maz 66-13

d.-sa 8-18

d.-sañız 100-12

d.-sunız 94-26; 113-27

d.-suñ 42-11; 83-26

d.-şuñ 1-22

d.-un 157-7

d.-uñ 31-15

d.-up 11-15; 66-8; 75-18; 112-1; 164-26; 181-8

d.-up bil- 20-7; 56-8; 63-11; 90-1; 92-13; 96-13; 134-1

d.-ya 132-17

d.-yan 40-4; 151-27

d.-yardı 12-2; 77-12; 177-13

duralga : durak, istasyon, iskele.

d.49-8; 102-18

d.+da 102-9

d. +sına 46-23

d.+sında 172-14

d.+sını 97-18

d.+sınıñ 173-4; 182-6

durar : durup nefes alınan zaman, fırsat.

d.+lğı 142-16

durdugıça : gittikçe.

d. 52-9

durı : açık, bulutsuz.

d.81-3

d.+(u)ca 110-5

d.-(u)dı 1-1

durulıg : duruluk.

d.+ına 111-22

durluk: çadırın üstüne örtülen keçe benzeri örtü.

d. 10-16

d.+a 18-4

durmuş : yaşam, hayat.

d.8-6; 23-6; 76-9; 76-15; 76-26; 78-1; 78-9; 96-22; 96-23; 98-23; 115-13; 116-5; 116-6; 123-1; 152-2

d.+dan 157-20

d.-ı 43-19; 79-13

d.+ımdan 112-11; 164-19

d.-ma 22-5

d.-ıñ 79-14; 80-13; 102-14; 142-21; 166-1

durnuksız : değişen, sabit olmayan, kararsız.

d.55-7; 145-10

durumsuz : dayanıksız.

d.95-20

d.+lardan 99-18

duş : yakın, civar.

d.+undan 128-6

duş- : karşılaşmak, rast gelmek

d.112-27

d.-ub(h)am 164-26

d.-up yör 13-15

duşak : devenin, eşeğin ve atın ön ayaklarını bağlamak için kullanılan ip.

d. 29-19

duşa- : hayvanın ayaklarını köstekle bağlamak.

d.-p 31-12

duşman : <Far. düşman.

d. 29-9; 52-20; 73-23; 73-26; 182-29

d.+(h)am 29-10

d.+ı 158-27

d.+ım 180-13

d.+ıñ 184-16

duşuş- : karşılaşmak, rast gelmek.

d.-dım 179-21

d.-ıpdı 133-6

d.-mak 78-3; 79-16

d.-yan 78-15

duşuşık : rastlantı, tesadüf.

d.+a 85-15; 181-4

d.+da 81-19; 176-3

dutar : <Far. dutar, iki telli Türkmen sazı.

d. çal- : dutar çalmak, saz çalmak. 25-21; 25-24

duvla- : düşürmek, yere çalmak.

d.-dımı 137-2

duvlan- : bk. duvla-

d.-anımı 155-8

duy- : 1. duymak, hissetmek. 2. Sezmek.

d.-(h)am(y)ok 63-25

d.-dı 23-10; 48-15; 71-19; 72-15; 81-4; 166-22; 174-7

d.-madı 51-3

d.-man 18-5; 65-19; 66-17; 144-6

d.-mandı 172-23

d.-man gal- 3-25; 4-3; 27-2; 31-20; 48-7; 81-26; 90-13; 94-6; 109-25; 110-9; 110-11; 111-13; 113-14; 134-15; 166-20 ;186-10

d.-manka 144-7

d.-mankañ 73-4

d.-mazlığa 64-2; 127-23

d.-updı 61-8

d.-yandır 110-16

d.-yardı 19-8; 46-31; 48-27; 59-13

d.-yardılar 78-27; 183-20

duyarlı : hisseder durumda olmak.

d.83-23

duydansız : ani, ansız.; 56-1

d.55-22; 63-18; 156-23

duydur- : hissettirmek.

d.-mak 45-22

d.-makçı 88-7

d.-yar 186-13

d.-yardı 55-12

duydurış : haber verme durumu, önden söylenen mağlumat.

d. 114-18; 114-19

d. ber- : doğru olmayan bir şey için ceza hükmünde görülen çare. 87-15

duydurmazlık : çıtlatmamak, ima etmemek, duyurmamak.

d.+a 57-23

duygı : duygu, his.

d.73-12; 77-24

d.+m 161-14

d.+nı 181-24

d.+sına 26-13

d.+sını 45-22

duygurlık : duyarlılık.

d.174-24

duyul- : duyulmak, duymak.

d.-aysa 70-11

d.-dı 81-30; 95-25; 111-20; 157-5

d.-manka 187-4

d.-up 187-4

d.-ya 72-29

d. -yardı 5-16; 16-14; 52-11; 60-11; 66-24; 69-13; 146-10; 178-16

duz : tuz.

d. 36-3; 65-11; 141-19; 184-14

d.+a 71-5

duzak : tuzak.

d.+a 168-16

d.+ına 165-24

duzlak : tuzluk.

t.+a 71-5

dükkan : <Ar. dükkan.

d. 16-18; 146-13

d.+a 16-17; 69-4

d.+çılar 146-18

d.+da 16-20

d.+ıñ 49-4; 69-5 ;146-11

d.+lar 49-2; 142-13

d.+larına 111-20

d.+larını 104-2

dükkançı : <Ar.+ <T. dükkanda duran kişi, dükkan sahibi.

d. 16-23; 16-27; 17-7; 73-4; 146-19

d.+a 16-21; 17-6

d.+dan 16-6

d.+sınıñ 146-27

dükür-dükür : tıklar tıklar.

d. 16-11

dükürdi : tıkırtı.

d. 47-4

d.+si 91-7

dümtün- : uzun zaman çalışmak, çabalamak, kafa yormak.

d.-ip 55-16

dümtüniş- : bir şeyle ilgilenmek, bir işte çalışmak.

d.42-28

düñder- : devirmek, yıkmak, alt üst etmek.

d.121-20

düñderil- : devirmek, yıkmak, alt üst etmek.

d.-ip bar- : güçlü bir şekilde çevirip akmak.102-27; 103-11

düñk : çingirak, çan.

d.+li 135-16

dünyä : <Ar. dünya, alem.

d. 31-6; 83-26; 101-30; 102-29; 105-3; 108-28; 109-3; 113-13; 116-10; 161-19; 178-27

d.+den el yuv- : dünyadan elini ayağını çekmek. 85-17

d.+de 63-7; 80-1; 83-25; 109-1; 113-23; 115-19; 189-6

d.+den 24-4; 69-17; 83-10

d.+miz 134-2

d.+ñi 101-29

d.+niñ 80-20; 167-29; 188-25; 189-3

d.+ñ 51-12; 78-10

d.+sini 21-3

dürdäne : <Far. inci tanesi.

d.+leriniñ 75-1

dürli : türlü.

d.1-3; 26-18; 31-1; 47-26; 52-2; 52-29; 52-29; 53-24; 72-18; 75-14; 77-10; 85-15; 102-2; 102-23; 103-5;103 6; 104-30; 108-12; 118-5; 123-29; 145-15; 147-16; 148-6; 159-17; 166-20; 166-20; 167-14; 167-30; 167-30 ;168-20; 170-21 ;185-14; 187-24

dürse- : durumu iyileştirmek, kendini açıklamak.

d.-mäge 37-3

d.-mäkä 57-18

d.-nden 15-17; 158-11

d.-p 110-21

dürt- : dürtmek, sokmak, saplamak, batırmak.

d.-di 15-12; 17-15; 38-6; 38-15; 38-25; 39-3

d.-üp 128-15

dürter- : çıkmak, bitmek (bitkiler hakkında).

d.-ip 136-3

dürtüş- : dürtüşmek.

d.-yänlerinden 33-15

düş- : 1. düşmek. 2. Birine kalmak, birinin görevi olmak. 3.bulunmak, olmak.

d. 143-15
d.-äyşe 102-18
d.-di 2-6; 57-16; 111-9; 120-14;
133-26; 153-24; 185-1
d.-düler 29-14; 145-11
d.-en 5-9; 26-12; 76-3; 96-23;
102-9; 122-1; 127-2; 128-8; 143-5;
151-16; 179-13
d.-enler 127-9
d.-ence 59-20
d.-enden 33-24
d.-ene 145-12
d.-enin 71-5
d.-enini 175-18
d.-en(y)ok 101-12
d.-erkä 76-10
d.-erli 94-9
d.-ermi 63-19
d.-män 124-8
d.-mäysediñ-dä 23-7
d.-medik 70-30
d.-megi 166-18
d.-mek 103-24
d.-meyän 46-15
d.-ün 153-18
d.-üp 9-5; 32-6; 58-24; 151-15;
184-9; 185-5
d.-üpdı 37-25; 51-29; 102-13
d.-üpdır 167-31; 170-24
d.-üpmi 25-13
d.-üpsiñ 7-1
d.-sün 165-24

d.-yän 51-9; 61-13
d.-yänçä 123-22
d.-yärđi 117-22
düşel- : döşenmek, serilmek.
d.-en 159-16
düşbi : anlayışlı, kafalı, zihni çevik.
d. 18-25
d.+cedir 25-3; 33-8
düşe- : döşemek, sermek, yaymak.
d.-diler 119-8
düşek : yatak, döşek.
d.61-6
d.+di 104-16
d.+ine 8-1; 152-2
d. +ini 98-1
d.+iñ 141-12
düşekli : döşeli olma durumu.
d.120-19
düşekçe : minder.
d. 10-18
düşen- : serilmek, yayılmak.
d.-e 105-4
d.-er 34-17
d.-ini 110-20
düşnükli : açık, sarıh.
d.83-16; 134-21; 153-20; 153-
21; 163-17
d.+rāk 134-9
düşnüksiz : kapalı, belirsiz,
okunaksız.
d.53-17; 109-28

düşümlü : uygun, elverişli.

d.39-15

düşün- : anlamak, kavramak.

d. 154-26

d.-di 36-4; 77-2; 117-28; 118-4;
118-23

d.-(h)em(y)ok 137-14; 158-8

d.-en 173-26; 179-15

d.-enim 179-26

d.-eniñiz 178-28

d.-ermiñ 23-1

d.-ersiñ 84-15

d.-ib(h)em 152-6

d.-ip 75-19; 116-3; 156-5; 156-
25

d.-işine 44-20; 44-27

d.-mäge 44-22

d.-män 5-10; 16-25; 76-19; 75-
19; 129-11

d.-mändi 61-5

d.-mäni 72-6

d.-medi 72-8; 172-16

d.-medik 86-23

d.-megi 116-2

d.-mek 72-5

d.-mese 1-11; 42-8

d.-meyärdi 5-15; 11-9; 11-18;
52-26; 103-12; 103-20; 145-13

d.-meyän 113-5

d.-meyärdi 105-10

d.-sinler 60-13

d.-yä 134-24

d.-yäler 142-1

d.-yän 9-4; 43-4; 73-13; 76-1;
112-12; 123-1; 139-5; 139-18; 153-11;
156-19

d.-yändir 80-12; 138-2

d.-yändirin 113-20

d.-yärđi 51-24; 59-9; 72-26;
179-3; 184-11

d.-yäris 123-9

d.-yerin 76-15

d.-medik 23-9

düşünce : düşünce, fikir, görüş.

d.5-17; 60-20; 77-4; 98-30

d.+ä 86-28

d.+m 161-14

d.+si 104-9; 189-5

düşündür- : düşündürmek.

d.-di 67-17

d.-ip 158-10

d.-señiz 179-1

düşündüriş : açıklama, izah.

d. 44-27; 119-22

d. ber- : açıklama vermek. 48-2

düşüniş- : bk. Düşün-.

d.-ime 96-2

d.-ine 108-26; 117-11

d.-mäge 153-1

düşür- : indirmek.

d.-iñ 66-7

d.-ip 183-8

d.-üp 136-12

düv- : sıkmak, sıkıştırmak.

d.-di 170-6; 171-1

d.-len 3-8

düv-dagın : darmadağın.

d.171-1

düvme düvme : damla damla.

d.34-15

düvmelen- : kabarcıklanmak,
terlemek.

d.-yän 120-8

düvül- : düğümlenmek.

d.-en 17-4

düvün : düğüm.

d.+i 17-5

d.+lere 7-21

düvün- : sözü ağzında kalmak,
boğazında kalmak.

d.-üp 178-10

düvünli : bk. düvün.

d.159-25

düvünçekli : içine bir şey konulacak
şekilde yapılan mendil.

d.33-6; 33-10

düvündür- : sözü ağzında kalmak.

d.-di 91-2

düye : deve.

d. 20-6; 27-7; 28-2; 30-9; 30-16;
31-4; 31-8; 31-11; 31-17; 45-10; 67-
15; 79-20; 106-17; 131-10; 156-22;
187-14

d.+cık 4-8; 4-9

d.+de 31-4

d.+ler 47-18; 47-23

d.+leri 31-7

d.+leriñ 47-4; 47-26

d.+li 127-10; 128-27

d.+miñ 4-27

d.+ni 20-5; 20-8; 20-13; 27-14

d.+niñ 31-20; 47-2; 47-5

d.+ñ 4-25; 20-13; 21-15; 30-9;
31-16; 31-17; 39-24; 85-1; 85-24

d.+sin(h)em 20-28

d.+sini 5-1; 5-2; 128-16; 137-6

düyebaşlık : türlü renklerden oluşan
parça kumaş, bezek, süs.

d.85-1

düyekeş : deve sürücüsü, deveci.

d. 130-8

d. +leriñ 47-30; 48-8

düyn : dün.

d.74-1; 136-23

d.+ki 51-23; 149-11

düyp : dip.

d.+i 128-25

d.-ünde 17-25

düyrr- : 1.dürmek, katlamak. 2. Hızlı
hareket etmek.

d.-läp 9-22

d.-mägi 17-29

d.-megi 68-5; 76-8; 103-10

düyş : rüya, düş.

d. 111-14; 166-22

d.+üne gir- : rüyasına girmek.
54-2

d.+ünde 61-19

düyşürge- : rüya görmek.

d.-di 51-7
d.-ndir 100-19
d.+nsin 56-6
düz- : dizmek, sıralamak.
d.-di 65-14
düzel- : düzelmek, yoluna girmek.
d.-en 171-10
düzel- : düzeltmek, tahsis etmek.
d.-megi 97-6
düzet- : düzeltmek.
d.-ip 177-25; 178-2
düzetdir- : bk. Düzelt-.
d.-ipdi 97-7
düzgün : sıra, düzen.
d.80-6
d.+e 59-10
düzgün-tertip : bk. tertip-düzgün.
d.t.+iñ 148-1
düzle- : düzlemek, düzgün duruma getirmek.
d. -yardı 47-7
düzzüm : yere çizgi çizilip üstüne çöp atılan, çocuklar tarafından oynanan bir oyun.
d. 19-13

-E-

ebetey : yol, yöntem suret, tarz.
e.+ini 31-18; 65-22
ecap : <Ar. utanma, haya.
e. et- : utanmak. 45-23
ece : anne.

e. 2-7; 5-10; 9-13; 9-13; 15-18;
15-18; 53-19; 53-20
e.+m 167-12
e.+me 37-11; 79-27; 111-11
e.+ñ 25-15
e.+si 1-17; 5-21; 5-26; 6-22; 9-
15; 10-16; 13-15; 14-2; 14-6; 14-11;
14-17; 15-15; 15-22; 15-25; 17-19; 19-
3; 37-14; 46-9; 82-11; 122-18; 167-9
e.+sinden 1-23; 82-11
e.+sine 15-22; 18-24; 37-12; 85-
19
e.+siniñ 13-8; 14-8; 15-7; 19-1;
26-12
ecir : acı, ıstırap, azap.
e.+i 8-8
eciz : <Ar. aciz.
e.156-7
e.+ce 18-26; 24-24
e.+di 47-17
ecizlen- : <Ar.+ <T. acizleşmek.
e.-ine 58-14
eçil- : cömertlik yapmak, merhametli olmak.
e.-yandır : 27-6
edara : <Ar. idare, daire, büro.
e.+larına 186-23
e.+sı 91-16
e.+sınıñ 184-21
edebiyat : edebiyat.
e. 188-17
e.+ı 42-29; 45-2; 61-9
e.+ını 75-22

edem-gılım : hareket tavrı.

e.g.+larınñ 42-27

edep : <Ar. terbiye, edep.

e.34-26; 35-1; 35-2; 35-20

edep-tertip : <Ar.+ <T. terbiye, tertip.

e.34-5; 35-28; 45-10

edermen : yiğit, kahraman, cesur, cesaretli, gözüpek.

e.171-20

edil : tıpatıp, aynen, tıpkı.

e. 2-23; 12-2; 23-19; 23-24; 25-4; 26-22; 26-31; 28-2; 31-17; 35-18; 41-16; 42-22; 56-7; 56-11; 63-1; 63-5; 75-15; 77-4; 99-5; 99-23; 100-27; 101-1; 102-9; 112-3; 133-28; 156-22; 160-21; 166-3; 167-7; 169-4

edil- : bkn. Et-.

e.-ip 75-19

e.-yandır 77-13

e.-yardiler 98-3

edin- : edinmek.

e.-ipdi 61-11; 136-12

e.-melidi 102-15

ediş- : bir işi yapmaya yardım etmek.

e.+i 65-10

eg- : eğmek.

e.-yardi 30-8

egele- : toplanmak.

e.-(ä)p 18-18

egeleniş- : toplaşmak.

e.-ip 33-1

eger : <Far. eğer.

e.42-5; 48-13; 66-13; 87-10; 95-12; 99-2; 109-1; 128-20; 134-10; 140-16; 159-8; 172-19; 174-11; 175-13; 180-19; 185-24

egil- : eğilmek.

e.-di 12-3; 118-16

e.-äyşeñ 41-27

e.-ip 12-13; 137-13; 166-19

egin : sırt, arka, omuz.

e.+imdäki 88-16

e.+imiz 98-2

e.+ini 31-16

e.+iniñ 142-21

e.+inden 98-12

e.+ine 19-27; 29-27; 41-20; 51-11; 83-8; 84-9; 116-20; 127-12; 141-1; 158-21

e.+iñe 111-3

e.+iñi 162-22

e.+leri 120-6; 120-12

e.+lerinde 69-28

e.+lerindäki 136-14

egin-eşik : üstbaş, giysi.

e. e.+i 34-19; 136-14; 159-22

e. e.+iñ 166-1

egrel- : eğrilmek.

e.-den 104-20

e.-en 159-24

e.-män 65-3

egrem- bugram : eğri büğrü.

e.48-17

egri : eğri.

e. 64-4; 64-17; 69-9; 69-26

e.+ni 65-4
e.+si 188-26
egril- : eğrilmek.
e.-megine 167-13
egrilik : eğrilik.
e.-ine 66-19
eh-ey : ünlem.
e. 16-22
ek- : ekmek.
e.-eni 20-20; 30-21; 31-19
e.-se 7-12
e.-yardı 7-12
ekabır : <Ar. yaşça büyük olan.
e.+larından 52-13
e.+ragından 47-30; 48-8
e.+ragının 36-9
eken : imiş.
e. 52-29; 84-19
e.+de 54-2
e.+i 40-1; 75-29; 91-12; 125-4;
143-26; 148-21; 149-3; 150-24; 158-
15; 188-7
e.+ik 75-5; 110-25; 115-22; 115-
25
e.+im 76-1; 95-4
e.+iñ 106-4; 161-4
e.+iñiz 107-24
e.+ler 126-8; 146-6
ekerañılık : ekim yapılan yerler,
tarım.
e. 7-12; 46-31
ekin : tarla.

e.1-15; 54-12; 54-21
e. + ler 103-5
ekin-tikin : ekim, dikim, tarım işleri.
e.121-5; 121-9
ekle- : geçindirmek, bakmak.
e.-sin 43-23
ekleş- : geçindirmek.
e.-en 112-16
el : el.
e. 63-17; 64-4; 105-11; 108-25;
140-18; 155-7; 160-20; 178-15; 188-
26
e. çek- : el çekmek, bırakmak,
vazgeçmek, pes etmek. 15-10; 22-9;
80-24; 85-11; 112-11
el ur- : el sürmek, dokunmak,
değmek. 20-26; 35-21
e.+den ele geç- : elden ele
geçmek, elden ele dolaşmak. 23-14;
60-8; 82-2
e.+inden gel- : elinden gelmek,
gücü yetmek. 61-14; 118-13
e.+ini üz- : elini çekmek,
ilgilenmemek. 44-23
e.+cagazını 3-1; 24-25
e.+den 85-16; 162-24; 178-9
e.+e 181-12
e.+i 4-1; 4-20; 16-10; 30-2; 44-
23; 63-15; 63-16; 65-13; 66-15; 117-8;
134-24; 135-9; 153-24; 162-23
e.+im 64-9; 64-13; 65-13
e.+imdäki 13-18; 151-2; 171-27
e.+imde 29-23; 66-14
e.+imden 153-8
e.+imdir 39-17

e.+ime 20-10; 87-19
e.+imi 101-4
e.+imiñ 63-19; 65-7
e.+imizden 33-12
e.+indäki 15-11; 17-15; 20-16;
17-28; 32-23; 52-19; 80-13; 80-16; 88-
18; 89-7; 93-17; 128-19
e.+inde 25-4; 111-23; 119-26;
139-2; 172-18
e.+indedi 93-22
e.+inden 163-25; 167-4; 186-23
e.+iñden 3-25; 5-14; 52-8; 61-
17; 124-25; 128-17; 162-10
e.+ine 5-9; 25-17; 34-21; 52-17;
61-13; 80-3; 87-24; 90-21; 110-21;
111-6 ;131-3; 139-8; 139-19; 154-21;
171-15; 172-20; 177-12; 178-1
e.+in(h)em 165-16
e.+ini 6-14; 7-15; 10-10; 17-1;
21-26; 28-14; 42-20; 56-19; 61-20; 63-
13; 63-14; 63-21; 64-21; 65-16; 65-21;
66-10; 66-16; 81-14; 82-12; 84-9; 89-
27; 91-25; 92-15; 93-2; 95-15; 97-14;
102-11; 115-17; 122-3; 125-18; 132-
22; 138-17; 158-21; 163-25; 169-1;
172-25; 176-2
e.+iniñ 64-20; 64-21; 87-7; 97-
15; 98-21; 166-21
e.+iñ 63-23; 65-18; 66-14; 140-7
e.+iñi 2-3; 12-27; 35-23; 42-16;
66-14
e.+leri 185-14 ;185-17; 185-18
e.+lerinde 69-28
e.+lerinden 142-2; 186-5
e.+lerine 5-13

e.+lerini 4-5; 6-22; 65-16; 100-
20; 103-8; 121-26; 125-20; 133-24;
166-10

e.+leriniñ 64-17

el älem : <T. + <Ar. El alem.

e.108-6

elbetde : <Ar. elbette.

e.15-7; 27-15; 29-9; 32-1; 42-23;
45-25; 46-7; 52-25; 54-16; 56-24; 63-
17; 78-2; 89-18; 92-16; 95-11; 96-1;
98-26; 103-24; 104-29; 108-3; 109-22;
111-19; 112-7; 112-19; 114-25; 116-
26; 119-9; 122-15; 126-1; 127-2; 134-
14; 136-19; 137-10; 145-8; 154-1;
155-23; 156-3; 168-16; 170-15; 173-7;
174-26; 175-15; 178-6; 180-11; 181-3;
181-16; 183-30; 184-8; 185-2

elcuk: gurultu.

içim elcuk diy-: çok acıkmak,
garnı guruldamak. 164-16

elek : elek.

e.26-29; 30-5

elgarama: bağımlı, tabi, muhtaç.

e.118-11

elyeter: elin uzanacağı mesafe.

e.+inde 32-13

elhenç : korkunç.

e.22-6; 178-22

e.+leriñ 71-27

elhapis: <T. + <Ar. şaşıрма anlatan
söz.

e.161-4

elipbiy: <Ar. alfabe.

e.32-21; 34-22; 79-25

e.+den 149-12

e.-i 37-24; 112-17
e.-inde 72-4
elli : elli (50).
e.76-8; 129-10
e.+(ä) 85-3
elli sekiz : elli sekiz. (58).
e.131-13
elpe-şelpelik : bolluk, mutluluk.
e.35-21
e.+iñ 139-11
elt- : götürmek, iletmek.
e.-di 174-17
e.-enin(h)em 74-16
e.-iñ 93-10
e.-ip 41-12; 46-8
elti : elti.
e.+ni 42-1
elvan : açık kırmızı, elvan.
e.103-9
em : ilaç, merhem.
e.39-27
em- : emmek.
e.-er 29-19
e.-yâ 29-18
emay bilen : usulca, yavaşça.
e.14-8; 23-14; 63-17; 81-6; 86-8
emcek : göğüs, meme.
e.+den 31-9
e.+ine 31-13
emedekle- : emeklemek.
e.-p 183-19

emel : <Ar. görev, iş, meşgale, hüner.

e.+e gel-/getir- : oluşturmak, ortaya çıkmak. 26-16; 26-27; 35-21; 40-7; 40-18; 42-9; 47-4; 54-6; 54-13; 61-8; 62-26; 69-3; 70-16; 70-17; 73-12; 77-20; 79-23; 80-28; 94-2; 103-1; 108-8; 118-6; 120-30; 127-21; 134-25; 135-1; 137-5; 139-14; 139-24; 141-15; 145-16; 145-22; 147-15; 147-16; 148-10; 167-8; 167-24; 170-13; 170-17; 170-19; 171-3; 177-9; 177-14; 177-16; 178-31; 185-19; 189-3

emelsiz : <Ar.+ <T. bir işin yolunu bilmeyen, işi tamamlamaya yeteneği olmayan, başarısız.

e.55-3; 64-19

emgek göz bilen gaş arasında : başa iş gelmek ve duçar olmak. 18-3

emin : <Ar. emin.

e.+ler 120-24

emin-yomuñ : tedavi.

e.y. 65-16

emir : <Ar. emir, buyruk.

e. 116-12; 116-22; 117-23

e.+i 28-4; 98-32; 112-26; 116-10; 116-24

e.+imiziñ 109-2

e.+ine 50-19

e.+ini 42-13

e.+iniñ 117-18

e.+iñ 104-26; 117-19; 117-23; 117-25

emlāk : <Ar. emlak, mak mülk.

e. + i 98-27

e.+iniñ 68-2

e.+lerini 133-10

emma : <Ar. ama.

e. 3-12; 3-24; 5-11; 5-14; 5-22; 6-15; 7-23; 8-3; 8-7; 9-11; 11-20; 12-7; 13-8; 14-8; 15-10; 16-15; 17-26; 23-4; 29-10; 29-16; 31-1; 33-24; 35-25; 39-27; 41-6; 41-10; 42-12; 45-23; 46-18; 48-2; 52-30; 52-31; 55-4; 57-7; 61-8; 63-9; 63-18; 66-1; 68-21; 82-20; 83-22; 87-13; 91-21; 94-27; 102-11; 108-7; 108-14; 109-29; 112-27; 114-18; 123-19; 123-20; 134-17; 135-18; 136-18; 145-13; 146-5; 149-4; 166-15; 170-6; 172-30; 173-3; 178-7; 178-16; 181-25; 182-9; 183-8; 183-14; 188-25

enayı: hoş, sevimli, güzel.

e.19-1; 24-3; 51-3; 67-10; 70-4; 70-10; 133-11

enayıca : güzele yakın, güzelce.

e.7-24

ençe : birkaç, herbiri, sırası boyunca çok.

e.+ler 159-20

e.+me 158-12

e.+si 186-23

e.+siniñ 7-24

ençeme : birkaç.

e.45-2; 47-16; 101-17; 101-22; 102-18; 104-2; 129-12; 144-2; 156-8; 158-23; 172-21 ;174-7 ;181-17

endam: <Far. endam, vücut, beden.

e.+ı 34-11

e.+ımda 88-17

e.+ında 138-12

e.+ını 7-15; 10-10; 10-13; 80-19

e.+ınıñ 18-5

e.+ıñ 9-16

endigan : düzgün, düzenli, muntazam.

e.167-17

endik : alışkanlık, huy, adet.

e. et- : bir şeye alışmak. 37-21

ene : 1.babaanne 2. Ana, anne.

e.79-22; 81-22

e.+ñ 26-13; 79-19

e.+den 32-15

e.+li 167-18; 167-21

e.+miñ 115-19

e.+niñ 1-20

e.+si 3-19; 17-21; 80-8; 93-10; 106-8

e.+sinden 137-7

e.+sine 80-7; 91-11

enşallam : <Ar. inşallah, sağlık olsun, allah izin verirse anlamında kullanılan söz.

e. 33-14

ente- : 1. sendelemek. 2. mec. Malsız mülksüz kalmak, parasız pulsuz kalmak.

e.-niñi 137-19

e.-p 3-12; 49-4; 84-13; 162-26

entek: şu anda, şimdi, henüz; biraz, az bir zaman.

e. 1-2; 3-6; 7-7; 9-4; 10-12; 11-22; 11-22; 14-27; 19-2; 25-20; 26-27; 27-23; 31-15; 46-3;46-25; 47-17; 57-20; 59-10; 80-10; 82-19; 95-19; 102-18; 131-20; 132-16; 153-29; 155-4; 156-7; 158-8; 158-20; 158-20; 187-15

e.+ ä 132-16

eñek : çene.

e.+i 10-26; 100-20

e. +im 100-25
e. + imi 99-12
e.+ine 95-19; 133-14
e.+indäki 159-24

eñ- : girmek.

e.-ip 31-4
e.-ipdi 128-25

eñil- : atılmak, saldırmak.

e.-di 148-13

eñnit : eğim, yaz.

e.+i 70-15

eñter- : dövmek, vurmak.

e.-ip 153-11
e.-melidi 87-8

eñteril- : devrilmek.

e.-di 18-4

epdek : Kur'an-ın yedinci bölümü.

e.+e 37-24

ep-esli : çok, pek çok, bir hayli.

e.16-20; 61-25; 88-9; 97-6; 147-14; 147-15

ependi : <Yun. efendi.

e. 112-31; 113-8; 113-13; 114-16; 115-12; 134-4; 134-9; 134-16; 135-4

e.+(ä) 114-19

e.+ni 133-25

epey : iri, heybetli.

e.25-16; 35-10; 49-1; 49-17; 55-10; 106-6; 121-11 ;121-22; 150-17

epin : kıvrım, kırışık.

e.+i 23-15

e.+leri 81-6

e.+lerini 23-14

er : asker.

e.+ler 169-6

era : çağ, dönem, zaman.

e. 86-21

erada : maksat, niyet.

e.+sı 71-8

e.+sını 51-13

erik : erik.

e.+ler 48-19

erin : ağız, dudak.

e.+i 179-4
e.+inden 28-24

e.+ine 109-17

e.+iniñ 70-21

erinlek : iri dudaklı, büyük ağızlı.

e.30-14

erk : istem, irade.

e.78-4

e.+i 140-4

e.+im 89-24

e.+ine 40-22; 104-26; 144-6;177-7

e.+ini 178-9

erkana : özgür.

e.119-27

erkanalık : özgürlük.

e.59-11

erkek : erkek.

e.31-7; 47-19; 166-8

e.+i 98-28
e.+leriñ 105-7
erkin : özgür.
e.178-13
erñek : kenar.
e.+i 62-19
e.+ine 6-28
erte : yarın.
e. 2-18; 134-10; 139-16; 156-13;
156-22; 168-12
e.+si 37-14; 107-4; 171-16
e.+ligimizi 188-1
erteki : masal, gerçek olmayan.
e. 7-22; 76-16; 143-14
e. otar-/ otarlışık : gerçek olmayan şeylerden bahsetmek, masal anlatmak. 7-22; 17-22; 143-14
e.+ni 139-16
ertir : 1. yarın. 2. sabah.
e.7-7; 51-22; 55-23; 59-24; 82-2;
94-16; 131-10; 131-16; 149-1; 149-3;
149-18; 172-7; 172-8; 172-20
e.+den 131-13
e.+e 112-27 ;140-5; 170-7
e.+ine 111-16
e.+iñ 57-26; 149-2; 149-4
ertirki : 1.yarınki 2. sabahki
e.7-2; 80-22
ertirlik : yarın için gerekli olan şey.
e.+imi 143-10
esbap : ders araçları.
e.+ını 185-28
esas : <Ar. esas.

e.18-16
e.+ı 68-5; 73-7; 112-22; 117-16;
126-20; 134-14; 152-17; 152-20 ;186-
21
e.+ında 128-6
esasan : <Ar.esasen.
e.40-17; 62-21; 72-4; 73-7; 75-
20; 102-4; 102-8; 108-26; 113-4; 127-
18; 129-17; 129-18; 145-12; 146-1;
184-19; 187-13
e.+(h)am 40-18
esasan- : dayamak, bir şeye dayanarak söylemek, yapmak.
e.-sıñız 134-16
eser : <Ar. eser.
e.+lerini 45-20
eserdeñ : etki, tesir.
e. 6-9
esevan : ölçülü davranan, sakıngan, ihtiyatlı.
e.11-2
esger : asker.
e.74-15
esgerlik : askerlik.
e.106-5
eskadron : süvari.
e.+ını 170-31
esre- : kükremek.
e.-p 128-26
essalavmaleykim :
<Ar.esselamünaleyküm.
e.49-24
esse : kat, misil, misli.
e. 71-21; 95-11; 174-2

eşek : eşek.

e. 16-9; 17-16; 17-23; 18-7; 90-18; 107-21; 166-13

e.+e 17-14; 188-6

e.+i 16-9; 17-28; 22-6; 117-23

e.+im 20-10

e.+imiñ 17-2

e.+imiziñ 27-11

e.+ini 16-16

e.+iñ 16-7; 16-10; 17-3; 17-5; 17-13; 17-28; 18-4; 90-19; 128-15

e.+iñmi 138-15

e.+ler 33-17

e.+lerine 129-11

e.+lerini 128-10

e.+li 127-10

e.+ligim 96-7

e.+liler 128-15

e.+lik 119-13

eşelon : kademeli düzen. (askerlik hakkında).

e.+lar 173-1

e.+iñ 173-6

eşidil- : işitmek, dinletmek.

e-di 31-10; 37-1; 79-2

e.-en 63-14

e.-ipdir 66-6

e.-medi 135-23

e.-meyän 71-8

e.-meyärdi 178-12

e.-yärdi 136-8; 157-14

eşidiş- : birbirinden duymak, birbirine haber vermek.

e.-idi 24-14

e.-ine 46-14

eşik : çadırın üzerine örtülen keçeden yapılmış örtü.

e.+i 18-16; 138-12; 183-25

e.+ine 43-23; 112-22

eşikli : örtülü

e. 1-5; 32-3 ;183-3

eşit- : işitmek, dinlemek.

e.-dim 99-14

e.-diñiz 125-16; 169-14

e.-en 5-21; 68-10; 99-28; 156-21; 163-9 ;184-5

e.-enden 34-10

e.-enini 48-9

e.-eniñ 3-15

e.-ensiñ 134-26

e.-eyin 121-13

e.-en(y)ok 42-19

e.-en(y)okmı 161-13

e.-ildi 100-10

e.-medi 5-11

e.-medik 81-19; 86-23; 125-7; 125-15

e.-medim 39-16; 111-4; 122-5; 141-2; 187-23

e.-melimiş 108-16

e.-iñ 148-18

e.-ipdi 14-7

e.-ipdim 74-16

e.-ipmidiñ 116-25

- e.-er 99-26
- e.-sin 33-13
- eşit-** : işitmek, dinlemek.
- e.-dim 87-16
- e.-eniñden 72-24
- e.-işime 116-21
- e.-män 166-11
- e.-medim 87-16
- e.-mesem 179-10
- e.-se 58-6
- e.-yämi 154-7
- e.-yän 90-19; 119-18; 186-13
- e.-yärđi 127-17
- e.-yäsiniñiz 123-22
- eşidil-** : işitilmek.
- e.-di 114-13; 143-18; 170-14
- eşitdir-**: dinletmek, işittirmek.
- e.-ip bil- 49-19
- e.-meyärđi 98-7
- et** : kas, adale, et.
- e. 88-17; 138-13
- e.+e 138-20; 174-23
- e.+i 10-26; 32-30; 34-90; 36-3
- e.+ini 107-26 ;124-13; 138-15
- e.+lere 138-16
- et-** : bir işi ortaya çıkarmak, bir işi yapmak.
- e.4-4; 41-3; 127-17; 164-21
- e.(h)em(y)ok 114-8
- e.-ä 168-4
- e.-ägeden 66-15
- e.-ärdiler 70-2
- e.-äydiñ 76-22
- e.-äydiñiz 113-24
- e.-äye(y)ok 71-13
- e.-äymese 39-13
- e.-äymezmikäk 5-18
- e.-cek 71-21; 112-17; 161-15
- e.-cegiñi 4-4; 59-1
- e.-däydin 58-28; 89-22
- e.-denimizi 20-11
- e.-di 22-25; 32-6; 92-20; 106-2; 120-17; 133-14; 134-6; 183-31; 188-25
- e.-digiñ 155-5; 176-12
- e.-dim 107-21; 121-6
- e.-diñ 76-22
- e.-diñiz 95-12
- e.-en 75-19; 96-7; 103-20; 143-25; 150-22; 161-16
- e.-ençe 138-8
- e.-ende 6-7; 80-7
- e.-enimizi 20-17
- e.-enini 41-3
- e.-eniñ 12-27 ;130-21
- e.-eniñe 51-14
- e.-er 9-4; 29-19; 48-23
- e.-ere 60-10; 69-29; 99-12; 136-9; 150-25
- e.-erin 164-18
- e.-erini 133-27
- e.-eris 143-13
- e.-erkä 67-16

e.-esleri 119-17
e.-eyin 14-4; 107-23
e.-ici 102-19; 172-19
e.-ip 34-29; 57-19; 59-1; 63-2;
65-12; 98-15; 103-25; 116-12; 118-25;
120-23; 140-1; 146-24; 151-1; 164-19;
172-27; 173-16; 182-13; 182-14; 182-
26; 188-17
e.-ip bil- 36-1; 128-16; 138-8;
141-15; 142-18; 175-24
e.-mân 14-8
e.-mânine 153-11
e.-mâñizi 57-24
e.-mânkä 145-10
e.-me 41-3; 65-4; 144-16
e.-mecek 136-28
e.-medi 33-24
e.-medimi 24-7
e.-meden 44-20
e.-megi 112-14 ;180-2
e.-megin 3-16
e.-megiñi 155-4
e.-mek 68-2; 141-19; 150-6
e.-mekden 109-6
e.-meli 95-11; 124-15; 137-18;
181-23
e.-melidik 147-6
e.-mese 6-14
e.-mesizdigini 151-2
e.-se 87-11
e.-seler 186-5
e.-sem(h)em 12-26
e.-sene 67-10

e.-yâ 65-28; 160-11; 180-22
e.-yämidi 41-29
e.-yân 16-14; 65-7; 74-14; 75-5;
75-23; 88-7; 95-11; 96-9; 106-12; 108-
1; 108-23; 149-25; 170-30 ;178-6
e.-yâni 102-29
e.-yâniñ 60-9
e.-yânlerini 86-18
e.-yânleriñ 156-5
e.-yârdi 59-15; 108-15 ;138-13;
142-8; 146-10; 157-11; 184-22
e.-yäs 150-26
e.-yâsiñ 38-9; 142-29
etdir- : bir durumu ortaya
çıkarttırmak, etmek.
e.-mecek 175-22
e.-meyän 22-2
etek : 1. etek. 2. Etek, dağın eteği.
e. 20-15
e. + 99-8
e.+indäki 25-6; 48-5; 49-8; 61-1;
62-25; 69-25
e.+inde 66-22; 67-2; 67-20; 67-
21; 68-26; 70-4; 72-25; 117-21
e.+inden 41-14
e.+ine 128-24
e.+ini 46-22; 128-3
e.+iniñ 124-10
e.+me 20-15
etir-tütür : ufak tefek işleri yapma,
bitirme.
e.41-26
etlek : etli, tombul, şişman, besili.

e.21-19

etli : etli.

e.109-9

ey : ünlem.

e. 5-6; 26-25; 80-15; 80-20; 107-12; 108-13; 115-19; 160-22; 164-26; 166-6

ey : sevmek, beğenmek, iyi aziz.

e.gör- : sevmek beğenmek. 29-5

eye : iye, sahip.

e.+leri 48-21

e.+lerini 167-28

e.+si 50-15; 67-13

e.+sini 142-10

e.+sinin 140-7

eyele- : sahip olmak, elinde bulundurmak.

e.-di 54-27; 151-16; 169-16; 182-12

e.-n 118-19

e.-pdi 182-20

e.-yardı 35-10

eyelik : sahiplik, aitlik.

e. 141-19; 142-8; 172-27

eyer : binicinin rahat oturmasını sağlamak için binek atlarının sırtına koyulan, biçim ve tip yönünden türleri bulunan nesne.

e.+iñ 129-22; 131-3; 132-1

e.+li 170-24

eyerli : bk. eyer.

e.170-24

eyer- : takip etmek, izlemek.

e.-ermikän 116-16

e.-ip 40-25; 75-19; 108-17; 108-17; 111-23

e.-män 4-17

e.-megi 87-24

e.-melimi 75-29

e.-mek 11-16

eygilik : iyilik, hayır, esenlik, sakinlik, rahatlık.

e.3-16; 89-19

eyläk-beyläk : dört bir tarafa, dört bir yana.

e.24-6; 167-12

eyläk : taraf ve yön gösteren sözcük, şuraya, buraya.

e.25-19; 80-14

eyle- : etmek, eylemek.

e.-mek 3-24

e.-mäge 4-19

eymenç : korkunç, korkulu.

e.70-14; 98-13; 134-6

e.+di 181-27

eysem : “onda”, “orada”, “şöyle olsa” “öyleyse”, “böyle de olsa” gibi sözlerin anlamını verir.

e. 4-26; 7-7; 10-13; 10-19; 14-16; 18-15; 18-24; 22-12; 23-24; 27-1; 27-18; 28-25; 33-19; 36-18; 42-28; 43-21; 44-2; 45-10; 46-3; 55-29; 57-8; 58-7; 58-15; 61-7; 66-25; 67-20; 69-22; 70-3; 71-23; 72-2; 72-15; 74-23; 78-13; 78-26; 80-26; 82-14; 87-14; 89-4; 89-21; 94-28; 98-20; 98-31; 105-11; 106-18; 107-21; 112-10; 113-1; 122-12; 124-15; 130-16; 136-26; 136-28; 136-29; 137-13; 137-18; 143-24; 145-25; 147-6; 158-22; 161-9; 169-7; 170-

29; 174-12; 178-3; 178-27; 181-23;
185-7; 185-23; 187-26

eyvan : <Far. eyvan.

e.+larınıñ 117-21

eyyäm : bundan böyle, çoktan beri.

e. 61-10; 81-28; 116-3; 124-3;
182-20; 183-13

ez- : ıslamak.

e.-yardı 127-19

ezenek: çuval, torba vb. eşyaların
ağızı.

e.+ine 1-19; 1-23

e.+ini 1-25; 2-4

ezil- : ıslamak, ezmek.

e.-en 21-1

e.-ip 113-15

ezilerli: ezilecek, bozulacak, zarar
görecek (şey).

e.11-1

ezyaka: iki omuz üstünden açılan
bağcıklı gömlek

e.2-24

-F-

fabrik : <İt. fabrika.

f.+indäki 148-3

f.+ini 169-17

fabrikant: fabrika.

f.148-13

feodal : <Fr. feodal.

f.150-14

fevral : şubat.

f.188-20

firma : <İt. firma.

f.147-5

f.+dan 147-11

f.+nın 146-22; 147-2

f.+ñ 146-25

f.+sı 146-24

f.+sına 146-22

forma : <İt. forma.

f.+dadı 120-8

front : <Rus. cephe.

f. 173-5

f.+a 71-15; 74-11; 88-23; 106-4;
142-12; 172-8; 172-9; 173-4; 175-18

f.+da 134-20

f.+dan 177-9

f.+ı 177-3; 184-5; 184-17

f.+unda 69-19; 70-1; 122-1; 177-
2

f.+undan 182-10; 182-17; 182-
25

f.+uñ 74-2

-G-

gaba : yumuşak.

g. 159-25

gaba- : bir yere sıkıştırmak.

g.-p 85-15

gaban-: gizli bir yere saklanmak,
gizlenmek.

g.-ip 183-17

gabak : göz kapağı.

g.+larıñ(h)am 37-9

gabal- : kuşatmak.

g.-an 28-25; 187-12

g.-ayardı 20-5
gabart- : kabartmak, şişirmek.
g. -alık 135-8
g.-ıp 18-1
g.-mak 1-10; 54-18
gabat : karşı, tam karşı, karşı karşıya.
g. 105-13
g.+da 47-27
gabdāl: yan taraf
g. +ında 99-7; 104-27 ;118-7
g.+ından 105-14
g.+ını 143-19
gabır : <Ar.kabir, mezar.
g. 46-15; 46-27
g.+a 155-7
g.+da 98-18
g.+dı 174-10
g.+ıñ 51-3
gacır- : birini, bir şeyi kaçırmak, bir şeyi düşürmek, devirmek.
g.-anını 3-25
gaç- : kaçmak, uzaklaşmak.
g.73-18; 111-18
g.-a 28-7
g.-an 85-20; 87-26 ;129-1; 182-17
g.-anı 181-9
g.-anları 183-8
g.-ar 130-13; 147-9
g.-arı 28-24
g.-dılar 171-2

g.-dım 101-6
g.-ıp 10-26; 53-5; 179-5; 182-9; 182-10
g.-ıpdı 182-5
g.-ıpdır 78-16; 148-17
g.-maga 61-27
g.-makçı 94-2
g.-man 174-13
g.-sa 53-28; 187-11
g.-ya 73-3
g.-yardı 177-10; 187-12
g.-yandır 28-19
g.-yanların 138-17
gaçır- : bir şeyi düşürmek, devirmek.
g.-dı 52-8; 61-17
g.-mak 183-10
gaçalak : hile, düzen.
g. et-: bir şeyden kaçmak, kaçınmak. 37-15
gadak: 409-5 grama denk olan.
g. 137-7
gadagan : yasak.
g. et- : yasaklamak. 45-5; 108-8
g.+dı 112-23
g.+mı 58-2
gadam: adım.
g. 46-13; 98-24; 102-24
g. ur-/bas- : adım atmak, girmek. 4-17; 43-4; 43-5; 46-1; 66-8; 112-10; 128-24; 144-4; 152-2; 173-20; 173-28; 174-17; 182-4; 184-18; 185-3; 186-6

gadım : eski, önceki.

g. 51-19

g.+dan 86-28

g.+kı 19-10; 102-6; 152-11; 189-4

gadımı: <Ar. kadim.

g. 145-15

gadır: <Ar. saygı, hürmet, kadir, kıymet.

g. 50-26

g. bil- : kadir bilmek, değerini bilmek. 30-1; 19-8; 168-1

g. goy- : hürmet etmek, saygı göstermek. 19-7; 103-4; 114-15

g.+dan 50-26; 94-27

g.+ını 94-29

gadırılı: <Ar. + <T. saygı gösterme, hürmet etme, saygılı, hürmetli.

g. 48-29; 88-11; 91-13; 94-19; 95-28; 96-7; 103-6; 126-1; 135-4; 139-17; 147-21; 152-19; 152-26; 169-18; 177-25; 188-4

gaçgak : kaçak.

g.+lar 171-17

gagşa- : titremek.

g.-p 55-18

g.-yardı 67-13

gahar : <Ar. nefret, kırgınlık, öfke,

g.+ları 155-23

gaharlı : <Ar.+ < T. kırgın, öfkeli, kahırlı.

g. 4-24; 21-2; 75-8; 89-3; 110-22

gaharcañ : kırgın, öfkeli.

g.+cadı 18-24

gaharlan- : kızmak, öfkelenmek, kahırlanmak.

g.-anıñızı 187-23

g.-man 25-2

gahrıman : <Far. kahraman, yiğit, mertlik.

g. 94-29; 122-2; 122-3

g.+ıñ 122-4

gal- : 1. kalmak 2. Durmak, beklemek.

g.-an 1-11; 1-18; 3-17; 10-3; 11-23; 12-13; 22-8; 46-30; 48-12; 57-4; 62-1; 63-6; 78-11; 81-2; 92-24; 93-23; 113-17; 137-7; 144-17; 182-7; 186-2

g.-an(y)ok 123-14

g.-anca 12-20

g.-anda 23-13; 57-14; 129-2

g.-anı 101-25; 158-12

g.-anını 81-26; 85-29; 100-5; 166-5

g.-anlarını 78-14

g.-anlarınıñ 1-6; 76-9

g.-ansoñ 39-14

g.-añ 128-16

g.-ar 9-9; 96-3; 143-13; 155-5

g.-ardım 179-1

g.-arın 29-4; 123-20

g.-ayma 22-14

g.-aymasak 168-15

g.-cagından 61-15

g.-dı 18-7; 24-25; 40-15; 45-21; 51-8; 53-19; 61-18; 61-27; 65-19; 66-17; 66-19; 67-8; 98-16; 107-9; 118-14; 129-12; 132-7; 142-6; 144-6; 144-6; 172-22

g.-dik 20-5
g.-dılar 52-12; 75-19
g.-dımı 69-18; 137-21; 165-21
g.-ıp 9-8; 26-12; 35-20; 46-31;
59-12; 87-6; 88-15; 171-25
g.-ıp bil- 5-13; 35-25
g.-ıpdı 159-13
g.-ıpdır 136-23
g.-madı 114-23
g.-madık 138-13
g.-man 28-24; 102-12
g.-mandı 136-3; 142-10
g.-manını 160-8
g.-madıñmı 130-25
g.-magı 2-4; 96-24
g.-magım 75-24
g.-masın 140-5
g.-maz 74-20
g.-sa 44-1; 134-25; 172-18
g.-sın 23-18; 81-22; 85-30; 86-
13; 89-21
g.-yan 48-18; 174-22
g.-yanıma 137-13
g.-yar 72-1; 131-14
g.-yardı 16-4; 78-5; 87-10; 172-
26

gala : <Ar. kale.

g. 47-12; 48-5; 48-10; 48-13;
104-23; 183-19; 184-16
g.+nı 47-12; 48-7
g.+ñ 48-1; 48-6
g.+sı 48-2 ;126-18

galaklık : geri kalmışlık.

g.+ı 40-5; 61-3; 113-25

galam : <Ar.kalem.

g. 25-4

g.+ı 80-13; 80-16; 151-2

g.+ımı 178-1; 178-3

g.+ıñ 98-22

galat : yanlış, yalan.

g. 147-24; 169-17; 169-17; 174-
2

galdır- : kaldırmak.

g.-an 1-20; 31-23; 47-3; 137-3;
137-4; 137-10; 145-19; 150-12; 169-
11

g.-anda 90-21

g.-dı 56-19; 95-27; 105-13; 177-
7

g.-dılar 63-17

g.-ıp 14-2; 61-10; 78-2; 89-12;
97-18; 102-9; 126-22; 140-18; 144-19;
162-8

g.-ıpdı 104-2

g.-ma 169-24

g.-maga 97-4

g.-magıñı 175-16

g.-yan 72-15

g.-yardı 86-29

galdır- : yitirmek, kaybetmek,
unutmak.

g.-an 130-5

g-gandan 178-17

galdır-bassır : gizli, yalan yanlış,
sahte, doğru olmayan.

g.b.+ı 15-5; 44-15

galdır-bassırılık : gizlilik, yalan
yanlışlık, sahtelik.

g. b.+a 54-23

galga- : uçmak, dalgalanmak.

g.-dıp 128-17

g.-p dur- 64-18

g.-sın 169-19

g.-yan 102-10

g.-yardı 16-10

galgat- : uçar gibi yapmak, uçturmak,
dalgalatmak.

g.-dı 24-25; 100-20; 105-22;
121-26; 125-18; 125-20; 133-24; 147-
26

g.-ıp 32-24; 88-18; 92-5; 169-1

g.-yan 102-11

galındı : kalıntı, artık.

g. 128-12

g.-sıdı 48-1

galıñ : Gelin almada verilen başlık
parası.

g. 78-10; 79-19

g.+(h)am 83-21

g.+ı 80-9

galıp : <Ar. kalıp, ölçü aleti.

g.+ını 17-8

galla : tahıl, hububat.

g. 22-4; 92-19 ;121-15; 129-18;
131-9; 131-10; 131-13; 134-25; 137-7;
140-14; 140-15; 141-14; 141-15; 143-
23; 145-26; 149-25; 149-26; 187-15

g.+ları 139-24

g.+m 153-18; 162-25

g.+mı 153-10; 153-12

g.+n 144-2

g.+nı 88-25; 131-11; 131-24;
131-25; 141-12; 141-15

g.+ñ 139-20; 153-21

g.+sını 123-27; 137-5

g.+sınıñ 136-3

galla- : etrafını sarmak, kuşatmak.

g.-p 68-21

galladar : tahılı çok olan.

g. 21-21

galmagal : gürültü, patırtı.

g. 70-27

g. +ıñızı 58-19

galos : <Fr. tabanı tahtadan yapılmış
deri ayakkabı.

g.+una 161-21

galp I. : gerçek olmayan, sahte.

g. 97-4

galp II. : <Ar. kalp.

g.+ıñ 107-28

galstuk : kravat.

g.+ını 111-22

g.+lı 147-20

galtaman : eşkıya, çapulcu, yağmacı.

g. 142-6

gam : <Ar. gam, keder.

g. çek- : gam çekmek,
kederlenmek, gamlanmak. 52-16

g.+ıma 39-7; 39-7

g.+ımı 103-25; 137-27

g.+ınıñ 123-23

gamaşdır- : kamaştırmak.

g.-yardı 31-5; 102-2

gamçı : kamçı.

g. 87-23; 105-23; 125-15; 130-21; 182-2

g.+(a) bas-: kamçılama, kırbaçlama. 127-26

g.+dı 130-22

g.+lar 98-15

g.+larını 98-14; 137-15

g.+nı 87-24; 131-3

g.+ñ 89-7; 98-17; 98-18

g.+sını 88-18; 89-11; 92-5; 105-22

gamçıla- : kamçılama.

g.-dı 106-6

g.-p 68-22

g.-yan 177-15

gamgın : gam çeken, gamlı.

g.89-12; 136-9

gamiş : kâmiş, saz.

g. 65-9

g.+ñ 15-2

g.+lara 5-14

g.+ları 65-14

g.+larını 65-8

gan : kan.

g. 13-5; 14-20; 39-26; 71-1; 96-11; 98-16; 98-28; 117-12; 150-18

g. dök-: can alıp can vermek, kan dökmek. 134-23; 134-24; 186-22

g. sor- : canını almak, öldürmek. 61-13

g. yuvutdır-: kan kusturmak. 168-7

g.+a 14-2; 70-13; 70-20; 70-21; 71-1

g.+ı 14-3; 14-7; 14-18; 18-6; 70-28; 79-7

g.+ını 3-26; 14-6; 39-28

gan- : susuzluğunu gidermek, kanmak.

g.-sa 26-17

gana- : kanamak.

g.-dı 3-12

g.-yan 75-13

g.-yardı 55-13

ganat : kanat.

g. 186-13

g. bagla- : sevinçten uçmak, sevincinden ağzı kulaklarına gelmek, ayakları yere değmemek, çok mutlu olmak. 17-19; 87-28

g.+ı 16-10; 48-6

gancar- : kanamak.

g.-ıp dur- 14-6

gancariş : bkn. Gancar.

g.-ıp yör- 53-26

g.-masalar 106-2

gandal : pranga, kelepçe.

g. 180-12

g.+ı 114-2

gandallı : prangalı, kelepçeli.

g. 172-21; 182-4

gandır- I : susuzluğunu gidermek.

g.-arsın 26-26

gandır- II: dindirmek.

g.-ana 10-13

g.-mak 127-6

g.-mayardı 103-15

ganhor : kan içen, haksız yere kan döken.

g. 169-17

ganlı : kanlı.

g. 71-4; 95-1; 155-24

gansız : kansız.

g. 119-23; 127-23

gant : şeker.

g. 69-4; 130-2

gañır- : eğmek, bükmek.

g.-ıp al- : zorla almak, güçle almak. 93-18; 124-25

g.-ıp 163-25

gañña : eyer.

g.+sına 17-5; 17-13

g.+sında 17-2

g.+sından 17-3

gañrı : beklenmedik, ani, aniden.

g. 94-20

gañtarıl- : atı bağlamak.

g.-gılıgına 132-17

gap : kap kaçak.

g.+ı 93-22

gap- : kapmak, tutmak, yakalamak.

g.-maga 75-27

g.-yan 31-17

gapan : kapan, tuzak.

g.+a düş-: tuzağa düşmek. 127-

3

g.+dan 135-16

gapbövür : ailenin oturduğu yer, kap, kaçır konulacak yer.

g.+de 1-17

gapdal: bir şeyin sağ veya sol tarafı.

g.+a 79-7

g.+da 17-24; 29-20; 30-17; 61-

10

g.+ı 48-5; 55-17

g.+ına 57-15

g.+ında 3-2; 3-12; 16-19; 26-28; 32-12; 34-26; 43-6; 70-22; 136-9

g.+ından 69-9; 93-22; 160-3

g.+ındakı 1-9; 6-6; 11-4; 35-15; 69-14

g.+ımı 172-23

g.+larındakı 30-10

g.+larını 130-7; 130-18

gapı : kapı.

g. 32-5; 178-7; 181-27

g.+nı 21-29; 61-27; 178-12

g.+nıñ 87-26

g.+ñ 34-26; 58-22; 178-22

g.+sı 46-14; 181-6

g.+sına 174-17

g.+sında 57-10

g.+sındadı 104-22

g.+sından 22-4; 58-24; 78-11; 157-15

gapırcak : sandık, kutu.

g. 144-1

gapla- : kaplamak, doldurmak.

g. -p 10-23

g.-malı 24-7

gar : kar.

g. 28-2; 136-1

gar- : karıştırmak, karmak.

g.-ıp 89-28

gara : kara, siyah.

g. 2-22; 6-21; 6-23; 7-5; 8-4; 13-5; 16-5; 20-21; 26-3; 38-24; 52-21; 53-18; 55-17; 56-1; 56-4; 56-5; 56-15; 56-17; 56-17; 69-7; 69-8; 69-27; 69-27; 88-6; 90-20; 98-1; 111-21; 112-4; 124-20; 134-12; 134-25; 136-4; 138-16; 151-17; 159-24; 163-12; 171-18; 172-3; 178-23; 179-17; 189-1

g.+ca 1-7; 2-21; 5-23; 5-26; 6-1; 16-18; 41-13; 48-28; 52-8; 52-19; 52-31

g.+nı 19-20; 123-7

g.+sı 7-3; 137-23

g.+sının 137-22

gara- : 1. bakmak. 2. İzlemek, ilgili olmak.

g.-cak 80-8

g.-dı 3-18; 19-20; 21-23; 49-5; 58-26; 84-2; 91-26; 101-16; 102-25; 109-28; 129-24; 134-17; 162-8; 187-18

g.-dılar 129-6

g.-magı 152-26

g.-magınız 183-1

g.-man 6-4; 7-25; 16-8; 17-25; 18-22; 45-2; 55-1; 86-16; 87-13; 96-20; 97-8; 106-19; 111-22; 111-24; 120-5; 120-30; 153-3; 178-18; 187-14; 187-21; 187-24; 188-5; 188-6; 188-16

g.-mayanlardandı 55-13

g.-mı 156-21

g.-n 17-6; 38-7

g.-ñ 3-15; 69-6

g.-p 7-17; 81-2; 89-20; 119-12; 160-4

g.-sañ 85-3

g.-yan 99-21; 100-13

g.-yar 176-7

g.-yardı 10-26; 32-27; 128-15; 184-25

g.-yarka 116-24

g.-yarsıñ 152-5

g.-yarsıñız 118-10

garal- : kararmak, kara olmak.

g.-ıp 18-9

g.-anda 18-14; 24-1

g.-ıp 46-22

garala- : karalamak, leke sürmek.

g.-ycam 95-28

garamayak : basit, halk, avam.

g.40-21; 108-17

g.+ıñ 42-3

g.+lar 11-19

garamçıl : karalayıcı, iftira atan.

g. 3-21

garamtıl : siyah, karanlık, kara.

g. 16-13

garan- : bakınmak.

g.-da 70-18; 72-10; 72-26; 73-5

g.-ñda 104-23

garancakla- : bakınmak.

g.-dı 3-1; 17-2; 18-7; 35-12; 48-8; 62-4; 118-9; 124-11; 126-24; 163-6

g. -layan 100-13

g.-p 69-10

g.-yardı 26-15; 32-4

garañkı : karanlık.

g. 18-12; 46-18; 46-27; 71-18; 102-18; 122-11; 123-19; 167-22; 178-7

g.+da 16-2; 97-4

g.+dı 16-4; 32-9; 46-13; 51-4; 144-3 ;183-17

g.+lığı 82-19

g.+nı 17-18

gara öy : Çadır.

g.1-6

g.+den 48-18; 186-3

garaş- : birini, bir şeyi beklemek, yolunu gözlemek.

g.-dı 150-6

g.-madık 95-3

g.-mayan 108-10

g.-mayardı 32-2; 178-6

g.-yanından 128-8

g.-yas 81-12

garaş- : bakmak, seyretmek, ilgilenmek.

g.-mak 95-5

g.-yardı 50-11

garaşdır- : birini bekletmek.

g.-an 86-10

g.-anlardan 88-9

garaşıl- : bk. garaş-.

g.-yanı 170-12

g.-yardı 149-6

garavul : bekçi, karakol görevlisi.

g.+ıñ 124-25

garavullı : bekçi, karakol görevlisi.

g.+ları 112-24

garavullık : bekçilik, karakol görevlisi, devriye.

g. 30-14

garayag : katran.

g. 8-5

g.+a 133-20

garayagız : esmer, yağız, karayağız.

g. 16-23; 18-22; 18-27; 52-14; 133-7

garayış : bakış, dünya görüşü.

g. 89-13

g.+ı 118-12

g.+ından 176-16

garba- : kavramak, kapmak, tutmak.

g.-dı 91-3; 101-7

g.-p 88-25

g.-p al- : yakalamak. 3-13; 22-6; 136-4

gardaş : kardeş.

g. 84-10; 128-16; 138-8

g.+dan 32-15

g.+ı 123-12

g.+ım 135-6

g.+ımı 122-1

g.+ıñ 36-17

g.+ları 30-23; 47-7; 51-10
g.+larından 122-10

garga : karga.

g. 88-17; 137-1; 138-12
g.+lar 136-4

garga- : kargılamak, lanetlenmek, lanet etmek, beddua etmek.

g.-r 136-27
g.-sınlar 113-28
g.-yın 136-29

gargı : karnış, saz.

g. 109-13; 109-17; 109-21; 109-30

gargıncıra- : lanetlemek, kargılamak.

g.-p 159-20

gargışlı : lanetli, beddua eden, kargışlı.

g. 117-12

garılacak : boğuk ses.

g.89-3; 121-17; 148-9; 159-16

garım : çukur, hendek.

g. 32-5
g.+dan 32-6
g.+ı 167-20
g.+lara 31-7

garın : karın.

g.+ı 35-22; 66-3; 66-5; 128-18; 142-17; 145-24; 188-28
g.+ım 165-5
g.+ım(h)am 9-13
g.+ımı 9-1; 164-20
g.+ımın 161-14

g.+ına 15-12; 128-15

g.+ımı 4-2; 188-6

g.+ımın 15-8; 35-19; 66-2

g.+ını 21-25

g.+ları 30-12

garınca : karınca.

g. 105-4

g.+n 82-6

garındaş : kardeş, akraba.

g.+lar 152-26

g.+ların 81-9; 154-24

garınlak : göbekli.

g. 167-2

garıp : <Ar. fakir, yoksul, garip.

g. 68-1; 78-7; 95-17; 109-9; 118-1; 159-21; 187-16

g.+ı 78-11

g.+ların 117-12

garıplaş- : <Ar.+ <T. yoksullaşmak, fakirleşmek.

g.-sa 73-4

garıplık : <Ar.+ < T. fakirlik, yoksulluk, gariplik.

g. 66-26

g.+ı 6-9

garış : baş parmak ile serçe parmak arasındaki mesafe ölçüsü.

g. 111-25; 188-7

g.+dan 34-21

garışdır- : karıştırmak.

g.-dı 65-12

g.-yardı 178-13

gark-: gark bol- : batmak, gark olmak.
6-18; 42-16; 57-17

g.-et- : birini, bir şeyi batırmak.
26-2; 42-19

garlavaş : kırlangıç.

g. 175-24

garnizon : <Fr. Garnizon.

g.+a 128-1; 154-27

garra- : yaşlanmak, eskimek.

g.-sa 111-18

g.-maz 71-10

garrı : yaşlı.

g. 1-16; 8-9; 17-21; 28-16; 38-
25; 39-3; 39-14; 96-19; 120-13; 140-
22; 160-12

g.+ca 6-9; 36-15; 38-1; 38-2; 39-
18; 40-1; 42-15

g.+nın 38-7

garrı-gurtu : yaşlı ve yaşlanmaya
başlayan insanlar.

g.+lar 11-15

garşı : karşı.

g. 37-18; 61-14; 62-13; 124-21;
169-3; 169-6; 196-7; 169-8; 169-18;
178-29; 186-20; 187-10

g. çık-: birinin fikrini, hareketini
onaylamamak, onun fikrine karşı
çıkmaq, razı olmamak. 123-6; 123-13;
124-21

g.+daka 58-26

g.+dı 184-26

g.+larında 128-7

g.+mızda 98-7

g.+nda 29-10

g.+nızda 179-8

g.+sına 142-7; 150-5; 170-13;
170-30; 180-2; 180-13; 186-7

g.+sında 50-9; 120-2; 124-1

garşıla- : birini karşılamak,
karşılamaya çıkmak.

g.-dı 30-2; 48-30; 91-13; 129-3;
184-15

g.-mak 128-2

g.-maga 21-6

g.-magımız 177-27

g.-p 171-13

g.-pdı 182-21

g.-sa 174-21

g.-yardılar 146-12

garşılan- : karşılanmak.

g. 174-10

g. -ın 102-11

garşılık : itiraz, karşı çıkış, karşı
çıkma.

g. 108-13; 111-5; 177-8

g.+dı 85-9

g.+ı 26-9; 152-14

g.+ına 97-8

g.+ını 85-19

g.+lar 185-6

gartaç : yaşlı, ihtiyar.

g. 55-1

gasın : bedenın ve yüzün derisinde
ortaya çıkan buruşukluk, kırışıklık.

g. 100-20

gassap : <Ar. kasap.

g.+a 65-6

g.+ın 124-16

gaş : kaş.

g.+ını çıt- : kaşını çatmak, surarını asmak. 32-28

g.+a 131-3

g.+ına 131-3; 132-1

g.+ından 129-22

g.+ları 35-6; 52-14; 99-9

g.+larını 88-6

gaşa- : kaşımak.

g.-dı 136-17

g.-p 143-19

gaşın- : kaşınmak.

g.-dı 19-1

gaşlı : taşlı.

g. 137-7

gat : kat

g. 102-7; 102-8

g.+da 104-11

gata- : sertleşmek, kuruyup katılaşmak.

g.-n 21-13

g.-nlan 14-3

gatanç : katkı, pay, hisse.

g. +ı 98-28

g. +ın 68-5

gatu : sert, sağlam, katı.

g. 16-11; 63-23; 89-15; 138-19

g.+ca 3-12

gati-gaytım : küstahlık, edepsizlik, arsızlık.

gati-gaytım söz ayt- : kaba söz söylemek. 112-9

gatak : yoğurt, katık.

g.+a 25-7

g.+ı 151-26

g.+ını 85-24

gatur : katır.

g. 172-1; 173-6

g.+ının 168-14

g.+larının 161-2

gaturlı : bk. gatur.

g. 161-3

gatiş : karıştırma işi.

g.+ı 185-16

gatlaklı : yağda kızartılmış katlı yufka, börek.

g. 51-31

gatna- : bir yere gitmek.

g.-dı 129-11; 132-19

g.-p 112-31

g.-yan 97-12; 111-21

g.-yanlar 112-29

g.-yardı 71-6; 72-25

gatnaş- : katılmak.

g.-anınız 178-29

g. -ıp 109-7

g.-yardı 71-6

gavun-garpız : kavun-karpuz.

g. 26-24

gay- : süzölmek

g.-ıp gel- 101-6

g.-ıp yör- 100-14

g.-sa 128-28

g.-yadı 101-9

gayçı : makas.

g.+sını 86-28; 86-30

gayduvsızlık : mücadelecilik, azimlilik.

g.+a 74-16

gaygı : kaygı, dert, keder, gam, tasa.

g. 27-1; 65-6

g. et- / g.+sını et-: kaygılanmak, kederlenmek. 113-10; 143-10

g.+da 142-22

g.+sını 65-4; 65-7;

gaygılı : kaygılı.

g. 136-10

gaygır- : 1. acımak, merhamet etmek.
2. Saklamak, korumak.

g.-an(y)ok 189-7

g.-armı 187-28

g.-ma 162-11

g.-mañ 148-11

g.-marıs 33-12

g.-mayan 95-17

g.-yarmıka 71-14

gayıbana : gıyaben, gıyabında.

g. 86-27

gayıp : <Ar. gözle görülmeyen, gözden yitirilen, kayıp.

g.+dan 45-6; 60-14

g.+ını 45-6; 148-21

gayış : kayış

g. 98-15 ;187-2

gayış- : eğilmek, bükülmek.

g.-yardı 4-1

gayna- : kaynamak.

g.-maz 107-28

g.-ndan 20-20

g.-p dur- 47-20

g.-ya 134-4

g.-yan 134-2; 177-10

gaynat- : kaynatmak.

g.-mak 51-28

gayra : geri, geriye.

g.62-19; 125-16 ; 141-20

gayrat : <Ar. gayret, çaba.

g.et- : gayret etmek. 64-3

g.+ını 67-12

g.+larını 73-14

gayşart- : başını arkaya çevirmek.

g.-dım 107-16

gayt- : dönmek.

g.-anı 183-13

g.-anını 175-18

g.-alı 143-8

g.-an(y)okdılar 41-5

g.-ardı 46-8

g.-arlı 172-30

g.-dım 154-25; 179-24

g.-ıp 20-27; 35-2; 47-9; 54-25;
74-20; 85-27; 88-13; 105-26; 109-26;
137-6; 184-9

g.-ıpdı 183-9

g.-ma 131-25

g.-mag(h)am 36-21

g.-madılar 86-18
g.-makçı 129-19
g.-man 129-12
g.-maz 121-18
g.-mışım 145-10
g.-sañ 144-2
g.-yardı 104-20

gayta: kez, defa, kere.

g. 39-27; 42-17; 52-9; 56-27; 57-23; 58-15; 61-5; 71-19; 84-19; 110-18; 113-26; 127-23; 136-3; 143-9; 178-18

g.+dan 132-23

gaytala- : yinelemek, tekrar etmek, tekrarlamak.

g.-dı 16-26; 37-4; 129-22; 132-20

g.-sa 34-23; 89-13

g.-ya 42-13

g.-yan 34-9; 175-21

g.-yasñ 107-13

gaytalan- : tekrarlanmak, yinelenmek.

g.-dı 32-17; 61-29

g.-magı 95-2

gaytalat- : tekrarlatmak.

g.-dılar 86-23

gaytar- : geriye dönmek.

g.-dı 9-7; 12-12; 67-9; 86-24; 91-10; 91-28; 96-17; 154-18

g.-ım 157-20

g.-ıñ 148-3

g.-ıp 166-22

g.-madı 71-18

g.-man 125-14

g.-mıdı 41-24

g.-ya 127-2

g.-yar 71-16

gaytarıl- : bk. gaytar-.

g.-an 151-17

gaz : <Lat. gaz.

g. 189-2

gaz- : kazmak.

g.-an 35-22

g.-maga 1-16

g.-makdan 43-3

g.-yardılar 53-2

gazal : <Ar. gazel.

g.+ları 45-2; 72-13

gazan : kazan.

g.134-4 ;138-15

g.+a 6-21; 134-2; 138-17; 177-10

g.+ı 20-20; 107-28

g.+ıñ 6-28

g.+ıñka 134-5

g.+lar 85-5; 150-11

gazan- : kazanmak.

g.-an 17-17; 112-5; 162-25

g.-anda 144-4

g.-arsın 138-9

g.-cakdılar 128-9

g.-mak 168-22

g.-sañız 144-17

gazanç: kazanç, kâr.

g. 144-22

g.+m 112-5
g.+ını 72-1
gazap : <Ar. öfke, gazap.
g. 174-10
g.+a 98-11; 155-23
g.+ı 136-19
g.+ına 89-9
g.+ıñ 108-14
g.+ıñı 136-22
gazaplan- : <Ar.+ <T. öfkelenmek, kızmak.
g.-yardı 61-12
gazaplı : <Ar.+ <T. öfkeli, hiddetli, gazaplı.
g. 3-18; 19-20; 106-7
gazavat : <Ar. Müslümanların İslam dinine uymayanlara açtığı savaş.
g. 125-13; 126-7
g.+a 171-21
gazet : <İt. gazete.
g. 40-10; 60-30; 73-10; 115-12; 116-3; 135-5; 183-9
g.+den 73-16
g.+inde 60-29
g.+ine 188-15
g.+iñ 40-10; 188-16
g.+lerde 73-7; 73-16; 74-18
g.+leri 115-13
gazık: kazık.
g.+da 154-25
gazıl- : kazılmak.
g.-gıdı 32-5

gazna : <Ar. hazine.
g.+sını 164-12
gäkillik : geğirti.
g.+im 165-2
gänek: gelinlik.
g.+lerini 31-8
gävüşe- : geviş getirmek, çiğnemek.
g.-yän 47-23
g.-yardılar 40-24
g.-yärler 71-26
geç- : geçmek.
g. 21-12; 96-11
g.-cegi 181-17
g.-di 39-26; 42-11; 56-27; 122-3; 152-20; 171-15; 179-19
g.-diler 57-27
g.-en 28-21; 53-1; 78-5; 94-1; 95-1; 95-1; 97-14; 99-10; 139-20; 156-10; 160-18; 170-1
g.-ende 77-14; 98-20
g.-eni 57-15
g.-enini 70-24
g.-en(y)ok 24-8
g.-eniñ 166-11
g.-er 132-25; 139-8
g.-erin 24-4
g.-ermidim 98-22
g.-eydi 12-20
g.-ip 19-13; 19-15; 101-2; 107-22; 124-9; 143-12; 160-1; 172-20; 174-22; 188-10
g.-ip bil- 53-14; 102-21; 107-23

g.-mänkä 35-16; 57-22; 79-3;
80-15; 170-19; 183-29; 187-5; 188-11

g.-me 54-26

g.-megi 156-16

g.-se 65-21

g.-sin 154-17

g.-yän 1-12; 11-12; 11-13; 46-
25; 78-2

g.-yänini 8-3

g.-yärđi 16-2; 48-6; 68-10; 77-
26; 109-10; 128-3; 156-19; 182-18

geçil- : geçilmek.

g.-yärđi 51-18

geçi : keçi.

g.+(e) 65-6

g. +ni 29-18

g. +ñ 29-19

geçir- : 1. bir yerde bir şekilde zaman
geçirmek, yaşamak. 2. Kaybetmek,
boşuna sarfetmek.

g. 58-11; 58-11; 128-6

g.-di 109-8; 149-27

g.-eni 133-4

g.-enlerinde 51-11

g.-dim 23-2

g.-ip 178-14

g.-mek 129-15

g.-sin 119-22

g.-yärđi 183-4

g.-yärđiler 37-24

geçirimli : mermametli; yardımsever,
gönlü yüce bağışlıyıcı.

g. +siñ 100- 6

geçmiş : geçmiş.

g.75-25

geday : yoksul, fakir, dilenci.

g. 22-7; 22-10; 25-11; 118-1;
186-18

g.+ı 22-11

g.+a 23-4; 21-23

gedaylık : yoksulluk, sefalet.

g. 189-4

g.+ı 7-9

gedemlik : gurur, küstahlık, kibir.

g.+iñizi 181-1

gel- : 1. gelmek. 2.ölçmek, tartmak.

g. 12-2; 16-6; 103-7; 138-20;
138-21; 138-22 138-23; 143-6; 150-
27; 154-4; 164-4

g.-äyende 79-19

g.-äyse 85-26; 112-27

g.-cegi 182-7

g.-cegene 112-20

g.-cegini 11-21

g.-cek 44-13; 75-2; 75-22; 76-
26; 150-7; 167-17; 183-27

g.-di 3-25; 5-11; 7-18; 12-10;
13-5; 13-16; 33-24; 34-17; 53-20; 68-
11; 73-11; 79-18; 81-5; 83-27; 85-27;
105-14; 126-24; 143-11; 148-20; 152-
18; 173-1; 173-24; 174-5; 183-29;
184-23

g.-dik 112-14

g.-dim 121-1; 153-2; 159-6;
175-24

g.-diñ 175-23

g.-eliñ 19-17

g.-emde 107-4

g.-en 3-28; 23-14; 26-23; 40-25; 52-18; 54-25; 58-4; 59-17; 65-8; 72-23; 86-8; 86-10; 91-17; 96-24; 102-25; 108-12; 131-25; 133-12; 142-23; 153-8; 157-6; 157-7; 158-5; 171-23; 175-13; 177-24; 181-25; 182-10; 182-21; 184-9 ;186-5; 187-18

g.-ende 6-22; 40-11; 52-2; 82-2; 96-11; 102-10; 135-1; 142-6; 163-8; 175-2

g.-enden 108-21

g.-endir 99-28

g.-endirin 6-3

g.-eni 21-4; 23-20

g.-enine 183-30

g.-enini 33-12; 53-15; 83-24; 98-13; 134-13; 175-19

g.-eniñizi 153-25

g.-eniñ 55-19

g.-enler 138-24

g.-en(y)ok 28-11; 66-18; 85-9; 110-6; 121-25; 152- 9; 157-19

g.-eñde 152-17

g.-er 44-12; 95-15; 155-14

g.-erdi 29-28

g.-eris 153-5

g.-gin 6-10; 6-10

g.-ibergin 151-9

g.-iñ 12-18; 89-16; 143-20; 146-13; 146-15; 166-5

g.-ip 2-23; 4-7; 19-14; 30-18; 38-1; 41-4; 51-9; 53-11; 63-18; 74-1; 81-24; 86-19; 108-20; 109-2; 117-8; 121-4; 125-5; 132-23; 147-14; 151-16; 156-10; 156-16; 156-26; 156-28; 172-20; 173-2; 173-5; 183-7

g.-ip bil- 79-16; 128-17

g.-ipdi 24-2; 67-5; 88-4; 170-31; 175-4; 182-9

g.-ipdir 44-11; 172-2

g.-män 9-12; 83-17; 85-6

g.-medi 70-19; 157-5; 170-7; 181-15

g.-medik 109-11; 147-13

g.-megi 171-9; 184-8

g.-megin 6-10

g.-megiñe 81-12

g.-melidi 185-2 ö

g.-mese 16-1 ;142-2; 162-10

g.-meyärdi 35-3

g.-mez 44-10

g.-mezdim 176-22

g.-meze 123-8

g.-nen 50-14

g.-se 16-1; 42-19; 142-2; 175-20

g.-señ 6-10; 170-4

g.-sin 3-19; 5-17; 21-22; 150-2; 168-4

g.-şine 32-1

g.-şiniñ 14-9

g.-yä 11-1; 77-8; 115-4; 115-5; 134-23; 165-27

g.-yämikä 71-15; 85-20

g.-yämiş 73-26

g.-yän 16-14; 42-19; 48-3; 68-1; 68-4; 70-4; 74-20; 78-4; 79-2; 86-7; 86-28; 98-10; 104-10; 105-21; 111-20; 113-15; 119-7; 126-18; 187-14

g.-yänçä 35-2

g.-yän(h)em 88-13
g.-yänini 123-23
g.-yänmi 166-11
g.-yär 24-18; 91-5; 114-11; 115-4; 119-17; 188-9

g.-yärđi 7-8; 31-4; 37-22; 51-5; 51-7; 55-15; 60-22; 65-27; 85-5; 91-7; 104-8; 106-15; 117-27; 187-12

gelin : gelin.

g. 81-17; 81-22; 83-5; 85-2; 87-6; 87-16; 87-11;

g. edin- : oğlunu evlendirmek.
37-22; 81-11; 81-14; 81-16

g.+imize 79-12

g.+ini 60-26

g.+iñ 86-7; 86-8; 86-10; 86-15;
87-2; 87-3; 87-18

g.+ler 82-4; 85-8; 86-8

g.+lerden 82-4

gelin-gız : gelin kız, genç kadın ve kızlar.

g. g.+lañ 66-21

g. g.+lar 31-8; 67-1; 67-23

g.g.+lardan 87-2

g. g.+larıñ 79-10; 127-18; 186-22

gelmişek : yabancı, başka yerden gelen.

g. 41-9

g.+lerdi 40-17

geliş : gelme durumu.

g. 175-6

g.+i 122-6

g.+ine 134-12

geliş- : Gitmek uygun olmak, yakışmak ; yeterli nitelikli olmak.

g.-er 25-17

g.-ñ 85-28

g.-yärđi 2-23

gelnalı : düğün alayı, gelin almaya giden insan grubu.

g. 82-3

g.+a 82-4

g.+lar(h)am 85-8

gelşik : güzel ve iyi görünüş.

g. + ine 102-15

gemir- : kemirmek.

g.-en 124-13; 154-19

g.-ip 103-12

g.-yä 44-3

g.-yärđi 138-19

generalog-infateri : <Alm. Piyade generali.

g.i. 118-24

general : <Alm. general.

g. 120-4; 120-7; 120-13; 120-15; 120-16; 120-29; 121-3; 121-26

g.+ı 177-10

g.+iñ 119-8; 119-10; 119-17; 120-17; 121-27

geñ : garip, şaşırtıcı.

g. 74-5; 74-6; 78-16; 82-7; 83-20; 98-8; 100-9; 105-13; 124-8; 129-18; 134-13; 147-13; 150-11; 174-24; 187-19; 188-13

g. gal/ galdır- : şaşırtmak. 45-1; 48-5; 49-3; 68-24

g.+di 47-12; 185-14

geñirge- : bkn. Geñirgen-.

g.-di 35-30; 75-3; 132-15; 141-10; 142-23; 157-16; 170-2; 174-19

g.-medi 170-12

g.-p 73-25; 99-15; 129-24 ;151-27

g.-n 160-3; 166-23

g.-yän 29-21

g.-yänim 74-10

g.-yärđi 77-20

geñirgen- : birine bir şeye şaşırmaq.

g. 47-28; 68-13

g.-di 8-5; 47-29; 112-2; 142-1

g.-dirdi 21-5

g.-me 167-30

g.-mesi 80-5

geñirgeycilik : şaşkınlık, hayret etmelik.

g. 32-18; 41-15; 76-29; 84-2; 128-14

geografiya : <İng. coğrafya.

g.+dan 108-28

gep : konuşma, söz.

g. 58-2; 100-25; 112-17

g.+ini 158-10

geple- : konuşmak, söylemek.

g.-di 6-25; 20-24; 58-27; 100-21; 111-2; 160-7

g.-yärđi 105-9; 145-12

geplen- : konuşulmak, söylenmek.

g.-de 6-6

gepleş- : konuşmak, sohbet etmek.

g.-ip 123-2

g.-mäge 113-6

geplet- : konuşturmak, söyletmek.

g. 27-17

g.-men 91-23

ger- : germek, çekmek, asmak.

g.-di 21-16

g.-ip 6-22; 9-9

gerbli : armalı.

g. 120-2; 120-12

gerdiş : dönme, dolanma, hareket.

g.+ine 112-12

geregiçe : gereğince, yeterince.

g. 68-5

gerek : gerek, ihtiyaç.

g. 6-13; 15-5; 23-21; 28-10; 38-5; 38-18; 40-1; 42-7; 43-23; 47-25; 83-16; 83-21; 89-1; 85-6; 90-4; 91-11; 93-7; 100-11; 100-24; 115-27; 123-22; 125-4; 125-16; 146-17; 148-18 ;148-20; 153-20; 154-11; 157-27; 160-24; 164-3; 165-17; 168-4; 169-12; 169-14; 173-21; 184-7; 186-2

g.+di 36-19; 184-20

g.+(h)em 35-17

g.+i 8-18; 76-2; 85-18; 90-11; 99-4; 114-1

g. +ini 28-21; 102-9

g. + mecigini 102-9

g.+mez 167-31

g.+mi 119-16; 160-27

g.+mikän 74-11

gerekli : gerekli.

g. 95-23

gereklik : gereksinim, ihtiyaç, hacet, gerek.

g.+i 61-4

geril- : gerilmek, çekilmek, asılmak.

g.-ip dur- 1-19

germe- : bir şeyin yolunu kesmek, engel olmak.

g.-di 31-17

gerekli : gerekli olan, lazım.

g. 44-4; 66-4

geriş : sırt.

g.+ine 17-15; 17-29; 128-15; 172-24

geriş-geriş : kum tepeleri.

g. 47-26

gerk-gäbe : doyuncaya kadar, kanıncaya kadar.

g. 48-21

getir- : 1.bir şeyi getirmek. 2. Götürmek, ulaştırmak.

g. 53-7; 164-27

g.-cegi 17-19

g.-cek 78-11

g.-di 98-30; 111-18; 135-14; 167-21

g.-diler 28-23; 53-12; 64-17

g.-en 78-26; 125-10; 135-14; 137-12; 152-24

g.-eni 32-21

g.-erin 123-11

g.-ip 39-12; 72-11; 108-24 ;114-16

g.-ip bil- 34-2

g.-iñ 155-22

g. -megi 98-14

g.-mezden 184-17

g.-män 5-7

g.-mäni 136-2

g.-meyän 60-1

g.-siñler 153-23

g.-yän 86-12; 102-15; 135-16

g.-yäninden 47-21

g.-yär 34-3; 166-16

g.-yärđi 112-26; 122-10

g.-yärđiler 60-7; 68-5

getiril- : getirilmek.

g.-cek 83-5

g.-en 53-20

g.-yän 159-18

gey- : giymek.

g.-en 125-8

g.-ermidi 126-16

g.-eyin 9-23

g.-ip 7-2; 37-15

g.-ipmidi 116-19

g.-mäge 2-21

g.-yärđi 77-19

geydir- : giydirmek.

g.-di 37-16

g.-diler 87-2

g.-enden 25-16

g.-ip bil- 54-10

g.-mek 156-14

geydiriliş- : döğüşmek, kavga etmek, birbirine saldırmak, dalaşmak.

g.-yardi 6-14

geyim : elbise, giysi.

g. 10-22; 85-9; 133-12

g.+de 68-12

g.+i 74-20; 88-15

g.+inde 133-12

g.+inden 123-3

g.+ini 88-16

g.+iñ 10-11

g.+lerini 17-20

g.+leriniñ 88-13

geyim-gecim : üst-baş, giyim, giysi, elbise.

g. 102-15

g.g.+leri 166-14

g. g.+lerini 71-15

geyimli : giyimli, elbiseli.

g. 49-5; 55-17; 120-12; 178-23

geyin- : giyinmek.

g.-yardi 67-1; 98-11

g.-yardiler 69-27

geynüvli : şık, zarif.

g. 67-23; 68-12; 116-8

gez- : 1.gezmek. 2. Bir yerde olmak, bulunmak.

g.-än 76-7

g.-di 75-20

g.-diler 108-12

g.-enini 51-26

g.-er 117-17

g.-eyä 94-26

g.-ip 76-11

g.-ip yör- 69-18

g.-se 59-7

g.-yän 128-11

g.-yär 117-6

g.-yardi 6-5; 112-26

geze- : hedef almak, yöneltmek, hedeflemek.

g.-di 140-6

g.-megiñ 184-10

g.-mek 95-17

g.-sede 182-3

g.-yä 176-4

gezegine : sırayla.

g. 9-27

g. +(i) 138-1

gezek : kez, defa, sefer.

g. 2-4; 6-21; 7-20; 11-29; 12-2; 17-28; 17-29; 17-29; 18-5; 20-24; 24-14; 31-3; 32-17; 32-24; 36-1; 40-11; 41-15; 41-18; 42-12; 52-29; 59-19; 59-26; 62-16; 63-4; 63-12; 69-4; 86-23; 89-6; 92-19; 92-20; 92-21; 92-22; 93-17; 95-15; 101-24; 109-9; 120-20; 121-17; 132-20; 133-6; 140-9; 148-25; 165-20; 165-20; 169-1; 169-26; 179-21; 179-23; 179-24; 184-18; 186-1

g.+de 132-19

g.+ini 123-16; 165-4

g.+ki 106-16

gezel- : yöneltmek, hedeflemek, hedef almak.

g.-ip dur- 70-10

gezelenç : gezinti, gezme.

g. 150-26

gezeyiş : gezinme.

g.+i 155-25

gezim : iki tarafa doğru yapılan hareket, aylak aylak gezmek.

g. 120-23; 146-10; 157-11

gıbat : <Ar. dedikodu.

g. 163-17; 163-20

gıcalat : sitem.

g.+a 110-9

g.ber- : sitem etmek. 42-18

g.+ından 44-11

gıcıkla- : gıdıklamak.

g.-dı 57-11

g.-yardı 55-8; 87-15

gıcıklan- : gıdıklanmak.

g.-an 15-17

gıcırd- : gıcırdamak, çıtırdamak.

g.-p dur 34-20

gıçak : parça.

g. 39-25

gıgır- : bağırmak, böğürmek, birini çağırarak.

g.-ardılar 128-21

g.-anını 4-3; 31-20

g.-anıñızı 187-23

g.-armıdım 12-18

g.-ası 15-11; 126-24

g.-cagını 89-13

g.-cakdılar 58-20

g.-dı 11-1; 11-5; 35-23; 53-7;
57-16; 61-28; 89-9; 9-25; 107-25 ;109-
22; 114-10; 121-28; 125-23; 141-1;
163-25; 167-2; 177-18

g.-dılar 4-4

g.-ıp 11-11; 53-5; 68-22; 135-8

g.-ıpdır 66-4

g.-maga 13-4

g.-ya 75-17

g.-yardı 105-10

gık-bak : gürültü, bağırıtı.

g. 87-25

gıkılık : bağırıtı, gürültü.

g. 68-13; 70-27; 91-4; 117-7;
148-6; 148-13; 169-26

g.+dı 138-17

g.+ı 93-16

g.+ımıza 107-14

g.+ına 66-5

g.+ını 89-13

g.+lar 129-1

gıkuvla- : bağırarak çağırarak, gürültü yapmak.

g.-p 85-13

gıl : tüy

g. 127-25; 133-14

g.+ı 159-24

g. + larını 102-1

gılguyruk : kılkuuyruk

g. 68-10

gılıç : kılıç.

g. 28-26; 29-5; 61-21; 69-9; 69-
28; 70-20

g.+a 70-10

g.+ı 28-27; 29-1; 29-3; 73-1

g.+ını 79-3; 79-5; 79-6

g.+lar 70-12; 70-28
g.+ları 69-26
g.+larıñ 70-30
g.+lı 127-10
gıllık : kişilik, huy, karakter.
g. 154-12; 166-4
g.+ı 19-24 ;124-8
g.+ına 133-23
g.+larınıñ 98-8
g.+lı 79-29; 103-12
gıllı : kılı.ı.
g. 35-16
gıllıklı : salya.
g.+ını 138-19
g.+ñ 154-12
gımıl-da : kımıldamak, hareket etmek.
g.-dı 166-26
g.-yan 8-26
g.-maz 12-25; 71-7
g. -mayardı 1-3
g.-yardı 32-27
gımıldı : kıpırtı, hareketlilik
g.+sız 53-11
gımmat : <Ar. değer, kıymet.
g.+a 50-26; 131-11
g.+lar 146-4
gımmatbaha : <Ar.+ <Far. fiyatı
pahalı, kıymetli olan, çok pahalı.
g. 129-5
gımmathı : <Ar.+ <T.değerli, kıymetli.
g. 70-6

gın : kın.
g. 126-16
g.+ından 70-28
gına- : canını yakmak, ızdırap
çektirmek.
g.-dılar 53-4
gınan- : üzölmek.
g.-ıp 97-9
g.-ma 167-5; 167-7
gınanç : üzüntü, gam.
g. 26-31
gınandır- : üzölmek.
g.-an(y)okmı 180-12
gıñır : kızgın, kötü
g. 101-2
gıñral- : korkutucu bir görünüm
almak, sert bakmak.
g.-dı 164-14
gır I. : kır.
g. 26-3
gır II. : bozkır.
g.+ıñ 26-24
gır- : kırmak, yok etmek.
g.-cak 71-9
g.-dık 73-23
g.-ıp 71-8; 128-3
g.-maga 134-19; 167-17
g.-mak 61-21
g.-yardı 86-31
gıra : kenar, kıyı.
g.+sına 51-3

g.+sını 167-15
g.+sında 30-8
gıradeñ : aynı, eş
g. + deñ 99-8
gırça- : küçük parçalara ayırmak.
g.-p 182-18
gırçuv : kısa, bodur.
g. 124-12; 125-15 ;126-4; 129-6
g.+a 124-19
g.+ıñ 118-14
gırdır- : kestirmek.
g. -mak 102-1
gırıl- : ölmek, mahvolmak, kırılmak.
g.-ıp 136-6
g.-ıpdı 182-19
g.-mazlığı 138-5
g.-sın 9-25
g.-yan 134-22
gırımı : kısa, kısa boylu.
g. 26-16
gırkıl- : kırılmak, kesilmek.
g.-an 99-8
g.-anı 35-8
g. -ıp 99-12
gırlı- : kırılmak.
g.-ıp 7-23
gırmıldı : kırıltı, hafif hareket.
g. 1-3; 26-29; 30-13
gırmızı : kırmızı, al.
g. 67-2; 67-11; 120-6
gırnak : ganimet için esir alınan kız.

g.+ı 85-20
gırpıl-da- : göz kırpmak.
g.-yardı 41-18
gırpıl-dat- : göz kırpılatmak.
g.-ıp 16-25
gırtıç : yaz aylarının başında yetişen kısa boylu, ince saplı yabancı bir bitki.
g. 62-17
gıs- : sıkmak, basmak, sıkıştırmak.
g.-ıp 9-24; 121-11; 162-22
g.-an 22-26; 102-10
g.-yanı 8-15
g.-an(y)oklar 166-10
g.-yardı 48-27
gısdır- : bk. gıs-.
g.-ıp 109-17
gısgalt- : kısaltmak.
g.-dı 98-29
g.-ıp 183-7
g.-mak 87-22
gıssan- : herhangi bir işi, hareketi, zamanında çalışmak.
g.-alıñ 75-17
g.-anıñ 126-2
g.-dı 133-15
g.-yardı 102-17
g.-yasıñ 80-20
gıs-ga : kısa.
g. 105-25; 127-6; 167-12
g.+cığı 105-17
g.+cık 14-2; 69-28; 96-6; 105-22

gısganç : kıskanç, hasis, cimri.

g. 55-13; 103-18; 136-1

gısıl- : kısılmak, bastırılmak, ezilmek.

g.-dı 28-18

g.-ıp 55-18

gısım : <Ar. avuç.

g. 52-17; 52-17

g.+ına gıs- : birine dediğini yaptırmak. 49-12

gısımla- : avuçlamak.

g.-p 12-4; 12-4

gısır : kısır.

g. 19-1; 133-11

gıskan- : kıskanmak.

g.-am(y)ok 22-16

gıslı- : birbirini ezmek, sıkıştırmak.

g.-dılar 10-15

g.-ıp 128-23

gıstır- : kıstırmak, sıkmak.

g.-ay 93-1

gıssa- : sıkıştırmak, acele ettirmek.

g.-p 16-16

g.-yardı 17-28

gıssaglı : alel acele.

g. 82-20; 145-11; 184-19; 184-22

gıssalt- : kısaltmak.

g.-an 29-20

gıssan- : kısalan, sıkıştıran.

g.-ıp 80-17; 85-16

g.-san 97-9

gıssanmaç : aceleci.

g. 128-15; 157-2

gış : kış.

g. 123-23

g.+dan 136-5

g.+ına 136-1

g.+ın 8-7; 8-8; 8-9; 8-18; 16-14; 62-25

gışar- : yatmak, uyumak, uyuklamak.

g.-an 179-4

g.-ıp 43-7; 88-2; 99-17; 99-20; 124-19 142-22; 167-23; 172-22

g.-magıñı 153-17

g.-yan 105-15

g.-yardı 159-25

gışart- : eğmek, bükmek.

g.-ıp 163-12

gışarı- : birlikte yatmak, hep birlikte uyumak.

g.-ıp 43-12; 136-9; 137-15

gışık : eğri.

g. 21-16

g.+rak 77-19

gıt : kıt, az.

g.+dı 16-3

gıtak : eğri, eğrilmiş, bükülü, meyilli.

gözün gıtagını ayla- : birine yan bakmak. 56-24; 89-12; 132-11

g.+ını 56-26; 87-18

gıtlık : kıtlık.

g.+ı 66-25; 69-1

gıy- : bıçakla kesmek.

g.-ıp 29-2; 39-26

gıyık : eğri, eğrilmiş.

g. gara-: yan bakmak. 35-7

g. 184-25

gız : kız.

g. 31-14; 37-2; 60-25; 78-3; 78-4; 78-8; 78-16; 79-15; 83-11; 83-12; 83-14; 83-20; 85-6; 85-6; 85-8; 85-9; 86-8; 167-18

g.+a 167-21

g.+cagaz 79-26

g.+ı 37-2; 52-1; 79-18; 81-18

g.+ını 63-20; 78-7; 78-12

g.+ın 78-20; 79-5; 79-28; 83-7; 86-26

g.+lar 3-29; 4-4; 4-6; 77-25; 85-25

g.+ları 76-11

g.+ları 3-28; 3-28; 34-16

gız- : kızmak.

g.-an 24-7; 65-4; 128-7

gız- : kızmak, ısınmak.

g.-ıp 113-14

g.-magı 8-27

g.-yaka 8-12

gızar- : kırmızılaşmak, kızarmak.

g.-an 149-12

g.-ar 8-17

g.-dı 21-5

g.-ıp 37-9

gızdır- : kızdırmak, ısıtmak.

g.-mayardı 1-2

g.-magı 18-13

gızgalañlı : ilginç, ilgi çekici.

g. 17-21; 68-9; 145-14; 166-7; 173-18

gızgan- : yabani bitki.

g.-dan 11-4

gızgılt : kızılımtırak, kırmızımsı.

g. 35-5

gızgın : sıcak.

g.1-2; 2-23; 10-13; 19-8; 114-11; 120-5; 120-8; 138-17; 160-20; 172-17; 172-22; 172-23

g.+a 9-18; 9-25

gızık : keyif, saygı, hürmet.

g.+ını gaçır- : keyfini kaçırmak, tadını kaçırmak. 68-23

gızık- : gönül vermek, ilgilenmek, uğraşmak.

g.-an 144-15

g.-ıp 77-23; 146-5; 156-6

g.-ıpdırlar 160-2

g.-mayardı 44-22

g.-sa 102-17

gızıkdır- : ilgilenmek, çekmek, cezbetmek.

g.-dı 145-15

g.-yardı 97-12

gızıklan- : keyiflenmek.

g.-dırdı 105-16

gızıl I. : altın.

g. 1-18; 40-6; 129-7; 138-15; 149-9; 149-10; 167-2

g.+a 24-7

gızıl II. : kızıl, renk.

g. 98-11; 98-12; 101-5

gızıl-gıran : keyifle gülme, gülmekten bir tarafa yıkılma.

g. 124-5

gice : gece.

g. 10-1; 16-4; 16-4; 17-17; 17-19; 25-19; 30-14; 55-26; 55-1; 56-11; 56-22; 57-1; 58-18; 59-21; 61-2; 61-17; 61-19; 111-21; 112-23; 112-25; 112-26; 112-28; 112-32; 112-32; 117-8; 125-8; 128-11; 128-14; 131-10; 135-10; 183-17

g.+de 156-26

g.+ler 51-7

g.+niñ 57-19; 127-26; 132-25; 167-22; 170-8; 181-27; 183-24; 183-26

g.+ñ 112-29

g.+sine 76-24

gice-gündiz : gece gündüz.

g. g. 103-17

g.g+de 123-12

gice- : kaşınmak, yanmak.

g.-yâ 9-13

g.-yân 9-16

gicesine : geceleyin.

g. 8-7; 104-16

gici : kaşıntı.

g.+sini 10-13

gicik- : akşam vakti yaklaşmak, günün batmasına az kalmak.

g.-ende 172-30

g.-enden 36-5

g.-eni 82-2; 170-6

g.-ip 30-5

g.-yardı 156-27

giciktir- : geciktirmek.

g.-en 85-27

gicikdiril- : geciktirilmek.

g.-megini 121-6

giç : geç.

g. 80-12; 113-10; 175-4

g.+ den 10-23 ;147-18

gider : gider.

g.+inden 115-10

g.+li 132-16

giñ : geniş.

g.1-5; 8-7; 23-2; 26-1; 26-16; 26-23; 26-25; 29-29; 48-24; 57-15; 88-1; 128-4; 128-27; 129-2; 129-14; 136-20; 149-23; 150-10; 152-18; 159-15; 170-26

giñe- : bkn. Giñel-.

g.-p 71-24

giñel- : genişlemek.

g.-yäne 60-3

giñiş : geniş.

g. 109-12

g.+rāk 153-22

giñişlik : genişlik, boşluk.

g.59-11

gir- : girmek.

g.-di 10-14; 31-16; 55-17; 98-32; 102-24; 130-7; 188-22

g.-diler 183-19

g.-dim 129-25

g.-er 141-14

g.-en 11-18; 56-23; 57-1
g.-ende 70-19; 172-28
g.-ene 31-6
g.-enini 129-24
g.-enler 79-21
g.-ip 15-9; 21-1; 129-23; 130-10
g.-ip bil- 64-8; 96-8
g.-ipdi 53-23; 67-21; 76-14;
112-29
g.-mäge 133-21
g.-män 36-12
g.-meginiñ 112-22
g.-meyärdi 54-14
g.-yän 40-8; 104-3; 150-11
g.-yäni 32-8; 79-17
g.-yärdi 5-23; 10-15; 49-10; 54-
7; 188-20
girdap : <Far. girdap, burgaç, anafor.
g.+ına 23-7
g.+ından 85-19
girdeci: kazanç, kâr, gelir.
g. 40-8; 40-17; 40-21; 104-3;
104-8; 144-4; 144-6
g.+ä 41-2
g.+(e) 144-15
g.+ler 104-10
g.+ni 59-20
g.+si 66-25; 142-18; 144-2
girev : rehin, ipotek.
g.+i 108-22
giril- : girilmek.
g.-yän 51-5

giriş- : başlamak, girmek.
g.-di 152-17
g.-diler 31-9
girizil- : katılmak, yazılmak, girmek.
g.-en 37-27
git- : gitmek.
g.-äyse 144-12
g.-cek 2-19; 77-1; 131-8
g.-di 7-18; 29-20; 31-25; 39-17;
40-6; 40-7; 52-10; 54-25; 55-22; 57-3;
82-12; 96-21; 117-3; 124-9; 129-8;
133-9; 148-26; 154-4; 158-4; 169-20;
179-4; 179-11
g.-dim 99-12
g.-diñ 27-16
g.-eli 4-8; 132-25; 143-6
g.-en 7-2; 18-5; 18-7; 62-20; 71-
15; 85-12; 88-13; 98-28; 157-7; 158-
15; 166-12
g.-ende 2-14; 63-3; 107-1
g.-enden 31-22; 160-14
g.-ene 33-11
g.-eni 126-25
g.-enini 74-1; 113-14; 179-5
g.-enler 125-2
g.-enleriñ 118-2
g.-enmiş 23-22
g.-en(y)ok 23-3; 156-3
g.-er 44-1; 63-26; 65-2
g.-erin 123-7; 123-14
g.-ermikä 85-16
g.-ersiñ 176-18
g.-ersiñiz 45-17

g.-esi 157-5
g.-ip 18-4; 46-20; 53-10; 57-16;
62-3; 69-30; 72-23; 107-19; 110-7;
121-24; 144-9; 146-21; 150-26
g.-ipdi 1-15; 52-31
g.-ipdir 23-22; 162-2
g.-işi 122-7
g.-işinde 50-10
g.-medi 98-29 ;174-6
g.-megi 75-1; 80-29; 105-14;
170-6; 185-10
g.-mekçi 97-4
g.-meli 70-7; 98-30; 122-15;
122-22; 123-11
g.-melidi 122-11
g.-melidigini 122-21
g.-melimi 23-25
g.-men 185-4
g.-mersin 123-7
g.-mese 9-5; 185-4; 185-5
g.-meyän 82-4
g.-mezdi 63-2
g.-se 73-2; 145-14
g.-señ 48-10
g.-señiz 146-21
g.-sin 7-19; 111-6
g.-yâ 2-13; 73-4; 73-7; 153-16
g.-yâmiş 42-1
g.-yân 76-23; 144-22; 146-1;
172-27; 175-13; 180-13
g.-yândir 170-3
g.-yâni 88-11
g.-yâr 156-12

g.-yârdi 16-12; 16-15; 46-23;
47-4; 51-6; 51-16; 53-11; 59-22; 70-6;
99-7; 104-18; 117-5; 147-18; 182-6

g.-yârdiler 159-20

g.-yârkâ 172-17

gidil- : gidilmek.

g.-cegi 82-3

gizle- : gizlemek, saklamak.

g.-di 178-3

g.-mäge 57-23

g.-p 119-19

gizlen- : gizlenmek, saklanmak.

g.-di 20-19

g.-ip 109-20

gizlin : gizli, saklı, örtülü.

g. 45-4; 94-17; 100-22; 142-8;
176-14

g.+ce 78-15

g.+mi 168-6

goca : yaşlı, yaşlı kişi, koca.

g. 9-3; 9-9; 9-22; 9-24; 9-27; 18-
19; 19-5; 19-8; 19-10; 19-20; 20-2;
20-9; 20-18; 21-2; 21-22; 22-24; 22-
26; 23-13; 100-20

g.+n(h)am 21-15

g.+nıñ 10-6; 10-6; 21-4; 21-5;
23-9; 127-16

gol : kol.

g. 18-18; 129-7

g.+dan bermezlik : mümkün
olan fırsattan faydalanmak. 70-30;
128-20; 173-17; 175-20; 177-24

g. govşur- : el bağlayarak bir
şeye rıza göstermek, tabii olmak, bir
kimseye veya bir şeye bağlı olmak,

birinin kontrolü altına girmek. 49-21; 49-23

g.+ı 61-10; 172-15; 182-23

g.+larda 169-19

g.+ları 169-15

g.+larıñ 102-10

g.+umda 181-2

g.+undan 178-4

g.+unu 172-22

golak : çolak, kolsuz.

g. 63-19; 63-20; 63-21; 63-29; 153-24

g.+a 63-20

golastı : bağı, bağımlı, tabi.

g.+ında 174-2

golay : yakın, yakınında.

g. 11-24; 49-8; 62-14; 72-10; 102-28; 109-12; 125-8; 131-10; 159-15

g.+cagında 38-1

g.+cagındaki 80-23

g.+da 53-27

g.+dakı 3-1; 11-3; 57-3; 57-5; 57-12

g.+dır 48-2

g.+ına 28-23; 31-12

g.+ında 1-10; 1-16; 29-25; 33-17; 58-22; 148-12; 181-10; 183-18

g.+ındaki 172-14

g.+larından 77-14

golayla- : yaklaşmak.

g.-dıgıça 122-8

g.-pdı 135-10

g.-sañ 127-7

g.-yardı 17-30; 97-18; 122-8

golaylan- : yakınlaşmak, yaklaşmak.

g. 30-5; 31-13

g.-dakı 171-19

golaylaş- : yaklaştırmak.

g.-yardı 69-7

golça : içine yağ, bal vb. şeylerin bulunduğu ağız geniş, sırçalı güğüm, küp.

g. + lar 103-18

g.+sında 51-30

golda- : desteklemek, yardım etmek.

g.-dı 57-29

g.-pdı 182-5

g.-sa 170-27

g.-yan 82-5

g.-yardı 59-10

goltuk : koltuk, koltuk altı.

g.+ına 52-21; 52-10; 121-11

g.+ında 19-1

g.+ından 33-6; 96-20

g.+ını 130-18

golyazma : el yazması.

g.61-11; 62-6; 62-6

g. +(a) 45-8

g.+ları 60-5

gon- : konmak.

g.-cagı 167-19

g.-dı 111-7

g.-manı 159-20

g.-up 79-18
g.-updı 142-22
g.-updır 170-25
g.-yan 2-19
gonak : mihman, misafir.
g. + ı 103-6
g.+lar 115-11
gonalga : duraklama, duruş,
konaklama.
g.+sını 67-19
gonç : konç, çizme.
g.+a 120-30; 181-4
gondur- : kondurmak.
g. 119-9
goñşı : komşu.
g. 57-11; 76-16; 78-15; 78-15;
94-1; 111-8; 151-16
g.+sı 146-2
g.+sına 137-6; 160-5
g.+sınıñ 146-27
goñşı-golam : komşular, yakın aileler.
g.g.+lara 19-3
gop- : koparmak.
g.-ana 167-4
g.-aymacakmı 110-26
g.-cagını 149-2
g.-dı 148-6
g.-yan 135-17
gopar- : yırtmak.
g.-arsıñ 2-5
g.-dı 1-23

g.-dñ 1-25
g.-ıp 105-28
g.-malıdım 165-16
gopbam : kibirli.
g.+ca 17-12
g.+cadı 6-4
gopgun : gürültü, patırtı.
g. 3-29; 30-22; 91-4; 93-11; 126-
23; 148-13; 148-24; 168-20; 169-20;
169-26
g. turuz- : gürültü yapmak. 58-
18; 68-13
g.+dan 12-9; 135-17
g.+ıñ 125-22
gopgunlı : bk. gopgun.
g. 170-3
gopsun- : fırlamak, hafifçe yerinden
kalkmak.
g.-anda 38-2
g.-ıp 86-1
gopul- : saldırmak
g. -dı 101-3
gora- : birini, bir şeyi korumak,
kollamak.
g.-cak 118-18
g.-magı 150-1
g.-magımız 177-27
g.-mak 24-15; 154-28; 169-11;
173-29
g.-makçı 152-11
g.-malıdı 70-8
g.-p 125-11; 142-11
g.-yan 10-20; 39-1; 149-26

g.-yardı 52-4
goran- : korunmak.
g.-yan 6-5
gorca- : eşmek, kazmak, kurcalamak.
g.-yan 92-24
gordur- : dört nala koşturmak.
g.-up 133-1
gork-: korkmak.
g.-an 64-9
g.-dı 57-6
g.-dım 100-13
g.-ma 26-6; 28-19
g.-madı 29-16; 49-7
g.-madıñmı 29-8
g.-man 48-22
g.-manı 46-17
g.-mayamıklar 48-23
g.-up 125-10
g.-yan 95-22
gorkak : korkak, aptal.
g. 6-9
gorku : korku.
g.+sına 55-18
gorkuz- : korkutmak, ürkütmek.
g.-dı 81-2
g.-dılar 128-12
g.-ıp 185-10
g.-mak 181-14; 185-12
gorkulu : korkulu, dehşetli, tehlikeli.
g. 28-14; 49-5
gornizon : <Fr. garnizon.

g. 120-10; 158-5
gorra : hasta.
g. 128- 12
gos-goyı : çok koyu.
g.65-12
gospodin : Sayın.
g. 148-4
goş- : 1.katmak. 2.eklemek.
g.-an 62-8
g.-andan 161-25
g.-andır 59-22
g.-äyardı 103-17
g.-madık 4-7
g.-maga 88-20
g.-mak 95-13; 151-14
g.-mazlık 100-7
g.-mazlığıñı 153-19
g.-up 46-21; 77-15; 155-1; 187-6
goşa : çift.
g. 5-6; 26-8; 30-8; 34-15; 66-11;
100-24; 120-1; 120-6
goşalan- : artmak, ikiye katlanmak.
g.-ıp 96-5; 170-8
goşar: bilek.
g. 66-11
g.+ına 65-12
g.+ımñ 66-19
goşavuç : avuç.
g. 20-21
g.+ımı 21-16; 21-22

goş golañ : eşya, mal, pılı pırtı.

g. 46-11

goş golañlı : eşyalı, mallı.

g.1-18

goşgi : şiir, koşuk.

g. 60-29; 73-14; 73-17; 188-14

g.+(a) 72-16

g.+(h)am 62-8

g.+lar 60-7

g.+ları 60-6; 72-13; 74-13

g.+larını 45-12; 60-22; 74-7; 74-25; 77-23

g.+(u)sını 60-24; 74-20; 115-23; 188-10; 188-14

g.+sınıñ 74-16

goşul- : birleşmek, katılmak, eklenmek.

g.-an 116-8

g.-anı 79-11; 129-4

g.-anımı 12-14

g.-anını 82-25

g.-arsıñ 84-25

g.-ayanda 162-6

g.-aymasa 63-29

g.-cakmı 82-21

g.-dı 172-11

g.-dılar 137-16

g.-ıp 30-18; 63-19; 85-12; 172-8

g.-ıp bil- 84-17

g.-magını 22-17

g.-malarını 185-9

g.-manını 170-2

g.-mayanı 82-4

g.-yan 35-5; 74-24

g.-yardı 77-17; 138-23

g.-yas 84-6

goşulış- : katılmak, birleşmek.

g.-ına 68-7

g.-yan 32-21

goşun : ordu.

g. 121-14; 173-1; 182-25; 182-25

g.+a 94-30

g.+dan 172-1

g.+ı 159-2; 172-20; 173-22; 173-24

g.+ında 183-23

g.+ınıñ 73-27; 118-25; 119-2; 173-2

g.+ıñ 177-9

gotur: çiçek bozuğu, çöpür.

g. 16-23

govcunı: bk. Konç.

g. 155-20

govga : <Far. kavga.

g.+lar 147-16

govgalı : <Far.+ <T. hararetli.

g. 49-3; 170-15; 175-6

govı : iyi.

g. 2-22; 8-19; 12-19; 19-21; 25-17; 26-21; 33-22; 37-3; 38-9; 38-26; 45-2; 47-9; 51-26; 52-1; 54-20; 54-21; 55-13; 56-17; 56-27; 59-8; 59-24; 59-24; 62-21; 66-14; 67-1; 67-11; 69-27; 71-21; 72-5; 72-6; 72-26; 73-13; 75-13; 75-15; 78-18; 79-10; 82-5; 83-12;

85-13; 85-23; 94-22; 94-22; 95-11; 96-3; 100-4; 103-21; 107-19; 114-9; 118-16; 118-26; 121-2; 138-26; 139-5; 139-15; 143-1; 144-24; 145-26; 147-4; 152-4; 155-8; 161-26; 166-3; 167-6; 173-22; 173-27; 174-2; 174-13; 179-6; 180-11; 182-15; 184-11; 187-11; 188-27

g.+dı 67-27

g.+nı 7-19

g.+sını 112-6; 127-17

govkı : eğri, bükülü, bükük.

g. 26-4

govrak : oranca biraz fazla.

g. 34-21; 44-28; 94-19; 112-18; 113-20; 131-2; 138-2 ;138-5; 163-21

g.+dır 40-17

g.+ını 46-10

govşak: zayıf, az, yeterince bilmeyen.

g. 55-3; 109-24

govşan- : gevşemek, peselmek.

g.-dan 12-10

g.-ı 55-19

govşat-: bir şeyin gücünü, derecesini azaltmak.

g.-mak 155-23

govşur- : ulaşmak.

g.-ana 81-14

g.-dılar 81-6

govulan- : düzelmek, daha iyi olmak.

g. -yardı 105-12

govur- I : kavurmak, kızartmak.

g.-up 63-2

g.-yardı 138-15

govur- II : sıkmak.

g.-ak 90-15

govurma : kavurma, et.

g. 47-21; 138-21

g.+sı 51-30

govuş- : kavuşmak, gelmek, ulaşmak.

g.-dı 147-14

govuşgınsız : hareketsiz, cansız.

g.65-22

govuz : tam dolmamış.

g. 93-1; 122-5

govza- : azalmak, küçülmek.

g.-magı 54-15

g.-n 54-17

goy- : koymak, bırakmak, yerleştirmek.

g. 7-19 14-12; 25-24; 53-7; 60-12; 60-13; 62-10; 66-7; 78-23; 79-1; 80-10; 83-21; 100-5; 107-17; 107-27; 113-27; 131-13; 137-27; 140-5; 154-16; 164-3; 165-24; 169-19

g.-an 79-5; 177-11

g.-anca 153-8; 153-10

g.-anımdan 124-16

g.-ar 147-8; 168-1

g.-ay 52-31; 100-15

g.-cakdılar 128-10

g.-dı 13-10; 58-24; 81-14; 84-9; 109-30; 114-16; 158-21

g.-dular 40-14; 57-13; 188-17

g.-dum 20-1; 20-1; 64-12; 64-12; 100-1; 154-14; 154-14

g.-duñız 88-23

g.-maga 117-14
g.-magı 50-14
g.-malı 163-4
g.-man 144-6
g.-masa 39-16
g.-mayardı 55-8
g.-sana 119-24
g.-sañ 40-22
g.-sañız 75-9
g.-uñ 58-19
g.-up 65-14; 98-4; 104-14; 104-17; 118-9
g.-yan 40-16
g.-yanıñı 87-16
g.-yar 63-10
g.-yardılar 104-13

goyazı : ciddi.

g. 154-9

goyber- : bırakmak, salıvermek, içeri almak.

g.90-24; 144-14

g.-äyeñizde 53-14

g.-di 3-11; 13-20; 15-4; 15-12; 17-7; 20-23; 31-13; 46-21; 55-21; 80-16; 106-20; 148-5; 153-11; 174-19; 177-16

g.-diler 57-2

g.-erin 123-26

g.-ip 93-14; 153-9

g.-ipdi 26-9

g.-ipdir 66-3

g.-ipdirler 170-28

g.-ipdiris 146-29

g.-ip yör- 75-9

g.-mäñ 53-14

g.-medi 31-12

g.-megi 78-13

g.-mekçidi 183-8

g.-men 12-7

g.-merin 123-5

g.-meseler 12-7

g.-mez 144-14

g.-sin 90-25

goyberil- : koyulmak, bırakılmak.

g.-cek 85-4

g.-en 84-8; 89-22; 177-25

g.-endir 107-8

goyrı : sık, koyu, yoğun.

g. 8-4; 8-7; 48-18; 127-12; 127-15; 157-12; 172-25

goyul- : koyulmak.

g.-an 50-26; 147-17

g.-yardı 54-6

goyun I. : koyun, kucak.

g. 128-23; 131-22; 166-12

g.+larına 166-13

g.+larıñ 166-13

g.+uñ 18-19; 167-9; 185-17

goyun II. : koyun.

g. 26-28; 26-29; 27-3; 30-16; 35-17; 41-1; 56-15; 56-17; 92-5

g.+ı 27-5; 27-14

g.+lar 30-12

g.+ları 85-5

g.+uñ 37-16
gozga- : çekmek, açmak.
g.-dı 11-27
g.-makçı 153-15
gozgan- : çekilmek, hareket etmek.
g. 58-10
g.-dı 68-11
gozgalañ : endişe.
g. 111-9; 122-8 ;123-24; 124-1
g.+a düş-: tedirgin olmak. 118-5
g.+a sal- : tedirgin etmek.
72-18; 77-25; 112-9; 144-5; 152-27;
171-7
g.+a 129-4
g.+ı 26-15; 181-26
g.+ını 126-13; 128-1
gozgalañçı : isyancı, başkaldıran, asi.
g. 128-25
g.+lar 128-23
g.+larıñ 128-5; 128-21
g.+nı 128-27
gozgan- : çekilmek, hareket etmek.
g.-man yat- : hareket etmeden
yatmak 10-1.
g.-dı 90-10
g.-malar 142-9; 177-9
göç : göç, taşınma.
g. 7-13; 128-6
göç- : göçmek, taşınmak.
g.-en 135-15
g.-üp 23-22; 44-13; 44-12; 54-25
göçgün : kızgın, ısınmış.

g. 9-21
göçme : geçici göçebe, seyyar.
g. 7-10; 7-13
göçür- : bkn. Göç-.
g.-cek 128-6
g.-ip 60-7
g.-mäge 123-29
g.-sin 154-20
g.-yardı 61-10
göçüş : göçme durumu.
g.+ini 59-15
gödeklik : kabalık, sertlik.
g.+ine 45-1
göger- : yetişmek, göğermek.
g.-en 156-11
g.-ip 1-8; 48-25
g.-mäni 136-5
gögert- : yeşertmek, göğertmek.
g.-yän 40-7
gögümtil : göğe benzeyen, göğe yakın
mavi renk.
g. 109-27
gök : yeşil renk (bitkiler için).
g.1-13; 14-7; 14-7; 19-7; 52-17;
1239-10; 146-3
göklük: yeşillik.
g. 62-20; 62-25
göl : göl.
g.+i 167-20
göm- : gömmek, defnetmek.
g.-eliñ 43-19

g.-enlerinden 141-13
g.-yardı 123-27

göm gök : tam mavi, masmavi.

g. 5-18; 108-23

gömül- : gömülmek.

g.-en 16-20; 139-20

gönder- : içmek.

g.-di 172-28

g.-meden 172-30

göni : doğru, düz, eşit.

g. 70-10

gönel- : gerçeği söylemek.

g.-iñ 181-2

gönen- : zevk almak, bir şeyin tadını çıkartmak.

g.-mek 127-11

g.-yâler 139-4

gönendir- : bk. gönen-.

g.-digiñ 165-8

gönükdir- : göndermek, yöneltmek.

g.-mek 77-8; 97-2

gör- : görmek.

g.1-25; 12-25; 18-1; 27-17; 37-9; 37-15; 40-15; 42-26; 48-15; 48-18; 48-19; 51-9; 51-12; 63-20; 68-15; 79-9; 80-9; 88-16; 95-3; 99-1; 108-18; 109-20; 117-9; 127-1; 127-2; 145-16; 160-21; 162-26; 181-21; 188-31

g.-äräk 12-12

g.-ây 14-16

g.-äyipdim 162-13

g.-äymäge 187-2

g.-äyseler 30-21

g.-cekdi 30-20

g.-cekmidi 47-10

g.-di 3-2; 14-4; 64-25

g.-dük 39-5

g.-düm 136-18; 136-18

g.-düñiz 154-11

g.-eli 5-17; 106-20; 133-1

g.-eliñ 20-15; 20-20

g.-(h)em(y)ok 12-14; 25-21; 29-13; 124-17

g.-en 6-27; 48-19; 52-4; 59-8; 72-24; 73-10; 135-15; 166-3

g.-ende 156-21

g.-ene 87-18; 181-21

g.-eniñ 3-15; 20-22

g.-enmisiñ 162-12

g.-ensiñiz 74-2

g.-eñ(y)okmı 53-10

g.-er 76-23; 89-15; 171-4; 183-17

g.-erdi 102-2

g.-erin 19-21; 67-11; 118-16; 155-8; 161-26; 174-3

g.-eris 123-21; 135-3; 139-16

g.-ersiñ 122-6; 161-8

g.-esim 152-9

g.-eyin 31-15; 91-9

g.-mäge 2-19; 86-8; 165-10

g.-män 70-1

g.-mändi 32-2

g.-me 174-24

g.-mecegi 60-26

g.-medi 188-26
g.-medik 46-26; 119-11; 144-3
g.-mediler 53-5
g.-medim 187-23
g.-megey 78-8
g.-megi 188-27
g.-mek 32-3
g.-mekçi 14-17
g.-mesin 140-23
g.-mezlige 106-21
g.-näyse 78-5
g.-se 14-19; 40-6; 52-8; 81-3;
112-4
g.-sek 75-4
g.-señ 185-3
g.-şüdü 145-12
g.-üp 7-25; 8-15; 42-11; 46-18;
53-28; 81-19; 89-15; 94-26; 113-26;
116-25; 119-11; 142-7
g.-üpdı 58-22; 80-1
g.-üpdırler 167-11
g.-üpmidiñ 82-25
g.-üşde 99-17
g.-yâ 56-17; 75-15; 160-22
g.-yân 7-20; 12-19; 24-21; 29-
23; 29-23; 67-14; 93-7; 97-13; 100-4;
106-19; 111-1; 111-14; 112-6; 132-16;
161-23; 163-1; 188-14
g.-yändir 173-27
g.-yänim 121-2
g.-yâmiñ 2-10; 105-23
g.-yâñizmi 24-24

g.-yârdı 37-3; 51-26; 52-1; 62-
21; 156-2

g.-yâsiñ 132-17

g.-yânsiñ 85-23

göra : göre, uyarınca.

g. 6-16; 7-13; 7-14; 8-6; 11-10;
18-20; 19-14; 23-24; 25-4; 26-11; 29-
14; 32-1; 41-4; 41-11; 43-3; 44-19;
44-21; 44-27; 46-14; 46-16; 47-12; 47-
25; 48-6; 49-16; 51-24; 52-27; 53-22;
54-27; 55-3; 59-17; 72-29; 74-5; 74-
24; 75-28; 78-21; 79-13; 80-18; 81-12;
86-15; 86-24; 86-28; 94-1; 94-4; 94-
19; 95-20; 96-2; 96-17; 99-9; 101-20;
101-22; 104-26; 107-28; 108-4; 108-
21; 108-26; 111-7; 111-21; 112-18;
113-20; 116-21; 116-27; 117-11; 117-
15; 118-23; 120-17; 120-26; 123-10;
123-26; 124-8; 124-13; 124-23; 125-8;
125-9; 126-6; 131-2; 133-16; 133-23;
134-5; 134-6 ; 134-12; 134-28; 139-4;
139-5 ;139-14; 139-15; 139-24; 142-
10; 142-16; 146-5; 146-25; 149-2;
149-8; 149-20; 150-20; 151-13; 153-2;
153-16; 154-28; 155-24; 156-25; 159-
2; 161-10; 164-7 ;171- 3; 172-12; 172-
26; 173-22; 173-24; 173-24 ;174-8;
179-18; 180-19; 180-23; 181-17; 183-
14; 187-7

g.+mikä 59-14

göreç :bakış, görüş, göz.

g. 136-11

g.+i 1-20; 7-21; 7-23; 13-5; 17-
27; 29-29; 42-12; 48-28; 49-21; 50-20;
55-18; 69-4; 70-7; 70-22; 82-15; 100-
14; 125-11; 134-18; 141-1; 166-21;
167-26; 173-9; 181-19

g.+im 29-4; 83-24; 142-27; 165-
26

g.+imize 177-27

g.+inde 78-2

g.+ine 16-16; 26-28; 30-13; 55-19; 67-24; 80-15; 80-17; 81-7; 94-8; 102-7; 102-9; 120-17; 120-29; 135-15; 151-22; 166-17; 178-4

g.+iniñ 111-22

g.+iñ 141-11

g.+iñe 20-11

g.+lerdäki 70-29

g.+lerden 89-19

g.+leri 32-27; 120-11

g.+lerine 114-1

görelde : örnek.

g. al- : örnek almak, bir kimsenin iyi özelliğinin aynısını, yapmaya çalışmak. 34-16; 60-16; 77-6

göreş- : savaşmak, mücadele etmek, çaba göstermek.

g. 53-25; 67-25; 187-10

g.-den 93-24

g.-e 64-8

g.-i 142-8

g.-mäge 52-27

g.-yän 95-7

g.-yärđi 63-12

görk : güzellik.

g. + üne 101-29; 167-23

görkez- : göstermek, sergilemek, ortaya koymak.

g. 148-3; 173-25

g.-di 21-12; 19-25; 164-24; 166-25

g.-diler 108-13

g.-ende 66-21

g.-eyin 20-11

g.-ip bil- 87-10; 111-5

g.-mä 150-5

g.-mäge 19-16 120-20

g.-män 36-14

g.-megine 87-13

g.-mek 65-22

g.-mekçi 127-24

g.-melidi 87-5

g.-meseler 185-17

g.-mesin 82-10; 95-2

g.-mezlige 36-2; 88-4

g.-yämiş 72-21

g.-yän 73-14

g.-yärđi 69-11; 172-24

görkezil- : gösterilen, sergilenen, ortaya koyulmak.

g.-en 146-24

g.-yän 115-16

görnüş : görünüş, tip, çeşit.

g. 16-14; 16-15; 16-17; 67-24; 157-5

g.+däki 145-15; 159-17

g.+de 157-3; 160-4

g.+e 116-7; 146-10

g.+i 109-15; 127-18; 136-14

g.+im 112-2

g.+inde 34-22; 119-11

g.+inden 66-24

g.+ine 75-14; 120-17; 156-6; 172-26

g.+lerinde 18-21

g.+lerini 75-14

g.+leriniñ 97-11
görül- : görülmek.
g.-medik 57-5; 122-11; 122-16
g.-yän 37-18
g.-yardi 37-9
görün-: görünmek, görünüşe sahip olmak.
g.-di 35-16; 47-28; 68-20; 81-25; 83-18; 94-8; 94-12; 151-23
g.-en 114-14; 133-12; 151-17; 189-5
g.-endir 188-13
g.-eni 181-11
g.-erdi 29-26
g.-erdiler 69-29
g.-me 106-8
g.-meyardı 85-3; 135-20
g.-se 1-3; 54-22; 102-7; 111-16
g.-ünäyse 3-15
g.-ünmesiz 117-6
g.-ünmez 8-23
g.-ümden 124-20
g.-üme 98-2
g.-ünse 159-22
g.-üp 146-11
g.-üpdır 42-16
g.-yä 87-16
g.-yän 109-15; 166-13
g.-yändır 110-14
g.-yär 117-6
g.-yardi 1-4; 1-11; 16-20; 18-9; 26-4; 30-13; 30-25; 35-7; 53-28; 46-

22; 49-17; 53-28; 70-19; 77-20; 98-13; 102-29 ; 105-7; 136-7; 150-17; 157-12

g.-yäsini 150-20

görüş- : görüşmek.

g.-di 32-14

gös-göni : dostoğru.

g. 76-28

göter- : 1.birini bir şeyi kaldırmak, taşımak, getirmek. 2.birini çekmek, yanında taşımak.

g. 4-3; 73-21; 99-17; 99-17; 110-3

g.-en 29-1; 105-9; 107-3; 127-9

g.-di 3-29; 4-4; 5-8; 109-29; 150-1

g.-dik 98-5

g.-diler 57-12

g.-ip 18-8; 70-10

g.-ip bil- 63-15

g.-cek 15-9

g.-işi 4-15

g.-mek 189-7

g.-yän 144-16; 151-19

g.-yändır 2-14

g.-yänlerine 68-24

g.-yardi 55-5

g.-yärkä 44-17

göteril- : kaldırılmak, taşınmak, getirilmek.

g.-di 57-4

g.-en 127-12; 189-5

g.-ini 112-16

g.-ip 26-24

g.-ipdi 80-26
g.-yâ 73-3
g.-yârdi 70-28
götin : geri, geriye, arka, arkaya.
g. 106-9
götinle- : geri çekilmek, gerilemek.
g.-mek 105-16
g. -melidi 105-15
götlük : Eşeğin semeri öne kaymasın diye, kuyruğunun altında geçirilen uçları semere bağlı ip.
g. +ine 16-7
gövre : gövde.
g. 55-17; 55-20; 55-21; 56-1; 70-22; 120-9
g.+leriñ 79-7
g.+leriniñ 178-17
gövher: gevher, inci.
g.70-4
gövün : gönül, kalp, ruh.
g. 87-28; 112-1; 186-13
g.+i yet-: iyi hesap yapmak, iyi bulmak, beğenmek, hoşlanmak. 112-1
g.+üne bol-: Sanki, gibi. 24-14; 32-15; 33-10; 35-11; 36-3; 48-27; 50-7; 60-3; 72-14; 79-24; 81-29; 83-18; 85-28; 94-14; 95-23; 103-9; 104-20; 106-11; 111-10; 111-25; 136-7; 146-2; 146-8; 146-29
g.+üni aç- : kalbi temiz, temiz yürekli, iyi niyetli, kıskanç olmayan. 61-3
g.+üni tap- : memnun olmak, uygun olmak. 50-19

g.+üñi göter- : neşelendirmek, şenlendirmek. 66-20; 156-23
g.+üñiz yet- : beğenmek, hoşlanmak, yetinmek, tatmin olmak. 69-6
g.+e 149-3
g.+i 41-9; 59-11; 80-26; 112-10
g.+siz 36-12; 40-24; 65-6
g.+lerini 178-20
g.+ünde 79-23
g.+ünden 150-3
g.+üne 14-8; 64-19; 109-11; 110-13; 116-6; 134-12; 147-13; 170-6
g.+üñe 145-3
g.+üñiz 144-22
gövänceñ : gönüllü, bir şeyi yapmaya istekli olan.
g. 145-6
gövündeş : gönülleri bir, aynı fikirde, fikirdeş.
g. 17-16; 59-9
gövünlük : g.ber-: teselli etmek, yüreklendirmek. 26-7; 52-16; 63-21; 80-24; 113-9
gövüs : göğüs.
g.+ünden 125-5
göyâ : güya, gibi, sanki.
g. 5-16; 5-19; 7-20; 16-14; 16-16; 23-9; 34-11; 35-31; 52-10; 63-15; 80-20; 85-11; 99-10; 108-15; 115-12; 125-14; 129-5; 138-18; 143-19; 149-17; 155-26; 156-18
göz : göz.
g. 18-3; 32-9; 39-4; 56-26; 87-18; 87-18; 97-21; 102-2; 145-27

g. cüycert- : uyumaksızın gözleri açık vaziyette yatmak, düşünceye dalmak. 21-27.

g. değme- : nazar değmesin. 86-9

g. gezdır- : çevresine bakınmak, etrafına bakmak. 23-16; 81-7

g. gıp- : göz kırpmak. 56-13; 79-12; 130-4; 144-8; 164-9

g. gızdır- : göz dikmek, gözü kalmak. 23-5

g. gulak bol- : göz kulak olmak, bir şeyi korumak, gözetmek. 157-8

g. önünden geç- : gözlerinin önünden film şeridi gibi geçmek, önceden görülen bir şeyi hatırlamak. 79-8; 137-8 ;135-25

g. önüne getir- : gözünde canlandırmak, hatırlamak. 126-13; 167-9

g. önünde tut- : bir işi hayata geçirmeye niyet etmek, amaç edinmek. 147-22; 154-24

g. +i düş- : görmek, gözü ilişmek. 39-23.

g.+leri süz- : göz süzmek. 35-11

g. +lerini alart- : gözlerini alartmak, öfkeli bakmak, gözüyle korkutmak. 3-8; 38-7; 82-13; 82-22; 88-18

g.+lerini tegele- : gözlerini fal taşı gibi açmak, gözlerini belirtmek, bir şeye hayretle bakmak. 6-24; 14-11.

g. +üm gork- : gözü korkmak. 135-7

g.+üne ilme- : birinin gözüne gelmemek, görülmemiş olmak. 178-11

g.+üni aç- : gözünü açtırmak. 61-4

g.+üni ayırıp bilme- : gözünü ayıramamak. 145-17

g.+üni çıkar- : çığrından çıkarmak, ölçüyü kaçırmak. 85-8

g.+üniñ önüne gel- : Gözünde canlandırmak. 3-24; 28-21; 30-22; 32-3; 34-10; 48-29; 78-6; 83-17; 152-7; 186-10

g.+cagazlarını 16-25; 19-2

g.+de 183-1

g.+den 183-17

g.+e 8-23; 76-23; 171-4

g.+i 5-3; 21-16; 42-13; 133-6; 149-11; 151-17; 184-25

g.+leri 21-23; 32-10; 52-14; 89-11; 147-19; 168-23; 178-23

g.+lerimiñ 56-7

g.+lerinde 150-18

g.+lerinden 36-14; 69-8

g.+lerine 41-26; 69-7; 119-17

g.+lerini 10-25; 35-25; 35-12; 60-24; 103-17; 130-13

g.+leriniñ 6-24; 41-17; 77-25; 81-3; 166-22

g.+leriñ 37-9

g.+li 3-5; 55-17; 118-14

g.+süz 128-21

g.+üm 39-12

g.+üme 42-6; 106-8

g.+ündedir 37-10

g.+ünden 26-8; 34-15

g.+üne 8-10; 17-19; 65-10; 94-11; 105-7; 170-7; 181-15; 189-4

g.+üni 6-3; 31-5; 61-22; 75-27;
98-16; 125-1; 126-16; 136-16; 146-10

g.+üniñ 35-7; 42-24; 70-7; 79-
26; 81-24; 82-19; 98-20; 125-11; 167-
26; 174-6

g.+üñ 82-18; 140-23; 160-22

g.+üñi 5-18

g.+üñiz 86-3

gözgını : acınası, zavallı.

g. 105-1; 136-7; 136-14

g.+dı 166-18

gözyetim : ufuk, gözün görme
mesafesi.

g. 30-13

g.+i 60-3

gözedürtme : zifiri karanlık.

g. 16-4

gözek : delik, yuva.

g.104-14

gözel : güzel.

g. 1-1; 26-19; 48-21; 67-24; 79-
18; 97-19; 101-24; 101-25; 102-12;
102-14; 115-19; 116-8; 146-7 ;146-10;
166-16; 166-17; 167-24; 174-7; 188-
25

g.+di 26-22; 31-2; 145-16

g.+e 80-6

g.+ini 117-22

gözenek : kafes.

g.+leriniñ 102-30

gözle- : aramak, araştırmak; bir şeyi
aramak.

g.-dim 2-11

g.-p 43-16; 151-2

g.-yän 43-10

g.-yänim 130-22

gözyaşı : gözyaşı.

g.127-18

g.+dı 117-12

g.+larını 71-16

gracdan : bir devletin daimi
sakinleri saflarına katılan mukim kişi.

g.+in 180-14; 180-15; 181-1

g.+iñ 179-8; 180-6

g.+niñ 178-26

g.+lar 147-21

gracdanlık : bk. Gracdan.

g. 171-15; 177-1; 182-6; 182-15;
186-18

gramafon : <Fr. gramafon.

g. 89-23

g.+iñ 159-15; 159-18

grammatika : <Fr. dilbilgisi, gramer.

g.+sı 108-5; 113-7

g.+sını 51-18; 72-3; 72-5

granat : el bombası.

g.148-12

gubernator : vali.

g. 119-6; 120-19; 127-23

g.+a 120-4; 120-15

g. +iñ 122-7; 127-25; 134-19

guberniya : Eyalet.

g.+sın 118-24

gucak : kucak.

g. 107-3

g.+ına 8-15; 22-26; 102-10

g.+ını 107-1

gucakla- : kucaklamak.

g.-dı 79-1; 128-28; 140-23; 148-18; 159-10

g.-p 93-17

gucaklaş- : kucaklaşmak.

g.-ıp 53-26

gucur : güç, enerji.

g.+ı 55-8; 63-10

g.+ına 57-8

guda : dünür.

g. 81-11; 81-14; 81-16; 81-17; 83-1

g.+çılığa 79-20

gudrat: mucize, kudret.

g. 52-24; 52-25; 52-28; 72-21

g.-dı 52-25; 53-22

g.+ım 187-25

g.+ını 172-24

gudrath : bk.gudrat.

g. 26-25; 103-2

gudura- : yaramazlık yapmak, kudurmak.

g. 188-3

g.-sa 188-3

g.-yan 26-30

g.-yardı 6-13

gudurat- :kudurmak.

g.-yardı 55-9

guk : guk sesi.

g.97-9; 163-5

gul : kul.

g. 36-19

g.+ı 87-11

gulaç : kulaç

g. 26-3; 30-10

gulaçla- : kulaçla ölçmek.

g.-p 56-1

gulak : kulak.

g. 57-26; 161-7

g. as- : kulak asmak, kulak vermek, dikkatle dinlemek. 42-9; 55-24; 66-5; 80-8; 80-8; 125-23; 143-17; 180-9

g. gabart- : kulak kabartmak. 91-21; 169-19

g. üşert-: kulak kabartmak, kulak vermek, dikkatle dinlemek, işitmeye çalışmak. 25-10

g. +ına il- : bir şeyi duymak, bir şeyden haber -almak. 32-23; 35-25; 61-5; 73-25; 78-24; 83-22; 93-16; 109-23; 159-2; 159-18

g. +ına pışır- : kulağa fısıldamak. 101-10; 116-9

g.+(h)am 4-27

g.+cığıñı 20-10

g.+ımız 159-11

g.+ını 20-12; 32-21; 79-12; 112-25

g.+ına 5-22; 17-29; 91-14; 95-21; 97-19; 135-23; 161-6; 167-4; 178-12

g.+ından 3-14; 3-22

g.+ıñ 119-18; 154-7

g.+ları 26-3; 174-10

g.+larına 11-16

g.+larında 91-7

g.+larından 6-2

g.+larını 15-9; 15-12

gul-gula : her türlü korkuya düşüren sohbet.

g.+sı 178-13

gulluk : kulluk.

g. 50-28; 50-28; 89-21

g.+ına 124-6

g.+ını 67-14

g.+ınıza 120-31; 184-1

gullıkçı : görevli.

g.+ları 142-4

gülp : <Yun. anahtar, kilit.

g. 178-8

g.+ı 178-13

g.+lanının 143-118

g.+unu 149-26

gulplan- : kilitlemek.

g.-dı 181-6

gulpli : anahtarlı, kilitli.

g. 119-20

gum : toprak, kum, toz.

g. 30-12; 34-18; 34-19; 47-26;
71-27 94-27; 123-29; 179-5; 181-9

g.+ 29-14; 47-1; 62-20; 118-7

g.+dı 34-19

g.+uñ 29-14; 30-4; 47-11

gumbayrak : kil gibi gevşek olan kumlu toprak.

g. 184-17

gunça : gonca.

g. 79-25

g.+nın 79-24

g.+sı 79-23

g.+sının 86-4

gumsalt : kumla karışık kil, karışık kum.

g. 32-7

gupba : genç kızların başlığına işlenmiş saçaklı kubbe şeklindeki süs.

g.+lı 31-14

g.+lıca 4-6

gur- : yapmak, kurmak, inşaa etmek.

g.-alı 129-9

g.-an 98-29; 165-24

g.-ap 156-11; 186-3

g.-cakmı 4-15

g.-duka 48-8

g.-magı 78-9

g.-magında 50-10

g.-mak 50-13; 116-23

g.-sun 25-11

g.-up 18-19; 32-12; 35-9; 43-8;
88-1; 173-26

g.-yanını 50-12

g.-yardı 50-15; 149-23

gura- : 1.düzenlemek, kurulmak.
2.kurumak, bitmek.

g.-magın 79-14

g.-mak 78-1

g.-masının 116-22

g.-nı 47-12

g.-p 1-5; 23-18; 30-6; 81-21; 85-30; 86-13; 89-21; 156-15

g.pdı 91-19

g.-yardı 68-3; 103-16

g.-yardılar 67-29

gurak : kurak, kuru.

g. 136-8; 184-14

guraklık : kuraklık.

g.+(h)am 136-18

guraksıra- : kurumak.

g.-n 26-2

gural- : kurulmak.

g.-an 156-3

g.-anı 153-28

g.-dı 149-8

g.-ıp 89-22; 183-5

g.-ıpdı 91-16

g.-yan 50-17

gural: araç, alet, silah, aygıt.

g.+ıñ 43-19

gurama : kuruluş.

g. 156-3

g.+sı 149-14; 149-22

g.+sını 154-20

g.+sınıñ 169-14

guramaçılık : düzenleme, organizasyon.

g. 188-18

g.+ı 187-29

gurat- : kurutmak.

g.-man 122-9

guratıl- : bk. Gurat-.

g.-magına 167-13

gurban : <Ar. kurban.

g. 115-4; 122-1; 158-23

g. bol- : kurban olmak. 38-4; 48-24; 78-20; 103-1; 103-7; 118-15; 118-16; 121-24; 186-23

gurcak : kukla.

g.+ı 4-15

guri : kuru.

g. 55-12; 118-20; 146-17

gurp : güç, kuvvet.

g.+dan 183-10

g.+ı 73-3

gurplı : zengin, müreffeh.

g.68-4; 103-27

g.+rak 89-28; 90-2; 90-3; 90-5

gursak: göğüs.

g.+ı 3-17

g.+ına 4-14; 5-12; 125-19

g.+ında 49-17

g.+ınıñ 3-18

gurşa- : etrafını sarmak.

g.-n 39-22

g.-p 148-10

gurşun : kurşun.

g. 47-2

gurşunlı : kurşunlu, kurşun içeren.

g. 3-25; 7-18; 159-11

gurt : kurt.

g. 67-12; 120-9

g.+lar 154-19

gurul- : kurulmak, inşa edilmek.

g.-an 184-20

g.-anı 48-3

g.-andır 48-14

g.-sa 149-8

g.-yanını 50-13

gurultay : kurultay, kongre, toplantı.

g.+ı 188-20

guruş- : uyuşmak, keçeleşmek.

g.-yaka 8-14

guş : kuş.

g. 67-19; 84-19; 126-20; 143-5

g.+a 26-13

g.+ı 79-18

g.+lar 5-19; 135-17

g.+ların 2-19

g.+una 87-28

g.+uñ 16-10; 23-16 ;186-13

guşa- : beline kuşak bağlamak, kuşak sarmak.

g.-dılar 87-1

guşan- : beline kuşak bağlanmak, kuşak sarmak.

g.-an 129-20

guşak : kuşak, kemer.

g. 85-20; 87-1

g+-a 64-9

g.+ına 69-9

g.+ını 87-7; 111-12; 129-20

guşaklı : bk. Guşak.

g. 35-9; 120-6

gutar- : bitmek, son bulmak, sona ermek.

g. 124-25; 163-17

g.-an 71-1; 112-3; 142-13; 165-27; 187-2

g.-andan 36-8; 108-5; 121-9

g.-anı 63-5

g.-anımızdan 173-25

g.-ar 119-23; 173-19; 173-23

g.-arıs 52-16

g.-cagını 93-26

g.-dı 77-9; 97-2; 98-3; 145-6; 145-9

g.-dığıdır 173-20

g.-ıp 53-1; 80-26; 127-23; 139-6; 188-18

g.-magına 96-1

g.-mayan 47-16

gutla- : kutlamak, selamlamak.

g.-dı 82-17 ;120-21

g.-yan 152-22; 153-8; 153-26

g.-yardı 60-26

gutlı : kutlu, uğurlu olsun anlamında kullanılan söz.

g. 86-3; 86-3

gutul- : sağlığı düzelmek, iyileşmek, kurtulmak.

g.-an 53-29

g.-anda 39-7

g.-armıka 63-27

g.-dı 66-7; 107-3

g.-dığınıdır 106-27

g.-ıp 63-26
g.-ıpdır 14-16
g.-maga 11-13
g.-manda 39-7
g.-yardı 187-12

gutulgısız : çıkışsız, kaçınılmaz.

g. 134-11
g.+dır 116-26

gutulgısızlık : kaçınılmazlık.

g.+ında 134-16

guvan-: sevinmek, mutlu olmak, gurur duymak.

g.-an 183-6
g.-dım 153-27
g.-mak 167-24
g.-yan 83-27; 89-18
g.-yanı 69-11
g.-yardılar 86-10

guvanç : gurur.

g. 13-2; 167-21
g.+ı 41-10; 60-2; 167-26
g.+ını 78-28

guvandır- : sevindirmek.

g.-mak 181-21
g.-sa 81-16
g.-yan 188-27

guy- : dökmek, koymak.

g.-an 160-4
g.-arlar 111-4
g.-dı 17-9; 160-4
g.-yardı 108-24

g.-yarlar 42-3

guyul- : bk. guy-.

g. -dı 109-27

guyı : kuyu.

g. 43-3; 47-16
g.+(a) 116-27
g.+larıñ 30-9; 30-10
g.+lardan 30-9; 30-11

guyruk : kuyruk.

g.+(h)am 4-27

g.+ı 4-25; 26-3; 27-11; 32-19;
57-2; 57-8; 64-18; 90-14; 174-10

g.+ına 14-27; 57-2; 161-2; 177-
22

g.+ından 15-10; 15-11; 30-19;
101-4; 168-16

g.+ını 15-13; 25-; 29-15; 29-19;
29-20; 75-30 ;174-15; 174-16

g.+ıña 41-27

g.+ları 26-29

guyruklu yıldız : kuyruklu yıldız.

g. 16-2

guzu : kuzu.

g. 36-10
g.+lar 26-30
g.+m 9-25; 23-5
g. +nıñ 105-20

güber- : şişmek, kabarmak.

g.-ip 63-1

güberil- : bkn. Güber-.

g.-ip 35-4

güccüldi : şırıltı.

g.+si 31-9
güceñle- : sataşmak, takılmak,
kızdırmak, umursamamak.

g.-p 29-24
gücük : enik, encik, yavru.

g. 101-3
g.+iñ 64-18; 90-14
g. +li 101-10
gül : çiçek, gül.
g. 38-4; 66-21; 79-23; 79-25; 80-1; 86-4; 119-11; 167-23; 188-24

g. +ler 103-6
gül- : gülmek.
g.-di 4-2; 15-14; 27-12; 56-4;
121-3; 130-23; 161-24; 164-2
g.-eni 4-4
g.-mekçidiler 57-14
g.-yän 103-10; 116-18
g.-yärđi 60-24
g.-yärsin 4-24
g.-yäsñ 15-16; 161-25

gülala-güllük : sakinlik, iyilik,
rahatlık.

g.g. 161-20
g.g+mi 145-28
gülälecli : kırmızı güllü bitki.
g. 67-23

güldür- : güldürmek.
g.-işi 19-2
g.-mek 130-4
g.-yän 124-5

gülebent : balya, denk.

g. 20-13
gülki : gülme, gülüş, kahkaha.

g. 12-10; 59-5; 100-16; 121-3
g. + si 99-4

gülle- : çiçeklenmek, çiçekle
kaplanmak.

g.-yän 66-21
güllü : gözdeki beyaz leke.
g. 133-6; 151-17

gülpeçek : sarmaşığa benzeyen çiçekli
bir bitki.

g.85-16
gülüş- : gülüşmek.
g.-diler 25-5; 75-11; 110-12;
110-18; 115-25

g.-yärdiler 178-15
gülüşdir- : güldürmek.
g.-eyin 12-2

gülşük : gülme, gülüş, alayç
g. + den 101-10

gülzarlık : bağ bahçelik, çimenlik.
g.+a 26-17

güman: şüphe, vesvese, düşünce.
g.+ı 7-18; 78-11; 111-6

gümanlı : şüpheli.
g. 134-17

gümansız : şüphesiz.
g.+dı 181-18

gümmez : kubbe.
g. 51-8
g.+i 48-12

gümmezli : kubbeli.

g.51-4
gümmezakle- : kubbe biçiminde
görünmek

g.-p 1-6
gümmürdi : top atıldığında veya gök
gürlediğinde vb. durumlarda ortaya
çıkan ses.

g. 170-17; 170-17
g.+ni 170-19
g.+si 72-21; 170-8; 170-29; 171-
3; 172-26

g.+sinden 170-22; 171-1

gümmürdet- : gümbürdemek.

g.- yanı 170-13

gümpülde- : gümbürdemek.

g.-yani 37-17

gümpüldet- : gümbürdetmek.

g.-di 93-17

gümpüldi : silah patlaması, atış sesi.

g. 47-6

g.+niñ 148-12

gümra : bir şeye aşırı ilgili olma.

g. 166-2

g.+dım 176-3

gümrükhana : <Yun.+ <Ar.
gümrükhane.

g.+larda 167-30

gümürtik : belirsiz, şüpheli.

g. 23-20; 81-31; 181-17

g.+di 82-9; 82-19

gümürtüklük : belirsizlik.

g.+i 81-15

gün : gün.

g. 2-10; 2-18; 18-12; 21-12; 13-
5; 16-5; 18-1; 19-13; 20-10; 22-4; 24-
1; 28-23; 30-5; 35-4; 35-18; 36-5; 37-
21; 38-1; 46-25; 52-7; 56-9; 58-4; 59-
24; 65-21; 66-1; 67-25; 70-14; 72-23;
76-26; 78-15; 80-21; 80-31; 85-4; 85-
11; 85-11; 95-12; 96-16; 96-16; 98-7;
99-12; 101-2; 102-18; 102-20; 102-23;
104-18; 109-11; 114-11; 116-7; 117-7;
125-19; 129-2; 129-15; 129-20; 134-
10; 138-12 ;142-19; 142-19; 147-18;
149-3; 150-8; 156-13; 156-22; 165-5;
165-6; 165-6; 168-12; 171-3; 172-30;
173-20; 177-13; 178-14; 181-10; 185-
7; 186-11; 188-5; 188-24; 189-2; 189-
5

g. görüp bil- : hayatını
sürdürebilmek, yaşayabilmek. 46-16

g.+de 12-18; 21-24; 22-4; 59-19;
63-26; 65-2; 109-9; 117-24; 129-7;
138-8; 145-25; 173-19

g. +den 156-17; 187-22

g.+di 43-6

g.+e 118-1; 118-11; 141-17

g.+i 8-9; 34-2; 37-23; 57-10; 79-
16; 81-13; 85-9; 85-27; 99-6; 136-23

g.+ki 27-16; 46-21; 73-13; 94-2;
95-20; 139-16; 149-11; 172-19; 181-
16; 185-25; 188-29

g.+küden 141-17

g. +läp 129-12

g. +ler 183-27 ;186-10

g. +lerde 70-14; 78-15; 81-3;
175-6; 182-7 ;186-11 ;186-13

g. +leri 52-2; 186-2

g. +lerinden 1-1; 26-1; 120-5;
184-9

g. +leriniñ 10-23; 94-15

g. +leriñ 73-3; 182-8

g. +mi 2-17
g. +ümi 175-11
g. +ümüzü 160-18
g. +üñ 3-1; 21-4; 31-1; 44-1;
54-1; 78-23; 81-20; 97-7; 129-4; 135-
7; 137-27; 138-2; 149-3; 149-18; 156-
11; 157-3; 160-19; 167-17; 171-16;
183-4

günä : suç, günah, kabahat.

g. 9-10; 179-11 ;179-16; 180-15
g.+mı 71-22; 96-9
g.+ni 180-6
g.+sı 12-22; 46-27

günäkär : <Far. günahkar, suçlu.

g. 15-7; 95-26; 95-26; 104-27;
173-10

günäkärle- : <Far.+ <T. suçlamak.

g.-dim 58-15

günbatar : batı.

g. 47-27; 128-3; 133-3
g.+a 10-26; 158-3
g.+dan 116-15
g.+ı 128-3
g.+ında 59-15
g.+ındakı 128-23
g.+lığına 48-10

gündelik : günlük.

g. 36-8; 188-23

gündiz : gündüz.

g. 59-21; 111-16; 112-32
g.+i 16-3
g.+ine 8-6; 104-16

güneş : güneş.

g. 26-1; 31-23; 80-18; 116-15

g.+de 3-27; 30-11

g.+iñ 1-1

gündogar : doğu.

g. 1-14

g. + ıñ 101-21; 101-24

gün-günden : günden güne.

g.-72-29

günde-günaşa : güneş, her gün.

g.g 145-25

günlük : günlük.

g. 98-22; 188-29

günortan : öğle, öğleyin, ikinci vakit.

g. 29-27; 100-27

g. + dı 101-1

g.+iñ 52-3

günsayın : günden güne, her gün.

g. 78-12; 105-12; 122-8; 137-12;
142-9; 160-20; 168-20; 177-8

günübirin : aynı günde.

g. 118-23; 144-7; 176-20

güñleç : sağır edici ses.

g. 47-5; 58-27; 127-15

güpbasdı : tuzak kurmak için yapılan
üstü kapalı, küçük çukur.

g. et- : gizlice hareket etmek, bir
şeyi gizlice halletmek, sezdirmeden,
çaktırmadan yapmak. 6-28

g. +da 7-1

güpbe : hızlı, çabuk.

g. 58-21

güpbi : pamuklu, kısa ve kalın dış
giyim.

g. 37-16; 37-18; 37-19
g.+ni 37-15

güpürde- : tepinmek.

g.-p 169-20

güpürdi : patırtı.

g.+si 79-2; 85-27

gür : gür, birbirine çok yakın, seyrek olmayan.

g. 28-13; 48-18; 48-25; 52-14;
88-5; 101-26

gürle- : konuşmak, birbiriyle konuşmak.

g.-pdi 49-19

gürleş- : fikir edinmek maksadıyla konuşmak, sohbet etmek.

g.-di 152-19

g.-eliñ 166-5

g.-erdiler 77-23

g.-ip 43-7; 53-21

g.-mäge 158-17

gürlevük : gürültülü ses.

g.+i 21-4

gürpülde- : gürlemek.

g.-ni 35-30

g.-yän 35-31

gürrüñ : konuşma, sohbet.

g. 61-7; 72-14; 73-7; 73-8; 77-24; 84-14; 94-9; 99-7; 99-11; 99-21;
101-10; 126-26; 127-20 ;136-17; 142-29; 146-1; 146-27; 151-11; 153-16;
158-19; 179-15

g. +çi 99-17

g.+den 159-11

g.+e 137-16

g.+i 117-1; 132-11; 135-10; 153-14

g.+ine 160-2

g.+iñ 118-22; 140-12; 140-22

g.+lerinden 146-5

gürrüñdeş : sohbetçi.

g. 184-13

gürrüñ ber- : anlatmak, hikaye etmek. 11-27; 11-29; 15-22; 19-10;
28-22; 76-16; 99-19; 108-29; 108-30;
114-17; 115-12

g.+e 11-25; 11-26; 17-21; 72-27;
102-17

g.+i 42-15; 61-5; 73-28; 87-22;
98-20; 106-16; 116-17

g.+inden 38-7

g.+ine 42-8; 113-14

g.+ini 41-19; 83-18; 114-18

g.+iniñ 28-13; 42-9

g.+ler 101-17

g.+lere 44-18

g.+lerimizi 114-22

g.+lerimiziñ 114-22

gürsüldä- : atmak, çarpmak. (kalp için)

g. -ip 102-30

gürzelek : gür, sık (sakal için).

g. 49-1

güyce- : güçlenmek, artmak.

g.-p 52-9

güyç : güç, kuvvet.

g. 30-20; 63-13; 88-8; 103-14;
103-19; 103-19; 142-9; 173-7

g.+e gir- : güçlü olmak.
63-11.

g.+i yet-: gücü yetmek, gücü
olmak. 15-9; 42-29; 134-19; 176-2

g.+den 128-8; 176-12

g.+dür 8-24

g.+e 122-9

g.+i 24-21; 30-9; 53-17; 154-27;
177-3

g.+lerinden 176-15

g.+üni 127-24; 147-15; 173-5

g.+üniñ 3-8

güçli : güçlü, kuvvetli.

g. 52-30; 63-12; 69-20; 156-10;
170-15

g.+di 117-13

g.+rāk 123-24; 134-5

g.+rākdir 123-10

güymen- : bir iş ile meşgul olmak.

g.-ere 76-4

g.-ip 39-21; 160-3

güymence : ilgi.

g. 154-23

güyz : sonbahar, güz.

g. 67-6 ;123-24

g.+üñ 10-23; 16-12; 26-1; 85-10;
123-23; 147-16

güzer : Derenin veya kanalın
hayvanların geçeceği şekildeki alçak
yeri.

g.+inde 4-19

-H-

ha : vurguyu kendi üzerine almayan
ve çizgi aracılığıyla gösterilen, anlamı
güçlendirici ek.

h. 68-16; 93-5

h.+(a) 146-13

habar : <Ar. haber.

h. 54-8; 70-14; 72-24; 78-16;
119-1; 145-1; 155-; 16; 170-21

h. al- : haber almak.
80-6; 82-7; 82-11; 183-2

h. ber- : haber vermek. 5-19;
19-13; 48-9; 86-5; 88-5; 91-15; 123-
23; 127-22; 141-2; 149-20; 178-22

h. gat-: biriyle tanışmak,
konuşmak için söz açmak. 150-19

h. getir- : haber getirmek. 123-
29; 125-14

h. tut- : haber almak. 79-22

h.+a 54-3; 83-2

h.+(h)am 72-18

h.+ı 5-22; 16-24; 26-27; 33-16;
42-27; 44-19; 46-25; 47-21; 49-9; 61-
15; 73-25; 89-17; 106-11; 119-7; 128-
21; 178-20; 187-22

h.+ımı 135-8

h.+ın 160-14

h.+ına 91-21 ;124-7

h.+ımı 50-22; 146-16

h.+ıñ 80-22; 119-20; 139-15;
141-13

h.+ıñız 152-21

h.+lar 73-16; 74-18; 78-23

h.+lara 72-26

h.+ları 176-19

h.+larını 115-12

h.+sız 83-10; 138-14; 155-27;
156-1; 175-5

h.+sızdı 60-30

h.+sızdılar 128-8

h.+sızdığına 69-17

habardar: <Ar.+ <Far. bir şey
hakkında haberi olan kimse, haberdar.

h.170-5

h.+dı 66-16

haccık : kertenkele

h.+a 1-21

haç : <Ar. hac.

h. 138-8

h.+dır 22-16; 138-7

haçan : ne zaman anlamındaki soru
belirteci.

h. 26-25; 27-9; 35-28; 47-12; 48-
2; 48-19; 52-4; 102-20; 145-23

h.+a 43-12

h.+lar 179-22

hadıs: <Ar. hadis.

h.+ın 108-6

hah- ha : kahkaha sesi.

h. 100-11; 148-2

hak : <Ar. hak, gerçek, hakiki.

h. 41-1; 45-10; 45-18; 51-10; 65-
1; 75-26; 116-27 ;118-17; 126-17;
139-26

h. et- : hak etmek. 60-18

h.+ı 35-3; 58-20; 112-28; 141-19

h.+ını 54-15

h.+ıñ 175-15

hakda : <Ar. hakkında.

h. 184-12

hakıkı : <Ar. hakiki.

h. 109-5; 167-28

hakikat : gerçek, doğru, esas.

h. 45-10; 73-23; 87-9; 95-5; 109-
7; 133-20; 174-20

h. +dan 111-5; 111-15; 167-22;
185-21

h.+ı 40-22; 45-18; 119-19; 181-2

h.+ıñ 44-21; 119-20

h.+lar 137-8

hakikatdan : <Ar. gerçekten,
sahiden, hakikaten.

h. 15-7; 46-6; 46-30; 47-20; 52-
22; 53-11; 53-22; 60-20; 65-25; 66-8;
67-20; 69-12; 70-26; 77-10; 81-3; 83-
24; 85-1; 91-6; 181-11; 181-12

hakıkı : <Ar. gerçek, doğru, hakiki,
hak.

h. 40-15

hal : <Ar. durum, hal.

h.+da 123-2; 181-14

h.+ımızı 91-27

h.+ına 168-1; 187-16

h.+ından 80-6

h.+ıñız 178-26

hal-ahval : <Ar. hal durum.

h.91-21; 93-7; 178-25

hala- : çok sevmek, çok beğenmek,
hoşuna gitmek.

h.-cakmı 81-18

h.-ını 82-8

h.-madık 90-8; 114-18

h.-masa 56-26

halal : <Ar. helal.

h. 116-16

halas : <Ar. özgür, hür, serbest.

h. et- : bir korkudan, beladan kurtulmak. 42-17; 84-10; 116-12; 116-22

h.+a 27-8; 33-12

h.+dı 46-20; 54-11

halat : <Yun. vakit, zaman, durum, hal.

h.+da 3-24; 81-24

halatay : durum.

h. 133-23

halı : <Far. halı.

h. 28-1; 102-2; 119-8; 120-19; 167-3; 167-4; 167-22; 167-24; 167-25; 167-28; 168-4

h.+lar 102-15; 166-16

h.+lardan 166-19

h.+larıñ 102-1

h.+nıñ 166-20; 166-25; 167-8; 167-9; 167-19; 167-23; 167-31; 168-3

h.+sı 101-30

halık : hamudun altından, devenin arkasına uzatılan ortası delik keçe.

h. 85-1

h.+ı 67-15

halımsıra- : nazlanmak, kendini yalandan hasta göstermek.

h.-dım 106-24

halıpa : <Ar. öğretmen.

h. 45-15; 125-13

halıs : <Ar. bütünüyle, tamamıyla.

h. 45-21; 84-10; 153-8; 175-19

halıs bol- : çok yorulmak, bitkin düşmek. 28-24

halk : <Ar. halk, aynı soydan gelen aynı ülkenin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğu, millet, aydınların dışında kalan topluluk, insanlar, toplum, cemaat.

h. 41-3; 41-5; 75-15; 75-22; 75-22; 94-16; 97-13; 101-23; 108-16; 115-2; 116-23; 118-4; 118-5; 119-16; 139-8; 139-9; 139-11; 139-13; 147-22; 148-16; 149-6; 152-22; 153-4; 153-21; 155-5; 155-6; 155-13; 156-4; 163-18; 172-7; 183-16; 184-19; 185-26; 186-4; 186-23; 187-27; 188-2

h.+a 41-2; 75-24; 75-26; 94-18; 95-17; 115-26; 120-22; 149-14; 149-15; 152-12

h.+da 62-13; 67-28; 143-1

h.+dan 75-28

h.+ı 40-21; 40-25; 44-22; 45-7; 49-12; 60-18; 97-4; 101-26; 108-23; 113-26; 116-2; 116-22; 118-1; 119-21; 134-19; 170-9; 173-29; 183-10; 184-14; 188-21

h.+ını 121-1; 152-27; 156-14

h.+ıñ 7-9; 34-5; 40-5; 60-15; 68-1; 75-26; 75-27; 97-16; 99-5; 103-7; 115-4; 118-22; 119-9; 120-29; 121-19; 127-20; 139-10; 139-14; 150-3; 154-19; 164-7; 166-15; 166-16; 176-15; 180-23; 187-29

h.+ıñkı 187-27

h.+lar 115-6

h.+lardan 118-2

h.+larını 120-25

h.+larıñ 118-26

h.+larıñ 98-26

h.+nıñ 46-24; 73-14

halkalayın : <Ar. halka şeklinde olma, halkavi.

h. 120-10

hallan : hallan attır- : sallamak. 86-5

h. 119-7

halta : torba, çuval.

h.+nı 106-18

h.+sını 127-12

ham : <Far. boş.

h. 127-5

h.+ı 186-4

h.+ımı 160-23

hamana : gibi, sanki, miş gibi...

h. 89-22; 98-28; 126-7; 143-26

hamçam : dost, ahbap, arkadaş.

h. 82-15

h.+dı 49-18

hamçamlık : dostluk, ahbaplık, arkadaşlık.

h. 54-9

hamır : <Ar. hamur.

h. 1-17

h.+dadı 1-18

hammam : <Ar. hamam, banyo.

h.+lara 170-27

hamsık- : ağlayacak gibi olmak.

h.-cak 22-24

h.-dı 122-19

h.-ıp 25-18

h.-ıpdı 48-29

hamsıgarlı : ağlamaklı olan.

h. 30-25

han : han.

h. 21-21; 78-19; 88-16; 89-18; 90-24; 92-2; 93-6; 93-2; 96-14; 115-2; 140-4; 140-8; 141-2; 150-28; 151-7; 151-10; 152-11; 152-14; 158-8; 166-11; 187-6; 187-13

h.+a 187-10

h.+dan 92-6; 92-8; 92-10; 92-20; 92-21; 92-22; 92-24

h.+ dı 98-10

h.+ı 150-1; 150-8

h.+ımız 153-9; 153-12

h.+ımızñ 153-11

h.+ımñ 98-32

h.+ıñ 89-17; 93-10; 106-15; 150-2; 150-10; 156-15

h.+lar 115-1; 156-12

h.+lar(h)am 161-10

h.+larıñ 45-4

hanı : hani.

h. 5-17; 11-27; 14-21; 20-10; 20-20; 23-20; 27-25; 31-15; 37-15; 71-16; 72-24; 75-30; 82-16; 87-23; 91-9; 96-19; 99-19; 100-2; 125-1; 130-21; 136-25; 150-14; 157-21; 159-11; 164-21; 164-26; 166-8

hanım : canım.

h. 58-11

hanlık : hanlık.

h. 149-15 ;154-3

h.+ı 97-3

h.+ımı 116-12

hannas : cimri.

h.+ından 150-3

h.+lar 138-14
h.+lara 137-1
hañkar- : boş durmak, içinde bir şey olmamak.
h.-yardı 1-12
hapa : kir, pis.
h. 52-23; 97-14; 106-6; 110-21; 126-2; 181-7
h. bol- : kirlenmek, pislenmek, keyfi bozulmak. 3-21; 97-14
hapala- : kirlletmek, pisletmek.
h.-p 21-25
haracat : gider, harcama.
h. 79-20
h. +ına 104-3
haram : <Ar. 1. kanuni olmayan, doğru olmayan. 2. pis, mundar.
h. 23-21; 77-13; 90-18; 90-19; 110-24; 155-18
h.+a çık- : ziyan olmak.
70-23; 167-18
h.+mıdı 112-5
h.+ı 168-5
haramzada : <Ar.+ <Far. haramzade.
h.+lar 156-7; 186-25
h.+nı 165-20
haramzadalık : <Ar.+ <Far.+ <T. haramzadelik
h. 98-3
h.+da 152-12
haramılık : <Ar.+<T. ahlaka uygun olmamak, azgınlık, yakışık olmayan davranış, haramzadelik.
h.+dan 41-5

harbı : <Ar. askeri, askerlikle ilgili olan.
h.74-10; 118-25; 119-3; 119-4; 120-8; 120-12; 178-23 ;180-5; 183-12
harcılık : harçlık.
h. 117-7; 143-13; 188-30
harç : harcama, sarf, gider.
h. et- : harcamak. 68-2
h.+lık 104-2
harçla- : harcamak, sarf etmek.
h.-sak 44-4
harçlan- : harcanmak.
h.-dan 56-17
h.-ını 56-17
h.-sa 68-5
hareket : hareket, devinim.
h. et- : hareket etmek, hareketlenmek. 36-12
h.+e gel- : hareketlenmek. 70-12
harıt : mal.
h. 49-2; 73-2
h.+(h)am 150-25
h.+ınıñ 142-13
h.+larını 142-13
harla- : horlamak.
h.-p 35-22
harman : <Far. harman.
h. 137-5
h.+ı 141-11
harp : <Ar. harf.
h. 72-4
h.+ı 68-12

h.+lar 34-22

hars hars gaşan- : hart hart kaşınmak.
9-12; 35-24

harteçcal : <Ar. dini inanca göre ahir
zamanda türeyecek olan mitolojik
canlılar.

h. 171-19

h.+larıñ 161-19

has : <Ar. çok, pek, gayet.

h. 3-5; 17-28; 18-24; 22-22; 35-
14; 39-13; 44-28; 68-1; 79-1; 94-19;
105-3; 105-20; 108-13; 106-7; 114-9;
114-28; 123-24; 125-22; 133-16 ;145-
20; 149-24; 151-13; 170-6; 174-1;
175-14; 181-20; 186-25; 187-8; 187-9

h.+(h)am 94-28

hasa : <Ar. baston.

h.+dan 109-26

h.+m 73-5; 109-14; 183-24

h.+sına 10-25; 20-18; 22-24; 23-
13

h.+sını 11-3; 171-27

hasanakla- : çabuk, tez hareket
etmek.

h.-p 18-7; 35-21

hasap : hesap, bir şeyin sayı ile ifade
edilebilen sonucu.

h. 76-24; 115-2

h. et- : hesaplamak, saymak,
öyle farz etmek. 10-20; 19-5; 19-5; 26-
21; 37-12; 40-19; 44-24; 46-18; 50-24;
53--28; 55-10; 61-22; 63-11; 66-12;
71-24; 75-21; 76-17; 87-11; 91-20; 94-
11; 97-3; 97-14; 97-16; 101-21; 101-
27; 104-29; 106-10; 113-2; 114-7;
114-9; 115-6; 118-26; 121-3; 125-10;
128-13; 134-26; 145-4; 147-11; 149-6;
150-10 ; 151-15; 158-27; 163-19; 165-

8; 165-20; 171-11; 171-5; 173-9; 173-
19; 175-19; 180-5; 180-6; 180-25;
184-16; 186-7; 188-8; 189-6

h. soral- : hesap sormak. 54-16

h.+a 184-11

h.+(h)am 75-24

h.+dan 113-4

h.+ına 50-15

h.+ından 182-29

h.+ımı 140-25

hasap-hesip : <Ar. bir şeyin sayı ile
ifade edilen sonucu.

h. 45-26

h.+ñ 131-1

hasapla- : <Ar.+ <T. hesaplamak.

h.-yan 11-21

hasıl : <Ar. ürün, mahsul.

h. 26-18; 26-21; 40-7; 54-19

h.+a 187-15

h.+ıñ 54-6; 54-22

h.+ıñın 54-13

hasıla- : üretmek.

h.-p 63-5; 76-6

hasla- : pofurdamak.

h.-p 22-26

hasrat : kaygı, dert, keder, azap.

h.61-12

hassalık : hastalık.

h.+ından 84-10; 84-12

haşam : bezeme, süsleme, nakış.

h.+lar 104-31

haşıla- : tıslamak, tıs tıs etmek.

h.-p 29-15 ;186-10

h.-p gel- 120-1

hat : <Ar. mektup.

h. 25-20; 27-14; 65-25; 81-7; 81-14; 82-2; 167-31; 176-17; 180-26

h.+da 81-8; 81-15

h.+dan 182-24

h.+ı 23-25; 81-6; 81-6; 81-12; 166-21; 167-30

h.+ıñ 23-14; 23-20

h.+ıñı 27-16

h.+larıñ 180-25

hat-petek : yazı, doküman.

h. 24-5

h.p.+ıñ 24-7

hat-sovat : öğrenim, tahsil, okuma-yazma.

h.s. 24-5; 24-13; 34-6

h.s.+lı 150-8

hata : <Ar. hata.

h. 75-4; 166-21

hatar: <Ar. saf, dizi, sıra

h. 1-5; 30-6; 159-13

h.+a 65-14; 75-18; 77-12; 102-21

h.+da 8-10; 59-21; 76-17; 95-29; 103-3; 104-31; 106-13; 112-8; 120-26; 123-24; 149-22; 153-27; 156-6; 173-5; 189-8

h.+ında 33-1; 62-24; 121-2

h.+ınıñ 1-14

hatırlı : <Ar.+ <T. hatırlı.

h.+dı 174-12

hatar-hatar : saf saf, dizi dizi.

h. 11-15

hatda : bile, hatta.

h. 1-15; 5-22; 6-2; 10-6; 10-11; 18-6; 23-20; 32-16; 32-22; 40-4; 44-12; 44-26; 51-27; 52-5; 52-10; 53-25; 60-22; 65-27; 67-1; 69-26; 97-8; 101-18; 108-11; 111-22; 115-3; 116-4; 117-24; 123-25; 135-20; 136-6; 149-19; 177-9; 178-11; 178-15; 178-21; 178-21; 183-24; 186-7

hatım : <Ar. hatim

h. 108-1

h.et- : dini açıdan “ahuntluk” payesini alma hakkını veren kitapları okuyup bitirme, hatim etmek. 54-25; 76-12; 76-15

hatımkerde : <Ar. okur-yazar.

h. 112-5

hatın : hatun.

h.+(ñ) 181-13

h.+ı 182-23

h.+ınıñ 105-28

hatıra : <Ar. kadir, kıymet, saygı, hatır.

h.+sına 33-1; 36-8; 39-1; 175-16; 175-21; 176-1

hatlı : <Ar. <T. yazılı, hatlı.

h. 166-25

hav : ünlem

h. 100-1; 126-14; 126-17; 155-22

hava : <Ar. evet, gerçekten, doğru, elbette.

h. 8-21; 14-27; 15-2; 15-19; 30-2; 30-26; 23-23; 33-9; 34-6; 37-9; 38-8; 50-25; 66-13; 73-7; 73-23; 79-15;

84-4; 85-13; 87-18; 87-21; 89-7; 90-3;
90-25; 92-10; 92-16; 93-6; 95-20; 96-
11; 100-9 ; 100-25; 114-25; 124-26;
130-19; 131-1; 131-7; 132-4; 139-4 ;
139-15; 144-17; 153-7; 153-27; 161-7;
162-13; 163-18; 170-18 ;175-9

hay : bir işi onaylamayı ya da
onaylamamayı belirten ünlem, ah, vah,
tüh.

h. 48-7; 68-3; 112-13; 126-2

hay : güç, kuvvet, takat.

h.+ındamı 162-16

hayın : <Ar. hıyanet eden kimse,
hainlik eden kimse.

h.+lar 172-7

h.+lara 173-10

hayıp : <Ar. hayıf, yazık.

h. 151-6; 151-7; 181-13

hayal : <Ar. çabuk olmayan, yavaş,
ağır.

h. 6-8; 102-28

hayal-yagal : yavaş, sakın.

h. 30-14

hayasız : <Ar. hayasız, edepsiz,
utanmaz.

h. 42-1; 79-5

hayasızlık : <Ar.+ <T.hayasızlık,
utanmazlık, edepsizlik.

h.+ını 40-25

hayat : sofa, avlu.

h.+ını 62-15

h.+ları 48-25

haybat: gözdağı, tehdit.

h. 70-28; 105-17; 106-3

haybat at- : gözdağı vermek,
kokutmak. 29-15; 32-19

h.+ı 104-25

haybatlı : cesaretli, cesur, yiğit.

h. 69-12

hayda-: acele etmek.

h.-dı 70-17

h.-p 128-18

h.-yardı 103-17

haydat- : acele ettirmek.

h.-masaň 105-25

hayık- : çekinmek, korkmak, ürkmek.

h.-dı 22-19

h.-ıp 14-3; 100-21

hayır: <Ar. hayır, yarar, fayda.

h. 22-15; 141-16

hayış: istek, rica, dilek.

h.et- : rica etmek. 92-16;
114-7; 144-20; 175-16; 180-16

h.+ınız 165-9

haypı gel- : acımak.

h.+ñ gel- 105-21; 140-8

hayran : hayret, şaşırma.

h. 158-18; 174-22; 178-31; 179-
8

h. gal- : hayran kalmak, çok
şaşırmak, hayretler içinde kalmak. 15-
15; 44-18; 55-2; 82-7; 95-3; 102-28;
145-21; 161-7; 168-21

h. galdır- : hayran bırakmak.
31-11; 44-25; 54-8

haysı : hangi.

h. 5-15; 5-15; 20-4; 26-21; 34-
18; 34-18; 54-17; 54-19; 67-29; 70-5;

72-16; 94-22; 105-15; 111-17; 122-12;
123-19 ;124-21; 125-13; 127-20; 146-
11; 149-2; 152-8; 157-3; 162-6; 166-1;
167-19; 167-29; 168-29; 170-1; 175-
24

h.+dır 87-15

h.+mız 20-21; 185-5

h.+na 59-19; 77-17

h.+nın 86-17

h.+nız 24-11

h.+nın 122-16

h.+ınıza 164-3

h.+nızın 24-12; 24-17

hayvan : <Ar. hayvan.

h. 13-23; 29-13

hayyar : yaygaracı, gürültücü,
şamatacı.

h. 92-26

hazına : <Ar. devlet malı veya
parasının saklandığı yer. 2. Altın,
gümüş, mücevher gibi değerli eşya
yığını, büyük servet.

h. 54-14; 149-26

h.+dan 69-26

h.+nı 54-18

h.+n 22-5

h. +nı 103-4

h.+sına 54-7

h.+sını 117-9

h.+sının 54-15

hâ : konuşmada “evet, doğru”
anlamında kullanılan ve onaylamayı
belirten sözcük.

h. 24-25; 35-13; 44-10; 82-10;
132-9; 150-4; 163-17; 165-15

h.+(ä) 74-17; 92-2; 143-20

hâki : önceki, evvelki.

h. 25-11

hâkim : <Ar. hükümdar, yönetici.

h. 104-1; 128-10

h.+i 108-29; 173-8

hâkimiyet : <Ar. hakimiyet.

h. 139-2; 139-8; 149-7; 149-14;
149-21; 156-2; 161-16; 171-14

h. +e 49-14

h.+i 49-11; 91-18; 134-28 ; 135-
8; 155-6; 156-12; 169-22; 172-10;
177-12 ;186-22

h.+inden 115-2

h.+ine 153-29; 169-18; 184-25;
186-20

h.+ini 87-5; 87-10; 128-8; 177-
26; 187-7

h.+in 180-13

h.+in(h)em 139-5

hâli : 1. Önceden, daha önce. 2.
Şimdi, şu an.

h.+den 31-6; 31-17; 63-4; 130-
21

hâlki : önceki, evvelki.

h. 50-16; 70-8; 75-25; 109-26

hâsiyet : özellik.

h. 66-23; 188-13

h.+i 117-12

h.+im 133-28; 174-24

h.+ini 133-22 ;174-13

h.+lerinde 18-21

h.+lerine 72-26

26; 60-2; 60-6; 60-8; 60-22; 61-9; 61-19; 61-25; 62-15; 62-15; 62-16; 62-18; 62-21; 63-11; 63-12; 65-22; 66-9; 66-16; 66-21; 66-24; 68-19; 69-11; 69-14; 69-26; 70-1; 70-8; 70-16; 72-6; 72-8; 72-13; 72-26; 72-27; 73-17; 75-14; 75-15; 75-18; 75-25; 76-3; 76-10; 76-14; 76-24; 76-26; 77-12; 77-15; 78-8; 79-14; 79-17; 79-21; 79-21; 80-5; 81-9; 81-10; 82-1; 82-9; 86-26; 87-8; 87-9; 87-14; 93-16; 94-5; 95-16; 95-24; 96-3; 96-24; 97-1; 97-4; 97-14; 97-23; 100-4; 101-11; 101-18; 101-22; 101-26; 101-28; 102-3; 102-5; 102-16 ; 102-19; 102-28; 103-26; 100-27; 104-11; 105-5; 105-12; 105-15; 105-27; 106-2; 107-20; 108-4; 108-5; 108-17; 109-24; 112-28; 113-11; 113-13; 113-13; 113-20; 114-5; 114-6; 114-25; 115-3; 115-15; 116-4; 117-2; 117-15; 117-16; 117-27; 118-5; 119-2; 119-4; 120-8; 120-25; 121-19; 122-1; 123-9; 123-20; 125-8; 128-2; 131-10; 132-17 ;133-4; 133-16; 133-17; 133-27; 134-1; 134-2; 134-15; 135-5; 135-8; 137-10; 137-11; 137-12; 138-4; 138-11; 142-21; 143-12; 143-13; 145-13; 146-1; 146-4; 146-9; 146-10; 146-10; 146-18; 149-11; 149-14; 149-16; 150-2; 150-3; 150-6; 150-9; 150-12; 150-26; 151-3; 151-12 ; 151-18; 151-23; 152-18; 152-1; 154-25; 155-5; 156-4; 156-6; 156-7; 156-8; 156-27; 157-5; 157-13; 159-14; 159-16; 162-10; 164-1; 165-27; 167-13; 167-17; 167-20; 169-3; 169-6; 169-8; 170-5; 171-2; 171-5; 171-8; 171-11; 172-19; 173-1; 173-6; 174-7; 174-14; 174-14; 175-8; 176-16; 177-3; 177-5; 177-27; 178-11; 178-15; 178-31; 179-1; 179-5; 179-6; 181-18; 182-14; 182-28; 183-10; 183-12 ;185-6; 185-17; 186-18 ;186-25; 187-8; 187-10; 187-11; 187-15; 188-11; 188-23; 189-8

h. +ä 133-17

hemayın : sakın, yavaş.

h. 25-2; 43-7; 99-20; 152-15; 152-19

hemişe: devamlı, her zaman, her vakit, daima.

h. 8-18; 12-1; 23-24; 35-7; 44-21; 46-8; 51-31; 62-17; 88-21; 98-11; 138-10; 164-26

hemişeki : her zamanki, önceki, evvelki.

h. 166-12

hemişelik : süreklilik, devamlılık.

h. 10-8

hemle : tehdit, gözdağı.

h. ur- : tehdit etmek, gözdağı vermek. 89-3; 140-1; 172-3

hemleli : tehtitkar.

h. 154-6; 167-2; 171-27

hemme : hep, bütün, herkes.

h. 28-19; 46-11; 69-29; 108-23; 142-5; 144-23; 153-27

h.+cesinden 18-25

h.+den 153-24

h.+ler 75-18; 121-3

h.+lere 18-26; 88-5

h.+leri 100-20

h.+miz 98-5; 123-8; 140-26

h.+miz(h)em 93-15

h.+miziñ 137-17; 141-7; 141-19

h.+ni 72-18; 91-6

h.+niñ 31-20

h.+ñiz(h)em 24-26

h.+ñizi 24-11; 123-20

h.+ñiziñkä 123-10

h.+si 1-6; 18-20; 20-22; 24-19;
31-5; 49-5; 54-7; 69-18; 75-18; 76-9;
97-12; 105-7; 114-22; 142-2; 150-12;
185-19

h.+sinden 54-11

h.+sine 26-10; 67-6; 87-13 ;119-
8

h.+sini 55-21; 103-14

h.+siniñ 9-27; 69-5; 131-7

heniz: <Far. henüz.

h. 14-18; 30-17; 32-2; 57-18; 79-
23; 80-4; 95-4; 109-23; 133-13

h. +e çenli : şimdiye değin.
46-26; 90-25

h.+(h)em 48-12; 137-26

heñ : belli bir saz sesini çıkarmak.

h. 28-12

h.+den 149-2

h.+ine 111-8

heññel: h.+e düş- : işi kötüye gitmek.
73-18

hepbik: kuş kapanı.

h.+e 118-20; 128-18; 188-5

hepde : <Far. hafta.

h.+de 59-19

h.+den 64-8

h.+däñ 124-7

her : <Far. her.

h. 1-9; 1-10; 7-11; 20-21; 22-4;
28-25; 29-9; 30-10; 31-4; 32-17; 34-2;
34-5; 34-6; 39-4; 48-6; 49-11; 50-15;
54-5; 59-19; 59-20; 59-24; 68-25; 70-
5; 70-7; 70-8; 73-2; 77-17; 77-26; 82-
3; 85-24; 86-17; 87-26; 102-19; 103-6;
103-9; 104-7; 104-18; 105-26; 109-27;
112-7; 112-24; 116-4; 116-21; 117-7;

117-23; 117-24; 118-7; 120-27; 123-2;
129-22; 132-19; 138-14; 147-8; 148-
10; 149-9 ; 154-12; 156-1; 166-13;
167-16; 167-20; 167-20; 178-4; 181-
14; 183-1; 185-7; 188-26; 189-5

hereket : hareket, devinim.

h. 99-3; 102-28; 127-1; 148-26;
150-7

h. et- : hareketlenmek. 36-12;
128-26 ; 149-17

h.+de 31-6

h. +e 98-14; 102-10

h. +i 99-9; 122-9; 178-3

h.+ine 108-17

h.+ini 188-8

h.+iñiz 95-21

h.+lerinden 155-27; 176-14

h.+leriniñ 170-30

hernä : <Far. 1. her ne; 2. Her zaman,
daima; 3. her nasılsa, her nasıl olsa.

h. 9-6; 11-22; 14-4; 29-5; 95-2;
127-17

herrel- : azarlamak, paylamak.

h.-di 106-7

h.-yardı 6-19

herremseklık : çabuk sinirlenme,
çabuk kızma.

h.+inden 44-11

het : <Ar. derece, sınır, hat.

h.+de 189-5

h.+dinden 40-8

h.+dine 70-29

hey : ünlem. Seslenmek veya ilgi ve
dikkat çekmek için kullanılır.

h. 5-4; 14-18; 15-5; 20-10; 26-14; 32-20; 33-17; 35-28; 39-24; 58-1; 58-5; 80-29; 89-2; 89-10; 90-20; 106-8; 107-24; 110-10; 112-2; 116-25; 130-13; 162-21

heyecan : <Ar. heyecan.

h.+a sal-: heyecanlanmak. 188-30

heykelleyin : **h. as-** : tüfek, saz, torba gibi eşyaları asmak. 31-8; 31-24

hezil : komik, latifeli, hoş.

h.+di 8-6

hezret : hazret.

h.+leri 49-24

h.+iñ 120-24

hezzet : <Ar. birinin anısına gösterilen saygı, hürmet.

h. 52-4

hezzet-hormat : <Ar. bkn. Hezzet.

h.h.+dan 50-22

hıh : eşiği yürütürken veya deve çöktürülürken çıkarılan ses.

h. 16-8; 17-15

hılalla : zahmet, külfet.

h. 94-28; 189-1

h.+sı 69-3

hıñran- : homurdanmak.

h.-ıp 88-21

hıñraş- : hırlamak.

h.-ıp 152-7

hırçını dişle- : canı sıkılmak, öfkelenmek. 18-11; 35-27

hırıdar : bir şeyi almaya isteği, hevesi olan.

h. 3-2; 31-3; 31-3; 86-9; 87-5; 151-16; 165-25; 167-31; 175-8

hırın-dıkın : dopdolu, tamamıyla, ağzına kadar dolu.

h.d. 87-3; 102-26

hırs : ayı.

h. 149-4

hısırdı : koşuşturma, uğraşma, gaile.

h.+lar 16-4

hıyal : <Ar. hayal; istek, arzu.

h.+a 80-21; 85-25

h.+larının 57-28

hızmat: <Ar. hizmet.

h. 108-1; 156-5; 184-22

h.+ına 95-16

h.+ından 178-28

h.+ıñıza 146-14

hızmetkâr : <Ar.+ <Far. hizmetkar.

h. 129-23

h.+i 55-10; 151-19; 154-17

h.+leri 115-27

h.+lerine 129-19

h.+lerini 94-30; 97-5

hiç : <Far. hiç.

h. 2-3; 15-23; 17-8; 17-27; 23-3; 23-6; 23-11; 23-16; 23-20; 24-11; 24-13; 26-6; 31-12; 31-21; 32-9; 35-4; 37-6; 37-6; 40-13; 41-5; 45-23; 46-14; 55-4; 55-9; 56-26; 57-23; 57-24; 62-16; 66-15; 70-6; 71-18; 76-19; 76-3; 78-3; 78-9; 79-24; 79-28; 80-11; 80-17; 80-30; 80-30; 85-10; 89-24; 93-16; 93-21; 94-10; 94-14; 95-27; 100-13; 100-14; 103-14; 105-16; 112-18; 112-28; 112-29; 115-5; 121-14; 121-20;

123-18; 123-25; 123-26; 125-22; 140-18; 145-5; 147-17 ;151-26; 152-7; 164-1; 166-11; 170-1; 170-2; 173-9; 174-20; 177-5; 178-21; 180-1; 180-26; 183-22; 188-25; 189-3

h.+den 113-10

hil : tür, nitelik.

h.+i 6-7; 24-11; 34-5; 57-24; 80-17; 89-24; 90-22; 174-20; 178-21; 180-1

h.+inden 155-10

h.+indendir 112-12

h.+ini 54-19

hile : <Ar. hile.

h. 76-10

h. +(ä) 181-3

hilegär : <Ar.+Far. hileci, hilekar.

h. 42-26; 72-1; 80-20; 98-24; 106-12; 107-11; 117-10; 134-17; 138-14; 170-18

h.+leri 23-5

h.+miş 73-26

hilegärlik : <Ar.+Far.+T. hilecilik, hilekârlık.

h. 41-2; 54-10; 55-6; 117-8

h.+de 107-26; 107-28

h.+e 133-19

hin : böceklerin, sürüngenlerin vb. hayvanların yaşadığı delik.

h.+den 53-2

hiñlen-: şarkı, türkü mırıldanmak.

h.-ip 17-23

hiy : ünlem.

h. 26-13; 52-31; 82-25; 100-15; 100-18; 160-6

hoca : <Far. hoca.

h. 40-24; 116-10

h.+m 75-12

h.+nı 40-22

h.+nıñ 40-25

h.+ñ 72-25

hocalık : ekonomi.

h.+ıñ 7-11

hocayın : 1.bir şeyin sahibi 2. Yönetici, başkan.

h. 24-5; 106-18; 106-22; 106-25; 107-1; 107-3; 107-7; 107-9; 146-17; 149-16; 167-2; 173-26

h.+a 106-17

h.+ı 50-16; 149-18; 162-18; 162-19; 189-6

h.+ıma 107-16

h.+ına 153-10

h.+ınıñ 105-27; 105-28; 174-17

h.+ıñ 107-2; 107-4

h.+lar 146-14

h.+ları 133-3

h.+larıñ 149-25

hol : şu, bu, işte vb. anlamlarda kullanılan söz.

h. 4-10; 6-26; 8-17;13-10; 13-10; 13-11; 15-2; 28-1; 38-5; 44-7; 160-24

holtullaş- : homurdanmak.

h.-an 58-1

holtulda- : birinin arkasından sallana sallana gitmek.

h.-p 28-16

holtuldaş- : homurdanmak.

h.-ıp 115-27

holtumlan- : şişmek.

h.-ıñ 118-17

hondan : hondan bārsi görkez- : çalım atmak, kibirli olmak. 88-8; 151-21

hopba : **hopba bol-**: sırtına çıkmak. 174-12

hopuk- : nefes alması güçleşmek, nefes nefese kalmak.

h.-dı 79-8; 70-23; 79-8; 98-20; 110-11

h.-dırdı 135-24

h.-ıp 46-19; 51-8; 172-22

hor : **hor çek** : zayıf düşürmek, horlamak. 57-28

hor : horultu.

h. 120-14

h.+ı 120-2; 121-3

horla- : zor kullanmak, cebretmek, eziyet etmek, işkence etmek.

h.-mak 185-12

horaz : horoz.

h. 117-24

h.+ıñ 29-26

horcun : heybe.

h.+a 130-3

h.+ıñdan 22-9

h.+ları 183-9

horcunlı : bk. heybeli.

h.30-39

horkuldu : hıçkırık.

h.+sı 26-10

horla I- : kızmak azarlamak.

h.-dı 80-31

h.-ñ 32-31

h.-p 35-17

horla II : horultulu ses çıkarmak.

h.-p 57-10; 57-13

horlan- : bkn. Horla I.

h.-anına 71-14

h. -mayardı 51-30

h.-maz 123-2

hormat : <Ar. saygı, hürmet.

h. goy- : saygı göstermek. 42-10

hortmatla- : saygı duymak, hürmet etmek.

h.-ñ 36-7

h.-magımız 94-30

hormatlı : <Ar.+ <T. saygı duyulan, sayın, değerli.

h. 23-8; 32-30; 34-1; 50-23; 92-1; 95-10; 95-14; 95-15; 106-23; 107-22; 113-19; 114-5; 152-21; 153-26; 154-3; 154-23 ;171-20; 188-1

hortañ : zayıf, çelimsiz.

h.+ca 6-12

horruıldı : horultu.

h. 57-11

h.+sı 57-11; 57-15

hortuldu : bkn. Horruıldı.

h.66-5

hossar : akraba.

h. 175-19

hossarlık : akrabalık.

h. et- : birinin tarafını tutmak, birine arka çıkmak, yardım etmek. 37-19

h.+(h)am 141-15

hoş : <Far. hoş.

h. 36-6; 39-17; 51-1; 80-8; 131-19; 131-26; 165-12

h. gel- : gelene memnun olmak, kapımız açık anlamında kullanılan söz. 19-6; 25-22; 62-19; 133-7; 152-15; 152-25; 153-7; 153-25

h. gör- : görüşmeden memnun olmak, birinden veya bir şeyden memnun olma, razı olma. 49-22; 49-22

h.+uma gel- : hoşuna gitmek, çok beğenmek. 25-22; 45-20; 79-19

h.+um 20-24

hoşa : üzüm salkımı.

h. 69-2

h.+ları 48-20

hoşal : birinden ya da bir şeyden razı olan, memnun olan.

h. 87-10

h.+dı 87-14

hoşallık : memnun olma, minnettar olma.

h. 9-27; 10-14; 82-17; 97-5; 146-12

h.+ını 145-17

hoşamay : güler yüzlü, hoş tavırlı, sevimli.

h. 7-21; 34-11; 64-17; 154-20; 174-16 ,174-20; 178-24

h.+lık 171-13

hoşamaylık : bk. hoşamay.

h. 171-13

hoşlaş- : biri geldiğinde veya gittiğinde iyi niyetini belirtmek.

h.-cagını 80-27

h.-dı 82-1

h.-ıp 174-5

h.-malı bol- 43-2; 92-14

hoştap : sevimli, hoş, güzel.

h.-dı 62-23

hov : ünlem, vay be.

h. 86-3

h.+ası 126-2

hova : <Ar. hava.

h. 10-24; 41-22; 41-23; 62-2; 66-22; 135-5; 149-1; 170-21

h.+da 1-2; 2-8; 46-21; 70-18; 114-1; 122-4; 127-12; 157-11

h.+danmı 106-25

h.+nı 170-9; 172-26

h.+nın 69-2

h.+sı 62-23; 66-20; 80-16; 126-2; 128-17; 146-9; 147-16; 149-4

h.+sına 103-8

h.+sından 119-25

h.+sını 149-2

hovandar : yakın akraba, yakın arkadaş, yoldaş.

h.21-21

hovatır : endişe, kuşku, telaş, heyecan.

h. 112-15

h.et : korkmak, telaşlanmak, kuşkuya kapılmak, şüphelenmek. 13-

9; 20-5; 51-8; 61-27; 86-6; 115-10;
164-25; 177-17

h.+ı 57-17; 106-2

hovatırlı : endişeli, kuşkulu, telaşlı,
heyecanlı.

h. 10-24

hovlı : avlu.

h. 48-26

h.+(a) 150-11

h.+dan 157-19

h.+dı 182-17

h.+nın 48-25; 48-27; 135-17;
150-10; 157-11

hovp : korku, kuruntu.

h. 22-13; 29-9; 78-5; 78-12; 178-
17 ;181-14; 182-3; 182-7

h.+dan 29-9 ;176-22

hovplı : korkulu.

h. 6-8; 18-17; 24-14; 63-3; 127-
1; 168-16

h.+dığını 177-4; 178-6

h.+dır 176-21

hovsala : endişe, telaş, korku, vehim.

h. 170-9

hovul bela : <Ar. zararsız ziyansız.

h.b.39-19; 39-19

hovur : ısı veren cismin yanan
maddenin çevresine verdiği güçlü ısı.

h.+ı 1-2; 2-23; 69-2; 134-5

h.+una 156-11

h.+undandır 8-13

hovuz : <Ar. havuz.

h. 104-19; 117-21

h.+da 108-25

h.+dan 108-24

h.+lardan 108-26

hödürle- : davet etmek, yemeğe,
sofraya çağırarak.

h.-di 178-24; 178-25

h.-yardı 85-24

hödürle- : bk. hödürle-.

h. 137-8

h.-de 172-29

hökman : <Ar. zorunlu, mecbur,
mutlak.

h. 38-15; 122-11; 152-17; 174-
11; 185-7

hökmünde : <Ar. hesabında, yerinde,
onun gibi.

h. 16-3; 17-17; 26-31

höküm : <Ar. hüküm.

h. 111-5; 128-2; 177-6

h. et- : hükmetmek. 16-9; 31-19

h. sür- : bir yeri yönetmek,
hüküm sürmek. 26-11; 78-4; 98-26;
142-5

h.+ünde 61-14; 76-23; 85-30;
149-26

h.+ini 67-20; 91-18

hökümet : <Ar. hükümet.

h. 137-19 ;137-21; 139-1; 142-
11; 148-1; 176-15; 177-17

h.+e 137-19

h.+i 69-24; 89-28; 90-5; 97-5;
118-24; 124-14; 127-6; 147-22; 171-9;
187-27; 187-28

h.+imizi 173-26

h.+imiziñ 188-23
h.+inden 114-28
h.+ine 49-14; 90-11; 95-16; 114-1; 127-20; 172-9
h.+ini 128-18
h.+iniñ 95-6; 125-9; 126-8; 127-11; 134-19; 142-3; 147-19
h.+iñ 138-4

hörek : yiyecek.

h.+den 188-28

hötde : yol, yordam, çare.

h.+sinden gelip bil- : üstesinden gelebilmek, başarabilmek. 90-12

höves : <Ar. heves.

h. 17-6; 17-26; 67-28; 167-13

h.+i 69-20; 88-3

h.+iñiz 24-12

hövesceñ : bir şeye ilgi duyan, isteği olan.

h. 41-18; 70-16; 86-7; 87-2; 87-12; 135-22

hövesceñlik : heveslilik.

h. 134-18

h.+i 55-8

hövesek : bkn. Hövesli.

h.+lere 45-14

höveslen- : heveslenmek.

h.-medi 72-3

hövesli : hevesli.

h. 45-12

hövürtge : kuş yuvası.

h.+si 7-14

h. +sine 103-16

huday : <Ar. Tanrı, Hüda.

h. 33-13; 108-17; 122-19; 140-18; 162-22

h.+a 34-4; 35-24; 35-24; 50-3; 57-21; 71-6; 132-22; 185-21

h.+ım 21-18; 33-9; 51-14; 127-17

h.+iñ 9-6; 82-9; 95-2

hukuk : <Ar. hukuk.

h. 127-15

h.+a 75-26

h.+sız 86-14; 178-18

hum : testi, kap.

h.+larına 104-18

h.+una 108-24

humar : <Ar. kumar.

h. 73-3

hudayolı : <Far. + <T. Tanrı adına verilen sadaka; kurban.

h.56-15

hurapat : <Ar. hurafe.

h. 113-27

h.+ı 113-29

h.+ına 113-15

h.+ıñ 61-7

husıt : cimri, pinti, hasis.

h. 16-6

hususı : hususi.

h. 183-14

huş : akıl.

h. 130-14

h.+una gel- : aklına gelmek. 70-24

h.+ı 81-18
h.+umı 151-1
h.+una 54-2
h.+uñı 130-12
hut : “Gerçekten” anlamında kullanılan söz.
h.50-23
hutba : <Ar. hutbe.
h. 117-26
huzur : <Ar. makam, huzur.
h.+ıñıza 121-12
h.+ıñızda 154-2
hücre : <Ar. medrese öğrencilerinin ders gördükleri ve yaşadıkları tepesi kubbe görünüşlü yer, hücre.
h. 46-14; 46-17; 51-4; 103-28; 104-5; 104-6; 109-12
h.+(e) 51-3; 51-5; 57-1; 60-8
h.+de 46-13; 46-18; 71-18; 104-1
h.+deki 55-21
h.+den 50-17
h.+lerde 111-8
h.+leri 57-11; 104-4; 104-11
h.+leriñ 103-28
h.+ni 50-15; 54-27; 109-18
h.+ñ 55-18; 58-23; 104-12
h.+sinde 46-11; 55-16; 59-21
h.+sine 77-22
h.+siniñ 57-10; 77-11
hücüm: <Ar. saldırı, hücum.
h. et : saldırmak, hücum etmek. 72-20; 136-22

h.+e geç-: hücumla geçmek. 177-4; 182-9
h.+e 127-11, 128-25
hümm : ünlem.
h. 130-6
hümlet- : içiñi hümlet- : bir şeyden ya da birinden razı olmayıp, kendi kendine düşünmek, kızgın bir durumda düşüncelerini toplamak.
h.-ip 3-26
hümürde- : fısıldamak.
h.-di 99-20; 100-3; 118-11
hüñürde- : homurdanmak.
h.-di 126-23
hümürden- : fısıldanmak.
h.-de 61-29
hüşgârlık : uyanıklık, gözü açıklık.
h.+i 175-20
hüşür-zekat : <Ar. öşür ve zekat.
h. 11-21; 34-3; 50-18; 75-28
h. z.+an 76-10
h. z.+ımı 38-18; 44-3
hütlet- : şiddetle vurmak.
h.-äp 3-17
h.-di 3-16; 165-1
hüv : hü!
h.51-10
hüyt : h. gara : çok siyah, simsiyah.
h. 163-12
-I-
ıbadat : <Ar. ibadet.
ı. 109-5

1. et- : ibadet etmek.
11-10; 75-7; 104-25

ibadathana : <Ar.+ <Far. ibadethane.

1.+da 56-20

1.+sı 56-20

1.+sını 12-11

ibal : iyi.

1. 78-14

ibarat : <Ar. ibaret.

1. 1-13; 50-17; 102-29; 186-3

1.+a 105-8

1.+dı 16-19; 102-8; 117-16; 173-7; 186-22; 188-2

1.+dığına 156-4; 156-25; 172-16; 184-10

1.+dığını 10-12; 47-8; 61-8; 98-23

ıgal : meteor, kar, yağmur, yağış.

1.+ı 62-26

1.+ıñ 47-16

ıglan : ıglan et- : ilan etmek. 61-15; 94-25; 126-7

ıgtıyar : izin, müsaade, imkan.

1. 88-20; 88-23; 97-4; 117-14; 119-26; 165-10; 177-5

1.+ında 154-28

ihlas : gayret, istek, heves, ihlas.

1. 87-7

1. et- : gayret etmek, çabalamak.
34-14

1.+a 27-13

1.+ıñ 113-11

ık- : dolaşmak, yavaş hareket etmek.

1.-ıñ 99-23

1.-ıp yör- 23-24; 43-11

1.-mak 43-16

ıkbal : <Ar. hayat, durum.

1.+ı 94-13

1.+ımı 81-22

1.+ını 50-23; 50-28; 51-8

1.+ıñızdan 95-22

ıkrar : <Ar. vaat, söz, ahit.

1. et-: kabul etmek, onaylamak.
178-28

ıkcām : derli toplu, rahat, tam oturmuş.

1. 14-18; 123-27; 141-14; 162-17; 163-3; 181-18

ılahım : < Ar.“Allah müstehakını versin” anlamında kullanılan ilenme ya da iyi dilek sözü.

1. 23-18; 81-22; 85-30; 86-13; 89-21

ılayta : özellikle.

1. 45-1; 45-20; 48-5; 51-28; 54-9; 54-14; 54-23; 59-25; 63-10; 64-18; 66-20; 67-28; 72-5; 72-10; 77-18; 77-24; 85-28; 85-30; 91-18; 94-8; 97-12; 105-13; 106-14; 110-23; 111-18; 113-11; 114-15; 121-1; 127-21; 145-15; 150-8; 150-11; 151-21; 171-7; 172-17; 172-25; 179-3; 184-10

ılga- : koşmak.

1.-dı 59-3

1.-p 5-26; 59-5; 85-29

ılım : <Ar. ilim, bilim.

1.+ı 111-18; 126-16

1.+ına 108-27

1.+ından 44-21

1.+ını 76-26

1.+ınıñ 62-9; 108-29; 111-17

1.+ıñ 51-16

1.+lar 108-4

ımam : <Ar. imam.

1. 11-21; 12-5

1.+a 11-15; 75-18; 75-19; 185-15

1.+ıñ 11-17; 12-2

1.+ıñkını 14-4

ımarat : <Ar. büyük ev, çok odalı ev, imaret.

1. +a 101-23

1.+lar 145-16

ımgır: uçsuz, bucaksız, sınırsız, sonsuz.

1. 47-12; 47-13; 99-13;

ımrıgan- : sakin olmak, kımıldamamak.

1.-ıp dur- 31-18

ımsın- : istemek, arzu etmek, ummak.

1.-an 168-16

ımtıl-: bir şeyden ümitli olmak, beklemek, açıklamak.

1.-ası 111-20

1.-dı 88-7

1.-ıp 164-14

1. -yan 99-2; 106-11; 133-21; 156-6

1.-yanı 103-23

1.-yardı 6-16; 120-20; 138-14; 177-4

1.-yardılar 45-7; 85-9; 86-8

ınam : inanç, güven.

1. 41-6; 131-1

ı. et- : güven duymak, itimat etmek. 70-19; 135-15; 146-19; 147-2; 156-28

1.+ındadığına 52-26

1.+ıñ 176-10

1. +sızlık 100-22

ınamdar : emin, güvenli.

1. 95-10; 120-24; 147-11; 158-12

ıman- : inanmak.

1. 39-1; 175-22

1.-(h)am(y)ok 137-24

1.-ası 175-20

1.-ay 23-11

1.-dı 52-24

1.-ıp bil- 54-3; 114-21

1.-mak 144-5; 151-3

1.-masa 157-14

1.-mayan 12-18

1.-mazdı 55-4

1.-yan 50-25; 153-13

1.-yandırın 131-2

1.-yanı 69-11

1.-yardı 55-14; 71-6; 183-30

1.-yardılar 65-28

1.-yarsıñız 58-8

ımanç: inanç.

1.- 52-27

1.+ı 56-10

1.+larını 184-1

mandır- : inandırmak.

1.-ıpdılar 51-14

1.-maga 118-4

1.-mak 97-1; 101-11

1.-sa 65-21

mandırıcı : inandırıcı.

1.82-1

manış- : inanılmak, itimat edilmek, güvenilmek.

1.-iñ 12-17

mancañlık : saflık, kolay inanma.

1.+ı 40-5

manç : inanç.

1. 11-19; 53-8

manıl- : inanılmak, itimat edilmek, güvenilmek.

1.-an 16-7

inca- : incinmek, gücenmek.

1.-p 68-7

inca- : ağrısı dinmek, rahatlamak, sakinleşmek.

1.-dı 85-11

1.-madı 58-20

inca- : bk. Inca-.

1.-mak 80-29

inca : incime, sıkıntı eziyet.

1.+lı çık- : eziyet çekmek, sıkıntı çekmek. 21-5.

1.+sı 3-23

inca- : birini kırmak, incitmek.

1.-dı 153-9

1.-mak 58-8

inha : işte.

1. 4-27; 14-16; 20-17; 21-3; 24-24; 32-30; 38-4; 39-15; 42-11; 64-27; 65-2; 70-24; 79-5; 89-15; 91-1; 91-2; 94-26; 99-1; 99-2; 107-29; 110-17; 120-31; 134-2; 148-5; 160-21; 162-26; 163-23; 164-23; 167-6

insap : insaf.

1. 75-30; 180-17

1.+dan 22-8

1.+ı 181-24

1.+ım 176-4

1.+ıma 180-16

1.+ına 181-18

1.+ını 137-10

insaplı : insafli.

t.107-24

irala- : sallamak, silkelemek.

1.-p 111-2

iraniş- : sallanmak, çalkalanmak.

1.-ıp 32-10; 37-21

iran : ırañ at- : sallanmak, sarsılmak, sendelemek. 69-12

iran- : sallanmak, sarsılmak.

1.-andan 120-21

1.-ına 117-26

1.-ıp 129-21

1.-mazlığına 117-26

irasla- : dengesini kaybetmek.

1.-p 5-5

ırım : boş inanç, hurafe.

1.+a 157-14

irsara- : sebepsiz yere çıkışmak.

1.-yan 6-6

ıs : koku.

1. 51-7

1.+1 11-1; 18-10; 51-5; 136-6

1.+ını 53-27; 86-12; 109-29

ısga- : koklamak.

1.-malı 86-13

ısgaş- : bk. ısga-.

1.-cak 174-14

ırgın : ırgın at-: iki tarafa doğru sallanmak. 119-16

ışlı : kokulu.

1.77-22

ısgınsız : güçsüz, kuvvetsiz, takatsiz, dermansız.

1. 21-26

ısırgan- : koku almak.

1.-dı 10-26

1.-ıp 57-1

1.-ıp dur- 30-17

ısıtma : sıtma.

1. 81-1; 156-21; 173-14; 173-15

1.+dan 136-15

ıslam : <Ar. islam.

1. 76-12; 104-24; 116-28

ısnat : yüz karası, rezalet.

1. 123-11; 125-10

ıssı : sıcak, sıcak hava.

1.+sında 52-3; 58-17

ış : aralık, delik, yarık, çatlak.

1. 46-15

ışarat : <Ar. işaret.

ı. et-: işaret etmek. 135-5

1.+dı 123-5

1.+1 114-18

1.+ını 120-16

ışık : ışık.

1. 32-8

ışk : <Ar. aşk.

1.+ını 79-24

ız : 1.iz. 2.iz, bir şeyin etkisi sonucu kalan eseri, bir şeyin yaptığı etki.

ı.+da gal-: geride kalmak. 113-15; 157-20; 172-10

ı.+ıñızı yel boz-: daha örtülmemiş yeni izlere göre. 112-16; 181-8

1.+a 73-24

1.+da 46-30; 85-29; 97-18; 113-25

1.+1 14-3; 23-16; 47-6; 85-3; 91-6; 98-18; 138-17; 173-8

1.+ıma 34-7; 143-15

1.+ımda 123-14

1.+ımdan 107-25

1.+ımı 36-21

1.+ına 4-17; 14-6; 17-9; 17-11; 17-24; 28-16; 35-15; 40-25; 49-1; 52-22; 68-19; 71-15; 85-13; 105-17; 121-18; 121-20; 124-23; 131-4; 132-2; 132-13; 141-4; 157-5; 160-4; 173-1; 173-22; 177-17; 182-5; 182-8

1.+ıña 147-8

1.+ımda 16-11; 47-3; 63-6; 98-25; 115-26; 118-2; 120-27; 140-26; 157-3; 178-7

1.+ındaki 117-2; 149-3
1.+ından 3-23; 53-4; 141-1; 155-25; 185-10
1.+ını 47-6; 140-12
1.+ınıñ 116-8; 181-16
1.+ña 105-19; 105-21; 105-23; 105-25

1.+larına 177-24
1.+larından 3-29; 79-1
1.+larını 119-17
1.+ıñıza 85-6; 128-20

ıza : şiddetli ağrı, sızı, sancı.

1. 129-1
1. çek-: sancı çekmek. 121-22
1.+sı 64-20
1.+sını 37-13; 138-19

ızarla- : takip etmek, peşinden gitmek.

1. 80-24
1.-p 52-10
1.-ya 133-20

ızgar : rutubet, nem, sıvı.

1. 40-8; 156-11
1. +dan 136-6
1.+ı 18-9
1.+ına 156-10
1.+ıñ 69-1

ızısüre : ardından, peşinden.

1. 148-12

ızkı : arkadaki, arttaki.

1. 47-5

ızla- : birinin peşinden gitmek.

1.-p 123-14

ızlaşık : ağlama, sızlama.

1. 105-2

ızlı-ızına : birbiri ardından, ardı ardına, peşi peşine.

1. 39-25; 53-16; 67-21; 67-22; 111-4

-i-

iber- : göndermek, yollamak.

i.49-19

i.-äycekdir 74-21

i.-äymek 125-4

i.-ceğine 147-2

i.-di 98-15; 118-25; 120-31; 151-14; 182-14; 185-11

i.-dik 182-26

i.-en 130-8; 181-13; 183-2

i.-enin-ä 74-15

i.-erin 155-18

i.-ip 185-11

i.-megi 46-5

i. -mek 46-2

i.-yardı 97-5; 112-27

i.-yördiler 86-17

iberil- : gönderilmek, yollanmak.

i.-en 171-9

i.-medi 146-25

i.-yänini 145-26

iç : iç, içeri.

i. 29-2

i.+ini çek- : apışıp kalmak, şaşkına dönmek, çok şaşırmak, hayretler içinde kalmak. 42-26; 48-7

i.+ini geplet-: bir şeyi sıkıntı edinip içinden konuşmak, içinden bir şeyler söylemek. 26-25; 118-8

i.+iñi dök-: içine dökmek. 24-2

i.+iñi tut-: zor duruma düşmek, yaptığına pişman olmak, pişmanlık duymak, üzülmek. 59-5

i.+i 12-8; 15-17; 32-8; 32-26; 34-25; 159-4 ;183-9 ;183-18

i.+im 65-10; 118-20

i.+imden 75-23

i.+indäki 61-26; 104-6

i.+indäkileri 68-20

i.+inde 6-12; 32-23; 46-25; 47-11; 47-29; 48-22; 48-23; 48-25; 52-10; 61-15; 61-23; 67-10; 67-11; 68-12; 73-27; 76-8; 101-23; 102-14; 125-22; 129-14; 141-12; 150-10; 157-11; 142-4; 170-14; 183-18; 186-25.

i.+inden 8-3; 22-10; 28-13; 36-17; 46-25; 60-15 ;167-9; 182-17

i.+ine 7-20; 20-21; 85-20; 86-14; 123-29; 179-5; 181-9; 182-10; 183-14

i.+ini 3-26; 55-8; 57-11; 87-5; 87-15; 135-18; 167-23 ;187-21

i.+lerinden 11-16

iç- : içmek.

i. 110-5; 188-14; 188-14

i.-digiñ 106-26

i.-eliñ 159-12

i.-en 47-23

i.-eni 47-13

i.-enimden 107-2

i.-enin 72-24

i.-en(y)ok 85-24

i.-esim 110-6

i.-ip 19-7; 19-10; 20-15; 20-20; 30-12; 150-9; 155-7

i.-mäge 157-24

i.-mäni 41-9

i.-me 110-8

i.-megi 67-10

i.-megiñ 67-10

i.-mek 51-29; 67-9; 167-23

i.-meyändiklerini 146-3

i.-yän 20-17; 163-14

i.-yardı 30-11; 35-10; 63-5; 108-

24

i.-yardım 160-21

i.-yördiler 77-23; 159-17

içalı : casus.

i.126-7

i.+lara 169-18

i.+sının 172-4

içeri : içeri, içeri kısım; ev.

i. 130-10

i.+däkileriñ 87-25

i.+de 86-14

i.+den 130-1

i.+ni 58-28

i.+ñ 80-16

içhä-içlik: iç içe.

i.i. 188-11

içyan: akrep.

i.110-15

içege : bk. içegili.

- i.173-8
- içegili** : uzun, kıvrımlı yol.
- i.46-22; 138-4
- içeri** : içeri, içeri kısım.
- i.+daki 21-4; 31-9
- içerik** : içeri, içeriye.
- i. 7-15; 11-1; 130-7
- içil-** : içilmek.
- i.-se 104-16
- içim** : içilecek (şey), içme kıvamında olan (şey).
- i.50-8
- içir-** : içirmek.
- i.-mede 97-15
- i.-yardiler 97-15
- içki** : iç, dahili, içerdeki.
- i.18-21; 35-8; 45-22; 133-8
- içyan** : eklem bacaklı, kuyruğu arkada olan zehirli haşarat.
- i.52-8; 52-19; 52-30; 53-25
- i.+(h)am 52-29
- i.+ıñ 52-13; 52-21; 52-31; 53-29
- ide-** : aramak; sormak.
- i.-män 39-27
- ideya** : <Fr. düşünce, fikir.
- i.+sını 169-8; 174-1
- idirdet-** : dürtmek, itmek.
- i.-ip 172-6
- igde** : içde.
- i.66-21
- igen-** : homurdanmak, mırıldanmak, söylenmek, sızlanmak.
- i.-di 19-23; 53-9; 69-17; 99-18; 99-22
- i.-ip 36-16
- i.-yardi 19-10; 178-17
- igendir-** : homurdanmak, mırıldanmak, söyletmek.
- i.-yâ 89-16
- igenç** : homurdanma, sızlanma.
- i.+li gara-: kötü kötü bakmak.
- 153-14
- i.+ini 69-20
- i.+li 153-14
- igle-** : zayıflamak, kilo vermek.
- i.-n 136-16
- i.-yipsiñiz-le 22-3
- ikara** : iki yerin, ik, şeyin arası.
- i.+da 80-28
- iki** : iki (2).
- i. 1-15; 4-1; 7-13; 9-25; 10-24; 11-4; 16-5; 17-24; 18-5; 20-13; 21-3; 24-22; 27-22; 29-3; 29-27; 30-6; 31-11; 35-23; 39-24; 41-19; 42-12; 42-15; 44-4; 51-11; 51-16; 51-19; 51-29; 56-1; 58-18; 59-19; 59-23; 64-8; 65-8; 68-8; 69-11; 70-16; 70-28; 70-28; 70-31; 76-8; 76-21; 82-18; 82-19; 83-8; 85-4; 86-8; 86-17; 86-19; 86-23; 88-22; 88-23; 90-24; 91-4; 92-9; 93-17; 93-23; 93-23; 94-4; 95-24; 97-12; 98-21; 98-22; 99-8; 101-28; 102-7; 102-13; 102-14; 102-28; 104-6; 104-7; 105-13; 110-23; 111-3; 112-31; 115-18; 116-7; 120-20; 120-30; 121-11; 122-1; 123-26; 123-27; 124-12; 128-26; 142-21; 144-4; 146-2; 147-14; 149-7; 149-21; 151-12; 151-15; 152-5; 152-18; 152-26; 152-27; 152-28; 153-2; 154-4; 154-11; 154-16; 154-25; 155-10; 156-2; 157-10; 159-21; 165-6;

169-1; 169-26; 171-3; 173-16; 174-16;
179-21; 181-4; 182-13; 187-22; 188-1;
188-10

i.+miz 4-8; 42-3; 143-6; 144-9;
149-1 ;158-23; 161-10

i.+mize 157-24; 160-27; 161-10

i.+miziñ 160-16; 174-20

i.+mize

i.+ñize 144-24

i.+ñiziñki 144-18

i.+s(h)em 152-27

i.+si 70-13; 169-20

i.+sine 106-6

i.+sin(h)em 152-9; 159-10

i.+siniñ 78-5; 104-9; 151-12;
159-21

iki-baka : o tarafa, bu tarafa, dört bir
yana.

i.129-21; 132-19

iki bükül- : birinin karşısında
eğilmek, kendini ondan aşağı görmek.
49-21

iki-çäk: baş başa.

i.ç. 150-16; 184-13

iki-yeke : seyrek, nadir, çok az olan.

i.y. 133-12; 151-17; 184-23

i. y. +den 138-11

ikilän-üçlän : iki üç, iki ya da üç olan.

i.ü. 61-11; 102-7

ikilän- yekelän : tek tük.

i.51-26

ikinci : ikinci.

i.7-10; 7-12; 24-19; 32-24; 37-
19; 51-17; 66-1; 78-10; 79-7; 88-7;

104-11; 112-2; 112-7; 149-8; 179-23;
182-18

i.+si 25-6; 76-10

ikindi : ikindi.

i.11-24

ikirciñle- : tereddüt etmek,
şüphelenmek.

i.-cek 32-6

i.-p 126-26; 145-6

ikirciñlen- : bkn. İkircinle-.

i.-män 63-12

i.-megine 96-20

ikiyan : iki taraf, iki yüz.

i.35-8

il : el, insanlar, halk.

i.53-23; 112-6; 143-22; 153-28;
159-20; 183-14

i.+de 83-20

i.+den 41-23

i.+e 156-4

i.+i 12-2

i.+imiziñ 153-26

i.+iñ 38-15; 38-18; 89-17

i.+lere 103-2

il- : düşmek, ilişmek.

i.-äyse 61-13

i.-di 80-15; 134-18; 166-21

i.-en 13-5; 25-4; 117-24; 136-4;
141-1; 178-4; 178-8

i.-ende 7-21; 29-4; 29-29; 42-12;
48-28; 55-18; 70-22; 173-9

i.-enden 49-21; 50-20

i.-enini 174-2

i.-en(y)ok 100-14; 142-27
i.-er 141-11
i.-ersiñ 29-10
i.-ip 82-15; 168-15; 168-16
i.-medi 7-23; 80-17
i.-meyardı 21-16; 97-21; 136-11
ilat : nüfus, ahali, halk, sakinler.
i. 95-10; 121-16 ;182-10
i.+a 46-23
i.+da 23-23
i.+ı 26-20; 70-7; 88-3; 122-10;
126-6; 127-8; 171-26; 182-18
i.+ıñ 25-12; 61-3; 61-4; 89-21;
127-2; 128-6; 145-24
ildir- : asmak.
i.-er 172-7
i.-mese 87-6
ildiril- : asılmak, bağlanmak,
ilikleme, bağlamak.
i.-en 30-8; 129-23
ilgezek : hevesli, gönüllü.
i.91-28
ilki : önce, ilkönce, ilkin.
i. 10-23; 26-1; 35-4; 51-7; 51-
19; 68-3; 72-3; 72-15; 79-25; 81-19;
86-11; 86-11; 86-12; 87-4; 87-10; 105-
10; 107-5; 113-8; 114-19; 138-1; 160-
12; 177-1; 179-24; 184-20; 185-16
i.+ce 110-15
i.+ler 185-16
ilkibada : ilki.
i. 51-28; 112-19
ilkinci : birinci, başlangıç.

i.7-20; 24-14; 31-3; 80-21; 145-
11; 148-24; 179-23; 184-18; 185-23;
185-27; 188-10; 188-13
i.+lerinden 75-23
i.+si 60-28
ileri : ileri.
i.121-11
ileri-gayralı : ileri gerili, öne arkalı.
i.1-5
ilerki : öndeki.
i.11-3; 1-14; 160-24
iliş- : yapışmak, ilişmek, sarılmak,
tutmak.
i.-ip 172-13
i.-yän 5-13
ilte- : takılmak, ilişmek, bağlanmak.
i.-p 30-9
imisalalık : sessizlik.
i.31-18; 31-22; 53-1; 142-4;
153-15; 156-24; 168-21
i.+a 171-6
imperator : imparator.
i.120-25; 120-31; 121-6; 121-20
i.+a 121-5
i.+ıñ 120-21; 121-9
in : boy.
i.+i 34-21
i.+im 12-13; 134-1; 135-3; 138-
10; 139-27; 140-10; 140-21; 144-23;
150-20; 151-24; 153-7; 153-12; 153-
18; 165-26
in- : inmek.
i.-en 11-12; 108-18

incik : incik, baldır.

i. + ime 101-3

i.+inden 55-19

i.+leri 35-16; 136-16

inçe : ince

i.1-12

inçemik : ince, zayıf, kuru.

i.16-11; 17-13; 17-23; 18-26;
33-24; 55-19; 105-20 ; 105-24; 151-
18; 160-1

i.+i 6-12

i.+râk 18-22

indi : şimdi.

i. 14-21; 23-20; 28-24; 32-26;
34-7; 46-1; 46-25; 55-7; 55-8; 55-10;
59-11; 63-11; 63-19; 64-9; 67-21; 75-
29; 78-27; 83-16; 96-14; 96-15; 111-
25; 129-9; 134-24; 135-22; 137-18;
138-4; 139-8; 142-4; 142-12; 145-11;
156-1; 156-19; 161-9; 167-28; 183-12

i.+den 63-8

i.+(h)em 91-9

indiki : gelecek, önümüzdeki,
sonraki.

i.33-21; 124-7; 124-11; 128-21;
162-17; 181-4

i.+le 7-5; 101-11

i.+sine 107-23

ine : işte.

i.27-17; 33-21; 44-5; 56-7 ;105-
23; 107-20; 107-29; 115-18; 115-23;
118-15; 139-26

ine-dördül : dörtgen, kare.

i.167-16

ini : küçük kardeş.

i.+ler 96-7; 141-6

i.+m 67-8; 95-26; 118-17; 124-
20

inkâr : <Ar. inkar.

i.et- : inkâr etmek. 51-13

intelligent : akıllı, zeki.

i. 133-18

i.+di 111-25

i.+liginden 112-22

internatsional : <Fr. enternasyonel,
uluslararası.

i.148- 25

intervent : araya girme.

i.177-10

i.+ler 179-4

i.+leri 181-11; 182-1; 182-8

interventsiya : müdahale.

i.177-8

i.+nın 177-2

i.+sının 184-11

iñle- : inlemek

i.-yardı 98-6

iñ : en.

i.1-1; 6-12; 6-12; 20-5; 25-12;
53-29; 54-4; 55-7; 82-1; 101-21; 101-
24; 101-27; 100-25; 104-22; 111-17;
115-18; 117-22; 117-24; 120-5; 150-
27; 153-26

iñ soñunda : en sonunda.

i.s. 5-24; 20-5; 24-1; 41-11; 43-
4; 56-19; 61-17; 81-1; 86-10; 86-23;
102-23; 106-5; 117-8; 123-17; 126-26;
132-1; 132-20; 132-24; 146-19; 150-
19

iñkis : şüphe, vesvese.

i.+e git-: şüphelenmek. 144-26;
145-3

i.+e 156-24

iññe : iğne.

i.43-3

i.+ni 24-3

i.+niñ 17-19

iñrik : hava kararmaya başladığı an.

i. 18-14; 24-1

i.+e 1-3; 16-15

ir : erken.

i.29-26; 68-23; 104-18

ir- : bıkmak, usanmak, yorulmak.

i.-mez 27-23; 103-15

irde- giçde : ergeç, eninde sonunda.

i.77-25

iri : iri, büyük.

i. 18-15; 34-22

irin- : üşenmek, tembellik etmek.

i.-ip 40-24

i.-yär 72-2

irinle- : irin toplamak

i.-di 98-18

iriñlet-: yarayı çürütmek, irinletmek.

i.-mek 14-18

irkil- : uyuklamak, pinekleme.

i.-en 110-13

i.-ende 51-7

i.-enler 126-22

isle- : istemek, talep etmek.

i. 119-21; 119-22

i.-di 23-10; 87-22; 95-13

i.-gim 154-25

i.-gine 142-16

i.-gini 145-22

i.-mese 124-6

i.-mesek 122-15

i.-meyän 120-18; 153-29

i.-n 27-6; 32-31; 44-18

i.- niñiz 45-17

i.-se 66-7; 90-25; 119-22

i.-sek 122-15

i.-sen 66-13

i.-señiz 180-15

i.-yä 127-3

i.-yämiñ 14-19; 172-4

i.- yän 126-24; 169-17; 180-9

i.-yänine 72-9

i.- yär 181-14

isleg : arzu, istek, heves, talep.

i.+i 45-27

i.+m 154-25

i.+imize 173-24

i.+ine 12-12; 49-16; 79-13

i.+ini 32-28

ispolkom : Petrograd Sovyeti
Yürütme Komitesi, Rusya'da bir güç
merkezi.

i.183-5

i.+larıñ 185-8

isrif : <Ar. israf, zarar.

i. et- israf etmek. 44-3

iş : 1.iş, emek, çalışma. 2. İş, vazife, görev.

i. 10-11; 18-1; 19-12; 19-15; 45-8; 69-29; 95-12; 98-1; 99-12; 133-12; 136-9; 138-27; 142-20; 143-12; 149-14; 150-20; 151-3; 177-15; 187-29

i. gör- : çalışmaya alışmak, iş başarmak. 49-14; 171-5

i.+dâler 115-25

i.+den 54-22; 181-20

i.+e 40-20; 185-9; 186-24; 187-3; 188-15; 188-19

i.+i 28-25; 34-6; 43-24; 84-21; 119-1; 151-3; 156-3; 162-3; 187-8

i.+im 75-23; 129-13; 150-28; 179-26

i.+inde 181-3; 185-26

i.+inden 88-7

i.+ine 152-17; 154-26; 186-25

i.+ini 71-21; 112-17; 127-2; 142-20; 185-26

i.+iniñ 50-10; 178-6

i.+iñ 13-13; 73-18; 73-20; 82-13; 131-12; 143-17; 176-23 ;186-13; 186-14

i.+iñi 168-4

i.+iñiz 34-13; 45-17; 152-22

i.+iñizi 95-11

i.+iñiziñ 187-21

i.+ler 16-3

i.+leri 149-15

i.+lerimi 154-24

i.+siz 164-4

işan : <Far. molladan sonraki derece.

i. 41-15; 45-4; 49-13; 49-16; 49-18; 60-18; 68-4; 71-25; 98-24; 115-26; 171-24

i.+a 41-6

i.+dan 125-13; 184-24

i.+iñ 42-29; 49-13; 49-15; 49-20; 68-6; 162-3

i.+iñkı 55-6

i.+lar 68-3; 117-25; 126-7; 171-17

i.+ları 60-17

i.+larıñ 115-23; 115-25; 125-7

işik : kapı.

i.+den 54-26

işçi : işçi

i.118-2; 118-3; 120-27; 134-12 ; 134-22; 134-24; 155-5; 161-16; 169-15; 171-7; 177-18; 177-23

i.+i 154-12

i.+ler 169-18; 177-24; 177-25

i.+lere 148-3

i.+leri 128-5

i.+leriñ 98-14; 176-14

i.+niñ 169-11; 169-20; 183-26

işgär : işçi.

i.186-24; 188-1

i.+iñ 187-18

i.+leri 184-20

i.+leriniñ 188-11

i.+leriñ 185-25

işle- : çalışmak.

i.-cegini 54-20

i.-ceklerini 138-28

i.-medi 170-2	i.+iñmi 138-15
i.-mek 98-4; 120-27	i.+leriñ 174-24
i.-meli 176-5	i.+leriniñ 174-13
i.-meyäni 183-27	it : fazla.
i.-meyärdi 94-14	i.+(h)em 144-1
i.-p 163-13	itekle- : iteklemek.
i.-pdi 91-18	i.-di 5-4
i.-yâdim 98-1	i.-p 138-14
i.-yân 49-6; 119-23	iteklen- : bk. itekle-
i.-yârdi 133-6; 182-16; 182-22; 183-22	i.-ip 178-7
i.-yin 142-20	itekleş- : itekleşmek.
işletmâk- : çalıştırmak.	i.-ip 105-5
i.-e 118-2	iy- : yemek yemek, kemirmek.
işlekli : basit.	i.137-27
i.51-31	i.-cek 13-18; 94-28
işli : işli.	i.-di 13-22
i.112-32	i.-diginden 65-29
işli- işsiz : işli işsiz.	i.-en 23-2; 23-24; 66-3; 176-4
i.16-20	i.-eniñ 72-24
işsizlik : işsizlik.	i.-er 40-22
i.142-27	i.-ip 51-28; 100-4; 107-26
it : köpek.	i.-mäge 7-22; 40-23
i.23-24; 44-3; 67-10; 85-13; 100-14; 100-18; 140-1; 142-10; 142- 28; 163-22; 168-6; 187-21	i.-mäni 22-9
i.+i çık- : haşatı çıkmak, fena halde yorulmak. 43-17	i.-mek 40-23
i.+den 23-5; 173-27; 181-11	i.-meli 24-10
i.+den(h)em 107-29	i.-sem 165-2; 165-5
i.+e 143-1	i.-señ 63-2
i.+iñ 77-8; 100-10; 100-22; 136- 13; 157-14; 157-14	i.-yâ 44-3
	i.-yân 23-3; 23-5; 44-24
	i.-yârdiler 51-30
	i.-yârdim 160-20

iydir- : yedirmek.

i.-ip 156-14

i.-mez 167-6

iyer : yiyecek.

i.+e 187-9

iyil- : yenilmek. (yemek için).

i.-ip 104-16

iymit : yemek.

i.52-2; 188-6

i.+de 160-8

i.+den 51-30; 159-20

i.+e 185-17; 185-18

i.+i 51-29; 188-29

i.+leriñ 159-19

iymitle- : yedirmek.

i.-mek 187-15

iyim : yem.

i.+siz 186-2

iyin- : inmek.

i.-di 142-15

i.-en 160-8

i.-ip 29-5

iyt- : yönetmek.

i.-melimi 160-16

iyul : temmuz.

i. 172-24

i.+ıñ 120-5; 171-14

iyun : haziran.

i.+ında 171-8

izin : <Ar. izin, ruhsat.

i.35-2

i.+siz 38-21; 71-7

-J-

jandarm : jandarma.

j.+larıñ 120-10

-K-

kabul : <Ar. kabul.

k. 21-24; 68-1; 108-23

k. et-: kabul etmek. 121-6; 150-16; 176-14; 178-24; 182-29

kada : kural, kaide, adet.

k. 11-10; 34-2; 78-4; 85-19; 95-20; 149-16; 179-18; 184-25

k.+dı 36-9

k.+larına 133-17

k.+larını 45-27

k.+sına 80-18

k.+sını 41-4; 70-23; 149-15

kagız: <Far. kağıt.

k. 62-4; 177-6

k.+a 23-18; 38-24

k.+ıñ 23-15; 23-15

k.+ları 183-31

kagız-galam : <Far. + <Ar. ders araç gereçleri.

k. 24-10; 25-16; 98-29

k.k.+ıñ 47-8

kak : çölde yağmur sularının biriktiği çukur.

k. 47-16

k.+ıñ 181-10

kak- : 1.çakmak, kakmak 2. Çalmak, vurmak

k.-arıs 9-9

k.-cagına 18-2
k.-dı 19-27; 23-18; 41-20; 65-16; 116-20

k.-ıp 24-6; 103-13

k.-ıp bil- 113-25

k.-yamıkan 160-13

k.-yan 186-13

kaka : baba.

k. 20-1; 21-6; 22-14; 22-23; 27-3; 27-3; 28-15; 29-12; 29-18; 29-22; 33-23; 48-15; 130-12; 143-21; 145-3

k.+ları 123-17

k.+m 2-13; 14-20; 14-20; 14-21; 16-22; 25-24; 25-24; 75-28; 77-4; 81-28; 98-30; 112-4; 112-11; 112-15; 113-7; 132-25; 149-1

k.+ma 112-14; 144-19

k.+mdan 144-14

k.+mı 112-9

k.+mıñ 8-2; 21-12; 112-10; 123-9; 143-12

k.+nı 144-16

k.+ñ 2-14; 9-16; 14-19; 16-24; 21-11; 58-6; 77-1; 78-28; 81-13; 116-19; 145-9

k.+ña 17-11; 77-1; 77-4

k.+ñdan 81-9

k.+ñı 77-8

k.+sı 16-5; 17-20; 19-10; 19-27; 21-5; 23-14; 25-2; 26-6; 26-17; 26-20; 26-31; 27-12; 27-17; 27-22; 29-27; 31-25; 32-4; 32-6; 32-14; 34-14; 37-20; 45-25; 46-8; 50-26; 54-7; 54-10; 67-7; 80-9; 80-27; 83-20; 103-27; 104-6; 122-14; 129-14; 183-21

k.+sına 20-12; 22-13; 27-1; 28-18; 32-29; 33-25; 45-14; 45-18; 85-19; 116-10; 126-24

k.+sından 29-17; 33-11; 82-12

k.+sınıñ 18-2; 22-11; 28-21; 30-1; 32-22; 34-10; 36-3; 41-11; 45-27; 46-20; 54-2; 54-18; 77-2; 98-20; 126-25; 181-19

kaka- : kurumak.

k.-p 103-3

k.-yarıs 10-6

kakdır-: kaktırmak, çaktırmak.

k.-mak 90-25

kakıl- : silkelenmek.

k.-dı 9-27

k.-andan 10-22

kalp : <Ar. yürek, gönül, kalp.

k.+ında 44-29

kamat : boy.

k. +a 32-21; 112-25

kamera : hapishanelerde tutsakların olduğu oda.

k.+da 178-11; 178-14

k.+ñ 181-6

kanagat : <Ar. kanaat, kanmış.

k. 106-12; 150-5

kanagatlı : <Ar.+ <T. kanaatkar, kanmış.

k. 44-28

kanun : <Ar. yasa, kanun, kural, kaide.

k. 149-16; 178-26

k.+a 95-20; 140-20; 184-25

k.+ı 98-26; 112-20; 188-27

kanunlaştır : yasallaştırmak.

k.-ıpdırlar 104-5

kapasa : <Ar. kafes.

k. +(a) 26-12; 96-23

kapitalist : <Fr. kapitalist.

k.150-14

karar : <Ar. 1. Karar. 2.sonuç.

k.+a 153-5; 184-8

k.+da 134-1

k.+ı 19-24; 184-23

k.+ına 41-11; 81-5

k.+ını 81-30; 97-1

kartina : tablo.

k. 77-26; 98-20; 138-25

karz : borç.

k.+ıñı 140-19

kasam : yemin, ant.

k. et-: yemin etmek, yemin vermek. 175-22

kast : <Fr. öç, intikam.

k. 57-24

katır : bk. gatr.

k. 172-1

kaya : kaya.

k. 128-21

kazı : kadı.

k. 36-19; 51-20; 115-24

k.+(a) 107-13; 107-17; 107-18;
107-19; 107-22

k.+dır 171-22

kä : ya...ya... kah... kah

k.1-11; 150-26; 150-26; 186-3

käbir: kimi, diğeri, başkası

k. 1-11; 18-15; 23-15; 27-24; 35-3; 40-4; 49-12; 51-24; 60-11; 73-5; 86-29; 101-19; 142-10 ;171-6; 177-9; 177-9; 186-3; 186-7; 188-29

k.+i 34-23; 72-12; 77-14; 77-20;
81-1; 142-6

k.+iniñ 1-7; 178-15

k.+iñiz 45-16

kädili: kavunun çizgileri.

k.+ler 119-16

k.+ler 119-16

kän : çok, çok sayıda.

k. 1-15; 6-12; 29-26; 40-4; 50-11; 51-25; 51-25; 64-6; 71-2; 80-28; 98-6; 106-15; 133-1; 138-24; 140-8; 156-7; 156-17; 170-19; 174-8; 179-20; 180-19; 183-29

k.+di 6-20; 10-7; 18-23; 20-4;
29-26; 59-9; 77-22; 138-18; 150-11

k.+mi 64-23; 131-9

käp : söz.

k.+lerini 52-18

käpir : <Ar. kâfir.

k. 75-21

kärhana : işletme, müessese.

k. 101-28

kär : iş, meşgale, vazife.

k.76-4

k.+däki 151-24

k.+i 186-21

k.+im 75-23; 150-24

k.+inde 142-3

kär : kär et-/ etme- : tesir etmemek, etkisi sürmemek, faydası olmazlık. 53-25; 61-30; 62-11

kärsizlik : işsizlik.

k. 143-3

kardeş: meslektaş.

k.+ler 107-22

käse : fincan, kase.

k. (e) 47-21; 109-27; 110-24; 157-24 ;172-28

k.+de 110-5

k.+den 77-22

k.+lere 109-27

k.+m 136-27

k.+ni 20-16; 109-29; 110-9; 110-17;111-4

k.+ñ 110-18; 110-20

k.+sindäki 24-9

k.+sine 160-4

käsi : kimi, kimisi.

k. 32-28; 32-28; 81-1

käşir : havuç.

k. 16-18

käşki: keşke.

k. +(ä) 119-26

k. 12-20; 75-16; 114-21; 168-18

käte : bazen, zaman zaman.

k. 2-13; 4-19; 6-15; 6-15; 26-4; 26-10; 41-15; 45-12; 51-8; 51-31; 51-31; 59-9; 60-8; 60-21; 60-29; 60-29; 63-3; 64-14; 66-23; 68-7; 68-8; 70-16; 71-6; 78-15; 85-7; 103-12; 129-16; 132-17; 151-1; 151-2; 173-16; 173-16

käyin- : sızlanmak, şikayet etmek, yakınmak.

k.-di 58-4

käyer : bazı yer.

k. +de 102-26

käyinç : sitem, serzeniş, yerme.

k. 59-7

k.+inden 13-8

k.+iñiz(h)em 58-12

kebab : <Ar. kebab, şiş kebab.

k.63-2

keçce : anlaşılmaz, kötü.

k. 80-5; 80-5; 179-13; 179-15

k.+di 86-15

keçe : keçe.

k. 34-18; 61-28; 61-28; 61-29; 104-6; 186-4

k.+e 61-30

k.+cik 34-17

k.+den 10-17

k.+leriñ 46-10

k.+n 62-1

k.+ni 61-30

k.+niñ 34-18; 57-12; 61-24

k.+sini 10-16

kel : kel.

k. 55-3; 82-10; 162-21

kelägay : baş örtüsü, şal.

k.+ı 146-5

kelle : baş, kafa.

k. 77-16; 84-19

k.+leri 106-6
k.+li 120-2
k.+miñ 107-2
k.+ni 121-25
k.+ñ 39-7; 141-3
k.+si 79-6; 79-7; 90-26; 111-8;
128-7; 159-23; 165-17
k.+sine 2-23
k.+sini 43-8; 117-11; 140-7;
185-17
k.+siz 70-22; 79-7
kelpen : sevimsiz, eserli, hafif akıllı
ciddi olmayan.
k.+ce 95-4
kelte : kısa.
k.+cik 5-24; 7-7; 32-1; 41-16
kem : kusur, noksan, eksiklik.
k. 12-14; 34-4; 94-15; 107-7;
124-17; 165-2
k.+i 66-15
k.+siz 127-20
kem-käs : biraz, bir parça.
k.21-1; 58-17; 97-6; 112-12;
113-4; 178-27
kem-kemden : yavaş yavaş, sürekli.
k. 52-22; 94-18
kemelt- : bir şeyi küçültmek,
azaltmak.
k.-ip bil- 89-23
kemer : kemer, kuşak.
k.+ine 94-3
kemişlik : hastalık, sağlıksız.
k.+iñ 154-1

kempay : hayvan ve insanların arkası,
arka tarafı.

k.+ma 163-4; 163-7

kempir : yaşlı kadın.

k.+i 60-25

kemput : şeker.

k. 16-18

kemsiz : pürüzsüz, kusursuz.

k. 3-9; 67-12; 72-4; 76-27; 77-2;
82-12; 104-3; 113-11; 121-9; 150-15;
154-23; 154-27; 163-2; 172-24; 178-6;
179-3; 184-1; 185-11

kemşert- : dudaklarını büzmek,
ağlayacak gibi olmak.

k.-ip 30-25

kenar : kıyı, kenar.

k.+ı 5-26

k.+ma 112-10; 166-19

k.+ında 47-19; 57-13; 101-27

k.+ındaki 103-14

k.+ını 103-12; 167-3

k.+ıñdaki 4-1

k.+ları 1-12

k. +larındaki 102-25

kenek : aşık oyununda üzerine ağırlık
konulan kemik.

k. 7-18

k.+e 159-11

k.+ini 3-25

kenizek : hizmetçi.

k. 117-22

kepce : kürek, bel.

k. 159-24

kepderi : güvercin.

k.+ñ 7-14; 103-16

kepe- : kurumak.

k.-n 103-3

k.-p 63-5

kepgiri : kevgir.

k. 6-28

ker : sağır.

ker bol-: sağırlaşmak. 166-11

keramat : <Ar. keramet.

k.+ıñızıñ 50-24

keramathı : <Ar.+ <T. kerametli.

k. 21-24; 97-16

keren : kere, defa, kez.

k. 43-20; 83-26

ker : sağır.

k.+lerçe 75-18

kerpiç : tuğla.

k. 48-22

k.+den 1-8; 32-2; 48-16

k.+e 58-23

kert : dik, yamaç.

k. 128-21

kert- : kesmek, kertik açmak.

k.-en 117-11

k.-ip 140-7

kertik : kertik.

k. 88-21; 88-22; 89-6; 90-14; 90-21; 90-23; 91-10; 92-23; 93-4; 93-5; 93-5; 93-6; 93-6; 93-6; 96-13; 96-15

k.+di 88-22

k.+e 93-2; 93-9

k.+i 93-8; 93-12; 93-14

k.+iñ 90-10; 93-9; 96-18

kertil- : kertik açılmak, kopmak, yıpranarak kopmak.

k.-enini 161-26

k.-ip 81-6; 140-2

k.-ipdir 23-15

kerven: <Far. kervan.

k. 19-13; 19-14; 20-5; 47-1; 47-11; 47-25; 184-14; 184-14

k.+den 19-17; 135-16

k.+e 46-21; 46-31

k.+ine 105-4

k.+iniñ 102-3

k.+iñ 20-3; 20-4; 46-21; 47-3; 47-6; 85-3

kervenle- : <Far.+ <T. kervanla gitmek.

k.-p 145-26

kes- : kesmek.

k. 12-27; 126-2

k.-di 106-26

k.-eni 54-23

k.-eniñden 19-21

k.-eniñi 19-21

k.-indä 92-24

k.-er 2-3

k.-ip 1-12; 79-12

k.-mek 58-21; 165-19

k.-melimiş 108-18

kes : herkes.

k. 140-18	k.-di 28-13; 57-15; 57-16; 98-31; 117-1; 129-1
k.+iñ 84-19	k.-en 174-10
kese : ilgeç görevinde kullanılır, yanından.	k.-medik 91-11
k.+de151-28	k.-megi 113-3
kesek : kuru kil, toprak parçası.	k.-ip 32-17; 35-18
k. 85-8	k.-ipdi 142-14
keseki : yabancı.	kesmek : kabuk.
k. 36-17	k.+ini 58-3
k.+niñ 26-14	kesp : kazanç, kar.
kesekle- : birine kesek atmak.	k.+i 116-16
k.-me 85-13	keşp : yüz ifadesi; görünüş.
k.-p yör- 75-4	k.+i 88-9; 93-23; 174-6; 179-4; 179; 11
k.-yördiler 85-7	k.+inde 134-17; 136-11
kesel : hasta.	k.+inden 56-13 ;120-11
k. 108-11; 108-18; 108-26; 173-16	k.+ini 86-11; 93-24; 155-20
k.+e 108-13; 108-20	k.+lerine 136-15; 166-15
keselle- : hastalanmak.	keşt : gezinti, yolculuk, seyahat.
k.-(ä) 97-15; 97-15	k. 138-15
keser : dokuma sırasında halının uzun tüylerini kesmek için kullanılan eğri bıçak, bir tür bıçak.	k.+iñi çek- : birisinden iğrenmemek. 41-7
k. 2-2	ketek : tavuk kümesi.
k.+e 2-3	k.+i 89-7
k.+i 2-11	k. +ine 98-32
kesevi : ocakta veya tandırda ateşi karıştırmak için ağaçtan veya demirden sap.	ketgen : küçük yaprak ve dikenleri olan gövdesi yumuşak sapları olan bit bitki.
k.+me 92-24	k.156-10; 156-15
kesgin : kararlı, kesin.	k.+e 156-15
k. 129-10	kethüda : kethüda.
kesil- : kesilmek, kopmak.	k. 21-19
	kepye : kamıştan örülmüş kalkan.

k.+den 186-3

keyvanı : kadın.

k. 19-4

keyp : keyif, ruh hali.

k.+i bozul- : keyfi bozulmak.
79-26

k. çek- : keyif çatmak,
keyfetmek, hoş ve eğlenceli vakit
geçirmek, eğlenmek. 63-3; 117-20

k. et- : zevkle, keyif etmek. 4-4;
27-12; 57-14; 75-11; 161-24

k.+i 39-20; 71-14; 106-22; 109-
15; 120-17

k.+im 40-11

k.+ini 165-10

k.+iñ 188-14

k.+iñi 110-5

keypihon : keyfine göre, keyfi hoş.

k. 26-30; 30-23; 69-24; 71-26;
72-27; 77-23; 101-8; 116-25; 185-2;
185-10

keypli : keyifli, zevkli.

k. 59-5

keytikle- : aksamak, topallamak.

k.-p 13-5; 121-23

kezzap : yalancı, hilekar.

k. 107-11; 169-17

kıbapdaş : uygun, denk.

k.77-12; 103-16; 156-17

kıl- : kılmak.

k.-mazedılar 185-15

kımız : kımız.

k. 115-24

kın : ağır, güç, zor.

k. 51-18; 51-29; 56-24; 105-3;
113-7; 120-5; 124-24; 152-28; 154-11;
181-3; 186-14

k.+dı 37-21;167-16; 185-27;
186-9; 187-9; 187-15

k.+dığma 187-24

k.+ına 186-14

k.+ından 186-14

kınal- : zorlaşmak, güçleşmek.

k.-yan 71-20; 157-4

kınlık : zorluk, güçlük.

k. 59-6; 96-6

kırk : kırk (40).

k. 79-20; 101-22; 104-8; 117-21;
126-1

kısmat : kısmet.

k.+ı 59-14

kıyamat : kıyamet.

k. 94-15; 110-26; 160-26; 160-
27; 171-19

k. kayım bol- : kıyamet kopmak.
160-26.

k.+da 139-11

k.+ı 161-8

ki : ki, bağlaç.

k. 81-11

kibi : benzer, gibi.

k. 183-1

kiçeñrāk : küçük, küçücük.

k. 104-11

kiçi : 1. küçük, ufak. 2. Küçük yaştaki
genç.

k. 44-16; 157-15

k.+s(h)em 123-16

k.+si 123-12

k.+sinden 123-16

kiçicik : küçücük, aşırı küçük.

k. 38-24; 49-10; 148-24

k.+di 104-11

k.+ligine 6-4

kiçik : küçük.

k.+leriniñ 86-21

kilometr : kilometre.

k. 48-10; 59-15; 102-28; 129-10

k. +lere 101-19

k.+lik 117-20

kiltle- : sürgülemek, kilitlemek.

k.-p 42-1

kim : kim.

k. 6-18; 24-10; 24-28; 27-5; 28-8; 31-2; 35-1; 37-8; 43-7; 43-8; 48-3; 48-7; 53-28; 54-3; 56-25; 61-19; 61-19; 63-12; 63-20; 69-22; 70-3; 71-18; 73-19; 74-10; 74-10; 79-29; 8-0-8; 80-10; 81-9; 81-15; 81-17; 82-3; 82-3; 83-9; 83-11; 86-22; 87-26; 88-1; 88-1; 88-2; 88-20; 91-27; 93-21; 94-16; 98-6; 98-16; 99-1; 99-27; 103-20; 106-4; 106-20; 110-23; 112-29; 114-28; 115-3; 115-8; 118-7; 121-28; 122-11; 122-22; 123-26; 123-27; 123-28; 123-29; 126-15; 126-18; 127-3; 127-9; 127-10; 131-24; 134-22; 134-23; 134-24; 137-3; 137-13; 137-27; 138-14; 147-8; 148-10; 150-1; 156-15; 158-1; 161-3; 161-4; 161-12; 164-13; 169-5; 170-2; 170-16; 172-20; 180-2; 180-3; 180-13; 180-17; 180-18

k.+den 11-21; 23-20; 55-9; 56-10; 82-3; 95-27; 102-19; 125-14; 186-4; 186-4

k.+dendir 126-24

k.+digini 56-24; 119-1

k.+dir 12-10; 19-16; 20-14; 24-23; 28-23; 35-23; 53-6; 56-3; 56-16; 73-22; 74-12; 75-3; 75-8; 87-22; 88-12; 89-25; 91-8; 96-17; 99-15; 100-25; 116-9; 125-18; 125-24; 126-22; 140-6; 140-24; 141-9; 169-20; 177-16

k.+e 8-18; 23-21; 31-21; 57-23; 68-21; 76-2; 79-19; 86-22; 136-29; 169-7; 180-26; 185-9

k.+edir 5-19; 29-15; 69-11

k.+i 63-10; 68-22; 112-5; 158-1; 173-9; 184-23; 185-3; 185-10; 185-10

k.+indir 86-24

k.+iñ 23-11; 50-12; 58-20; 71-16; 81-18; 84-1; 84-3; 84-21; 91-1; 93-16; 98-16; 98-17; 109-27; 115-5; 120-9; 122-21; 134-22; 158-8; 162-3; 163-4; 170-12; 170-13; 170-13; 172-18; 183-26; 185-3; 185-10; 188-26

k.+iñdir 178-3

k.+iñ(h)em 152-7

k.+iñki 187-26

k.+iñkikä 27-3

k.+ler 67-29

k.+leri 86-18

k.+si 170-24; 170-24

kinaya : kinaye.

k. 143-20

kinayalı : kinayeli.

k. 43-18; 119-14; 164-9; 173-26; 187-18

kine : kırgınlık, dargınlık.

k.+m 57-24
kinnivanca : yılan benzer.
k. 52-20
kir : kir, kirli çamaşır.
k.+ini 10-11; 97-15
k.+lerini 108-25
kirey : kullanılmak için geçici olarak alınan yer, at, deve, motorlu araçlar için sahibine verilen hak, ücret.
k.+ine al- : birine hakkını ödeyip geçici olarak araç almak, kiralamak. 53-17
kir-kimir : kir, pas, pislik.
k.k.+den 10-9
kirli : kirli, pis.
k. 93-24; 136-20; 159-14; 159-16; 183-25
kirpik : kirpik.
k.+i 117-23
k.+leri 41-17
k.+men 99-8
k.+siz 12-12
kirşen : toz.
k.+e 3-17; 6-20
kise : cep.
k.+mde 142-28
k.+mi 107-21
k.+sinde 68-24; 138-16; 168-6; 172-19
k.+sinden 69-10; 109-8
k.+sine 97-8; 164-12
kişi : kişi.

k. 20-25; 24-15; 55-16; 86-23; 99-1; 106-21; 164-12
k.+niñ 28-25; 34-6
kişmiş : kuru üzüm.
k. 7-22; 7-22; 16-18
kitap : <Ar. kitap.
k. 11-12; 59-7; 61-11 ;115-17; 116-1; 116-7
k. +ınıñ gatını aç-: kitabın sayfalarını açmak, kitabı açmak. 111-16
k.+ı 42-25; 51-16; 62-9; 111-17
k.+ını 42-24; 51-25
k.+lar 116-3
k.+lara 72-3
k.+ları 72-11; 72-14 ;183-10
k.+larım 116-4
k.+larını 45-8
kitaphana : kütüphane
k. 101-22
k.+sı 101-23
kitöv : kırgınlık.
k.+im 140-8
kiyapat : tavır.
k.+dadı 69-7
klas : sınıf.
k. 97-11
klasıki : <Fr. klasik.
k. 42-29; 61-9
klassık: <Fr. klasik.
k. 45-2; 60-21
k.+ları 45-9

k.+larını 45-5	k.+den 158-27; 170-2
k.+larından 102-5	k.+i 149-23; 149-24; 151-13; 152-27; 188-19
k.+larıñ 60-6	k.+iñ 149-10; 151-14; 152-18; 154-25; 155-19; 155-26; 170-23; 170- 29; 170-31
klub : <Fr. klüp.	kommunizm : <Fr. komünizm.
k.+ında 177-13	k.+e 189-7
k.+unda 147-18; 148-26	kostyum : <Fr. kostüm.
koca : ihtiyar, kocamış.	k. 111-21; 116-19
k.+ñ 72-23	k.+a 112-29; 133-18
komandır : kumandan.	kov- : birini kovalamak, kovmak.
k. 154-4	k.-anı 181-7
k.+i 149-11; 149-12; 152-11; 153-24; 155-1; 172-11; 183-23	k.-ardılar 85-14
k.+iniñ 152-28	k.-arıs 56-25
k.+ler 152-21	k.-dı 41-10
k.+leri 152-18	k.-mak 153-19
k.+lerini 184-4	k.-sa 187-11
komandovaniye : kumandan.	k.-up 177-11
k. +sine 176-20	k.-updır 112-19
komanduyuş : kumandan.	kovahat : Müslümanlıkta kabul edilen genel alışkanlık, görenek.
k.+ä 177-5	k.+a 95-20; 140-20
k.+isi 118-25; 119-2; 119-4	kovalaş- : kovalaşmak.
k.+isidi 119-2; 119-4	k.-yan 62-22
k.+isilik 119-5	kovçum : grup.
k.+iy 172-9	k. 118-5; 118-5; 148-24; 182-18; 182-18
komiki : <Fr. komik.	k.+a 151-14
k. 60-22	kovdur- : kovdurmak.
komissar : <Fr. komiser.	k.-mak 57-28
k. 171-9; 171-11	kovul- : kovulmak.
komitet : <Fr. komite.	k.-arlı 59-9
k. 149-8; 149-15; 152-21; 154-8; 154-21; 156-9; 156-25; 171-2; 172-8	

k.-magı 41-10; 113-3
kovala- : kovalamak, izlemek.
k.-p 28-23
k.-p yör 46-28
kovalaş- : kovalaşmak.
k.-ıp 37-23
k.-yardılar 41-3
kovtrrevolyutsion: devrim.
k. 159-8
kovum-gardaş : akrabalar, yakınlar.
k.g.-larının 71-16
köce : etli bir yemek türü.
k.+ni 40-22
köçe : sokak, köşe.
k. 112-23; 112-27; 135-8; 146-21; 146-21; 156-17
k.+de 105-13; 149-17; 152-5;
152-26
k.+ler 48-17; 105-4
k. +lerde 102-1; 108-11; 109-15;
157-12; 166-16
k.+lere 148-26
k.+ni 117-2
k.+niñ 112-24
k.+sindäki 49-2
kök : iplik.
k.+lerine 7-23
köl : göl.
k.+ünden 103-5
k.+e 30-3
kölege : gölge, serinlik.
k. 19-12; 136-15; 166-15

k.+si 8-7
kölegelet- : gölgelenmek.
k.-ip 91-25; 172-25
kölegeli : gölgeli.
k. 48-18
kömek : yardım.
k. 74-15; 120-22; 125-4; 142-12;
156-26; 156-27; 156-28
k. et- : yardım etmek. 71-12;
88-23; 94-30; 97-5; 129-16; 153-8
k.+i 153-2
k.+ini 138-8
k.+iñ 153-12
kömekçi : yardımcı, yardım eden.
k. 151-6
k.+si 129-21; 133-5; 183-21
k.+sine 49-12
kömelek : mantar.
k. 129-4
k.+iñ 63-1
kömür : kömür.
k. 104-12
köne : <Far. eski, yıpranmış.
k. 9-17; 10-17; 28-12; 41-13; 42-25; 47-12; 47-12; 48-1; 48-5; 48-6;
48-13; 61-26; 72-26; 89-11; 101-17;
104-23; 134-7; 145-20; 152-1; 152-2;
153-29; 156-1; 159-22; 169-17; 178-24; 178-27; 183-3; 184-9
k.+niñ 116-25; 186-9
k.+rāk 67-15
köneçil : eskiye uyan, eski taraftarı, yeniliğin tesirine düşmeyen.
k. 60-11

köneliş- : eskimek, yıpranmak.

k.-en 23-15

köne-küşül : eski püskü.

k.k 145-14

köp : çok.

k. 11-11; 11-14; 45-11; 46-24;
46-24; 48-4; 62-25; 62-26; 72-25; 77-
16; 81-8; 101-18; 106-12; 108-8; 115-
19; 130-25; 156-2; 188-25

k.+den 53-18; 81-8; 136-11;
170-12

k.+di 7-3; 48-26; 116-9

k.+e 161-25

k.+ler 108-25

k.+rāk 42-11; 72-11; 73-5; 77-
18; 114-11; 150-20 ; 160-10; 176-12

k.+üñ 43-10

k.+üsi 41-2; 51-27; 106-14; 185-
25

k.+üsiniñ 138-16; 185-24

köpçülük : halk, kalabalık, kitleler.

k. 53-21; 96-3; 99-5; 140-18;
153-17

k.+de 140-18

k.+den 40-19

k.+e 120-16; 140-18; 141-5

k.+i 39-1; 45-12; 87-24; 94-9;
101-11

k.+iñ 94-21; 97-11; 99-4; 99-17;
140-1; 142-12; 163-16

köpek : köpek, it.

k. 36-20; 149-13; 174-11 ;174-
14; 174-16

k.+di 174-11

k.+(h)em 174-23

k+ler 30-14

köpel- : çoğalmak.

k.-di 52-11; 87-26

k.-ip 70-11; 72-18; 168-20

k.-sedi 75-16

k.-yän 53-24

köpelt- : çoğaltmak.

k.-yän 137-12

köplenç : genelde, çoğunlukla.

k. 77-22; 146-18

k.+i 11-26

köplük : çokluk, bir şeyin sayıca
çokluğu.

k.+i 88-9

k.+in 88-6

köpük : para birimi, köpük.

k. 98-2; 131-12; 131-17; 131-23

k.+den 131-13; 131-16; 131-17;
131-20

köpük : köpük.

k. 28-25; 56-17; 98-2; 125-5

köpürcik : köpük, kabarcık.

k. 102-26

köprü : köprü.

k. 172-18; 172-19

k. + niñ 102-21; 102-28; 102-30

k.+ñ 172-27

k. +si 102-21; 172-18

k.+sine 102-24; 173-7; 173-20

kör I. : kör, gözleri görmeyen.

k.+e 82-10

kör II. : düşüncesiz, hiçbir şey bilmeyen.

kör iyip köse gâgir-:
yağmalamak, talan edilmek, bir şeyi rast gele kimselerin alması, asıl alması gerekenin almaması. 54-15

körcümek: küçücük.

k. 162-7

körlerçe : bk. Kör II.

k. 11-10; 11-19; 75-19; 75-29;
108-19; 127-4

körlük: düşüncesizlik, cahillik.

k. 23-18

körpânçe : üstünde oturulan minder.

k.+niñ 32-11

körük : körük, demirci ocağı.

k.+i 35-20; 66-3

k.+leri 136-12

köse : köse, sakalsız, bıyıksız.

k. 41-22; 101-10; 164-15; 164-18

k.+ñ 42-22

köst : ziyan, zarar.

k. +(s)i 127-1

köşederlik : sakinleştirme durumu.

k. 94-9

köşek : deve yavrusu.

k.+ini 30-17

köşesdir- : sakinleşmek.

k.-medik 70-31

köşet- : bk. Köşesdir-.

k.-di 100-20

k.-ip 125-24

k.-mek 90-8

köşk : <Far. köşk.

k. 10-20

k.+e 32-2

k.+i 117-20

k.+üñ 117-21

kövle- : dolanıp durmak.

k.-n 8-9

kövle : su olan meydan.

k.+mizde 24-26

kövüş : ayakkabı.

k.+i 52-8

k.+üne 22-24

köynek : gömlek, elbise.

k. 69-28; 111-22

k.+i 9-18; 136-20

k.+inden 125-18

k.+iñ 124-8

k.+iñe 7-2

k.+iniñ 7-3; 125-1

k.+leriñ 136-14

k.+li 2-24; 105-5

k.+sizi 67-2

köynekçe : bir gömlekli olmak.

k. 170-10

köyneklik : gömlek için elverişli kumaş.

k. 25-15

köz : köz, kor, sıcak.

k. 104-13

k.+de 63-2

k.+e 81-4

k. +üñ 104-13

kran : musluk.

k.+dan 108-23

kurs : <Fr. kurs; sınıf.

k. 185-24; 185-27

k.+a 184-23

k.+unı 184-22

kursant : öğrenci.

k. 185-7

k.+lar 185-1; 185-2; 185-14;
185-15; 185-23

kuşa-: kuşamak.

k.-y 135-13

kuvvat: <Ar. kuvvet, güç.

k.+ı 53-17

k.+ınıñ 88-8

kuzı : kuzu.

k. 115-24

küde : kuru otların, destelerin ve dikenli bitkilerin toplandığı yer.

k. 107-1

k.+e 29-26

k.+niñ 57-7

k.+siniñ 57-3

küdeli : kuru otlu yer.

k. 57-4

küke- : güzel koku vermek.

k.-yardı 18-10; 136-6

kül : kül.

k.1-10; 104-13

kül dökmedik yeri bar-:

yaşamadığı yer olmamak, gitmediği yer kalmamak, belli bir yerde durmamak, göçüp durmak. 47-14.

k.+e 62-7; 81-21

k.+i 61-7

k.+üni 158-5

külbike : serçe parmağı.

k.+siniñ 52-20

külcer-: küle, toza dönüşmek.

k.-en 19-24

k.-ip 62-4

külcür-: bk külcer-.

k.-äp 81-4

küle : kuyruğu kesik.

k. 27-11

k.+ce 16-9

külke : toz, toz halinde.

k.+si 14-7

kültek : köne kültek: eskinin taraftarı, eskici, yeniliğe yaklaşmayan.

k.+ler 153-29

k.+lerden 111-19

kül-peyekün : k. et-: bozguna uğratmak, tozu dumana katmak. 156-26

küme : kulübe.

k.+(e) 32-3; 32-4; 32-5

k.+niñ (açık e'li) 118-7

k.+ñ 3-1; 43-6; 136-9

kümüş: gümüş.

k. 59-26; 60-1; 120-18

künci : susam.

k.26-24

k.+nde 189-3

künç : bölge, yer, köşe.

k.+ünde 167-29

kündük : yıkanmak için kullanılan metal güğüm.

k. 46-10

k.+li 185-15

küpürse- : gevrek olmak, yumuşak olmak.

k.-p 97-19

kürre : sığa.

k. 13-9; 15-4; 15-8; 15-10; 15-12; 141-8

k.+(e) 13-15; 14-23; 14-21

k.+äni 15-10

k.+ler 30-17; 30-20; 35-28

k.+ñ 14-27; 15-12

k.+si 13-9

kürse- : sokulmak, girmek.

k.-p ur: hızlıca girmek. 7-15; 57-4; 157-16; 158-10

k.-p 29-2; 135-11

kürşer- : kötü görünmek.

k.-yän 6-15

kürtdür- : birden, aniden durmak.

k.-yärđi 71-7

kürüm: in, yuva.

k.+e 18-4; 18-7

kürüşge : su ya da sıvı bir şey koymak için büyük saplı, kulplu kap.

k. 17-8

küşť : satranç

k. 8-1

k.+ün 2-25 59-15

küy : düşünce, fikir.

k.+üne gel-/düş- : aklına gelmek, bir şeyi yapmaya niyetlenmek. 3-9; 3-24; 9-12; 22-13; 42-17; 44-22; 57--23; 63-21; 65-22; 75-29; 77-21; 90-8; 91-23

k.+e 80-5

k.+i 16-16; 39-21; 76-13; 77-10

k.+leri 11-20

k.+üm 75-2

k.+üme 143-11

k.+ünde 59-18

k.+üne 76-14; 178-11

küylen- : düşünmek, karar vermek.

k.-ende 61-27

-L-

la : bazı isimlerin önüne gelerek, -sız, -siz eki yapar.

l.55-28; 58-28; 67-15; 84-8; 86-3; 100-12

labır : demir.

l. 142-15

l.+ı 142-21

labırda- : yanmak, alev alev yanmak, tutuşup yanmak.

l.-p 9-8; 32-11; 47-16

lagşa- : eskimek, yıpranmak.

l.-n 134-7

l.-yardı 7-13

lakam : takma ad, lakap.

l. 77-17
l.+ı 63-29; 79-11
l.+ını 77-15; 187-6
lañña : birden, aniden, hızlıca.
l. 24-25; 107-9
lap : <Far. laf.
let- : l.konuşmak, söylemek.
29-7.
lasırda- : fıkır fıkır kaynamak.
l.-p 19-6
l.-sına 19-6
lay : çamur.
l.+a 7-7
l.+dan 48-16
l.+ına 113-27
layık : <Ar. uygun, elverişli.
l. 46-7; 54-24; 116-6; 123-19;
140-20; 149-3
layıklı : <Ar.+ <T. elverişli, makbul,
uygun.
l. 46-10; 116-21; 149-9; 151-3;
151-6; 153-4
l.+dı 113-1
lâbik : cıvık çamur.
l. 4-21
lâliksiret- : nazlı büyütmek.
l.-yardılar 6-13
lebiz : ant, yemin, söz verme.
l.+inden 147-5
l.+ini 114-9
legendar : hayran edici, meşhur.
l. 65-26

letden : çaput, paçavra, eski püskü
giyim.

l.+i 57-2

lezzet : <Ar. lezzet, tat, zevk.

l.+inden 96-23

lezzetli : <Ar. + <T. bk. Lezzet.

l.+di 186-15

logika : mantık, ders.

l. 108-7

l.+dan 108-5

lovla- : tutuşmak, ateş almak.

l.-p 57-4; 61-26

l.-p dur- 61-25

lovurda- : tutuşmak, ateş almak,
parlamak.

l. -p 31-23; 48-12

l.-yan 79-5

lukma : <Ar. lokma.

l. 79-30; 140-13; 142-11

-M-

magarîf : <Ar. maarif, eğitim ve
öğretim sistemi.

m. 185-26 ;185-30

m.+ı 185-26

magazin : dükkan, mağaza.

m.+den 117-1

m.+e 116-1

m.+ine 116-7

m.+lerden 50-16

magnitle- : mıknatıslamak.

m.-yân 53-27

magrup : batı.

m.+i 86-22
mahabat : övgü.
m.69-6; 69-29
mahal : zaman, dönem.
m. 3-28
m.+da 79-28
mahlas : <Ar. mahlas, takma ad.
m.+ı 116-6
mahluk : <Ar. canlılar, mahlukat.
m. 189-4
m.+ını 9-10
mahmal : toprak, yumuşak toprak.
m. 97-19; 103-2; 168-14
mahorka : bir tütün cinsi.
m. 159-14
mahrum : mahrum, yoksun.
m.96-23; 136-7; 171-2
m.+dı 108-28; 117-14; 183-14
makala : <Ar. makale.
m. 60-29; 175-3
m.+lar 115-15
m.+sını 175-3
maksat : <Ar. amaç, niyet.
m. 67-29; 72-16; 74-26; 175-23
m.+ıña yetir- : amacına ulaşmak. 58-13
m.+ı 168-23
m.+ıñı 80-24
makul : <Ar. makbul, geçer, uygun.
m. 44-5; 77-10; 96-5; 96-10; 140-27; 104-27

makulla- : <Ar.+ <T. onaylamak, doğrulamak.
m.-dı 44-14; 73-22
m.-magı 50-14
m.-malar 78-20
m.-yardı 22-12
makullan- : bk. makulla-
m.-ını 109-25
mal : 1. Mal, büyükbaş hayvan. 2. Mal, servet.
m.1-9; 7-13; 10-14; 59-18; 59-19; 104-18; 176-2
m.+ı 31-22
m.+ına 20-26; 104-4
m.+ ını 78-11; 187-28
m. + ınıñ 98-25 ;103-16 ;186-19
m.+lar 136-5
m.+ları 30-11
mal-baş : bk. Mal-gara.
m. 50-4
maldar : hayvan bakıcısı.
m. 21-22
mal gara : büyük ve küçükbaş hayvanlara verilen genel ad.
m.32-16
mama : anneanne.
m. 160-12
mamla : gerçek, doğru.
m. 144-23
manat : manat, ruble; para birimi.
m. 104-7; 104-8; 131-21; 131-22; 131-24; 131-25; 168-7
m.+a 59-26; 110-20

m.+da 131-22
m.+dan 143-26; 144-1
m.+ıñ 103-28
manı : <Ar. anlam, düşünce.
m. 65-7
m.+da 24-19; 85-7; 112-24
m.+nı 87-19
m.+sı 11 11; 19-9; 40-3; 40-6;
43-15; 94-20
m.+sına 11-9; 36-4
m.+sında 40-13
m.+sını 40-4
maña : bana
m. 3-19; 23-19; 24-28; 25-24;
29-4; 37-6; 45-23; 50-28; 55-24; 63-
19; 65-10; 69-6; 76-1; 76-9; 83-25;
85-17; 85-22; 85-24; 94-19; 96-14; 98-
6; 100-23; 101-3; 101-12; 107-5; 107-
14; 110-23; 112-9; 112-16; 112-17;
133-25; 136-22; 136-24; 137-10; 137-
11; 151-3; 153-11; 154-23; 159-20;
164-21; 164-23; 168-6; 169-12; 175-
21; 175-22; 176-4; 176-10; 176-11;
179-10; 180-15; 181-9
mañız : beyin.
m. +ına dam- : gönlüne
yaramak, hoşuna gitmek, hoş gelmek.
7-22
mañlay : alın, kafa.
m.+dan 120-8
m.+ı 3-8; 98-17; 120-12
m.+ımıñ 23-2
m.+ını 62-5
m.+ımıñ 35-6; 70-20
m.+ıña 3-6; 23-18; 79-18; 81-14;
90-25; 98-21

m.+lı 136-20
masgara : <Ar. rezil olmuş, maskara.
m.+sı et- : rezil etmek. 27-18;
112-6
masgarala- : <Ar.+ <T. rezil etmek,
bir paralık etmek.
m.-p yör 60-17
m.-sı 55-15
masgaralık : <Ar. + <T. rezillik.
m.68-15
maslahat : öğüt, tavsiye, akıl.
m. 70-31; 124-11; 124-13; 126-
10; 154-20 ;182-13; 182-26
m. ber- : öğüt vermek. 46-5;
56-13; 67-8; 80-29; 115-14; 116-6
m.+a 112-14; 175-24
m.+dı 46-7
m.+ı 138-2
m.+ım 140-13
m.+ına 111-21; 155-13
m.+ını 44-14
maslahatçı : danışman.
m.+larıñ 150-12
maslahatlaş- : danışmak, istişare
etmek.
m.-maga 121-1
maslık : leş, ceset.
m. 129-2; 136-6
m.+ına 105-26
maşgala : aile.
m. 9-3; 10-10; 18-18 112-16;
117-24; 122-13; 162-6; 181-19
m.+larına 146-25

m.+larını 185-2
m.+larınıñ 142-17
m.+ma 81-20
m.+mı 161-25
m.+mıza 123-11
m.+nı 117-10
m.+nıñ 6-12; 123-9; 188-29
m.+ñ 162-3; 167-24; 181-25
m.+ñız 183-1
m.+ñızıñ 94-27
m.+sı 1-15; 48-29; 51-31; 98-31; 134-22; 134-25
m.+sına 19-3; 137-17; 188-29
m.+sını 24-2; 123-28; 186-5
m.+sınıñ 18-20
maşın : makine, araba.
m.+ıñ 185-29
maşinist : makinist.
m.183-21
mağsuk : mağuk, aşık olunan.
m. 62-7
m.+ı 77-24
m.+larıñ 61-11
m.+lık 79-17
mart : <Lat. ay, Mart.
m. 182-1; 182-9
mata : kumaş, kumaş parçası.
m. 146-5
m.+lardan 128-10
matal : bilmece.
m. 23-19

m. otar- : bilmece sormak. 43-13; 73-1
m.+ıñ 43-15
mav : kedinin çıkardığı ses.
m.25-5
mavı : mavi.
m. 2-24; 3-5; 25-15; 124-12
mavut : çuha.
m.+dan 69-27
mavzer : <Alm. mavzer.
m.+ini 155-17
mavzole : anıt mezar, mazole.
m. +yidi 101-25
may : ay, Mayıs.
m. 182-12
may : zaman dilimi, zaman.
m. ber- : zaman vermek. 82-20; 157-24
maya: fon, birikim, sermaye.
m. 117-10; 143-12; 143-13
m.+nı 144-5
m.+ñkı 144-17
mayav : kediden çıkan ses.
m. 25-5
maysa : tarla.
m. 62-17
maymın : <Ar. maymun.
m. 185-22
m.+dan 185-19
maza: lezzet, hoş duygu.
m.+sı 63-2

mazalı : zevkli, zevk verici, iyi, hoş.

m.+ca 3-21; 3-22; 3-24; 6-15;
36-2; 112-14; 181-2; 181-5 ;186-4

mazar : <Ar. mezar.

m. 135-19

mazaristan : mezarlık.

m.+iñ 137-12

mazaristanlık : <Ar.+ <T. mezarlık.

m.+dakı 32-26

mazut : <Rus. mazot.

m. 183-26

m.+a 134-3

mâcumlan- : yoğrulmuş, karışmış
olmak.

m.-an 31-2

mâde: <Ar. mide.

m.+ñi 90-16

mâhetdel : sabırsız, sabırsızlıkla
bekleyen.

m. 2-21; 31-22; 41-24; 78-15;
78-23; 109-16; 151-19; 168-23; 170-
21

mâhev : mahvetme durumu.

m. 116-28

mâhir : sevgi, sempati.

m.86-21

mâhirli : <Ar.+ <T.tatlı, sevimli,
sempatik.

m. 73-12; 79-28

m.+di 85-22

mâhnet : büyük, iri.

m. 20-13; 29-2; 29-4; 29-15; 48-
19; 53-4; 150-17; 174-11

mâhrevsiz : merhametsiz.

m. 78-24; 128-27

mâhriban : <Far. iyi, tatlı, iyi kalpli,
sevgili.

m. 19-4; 129-3

mâhribanlık : <Far. + <T. iyilik,
tatlılık, içtenlik, iyi kalplilik.

m. 34-16

mâkâm : <Ar. muhkem, sağlam, sıkı.

m. 3-14; 12-4; 15-25; 17-12;
17-13; 23-12; 87-8; 107-14; 140-23

m.+di 132-23

m.+râk 79-1

mâlim : <Ar. malum, bilinen.

m. 10-9; 40-23; 47-13; 48-3;
126-12; 130-15; 153-28; 176-3; 178-
30; 181-9

m. bol- : malum olmak. 10-9;
14-3; 57-7; 57-26; 109-3; 113-2; 119-
1; 119-7; 146-5; 157-3; 170-20

m. et-/ m. edip bil- : haber
vermek, bildirmek. 9-27; 32-27; 37-
13; 40-23; 45-18; 50-22; 53-15; 55-23;
57-27; 57-28; 59-6; 64-26; 66-10; 67-
14; 73-25; 78-28; 80-7; 81-30; 89-13;
89-17; 108-31; 125-14; 137-9; 141-5;
144-19; 146-16; 158-4; 168-23; 175-
19; 181-2

m.+di 52-14; 88-5

m.+dir 88-11; 88-13; 120-28

mânsüre- : kendine güvenmiş gibi
göstermek.

m.-n 164-12

mâreke : insan sürüsü, grup,
kalabalık.

m. 91-4; 91-21; 148-13; 148-13;
148-24; 169-26

m.+de 93-21
m.+den 94-2
m.+ni 68-8; 92-16; 100-20
m.+niñ 93-25; 120-23; 126-20;
148-10
m.+ñ 88-2
m.+ñi 125-24
m.+si 68-10; 70-18
m.+siniñ 12-14
mäş : mäsleri bişişmezlik :
uyuşmazlık, anlaşmazlık. 6-16
mäşbürünç : ağarmaya başlayan
sakalın rengi.
m. 49-16
mätäç : <Ar. muhtaç, gereksinimi
olan, yoksul.
m. 27-24; 93-1; 121-15; 165-10
m.+di 187-16
m. +e 22-15
mätäçlik : <Ar. + <T. muhtaçlık.
m. 167-27
m.+i 90-5
m.+iñ 22-2
mäv : mahvolma durumu.
m. 127-4
me : al!, götür!.
m. 42-20; 42-20; 88-24
mecbur : <Ar. mecbur, zorunlu.
m. bol- : mecbur olmak. 11-29;
53-30; 124-6
m. et- : mecbur etmek. 41-7;
57-18; 79-15; 123-19; 143-3; 167-27;
185-30

mecburı : <Ar. mecburi, zorunlu.

m. 37-27; 118-2

mecburiyet : <Ar. mecbur
hükmündeki durum, mecburiyet.

m. 11-18; 11-19; 123-12

m.+i 40-5

meclis : <Ar. meclis.

m. 111-1; 111-7

m.+iñ 109-30

medal : <İt. madalya.

m. 59-26; 60-1

medeniyetli : <Ar.+ <T. medeniyet
sahibi.

m. 101-21

medet : <Ar. medet.

m.128-29

medrese : <Ar. Müslümanlara orta ve
yüksek eğitim verilen dini okul.

m. 45-17; 46-2; 46-6; 46-16; 50-
10; 50-13; 50-17; 56-20; 59-10; 72-6;
72-10; 101-22; 104-31; 109-6

m.+(e) 54-26; 54-26; 60-21; 76-
12

m.+de 51-16; 60-4; 60-9; 60-10;
60-30; 71-5; 72-18; 76-23; 108-4

m.+den 56-25; 57-28; 59-9; 80-
26

m.+ler 133-17

m.+lere 45-17

m.+leri 104-1

m.+lerinden 100-26

m.+ni 53-30

m.+niñ 46-11; 49-20; 50-12; 50-15; 50-17; 104-30

m.+si 76-14

m.+sindäki 96-24

m.+sinde 54-27; 103-26

m.+sindedi 59-16

m.+sinin 113-2

mekdep : <Ar. okul.

m. 24-16; 24-17; 25-20; 32-1; 32-2; 129-9; 185-27; 185-28; 186-3; 186-8

m.+de 35-21; 36-14

m.+den 36-10

m.+e 31-25; 38-1; 43-5; 186-6

m.+i 24-13; 41-13; 43-5

m.+inde 175-1

m.+ini 187-2

m.+iñ 32-26; 34-25

m.+lerde 45-5

m.+li 41-12

mekecin : domuz.

m. 28-16

mekir : kurnaz.

m. 37-12; 87-16; 133-21

m.+cedi 18-26

m.+cedir 25-3

mekirlik : kurnazlık.

m. 32-27

m.+i 44-15

mele : sarıya çalan kırmızımsı renk.

m. +ce 1-9; 80-23; 102-26

melhem : <Ar. merhem.

m. 14-8; 153-6

men : ben. (Birinci tekil şahıs).

m. 1-24; 1-24; 1-26; 2-2; 2-7; 2-9; 2-16; 2-19; 6-18; 6-26; 7-5; 7-22; 9-11; 9-23; 11-12; 11-13; 12-2; 12-26; 15-4; 15-20; 15-24; 19-12; 19-26; 22-3; 22-17; 23-1; 23-4; 23-5; 23-11; 24-4; 24-21; 24-26; 25-1; 25-13; 25-15; 25-20; 25-20; 25-26; 25-27; 25-28; 26-9; 27-11; 27-21; 28-9; 29-4; 32-30; 33-2; 33-18; 33-20; 33-24; 34-7; 34-9; 36-6; 36-17; 36-18; 36-18; 36-19; 38-14; 38-17; 38-29; 39-1; 41-27; 42-5; 45-23; 48-13; 50-23; 50-25; 56-11; 58-14; 62-10; 65-7; 67-10; 70-23; 71-20; 73-17; 74-2; 75-13; 75-29; 75-26; 76-1; 76-2; 76-21; 76-23; 77-1; 77-5; 77-8; 81-18; 81-20; 81-31; 82-24; 84-10; 84-13; 84-17; 85-30; 86-25; 89-22; 89-22; 90-16; 91-1; 95-3; 95-4; 95-12; 95-19; 95-26; 95-26; 95-28; 96-2; 96-7; 96-8; 98-22; 98-32; 99-2; 99-12; 100-1; 100-3; 100-25; 101-2; 101-3; 101-4; 101-5; 101-9; 102-12; 105-27; 105-28; 105-29; 106-1; 106-17; 106-21; 106-24; 106-26; 107-4; 107-6; 107-13; 107-15; 107-16; 107-17; 107-19; 107-21; 107-22; 107-22; 107-29; 111-1; 112-3; 112-5; 112-10; 112-19; 112-20; 112-24; 113-20; 114-7; 114-8; 114-11; 114-20; 114-21 ;114-24; 115-21; 119-19; 120-31; 121-2 ;121-4; 121-10; 122-1; 122-21; 122-23; 123-1; 123-4; 123-7; 123-10; 123-11; 123-14; 123-20; 129-25; 130-1; 130-6; 130-8; 130-10; 130-24; 131-2; 132-5; 133-27; 134-2; 134-10; 135-6; 136-21; 136-23; 136-29; 137-13; 140-7; 143-9; 143-10; 143-11; 143-12; 144-16; 144-19; 144-22; 145-1; 145-5; 145-27; 148-1; 149-18; 149-18; 152-22; 153-3; 153-7; 153-25; 154-2; 154-4; 154-17; 154-23; 155-1; 155-3; 155-4; 155-6; 155-10; 155-14; 155-16; 155-18; 156-22; 157-7; 159-6; 159-8; 161-25; 162-23; 162-26; 163-5; 164-12; 164-15; 164-18; 165-7; 165-16 ;166-3; 164-7; 168-9;

169-6; 171-20; 174-24; 175-13; 175-16; 175-21; 175-24; 175-24; 176-1; 176-2; 176-5; 179-16; 180-6; 180-26; 181-4; 184-1; 184-1; 187-22

m.+ä 6-27; 8-16; 12-13; 13-14; 14-14; 25-1; 25-25; 28-5; 42-10; 42-14; 63-25; 75-7; 87-18; 90-19; 95-21; 96-14; 98-9; 107-28; 110-2 ;118-15; 119-27; 122-16; 124-16; 137-24; 139-20; 140-4; 141-22; 151-6; 151-26; 152-6; 152-9; 156-1; 158-8; 160-12; 163-20; 163-22; 178-31; 179-1; 185-4

m.+de 24-11; 28-26; 75-30; 75-30; 88-23; 136-21; 155-6; 173-16

m.+den 7-19; 38-21; 71-21; 75-28; 77-5; 77-6 ; 83-12; 83-25; 95-11; 107-26; 112-11; 165-9; 180-17

m.+(h)em 2-11; 2-15; 3-4; 20-22; 22-15; 25-21; 29-3; 29-3; 29-13; 31-15; 75-29; 76-4; 93-13; 95-28; 98-1; 98-24; 113-16; 113-17; 139-17; 140-10; 140-11; 143-3; 143-4; 145-6; 151-25; 153-27; 173-10; 173-27; 179-8

m.+(h)em (ä) 157-19

m.+i 27-18; 56-2; 56-5; 56-11; 56-22; 58-8; 72-8; 76-17; 83-24; 84-10; 84-13; 88-16; 93-10; 112-4; 112-6; 113-8; 120-31; 122-5; 130-23; 133-24; 136-24; 137-10; 137-11; 152-17; 152-22; 153-9; 162-22; 163-19; 165-6; 166-3; 170-4; 175-16; 175-26; 176-1; 176-8; 181-1; 181-13

m.+iñ 3-15; 8-12; 8-25; 9-1; 9-13; 9-23; 12-20; 13-18; 14-10; 14-16; 17-2; 19-21; 20-10; 21-10; 21-17; 23-5; 23-19; 24-6; 25-3; 25-13; 25-22; 29-23; 36-1; 36-16; 36-19; 38-4; 38-13; 39-7; 39-12; 39-16; 42-6; 42-10; 42-11; 45-16; 48-19; 49-6; 50-23; 50-26; 55-26; 57-21; 57-24; 58-12; 63-19; 64-9; 65-13; 74-5; 75-23; 81-22; 81-22; 82-12; 83-24; 84-25; 85-15; 85-16; 85-17; 86-1; 87-19; 89-7; 89-23; 89-

24; 91-11; 92-24; 93-1; 95-20; 96-2; 96-8; 96-9; 96-2; 98-17; 98-26; 98-30; 99-1; 99-12; 99-21, 100-9; 101-3; 103-7; 106-8; 106-17; 106-19; 106-22; 107-3; 107-7; 107-13; 107-20; 107-25; 107-27; 108-20; 112-2; 112-4; 112-8; 112-16; 113-20; 114-2; 114-5; 114-6; 114-20; 116-4; 116-21; 116-27; 118-20; 119-22; 123-9; 123-14; 123-18; 123-18; 124-13; 124-23; 126-6; 126-11; 130-21; 133-20; 133-28; 134-6; 136-27; 137-2 ;138-10; 139-24; 140-4; 140-8; 140-13; 143-11; 143-15; 144-10; 150-27; 150-28; 151-1; 151-3; 152-3; 153-12; 153-18; 154-3; 154-16; 154-25; 154-26; 156-21; 159-2; 160-23; 161-14; 162-25; 164-16; 164-19; 164-19; 165-2; 165-26; 168-5; 173-17; 173-22; 175-11; 175-23; 176-4; 179-26; 180-15; 180-19; 180-23; 181-1; 187-25

m.+iñ (ä) 48-23; 152-1; 157-19

m.+iñ(h)em 74-10; 75-6; 77-4; 89-21; 139-17; 180-13

m.+iñki 123-15

m.+iñkiden(h)em 107-10

m.+iñkimi 89-5

m.+ki 36-4

mencagaz : küçücük ben, yüzde çıkan siyah nokta.

m. 6-6

meñze- : benzemek, çekmek.

m.-meyärdiler 35-31

m.-n(y)ok 134-14

m.-n(y)okdı 109-15

m.-yä 8-1

m.-yän 63-1

meñzeş : benzer, andıran.

m. 16-19; 77-13; 85-2; 108-10;
136-24; 137-11

m.+i 22-3

m.+iñ 168-6

m.+lerde 140-5

m.+lerden 176-16

m.+lere 111-23

m.+leri 137-10

merdana : mert, dayanıklı.

m. 125-11

merdivan : <Far. merdiven.

m.+ına 55-4

mergen : keskin nişancı.

m. 136-26; 137-9; 140-25; 141-
1; 141-5

m.+ler 67-25

m.+iñ 137-5; 137-6; 137-17

merkez : <Ar. merkez.

m. 142-13

m.+lerini 171-7

merkezi : <Ar. merkezi, merkezde
olan.

m. 98-23 ;104-29; 106-10; 116-
28; 117-28

m.+di 101-29; 102-3

m.+diginden 49-9

m.+nde 108-1; 109-20

m.+ne 106-10; 108-20

m.+niñ 76-12

meret : <Ar. islami takvimde 8. Ayın
adı, Ağustos.

m. 81-13; 100-27; 101-1; 182-24

mert : <Far. mert, dayanıklı.

m.36-15; 57-22; 64-1; 78-20;
186-22

mertlik : <Far. + <T. mertlik.

m.+e sal- : tahammül etmek,
sabretmek, dayanmak. 13-8; 36-14;
64-13

m.+iñ 96-2

mes : yağlı, şişman, semiz.

m. 116-8

mesaña : apaçık, aşıkâr.

m. 14-3

mesele : <Ar. çözülmeyi bekleyen iş,
mesele.

m. 50-14; 80-10; 82-8; 119-23;
119-24; 147-17; 152-20; 153-15; 175-
2; 185-9

m.+(e) 59-8

m.+leriñ 67-29

m.+ni 108-30; 122-12

m.+niñ 58-1; 82-14; 88-18

m.+ñ 108-8

m.+si 124-13; 156-27

m.+sine 76-15

meselem : <Ar. örneğin, örnekle.

m. 156-3; 176-13

mesgen : mekan.

m. 60-10; 136-12

mesirge- : kapris yapmak, nazlanmak.

m.-p 188-11

meşgap : sucu.

m. 104-18; 104-19; 108-24

meşgul : <Ar. meşgul.

m. 129-17; 150-21; 178-18

m.+dı 76-9; 76-13

meşgullan- : <Ar.+ <T. meşgul
olmak, uğraşmak, ilgilenmek.

m.-magından 39-21

meşhur : <Ar. ünlü, şanlı, tanınmış.

m. 65-24; 70-8; 74-24

meşik : tulum, kırba.

m. 104-20

m.+iñ 104-19

metcit : <Ar. camii, mescit.

m. 11-25; 104-28

m.+e 11-3; 11-15; 12-18; 13-1

m.+de 109-6; 111-16

m.+den 12-19

m.+i 11-3

m.+iñ 12-8; 104-30

m.+lerde 109-15

metr : <Fr. metre.

m.+däki 167-16

meydan : <Ar. tarla, alan.

m. 129-2

m.+a 63-10; 67-23

m.+da 8-7; 88-1; 128-27; 141-11

m.+dan 46-31

m.+dı 128-4

m.+ı 166-12

m.+ına 1-15; 68-11

m.+larda 25-23

meyil: <Ar. meyil, arzu, istek.

m.+i 91-1

m.+ine 59-14; 117-23

m.+lerine 151-13

meylis : düğün.

m.+ine 12-11

mezhep : mezhep.

m.+i 86-21

m.+iniñ 185-3

mıç- : hızla gitmek.

m.-yar 181-10

mıdar : yaşam, ömür.

m. 66-18

m. et- : yaşamak, geçinmek,
yaşamını sürmek. 47-16; 59-21; 132-
12; 142-19

mıdamalık : her zaman, daima.

m. 169-19

mıgırda- : mırıldanmak.

m.-p 174-15

mıh : çivi.

m.+ı 174-6

mıhman : <Far. misafir.

m. 21-10; 21-12; 21-14; 21-19;
67-5; 67-13; 67-15; 102-7; 106-23;
107-4; 107-12; 151-15; 188-4

m.+a 21-10

m.+(h)am 61-2

m.+dı 10-8

m. +ı 21-7; 107-20; 151-16

m.+iñ 21-14; 21-18; 22-12; 188-
3

m.+lar 67-6; 146-13

m.+ları 68-1

m.+larıñ 67-6; 177-24

mılayım : <Ar. yumuşak, içten, mülayim.

m. 56-23; 58-5; 80-17; 85-10

mılakatlı : güler yüzlü, hoş, tatlı, güzel.

m. 87-28; 151-23

mımıra- : uyuklamak.

m.-p 30-11

m.-yardı 35-11

mıncırat- : ezmek, çiğnemek, parçalamak.

m.-ip 61-14

mıññıl-da- : burnundan konuşmak.

m.-p 160-7

mısal : <Ar. misal, örnek.

m. 73-2

m.+lar getir- : örnekler vermek. 45-11

mıs-mıs : mıs mıs gül- : kıs kıs gülmek.

m. 35-20

mıssık : tombul, şişman.

m. 47-2; 72-1; 140-4 ;140-8; 141-1; 141-2; 141-4

mış : dedikodu, söylenti.

m.+lar 72-18

mıtgıl : pamuklu ipliği.

m.+dan 25-15

mızahır : muhtaç.

m. et- : muhtaç etmek. 137-11

mızayık et- : gönül koymak, kırgın olmak, darılmak, gücenmek, incinmek. 21-16

millet : <Ar. millet, halk.

m. 40-13; 40-15

m.+di 40-14

m.+i 120-25; 154-28

m.+iñ 40-14; 40-16

m.+ler 115-2

milli : milli.

m.69-26; 149-8; 149-8; 149-10; 149-12; 149-15; 149-15; 149-23; 149-24; 151-13; 151-14; 152-18; 152-21; 152-26; 155-19; 155-26; 156-9; 156-25; 158-27; 170-2; 170-23; 170-29; 170-31; 171-2; 172-8; 173-25 ;175-2; 188-18; 188-23

milliard : <Fr. milyar.

m.+lap 189-2

million : <Fr. milyon.

m. 31-5; 101-20; 115-2; 167-16

m. +dan 101-19

millitsiya : <Fr. milis.

m. 185-10

m.+nıñ 185-12

milt : m. et-: yeltenmek, kalkışmak, girişimde bulunmak. 173-7

minara : minare.

m. 47-27; 104-22; 104-24

m.+nıñ 104-27

m.+ñ 105-26

m. +sı 104-26

ministr : bakan.

m. 119-3

m.+e 147-20

m.+leriniñ 115-3

minnet : <Ar. minnet.

m.+i 62-13; 62-15; 155-16
minnetdar : <Ar.+ <Far. minnetdar,
borçluluk duygusu.

m. 33-2; 45-21; 84-10; 114-12;
150-28; 155-5; 179-1

m.+dılar 185-25

minnetdarlık : <Ar.+ <Far. + < T.
minnetdarlık.

m. 52-5; 57-21; 153-6

minut : dakika.

m. 63-11

m.+da 93-17; 126-13

m.+ıñ 68-25; 70-12; 184-2

m.+layın 69-1

mirap : su nöbeti ve suya
gözetmenlik eden adam, su bekçisi.

m. 54-2; 54-6; 54-9; 54-18; 70-
8; 70-9

m.+dı 70-9

m.+ı 54-5; 54-17; 98-14

m.+ıñ 70-28

m.+lar 71-12

m.+lardan 70-10

m.+ları 54-23

m.+larıñ 54-6

miraplık : bkn. Mirap.

m.+a 54-7; 54-24

m.+ı 54-21

mirşep: gece emiri.

m. 112-26

missiya: diplomatik vekillik.

m.+sı 171-4

miting : miting, toplantı.

m. 177-14

m.+i 177-14

mive : meyve.

m. 52-2

m. +ler 103-6

m.+lerden 48-21

miveli : bk. Mive.

m. 145-20

miyesser : m. gel/ et- : kısmet olmak,
nasip olmak. 17-24; 63-3; 68-9; 82-10;
83-25; 108-21; 116-7; 136-19; 156-18;
172-12

mobilizleme- : seferber etmek.

m.-lidi 187-14

mola- : böğürmek (inek hakkında).

m.-p 73-26

molla : molla, Müslüman din adamı,
öğretmen.

m. 12-25; 23-22; 24-17; 25-10;
25-11; 25-11; 25-12; 25-14; 27-10; 27-
11; 32-11; 32-14; 32-27; 33-7; 33-12;
33-16; 34-11; 34-21; 35-12; 35-15; 35-
22; 35-24; 35-26; 36-1; 35-5; 36-20;
37-22; 37-25; 38-2; 38-4; 38-7; 38-16;
38-19; 38-24; 39-18; 39-27; 40-11; 40-
12; 40-12; 41-4; 41-11; 41-19; 41-23;
42-8; 42-14; 42-15; 42-16; 42-17; 42-
18; 42-19; 42-20; 42-20; 43-16; 43-22;
43-24; 44-4; 44-6; 44-7; 44-9; 44-10;
44-15; 44-17; 44-19; 44-22; 44-26; 45-
2; 45-10; 45-15; 45-17; 45-21; 50-28;
53-12; 53-15; 53-18; 55-10; 55-16; 55-
20; 55-23; 56-9; 56-13; 56-21; 58-18;
75-28; 76-16; 76-9; 85-17; 94-8; 94-9;
94-10; 94-13; 95-6; 95-18; 95-19; 97-
12; 98-24; 109-17; 109-18; 109-21;
109-30; 112-2; 126-15; 129-9; 129-14;
129-16; 129-17; 129-21; 130-7; 130-
18; 131-3; 131-16; 131-17; 132-1;
132-4; 132-16; 132-22; 133-11; 133-

17; 135-15; 135-19; 138-2; 138-4;
139-15; 140-2; 144-3; 144-15; 144-19;
144-26; 145-10; 145-14; 147-14; 149-
25; 150-22; 150-23; 151-15; 152-1;
153-6; 153-14; 153-15; 153-19; 155-
21; 156-1; 163-15; 165-27

m.+dan 41-9; 76-24; 95-4; 105-
8; 184-23

m.+dı 43-1

m.+dır 76-17

m.+dığını 41-26

m.+dığınız 178-27

m.+lar 40-7; 40-14; 108-11;
109-28; 113-29

m.+lara 109-15

m.+lardan 39-4

m.+lardı 40-16

m.+ları 40-16; 44-25; 109-5

m.+larıñ 41-2

m.+m 35-1

m.+mız 32-30; 34-1; 34-6; 42-
22; 50-23; 95-14

m.+nı 40-9; 35-5; 43-23; 44-18;
45-24; 55-13; 55-14

m.+nıñ 32-18; 32-23; 35-5; 36-
13; 37-20; 39-12; 39-20; 39-23; 40-3;
40-5; 41-3; 41-10; 42-13; 42-25; 51-
19; 55-18; 76-8; 97-14

m.+ñ 33-10; 33-16; 34-2; 35-19;
38-1; 38-5; 42-22; 44-8; 53-18; 85-18;
111-21; 132-19

m.+ñka 166-1

m.+sı 41-14; 42-23; 45-25

m.+sımı 38-15

mollalık : bk. molla.

m.85-30; 150-24

m.+ı 45-19

mocuk : yaramaz, kötü, fena.

m. 95-12

moncuk : boncuk.

m. 164-7

morı : baca.

m. + sı 104-12

morta : açık, kesin, belirgin.

m. 150-4

motor : motor.

m. 133-1

möcek : kurt.

m. 41-27 ;127-3

m.+ler 128-12

m.+leri 128-12

m.+leriñ 77-13

möçber : hacim, nitelik.

m.+inde 116-10

möhlet : zaman, mühlet.

m. 121-9; 122-8

m.+de 101-2

m.+i 122-8; 139-5

m.+inde 147-13

m.+ine 132-7

m.+iniñ 121-5; 181-16

mönce : kolay inanan, saf.

m.+siñ 27-23

mönlük : saflık, aptallık.

m.+e 179-6

m.+ini 76-29

mönsür- : bilmemek, cahillik etmek.

m.-än 164-12

mövç : mövç al-: kabarmak, dalgalanmak, azmak, kudurmak, heyecanlanmak, coşmak. 188-12

mugallım : muallim, öğretmen.

m. 112-32; 113-4; 113-19; 114-5; 114-10; 115-17; 115-22; 180-19; 180-20; 180-24; 185-27

m.+ı 114-15

m.+ıdı 175-1

m.+ımıñ 113-6

m.+ımıñ 112-31

m.+ıñ 115-10; 186-8

m.+lar 184-19; 184-22

m.+lardan 185-18; 185-18

mugt : tanınan, bilinen, tanıdık.

m. 120-26

mugt : parasız, ücretsiz, bedava.

m. 16-24; 16-26; 40-23; 150-2

m.+ın 119-4

mugthor : otlakçı, asalak.

m.+lar 41-29

mukaddes : kutsal, mukaddes.

m. 118-19

muktar : miktar.

m.+da 69-26

mum-helim : mum-helim bol- : yumuşak olmak. 187-3

mundir : resmi ceket.

m.+inden 120-16

m.+ine 120-9

murdar : fena, kötü.

m. 35-28

murt : bıyık.

m.+ı 70-21; 133-14; 169-1; 170-15

m.+lak 121-23; 150-17

m.+larımı 55-20

m.+larımıñ 69-7

m.+larıñ 35-8

m.+unı 54-24; 80-4; 118-14; 124-12

m.+unıñ 70-20

m.+sız 171-23

murtarlık : murdarlık.

m. 51-13

murth : bıyıklı, bıyığı olan.

m. 55-17; 56-1; 178-23

musulman : müslüman.

m. 113-15; 113-17

muştak : hevesli.

m. 117-25

mutıg : sadık, candan, bağlı.

m. 121-9

mübârek : mübarek, uğurlu, bahtiyar.

m. 86-3

müci : geyik yavrusunun, kuzunun aşık kemiği 2.mec. çok küçük.

m. 6-4

müçe : kalıp, gövrüm.

m. 108-30

m.+sine 6-16; 17-25

müdir : müdür.

m. 188-17

müfti: müftü.

m. 108-31

m.+(ä) 108-30

mülemma : bütün, ortak.

m.+dı 7-11

mülhit : mülhit.

m. 41-23; 85-18

mülk : mülk, mal, servet, varlık.

m. 7-11; 104-2

m.+üni 118-18

mülkdar : mülk sahibi.

m. 21-25

mümkün : mümkün, olabilir, olanaklı, muhtemel.

m. 2-4; 18-16; 32-9; 64-16; 72-6; 75-1; 78-3; 78-9; 79-14; 95-5; 103-25; 105-14; 106-4; 112-10; 112-14; 113-16; 113-23; 114-26 ;119-9; 127-6; 155-23; 156-8; 156-15; 156-16; 165-3; 168-13; 173-7; 187-16

m.+di 18-13; 54-16; 57-6; 66-25; 96-24; 113-3; 173-3

m.+mi 80-29 ;113-22; 144-5

mümkünçilik : muhtemel, olabilirlik, ihtimal.

m. 64-21; 67-28

mümkünlük : <Ar. +T. mümkünlük, olabilirlik.

m. 10-10; 32-29; 77-7; 85-16; 125-24

mün- : binmek, bir şeyin üzerine çıkmak.

m.-äysen 2-4

m.-cek 15-8

m.-cekdi 30-19

m.-di 17-14

m.-dükä 80-5

m.-düler 146-26

m.-en 155-23

m.-ende 98-11

m.-erler 111-3

m.-lep 126-12

m.-medik 59-10

m.-üp 85-25

m.-üpdı 142-8

m.-yardı 122-9

münbaşı : binbaşı.

m.+larıñ 129-7

münber : halkın önünü çıkıldığında konuşulan yer.

m.+däki 147-26

m.+de 147-18

m.+den 148-5; 169-20

m.+e 169-1; 177-18

m.+ler 105-1

m.+iñ 148-12

münder-münder : kat kat, birbirinin üstüne atılan, yığılan.

m. 128-10

mündür- : bindirmek.

m.-erdi 46-8

m.-ipdir 66-2

müñ : bin (1000).

m. 34-4; 36-1; 43-20; 48-6; 57-21; 71-21; 74-15; 83-26; 103-28; 104-7; 104-28; 110-20; 131-20; 131-24 ;164-13

m.+läp 71-9; 71-27; 73-27

m.+lerçe 108-1; 113-27; 113-29
müñekle- : sürünmek, sürüklenmek,
sürünerek yürümek.

m.-p 75-24

müñkülde- : hareket etmek,
kımıldamak.

m.-dende 6-5

müñküldet- : hareket ettirmek,
kımıldatmak.

m.-ip 22-10

müñküldi : kımıltı.

m.+si 26-10

müñkülle- : kımıldanmak, hareket
ettirmek.

m.-p 52-11

müñkürlik : inançsızlık, münkirlik.

m. 9-4; 41-17; 42-8; 71-23; 100-
22; 108-8; 114-8; 183-31

m.+e 175-15

m.+i 15-7

müñkür : münkir.

m. 99-21; 113-17; 185-21

müñze- : dayanmak, yaslanmak.

m.-mek 127-4

m.-p 123-23

mürähet : edilen ikram, ağırlama,
saygı, hürmet.

m.+e 41-24

m.+ine 111-7

mürşer- : kırış kırış olmak, buruşmak.

m.-ip 16-13

mürze : sekreter, yazıcı, tahsildar.

m. 150-27

m.+si 23-21; 149-11

mürzelik : bk. Mürze.

m.+e 129-12

mürzeçilik : sekreterlik, yazıcılık,
tahsildarlık.

m. 150-28

müvessa : uygun, makbul.

m. 94-13; 98-4

müynli : suçlu, çekingen, yüreksiz.

m. 6-24; 143-19; 185-15

müynürge- : çekinmek, sıkılmak,
utanmak, mahcup olmak, kendini
suçlu hissetmek.

m.-di 7-3; 13-9

m.-p 18-8

müzey : müze.

m.+de 168-1

müzzer- : içi sıkılmak, içi kararmak,
iç sıkıntısı çekmek.

m.-ip 12-14; 36-13; 111-10

m.-medi 58-7

-N-

naçalnik : başkan.

n.+i 98-10; 119-2; 120-7; 142-7

n.+ine 54-16; 94-12; 187-1

n.+iniñ 91-17

nadan : bilgisiz, cahil.

n. 113-29

nagış : nakış.

n. 166-20

nagışlı : nakışlı.

n. 145-15

nahal : fidan.

n. 134-8

n.+ını 186-9

nahar : yemek, aş.

n. 104-11; 109-26; 155-22; 155-22; 155-23; 185-17

n.+dan 185-16

n.+ı 40-23; 109-8

n. +ıma 100-4

n.+ımız 188-2

n.+ını 51-28

n.+ıñ 167-18

n.+lar 109-12; 165-6

nahardaş : aşçı.

n. 51-29

n.+dılar 109-8

naharla- : yedirmek, yemlemek.

n.-yardı 52-2; 59-20

nakıl : atasözü.

n. 18-3; 27-13; 27-23; 40-7; 40-23; 41-3; 41-8; 53-24; 62-13; 64-4; 64-9; 87-4; 107-6; 111-19; 113-10; 116-16; 126-2; 128-6; 144-23; 188-26

n.+a 7-14; 47-25; 54-27; 107-28; 139-15

n.+ı 49-11; 149-5; 167-6; 188-3

n.+ına 103-16

n.+ını 67-19

n.+ıñ 94-20

n.+lar 143-2

nakışlan- : nakışlanmak, işlenmek.

n. -an 104-31

nal : nal.

n.+ı 90-25

nalaç : zorunlu, mecburi.

n. 14-4

nalış : kederli.

n. 103-19 ; 108-15

n. +ı 103-7

n. +ım 103-7

n. +ına 103-10

n.+ını 108-16

nam-nışan : iz, eser; emare, belirti.

n.135-17

n.+(h)am 48-18

namıs : <Ar. namus, şeref.

n. 79-5

n.+ı 79-10

n.+ına 3-9; 78-23

n.+ını 125-11

nama : kader.

n.+yı 8-27

namart : <Far. namert.

n. 46-18; 53-28; 87-11; 87-26; 96-9; 125-10; 125-16; 129-1 ;141-20

n. +ay 11-28

namaz : <Far. namaz.

n. 76-7; 117-26

namaz oka- : namaz kılmak.
11-8; 11-20; 75-7; 16

n.+a 11-13; 11-15; 12-8; 12-13; 71-5; 75-17

n.+da 12-2; 75-18

n.+dan 55-23

n.+ı 75-10

n.+ına 104-28
n.+ından 51-23
n.+ını 136-21
n.+ınıñ 11-24
namazhon : sofu, dindar.
n. 187-6
namıscañ : namuslu, şerefli, onurlu, şerefine düşkün.
n. 96-11
nan : ekmek, yufka.
n. 22-16; 105-9; 136-11; 136-24; 138-7 ;138-8
nas : tütün türü.
n. 53-3
naskädi : öğretmen
n. + sinin 99-18
nayıncar : mutsuz, sıkıntılı.
n. 25-19 ;136-13; 159-17; 167-5
nazar : bakış, bakma.
n. sal- : birine hevesle bakmak, dikkatle bakmak. 187-17
n.+a al- : dikkate almak, göz önünde bulundurmak. 17-27
n.+da tut- : gözünün önünde tutmak. 30-12; 60-18
n.+ı düş- : gözü takılmak, dikkat çeken bir şeyden bakışlarını ayıramamak, gözü ilişmek. 77-26.
n.+ını 129-6
n. +ıññı 103-2
nazım : güzel çıkan ses.
n. 45-12; 45-14; 45-20; 60-8
nä : ne.

n. 19-2; 20-11; 33-20; 38-14; 58-28; 67-16; 76-22; 89-22; 99-19; 107-23; 124-15; 137-18; 139-11; 143-25; 147-6; 161-15; 162-21; 168-12; 181-23
näçe : ne kadar, kaç.
n. 6-9; 11-21; 20-10; 23-16; 26-6; 31-12; 37-15; 37-21; 45-19; 47-2; 59-7; 59-23; 59-24; 63-3; 65-21; 73-1; 85-19; 96-11; 106-3; 108-14 ,108-27; 114-17; 118-4; 119-22; 120-28; 124-6; 127-2; 131-20; 132-7; 134-6; 138-24; 139-4; 143-9; 144-17; 168-3; 186-14; 188-1
n.+räk 76-10
nägile : memnun olmayan, hoşnutsuz; dargın, küskün.
n. 52-5; 174-22
nähak : boş, nafil, beyhude.
n. 163-18
nähili : nasıl, hangi.
n. 8-6; 9-3; 10-22; 14-21; 14-26; 18-1; 19-19; 21-7; 22-14; 25-17; 26-11; 26-16; 26-21; 29-12; 29-28; 31-2; 37-21; 37-23; 40-15; 51-9; 51-12; 52-1; 53-3; 54-19; 55-9; 55-14; 56-22; 57-19; 62-6; 62-8; 63-20; 63-23; 67-24; 67-24; 68-15; 73-11; 74-26; 78-28; 79-9; 80-4; 80-5; 80-8; 80-9; 80-27; 81-20; 81-25; 82-24; 83-10; 84-8; 84-14; 85-12; 91-24; 94-26; 95-3; 96-14; 97-2; 100-22; 104-19; 108-18; 109-20; 110-19; 116-14; 117-9; 118-10; 123-4; 127-1; 127-8; 127-20; 127-21; 136-7; 136-14; 144-13; 145-16; 147-1; 149-1; 150-20; 151-24; 152-5; 156-4; 158-16; 158-17; 163-24; 166-18; 167-13; 167-16; 167-17; 167-21; 167-24; 170-29; 174-19; 174-19; 175-18; 175-23; 176-14; 178-9; 179-27; 180-15; 181-7; 181-21; 181-27; 184-12; 185-27; 185-28; 185-28 ;186-9; 187-10; 187-15; 187-19; 188-31

n.+dir 71-19; 120-11

n. +kä 102-21

nāhililik : hasıllık, hangilik.

n. 26-27; 45-22; 55-2; 57-7; 94-5; 167-8; 167-10; 167-14; 175-18

nāhoş : hasta.

n.+uñ 65-9

nāhoşla- : hastalanmak.

n.-dñızmı 55-27

nahoşluk : hastalık.

n. 81-4

nalacedeyin : beceriksiz.

n. 55-3; 56-19

nāhak : boş, nafile, beyhude.

n. 58-8; 106-2; 112-17; 132-13

nākes : uğursuzluk.

n.+iñ 127-1

nāme: ne, nasıl.

n. 1-24; 2-13; 4-12; 4-15; 5-10; 8-12; 8-14; 8-25; 9-11; 11-20; 12-24; 13-7; 13-11; 13-13; 14-12; 14-19; 15-16; 15-18; 19-8; 22-15; 23-18; 24-16; 25-24; 26-13; 27-21; 28-6; 32-20; 32-22; 36-1; 37-1; 37-5; 37-7; 38-13; 39-5; 39-6; 43-22; 49-6; 55-27; 55-29; 58-5; 58-8; 58-1; 58-21; 60-9; 60-9; 60-16; 60-19; 63-28; 65-3; 69-14; 69-18; 71-8; 71-12; 71-13; 71-15; 71-17; 71-26; 72-7; 72-7; 72-30; 73-16; 74-13; 74-18; 74-19; 75-23; 75-25; 76-1; 76-7; 76-25; 76-28; 77-1; 79-11; 79-27; 79-27; 80-6; 80-7; 80-7; 80-20; 80-28; 81-1; 81-20; 81-23; 81-25; 81-27; 82-24; 83-4; 83-6; 83-6; 85-24; 86-10; 86-11; 86-12; 88-3; 88-23; 89-4; 89-22; 93-3; 93-25; 94-23; 95-5; 95-17; 99-27; 106-23; 106-25; 107-16; 110-1; 111-3; 111-11; 111-19; 112-4;

112-6; 112-11; 112-15; 112-16; 113-7; 113-22; 114-27; 116-18; 116-24; 119-20; 119-21; 119-25; 120-19; 123-4; 123-10; 123-19; 126-5; 126-8; 128-7; 128-16; 128-17; 129-11; 129-23; 129-25; 130-6; 130-14; 130-19; 130-23; 130-25; 131-1; 131-15; 132-5; 132-7; 132-17; 133-25; 134-16; 136-21; 136-22; 136-24; 137-2; 137-5; 137-8; 137-11; 137-13; 137-19; 137-21; 137-22; 138-6; 138-25; 138-28; 139-23; 141-11; 141-14; 141-17; 142-24; 142-26; 143-11; 143-21; 143-24; 144-5; 144-10; 145-3; 145-8; 145-21; 145-28; 147-3; 147-11; 148-4; 150-23; 150-29; 151-1; 151-1; 151-4; 152-10; 154-26; 156-27; 157-21; 158-27; 159-4; 160-9; 160-14; 160-19; 160-22; 160-23; 161-14; 161-25; 162-3; 162-6; 162-16; 162-24; 163-2; 163-13; 163-15; 163-20; 164-15; 164-19; 164-21; 165-15; 165-21; 165-23; 166-8; 166-9; 166-9; 166-10; 166-10; 166-14; 166-14; 166-14; 166-17; 166-24; 167-5; 167-6; 167-26; 167-27; 168-5; 168-6; 171-28; 172-4; 172-4; 172-15; 173-13; 173-19; 173-28; 175-11; 175-12; 175-26; 176-5; 176-7; 178-30; 179-8; 179-9; 179-25; 181-25 ;183-26; 184-24; 187-20

n.+de 123-1

n.+den 10-12; 47-8; 61-8; 94-6; 98-22; 156-4 ;156-25; 158-26; 172-16; 184-10

n.+dendigini 57-20

n.+digini 25-20; 79-23 ;130-10

n.+dedikā 46-27

n.+digi 159-19

n.+dir 6-6; 41-18; 41-18; 57-1; 71-10; 74-6; 83-26; 84-5; 84-18; 138-14

n.+kä 47-29; 160-15

n.+lerdir 1-10; 86-18; 91-14

n.+me 36-19
n.+ni 130-9; 130-16
n.+niñ 163-10
n.+ñ 113-10; 160-12; 164-11
nämälim : bilinmeyen, tanınmayan.
n. 81-17; 109-14; 125-22; 135-5;
138-15
nätanıñ : meçhul, tanımadık.
n. 26-12; 46-13; 133-14; 174-16
näteñet : görünüşü kötü olan, berbat.
n. 5-2; 9-4
nätüysli : nasıl, hangi.
n.1-22
näumıt : ümitsiz.
n. 118-20
näumıtlık : ümitsizlik.
n. 64-11
näräzi : gönülsüz
n. 100-3; 115-3; 126-22; 136-20;
160-4
näräzılık : razı olmamak, memnun
olmamak.
n. 68-8; 88-25; 177-8
n.+ı 99-17
n.+ını 88-7; 118-22
näsazlık : gerginlik, soğukluk.
n.+ı 120-31; 168-21
näz : naz, cilve.
n.83-17
n.+e 119-21
n.+ini 107-21
näzeniñ : güzel, alımlı kız.

n.117-21; 117-23; 181-19
näzik: nazik
n.+cek 8-15
näziklik : bk. nazik.
n.+ine 167-11
näzli : nazlı.
n.+m 78-28
ne : ne.
n. 1-3; 1-4; 1-8; 5-13; 9-9; 9-9;
10-18; 13-7; 39-7; 39-7; 59-21; 59-22;
62-11; 62-11; 82-10; 82-10; 85-10; 85-
11; 89-23; 89-23; 117-14; 128-5; 133-
18; 142-11; 142-16; 142-16; 142-17;
142-18; 143-17; 150-4
n.+(hä) 142-20
nebere: akraba.
n.+si 40-19
n.+sini 18-19
nebis: menfaat, çıkar, tamah,
tamahkarlık.
n.+i 45-20
n.+imiz 120-28
n.+ine 68-3
n.+iniñ 117-22
n.+iñ 22-6
nebit : gaz yağı.
n.16-3; 16-6; 16-16; 16-20; 16-
22; 61-24
n.+e 57-2
n.+i 17-3; 17-9; 189-1
n.+iñ 18-9
n.+li 17-9
nebsevür : iştahlı, yeme isteği olan,
iştahlı olan.

n. 47-18; 47-23; 159-19
neden : hemen hemen, neredeyse, az kalsın.

n. 48-29

nedir-nıyaz : hayır, sadaka, bağış.

n. 50-18

negada : bazen, seyrek olarak.

n. 26-22

nepis : nefis

n. 101-29; 117-24; 119-10; 145-17; 146-8; 166-15; 166-17

n.+ini 117-22

nesihat : nasihat, öğüt.

n. 77-5; 180-2; 186-7

n. ber- : nasihat etmek, nasihat vermek. 36-5

n.+ına 23-9

n.+ını 36-15

nesil : nesil, soy, sop.

n. 75-22

n.+e 75-2

neşe : neşe, zevk.

n.+si 163-16

neşekeş : uyuşturucu, afyon kullanan kimse.

n. 165-7

netice : sonuç, netice.

n.+(ä) 117-27

n.+de 74-15; 81-4; 103-17 ;116-23; 127-24; 153-4; 168-22; 178-13; 185-9

n.+den 50-14

n.+(e) 7-19; 147-17

n.+si 117-10

n.+sinde 42-28; 61-7; 61-15; 61-20; 171-13; 188-24

n.+sine 59-17

n.+sinin 177-4

nırh : değer, fiyat.

n. 131-13

n.+ı 131-13

nışan : nişan, işaret, belirti.

n.+ı 96-2

n.+lı 149-9

nida : ses

n. 99-28

niçesar : defa, kaç.

n. 113-16

niçik : nasıl, hangi.

n. 41-4

nika : nikah.

n. 81-20; 81-20; 86-17; 86-22; 86-25

n. gıy- / n.g. bil-: nikah kıymak, nikah yapmak. 41-6; 43-16; 81-20; 86-15; 86-16; 86-27; 86-27; 86-28

n.+sız 43-19

nil : çivit.

n.+i 167-14

nire : nere, nereye.

n.+ä 79-19; 111-6; 117-11; 131-5; 145-16

n.+de 40-17; 50-9; 54-19; 65-9; 65-9; 69-18; 75-15; 79-15; 87-23; 112-3; 123-10; 130-21; 162-14; 166-9; 166-13; 180-7

n.+den 13-15; 23-20; 41-21; 41-25; 47-13; 79-19; 80-9; 96-16; 110-20; 125-13; 125-14; 135-4; 158-24 ;159-5; 161-6; 175-6

n.+dir 23-22; 26-31; 29-20; 47-9; 72-16; 125-15; 129-8; 141-1; 157-10; 162-2; 178-5; 183-25

n.+dedigi 10-9

n.+dedigini 32-22

n.+dendir 157-13

n. +(e) 4-9; 26-21; 40-17; 59-12

n.+k 136-25

n.+lerde 117-20; 157-17

n.+lerdendir 60-7; 119-8

n.+ñ 122-5; 132-11

nirede : nerede.

n.+di 185-28; 185-29; 187-11

niyet : niyet, amaç.

n. 17-4; 38-7; 76-15; 126-6; 139-15; 152-15; 153-25; 168-22; 170-5; 171-12; 178-1; 178-25; 185-13

n.+i 9-3; 12-3; 24-15; 32-3; 53-4; 87-25; 97-6; 97-15; 98-23; 118-24; 149-24; 150-3; 151-14; 187-7

n.+im 97-2; 154-27

n.+iniñ 91-22

n.+iñ 110-8; 153-7; 153-19; 175-11

n.+iñi 155-18

nobat : nöbet, sıra.

n. 33-25; 123-15

n.+da 170-31

n.+dakı 63-9; 150-7

n.+ı 179-1

nobur : büyük kanal.

n.+lar 136-2

nohut : nohut.

n. 16-18

noş bol- : yaramak, canına değmek, bir şeyi yemekten veya içmekten çok hoşlanmak. 13-2

nova : yalak.

n.+lar 30-10

nöker : nöker, muhafız.

n.+i 157-10

n.+ler 117-2

n.+leri 116-9

n.+lerinden 164-1

n.+lerini 156-14

nur : nur, ışıık.

n. saç- : nur saçmak, ışıık saçmak. 18-12

n.+ı 26-2

nusga : nüsha, örneık.

n.+sı 42-22

n.+sıdı 94-5

n.+sını 167-7; 168-9

-O-

o : o (3. Tekil şahıs).

o. 8-22; 12-24; 14-12; 15-11; 19-19; 27-16; 48-1; 49-18; 51-11; 56-9; 62-9; 63-28; 71-10; 83-4; 84-5; 88-16; 89-18; 101-1; 109-1; 116-14; 144-13; 147-1; 147-12; 162-16; 163-10; 164-11; 167-3; 168-13; 171-28; 175-12

o.+n(h)am 4-6; 91-11

o.+nda 2-13; 8-13; 8-15; 8-16; 8-24; 9-1; 9-1; 12-26; 13-15; 14-9; 14-

26; 27-7; 27-16; 27-21; 27-21; 28-5;
28-8; 37-7; 37-11; 58-1; 60-9; 63-26;
67-24; 74-17; 76-28; 81-9; 84-1; 84-
24; 92-4; 96-19; 100-2; 101-22; 102-7;
109-1; 110-7; 112-15; 122-22; 123-21;
130-21; 131-14; 131-17; 142-26; 144-
9; 145-3; 145-12; 150-24; 154-20;
157-20; 157-21; 158-7; 161-18; 163-3;
163-19; 165-9; 165-12; 166-5; 171-26;
173-15; 173-18; 173-28; 175-16; 180-
22

o.+ndakını 123-21

o.+ndan 12-16; 15-10; 17-10;
17-12; 18-27; 20-20; 22-26; 23-16; 29-
16; 32-7; 38-2; 40-17; 46-28; 50-11;
51-4; 52-16; 54-16; 65-14; 65-29; 77-
5; 82-7; 82-11; 86-26; 89-20; 89-23;
95-22; 96-22; 98-13; 101-18; 104-29;
105-6; 108-21; 109-30; 114-10; 115-
17; 115-18; 115-22; 116-17; 120-22;
121-25; 127-13; 133-27; 143-12; 146-
21; 152-19; 156-14; 156-18; 174-13;
179-18; 180-20; 183-22

o.+nı 1-23; 2-4; 3-21; 3-23; 5-7;
6-1; 6-13; 10-20; 14-24; 15-25; 17-7;
17-13; 20-15; 20-22; 26-31; 27-18; 35-
30; 37-3; 37-16; 38-14; 39-3; 41-10;
41-12; 41-15; 41-22; 42-17; 42-19; 43-
24; 44-12; 46-28; 47-9; 47-17; 50-12;
50-14; 51-13; 52-8; 52-27; 52-29; 53-
7; 53-28; 55-8; 56-10; 56-25; 57-5;
57-17; 58-18; 59-10; 61-13; 61-19; 61-
21; 62-10; 63-2; 68-19; 70-29; 72-5;
73-22; 75-15; 78-8; 79-30; 81-18; 83-
12; 83-13; 83-15; 84-15; 85-13; 86-29;
87-11; 90-8; 90-20; 90-24; 91-13; 92-
5; 95-2; 96-21; 101-3; 101-4; 101-12;
102-11; 103-8; 108-8; 114-24; 115-9;
118-9; 121-26; 126-22; 127-23; 129-
12; 129-20; 130-8; 132-15; 143-11;
144-5; 144-5; 144-6; 148-5; 148-7;
151-3; 151-23; 154-8; 156-2; 156-6;
156-22; 156-24; 157-10; 158-24; 166-
21; 168-1; 169-11; 169-24; 170-12;
174-10; 174-24; 176-2; 177-27; 178-5;

178-24; 179-6; 179-10; 181-8 ;181-20;
182-1; 182-3; 182-5; 183-24; 188-16

o.+nsuz 17-27

o.+nuñ 1-18; 3-13; 5-1; 5-2; 5-
14; 5-16; 5-22; 5-23; 5-26; 9-3; 13-5;
13-14; 14-6; 16-16; 17-15; 17-26; 17-
28; 18-10; 18-12; 18-20; 18-23; 19-5;
19-27; 21-2; 21-15; 23-7; 26-3; 26-11;
26-23; 28-23; 29-4; 29-5; 29-9; 30-20;
30-22; 31-1; 31-11; 31-21; 32-3; 32-
12; 34-3; 35-11; 35-15; 36-13; 38-5;
38-25; 39-21; 41-10; 41-26; 41-26; 42-
4; 43-1; 44-21; 44-25; 45-20; 46-1;
46-3; 46-9; 46-14; 47-2; 47-14; 50-9;
52-11; 52-30; 53-4; 53-8; 53-10; 54-4;
54-21; 55-2; 55-10; 55-19; 55-20; 55-
21; 56-21; 57-8; 57-10; 57-15; 57-19;
58-21; 59-7; 59-11; 59-12; 59-17; 61-
2; 61-8; 62-15; 63-7; 63-9; 63-14; 63-
16; 63-18; 65-1; 65-4; 65-10; 65-14;
66-4; 68-13; 69-7; 69-8; 69-13; 69-20;
70-21; 71-23; 74-22; 75-13; 77-11; 77-
22; 78-1; 78-2; 78-11; 78-22; 79-13;
79-16; 80-23; 81-17; 81-24; 83-8; 83-
22; 83-23; 84-9; 86-11; 86-12; 87-1;
88-15; 90-11; 90-21; 91-2; 91-2; 91-
14; 91-22; 93-17; 93-23; 94-11; 94-14;
96-10; 96-17; 97-8; 97-13; 98-11; 98-
18; 99-9; 99-15; 101-22; 103-13; 103-
21; 103-26; 104-23; 105-12; 107-1;
107-13; 108-3; 109-2; 109-23; 109-24;
109-29; 111-18; 112-13; 113-13; 114-
4; 114-18; 115-3; 115-7; 116-8; 116-
10; 116-11; 116-20; 117-2; 117-4;
117-7; 117-25; 118-1; 121-14; 121-22;
122-3; 123-3; 124-23; 125-22; 126-4;
133-1; 133-3; 133-6; 133-13; 133-22;
133-28; 134-7; 134-17; 136-21; 136-
25; 137-22; 142-7; 142-21; 142-22;
142-23; 144-7; 144-16; 150-12; 151-
19; 151-20; 151-22; 153-14; 154-6;
154-17; 154-28; 155-2; 155-25; 156-4;
156-23; 156-24; 158-20; 158-21; 163-
24; 163-24; 164-22; 165-16; 165-21;
166-19; 167-3; 167-7; 167-12; 167-15;
167-20; 168-23; 169-4; 169-16; 170-4;
171-13; 172-6; 173-8; 173-11; 174-6;

174-11; 174-12; 174-14; 174-15; 174-16; 175-4; 178-3; 178-9; 179-5; 180-17; 181-20; 181-24; 182-3; 182-14; 183-23; 184-3; 184-12; 186-6 ;186-20; 187-3; 187-22; 188-1; 188-27

o.+uñkını 132-11

o.+nsuz(h)am 187-9

o.+ña 2-7; 3-6; 3-8; 4-4; 4-24; 6-11; 7-13; 9-15; 9-22; 12-10; 12-12; 13-5; 14-8; 14-17; 15-15; 16-8; 16-8; 17-19; 19-25; 21-14; 26-6; 27-5; 29-2; 34-26; 37-14; 37-19; 38-3; 39-23; 39-27; 41-14; 42-10; 42-16; 42-20; 42-20; 43-4; 43-11; 43-16; 43-18; 44-22; 45-22; 46-11; 46-28; 47-22; 48-1; 48-3; 48-11; 48-13; 50-20; 51-24; 51-31; 52-16; 53-9; 54-10; 55-3; 56-13; 57-18; 60-4; 62-11; 63-21; 64-14; 65-3; 67-13; 71-18; 72-7; 73-12; 76-16; 77-19; 78-4; 79-11; 80-8; 80-8; 80-9; 80-27; 81-6; 81-7; 81-12; 82-20; 82-22; 84-2; 90-13; 91-10; 92-15; 93-2; 95-15; 99-4; 99-18; 102-11; 102-17; 104-22; 104-26; 105-6; 105-10; 105-11; 106-19; 109-12; 109-28; 110-18; 111-5; 111-11; 112-13; 113-8; 116-17; 116-24; 118-4; 118-23; 120-26; 121-3; 123-26; 127-7; 130-11; 133-5; 133-27; 134-15; 141-1; 146-7; 150-8; 151-20; 151-22; 151-23; 152-5; 153-2; 153-16; 154-4; 154-18; 154-28; 156-5; 156-26; 161-21; 164-23; 165-17; 165-25; 165-27; 166-25; 167-5; 168-15; 170-6; 171-5; 173-16; 173-20; 174-4; 174-14; 175-4; 175-5; 175-8; 180-25; 181-17; 181-21; 183-17

onda-munda : her yerde.

o. 170-14; 177-8; 177-16

oba : köy.

o.1-5; 5-8; 7-10; 17-29; 26-12; 26-23; 28-23; 30-16; 31-4; 31-7; 31-22; 41-12; 43-6; 45-25; 46-8; 46-30; 47-7; 49-15; 57-4; 70-15; 78-7; 78-16; 78-20; 82-2; 82-6; 85-7; 88-3; 88-5;

94-16; 98-4; 112-8; 123-25 ;129-9; 129-11; 133-23; 150-3; 154-20; 173-17; 173-18; 186-1; 186-11

o.+(a) 70-5

o.+da 1-8; 7-9; 11-9; 16-2; 30-1; 30-4; 30-20; 30-22; 36-17; 41-29; 26-30; 78-8; 82-5; 94-7; 109-18; 110-23; 123-7; 127-20; 136-9; 142-8; 142-16; 142-16; 142-17

o.+dakı 94-1

o.+dan 16-9; 24-1; 44-11; 78-26; 186-1 ;186-11

o.+dı 62-17

o.+lar 106-3; 106-5

o.+lara 113-29; 129-4; 185-29

o.+lar(h)am 49-10

o.+larda 53-23; 53-24; 69-30; 109-22; 118-5

o.+lardan 76-16

o.+ları 48-28; 76-11; 103-12

o.+larında 43-5

o.+larındakı 79-11

o.+larıñ 70-30

o.+mız 34-1

o.+mızda 24-16; 24-17; 43-22

o.+mızdan 133-16

o.+nı 22-5; 24-1; 51-13; 86-4

o.+nıñ 1-12; 1-14; 1-16; 11-3; 16-1; 49-17; 70-16; 82-7; 88-1; 124-4; 135-24; 136-6; 171-1

o.+ñ 28-23; 92-11; 101-2; 112-12; 126-23; 127-18

o.+sı 30-1; 30-5; 30-6; 41-9; 62-12

o.+sına 54-25

o.+sında 23-22; 44-9; 59-16; 61-1; 78-7; 85-6; 95-1; 111-10; 118-6; 167-8

o.+sındaki 16-6; 23-22

o.+sınıñ 29-25

obadaş : köylüler, aynı köyden olan insanlar.

o.+lar 88-11; 94-19; 96-4; 125-21; 125-23; 126-1; 139-17

o.+larıñ 140-12

oblast : TSSR devrinde yönetici birliği.

o. 120-7; 170-29

o.+dan 187-18

o.+ı 188-19

o. + ınıñ 101-26; 119-2

o. + ıñ 101-29

ocak : yemek pişirmek için kurulan ateş yakma yeri, ocak.

o.+a 8-16; 9-18

o.+da 18-18; 19-6

o.+daki 8-13

o. +ı 104-12

o.+ıñ 18-18; 21-14; 24-2; 32-11

ocala- : bir şeyin etrafını sarmak.

o.-r 105-23

ocuk-bucuk : ufak tefek.

o.b. 150-26

odun : yakmak için kullanılan ağaç, odun.

o. 186-4

o.+ıñ 18-18; 47-19

ofitser : subay, zabıt.

o.68-13; 152-14; 153-14; 170-4; 172-11; 173-27

o.+dı 151-18; 184-10

o.+e 173-9

o.+idi 151-15

o.+iniñ 174-5

o.+ıñ 151-21; 151-22

o.+ler 171-17

oglan : erkek çocuk, delikanlı genç.

o. 3-5; 4-24; 16-7; 35-3; 37-1; 81-24; 149-1

o.+a 6-17; 30-21; 33-21

o.+ı 27-17

o.+ıñ 3-2; 4-14; 39-26; 42-25

o.+lar 9-20; 30-22; 143-20

o.+lara 36-5; 45-25

o.+lardan 24-13; 34-16; 34-23; 36-9

o.+ları 44-25; 47-7

o.+larıñ 9-27; 32-9; 35-2; 35-14; 37-17

o.+lık 85-29

ogrın : gizli, gizlice, gizli gizli.

o. 89-25

o. gara- : göz ucuyla bakmak, gizli gizli bakmak. 58-24

ogşa- : okşamak, öpmek.

o.-dı 34-14

ogul : erkek çocuk, oğlan

o. 116-16

o.+a 116-16

o.+an 167-5

o.+anı 117-17

o.+anımız 117-18
o.+ı 19-4; 37-22; 42-24; 60-21;
84-19; 117-6; 117-8; 150-22; 178-11
o.+lar 123-18
o.+u 116-11
o.+um 2-20; 6-10; 7-6; 8-13; 8-
19; 8-23; 8-26; 18-12; 20-27; 21-13;
21-18; 23-12; 26-6; 27-6; 27-13; 27-
23; 29-23; 34-14; 36-15; 37-15; 50-24;
79-3; 82-12; 112-16
o.+umuz 81-9
o.+una 27-22; 103-28 ;117-8
o.+undan 80-28
o.+unu 182-26; 182-27; 182-27
o.+unıñ 22-22; 27-12; 117-11
o.+uñ 112-13; 143-9
o.+sız 153-28
ogrı : hırsız.
o. 59-1; 107-13; 163-19
o.+(h)am 163-18
ogurla- : hırsızlık yapmak, gizlice
almak.
o.-dım 98-9
o.-n 23-11
ogurlık : hırsızlık.
o. 12-26; 12-27
o.+a 165-7
o.+ıñ 163-20
oguşya : -mış, -miş, söyleymiş.
o. 136-19; 174-26
ohrana : bk. Ohranka.
o. 114-2; 149-11
o.+dan 114-17

ohranka : gizli polis.
o.+da 142-9
o.+ñ 135-9
ohrannik : bk. Ohranka.
o. 152-13
ok : ok.
o.76-21; 79-2; 93-18; 128-27
o.+ı 164-13; 170-11
o.+una 121-24
oka- : okumak.
o. 34-14
o.-cak 25-1; 25-1; 26-9; 33-23;
104-1
o.-dı 72-14; 115-18; 115-23
o.-dılar 35-26; 108-12
o.-dım 73-17
o.-dın 33-2
o.-maga 45-17; 53-15; 108-8
o.-magı 115-14; 116-2
o.-mak 25-13; 45-20; 72-5; 113-
26
o.-makdan 45-19
o.-malı 27-21
o.-man 25-25; 25-25
o.-manı 72-6
o.-masız 60-11; 60-12
o.-mayardı 51-25
o.-ndan 183-31
o.-nına 55-2
o.-nıñız 178-27
o.-ñ 32-20; 35-13; 55-16; 56-11;
75-13; 116-4; 126-16; 150-23

o.-p 25-14; 36-19; 45-12; 45-14;
51-20; 52-13; 52-17; 53-23; 59-7; 60-
23; 61-17; 61-17; 73-10; 74-1; 75-21;
76-14; 76-15; 77-8; 84-19; 133-17;
175-3

o.-p bil- 42-29; 45-3; 76-28

o.-pdı 174-8

o.-r 25-10; 167-31

o.-rdılar 77-23

o.-sañ 27-13; 130-25

o.-sım 28-11

o.-sın 25-25; 80-10

o.-sınlar 60-12

o.-yalar 60-14

o.-yan 40-16; 53-12; 61-10; 76-
16; 148-21

o.-yanı 71-5; 113-2

o.-yanıñ 60-9

o.-yardı 45-3; 61-9; 62-8; 65-25;
103-27; 112-32; 171-18

o.-yardılar 117-26

o.-yarlar 60-11

okadış : okutma durumu.

o. 61-4

okal- : okunmak.

o. -anda 21-13

o.-yardı 60-8

okan- : bkn. Okun-.

o.-da 60-24

okara-çemçe : kap kaçak.

o. 46-10

okaş- : birlikte, topluca okumak.

o.-ında 52-23

o.-ıp 32-10

okat- : okutmak.

o.-anda 44-25

o.-arsıñ 23-21

o.-ayayın 45-7

o.-ayman 27-16

o.-cagın-a 41-27

o.-ıp 24-4; 39-4; 112-32

o.-maga 24-11; 37-26; 42-29

o.-magı 45-5

o.-mak 23-25; 117-10

o.-malı 24-12

o.-yan 37-25

okdurıl- : atılmak, sıçramak.

o.-dı 29-2

o.-dım 29-3

o.-makçı 3-13

oktyabr : ekim (Ay adı).

o. 149-6

okuv : okuma, tahsil, eğitim.

o. 24-14; 28-10; 36-8; 49-3; 51-
16; 112-32; 185-28

o.+a 24-12; 53-18; 61-6; 77-1;
186-5

o.+ıdı 51-17

o.+ımıza 58-19

o.+ına 75-13; 111-21; 112-29

o.+ında 52-26

o.+ından 59-7

o.+ını 74-1; 75-21

o.+ınıñ 53-18

o.+ıñ 105-11; 186-7

o.+larını 33-15

okuvçı : öğrenci, bir işi, sanatı öğrenmekle uğraşan kişi.

o. 34-2

o.+ları 185-28

okla- : sallamak, atlamak, fırlatmak.

o. 103-24

o.-ymarsıñ 164-10

ol : üçüncü teklik kişi, o.

o. 11.26;12-7; 12-29; 13-8; 13-22; 13-29; 14-23; 15-20; 15-31; 17-1; 17-6; 19-5; 20-1; 20-26; 21-6; 21-11; 21-13; 21-23; 21-36; 22-12; 22-21; 23-33; 23-37; 24-6; 24-13; 24-39; 24-39; 25-7; 26-3; 26-43; 27-1; 27-5; 27-40; 28-4; 29-11; 31-10; 31-19; 33-3; 33-21; 33-31; 33-38; 33-39; 34-12; 34-34; 35-33; 36-34; 36-40; 37-11; 38-25; 38-32; 39-24; 39-31; 40-4; 40-29; 41-1; 42-5; 42-6; 42-9; 42-42; 43-27; 45-17; 45-28; 47-1; 47-4; 47-19; 47-28; 48-10; 48-40; 49-3; 49-31; 51-31; 53-24; 53-37; 54-3; 54-13; 55-27; 55-28; 55-29; 55-36; 56-2; 56-5; 56-6; 56-8; 56-13; 57-23; 57-24; 57-25; 57-39; 58-40; 59-2; 59-8; 59-32; 61-8; 61-23; 61-33; 51-14; 52-4; 52-18; 53-10; 53-12; 53-30; 54-19; 54-22; 54-24; 55-3; 55-5; 55-13; 57-12; 57-16; 57-18; 58-10; 58-22; 59-15; 59-21; 59-23; 60-17; 60-22; 61-17; 61-19; 61-21; 61-25; 63-4; 63-11; 63-12; 64-17; 65-24; 65-25; 67-10; 69-10; 69-12; 69-17; 72-25; 72-27; 73-11; 73-13; 73-17; 73-20; 73-23; 74-5; 74-6; 74-24; 74-24; 75-14; 75-15; 78-23; 78-24; 79-1; 80-7; 80-16; 81-4; 81-10; 81-28; 82-11; 82-13; 82-15; 83-11; 83-12; 83-14; 83-20; 83-22; 85-10; 85-28; 85-29; 86-20; 87-24; 88-4; 88-5; 88-7; 88-9; 88-21; 89-12; 90-14; 91-17; 91-20; 91-23; 94-21; 96-24; 97-3; 98-10; 98-13; 98-21; 98-29; 99-10;

99-20; 100-25; 101-3; 101-5; 101-16; 102-5; 104-9; 104-20; 107-5; 108-5; 109-24; 111-6; 111-9; 111-10; 111-17; 111-25; 112-12; 112-17; 113-14; 114-15; 114-16; 114-19; 115-8; 115-9; 117-8; 119-1; 119-5; 119-24; 120-17; 120-20; 120-28; 125-19; 125-22; 126-26; 129-18;133-7; 133-13; 134-12; 135-5; 141-18; 142-22; 143-18; 144-14; 145-13; 145-21; 146-4; 146-10; 150-9; 151-15; 151-17; 151-18; 152-11; 156-1; 156-7; 156-14; 156-27; 157-1; 158-10; 158-15; 161-3; 164-3; 164-7; 165-20; 165-24; 166-22; 167-12; 170-2; 170-29; 170-31; 172-17; 172-23; 174-8; 177-3; 178-10; 179-6; 180-2; 180-19; 181-21; 181-27; 182-5; 182-14; 182-15; 184-8; 184-10; 185-9; 185-9; 186-16 ;187-1; 187-2; 187-11; 187-25; 187-29; 188-25

o. (a) 145-2; 165-22

o.+(h)am 33-15; 70-11

o.+ar 13-37; 14-31; 16-1; 20-27; 20-30; 38-18; 38-21; 38-24; 39-17; 45-41; 48-5; 48-24; 50-27; 50-28; 50-31; 50-38; 56-25; 57-1; 58-18; 60-14; 68-21; 69-27; 69-29; 70-1; 78-14; 78-27; 81-23; 86-11; 108-12; 108-28; 109-8; 113-1; 116-3; 128-8; 128-11; 130-3; 139-2; 146-2; 146-18; 149-23; 152-19; 153-29; 159-13; 160-1; 175-1; 182-18; 182-20; 183-14; 186-13

o.+ara 52-14; 58-2; 59-24; 60-12; 112-15; 113-4; 128-14; 130-4; 136-23; 173-25; 175-2; 178-16; 183-13

o.+ar(h)am 20-13; 137-16; 146-3

o.+ardan 15-1; 81-27; 133-26

o.+arı 20-1; 20-3; 35-23; 39-41; 40-1; 41-14; 48-4; 57-22; 57-29; 59-20; 60-7; 61-10; 62-8; 65-8; 65-12; 85-7; 94-10; 112-19; 112-29; 112-32; 116-1; 133-8; 145-15; 146-12; 147-10; 151-13; 151-13; 159-19

o.+arıñ 17-11; 20-29; 20-31; 20-32; 30-37; 34-20; 34-21; 38-17; 39-34; 39-39; 40-10; 41-10; 42-27; 42-33; 43-35; 45-39; 51-2; 51-15; 53-22; 61-2; 51-27; 57-27; 57-27; 59-24; 60-13; 67-5; 69-18; 71-14; 72-1; 72-26; 75-19; 77-14; 78-3; 78-9; 78-12; 86-16; 86-22; 104-11; 104-18; 105-14; 105-16; 106-15; 109-6; 112-26; 112-28; 115-28; 117-1; 117-22; 120-30; 122-12; 123-17; 131-7; 133-10; 135-10; 136-14; 142-17; 143-18; 145-11; 146-1; 146-5; 146-11; 146-26; 147-13; 151-12; 152-11; 155-26; 159-10; 159-18; 159-21; 160-3; 160-15; 166-15; 170-3; 176-14; 179-10; 184-24; 185-24; 186-25

olca : ganimet.

o.+dan 127-11

o.+ñdan 164-10

o.+sı 164-11

olcala- : yağmalamak

o.-ap 98-27

oldurık : ayakkabının içine konulan keçe.

o.+ı 159-22

oltañ : ayakkabının altına yamayan deri parçası, pençe.

o.+ını 17-20

omurdan : omuz.

o.+ından 165-16

on : on (10).

o. 21-18; 30-10; 43-3; 67-5; 94-4; 100-27; 106-17; 107-1; 107-3; 113-27; 144-1; 144-3

on bir : on bir (11).

o. 187-9

onbaş : on beş. (15).

o.60-25; 65-21; 164-13

onçaklı : şöyle, böyle, o kadar, pek.

o. 1-2; 5-12; 5-12; 18-16; 42-8; 44-22; 49-7; 49-13; 55-10; 57-13; 61-5; 62-25; 63-25; 72-3; 72-8; 103-12; 124-24; 150-25; 152-1; 152-6; 157-14; 157-15; 170-12; 176-8

on iki : on iki, 12.

o. 90-14

o.+nci 171-14

onlarça : onlarca.

o. 48-10; 69-24; 101-18; 104-28; 147-8

onsoñ : daha sonra, biraz sonra.

o. 13-3; 13-19; 13-20; 13-20; 15-3; 15-4; 20-8; 21-10; 38-10; 38-11; 38-20; 38-21; 67-22; 84-16; 104-13; 131-5; 135-2; 139-19; 159-7; 161-1

o.+(h)am 2-4; 21-10; 60-12; 140-4; 144-22; 155-7

o.+ıñ 13-4

on üç : on üç. (13).

o. 45-25

on yedinci : on yedinci (17.).

o. 186-19

onyança : şimdiye dek, o kadar.

o. 91-13

oñ : iyi, güzel, yararlı.

o. 132-13

oñ- : bir şeyle yetinmek, idare etmek.

o.-up yör- 55-12

oñar- : onarmak, düzeltmek, tamir etmek.

o.-añ(y)ok 24-28

o.-cakdı 142-18
o.-ıñ 58-3
o.-ıp 142-21
o.-yan 75-23
oñat : iyi, güzel.
o. 49-13; 104-9; 142-1
o.+ca 34-14

oñaysız : uygunsuz, kötü.
o. 51-29

oñlı : iyi, güzel, gereği gibi, doğru
dürüst, adam akıllı.
o. 5-15; 10-18; 16-25; 23-9; 51-7;
54-14; 70-23; 86-23; 101-16; 156-4;
158-8; 178-28; 183-27; 187-9; 187-15

oñşuksız : huysuz, geçimsiz.
o. 18-24

oñurga : omurga.
o.+ñdan 90-14

ora- : bir şeyin etrafını sarmak,
dolamak, çevirmek.

o.-p 187-5

orak : orak.
o. 124-26; 149-9
o.+dan 44-23
o.+lı 127-10

oral- : bir şeyin etrafına sarmak,
dolanmak.

o.-dı 80-19

oran- : genellikle başın etrafını
sarmak, dolamak.

o.-da 124-26

o.-ya 42-6

oraza : Ramazan adının ayı.

o. 67-21

orda : düşman ordusu, askeri
kuvvetler.

o. +sı 101-24

orna- : etki etmek

o. -dı 101-4

ornaş- : bir yere yerleşmek.

o.-an 11-10

orta : orta.

o. 11-8; 47-11; 90-26; 91-19; 93-21;
93-23; 94-5; 94-15; 95-4; 121-23;
133-13

o.+da 32-11; 35-4

o.+nı 35-9

o.+sı 88-21

o.+sında 29-29; 104-12; 120-23;
135-1

o.+sındaki 48-27

ortak : ortak.

o. 124-23

ortalık : iki aralık, iki tarafın ortası.

o. 104-10; 151-15

ortancı : ortanca.

o. 37-2

orramısı : azgın, ahlaksız.

o.+(h)am 163-18

orun : yer.

o.+unda 134-7; 137-23

orunbasar : yardımcı.

o. 154-4

orunbasarlık : yardımcılık,
muavinlik.

o.+ına 183-5

os- : düşünmek, benzetmek.

o.-ar 163-18

osla- : bir şeyi düşünmek, beklemek.

o.-mayardılar 183-22

oslagsız : beklenmedik, ani, aniden, birdenbire.

o. 26-5; 54-1; 58-4; 94-21

oslan- : bir şeyi düşünmek, beklemek.

o.-maz 141-12

ot : ot.

o.+ı 47-23; 52-19; 136-5

o.+lı 98-21

ot : ateş.

o.57-7; 61-23; 61-26; 61-30; 62-11; 92-24; 104-11; 136-11

o. al- : alev almak. 57-6; 57-7; 61-24; 127-5

ot bas- : yüreğini sızlatmak, çok üzme. 5-21; 121-27

o.+da 6-18

o.+ı 19-24; 88-14; 94-25; 134-4

o.+unıñ 73-2; 134-5

o.+uñ 8-13; 9-18; 18-16

otag : oda.

o.+a 129-23; 129-25; 135-11; 151-16; 152-18

o.+ı 129-15

o.+ından 133-8

o.+ıñ 9-14

o.+larından 151-16

o.+larıñ 129-15

otır- : bk. otur-.

o. 48-12; 133-3 ;137-23

o.-dı 111-10; 122-13; 124-4; 155-27; 160-3

o.-ıp 136-16; 154-19

o.-ıpdır 170-26

o.-ka 142-15

o.-sıñ 163-13

o.-sıñız 154-2

otırgıç : sandalye, işkembe, tabure.

o. 178-24

o.+larda 159-17

otla- : yemek (hayvanlar için), otlamak.

o.-p 57-2

o.-p yör- 47-18

otlan- : otlanmak.

o.-ıp 186-8

otlı : tren.

o. 97-18; 102-10; 102-21; 102-24; 102-28

o.+(a) 146-26

o.+da 183-7

o. +ñ 98-1; 102-21

otryad : öncü, müfrezee, kol, takım.

o. 149-17; 152-5

o.+ı 127-7; 149-9; 149-9; 149-10; 153-2; 154-4; 154-16; 156-17; 156-18; 158-2; 158-5; 182-10

o.+ına 171-12

o.+ını 149-23; 156-26; 171-13

o.+ınıñ 94-3; 149-11; 153-24; 157-1

o.+ıñ 149-12; 151-12; 152-18;
152-26; 152-27; 154-25; 155-1

o.+ıñı 155-1

o.+ları 187-14

otuk-: otlamak, yem yemeyi
öğrenmek.

o.-ıp 45-20

otur- : oturmak .

o. 12-25; 14-19; 14-19; 21-14;
29-22

o.-alıñ 164-26

o. -an 1-6; 1-7; 1-8; 3-27; 18-22;
18-23; 18-27; 20-9; 24-25; 33-1; 33-
17; 34-18; 35-5; 35-18; 35-26; 43-8;
48-25; 85-18; 86-26; 88-9; 89-6; 90-
16; 91-25; 92-2; 95-29; 100-4; 123-3;
137-26; 155-19; 184-24; 185-23

o.-ana 111-12

o.-anı 29-26

o.-anıma 179-8

o.-anına 172-15

o. -anımdan 12-14

o. -anını 32-10; 59-8

o.-anlar 114-20; 126-21; 178-14

o. -anlara 31-10

o.-anlar(h)am 21-5

o. -anlardan 11-26

o.-anları 105-1

o.-anlarıñ 178-12

o.-ar 51-10

a.-ardı 62-18

o.-darımı 50-9

o.-dı 1-5; 1-14; 1-17; 16-13; 18-
18; 19-6; 21-17; 29-15; 29-21; 30-1;

30-7; 36-13; 38-2; 39-21; 43-8; 43-12;
53-21; 55-16; 59-21; 62-24; 85-2; 86-
28; 88-2; 88-4; 89-12; 97-11; 101-27;
182-1

o.-dılar 43-7; 87-3

o.-ıñ 143-20; 146-15

o. -ıp 11-24; 38-24; 40-23; 85-
11; 102-14; 124-19; 154-2

o.-ka 79-26; 110-13

o.-kalar 86-19

o.-magı 76-26

o.-mak 36-19; 37-21

o.-maklarına 86-16

o.-malıdı 86-14

o.-malımışım 86-1

o. -man 30-6

o. -manıñ 19-8

o.-masañ 111-3

o. -mazdı 29-24

o.-sa 137-27

o.-sıñ 137-27

o.-sıñız 89-16

o.-şanını 51-26

o.-ın 99-1

o.-yadı 129-4

o.-yardı 112-25

oturt- : oturtmak.

o.-anına 178-31

o.-ıp 133-9; 151-23

o.-mak 186-9

oturımlı : yerleşik, göçebe değil.

o. 7-10

oturiş- : yavaşça oturmak, yerleşmek.

o.-an 115-12

o.-ın 81-25

oturt- : oturtmak.

o.-ıp 86-5

oturdl- : tohum dikmek, fidan ekmek.

o.-magını 134-8

oturup-turiş- : birbirine katılmak, birbirine gidip gelmek.

o. t.-sa 142-19

otuz : otuz (30).

o. 59-15; 79-20; 85-1; 85-2; 104-8

ovadan : güzel, hoş.

o. 29-26; 101-21; 104-22; 104-31; 116-8

o.+ca 18-25

o.+dı 67-24

oval : önceden, eskiden.

o. 185-29

ovam: avam.

o. 182-28

ovarra : dış, uzak yer, uzak mesafe .

o. -bol! : “yok ol, gözüme görünme” anlamındaki kızma sözü. 4-5

ovaz : ses, seda.

o. 86-4; 86-5; 97-20; 99-14; 99-16;

o.+ı 80-24; 109-17; 109-23; 136-8

o.+ını 17-26

o.+ları 32-21

ovkala- : ovalamak, ovmak, ovuşturmak.

o.-na 10-13

ovlak: oğlak, keçinin, geyiğin altı aylığa kadar olan yavrusuna verilen ad.

o. 36-10; 78-10

o.+lar 26-30

ovran- : sızlanmak.

o.-ara 37-22

ovnuk : küçük, ufak.

o. 16-4; 16-19; 20-14; 54-23

ovrat- : parça parça etmek, ufak parçalara ayırmak.

o.-ıp 14-7

ovsarla- : Devenin kellesine sarılan demir dişli yular geçirmek.

o.-p 31-11

ovurt: avurt.

o. 17-9; 63-6; 136-2

ovurt-ovurt : ağız dolusu su.

o. 103-18

ovurtla- : ağıza doldurup içmek.

o.-p 19-8

ovurtlan- : bkn. Ovurtla-

o.-ından 24-9

ovuşla- : bkn. Ov-: oğuşturmak.

o.-dı 22-7

o.-p 22-10

o.-yardılar 185-20

oy I : düşünce, fikir.

o.63-18; 78-1; 80-31; 173-11

o.+a 80-13; 98-21; 156-27

o.+1 71-23
o.+dan 16-5; 23-26; 108-31;
122-14; 162-8; 176-6; 183-25

o.+lar 181-15
o.+lar(h)am 85-15
o.+lardan 77-10

oy II : çukurluk yer, vadi.

o.+a 172-17
o.+da 30-1
o.+dakı 30-16
o.+uñ 29-29; 30-7

oyalık : uyanıklık.

o. 111-15
o.+ımdı 56-7
o.+ına 38-21

oyan- : uyanmak.

o.-an 170-9
o.-yança 52-3

oyandır- : uyandırmak.

o.-dı 109-24; 128-1
o.-dırası 83-27

oykan-: sürünmek, bulaşmak,
değmek.

o.-man 7-5
o.-ıp 6-21

oyla- : düşünmek.

o.-caksınız 109-6
o.-dı 71-20
o.-p 142-15; 145-6
o.-pdı 149-4
o.-pdım 95-5

o.-yardı 11-23; 77-21

oylan- : bkn. Oyla-.

o. 112-14
o.-an 145-8
o.-andan 143-5

o.-dı 7-18; 9-6; 9-11; 27-18; 31-
19; 39-14; 42-23; 47-14; 49-6; 52-29;
64-20; 65-9; 65-11; 72-9; 94-10; 108-
20; 115-22; 144-5 ;145-22

o.-ıñ 126-17; 181-5

o.-ıp 158-19

o.-maga 79-14; 143-3

o.-manı 19-5

o.-sa 76-10

o.-yardı 146-4

oylandır- : bk. oylan-.

o.-yardı 152-2

oyna- : oynamak.

o. 2-10; 3-11; 164-2; 181-3

o.-dı 5-9; 42-26; 80-19

o.-mak 2-11

o.-mazlığa 57-8

o.-n 50-10; 73-3

o.-nan 84-2

o.-p 62-22; 78-8; 83-7

o.-pdılar 62-25

o.-p yör- 30-24; 47-7

o.-rdık 19-13

o.-sı 30-18

o.-yan 8-1

o.-yanını 30-21

o.-yardı 26-30

o.-yardılar 6-20; 67-26
oynakla- : oynamak, oyun etmek.

o.-p dur- 52-14

oynat- : oynanmak.

o.-yan 51-9

oynat- : oynatmak.

o.-armısıñız 3-4

o.-yanına 179-3

oyun : oyun.

o. 141-3; 141-6; 163-24 ;164-16

o. et- : şaka yapmak. 15-8; 30-18; 83-12; 164-15

o.+lıga sal-: söyleyeceklerini şakayla söylemek. 165-1

o.+ı 62-21

o.+larına 4-7

o.+una 15-10

ozal : daha önce, daha evvel.

o.91-17

o.+(h)am 134-26

-Ö-

öç- : sönmek.

ö.-en 10-25; 21-27

ö.-yardı 87-12

öçük : sönmüş.

ö. 88-2; 106-23; 166-8; 166-15

ö.+di 30-20; 68-1; 72-29; 118-7

ö.+le 81-1

öde- I : ödemek, tanzim etmek.

ö.-n(y)ok 176-4

öde- II : haklı çıkarmak, haklı göstermek, birinin güvenine layık olduğunu göstermek.

ö.-edi 184-1

ökce : ayakkabının alt tarafı, ökce, topuk.

ö. 98-4; 98-9

ökce göter- : koşarak gitmek. 4-4; 5-8; 17-24; 33-24; 36-21; 68-22; 73-21; 87-26; 128-12; 158-13; 173-11; 174-11; 181-8; 182-8; 184-6

ö.+si 85-21; 87-8

ö.+sinden 4-18; 159-22

ökde : bir işi çok iyi yapan usta.

ö. 106-21; 107-27; 107-28

ö.+rāk 19-4; 53-7

ökdele- : bir şeyi iyi bilmek.

ö.-n 133-17

ökün- : pişman olmak.

ö.-di 51-15; 58-15

ökünç : pişmanlık.

ö.+i 58-15

öküz : öküz, boğa.

ö. 73-26; 89-15; 115-26

ö.+den 89-15

ö.+e 66-2

ö.+i 65-29; 66-3

ö.+iñ 66-2; 66-3; 66-5

öl- : ölmek, yaşamı son bulmak.

ö.-en 171-21

ö.-eni 43-19; 141-22

ö.-er 53-14

ö.-iñ 44-1

ö.-māniniñ 141-22
ö.-mekge 51-20
ö.-mez 71-10
ö.-sem 155-7
ö.-sün 78-23
ö.-şük 70-14; 70-15; 70-17
ö.-üp 53-19; 63-5; 67-10; 78-14
ö.-üp bil- 82-10
ö.-üpdı 94-4
ö.-yānçā 82-10
ölçe- : ölçmek.
ö.-p 126-2; 156-2
ö.-r 172-21
ö.-yāne 6-7
ö.-yār 180-10; 181-9
ölçegsiz : bir ölçeği olmayan.
ö.-dir 108-15
ölçer- : I. ateşi güçlendirmek. II. tartmak, ölçmek, biçmek.
ö.-den 170-18
ö.-mese 19-24
öldür- : öldürmek.
ö. 12-27
ö.-cek 149-13
ö.-di 52-9; 71-12
ö.-en 117-5; 171-22
ö.-eniñ 12-27
ö.-ip 150-4
ö.-ip bil- 46-18
ö.-mān 53-28
ö.-mek 53-3

ö.-sem(h)em 12-26
öldüriliş : öldürülme durumu.
ö.+ine 137-24
öli : ölü, canlı olmayan.
ö. 58-22; 166-15
ö.+ni 53-22; 86-12
ölügsi : az, hafif, cansız, zayıf.
ö.157-12
ölülük : bk. Öli.
ö.+imi 55-26
ölüm : ölüm.
ö. 5-15; 53-29; 69-12; 84-10; 84-12; 104-26; 125-17; 136-13; 137-17; 138-13; 140-13; 178-9
ö.+den 5-25; 150-1
ö.+iñ 70-14
ölümlü : ölümlü.
ö. 184-2
ölüm-yitim : ölüm kalım.
ö. y.+e 68-8
ölmezödi : ölmeden yaşanabilecek kadar yemek.
ö. 136-23
ömür : <Ar. ömür, yaşama süresi.
ö.+i 16-1; 16-1; 54-21; 182-3
ö.+üm 12-20
ö.+ümde 136-18
ö.+ümiñ 23-1
ö.+ümüz 81-21
ö.+ünde 42-18
ö.+üni 139-13
ö.+üniñ 86-5; 156-15

ömürlük : <Ar.+ <T. ömürlük.

ö. 43-16; 81-21; 87-9

önceyli : öncelikli, sonuçlu, iyi, hoş.

ö. 27-6

ö.+ce 143-12

ö.+râkdi 186-26

öñ : 1. ön, ön taraf. 2. önce, ilkin.

ö. 19-9; 31-11; 33-11; 36-10; 67-5; 85-24; 139-11; 170-22; 181-10; 188-12

ö.+de 65-9; 74-14; 143-9

ö.+den 35-14; 109-28; 118-1; 118-4; 121-11

ö. +de(h)em 98-3; 140-8

ö.+e 31-14; 88-22; 128-30; 133-26; 153-24

ö.+(h)em 133-6; 159-11; 184-13

ö.+i 9-16; 12-22; 79-15; 113-25; 141-3; 141-7; 153-6; 184-19

ö.+râkden 116-2

ö.+ümize 185-5

ö.+ümüzü 20-4

ö.+ünde 56-7; 81-24; 109-2; 109-27; 112-1; 145-27; 173-10; 174-12; 178-30

ö.+ünden 53-12; 77-25; 85-29; 98-20; 103-25; 122-12; 141-2; 144-23; 145-8; 149-1; 174-6; 177-14

ö.+üne 3-1; 3-24; 21-14; 31-17; 118-23; 167-29

ö.+ünü 1-12; 98-10; 166-22; 170-30

öñbayrak : düğüne hediye olarak götürülecek atlar.

ö.+a 85-4

öñden : önceden, eskiden.

ö. 136-22; 175-11; 175-16; 186-18

öñki : önceki, evvelki.

ö. 7-1; 41-29; 44-25; 51-14; 120-14; 132-23; 137-26; 151-14; 153-27; 154-24; 176-3

ö.+den 39-12; 61-26; 75-27; 81-17

ö.+si 65-28; 82-8; 137-25

ö.+sinden 82-9

öñürt- : bir şeyi geride bırakmak, arkada bırakmak.

ö. 107-6

öp- : öpmek.

ö.-di 15-25; 23-12; 118-16; 140-23

ör- : bitmek, göğermek.

ö.-di 148-13

ö.-düler 96-20

ö.-en 109-21

ö.-medik 80-4; 133-14

ö.-üñ 153-22

ö.-üp 57-5

öri : hayvanların yayıldığı meydan, otlak.

ö.+(ä) 31-22

ö.+ni 30-12

örän : çok, fazla, güçlü, kuvvetli.

ö.15-16; 19-5; 25-35; 28-35; 33-7; 34-35; 35-4; 39-7; 39-35; 40-32; 42-17; 43-23; 44-1; 45-37; 47-20; 49-31; 51-14; 51-31; 55-35; 56-3; 56-13; 57-38; 58-32; 59-6; 60-38; 51-24; 51-29; 51-29; 55-3; 55-13; 61-2; 66-20;

66-25; 67-1; 68-9; 69-3; 69-27; 70-25;
73-26; 74-5; 75-15; 77-18; 79-14; 85-
22; 87-14; 87-16; 93-7; 94-1; 94-20;
98-13; 100-9; 104-9; 104-15; 117-6;
117-13; 118-7; 120-17; 133-4 ;140-10;
142-4; 144-3; 146-9; 146-9; 146-9;
149-20; 150-10; 150-11; 150-17; 150-
18; 150-28; 151-18; 151-18; 152-4;
154-11; 157-4; 164-18; 166-8; 173-8;
174-12; 182-17; 185-14; 187-21; 187-
29

örç al- : gittikçe güçlenmek,
artmak. 102-4; 109-23

örk : bağ

ö. + üñi 101-11

ört- : örtmek, kapamak.

ö.-äyseñ 67-8

ö.-erler 114-1

ö.-ip 101-23

ö.-yârdiler 104-15

örtül- : bk. ört-

ö.-en 109-14

örtülü : örtülü.

ö. 105-6

ös- : büyümek.

ö.-en 83-7; 169-15

ö.-enleri 78-8

ö.-yâr 156-10

ösgün : uzun, büyük.

ö. 177-18; 177-23

ösümlük : bitki, nebat.

ö.+den 136-7

ö.+i 158-20

ö.+li 47-26

össürim : genç kuşak, yeni yetme.

ö.+i 116-12

öt- : 1. affetmek, bağışlamak. 2.
Geçmek, geçip gitmek.

ö.71-22

ö.-en 159-6

ö.-üñ 96-9

ö. -üp 105-14; 154-3; 162-24

ö.-üpdi 114-19

ö.-yân 72-20

ötâgit- : öteye gitmek, gidivermek,
geri dönmek.

ö.-cek 91-12

ö.-eli 144-9

ö.-melidi 160-1

ö.-mezmi 46-16

ö.-se 55-12

ö.-yâsiñ 164-18

öte : çok, fazla.

ö. 76-18; 115-10; 175-13

ö.+râk 3-19; 89-13; 92-23

öten : geçen, geçmiş.

ö. 7-21; 53-1; 56-11; 79-30; 112-
12

ötgür : keskin.

ö. 120-11

ötüril- : bir şeyi geçirmek.

ö.-en 39-20

ötri : ...den dolayı, ...den ötürü

ö.182-27

öv- : övmek, methetmek.

ö.-mândir 74-2

ö.-yâ 116-5

ö.-yänem 33-27
överli : övgüye değer.
ö. 88-9; 89-14
överlik : övgüye değer.
ö. 138-11
övlät : <Ar. dinsel düşünceye göre kerametli sayılan kişilerin soyuna verilen ad.
ö. 22-19; 174-24
ö.+ıñ 22-1; 22-14
ö.+lardan 40-18
ö.+sıñız 50-1
övlüyä : <Ar. mezarlık.
ö. 21-28
övren- : öğrenmek.
23 ö. 22-9; 25-24; 70-24; 72-4; 98-
ö.-cek 108-20
ö.-di 42-28 45-13;72-6; 119-1
ö.-ecek 115-21
ö.-en 17-12
ö.-enden 37-24
ö.-endir 112-17
ö.-er 165-5
ö.-erdim 76-4
ö.-erler 96-15
ö.-ersiñ 113-12
ö.-işen 109-28
ö. -medik 101-17
ö.-mäge 79-26; 80-22
ö.-megi 76-27
ö.-mek 70-23; 96-23; 115-22

ö.-ip 51-22; 108-27; 115-17
ö.-yän 76-24
ö.-yärsiñız 35-28
övreniş- : alışmak, ısınmak.
ö.-en 109-28
ö.-enden 32-11
ö.-yänçe 32-9
övret- : öğretmek.
ö.-erin 96-14
ö.-ip bil- 45-16
ö.-mek 34-6; 37-26
ö.-mekçi 55-11
ö.-mekde 184-25
ö.-mesem 24-4
ö.-seler 108-27
ö.-yän 50-12
ö.-yärdiler 41-5
övün- : övünmek.
ö.-mekçidi 18-2
ö.-yärdi 156-20
ö.-yärdiler 73-23
övüşgin : parıltılı.
ö.+ine 134-18
övüt : nasihat.
ö.+i 6-11
övrül- : dönmek, çevrilmek, dönüşmek.
ö.-cekdi 26-17
ö.-erkä 145-23
ö.-mäge 68-19
ö.-mäñkä 41-9; 54-22

ö.-sin 80-11
övrülüş- : bkn. Övrül-.
ö.-i 71-5
öbür- : çevirmek, döndürmek.
ö.-di 12-40; 132-13
ö.-dim 171-11
ö.-iñ 184-5
ö.-melidigini 103-19
ö.-şi 155-25
ö.-üp 124-24
övüs- : parlamak.
ö.-yän 31-2; 79-25
ö.-yär 188-24
ö.-yardı 9-14; 119-11
övüşgin : esinti, hafif rüzgar.
ö.+i 136-10
övüt : öğüt, nasihat.
ö. 58-12
ö.ber- : öğüt vermek. 80-23
övüt-ündev : öğüt, nasihat.
ö.ü. 44-27; 183-4 ;183-9
öy : ev.
ö. 1-6; 1-14; 30-6; 32-3; 80-11;
87-2; 92-21; 123-26; 164-20
ö.+e 48-28 53-20; 167-19
ö.+de 1-17; 1-18; 18-16; 67-5;
122-13
ö.+den 120-27
ö.+di 10-21; 41-13
ö.+i 7-14; 32-3; 72-25; 102-14
ö.+ler 76-17

ö.+lerde 86-16 ;127-18
ö.+leri 48-28
ö.+lerinde 10-7; 26-12; 66-26
ö.+lerine 17-18; 52-2
ö.+lerini 10-19; 17-27; 46-26
ö.+leriñ 57-6; 141-12
ö.+leriniñ 10-21; 17-17
ö.+li 184-5
ö.+müziñ 8-1
ö.+müzde 8-5; 46-6
ö.+ñüze 34-1
ö.+ümüz 7-22
ö.+ünde 61-2; 75-14; 86-26;
102-14
ö.+üne 18-12; 34-2; 36-17; 67-5;
106-15; 112-31; 129-19; 171-17; 172-
1
ö.+üni 167-22; 185-2
ö.+üñ 1-9; 1-11; 1-16; 2-21; 7-
20; 8-3; 8-7; 16-18; 18-20; 19-12; 37-
2; 86-27; 87-5; 167-23
ö.+üñden 153-19
ö.+üñize 184-5
öycük : yuva.
ö. 46-15
ö.+de 46-27
ö.+i 34-25
ö.+ini 82-6
öycük-öycük : birkaç yuvadan ibaret.
ö. 50-17
öyer- : evlendirmek.
ö.-cekmi 164-21
ö.-mekçi 81-11

öyke : güceniklik, kırgınlık, öfke.

ö.+li 42-10

öykün- : öykünmek, özenmek, benzemek.

ö.-ip 25-23

öylen- : evlenmek.

ö.-en 87-4; 110-16; 110-17

ö.-eñde 65-5

ö.-ip bil- 79-21

ö.-mek 80-11

ö.-señ 80-14

ö.-yän 82-25

ö.-yänlerin 86-18

öyleniş : evlenme durumu.

ö.+i 60-23

öy-övzar : ev bark, yaşanan yer.

ö.ö.+dan 32-15

ö.ö.+ımı 89-7

öyt- : düşünmek, sanmak, zannetmek.

ö.-dünmü 2-8

ö.-(h)em(y)ok 6-27; 12-22; 29-7; 48-2; 83-25; 112-12; 119-23; 123-11; 139-12; 157-24; 158-21; 166-4 ;168-13; 173-23; 176-8

ö.-medim 29-5

ö.-megin 173-27

ö.-seler 40-18

ö.-üp 48-22

ö.-üpdı 6-3

ö.-üpdim 160-13

ö.-yämiñ 74-13; 141-11; 141-14; 141-17; 159-4; 168-14

ö.-yän 25-4; 42-14; 42-23; 75-7; 83-10; 98-19; 116-16 ; 131-10; 139-20; 139-22; 147-5; 158-6; 158-23; 159-9; 162-7; 162-13; 165-2; 175-14

ö.-yänmi 168-11

ö.-yänizmi 112-17

ö.-yäsıñ 147-8; 158-22

öz : öz, kendi.

ö. 4-6; 5-18; 5-18; 5-20; 6-14; 6-16; 8-15; 10-6; 10-19; 11-16; 15-10; 18-19; 18-22; 19-3; 19-17; 20-2; 21-17; 21-29; 22-3; 22-5; 22-6; 22-12; 23-1; 23-3; 23-4; 24-15; 25-19; 25-22; 26-2; 26-12; 26-12; 26-14; 26-20; 26-25; 27-1; 27-17; 27-22; 27-22; 30-22; 30-23; 31-12; 31-16; 31-18; 34-17; 36-16; 37-3; 39-12; 39-21; 40-1; 40-14; 40-16; 41-12; 42-22; 42-23; 42-26; 43-5; 43-22; 44-17; 44-20; 44-23; 44-26; 45-23; 46-4; 46-30; 47-3; 47-7; 48-8; 48-28; 49-11; 49-12; 49-16; 49-18; 50-15; 50-22; 50-24; 51-11; 51-13; 51-25; 52-3; 52-4; 52-5; 52-29; 54-25; 55-16; 57-1; 57-10; 58-3; 58-14; 59-14; 59-14; 59-21; 59-24; 60-15; 60-18; 61-1; 61-5; 61-10; 61-21; 61-21; 62-3; 63-9; 64-20; 65-8; 65-13; 66-8; 67-13; 68-2; 68-2; 70-10; 70-11; 70-16; 71-10; 71-18; 72-1; 75-14; 75-28; 75-23; 76-2; 78-2; 78-12; 78-28; 79-13; 80-7; 81-10; 82-10; 83-7; 83-18; 87-4; 88-7; 89-13; 90-16; 91-18; 94-9; 94-11; 95-6; 95-7; 95-11; 96-22; 98-32; 99-9; 101-29; 102-14; 102-26; 103-12; 103-13; 103-14; 104-9; 106-2; 106-12; 106-20; 107-16; 108-31; 109-8; 109-29; 113-5; 113-14; 113-28; 114-11; 114-20; 115-4; 115-12; 115-21; 116-3; 117-4; 118-7; 118-17; 119-12; 119-26; 120-25; 120-26; 120-31; 121-2; 121-20; 122-12; 122-16; 122-19; 123-4; 123-10; 123-16; 123-28; 127-4; 128-7; 128-9; 129-21; 131-1; 133-16; 134-2; 134-14; 134-23; 135-6; 135-15; 139-10; 139-17; 140-2; 142-1; 142-3; 142-

3; 142-15; 142-15; 142-16 ;142-16;
144-6; 144-16; 145-17; 145-21; 146-
16; 147-7; 147-13; 147-15; 148-3;
149-18; 149-24; 149-26; 149-26; 149-
27; 150-1; 150-6; 150-8; 151-11; 151-
13; 151-14; 151-20 ;151-23; 152-8;
152-11; 153-6; 153-9; 153-14; 154-20;
154-28; 155-20; 156-1; 156-7; 156-14;
156-20; 156-28; 159-4; 159-8; 160-2;
161-6; 164-1; 165-4; 165-10; 165-11;
165-24; 166-17; 172-24; 173-25; 174-
6; 176-4; 177-7; 177-11; 177-12; 177-
27; 178-2; 178-16; 178-25; 181-1;
181-18; 182-23; 182-29 ;184-4; 185-3;
185-11; 186-4; 187-6; 187-27; 188-25;
188-27; 189-5

ö.+üne bayırn- : kendine
güvenmek. 31-13

ö.+üne çek- : kendi tarafına
çekmek, kendine bağlamak. 31-1; 43-
10; 77-25; 99-17

ö.+üne gel- : kendine
gelmek, akli başına gelmek. 84-9; 86-
6; 119-22; 176-18

ö.+üni ur-: kendini dövmek. 30-
3; 126-16; 133-27

ö.+üni yitir- : ne yapacağını
bilememek. 29-9

ö.+dedigine 52-26

ö.+(e) 29-13

ö.+(h)em 59-20; 88-3; 90-11

ö.+i 5-11; 7-3; 8-19; 9-1; 9-6;
11-10; 11-17; 13-16; 15-13; 18-1; 35-
9; 38-4; 46-11; 46-13; 46-20; 51-25;
52-31; 56-11; 57-12; 59-17; 61-10; 65-
8; 65-24; 71-10; 71-11; 71-21; 80-29;
82-9; 95-2; 95-22; 96-21; 98-30; 99-
21; 100-5; 103-26; 108-30; 109-22;
115-3; 117-19; 122-19; 127-17; 129-5;
133-9; 141-14; 146-25; 149-16 ;151-
21; 158-14; 165-24; 169-16; 171-20;
183-7; 183-15; 186-20; 188-7

ö.+imi 121-2

ö.+ini 120-20; 151-18

ö.+ leri 41-5; 60-13; 115-26;
138-28; 185-21

ö.+lerinde 113-1

ö.+lerinden 47-4; 67-3

ö.+lerine 10-24; 69-29

ö.+lerini 40-19; 40-19; 71-15;
71-24; 78-27; 86-16; 170-27; 183-19

ö.+leriniñ 178-19

ö.+leriniñki 69-26

ö.+üdi 15-7

ö.+üm 15-20; 23-3; 99-13; 110-
7; 163-5

ö.+üm(h)em 12-13; 98-7; 158-
18; 166-3

ö.+ümde 179-16

ö.+ümde 142-27

ö.+üme 75-24; 82-12; 151-6;
166-3; 180-6

ö.+ümi 101-5; 142-27

ö.+ümiñ 136-18

ö.+ümiñkin 107-1

ö.+ümüz 133-23; 173-26

ö.+ümüze 85-6

ö.+ünde 9-10; 57-26; 70-12; 93-
8; 97-7; 98-15; 124-6; 128-1; 129-4;
135-7; 155-18; 167-8; 170-3; 171-14;
182-8; 183-4; 183-24; 184-2; 184-3

ö.+ünden 19-4; 31-19; 52-31;
53-10; 61-27; 63-12; 85-24; 96-15;
109-22; 128-25; 128-29

ö.+üne 2-22; 5-9; 12-26; 29-14;
30-4; 31-1; 31-13; 34-11; 42-17; 43-
10; 45-24; 50-26; 51-3; 51-28; 53-20;

53-27; 56-26; 60-23; 66-16; 69-6; 82-15; 82-16; 82-23; 83-18; 85-10; 88-6; 89-4; 103-20; 108-23; 111-22; 116-21; 122-1; 129-12 ;136-17; 149-9; 152-14; 154-27; 156-19; 158-19; 163-18; 170-22; 184-1 ;184-5

ö.+ünemi 126-26

ö.+üni 5-5; 15-17; 16-9; 17-17; 18-26; 23-9; 23-10; 29-24; 30-3; 31-23; 37-3; 37-12; 38-2; 43-4; 46-18; 48-15; 53-19; 55-10; 55-21; 57-18; 63-11; 64-13; 69-12; 71-19; 71-25; 77-18; 80-3; 88-4; 88-8; 91-20; 91-23; 94-7; 110-16; 110-21; 112-1; 112-2; 114-17; 142-18; 151-21; 152-12; 158-10; 158-22; 158-23; 173-8; 173-9; 174-5; 178-7; 179-6; 184-11; 189-5

ö.+üñ 2-10; 3-11; 7-1; 14-13; 20-28; 38-11; 69-18; 106-18; 108-15; 127-17; 130-25; 133-27; 144-10; 145-26; 147-4; 157-7; 162-18; 167-6

ö.+üñe 7-11; 39-11; 176-3; 188-26

ö.+üñi 12-27; 103-24; 127-4

ö.+üñiñ 6-4; 16-8; 45-1; 45-22; 54-20; 60-22; 61-7; 61-15; 63-20; 72-7; 96-6; 111-5; 129-3; 152-17; 175-18; 186-2; 188-5

ö.+üñiz 179-1

ö.+üñize 88-11; 120-28

ö.+üñiz 113-26; 154-1; 179-15

ö.+üñizde 179-11

ö.+üñize 153-28

ö.+üñiziñki 146-13

ö.+üñki 72-24; 128-16; 184-6

ö.+üñiñkiçe 108-4

ö.+üñiñkiden 53-7

ö.+üñiñkini 188-26

özbaşdak : bağımsız, müstakil, tek başına.

ö. 46-3; 97-3

özen : çekirdek, iç, öz.

ö.+ine 134-7

özge : başka, diğer, başkası, öteki.

ö. 34-16; 45-6; 131-1

ö.+ler 8-9; 76-17; 86-13; 144-7; 173-5

ö.+lerden 59-8

ö.+leriñ 117-17; 189-4

ö.+niñ 177-3

özgeriş : değişme, değişim.

ö. 189-3

ö.+i 156-19

ö.+iñ 134-10; 134-16

ö.+lerinden 134-13

özgerişlik : bir halden bir hale geçişlik, değişiklik, yenilik.

ö. 80-17

-P-

pacıkah : korkulu.

p. 117-9; 178-9

p.+dı 94-1

paç : gümrük vergisi.

p. 97-3

pagta : pamuk.

p. 61-26; 101-28; 102-3

pahır : <Ar. fakir, yoksul.

p. 164-21

pakgıldat- : ağzını şapırdatmak.

p.-dı 24-20

pakgı : şişkin.

p. 88-24

pakır: fakir, yoksul.

p. 64-19

p.+ıñ 104-20

pakırdat- : fokurdatmak.

p.-ıp 150-19

palaç : mısır sapı.

p. 128-27

palas <Ar. palas, dokunarak üretilen büyük döşek.

p.+larda 159-16

palav : <Far. pilav.

p.118-20

p.+a 138-23

p.+ıñ 109-9

palçık : balçık, çamur, pislik.

p. 4-19

p.+a 4-20; 5-3; 5-3

p.+lıcadı 4-20

palta : balta.

p. 126-9; 134-7

p.+dır 20-3

p.+lı 127-10

p.+m 123-20

p.+mız 98-5

p.+nı 20-13

p. +ñ 98-6

p.+sı 117-11

p.+sının 98-32; 124-16

paltalı : baltalı.

p. 117-8

pañkelle : ahmak.

p. 149-12

papak : erkeklerin giydiği şapka.

p.+a 133-18

p.+ını 183-25

papaklı : şapkalı (erkeklerin giydiği şapka).

p. 49-4; 68-12; 75-4; 120-12;
157-15

papiros : <Fr. sigara.

p. 178-25

parahatlık : <Ar. + <T. barış, huzur.

p. 124-13; 168-12; 168-22; 171-3;
171-4

p.+a 171-11

p.+ı 94-29

p.+ına 32-16

parça : <Far. parça.

p. 107-3; 107-7; 107-19

parçala- : parçalamak, yırtmak.

p.-ñ 68-18

p.-p 127-7; 171-14

p.-r 168-14

p.-ya 89-21

p.-yan 61-14

parçalan- : parçalanmak, yırtmak.

p.-an 186-18

p.-ıp 173-1; 186-8

p.-yardı 117-25

parçalat- : parçalatmak.

p.-mak 126-6

parh : <Ar. fark

p. + ını 99-1

paravoz : buharlı tren.

p. 120-1

p.+ıñ 119-28

parti : <Fr. parti.

p.+mızıñ 188-23

pasıl : belli bir zaman dilimi, fasıl.

p.+da 117-24

pasırda- : dalgalanmak, rüzgarın
esişinden veya kuşun kanat çırpışından
çıkan ses.

p.-yan 16-13

pasırdı : rüzgarın veya kuşun kanat
çırpma sesi.

p.+sını 186-13

paşmak : ayak, taban.

p.+ı 31-13

p.+ını 47-3

p.+ları 47-27

p.+larınıñ 71-25

patılat- : vurmak, patlatmak.

p.-ıp 87-21

patışa : <Far. padişah, şah, çar.

p. 49-11; 49-14; 54-15; 69-24;
88-5; 89-28; 90-5; 90-11; 91-18; 94-
15; 94-22; 94-22; 94-23; 94-24; 94-30;
95-6; 95-16; 97-5; 98-26; 98-28; 103-
20; 113-22; 114-1; 114-28; 115-2;
116-22; 118-18; 118-24; 119-6; 119-
15; 119-22; 121-7; 121-8; 121-12;
121-14; 121-15; 121-24; 124-14; 125-
7; 125-9; 126-8; 126-15; 127-6; 127-
11; 127-20; 128-8; 128-18; 129-2;
134-19; 134-26; 134-28; 135-8; 135-

13; 135-22; 139-2; 139-7; 142-2; 142-
2; 147-25; 151-15; 160-18; 174-2

p.+lar(h)am 161-10

p.+larıñ 61-12

p.+nı 134-29; 137-21

p.+nıñ 54-12; 54-15; 88-25; 89-
4; 94-22; 94-29; 95-6; 95-10; 95-21;
95-29; 115-3; 118-3; 119-10; 120-21;
121-19; 124-20; 126-1; 127-24; 128-
12; 134-23; 137-24

p.+nıñkı 54-13

p.+ñ 74-14; 118-10; 119-22;
139-2; 141-22

p.+sı 109-2; 137-25

p.+sına 73-20; 97-3; 161-9

p.+sından 125-3

p.+sınıñ 94-29

pat-put : pat pat çıkan ses.

p. 65-16

patıшалık : padişahlık, şahlık, çarlık.

p.+a 54-2; 54-8; 54-9

p.+ıñ 54-17

patlat- : pat diye vurmak, patırtı
çıkarmak.

p.-ıp 29-15

p.-dı 4-14

pay : pay, hisse.

p.+ı 170-23

p.+ımızı 19-17

payır-payır : çatır çatır (ses).

p. 9-19

payhınla- : harap etmek, kırmak,
öldürmek.

p.-cak 127-8

p.-p 126-13
p.-yamış 73-27
p.-yan 124-21
payhınlan- : harap olmak, viran olmak.
p.-dı 158-12
payla- : bölmek, bölüp vermek.
p.-p 140-19; 14-25; 150-3
p.-yardı 59-19; 59-20
paylan- : bölünmek.
p.-ıp 7-11
paylaş- : paylaşmak, aynı fikirde olmak.
p.-anlar 137-5
p.-arıs 142-29
p.-dık 20-15
p.-ıp 152-28; 160-15
p.-maga 133-10
p.-yardı 59-18
paylaşıł- : bkn. Paylaş.
p.-yardı 69-1
paytun : <Fr. fayton.
p.68-11; 68-19; 117-2
p.+a 68-20; 170-26; 178-5
p.+dan 116-8
p.+ı 68-17; 68-19
p.+ıñ 68-12; 68-21; 68-22
paytunçı : <Fr. + <T. faytonu süren kişi, faytoncu.
p.+lar 68-23
päl : maksat, niyet, fikir.
p.+e 122-8; 124-2; 129-7

p.+ede 123-2
p.+ine 78-21
päl : işçi.
p.+äni 123-25
pälelik : işçilik.
p.+den 126-25
p.+e 122-10; 122-15; 122-21; 123-11; 123-14
p.+iñ 124-1
pälvan : <Far. pehlivan.
p.+iñ 93-24
p.+lardı 185-23
päsgel : engel, ayakkabı.
p. ber- : engel olmak, kösteklemek, engellemek. 58-20; 60-20; 66-26; 112-28; 154-26
p.+sız 8-3; 29-19; 66-8
peçat : mühür.
p. 7-4; 149-26
peçene : şeker, tatlı.
p. 115-11
peläket : <Ar. felaket.
p.+ler 32-20
pelek : <Ar. dünya, felek.
p. 123-22
p.+iñ 112-12
pelit : pis, kirli, tiksindirici.
p.39-24
pelteli : fitilli.
p. 61-17; 122-13
pena : koruyucu, himayeci.
p.+sında 81-10

pence : <Far. pençe.

p. 55-17

p.+si 101-6

p.+sinde 79-30; 117-25

p.+sinden 168-7

p.+sine 25-4; 29-10

pencek : erkeklerin giydiği kısa bir üst giysisi.

p.+iniñ 170-26

pencirä : <Fr. pencere

p. 103-8

p. +den 102-24

p. +ñ 101-16

p.+si 104-11

pensne: burna takılan yaylı gözlük.

p. 111-23

p.+li 151-18; 151-22; 178-23

p.+sini 171-24

per yassık : kuş tüyü yastık.

p. 32-12

perde : <Far. perde.

p.+si 114-1

peri : <Far. peri.

p. 79-29

p.+si 79-29

perişde : melek, ferişte.

p.+den 41-8

perman : <Far. ferman.

p. 120-27

p.+ı 118-3

p.+ına 118-10; 121-10

p.+ını 121-20

perron: <Fr. peron.

p.+a 120-19

perzent : çocuk, nesil, döl.

p.+ine 134-23

p.+ini 26-14; 115-4

pes : düşük, az.

p. 137-15; 166-15

p.+di 124-5

p.+e 183-19

pesa : drama eseri.

p.+ları 117-14

peslik : çukurluk, alçak yer.

p. 51-5

pesneli: kalemlı

p. 147-20

peşsay : alçak, düşük (ses için).

p. 22-27; 26-3; 88-10; 88-10;
163-6

p.+cık 104-14

peşeneli : iyilik, güzellik.

p. 109-16; 109-30

peşgeş : <Far. armağan, hediye.

p. 164-4; 172-1

p.+emi 153-11

peşmek : yabani bir bitki.

p.+e 127-9

pete- pet : yüz yüze, karşı karşıya.

p. 58-4

peteke : mide, kursak

p.+lerini 1-10; 18-1; 135-18

petik : beklenen, yapılan.

p.+e 142-8

peyda : <Ar. yarar, fayda.

p. 36-21; 41-2; 41-9; 134-6; 144-17; 176-12

p. bol- : ortaya çıkmak, görünmek, gelmek. 43-5; 52-7; 52-15; 56-1; 63-14; 79-26; 94-17; 98-8; 100-27; 108-6; 108-11; 109-13; 109-27; 117-6; 124-6; 138-12; 149-7; 156-24; 157-3; 160-6; 163-6; 167-8; 168-13; 170-8; 171-19; 172-14; 188-13

p. getir- : yarar getirmek. 22-15; 75-25; 134-7; 156-4

p.+nın 144-24

p.+sı 105-12; 139-23

p.+sına 106-20; 134-23; 153-14; 164-2; 170-13

p.+sının 106-19

p.+sız 41-8

peydalan- : yararlanmak, faydalanmak.

p. 176-2

p.-ıp 39-22; 75-1

peydalı : <Ar. + <T. faydalı, yararlı.

p. 94-13; 116-6

p.+rak 114-6

p.+rakdı 50-16

peykamlı : okun ucundaki sivri demir, peykam.

p.69-9

pıçak: bıçak.

p. 39-26; 64-13; 69-9; 119-16

p.+ın 124-16; 124-20

p.+lar 70-12; 70-28

pıçaklı: bıçaklı.

p. 121-22

pıgamber : <Far. peygamber.

p. 40-19; 99-26; 99-27; 148-21

p.+digne 11-13

p.+i 110-25

p.+ın 36-8

pılan : <Fr. falan, filan.

p. 84-19 ;185-5

p.+ı 185-4

pılça- : bir şeye hızla çarpmak, vurmak.

p.-p ur- : birden vurmak. 5-2

pıñkır-: birden kuvvetle gülmek.

p.-an 33-18

p.-dı 33-16; 35-23

p.-ıp 12-8

pıssı-pucurlık: bozgunculuk, arabuluculuk.

p.p.+ın 117-28

pışdıl: kaplumbağa.

p. 35-25; 88-22

p.+ın 159-23

pışgır- : bir şey hakkında konuşmak.

p.-madı 175-3

p.-manım(h)am 176-3

pışırda- : fısıldamak.

p.-dı 28-14; 91-14; 101-10; 116-9

pışırdaş- : fısıldaşmak.

p.-dılar 35-19

p.-yardılar 185-22

pışırđı : fısıltı.

p. 69-15; 91-20

pıtra- : dağılmak, saçılmak.

p.-dı 184-16

p.-pdır 170-24

p.-yardı 1-9

piyada : <Far. piyade.

p. 49-17; 92-24; 121-23; 127-10;
128-28; 173-1

p.+dırıs 98-5

p.+ñ 128-18

p.+sına 2-25

pız- : vurup itmek, iteklemek, sürmek.

p.-ıp 31-13; 80-16; 148-5; 164-
20; 169-15

p.-ıpdı 167-12

pikir : <Ar. düşünce, fikir.

p. 60-10; 60-20; 75-21; 77-4; 78-
1; 96-3

p.+e 155-20

p.+i 71-24; 76-7; 76-11; 80-15;
104-9; 172-15

p.+ide 185-24

p.+imi 99-2

p.+inçe 124-15

p.+ine 112-20

p.+ini 64-20; 75-26; 94-18; 94-
21; 99-4; 108-31; 115-28

p.+iñ 70-25

p.+leri 75-20; 116-23

p.+lerine 116-12

pikirdeş : aynı fikirde olan.

p.+idi 183-28

pikirlen- : düşünmek.

p. -di 64-25

pil I. : <Ar. fil.

p. 25-3; 29-10; 29-12

p.+e 24-21; 32-27

pil II. : <Far. kürek, bel.

p. 53-12; 98-6; 141-15

p.+den 44-23

p.+e 22-9; 22-17; 141-19

p.+imiz 98-5

p.+ini 164-23

p.+iñ 53-19

p.+iñe 162-17; 163-3

p.+iñi 141-7

p.+li 141-7

pir : <Far. pir, din adamı.

p.+i 65-24

p.+ler 71-25; 108-11; 115-26;
117-25; 126-7

p.+leri 60-17

p.+leriñ 45-4; 60-18; 115-23;
125-9

pis : pis, kötü.

p. 166-14

pisint : dış görünüş, biçim, şekil.

p.+i otur- : beğenmek,
hoşlanmak. 75-6; 106-18; 138-10

pişge : taranmış, eğrilmeye hazır olan
yün.

p. 3-27 69-7

p.+ni 4-15

p.+ler 3-29

p.+lerini 3-28
p.+leriniñ 3-29
pişik : kedi.
p. 5-9; 7-1; 17-26; 25-5; 44-3;
57-3; 57-8; 142-10
p.+(h)em 25-9
p.+i 57-1
p.+iñ 25-4; 57-2; 57-2
pişme: hamurun yağda kızartılmasıyla
yapılan bir yiyecek.
p. 86-7
p.(ä) 86-7
piti : etli, nohutlu bir çorba.
p. 164-27; 164-27; 165-2; 165-5;
165-5
p.+den 165-8
pitikle- : fiske ile vurmak.
p.-di 3-7
pitiva : pitiva berme-: beğenmemek,
hoşuna gitmemek. 125-8
p. 150-13
pitne : isyan, başkaldırı.
p. tur-: başkaldırmak. 171-14
p.+ni 171-11
plan : <Fr. plan.
p. 149-23
p.+ı 128-5
p.+ını 127-25
poçta: <İt. posta.
p.+nı 142-6; 177-7
poeziya : şiir.
p. 45-20

pogon : omuzluk, apolet.
p. 69-28; 149-10
pogonlı : omuzlu, apoletli.
p. 120-13
polat : çelik.
p. 184-16
politsiya : <Fr. polis.
p. 148-4; 148-5; 179-9
p.+da 142-9
p.+lar 148-10
p.+nıñ 178-30
politsey : <Fr. bk. Politsiya.
p.+leriñ 177-15
politseyski : <Fr. bk. Polistsiya.
p.+leri 177-17
p.+leriñ 120-11
polk : albay.
p. 69-25; 172-8; 173-1
p.+ı 170-23; 179-5; 184-15
p.+unıñ 172-11; 183-23
p.+uñ 184-4
polkovnik : albay.
p. 120-7; 148-4
p.+e 127-21
p.+i 128-1
p.+in(h)em 148-8
p.+iñ 94-3; 148-9; 148-13
pomoşnik: yardımcı
p. 154-5
porsa- : bozulmak, çürümek,
pörsümek.

p.-dı 98-13
p.-p 58-22
porsı : pis koku.
p. 51-7
p.+sı 90-16
porsat- : pis kokutmak.
p.-dın 58-28; 59-4
poslat- : paslanmak, pas tutmak.
p.-yar 40-8
poşt : ünlem.
p. 105-9; 105-10
poşu : atlı asker.
p. 69-18; 69-25
p.+lar 68-21
p.+ları 72-21
p.+larıñ 69-25; 71-15; 88-13
p.+mıkan 69-16
p.+ñ 74-20
potratçı : tren yolunu yapanlar
p.+lar 98-2
podval : bodrum, mahzen.
p.+lara 170-27
pökgi : top.
p. 5-23; 47-7; 51-9; 62-22
prikazçık : emir veren kimse.
p.+i 129-21
p.+ine 129-16
pristav : denetmenlik yapan kişi.
p.+ın 49-12
p.+lığa 49-10
p.+lık 49-9; 49-18

progressiv : ilerici, ilerleyici.
p. 60-27
protsent : yüzde.
p.+ini 186-20
provokatsiya : <Fr. provokasyon.
p. 169-18
psihologiya : <Fr. psikoloji.
p.+sı 174-25
p.+sını 118-26
pukara : <Ar. fukir, fukara, yoksul.
p. 182-28
pul : <Far. para.
p. 16-5; 17-1; 17-1; 17-2; 17-2;
37-22; 37-22; 98-2; 104-7; 109-8; 117-
8; 133-11; 142-18; 147-4; 147-14;
147-15; 160-10; 177-5
p.+a 17-6; 24-8; 55-14; 123-25;
173-10
p.+(h)am 97-8
p.+(h)amı 153-10
p.+dan 107-21; 145-10
p.+dur 65-5
p.+ı 10-11; 106-18; 106-21; 131-
7; 147-15
p.+larını 146-24
p.+luk 142-18
p.+um 107-27
p.+umdan 106-20
p.+umın 168-5
p.+umuz 132-9; 132-13
p.+una 60-24; 145-14
p.+un(h)am 131-8
p.+uñ 73-3

p.+uñı 16-6; 17-4
pulemyot : makineli tüfek.
p. 173-6
p.+ıñ 126-12
p.+lar 128-26
punkt : nokta, önemli yer, belli çıkış yeri.
p. 172-18
purıca : bk. pırsat.
p. 173-20; 181-4
pırsat : <Ar. fırsat, zaman.
p. 173-4
p.+da 3-9; 170-29
p.+dan 75-1
p.+ı 70-29; 128-20; 173-17; 177-24
put : 16.3 kiloya denk gelen ağırlık ölçüsü.
p.+a 131-24; 137-6
p.+da 131-20
p. +dı 20-10
p.+una 131-12
püf : sıkıntı anlatan ünlem.
p. 58-26; 59-3; 59-4
pürçükli : saplı, sapı olan.
p. 16-8
pürköl- : serpmek, sepelemek, saçmak.
p.-ene 167-23
radio : <Fr. radyo.
r. 186-11
rahat: <Ar. Rahat, huzur.

r. 10-1; 55-8; 61-19; 123-8; 175-16; 187-21
rahatlandır- : rahatlatmak, dinlendirmek.
r.-malımıdı 80-30
rahatlık : <Ar.+ T. rahatlık.
r. 62-3
rahatlan- : rahatlanamk, dinlenmek, huzur bulmak.
r.-ıp 6-14
rahman : <Ar. rahman.
r. +dan 89-16
rast : <Far. doğru, gerçek.
r. 144-23
rayat: tabiyet, uyruk.
r.+ıñ 121-9
r.+larına 120-26
rayon : <Fr. reyon.
r. 188-11
r. +ıdı 129-18
rayispolkom : komutan.
r.+a 186-16
r.+ına 186-16
r.+ınıñ 187-8
r.+ıñ 187-13
razı : razı, memnun, hoşnut.
r. bol- : razı olmak, memnun olmak. 51-21
razvedka : istihbarat.
r.+sınıñ 187-7
razvetçik : istihbaratçı.
r.+i 182-2; 187-4

r.+ine 187-10
real : gerçek, hakiki, doğru.
r. 115-28
rehim : <Ar. merhamet.
r. 79-5; 108-14; 114-28; 136-25
r. et-: merhamet etmek. 79-4;
108-14; 120-26; 175-21
r.+ine 71-17
rehimdar : <Ar.+ <Far. merhametli.
r. 66-4; 71-16
respublika : cumhuriyet.
r.+da 185-23
r.+nın 188-18; 188-20
r.+sına 188-18
ret : <Ar. ret edilmek, ret.
r. et-: reddetmek. 129-13
reñk : <Far. Renk, boya.
r. 103-9; 166-15; 166-20
r.+daki 104-30
r.+de 102-23
r.+den 31-1
r.+e 167-14
r.+i 81-3; 167-11
r.+ine 167-10
r.+ini 16-12
r.+iniñ 173-11
r.+iñ 81-2
r.+leri 167-14
reñkli : <Far +T. renkli,
boyalı.
r. 69-10; 160-8

reñk- pet : beti benzi.
r.+i-p.+i öç- : beti benzi atmak.
95-23
resmi : <Ar. resmi.
r.+ligi 178-26
revolyutsiya : devrim.
r. 135-12; 135-13; 135-22;
148-15; 184-9
r.+sı 148-16; 149-6; 149-6
revolyutsion: bk. Revolyutsiya.
r. 183-11; 183-14
reygan: ziyan, zarar.
r. 24-7; 62-7
rızk : <Ar. rızık, pay.
r.+dan 54-23
r.+ına 1012
rol : <Fr. rol.
r.+ı 50-10
r.+unıñ 172-16
rugsat : <Ar. izin, ruhsat.
r. 34-6; 34-8; 81-5; 81-12; 184-3
ruh : <Ar. ruh.
r.+dan düş- : inancını yitirmek,
morali bozulmak. 56-27
r.+da 189-8
r.+ı 66-23; 166-8
r.+ları 166-14
r.+unı 109-24
ruhanı: <Ar .din adamı, dine hizmet
eden kişi.
r.+lar 40-6; 45-5
ruhbelentlik : <Ar.+ T. keyiflilik,
hoşluk, mutluluk.

r. 67-20
rupiye : <İngpara birimi.
r.106-20
-S-
sabın : <Ar. sabun.
s. 10-10; 10-11
s.+ıñ 10-12
sabır : <Ar. dayanma gücü, katlanma gücü, sabır, tahammül.
s. 89-16; 136-27
s. et- : sabretmek. 9-25; 43-14; 44-7; 80-23; 82-12; 89-17; 92-16; 95-15; 136-26
s.+ı 80-26
s.+ını 85-16
sabırlı : <Ar. + T. dayanıklı, sabırlı.
s. 44-28
s. bol- : sabırlı olmak. 154-9
saçak : sofra örtüsü, masa örtüsü.
s.+a 110-21
s.+ı 104-30
s.+ıñ 154-19
saç : saç.
s.+ından 5-3; 151-17
s.+larından 114-14
s.+larını 105-28
saç- : saçmak, aydınlatmak.
s.-ıp 128-17
s.-yan 86-11
sada : <Far. yalın, sade, basit.
s. 23-6; 44-16; 95-29; 97-1; 150-9

sag : 1. sağ, sağ taraf. 2. Sağ, sağlam, iyi.
s. 34-13; 142-25; 152-24
s.+ca bol/s. bol- : sağol, iyi dilek sözü. 43-20; 51-1; 66-18; 81-14; 109-28; 116-28; 120-22; 139-27; 151-10; 152-24; 165-7; 165-12
s.+a 146-21; 149-17
s.+ında 18-18
s.+mı 81-2; 81-18; 106-23
sag- : sağmak.
s.-maga 31-9
sagçı : sağcı.
s. 171-5; 171-12; 171-15; 172-8
sagdır- : sağdırmak.
s.-madı 31-12
sagıl- : sağılmak.
s.-yan 31-9
sag-gurgun : sağ salım.
s.g. 81-10
sagat : <Ar. saat.
s. 68-24; 68-25; 98-22 ;112-23
s.+larça 53-26; 112-32
s.+layın 69-1
s.+ma 127-21
sagatma-sagat : her saat, saat başı.
s. 127-21
sagal- : iyileşmek, sağalmak, hastalıktan kurtulmak.
s.-arsıñ 150-8
s.-darın 106-26
sagım : sağım, bir sağışta alınan süt miktarı.

s.+ında 31-20
sagın- : düşünmek, duraksamak,
tereddüt etmek.

s.-ıp 6-8

saglık : sağlık.

s.63-26; 151-8

s.+ına 117-26

s.+ıñ 108-22

saglık-amanlık : iyilik sağlık.

s. 50-8

saglık-amanlık soraş-: iyiliğini,
sağlığını, halini, hatrını sormak. 32-14

s. a.+ını 32-18

saglık-gurgunlık : sağlık, sıhhat.

s.g.+mıdır 50-2

sagrı : sağrı.

s.+sına 17-28

saka : su bölümü çizgisi.

s.+sından 70-10

sakal : bk. Sakgal.

s.+ım 100-25

s.+sız 100-25

sakav : söylenen şeyin sonunu
dinleme, sonunu bekleme.

s.+uñ 43-14

sakçı : nöbetçi, bekçi.

s.+sı 20-4

s.+lar 20-4

sakın- : düşünme düşünme, duraksaya
duraksaya konuşmak.

s.-ıp 6-24

sakgal : sakal.

s. 21-1; 49-1; 171-17

s.+ı 51-27; 91-2; 91-15; 109-16;
109-21; 133-12; 147-19; 159-24; 169-
15; 177-18; 177-23

s. +ım 100-25

s.+ıma 162-23

s.+ına 35-5; 120-9

s.+ından 79-21

s.+ını 22-7; 22-10; 49-17; 88-6;
105-27; 106-13; 109-19; 124-10; 184-
23

s.+ıñ 118-11; 161-13; 162-2

s.+ıña 162-1

s.+ıñ(h)am 162-22

s.+ıñdan 162-24

s.+larını 185-20

sakgallak : güür saçlı.

s. 157-6; 160-3

sakgallı : sakallı.

s. 41-20; 43-18; 55-1; 91-25;
129-20; 171-25; 185-14

s.+nı 172-6

s.+nıñ 80 -11; 99-8

s.+ñ 159-25

sakla- : korumak, saklamak, elinde
tutmak.

s.-dı 154-8; 154-21; 176-2

s.-maga 73-15; 177-4

s.-magıñ 178-2

s.-mak 38-2; 39-28; 43-24; 50-1

s.-makda 140-25

s.-mayardı 44-27

s.-p bil- 43-22; 44-4; 112-29;
114-17; 123-4

s.-r 5-25; 147-8

s.-sa 5-25

s.-salar 31-12

s.-san 163-21

s.-sın 9-6; 44-3; 81-10; 95-22

s.-yamış 14-7

s.-yardı 69-25

s.-yardılar 149-23

saklan- : kendine hakim olmak, ölçülü davranmak.

s. 136-26

s.-ıp 125-12

s.-magını 148-1

s.-yan 128-2

saklat-: saklama, koruma işini başkasına vermek.

s.-yardı 59-23

saklık : dikkat.

s.+ını 112-26

sal : sal, kereste salı.

s.119-16

sal- I. : koymak, yerleştirmek.

s. 119-16

s.-an 106-21; 143-4

s.-anını 53-5

s.-cak 79-20

s.-dı 9-22; 43-15; 88-12; 120-27;
179-7

s.-dık 20-14

s.-ganda 122-3

s.-ıp 53-20; 85-14; 91-25; 121-
22; 127-23; 140-15; 160-7

s.-ıpdı 118-1

s.-ıp gel- 13-8

s.-mak 31-8

s.-ya 166-15

s.-yan 102-23

s.-yardı 136-15

sal- II. : adlarla birlikte eylemler oluşturur.

s.-mak 185-27

s.-yardı 156-24

sal- III. : içeri almak.

s.-dılarmıka 181-12

salam : <Ar. selam.

s. 17-11; 81-8; 120-16; 152-24

s. ber- : selam vermek. 13-17;
21-2; 42-10; 49-23; 91-21; 96-19; 170-
6

s.+a iber- : selam göndermek.
152-22

s.+ımı al- : selama karşılık
selam vermek. 42-10

s.+dan 81-11; 91-14

s.+ı 42-12

s.+ına 91-22

s.+ın(h)am 21-2

salam-helik : selamlaşma.

s. h.+den 38-1

salamlaş- : selamlaşmak.

s.-an 174-18

s.-dı 152-19

s.-ıgı 81-20

salavat : <Ar. Hz. Muhammed'e ve onun soyundan gelen kimselere okunan dua.

s. 36-8

saldat : asker.

s.+1 73-27

saldır- : yaptırmak, kurdurmak.

s.-ıp 104-1

s.-mak 76-12

s.-yardı 54-26

salga- : sallamak.

s.-dılar 4-5

s.-p 82-12

salgı : tarif edilen yer, bir yer sorulduğunda alınan bilgi.

s. 39-27; 138-6; 139-16; 146-20

s.+da 118-5; 119-21

salgım : yanıltıcı görüntü, serap.

s.+a çap- : bir şeyin peşinden gitmek, boşa hayal kurmak. 144-27; 169-12

salgıt : çeyiz, başlık parası.

s. 79-20; 118-3; 120-27; 121-5

s.+1 88-5

s.+ından 123-25

s.+ını 127-25

s.+ınıñ 122-8

s.+ıñ 89-2

s.+lara 187-16

salık : yüzü salık : kaygılı, endişeli, yüzü asık. 88-3; 106-22

s.+ıma 144-27

salıhatlı : bk. Salıkathı.

s. 1-17; 44-15; 80-11; 85-30; 114-14; 146-19

s.+lık 55-11

salıkathı : görgülü, edepli, terbiyeli.

s.+dı 18-25

salım : an, lahza, vakit.

s. 35-16; 57-22; 79-2; 80-15; 89-17; 99-24; 170-19; 183-29; 187-5

s.+a 50-8

s.+da 29-27; 47-3; 52-30; 156-10

s.+dan 52-22

salın- : kurulmak, bina edilmek.

s.-an 32-2; 48-17; 104-30

s.-ıp 104-25; 105-1

salın- : bir şeyin içine koymak, yerleştirmek.

s.-ıpdı 130-3

salla- : indirmek, bırakmak, sallamak.

s.-dı 58-23

sallah : evlenmemiş, bekar.

s. 164-21

sallan- : asılı durmak, asılmak.

s.-dı 93-22

s.-ıp dur- 30-5

s.-yardı 69-10; 70-21

sallancıra- : yüzünü sarkıtıp yürümek.

s.-p 120-13

s.-yan 83-17

sallañçak : salıncak.

s.+da 86-5

sallanıñ- : hep birlikte sallanmak.

s.-ıp dur 48-20
sal-sal : yırtık pırtık, salkım saçak.

s. 7-7; 136-20

salkın : ılık.

s. 57-14

s.+laçdı 128-14

s.+rak 58-17

salpı : aşağıda sallanıp duran.

s. 129-20

samahulla- : boşuna konuşmak, gevezelik yapmak.

s.-p 134-13

samahullı : dedikodu, geveze.

s.+m 114-2

s.+ñız 75-9; 87-23

saman : saman.

s. 21-18

s. astından suv goyber- : saman altından su yürütmek, hiç belli etmeden bir iş çevirmek. 58-5

samavar : semaver.

s.+ı 114-16

samırdı : sayıklama, saçma sapan konuşma.

s.+sına 51-14

s.+sını 154-7

samolyot : uçak.

s.+ıñ 188-8

samra- : 1. sayıklamak. 2.gereksiz konuşmak.

s.-dı 35-25; 136-17

s.-p 36-19

s.-sa 76-7

s.-yan 154-7

s.-yardı 83-24

s.-yasıñ 132-13

samrat- : bk. samra-

s.-ıp 182-3

samsık: ahmak, aptal, budala.

s. 14-18; 30-21

s.+cak 5-4

s.+caktığını 4-14

san : sayı, adet, miktar.

s.+dan çıkar- : yoldan çıkarmak 14-21; 19-9; 117-6

s.+dı 17-17

s.+ı 3-2; 16-5; 20-13; 27-27; 32-13; 41-19; 58-18; 59-23; 86-17; 86-19; 91-16; 101-28; 102-10; 140-6; 104-7; 104-30; 116-7; 146-2; 147-14; 157-10; 159-21; 167-19; 188-1

s.+ına 22-17

s.+ısı 35-23

s.+sız 157-26

sana- : saymak.

s. 106-18

s.-yardılar 78-14

s.-ymalı 159-24

sanaç : deri torba, heybe.

s.+ını 160-13

sanaglı : sayılı.

s. 136-23

sanal- : 1. belirlenmek, belirli olmak.

s.-yar 189-2

sancıl- : iğne batırmak.

s.-an 174-7

sandal : demir ve gümüş ustalarının üstünde demir vb. eşyaları sündürmek ve dövmek için kullandıkları büyük demir parçası.

s. 104-15

s.+a 104-17

sangı : fikir, düşünce.

s.+sız 67-19; 128-27

sanlı : sayılı zaman, çok kısa zaman.

s. 1-15; 6-12; 47-3; 52-22; 63-26; 65-2; 129-7; 156-10; 173-19

sana- : saymak.

s. -maga 99-18

s.-p 8-7; 52-18

s.-rdı 36-9

s.-sa 11-8

s.-yan 11-9

s.-ymalı 159-24

sanar : hesap, sayı.

s.+dan 42-11; 136-15

sandık : <Ar. sandık.

s. 114-7

s.+a 131-8

s.+da 119-20

s.+dakı 117-9

s.+ıñ 130-17

s.+ına 106-21; 143-18

sandıra- : titremek, sarsılmak.

s.-p 55-20

s.-dı 30-3; 33-23; 57-6; 120-29; 166-22; 173-11

s.-ması 64-18

sansız : çok fazla, sayısız.

s.70-27; 136-24

sap I : sap, tutacak yer.

s. 139-20

s.+ı 89-7; 98-32

s.+ına 124-16; 124-20

sap II : katıksız, saf, temiz..

s. 95-29; 106-12; 159-4; 164-5; 180-14

sapak : ders.

s. 45-25; 51-19; 51-22; 55-23; 107-23; 108-5; 111-16

s.+dı 37-27

s.+ı 32-21

s.+ına 51-24

s.+ından 114-6

s.+ını 56-27; 61-10

s.+ınıñ 80-13

sapalak : hile, oyun.

s.+ı 170-18

sapanca : <T. + <Far. tabanca.

s. 93-22; 182-3

s.+nı 93-17

s.+ñ 93-22; 164-23

s.+sına 155-15; 155-25; 163-23

s.+sın(h)am 163-25

s.+sını 69-10; 93-18; 149-19

sapançalı : bk. sapanca.

s. 178-24

sapar : sefer, kere, defa.

s. 35-17; 33-21; 46-8; 48-20; 92-23; 129-22

s.+kı 41-13; 41-14; 43-5

saplan- : temizlenmek, arınmak.

s.-maga 10-9

saplı : saplı.

s. 121-22

sara- : sarmak, dolamak.

s.-dı 14-8; 21-13; 65-15

saral- : sararmak, sarılaşmak.

s.-an 63-6

s.-armıka 85-17

saralış- : sararmak.

s.-ıp otur- 48-19

saray : <Far. saray.

s.+a 131-25

s.+da 131-9; 135-19

s.+ı 129-14; 135-16

s.+ımız 131-14

s.+ından 135-16

s.+ıñ 129-14

sargı : sargı bezi.

s.+nı 65-18

sarı : sarı.

s. 31-11; 52-30; 55-20; 69-28;
69-28; 159-14

s.+sına 65-11

sarımtıl : sarıya yakın renk.

s. 2-24; 9-14; 23-15

sarıyag : eritilmiş yağ.

s.+ı 85-23

sarıyagız : sarı benizli.

s. 18-23

sarkıt : yiyecekten artan, artık.

s.+ını 155-7

sarna- : mırıldanmak.

s.-dı 52-21; 65-13

s.-dılar 11-17

s.-p 53-15; 75-24; 86-18; 86-20

s.-sa 11-20

s.-yan 11-17; 53-17

sarp : <Ar. s. et-: harcamak, sarf etmek, kullanmak. 123-28; 139-13

sars- : sarsılmak, titremek.

s.-man 86-1

s.-maz 135-1; 169-19

sarsdır- : sarsmak, sarsıntı yaratmak.

s.-dı 170-9

s.-yamış 72-21

s.-yan 124-20

sat- : satmak.

s.-amızda 131-12

s.-an 22-21; 137-6; 173-10; 177-19

s.-cagına 55-14

s.-yan 16-16; 172-7

s.-yanlar 72-12

s.-yanları 106-13

satıl- : satılmak.

s.-anı 147-14

s.-yan 104-5; 116-1; 131-13

satın : ayak ucundan bacakların
bitiştigi yere kadar olan uzunluk.

s.+ınıñ 12-3

satıcı : satıcı.

s.+lara 73-5

s.+sı 49-4

satıççı : satıcı.

s. 16-22

satın : s. al-: satın almak. 22-5; 44-6; 89-8; 168-1

satıra : gerçeğin olumsuz yönlerini, durumlarını acı acı gülererek anlatan bir edebi eser türü, hiciv, mizah.

s. 40-11; 40-12; 40-15

satiriki : bk. Satira.

s. 60-22; 60-23

say- : saymak, öyle düşünmek, farzetmek, kabul etmek.

s.-magı 151-21

s.-man 94-25

s.-manı 72-27

s.-maz 94-24

s.-yanı 94-7

s.-yar 120-26

s.-yardılar 40-20

saya : gölge.

s. 3-1

saygar- : ayırt etmek, görülmek, fark etmek.

s.-an 173-11

s.-ar 34-18

s.-dı 32-11 61-23

s.-ıp 6-1

s.-madı 7-24

s.-mak 32-9; 149-2

s.-man 66-12; 134-18

s.-mandı 35-4

s.-mayardı 17-27

s.-yamın 160-9

s.-yan 165-26

s.-yardı 26-22

saygarıl- : ayırt edilmek, fark edilmek.

s.-madı 170-14

s.-masa 159-19

s.-yan 1-17; 150-18

s.-yardı 46-28

saygıla- : kamçı vb. ile vurmak.

s. 36-1

s.-p 87-25

sayıl- : sayılmak, öyle farz etmek.

s.-alıñ 140-26

s.-yan 35-30

sayla- : pamuk, yün vb. şeyleri değneklerle dövmek, çırpmaq.

s.-dı 16-9

s.-p 167-10

s.-pdı 42-1

sayla- : seçmek.

s.-n 139- 10

saylav : seçim.

s.+ında 94-2

saylavçı : seçmen.

s.+lar 94-2

saylan- : bir yerden ayrılmak, uzaklaşmak.

s.-anları 78-26

s.-dı 186-16

s.-ıp 31-14

s.-ıpdı 183-5

sayraş- : hoş konuşmak.

s.-a 89-26

saz : <Far. müzik, ezgi.

s. 109-23; 111-7; 111-8; 128-25;
159-16; 167-16; 178-18; 188-14

s.+a 109-16

s.+dı 120-17

s.+ı 109-26; 159-18

s.+ıñ 109-23

sazandar : <Far. müzisyen, çalgıcı.

s. 21-24

s.+ı 25-21

sazla- : birbirleriyle arasını
iyileştirmek, düzeltmek.

s. 110-5

s.-masa 94-16

sazlan-: bk. sazla-

s.-dı 106-22

sāhet : bir işin yapılabilmesi için
uygun olduğu düşünülen vakit, saat,
zaman.

s. 172-4

sāhra : <Ar. bozkır, sahra, step.

s. 26-16; 26-17; 26-19; 26-23;
170-26

s.+da 1-5; 26-24; 107-26

s.+nı 26-25

s.+ñ 48-24

sāme- : başı dönmek.

s.-p dur- 11-22

s.-yardı 111-15

sebet : <Far. sepet.

s.+ini 105-9

sebāp : <Ar. neden, sebep.

s. 7-9; 134-14; 141-2

s.+i 10-20; 16-2; 24-13; 32-7;
34-18; 35-30; 40-19; 42-11; 43-1; 50-
9; 53-7; 54-8; 54-19; 60-29; 62-13;
88-8; 108-3; 108-6; 112-22; 113-1;
120-9; 135-7; 142-2; 149-3; 149-21;
156-3; 157-1; 166-1

secde : <Ar. secde.

s.+(e) 12-3

saçak : bk. seçek.

s. 103-6

seçek : saçak

s. +lerini 99-18

seki : oturulacak veya yatacak yer,
seki.

s.+lere 159-16

s.+niñ 159-21

sekiz : sekiz (8).

s. 120-19

sekunt : <İng.saniye.

s.+da 36-3; 39-23; 57-16; 68-21;
93-21; 97-9; 106-9; 132-22; 146-28;
148-12; 157-26; 163-6; 167-2; 169-15;
170-3; 178-2

s.+ıñ 9-9; 128-1; 167-8

sektişiya : bölüm, kesim, grup.

s.+sında 182-22

selcer- : ayırmak, fark etmek.

s.-en 99-1

s.-ip 123-7

s.-mān 18-7

s.-medik 57-20

s.-yān 110-25

selçeñ : kıt, az.

s. 16-2; 41-17; 55-1; 60-27; 91-25

selkilde- : sallanmak, titremek.

s.-yän 91-14

selle : sarık.

s. 42-6; 112-3 ;187-5

s.+idi 105-7

s.+li 21-1; 21-27; 185-14

s.+sine 106-13

s.+sini 133-18

s.+siniñ 35-5

selledar : din adamı, hoca.

s. 21-23

selenle- : açık hava, genişlik yere çıkıp hava almak.

s.-p 47-27

selpet- : koşturmak.

s.-i 128-16

sem : sessiz, suskun.

s. bol- : sesini çıkarmamak, susmak. 90-18; 92-6

semavar : <Rus. semaver.

s. 46-10

s.+a 52-7

s.+ı 52-7

s.+ıñ 68-26

s.+lar 150-10

s.+lardan 159-14

sen : teklik ikinci kişi adılı.

s. 2-10; 3-10; 3-23; 4-24; 6-18; 7-1; 7-1; 9-16; 12-11; 13-23; 14-8; 14-11; 14-13; 15-16; 15-21; 15-23; 20-26;

22-4; 22-5; 22-6; 22-21; 23-1; 23-5; 23-7; 23-7; 24-28; 24-28; 25-16; 26-26; 27-10; 27-13; 28-8; 29-9; 35-31; 37-1; 37-11; 38-4; 38-15; 38-18; 38-21; 41-25; 41-26; 44-9; 52-16; 55-4; 56-17; 64-1; 64-5; 65-4; 67-8; 69-18; 77-1; 77-6; 79-27; 80-20; 80-20; 80-21; 81-25; 82-23; 82-25; 83-10; 83-12; 83-26; 84-10; 84-13; 84-25; 85-23; 85-23; 90-14; 93-7; 99-27; 100-6; 103-4; 103-6; 105-21; 106-4; 107-11; 107-13; 107-13; 107-26; 110-1; 112-13; 112-14; 113-10 ;114-20; 116-20; 116-25; 119-15; 119-28; 121-28; 122-5; 122-24; 123-3; 123-7; 123-9; 125-13; 130-12 ;130-24; 131-5; 132-13; 132-17; 134-26; 137-27; 138-4; 138-5; 138-8; 139-16; 140-2; 143-9; 143-14; 143-17; 143-21; 144-7; 144-10; 144-16; 144-16; 144-21; 145-8; 145-26; 149-18; 150-20; 150-27; 151-24; 151-25; 152-2; 152-5; 152-8; 152-17; 154-4; 154-26; 154-28; 155-5; 157-7; 157-17; 157-20; 158-16; 158-22; 158-24; 158-27; 159-5; 160-8; 160-9; 161-8; 161-13; 162-6; 162-12; 162-17; 162-18; 162-24; 163-13; 164-4; 164-18; 164-21; 165-20; 165-26; 166-1; 166-3; 167-5; 173-18; 173-22; 174-24; 175-11; 175-13; 175-26; 176-1; 176-4; 176-19

s.+(ä) 158-20

s.+de 22-8; 140-4

s.+den 23-12; 102-12; 114-25; 126-10 ;166-3

s.+(h)em 76-17; 82-21; 123-8; 123-14; 142-29; 145-6; 158-7; 161-23; 162-20; 163-1

s.+i 3-6; 6-27; 8-15; 8-15; 14-21; 22-3; 55-5; 56-4; 58-13; 83-25; 103-5; 108-13; 123-4; 130-20; 149-18; 151-6; 155-14; 164-18; 174-19; 176-1

s.+iñ 1-22; 5-17; 8-26; 9-8; 13-13; 14-12; 16-24; 20-11; 22-14; 25-16; 29-10; 37-10; 38-26; 39-7; 39-13; 39-

16; 39-16; 39-24; 42-6; 57-19; 77-4;
81-1; 81-25; 82-13; 82-24; 83-7; 84-1;
84-8; 89-7; 90-16; 90-20; 90-21; 93-3;
96-15; 97-9; 103-4; 105-27; 105-28;
105-29; 106-1; 107-27; 108-14; 112-
13; 113-11; 116-19; 118-13; 119-18;
119-20; 124-15; 140-10; 141-3; 141-
14; 143-10 ;143-17; 143-22; 145-24;
151-25; 153-12; 153-15; 154-7; 155-
18; 160-11; 160-14; 160-22; 162-1;
162-2; 162-3; 163-22; 164-15; 164-16;
166-1; 168-6; 168-13; 176-3 ;176-22

s.+iñ(h)em 21-7; 39-15; 41-23;
99-23; 153-17

s.+iñki 89-7

s.+iñkidir 162-17

s.+ki 4-26; 36-4

s.+mi 83-24

s.+siz 123-4

saña : sana.

s. 2-16; 13-7; 13-17; 14-19; 22-
3; 25-1; 25-15; 29-1; 37-5; 43-23; 58-
5; 60-9; 69-8; 77-1; 77-5; 79-5; 81-1;
82-24; 84-10; 88-20; 103-2; 103-4;
111-11; 112-14; 130-24; 131-2; 132-5
;138-10; 140-4; 140-5; 140-8; 140-12;
140-15; 142-24; 144-2; 145-1; 148-5;
152-3; 155-1; 155-4; 155-5; 157-27;
162-3; 162-6; 162-16; 163-15; 165-27;
166-24; 168-6; 168-7; 169-17; 173-13;
174-22; 175-24; 176-7; 180-22

sañsar : serseri, zıpır, kaçık.

s. 175-18

senagat : sanayi, endüstri.

s. 142-13

senet : iş, meslek.

s. 68-25

s.+iñ 166-18; 168-1

senetkâr : <Ar. + <Far. sanatkar.

s.+iñ 168-1

s.+lere 145-19

s.+leri 145-16

señrik : burnun alınla birleşen ince bölümü.

s.+ini yığır- : burun kıvrırmak, memnun kalmamak, beğenmemek. 58-25

s.+i 5-2

s.+ine 103-13

s.+ini 24-27

sep- : serpmek, saçmak, dökmek.

s. 39-28

s.-di 14-7

s.-en 136-3

s.-ip 65-12

sep : dikiş yeri.

s. + ini 99-10; 164-14

s.+lerindäki 7-21

sepgit : aralık, iki mevsimin ya da iki zamanın arası, birleştiği yer.

s.+i 43-6

sepil- : serpilmek.

s.-en 36-3

s. -eni 100-4

sepin- : bkn. Sep-.

s.-yardı 77-19

seple- : birleştirmek.

s.-p 132-12

sepleş- : serpişmek.

s.-ende 62-26

s.-yardı 127-13

sepli : birbirine bağılı, bitiştirilmiş.

s. 7-24

ser : baş, kafa.

s. sal- : göz gezdirmek, bakınmak. 71-24; 166-7

s. ur- : belli bir yaşa ermek. 62-20; 85-3

ser- : sermek, yaymak.

s.-cekmediñ 160-23

serçe : serçe.

s. 2-15; 19-26

s.+ler 10-24

sere : baş ve orta parmak arasındaki uzunluk.

s. 34-21

seret- : bakmak.

s. 4-27; 7-2; 41-1; 43-14; 51-9

s.-di 3-8; 23-4; 82-22; 130-13

s.-ende 172-25

s.-ip 36-19; 116-17

s.-mān 75-14

s.-me 41-1

s.-se 14-2; 37-2; 59-24

s.-seler 146-12

s.-señiz 6-23

sergi : sergi.

s.+sine 129-2

serhet : sınır, sınır çizgisi.

s. 57-8; 118-24

s.+i 26-29

s.+inde 173-3

s.+ine 49-8

s.+lerde 167-30

serme- : yoklamak, araştırmak.

s.-di 130-18

sermeşdir- : bk. serme.

s.-di 130-7

serp- : boşaltmak, dökmek, boca etmek.

s.-ip 20-23

serpil- : dökülmek.

s.-en 62-1

ses : ses.

s. 5-6; 9-19; 17-23; 37-1; 55-23; 61-29; 71-18; 89-3; 89-25; 90-22; 91-9; 92-9; 92-18; 96-5; 101-15; 114-13; 135-11; 147-23; 148-14; 154-6; 177-18; 177-20

s. çıkar- : sesini çıkarmamak, susmak. 47-5; 143-15

s. et- : ses etmek, ses çıkarmak. 9-19; 16-11; 18-15

s.+(h)em 21-6; 179-11

s.+i 5-10; 7-4; 16-11; 17-25; 22-1; 22-22; 31-21; 35-14; 35-17; 57-16; 86-4; 91-4; 93-9; 93-19; 95-24; 105-20; 121-17; 122-4; 125-22; 148-9; 157-14; 167-5; 172-6

s.+ime 93-1

s.+inden 71-18

s.+ine 11-15; 126-20; 143-18

s.+ini 5-20; 12-4; 12-5; 22-24; 26-9; 36-14; 49-19; 58-20; 68-10; 99-26; 127-17

s.+iñiz 32-25

s.+ler 35-24; 127-15

s.+leri 32-17; 135-22

ses- üyn : ses seda.

s.95-27

seslen- : seslenmek.

s.-di 1-20; 20-14; 21-2; 29-1; 75-8; 101-8; 101-13; 118-21

s.-enini 111-13

s.-ip 26-8; 32-10; 32-20; 35-26; 145-22

s.-yardı 34-25

setanda- seyranda : çok seyrek, aradadır.

s. 26-22

setir : <Ar. satır.

s. 62-8; 80-15; 115-18; 178-21; 180-26

s.+i 42-15; 51-19; 116-4

s.+lere 23-16

s.+leri 72-15

seyikle- : kırık kemiğe tahta koymak.

s.-n 66-11

s.-p 64-5

s.-rin 66-14

s.-ris 65-2

seyis : seyis, at bakıcısı.

s.+i 59-23

seyislen- : atı hazırlamak.

s.-ip 85-5

sezevar : sezevar bol- : karşılaşmak. 61-19; 104-27

sıçan : sıçan, fare.

s. 5-9

s.+a 25-4; 29-11

s.+ıñ 25-7; 58-22; 105-26

s.+(h)am 25-9

sıçra- : sıçramak.

s.-yarna 69-8

sığ- : sığmak.

s.-anda 39-24

s.-an(y)okmı 39-24

s.-cak 26-18

s.-dığından 5-11

s.-lı 111-1

s.-macak 95-12

s.-mayan 27-3; 95-21

sıgır : sığır.

s. 16-19

s.+dan 19-1; 133-11

sıha- : bir şeyi bir başka şeye sürtmek.

s.-dı 19-22

sık- : sıkmak.

s.-dığından 86-2

sıkıl- : sıkılmak.

s.-ıp 54-13

sıl- : silmek.

s.-dı 21-26; 103-8; 132-22

s.-mak 21-26

sıla- : saymak, saygı göstermek, hürmet etmek.

s.-sın 34-5

s.-yarlar 34-4

sılan- : sayılmak, saygı gösterilmek.

s.-ı 34-5

sılag : saygı, hürmet.

s.+a 34-5; 178-6
sımgılt : açık kırmızı renk.
s. 157-4
sımsıkla- : birinin göğsüne yumrukla vumak, arka arkaya dürtmek.
s.-pdı 3-21
sımsıklaş- : vuruşmak,yumruklaşmak.
s.-dılar 35-19
sın : 1. görme, gözden geçirme.
2.gözleme, gözetleme.
s.et- : bakmak, bakınmak, gözetlemek. 7-20; 30-4; 59-24; 86-13
sınan- : bir işe kalkışmak, yapacak gibi olmak.
s.-ıp 31-15
sınanış- : bir işi birlikte yapmak.
s.-ıp 30-20; 63-13
sındır- : yıkmak, bozmak.
s.-mak 178-13
sınla- : bakmak, gözden geçirmek.
s. 119-28
s.-dı 3-3; 35-5; 41-16; 58-24; 64-22; 112-1; 129-20; 138-12; 151-17; 173-6
s.-maga 102-17
s.-magı 97-16
s.-malı 86-12
s.-masa 80-4
s.-n 4-23; 119-12
s.-nı 31-3
s.-p 5-1; 8-4; 24-21; 35-20; 76-11; 102-19; 114-21
s.-yardı 18-19

s.-yardılar 86-9
s.-yaşına 156-17
sınlan- : bkn. sınıla-.
s.-da 166-19
s.-dan 65-28; 66-10
s.-yan 187-22
sınp : <Ar. sınıf.
s.142-8
sıñrak : tırnak.
s.+larınñ 4-21
sıp- : birinin elinden kaçıp kurtulmak, kurtulmak.
s.-an 47-18; 76-6; 171-24
s.-anda 167-4
s.-anını 166-21
s.-anıma 158-18
s.-ıp 130-13
s.-ıp bil- 82-11; 85-19
s.-ıpsıñ 158-20
s.-mak 38-7; 96-15; 126-25; 127-3
s.-mañ 139-16
s.-sa 20-6
s.-yardı 5-14
sıpa- : sıvazlamak, okşamak.
s.-p 184-23
s.-yan 9-3
s.-yanların 106-13
sıpala- : sıvazlamak, okşamak.
s.-dı 80-19
s.-masa 80-4

s.-p 43-8; 88-6
s.-yardı 109-19
sıpalan- : bk. sıpala-.
s.-da 174-15
sıpalaştır- : ovuşturmak.
s.-dı 39-22
sıpat : <Ar. dış görünüş, nitelik, değer.
s.+da 6-27; 112-4
s.+ına 56-23
sıpayı : kibar, nazik, edepli.
s.67-12; 67-17; 67-19; 67-9; 67-12; 67-12
s.+dan 173-6
s.+ları 173-4
sıpayılık : kibarlık, naziklik, edeplilik.
s. 67-4
s.+a 67-3; 77-11
s.+ıñ 166-1
sıpcırlı- : kabuğunu soyarak, yüzmek.
s.-anına 18-6
sıpdır- : bkn. Sıp-. Elinden kaçırmak, düşürmek.
s.-an 5-26
s.-anını 144-6
s.-cagını 184-12
s.-dım 165-14
s.-ıp 15-13
s.-ışını 151-11
s.-ma 68-16; 148-8
s.-man 25-7; 37-16
sıpır- : sıyırmak, soyarak.

s.-dınız 89-1
sır : <Ar. sır, giz.
s. 120-11
s. bildirmezlik : sırrını açığa vurmazlık. 9-3
s.+larını aç- : sırlarını açmak, açığa vurmak. 56-21
s.+ına 178-27
s. +lar 103-21
s.+ların 106-10
sır- : 1. Silmek. 2. Dolanmak, gezmek. 3. Bıçak, kılıç vb. şeyleri kılıfından çıkarmak.
s.-anda 79-3
s.-cagından 170-1
s.-ıp 29-3; 46-22
sırçalı : sırçalı.
s. 145-16
sırığ- : yavaşça akıp gitmek.
s.-yar 147-21
s.-yardı 172-24; 173-8
sırık : değnekten daha uzun ve daha kalın ağaç.
s. 126-9
s.+lı 127-10
sırlı- : traş olmak.
s.-an 43-8; 70-30; 169-1; 170-16
s.-ıpdı 186-4
s.-madık 169-15
sıra- : savrulmak.
s.-rın 105-27
sıratlı : güzel, hoş.
s.+sını 117-22

sırkav : sayrı, hasta.

s. 66-4; 66-8; 184-2

s.+ı 66-15

s.+uñız 66-7

sırla- : sırlamak, gizlemek.

s.-p 109-20

sırt : sırt, arka taraf.

s.+ı 119-16; 137-20

s.+ına 3-16; 46-8; 66-5; 170-25

s.+ını 155-25

sırtmak : düğüm.

s. 174-2

s.+ı 172-7

sıya : mürekkep.

s. 38-24

sıyahat : <Ar. seyahat.

s. 143-10; 143-13; 188-25

s.+a 143-6; 143-7

sıyahatçı : <Ar.+ <T. seyyah

s. +ları 101-20

s. +nıñ 101-19

sıyasat : <Ar. siyaset, politika.

s. 152-6

s.+a 73-13

s.+dan 156-1

s.+ı 188-23

s.+ını 91-19

sıyasatçı : <Ar.+ <T. siyasetçi, politikacı.

s.91-20

sıyası : <Ar. siyasi, siyasetle ilgili.

s. 182-22; 184-21

sıyrı : ölçü birimi.

s. 22-4

sız- : duyumsamak, hissetmek, sezmek.

s.-(h)am(y)ok 179-16

s.-an 120-31; 125-20

s.-añz(y)ok 179-11

s.-anı 33-6

s.-dı 5-10; 52-22; 61-21; 65-22; 173-10

s.-dım 70-24

s.-man 3-18; 63-14

s.-manı 56-27

s.-mayan 138-19

sızdır- : hissettirmek, sezdirmek, duyumsatmak.

s.-mayardı 63-18

sil : sel.

s. 26-23; 71-16; 156-10

s.+e 184-17

s.+ini 71-13

s.+iñ 102-25

silkele- : silkelemek.

s.-di 83-8; 83-13

silkil- : silkilmek.

s.-ende 9-18

silkişdir- : bk. silk-.

s.-eniñ 118-8

silterle- : eziyet etmek, horlamak.

s.-rmi 26-14

sim : metal, ip, tel.

s.+ine 39-20

siñ- : sinmek, sızmak.

s.-en 18-9

s.-ipdir 162-1

siñek : sinek.

s.+den 6-5

s.+ini 52-3

siñnitli : midede hazmedilmemiş yiyecek.

s. 44-24

sirke : bit yavrusu, sirke.

s. 9-9

s.+si 9-25

siz : çokluk ikinci kişi adılı.

s. 24-17; 25-9; 25-9; 31-15; 34-4; 34-5; 35-28; 35-28; 39-4; 50-1; 50-25; 50-28; 57-21; 58-3; 58-8; 58-12; 75-13; 86-22; 94-19; 94-27; 95-10; 95-10; 95-12; 96-8; 100-26; 107-22; 107-24; 110-23; 112-16; 113-16; 113-16; 113-24; 113-26; 118-10; 121-20 ;126-8; 126-13; 130-19; 134-16; 135-4; 144-17; 146-22; 153-26; 167-3; 169-5; 171-26; 178-31; 179-11; 179-20; 180-5; 180-11; 181-1; 181-2; 187-19; 187-21

s.+de 57-24; 146-17

s.+den 51-1; 51-1; 112-19; 114-7; 121-16; 123-18; 153-3; 167-3; 179-10

s.+e 21-21; 32-30; 33-2; 45-16; 50-23; 56-11; 58-1; 85-9; 95-15; 100-22; 112-18; 113-20; 114-8; 115-27; 121-2; 126-12; 140-13; 152-22; 179-1; 179-1; 179-27; 181-4

s.+(h)em 113-19; 121-24

s.+i 12-13; 24-21; 34-3; 34-5; 81-10; 152-22; 171-21; 178-30; 179-9; 180-12

s.+iñ 24-3; 24-10; 24-11; 24-11; 24-12; 24-21; 34-1; 50-24; 50-24; 58-2; 58-9; 58-12; 79-25; 89-3; 94-28; 95-1; 95-20; 95-22; 96-1; 96-3; 96-3; 106-26; 107-23; 111-1; 114-5; 120-28; 120-31; 121-1; 121-4; 121-6; 121-12; 122-15; 123-9; 123-18; 123-20; 139-17; 139-24; 144-19; 144-22; 146-14; 151-7; 152-21; 153-1; 153-25; 153-28; 154-2; 172-7; 178-26; 179-8; 181-4; 184-1; 187-22

s.+iñki 32-30; 34-9; 83-21; 89-5

s.+iñkiden 113-21

s.+lerden 182-28

s.+large 182-27

soca- : nefes nefese kalmak, güçlükle nefes almak.

s.-p 125-5

sogan : soğan.

s. 16-18

sogap : <Ar. sevap.

s. 138-9

sogır- : sökmek, söküp çıkarmak.

s.-an 127-25

s.-ın 105-29

sogur- : bir şeyin içinden çıkmaya çalışmak.

s.-up 140-15

s.-yan 36-12

sok- : sokmak

s.-dum 101-4

s.-masam(h)am 160-20

s.-man 181-4

s.-up 104-17; 120-30; 170-26

sol : sol, sol taraf.

s.+a 146-21

sol- : solmak, rengi uçmak.

s.-an 81-3

s.-maz 167-14

soldat : asker.

s. 134-22; 134-24; 157-1; 182-21

s.+dı 183-3

s.+ıñ 94-17; 123-28

s.+ları 128-12

soldatlık : askerlik.

s. 118-4

somal- : dimdik durmak.

s.-ıp 7-16; 137-23

somalak : dimdik duran.

s.85-2

sonar : çimen, sulu, yeşil alan.

s. 47-23

soñ : 1.son. 2.sonra.

s. 3-15; 9-5; 12-10; 12-21; 13-4; 14-6; 15-17; 15-22; 16-5; 17-10; 17-12; 20-2; 20-21; 20-21; 22-26; 23-26; 24-9; 25-16; 30-16; 31-22; 32-11; 33-25; 36-5; 36-8; 37-18; 37-24; 38-1; 39-18; 39-20; 47-14; 50-22; 51-23; 52-16; 52-22; 53-1; 53-20; 55-23; 57-7; 62-3; 62-11; 63-8; 64-14; 65-29; 66-2; 66-10; 77-10; 79-13; 81-11; 81-26; 86-26; 87-2; 88-10; 89-20; 91-13; 91-16; 95-9; 98-13; 101-10; 107-2; 108-5; 108-11; 108-21; 108-31; 112-18; 112-23; 114-10; 114-16; 115-17; 115-22; 116-1; 117-1; 120-21; 121-4; 121-9; 122-14; 122-20; 132-12; 137-8; 143-5; 147-18; 152-19; 156-14; 156-14; 158-

11; 162-8; 164-2; 165-7; 165-13; 173-25; 175-10 ;176-6; 179-18; 180-20; 183-25; 183-31; 184-18 ;186-18; 188-15

s.+una gulak as.-: sonunu dinlemek. 100-12; 100-26

s.+a 147-21

s.+(h)am 39-10

s.+ı 89-2; 94-1

s. +unımı 99-21

s.+una 42-9; 43-14; 100-12; 161-19

s.+unı 13-10; 88-18; 94-24; 94-25; 99-19; 99-21; 135-3; 140-22; 163-9; 180-21

s.+unıñ 93-25

s.+unda 5-24; 20-5; 56-19; 75-12

soñabaka : sonunda, en sonunda.

s. 51-29

soñkı : son, sonuncu.

s. 10-22; 42-15; 42-16; 54-14; 58-10; 75-11; 77-18; 80-3; 91-18; 102-4; 104-26; 118-15; 134-28; 135-8; 146-21; 153-15

sonla- : bitirmek, tamamlamak.

s.-p bil- 81-29

soñra : bkn. Soñ : sonra.

s. 18-14; 50-15; 51-17; 65-11; 65-14; 69-23; 84-15; 87-16; 87-19; 98-18; 101-24; 104-4; 109-17; 112-20; 115-9; 120-22; 127-8; 129-11; 135-3; 146-21; 177-1; 177-14; 181-8 ;185-11

sopı : <Ar. sofı.

s. 75-16; 86-19; 86-20; 86-20

s.+sı 150-13

sor- : emerek içmek.

s.-anını 65-19

s.-anlarında 94-23

s.-yardı 63-7

sora- : sormak, izin almak.

s.-(a) 92-6

s.-dı 3-4; 14-9; 15-16; 24-16; 24-23; 29-17; 64-15; 64-23; 69-15; 69-21; 82-21; 91-26; 92-21; 106-23; 110-1; 115-8; 116-18; 125-13; 158-10; 163-6; 163-10; 163-12; 166-24; 168-3; 171-27; 173-13

s.-lñ 138-3

s.-mak 92-19

s.-malı 140-14; 144-14; 176-1

s.-malıdı 35-2

s.-masañ 126-11

s.-mz(y)ok 126-10

s.-n 125-3

s.-nmışlar 125-3

s.-p 12-25

s.-pdırlar 94-22

s.-raydı 44-23

s.-sa 81-1

s.-salar 51-20

s.-sañ 126-11

s.-y 86-19

s.-ya 90-6; 92-22

s.-yan 82-8; 91-27; 125-23

s.-yanda 82-13

s.-yardı 82-5; 102-19

s.-yasñ 143-9

s.-yman 86-16

sorag: soru.

s. 50-8; 73-11; 143-15

s.+a 125-14; 178-22; 181-27

s.+dan 33-6

s.+ına 96-17; 146-18

s.+ını 81-27

s.+ınıñ 90-8

soraş- : hal hatır sormak.

s.-dı 91-21; 178-25

s.-iberiñ 49-25

s.-maga 93-7

sotsialist : <Lat. sosyalist.

s. 150-14

sov- : harcıyıp bitirmek, sarfetmek.

s.-ma 9-7

s.-makçı 73-28

s.-up 42-11

sova- : soğumak.

s.-masın 115-11

s.-manka 85-23

s.-n 153-14

s.-yadı 122-19

sovat- : soğutmak.

s.-ıp 172-28

sovatıl- : soğutulmak.

s.-an 167-18

soval : <Ar. soru, sual.

s. ber- : soru sormak. 27-1; 134-15; 151-23; 175-5; 176-6

s.+a 40-12; 81-15; 179-19

s.+ım 152-3

s.+ına 9-7

s.+ını 37-4

s.+ıñ 56-10

s.+ları 178-12

sovgatlık : hediyelik.

s. 146-26

sovat : eğitim, okuma-yazma, tahsil.

s. 184-25

s.+ım(h)am 152-1

s.+ıñı 27-13

sovathı : eğitimli, tahsilli, bilgili.

s. 23-23; 24-3; 40-3; 40-6; 123-2; 151-27; 184-20; 184-24; 186-11; 186-24

sovatsız : okuma yazma bilmeyen, tahsilsiz.

s. 65-24; 184-19; 185-26 ;186-23

sovatsızlık : okuma yazma bilmemek, tahsilsiz.

s.-ı 61-3

sovrul- : savrulmak.

s.-yan 159-14

s.-yardı 4-18

sovuk : soğuk.

s. 16-12; 62-25; 164-3; 165-1

sovul- : I. savılmak. II. kesilmek, durmak, sakinleşmek.

s. 105-10

s.-an 19-7

s.-ana 35-18

s.-maz 10-8

s.-up 9-8; 156-19

sovur- : savurmak.

s.-dı 150-19

s.-dımıkan 158-6

s.-updır 84-20

s.-yan 71-27

s.-yardı 47-27

s.-yarsıñız 94-27

soy- : hayvan kesmek

s.-up 59-19

s.-yardı 188-4

soydur- : bkn. Soy-.

s.-ıp 50-20

soyul- : soyulmak, kesilmek.

s.-yardı 85-5

sök- : sökmek.

s.-di 106-7

s.-me 27-17

s.-üp 24-1

sög- : sövmek.

s.-ermiñ 3-22

s.-yän(h)em 23-19

sögüş- : bk. sög-

s.-seler 106-3

söhbət : <Ar. karşılıklı konuşma, sohbet.

s. 111-8

söhbətleş- : muhabbet etmek, karşılıklı konuşmak.

s.-ip 114-11

sömel- : bk. Somal-

s.-ip 80-27

sön : sönmek.

s.-mändi 79-24

söndür- : söndürmek.

s.-ip 127-5

s.-mäge 57-5

söndüril- : söndürülmek.

s.-män 61-18

sövda : alışveriş, ticaret.

s. 81-31; 101-29; 102-3; 104-2;
104-4; 143-22; 145-14; 146-11; 150-
22

s.+da 116-11

s.+lar 61-5

s.+ları 146-25

s.+larınıñ 146-19

s.+nı 104-5; 145-3

s.+ñ 143-21

s.+s(h)am 73-3

s.+sı 129-17; 143-23; 164-16

s.+sını 146-24; 149-25

sövdagär : tüccar.

s. 21-22; 106-19; 107-25; 147-4

s.+den 106-17

s.+i 106-15

s.+iñ 106-22; 107-19

s.+lerden 156-13

s.+leriñ 106-14

sövdalaş- : alışveriş yapmak.

s.-manı 17-12

s.-yanlar 166-9

söveş : savaş.

s. 74-14; 94-29; 138-13; 172-16;
172-19; 172-19; 172-27; 173-19; 187-
14

s.+de 17-17; 134-22 ;171-21;
179-24

s.+den 125-9; 125-16

s.+e 171-21; 178-29

s.+inde 119-4

s.+ine 120-22

s.+iñ 173-18; 179-26; 187-13

söveş- : savaşmak.

s.-ip 61-20; 69-13

s.-yän 52-21

s.-yändir 180-8

sövüş : konuğu ağırlamak için kesilen
hayvan.

s. et- : hayvan keserek konuğu
ağırlamak. 50-20

söy- : sevmek.

s. 82-4; 123-20

s.-mäge 80-22

s.-meseñ 80-14

s.-meyärdi 94-7

s.-señ 79-18

s.-üp 62-8; 80-14

s.-yän 79-15

s.-yärdi 78-7; 78-9

söyen- : dayanmak, yaslanmak.

s.-ip 10-25; 23-13; 124-19

s.-yärdi 72-27

söygi : sevgi.

s. 62-10; 77-23; 78-12; 79-17;
95-7; 151-20; 167-15

s.+(e) 77-24
s.+leri 78-13
s.+ni 61-14
s.+niñ 79-23
s.+sini 45-22

söygüli : sevgili.

s. 115-19

söz : söz.

s. 12-24; 32-31; 44-5; 73-20; 81-17; 82-24; 88-12; 88-20; 88-20; 95-13; 95-13; 95-17; 100-7; 122-20; 127-6; 139-26; 142-12; 150-7; 152-14; 153-3; 153-19; 153-19; 155-4; 171-28; 175-12

s. al- : söz almak, herhangi bir toplantıda konuşmak için izin almak. 19-1; 181-16

s. ayt- : dünür gitmek, evlenecek kişi için kız istemeye gitmek. 81-27

s. açıp bil- : söz açabilmek, laf açabilmek. 93-21

s. ber- : söz vermek. 155-4

s. ur- : söylemek, konuşmak. 45-6; 60-14; 66-24; 89-20; 92-23; 112-18; 116-5; 125-6; 134-13

s.+i geç- : saygınlığı olmak, itibarı olmak, sözü geçmek. 46-4

s.+üni/ +ümi kes- : sözünü kesmek. 19-19; 19-21; 56-21; 88-15; 99-15; 99-22; 100-4; 114-4; 115-7; 126-4; 153-14; 154-6; 155-2; 169-4

s.+de 40-24

s.+den 118-19

s.+e 24-5; 75-11; 88-10; 95-3; 99-11; 120-23; 122-14; 138-1; 143-20; 170-16

s.+i 21-4; 32-23; 58-10; 75-12; 91-6; 152-15

s.+lärinmi 100-26

s.+ler 152-19; 181-7

s.+lere 58-8

s.+leri 123-2; 138-23; 178-1

s.+lerinden 129-10

s.+lerini 86-23

s.+leriniñ 22-11

s.+üme 99-21

s.+ümi 23-6

s.+ümüz 81-11

s.+üne 21-5; 123-6; 175-20

s.+ün(h)em 21-15; 22-17

s.+üni 20-1; 24-13; 25-18; 34-10; 43-14; 81-29; 89-17; 96-6; 96-10; 123-17; 129-22; 133-28; 140-1; 172-4

s.+üniñ 27-21; 36-4; 43-14; 163-9

s.+üñ 11-9; 24-7; 100-26

s.+üñe 176-3

s.+üñiz 114-5

sözle- : konuşmak.

s. 89-18

s.-di 22-27; 89-6; 110-22; 136-20; 158-19; 164-9; 169-2

s.-megine 125-24

s.-ñde 101-11

s.-p bil- 80-31; 145-13

s.-yär 181-13

s.-yärdi 147-19

sözleş- : bkn. Sözle-.

s.-di 178-25

s.-eliñ 153-4
s.-erin 152-15
s.-eris 151-8
s.-mäge 64-20; 121-1; 153-1
s.-mek 78-3; 79-17; 154-11
s.-melidigini 150-15
spektakl : oyun, piyes.
s.+a 117-4; 117-13; 117-19
s.+ıñ 117-12
s.+lardan 115-16
stol : masa.
s. 104-14; 104-16; 159-17
s.+uñ 114-16
sud : mahkeme.
s. 173-10; 178-9
sugşur- : bedenin bir yerine vurmak.
s.-dı 33-17; 33-21; 39-25
sulba : yırtık, delik elbise, üstbaş.
s.+sı 4-31
sulh : <Ar. gönül.
s.+ı 30-20; 72-29; 87-12; 88-2;
118-7; 137-15
s.+umuz 81-18; 81-21
s.+unı 17-18
s.+uñ 81-1
s.+uñız 106-23
sungat : sanat.
s.+dan 145-17
s.+ı 166-15
s. +ma 101-29
s.+ını 75-22; 119-10

s.+ınıñ 75-14; 166-17
surat : <Ar. resim.
s.+ını 78-2
suratda : biçimde, tarzda, şekilde, surette.
s.184-19; 184-22; 187-24
suratlandır- : betimlemek, tasvir etmek.
s.-ıdır 115-28
s.-yardı 60-26
sus- : almak, çekmek.
s.-up 137-20
sust : moral, durum, hal, ahval.
s.+ı 124-4
s.+lugı 156-24
sustlaş- : keyfi kaçık olmak.
s.-ıp 148-14
suv : su.
s. 5-9; 5-22; 6-2; 7-11; 8-10; 14-6; 19-8; 30-11; 30-12; 48-3; 51-6; 53-18; 55-20; 57-16; 62-1; 62-11; 62-15; 63-5; 66-1; 66-25; 69-1; 69-2; 69-2; 70-4; 70-6; 70-7; 71-2; 71-12; 87-19; 97-20; 97-20; 97-26; 102-26; 102-29; 103-9; 103-15; 103-18; 104-18; 123-1; 127-5; 136-2; 136-8; 149-14; 158-10; 161-16; 172-28; 184-14
s.+a 42-16; 57-13; 63-7; 66-3; 110-24; 117-22
s.+da 6-18
s.+dan 26-17; 30-10; 63-7; 108-23
s.+ı 20-20; 35-18; 47-19; 47-15; 47-16; 54-12; 62-14; 63-5; 63-6; 70-11; 70-31; 71-13; 97-15; 104-19; 160-21

s.+udır 110-5
s.+unı 97-13; 150-8
s.+uñ 26-20; 54-19; 69-3; 70-15;
70-26; 97-20; 162-17; 162-19
s.+suz 182-19
suvar- : sulamak.
s.-mak 31-7
suvart- : bkn. Suvar-.
s.-man 62-16
suvçı : sucu.
s. 63-4; 63-7; 63-8; 104-18
suvlı : sulu.
s. 109-27
suvsuzlık : susuzluk.
s. 26-19
südürle- : itip, çekip yürütmek.
s.-p 3-11; 47-9; 57-17
südürlen- : itilmek, çekilmek,
yürütmek.
s.-ip 122-3
sülçi : sorgu hakimi.
s. 178-9; 178-24; 178-30; 179-8;
179-19; 180-6; 180-15; 181-10; 181-
13
s.+ñ 179-11
s.+niñ 179-3; 179-4; 181-16
s.+sini 180-5
sülgün : sülün
s. 2-14; 29-25; 29-27; 29-27;
170-24
s.+iñ 184-15
sülmüre- : sessizce oturmak.
s.-p 18-27

sülmüreş- : bk.sülmüre-.
s.-ip 109-5
süm- : sokulmak, girmek, aradan
geçmek.
s.-di 17-5
s.-üp 16-21
sümsüle : kızların takkelerine takılan
uzun bir takı.
s. 31-14
sümsün- : öteye beriye taşmak,
dolaşıp durmak.
s.-ip 107-29; 157-17; 164-4;
183-26
sümük : sümük.
s.+ini 3-6; 13-9
sümükli : sümüklü.
s.+ler 3-11
süñk : kemik.
s. 66-11; 138-17
s.+dür 65-2
s.+i 34-9; 36-4; 64-27; 66-19;
138-19
s.+leri 65-28
s.+üne 32-31
s.+üni 154-19
s.+üni 14-5; 124-13; 154-19
süñ : bünye.
s.+ñi 32-30; 33-6
s.+ñüne 83-2
süpür- : silmek
s. 3-6
s.-di 125-1
s.-en 110-21

s.-ip 3-26
s.-mäge 171-24
s.-yâni 4-20
s.-yârdi 151-20
süpürt- : süpürtmek.
s.-megi 151-22
sür- : sürmek.
s. 118-12; 118-13
s.-düler 93-18; 106-5
s.-ersiñ 118-12; 118-13
süri : sürü, öbek, grup.
s.+leri 30-16
s.+si 26-28; 27-3; 68-10; 92-5;
126-20; 128-23; 166-12
s.+sine 136-21
s.+sinin 26-29
sürme : boya, sürme.
s. 119-17
sürt- : sürtmek .
s.-esi 22-8
s.-sen 55-6
sürülü : sürü, sürülü.
s. 31-4
sürüş- : takılmak, sendelemek.
s.-üp 115-21
süsüş- : çatışmak.
s.-mekçi 152-5
sütük : tüy, kıl.
s. 69-8 ;120-6
sütün : <Far. sütun, direk.
s.+i 102-21

süyci : tatlı.
s. 17-23; 47-15; 80-21
s.+di 10-22
s.+ni 95-4
süyem barmak : baş parmak ile orta parmak arasındaki parmak.
s. b.+ına 26-37
s. b.+ını 11-44
süyke- : ovmak, sürtmek.
s.-p 16-27
süyn- : çekilip uzanmak, açılmak, genişlemek.
s.-üp 70-22; 136-13; 170-11
süyr : bir şeyin tepesi, yukarısı, üstü.
s. 100-27; 101-1
süyre- : sürümek.
s.-p 127-16
süyš- : yavaşça bir tarafa doğru hareket etmek.
s.-di 88-22; 121-11; 161-21
s.-üp 38-3
s.-yârdi 26-30
süyšür- : bk. süyš-.
s.-ürdim 106-19
süysüş- : bk. süyš-.
s.-ip 105-6
süyt : süt.
s. 19-1; 133-11
s.+üñ 31-9
süyüm : tel, lif, iplik.
s.+i 167-12
s.+ine 167-11

süz- : süzmek.

s.-üp 109-26

-Ş-

şabaz : yiğit, bahadır, kahraman; sevgi sözü.

ş.+lar 35-13

şadıyan : neşeli, mutlu, sevinçli.

ş. 56-13; 59-7; 77-19; 99-4

şadıyanlık : neşelilik, sevinçlilik, mutluluk.

ş. 67-20; 67-27; 99-6; 178-16; 178-19

ş.+a 55-9

şagal : çakal.

ş.+a 118-18

ş.+ıñ 79-30; 117-24

ş.+ları 128-11

şagla- : çağıldamak, çağılıtlı ses çıkarmak.

ş.-p 8-3; 70-4

şahandaz : neşeli, şen şakrak, sözü sohbeti seven.

ş.166-8

ş.+dı 18-6; 77-20

şahandazlık : neşelilik, şen şakraklık.

ş. 51-11; 67-20; 6

7-27

ş.+a 66-26

ş.+ı 60-2; 62-21

şah : boynuz

ş. +ına 99-23

şahir : <Ar. şair, ozan.

ş. 73-20; 74-15; 102-5; 115-15

ş.+dır 60-15

ş.+ı 115-18; 117-16

ş.+ıñ 22-16; 74-15

ş.+lardan 60-21

ş.+lardır 45-7

ş.+larıñ 74-24; 75-1

şagırda- : fişirdamak, hışirdamak, şakırdamak.

ş.-p 20-14

ş.-yardı 67-13

şakırdavuk : şıkırdayıp duran ses

ş. 49-3

şakırdat- : şakırdatmak.

ş.-dı 155-17

ş.-ıp 93-18

ş.-anlar 149-19

şakırdı : metalden yapılan şeylerin çıkardığı ses.

ş. 98-5

ş.+(a) 1-20;

ş.+sı 98-6; 155-24

şakırdık : hayvanları ürkütmek için hayvanların kuyruğuna takılan şakırdayan şey.

ş. 177-22

şalgam : <Far. şalgam.

ş. 140-7

şam : yem

ş. 98-25

ş. bol- : yem olmak. 118-18

ş.+sız 186-2

şama-şayır : yararsız, boş, sonuçsuz.

ş. 45-6	ş. 63-14
şan-şövkət : şan, şöhet.	ş.+da 63-16
ş.+i 115-3	şatlan- : sevinmek, mutlu olmak.
şañla- : çınlamak.	ş.-dı 56-27; 143-5
ş.-r 73-1	şatlık : mutluluk, sevinçlilik, memnuniyet.
şaññı : keskin ses.	ş. 148-19
ş. 172-6	ş.+dan 102-29
ş.+ca 17-25; 31-21	şatlıklı : mutlu, sevinçli, memnun.
şapak : <Ar. şafak.	ş. 122-7
ş. 31-1; 31-2; 102-23; 149-3; 157-3	şayat : <Ar. tanık, şahit.
ş.+ı 31-3	ş. 11-12; 11-13
şapba : birden bire, aniden.	ş.+ı 108-10; 118-22; 171-16; 173-18
ş.+dın 18-12	şayla- : hazırlamak.
şapıl-da- : şapırdamak.	ş.-lı 84-1
ş.-p 57-16	şaylı : bezekli, takılı.
şapbat : tokat, sille, şamar.	ş. 31-14; 68-12; 79-5; 117-1
ş.83-22	şay : bir şey için gerekli olan malzemeler.
şapır-da- : şakırdamak.	ş.+ını tut- : hazırlanmak. 82-3
ş.-p 57-14	ş.+ı 18-16; 138-16
şapırdat- : şakırdatmak.	şay-sep : çeyiz, bohça.
ş.-ıp 15-9	ş. 82-5; 91-24
şarpık : tokat, sille, şamar.	ş. s.+(h)em 79-20
ş. dat- : dayak yemek, sıkı tembihlenmek. 6-15; 182-7	şägirt : öğrenci, çırak.
şarpıldı : bir şeyin, bir yere şiddetle çarpmasıyla veya vurmasıyla çıkardığı ses.	ş.+i 148-23
ş.+sına 33-23	ş.+iñ 37-26
şarta : bir şeyin kırılması sonucu çıkan ses, çat.	ş.+leri 42-24; 45-15; 186-6
ş. 66-16	ş.+lerim 114-11
şartıldı : yün dövülürken çıkan ses.	şäher : <Far. şehir, kent.

ş. 48-11; 48-16; 102-7; 108-22;
111-20; 128-5; 135-21; 138-4; 138-11;
145-20; 147-16; 149-22; 149-26; 150-
4; 150-8; 170-9; 170-14; 188-11

ş.+däki 112-1

ş.+den 25-15; 48-12; 101-25;
101-30; 129-10 ;138-12; 142-4

ş.+di 101-19

ş.+e e 23-25; 24-1; 27-16; 48-4;
49-10; 72-10; 72-23; 72-25; 73-7; 101-
30; 108-10; 108-12; 125-9; 128-9;
129-11; 138-11; 138-28; 129-12; 129-
14; 138-27; 142-9; 142-16; 142-18;
149-7; 150-20; 157-1; 168-22; 172-27

ş.+emi 126-25

ş.+i 73-23; 101-21; 157-26; 158-
3; 170-9

ş.+imizde 154-1

ş.+inde 54-4

ş.+ine 182-9

ş.+ini 72-22; 101-24; 103-13

ş.+iniñ 69-25; 183-16

ş.+iñ 72-29; 105-8; 108-11; 117-
20; 128-3; 128-24; 133-3; 142-4; 145-
20; 157-13

ş.+iñ(h)em 138-26

ş.+lerde 73-2; 171-6

ş.+lerini 129-18

şäht : rahatlama, ferahlama.

ş.+i aç-/ açıl- : rahatlamak,
ferahlamak. 33-10; 60-3; 81-7; 119-10

ş.+i 66-23; 68-1

ş.+ini 59-24

şehit : şehit.

ş. 171-22

şek : şüphe, kuşku.

ş. getir- : şüphe etmek,
şüphelenmek. 44-9; 136-26

şeker : <Far. şeker.

ş. 115- 11

şekil : <Ar. biçim, şekil.

ş.+ine 53-23

şemal : <Ar. rüzgâr.

ş. 41-14; 46-25; 47-3; 47-6; 34;
58-18; 78-1; 123-22; 136-10; 168-19

ş.+ı 123-24

ş.+sız 128-14

şepagat : <Ar. şefaât.

ş.+ı 136-25

şepayat : <Ar. şefaât.

ş.+ıñ 108-14

şer : <Ar. hayır olmayan, şer.

ş. 141-17

şergı : <Ar. şerî.

ş. 150-13

şerigat : <Ar. şeriat.

ş. 34-6; 40-8; 40-20; 41-4; 44-
21; 45-27; 50-17; 55-4; 70-23; 115-27;
133-17; 133-19; 149-16

ş.+a 11-10; 32-16; 76-8

ş.+dan 116-5

ş.+ı 42-5; 55-14 ;186-6

ş.+ını 71-25

şermende : <Far. utanmaz, yaygaracı,
kavgacı.

ş. 149-12

şert : <Ar. şart, koşul.

ş. et- : yemin etmek. 57-8; 63-8

ş.+i 37-12; 41-7; 100-7

şetdalı : <Far. şeftali.

ş.+lar 48-20

şeyle : böyle, şöyle.

ş.7-18; 8-11; 11-11; 16-14; 19-24; 21-7; 26-13; 26-14; 33-13; 36-9; 38-21; 43-15; 46-15; 47-22; 48-11; 52-4; 52-30; 54-3; 56-2; 64-7; 64-14; 65-2; 67-27; 69-14; 71-1; 71-7; 71-9; 73-17; 76-2; 77-4; 81-8; 86-29; 90-12; 95-3; 96-7; 100-4; 100-5; 100-14; 102-20; 103-19; 106-28; 108-5; 109-2; 109-17; 113-23; 117-13; 117-14; 123-19; 125-4; 126-1; 126-7; 129-3; 136-18; 140-13; 141-7; 141-14; 144-4; 144-6; 145-19; 145-21; 149-21; 154-2; 155-6; 155-11; 155-12; 155-12; 155-13; 157-17; 159-11; 164-8; 166-14; 166-15; 168-18; 170-11; 170-16; 174-26; 176-10; 180-14; 181-12; 181-15; 181-24; 184-8 ;186-13; 188-14; 189-3; 189-8

ş.+di 113-6; 171-4

ş.+dir 23-12; 42-2; 51-1; 114-25; 123-18; 145-2

ş.+mi 171-26

ş. +mikā 59-14

ş.+rāk 36-9

şeyt- : yapmak, şöyle yapmak.

ş. 7-6; 138-10

şeytel : aşık, kumar gibi oyunlarda oynamadan oturan taraftarlarına verilen pay, hisse.

ş.+cık 164-10

şıbırtı : hışırtı.

ş.+sı 23-13

şıbır-şıbır : şıpır şıpır (ses).

ş. 18-15

şıgar : <Ar. şiar.

ş.+ı 149-8

şıgla- : fokurdamak.

ş.-p 114-16

şıhmütür : hayvanı bağlamak için ipi burmak için bir eşya.

ş.+ini 37-20

şınññır- : şıngırdamak.

ş.-dar 114-3

şırkıldat- : gıcırdatmak.

ş.-ıp 86-28

ş.-yan 86-30

şikes : darbe, tamva vb. darbelerden oluşan sakatlık, yara.

ş. 32-31

ş.+i 65-25

şikest : kırık.

ş. 181-19

ş.+e 167-30

şindi : şimdiye kadar, şimdi, henüz.

ş. 24-28; 63-4; 132-17; 140-4; 160-22; 161-13; 167-19

şıpa : <Ar. şifa.

ş. 65-27; 97-15

şirin : <Far. lezzetli, tatlı.

ş. 48-21; 138-21; 150-7

şivlit : çizme.

ş. 111-21

ş.+iniñ 120-18

ş.+li 120-13

şkol : okul.

ş. 165-27

ş.+a 113-8

ş.+dan 130-25

ş.+ı 130-24

ş.+nı 112-3

ş.+una 76-3

şo : bu, şu.

ş. 3-28

ş.+cagaz 10-21; 35-1; 79-24; 79-25; 79-28

ş.+n 182-8

şol : bu, şu.

ş. 1-5; 1-8; 1-14; 1-14; 1-17; 3-9; 3-23; 3-24; 7-1; 8-3; 8-6; 9-9; 10-9; 11-9; 11-19; 11-29; 14-21; 15-4; 15-6; 15-14; 16-15; 16-16; 19-15; 20-4; 21-1; 23-15; 26-17; 26-18; 26-23; 28-22; 29-20; 30-1; 30-1; 30-8; 30-10; 30-11; 31-4; 31-4; 32-3; 32-5; 32-6; 33-6; 33-21; 34-11; 35-24; 35-30; 36-3; 37-2; 39-22; 39-26; 40-10; 40-11; 40-18; 41-18; 42-22; 44-11; 45-18; 46-23; 46-30; 47-6; 47-14; 47-15; 48-4; 48-12; 48-13; 48-26; 49-10; 51-23; 52-10; 52-25; 52-27; 54-5; 54-7; 54-8; 54-25; 55-12; 55-14; 55-23; 56-9; 57-11; 57-16; 57-26; 59-25; 60-3; 60-7; 60-9; 60-21; 60-27; 60-28; 61-7; 61-15; 61-22; 62-18; 62-19; 62-22; 62-26; 63-15; 65-6; 65-16; 66-22; 66-15; 67-4; 67-24; 67-28; 67-29; 68-5; 68-7; 68-21; 68-24; 69-3; 69-14; 70-5; 70-7; 70-9; 70-12; 70-15; 70-22; 71-26; 73-6; 73-8; 73-11; 74-7; 74-10; 75-6; 75-6; 75-12; 75-13; 76-1; 76-10; 76-29; 77-10; 78-18; 79-8; 79-10; 79-14; 79-29; 80-19; 81-6; 81-15; 81-24; 86-4; 86-26; 87-9; 87-11; 89-13; 93-17; 93-21; 94-3; 95-1; 95-23; 97-7; 97-9; 97-14; 97-19; 97-23; 98-15; 99-9; 100-26; 101-2; 101-6; 101-13; 101-17; 101-19; 101-25; 101-30; 102-14; 102-24; 104-4; 104-7; 104-19; 104-24; 104-27; 105-

15; 105-16; 106-6; 106-9; 108-16; 108-17; 108-24; 108-25; 108-26; 108-28; 109-18; 113-1; 114-1; 114-18; 116-9; 117-21; 118-6; 118-22; 118-23; 119-1; 119-12; 120-1 ;120-9; 120-14; 120-27; 120-30; 121-6; 121-15; 122-12; 123-3; 124-5; 125-5; 127-9; 127-25; 128-1; 128-12; 128-26; 129-4; 129-14; 129-15; 132-22; 133-5; 137-8; 137-27; 138-14; 138-15; 138-25; 139-23; 139-24; 142-15; 143-4 ;143-12; 146-27; 148-12; 148-26; 149-20; 156-19; 156-27; 157-4; 157-5; 157-15; 157-26; 158-10; 158-17; 158-20; 160-3; 162-6; 162-25; 163-6; 164-3; 166-19; 166-21; 167-2; 167-7; 167-9; 167-14; 168-20; 169-15; 170-2; 170-3; 170-13; 171-4; 171-16; 171-20; 173-7; 173-27; 174-7; 175-3; 176-1; 176-19; 177-13; 177-16; 177-18; 178-2; 178-3; 178-14; 178-14; 178-16; 178-18; 179-15; 180-3; 180-13; 182-4; 182-6; 182-7; 182-23; 183-4; 183-18; 183-20; 183-24; 183-24; 183-29; 185-8; 185-23 ;186-5 ;186-10 ;186-11; 188-2; 188-3; 188-4; 188-6; 188-12; 188-18; 189-1; 189-7

ş.+a 162-9

ş.+(h)am 74-2

ş.+ar 22-11; 49-4; 59-20; 72-14; 76-4; 161-2

ş.+ara 30-18; 59-20; 77-12; 104-2; 176-16; 185-25

ş.+ardan 30-19; 35-31; 91-17; 150-9

ş.+arı 1-9; 72-14; 75-2

ş.+arıñ 3-2; 26-30; 45-12; 54-10; 58-20; 62-8; 72-12; 101-21 ;139-13; 152-6; 152-9;186-23

ş.+dı 35-17; 60-2; 99-4; 103-23

şonça : bunca.

ş.119-22; 144-5

ş.+rak 79-20

şondan : bundan.

ş.165-7

şonı : bunu, şunu.

ş. 15-11; 55-16; 59-31; 53-28;
65-29; 66-11; 67-8; 67-15; 68-13; 82-
19; 87-21; 106-4; 106-22; 106-7; 121-
20; 133-1; 147-22; 155-26; 176-11;
178-31

şoña : buna, şuna

ş. 1-20; 11-14; 14-5; 14-14; 21-
2; 26-26; 30-35; 30-41; 44-22; 55-17;
67-3; 69-11; 69-12; 75-29; 77-7; 77-
13; 87-28; 102-22; 104-12; 104-15;
106-14; 108-10; 122-5; 122-11; 145-6;
156-12; 178-6; 183-19; 188-19

ş.+m 71-20; 88-24

ş.+da 24-10; 24-24

ş.+m 58-8

şonda : şunda, bunda.

ş. 5-17; 8-11; 9-11; 10-15; 15-
12; 15-22; 25-22; 26-5; 29-8; 29-25;
33-16; 39-5; 40-10; 42-18; 51-6; 57-6;
63-8; 63-13; 63-19; 66-6; 67-19; 70-
12; 98-1; 108-25; 112-15; 117-22;
133-1; 139-8; 155-5; 161-8; 175-3;
184-4

ş.+dı 69-5

ş.+kını 140-17

şondan : şundan, bundan.

ş. 14-8; 20-23; 37-18; 39-20; 41-
4; 48-2; 51-6; 57-7; 60-15; 62-11; 66-
2; 79-13; 87-2; 116-1; 118-13; 138-2;
139-11; 144-1; 146-22; 156-14; 186-
14

şonuñ : şunun, bunun.

ş. 3-22; 6-13; 6-21; 7-4; 7-12;
11-4; 12-12; 22-13; 23-10; 26-22; 26-

24; 28-11; 32-23; 40-20; 40-22; 41-12;
42-9; 43-1; 44-28; 46-1; 46-23; 48-5;
49-10; 49-17; 49-18; 49-19; 49-20; 50-
18; 50-20; 51-14; 52-4; 54-17; 54-18;
54-24; 55-14; 56-24; 56-25; 56-27; 57-
24; 58-22; 62-14; 62-15; 62-16; 63-12;
64-2; 65-22; 66-8; 66-11; 66-16; 66-
21; 66-24; 66-12; 70-5 70-8; 72-8; 72-
27; 75-16; 77-14; 77-15; 78-20; 78-24;
79-21; 79-21; 80-1; 80-5; 80-18; 82-5;
87-5; 87-9; 87-14; 89-24 ; 91-23;
93-10; 93-23; 94-5; 95-24; 96-2; 96-
24; 97-3; 97-14; 98-4; 102-15; 102-19;
104-5; 104-13; 104-14; 104-16; 104-
25; 105-7; 105-12; 105-16; 109-24;
111-7; 112-28; 113-11; 113-20; 114-6;
115-15; 117-15; 117-16; 117-27; 119-
9; 122-7; 123-11; 133-15; 133-18;
134-1; 134-12 ; 134-15; 142-21; 143-
10; 145-12; 146-4; 146-7; 146-18;
150-4; 150-6; 151-2; 151-16; 151-23;
152-15; 152-28; 153-26; 154-1; 156-4;
156-7; 156-7; 156-15; 156-27; 157-5;
160-24; 164-23; 167-20; 168-15; 170-
3; 170-6; 172-19; 172-19; 174-16;
179-1; 179-6; 181-18; 183-5; 184-16;
186-24; 187-8; 187-11; 187-23; 188-4;
188-13; 188-28

şor : tuzlu.

ş. 66-1; 66-3

ş.+ca 29-28

şpor : mahmuz.

ş.+ını 120-18

şov : başarı

ş.+una düş-: başarmak. 146-19;
146-25

şovhun : gürültü, patırtı, çığlık, coşku.

ş. 117-1; 185-11

ş.+a 128-7

ş.+ına 12-14

şovhunlı : gürültülü, patırtılı, yüksek sesli.

ş. 49-2; 111-7; 112-10; 135-22; 148-14; 148-24; 157-20; 166-7; 178-18

şovla- : uğuldamak.

ş.-p 46-25; 72-20

ş.-ya 123-23

ş.-yardı 123-24

şovlı : muvaffak, başarılı.

ş. 34-13; 45-17; 152-23; 156-3; 176-23

şovsuz : başarısız.

ş.72-15

şovsuzluk : başarısızlık.

ş.+a 63-3

şöhle : <Ar. şule, ışıık, ışın.

ş. 86-11

ş.+si 10-25; 21-27; 81-4

şöhrat : <Ar. şöhet, ün.

ş. 120-4; 120-4; 120-15; 121-8; 145-19; 189-9

şu : şu.

ş. 2-17; 2-18; 3-15; 6-27; 10-1; 12-13; 12-21; 19-9; 20-17; 22-5; 23-18; 23-24; 26-25; 27-24; 33-1; 39-10; 40-1; 44-13; 46-21; 48-13; 49-5; 50-23; 53-14; 56-7; 58-1; 56-9; 63-8; 64-27; 73-3; 73-13; 79-22; 92-2; 94-2; 95-2; 95-3; 95-12; 95-20; 95-28; 96-7; 99-2; 100-25; 105-25; 110-7; 111-3; 112-2; 112-4; 114-21; 114-22; 115-23; 118-15; 118-18; 119-25; 121-25; 125-8; 125-19; 131-10; 134-1; 134-3; 134-10; 135-6; 135-7; 137-12; 137-27; 137-27; 138-2; 139-16; 141-17; 143-25; 145-3; 146-21; 149-18; 150-27; 151-5; 160-9; 161-13; 164-19; 170-29;

171-21; 172-7; 172-19; 176-2; 178-30; 181-16; 184-2; 185-24; 188-14; 188-29

ş.+cagaz: 23-6; 32-30; 37-15; 95-6

ş.+lar 21-3; 47-13

ş.+lara 16-19

ş.+mıdı 108-20

ş.+mıka 48-16

ş.+mudır 72-2

ş.+na 88-16; 168-8

ş.+n(h)am 50-25

ş.+ndan 3-15; 15-22; 112-18; 119-13; 155-16

ş.+nı 105-23; 121-24

ş.+nuñ 56-7; 70-23; 98-25; 145-23; 163-7; 185-2

şullı : akıntılı ve ağırlığı göz rahatsızlığı olan.

ş. 89-11; 125-1

şumcar- : hıçkırmak, ağlayacak gibi olmak.

ş.-yamıka 85-18

şunça : şunca, bunca.

ş.73-23; 27-5; 107-20

şum : kötü, fena.

ş. 47-9; 136-19; 136-29; 159-11

şübhe : <Ar. şüphe.

ş. 112-9; 133-14; 139-8

ş.+sini 29-16

ş.+siz 52-26

ş.+sizdi 167-20

şübhelen- : <Ar.+ <T. kuşkulanmak, şüphelenmek.

ş.-(h)em(y)ok 112-21; 121-10

ş.-meyardı 18-23

şüdügär : sürülmüş toprak, tarla.

ş.+i 136-3

şükür : <Ar. şükür.

ş. 14-5; 14-15; 34-4; 35-24; 35-24; 50-3; 50-5; 51-14; 57-21; 83-26; 132-22; 168-15; 174-4

ş. et-: şükretmek. 48-28

ş.+i 14-13

ştrap : ceza.

ş. 131-25

ş.+(f)ı 131-24

ştab : karargah, kurmay.

ş. 179-24; 179-25

ş.+a 184-2

ş.+dan 183-31

ş.+ı 182-9; 183-12

ş.+ına 182-14; 183-30

ş.+ını 183-10

ş.+ınıñ 183-15

-T-

taba- : büyümeye başlamak, çıkmak (sakal hakkında).

t.-n 133-14

tabak : <Ar. kase, tabak, çanak.

t.+da 109-13

t.+dakı 109-26

tapanca : <T.+ <Far. tabanca.

t. 123-26

tabın : uyruk, tabi olan.

t. 95-16

tabınlık : uyrukluk, tabilik.

t.+a 113-16

t.+ındakı 112-27

t.+ını 87-9

tabırdı : takırtı sesi.

t. 158-3

t.+sı 117-2

tabşır- : 1.buyurmak, emretmek.
2.birine bir şeyi teslim etmek.

t.-an 50-28; 180-2

t.-dı 16-7; 65-17

t.-yan 32-30; 50-23; 86-25

t.-yarsıñız 86-22

tagalla : çaba, uğraş, gayret.

t.+mı 186-5

tagapıl : sabır.

t. 155-4

tagam : tat, lezzet.

t.160-8

t.+a 47-20

t.+ı 23-3; 47-22; 47-22

t.+ını 70-15; 110-11

tagamlı : tatlı, lezzetli.

t. 47-20; 63-7 ;109-9 ;109-12;
188-6

t.+dı 29-28

tagaşıksız : uygunsuz, çirkin, itici.

t. 35-16

tagsır I : <Ar. günah, taksir

t. 14-14; 56-11; 56-22; 58-8; 58-12;

t.+ñ(h)am 39-10

tagsır II : yüksek dereceli insanlara genede molla ve molladan sonraki derecelere saygı duyup sözlenen söz.

t. 51-1; 55-24

tagta : <Far.tahta.

t. 34-21; 104-14

t.+ñ 36-18

t.+sına 105-24

takal : beyhude söz.

t. oka- : boş konuşmak. 55-11

takdır : <Ar. kader, talih, takdir.

t.+ından 52-5

t.+larına 113-28

takır : düzlük; bitki yetişmeyen çorak alan.

t. 121-25

t.+cak 3-17; 11-24; 16-11; 17-16

t.+da 97-21

takırdı : takırtı sesi.

t. 112-25; 160-12

tala- : yağmalamak, talan etmek.

t.-p 182-18

talak : nikah bozulurken erkeğin “boş ol” dediği söz.

t. 125-10

talap : <Ar. istek, talep.

t. 148-2; 156-14; 180-17

t. et- : istemek, talep etmek. 59-11; 76-27; 78-25; 79-20; 112-19; 133-11; 134-8; 141-7; 148-1; 153-19; 165-5; 169-14; 177-25; 178-26; 185-9

t.+ı 42-2; 116-21; 154-25

t.+ına 116-2; 149-7; 187-7

t.+ıñız 112-15

talaş : <Ar. çaba, elinden geleni yapma.

t. et- : elinden geleni yapmak, bir işi yapmak için çalışmak. 124-14

talañ : <Far. talan, yağma.

t. 7-13

talancılık : <Far.+ <T. bk. talañ.

t.+a 187-7

t.+dan 186-21

talıp : <Ar. dini eğitim veren medrese öğrencisi.

t. 51-6; 51-24; 51-26; 56-13; 57-10; 109-8; 109-9; 113-27

t.+ı 109-12; 113-2

t.+lar 52-11; 59-18; 60-7; 60-11; 72-23; 77-20

t.+lara 60-22; 72-27; 104-2

t.+larıñ 50-13; 52-13; 57-24; 59-19; 60-13; 60-16; 74-7; 77-12; 104-3; 109-14; 109-16

tam : ev, dam, oda.

t.1-8; 48-17

t.+da 57-26; 161-7

t.+ı 32-2

t.+ıñ 58-17

t.+lar 48-26

t.+larıñ 48-22

tama : <Ar. umut, istek, arzu, inanç, ümit.

t. et- : arzu etmek. 80-28; 89-19

t.+sını 3-16

tamakinlik : <Ar.+ <T. umut edilen, beklenen, umulan, dileme, umma, isteme.

t.+den 44-20; 95-5

tamam : <Ar. tamam, razılık.

t. 114-25; 123-18; 156-13

t.+(h)am 23-12; 51-1; 67-21

tamaşa : manzara, tablo; temsil.

t. et-: seyretmek. 117-4

tamdır: <Ar. tandır

t. 1-11; 31-23

t.+a 109-13

t.+larıñ 136-12

tamşan- : azıcık yemek, atıştırmak.

t. 85-23

t.-ara 19-15; 22-3; 143-22

t.-sañ 80-21

t.-yanlar 138-24

t.-yardı 142-20

t.-yardılar 159-19

tamşandır : bk. tamşan-.

t.-yan 156-13

tana- : tanımak, bilmek.

t.-madık 70-9

t.-mak 66-25; 79-17

t.-man 69-14

t.-malı 38-9

t.-mayardı 142-10

t.-p 25-16

t.-yan 22-7; 38-9

t.-yan(h)am 176-8

t.-yansıñ-la 38-5

tanat- : tanıtmak

t.-an 152-12

t.-dıñız 133-24

t.-macak 101-6

t.-madıñız 133-25

taniş- : tanışmak.

t. 174-25

t.+dı 182-15

t.+dılar 183-24

t.-ıpdılar 175-2

t.-ıp dur- 115-13

taniş : bilindik, tanidik.

t. 115-15; 158-17; 178-27

t.+ınıñkıda 41-12

t.+larça 178-24

tanişdır- : tanıştırmak.

t.-maga 133-15

t.-yardı 113-13

tanal- : bilinmek, tanınmak.

t.-maz 6-21

tank-tañk: tak tak sesi.

t. 112-24

tañka : çaydanlık.

t. 19-6

t.+lar 47-19

t.+ñ 19-6; 47-20

t.+nıñ 47-19

tañkır- : içi boşalmak, bomboş kalmak.

t.-p 131-14; 136-2; 142-13

tap- : bulmak.

t. 52-12; 52-12; 152-17

t.-(h)am(y)ok 136-24

t.-an 142-21

t.-andan 24-3

t.-anımızı 142-29

t.-an(y)ok 143-22

t.-arıs 24-17; 153-22

t.-arsıñ 144-11

t.-ayadı 94-10; 94-13

t.-cak 80-9

t.-dı 77-10; 85-11; 96-10

t.-dığından 85-2

t.-dılarkan 41-21

t.-dıñ 100-25

t.-dıñız 58-2; 112-17

t.-gın 170-4

24

t.-ıpdılar 167-15

t.-ıpdır 78-21

t.-madı 30-4; 81-16; 85-10

t.-madık 65-26; 136-9

t.-mak 10-11; 24-3; 45-8; 95-7;
186-11; 186-12; 187-29; 189-1

t.-malıdı 58-21; 185-28

t.-man 22-3

t.-masa 181-19

t.-masam 76-4

t.-mayan 43-23; 60-25

t.-mayardılar 135-19

t.-sak 188-1

t.-sam 153-1

t.-sañ 31-19; 54-26

t.-sın 165-23

t.-yan 7-19

t.-yardı 65-27

tap : güç, kuvvet, mecal.

t. getir- : dayanmak, katlanmak.
9-18

tapan- tupan : her türlü şey, her şey.

t. t.+ıñı 59-18; 67-18

tapavut : ayırım, fark.

t.+ı 137-22

t.+ın(h)am 141-22

t.+ınıñ 163-20

tapba : birden, aniden.

t. 35-17; 57-16; 62-1; 129-1

tapdır- : buldurmak.

t.-aymasın 87-17

tapıl- : bkn. Tap-.

t.-ar 138-27

t.-dı 68-21; 72-12; 149-20

t.-madı 178-22

t.-mazmıka 74-8

t.-yardı 60-7

tapın- : bkn. Tap-.

t.-ıp 51-29

tarap : <Ar. 1.taraf. 2.yan, kenar.

t.+a 170-1

t.+dan 7-10; 37-19; 37-19; 78-
10; 83-2; 91-4; 170-18

t.+ına 44-18; 149-24; 152-8;
159-8; 178-25

t.+ında 140-10; 158-8; 183-16

t.+ındadıgıma 158-8

t.+ından 11-18; 28-4; 48-3; 68-
11; 126-6; 171-9

t.+ını 38-5

tarapdar : <Ar.+ <Far. taraftar.

t.+ı 147-25; 158-7

t.+ıdı 44-21

t.+ıdır 126-15

taraplayın : bir taraftan, bir açıdan.

t. 11-12; 108-18

t.-dır 71-20

t.+mı 28-3

taraz : su kanal çizgisi, kol.

t.+ı 70-7

t.+ına 70-5; 70-27

t.+ıñ 70-18

t.+larıñ 70-6

tarelka : tabak.

t.+larda 159-18

tarıh : <Ar. tarih.

t.+ı 70-26

t.+ına 115-14

t.+ında 71-1

t.+ını 70-23; 101-16

t.+lardan 102-6

tarkıldı : tıktı.

t. 157-26; 177-16; 184-4

tarpdan : tümüyle, tamamıyla.

t. 156-3

tarpa-tayın : ansızın, birdenbire.

t.53-29

tarpıldı : yürüdüğünde çıkan ayak
sesi.

t.+sı 34-10

tarsılda- : hızlı çarpmak, hızlı
vurmak.

t.-p 46-16

tassıkla- : <Ar. onaylamak.

t.-dı 44-5; 56-10; 133-28

t.-ma 169-9

t.-mak 101-12

t.-yanını 91-15

t. -yar 109-7

t.-yardı 155-26

tasdan : hemen hemen, neredeyse.

t. 109-18 ; 111-9; 120-30; 182-
19

tasma : ince, uzun deri parçası.

t. 182-2

tabşırık : buyruk, emir, istek.

t. ber-: emir vermek. 129-19;
129-22; 132-5; 179-27

t. 129-21

t.+ı 113-6; 183-11

t.+ına 183-14

t.+ını 132-20; 132-23

t.+ıñızı 144-19

t.+larıñ 187-24

tabşırıl- : bk. tabşır-.

t.-an 187-3

taşla-: atmak, fırlatmak, savurmak.

t.-cak 127-7

t.-cagını 126-13

t.-cakdı 61-14

t.-dı 29-3; 41-12; 150-4

t.-dılar 171-14

t.-magı 173-3

t.-mak 140-13

t.-ñ 181-1

t.-p 46-8; 119-10; 142-11; 154-25; 179-5; 182-2

t.-pdı 97-8

t.-pdılar 79-13

t.-r 140-15

t.-rın 105-28; 140-7

t.-yacak 116-28

t.-yar 40-5

taşlan-: bkn. Taşla-.

t.62-21

t.-aymasam 140-3

t.-dı 186-3

t.-ımı 111-17

t.-magı 61-18

t.-nandır 104-27

t.-yan 186-8

tay : taraf, yön.

t.+dan 37-27; 78-10; 112-2; 149-8; 150-13; 182-18; 184-4

t.+ına 112-7

t.+ında 156-28

t.+ından 95-6

t.+ıñız 139-17

taylı : taraflı, yönlü.

t. 120-20; 169-1

tay- : kaymak.

t.-an 5-5

tayak : baston, deynek, sopa.

t. 1-28; 28-26; 36-18; 44-26; 96-8; 138-18

t.+cık 111-23

t.+ı 17-15

t.+ını 128-17

t.+ıñ 33-23

t.+lıca 16-6

tayın : hazır.

t. 40-23; 95-16; 96-14; 109-26; 153-8; 178-5; 181-25

t.-dı 20-6; 133-11

tayınla- : hazırlamak.

t. 124-7

t.-mak 51-28; 183-11

t.-n 10-16

t.-p 75-28; 178-7

t.-rdı 123-29

t.-sak 121-15

t.-yardı 46-9; 109-9

tayınlan- : hazırlanmak.

t.-an 121-11

t.-dı 107-5

t.-ı 69-12

t.-yan 75-27

t.-yar 44-12

taynılık : hazırlık.

t. 46-9

t.+ı 119-12

taypa : boy, kabile, aşiret, tayfa.

t. 109-1

t.+nıñ 109-3

t.+sından 46-24

tazı : <Far. av köpeği.

t. 36-20

t.+sı 40-24; 40-26; 49-11

tä : belirteç, beri, değin, dek kadar.

t. 1-3; 16-15; 51-3; 65-18

tacir : <Ar. tacir.

t.+e 168-2

tämiz : <Ar. temiz.

t.+di 31-23

täret : <Ar. temizlenme.

t. gıl- : namaza durmadan önce temizlenmek. 75-17; 108-25; 185-15

tärim : çadırın orta direği, ana direği.

t.+e 1-19; 2-19; 66-7

t.+leriñ 7-21

täsir : <Ar. etki, tesir.

t. 72-15

t.et- : etki etmek, tesir etmek. 6-11; 40-4; 66-22; 73-5; 73-11; 77-24; 112-7; 114-19; 175-4; 188-12

t.+i 62-8; 74-16; 107-6

t.+iniñ 53-3

täsirli : <Ar. + T. tesirli, etkili.

t.+räk 114-6

täze : <Far. yeni, kısa süre önce.

t. 30-16; 31-11; 42-24; 60-26; 72-26; 91-16; 101-26; 102-1; 105-3; 116-25; 134-7; 140-19; 145-20; 173-5; 175-19; 184-25

t.+ce 46-9; 65-13

t.+den 6-3; 66-14; 188-13

täzele- : <Far. + T. yenilemek.

t.-cek 17-20

täzelen- : yenilenmek.

t.-megini 169-14

t.-yärđi 117-24

täzelik : <Far. + <T.yenilik.

t. 60-4; 157-21; 157-23; 157-24; 157-27; 186-9

t.+e 111-20

t.+iñ 112-7

t.+lere 72-11

teatr : <İt. tiyatro.

t. 117-14

t.+ı 117-16

tebip : <Ar. tabip.

t.38-17; 64-6; 64-17; 64-20; 64-21; 64-25; 65-1; 65-7; 65-11; 65-21; 66-4; 66-11

t.+di 65-24; 65-26

t.+e 65-9

t.+(h)em 38-18

t.+iñ 65-4; 65-10

tebigat : <Ar. tabiat.

t.+dan 108-27

tebigı : doğa, tabii.

t. 66-23; 112-8

tecribeli : <Ar. + T. deneyimli, tecrübeli.

t. 52-27

teke sakgal : keçi sakal.

t. s.+dan 12-1; 12-3; 12-4; 12-6;

tekçe : duvara oyulmuş raf.

t.+däki 135-5

t.+de 111-17

t.+sinde 77-11

tekizlä- : talan etmek

t.-p 98-27

teklip : <Ar. öneri, teklif.

t. 140-24; 154-2

t. et- : teklif etmek. 155-1

telegramma : telgraf, tel.

t. 185-8

telpek : kalpak, papak.

t. 2-22; 92-20; 125-8

t.+i 5-23; 6-1; 98-12

t.+idi 5-26

t.+inde 10-7

t.+ini 43-15; 54-10; 77-19; 87-6; 88-2; 91-25; 121-11

t.+iniñ 118-8; 124-10

telpekli : şapkalı, kalpaklı, papaklı.

t. 79-6; 88-15; 120-7

telvas : istek, heves, arzu.

t.ur- : arzu etmek, istemek meyil etmek. 30-18

temmäki : tütün.

t. 130-6

t.+ñi 130-5

ten : < Far.beden, vücut.

t.153-2

t.+i 1-2

t.+iniñ 61-21

teñlik : < Far. + T. ten, vücut.

t.+i 141-6

tenşoy : banyo yapılan yer.

t. 51-5

tetärik : destek, yardım.

t. 138-6; 153-10

teñne : gümüş para.

t. 22-4; 28-2; 97-8; 106-13; 108-2; 108-3

t.+li 106-18

t.+mi 130-14

t.+(ä)ni 130-15

t.+ñ 22-5

teperrik : Çoğu din adamlarının kendinden arttırdığı pay, bölüm, tadımlık.

t.+ine 117-25

terbiye : <Ar. eğitim, terbiye.

t. ber- : terbiye etmek. 39-1; 117-10

terbiyeçilik : <Ar. + T. eğitimcilik.

t. 117-12

terbiyelen- : <Ar. + T. eğitmek, yetiştirmek, terbiyelemek.

t. 189-8

terbiyesiz : <Ar. + T. eğitimsiz, terbiyesiz.

t. 117-5

tercimanlık : <Ar. + T. tercümanlık.

t.+ın 76-2	teşne : su içesi gelen, susayan, susuz.
t.+mı 76-2	t. 103-3
tercime : <Ar. tercüme.	teşnelik : susuzluk.
t. 178-26	t. 71-14
t. et-: tercüme etmek. 121-26; 182-23	tey : dip, kök
terk : <Ar. terk et-: el çekmek, bırakmak, vazgeçmek, terk etmek. 21- 3; 33-15; 42-13; 46-26; 53-30; 108-18; 112-13; 130-24; 134-2; 134-14; 136- 21; 179-25; 184-5	t.+i 186-8
terkidünyä : dünyanın zevk ve sefasına yüz çeviren.	tez : <Far. ürkek, aceleci.
t. 51-10	t. 88-18
tercimehal : <Ar. öz yaşam öyküsü, biyografi.	tezek : tezek.
t.+ını 179-18	t.1-9; 16-13; 107-27
ters : yanlış, kötü.	t. +i 21-28; 122-9
t. 9-5; 67-9 ;185-5	tezsire- : hızlandırmak.
t.+i 87-7	t.-megi 112-20
t.+ine 65-28; 185-3; 186-6	tık- : tıkmak.
tersine : karşıt, karşıt olarak, tersine.	t. 122-5
t. 14-9; 122-7	tırkıdat- : tak tak ettirmek, tıkırdatmak.
terslin-oñlin : öne arkaya, ileri geri.	t.-dı 155-21
t. 4-1; 124-4; 136-3	t.-ıp 89-1; 155-2; 155-27; 171- 27
tertip- düzgün : düzen, tertip, nizam.	tığ : namlu.
t. d. + i 142-11	t.+ın 124-23
terz : keyif, durum, moral.	tıgıştlı : tasarruflu.
t.+ de 86-26; 100-21; 149-19	t.+ca 68-2
tes- : geriye çekilmek, arkaya doğru yürümek.	tırkıldı : tıkırtı.
t.-en 90-25	t. 170-14
tesdir- : geriye çektiirmek.	tıkıra- : biraz düşünmek, tereddüt etmek, duraksamak.
t.-di 31-15	t.-r 167-31
	tibit : gamze.
	t. 151-18
	tibitsire- : titizlenmek.

t.yardı 77-18
tice- : toplamak, bir araya getirmek.
t.-p 77-18
tif : tifüs hastalığı.
t. 108-10
tigir : tekerlek.
t. 105-15
tigirle- : yuvarlamak.
t.-mek 116-6
tigirlen- : yuvarlanmak
t. -di 106-9
t.-ip 99-2; 129-8
tik- : dikmek.
t.-ip 24-16
t.-yardı 46-9
tik : küçük parça.
t.+eñ 105-26
tikil- : dikilmek.
t.-en 37-16
tilki : tilki.
t. 29-20; 128-11
t.+ni 41-21; 173-27
t.+niñ 168-16; 170-18; 177-22
tilsim : <Ar. tılsım, sır, giz.
t.+ini 138-5
t.+iñ 174-26
timarla- : onarmak, düzenlemek, çeki düzen vermek.
t.-p 65-8
timisgen- : bakarak yürümek
t. -ip yör- 99-13

tire- : aşiret, kabile.
t.-mize 38-11
tirke- : bağlamak, eklemek, ilıştirmek.
t.-p 28-16; 49-1
tirkel- : bağlanmak, eklenmek, ilıştirmek.
t.-en 46-31
tirkeş- : bağlamak, ekleşmek, ilıştirmek.
t.-ip 183-29
t.-yän 18-23
tirsek : dirsek.
t.+ine 88-2 ;124-19
t.+ini 43-7; 142-22
t.+iniñ 118-8
tirsekle- : dirsekle vurmak, dürtmek.
t.-di 41-22
tirsekleş- : dürtüşmek, dirsekle dürtmek.
t.-yänlerinden 33-15
t.-yördiler 32-28
tisgin- : irkilmek, ürpermek.
t.-di 1-21; 13-6; 61-22
t.-en 33-23
t.-ende 86-6
t.-yardı 26-5; 64-14
tisgindir- : bk. Tisgin-.
t.-yardı 99-9
tisginiş : irkilme, ürperme durumu.
t.+den 64-14
titre- : titremek, sarsılmak, sallanmak.
t.-yär 156-21

tiz : <Far. çabuk, hızlı.

t. 7-14; 16-9; 27-13; 51-24; 113-11; 116-2; 156-10; 171-7

t.+rāk 38-7; 85-26; 87-25; 161-19

tiz-tizden : çabucak, hızlı hızlı, derhal.

t. 81-12

tribunal : <Fr. mahkeme.

t. 180-5

t.+ı 183-12

toba : <Ar. tövbe.

t. 14-14; 22-7; 22-7; 22-20; 39-9; 39-9; 39-18; 39-18; 51-12; 51-12; 185-20; 185-20

t. et- : tövbe etmek. 9-6; 71-21; 71-22; 153-23

t.+ñ(h)am 39-10

t.+ñdan 22-8

togala-: yuvarlamak, yuvarlaklaştırmak.

t.-dı 5-9

togalak : yuvarlak, toparlak.

t. 90-26; 101-5

t.+ı 120-24

togalan- : yuvarlanmak.

t.-ar 141-3

t.-dı 34-15; 79-6; 79-7

t.-ımız 121-25

t.-ıp 156-11

t.-yardı 5-23

tohum : < Far. 1. tohum. 2.cins, soy.

t. 90-9

t.+ı 136-4

t.+ıdı 63-1

t.+ından 85-25

tohumluk : < Far. + T. tohum olarak kullanılmak üzere saklanan ürün.

t. 48-78; 110-7; 126-18

tokay : orman.

t. +a 28-13; 105-1; 118-12; 127-1

t.+dan 29-14

t.+ı 127-5

t.+larda 128-11

tokga : topak.

t. 47-21; 100-12; 100-17; 100-19; 100-26; 101-8; 162-25

t.+ñ 101-10

toklı : bir yaşındaki kuzu.

t.+lı 101-5

t.+ñ 138-22

t.+sını 55-4

toksan baş : doksan beş (95).

t. 186-19

tokun- : değmek, dokunmak.

t.-sak 20-4

t.-mazlığını 180-16

tolgun- : üzölmek, sıkılmak.

t.-dı 34-15

t.-yanı 127-20

t.-yardı 168-19

tolgundur- : üzmek, sıkmak.

t.-cakmıka 85-21

t.-yardı 78-1

tolgunış : kaygı, üzüntü, endişe, telaş.

t. 118-23

t.+ın 118-22; 118-23

tolgunışık : bk. tolgunış.

t.+lar 171-8

tolkun : dalga, akım.

t.+ına 172-13

tommak : şiş, yumru.

t.+lı 167-2

tomaşa : manzara

t. et-: izlemek, seyretmek. 117-4; 117-13; 117-19

tomaşacı : seyirci.

t.+lar 87-5; 87-10; 87-14

t.+nın 87-12

tomazak: bok böceği.

t. 160-1

tomus : yaz mevsimi, yaz vakti.

t. 43-6

t.+uñ 2-23; 57-10; 58-17

tomsuna : yazın, yaz vakti.

t. 8-6; 62-18; 69-30

tomzak : mayıs böceği.

t.+lar 136-12

top : top. (silah).

t. 72-21; 74-13; 121-24; 170-8; 170-10; 170-21; 171-1; 171-3; 172-26; 173-6

t.+ı 170-12

t.+una 124-21

t.+uñ 171-1

topalak : Sulu alanlarda yetişen kökü kara taneli bitki.

t.+lara 5-13

topalañ : başkaldırı, isyan.

t. 171-7

t. tur- : isyan çıkarmak. 168-12

t.+ı 122-5; 168-12

topar: topar, grup, öbek.

t. 20-3; 120-9; 159-8

t.+çak 98-8; 98-10

t.+ı 34-24

topla- : toplamak.

t.-magıñ 117-10

t.-mak 59-18; 185-1; 185-7

t.-malıdı 185-28

t.-n 164-12

t.-p 119-8

t.-p yör- 75-14

t.-yan 75-22

t.-yarmış 74-25

t.-yasıñ 22-5

toplan- : toplanmak.

t. (n) 92-5

t.-an 129-7

t.-ıpdı 171-17

t.-yanını 50-13

toprak : toprak.

t. 97-19; 103-3; 135-13; 136-7

t.+a 174-6

t.+da 97-20; 118-18

t.+ı 168-14

- t. +ına 103-19
- t.+ında 159-2
- t.+ınıñ 153-27
- t.+ıñ 54-19; 118-15; 136-8
- topul-** : saldırmak, hücum etmek, ileri atılmak.
- t.-aymasın 28-18
- t.-dı 22-25
- t.-ıñ 28-27
- t.-ıp 31-16; 174-10
- t.-mak 28-25
- t.-makçı 90-20
- t.-sa 86-7
- t.-yardı 40-26
- tor** : tuzak.
- t.+a düş-** : tuzağa düşmek. 35-4
- t.+dan 151-11
- t.+unıñ 71-23
- torba**: <Far. torba.
- t. 51-27; 109-16; 153-21
- t.+da 2-1
- t.+nıñ 1-23
- t.+ñ 1-25
- torgay** : Turgay
- t. 6-26; 6-27; 41-16
- t.+ıñ 80-23
- t.+lar 1-9 ; 16-13
- torla-** : örtmek, kaplamak.
- t.-p 96-22
- tosla-** : yalan söylemek.
- t. -n 99-10
- t.-sa 76-10
- tot** : toz, tozan.
- t.62-22; 157-4; 157-12
- tov** : burgu.
- t. 5-25
- tovakga** : istek, rica.
- t. 92-17; 96-9; 121-6
- t. et-**: rica etmek. 121-16; 153-3; 153-17; 154-9; 154-15; 155-4 ;182-28
- tovar-** : kuşkulanmak.
- t.- 78-10
- tovla-** : eğirmek, burmak.
- t.-dı 124-12
- t.-p 55-20
- tovlan-** : bk. tovla-.
- t. 37-20
- t.-an 69-7
- tovsakla-** : hoplamak, zıplamak, sıçramak.
- t.-yardı 6-6
- tovşan** : tavşan.
- t. 29-25; 29-28; 76-21
- t.+a 10-19; 29-28
- t.+cık 29-21; 29-22
- tovuk** : tavuk.
- t.+umıñ 89-7
- tovus-** : atlamak, sıçramak, zıplamak.
- t.-up düş-** : atlayıp geçmek. 2-6
- t.-up gal-** : yerinden fırlamak. 5-21; 170-10
- t.-up geç-** : atlayıp geçmek. 2-22

t.-up 30-19; 39-25

tovusdır- : bk. Tovus-.

t.-dı 98-17

tovza : hak, değirmencinin aldığı hak.

t. 69-3

toy : düğün, bayram, şenlik.

t. 12-11; 12-14; 12-20; 20-6; 65-7; 67-22; 68-9; 68-10; 82-5; 85-1; 85-5

t. tut- : düğün yapmak. 37-22; 67-21; 67-23; 67-28; 68-1

t.+a 13-1; 59-21; 68-4; 68-9

t.+ı 12-19; 68-2; 68-3

t.+lar(h)am 85-8

t.+larda 68-7

t.+ları 67-28

t.+uñ 68-23; 103-6

t.+uña 65-5

toyçı : düğüne katılan insan.

t.68-19; 70-18; 75-15

toynak: toynak.

t. 14-3; 14-6; 117-2

t.+ı 168-14

t.+ındaki 90-25

t.+ını 15-12

t.+ınıñ 63-6; 98-16

t.+ları 16-11

t.+larınıñ 79-2; 85-27

toz : bk. Tozan.

t.+ı 80-1

t.+unı 151-20

toza- : tozumak, tozmak.

t.-p yatır- 26-18

tozat- : bk. toza-.

t.-yardı 171-11

tozan : toz.

t. 4-18; 16-11; 62-22; 85-6; 85-27; 119-9; 127-12; 135-16; 136-10; 136-16

t.+a 6-20; 15-13; 88-9

t.+da 127-15

t.+ını 118-8

tozga : toz.

t. 14-27; 15-1

t.+sı 15-2

t.+nı 15-4

tozgalı : tozlu.

t. 29-20

töhmet : <Ar. iftira, haksız yere suçlamak.

t. 180-4; 180-6; 180-22

töhmeyet : bk. töhmet.

t. 180-5

töhmetçi : <Ar. + <T. iftiracı.

t. 180-5; 180-23

tökdür : hadım.

t.+in 143-9

töle- : ödemek.

t.-diler 146-24

t.-mäge 78-10; 138-16

t.-p 117-7

t.-r 131-24

t.-se 97-3; 147-5

tölen- : bk. töle-.

t.-medi 98-2
t.-yâ 160-10
töññe : ağacın kesilen, kırılan parçası.
t.+si 8-9
töñürtge : kurumuş kütük.
t. 1-16
tör : evin en güzel yeri.
t.+e 40-26; 54-23
tötänden : tesadüfen, rastlantıyla.
t. 103-24; 104-29; 107-3; 111-19; 143-11; 170-15 ;184-8
tötärik : tedarik.
t. 123-27; 142-18
tövella : dil dökme, kandırma, öğüt, nasihat.
t. et-: öğüt vermek. 107-14
tövellaçı : öğüt veren kişi.
t.+lar 107-19
töverek : çevre, etraf.
t. 157-13
t.+däki 89-18
t.+däkilere 63-13
t.+de 1-3; 18-10; 32-10; 46-23;
62-4
t.+den 107-14
t.+e 26-15
t.+i 75-15; 104-23; 183-16
t.+ime 100-13
t.+inde 48-11; 120-10; 124-4;
136-6; 172-16; 172-25
t.+indäki 69-5; 135-17
t.+indäkileri 102-30

t.+indäkileriñ 26-10
t.+ine 3-1; 17-3; 30-4; 32-4; 35-12; 48-8; 62-4; 69-10; 70-18; 86-19;
118-9; 124-11; 126-24; 150-6; 163-6
t.+ini 96-22
t.+lerini 10-17
tukat : üzüntülü, kederli.
t. 59-10; 143-21
t.+dı 102-16
tukatlık : bk. Tukat.
t. +ı 99-5
tumşuk : hayvanların ağız, burun kısmı, gaga.
t.+cığını 6-4
tur- : yerinden kalkmak.
t.-an 136-15; 148-26
t.-ası 115-5
t.-dı 111-1; 169-21
t.-mak 150-3
t.-mazmıdı 170-18
t.-up 20-25; 22-25; 85-11; 140-6
t.-yardı 135-16; 168-20
turanlık : turanlık.
t.+ı 108-30
turba : boru, baca.
t.+sından 159-16
turgan : büyük.
t.86-21
turuş- : tur-.
t.-sa 142-19
turuz- : oturduğu yerden kalkmak.
t.-makçı 185-12

t.-up 30-22; 68-8; 71-8; 85-6;
85-27

t.-yamış 124-1

t.-yar 117-7

t.-yardı 136-10

t.-yardılar 171-7

tussag : tutsak.

t. 26-31; 86-14; 98-15

tussaghana : <T.+ <Far. bk.
hebishana.

t. 105-3

tut- : tutmak.

t. 122-9

t.-(h)am(y)ok 163-22

t.-an 59-2; 152-22

t.-anda 6-2; 111-8; 179-4

t.-anına 178-30

t.-ar 158-22

t.-cak 6-26; 59-1

t.-dı 12-5; 39-18; 53-16; 57-1;
62-5; 90-20; 157-4

t.-dular 53-6

t.-ıp 114-10

t.-ma 67-18; 158-23

t.-mak 80-11

t.-makçı 181-8

t.-masaň 163-23

t.-sa 104-16

t.-up 4-2; 6-5; 10-26; 20-12; 58-
27; 63-21; 96-20; 101-4; 105-25; 111-
4; 123-25; 129-23; 164-20

t.-updılar 182-2

t.-ya 173-14

t.-yan 145-27; 156-21 ;174-5

t.-yardı 52-2; 77-14; 133-13;
151-18

tutam : tutam

t. 99-7

tutavaç : tutma yeri, tutacak yer, kulp.

t.+ına 124-24

tutavaçlı : bk. Tutavaç.

t. 34-21

tutdur- : tutturmak, eline vermek.

t.-dılar 87-24

t.-makçı 179-5

tutgaylı : sara hastalığı.

t. 173-16

tutul- : tutulmak.

t.-an 18-16

t.-anımı 37-12

t.-dı 81-8; 181-13

t.-ıp 9-18; 138-17; 138-18

t.-yan 141-3; 141-6; 141-14

t.-yardı 70-9

tutum : I. tutum. II. hacim, büyüklük.

t. 141-3; 141-6

t.+ı 150-10

t.+ıñız 152-22

tutuşlayın : baştan aşağı.

t. 177-19

tüf : ünlem, tüh.

t. 20-22; 86-9; 86-9

tüket- : bitirmek.

t. 22-23

t.-señizle 87-23

tüm : karanlık.

t. 183-17

tümmek : tümsek.

t.+cik 30-4; 111-10

t.+e 11-4

t.+i 1-11

t.+ini 137-12

t.+iñ 30-24; 124-4

tünek : ev, kafes.

t.+de 46-15

tünt : hiçbir şeyi düşünmeyen, kafası çalışmayan, yeteneksiz.

t. 51-24; 161-4

tüññi : dışarı doğru çıkık, kabarık.

t. 35-6; 99-8; 178-23

tüpeñ : <Far. Tüfek.

t. 67-25; 68-10; 126-20; 169-26;
170-14

t.+i 2-14

t.+ini 29-27

t.+imidi 128-19

t.+imiñ 29-23

t.+lerine 93-18

tüpenli : <Far.+T. bk. Tüpen.

t. 2.13

türkana : güzel, hoş.

t. 44-7; 44-8; 44-16

türküle- : açıkça söylemek.

t. +b(h)em 139-21

türgen : becerikli, hünerli.

t. 42-29; 45-13

türgenle- : çalışmak.

t.-ñ 35-13

türgenlen- : bk. Türgenle-.

t.-di 116-2

türme : tutuk evi, ceza evi, hapisane.

t. 115-6; 134-26

t.+(ä) 94-4

t.+de 182-1

tüsse : duman, is

t. 9-8; 32-8

t.+si 4-18; 42-5; 159-14

t.+sini 150-19

tüt- : tütme.

t.-ecek 88-17

tütün : duman, is, tütsü.

t. 8-9; 81-30; 172-25

tüveleme : ünlem, Aferin! Güzel! Şükür!

t. 86-9; 110-25

tüveley : hortum.

t.13-10; 13-17; 127-9

t. turuz- : toz kaldırmak, hızlı hareket etmek. 85-4

t.+iñ 13-32

tüvdüril- : fırlamak, fırlayarak düşmek.

t.-ip 18-5

tüy : tüy, saç.

t. 162-21

t.+üni 136-12

tüyt- : yünü eliyle ditmek.

t.-üp 3-27

tüydük : düdük, kaval.

t. 109-13

t. çal-: kaval çalmak. 25-13; 65-10; 109-30

t.+i 109-17

t.+iñ 109-17; 109-21

tüykülik : tükürük.

t.+i 3-25; 121-18

tüykür- : tükürmek.

t.-ler 84-23

t.-yän 155-14

tüyküril- : tükürülmek.

t.-eni 121-16

tüy : tüy

t.+siz 100-20

tüys : görünüş, biçim, yüz, şekil.

t. 30-21; 84-19

ucıpsız : çok az, cüz'i , önemsiz.

u. 66-25; 69-1; 98-3

u.+ca 4-18

-U-

uç : uç.

u.+ı 35-5; 35-8; 69-7; 69-9; 71-23; 73-1

u.+una 17-4

u.+undakı 17-6

u.+undan 39-25; 52-23

u.+unı 58-23

uç- : uçmak.

u.-an 39-25; 67-19

u.-dı 135-25

u.-up 57-3; 79-2; 101-7; 162-2

u.-yan 128-27

uçganak : yağan kar vb. maddelerin küçük taneleri.

u.+lar 70-29

uçgun : kıvılcım.

u. 69-8; 127-2

u.+cık 61-8

u.+ı 73-2

u.+ları 41-17

uçgur : uçkur.

u.+ımı 25-1

uçra-: rastlamak, karşılaşmak.

u.-rın 141-17

u.-yan 16-2; 60-27

u.-yardı 71-3; 72-11

u.-yarlar 18-14

uçur : zaman, vakit, çağ.

u.+ında 66-5

u.+larda 26-8

ugra-: yola çıkmak, yola düşmek, gitmek.

u.-dan 164-13

u.-dı 1-16; 49-1; 172-8

u.-dın 93-8

u.-n 97-18

u.-yança 132-25

uğran : “hakkında, için” anlamlarında kullanılan sözcük.

u.+larında 172-6

ugrat- : uğurlamak.

u. 122-10

u.-dı 107-4; 176-24

u.-ma 102-12

u.-masak 131-24

u.-yan 102-11

ugur : doğrultu, yön, istikamet.

u.+una 62-3; 102-27; 109-29;
124-8; 156-11

u.+undakı 128-11

uk : evin çatısını inşa etmekte
kullanılan uzun, ince ağaç.

u.+a 157-13

u.+ların 7-23

ukı : uyku.

u. 10-22; 111-15; 170-7; 181-15

u.+a git- : tatlı uykuya dalmak,
uyumak. 5-24; 61-17; 157-13

u.+dan gal- : uykudan kalmak.
132-18

u.+sı tutma- : uykusu
gelmemek, yataşı gelmemek. 35-28

u.+dan 84-2; 128-1

u.+dık 157-11

u.+mı 70-23

u.+nıñ 167-19

ukıp : yetenek, kabiliyet.

u.+ınıñ 188-16

ukulı : uykulu.

u. 35-12

ukıplı : yetenekli, kabiliyetli.

u.64-6

u.+rak 24-11

ulag : ulak, ulaşım için kullanılan (at,
deve, motorlu) araç.

u. 82-4; 185-29; 187-9

u.+ımı 21-18

u.+ınıñ(h)am 21-17

ulal- : 1. irileşmek, eskisinden büyük
duruma gelmek. 2. Yetişmek, kemale
ermek.

u.-dıgıñça 21-7

ullakan : iri, büyük.

u. 1-1; 20-20; 27-10; 32-3; 32-
12; 33-12; 45-27; 52-30; 65-29; 66-13;
69-8; 69-9; 104-19; 112-1; 118-14;
120-6; 120-22; 150-11; 159-14

ulı : büyük, yetişkin, belli bir yaşa
gelmiş.

u. 4-6; 6-16; 13-2; 16-7; 20-3;
28-26; 29-9; 32-16; 33-6; 35-10; 35-
12; 37-23; 41-10; 45-1; 48-11; 49-2;
52-12; 52-14; 53-29; 54-2; 54-6; 54-7;
54-9; 54-9; 54-17; 54-18; 54-21; 54-
24; 60-2; 75-1; 82-2; 86-21; 97-16;
101-21; 102-3; 102-7; 103-25; 108-11;
115-14; 117-21; 121-12; 138-17; 146-
29; 148-19; 150-10; 155-5; 167-24;
181-19

u.+(a) 31-19

u.+cası 18-22; 24-15; 24-27; 25-
5

u.+dan 81-29

u.+dı 50-10; 69-3; 150-10

u.+dır 11-11; 11-14

u.+mı 29-6

u.+nı 36-7

u.+ragını 39-13

u.+rak 3-5

u.+sı 10-2; 24-22

ulı-kıçı : büyük küçük, büyük küçük bir arada, herkes, hepsi.

u. 32-16

ulılı-kıçili : büyüklü küçüklü.

u. 104-29

ulñaş- : yaklaşmak, yakınlaşmak.

u.-yan 48-26; 112-25

ulturatmadık : herhangi bir nedenden zarar verme.

u.165-21

ulumsı : kibirli, mağrur.

u. 151-18; 174-5

ulumsılık : kendini beğenmişlik, mağrurluk, kibirlilik.

u. 66-23; 111-24; 120-20

umuman : genellikle, genel olarak.

u. 45-11; 51-30; 108-28; 160-27

umumi : < Ar. umumi, genel.

u. 67-27; 136-14; 154-28

umıt : < Far. umut.

u. 83-2

u. bagla- : olacağını ummak, beklemek. 103-2

u.+a: 123-22

umıtsızlık : < Far. + T. umutsuzluk, ümitsizlik.

u. 118-11

u.+dan 80-24

un : un.

u. 66-26; 133-3; 133-5; 183-16

unlı : unlu.

u. 11-22

unut- : unutmak.

u.-am(y)ok 22-17

u.-an 130-12; 130-17

u.-anlara 108-13

u.-dı 32-20; 111-17

u.-dımkam 130-16

u.-dınızımı 89-4

u.-ıp 27-1; 102-30; 129-24

u.-ıpdı 67-19; 85-29; 146-4

u.-ma 6-18; 64-5; 131-5; 155-14

u.-macağıñ 130-15

u.-magın 23-6; 23-6; 65-5

u.-malı 108 -22

u.-man 45-24; 50-25

u.-mandı 170-5

u.-mañ 121-21; 121-24; 181-3

u.-marıs 34-3

u.-yadık 20-28

u.-yan 151-2

upravleniye : < Rus. yönetim, idare.

u.+sinin 187-1

ur- : 1.vurmak, dövmek. 2.zarar vermek (soğuk, dolu gibi şeyler için) 3. basmak

u. 68-16; 148-7; 149-13; 169-24

u.-an 7-15; 52-21; 52-24; 102-30; 135-11; 164-12

u.-anda 7-16

u.-anı 162-22

u.-armıdım 98-24

u.-ayarmıka 85-22

u.-ayanıñda 83-22

u.-dı 15-9; 28-13; 52-10; 53-16;
71-23; 109-17; 110-17; 125-19; 149-
26; 184-16

u.-dum 73-1

u.-duñmı 14-24

u.-ma 27-17

u.-madık 126-16

u.-man 35-21; 174-14

u.-mayanı 44-25

u.-uñ 32-31

u.-up 6-10; 52-8; 85-20; 86-14;
134-7 ;138-17

u.-updı 47-1

u.-sun 162-22

u.-yan 18-14

u.-yardı 8-10; 41-14; 47-6; 58-
18; 85-28; 142-6

ura : hurra anlamında.

u. 177-28

urduñşalık : kargaşalık, savaş.

u.+a 160-14

ur-tut : hemen, derhal.

u. 31-8; 47-25

urha-uruluk : yağma, talan, bağrıışma.

u.u. 188-11

urı : arpa, budağ gibi tahılların
saklandığı çukur.

u.+lar 139-22

u.+ları 140-19; 140-25

u.+larına 142-8

u.+larıñ 139-23

urul- : bk. ur-.

u.-an 64-13

u.-anı 180-12

u.-ıp 6-10

urun- : çırpınmak.

u.-ya 127-4; 134-28; 135-8

u.-yardı 178-11

uruş : kavga, dövüş, savaş.

u. 61-15; 61-15; 61-15; 71-8 ;
72-18; 73-1; 73-7; 88-11; 90-5; 94-25;
94-25; 94-28; 108-30; 114-17; 115-5;
120-26; 134-5; 134-6; 134-7; 147-21;
164-16 ;173-23; 179-26

u.+a 74-24; 88-13; 89-1; 94-23;
118-2; 121-24; 124-3

u.+dan 114-28

u.+ı 40-10; 91-16; 108-29; 139-
3; 152-14; 171-15; 177-1; 182-6; 182-
15

u.+makları 106-4

u.+sa 106-4

u. +ub(h)am 139-4

u.+unda 52-24 ;119-3; 184-9

u.+undan 186-18; 186-18

u.+unıñ 118-1

u.+uñ 73-11; 88-14; 94-25; 95-
29; 114-25; 118-15; 184-10

u.+uñ(h)am 139-5

uruş- : savaşmak, harp etmek.

u.-up 53-26; 106-3

uruşdır- : kavga ettirmek,
dövüştürmek.

u.-mak 149-13

uruşdırıl- : bk. uruşdır-.

u.-yan 166-8

urug : ortak bir soydan gelen nesiller, soy, uruk.

u.+ından 46-24

urgan : yün, ip vb. nesnelerden yapılan kalın, kınnap, urgan.

u.+ı 30-8

u.+lar 30-8

urı : buğday, arpa vb. ürünlerin gömüldüğü çukur.

u. 1-11; 140-12

ussa : <Far. usta.

u. 21-22; 65-22; 65-24; 65-27; 65-29; 66-6; 66-10; 66-18; 133-8

u.+nı 66-9; 133-9

u.+nıñ 133-12

u.+ñ 35-20; 66-3; 66-14; 66-19; 133-5; 133-8

u.+sı 133-1

ussat : <Far. bir işi en iyi biçimde yapan, üstat.

u.+dı 54-20

u.+ı 26-21

ussatlık : <Far.+ <T. bk. ussat.

u. 167-13

usul : <Ar. yöntem, yön, usul.

u.-ını 61-4

usurga- : uyuklamak, pineklemek.

u.-p 119-27

ut- : kazanmak, galip gelmek.

u.-duñ 116-120

utan- : utanmak, çekinmek.

u.-añ(y)okmı 20-26

u.-malı 21-3

u.-sın 21-3

u.-yan 20-27; 20-27; 96-7

utanç : utanç, utanma duygusu, hicap, yüz karası.

u. 21-10

u.+ı 20-27

utgaş- : birleşmek, bağlanmak.

u.-ıp 62-12

uvla- : ulumak.

u.-ya 142-28

u.-yan 157-14

u.-yanı 168-6

u.-yşı 157-14

uy- : uymak, tabii olmak.

u.-dular 75-18

u.-up 11-10; 185-15

u.-yan 76-8

u.-yanlar 11-17

uygur- : kusturmak

u.-dı 98-16

uya : kız kardeş.

u.-sı 79-3

uyezd : <Rus.devrimden önceki Rusya'da 1929 yılına kadar SSCB'de idari bölgesel bir birim.

u. 54-16; 91-17; 94-12; 101-27; 120-7; 142-7; 183-4

u. +i 101-27

u. +inde 102-4

u.+iniñ 98-10; 187-1

uyan : atın başına takılan esbap.

u.+ı 129-23

uyat : utanç.

u. 143-1

uygunlaş- : yeni durumlara, yeni koşullara uygun hale gelmek, uyum sağlamak.

u.-anı 178-14

uza- : uzamak, uzun sürmek.

u.-magına 71-11

u.-mayardı 185-18; 185-18

u.-n 140-7; 162-23

u.-p git- 48-17

u.-yan 47-10; 101-18; 140-2

uzak : uzak, arada uzun mesafe bulunan.

u. 16-5; 23-26; 24-1; 30-12; 30-14; 35-18; 36-17; 36-19; 37-23; 42-28; 55-26; 56-22; 67-24; 78-26; 98-5; 111-7; 112-25; 114-25; 122-14; 144-9; 181-15; 183-7; 186-11

u.+a 32-15; 41-10; 58-15; 135-10 ;173-8

u.+da 34-1; 129-10

u.+dan 46-22; 47-27; 70-18; 128-24

u.+rakda 123-28

uzat- I: süreyi arttırmak; uzatmak.

u.-dı 12-5; 17-6; 35-15

u.-ıp 28-14; 39-22; 123-8

u.-man 152-15

uzat- II : birine bir şeyi vermek için elini öne yöneltmek.

u.-dı 17-1; 33-7; 88-24

u.-dılar 35-19

u.-man 42-17

u.-ıp 115-17

u.-ıpdır 42-21

uzın : uzun, iki ucu arasında fazla uzaklık bulunan.

u.26-3; 29-14; 30-10; 32-5; 32-13; 37-21; 46-22; 64-17; 64-18; 88-6; 105-5; 138-4; 160-1; 183-3

uzunluk: bk. uzın.

u.+ı 102-28

u.+ına 167-10

-Ü-

üç : üç (3).

ü. 3-2; 18-5; 18-8; 28-16; 30-6; 31-16; 35-7; 43-18; 51-30; 59-25; 62-8; 85-4; 86-23; 91-6; 91-25; 92-9; 93-17; 97-8; 101-20; 101-28; 102-13; 102-14; 111-4; 112-31; 117-20; 118-18; 131-8; 137-6; 137-7; 144-4; 156-17; 159-13; 159-13; 166-6; 171-3; 173-20; 183-12; 187-22; 188-10

ü.+den 54-14

ü.+län 128-19; 128-24; 185-27

ü.+üsini 183-13

üçüncü : üçüncü.

ü. 43-4; 92-21; 97-11

ü.+si 76-12

üçin : için (Edat).

ü. 1-2; 1-10; 1-21; 2-11; 3-21; 3-22; 4-4; 4-12; 4-20; 4-21; 5-7; 6-13; 6-13; 7-4; 7-7; 7-12; 8-12; 8-14; 10-11; 10-16; 16-4; 16-12; 19-5; 19-12; 19-15; 22-13; 23-19; 23-25; 25-24; 26-4; 26-4; 26-9; 26-15; 26-16; 26-17; 26-22; 26-24; 27-21; 28-6; 28-24; 29-1; 29-16; 31-5; 31-6; 31-8; 31-21; 32-5; 32-8; 32-22; 32-23; 33-6; 34-1; 35-4; 34-7; 35-8; 35-16; 35-23; 35-30; 37-

23; 37-26; 38-2; 38-13; 39-28; 40-20;
40-22; 41-9; 41-10; 41-12; 42-6; 42-9;
43-1; 43-4; 43-22; 44-28; 45-4; 45-23;
45-26; 46-1; 46-2; 46-9; 46-11; 46-13;
46-20; 46-28; 46-28; 49-7; 49-10; 49-
14; 49-15; 49-17; 49-18; 49-19; 49-20;
50-13; 50-13; 50-18; 50-19; 50-19; 50-
20; 51-14; 52-4; 53-30; 54-9; 54-17;
54-24; 55-14; 55-19; 56-27; 56-27; 57-
24; 57-26; 58-8; 58-12; 58-21; 59-8;
61-3; 61-10; 62-14; 62-15; 62-16; 62-
20; 63-5; 63-7; 63-12; 64-4; 64-15;
65-22; 66-4; 66-9; 66-16; 66-21; 66-
24; 67-5; 67-7; 68-2; 68-23; 68-25;
69-4; 69-11; 69-12; 69-13; 69-14; 69-
20; 69-29; 70-6; 70-8; 70-12; 70-15;
70-21; 70-23; 71-5; 71-12; 71-13; 71-
26; 71-8; 71-13; 72-4; 72-8; 72-10;
72-16; 72-25; 72-27; 72-30; 73-2; 74-
22; 75-22; 76-15; 76-25; 76-28; 76-26;
76-28; 77-14; 77-15; 77-16; 78-8; 78-
14; 78-15; 78-24; 78-27; 79-11; 79-17;
79-21; 79-21; 79-27; 81-22; 81-23; 81-
25; 81-27; 82-2; 82-3; 82-4; 82-8; 82-
9; 84-1; 84-18; 85-10; 86-10; 86-11;
86-12; 86-17; 86-30; 87-5; 87-9; 87-
14; 87-18; 88-3; 88-21; 89-19; 90-5;
91-23; 92-19; 93-22; 94-7; 94-9; 94-
23; 94-25; 94-29; 95-7; 95-24; 96-2;
96-7; 96-12; 96-22; 96-24; 97-4; 97-
14; 97-24; 98-4; 98-7; 102-1; 102-16;
102-19; 102-29; 103-27; 104-2; 104-
25; 104-25; 105-6; 105-7; 105-12;
105-16; 106-23; 107-20; 108-21; 109-
3; 109-24; 110-7; 112-28; 112-32;
113-7; 113-11; 113-20; 113-25; 114-5;
114-27; 115-3; 115-5; 115-6; 115-13;
117-7; 117-16; 117-27; 118-2; 118-4;
119-5; 119-25; 120-27; 121-19; 123-4;
123-11 ;123-27; 125-2; 125-4; 125-7;
127-3; 127-11; 127-26; 128-2; 129-10;
129-15; 129-23; 129-25; 130-4; 131-
15; 132-7 ;133-4; 133-8; 133-25; 134-
15; 134-24; 136-2; 136-5; 136-22;
136-24; 136-29; 137-11; 137-13; 138-
5; 140-13; 141-14; 142-19; 142-21;
143-21; 143-21; 144-3; 144-22; 144-
22; 145-13; 146-3; 146-4; 146-7; 146-

11; 146-18; 147-3; 147-14; 148-4;
146-10; 149-13; 150-6; 150-29; 151-2;
151-20; 151-23; 152-10; 152-15; 153-
1; 153-4; 153-10; 153-11; 153-26;
154-16; 155-5; 156-4; 156-7; 156-8;
156-11; 156-14; 156-27; 157-5; 157-
13; 159-20; 166-9; 166-9; 166-10;
166-14; 166-14; 166-17; 167-18; 167-
20; 167-24; 170-6; 170-12; 170-30;
172-15; 172-19; 172-28; 173-28; 173-
29; 174-1; 174-13; 175-4; 177-3; 177-
4; 178-15; 178-28; 178-30; 179-1;
179-6; 179-8; 179-23; 179-25; 179-26;
181-18; 183-8; 183-11; 183-26; 183-
27; 184-12; 184-16; 184-19; 185-10;
185-12; 185-29; 185-30 ;186-11 ;186-
12 ;186-14 ;186-22 ;186-23; 186-24;
187-8; 187-11; 187-14; 187-20; 187-
27; 187-28; 188-4; 188-13; 188-28;
188-30; 189-7

ü.+di 7-10; 54-18; 80-5; 82-7;
117-15

ü.+digne 129-11

ü.+dir 8-15; 31-3; 156-27

ü.+(h)em 23-10; 28-11; 64-2;
66-12; 133-15; 133-18; 156-15

ü.+mi 13-21; 34-16; 34-17; 57-
15; 99-5; 99-6; 99-7

üfle- : üflemek.

ü.-p 42-5

ülke : ülke, memleket, anavatan,
vatan.

ü. 149-16; 174-8 ;186-18

ü.+de 6-27; 24-3; 65-24; 69-18;
71-2; 88-11; 171-15; 185-26; 187-9

ü.+den 65-26

ü.+leriñ 174-7

ü.+miz 145-23

ü.+mizde 145-21

ü.+ni 79-10; 172-7; 173-10; 177-19; 188-25

ü.+niñ 68-4; 173-8 ;186-19; 188-29

ü.+si 188-25; 188-27

ü.+sinde 189-1

ü.+siniñ 189-6

ümez : duman, toz.

ü. 166-22

ümle- : işaret etmek, işaretle haber vermek.

ü.+di 82-16

ü.+yän 83-18

ümmülmez : uçsuz, bucaksız, engin, sonsuz.

ü. 47-11

ümsümlük : sessizlik, sakinlik.

ü. 166-10

ü.+e 32-26

ü.+ine 135-19

ümür : sisli, puslu hava.

ü.+de 76-22

ümüş : yavrusu ölen hayvan.

ü. 176-2

üncü-alada : telaş, endişe, heyecan, tasa, kaygı.

ü. a.+larını 99-6

ünde- : bir yola çağırarak, yol göstermek.

ü.-mäge 44-22

ü.-seler 186-5

ü.-señ 185-3

ü.-yämikän 61-6

ü.-yän 74-16

ü.-yardı 55-9; 70-30

ündel- : bk. ünde-.

ü.-yardı 186-24

ündev : danışman.

ü.+ine 125-8

üns : dikkat, ihtimam.

ü. 26-15

ü. ber- : dikkat etmek. 17-8; 67-3; 77-11; 108-22; 108-27; 110-18; 113-5; 133-19; 167-13; 167-15

ü.+i 1-18; 31-20; 53-17; 69-5

ü.+üni 31-1; 43-10; 77-25; 88-6; 99-17; 180-23

üpcün : varlıklı, hali vakti yerinde.

ü. 70-19

ü. et-: sağlamak, tedarik etmek. 129-18

ürç : ü.et- : işi büyük bir hevesle yapmak. 27-13; 61-9; 72-14

ürgün : kuru olup dökülen.

ü. 47-2; 97-24

ürk- : bir şeylerden korkmak, ürkmek.

ü.+en 64-9 ;126-20

üst : bir şeyin dış yüzü, yüzey, bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı.

ü.+ünden/ ü.+üne düş- : rast gelmek, karşılaşmak. 49-2; 187-13

ü.+ünde 8-1; 18-8; 20-13; 30-24; 32-12; 66-8; 69-11; 85-1; 98-12; 98-26; 104-16; 111-10 ; 114-16; 119-16; 120-20; 126-22; 137-5; 159-21; 167-23; 186-1

ü.+ündeki 126-12

ü.+ünden 3-28; 10-17; 29-29;
49-2; 54-6; 65-14; 70-21; 102-20; 104-
27; 139-12; 146-16; 172-27

ü.+ün(h)em 104-13

ü.+i 19-14; 32-4; 49-12; 91-19;
104-24; 109-13; 158-3; 176-17; 177-
11; 186-12

ü.+üme 67-18; 164-20

ü.+üne 5-13; 7-24; 9-18; 15-8;
28-1; 30-4; 30-19; 37-2; 49-21; 51-8;
55-20; 55-21; 58-17; 61-26; 62-24; 63-
17; 68-13; 76-11; 85-15; 87-2; 94-9;
104-13; 104-24; 106-5; 107-2; 118-1;
125-9; 126-8; 127-11; 129-22; 142-15;
142-22; 142-22; 157-2; 180-3; 180-17;
186-20

ü.+üni 101-22; 104-14

ü.+üniñ 140-20

ü.+üñe 67-8; 67-15

üstaşır : birinin ya da bir şeyin
üstünden, yukarısından, tepesinden.

ü.+ı 30-8; 101-16; 103-8; 166-
13; 170-11; 171-1; 173-4

üşe : üşümek.

ü.-megi 8-26

üşeril : kulaklarını dikmek, kulak
kabartmak.

ü.-ip 12-12

üşert : gözlerini dikmek.

ü.-ip 10-25

üşet : üşütmek.

ü.-meyärdi 104-17

ü.-yä 8-25

üt : tüyleri yakmak için ateşten
geçirmek.

ü.-erler 162-22

üvre : sallamak.

ü.-yäne 86-5

üyn : ses, tok ses.

ü. alıştır : birbirilerinin
söylediğini işitmek. 32-25

üys : bir yere toplanmak.

ü.-di 109-12

ü.-düler 72-23; 107-14

ü.-düñiz 91-24

ü. -megine 109-6

ü.-mek 92-2

ü.-mekler 118-6

ü.-meklerden 118-6

ü.-üp 17-21; 60-8; 86-19; 86-26;
112-13; 124-4; 141-11

üyšür : bir yere toplaşmak, yığılmak.

ü.-ip 45-12; 55-21

ü.-se 78-11

üytge : değişmek.

ü.-dip 40-5

ü.-mesiz 36-8

ü.-nden 101-10

ü.-nini 173-11

ü.-p 108-7; 179-4; 179-11

ü.-pdi 185-24

ü.-pdır 81-2

üytgeşik : ayrı, değişik, çeşitli, farklı.

ü. 32-1; 48-15; 59-17; 69-4; 83-
20; 99-13; 100-9; 110-5; 116-7; 120-2;
135-11; 171-16

ü.+di 41-14; 47-22; 146-9

ü.+räk 133-17

ü.+râkdigini 109-7
üytgeşiklik : bk. Üytgeşik.
ü. 18-21; 77-20
üytget- : değiştirmek.
ü.-medi 155-20
ü.-megiñ 61-4
ü.-señ 164-19
ü.-yär 108-7
üyşüriber- : bir yere toplanmak,
toplanmaya başlamak.
ü.67-18
üz- : koparmak
ü.-megin 101-11
ü.-men 155-7
üzaññi : üzengi.
ü.+(ä) 131-3
üzñe : ayrı ayrı, dağınık, arası açık,
bağlantısız.
ü. 30-7
ü.+di 145-20
üznüksiz : arası kesilmeyen, sürekli.
ü. 58-18; 67-28
üzük : yırtık.
ü.+den 8-4
ü.+i 8-1
ü.+leriñ 7-24
üzül- : kesmek, kesilmek, dinmek.
ü.-mez 97-21
üzüm : üzüm.
ü. 69-2
ü.+iñ 48-20

üzümlü: üzümlü.
ü.62-15
üzür : üzür ötünmek: özür dilemek.
114-23
-V-
vada : <Ar. vaat, söz.
v. ber-: söz vermek. 19-3; 45-24
v.+sına 156-25; 172-12
vagırda- : vızıldamak
v.-yardı 99-5
vagırdı : hay huy, şamata.
v. 32-23
vagız : <Ar.vaaz, nasihat.
v. 171-18; 180-2 ;186-7
vagon : <Fr. vagon.
v. 120-13; 131-5; 131-6; 131-7;
144-2
v.+a 172-28
v.+da 97-11; 146-1
v. +ı 99-5; 172-13
v.+ına 172-15
v.+ında 178-29; 179-24
v.+ımı 179-25
v.+iñ 120-2; 131-8
v.+lar 129-7
vagşılık : <Ar. + <T. vahşilik.
v. 79-9; 178-16
v.+iñ 79-10
vagt : <Ar. zaman, vakit.
v. 17-27; 40-1; 58-5; 78-2; 80-
22; 113-1; 134-1; 155-14; 160-9; 166-
11; 170-6

v.+a 79-22; 135-6; 147-15; 176-2

v.+(h)am 80-12; 112-29

v.+da 2-3; 15-23; 21-1; 23-3; 23-6; 26-6; 29-20; 2-4; 54-25; 62-16; 68-25; 77-22; 79-24; 80-30; 81-6; 91-18; 94-3; 101-13; 102-24; 106-6; 106-14; 121-21; 125-5; 128-26; 139-14; 157-15; 158-10; 177-5; 177-16; 182-6; 188-4

v.+dan 76-14; 171-7; 179-20

v.+ı 35-3; 57-19; 111-16; 127-26; 135-1; 148-24; 150-6; 157-18; 163-8; 163-10; 163-11; 168-11; 170-7; 181-27; 183-26

v.+ımda 148-21

v.+ımdı 98-1, 99-12

v.+ına 12-18

v.+ında 34-3; 57-5; 76-7; 105-2; 117-26; 131-24; 170-8; 188-28

v.+ındakı 153-15

v.+ından 120-31

v.+ın 73-21; 124-5; 151-5; 183-24

v.+kı 28-21

v.+lar 188-18

v.+larda 77-18; 104-26; 186-16

vagtal- vagtal : zaman zaman, bazı bazı.

v.v. 143-3

vagthoşluk : keyiflilik, gamsızlık, dertsizlik.

v. 17-19; 146-26

vagtle- : vakitlemek.

v.+p 181-15

vagtlayın : geçici, belli bir zaman süren, sürekli olmayan.

v. 142-11; 154-1; 172-9; 176-15

vah : ünl. Tüh, vah.

v. 40-1; 96-8

v.+ı 52-11

vaka : <Ar. olay, vak'a.

v. 28-21; 57-22; 57-26; 67-4; 71-4; 79-8; 82-8; 94-2; 94-12; 94-26; 95-1; 100-26; 109-2; 109-11; 117-5; 117-9; 127-8; 127-9; 127-21; 142-1; 170-11; 170-13

v.+dı 178-9

v.+lardan 116-5

v.+ları 115-13

v.+larını 176-11

v.+nı 19-10; 28-22; 53-1; 59-5; 95-23; 99-11; 108-29; 127-23; 149-20; 156-1; 176-14; 178-14

v.+nın 5-20; 71-1; 78-6; 93-25; 94-1; 95-2; 126-20; 170-1; 171-16

vakıf : <Ar. vakıf.

v. 104-3

v.+dan 104-7

v.+ından 113-3

v.+lardan 104-3

vakıga : bk. vaka.

v.+ lara 139-5

valla : vallahi

v. 99-23; 142-29 ;164-2

valeykimessalam : <Ar. ve aleykümselam.

v. 49-25

vasp : <Ar. vasıf, tarif.

v. et- : vasfetmek, tarif etmek.
73-14; 77-24; 150-7

vay : ünlem, vay.

v. 5-2; 5-6; 5-10; 6-23; 13-7; 14-4; 14-14; 30-21

vazırda- : vızıltılı ses çıkarmak.

v.-p 57-3

väg-ey : ünlem.

v.26-5

väşi : değişik

v. 99-7; 152-19

v.+leriñ 124-5

ve : ve, bağlaç

v.78-3; 86-20; 86-21; 118-25;
182-25 ;183-1

vebal : <Ar. vebal.

v.+ını 12-26; 144-16

veceralık : yüzüstlük, utanmazlık.

v.+dan 41-5

v.+ı 11-29

veç : durum, yol.

v.+den 78-9

vekil : <Ar. vekil, temsilci.

v. 86-18; 182-14 ;182-26

v.+i 71-24; 85-30; 147-19; 151-14; 152-19; 154-8; 154-21; 155-19;
155-26; 157-12; 171-23

v.+ini 151-14

v.+iniñ 156-25

v.+ler 182-17; 183-9

v.+lere 183-6

v.+leri 95-10 ;120-24; 139-10

v.+lerimizden 183-2

v.+mi 99-27

vekilçilik : <Ar.+ <T. vekilcilik.

v.+ini 86-25

v.+iñizi 86-22

vekillik : <Ar.+ <T. temsilcilik,
vekillik.

v.+ine 40-6

v.+ini 86-17; 86-26

veli : ancak, fakat.

v. 5-12; 6-9; 9-9; 11-18; 12-3;
12-12; 16-6; 20-14; 23-24; 24-21; 25-13;
28-1; 30-20; 34-17; 37-25; 38-26; 39-16;
40-4; 40-8; 41-13; 41-27; 44-6; 48-21;
52-9; 52-25; 54-21; 55-5; 56-9; 56-24;
57-26; 57-28; 59-10; 59-23; 61-3; 61-9;
64-4; 64-20; 65-5; 67-15; 67-27; 71-6;
72-16; 74-2; 74-14; 75-4; 76-14; 78-3;
78-9; 80-26; 84-15; 87-19; 88-4; 93-7;
94-6; 95-11; 97-6; 100-7; 101-5; 101-29;
105-26; 106-3; 106-17; 109-22; 111-1; 113-17; 117-13;
120-28; 122-5; 122-11; 122-15; 127-4;
131-11; 132-16; 133-11; 133-16; 133-20;
134-12; 137-10; 139-18; 142-3; 143-15;
144-4; 144-12; 144-19; 144-27; 144-27;
145-2; 145-9; 146-7; 150-24; 150-28;
151-6; 152-6; 153-8; 153-21; 154-27;
156-24; 157-19; 158-8; 158-20; 161-23;
163-1; 163-2; 165-16; 165-22; 165-27;
167-7 ;168-12; 168-16; 170-12; 173-8;
175-3; 178-30; 180-15; 181-13; 181-18;
183-30 ;186-14; 186-24; 187-22; 187-29; 188-27

veksel : senet.

v. 132-8

v.+iñ 132-7

velin : Ancak, fakat.

v. 6-20; 144-4; 176-20

vesyet : <Ar. vasiyet.

v. et- : vasiyet etmek. 73-15

ves-veyran : tamamen viran olmuş.

v. 173-1

veyran: <Far. viran.

v.+dı 186-19

veyrançılık : <Far.+ <T. bk. veyran.

v.+a 187-8

veyranla- : <Far.+ <T. viran etmek.

v.-mak 178-12

v.-p 183-8

v.-pdı 101-25

vezipe : <Ar. görev, vazife.

v.+(ä) 180-3

valas : bk. Volostnoy.

v.93-6; 93-10

vıcdan : <Ar. vicdan.

v. 181-24

vokzal : gar, terminal.

v.+ı 119-11

v.+ın 119-8; 120-10

volispolkom : askeri bir terim, tugay komutamlığı.

v. 186-17

volost : bk. Volostnoy.

v. 91-16

volostnoy : vali.

v. 91-5; 91-6; 91-7; 91-11; 91-17; 91-19; 92-2; 92-2; 92-7; 92-15; 93-6; 93-16; 94-10; 95-3; 95-10; 95-16; 95-28; 96-6; 96-14; 96-20; 97-7; 97-9 ;127-26; 129-12; 142-7; 149-11

v.+a 91-26

v.+dan 111-25

v.+ı 95-27

v.+ımız 92-1

v.+ın 91-13; 91-22; 93-16; 93-19; 93-22; 94-13; 95-23; 129-13

v.+(i)lar 120-6

v.+lar 119-7; 127-21; 133-19

viy : ünlem.

v. 4-14

vraç : tabip, hekim.

v. 183-21

-Y-

ya : ya, veya, yahut.

y. 1-8; 2-18; 6-21; 11-22; 17-21; 29-22; 30-6; 32-2; 34-19; 46-2; 48-16; 48-16; 53-19; 57-14; 59-14; 59-19; 59-23; 60-1; 63-2; 64-20; 68-7; 68-25; 69-2; 69-13; 70-13; 71-8; 76-8; 77-13; 80-29; 81-19; 81-27; 82-19; 85-17; 85-17; 86-23; 87-6; 87-8; 99-23; 105-9; 106-25; 108-10; 114-14; 117-17; 123-22; 125-17; 126-25; 126-26; 128-25; 134-10; 136-21; 140-4; 144-14; 150-14; 164-2; 164-20; 187-23

yaba : duvar askısı.

y.+dan 87-6

yabak : çalı çırpıyı bir tarafa toplamak için kullanılan bir çeşit dişli, uzun saplı değnek.

y. 124-21

y.+lı 127-11

yaban : yaban.

y. 17-26

yabı : at.

y. 26-3; 26-6; 185-30

y.+sı 78-26

ya-da : ya, ya da.

y. 34-16; 68-7; 81-28; 82-19; 85-17; 85-17; 85-22; 87-7; 90-11; 98-25; 99-6; 104-1; 104-2; 104-6; 108-23; 109-9; 160-16; 184-5

yadav : bitkin, yorgun.

y. 47-18; 120-1

yadavlık : yorgunluk, bitkinlik.

y.+ı 19-7; 47-22

yadavsız : dayanıklı, yorulmaz.

y. 146-10

yadığär : <Ar. yadigar, hediye, armağan.

y. 101-25

y.+ine 137-7

y.+iñ 48-12

yadığärlik : <Ar.+ <T. armağan, yadigar.

y.+ler 145-15; 145-16; 145-19; 146-8

yag : yağ.

y. 65-6

y.+ a 63-2; 138-15

y.+dan 127-25

y.+ından 77-13

yag- : yağmak.

y.-anda 8-4; 8-5

y.-ıp 18-14

y. -ıp dur- 28-2; 34-19; 50-18

y.-ya 8-5

y.-yardı 93-25

yagday : durum, vaziyet.

y. 24-11; 60-9; 89-15; 90-23; 94-5; 98-26; 105-13; 105-16; 134-11; 146-1; 147-13; 149-20; 149-21; 168-16; 171-10; 188-2; 188-12

y.+a 143-4

y.+da 82-5; 102-19; 139-17; 186-19

y.+dadı 174-9

y.+daka 78-28

y.+dan 170-5; 177-17

y.+ı 7-13; 89-21; 113-13; 121-4; 135-24; 138-11; 138-26; 142-15 ;145-27; 181-20

y.+ım 73-5

y.+ma 120-29; 138-2

y.+ından 108-28; 138-13 ;175-4

y.+ımı 74-2; 81-17; 153-1; 166-23; 180-9

y.+ımñ 108-10; 114-17

y.+ıñ 7-10; 68-19; 89-13; 125-20; 164-1; 187-23

y.+ıñızı 94-28

y.+ları 142-15; 177-13

yagdaylı : tutumlu, idareli, ekonomik.

y. 41-23; 119-4

y.+dı 41-6; 142-5

y.+rak 12-17

yagırnı : sırt, arka.

y.+larına 30-12; 98-15

y.+ma 98-17

y.+sı 35-30; 182-2

y.+sına 33-17; 138-18

y.+sında 42-25

y.+sınıñ 37-17

yağış : yağmur.

y. 8-3; 8-5; 11-1; 18-14; 18-14;
18-16; 136-1

y.+dan 10-20

y.+ı 54-1

y.+ın 23-13

yagla- : yağlamak.

y.-manı 54-24

yaglı : yağlı.

y. 138-20 ;164-26; 165-2; 165-5;
165-5; 165-7; 187-2

yaglık : mendil.

y. 35-10; 39-15; 114-14

y.+ı 33-10

y.+ını 17-4; 17-5; 33-6

y.+ın 17-6

y.+ları 102-10

yagnı : yani.

y. 30-6; 40-13; 73-20; 87-11; 90-
5; 104-5; 108-6; 108-30; 112-26; 113-
3; 115-16; 116-28; 120-25; 123-12;
125-9; 127-4; 134-19; 136-5; 153-15;
155-13; 175-19; 177-3

yağsam : akşam.

y. 112-17

yagşı : iyi, güzel.

y. 41-8; 60-12; 71-12; 75-21; 75-
27; 75-30; 91-27; 106-10; 113-10;
115-15; 115-18; 116-5 ;121-25; 124-2;
133-24; 139-15; 143-1; 144-17; 145-8;
153-25; 158-16; 175-23 ;185-13

y.+(h)am 58-2; 100-25

y.+dır 63-26; 64-19

y.+sı 150-27

yagsılık : iyilik, güzellik.

y.+a 13-23; 15-6

yagtı : ışık; aydınlık.

y. 6-3; 17-17; 17-18; 46-26

y.+dı 16-1

y.+sına 122-13

yagtıl- : 1.açılmaya başlamak, açılmak
2. Tan atmak, şafak sökmek.

y.-ıpdır 62-2

y.-magına 31-22; 170-21

ya-ha : ünlem.

y. 28-27

yak- : yakmak.

y. 104-11

yaka : elbisenin yakası.

y. 69-28; 76-26

y.+sını tut- : tövbe etmek,
pişman etmek. 39-18; 71-22

y.+larına 109-5

y.+ındır 39-16

y.+sına 51-13; 76-17; 85-18

y.+sından 107-14; 169-20

y.+sını 112-7

yakalaş- : birbirinin yakasına
yapışmak.

y.-yanını 6-18

yakımlı : hoş, tatlı, güzel, sevimli,
sempatik.

y. 18-10; 80-19; 83-2; 94-8; 146-
9; 174-15; 178-25

yakımsız : Kötü, fena, haşarı,
yaramaz, şımarık.

y. 35-3; 91-20

y.+casıdı 6-12
y.+lar 57-12
y.+larıñ 57-17
yakımsızlık : haşarılık, yaramazlık
y.et- : yaramazlık yapmak. 36-18; 42-25
y.+a 55-9; 56-25
yakın : yakın.
y. 139-14
yakında : yakında, çevresinde.
y. 7-25; 156-26; 175-1
yalama : kıskanç.
y.+dık 3-19; 106-8
yala- : yalamak.
y.-yan 140-8
yalak: yalak, kap.
y.+ını 140-8
yalan: yalan.
y. 80-30; 100-26; 101-11; 145-1; 181-13
y. +çı 100-24; 100-25
y.+dan 39-1; 164-2
yalañaç : çıplak.
y. 1-2; 4-21; 43-8; 77-16; 134-25; 138-16; 169-11; 170-24; 172-22
yalañaçlık : çıplaklık.
y.+ma 170-25
yalañaçlan- : çıplak hale getirmek, soymak, çıkarmak.
y.-an 35-22
yalbar- : yalvarmak.
y.-dı 79-3

y.-dılar 11-28
y.-ıp 181-21; 185-10
y.-sa 85-19
y.-yan 56-11
yalçı : otlakçı, asalak.
y.+larından 90-26
yaldıravuk : parlak.
y. 69-27
y.+ıñ 67-12
yalı : gibi.
y.1-1; 3-11; 4-1; 4-14; 4-15; 4-18; 5-10; 5-10; 5-15; 5-17; 5-19; 5-21; 5-22; 5-24; 6-1; 6-4; 6-5; 6-6; 6-8; 6-21; 6-24; 7-14; 7-15; 7-20; 8-17; 9-4; 10-19; 15-17; 15-22; 16-2; 16-10; 16-10; 16-14; 17-13; 17-16; 18-4; 18-20; 18-27; 19-7; 20-27; 21-3; 21-4; 21-12; 21-15; 22-4; 22-11; 22-15; 22-24; 22-26; 23-3; 23-9; 23-16; 23-19; 23-21; 23-24; 26-22; 26-30; 27-24; 28-2; 29-7; 29-10; 29-15; 29-21; 30-3; 30-5; 30-6; 30-24; 31-23; 32-6; 32-19; 34-17; 34-18; 34-25; 35-7; 35-17; 35-20; 35-25; 35-30; 36-1; 36-10; 36-12; 36-20; 38-4; 39-26; 40-24; 41-1; 41-16; 41-27; 42-3; 42-5; 42-10; 42-22; 43-9; 43-10; 45-1; 45-15; 45-16; 46-15; 46-21; 46-31; 47-2; 47-4; 47-6; 47-13; 47-19; 47-27; 48-1; 48-15; 48-20; 48-27; 49-4; 50-14; 51-9; 51-10; 51-24; 51-25; 52-11; 52-21; 53-17; 54-1; 55-6; 56-7; 56-7; 56-25; 57-12; 58-3; 59-12; 59-17; 60-5; 60-10; 61-3; 61-8; 62-1; 62-3; 62-23; 63-15; 64-14; 64-18; 65-10; 65-25; 65-27; 65-28; 66-3; 66-13; 66-23; 66-19; 67-13; 68-10; 69-1; 70-1; 70-7; 70-8; 70-19; 71-5; 71-19; 71-20; 72-13; 72-15; 72-20; 73-1; 73-4; 73-26; 74-20; 75-15; 75-16; 76-3; 76-4; 76-6; 76-16; 76-22; 78-11; 78-20; 78-20; 78-23; 79-2; 79-15; 79-18; 80-17; 81-2; 81-3; 81-4; 81-15;

81-25; 81-30; 82-5; 82-8; 83-18; 83-27; 84-2; 85-7; 85-15; 85-16; 85-20; 86-14; 89-15; 90-14; 92-5; 93-7; 94-2; 94-12; 95-6; 95-19; 95-24; 96-23; 98-17; 98-18; 98-24; 98-25; 99-5; 99-11; 99-23; 99-26; 102-11; 102-23; 102-29; 103-9; 103-24; 105-6; 107-23; 109-16; 109-22; 110-16; 110-21; 111-7; 111-20; 112-8; 112-28; 113-7; 114-22; 115-12; 115-27; 117-24; 119-16; 120-1; 120-18; 121-15; 123-2; 124-5; 125-14; 125-15; 126-16; 126-20; 126-21; 126-23; 127-2; 127-5; 127-25; 128-12; 128-23; 128-27; 129-4; 129-5; 129-23; 130-13; 132-14; 133-19; 133-20; 133-23; 133-27; 134-1; 134-6; 135-6; 136-15; 136-17; 137-25; 138-19; 140-7; 141-6; 141-11; 142-3; 143-5; 143-10; 143-19; 144-7; 144-24; 145-23; 146-5; 146-8; 146-9; 147-20; 149-13; 149-25; 150-4; 150-25; 151-7; 151-21 ;151-21; 153-28; 154-1; 154-24; 155-27; 156-7; 156-10; 156-12; 156-19; 156-21; 157-2; 157-3; 157-5; 158-19; 158-23; 159-23; 159-24; 160-8; 160-21; 161-19; 164-23; 165-7; 165-17; 165-27; 166-3; 166-13; 166-22; 167-22 ;168-12; 168-13; 168-19; 170-3; 170-11; 170-24; 171-10; 172-17; 173-8; 173-10; 174-7; 174-14; 176-2; 178-10; 178-16; 179-4; 182-2; 183-19; 183-19; 184-15; 185-7; 185-15 ;186-1 ;186-13; 187-2; 188-4; 188-14; 188-25

y.+(h)am 6-21

y.+cak 52-20; 84-19

y.+dı 2-23; 5-18; 17-26; 26-29; 34-20; 79-25; 80-23; 80-25; 102-9; 104-21; 106-12; 146-3; 159-18

y.+lar 2-10

y.+lara 94-10; 161-10

y.+ların 18-1; 172-21

y.+lığın 67-15; 84-8; 161-23; 163-1

y.+mı 20-17

yalın : alev.

y. 9-8; 57-3; 62-1

y.+a 9-9

y.+ı 9-14; 57-4

y.+ın 61-25

yalıncañlık : gülme, sırtıma.

y. 141-4

y.+a 164-25

yalınlı : ateşli, alevli.

y. 57-8

yalıñ- : yanlış yapmak, yanılmak.

y.-ar 67-19

yalıñcıklık : dalkavukluk, yaltakçılık.

y. 141-4

y.+a 164-25

yalka- : bağışlamak.

y.-sını 140-20

yalıñış : yanlış.

y.+an 179-13

y.+ı 177-25

y.+ını 178-2

y.+ıñızı 96-3; 179-15

y.+mandı 42-23

y.+mayan 75-6

y.+maz 96-1; 179-13

y.+sız 45-3; 167-17

y.+yan 12-22; 42-5; 48-13; 66-14; 95-12; 99-2; 134-10; 155-9; 159-8; 185-24

y.+yandırın 12-22; 71-21

y.+yasın 76-18

yalnışlık : yanlılık.

y. 12-21; 107-7; 146-29; 153-9;
178-31

yalnışma- : yanılmak, yanlı yapmak.

y.-dik 32-7

yalpa : yalpa aç- : birden gözünü
açmak. 61-22

yalpıda- : bknz yaldıra- : parlamak,
ışıldamak.

y.-dı 6-24

y.-p 129-2; 149-4

yalpıdavuk : sürekli yanıp duran,
parlak.

y. 119-9; 120-12; 120-18; 128-
14

yalta : çalışmayı sevmeyen, tembel.

y. 41-1

y. seret : birden bakmak,
gözlerini dikmek. 37-2

yama: yama.

y. 7-24

y.+sı 42-11; 136-15

y.+sınıñ 7-24

yama- : yama yapmak, yamalamak,
yamamak.

y.-p 17-20

yamag: bk. yama.

y. 16-3; 43-23

y.+ı 10-16

yamal- : yama yapılmak, yamalanmak.

y.-an 18-16

y.-ın 88-15

yamalı: yamalı

y. 3-5; 89-11; 124-12; 125-15;
126-4; 129-6

y.+dı 159-22

yaman: 1. çok, fazla, pek çok. 2. Kötü,
fena.

y. 5-15; 46-25; 82-24; 89-26;
103-21; 106-10; 115-25; 141-17; 153-
9; 164-18; 164-19; 165-5

y.+a 60-12

y.+ı 116-5

yamanlık : fenalık, kötülük.

y. 15-6; 153-11

y. et- : kötülük etmek. 13-23

y.+(a) 164-23

y.+ını 68-19

y.+ıñ 164-21

yan : taraf, yan, diğer.

y. 178-5

y.+a 15-11; 15-11; 40-18; 70-15;
73-28; 79-6; 151-15; 157-7; 158-15

y.+dan 7-9; 35-29; 88-7; 88-7;
112-1

y.+ı 1-14

y.+ıma 175-23; 184-4

y.+ımda 150-27

y.+ımıza 147-7

y.+ına 3-1; 4-7; 13-14; 17-9; 49-
20; 59-5; 74-1; 86-17; 93-10; 104-9;
132-25; 133-8; 150-8; 157-6; 167-3;
170-6; 175-4; 184-2

y.+ında 1-7; 14-3; 18-2; 18-22;
26-12; 44-26; 49-7; 52-3; 86-18; 87-3;
97-9; 109-21; 110-23 ;151-23; 156-20;
178-2

y.+ındaki 90-21; 126-26; 148-13; 151-19

y.+ındaki 41-20; 42-24;

y.+ından 5-18; 22-12; 25-19; 27-17; 31-18; 39-12; 40-1; 42-22; 42-26; 44-17; 45-23; 52-5; 52-29; 61-5; 65-9; 65-13; 95-7; 99-9; 106-2; 115-21; 142-1; 145-21; 151-20; 155-20; 156-2; 161-6; 178-17

y.+ını 70-31; 112-7; 123-27

y.+ına 176-22

y.+ından 131-1

yan- : tutuşmak, yanmak.

y.-an 62-4; 107-25; 118-11; 136-28

y.-ıp 6-18; 146-27

y.-ıpdır 61-25; 62-6; 62-9; 62-9

y.-madık 136-11

y.-malı 62-10

y.-sın 62-10

y.-yan 32-11; 47-18; 70-29

y.-yardı 8-9

yanaş- : yanaşmak.

y.-anını 166-20

yanaşık : yakın, yanaşık.

y. 86-15

yanca- : kanmak, doymak.

y.-p 30-12

yandak : çalı.

y. 18-18

y.+dan 11-3

y.+ın 57-4

yandak-pandak : çalı çırpı.

y. p.+dan 1-12

yandaklık : dikenli bitkilerin çok olduğu meydan.

y. 29-25

yangın : yangın.

y.+a 163-2

yanın : bir yanına, bir tarafına.

y.+ı 35-15

yandır- : yandırmak.

y.-anını 172-23

y.-cak 158-20

y.-mak 9-10

y.-ya 88-14; 94-25

yañak : yanak.

y.+ı 91-19; 99-8; 136-20

y.+ını 39-26

y.+lar(h)am 4-20

y.+ları 35-5

y. +larına 103-9

y.+larının 81-3

yañı : yeni.

y. 115-16; 148-13

y.+cık 112-10; 152-2

yañı II : biraz önce, demin.

y. 14-13; 60-28; 109-21; 110-16

y.+cık 80-21

yañıca : az, azıcık.

y. 133-14

yañı-yakında : bir süre önce, yakın zamanda.

y. 78-5

yañadan : yeniden, tekrar.

y. 64-8; 66-14

y.+dan 3-24; 33-21; 62-10; 62-11; 125-22; 168-9; 168-10; 181-6

yañkı : biraz önceki, biraz önce.

y. 11-11; 34-10; 40-1; 48-1; 70-1; 70-3; 73-4; 75-21; 109-30; 112-20; 126-6; 141-6; 144-24; 154-16

yañsı : ihtiza, alay.

y.+a al- : alaya almak. 73-20

yañsıla- : alay etmek.

y.-dı 74-12

yañlan- : yankılanmak, uğuldamak.

y.-ana 167-5

y.-dı 5-6; 88-25; 90-22; 91-4; 91-9; 92-9; 92-18; 93-19; 100-16; 101-15; 120-3; 120-14; 122-4; 135-11; 147-23; 148-9; 148-14; 169-9; 172-6; 177-20; 188-21

y.-yan 35-14; 127-13

y.-yardı 34-26; 47-5; 91-8; 97-20; 105-2; 111-8; 159-16

yañlandır- : yankılandırmak.

y.-dı 32-21; 157-26; 170-9

y.-yan 32-17

y.-yardı 57-11; 86-4; 172-26

yañsa al- : alay etmek, alaya almak, dalga geçmek. 92-7

yap : su kanalı.

y. 5-11; 47-15; 57-13; 70-5; 70-7

11

y.+a 5-5; 54-5; 57-15; 70-8; 70-

y.+cagaz 5-18

y.+cagaz(h)am 4-15

y.+cagazıñ 4-10

y.+ınıñ 70-11

1

y.+ıñ 1-12; 4-19; 5-26; 54-5; 57-

y.+lardan 70-9; 70-13

y.+larıñ 70-5; 70-31

yap- : örtmek, kaplamak.

y.-yardılar 104-13

yapcalık : bağlılık, bağımlılık.

y. 44-20

yapdıkla- : biraz aksayarak yürümek, aksamak.

y.-dı 50-9

yapgıt : eğim, yamaç.

y. 57-13

yapı : tepe.

y.+dan 79-7

y.+larına 30-13

yapıl- : örtülmek.

y.-sa 46-14

yapık : kapalı.

y.+rak 26-4

yapış- : dokunmak, yapışmak.

y. 22-9; 22-17; 162-17; 163-3

y.-agadan 101-5

y.-an 68-20; 111-6; 162-24

y.-anda 52-7

y.-anım 149-4

y.-anımı 124-16

y.-an(y)ok 71-27

y.-aymasın 49-6

y.-cagına 41-27
y.-dı 14-18; 20-18; 33-16; 39-25; 51-13; 90-21; 93-11; 101-3; 131-3; 155-15; 163-23; 178-5

y.-dılar 93-9; 94-3

y.-dım 2-9; 107-14

y.-ıp 1-19; 1-23; 35-27; 63-17; 83-8; 126-22; 132-1; 155-25; 161-2; 161-21 y.-magın 2-3

y.-mak 124-20; 124-24

y.-makçı 5-14

y.-manı 5-7

y.-masa 174-22

yapışıl- : dokundurmak, yapıştırmak.

y.-an 94-12

yaplan- : yaslanmak, dayanmak.

y.-ıp 172-17

yaplanış- : yaslanmak, dayanmak.

y.-ıp 118-7

yaprık : köhne, eski, viran.

y. 157-15

yar : sevgili, yar.

y.+ı 18-23

y.+ınız 51-2

y.+ları 82-1

yar- : yarmak.

y. 140-9

y.-ıp 63-10; 65-8

y.-ıpdı 109-18; 170-22

y.-mayan 123-12

yara : yara.

y. 122-1

y.+(a) 36-3

y.+nı 14-18

y.+sı 61-22

y.+sına 154-6

y.+sını 98-30

y. +sınıñ 98-18

yara- : yaramak.

y.-madı 64-19; 94-15; 151-22; 157-15

y.-man 98-6

y.-masa 84-22; 152-14

y.-sa 84-22

y.-yan 19-4

yaradan : yaradan, tanrı.

y. 8-21; 8-23; 9-10

y.+ıñ 8-19; 8-20

yarag : silah.

y. 23-21; 94-26; 95-17; 124-21; 124-23; 124-25; 125-1; 125-3; 134-24; 155-24; 164-16; 170-22; 173-7; 184-10

y.+a 94-12; 123-28; 125-11

y.+dan 2-12; 2-13

y.+ı 28-26; 170-17; 184-5

y.+ıdır 170-17

y.+ımız 20-3

y.+ına 126-19; 166-16

y.+ından 94-3

y.+ıñ 184-6

y.+sız 129-3; 134-19; 172-15

yaraglan- : silahlanmak.

y.-an 113-29; 187-10

y.-anı 69-14

yaraglı : silahlı.

y. 38-40; 30-3; 70-19; 94-16;
126-8; 126-19; 127-6; 142-6; 149-17;
171-2; 176-12; 176-15; 177-2

yarala- : yaralamak.

y.-dı 53-29

yaralan- : yaralanmak.

y.-ıp 184-9

yaralı : yaralı.

y. 6-10

yaramaz : kötü, fena.

y. 51-5; 188-13

yaramazlık : kötülük, fenalık.

y.+ından 114-17

yarar : dost, arkadaş, yoldaş.

y.+lar 22-16; 138-7

yarar- : yaranmak.

y.-maga 18-26

yaraştır- : barıştırmak.

y.-mak 179-23

yarat- : yaratmak.

y.-ıpdır 9-1

yarar : yararlı, uygun.

y.+a 135-16

yarı : yarı, yarım.

y.+sı 16-19; 52-20; 70-20; 144-
17; 144-18

yarıl- : kesilmek, yarılmak.

y.-an(y)ok 96-8

y.-dı 98-17; 148-12

y.-ıp 9-19; 73-27

yarım : yarı, yarım, buçuk.

y. 16-1; 16-1; 98-2; 119-6; 119-
10; 119-15; 119-21; 121-2; 121-8;
121-12; 121-24; 129-2; 133-18; 134-
25; 139-15; 167-16

yarım-yañlış : yarım yamalak.

y.y 145-13

yarış : yarış, müsabaka, yarışma.

y.+ına 31-6

yarlık : ferman.

y.+ını 108-2

yarma : yarma.

y. 138-23

yarıp : yarım, yarım.

y.+sı 61-24; 144-24

y.+sından 36-19

yas : yas, matem.

y.+a 59-22

y.+ı 157-6

yasa- : yapmak.

y.-p 2-16; 3-27

yaşan- : bk. Yasa-.

y. 4-20

y.-maga 4-8

y.-makçıldım 1-26

yasavul : bekçi.

y. 89-10; 89-10; 89-11; 124-6

y.+ıñ 91-4

yaşı : 1. Yassı 2. Geniş

y. 26-4; 35-7; 47-2; 47-26

yassan- : yaslanmak.

y.-ıp 88-2

yassık : yastık.

y. 10-18; 46-9; 67-1; 104-17

y.+a 35-15; 142-22

y.+da 10-5

y.+ına 38-16

y.+ında 136-13

y.+ñ 61-24

yaş : yaş, gözyaşı.

y. 34-15; 36-14

y.+ını 79-26

y.+ınıñ 188-5

yaş : yaş, zaman; genç.

y. 4-6; 65-2; 94-8; 94-9; 94-13;
94-15; 98-1; 113-10; 114-15; 115-18;
116-9; 116-11; 116-12; 117-20; 146-
14; 152-2; 188-28

y.+dan 12-21; 87-4

y.+dı 45-25; 102-23

y.+ı 181-20

y.+ına 43-3; 55-1

y.+ından 11-8

y.+ınıñ 71-11; 85-29; 188-5

y.+ıñ 75-30

y.+lar 116-21; 117-1

y.+ları 116-27; 117-27

y.+larıñ 117-15

y.+rakdı 46-3

yaş : henüz olgunlaşmamış.

y.+acık 30-17

y.+acıkkada 85-22

y.+larıñ 61-3

yaş- : batmak

y.-ıp 102-18

y.-manka 102-20

yaş-yeleñ : gelin almaya, gelinin
babasının evinden almaya giden genç,
yetişkin alay.

y.y.+ler 85-7

yaşa- : yaşamak.

y.-dı 129-12

y.-bermeli 101-23

y.-madık 47-14

y.-malı 46-11; 81-22

y.-n 31-1; 47-14; 149-3

y.-nı 157-3

y.-nımdan 155-7

y.-p bil- 46-14; 123-4; 142-16

y.-rdan 46-3

y.-yan 34-16; 46-23; 76-23

y.-yanlara 66-22

y.-yanları 78-15; 129-10

y.-yardı 44-29; 61-1; 101-20;
103-27

yaşacık : gencecik.

y. 115-24; 178-11

yaşart- : yaşartmak.

y.-ıp 60-24

y.-yardı 8-10

yaşasın : yaşasın.

y. 121-7; 162-10; 169-22

yaşayış : hayat, yaşam.

y. 76-26

yaşikli : yeşil.

y. 146-17; 147-8

y.+ini 147-9
yaşıl : yeşil.
y. 9-14; 16-12; 31-2; 85-3
yaşlı : yaşlı.
y. 2-22; 57-14; 60-25; 60-25;
120-19
yaşlık : gençlik.
y. 51-11
y.+ına 18-22
y.+ından 59-14
y.+ıñ 63-10
yaşılı : yaşlı, ihtiyar.
y. 43-9; 86-17; 121-11; 121-21;
124-10; 125-1; 138-1; 150-12
y.+lar 120-24; 152-18; 152-21;
155-19; 171-20
y.+lardan 96-10
y.+ları 57-27; 70-30; 182-12;
182-25
y.+larıñ 50-14; 86-26 ;129-9;
153-2; 155-13
y.+nı 64-17
y.+ñ 136-20
y.+sı 49-18; 86-20; 112-13
yat I. : yabancı.
y. 30-4; 30-20; 36-17; 46-3; 83-1
yat II. : hafıza, bellek.
y.+ına düş- : hatırlamak, hatra
düşmek. 3-23; 15-14; 18-3; 42-15; 58-
21; 65-7; 67-4; 92-2; 126-25; 143-10;
143-22; 145-24; 160-11; 164-16; 170-
4
y.+ına gel- : aklına gelmek,
hatırlamak. 51-19; 178-10

y.+ına sal- : hatırlamak,
anımsamak, aklına getirmek. 53-2; 80-
16; 82-6; 149-5; 178-3; 188-3
y. +ından çıkar- : aklından
çıkarmak, unutmak. 36-15; 79-28; 80-3
y.+dan 45-2
y.+ından 106-16
y.+ıñızda 79-25
y.+ıñızdadır 95-1
yat- : yatmak, uyumak.
y.-ak 10-24; 03-25
y.-amda 65-19
y.-an 3-13; 7-23; 17-26; 40-24;
53-19; 57-13; 99-20; 118-7; 128-4;
137-15; 139-22; 141-11; 166-12; 170-
10; 172-22; 173-4
y.-anda 38-13; 54-2
y.-andan 67-10
y.-anımdan 67-11; 119-27
y.-anımdan 119-20
y.-anını 53-10; 58-22; 61-23
y.-anıñ 124-19; 140-1
y.-anlar(h)am 43-12
y.-anlarını 102-1
y.-anmış 160-25
y.-ańda 65-20
y.-dı 62-1
y.-ıber- 101-5
y.-ıp 23-5; 30-11; 40-22; 63-6;
81-2; 115-5
y.-ıp bil- 51-7
y.-ıp tur- 129-15
y.-ır 103-3; 113-27

y.-ırdı 118-8; 136-6; 136-10;
136-13; 142-22

y.-maga 48-23

y.-malıdı 8-7

y.-sañ 58-17; 104-17

y.-yakalar 48-22

y.-yanını 35-20

y.-yardı 67-6; 109-20

yata : durgun (su hakkında).

y. 104-19; 108-23

yataş- : yatmak.

y.-ärik 173-11

yatır- : 1.boyly boyunca yatırmak,
yatırmak. 2.tırpanlamak, biçmek.

y. 159-2

y.-ardılar 62-18

y.-dı 18-9; 32-13; 43-7; 53-11;
57-10; 62-4; 62-20; 63-15; 70-20; 70-
22; 88-2; 97-19; 109-14; 128-27; 135-
20; 136-2; 142-13

y.-ıp 52-3; 111-3

y.-madı 58-18; 61-19

y.-mak 171-12

yatış- : durmak, dinmek, yatışmak.

y.-anı 26-15

y.-ını 142-23

yatla- : hatırlamak, anımsatmak.

y.-veri 140-12

yay- : dağıtmak, yaymak.

y.-an 49-17

yaybañ : geniş, yayvan.

y. 57-13

yayna- : bolluk içinde, refah içinde
yaşamak.

y.-p yör 26-28

yayra- : yayılmak, dökülmek,
saçılmak.

y.-dı 70-14; 72-19; 78-17

y.-n 103-1

y.-p 16-12; 16-15; 158-3; 158-3

y.-ya 73-2

y.-yardı 101-30; 108-26

yayrat- : bk. yayra-.

y.-yan 169-18

yayradıcı : her şeyi çoğunluğa, halka,
etrafa yayan kişi.

y. 60-27

yaz : ilkbahar.

y. 8-18 62-26

y.+ına 2-24; 8-6; 62-18; 66-20;
136-1

y.+ıñ 1-1; 43-6

yaz- I : döşemek, yaymak, sermek.

y.-ıp 8-1; 10-17

yaz- II : yazmak.

y.-an 39-4; 72-15; 115-23; 180-
25

y.-arın 38-23

y.-gın 38-26

y.-ıp 25-21; 38-21; 42-28; 74-7;
179-18

y.-ıpdı 188-10

y.-ıpdılar 47-24

y.-ıpdır 39-5; 39-6; 39-8

y.-maz 96-1; 179-13

y.-yan 180-26
yazdır- : yazdırmak.
y.-an 81-13
y.-mak 45-26
yazgar- : bkn. Yazgarıl-.
y.-ıp yör- 72-8
y.-ya 136-24
yazgarıl- : cezalandırmak, ceza vermek.
y.-an 30-24
yazgı : yazma, yazı, kayıt, yazıt.
y. 178-2
y.+sını 37-26
yazgıt : yazgı, kader.
y. 81-21; 181-24
y.+ına 36-16
yazık : kabahat, suç.
y. 136-21
yazıl- : yazılmak.
y.-an 167-28; 167-30
y.-dı 40-12; 71-4
y.-ıpdı 81-8
y.-yan 60-12
yazıl- : bkn. Yaz- I.
y.-ıp 63-15
yazılıgı : yazılı olma durumu, serilme.
y. 102-1
y.-dı 34-22
y.-dır 8-27
yazılış- : nikahlanmak.
y.-ınıñ 81-15

yazışdır- : yazdırmak.
y.-dı 23-14
yazla- : yaylaya çıkmak.
y.-rdı 26-31
yedi : yedi (7).
y. 177-2
yegdekleş- : acele etmek.
y.-ıp 31-24
yegşer- : eğilmek, bükülmek.
y.-ıp 1-7; 105-1
yeke : bir, tek.
y. 20-22; 38-24; 46-11; 46-13;
51-28; 76-7; 93-13; 97-12; 99-13; 102-
8; 102-16; 105-14; 123-26; 144-9
y. +e çık- : tek başına kalmak.
30-24
y.+ce 10-10; 11-9; 27-8; 113-4;
126-12; 135-18
yekegapan : yaban domuzu, erkek
domuz.
y. 29-6; 127-7
y.+ı 28-23
yeke-täk : bir, tek.
y.1-18; 26-20; 103-16; 157-19;
163-24
yeke-yeke : birer birer, ayrı ayrı.
y. 161-25; 162-22
yeke- yekeden : bk. Yeke-yeke.
y. 64-25; 105-29; 140-15
yekesire- : kendini yalnız hissetmek.
y.-n 93-10
yekir- : bir şeyi beğenmemek,
hoşlanmamak.

y. -yâ 116-5
yel : rüzgar, yel.
y. 1-2; 36-21;72-20; 145-8; 156-11
y.+den 10-20
y.+e 84-20
y.+iñ 8-3
y.+siz 127-12
yelbegey : sırta atılan ya da başa örtülen şey.
y. 35-9; 114-14
yellen- : şişmek, kabarmak, taşmak.
y.-ipdir 37-9
yelme- : dolaşmak.
y.-di 65-14
yelmen- : yapıştırıcı bir şeyle yapıştırmak.
y.-en 2-23
yelmeş- : yapışmak.
y.-en 24-40
y.- yârdi 104-24
yelpe : yellemek, yelpazelemek.
y.-di 52-19
y.-yârdi 52-3
yemşik : basık
y. 99-8
yencik : yassı, ezilmiş, basılmış, ezik.
y.+i 65-25
yencil- : dövülmek, vurulmak.
y.-erinden 164-25
y.-ip 142-6
y.-yânler 138-18

yenç- : dövmek, vurmak, ezmek.
y.-di 118-17
y.-iñ 32-31
y.-mekçimidiñ 130-23
yene : daha, bir de, gene.
y. . 2-4; 3-21; 11-29; 17-5; 17-14; 20-7; 28-12; 28-26; 32-23; 33-11; 33-16; 33-21; 34-9; 34-24; 38-15; 39-3; 47-10; 50-10; 59-1; 65-11; 69-20; 83-13; 90-10; 92-18; 96-13; 67-13; 102-24; 108-10; 110-1; 18; 117-20; 120-14; 130-7; 131-10; 132-1; 132-5; 132-13; 139-7; 140-9; 151-8; 154-20; 156-16; 158-22; 165-5; 165-6; 165-21; 172-29; 175-10; 175-21; 176-6; 180-17; 181-27; 182-13; 183-1; 183-9; 187-12; 188-14; 188-14
yeñ- : yenmek, galip gelmek, kazanmak.
y.-iş 6-10; 17-17
y.-mäge 52-27
y.-mek 113-25
y.-yân 24-26
yeñ : kol, yen.
y.+i 3-26; 125-1; 125-18
y.+lerini 64-21; 127-18; 170-26
y.+siz 37-16
yeñil : kolay, basit; ağır olmayan, hafif.
y. 40-20; 112-7; 120-19; 146-9; 173-6
y.+di 44-21
yeñil- : kaybetmek, yenilmek.
y.-yâmiş 72-20
yeñiş : yenme durumu.
y. 95-29

y.+e 74-16

y.+iñ 156-28

yeñlen- : sallanmak.

y. n 111-9

yeñles : hoppa, havai.

y. 85-25; 94-7

yeñlet- : küçültmek, azaltmak.

y.-di 98-29

y.-mek 10-11

yeññe : yenge.

y.38-14; 38-17; 86-30

y.+si 86-27

yeñse: 1.ense. 2.arka, geri, bir şeyin arka tarafı.

y. 156-20; 169-15

y.+me 165-6

y.+mi 107-16

y.+ni 173-25

y.+ñe 137-19

y.+si 26-4

y.+sini 3-20; 136-17; 174-15

y.+sinde 12-2; 62-17; 123-3

y.+sinden 57-17; 184-16

y.+sine 91-2

yer : 1.yer, toprak. 2. Yer. 3. Bir şeyin yerine.

y. 7-11; 10-24; 11-25; 21-14; 26-2; 26-18; 29-25; 30-4; 54-12; 60-24; 67-5; 72-21; 85-10; 89-15; 91-3; 96-7; 118-19; 120-24; 121-20; 124-20; 128-28; 137-21; 137-22; 139-14; 149-14; 153-22; 161-16

y. bilen yeksan et- : yerle yeksan etmek, yerle bir etmek, büsbütün ortadan kaldırmak. 68-20

y.+de 1-11; 1-11; 4-19; 12-13; 16-11; 20-4; 29-15; 31-2; 36-13; 43-8; 47-11; 47-15; 49-12; 51-5; 51-23; 54-26; 56-9; 60-3; 60-20; 62-18; 63-15; 69-29; 72-11; 73-9; 75-20; 76-7; 78-4; 81-10; 85-10; 92-2; 95-2; 97-9; 110-24; 112-18; 112-29; 113-29; 114-20; 117-6; 121-25; 123-8; 133-3; 134-3; 138-14; 141-12; 142-5; 143-25; 144-19; 145-28; 147-16; 150-20; 163-13; 164-26; 168-20; 170-23; 174-8; 177-9; 178-1; 178-30; 186-3; 186-3; 186-7; 188-26

y.+däki 95-28; 96-7; 126-21

y.+dedi 11-21

y.+demi 81-18

y.+den 23-14; 31-23; 39-26; 53-12; 64-27; 83-1; 101-11; 109-13; 113-25; 127-12; 136-5 ;136-10; 142-20; 157-14; 188-7

y.+digini 50-12

y.+e 3-12; 3-17; 5-2; 8-1; 18-9; 18-15; 23-22; 26-18; 27-3; 27-11; 30-5; 58-8; 59-12; 62-19; 63-13; 63-15; 65-16; 70-17; 73-2; 83-17; 86-16; 92-25; 102-9; 120-18; 123-21; 125-22; 137-2; 139-20; 163-18

y.+emi 126-25

y.+i 5-15; 7-11; 8-21; 34-19; 40-7; 46-17; 47-14; 58-1; 61-25; 63-19; 67-23; 74-20; 90-25; 116-18; 118-16; 130-19; 139-19; 151-7

y.+im 91-11; 93-6; 150-24; 179-14

y.+imde 3-15

y.+ime 84-25; 90-16

y.+indäki 31-1

y.+inde 21-12; 29-10; 53-24; 66-4; 85-12; 89-6; 101-18; 109-30; 124-23; 142-3; 151-7; 153-28; 173-11; 174-13

y.+inden 7-20; 20-9; 20-25; 24-25; 39-14; 46-14; 64-9; 64-9; 75-9; 81-26; 87-6; 88-15; 99-20; 111-1; 140-6; 155-19; 170-10; 171-25; 172-22

y.+ine 18-12; 20-4; 21-26; 27-6; 32-5; 34-3; 34-28; 38-13; 39-10; 39-12; 41-2; 51-9; 53-3; 54-14; 58-14; 60-25; 61-21; 66-12; 74-15; 87-7; 93-1; 95-23; 103-15; 107-4; 111-7; 112-5; 115-26; 117-10; 121-14 ;121-22; 140-15; 167-20; 169-11; 170-26; 177-6; 181-21; 186-9

y.+ini 2-19; 7-12; 7-12; 24-17; 166-25; 169-16

y.+iniñ 62-14

y.+iñ 26-20; 26-21; 54-19; 54-19; 98-15; 119-25; 119-26; 135-1; 162-17; 162-19

y.+iñde 111-3

y.+iñizi 179-15

y.+lere 72-10

y.+leri 186-8

y.+lerinde 34-18

y.+lerinden 40-24

y.+lerine 65-12

y.+lerini 48-4

y.+leriniñ 119-8

yer alma : yer elması.

y.63-1

yerastı : yer altı.

y.+ndan 62-26

yerbe-yer : yerli yerinde, kendi yerinde, tertipli.

y. 87-13

yerdöle : zeminlik, toprak dam.

y. 32-7; 41-13

y.+ni 32-17; 32-21

yeri : hani, bakalım.

y. 4-24; 12-16; 15-3; 15-16; 38-10; 38-13; 43-12; 43-12; 74-19; 84-16; 91-24; 110-1; 118-10; 124-11; 142-24; 163-13; 166-24; 157-17; 157-21; 159-7; 161-1; 161-22; 161-25; 173-13; 175-6

yerik : hani bakalım.

y. 44-13; 47-14; 91-24; 150-27

yerleş- : yerleşmek.

y.-yän 104-28; 170-31

yerli : belli bir yere, bölgeye mahsus olan, yerli.

y. 91-18; 113-25 ;121-4; 177-3

yeser : kurnaz, açıkgöz, hilekar.

y. 187-2

y.+ce 19-2; 133-7

yesir : esir

y. 98-29; 184-9

y.+iñ 162-25

yes-yekeräk : tek başına.

y. 1-14; 133-3

yet- : yetişmek, arkasından yetişmek, erişmek, ulaşmak.

y.-äymese 2-23; 27-11

y.-cekdi 5-12; 102-22

y.-cekmidi 80-6

y.-di 32-16

y.-dik 170-23

y.-ermikäk 102-20
y.-ip 3-23; 16-14; 80-11; 91-17
y.-ipdi 78-2
y.-ir 20-10
y.-mecegiñiz(h)em 24-21
y.-mek 82-15
y.-mekdi 16-17

yet- II. : yetmek, yeterli olmak.

y.-äyşe 94-12; 95-21; 114-2
y.-di 32-16; 33-25; 173-5
y.-en 154-12; 168-11
y.-enden 132-12
y.-endir 180-25
y.-en(y)ok 19-24; 135-9
y.-en(y)okdı 111-24
y.-er 142-27
y.-erden 123-28
y.-erine 183-15
y.-ersiñ 80-24
y.-esi 65-3; 67-3
y.-everiñ 5-8
y.-ip 161-6
y.-ip bil- 67-29
y.-ipdi 70-29; 118-23
y.-ipdir 58-5
y.-medi 15-8; 15-9; 31-2; 125-23
y.-mäge 102-17
y.-mäni 67-7
y.-medi 125-22
y.-megi 108-8
y.-mesem 145-1

y.-meyän 80-17
y.-meyärdi 186-24
y.-mez 162-7
y.-mezim 151-1
y.-meziniñ 72-7
y.-meziñ 142-26
y.-yärdi 187-11

yeterlik : yeteri kadar, yeter miktarda.

y. 106-19; 131-10; 132-9; 147-15; 154-23; 154-27
y.+di 104-4
y.+digini 88-8
y.+dir 80-22

yetgincek : yeniyetme.

y.+di 55-7

yetginceklik : yeniyetme olma, yeniyetme yaşında olma, yeniyetme durumu.

y. 55-7

y.+den 62-21

yetik : bilgili, yetkili, tanıdık.

y. 59-8; 82-6; 113-11; 134-4; 163-2

yetir-: 1. Yetişmek, erişmek, dokunmak. 2.yol açmak.

y.-äncek 95-24
y.-di 174-15
y.-ip 176-11; 176-20; 177-13
y.-megiñizi 121-16
y.-mek 75-2
y.-mekçi 75-26
y.-meseñiz 32-31
y.-yän 186-25

y.-yänçäñiz 58-3
yetiş- : yetişmek, olgunlaşmak,
ergenlik çağına gelmek.
y.-ärik 173-11
y.-diler 68-21
y.-diñiz 57-21
y.-en 31-14; 51-27; 52-1; 75-4
y. -ip 117-7; 184-3
y.-mänkä 156-16
y.-medi 68-19
y.-melidi 156-26
y.-mese 156-28
yetiştir- : yetiştirmek.
y.-meklik 184-20
yetmiş baş : yetmiş beş (75).
y. 60-25
yığı- yığıdan : sık sık.
y.y. 111-20
yıgır- : kendine taraf çekmek.
y.-dı 24-27
y.-ıp 35-18
y.-ıpdır 42-18
yıgırt: buruşuk, kırış kırış.
y. 120-16
yığna- : toplamak.
y.-dı 92-19
y.-mak 75-28
y.-p 24-2; 45-15
yıgnak: toplantı.
y. 147-18; 168-23; 170-3
y.+a 170-2

y.+dan 170-1; 178-4
y.+ı 168-22
y.+ıñ 170-14
y.+lar 147-16; 168-20
y.+lardan 168-21
yıgnan- : toplanmak, toplaşmak.
y. 92-16
y.-an 11-15; 70-18; 70-27 ;120-
21
y.-anı 157-13
y.-ını 88-3
y.-ıp 57-27; 63-6; 77-21; 121-9;
182-26
y.-ıpdı 88-1
y.-yança 121-5
yıgırıl- : büzülmek, kasım kasım
olmak.
y.-anı 35-16
y.-ıp 67-13
yık- : yımak, tahrip etmek, mağlup
etmek, itmek, itip düşürmek.
y.-dı 5-3
y.-maga 156-6
yıkgın : yıkgın et-: bir tarafa uymak,
bir şeye gönlünü vermek, meyilli
olmak. 152-8
yıkık-yemrik : yıkık dökük, virane
olan.
y. 48-10
yıkıl- : yıkılmak, düşmek.
y. 132-12; 142-19
y.-anda 53-5
y.-anını 137-24

y.-ar 48-22
y.-arından 51-8; 86-6
y.-arlı 1-23; 63-13; 84-13
y.-dı 3-12; 5-5
y.-ıp 98-16; 115-21
y.-ıpdır 61-24
y.-yan 26-6
y.-yardı 98-6
yıkma : yıkma durumu.
y. 132-12; 142-19
yıl : yıl.
y. 7-12; 7-12; 41-9; 54-22; 67-5;
79-30; 94-1; 95-1; 112-12; 135-14;
140-19; 188-10
y.+a 85-10; 119-3; 136-19
y.+da 59-25; 62-16; 119-3; 137-
5; 139-20; 182-24
y.+dan 88-11; 167-18
y.+ı 101-1; 104-15; 137-12
y.+ında 100-26
y.+ıñ 102-14; 171-8; 182-1 ;186-
19; 188-10; 188-20 fec
y.+kı 53-1
y.+lap 71-27; 94-27; 162-25
y.+larda 54-15; 102-4; 119-2
y.+lardan 69-24
yılan : yılan.
y. 46-17; 52-13; 53-2; 53-3; 53-
4; 53-11; 53-12; 53-18; 53-24; 53-26;
53-27; 105-23
y.+ı 53-6; 53-7; 53-8; 53-10; 53-
14; 53-27; 53-28
y.+ıñ 53-12; 53-22; 53-25

y.+larıñ 53-15; 53-16
y.+larıñ 53-16
yılançı : yılançı.
y.+lar 53-26; 53-27
yıldırım : yıldırım, şimşek.
y. 170-11
yıldız : yıldız.
y. 8-7; 149-10; 159-13
y.+lar 128-20; 157-12
y.+ları 128-14
yılğın : kabuğu kırmızı kısa boylu
ağaç.
y.+ıñ 28-13
y.+larıñ 28-16
yılğır : gülümsemek.
y.-dı 7-21; 65-6; 116-17; 119-
14; 187-18
y.-man 99-11
y.-yan 136-11
y.-yardı 32-28
yılğırış : gülüşmek.
y.+da 65-6
y.+ı 87-28
y.+ımı 140-1; 173-26
yılı : 1.sıcak. 2.tatlı, müşfik, şefkatli.
y. 14-6; 26-23
y.+ca 37-16
y.+sı 80-19
yıllık : 1.yıllık 2. Yıldönümü.
y. 24-6; 102-13; 102-15; 136-18;
139-24
yılma- : düzeltmek, taramak.

y.-p 47-4

yılmanak : düz, pürüzsüz.

y. 5-14; 10-15

yındam : hızlı, süratli, tez giden.

y. 59-26

yırt- : yırtmak, parçalamak, koparmak.

y.-arsıñ 2-5

y.-dırıp 7-8

y.-ıp 42-24

y.-maga 85-9

y.-mazmı 112-7

y.-yanından 187-22

yırtıcı : yırtıcı; vahşi hayvan.

y. 53-24; 79-30

y.+lara 98-25

yırtık : yırtık.

y. 125-18; 136-20 ;138-12; 159-23; 161-21

yırtıl- : yırtılmak.

y.-an 42-25

yigit : genç insan, delikanlı.

y. 25-16; 29-1; 53-5; 53-11; 53-19; 53-20; 57-20; 57-22; 57-28; 67-9; 67-12; 67-17; 67-19; 69-5; 69-5; 69-16; 70-3; 70-8; 70-20; 78-4; 78-7; 78-8; 86-15; 87-4; 87-7; 87-10; 87-11; 91-27; 95-4; 98-1; 104-9; 110-16; 116-8; 125-15; 133-21; 138-18; 152-2; 187-19

y.+de 28-26

y.+di 69-12; 133-7; 187-2

y.+e 58-3; 67-7; 133-14

y.+(h)em 110-25

y.+i 69-14; 70-9

y.+iñ 53-4; 67-12; 82-25; 87-6; 94-15; 116-9; 129-6

y.+ler 28-27; 51-27; 67-23; 86-22; 114-22; 125-11; 146-25; 150-9

y.+lerden 67-2; 82-15; 87-3; 158-17

y.+lere 114-25; 114-21

y.+ler(h)em 158-23

y.+leri 152-28

y.+lerinden 69-24

y.+leriñ 87-15 ;186-22

y.+siñ 64-1

yigitlik : yiğitlik.

y.+ini 86-29

yigren- : tiksirmek, iğrenmek, nefret etmek.

y.-enim 85-17

y.-se 45-19

y.-yän 23-5; 181-11

y.-yärđi 22-11

yigrenç : nefret, tiksinti.

y. +i 21-27; 115-28; 174-6

yigrimi : yirmi (20).

y. 30-10; 75-30; 77-26; 131-21; 131-22; 144-1

y.+e 62-20

y.+nci 150-13

yigrimi baş : yirmi beş (25).

y.b.+den 59-26

yigrimi bir : yirmi bir (21).

y. 54-5

yiril- : yırtılmak.

y.-ip 136-12

yit- : yitmek, kaybetmek.

y.-ip 75-1

y.-mez 71-4; 71-10

yiti : keskin.

y. 70-20

yitig : kayıp.

y.44-10

yitir- : yitirmek, kaybetmek.

y.-äymegin 16-7

y.-en 7-15; 62-3

y.-en(h)em 147-15

y.-ip 16-12

y.-yän 151-1

y.-yärsiñ 162-6

y.-yäs 131-20

yogın : kalın.

y. 106-7; 159-25; 177-18

y.+dan 105-17

y.+ıñ 106-9

yogsam : yoksa.

y. 29-23; 64-16; 96-23; 110-26; 124-7

y.+(h)am 14-21; 73-10; 101-11; 129-25; 130-21; 138-4; 160-12; 160-15; 162-12

yogalan- : ölmek.

y.-ı 53-30

yogur- : yoğurmak

y.-up 1-17

yognas : şişman, tıknaz.

y. 129-21

yok : yok, hayır, var olmama, sahip olmama.

y. 4-11; 4-11; 4-12; 4-25; 7-22; 9-5; 13-22; 14-25; 20-19; 24-11; 24-19; 36-20; 40-13; 43-20; 43-20; 44-1; 45-16; 48-18; 50-1; 55-28; 56-5; 56-7; 56-7; 57-24; 58-12; 62-7; 62-13; 63-25; 64-16; 64-16; 64-24; 66-13; 66-15; 66-18; 67-2; 67-10; 74-21; 78-3; 79-30; 80-22; 81-31; 81-31; 84-22; 85-22; 85-22; 85-18; 88-17; 89-24; 91-11; 93-6; 99-12; 99-24; 100-13; 107-15; 107-17; 109-1; 112-9; 112-11; 113-23; 113-25; 113-28; 114-8; 114-24; 123-7; 123-14; 127-12; 128-11; 131-1; 131-22; 133-8; 134-1; 138-24; 139-8; 139-18; 141-4; 141-4; 144-10; 144-23; 145-5; 150-25; 152-1; 153-23; 153-23; 153-29; 154-27; 164-19; 165-10; 165-19; 166-9; 167-11; 168-9; 169-23; 169-25; 173-17; 174-20; 177-19; 177-21; 179-10; 183-27

y. et- : yok etmek. 116-28; 127-4; 172-5

y.+cak 55-6

y.+dan 103-1

y.+dı 5-22; 10-10; 10-11; 19-16; 26-27; 33-16; 35-3; 42-27; 44-19; 45-26; 46-25; 47-21; 48-26; 49-9; 60-2; 60-10; 60-30; 61-16; 62-15; 63-7; 78-10; 78-12; 80-2; 82-8; 93-23; 93-26; 97-13; 101-29; 102-11; 102-12; 103-14; 104-30; 106-11; 108-4; 111-6; 112-28; 123-26; 128-22; 133-10; 134-5; 135-17; 138-16; 145-15; 146-8; 157-12; 167-19; 172-30; 178-20; 185-29; 187-22

y.+dugına 103-20

y.+dur 20-24; 34-4; 90-25; 110-5; 158-27

y.+maz 179-17

y.+mı 11-2; 16-24; 23-1; 112-15; 119-20; 141-13; 146-17; 160-14

y.+mıdı 47-10
y.+una 7-25; 187-14; 188-16
y.+undan 16-24
y.+unı 28-22; 50-24; 95-16; 115-4; 123-27

yok- : yapışmak.

y.-an 110-21

yokanç : bulaşıcı.

y. 173-29

yokarı : yukarı, yüksek, yukarıya doğru.

y. 6-5; 14-2; 14-2; 40-19; 64-21; 73-3; 111-17; 111-25; 118-14; 142-8; 173-9; 188-7; 189-5

y.+dan 21-10; 150-5

y.+sı 104-14

yokarık : yukarı, yukarıya doğru.

y. 149-19

yokluk : birinin yanında ya da bir yerde olmamak, var olmamak.

y.+ı 109-3

y.+ına 7-9

yokunlu : bk. yok.

y. 183-26

yol : 1. Yol. 2. Yol, tarz, usul.

y. 16-13; 26-9; 28-13; 46-22; 46-31; 48-5; 54-17; 54-23; 68-22; 97-11; 98-21; 98-30; 101-28; 102-13; 128-3; 128-11; 146-19; 147-18; 148-26; 158-3; 175-24; 177-13; 182-17

y. ber- : yol vermek. 105-10; 181-3

y.+a düş- : yola düşmek, yola çıkmak, yol almaya başlamak. 9-5; 97-1; 116-27; 171-12

y.+a sal- : doğru yola getirmek, doğru yolu göstermek. 185-27

y.+a 123-19; 144-4; 144-9; 145-11; 185-5; 185-27

y.+da 17-16; 47-11; 47-25; 98-6; 166-11

y.+dan 128-3; 170-10; 174-22

y.+dı 82-14

y.+ı 44-27; 49-1; 98-22; 98-28; 98-31; 139-2; 177-7; 183-8

y.+ları 98-29

y.+larında 114-3

y.+una 72-10; 108-17; 165-10

y.+unı 96-22; 172-21; 180-10; 181-9; 183-7

y.+uñ 62-17; 99-5; 126-11; 128-23; 138-5

yolagcı : yolcu, gelip geçen.

y. 1-3; 47-25

y.+lar 47-23

y.+lardan 101-13

y.+ları 29-21

y.+larıñ 26-28; 101-26

yolbaşcı : başkan.

y. 185-26

y.+larına 169-8

y.+sı 98-14; 150-14

yolbars : kaplan.

y.+(h)am 174-21

y.+(h)ammı 28-20

y.+ıñ 32-19

yolboyı : bir yerden bir yere varıncaya kadar bitmeyen devamlı yol.

y. 86-10; 97-19; 172-29; 182-18

yoldaş : arkadaş, yoldaş.

y. 144-10; 144-17

y.+ı 42-18; 57-1; 61-1; 63-4; 63-21; 64-14; 70-16; 112-31; 182-13

y.+ına 64-20

y.+ınıñ 59-5; 166-23

y.+ıñ 153-7; 183-13

y.+lar 169-18; 177-25

y.+ları 63-17; 113-6; 117-4; 182-14

y.+larım 76-3; 114-5

y.+larımıñ 114-7

y.+larından 80-31

y.+larını 113-13

y.+larımıñ 80-4

yon- : yotmak, rendelemek.

y.-mak 97-6

y.-malı 143-12

y.-up 65-8

yonul- : yontulmak, rendelenmek.

y.-an 65-14

yorgala- : rahvan gitmek.

y.-p 26-3; 41-26

y.-yardı 41-16

yorgan : yorgan.

y. 46-9; 61-24; 62-6; 67-1; 67-7; 104-14; 104-16

y.+da 10-3; 10-14

y.+dakı 10-4

y.+ını 61-26

y.+ınıñ 61-26

y.+ıñ 10-14

y.+larınıñ 10-16

yorunca : yonca.

y. 52-17

yovar : yardım, yardımcı olan.

y. et- : yardım etmek. 53-2

yöne : ama, fakat.

y. 5-12; 6-9; 6-20; 11-18; 16-6; 19-2; 25-13; 28-1; 30-20; 34-17; 37-25; 38-26; 39-15; 40-4; 41-13; 44-6; 48-21; 49-8; 52-9; 52-25; 54-21; 55-5; 56-24; 57-26; 57-28; 59-10; 59-23; 61-9; 61-15; 62-7; 62-16; 64-4; 64-20; 65-5; 67-27; 71-6; 72-6; 72-16; 74-2; 74-14; 78-3; 78-9; 80-26; 84-15; 85-13; 88-4; 94-6; 95-11; 97-6; 100-7; 100-15; 101-29; 106-3; 106-17; 109-22; 113-17; 117-13; 120-28; 122-5; 122-11; 122-15; 127-4; 131-11; 133-11; 133-16; 133-20; 134-12; 137-10; 139-18; 142-4 ;143-15; 144-4; 144-17; 144-19; 144-27; 144-27; 145-8; 146-7; 150-28; 152-6; 153-8; 153-21; 154-27; 156-24; 157-12; 158-8 ;158-23; 158-25; 168-16; 170-12; 173-8; 175-3; 176-20; 178-30 ; 180-15; 181-13; 181-18; 186-14; 186-24; 187-29; 188-27

yönekey : kolay, sade, basit.

y. 44-12; 44-16; 53-3; 59-21; 63-2; 68-25; 69-13; 95-19; 97-1; 134-12; 151-25; 152-1; 165-26; 167-25; 177-6; 182-21; 189-4

yör- : tamamlanmamış hareketin devam ettiğini belirten eylemin -p ulaç ekiyle oluşturulduğu biçim yardımcı eylem olarak kullanılır.

y. 4-8; 4-16; 17-8; 57-19; 107-13; 132-25; 143-15; 145-7

y.-enlerden 96-1

y.-kä 161-6

y.-ler 115-27
y.-mân 21-29; 133-20
y.-me 164-4
y.-meleri 109-7
y.-señ 162-22
y.-süñ 158-16; 159-5
y.-süñiz 135-4
y.-ün 12-13; 114-21; 115-21;
134-3; 151-2

y.-ün 29-26; 96-19; 157-17; 159-11; 162-26

yöre- : yürümek, gitmek.

y.-en 99-12
y.-meyä 53-8
y.-n 105-6; 107-26; 109-5; 139-6; 166-2
y.-nde 105-14
y.-ni 183-26; 184-12
y.-niñ 133-27
y.-ñ 75-17; 76-22
y.- yârdi 111-25; 178-7
y.-yârdiler 105-5

yörel- : bk. yöre-

y.-yân 119-8

yören- : bk. yöre-

y.-den 49-4
y.-dir 181-22
y.-lere 134-14
y.-lerini 179-6

yörendir- : bk. yöre-.

y.-in 107-29
y.-ler 30-24

yöret- : yürütmek.

y.-ip 177-6
y.-mäge 78-2; 149-15
y.-mek 91-19
y.-yânler 186-7
y.-yârdi 67-20

yöriş : yürüyüş.

y.+i 152-7

yörite : özel, özel olarak.

y. 23-25; 46-9; 69-12; 86-17;
175-4; 183-11

yugrul- : belli bir özelliğe, fikre sahip olmak.

y.-ıpdı 106-14

yuka : zarif, ince güzel.

y. 109-21

y. yürek : yufka yürekli,
olaylardan çok çabuk etkilenen. 58-10

yum- : yummak.

y.-sañ 90-14

yumak : yumak.

y. 5-9

yumluk- : yönelmek, bir tarafa gitmek.

y.-dı 17-4; 141-1; 183-25

yumrı : yumru.

y. 22-10

yumrucak : yumruk

y.+ı 3-8

yumruk : yumruk.

y. yalı : küçücük, ufacık. 16-8;
43-9; 48-20; 70-11; 103-17

y.+ını düv- : yumruğunu
sıkmak. 25-9

y.+ım 123-9

y.+ın 107-5

y.+ına(h)am 140-6

y.+ını 90-21; 125-18; 147-26;
155-25

y.+ıñı 148-3

yumurtga : yumurta.

y.+dan 188-2

y.+ñ 65-11

yumuş : iş, ödev, görev.

y. 16-7; 36-6; 176-9; 176-20

yurt : ülke, yurt.

y. 94-28; 187-3

y.+a 48-15; 135-15

y.+da 46-13; 122-16

y.+ı 98-27

y.+larda 46-3

y.+larına 188-25

y.+umı 134-2

y.+unda 46-4

y.+unı 47-9; 134-14

y.+uñ 49-11; 149-18; 160-14

yuv- : yıkamak.

y.-an 103-8

y.-andan 14-6

y.-dırın 39-11

y.-up 3-26

y.-yardılar 108-25

yuvaş : sessiz, sessiz sedasız.

y. 15-8; 89-3

yuvdur- : yıkatmak.

y.-ıp 97-14

yuvmarla- : birinin suçunu, kusurunu
gizlemek.

y.-p 121-26

yuvun- : yıkanmak.

y.-yan 10-10

y.-yardı 51-6

yuvundı : bulaşık suyu.

y. 51-6

yuvuş galam : kamış kalem.

y.g.+ını 38-24

yuvut- : yutmak, tutmak.

y.-an 137-22

y.-andan 114-9

y.-anını 114-9

y.-arın 149-18

y.-dı 137-21

y.-madık 137-11

y.-maga 72-2

y.-mak 71-11

y.-up dur- 71-10

y. -up git- 103-12

y.-up yat- 103-4

y.-yan 115-4

y.-yardı 47-3

yük : yük.

y. 47-18; 76-6

y. yaz- : bir şeyler yemek içmek
üzere bir yerde konaklamak, yapılan
işe ara vermek. 47-11

y.+i 44-21; 106-17; 107-3; 172-1; 173-6

yükle- : yüklemek, yükletmek.

y.-mek 180-15

y.-mekçi 128-10

y.-ñ 180-15

y.-ymelidä 12-26

yüklen- : yüklenmek.

y.-en 145-10

y.-yän 180-6

yükli : yüklü.

y. 105-9; 160-1

yülmen- : cilalanmak, perdahlanmak, yontmak.

y.-en 2-21

yüñ : yün, yünden yapılmış.

y. 35-30

y.+ini 167-9

y.+leriñ 167-12

y.+üniñ 167-10

y.+üñ 167-11

yüp : ip, urgan.

y. 17-13; 39-20; 58-22

y.+i 5-25

y.+üñ 58-23

yüpek : ipek.

y. 67-3; 146-5

y.+inden 146-26

yüplük : pamuk ipliği.

y.+e 22-8

yürek : yürek, kalp.

y. 145-8; 165-17

y.+i ava- : yüreği sızlamak, yüreği yanmak. 58-9; 58-14; 61-12; 137-17; 167-28; 187-17

y.+i gıs/gısdır- : yüreğini daraltmak, canını sıkmak, içi sıkılmak, bunalmak. 72-7; 85-15; 157-2; 166-22

y.+ini bula- : keyfini kaçırmak. 142-12

y.+ine düv- : bir şeyi yapma niyetinde olmak. 80-30; 171-1

y.+ine hovul düş- : endişeye kapılmak, telaşlanmak, ne yapacağını bilememek. 94-5

y.+iñi avat- : yüreğini sızlatmak. 80-22; 137-17

y.+den 45-21; 78-13; 84-10; 153-8; 175-19

y.+i 30-18; 34-15; 46-16; 46-30; 47-5; 72-16; 77-26; 85-25; 102-29; 111-9; 166-19; 178-8

y.+im 48-23; 86-1; 101-9; 110-4; 140-21

y.+ime 101-4

y.+imi 89-21; 135-6

y.+imiñ 163-2

y.+imizi 153-4

y.+inde 85-28

y.+inden 156-6

y.+ine 64-13; 133-21; 171-1; 172-28; 174-7

y.+ini 36-13

y.+iniñ 167-4

y.+iñ 29-10; 124-23

yürekli : yürekli.

y. 106-12; 156-5; 180-14

yüvür- : koşmak, dolaşmak.

y.-di 59-4

y.-diler 3-29

y.-iñ 11-13; 11-13

y.-üp 36-20

y.-yârdiler 40-18

yüvürt- : bk. yüvür-.

y.-yân 186-1

yüz : yüz (sayı).

y. 21-29; 22-4; 22-4; 22-4; 42-12; 59-26; 88-15; 95-11; 103-28; 131-10; 131-24; 131-25; 132-20; 137-6; 137-11; 138-8; 165-20; 165-20

y.+lerçe 167-9; 186-1

yüz baş : yüz beş (sayı).

y. 164-13

yüz elli : yüz elli (sayı).

y. 107-3; 107-7; 107-19

yüz- : yüzmek.

y.-mekden 85-11

y.-yân 56-1

y.-yârdi 80-18

yüz : 1.yüz. 2. Yüz, yüzey.

y. 145-6; 145-6; 171-18; 172-3; 173-6; 174-2

y. dönder- : yüz çevirmek, arka çevirmek. 45-19; 178-28

y. gör- : bir kimseyi çok sevmek, onun yüzünü görmeden duramamak, kendisine çok saygı göstermek, üstün görmek. 44-19

y. övür- : ilişkiyi kesmek, yüz çevirmek. 81-19; 103-5; 112-11; 185-16

y. tut- : dönmek, başını çevirmek, yönelmek. 26-26; 86-20; 89-28; 102-31; 103-4; 121-5; 140-12; 157-6

y. ur- : bir işe girişmek, baş koşmak, bir iş için çalışmak, bir iş ile meşgul olmak. 72-16; 164-25; 165-7; 171-6; 187-8

y.+e çık- : açığa çıkmak, ortaya çıkmak. 49-15; 54-1; 86-30; 109-3; 147-13; 156-8; 168-21

y.+i ak tam bol- : yüzü bembeyaz kesilmek, korkmak, yüzü değişmek. 57-6

y.+üm sal- : yüzü asık olmak, yüzü asmak. 106-22

y.+ünden gar yag- : yüzünde merhamet duygusu olmamak, kızgın öfkeli olmak. 107-5

y.+üne al- : kirletmek, pisletmek. 69-20

y.+üni aşak sal- : yüzünü yere getirmek, utandırmak, mahcup duruma düşürmek. 3-27; 18-8; 20-1; 82-14; 89-19; 94-6

y.+üni saralt- : boyun eğip istemek, yalvarmak. 181-22

y.+üni sov- : yüz çevirmek, yüzünü döndürmek. 42-11

y.+i 5-3; 21-15; 21-19; 26-29; 46-21; 57-6; 88-3; 93-23; 118-11

y.+leri 105-6; 185-15

y.+leriniñ 108-25; 186-4

y.+üm 21-10

y.+ünde 139-14

y.+ünden 29-2; 93-25

y.+üne 21-26; 21-27; 26-18; 31-16; 36-18; 69-20; 84-22; 101-30; 103-8; 132-22; 167-31; 181-8

y.+üni 52-3; 86-8; 86-10; 136-16
y.+üniñ 109-28; 124-8; 172-23
y.+üñ 140-23
y.+üñizden 107-22; 107-23

yüzbaşı : yüzbaşı.

y.+larıñ 129-7

yüzlen- : yönelmek.

y.-di 93-2; 94-18; 114-19; 154-22; 160-5; 171-25

y.-ip 168-2

y.-yä 73-20

yüzli : bk. yüz.

y. 110-23; 155-10

yüzük : yüzük oyunu (bayram ya da düğün oyunu; oyun sırasında bıçak ya da yüzüğü saklarlar).

y. 67-25

-Z-

zakunçı : avukat.

z.+sı 94-12

zaman : zaman, dönem, devir.

z.+da 47-15; 48-4; 48-11; 48-14; 59-25; 94-21; 101-19; 104-1; 104-24

z.+ında 40-10; 101-18; 154-3

z.+ıñ 27-24

zar : ihtiyaç, zaruret.

z. 134-25

zarba : darbe, vuruş; hücum.

z.+da 173-3; 181-3

zarın : kederli, zavallı.

z. 97-20; 100-9; 109-17; 109-23; 136-8; 178-15

zarınla- : sızlanmak, ağlamak, dert yanmak.

z.-p 96-24

zarp : güç, kuvvet, hücum, saldırı.

z.+ı 98-17

z.+ınamı 53-19

zarplı : güçlü, kuvvetli.

z. 91-7; 105-20

z.+rak 22-22

zat : şey.

z.1-19; 6-8; 7-18; 9-11; 11-8; 11-16; 11-17; 17-27; 19-15; 20-14; 22-3; 22-8; 23-17; 23-19; 23-20; 23-23; 24-14; 28-19; 32-9; 33-6; 35-4; 37-26; 39-4; 40-4; 40-13; 45-1; 45-23; 47-28; 50-21; 51-9; 54-14; 56-13; 56-26; 60-12; 63-7; 65-3; 65-12; 69-13; 71-19; 73-4; 73-26; 74-2; 74-5; 74-6; 75-22; 76-19; 80-28; 82-7; 94-14; 98-7; 100-9; 100-13; 105-9; 107-5; 109-6; 109-14; 110-5; 110-21; 112-8; 112-20; 113-23; 118-13; 119-23; 124-23; 127-5; 129-5; 130-1; 130-15; 134-1; 134-13; 142-2; 143-11; 143-22; 144-23; 145-5; 145-14; 150-12; 154-1; 162-10; 165-26; 166-11; 170-2; 183-1; 183-22; 187-9; 188-27; 188-27

z.+a 6-21; 121-14; 152-6

z.+(h)am 9-5; 20-15; 37-6 52-20; 113-25

z.+da 23-9

z.+dan 51-16; 133-1; 143-19; 185-15

z.+dı 16-2; 24-14; 37-17; 79-18

z.+dığını 94-19

z.+ı 22-2; 71-26; 76-1; 108-23; 109-26; 115-19 ;132-14

z.+ıdı 52-4

z.+ım 45-16; 48-19; 89-23; 89-23; 108-20; 139-18

z.+ımın 142-27

z.+ımız 34-4; 165-10

z.+ına 152-28

z.+ından 76-19

z.+ını 7-15; 62-3; 99-28

z.+ının 99-10

z.+ın 25-20; 36-1; 55-5; 94-11

z.+ka 29-12

z.+lar 11-8; 38-25; 40-4; 77-12; 115-16; 161-6

z.+lara 50-11

z.+lardan 16-19

z.+ları 9-4; 60-11; 128-16; 133-10; 135-4 ;159-5; 160-15; 179-10

z.+larından 11-9

z.+larının 54-1; 55-21; 104-10

z.+larımız 11-2

zavod : fabrika.

z. 183-27

z.+da 183-20 ;183-21

z.+dan 101-28

z.+ı 133-3; 183-16

z.+ında 133-5

z.+ın 133-8

zäher : <Far. zehir.

z. 20-22; 52-27

z.+i 52-24; 53-29

z.+inden 53-29

z.+ini 53-22

zäherli : <Far.+ <T. zehirli.

z. 53-16

z.+i 53-25

zähmet : emek, iş, çalışma.

z. çek- : zahmet çekmek, cefa çekmek. 167-18

z. et- : zahmet etmek.167-18

z.+i 44-23

z.+ine 23-4

z.+inden 23-3

zährimar : <Far. yılan zehri.

z.+ı 160-10

zehin : <Ar. yetenek.

z.+i 59-8

z.+ine 51-25

z.+ın 113-11

zehinli : T. <Ar.+ <yetenekli.

z.+di 51-24

zelel : zarar, ziyan.

z.+ın 36-20

zemzen : kertenkele.

z. 29-15; 29-18

z.+e 29-16

zerarlı : <Ar.+ <T. yüzünden, için, dolayı.

z. 26-19; 40-5; 58-2; 62-15; 63-29; 66-25; 69-2; 71-2; 94-26; 157-12; 188-6; 189-4

zerur : <Ar. gerekli, lazım, zaruri.

z. 36-22; 49-14; 59-12; 95-1; 113-26; 115-22; 118-2; 126-11; 154-24; 164-23; 173-17; 177-27

z.+dı 46-2; 46-3; 50-14; 54-10; 54-18; 82-15; 82-20; 96-23; 119-11; 122-13; 150-9; 167-17; 184-20; 185-7

z.+rakdı 50-20

zerurlık : <Ar.+ <T. çok gerekli, çok lazım, mühim.

z.+ı 61-4

zeruriyet : <Ar. gereklilik, zaruri, önemli.

z. 185-30

z.+ı 11-25; 45-26

zeyren- : şikayet etmek, sızlanmak, dert yanmak.

z.-di 25-20

z.-ip 89-20

z.-señiz 113-19

zım-zıyat : **zım-zıyat bol-**: ortadan kaybolmak, yok olmak. 187-4

zıñ- : fırlatmak.

z.-arın 105-25

zından : zindan.

z.+a 112-27

zıncır : <Far. zincir.

z.+ını 61-20

zıñ- : fırlatmak, atmak.

z.-anı 4-21

z.-masam 87-21

zıñıl- : atılmak, fırlamak.

z.-an 52-23

z.-armıdım 36-17

zırmırıl- : hızla gitmek.

z.-ıp 29-20; 52-8

ziyan : <Far. ziyan.

z. 108-7

z. getir- : zarar vermek. 22-15

z.+a 66-13

z.+ı 168-9 ;186-25

zikir : <Ar. zikir.

z.+imizdir 115-24

zilzile : <Ar. zelzele, deprem.

z. 135-1

zogdurıl- : akmak, fişkırmak.

z.-ı 39-27

zor : zor, güç, kuvvet.

z. 185-11

zordan : zorlukla, güçlkle.

z. 67-17; 68-22; 132-12; 136-5; 154-21

zorluk : zorluk, zor, zorbalık.

z. 11-19

zovvam : yeknesek, tek düze, ağır, yavaş.

z. 86-4; 98-16

zulum : <Ar. baskı, zulüm.

z. 26-13; 127-3 ;187-27

z.+dan 139-11

z.+ı 113-25; 126-1

z.+ına 61-12

z.+undan 113-22; 116-12; 116-22; 125-7

z.+unıñ 98-26

z.+uñ 181-17

zut git- : arkasına bakmadan gitmek.

z. 101-7

zürrücek : konik, konik şeklinde.

z. 1-6

6. ÖZEL ADLAR DİZİNİ

Abdilla Tokay : Abdullah Tukay.
(Tatar yazar ve şairi).

a.115-18; 115-27; 174-18; 175-1; 175-2; 175-5; 175-10; 175-19; 176-6; 176-24; 177-13; 180-17; 180-19; 180-19; 180-23; 180-25; 181-12; 181-13

a.+ıñ 115-22; 116-4

a.+nı 181-12

a.+nıñ 181-14

Abu Hanafi : Ebu Hanife.

a.86-20

Andican : Andican (özel ad).

a.+a 131-5

Annenkov : Annekov (özel ad).

a.177-1

a.+a 182-6

Ata : Ata (özel ad).

a. 83-1; 83-18; 84-10

a.+nıñ 83-27

Garapet : Garaped (Özel İsim).

g.24-5

Ahal: köy adı.

a.66-24; 66-25; 68-24;172-11; 183-23; 184-15

a.+a 23-22

a.+dan 67-5

a.+lılar 67-3

Ahmet: Ahmet (Özel ad)

a.98-14

Aklar : Beyaz Rusyalılar

a.182-1; 183-8; 183-15; 183-22

a.+ı 182-10

a.+ıñ 173-5; 182-9; 182-10; 182-17; 183-10; 183-12; 183-23; 184-5; 184-16

Ak Patışa : Beyaz Rusya Padişahlığı

a.72-20

Aklar Hökümeti: Beyaz Rusya Hükümeti

a.h.+nıñ 17123

Akmırat :özel ad.

a.76-3; 133-5; 133-6; 133-8; 133-13; 133-15; 148-18; 157-17; 158-4; 158-21 ;183-25; 183-29

a.+a 135-6

a.+ıñ 132-27

a.+ıñkıdan 142-20

Akmirat Orazov : özel ad.

a.182-14; 182-27

Akmirat Amanov: özel ad.

a.183-20; 183-24

a.a+ıñ 183-28

Alı : Ali.

a.120-24

Alili : Türkmen boylarından biri; yer adı.

a.46-24

a.+de 46-4; 46-26

a.+leriñ 48-16

a.+ndäki 46-23

Alabay : Alabay (özel isim).

a.174-19; 174-20; 176-24

a.+ıñ 174-22

Allatagala : Allahu Teala , yüce Tanrı, ulu Tanrı.

a.8-23; 81-10

Alla : Allah

a. 5-25; 8-21; 11-11; 11-12; 11-12; 11-13; 11-14; 11-14; 13-1; 27-8; 27-24; 28-3; 33-1; 33-12; 34-5; 39-1; 40-20; 44-3; 51-2; 71-15; 71-20; 71-26; 75-7; 96-1; 99-27; 103-3; 104-25;

108-7; 108-13; 108-16; 108-18; 109-5; 110-24; 128-25; 136-22; 136-24; 136-26; 137-10; 137-13; 171-21; 176-1; 179-13

a.+(a) 11-10; 12-17; 12-18

a.+dan 8-26; 12-25; 27-25; 34-8; 45-6; 71-7; 99-27; 165-23

a.+lar 11-11

a.+ñ 9-10; 12-26; 50-19; 95-22; 99-26; 136-19; 136-21; 137-13

a.+nı 106-13; 110-24; 110-25

a.+nıñ 9-1; 12-11; 12-22; 28-4; 42-13; 51-13; 56-20; 71-8; 71-17; 71-21; 71-24; 71-25; 72-2; 72-8; 109-5; 113-17; 122-19; 171-20

a.+sına 26-26

Allacan : Allah.

a.128-29

Allak aga : Allah baba.

a.a. 8-22

Altıyap: Köpetdağ eteğinin altı bölümünden birine verilen ad.

a.70-5

a.+da 70-14

a.+ıñ 70-27; 71-1

Amanalı : Amanalı (özel ad).

a.46-4; 48-25; 49-1; 49-22; 50-21; 50-27; 52-1; 52-5

a.+a 49-21; 50-20

a.+(h)am 49-23

a.+nı 50-9

a.+ñ 48-29; 49-7; 50-10; 50-19; 52-1; 51-31

Amanmırat : Amanmırat (özel ad).

a.11-1

Amıderya : Orta Asya'nın en uzun nehirlerinden biri.

a.97-12; 102-20; 103-1; 103-14; 173-7

a.+dan 97-14; 103-18

a.+nı 97-13; 97-16; 102-17; 103-18

a.+nıñ 103-11; 173-20

a.+ñ 102-24; 103-8; 172-18

Annayar aga : Annayar Aga (Özel ad).

a.a. 86-25

Annak : Annak (Özel ad).

a.89-14; 89-20; 90-1; 90-3; 90-8; 90-11; 90-13; 90-26; 91-1; 91-2; 91-13; 91-14; 91-22; 92-12; 92-

13; 92-14; 93-24; 94-7; 95-13; 95-27; 96-21

Aptek : Mırat'a takılan lakap.

a.77-15; 77-15

Artık : Durak adı.

a.173-4

Armazak : Armazak.

a.185-30

Aşgabat : Aşgabat (Türkmenistan'ın başkenti).

a.68-11; 69-25; 151-13; 168-19; 177-10

a.+a 68-22; 150-26; 152-17; 170-4; 170-30; 188-15

a.+amı 46-2

a.+da 149-21; 154-23; 168-12; 170-21; 171-3; 171-6; 171-8; 171-8; 171-14; 176-7; 176-8; 184-20; 188-18

a.+dan 156-28; 158-5; 159-6; 173-3; 184-18

a.+ı 171-11; 172-10

a.+ıñ 59-15; 61-1; 72-25; 176-11

Aşır : Aşır (özel ad).

a.78-7; 78-8; 78-10; 78-16; 78-19; 78-22

a.+da 78-10	b.+lı 133-1
a.+ı 79-1	Barhan: durak adı.
a.+ın 78-26; 79-6; 79-16	b.172-14
a.+ınk 79-15	Bâşim : Bâşim (Özel ad).
Atamırat : Atamırat (özel ad).	b.72-23; 72-25; 72-26; 75-12
a. 18-21; 19-23; 21-18	Bavert Abivert : Bavert Abivert , şehre verilen ad.
Avissenna İbi Sinan: kütüphane adı.	b.a. 48-5
a.101-23	Bayar aga : Bayar ağa. (özel ad).
Avgust: Ağustos.	b.a. 151-24; 152-25; 153-25; 155-6; 155-12
a.+a 173-4	Bayramalı : Bayramalı (Özel ad).
Aycemal : Bir türkü adı.	b.(a) 173-2
a.109-21	b.+dan 175-7; 175-8; 175-13
Ayşa: Ayşe (özel ad).	b.+nı 182-12
a.114-10; 114-14; 114-18; 114- 20; 114-23; 114-25; 115-10	b.+ nın 101-18
Babaarap : köy adı.	Belanınç : Özel ad.
b.62-12; 62-17	b.137-26
b.+ın 62-13; 62-14	Beyevbar : Beyevbar (özel ad).
Bagır : yer adı.	53-14; 79-16
b.+da 67-22	Beyevança : Beyevança, (Kale adı.)
Bakan : bakan.	b.448-1; 48-2
b.120-29	Bidil : eser adı.
Bakuv : Bakü.	b.+i 45-3; 45-13
b.+da 73-15	

Bolşevik : Bolşevik.

b.169-8; 172-4; 176-20; 182-2

b.+i 173-25

b.+ler 169-23; 171-21; 185-21

b.+lerdir 171-19

b.+lere 169-3; 169-6; 175-24;
176-12; 178-29

Bolşevizm : Bolşevizm.

b.174-1

Borcak : at seyisi.

b.59-23

b.+ıñ 60-1

Buhara : Buhara.

b.76-14; 97-3; 97-4; 97-5; 97-
12; 98-24; 98-32; 102-3; 103-21; 104-
23; 105-2; 105-7; 112-23; 116-10;
116-11; 116-12; 116-24; 116-27; 117-
15; 117-18; 117-27; 145-12

b.+(a) 76-23; 80-29

b.+da 16-24; 76-12; 76-16; 77-
8; 104-22; 106-17; 113-27; 115-16;
117-13; 117-14; 150-23; 178-27

b.+nı 117-28

b.+nıñ 103-24; 103-25; 104-29;
106-10; 108-18; 116-11; 117-16

Büzmeyin : Büzmeyin, yer adı.

b.+de 172-12

Bronepoyezd : Bronopoyezd.

b.+däki 128-26

b.+e 128-2

b.+ıñ 126-12

Byalenoviç : özel ad.

b.120-7

Cahan : Cihan (Özel ad).

c.102-4

Çärcev : yer adı.

ç. 172-17

ç.+den 175-13

ç.+dendir 175-8

ç.+e 172-10; 179-24

ç.+(h)em 175-9

ç.+ıñ 172-13; 172-16; 172-25

Cenab : cenap.

c.121-24

Cenabı alı : Cenab-ı Ali.

c.a. 120-4; 120-15; 121-12

Ceyhun : Derya adı.

c.103-11

Cızaklılar : Cızıklılar.

c.124-2

Cocuk : yer adı.

c.+la 97-18

Cocuklı : çocuklu olan.

c.+da 183-7

Çalpov : yer adı.

ç.62-19; 62-19

ç.+da 62-22; 62-22

Çarı : Çarı (özel ad).

ç. 18-27; 59-16; 59-17; 60-22;
60-24; 62-15

Çarı Geldiyev : Çarı Geldiyev (özel ad).

Ç.g. 183-29; 183-29

Ç.g.+di 183-23

Ç.g.+iñ 184-8; 184-15

Çingiz : Cengiz (özel ad).

ç. 101-24

Dabadan : Mırat'a takılan lakaplardan biri.

77-16

Dargana : Köy adı.

d. 49-9

Daşayak : yer adı.

d.+da 67-22

Daşkent : Taşkent.

d.+de 45-9; 72-11

d.+den 182-21

Daşhovuz : Pazar adı.

d.164-13

Daşnak Partiyası : daşnak Partisi.

d.170-22

Deniki : Deniki (özel ad).

d.+niñ 177-3

Dörtgöl : şehir adı.

d.103-13

Durdı : Durdı (özel ad).

d. 6-26

Durdımırat : Durdımırat (özel ad).

d. 11-1; 18-24; 25-24; 30-23

Dursun : Dursun (özel ad).

d. 4-6; 4-17; 4-24; 5-1; 5-3; 5-7

d.+ı 5-3

d.+iñ 4-17; 4-23; 5-20

Duşak : Köy adı.

d. 49-10; 177-1

Es-er : Menşeviklilere verilen ad.

e. 171-23

e.+iniñ 171-15
e.+ler 169-6; 171-13
e.+lere 172-8
e.+leriñ 170-16; 171-15

Etekgala : Etekgala, köy adı.

e.66-22

Eyran : İran.

e. 49-8; 98-31; 102-2; 125-3;
159-2; 173-3

e.+dakı 171-4

Eziz : Eziz, zengin adam.

e. 131-16

Fayzulla : Fayzullah (özel ad).

f. 116-10; 116-11

Fayzulla Hocayev : Fayzullah
Hocayev (özel ad).

f. 116-28

Ferdovsı : Firdevsi.

f.+niñ 72-13

Fergana : Yer adı.

f. 143-8; 144-3; 146-2; 146-7;
146-7; 146-26; 146-27

f.+da 144-1; 146-8

f.+nı 145-25

f.+niñ 146-9

Fizulı : Fuzuli.

f.+nı 45-13

Frolov : Frolov, komiser adı.

f. 171-11

f.+niñ 171-9

Funtikov : Funtikov (özel ad).

f.+ı 177-11

f.+niñ 172-9

Ganlı Saka : Kanlı Saka, yer adı.

g.71-2

Ganlı Guyı : kanlı kuyu, yer adı.

g. 71-2

Gara : Gara (ismayılov İşana verilen
ad) (özel ad).

g. 49-13; 49-15; 49-16; 49-18

Garaca : Garaca (özel ad).

g.76-3; 119-12; 119-14; 119-
21; 129-15; 129-20; 130-4; 130-11;
130-23; 131-2; 132-11; 132-24; 133-9;
133-10; 133-22; 135-6; 142-19; 142-
23; 143-1; 143-5; 143-14; 143-20;
144-5; 144-8; 144-16; 144-24; 144-27;
145-8; 145-10; 145-13; 145-22; 146-
16; 146-28; 150-22; 151-11; 166-7;
166-23; 168-2; 168-9; 175-2

g.+nı 133-9

g.+nıñ 166-25
g.+ñ 129-14; 146-2
Garaçomak : Garaçomak (özel ad).

g.61-13

g.+a 61-18

Gaşgal: Gaşgal, köy adı.

g. 95-1

Gaygısız Atabayev : Gaygısız
Atabayev (özel ad).

g. a.182-21; 183-3; 183-4; 183-
5

g.+a.di 182-23

Gazak : Kazak.

g.+lar 62-18; 124-1

German : Alman.

g. 69-18; 122-1

g.+lar 72-20; 72-21; 73-26

g.+larıñ 94-24

Gıpçak : Kıpçak.

g.+da 67-22

Gızıl Baydak : Kızıl Bayrak.

g. 169-19

Gızıl Goşun : Kızıl Ordu.

g.g.182-8; 182-12; 182-20;
184-4; 184-18

g.g.+a 182-22

g.g.+ı 184-14

g.g.+ıñ 183-30

Gızıl Han : Gızıl Han (özel ad).

g.h. 182-12; 182-25; 184-16

g.h.+ıñ 182-10

Gızılbat : Kızılbat, yer adı.

g.+da 171-13

g.+dakı 171-11

Gızganlı bent : gızganlı bent, yer adı.

g. 54-26

Goçak : Goçak, Molla'nın adı.

g. 131-16

Gorcov : Köy adı.

g. 59-16; 62-12; 62-16; 96-24

g.+uñ 62-24

Gotur : Gotur, mollanın adı.

g. 129-17; 129-21; 129-23;
130-7; 130-18; 131-3; 131-17; 132-1;
132-19; 132-23; 144-3; 144-26; 145-
10; 149-25; 153-6; 155-21; 163-15

g.+a 153-14

g.+dan 133-11

g.+ıñ 129-14; 129-16; 135-15;
135-19; 143-18; 145-14; 147-14; 150-
22;

g.+ıñka 151-15

Govşut : Govşut, köy adı.

g. 49-9

Gögeldaş : medrese adı.

g. 104-30

Gökçe : Gökçe, yer adı.

g.+de 67-22; 68-9

Göksüyri : durak adı.

g. 97-18

g.+de 183-8

Gök nar : Gök nar.

g. 110-15

g.+dan 117-16

g.+ıñ 110-5; 110-21

Gözel : Mırat'ın sevdiği kız.

g. 37-2; 37-3; 79-29; 80-1; 81-
24; 81-26; 81-28; 83-14; 83-15; 83-15;
83-17; 83-21; 83-23; 83-24; 83-24; 83-
26; 85-22; 85-24; 87-13; 111-11; 111-
12; 111-3; 123-3; 166-21; 167-1; 167-
9; 167-23; 167-28; 167-29; 168-9
;178-11

g.+di 79-28

g.+e 81-27

g.-(h)em 85-15

g.+i 79-28; 80-3

g.+im 111-8

g.+ıñ 37-14; 37-19; 80-8; 83-
20; 85-25; 86-13; 87-28; 167-5; 167-
22; 167-25; 181-19

Gücük Han : Gücük Han (özel ad).

g. 164-1; 172-4

Gür gen : Köy adı.

g.+e 69-30

Halmırat : Halmırat (özel ad).

h. 21-5; 22-11

h.+ı 19-4

h.+ıñ 19-6

Hallı : Hallı Bay (özel ad).

h. 42-12

Haydar : Haydar (özel ad).

h. 52-20

h.+ı 52-12; 52-12; 52-15

h.+ıñ 52-13; 52-23; 52-25

Haytı : Haytı, usta (özel ad).

h. 65-22; 65-24; 65-27; 65-29;
66-6; 66-9; 66-10; 66-14; 66-19

H zreti İmam Agzam : Hazreti
İmam-1 Azam.

h. 86-20

Helim : Helim işan ( zel ad).

h.41-15; 42-29; 55-5; 98-24

Helimberdi : Helimberdi işan ( zel
ad).

h.68-4; 68-5

Heşdek : Heşdek Bay ( zel ad).

h.60-23; 60-25

Hıdır : Hıdır ( zel ad).

h. 40-6; 149-4

Hıva : Hive.( zbekistan'da Harezm
vilayetinde bir kent adı).

h. 98-32; 102-3

Hindi : Hint.

h.6-23

Hindistan : Hindistan.

h. 172-21; 180-10; 181-9

h.+dan 19-14

h.+n  174-7

Hocag lı : Hocag lı ( zel ad).

h. 187-1; 187-4; 187-6; 187-10;
187-13

Hoca Hafız : Hoca Hafız ( zel ad).

h.+1 45-13

Hoca Hafız Şiraz  : Hoca Hafız Şirazi
( zel ad).

h. h. ş.+n  45-3

H yrlukga- Hemra : destan adı.

h.h. 60-5

İkbal : gazete adı.

 .73-17

İbi Sina  : İbni Sina.

i.s.101-23

İ lis : ingiliz.

i.159-2; 159-3; 161-5; 161-9;
168-14; 170-17; 170-17; 171-4; 172-
20; 173-4; 173-22; 173-24; 174-1;
174-2; 174-5; 180-2; 182-1; 182-7;
184-11; 187-7; 187-9; 187-10

i.+den 161-4

i.+ler 171-26

i.+leri  175-14

Gara İsmay lov : Gara İsmay lov,
işan adı.

g.i. 49-13

Kagan : Kazan ( ehir).

k.+a 131-6; 131-7

k.+da 115-16; 117-4

Kaka : Kaka, yer adı.

k. 48-2; 48-15; 49-8; 49-10; 177-

1

k.+da 46-6
k.+dakı 46-5
k.+dan 48-10; 185-1
k.+ñ 48-5; 48-11
k.+nıñ 49-2

Kalmakov : Kalmakov, general.

k.120-7

k.+a 120-29

Kap : Arapça kaf harfi.

k.115-24

k. (b)+ıñ 115-26

Kaspi Flotunu: Hazar Filosu.

k.177-7

Kavkaz : Kafkas

k.98-12

Kekil : Köy adı.

k. 23-23

Kel Han : Kel Han (özel ad).

k.h. 154-4; 156-19; 156-23

k.h.+dı 149-13

k.h.+ıñ 156-18

Kemal: Kemal (Özel ad).

k.112-31; 113-8; 113-13; 114-16; 114-19; 115-11; 115-12

Kemine : Kemine, Türkmen şairi.

k.+den 45-11

k.+ni 45-4

k.+niñ 60-6

Kerenskiy: Kereniskiy (özel ad).

k.142-3; 147-19; 147-22 ; 147-25; 148-17

Kerim : Kerim (özel ad).

k. 2-16; 3-19; 3-21; 3-24; 5-17; 30-23

k.+iñ 19-2

Kertik han : Kertik han (özel ad).

k.160-8; 160-22; 160-22; 161-4; 161-21; 161-22; 162-8; 163-1; 163-6; 163-24; 165-1; 165-2

k.+(h)em 164-22

k.h.+ıñ 165-2

Kesik : Kössek'in lakabı.

k.79-11; 79-13

Kislovodski : kislovodski, yer adı.

k.+de 117-19

Kolesovdik: Kolesovdik (özel ad).

k.+ı 170-20

Köp dag: Köp dağ.

k.d+ı 160-24

Köpetdag: Köpetdağ, yer adı.

k.+ñ 139-7

k. 46-22; 66-22; 67-2; 67-20;
67-21; 68-26; 70-4

k.+a 46-21

k.+dan 47-15; 48-3

k.+ı 160-24

k.+ñ 46-22; 61-13; 62-24; 65-
20; 172-1

Kössek : Kössek (özel ad).

k. 79-12; 79-13

k.+ñ 79-11

Köşi : Romanda geçen köy adı.

k.61-1

k.+de 69-25

Köşü : Köşü, yer adı.

k.+de 149-23; 170-31

k.+däki 170-23

k.+niñ 170-11

Kırım: Kırım (şehir adı).

k.+da 117-19

Kırk kâp : metinde geçen bir duanın
ismi.

k.52-17

Kirlinski : Kirlinski (özel ad).

Kislovodski : Kislovadski, yer adı.

k.+de 117-19

Kuran : Kur'an.

k.+dan 37-25

k.+ñ 37-24; 172-4

Kuropatkin : Kuropatkin (özel ad).

k.118-25; 118-26; 129-2

k.+ñ 119-1; 119-4; 119-7;
121-17

Kümmethovza: Kümmethovza (özel
ad).

k.69-30

Kürre Bay : Kürre Bay (özel ad).

k.b.+ñ 141-8

Kürre Han : Kürre Han (özel ad).

k.h. 164-1

Kürti Han : Kürti Han (özel ad).

k.h. 149-12; 153-24; 154-7;
154-10; 154-15; 154-23; 154-26; 155-
4; 155-9; 155-15; 156-6; 156-21; 160-
16; 163-6; 163-12; 163-18; 163-22;
163-23; 163-24; 163-25; 164-2; 164-
10; 164-12; 164-14; 164-16; 164-21;
164-25; 165-5; 165-7; 165-13; 165-13;
165-26

k.h.+a 154-21	M. Kolesov : M Kolesov (özel ad).
k.h.+(h)am 165-20	m. 170-30
k.h.+dan 164-3	Magtayas : Magtayas (özel ad).
k.h.+ı 172-12; 179-23	m. 115-23
k.h.ıñ 155-24; 156-17; 156-19; 156-24; 156-26; 157-1; 158-5; 163-11	Magtımguı : Mahtumkulu, büyük Türkmen şairi. m.22-16; 45-6; 60-15; 74-10; 98-10; 106-15; 115-15; 138-7
Lelin : bk. Lenin.	
l. 162-10	m.+dan 45-11
Lenin : Lenin.	m.+nı 45-4; 60-14
l. 134-26; 134-27; 161-17	m.+nıñ 45-8; 60-6; 71-10; 72- 12; 74-7; 74-20
l.+e 169-3; 169-6	m.+ñ 74-9; 74-13
l.+i 162-12	Malleson : Malleson, general (özel ad).
l.+ıñ 134-28; 148-23; 161-10; 161-19; 169-8; 175-2; 188-23	m. 177-10
Lenin Partiyası : Lenin partisi.	m.+ıñ 181-7
l.p+na 189-8	Mama : Mama (özel ad).
Leylin : bk. Lelin.	m. 18-25
l. 161-12	Mara : Merv.
l.+(h)em 161-13	m. 150-26; 174-5; 175-2; 182- 17; 183-13
London : İngiltere.	Mäne-Çäçe : Mäne- Çäçe, köy adı.
l+a 177-7; 182-4	m. 49-9
Lukman : Lokman hekim (özel ad).	Mätäci : Muhtaci (Türkmen şair).
l.65-13	

m.+niñ 60-21

Margelan : Margelan (Yer adı).

m.+a 131-8

Mari : Mari, yer adı.

m. 101-14; 101-15; 101-17;
101-27; 101-29; 102-2; 102-4; 102-7;
166-7; 168-12

m.+da 183-4

m.+dakı 180-19

m.+ dan 144-3; 175-1

m. + dı 101-26

m. +nı 101-20; 172-10; 182-20

m. + niñ 101-16; 166-7

m.+mı 46-2

Marköv : romanda geçen dağ adı.

m.62-24

m.+üñ 62-25

Marvaş : Almanların aldığı şehir.

m.72-21

Maverayı Bahri Hazar : Romanda geçen gazete adı.

m.60-29

Mavı : Mavı (özel ad).

m. 3-10; 3-21; 3-23; 5-16

m.+a 3-18

m.+niñ 3-22

Maya Akmıradovna Hallıyeva :
Mara Akmıradovna Hallıyeva (özel
ad).

m.a.h.+niñ 183-21

Medeniyet Frontu : Medeniyet
Cephesi.

m.f.+a 184-18

Menşevik : Menşevik.

m. 172-13

m.+ler 170-22; 171-6; 171-12;
172-27

m.+lere 172-8; 172-11

m.+leri 173-2

m.+leriñ 171-5; 171-15; 172-
20; 173-24

Meñli : Meñli (özel ad).

m. 52-1

Mergen : Mergen (özel ad).

m.+lerdendä 38-5

Mırat : Murat (Özel ad).

m. 1-22; 1-23; 2-3; 2-6; 2-10;
2-21; 2-25; 3-1; 3-8; 3-12; 3-17; 3-26;
4-1; 4-8; 4-17; 4-23; 5-2; 5-5; 5-8; 5-8;
5-12; 5-15; 5-20; 5-24; 6-12; 6-24; 7-

1; 7-3; 7-15; 8-11; 9-1; 9-16; 9-22; 13-5; 13-7; 13-8; 13-23; 14-8; 14-17; 15-10; 15-12; 15-17; 15-22; 15-23; 16-20; 17-2; 17-4; 17-16; 17-16; 17-28; 18-1; 18-5; 18-26; 19-28; 20-1; 20-12; 24-25; 25-3; 25-5; 25-7; 25-8; 25-17; 26-5; 26-8; 26-12; 26-14; 26-15; 26-30; 27-13; 29-16; 30-3; 30-4; 30-24; 31-18; 32-6; 32-10; 32-22; 33-3; 33-8; 33-12; 33-23; 34-1; 34-14; 34-16; 34-21; 35-4; 35-30; 36-12; 37-2; 37-2; 37-3; 37-12; 37-15; 37-24; 37-25; 39-12; 40-1; 41-10; 41-11; 41-15; 41-18; 42-8; 42-22; 42-23; 42-26; 42-27; 43-1; 43-4; 44-17; 45-13; 45-15; 45-19; 45-25; 45-27; 46-13; 46-15; 46-17; 46-19; 46-25; 46-30; 47-8; 47-17; 47-28; 48-7; 48-15; 48-28; 50-12; 51-3; 51-7; 51-10; 51-11; 51-12; 51-19; 51-24; 51-26; 51-30; 52-1; 52-2; 52-7; 52-8; 52-16; 52-22; 52-23; 52-26; 52-29; 53-1; 54-27; 55-2; 55-7; 55-11; 55-12; 56-26; 57-1; 57-6; 57-18; 58-7; 58-3; 58-20; 59-5; 59-7; 59-12; 60-28; 60-30; 61-1; 61-7; 61-9; 61-25; 61-27; 61-29; 62-3; 62-4; 62-8; 62-20; 62-25; 63-2; 63-8; 63-10; 63-14; 63-20; 63-21; 63-23; 63-24; 64-5; 64-13; 65-6; 65-8; 65-12; 65-19; 65-21; 66-9; 66-16; 66-16; 66-20; 67-29; 68-24; 68-26; 69-4; 69-14; 69-20; 70-19; 70-16; 70-22; 71-5; 71-19; 72-3; 72-6; 72-10; 72-14;

73-8; 73-27; 75-13; 76-6; 76-7; 76-19; 77-2; 77-10; 77-11; 77-14; 77-15; 77-16; 77-18; 77-21; 79-8; 79-10; 79-25; 79-28; 79-30; 80-3; 80-4; 80-10; 80-13; 80-30; 81-1; 81-6; 81-15; 81-25; 82-1; 82-2; 82-7; 82-8; 82-10; 82-18; 82-28; 82-21; 82-22; 82-24; 83-8; 83-15; 83-23; 84-1; 84-2; 84-9; 85-10; 85-23; 85-23; 86-6; 86-11; 86-12; 86-13; 86-14; 86-22; 86-23; 87-16; 94-5; 94-10; 94-11; 94-18; 95-9; 95-15; 95-23; 95-27; 97-11; 98-20; 101-16; 101-30; 102-16; 102-17; 102-18; 102-24; 102-27; 102-30; 103-8; 103-11; 103-20; 103-25; 105-3; 105-13; 106-2; 108-10; 108-20; 109-7; 109-22; 109-27; 109-29; 110-1; 110-9; 110-11; 110-13; 110-15; 110-16; 110-19; 110-20; 110-21; 111-1; 111-3; 111-7; 111-11; 111-14; 111-16; 112-1; 112-3; 112-18; 112-28; 112-31; 113-1; 113-5; 113-6; 113-10; 114-4; 115-7; 115-21; 116-1; 116-7; 116-17; 116-20; 117-4; 117-28; 118-22; 119-1; 119-12; 119-18; 122-20; 125-12; 125-20; 126-15; 126-17; 126-24; 129-15; 129-20; 132-15; 133-6; 133-9; 133-10; 133-16; 133-19; 133-23; 133-24; 133-28; 135-15; 138-2; 138-4; 138-8; 138-10; 138-11; 138-25; 139-15; 140-2; 140-12; 142-1; 142-24; 143-11; 144-12; 144-16; 145-7; 145-10; 145-12; 145-17;

150-13; 150-20; 151-11; 151-16; 152-17; 156-1; 157-11; 157-16; 158-19; 160-3; 161-6; 163-13; 164-4; 164-26; 165-18; 165-26; 166-7; 166-21; 166-24; 166-25; 167-1; 167-7; 167-22; 167-28; 167-29; 168-20; 170-5; 170-10; 170-12; 171-16; 172-13; 172-15; 172-20; 172-22; 172-24; 173-6; 173-9; 173-13; 174-5; 174-11; 174-13; 174-15; 174-18; 175-2; 175-3; 175-6; 175-18; 175-21; 176-20; 177-13; 178-1; 178-4; 178-6; 178-26; 179-3; 179-6; 181-1; 181-18; 181-20; 181-25; 182-1; 184-12; 184-18; 184-21; 185-7; 185-12; 185-24; 185-26; 186-1; 186-3; 186-10; 186-16; 188-4; 188-10; 188-13; 188-25

m.+a 5-7; 16-5; 17-29; 19-20; 28-21; 47-13; 51-28; 52-28; 56-23; 58-4; 59-10; 63-18; 78-2; 81-9; 86-19; 87-15; 95-7; 96-22; 108-29; 109-14; 110-17; 129-9; 132-24; 134-17; 144-8; 147-15; 150-19; 151-20; 151-22; 151-24; 157-14; 164-9; 174-10; 178-16; 187-18; 188-12

m.+(h)am 33-1; 56-8; 68-9

m.+ciga 19-23

m.+cigi 5-25

m.+cigiñ 2-22; 5-22; 6-20; 9-6; 16-1; 16-15; 16-16; 26-27

m.+cik 6-3; 6-4; 6-9; 8-3; 10-12; 10-19; 15-14; 16-25; 17-12; 17-23; 18-11; 19-18; 19-25; 20-7; 20-16; 20-19; 20-25; 22-25; 23-10; 24-24; 28-14

m.+da 77-20; 79-15

m.+dan 3-5; 3-23; 4-6; 10-2; 79-22; 95-3; 123-12; 123-16; 178-21; 181-16

m.+ı 5-4; 5-9; 31-11; 31-25; 44-25; 45-1; 46-2; 46-5; 46-8; 46-20; 46-28; 48-5; 48-26; 48-29; 49-1; 49-3; 49-19; 49-20; 50-23; 52-1; 53-29; 57-27; 63-17; 77-25; 79-14; 80-31; 81-11; 81-16; 82-9; 83-27; 85-15; 86-5; 87-2; 87-3; 94-7; 97-11; 102-11; 102-23; 104-9; 105-16; 113-13; 116-9; 133-15; 135-24; 140-23; 145-15; 148-18; 150-8; 150-9; 150-11; 150-16; 174-17; 176-24; 178-22; 178-24; 181-27; 182-13; 183-12; 183-12; 188-15; 188-27; 189-8

m.+ım 25-10

m.+iñ 3-17; 3-23; 4-4; 4-7; 4-14; 4-20; 4-21; 5-2; 5-12; 5-19; 8-6; 9-11; 9-18; 9-22; 10-13; 14-2; 15-7; 16-9; 17-25; 17-26; 18-3; 19-10; 21-5; 23-14; 25-19; 26-11; 26-17; 26-20; 26-28; 29-26; 29-28; 30-1; 30-13; 30-18; 31-3; 31-5; 32-1; 32-14; 32-14; 32-22; 32-29; 33-5; 33-10; 33-11; 33-25; 34-

9; 34-10; 35-15; 34-19; 34-21; 35-11;
36-2; 37-17; 40-16; 41-12; 41-14; 42-
15; 43-3; 43-5; 44-19; 44-27; 45-18;
46-24; 46-27; 47-5; 47-6; 47-12; 47-
19; 47-21; 48-6; 49-9; 50-8; 50-23;
50-25; 50-26; 51-9; 52-4; 52-19; 52-
24; 52-19; 53-22; 54-1; 54-7; 54-10;
54-18; 55-3; 55-8; 56-13; 57-11; 58-
10; 58-14; 58-15; 59-14; 59-17; 60-3;
60-20; 61-5; 61-12; 62-19; 63-21; 64-
19; 64-21; 64-25; 65-16; 66-10; 66-19;
67-4; 67-7; 67-24; 68-17; 70-9; 71-4;
71-23; 75-20; 76-14; 76-29; 77-22; 77-
15; 78-6; 79-24; 80-1; 80-6; 80-6; 80-
9; 80-19; 80-26; 81-7; 82-19; 83-2;
83-17; 83-22; 85-12; 85-28; 86-15; 86-
19; 86-27; 87-1; 87-13; 87-24; 87-28;
88-3; 94-1; 94-4; 96-20; 97-7; 97-8;
97-15; 97-19; 97-22; 97-28; 99-4; 99-
7; 99-9; 102-7; 102-8; 103-10; 103-23;
104-20; 105-7; 106-11; 106-16; 108-4;
108-21; 108-26; 109-11; 110-13; 111-
5; 111-9; 111-15; 111-19; 112-22;
116-17; 117-11; 117-15; 120-17; 122-
10; 122-13; 122-18; 123-3; 123-6;
125-24; 126-14; 127-26; 133-7; 134-
12; 135-22; 136-7; 140-7; 142-15;
145-21; 145-22; 146-8; 149-2; 149-5;
149-20; 152-14; 155-23; 156-17; 166-
19; 167-4; 167-26; 168-1; 170-1; 171-
3; 173-26; 174-8; 175-4; 178-20; 179-

18; 180-2; 181-15; 183-15; 185-1;
187-21; 188-16; 188-28

m.+iñ(h)am 8-10

m.+larıñ 10-7; 10-7; 18-12; 78-
7; 108-24; 118-6

m.+larıñkı 10-21; 30-6

Mırat Novayı : Mırat Novayı, şair.

m.n.+ı 45-13

Missık Bay : Missık Bay.

m.b. 27-5; 27-20

m. b+a 27-16

m. b.+ıñkı 27-4

Mir Arap : Mir Arap (Özel ad).

m. 103-26

m. + iñ 104-22

Molla Berdi Övez : Molla Berdi Övez
(özel ad).

m.b.ö. 182-26

Molla Durdı : Molla Durdı (özel ad).

m.60-23; 60-24; 61-1; 61-2;
61-6; 73-11; 73-13

m.d.+(a) 73-11

m.d.+(h)em 60-21

m. d.+niñ 60-27; 60-29; 61-3

Mollanepes : Mollanepes, Türkmen şairi.

m. 102-5

m.+iň 60-6

Molla Resul : Molla Resul (özel ad).

m. 73-18; 73-19; 73-20

Mommat Bay: Mommat Bay (özel ad).

m.b 157-7; 158-12

Motdı : Motdı (Özel ad)

m. + ñ 99-21; 99-23; 99-25;
100-5

Muhammet : Hz. Muhammed.

m. 11-12; 103-27; 104-9; 180-18; 180-22

m.+iň 103-27; 104-6; 104-9;
111-6; 113-2

Muhammetmırat : Muhammetmırat (özel ad).

m. 49-20

Muhtaser : Metinde geçen din ilim kitabının adı.

m. 62-10

m.+(h)em 62-9

Mukım : Mukim (Molla).

m. 44-9; 44-10; 44-15; 44-18;
44-19; 44-26; 45-2; 45-10; 45-15; 45-21; 45-24

Murgap : Murgap (Yer adı).

m. 101-27

Musıbatname: Firdevsi'nin eseri.

m.+si 72-13

Musulman : Müslüman.

m. 182-22

Musseksiya : Musseksiya, bölüm adı (özel ad).

m. 184-22

m.+nıñ 185-8

m.+sında 184-22

Müşgilat : Romanda Arap dili gramer kitabının adı.

m. 51-18; 51-18

m.+dan 51-20

m.+ı 72-4

Namazgär : Namazgär, kale adı.

n. 48-13

Novayı : Novayı, Türkmen şairi.

n.-ınıñ 72-13

n.+nı 45-13

Nurnazar : Nurnazar (özel ad).

n. 130-4; 131-2; 131-5; 132-3;
132-18; 132-19; 132-21; 153-23; 155-
22; 158-10; 158-20; 159-10

n. +a 129-21; 129-24

Oblsovet : Oblsovyet.

o. 149-22; 169-8; 169-11; 169-
14

o.+di 168-23

o.+iñ 158-27; 159-4

Oguldövlet : Oguldövlet.(özel isim).

o.19-3

Ogulsona : Ogulsona (özel ad).

o.44-17

o.+nñ 44-18

Onbegi : Köy adı.

o. 16-6; 44-7

Oraz Arrıkov: Oraz Arrıkov (özel
ad).

o.182-14; 182-27

Oraz Serdar : Oraz Serdar (özel ad).

o. 170-25

o.s.+iñ 184-2

Orenburg : Rusya'da bir şehir.

o.+da 115-14

Ors : Rus.

o. 130-25

Orsiye : Rusya.

o.+de 23-29

o.+i 161-16

Orta Aziya : Orta Asya.

o. a. 172-18

o. a.+da 188-18

o. a.+nñ 45-9; 129-17

Orta Kak : Orta Kak (yer adı).

o.k.+iñ 181-10

Orus : Rus.

o.73-20; 74-1; 75-21

Orusça : Rusça.

o. 76-28; 77-1

Ovganistan : Afganistan.

o. 102-3

o.+a 125-2; 187-12

o.+iñ 19-14

Övez Batman : Övez Batman (özel
ad).

ö. 10-25; 11-8; 11-27; 11-28;

Övez : Bk. Övez Batman.

ö. 13-4; 12-11;12-12

ö.+iñ 11-10

Övezberdi : Övezberdi (özel ad).

ö.63-4; 63-7

Özbek dili : Özbekçe.

ö.d. 117-5

Palçavik : Palçavik (Bolşevik).

p. 161-11

p.+leñ 162-16

Pars : Fars.

p.45-3; 45-13; 105-11

Parsça : farsça.

p. 105-8; 145-12

p.+nı 72-6

Paskutskiy : Paskutskiy (özel ad).

p. 182-15; 182-20

Patısalık : Tecen deryasının en büyük koluna verilen ad.

p. 54-4; 54-5; 54-6

Pederkuş : Pederkuş (özel ad).

p. 117-5

Peterburg : Petersburg (Rusya'nın bir şehri).

p.+a 118-23

Pil Mahmut : Fil Mahmut (özel ad).

p.m. 45-1

Pitnekge : yer adı.

p.51-20

Pukhi Keydan : Romanda geçen ders kitabı adı.

p. 51-17

p.k.+dan 51-19

p.k.+nı 51-20

Rahmatullin : Rahmetullah (özel ad).

r. 185-8

Ravnina : Ravnina (özel ad).

r. 177-1; 182-6

Revharbisovet : Revharbisovyet. (özel ad).

r.+iñ 182-13; 182-15 ;182-22;
184-21

Pökger : Pökger (Özel ad).

p. 106-15

p.+iñ 106-15

Rus : Rus.

r. 49-13; 76-3; 76-4; 76-24; 97-3; 112-27; 114-14; 119-3; 153-27; 175-1; 187-1

r.+da 122-11; 134-10; 135-13;
139-13

r.+dan 65-27

r.+lar 120-26

r.+larıñ 115-3; 115-5; 134-5

Rusça : Rusça (Dil).

r. 108-29; 113-2; 113-5; 113-6; 123-1; 182-23

r.+sı 113-11

Rus dili : Rusça dili (Rusça).

r. d. 113-4; 114-5

r. d.+ne 113-5

r.d.+ni 115-21

r.d.+niñ 113-6

Russiya : Rusya.

r.+nı 115-6

r.+sını 134-26

Sadreddin Aynı: Sadrettin Ayni (Özel ad).

s. 117-17

Saragt : Saragt, yer adı.

s. 142-6

s.+dan 185-1

Sarıca : Sarıca, yer adı.

s. 166-13

Sarızat Molla : Sarızat Molla (özel ad).

s. 171-18; 171-25; 171-27

s.+ñ 172-1

Samarkand: Semerkant, Özbekistan'da bir şehir.

s.+a 131-5

s.+da 145-11; 145-14

s.+dakı 146-8

s.+ı 145-11; 145-25

s.+ıñ 145-20

Sayatlı-Hemra : destan adı.

s.h. 60-5

Selçen : Mırat'a takılan lakaplardan biri.

s. 77-16; 124-10; 171-25; 172-6

Serdar: Serdar (özel ad).

s. 162-17

Seyitmırat : Seyitmırat.

s. 151-25; 151-26; 152-9; 153-6; 153-12

Seyitmırat Nıyazbekov : Seyitmırat Nıyazbekov (özel ad).

s. 170-4; 170-25; 172-11; 172-29; 173-12; 174-5; 179-20; 179-27; 180-7; 180-9; 181-9

s.+a 172-12

s.+ı 179-5

s.+iñ 172-13; 172-15; 172-17;
178-29; 179-3; 179-24; 179-25; 181-7;
181-10; 181-11

Sırat köprüsi : Sırat köprüsü.

s. k.+nden 126-11

Sibir : Sibirya.

s.+iñ 114-3

Sovet: Sovyet.

s. 149-8; 149-9; 149-10; 149-13;
150-4; 153-24; 153-26; 153-28; 153-
29; 154-2; 156-3; 158-2; 158-7; 164-5;
164-5; 169-8; 169-18; 169-22; 172-10;
173-2; 177-26; 184-24; 186-20; 186-
22; 187-6; 187-27; 189-6; 189-7; 189-
9

s.+de 162-15

s.+den 155-7

s.+e 154-4; 154-17; 164-4

s.+iniñ 153-25; 183-4

s.+iñ 152-12; 154-26; 154-27;
156-3

s.+leriñ 170-30

Süzgek : Mırat'a takılan lakaplardan
biri.

s. 77-16

Şanama : Firdevsi'nin Şehnamesi.

ş.+sı 72-13

Şahı-Cahan : Marı'ya verilen ad, şah-
ı Cihan.

ş. 101-15; 102-4

Soltan Sancar : Sultan Sancar (Özel
ad).

s. 101-18

s. + iñ 101-25

Şabasan : Şabasan (ahun).

Ş. 54-25; 54-27; 55-1; 55-6

Şasenem-Garıp : destan adı.

Ş.g. 60-4

Şaberdi : Şaberdi (Özel ad).

ş. 108-2

Şemseddin : Şemsettin (Özel ad).

ş. 133-13; 133-14; 133-24;
133-26; 134-4; 134-9; 134-12; 134-16;
134-17; 135-4; 148-21

ş.+iñ 148-20

Şemsiyâni : kitap adı.

ş. 111-17

Şeytan Gala : Şeytan Kale (Un
fabrikasının adı).

ş.g. 133-5; 183-17; 183-27

ş.g.+niñ 183-18

Şura : Dergi adı.

ş. 115-14

Şura Hükümeti: Şura Hükümeti.

ş. h.+niñ 182-24; 183-3

Tahrir : Tahir (özel ad).

t.+iñ 61-18

Tañrı : Tanrı.

t.27-6; 27-14; 39-1; 46-27; 46-28; 58-13; 64-5; 71-13; 94-20; 140-20; 143-1

t.+(a) 9-4; 62-13; 62-15; 125-19

t.+dan 27-23; 103-15

t.+m 26-25; 71-22; 112-6

t.+ma 83-26

t.+mızı 115-23

t.+sına 136-28

Tatar : Tatar ırkı.

t.76-24; 112-31; 116-2

Tatarıstan : Tataristan.

t.+iñ 115-18

Täcık : Tacık.

t. 117-16

Tecen : Türkmenistan'da bir şehir, Tecen.

t. 26-20; 54-4; 54-4; 97-29; 98-10; 112-3; 119-11; 121-12; 129-18; 136-2; 142-5; 149-24; 150-1; 150-8; 153-25; 182-5; 182-9; 182-12; 182-25; 183-16; 184-14; 186-16; 187-1; 187-8

t.+de 46-2; 91-16; 149-7; 149-21; 152-5; 156-2; 172-11; 182-16; 185-26

t.+den 97-18; 183-6; 185-1

t.+di 145-25

t.+e 119-7; 151-14; 179-23

t.+i 172-10

t.+iñ 187-1

t.+li 154-24

t.+lini 54-8

Temir : Timur (Özel ad).

t. +leñ 101-24

Terciman : Tercüman, gazete adı.

t.40-10

Tig-Consı : Tig-Consı (özel ad).

t.c. 181-7

Tokar : Tokar (özel ad).

t. 43-13; 43-15; 99-19; 99-26; 100-2; 100-3; 100-6

t. + a 99-27

t.+ıñ 44-14; 99-22

Tokga : Tokar (özel ad).

t. 100-12; 100-17; 100-19;
100-26; 101-8; 162-25

t. + ñ 101-10

Torlı : Torlı, yer adı.

t. 47-11; 48-1

Tratt : Basit bir beyaz kağıt adı.

t. 177-6

Türk : Türk.

t.+lere 184-9

Türkmen : Türkmen.

t. 45-5; 46-24; 68-12; 69-24;
72-20; 73-13; 73-14; 75-14; 76-3; 101-
30; 102-5; 103-18; 107-26; 114-9;
115-14; 119-6; 121-3; 125-10; 133-4;
151-12; 152-27; 152-27; 152-28; 174-
12; 175-1; 175-1; 183-20; 187-2; 189-
4; 189-5

t.+i 128-6

t.+ini 153-9

t.+ıñ 74-1

t.+lere 125-4

t.+leri 121-2

Türkmenistan : Türkmenistan.

t. 188-15; 188-24

t.+nıñ 136-1

**Türkmenistan Sovet Sotsialistik
Respublikalar Soyuzı**: Türkmenistan
Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.

t.s.s.r.s.+na 188-21

Türkmen hanları : Türkmen Hanı.

t. h.+nıñ 149-22

Türküstan : Türkistan.

t. 118-24; 118-25; 118-26; 120-
25; 121-1; 171-9; 188-19

t.+a 121-4

**Türküstan Halk Komissarlar
Sovveti**: Türkistan Halk Komiserleri
Sovyeti.

t.h.k.s.+nıñ 170-19

Yasmansalık : Yasmansalık, yer adı.

y.+da 67-22

Vagner : Firma adı.

v. 146-22; 146-24

Vokzal : Vokzal (özel ad)

v. + ıñ 102-8

Volgan : Volga.

v.+ıñ 188-8

Yapun: Japon.

y. 108-29; 109-1

Yapon : bk. Yapun.

y. 119-3

y.+ların 119-5

Yevropalı : Avrupalı.

y.+lardan 133-4

Yevropen: Avrupa.

y. 112-22

y.+yen 112-3

Yomut: Türkmen boyu.

y.+lar 124-3; 125-3

Zaman Han : Zaman Han (özel ad).

z.h. 149-24; 150-1; 150-16;
150-17; 150-18; 152-18; 152-21; 154-
3; 154-6; 154-8; 154-11; 154-13; 154-
16; 154-18; 154-19; 154-20; 154-23;
155-2; 155-4; 155-17; 156-9; 156-23;
157-9; 157-10; 158-22; 160-16; 172-
10; 179-23

z.h.+a 154-2; 154-12

z.h.+ı 153-7; 154-21; 159-8

z.h.+ıñ 150-5; 155-7; 155-25;
156-12; 156-20; 157-5; 158-2; 158-5;
158-12; 158-14; 164-12

z.h.+ıñka 155-1

Zakaspi : Zakaspi (Yer adı).

z. 101-26; 119-2; 177-2; 188-
19

z.+de 177-8

z.+niñ 177-6

Zakaspiya : bk. Zakaspi.

z.182-24

Zöhre : Zühre (özel ad).

z.+niñ 61-18

Zöhre-Tahir : Tahir ile Zühre.

z.t.60-4

z.t.+ıñ 61-13

KAYNAKÇA

Aksan, D., (2020). *Tür Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara TDK.

Azimov, P., (1950). *Türkmen Dili (Söz Yasayıcı Goşulmalar)*, Aşgabat: Türkmenokuvpednessir

Azmun, Y. (1983). *Ana Çizgileriyle Türkmen Dilbilgisi – I. Cilt (Sesbilgisi)*, Ankara: DTCF Yayınları.

Bagıyev, H., (1985). *Türkmen Dilinde Kombinatör Ses Üytgemeleri*, Aşgabat: Miyvu TSSR.

Banguoğlu, T., (2019). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK.

Başlangıcından Günümüze Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (1993). *Türkmenistan Türk Edebiyatı*. C.10. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Bazin, L. (1988). *Türkmençe*. (çev. E. Gemalmaz). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

Biray, H., (1999). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, Ankara: TDK.

Borcakov, A. (2000). *Türkmen Diliniň Grammatikası, Morfologiya*, Aşgabat: Ruh Neşiryatı.

Bozkurt, F., (2000). *Türkiye Türkçesi*, Ankara: Hatiboğlu Yayınları.

Buran, A., Alkaya, E., (2017) *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 1 Güneybatı/ Oğuz Grubu*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Buran, A., Alkaya, E., (2013). *Türk Lehçeleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Buran, A., (2015). *Türk Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Caferoğlu, A., (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK.

Cumayev, K., Memmedov, A., vd., (1998). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Türkmenistan Türkmen Edebiyatı 10- 11*, (Çev. A. Duymaz, M. Ergün, N. Biray), Ankara: Kültür Bakanlığı

Demir, N., Yılmaz, E., (2014). *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 30. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Eckmann, J., (2012). *Çağatayca El Kitabı*, (Çev. G. Karaağaç), İstanbul: Kesit Yayınları.

Eker, S., (2017). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Erdal, M., (2004). *A Grammar Of Old Turkic*, Leiden, Brill.

Ercilasun, A.B., (2014). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergin, M., (2013). *Türk Dil bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/ Yayım/ Tanıtım.

Gacarova, Ä., (1990). *Türkmen Diliniñ Yazuv Yadıgärlikleriñde İşligiñ Öten Zaman Formaları*, Aşgabat: Ilım.

Gencan, T. N. (1974). *Dilbilgisi*, İstanbul: Kanaat Yayınları.

Gökçimen, A., (2013). *Berdi Kerbabayev'in "Öten Günler" Adlı Eserinde Türkmen Toplumuna Yönelik Sosyolojik Bir Çözümleme*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı 2/3, 83-95.

Gülensoy, T., (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü –Etimolojik Sözlük Denemesi-*, Ankara: TDK.

Gülensoy, T., (2000). *Türkçe El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Gülsevin, G., (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK.

Hanser, O., (2003). *Türkmence Elkitabı*, (Çev. Z.K. Ölmez) İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 17.

Hasan, E., (2020). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDS)*, Ankara: TDK.

Hudayguliyev, M. (1992), *Hezirki Zaman Türkmen Dili-Fonetika*, Aşgabat: Turan-1

Hocayev, B. (1990). *Türki Dillerin Günorta-Günbatır Toparında İşligin Şert Forması*, Aşgabat: İlim.

Kara, M., (1998). *Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kara, M., (2000). Ankara: *Türkmençe (Giriş, Gramer, Metinler, Sözlük)*, TC. Kültür Bakanlığı.

Kara, M., Karadoğan A., (2004). *Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Çağlar Yayınları.

Karahan, L., (2013). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z., (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK.

Kültür Bakanlığı, (1998). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Türkmenistan Türk Edebiyatı 10-11*, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Miradov, A., (1985). *Türkmen Dilinde İsimlerde Söygüligiñ ve Kemligiñ Añladılışı*, Aşgabat: İlim.

Ölmez, M., Tekin, T., Eker, S., vd., (1995). *Türkmençe- Türkçe Sözlük* Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18.

Parlatır, İ., (2011). *Osmanlıca Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

Saray, M., (2022). *Türkmenler ve Türkmenistan Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Sarıyev, B., Güder, N., (1998). *Türkmençenin Grameri (I. Fonetika: Ses Bilgisi)*, Ankara: Türk Dünyası Gençleri'nin Mahtumkulu Yayın Birliği.

Sarıyev, B. ve Güder, N. (1998). *Türkmençenin Grameri (II Morfologiya: Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dünyası Gençleri'nin Mahtumkulu Yayın Birliği.

Serebrennikov, B. A., Gadjeva, N. Z., (2011). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihî Grameri* (Çev. T. Hacıyev, M. Öner), Ankara: TDK.

Söyegov, Arnazarov, (2017). *Örnekli Türkmençe Gramer- Türkmençe Öğrenenler İçin-*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Şçerbak, A.M., (2019). *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler (Fiil)*, (Çev. Y. Karasoy, N. Hacızade, M. Gülmez), Ankara: TDK.

Şçerbinin, V.G., Mustafayev, E.M.-E. (1966). *Büyük Rusça- Türkçe Sözlük*, İstanbul: Tıpkı Basım.

Şükün, Z., (1984). *Farsça- Türkçe Lügat*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Täçmıradov, T., (1979). *Türkmen Edebi Diliniň Orfografiyasınıň Sovet Dövründe Formirlenişi*, Aşgabat: Ilm Neşiryatı.

Täçmıradov, T., Hudayguliyev, M., (1970). *Häzirki Zaman Türkmen Edebi Diliniň Fonetikası*, Aşgabat: Ilm Neşiryatı.

Tekin, T., (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:13.

Timurtaş, F. K., (1994) *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Türkmenistanın Ilımlar Akademiyası *Magtımgülü Adındaki Dil ve Edebiyat Institutuy, Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi*, I. Tom, A-Z(2016). Aşgabat: Ilm.

Türkmenistanın Ilımlar Akademiyası *Magtımgülü Adındaki Dil ve Edebiyat Institutuy, Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi*, II. Tom K-Z, (2016). Aşgabat: Ilm.

Türk Tarih Kurumu Yayınları Sayı 211, (1963). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası Dil Bilimi İnstitutı, (1962). *Türkmen Diliniň Sözlügi*, Aşgabat: Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyasınıň Neşiryatı.

Uygur, C.V., (2008). *Türkmençe (Türkmen Türkçesi)*, Isparta: Fakülte Kitabevi.

Von Gabain, A. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev: M. Akalın), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Vural, H., Böler, T., (2011). *Ses ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Yıldırım, H., (2020). *Türkmen Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK.

Yılmaz, H., (2014). *Mahtum Kuli Divanı'nın İmla ve Ses Bilgisi Özellikleri*, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 11, (Sayı 1), 132.

Zeynalov, F., (1993). *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi* (Çev. Y. Gedikli), İstanbul: Cem Yayınevi.

Zülfikar, H., (1977). *Yüksek Öğretimde Türkçe Yazım ve Anlatım*, Ankara: İlkay Basımevi.

